فرهنگ اصطلاحا ت حقوقی افغانستان

(ویرایش دوم با اضافات)

نظام الدین عبدالله

سال: ۱۴۰۳ خورشیدی

مشخصات کتاب

- **عنوان:** فرهنگ اصطلاحات حقوقي افغانستان
- **مؤلف:** نظام الدين عبدالله
- **برگ‌آرايي:** مولف
- **نوبت و سال چاپ:** دوم، سنبله ۱٤۰۳ هـ ش

شابک: ۹۷۸-۹۹۳۶-۳۲-۰۴۸-۲

فهرست مطالب

مقدمه ۱

آ ۳

آجام TREES ۳

آداب عمـــومی / آداب عامـــه PUBLIC MORALITY ۳

..... ۳

آزادی FREEDOM ۳

آزادی انعقـاد عقـود AUTONOMY OF WILL ۶

آفات سماوی NATURAL DISASTER ۶

آمر BOSS/EMPLOYER ۶

آواره IMMIGRANT ۶

آیسه POST- MANSTRUATION ۷

الف ۹

اباحه ALLOWANCE / PERMISSION ۹

ابرا ACGUITTAL ۹

ابرا اسقاط ACQUITTAL VIA GIVIING UP ۹

ابـــرا اســـتیفاء ACQUITTAL VIA RECEIPT OF DEBT ۱۰

ابراء خاص SPECIAL ACQUITTAL ۱۰

ابراء عام GENERAL ACQUITTAL .. ۱۰

ابراء گذشته PAST ACQUITAL ۱۱

ابراز EXPRESS ۱۱

ابرام CONFIRM ۱۱

اِبطال / ANNULMENT/ INVALIDATE/ QUASH ۱۲

ابلاغ NOTIFY ۱۲

ابن SON ۱۲

ابوت FATHERHOOD ۱۲

اتباع NATIONALS ۱۲

اتحـاد ذمـه UNITY/ MERGER OF OBLIGATION ۱۲

اتحادیه UNION ۱۴

اتفـاق در جـرم CONSPIRACY IN CRIME ۱۴

اتکاء RELY ۱۴

اتـــــلاف DESTRUCTION OF PROPERTY/ WASTE ١٤
اتـــــلاف مباشـــــر DIRECT DESTRUCTION OF PROPERTY ١٤
اتـــــلاف بـــــه ســـــبب INDIRECT DESTRUCTION OF PROPERTY ١٤
اتهاب DONATE ١٥
اتهامنامـــــــــه/ INDICTMENT CHARGESHEET ١٥
اثبات PROOF/ SUBSTANTIATION ١٥
اثـــر/ EFFECT/ CONSEQUENCE RULING ١٦
اجاره LEASE ١٦
اجاره دهنده LEASOR/ LANDLORD ١٧
اجاره گیرنده LEASEE/ TENANT ... ١٧
اجبار FORCE ١٧
اجتهاد JURISTIC REASONING ١٧
اجرت FEE/RENUMERATION ١٨
اجرت مثل INNONIMATE FEE ١٨
اجرت مسمی NOMINATE FEE ١٨
اجداد ANCESTORS ١٨
اجماع CONSENSUS ١٨
اجل TERM ١٩
اجنبی ALIEN ١٩
اجیر ١٩
اجیر خاص ١٩
اجیر مشترک ١٩
احاله *RENVOI* ٢٠
احتجاج REASONING/ARGUEING ٢١
احداث BUILDING/CONSTRUCTION ٢١
احتکار HOARDING ٢١
احـــــــراز/ MATERIALATION ATTAINABILITY ٢١
احصاء COUNT ٢٢
احضار SUMMON ٢٢
احضار نامه SUMMONS ٢٢
احکـــــام عمـــــومی GENERAL PROVISIONS ٢٢
احکـام متفـرق MISCELLANEOUS PROVISIONS ٢٢
احوال شخصیه PERSONAL STATUS ٢٢
احـــوال مخففـــه MATIGATING CIRCUMSTANCES ٢٥
احـــوال مشـــددهٔ AGGRAVATING CIRCUMSTANCES ٢٥
احیـــای مـــوات/ REHIBILATION/ REVIVICATION OF DEAD LAND ٢٦
اختراع INVENT ٢٦
اختطاف ABDUCT/ KIDNAP ٢٦
اختلاس EMBAZZELMENT ٢٧
اختیار OPTION ٢٧
اخرس DUMB ٢٧
اِخطار WARNING ٢٧
اخفا HIDE/ CONCEAL ٢٨
اخلاق MORALITY/ MORAL ٢٨
اخلاق حسنه PUBLIC MORALITY. ٢٨
اخلال DISRUPT ٢٨
اخیافی UTERINE BROTHER/ SISTER ٢٨
اداره (١) ADMINISTRATION ٢٩
اداره (٢) ADMINISTRATION ٢٩

ادا FULFILLMENT OF
OBLIGATION ۳۰
ادراک UNDERSTANDING ۳۰
ادعا CLAIM/ALLEGATION ۳۰
ادله اثبات دعوی MEANS OF PROOF
OF CLAIM ۳۰
اذن PERMISSION ۳۰
اذیت TORTURE/ ANNOY ۳۰
اراده WILL ۳۰
ارادهٔ باطنی HIDDEN WILL ۳۱
ارادهٔ ظاهری EXPRESSED WILL ... ۳۱
ارادهٔ یک جانبه/ انفرادی UNILATERAL
LEGAL ACT ۳۲
اراضی بایر BARREN LANDS ۳۲
اراضی شخصی PRIVATE LAND ... ۳۲
اراضی عامه PUBLIC LANDS ۳۲
اراضی مملوکه OWNED LANDS ۳۲
اراضی متروکه ABANDONED LANDS ۳۳
اراضی وقفی/ وقفی ENDOWED
LANDS ۳۳
اراضی موات (بکر) / DEAD LANDS/
INIMPOROVED LANDS ۳۳
ارتداد APOSTASY ۳٤
ارتشاء BRIBE ۳٤
ارش COMPENSATION FOR
MEMBERS OF BODY ۳٤
ارعاب TERRIFY ۳٤
ارتفاق EASMENT RIGHT ۳٤
ارتکاب COMMIT ۳٥
ارث INHERITANCE ۳٥
ارکان ELEMENTS/ PILLARS ۳٦
ارتهان TAKING AS MORTGAGE .. ۳٦
آزار و اذیت زنان HARASSMENT OF
WOMEN ۳٦
ازاله TERMINATION/
EXTINQUISHING ۳٦
ازدواج بدل (شغار) SWAP MARRIAGE ۳۷
..... ۳۷
ازدواج باطل VOID MARRIAGE ۳۷
ازدواج فاسد VITIATED MARRIAGE ۳۷
ازدواج صحیح و لازم VALID AND
BINDING MARRIAGE ۳۸
ازدواج غیرلازم NONE- BINDING
MARRIAGE ۳۸
ازدواج موقوف SUSPENDED
MARRIAGE ۳۸
اساسات فقه حنفی FUNDEMENTALS
OF HANIFI JURISPRUDENCE ۳۸
اساسنامه CHARTER ٤۰
اسباب GROUNDS/ CAUSES ٤۱
اسباب انقضای تعهد GROUNDS OF
TERMINATION OF OBLIGATION ٤۱
اسباب حکم CAUSES OF DECISION
OF THE COURT ٤۱
استبدال EXCHANGE ٤۲
استثناء EXCEPTION ٤۲
استجواب INQUIRY ٤۲
استحاضه ٤۲
استحاله IMPOSSIBLITY ٤۳
استحصان JURISTIC PREFERENCE ٤۳

استحقاق CLAIM ON SUBJECT OF
CONTRACT BY THIRD PERSON ٤٣
استخدام RECRUITMENT/ EMPLOY ٤٣
استدعا CLAIM ٤٤
استدلال REASONG ٤٤
استرداد RESTITUTION/
EXTRADIATION ٤٤
استصحاب THE PRESUMPTION OF
CONTINUITY ٤٤
استصناع MANUFACTURE ٤٥
استعفا RESIGN ٤٥
استعمال USAGE/UTTILIZATION. ٤٥
استقلال INDEPENDENCE ٤٦
استماع HEARING ٤٦
استملاک EXPROPRIATION/
EMINANT DOMAIN ٤٦
استناد RELY/ INVOKE ٤٦
استنباط INFER/DERIVE ٤٦
استفسار INTERROGATE ٤٦
استنطاق INVESTIGATION ٤٧
استنکاف DENIAL ٤٧
استهداء DEMAND GUIDANCE ٤٧
استهلاک DEPRECIATION ٤٧
استیذان PERMISSION ٤٨
استیضاح IMPEACHMENT ٤٨
استیفاء EXECUTION OF RIGHT ... ٤٨
استئناف APPEAL ٤٨
اسرار دفاعی DEFENSIVE SECRETS ٤٨
اسقاط AVERT/ COLLAPSE ٤٩
اسقاط جنین ABORTION ٤٩
اسلحه ناریه FIREARM ٤٩
اسم NAME ٤٩
اسم مستعار NICKANME ٤٩
اسناد سجلات DOCUMENTS OF
BIRTH, MARRIAGE AND DEATH
REGISTRATION ٥٠
اسیر HOSTAGE ٥٠
اشاره SIGNAL ٥٠
اشاعه JOINT OWNERSHIP ٥١
اشتباه MISTAKE/ ERROR ٥١
اشتراط STIPULATION ٥١
اشتغال EMPLOYMENT ٥١
اصل PRINCIPLE ٥٢
اصل مسأله (مخرج مشترک) COMMON
DENOMINATOR ٥٢
اصلاح RECONCILIATION ٥٢
اصول کلی حقوق GENERAL
PRINCIPLE OF LAW ٥٣
اصول ASCENDANTS ٥٥
اصول محاکمات COURT
PROCEEDINGS ٥٥
اصول محاکمات مدنی CIVIL
PROCEDURE ٥٥
اصول محاکمات تجارتی
COMMERCIAL PROCEDURE ٥٥
اصول محاکمات جزایی CRIMINAL
PROCEDURE ٥٦
اصول محاکمات
اداری ADMINISTRATIVE PROCEDURE ٥٦

اصول محاکمات کار LABOUR
PROCEDURE ٥٦
اصول محاکمات مالیه FINANCE
PROCEDURE ٥٦
اصول محاکمات اساسی (دادرسی
اساسی) JUDICIAL REVIEW ٥٦
اصطلاح TERM ٥٧
اضطرار NECESSITY ٥٧
اصیل CLIENT ٥٧
اعتبار نامه CREDENTIAL ٥٨
اظهار EXPRESS ٥٨
اعتراض APPEAL ٥٨
اعتصاب STRIKE ٥٨
اعدام DEATH PENALTY ٥٩
اِعراض RENOUNCEMENT FROM
OWNERSHIP ٥٩
اعسار BANKRUPTCY ٥٩
اعیانی/عینی FULL BROTHER/
SISTER ٥٩
افاقه RECOVER ٥٩
اغتشاش UPRISE ٦٠
افترا DEFAMATION ٦٠
افراز DIVIDE ٦٠
افشا DISCLOSE ٦٠
افلاس BANKRUPTCY ٦٠
اقارب RELATIVES ٦٠
اقاله CANCELLATION BY MUTUAL
CONSENT ٦١
اقامت RESIDE ٦١
اقامتگاه DOMCILE ٦١
اقامتگاه اختیاری DOMICILE OF
CHOICE ٦٢
اقامتگاه اصلی DOMICILE OF ORIGIN ٦٣
اقامتگاه اجباری DOMICIL OF
DEPENDENCY ٦٣
اقامتگاه قراردادی CONTRACTUAL
DOMICILE ٦٣
اقتران ٦٤
اقرار CONFESSION ٦٤
اقساط INSTALLMENT ٦٥
اکتشاف DISCOVERY ٦٥
اکثریت کل آراء MAJORITY OF
VOTES ٦٥
اکراه
DURESS/THREAT/INTIMIDATION .. ٦٥
اکراه ادبی SPRITUAL DURESS ٦٦
اکراه به حق RIGHTFUL DURESS ... ٦٦
اکراه بدون حق UNRIGHTFUL
DURESS ٦٨
اکراه مادی PHYSICAL DURESS ٦٨
اکراه معنوی MENTAL DURESS ٦٨
اکراه غیرملجی INCOMPLETE
DURESS ٦٨
اکراه ملجی/تام/کامل COMPLETE
DURESS ٦٨
التصاق CONFUSION/ ADHESION ٦٩
الحاق ACCESSION ٧٠
الزام BIND/ FORCE ٧٠
الزام آور BINDING ٧١
الغا ABROGATE/ ABOLISH ٧١

امانت DEPOSIT/ TRUST ۷۲
امت FOLLOWER ۷۲
امتعه COMMIDITY ۷۲
امتناع DENIAL/ REFUSAL ۷۲
امتیاز PRIVILAGE ۷۲
امضاء SIGNATURE ۷۲
امن عامه PUBLIC SAFETY ۷۲
امومت PATERNAL UNCLEHOOD ۷۳
امین TRUSTEE/ DEPOSITEE ۷۳
انتحال ATTRIBUTE ۷۳
انتخابات ELECTION ۷۳
انتفاع BENEFIT ۷۳
انتشار PUBLISH/ DESSIMINATE .. ۷۳
انتصاب APPIONTMENT ۷۳
انجمن ASSOCIATION ۷٤
انحلال DISSOLUTION/ DISSOLVE ۷٤
انسلاک قضایی JUDICIAL APPIONMENT ۷٤
انصاف FAIRNESS ۷٤
انفصال FIRE/DISMISSAL ۷٤
انقضا EXPIRY ۷٤
انقضای تعهد EXPIRY OF OBLIGATION ۷٥
انعقاد CONCLUSION/ENTER INTO AGREEMENT ۷٥
انفاذ ENTRY INTO FORCE ۷٥
انفاق PROVIDE ALIMONY ۷٦
انقطاع INTERRPUTION ۷٦
انکار DENIAL ۷٦
انکشاف متوازن BALANCED EXPANSION ۷٦
اوراق بهادار STOCK ۷٦
انهدام ANNIHILATE ۷۷
اهانت DEFAMATION ۷۷
اهل خبره EXPERT ۷۷
اهل کتاب / PEOPLE OF SCRIPTURE/ BOOK ۷۷
اهلیت CAPACITY ۷۷
اهلیت استیفاء CAPACITY TO EXECUTE RIGHT ۷۸
اهلیت استیفا ناقص INCOMPLET LEGAL CAPACITY TO EXECUTE RIGHT ۷۹
اهلیت استیفا کامل COMPLET LEGAL CAPACITY TO EXECUTE RIGHT ۷۹
اهمال IGNORANCE ۷۹
اهلیت وجوب LEGAL CAPACITY TO HAVE RIGHT ۷۹
اهلیت وجوب ناقص INCOMPLETE LEGAL CAPACITY TO HAVE RIGHT ۸۰
اهلیت وجوب کامل COMPLETE LEGAL CAPACITY TO HAVE RIGHT ۸۰
ایجاب PROPOSAL/ OFFER ۸۱
ایداع DEPOSIT ۸۲
ایزاد ADDITION ۸۳
ایصا APPIONTMENT OF EXECUTOR ۸۳
ایفاء FULLFILMENT ۸۳
ایقاع INDIVIDUAL WILL ۸٤

ایـــلاء SWEAR NOT TO HAVE
SEXUAL RELATIONSHIP WITH WIFE ۸۵
ب ۸۸
باطل VOID/ NULL AND VOID ۸۸
بالغ MATURE/ PUBERT ۸۸
بالغه MATURE ۸۸
بانک BANK ۸۸
بانک نوت BANKNOTE ۸۹
بایع SELLER ۸۹
باین IRREVERSIBEL ۸۹
بچه بازی ۸۹
بدل CONSIDERATION ۸۹
بدلین CONSIDERATIONS IN CONTRACT ۸۹
بد دادن ۸۹
برات BILL OF EXCHANGE ۹۰
برائت INNOCENCE ۹۰
برائت ذمه INNOCENCE ۹۰
بری الذمه INNOCENT ۹۱
بست POST ۹۱
بطلان NULLITY ۹۱
بلوغ MATURITY/ PUBERTY ۹۱
بنوت SONHOOD ۹۲
بودجه BUDGET ۹۳
بـــی طرفـــی /IMPARTIALITY
NEUTRALITY ۹۳
بیع SALE ۹۳
بیع صحیح VALID SALE ۹۴
بیع غیر صحیح INVALID SALE ۹۴
بیـــع غیـــرلازم /NONE- BINDING
REVOCABLE SALE ۹۵
بیع فاسد VITIATED SALE ۹۵
بیـع لازم BINDING/ IRREVOCABLE
SALE ۹۶
بیع معجل IMMEDIATE SALE ۹۶
بیع مطلق ABSOLUTE SALE ۹۶
بیع موقوف SUSPENDED SALE ۹۶
بیع نافذ FNFORCEABLE SALE ۹۶
بیع وفا REVOCABLE SALE ۹۷
بیعانه ADVANCE PAYMENT ۹۷
بیگانه ALIEN/ FOREIGNER ۹۸
بیمه INSURANCE ۱۰۲
بینه EVIDENCE ۱۰۲
بیوه WIDOW ۱۰۳
پ ۱۰۵
پاداش REWARD ۱۰۵
پاسپورت PASSPORT ۱۰۵
پارلمان PARLIAMENT ۱۰۵
پیمان COVENANT ۱۰۵
پول شویی MONEY LAUNDERING ۱۰۵
پولیس POLICE ۱۰۵
ت ۱۰۷
تابعیت NATIONALITY ۱۰۷
تاجر BUSINESSPERSON ۱۰۸
تبـــدیل تعهـــد RENEWAL OF
OBLIGATION ۱۰۸
تبرع DONATION ۱۰۹
تبعید EXILE ۱۰۹
تبعیض DISCRIMINATION ۱۰۹
تبعه NATIONAL ۱۱۰

تبنی (فرزند خواندگی)ADOPTION ۱۱۲
تجارتBUSINESS..... ۱۱۲
تجاوزTRANSGRESSION..... ۱۱۲
تجاوز جنسیRAPE ۱۱۳
تجـــاوز علیـــه دولـــت AGRESSION
AGAINST STATE..... ۱۱۳
تجرید ترکه ISOLATE THE DEBTS OF
ESTATE..... ۱۱٤
تجدید نظرREVISION..... ۱۱٤
تجهیزEQUIP ۱۱٦
تحدیدLIMIT ۱۱٦
تحقیـــق جـــرم PROSECUTION OF
CRIME ۱۱٦
تحلیفOATH ۱۱٦
تخارج RECONCILIATION AMONG
HERIS ON PATRIMONY..... ۱۱٦
تخطیVIOLATIN..... ۱۱۷
تخفیفLIGHTEN/ MATIGATE... ۱۱۷
تخفیذ..... ۱۱۷
تخویفTERRIFY..... ۱۱۷
تخلفVIOLATION ۱۱۸
تخلیهEVACUATION ۱۱۸
تدابیر امنیتیSECURITY MEASURES۱۱۸
تدابیر سلب کنندۀ حقـوق MEASURES
ON TAKING FREEDOM..... ۱۱۸
تدارکاتPROCUREMENT..... ۱۱۸
تدقیق SCRUTINY ۱۱۸
تدلیسFRAUD/DECEIVE..... ۱۱۹
تذکرهIDENTIFICATION CARD .. ۱۱۹
ترفیعPROMOTION..... ۱۱۹
ترکهESTATE/ PATRIMONY.....۱۱۹
تروریسمTERRORISM ۱۲۰
تزاحمCONFLICT ۱۲۰
تزکیـــــه CLEARANCE OF ???
WITNESSES.....۱۲۱
تزویرFORGE..... ۱۲٤
تزییدADDITION..... ۱۲٤
تسلیم DELIVER/ HAND OVER.. ۱۲٤
تسمیهNOMINATE..... ۱۲٤
تسویهEQUALIZE..... ۱۲٤
تصـــاحب /TAKING POSSESION
ACQUISTION..... ۱۲٥
تصـــحیح حکـــم CORRECTION OF
DECISION ۱۲٥
تصدیقAPPROVE/ ATTESTATION۱۲٥
تصرف حقوقیLEGAL ACT..... ۱۲٥
تصفیهCLEARANCE..... ۱۲۸
تصمیمDECISION ۱۲۸
تصـــمیم اداری ADMINISTRATIVE
DECISION ۱۲۸
تصویبAPPROVE..... ۱۲۹
تضامن GENERAL PARTNERSHIP۱۲۹
تضـــلیل /BATRAY/ MISLEAD
MISGUIDE ۱۲۹
تضمیناتSECURITIES..... ۱۲۹
تطبیقIMPLEMENTAION ۱۳۰
تطمیعENTICEMENT ۱۳۰
تظاهراتPROTESTS..... ۱۳۰
تعارض صـلاحیت محـاکم CONFLICT
OF JURISDICTION OF COURTS.....۱۳۰

تعارض قوانین CONFLICT OF LAWS ۱۳۰
تعاطی EXCHANGE ۱۳۲
تعدد زوجات POLYGYNY..... ۱۳۲
تعدی TRANSGRESSION ۱۳۳
تعدیل /AMENDMENT
MODIFICAITON ۱۳۳
تعدیل حکم AMENDMENT OF
DECION ۱۳۳
تعذیب TORTURE ۱۳٤
تعرض TRANSGRESS..... ۱۳٤
تعقیب PROSECUTE..... ۱۳٤
تعریف TARIFF ۱۳٤
تعقیب عدلی JUDICIAL
PROSECUTION ۱۳٤
تعمد INTENTION..... ۱۳٤
تعهد OBLIGATION ۱۳٤
تعهدات مرافق عامه PUBLIC
MANAGEMENT SERVICE CONTRACT ۱۳۵
تعذر IMPOSSIBLITY ۱۳٦
تعزیر STATUTORY PUNISHMENT ۱۳٦
تعسف ABUSE OF RIGHT ۱۳۷
تعلیق SUSPEND..... ۱۳۷
تعلیق تنفیذ حکم SUSPENSION OF
EXECUTION OF DECISION ۱۳۷
تعمیم GENERALIZE..... ۱۳۸
تعویض COMPENSATION/ REMEDY ۱۳۸
تعویق DELAY ۱۳۸
تغریر DECEIVE/ FRAUD ۱۳۸
تفتیش AUDIT..... ۱۳۹
تفحص SEARCH ۱۳۹
تفریق قضایی JUDIAL SEPARATION ۱۳۹
تفسیر INTERPRETATION ۱۳۹
تفسیر ادبی TEXTUALISM ۱٤۰
تفسیر تأریخی /ORIGINALISM
HISOTORIC INTERPRETATION ۱٤۰
تفسیر رسمی OFFICIAL
INTERPREATION ۱٤۱
تفسیر محدود NARROW
INTERPRETATION ۱٤۱
تفسیر شخصی PERSONAL
INTERPRETATION ۱٤۲
تفسیر قضایی JUDICIAL
INTERPRETATION ۱٤۲
تفسیر وسیع BROAD
INTERPRETATION ۱٤۲
تفسیر منطقی/
ساختاری STRUCTURALISM..... ۱٤۳
تفسیر مبتنی بر عمل Pragmatism..... ۱٤۳
تفسیر مبتنی بر عمل عبارت از تفسیری است که مفسر قانون را بادرنظرداشت عمل و تطبیق قانون تفسیر می نماید مانند تفسیر مادۀ ۸۴ قانون اساسی و نظیر آن. ۱٤۳
تفسیر مبتنی بر قضیۀ قضیه Precdent .. ۱٤۳
تفسیر مبتنی بر قضیه قبلی عبارت از تفسیری است که مفسر قانون را مطابق قضیه های قبلی تفسیر می نماید مانند تفسیر مادۀ ۱۲۱ قانون اساسی و نظیر آن. ۱٤۳
تفسیر عقد INTERPRETATION OF
CONTRACT ۱٤۳

تفکیک قوا SEPERATION OF POWERS ١٤٤
تفلیس ..... BANKRUPTCY/INSOLVENCY ١٤٦
تقسیم DIVISION ١٤٦
تقسیم به افراز DIVISION TO PARTS ١٤٦
١٤٦
تقسیم تعدیل ١٤٧
تقسیم تفریق ١٤٧
تقسیم جمع ١٤٧
تقسیم رد ١٤٧
تقسیم رضایی CONSENSUAL DIVISION ١٤٨
تقسیم قضایی JUDICIAL DIVISION ١٤٨
تقاعد RETIREMENT ١٤٨
تقصیر FAULT ١٤٩
تقلب FRAUD ١٥٠
تکذیب REFUSE/DENIAL/ REBUT ١٥١
تکفین FUNERAL ١٥١
تکلیف OBLIGATION ١٥١
تلاشی SEARCH ١٥٢
تمامیت ارضی TERRITORIAL INTEGRITY ١٥٣
تلگرام TELEGRAM ١٥٣
تمسک RELY/ INVOKE ١٥٣
تمویل FUND ١٥٣
تنازل GIVE UP/WAIVE ١٥٣
تنزیل REVEAL/ DECREASE THE PRICE ١٥٤
تنفیذ ENFORCEMENT ١٥٤
تنفیذ عینی SPECIFIC PERFORNAMNCE ١٥٤
تنقیص DIMINISH/ DECREASE .. ١٥٤
توثیق STRENGTHEN ١٥٤
توشیح SIGN ١٥٥
توصیف CHARACTERIZATION/ QUALIFICATION/ CLASSIFICAITON ١٥٥
توقیف ARREST ١٥٧
توقیف خانه DETENTION CENTER ١٥٧
تولیه ١٥٧
توهین DEGRADE/ HUMALIATE ١٥٧
تهدید THREAT ١٥٧
تهدید به غرامت THREAT TO COMPENSATION ١٥٧
تأجیل DEFER ١٥٨
تأخیر DELAY ١٥٨
تأدیب DISCIPLINE ١٥٨
تأدیه PAYMENT ١٥٨
تأسیس CONSTITUTE ١٥٨
تأمین شخصی PERSONAL SECURITY ١٥٩
تأمین عینی REAL SECURITY ١٥٩
تأویل INTERPRETATION ١٥٩
تأیید APPROVE ١٥٩
ث ١٦٠
ثبت REGISTER ١٦٠
ثلث ONE THIRD ١٦٠
ثلثان TWO THIRD ١٦٠
ثمر FRUIT ١٦١
ثَمَن MONEY ١٦١
ثمن مثل INNOMINATE MONEY . ١٦١

ثمن مسمی NOMINATE MONEY. ۱۶۱
ثمن معجل PROMPTED MONEY ۱۶۲
ثمن مؤجل DELAYED MONEY . ۱۶۲
ثُمُن ONE EIGHT ۱۶۲
ثیبه WIDOWER ۱۶۲
ج ۱۶۳
جارحه INJURER ۱۶۳
جاسوسی SPIONAGE ۱۶۳
جاعل PROMISER ۱۶۳
جامعهٔ مدنی CIVIL SOCIETY ۱۶۴
جانی CRIMINAL ۱۶۴
جاهل UNAWARE ۱۶۴
جایز LEGITIMATE/ LAWFUL... ۱۶۴
جب EUNUCH ۱۶۴
جبران خسارت REMEDY/ COMPENSATION ۱۶۵
جد GRANDFATHER ۱۶۵
جده (صحیح و غیرصحیحه) PATERNAL AND MATERNAL GRANDMOTHER ۱۶۵
جرایم جنگی WAR CRIMES ۱۶۶
جرایم سایبری CYBER CRIMES... ۱۶۷
جرایم ضد بشری CRIMES AGAINST HUMANITY ۱۶۸
جرح INJURY ۱۷۱
جرم CRIME ۱۷۱
جرم مشهود ۱۷۱
جرم نسل کسی GENOCIDE ۱۷۲
جریدهٔ رسمی OFFICIAL GAZZETTE ۱۷۲
جریمه FINE ۱۷۲
جزا PUNISHMENT/ SANCTION. ۱۷۲
جزای اصلی PRINCIPLE PENALTY ۱۷۳
جزای تبعی CONSEQUENTIAL PENALTY ۱۷۳
جزای تکمیلی COMPLEMENTARY PENALTY ۱۷۳
جزای نقدی CASH FINE ۱۷۴
جسد BODY ۱۷۴
جعل FORGERY ۱۷۴
جعاله PROMISE ۱۷۴
جلسه MEETING/ SESSION ۱۷۵
جلب و احضار SUMMON ۱۷۵
جمعیت ASSOCIATION ۱۷۶
جمعیت عام المنفعه PUBLIC WELFARE ASSOCIATION ۱۷۷
جمعیت خیریه CHARITY ASSOCIAITON ۱۷۸
جمعیت فرهنگی CULTURAL ASSOCIATION ۱۷۸
جمهوری REPUBLIC ۱۷۸
جنایت FELONY ۱۷۹
جنحه MISDEMEANOR ۱۷۹
جنس KIND/ TYPE ۱۷۹
جنگ WAR ۱۷۹
جنون INSANITY ۱۷۹
جواز LEGITIMACY/ LICENSE .. ۱۸۰
جهالت UNAWARENESS ۱۸۰
جهیز EQUIPMENT ۱۸۰
جنین FETUS/ EMBRYO ۱۸۰
چ ۱۸۳

چکCHEQUE..... ۱۸۳

ح ۱۵۳

حاجزEXCLUDER/ PREVENTOR۱۵۳

حادثه حقوقیLEGAL EVENT..... ۱۵۳

حادثۀ ترافیکیTRAFFICK ACCIDENT۱۵٤

حاضـــن PERSON TAKING THE CHILD UNDER CUSTODY..... ۱۵٤

حاکمیتSOVEIGNTY..... ۱۵٤

حاکمیت قانونRULE OF LAW.... ۱۵٦

حالت مدنیCIVIL STATUS..... ۱۵۷

حایزADVERSE POSSESSOR.... ۱۵۸

حایضـه WOMAN IN HER WAITING PERIOD..... ۱۵۸

حبسIMPRISONMENT..... ۱۵۸

حـــــبس تعلیقـــــی SUSPENDED IMPRISONMENT..... ۱۵۸

حـــــبس تنفیـــــذی APPLIED IMPRISONMENT..... ۱۵۹

حجبEXCLUSION..... ۱۵۹

حجتREASON..... ۱۵۹

حجرINCAPACITATION..... ۱۵۹

حجزPREVENTION..... ۱٦۰

حدود(*HADOOD CRIMES*) LIMITS۱٦۰

حذفDELETE..... ۱٦۱

حرمـت مصـاهره PROHIBITION DUE TO MARRIAGE..... ۱٦۱

حرمانDEPRIVATION..... ۱٦۲

حرمان از حقوق مدنی DEPRIVATION FROM CIVIL RIGHTS..... ۱٦۲

حزب سیاسیPOLITICAL PARTY ۱٦۲

حساب قطعیۀ دولت?????..... ۱٦۳

حسن نیتGOOD FAITH..... ۱٦۳

حصرEXHAUST ۱٦۳

حصر وراثت???? ۱٦۳

حصهSHARE..... ۱٦٤

حضانتCHILD CUSTODY..... ۱٦٤

حفظ اوراق (دوسیه)..... ۱٦۵

حقRIGHT ۱٦۵

حقابهRIGHT OF IRRIGATION... ۱۷۲

حـــــق اختصـــــاص RIGHT OF ALLOCATION..... ۱۷۲

حق ارتفاقEASEMENT RIGHT... ۱۷۳

حق استعمالRIGHT OF USAGE.. ۱۷٤

حـــق انتفـــاع /RIGHT OF BENEFIT USUFRUCT ۱۷٤

حق امتیازPRIORITY RIGHT..... ۱۷۵

حق تتبع RIGHT TO FOLLOW.... ۱۷۵

حق تقدمPRIORITY RIGHT..... ۱۷۵

حق حبسRIGHT OF RETENTION۱۷٦

حق جوارNEIGBORHOOD RIGHT۱۷٦

حق های سیاسیPOLITICAL RIGHTS۱۷٦

حق شخصیPERSONAL RIGHT. ۱۷۷

حق طبیعی NATURAL RIGHT ... ۱۷۸

حق عینیREAL RIGHT ۱۷۹

حـق عینـی اصـلی PRINCIPLE REAL RIGHT..... ۱۷۹

حق عینی تبعی SUBORDINATE REAL RIGHT..... ۱۸۰

حـق غیـر مـالی NONE- FINANCIAL RIGHT..... ۱۸۱

حق مالی FINANCIAL RIGHT ۱۸۲
حق مجری RIGHT OF WATER PASSAGE ۱۸۳
حق مرور RIGHT OF WAY ۱۸۳
حق مسیل RIGHT OF WATER COURSE ۱۸۳
حق معنوی / INTELLECTUAL SPIRITUAL RIGHT ۱۸٤
حق مدنی CIVIL RIGHT ۱۸٤
حق های بشری (حقوق بشر) HUMAN RIGHTS ۱۸۵
حق مُکتَسَبه ACQUIRED RIGHT .. ۱۸۷
حق ملکیت کامل RIGHT OF COMPLETE OWNERSHIP ۱۸۸
حق ملکیت ناقص RIGHT OF INCOMPLETE OWNERSHIP ۱۸۸
حق های اساسی BASIC/CONSTITUTIONAL RIGHTS ۱۸۸
حق غیر اساسی NONE-CONSTITUTIONAL/ BASIC RIGHT . ۱۹۰
حقوق LAW ۱۹۰
حقوق اللهی DIVINE LAW/GOD MADE LAW ۲۰۰
حقوق طبیعی NATURAL LAW ... ۲۰۰
حقوق موضوعه POSITIVE LAW .. ۲۰۷
حکر LONG TERM LEASE ۲۰۸
حَکَم ARBITRATOR ۲۰۸
حکمیت ARBITRATION ۲۰۸
(۱) حُکم و قرار DECISION AND RULING ۲۰۸
(۲) حُکم DECISION ۲۰۹
حکم قطعی و حکم نهایی FINAL AND CONCLUSIVE DECISION ۲۰۹
حکومت GOVERNMENT ۲۱۰
حواشی MARGINS/ SIDELINES .. ۲۱۱
حواله ASSIGNMENT ۲۱۱
حوالهٔ حق ASSIGNMENT OF RIGHT ۲۱۱
حوالهٔ دین / ASSIGNMENT OF DEBT LOAN ۲۱۲
حیات LIFE ۲۱۲
حیازت ADVERSE POSSESION .. ۲۱۲
حیض PERIOD/ MENSTRUATION ۲۱۳

خ ۲۱۵

خارجی FOREIGNER ۲۱۵
خاین TRAITOR ۲۱۵
خدمات عامه PUBLIC SERVICES ۲۱۵
خزانه TREASURE ۲۱۶
خسارت HARM ۲۱۶
خصاء IMPOTENCY ۲۱۶
خصم DISPUTANT ۲۱۷
خصومت DISPUTE ۲۱۷
خطر RISK ۲۱۷
خطاء MISTAKE/ ERROR ۲۱۷
خطای بزرگ و خطای کوچک MAJOR AND MINOR MISTAKE ۲۱۷
خِطبه COURTING/PROPOSAL ... ۲۱۷

خطوط اساسی سیاست کشور FUNDEMENTAL LNIE OF POCLICY OF THE STATE ۲۱۸
خلابه DECEIVE/ CHEAT ۲۱۹
خُلع DIVORCE IN EXCHANGE FOR PROPERTY/DIVORCE BY MUTUAL CONSENT ۲۱۹
خلف SUCCESSOR ۲۲۰
خلف عام GENERAL SUCCESSOR ۲۲۰
خلف خاص SPECIAL SUCCESSOR ۲۲۰
خلط MIX ۲۲۰
خلوت صحیحه VALID PRIVACY/ FULL PRIVACY ۲۲۱
خلوت فاسده VITIATED PRIVACY ۲۲۱
خنثی مشکل TRANSGENDER/ IMPOTENT ۲۲۱
خواستگاری COURTING ۲۲۱
خودکشی SUICIDE ۲۲۱
خیار OPTION ۲۲۲
خیار افاقه OPTION OF LUCID/ DISCERNMENT ۲۲۲
خیار بلوغ OPTION OF PUBERTY/ MATURITY ۲۲۲
خیار تعیین OPTION OF DETERMINATION ۲۲۲
خیار تغریر وصف OPTION OF VIOLATION OF CHARACTERISTIC ۲۲۳
خیار خیانت OPTION OF TREASON ۲۲۳
خیار تأجیل OPTION OF DELAY. ۲۲۳
خیار رؤیت OPTION OF SEEING/ SIGHT ۲۲٤
خیار شرط OPTION OF STIPULATION ۲۲٤
خیار صفقه OPTION OF SEPARATION OF SUBJECT OF CONTRACT ۲۲٤
خیار عیب OPTION OF DEFECT.. ۲۲۵
خیار وصف ثمن OPTION OF CHARACTERISTIC OF MONEY ۲۲۵
خیار غبن OPTION OF LESION... ۲۲۵
خیانت TREASON ۲۲۵
خیانت در امانت BREACH OF TRUST ۲۲٦
خیانت ملی NATIONAL TREASON ۲۲٦

د ۲۲۹

دادستان (مدعی العموم، ثارنوال) PROSECUTOR ۲۲۹
ثارنوال اصطلاح پشتو است. در عربی به ثارنوال مدعی عموم و در فارسی دادستان می گویند. ثارنوال شخصی است که از منافع عموم مخصوصاً دولت حمایت می نماید. ۲۲۹
داین CREDITOR/ OBLIGATOR.. ۲۲۹
دخول INTERCOURSE ۲۲۹
دخول به شبهه SEXUAL INTERCOUSR DUE TO MISTAKE ۲۲۹
درآمد INCOME ۲۳۰
دستور ORDER/ INSTRUCTION.. ۲۳۰
دشنام SCOLD ۲۳۱
دعوی CLAIM/ LAWSUIT ۲۳۱

دعوی حادث و دعوی اصلی PRIMARY AND SECONDARY LAWSUIT ۲۳۱
دعوی جزایی CRIMINAL LAWSUIT ۲۳۱
دعوی مستعجله IMMEDIATE LAWSUIT ۲۳۲
دفاتر تجارتی???? ۲۳۲
دفاع مشروع SELF- DEFENSE ۲۳۲
دَفع PAY/ PLEAD ۲۳۲
دکترین DOCTRINE ۲۳۲
دلالی MIDDLING/BROKERY ... ۲۳۳
دموکرسی DEMOCRACY ۲۳٤
دولت STATE ۲۳۷
دولت واحد UNITARY STATE ۲٤۰
دَین DEBT/ LOAN ۲٤۱
دین متنازع فیه CONTENTIOUS DEBT ۲٤۱
دین مشترک و غیر مشترک COMMON AND UNCOMMON DEBT ۲٤۱
دین معجل IMMEDIATE DEBT ۲٤۲
دین معلق به شرط DEBT SUSPENDED TO A CONDITION ۲٤۳
دین مؤجل DELAYED DEBT ۲٤۳
دیه BLOODMONEY ۲٤۳

ذ ۲٤۵

ذرعیات ۲٤۵
ذمه UNDERTAKING ۲٤۵
ذوی الارحام / DISTANT RELATIVE/ KINDRED ۲٤٦
ذوی الفروض / PRIMARY HEIRS/ POSSESSORS OF OBLIGATORY SHARES/ SHARERS ۲٤٦
ذینفع INTERESTED/INTEREST HOLDER ۲٤۷
ذوالید ADVERSE POSSESSOR ... ۲٤۷

ر ۲۵۰

رابطه حقوقی LEGAL RELATIONSHIP ۲۵۰
رابطهٔ سببیت / CAUSAL LINK/ CAUSATION ۲۵۲
راشی BIRBE GIVER ۲۵۳
راهزنی ROBBERY ۲۵۳
راهن MORTGAGER ۲۵۳
ربا USURY ۲۵۳
ربح INTEREST ۲۵۳
رُبع ONE FOURTH ۲۵۳
رَتَق ۲۵٤
رجعت RETURN/ REVESE ۲۵٤
رجوع RETURN/ WITHDRAW ۲۵٤
رد REDISTRIBUTION ۲۵٤
رد (ویتو) VETO ۲۵۵
رشد GROWTH ۲۵۵
رشوه BRIBE ۲۵۵
رشید/ رشیده GROWN ۲۵۵
رضا CONSENT/ ASSENT ۲۵٦
رضاع BRESTFEEDING ۲۵٦
رعایت OBSERVE ۲۵۷
رکن ELEMENT/ PILLAR ۲۵۷
روح قانون SPIRIT OF LAW ۲۵۷
رهن MORTGAGE ۲۵۸
رهن حیازی POSSESSORY MORTGAGE ۲۵۸
رهن رسمی OFFICIAL MORTGAGE ۲۵۹

رأس المالCAPITAL..... ۲۶۰
رأیVOTE ۲۶۰
رأی اکثریتMAJORITY OF VOTE ۲۶۰
رأی اکثریت حاضر MAJORITY
VOTE OF PRESENT MEMBERS ۲۶۱
رأی موافقPOSITIVE VOTE ۲۶۱
رأی مخالفNEGATIVE VOTE... ۲۶۱
رأی ممتنعABSTENTION ۲۶۱
رأی باطلVOID VOTE ۲۶۱
رویهٔ قضاییJURISPRUDENCE .. ۲۶۱

ز ۲۴۷

زانیADULTERER ۲۴۷
زناADULTERY ۲۴۷
زوایدEXCESS/ ACREDITONS AND
BENEFITS..... ۲۴۷
زوجHUSBAND..... ۲۴۷
زوجهWIFE..... ۲۴۸
زیادتADDITION..... ۲۴۸
زوجینCOUPLE..... ۲۴۸

س ۲۴۹

سارق STEALER ۲۴۹
ساقط AVERTED ۲۴۹
سببGROUND/CAUSE..... ۲۴۹
سبب خارجیEXTERNAL CAUSE ۲۴۹
سبب عقدCAUSE OF CONTRACT ۲۴۹

به سبب در انگلیسی «CAUSE» و «MOTIVE» می گویند. در ادبیات دری بسیاری از حقوقدانان به عوض کلمهٔ سبب کلمهٔ علت و جهت معامله را نیز استعمال نموده اند. سبب در لغت به معنی ذریعه، علت، جهت، طریق، وسیله و دست آویز است که جمع آن اسباب است. ۲۴۹
سبب مجبره /FORCING CAUSE
GROUND ۲۵۰
سد ذرایع BLOCKAGE OF THE
MEANS..... ۲۵۰
سدسONE SIXTH..... ۲۵۰
سرقتSTEALING..... ۲۵۱
سرقفلی ۲۵۱
سرپرستیCARETAKING ۲۵۱
سرمایهCAPITAL..... ۲۵۱
سقط جنینABORTION..... ۲۵۱
سقوط COLLAPSE/DROP/AVERT ۲۵۲
سفهSTUPIDNESS ۲۵۲
سفیهSTUPID..... ۲۵۲
سکرINTOXICATION..... ۲۵۲
سکرانDRUNK/ INTOXICATED. ۲۵۲
سکوتSILENCE..... ۲۵۳
سلفPREDESSOSSOR..... ۲۵۳
سلم ADVANCE SALE OF FRUIT IN
BLOOM ۲۵۳
سنAGE ۲۵۴
سناتورSENATOR ۲۵۴
سنتTRADITION ۲۵۴
سندDOCUMENT..... ۲۵۴
سند رسمیOFFICIAL DOCUMENT ۲۵۶
سند عرفی CUSTOMARY
DOCUMENT ۲۵۷
سوادCOPY ۲۵۷

سوانح کاری /CURRICULUM VITAE
EMPLOYMENT RECORD ۲۵۷
سوگندOATH/ SWEAR..... ۲۵۸
سوء استفاده از حق ABUSE OF
POWER ۲۵۹
سوء استفاده از وظیفه ABUSE OF
DUTY..... ۲۵۹
سوء نیتBAD FAITH ۲۵۹
سهمSHARE/ STAKE ۲۵۹
سیاستPOLITICS ۲۵۹
سیاست داخلی و خارجی INTERNAL
AND EXTERNAL POLICY OF STATE ۲۶۰

ش ۲۶۱

شاکیPETITIONER ۲۶۱
شاکی در لغت به معنی شکایت کننده، معترض و گله مند است. در اصطلاح حقوقی، شاکی شخصی است که در محکمه شکایت می کند. ۲۶۱
شاهد/ شهود WITNESS/ WITNESSES ۲۶۱
شبههDOUBT ۲۶۱
شخصPERSON ۲۶۱
شخصیتPERSONALITY..... ۲۶۲
شخص حقیقیNATURAL PERSON ۲۶۳
شخص حکمی JURIDICAL/ LEGAL
PERSON ۲۶۳
شخص حکمی خصوصی PRIVATE
LEGAL PERSON..... ۲۶۴
شخص حکمی عامه PUBLIC LEGAL
PERSON ۲۶۴
شخص حکمی بین الملل
INTERNATIONAL LEGAL PERSON ۲۶۴
شخص فضولی UNAUTHORIZED
PERSON..... ۲۶۴
شراSALE AND PURCHASE..... ۲۶۴
شرایط انضمامی و استقلالی
CONJUNCTIVE AND DISJUNCTIVE
CONDITIONS..... ۲۶۴
شرط CONDITION..... ۲۶۵
شرط انعقاد CONDITION OF
CONLUSION..... ۲۶۶
شرط باطلVOID CONDITION.... ۲۶۶
شرط تعلیقی SUSPENSIVE
CONDITION ۲۶۶
شرط جعلی CONDITIONS OF THE
PARTIES OF THE CONTRACT ۲۶۷
شرط شرعیSHARIA CONDITION ۲۶۸
شرط صحت CONDITION OF
VALIDITY..... ۲۶۸
شرط صحیحVALID CONDITION ۲۶۹
شرط فاسخ RESOLUSIVE
CONDITION ۲۷۰
شرط فاسدVITIATED CONDITION ۲۷۰
شرط لزوم CONDITION OF BINDING
OF CONTRACT ۲۷۱
شرط نفاذ CONDITION OF
ENFORCEABLITY ۲۷۱
شرکتPARTNERSHIP ۲۷۱
شرکت ابدانWORK PARTNERSHIP ۲۷۲

شـــرکت امـــوال PARTNERSHIP IN PROPERTIES ۲۷۲
شـــرکت تجـــارتی COMMERCIAL PARTNERSHIP ۲۷۲
شـــــرکت تضـــــامنی GENERAL PARTNERSHIP ۲۷۲
شـــرکت تضـــامنی مخـــتلط JOINT PARTNERSHIP ۲۷۳
شرکت تضامنی مختلط سهامی - JOINT STOCK SPECIAL PARTNERSHIP ... ۲۷۳
شـــرکت ســـهامی JOINT STOCK CORPORATION ۲۷۳
شرکت عنان EQUAL PARTNERSHIP ۲۷۳
شـرکت محـدود المسـؤولیت LIMITED LIABILITY COMPANY ۲۷٤
شـرکت مضـاربه LABOUR CAPITAL INVESTMENT ۲۷٤
شـــــرکت مفاوضـــــه EQUAL PARTNERSHIP ۲۷۵
شـــرکت وجـــوه PARTNERSHIP IN CREDIT ۲۷۵
شروع به جرم ATTEMPT TO CRIME ۲۷۵
شریعت SHARIA ۲۷٦
شریک PARTNER ۲۷٦
شریک جرم ACCOMPLICE ۲۷٦
شعور UNDERSTANDING ۲۷٦
شغل DUTY ۲۷٦
شفعه PRE-EMPTION ۲۷٦
شفیع PRE-EMPTOR ۲۷۷
شفوی VERBAL/ ORAL ۲۷۷
شکایت COMPLAIN ۲۷۷
شکنجه TORTURE/ PERSECUTION ۲۷۸
شوری ASSEMBLY ۲۷۸
شورای ملی NATIONAL ASSEMBLY ۲۷۸
شهادت TESTIMONY ۲۷۹

ص ۲۸۱

صاحب عمل PRINCIPLE/ A PERSON FOR WHOM UNREQUESTED INTERVENTION IS DONE ۲۸۱
صبی CHILD ۲۸۱
صـحیح التصـرف PERSON WHOSE LEGAL ACTS ARE VALID ۲۸۱
صراف MONEY EXCHANGER ... ۲۸۱
صرف CURRENCY EXCHANGE ۲۸۱
صعب العلاج UNCUREABLE ۲۸۲
صعود ASCEND ۲۸۲
صغیر MINOR ۲۸۲
صـغیر غیـر ممیـز UNDISCERNING MINOR ۲۸۲
صغیر ممیز DISCERNING MINOR ۲۸۳
صغیر مأذون AUTHORIZED MINOR ۲۸۳
صلاحیت (۱) AUTHORITY ۲۸٤
صلاحیت (۲) AUTHORITY ۲۸٤
صلاحیت محـاکم JURISDICTION OF COURTS ۲۸۵
صلح COMPROMISE ۲۸٦
صورت دعوی COMPLAINT ۲۸٦
صورت دفاع ANSWER ۲۸٦

ض ۲۸۹

ضارب BEATER ۲۸۹
ضامن BAILER ۲۸۹
ضبط CONFISCATION ۲۸۹
ضرب BATTERY ۲۸۹
ضرر HARM ۲۹۰
ضرر احتمالی POSSIBLE HARM . ۲۹۱
ضرر جسمانی PHYSICAL/ BODILY
PERSONAL INJURY/HARM ۲۹۱
ضرر عدم النفع (کسر عواید) ECONMIC
LOSS ۲۹۱
ضرر مالی MONETARY/ FANINCIAL
HARM ۲۹۱
ضرر معنوی MENTAL HARM ۲۹۱
ضرر مختلط MIXIED/ HYBRID
HARM ۲۹۳
ضمان REMEDY/ COMPENSATION ۲۹۳
ضمانت GUARANTEE ۲۹۳
ضرورت NEED ۲۹۳
ضمان عقد CONTRACTUAL CIVIL
RESPONSIBILTY ۲۹۳
ضمان تعرض ۲۹۳
ضمان قهری EXTRA-
CONTRACTAUL CIVIL
RESPONSIBILITY ۲۹۴
ضمیمه ATTACHMENT ۲۹۴

ط ۲۹۶

طالق DIVORCER ۲۹۶
طلاق DIVORCE ۲۹۶
طلاق باین IRREVERSIBLE DIVORCE ۲۹۷
طلاق باین صغری SMALL
IRREVERSIBLE DIVORCE ۲۹۷
طلاق باین کبری MAJOR
IRREVERSIBLE DIVORCE ۲۹۷
طلاق رجعی REVERSIBLE DIVORCE ۲۹۷
طلاق صریح EXPLICIT DIVORCE ۲۹۸
طلاق ضمنی IMPLICIT/ IMPLIED
DIVORCE ۲۹۸
طلاق مُعلَق SUSPENDED DIVORCE ۲۹۸
طلاق مُنجَز ABSOLUTE DIVORCE ۲۹۸
طرفین دعوی LITIGANTS ۲۹۹
طفل CHILD ۲۹۹
طویانه CASH MONEY ۲۹۹
طُهر PURITY ۲۹۹

ظ ۳۰۰

ظهار ۳۰۰
ظهر نویسی ENDORSEMENT ۳۰۰

ع ۲۹۴

عابر PEDESTRAIN ۲۹۴
عاجز INABLE ۲۹۴
عادل JUST ۲۹۴
عارض PETITIONER ۲۹۴
عاریت LENDING ۲۹۴
عاقد PARTY OF CONTRACT ۲۹۵
عاقدان PARTIES TO THE
CONTRACT ۲۹۵
عاقل SANE ۲۹۶
عاقله SANE ۲۹۶
عاید INCOME ۲۹۶

عته STUPIDNESS ۲۹٦
عدالتJUSTICE..... ۲۹۷
عدتPERIOD/ MENSTRUATION۲۹۸
عددیات ۲۹۸
عدولEXCEED..... ۲۹۸
عـدول در لغـت بـه معنـی تخطـی کـردن است. عدول در لغت بـه در اصـطلاح حقـوقی عدول گذشتن از حد است. ۲۹۸
عجزINABLITY..... ۲۹۸
عذرEXCUSE..... ۲۹۸
عــرف و عــادت CUSTOMS AND TRADITIONS..... ۲۹۸
عروضCOMMITTIDIES ۳۰۰
عریضهPETITION..... ۳۰۰
عریضه نویسPETITITION WRITER۳۰۱
عزلDISMISSAL/ FIRE..... ۳۰۱
عصبهRESIDUARY..... ۳۰۱
عصــبه بــالغیر RESIDUARY BY OTHERS ۳۰۲
عصــبه بــالنفس RESIDUARY BY THEMSELVES ۳۰۲
عصــبهٔ ســببی RESIDUARY BY SPECIAL REASON ۳۰۲
عصبهٔ نسبی RESIDUARY BY BLOOD RELATIONSHIP ۳۰۳
عصـبه مـع الغیـر RESIDUARY WITH OTHERS ۳۰۳
عفتHONOUR/ CHASTITY ۳۰٤
عفت در لغـت بـه معنـی پارسـایی، پـاک دامنی و پرهیزگاری است. در اصطلاح حقوقی، عفت عبـارت از دوری از گنـاه و تـرک شـهوات حرام است. ۳۰٤
عفوPARDON ۳۰٤
عقــــار IMMOVEABLE/ REAL PROPERTY..... ۳۰٤
عقدCONTRACT..... ۳۰۵
عقــــد آنــــی (عقــــد فوری)INSTANTANIOUS CONTRACT۳۰۸
عقد اذعان ADHESION CONTRACT۳۰۸
عقد اسقاطی AVERTIVE CONTRACT۳۰۸
عقــــد اصــــلی PRINCIPLE/ INDEPENDENT CONTRACT.....۳۰۹
عقد اطلاقی ABSOLUTE CONTRACT۳۰۹
عقــــد اشــــتراکی PARTNERSHIP CONTRACT..... ۳۰۹
عقد باطل VOID CONTRACT..... ۳۰۹
عقد بسیط SIMPLE CONTRACT.. ۳۱۰
عــــود تبعــــی SUBORDINATE/ DEPENDENT CONTRACT ۳۱۰
عقــــد تقییــــدی CONDITIONAL CONTRACT..... ۳۱۰
عقــــد تــــدریجی LONG TERM CONTRACT..... ۳۱۱
عقد تملیکی TRANSFER CONTRACT۳۱۱
عقد توثیقی SECURITY CONTRACT۳۱۱
عقــــد جــــایز NONE- BINDING/ REVOCABLE CONTRACT..... ۳۱۱
عقــــد جمعــــی COLLECTIVE CONTRACT..... ۳۱۱

عقد حفظ MAINTENANCE CONTRACT ۳۱۲
عقد صحیح VALID CONTRACT. ۳۱۲
عقد شکلی FORMAL CONTRACT ۳۱۳
عقد ظاهر APPARENT CONTRACT ۳۱۳
عقد عینی ۳۱٤
عقد غیر تشریفاتی CONSENSUAL CONTRACT ۳۱٤
عقد غیرعینی ۳۱٤
عقد غیر معین INNOMINATE CONTRACT ۳۱٤
عقد غیر معوض UNILATERAL CONTRACT ۳۱۵
عقد غیرلازم (عقد جایز) NONE BINIDNG/ REVOCABLE CONTRACT ۳۱٦
عقد غیر مشروع ILLEGITIMATE CONTRACT ۳۱٦
عقد فاسد VITIATED CONTRACT ۳۱٦
عقد کار LABOUR CONTRACT .. ۳۱۷
عقد لازم BINDING/ IRREVOCABLE CONRACT ۳۱۷
عقد مرکب COMPOUSED CONTRACT ۳۱۷
عقد معلق SUSPENDED CONTRACT ۳۱۸
عقد مضاف DEFFERED CONTRACT ۳۱۸
عقد منجز ABSOLUTE CONTRACT ۳۱۸
عقد معوض BILATERAL CONTRACT ۳۱۹
عقد مشروع LEGITIMATE CONTRACT ۳۱۹
عقد معین NOMINATE CONTRACT ۳۱۹
عقد موقوف SUSPENDED CONTRACT ۳۲۰
عقد نگهبانی CONTRACT OF MAINTENANCE ۳۲۰
عقد نافذ ENFORCED CONTRACT ۳۲۱
عقیم BARREN/ INFERTILE ۳۲۱
عمل اداری ADMINISTRATIVE ACT ۳۲۱
عمل تصدی گری ۳۲۱
عمل حاکمیتی SOVEREIGN ACT ۳۲۲
عمل حقوقی LEGAL ACT ۳۲۲
عمل سیاسی POLITICAL ACT ۳۲۲
عمل قضایی JUDICIAL ACT ۳۲۲
عمل ملی و محلی NATIONAL AND LOCAL ACT ۳۲۲
علاتی CONSANGUINE BROTHER AND SISTER ۳۲۳
عنان UNEQUAL PARTNERSHIP ۳۲۳
عنصر قانونی جرم LEGAL ELEMENT OF CRIME ۳۲٤
عنصر مادی جرم MATERIAL ELEMENT OF CRIME ۳۲٤
عنصر معنوی جرم MENTAL ELEMENT OF CRIME ۳۲٤
عنن IMPOTENCY ۳۲٤
عوض /CONSIDERATION REPLACEMENT ۳۲٤
عول DECREASE IN SHARE ۳۲٤
عوارض اهلیت DEFECTS OF LEGAL CAPACITY ۳۲٦
عیال FAMILY ۳۲۷

عیب DEFECT/ FLAW ۳۲۷
عیب قدیم OLD DEFECT..... ۳۲۷
عیب حادث (جدید) NEW DEFECT ۳۲۷
عینی ۳۲۷

غ ۳۳۰

غـــابن / SUBJECT OF LESION
LESIONER ۳۳۰
غاصب USURPER ۳۳۰
غایب ABSENT ۳۳۰
غبن LESION ۳۳۰
غبن فاحش EXCESSIVE LESION ۳۳۱
غـبن یسـیر (انـدک/ قابـل اغمـاض)
UNEXCESSIVE LESION..... ۳۳۲
غرامت REMEDY..... ۳۳۲
غش DECEIVE ۳۳۲
غصب USURPATION..... ۳۳۲
غفلت IGNORANCE..... ۳۳۳
غلطی MISTAKE/ ERROR ۳۳۳
غله PRODUCT ۳۳۳
غیاب ABSENSE..... ۳۳٤
غیـر محصـور - UNLIMITED/ NONE
EXHAUSTIVE..... ۳۳٤

ف ۳۳۵

فاحش EXCESSIVE..... ۳۳۵
فاسد VITIATED..... ۳۳۵
فاعل جرم PRINCIPLE OFFENDER ۳۳۵
فامیل FAMILY ۳۳۵
فحوی MEANING..... ۳۳٦
فدرالیسم FEDERALISM ۳۳٦
فرار ESCAPE ۳۳۷
فرجام THIRD APPEAL..... ۳۳۷
فرض SHARE..... ۳۳۷
فرع DESCENDANT..... ۳۳۸
فرمان DECREE/ ORDINANCE... ۳۳۸
فریبکاری FRAUD..... ۳۳۹
فساد اداری CORRUPTION..... ۳۳۹
فسخ RESCISION/ CANCELLATION ۳٤۰
فضـــــالت UNREQUESTED
INTERVENTION..... ۳٤۰
فضـــــولی UNREQUESTED
INTERVENTION..... ۳٤۱
فعل مضر بر مـال HARMFUL ACT ON
PROPERTY..... ۳٤۱
فعل مضر بر نفس HARMFUL ACT ON
PERSONS..... ۳٤۱
فعل مفید USEFUL ACT ۳٤۱
فقه JURISPRUDENCE..... ۳٤۱
فیصله DECISION ۳٤۲

ق..... ۳٤۵

قابض RECEIVER ۳٤۵
قاصد MESSANGER..... ۳٤۵
قابل OFFEREE..... ۳٤۵
قاتل KILLER ۳٤۵
قاچاق TRAFFICKING..... ۳٤۵
قاچاق انسان HUMAN TRAFFICKING ۳٤۵
قاذف ACCUSER..... ۳٤٦
قاصر MINOR..... ۳٤٦
قاضی JUDGE..... ۳٤٦
قاعده RULE..... ۳٤٦

قانونACT/ STATUTE..... ٣٤٨
قانون اساسی CONSTITUTION ... ٣٥١
قانون ارگانیکORGANIC LAW ... ٣٥٥
قانون عادی ORDINARY LAW/ ACT
OF PARLIAMENT ٣٥٨
قانون اختیاری DISCRETIONARY
LAW ٣٦٨
قانون امریMANDATORY LAW. ٣٦٩
قانون شکلی /FORMAL
PROCEDURAL LAW ٣٦٩
قانون ماهویSUBSTANTIVE LAW٣٦٩
قانون ماهوی و شکلی SUBSTANTIVE
AND PROCEDURAL LAW ٣٦٩
قایم مقامSUCCESSOR ٣٧٠
قایم مقام عام GENERAL
SUCCESSOR..... ٣٧٠
قایم مقام خاص SPECIAL
SUCCESSOR..... ٣٧٠
قباحتPETTY CRIME..... ٣٧١
قبالهDEED/ TITLE..... ٣٧١
قبضTAKE/ RECEIVE ٣٧١
قُبُل و دُبُرVAGINA AND ANUS .. ٣٧٢
قرآنQURAN..... ٣٧٢
قبولACCEPTANCE..... ٣٧٢
قتلKILLING ٣٧٣
قتل خطاMANSLAUGHTER..... ٣٧٣
قتل عمدMURDER..... ٣٧٣
قرابتRELATIONSHIP ٣٧٣
قرابت مستقیم و غیر مستقیم DIRECT
AND INDIRECT RELATIONSHIP.... ٣٧٣
قرارRULING ٣٧٣
قرارداد اداری ADMINISTRATIVE
CONTRACT..... ٣٧٤
قرارداد کارLABOUR CONTRACT٣٧٩
قرضLOAN ٣٧٩
قرعهLOT..... ٣٨٠
قُرءPURITY AND PERIOD..... ٣٨١
قرینهSIGN/ INDICATION ٣٨١
قرینهٔ قانونی STATUTORY
INDICATION ٣٨٢
قرینهٔ قضایی JUDICIAL INDICATION ٣٨٣
قرینهٔ قاطعه CONCLUSIVE
INDICATION ٣٨٤
قرینهٔ
مستنبطه INFERRED/CIRCUMSTANTIAL
INDICATION ٣٨٤
قذف ACCUSATION..... ٣٨٥
قسطINSTALLMENT ٣٨٥
قسم قاطعCONCLUSIVE OATH. ٣٨٥
قسم مُتمم COMPLEMENTARY
OATH..... ٣٨٥
قصاصRETALIATION..... ٣٨٥
قصدINTENTION ٣٨٦
قضیه CASE ٣٨٦
قضاJUDGEMENT..... ٣٨٦
قضای الزام MANDATORY
INJUNCTION ٣٨٦
قضای بالترک DISMISSAL
INJUNCTION ٣٨٦
قطاع الطریقROBBER..... ٣٨٦

قلع و قمع ERADICATION ۳۸٦
قمار بازی GAMBLING ۳۸۷
قلمرو TERRITORY ۳۸۷
قوادی PIMPING ۳۸۷
قوۀ قاهره FORCE MAJEURE ۳۸۷
قوۀ جانشین مؤسس ۳۸۸
قوۀ مؤسس اصلی CONSTITUENT ASSEMBLY ۳۸۹
قوۀ مؤسس فرعی ۳۹۰
قیاس ANALOGY ۳۹۰
قیم CUSTODIAN ۳۹۱
قیمومیت CUSTODIANSHIP ۳۹۱
قیمی NONE FUNGIBLE PROPERTY ۳۹۲

ک ۳۹۳

کابینه CABINET ۳۹۳
کار WORK ۳۹۳
کار اجباری FORCED LABOUR ... ۳۹۳
کارکن STAFF/ EMPLOYEE ۳۹۴
کارمند STAFF/ EMPLOYEE ۳۹۴
کارفرما EMPLOYER ۳۹۵
کارگر WORKER ۳۹۵
کالا COMMODITY ۳۹۵
کاندید/ کاندیدا CANDIDATE ۳۹۵
کبیر ADULT ۳۹۵
کبیره ADULT ۳۹۵
کتمان HIDE ۳۹۵
کذب FALSEHOOD ۳۹٦
کرامت انسانی HUMAN DIGNITY ۳۹٦
کروکی SKETCH ۳۹۸
کساد ۳۹۸
کسر عواید ECONOMIC LOSS ۳۹۸
کشف جرم DISCOVERY OF CRIME ۳۹۸
کشور COUNTRY ۳۹۸
کفاف SUFFICE ۳۹۹
کفالت (۱) BAILMENT ۳۹۹
کفالت (۲) BAILMENT ٤۰۰
کفاءت EQUALITY ٤۰۱
کفیل BAILER ٤۰۱
کلاء HERB ٤۰۱
کلاله A PERSON WITHOUT ASCENDANT AND DESCENDANT ٤۰۲.
کمیشن کاری MIDDLING/BROKERY ٤۰۲

گ ٤۰٤

گرفتاری ARREST ٤۰٤
گروگان HOSTAGE ٤۰٤
گمرک ٤۰٤
گنج TREASURE ٤۰٤

ل ٤۰٦

لایحه BYLAW ٤۰٦
لایحه وظایف TERM OF REFERENCE ٤۰٦
لعان CURSING ٤۰٦
لغو حکم REPEAL OF DECISION ٤۰۷
لقطه LOST PROPETY ٤۰۷
لقیط ٤۰۸
لواط SODOMY ٤۰۸
لویه جرگه CONSTITUENT ASSEMBLY ٤۰۸

م ٤۱۱

مال PROPERTY ٤۱۱

مال استعمالی NONE DISPOSEABLE PROPERTY..... ٤١٤
مال استهلاکی DIDPOSEABLE PROPERTY..... ٤١٤
مال باطن HIDDEN PROPERTY .. ٤١٤
مال خصوصی PRIVATE PROPERTY ٤١٥
مال دولتی STATE PROPERTY.... ٤١٥
مال عامه PUBLIC PROPERTY.... ٤١٥
مال ظاهر APPARENT PROPERTY ٤١٨
مال غیر مادی INTANGIBLE PROPERTY..... ٤١٨
مال غیر نامی (مال بدون نماء)..... ٤١٩
مال غیر متقوم UNTRADEABLE PROPERTY..... ٤١٩
مال قابل تقسیم DIVISABLE PROPERTY..... ٤٢٠
مال قابل غیرقابل تقسیم UNDIVISABLE PROPERTY ٤٢٠
مال مادی TANGIBLE PROPERY ٤٢٠
مال محجور PREVENTED PROPERTY..... ٤٢٠
مال مملوک OWNED PROPERTY ٤٢١
مال نامی..... ٤٢١
مالک OWNER..... ٤٢١
مالیه TAXATION..... ٤٢١
مانع BARRIER/ OBSTACLE..... ٤٢١
مباح PERMISSIBLE..... ٤٢٢
مبادله EXCHANGE ٤٢٢
مبادی BASICS ٤٢٢
مبری الیه/ ابرا داده شده ACQUITEE ٤٢٣
مبنای حقوق BASIS OF LAW..... ٤٢٣
مبیع SUBJECT OF SALE..... ٤٢٥
متاع COMMODITY..... ٤٢٥
متبرع DONOR..... ٤٢٥
متبرع له DONEE..... ٤٢٥
متحابه FREIND ٤٢٥
متحدالمآل JUDICIAL CIRCULAR ٤٢٥
متخاصم DISPUTANT ٤٢٥
متخلف VIOLATOR ٤٢٥
متداعیین LITIGANTS/DISPUTANTS ٤٢٦
متصرف PERSON DOING THE ACT ٤٢٦
متصرف له/ الیه PERSON FOR WHOM THE ACT IS DONE..... ٤٢٦
متصرف فیها THINGS ON WHICH THE ACT IS DONE..... ٤٢٦
متصرف علیه PERSON AGAINST WHOM THE ACT IS DONE..... ٤٢٦
متعارَف COMMON/ WIDESPREAD ٤٢٦
متعرض PROTESTOR..... ٤٢٦
متعدی TRANSGRESSOR ٤٢٦
متعذر IMPOSSIBLE ٤٢٧
متعمد TRUSTEE ٤٢٧
متعه COMPENSATION (GIFT).. ٤٢٧
متضامن GENERAL PARTNER... ٤٢٧
متقاسم DIVIDER..... ٤٢٧
متقاعد RETIRED..... ٤٢٨
متقلب THE ONE DOING THE FRAUD..... ٤٢٨
متقوم TRADEABLE..... ٤٢٨
متلف DESTRUCTOR OF PROPERTY ٤٢٨

متنازع فیه CONTENTIOUS ٤٢٩
متنازل WAIVER ٤٢٩
متنازل له WAIVEE ٤٢٩
متولی SUPERINTENDENT ٤٢٩
متوفی DECEASED/ DECENT ٤٢٩
متهم ACCUSED ٤٢٩
متأهل MARRIED ٤٢٩
مُثبِته PROOFING EVIDENCE ٤٢٩
مثلی FUNGIBLE ٤٣٠
مجازات PENALTY/ PUNISHMENT ٤٣٠
مُجبر THREATENER ٤٣٠
مجرایی OFFSET OF DEBT ٤٣٠
مجرایی جبری MANDATORY OFFSET OF DEBT ٤٣١
مجرایی اختیاری OPTIONAL OFFSET OF DEBT ٤٣١
مجرم CRIMINAL ٤٣١
مجرم متکرر RECIDIVIST OF CRIME ٤٣١
مجمع ASSEMBLY ٤٣١
مجمع عمومی GENERAL ASSEMBLY ٤٣١
مجنی علیه VICTIM ٤٣٢
مجنون INSANE/ CRAZY ٤٣٢
مجهول UNKNOWN ٤٣٢
محاکمه TRIAL ٤٣٢
محال ASSIGNER ٤٣٢
محال به SUBJECT OF ASSIGNMENT ٤٣٣
محال علیه ASSIGNEE ٤٣٣
محبس PRISON ٤٣٣
محبوس PRISONOR ٤٣٣
محتکر HOARDER ٤٣٣
محجوب EXCLUDED ٤٣٣
محجور علیه INCAPACITATED .. ٤٣٣
محجوز علیه PREVENTED ٤٣٣
محدودیت LIMITATION ٤٣٤
محرک جرم INITIATOR OF CRIME ٤٣٤
مَحرَم FORBIDDEN WOMAN ٤٣٤
محرمات مؤقت INTERIM PROHIBITED WOMEN ٤٣٤
محرمات مؤبد PERMANANT PROHIBITED WOMEN ٤٣٤
محرمات سببی PROHIBITED WOMEN BY MARRIAGE ٤٣٥
محرمات نسبی PROHIBITED WOMEN BY BLOOD ٤٣٥
محصول INCOME ٤٣٥
محضر ???? ٤٣٥
محقق RESEARCHER ٤٣٥
محکمه COURT ٤٣٦
محکمهٔ ابتدائیه PRIMARY COURT ٤٣٦
محکمهٔ استیناف APPEAL COURT ٤٣٦
محکوم LOSER OF LAWSUIT ٤٣٦
محکوم بها SUBJECT OF JUDGEMENT ٤٣٦
محکوم علیه LOSER OF LAWSUIT ٤٣٦
محکوم له WINNER OF LAW SUIT ٤٣٧
محل سلب آزادی PRISON ٤٣٧
محیل ASSIGNOR ٤٣٧
محال CREDITOR ٤٣٧
محال علیه ASSIGNEE ٤٣٧

محال به SUBJECT OF ASSIGNMENT ۴۳۷
مخابرات COMMUNICATION ۴۳۷
مخترع INVENTOR ۴۳۷
مختومه TERMINATED ۴۳۸
مخیر OPTION HOLDER ۴۳۸
مدارک اثباتیه EVIDENCES ۴۳۸
مدافعات PLEADS ۴۳۸
مدخول بهای حقیقی/ حکمی ۴۳۸
مدعی PLAINTIFF/ CLAIMANT ۴۳۹
مدعی حق العبد CIVIL PLAINTIFF ۴۳۹
مدعی علیه DEFENDANT/ RESPONDENT ۴۳۹
مدعی به SUBJECT OF CLAIM ۴۳۹
مدلل ۴۳۹
مدیون DEBTOR/ OBLIGATEE ۴۴۰
مدهوش INCONSIENT/ UNAWARE ۴۴۰
مرابحه ۴۴۰
مرجع قانونگذار LEGISLATIVE AUTHORITY ۴۴۰
مراجعه به آرای عمومی REFERENDUM ۴۴۱
مرافعه خواهی APPEAL ۴۴۱
مراسلات CORRESPONDENCES ۴۴۱
مراهق ADOLESCENT ۴۴۲
مرتابه (ممتد الطهر) WOMAN CONTINUOUSLY IN WAITING PERIOD ۴۴۲
مرتد APOSTATE ۴۴۲
مرتشی BRIBE RECEIVER ۴۴۲
مرتهن MORTGAGER ۴۴۲
مرض الموت DEATH SICKNESS ۴۴۲
مرور زمان STATUTE OF LIMITATION/ELAPSE OF TIME ۴۴۴
مرهونه SUBJECT OF MORTGAGE ۴۴۵
مرهونه به DEBT FOR WHICH A PROPERTY IS MORTGAGED ۴۴۵
مزارعه (دهقانی) FARMING ۴۴۵
مزایده AUCTION ۴۴۷
مزد WAGE ۴۴۷
مزنیه ADULTRESS ۴۴۷
مساح ۴۴۷
مساحقه ۴۴۷
مساعدت ASSISTANCE ۴۴۷
مساعد حقوقی LEGAL ASSISTANCE ۴۴۸
مسافر PASSENGER ۴۴۸
مساقات (باغبانی) GARDENING ۴۴۸
مستحق DESERVE/ ENTITLED ۴۴۹
مستحق الاداء PAYABLE DEBT ۴۵۰
مستحیل IMPOSSIBLE ۴۵۰
مستشار قضایی JUDICIAL ADVISOR ۴۵۰
مستعار BORROWED ۴۵۰
مستغرَق DROWNED ۴۵۰
مستقل INDEPEDENT ۴۵۱
مستعیر BORROWER ۴۵۱
مستنطق INVESTIGATOR ۴۵۱
مستولی DOMINANT ۴۵۱
مستأجر LEASOR ۴۵۱
مستأنف APPEALLANT ۴۵۱
مستأنف علیه APPEALLEE ۴۵۱
مسروقه STOLEN PROPERTY ۴۵۱
مسروقه منه STEALEE ۴۵۲

مسکن HOUSING ٤٥٢
مسکر INTOXICATING ٤٥٢
مسکوکاک COINS ٤٥٢
مسمی NOMINATED ٤٥٢
مسؤول RESPONSIBLE ٤٥٢
مسؤول حق العبد ٤٥٣
مسؤولیت تضامنی JOINT RESPONSIBILITY ٤٥٣
مسؤولیت غیرحقوقی NONE- LEGAL RESPONSIBILITY ٤٥٣
مسؤولیت دینی RELIGIOUS RESPONSIBILITY ٤٥٣
مسؤولیت اخلاقی MORAL RESPONSIBILITY ٤٥٣
مسؤولیت عرفی TRADITIONAL RESPONSIBILITY ٤٥٤
مسؤولیت حقوقی LEGAL RESPONSIBILITY ٤٥٤
مسؤولیت مدنی CIVIL RESPONSIBILITY ٤٥٤
مسؤولیت مدنی قراردادی CONTRACTUAL CIVIL RESPONSIBILITY ٤٥٤
مسؤولیت مدنی غیرقراردادی EXTRA- CONTRACTUAL CIVIL RESPONSIBILITY ٤٥٥
مسؤولیت اداری ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY ٤٥٥
مسؤولیت سیاسی POLITICAL RESPONSIBILITY ٤٥٦
مشار الیه ٤٥٦
مشاع JOINT/ COMMON PROPERTY ٤٥٦
مشاهد WITNESS ٤٥٦
مشبوه DOUBTFUL ٤٥٦
مشترک COMMON/ SHARED ٤٥٦
مشتری BUYER ٤٥٦
مشفوع PRE-EMPTED PROPERTY ٤٥٧
مشفوع به PROPERTY OF SELLER ٤٥٧
مشفوع علیه BUYER ٤٥٧
مشهود له A PERSON FOR WHOSE FAVOR TESTIMONY IS GIVEN ٤٥٧
مشهود علیه A PERSON AGAINST WHOM TESTIMONY IS GIVEN ٤٥٧
مشهود به SUBJECT OF TESTIMONY ٤٥٧
مصادره CONFISCATION ٤٥٧
مصالح عامه PUBLIC INTERESTS ٤٥٧
مصالح مرسله UNRESTRICTED INTERESTS ٤٥٨
مصرَّحة LAID DOWN ٤٥٩
مصلح ARBITRATOR ٤٥٩
مصوبه APPROVAL ٤٥٩
مصؤونیت پارلمانی PARLIAMENTARY IMMUNITY ٤٥٩
مصؤونیت قضایی JUDICIAL IMMUNITY ٤٦٠
مضاربه CAPITAL LABOUR INVESTMENT ٤٦٠
مضمَر HIDDEN/INCLUDED ٤٦٠
مضمون له A PERSON FOR WHOM GUARANTEE HAS BEEN MADE ٤٦٠

مضمون بها SUBJECT OF QUARANTEE ٤٦٠
مطلعین AWARE PERSONS ٤٦٠
مُطَلَّقه DIVORCEE ٤٦٠
مظنون SUSPECT ٤٦٠
معاذیر قانونی LEGAL EXCUSES . ٤٦٠
معتاد ADDICTED/ ACCUSTOMED ٤٦١
معاملهٔ بالمثل RECIPROCITY ٤٦١
معاهده CONVENTION ٤٦١
مَعَاش LIVELIHOOD ٤٦٢
معاشرت CONSUMMATION ٤٦٢
معامله TRANSCTION ٤٦٢
معاوضه EXCHANGE ٤٦٣
معاون جرم ACCESSORY ٤٦٣
معتده WOMAN IN HER WAITING PERIOD ٤٦٣
معتده طلاق WOMAN IN THE WAITING PERIOD OF DIVORCE ٤٦٣
معتده وفات WOMAN IN THE WAITING PERIOD OF DEATH OF HUSBAND ٤٦٣
معترض PROTESTOR ٤٦٣
معتوه STUPID ٤٦٣
معدن MINE ٤٦٤
معدوم NONE- EXISTENT ٤٦٤
معروض علیه A PERSON AGAINST WHOM PETITION HAS BEEN MADE ٤٦٤
معزول FIRED ٤٦٤
معسر INSOLVENT ٤٦٤
معقود علیه SUBJECT OF CONTRACT ٤٦٥
معقول REASONABLE ٤٦٥
معوَض ٤٦٥
معیر LENDER ٤٦٥
معیشت LIVING ٤٦٥
معیوب DEFECTIVE ٤٦٥
مغبون VICTIM OF LESION ٤٦٥
مغصوبه SUBJECT OF USURPATION ٤٦٦
مغصوب منه USURPEE ٤٦٦
مفتش AUDITOR ٤٦٦
مفروز DIVIDED ٤٦٦
مفقود MISSING ٤٦٦
مفلس INSOLVENT ٤٦٨
مقاربت جنسی SEXUAL INTERCOURSE ٤٦٨
مقاصه OFFSET OF DEBT ٤٦٨
مقاوله CONTRACT ٤٦٨
مقایضه BARTER ٤٦٨
مقدار AMOUNT ٤٦٩
مقدور التسلیم TRANSFERABLE. ٤٦٩
مقر CONFESSOR ٤٦٩
مقرره REGULATION ٤٦٩
مقرره مستقل INDEPENDENT REGULATION ٤٧٠
مقرره اجرایی OPERATION/ DEPENDENT REGULATION ٤٧٠
مقرون ATTACHED/ TOGETHER ٤٧١
مقربه SUBJECT OF CONFESSION ٤٧١
مقر علیه PERSON AGAINST WHOM CONFESSION HAS BEEN MADE ٤٧١

مقرله PERSON IN WHOSE FAVOUR
CONFESSION HAS BEEN MADE ۴۷۱
مقصد عقد CAUSE OF CONTRACT ۴۷۱
مقصر CULPRIT/ AT FAULT ۴۷۲
مقنعـــــه / SATISFACTORY
CONVINCING ۴۷۲
مقید LIMITED ۴۷۲
مکتشف DISCOVERER ۴۷۲
مکتوب LETTER ۴۷۲
مکرِه THREATENER ۴۷۲
مکـــــرَه / UNDER DURESS
THREATENED ۴۷۳
مقیم RESIDENT ۴۷۳
مکفـــول لـــه PERSON IN WHOSE
FAVOUR BAILMENT HAS BEEN MADE ۴۷۳
مکفول به SUBJECT OF BAILMENT ۴۷۳
مکفول عنه BAILEE ۴۷۳
مکلف OBLIGATED ۴۷۳
مکیلات ۴۷۳
ملت NATION ۴۷۴
ملحقات ATTACHMENTS ۴۷۴
مُلغی ABSOLUTE/ ASBROGATED ۴۷۵
ملکیت OWNERSHIP ۴۷۵
ملکیـــت کامـــل COMPLETE
OWNERHIP ۴۷۷
ملکیـــت نـــاقص INCOMPLETE
OWNERSHIP ۴۷۷
ملک عین فقط OWNERSHIP OF SOLE
CORPUS ۴۷۸
ملـک منفعـت فقـط OWNERSHIP OF
SOLE BENEFIT ۴۷۹
ممثل ACTOR/ REPRESENTATIVE ۴۷۹
مملکت COUNTRY ۴۷۹
مملـــوک OWNED/ POSSESSED
PROPERTY ۴۷۹
ممنـــــــوع PROHIBITTED/
FORBIDDENED ۴۷۹
منابع SOURCES ۴۷۹
منازعه DISPUTE ۴۷۹
مناصفه ۴۸۰
منافع INTERESTS ۴۸۰
منافع ملی NATIONAL INTERSTS ۴۸۰
مناقصه BIDDING ۴۸۰
منتفع BENEFICIARY ۴۸۰
منجز ABSOLUTE ۴۸۰
منسوب ATRRIBUTED ۴۸۰
منسوخ ABOLISHED/ ABSOLUTE ۴۸۱
منضم ATTACHED ۴۸۱
منع PROHIBITION ۴۸۱
منفعت BENEFIT ۴۸۱
منفق ALIMONY PROVIDER ۴۸۳
منفق علیه ALIMONY PROVIDEE ۴۸۳
منقول MOVEBALE/ CHATTELS ۴۸۳
منکوحه ۴۸۴
موجه PROPER ۴۸۴
میعاد PERIOD ۴۸۴
مـــــواد مســـــکر TOXICATING
SUSBSTANCE ۴۸۵
مواشی ANIMALS ۴۸۵

مواضعه ٤٨٥
موجر TENANT/ LEASOR ٤٨٥
موروث PATRIMONY/ ESTATE . ٤٨٥
موزونات ٤٨٥
موسِر INSOLVANT ٤٨٦
موصی TESTATOR/ BEQUEATHER ٤٨٦
موصی به SUBJEC OF WILL..... ٤٨٦
موصی علیه PERSON AGAINST
WHOM WILL IS MADE ٤٨٦
موصی له TESTATEE ٤٨٦
موصی له به بیشتر از ثلث مال LEGATEE
FOR WHOM MORE THAN ONE THIRD
OF PROPERTY HAS BEEN
BEQUEATHED..... ٤٨٦
موطوئه..... ٤٨٦
موقوف SUSPENDED/ PENDING. ٤٨٦
موقوفه ENDOWED PROPERTY . ٤٨٧
موکول DELEGATED ٤٨٧
مولی GUARDIAN..... ٤٨٧
مولی علیه A PERSON UNDER
GUARDIANSHIP/ WARD..... ٤٨٧
موهبت DONATION/ GIFT..... ٤٨٧
موهوب DONOATED PROPERTY ٤٨٧
موهوب له DONEE ٤٨٨
مهاجر IMMIGRANT ٤٨٨
مهر DOWERY/ DOWER ٤٨٨
مهر مثل INNOMINATE DOWERY ٤٨٨
مهر مسمی NOMINATED DOWERY ٤٨٩
مهر معجل IMMEDIATE/ PROMPTED
DOWERY ٤٨٩
مهر مؤجل DELAYED/ DEFFERED
DOWERY..... ٤٨٩
مهایات (تقسیم منافع) DISTRIBUTION
OF BENEFIT ٤٨٩
مهایات رضایی OPTIONAL
DISTRIBUTION OF BENEFIT..... ٤٩٠
مهایات قضایی (جبری) MANDATORY
DISTRIBUTION OF BENEFIT..... ٤٩٠
مهایات زمانی ٤٩٠
مهایات مکانی ٤٩١
ملتقط FINDER..... ٤٩١
مهلت MORATORIUM..... ٤٩١
مؤرث TESTATOR/ DECEASED . ٤٩١
مأذون ALLOWED/ AUTHORIZED ٤٩٢
مؤسسه ORGANIZATION ٤٩٢
مؤظف خدمات عامه PUBIC SERVICE
EMPLOYEE ٤٩٢
مؤکل CLIENT ٤٩٢
مؤکله CLIENT ٤٩٢
مؤکل به SUBJECT OF
ATTORNEYSHIP ٤٩٣
مؤلف AUTHOR ٤٩٣
مأمور EMPLOYEE..... ٤٩٣
مأمور ضبط قضایی JUDICIAL
OFFICER..... ٤٩٣
میانجی MEDIATOR ٤٩٣
میانجی گیری MEDIATION..... ٤٩٣
میت DEAD/ DECEASED..... ٤٩٣

ن ٤٩٦

ناسخ ABROGATOR..... ٤٩٦

ناشزه DISOBEDIENT ٤٩٦
ناظر CONTROLLER ٤٩٦
نافذ ENFORCED ٤٩٦
ناکح ٤٩٦
نام NAME ٤٩٧
نامزدی ENGAGEMENT ٤٩٧
ناموس HONOUR ٤٩٧
نایب REPRESENTATIVE ٤٩٨
نایم A SLEEP ٤٩٨
نذر VOW ٤٩٨
نزاع DISPUTE ٤٩٨
نزول REVELATION ٤٩٨
نسب LINEAGE ٤٩٨
نسخ ABOLISHMENT/ ABROGATION ٤٩٩
نسخ صریح EXPRESS/ EXPLICIT ABOLISHMENT ٤٩٩
نسخ ضمنی IMPLIED ABOLISHMENT ٥٠٠
نسیه LOAN ٥٠٠
نشر PUBLICATION ٥٠١
نشوز DISOBEDIENCE ٥٠١
نص PROVISION/ TEXT ٥٠١
نصاب QUORUM ٥٠٢
نصب APPOINTMENT ٥٠٢
نصف HALF ٥٠٢
نظارت CONTROL ٥٠٢
نظام اداری متمرکز CENTRAZILATION ٥٠٢
نظام اداری غیر متمرکز DECENTRALIZATION ٥٠٣
غیر متراکم DECONCENTRATION ٥٠٣
نظام عامه PUBLIC ORDER ٥٠٤
نفاذ ENFORCEMENT ٥٠٥
نفع INTEREST ٥٠٥
نفقه ALIMONY/ MAINTENANCE ٥٠٦
نقض REPEAL ٥٠٦
نقض حکم QUASH OF DECISION ٥٠٦
نقود CASHES ٥٠٦
نکاح MARRIAGE ٥٠٧
نکاح مؤقت INTERIM MARRIAGE ٥٠٨
نکول DENIAL TO SWEAR ٥٠٨
نماینده PROXY/ REPRESENTATIVE ٥٠٨
نماء EXCESS OF PROPERTY ٥٠٨
نهی PROHIBITION ٥٠٩
نیابت REPRESENTATION/ PROXY ٥٠٩

و ٥١٠

واجب التنفیذ ENFORCEABLE ... ٥١٠
وارث HEIR ٥١٠
واطی ٥١٠
واقف ENDOWER ٥١٠
واقعهٔ حقوقی LEGAL EVENT ٥١٠
واهب DONOR ٥١٠
وثیقه DOCUMENTATION ٥١٠
وجیبه مدنی CIVIL OBLIGATION. ٥١١
وجیبه طبیعی NATURAL OBLIGATION ٥١١
وجه MONEY ٥١٢
وحدت زوجه MONOGAMY ٥١٢
وحدت ملی NATIONAL UNITY . ٥١٢

ورثهHEIR ۵۱۳
ورشکستهBANKRUPT ۵۱۳
وزیر MINISTER ۵۱۳
وسایل اثبات دعویEVIDENCS ... ۵۱۳
وساطتMEDIAITON..... ۵۱٤
وسیط MEDIATOR ۵۱٤
وصایتEXECUTORSHIP..... ۵۱٤
وصیتWILL/ BEQUEST ۵۱٤
وصیت اختیاریOPTIONAL WILL ۵۱۵
وصیت واجبهMANDATORY WILL ۵۱٦
وصیت تملیکی و وصیت عهدی ۵۱۸
وصیت مطلقABSOLUTE WILL . ۵۱۸
وصیت مقید LIMITED/ UNBSOLUTE
WILL ۵۱۸
وصفCHARACTERISTIC ۵۱۹
وصیEXECUTOR..... ۵۱۹

وصی در لغت به معنی وصیت شده است (ر. ک: وصایت). در اصطلاح حقوقی، وصی شخصی است که برای حفظ مال و یا فرزندان شخص پس از مرک او توسط پدر یا پدر کلان یا قاضی تعیین شده باشد. ۵۱۹

وصی اختیاری OPTIONAL
EXECUTOR..... ۵۱۹
وصی القاضی JUDICIAL
EXECTUTOR..... ۵۱۹
وصی پدرFATHER'S EXECUTOR۵۱۹
وصی متبرع (وصی خاص) DONAR'S
EXECUTOR..... ۵۲۰
وضعیت حقوقیLEGAL STATUS ۵۲۰
وطی /SEXUAL INTERCOURSE
PENETRATION ۵۲۰
وظیفهDUTY ۵۲۰
وفای تعهد FULFILLMENT OF
OBLIGATION.....۵۲۰
وفاتDEATH ۵۲۱
وقفENDOWMENT ۵۲۱
وقف اهلی (وقف خاص) SPECIAL
ENDOWMENT ۵۲۲
وقف خیریه (وقف عام) PUBLIC
ENDOWMENT ۵۲۳
وکالتAGENCY/ ATTORNEYSHIP۵۲۳
وکالت اختیاری OPTIONAL AGENCY ۵۲٤
وکالت انفرادی INDIVIDUAL
AGENCY.....۵۲٤
وکالت بالتوکیل و بالنیابه.....۵۲٤
وکالت بالخصومت AGENCY OF
DISPUTE.....۵۲٤
وکالت جمعCOLLECTIVE AGENCY ۵۲٤
وکالت خاص SPECIAL AGENCY ۵۲٤
وکالت مسخرAPPIONTED AGENCY ۵۲۵
وکالت عامPUBLIC AGENCY.....۵۲۵
وکالت مجانیGRATIS AGENCY.۵۲۵
وکالت مطلقABSOLUTE AGENCY ۵۲۵
وکالت مقیدLIMITED AGENCY..۵۲۵
وکالت مأجورPAID AGENCY.....۵۲۵
ولادتDELIVERY OF CHILD....۵۲۵
ولایت (۱)GUARDIANSHIP.....۵۲٦
ولایت (۲)GUARDIANSHIP.....۵۲٦

ولایـــت اجبـــار MANDATORY
GUARDIANSHIP ۵۲۶
ولایـــت اختیـــار RECOMMNEDED
GUARDIANSHIP ۵۲۷
ولایـت بـر مـال GUARDIANSHIP ON
PROPERTY..... ۵۲۷
ولایت بر مال و نفس GUARDIANSHIP
ON PERSONAL AND FINANCIAL
AFFAIRS ۵۲۷
ولایـــت بـــر نفـــس و انـــواع
آن QUARDIANSHIP ON PERSONAL
AFFAIRS ۵۲۷
ولدCHILD ۵۲۸
ولسوالیDISTRICT ۵۲۸
ولیGUARDIAN ۵۲۸
ویزه VISA ۵۲۸

هـ..... ۵۳۰

هبهDONATION..... ۵۳۰
هتک حرمت DISRESPECT ۵۳۱
هتک حرمت مسـکن DISRESPECT OF
PLACE OF RESIDENCE..... ۵۳۱
هدیهGIFT ۵۳۱
هلاکDESTRUCTION ۵۳۲
همجوار NEIGHBOR ۵۳۲
هیأتDELEGATION..... ۵۳۲
هیأت مدیره BOARD OF DIRECTORS ۵۳۲

ی ۵۳۴

یائسهPOST- MENSTRUAL ۵۳۴
یدOWNERSHIP ۵۳۴
یمینOATH/ SWEAR..... ۵۳۵
یسارSOLVENCY ۵۳۵
یأسPOST- MENSTRUATION.. ۵۳۵

فهرست منابع ۵۳۶

اختصارات

ق. ا ..... قانون اساسی
ق. م ..... قانو مدنی
ق. ا. م. م..... قانون اصول محاکمات مدنی
ق. م. ج. م ..... قانون مدنی جدید مصر
ق. ت ..... قانون تابعیت
ق. ج ..... قانون جزاء
ج ..... جلد
ر. ک ..... رجوع کنید به
ه .ش ..... هجری شمسی
ه. ق ..... هجری قمری
م ..... میلادی
ص ..... صفحه
صص ..... صفحات
چ ..... چاپ
بی تا ..... بدون تأریخ
نک ..... نگاه کنید به

مقدمه

حاکمیت قانون ارکان متعدد دارد. یکی از ارکان حاکمیت قانون وضاحت و دانستن قوانین است. دانستن قوانین مستلزم دانستن لغات و اصطلاحات قوانین و دانستن لغات و اصطلاحات حقوقی مستلزم تطبیق صحیح قوانین است.

با توجه به اهمیت لغات و اصطلاحات حقوقی افغانستان، این فرهنگ در روشنایی قوانین ماهوی و شکلی افغانستان تدوین گردیده است. این فرهنگ دارای خصوصیات ذیل است:

۱) این فرهنگ دربرگیرندۀ لغات و اصطلاحات حقوقی افغانستان در حوزه های حقوقی خصوصی، حقوق عامه، مبادی حقوق، مبادی حقوق و حقوق بین الملل خصوصی است.

۲) چاپ و ویرایش اول این فرهنگ صرف در برگیرندۀ لغات و اصطلاحات حقوق مدنی، اساسی، مبادی حقوق، مبادی و حقوق بین الملل بود. اما، چاپ و ویرایش دوم این فرهنگ، در برگیرندۀ تقریباً تمام لغات و اصطلاحات حقوق افغانستان است.

۲) این فرهنگ در برگیرندۀ ۱٤٥۰ لغت و اصطلاح حقوقی در حقوق افغانستان است.

٤) به دلیل جلوگیری از طویل شدن این فرهنگ از نقل ارکان، شرایط و آثا لغات و اصطلاحات حقوقی قصداً جلوگیری شده است.

مؤلف آرزومند است انتشار این فرهنگ، برای تمام علاقمندان حقوق افغانستان مفید واقع گردد و گام سودمندی در جهت بلند بردن و توسعۀ سطح معلومات در زمینۀ اصطلاحات حقوقی افغانستان و بومی شدن اصطلاحات حقوقی در افغانستان گردد.

با احترام

نظام الدین عبدالله، کابل، افغانستان

سنبله ۱۴۰۳ هجری شمسی

آ

آجام Trees

آجام جمع اجمه است که به معنی درخت پر شاخ و برگ می باشد. در اصطلاح فقهی آجـام عبارت از درختان انبـوه در جـنگلات و زمـین های لامالک می باشد.[1]

آداب عمومی/ آداب عامه Public Morality

برخی نویسندگان در تعریف آداب عامه مـی گویند: آداب عامه که از آن به اخلاق حسنه نیز تعبیر شده است، عبارت از مجموعـهٔ قواعـدی است که اخلاقیات اجتماعی معینی آن را مقرر می کند و معمولاً در زمان و مکانی محـدود و معین مشاهده می شوند. چنین آدابـی در واقـع معیارهایی است که عملکرد و تصرفات افراد بر اساس آن معیـار هـا مـورد ارزیـابی قـرار مـی گیرد.[2] این تعریف مبهم است. برخی دیگر در تعریف آداب عامه می گوینـد: آداب عامـه بـر ضوابط و اصول اخلاقی اطلاق می گردد که در جامعـهٔ معـین توسـط قـانون، پـولیس و فشـار اجتماعی تطبیق می گردد.[3]

این تعریف با این ایراد مواجه است که قانون معمولاً قواعد اخلاقی را تنظیم نمی نماید. بـه نظر می رسـد آداب عامـه عبـارت از قواعـدی است که رفتار انسان ها به خصوص خوب و بد درست و نادرست را تنظیم می نماید.

آزادی Freedom

آزادی اسـم منسـوب بـه آزاد اسـت. آزاد در لغت به معنی رها، یله، رسـته، بـی قیـد و بنـد اسـت. آزادی در لغـت بـه معنـی آزاد بـودن، رهایی و ضد بندگی اسـت.[4] در مـورد تعریـف اصطلاحی آزادی مانند سایر مفاهیم اجتماعی تعریـف واحـد وجـود نـدارد. علمـای علـوم

---

۱ . وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۰۹؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶.

۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۱۸.

3 .https://en.m.wikipedia.org (Last visit: 6/12/2017).

٤. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۲۴.

اجتماعی آزادی را از جنبه های فسلفی- عرفانی، اجتماعی و حقوقی مورد تحقیق قرار داده اند. در خصوص آزادی از نظر فلسفی- عرفانی از زمان ایجاد علم و فلسفه میان علما اختلاف وجود داشته است.

از مجموعه مطالعات فلسفی- عرفانی بر می آید که بسیاری از علمای غربی بر این نظر اند که انسان دارای ارادۀ آزاد و بر سرنوشت خویش حاکم است.

به نظر می رسد این دیدگاه در غرب به نحوی از انحا موجب ایجاد مکتب های فرد گرایی (Individualism)، انسان گرایی (Humanism) و لیبرالیسم (Liberalism) گردیده است. اما، عده دیگر بر این نظر اند که انسان دارای ارادۀ آزاد نیست و همه چیز از قبل تعیین شده است. در مکاتب کلامی اسلام هم در این خصوص سه دیدگاه وجود دارد: طبق دیدگاه اول اراده و آزادی انسان در حدوث وقایع و حوادث هیچ نقشی ندارد و همه چیز از طرف خداوند ﷻ مقدر گردیده است. دیدگاه طرفداران این نظر شبیه این است که همه چیز در یک فلم ثبت شده است و باید منتظر بود تا چه وقایع و حوادث بعداً به نمایش گذاشته می شود. ایراد این دیدگاه این است که این دیدگاه موجب بطالت، تنبلی و عقب ماندگی و عدم پیشرفت انسان ها می شود، زیرا معتقدین به این دیدگاه منتظر قضا و قدر اللهی اند و همۀ خوشی ها، غم، حوادث، وقایع و ... را از جانب خداوند ﷻ می دانند. همچنین، این دیدگاه موجب نفی اراده انسان می شود. دیدگاه دوم مبتنی بر آزادی اراده انسان است. طبق این دیدگاه، حوادث، وقایع، غم ها، شادی ها و ... ناشی از آزادی ارادۀ انسان است. دیدگاه سوم که در واقع دیدگاه میانه است بر این پایه استوار است که انسان در انجام اعمال دارای آزادی اراده است منتها اثر را بر این اعمال خداوند ﷻ مرتب می‌نماید.

نتیجۀ عملی بحث آزادی در فلسفه و عرفان این است که مکاتب و افرادی که معتقد به نفی اراده انسان اند معمولاً عقب مانده، تنبل و عاطل و باطل می مانند، زیرا این دسته از مکاتب و افراد منتظر وقوع وقایع و حوادث اند. اما افرادی و ممالکی که معتقد به آزادی اراده انسان اند، ابتکاری و پیشرفته اند.

از نظر اجتماعی، آزادی در مفهوم نبود موانع و قید بند است. به عبارت دیگر: آزادی عبارت از رهایی از قید و بند است. مفهوم مخالف آزادی، اسارت، بندگی و در قید بودن است. اما، از نظر حقوقی در مادۀ ۲ اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه (۲۶ آگست ۱۷۸۹) آمده است: «آزادی، قدرت داشتن برای انجام دادن هر کاری است که بر دیگران زیان نرساند.». برخی دیگر بر این نظر اند که آزادی این است که: اول اینکه انسان در معرض تعدی، تجاوز و مزاحمت دیگران قرار نگیرد و دوم اینکه هرچه بخواهد انجام دهد به شرط آنکه زیانی به حقوق دیگران وارد نیاورد.[۵]

---

۵. منوچهر طباطبائی (۱۳۸۳). آزادی های عمومی و حقوق بشر، تهران: مؤسسۀ انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ص ۱۹.

به نظر می رسد این تعریف بیشتر در غرب و نظام هـای غربـی صـادق اسـت و در جوامـع سنتی- مذهبی تطابق نـدارد، زیـرا در جوامـع مـذهبی- سـنتی آزادی توسـط عـواملی ماننـد اخلاق، دین و سنت ها محدود می شود. لـذا، آزادی اختیار انجام اعمالی است که در حـدود دین، اخلاق و عرف.

آزادی انعقاد عقود Autonomy of will

یکی از اصول کلی حقوق در حقوق مدنی برخلاف حقوق عامه آزادی انعقاد عقود است.[٦] طبق این اصل، اشخاص در انعقاد عقود آزاد هستند و در نتیجه کسی نمی تواند در این باره هیچ گونه محدودیتی را بر ارادۀ آنها تحمیل کند. البته، این اصل مطلق نیست و با سه قید تقیید شده است: قانون، نظم عمومی و آداب عامه.[٧]

آفات سماوی Natural disaster

آفات سماوی معادل فورس ماژور و قوۀ قاهره است. این اصطلاح بیشتر در فقه کاربرد دارد. آفات طبیعی مرکب از دو کلمه است: آفات جمع آفت است که در لغت به معنی آسیب و گزند.[٨] طبیعی اسم منسوب به طبیعت است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی آفات طبیعی آسیب های اند که در طبیعت به صورت طبیعی وجود دارند مانند سیل، زلزله، رانش زمین، رانش کوه، طوفان، رعد و برق شدید، شیوع حشرات موذی و نظیر اینها. به عبارت دیگر: آفات سماوی آسیب های است که بر نفس یا مال انسان واقع می شود و خارج از اراده و اختیار انسان است مانند آسیب به زراعت در اثر خشکسالی، سیل، زلزله، رانش زمین و نظیر اینها.

آمر Boss/employer

آمر در لغت به معنی امر کننده، امر دهنده، فرمان دهنده و فرمانده است.[٩] در اصطلاح حقوق اداری، آمر شخصی است که در عین بست و یا بست بالاتر قرار دارد و از نظر قانونی صلاحیت دستور دادن به مأمور را دارد. به حیث مثال، مطابق قانون کارکنان خدمات ملکی بست رئیس، بست اول است و بست رئیس عمومی بست دوم است. رئیس عمومی، آمر رئیس تلقی می گردد.

آواره Immigrant

آوارگان افرادی هستند که در اثر جنگ و یا حوادث طبیعی، مانند: سیل، زلزله و غیره بخاطر حفظ جان و حیات خویش به کشور های دیگر می روند. از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که آوارگان به دو نوع اند: آوارگان جنگی و آوارگان بلایای طبیعی که هر یک ذیلاً توضیح می گردد:

١ - آوارگان جنگی: افرادی که در طول عملیات جنگی، از مقابل لشکر های متخاصم فرار کرده اند و مجدداً به سرزمینی که در آن قبلاً می زیسته، باز نگشته اند را آوارۀ جنگی می گویند. آوارگان جنگی که مجبور اند کشور

٦. در مورد سیر تأریخی این اصل، نک: عبدالرزاق احمد السنهوری (٢٠٠٢). الوسیط، جلد (١)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ٩٠- ٩٣.

٧ . جهت مطالعۀ مفصل در بارۀ این اصل ر. ک: نظام الدین عبدالله (١٣٩٧). شرح قانون مدنی: حقوق وجایب (١)، کابل: انتشارات سعید، فصل اول.

8. https://www.vajehyab.com (last visit: 9/9/2018).

9. Ibid, (Last visit:19/8/2018).

خویش را در اثر درگیری های مسلحانه داخلی یا بین المللی ترک کنند، اصولاً طبق کنوانسیون های ۱۹۵۱ و ۱۹۶۷ پناهنده محسوب نمی شوند. آوارگان جنگی بر اساس کنوانسیون های ۱۹۴۹ ژنو برای حمایت از قربانیان جنگ و پروتکل اضافه شده به آن در سال ۱۹۷۷ (مربوط به حمایت از قربانیان در گیری های مسلحانه بین المللی) مورد حمایت قرار می گیرند و از حقوق ویژه ای برخوردار می گردند. حقوق آوارگان در کشور های دیگر معمولاً از حقوق سائر بیگانگان کمتر است. امروزه با وجود حمایتی که از آوارگان جنگی در چارچوب حقوق بشر دوستانهٔ بین المللی صورت پذیرفته است، در عمل آوارگان جنگی از وضعیت حقوقی مناسبی برخوردار نیستند. بنابراین، حقوق آنها نسبت به حقوق بیگانگان عادی کمتر است.

۲- آوارگان بلایای طبیعی: آوارگان بلایای طبیعی، اشخاصی هستند که بر اثر حوادث قهری طبیعی، مانند: سیل، زلزله، خشک سالی و غیره به منظور حفظ حیات خویش مجبور می شوند که کشور خویش را ترک نمایند و به کشور دیگری بروند. آوارگان بلایای طبیعی به سبب علل انسان دوستانه مورد حمایت کشور ها قرار می گیرند. پذیرش آوارگان بیگانه به صورت مؤقت صورت می پذیرد. بنابراین، بعد از اینکه جنگ ختم شد، و یا حوادث قهری طبیعی رفع گردید، آوارگان به کشور های شان باز گردانیده می شوند. گاهی نیز به سبب طولانی شدن جنگ، بیگانگان آواره، مدت زمانی طولانی تری را در کشور های دیگر به سر می برند،[۱۰] مانند: افغان های که در اثر جنگ مدت طولانی را در پاکستان و ایران به سر بردند.

آیسه Post- manstruation

آیسه مؤنث آیس، از ریشهٔ «أیس» گرفته شده است که در لغت به معنی زن نومید است.[۱۱] در اصطلاح حقوق مدنی، به زنی که به سبب کبر سن و سالمند شدن حیض (عادت ماهوار) نمی بیند آیسه و یا یائسه می گویند.

۱۰. مصطفی دانش پژوه (۱۳۸٦). اسلام و حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دوم، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، صص ۲۰٦ و ۲۰۷.

۱۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۳.

الف

اباحه Allowance / permission

اباحه از ریشهٔ «بوح» گرفته شده است کـه از «أباح السـر» بـه معنـای آشـکار سـاختن و از «أباح المحظور» به معنای مباح کردن، حـلال کـردن، جـایز داشـتن، روا شـمردن، حلیـت و جواز است.[۱۲] در اصطلاح فقهی اباحه عبارت از اذن به استهلاک و یا استعمال شی مانند اذن به تناول طعام و یا میوه می باشد. در اباحه اذن ممکن است عامه باشد ماننـد انتفـاع از منـافع عام از قبیل مرور در راه ها، استفاده و تفریح در باغها، دخول به مدرسه و بیمارستان؛ یا خـاص باشد مانند اذن به استعمال ملـک بـه شـخص معین مانند رکوب حیوان و سکونت در خانه.[۱۳]

ابرا Acguittal

ابـراء از ریشـهٔ «بـری» بـه معنـای تنزیـه، تخلیص، بیزار کـردن، بهبـود بخشـیدن، شـفا بخشیدن و رهایی از دَین و اِسقاط حقِ ثابت در ذمه است. در اصطلاح حقوق مدنی، به اِسقاط حق خود، که بر ذمهٔ دیگری باشد، ابراء گوینـد مانند اینکه:

شخصی دَینی را که بـر عهـدهٔ دیگـری دارد، ساقط نماید.[۱۴]

ابرا اسقاط Acquittal via giving up

ابرای اسقاط، ابرایی است که به موجـب آن دَین از عهدهٔ مـدیون سـاقط مـی شـود، ماننـد اینکه: داین به مدیون بگوید: دَینی را که بر ذمهٔ شما داشتم سـاقط نمـودم. مـادهٔ ۱۵۳۷ مجلـهٔ الاحکام در تعریف ابرای اسـقاط مـی گویـد: «ابرای اسقاط عبارت از ابرای است کـه کسـی به شخص دیگری با اسقاط جمله حقـوقی کـه بر ذمهٔ او دارد و یا به تقلیـل یـک انـدازهٔ معـین ابراء دهد [...]». در مورد تعریف ابرای اسقاط ق. م نیز از فقه پیروی نموده اسـت. زیـرا، بنـد اول مادهٔ ۹۵۰ ق. م با اقتباس از فقه در تعریف

۱۲ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۲۵.

۱۳. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۵۳؛ و داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، ص ۲۰۵.

۱۴. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۳۶۹؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۰.

ابرای اسقاط می گوید: «ابرای اسقاط آن است که داین مدیون خود را از تمام یـا از قسـمتی از حق خود بری الذمه گرداند [...]».

ابرا استیفاء Acquittal via receipt of debt

ابرای استیفاء، عبـارت از اقـرار ابـراء کننـده مبنی بر قبض و یا استیفای دَین اوسـت، ماننـد اینکه: داین به مدیون بگوید: حـق خـویش را اسـتیفاء نمـودم و یـا حـق خـویش را قـبض نمودم.[۱۵] مادۀ ۱۵۳۷ مجلة الاحکام در تعریف ابرای استیفاء می گویـد: «[...] ابـراء اسـتیفاء عبارت از اقـرار شـخص بـه قـبض و تسـلیمی حقـی اسـت کـه بـه ذمـۀ شـخص دیگـر دارد [...]». بند دوم مادۀ ۹۵۰ ق. م نیز در تعریـف ابراء استیفاء با اقتباس از فقه می گوید: «ابـراء استیفاء آن است که داین بـه قـبض حـق خـود اقرار نماید.».

ابراء خاص Special acquittal

ابرای خاص، ابرایی است که حق معینـی را شامل می شود، چنانکه مبری بگوید: دَینـی را که در ذمۀ تو برای من ثابت است، اسقاط مـی کنم که در چنین حالات تنها همین دَین سـاقط مـی گـردد.[۱۶] مـاده ۱۵۳۷ مجلـة الاحکـام در مورد تعریف ابراء خـاص مـی گویـد: «ابـرای خاص آن است کـه یـک شـخص بـه شـخص دیگر از یک دعوی خاص مانند: دعوی مطالبه یک در بند حویلی یا یک مقدار رخت یا امثال آن ابراء دهد». به عنوان مثال: «اگـر کسـی بـه دیگری از یـک موضـوع خـاص ابـرا مـی‌دهـد چنین ابرا را ابرای خـاص مـی‌گوینـد و بعـد از این، دعوای او متعلق به عـین مـدعابها شـنیده نمی‌شـود. امـا در سـایر مـوارد کـه متعلـق بـه موضوع ابرا نباشد حق دعوا را دارد. طور مثـال: اگر کسی از دعوای حویلی به خصم خود ابـرا دهد دعوای او در خصوص همین حویلی بعـد از ابرا غیر مسموع اسـت مگـر دعـوای وی در قسمت زمین و رخت و سایر امور قابـل سـمع است.». در مورد تعریف ابـرای خـاص، ق. م نیز از فقه پیروی نموده است. زیرا، مـادۀ ۹۵۱ ق. م. ا با اقتباس از فقـه در بـارۀ تعریـف ابـراء خاص می گوید: «ابراء یا به صورت خـاص از یك حق یا دعوی و یا به صورت عام از جمیـع حقوق و دیون به عمل می آید.».

ابراء عام General acquittal

ابراء عام عبارت از ابرای هر حقی است کـه ابراء کننـده در ذمـۀ دیگـری دارد. مـاده ۱۵۳۸ مجلة الاحکام در تعریف ابرای عام می گوید: «ابرای عام عبـارت از ابـرای یـک شـخص بـه شخص دیگر در مورد سایر دعاوی است.». به عنوان مثال، «اگر کسی گفته بـود کـه بـه فـلان

۱۵. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۳۸۸؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۳.

۱۶. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۳۸۷؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۳.

شخص از همه دعاوی ابرا نموده‌ام یا مرا نزد او برای ابد حقی وجود ندارد ایS‌ن ابـراء، ابـرای عام است و او حق ندارد در حق متعلق به زمان قبل از ابراء دعوی کنـد حتـی اگـر حقـی را بـه موجـب کفالـت دعـوی نمـود نیـز شـنیده نمی‌شود؛ یعنی: نمی‌توانـد بـه ایـن قـول ادعـا نماید که من پـیش از ابـراء بـه فـلان شـخص کفیل بودم یا بالای شخص غیـر بـه ایـن قـول دعوا نماید که شما برای کسی کفیل بودید کـه من به او ابرا داده بـودم.» (مـادۀ ۱۵۶۵ مجلـۀ الاحکام). در مورد ابرای عـام ق. م نیـز از فقـه پیروی نموده است. طبق مادۀ ۹۵۱ ق. م:«ابراء یا به صورت خاص از یک حق یا دعوی یـا بـه صورت عام از جمیع دعاوی به عمل می‌آید.».

ابراء گذشته Past acquital

فقهاء معتقد اند که اثر ابرای گذشته صـرف شامل مواردی می شـود کـه تـأریخ آن گذشـته باشد و شامل حقوق و دیونی که بعداً ایجاد می گردد نمی گردد و به قاعده ای استناد می نمایند که می گوید: «برائت سابق بر دَین لاحق قابـل تعمیل نیست.».[۱۷] ماده ۱۵۶۳ مجلة الاحکـام در مورد ابـرای گذشـته مـی گویـد: «در ابـراء حالتی موجود است که در مابعد خویش تـاثیر ندارد. یعنی اگر کسی به شخص دیگـر از حـق خود ابراء می‌دهد همان حقـوقی را کـه قبـل از ابـراء داشـت سـاقط مـی‌گردانـد و صـرف در حقوقی که بعد از ابراء حـادث مـی‌گـردد حـق دعوی را دارد.». همچنین، مـادۀ ۹۵۸ ق. م در ایـن مـورد تصـریح مـی نمایـد کـه: «ابـراء از حقوقی صورت می‌گیرد که قبل از ابـراء ثابـت باشد و شامل دینـی کـه لـزوم آن بعـد از ابـراء تحقق پذیرد، نمی‌گردد.». در این ماده ابـراء از حقوق ثابت بیان گردیـده و مثـال آن ابـرای زن مطلقه از نفقه ایام عدت بعد از تعیین می‌باشد و موافق ماده ۱۵۶۳ مجلة الاحکام است.

ابراز Express

ابراز از ریشۀ «برز» گرفته شده اسـت کـه در لغت به معنی اظهار کردن، آشکار کردن، ظاهر کردن، بیرون آوردن، افشا کردن، برملا کردن و اظهـار کـردن اسـت.[۱۸] بـه نظـر مـی رسـد در اصطلاح حقوقی مدنی، ابراز عبارت از آشکار و بیان کردن اراده به منظور انعقاد عقد است.

ابرام Confirm

ابرام از ریشۀ «برم» گرفته شده است کـه در لغت به معنی استوار داشتن، محکم داشتن، به جان آوردن و به ستوه آوردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، به تنفیذ و تأیید حکم صادر شده از سوی محکمه ابتدائیه و مرافعه در دیوان تمیز ابـرام مـی گوینـد.[۱۹] مـادۀ ۴ جـزء ۱ قـانون تشکیلات و صلاحیت محاکم در تعریف ابرام می گوید: «ابرام تائید حکم محکمـۀ ابتدائیـه

---

۱۷. «البرائة السابقة لا تعمل فی الدَین اللاحق.»

18. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶)

۱۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۲.

توسط محکمهٔ استیناف یا تائید حکم محکمهٔ استیناف توسط ستره محکمه می باشد.». به نظر می رسد ابرام در مادهٔ ۵۳۱ ق. م در مفهوم مصطلح آن استعمال نشده است، بلکه منظور از ابرام در مادهٔ ۵۳۱ تأیید عقد است. لذا، ابرام به تأیید عقد نیز گویند.

اِبطال Annulment/ invalidate/ quash

اِبطال از ریشهٔ «بطل» گرفته شده است که در لغت به معنی باطل کردن است. در اصطلاح حقوقی اِبطال باطل کردن عقدی است که به صورت خودکار باطل نیست. فرق میان عقد باطل و قابل اِبطال این است که عقد باطل به صورت خودکار کان لم یکن و بی اثر است. اما، عقد قابل اِبطال در اثر تقاضای جانب مقابل باطل می شود. همچنین، ابطال باطل کردن حکم محکمهٔ تحتانی توسط محکمهٔ فوقانی است.

ابلاغ Notify

ابلاغ از ریشهٔ «بلغ» گرفته شده است که در لغت به معنی رسانیدن پیام یا نامه به کسی و پیام رسانی و ایصال است. در اصطلاح اصول محاکمات مدنی در مفهوم عام به عمل مأموران دولتی و رسمی در رساندن تمام اوراق رسمی اعم از اخطاریه، احضاریه، احکام و قرار های صادره از محاکم ذیصلاح به افرادی که موضوع به نحوی به آنها مرتبط است.[۲۰] در مفهوم خاص به نظر می رسد ابلاغ رسانیدن و شنواندن حکم محکمه است به محکوم له و محکوم علیه.

ابن Son

ابن در لغت به معنی پسر، فرزند نرینه، فرزند ذکور است که جمع آن بنون و ابناء است.[۲۱] به نظر می رسد معنی اصطلاحی ابن از معنی لغوی آن دور نیست. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، ابن عبارت از فرزند مذکر شخص است.

ابوت Fatherhood

ابوت در لغت به معنی پدری، رابطه پدری، پدر بودن مرد و رابطهٔ شرعی و طبیعی میان فرزند و پدر است. در اصطلاح حقوق مدنی، به رابطهٔ شرعی یا طبیعی مرد با فرزند منتسب به او ابوت (پدری) گویند.[۲۲]

اتباع Nationals

اتباع جمع تبعه است (ر. ک: تبعه).

اتحاد ذمه Unity/ merger of obligation

اتحاد ذمه مرکب از دو کلمه است اتحاد و ذمه. اتحاد از ریشهٔ «وحد» گرفته شده که در لغت معنی یکی شدن، یگانه شدن، یگانگی کردن و یکی بودن است که به معنی یکدلی،

---

۲۰ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۳۶.

21. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۷/ ۹/ ۲۰۱۷).

۲۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۱.

یک جهتی، موافقت، همسویی و حدت و اجتماع نیز استعمال می شود.[۲۳] ذمه از ریشهٔ «ذم» گرفته شده که به معنای امان، عهد، ضمان، و پیمان است، چنانچه در تعریف جرجانی آمده است: ذمه در لغت به معنای عهد است. زیرا، شکستنِ آن موجب سرزنش و مذمت می گردد. در اصطلاح حقوقی ذمه عبارت از صفتی است که انسان به موجب آن اهلیت التزام پذیری را می یابد و در اصطلاح فقهی چنانچه استاد مصطفی احمد الزرقاء و وهبت الزحیلی می گویند: ذمه محل اعتباری در شخص است که دیون و التزامات برآن واقع می گردد.[۲۴] به نظر می رسد معنی حقوقی و فقهی اصطلاح اتحاد ذمه از معنی لغوی آن دور نیست. زیرا، طبق فقه اگر در تعهد یا مسؤولیتی و یا هم دَینی، داین و مدیون یکی باشند، از آن به اتحاد ذمه تعبیر می شود. در حقوق نیز اتحاد ذمه به همین معنی است، چنانکه حقوقدانان در تعریف اتحاد ذمه گفته اند که: اتحاد ذمه عبارت از اجتماع دو وصفِ داین و مدیون در یک شخص است که منجر به سقوطِ دَین می شود. نمونهٔ بارز چنین حالتی در مدیون بودن وارث به مؤرث و مؤرث به وارث است که هر دو صورت مایهٔ سقوطِ دَین می گردد. همچنین، حقوقدانان در معنای دقیقتر در بارهٔ اتحاد ذمه چنین گفته اند که اتحادِ ذمه زمانی تحقق می یابد که دو صفتِ داین و مدیون به نسبت یک دَین در یک شخص جمع شود. در ذیل برخی مثال های اتحاد ذمه را ارایه می نماییم:

۱) در ارث: چنانچه بدان اشاره شد، بیشترین مصادیق اتحاد ذمه را می توان در ارث یافت؛ به این توضیح که مدیون دیگری، در واقع وارث او نیز واقع شود، و اگر داین بمیرد، ترکهٔ او در اختیار او قرار می گیرد. پس، در صورتی که پسری مدیون پدر خود باشد و پدر او وفات نماید و هیچ وارثی جز پسر نداشته باشد، و آنچه دارد از جمله دَینی است که از پسر داشته است، به پسر می رسد و دَین او منقضی می شود.

۲) از طریق وصیت: در صورتی که داینی آنچه را بر ذمهٔ مدیون دارد، به نفع او وصیت کند، ذمهٔ داین و مدیون پس از مرگ داین یکی می شود. زیرا، پس از مرگ موصی و قبول موصی له، موصی له داین ذمهٔ خود می گردد و دَین از بین می رود.[۲۵]

---

۲۳ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۴۳.

۲٤ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۸۸ - ۲۸۹۰؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۰۰۰- ۱۰۰۳.

۲۵. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۳)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۹۴۴- ۹۵۰؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۶؛ ناصر کاتوزیان (۱۳۷۵). نظریهٔ عمومی تعهدات، چاپ اول، تهران: نشر یلدا، صص ۳۹۶- ۴۰۴؛ و سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۱)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۳۴۸.

اتحادیه Union

اتحادیه در لغت به معنی انجمن است. طبق جزء **۳** مادۀ **۲** قانون جمعیت ها: «اتحادیه: اجتماع داوطلبانه اشخاص حکمی است که برای مقاصد مشترک و مشروع حرفوی، صنفی و تخصصی مطابق احکام این قانون ایجاد.».

اتفاق در جرم Conspiracy in crime

مادۀ ۷۰ کُد جزا در تعریف اتفاق در جرم می گوید: «اتفاق در جرم جنایت عبارت است از اتحاد منظم و پیهم دو یا بیش از دو شخص به منظور ارتکاب جنایت.».

اتکاء Rely

اتکاء در لغت به معنی تکیه کردن و اعتماد کردن است.[۲۶] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی اتکاء تکیه کردن به وسایل اثبات برای ثبوت حق است.

اتلاف Destruction of property/ waste

اتلاف از ریشۀ «تلف» گرفته شده است که در لغت به معنای نابودن کردن، هلاك کردن و از بین بردن، نیست شدن و تباه شدن است.[۲۷] شخصی که مالی را تلف می نماید، مُتلف، مالی که موضوع تلف قرار می گیرد، متلوفه نامیده می شود.

در اصطلاح حقوق مدنی اتلاف عبارت است از: اخراج چیزی از اینکه از آن انتفاع گرفته شود به نحوی که منفعت مطلوبِ معمول از آن از بین برود.[۲۸]

همچنین، فقهاء اتلاف را به معنای تباه کردن (افساد) و استهلاک (از بین بردن) هم به کار برده اند.[۲۹]

اتلاف مباشر Direct destruction of property

اتلاف مباشر عبارت از اتلافی است که کسی شخصاً و به طور مستقیم و بدون وساطت و دخالت دیگری مال کسی را تلف نماید، مانند اینکه: شخصی مالی دیگری را مباشرتاً تلف نماید، مانند اینکه: شخصی مباشرتاً قالین دیگری را حریق نماید و یا خانۀ دیگری را تخریب نماید. ماده ۸۸۷ مجلة الاحکام در بارۀ تعریف اتلاف به مباشرت می گوید: «اتلاف مباشر از بین بردن یک شی مباشرتاً را گویند و کسی که این کار را انجام می‌دهد به نام فاعل مباشر یاد می‌شود.».

اتلاف به سبب Indirect destruction of property

26. https://www.vajehyab.com (Last visit:6/10/2017).

۲۷. ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۱)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۲۱۶.

۲۸. وهبة الزحيلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۸۲۵؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۱)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۲۱۶.

۲۹ . وهبة الزحيلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۸۲۵؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۱)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۲۱۶.

اتلاف به تسبب عبارت از ارتکاب کاری در محلی است که منجر به تلف چیزی دیگر شود،[۳۰] مانند اینکه: شخصی چاهی بکند و دیگری حیوانی را در آن بی اندازد و عمل مذکور موجب اتلاف حیوان گردد، یا مانند اینکه: کسی سرپوش بشکه پطرول متعلق به دیگری را باز کند و پطرول در اثر جریان هوا بخشکد؛ یا کسی در ملک خود مازاد بر مقدار ضرورت آتش روشن نماید و باد تندی آتش را به ملک همسایه کشانده و خرمنش را بسوزاند؛ یا دری قفسی را بگشاید و پرنده داخل قفس به بیرون بپرد. مادهٔ ۸۸۸ مجلة الاحکام در مورد تعریف اتلاف بالسبب می گوید: «اتلاف بالسبب عبارت است از اینکه شخص سبب از بین رفتن مالی گردد؛ یعنی: در مال دیگری طوری تصرف نماید که حسب عادت موجب تلف آن گردد که به فاعل آن متسبب گویند. طور مثال، اگر کسی تاری را که قندیل به آن آویزان شده قطع نماید، این عملی است که موجب افتادن قندیل و شکستن آن می شود. در این صورت، وی، فاعل مباشر قطع تار و متسبب شکستن قندیل شده است. همچنین، اگر کسی ظرفی را که در آن روغن است پاره کند، اتلاف ظرف فاعل مباشر و اتلاف روغن متسبب می باشد.».

اتهاب Donate

اتهاب از ریشهٔ «هبه» گرفته شده است که در لغت به معنی هبه کردن و بخشیدن چیزی و هبه همدیگر را پذیرفتن است. در اصطلاح حقوقی اتهاب عبارت از بخشیدن چیزی است به شخص دیگر بدون عوض و یا در برابر عوض.

اتهامنامه Indictment/ chargesheet

مادهٔ ۴ جزء ۱۴ قانون اجراآت جزایی در تعریف اتهامنامه می گوید: «اتهامنامه: سند کتبی است که در نتیجه تحقیق از طرف څارنوال مربوط با ذکر دلایل اثبات جرم مندرج اوراق و ذکر مواد قانون که جرم و جزا را تعیین نموده است، ترتیب و ضمن آن محاکمه مظنون تقاضا می گردد.».

اثبات Proof/ substantiation

اِثبات از ریشهٔ «ثبت» گرفته شده که در لغت به معنی برجای داشتن، مستقر کردن، استوار داشتن، قرار دادن و ثابت کردن است.[۳۱] در اصطلاح فقهی به ثابت کردنِ حق (ادعا) با توسل به وسایل اثبات در نزدِ قاضی جامع الشرایط اثبات گویند.[۳۲] حقوقدانان نیز تعریفی نزدیک به همین مضمون ارایه کرده اند، چنانکه حقوقدانان می گویند: اثبات عبارت است از

۳۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۴؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۸۲۵.

۳۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۶؛ و حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص۷۵.

۳۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۶.

اقامهٔ دلیل در پیشگاه محکمه مطابق پیش بینی قانون که قناعت قاضی محکمهٔ ذیصلاح را فراهم سازد بر صحت واقعه که یکطرف مدعی آن و طرف دیگر منکر آن است.

اثر Effect/ consequence/ ruling

اثر در لغت به معنای رد، نشانه و علامت است و جمع آن آثار می باشد و در اصطلاح حقوقی و فقهی به نتایج یك تصرف اعم از حقوقی و یا غیرحقوقی اثر گویند مانند آثار مرتب بر عقد بیع و دیگر معاملات. معنای فقهی این اصطلاح از معنای لغوی آن چندان فاصله ندارد. زیرا، معنی توضیحی لغوی آن عبارت از هر نقشی است که از چیزی به جای می ماند، و معنای حقوقی آن نیز عبارت از هر آن نتیجهٔ است که از تصرفات بر جای می ماند که از این اصطلاح به نتیجهٔ مترتب بر تصرف نیز تعبیر کرده اند که گاهی اوقات به معنای احکام نیز به کار رفته است. به عنوان مثال، به جای آثار نکاح، در فقه از احکام نکاح یاد کرده اند.[۳۳]

اثر یا نتیجه عقد تعهد است. تعهد حق و تکلیف است. به حیث مثال، در عقد بیع بایع مکلف است مبیعه را تسلیم مشتری و مشتری ثمن را تسلیم بایع نماید. بایع در اخذ ثمن حق و در انتقال ملکیت مبیعه به مشتری تکلیف دارد. مشتری نیز در انتقال ثمن تکلیف و در اخذ مبیعه حق دارد. در عقد اجاره اجاره دهنده مکلف است عین مستأجره را به اجاره گیرنده انتقال دهد و اجرت آن را از اجاره گیرنده اخذ نماید. اجاره گیرنده نیز مکلف است اجرت را به اجاره دهنده انتقال دهد. بنابراین، در عقد اجاره اجاره دهنده حق اخذ اجرت و تکلیف انتقال ملکیت عین مستأجره را به اجاره گیرنده و اجاره گیرنده تکلیف انتقال اجرت و حق دریافت عین مستأجره را دارد. در هر عقد تکلیف متصرف حق متصرف الیه و تکلیف متصرف الیه حق متصرف پنداشته می شود. به موجب فقه نیز اثر همان حُکم عقد است و حُکم عقد همان اثر اصلی عقد یا هدف اصلی (سبب) انعقاد عقد است مانند: انتقال ملکیت از بایع به مشتری در عقد بیع، انتقال مِلکیت از واهب به موهوب له در عقد هبه، تملك منفعت عین توسط مستأجر و مستعیر در عقد اجاره و عاریت، حلیت استمتاع جنسی از زوجه در عقد ازدواج، حق احتباس مرهون به در عقد رهن و تفویض حق تصرف در عقد وکالت.[۳۴]

اجاره Lease

اجاره از ریشهٔ «اجر» گرفته شده است که در لغت به چیزی را کرایه دادن و نیز بیع منفعت است. فقهای حنفیه در تعریف اجاره گفته اند: اجاره عقدی است که بر منافع در برابر عوض

۳۳ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۶۱.

۳٤. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۳.

واقع می گردد. [۳۵] مادۀ ۲۰۵ مجلة الاحکام در تعریف اجاره می گوید: «اجاره در لغت به معنی اجرت و گاهی به معنی ایجار نیز استعمال می شود و در اصطلاح فقهاء به معنی بیع منفعت معلوم در مقابل عوض معلوم است.». مادۀ ۱۳۲۲ ق. م در تعریف اجاره می گوید که: «عقد اجاره، عبارت است از تملیک منفعت مورد نظر از عینی که به اجاره داده می شود توسط اجاره گیرنده برای اجاره دهنده به عوضی که قابلیت بدل را داشته باشد.».

اجاره دهنده Leasor/ landlord

به اجاره دهنده مؤجر و آجر می گویند. مادۀ ۲۰۹ مجلة الاحکام در تعریف آجر می گوید که: «آجر کسی است که مال مأجور را به اجاره می دهد که به وی مکاری (به ضم میم) و مؤجر (به کسر جیم) نیز گفته می شود».

اجاره گیرنده Leasee/ tenant

به اجاره گیرنده مستأجر می گویند. مادۀ ۲۱۰ مجلة الاحکام در تعریف مستأجر می گوید که: «مستأجر به کسر میم کسی است که اجاره کند.».

اجازه Permission

اجازه در لغت به معنی اذن و رخصت دادن است. در اصطلاح حقوقی به نظر می رسد اجازه عبارت از موافقت کردن با کاری است که کسی شخصی قصد انجام آن را دارد. [۳۶]

اجبار Force

اجبار از ریشۀ «جبر» گرفته شده است که در لغت به معنی وادار کردن، به زور و ستم کسی را وادار کردن به، جبر، اکراه و قهر است. در اصطلاح حقوق مدنی، اجبار عبارت است از وادار کردن کسی به انجام و یا عدم انجام فعلی به نحوی که قصدش را از بین ببرد. [۳۷]

اجتهاد Juristic reasoning

اجتهاد از ریشۀ جَهد «به معنای مشقت» و جُهد «به معنای نیرو» گرفته شده است که در لغت به معنی به کار گرفتن تمامی توان و طاقت در انجام یک کار است. کلمۀ جَهد و جُهد استعمال نمی شود، مگر اینکه کار پرمشقت و طاقت فرسا باشد. بنابراین، در برداشتن دانۀ گندم و یا سنگ یک کیلویی کلمۀ اجتهاد را استعمال نمی نمایند. [۳۸] در اصطلاح اصولی اجتهاد عبارت است از به کارگیری آخرین حد توان در شناخت و استنباط احکام از دلایل شرعی به گونه‌ای که

---

۳۵ . سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ایران، انتشارات محمّدی سقر، صص ۲۹۲ و ۲۹۳؛ وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۸۰۳- ۳۸۰۵؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۲.

36. https://www.vajehyab.com (Last visit: 17/1/2016).

۳۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۴.

۳۸ . وهبة الزحیلی (____). اصول الفقه اسلامی، جلد (۲)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۱۰۳۷.

مجتهد در طلب بیش از آن در وجود خود احساس عجز کند.[۳۹]

اجرت Fee/renumeration

عوض و بدلی که در برابر منفعت پرداخت می شود «اجر و اُجرت» نامیده می شود. طبق مادۀ ۲۰۲ مجلة الاحکام: «اجرت (کراء) به معنی بدل منفعت و (ایجار) به معنی دادن کراء و (استئجار) به مفهوم اخذ بدل کراء می باشد.». همچنین، به بدل و عوضی که در برابر کار به شخص پرداخته می شود، اجرت گویند.

اجرت مثل Innonimate fee

طبق مادۀ ۲۱۲ مجلة الاحکام: «اجرت مثل اجرتی است که اهل خبره بی غرض آن را تعیین نموده باشد.». همچنین، اجرت مثل اجرتی است که مطابق عرف یا نرخ بازار تعیین می گردد. به حیث مثال، اگر احمد خانه خویش را که دارای چهار اطاق نشیمن در خیرخانه است به محمود به کرایه بدهد و در مورد مقدار اجرت توافق ننمایند، محمود مکلف است اجرت خانه را مطابق نظر اهل خبره، عرف یا نرخ بازار به احمد بدهد. مصداق اهل خبره در این مثال، رهنمای معاملات است. همچنین، محمود می تواند مطابق نرخ بازار یا عرف اجرت را به احمد پرداخت نماید. به حیث مثال، در حال حاضر (۲سرطان، ۱۳۹۸) کرایه یک حویلی دارای چهار اطاق در خیرخانه مبلغ پانزده هزار افغانی است. بنابراین، محمود مکلف است پانزده هزرا افغانی به احمد پرداخت نماید.

اجرت مسمی Nominate fee

مادۀ ۲۱۵ مجلة الاحکام در تعریف اجرت مسمی می گوید: «اجرت المسمی اجرتی است که در زمان عقد تعیین و تذکر داده شده باشد.».

اجداد Ancestors

اجداد جمع جد است (ر. ک: جد).

اجماع Consensus

اجماع در لغت به معنی عزم و تصمیم بر یک شی است. در اصطلاح اجماع عبارت است از اتفاق مجتهدین اسلامی بعد از وفات پیامبر ﷺ در یک عصری از عصور در مورد یک حُکم شرعی. از تعریف فوق به خوبی امور آتی بر می آید:

۱- اتفاق غیر مجتهدین بر یک حُکم شرعی اجماع نامیده نمی شود؛

۲- منظور از اتفاق مجتهدین اتفاق تمام مجتهدین می باشد. بنابراین، اگر برخی از مجتهدین در مورد حُکم شرعی اختلاف نمایند، اجماع تحقق نمی یابد؛

۳- باید مجتهدین مسلمان باشند. زیرا، دلایل دال بر حجت اجماع بیانگر این امر است که باید اعضای اجماع مسلمان باشند؛

۴- باید اتفاق مجتهدین بر یک حُکم شرعی در همان لحظۀ اجماع تحقق پیدا کند.

۳۹. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۲)، صص ۱۰۵۵ و ۱۰۵۶.

بنابراین، رجوع برخی از مجتهدین از رأی خویش و یا ظهور مجتهد دیگر که در وقت اجماع نبوده است، بعد از اجماع، اجماع را متضرر می سازد؛

۵- اتفاق مجتهدین زمانی اجماع نامیده می شود که در بارهٔ یک حُکم شرعی، مانند: وجوب، حرمت، ندب و امثال اینها باشد؛

۶- اجماع وقتی معتبر است که بعد از وفات پیامبر ﷺ صورت پذیرفته باشد؛

۷- صدور اجماع از مجتهد واحد صحیح نیست. [۴۰]

اجل Term

اجل به فتح الف، فتح جیم و سکون لام در لغت به معنی مهلت و نهایت مدت چیزی است که جمع آن آجال است. [۴۱] اجل عبارت از امری مربوط به آینده است که وقوع آن حتمی است به گونه ای که اجراء یا سقوط تعهد وابسته به آن است. اگر اجرای تعهد منوط بر حلول اجل باشد، چنین اجلی را «اجل تعلیقی» یا «اجل واقف» می گویند. اگر سقوط تعهدِ موجود و نافذ بر حلول اجل وابسته و منوط باشد، چنین اجلی را «اجل فاسخ» می گویند. [۴۲]

اجنبی Alien

اجنبی اصطلاح کلاسیک است که در ق. م استعمال شده است. اجنبی در لغت به معنی بیگانه است که جمع آن اجانب است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی اجنبی کسی است که تابعیت افغانستان را نداشته باشد.

اجیر

اجیر در لغت به معنی مزد بگیر است. طبق مادهٔ ۲۱۳ مجلة الاحکام: «اجیر کسی است که خود را به اجاره بگذارد.».

اجیر خاص Special hired

اجیر خاص اجیری است که صرف برای انجام کار توسط مستأجر استخدام شود مانند خادم و وظیفه دار (مستفاد از مادهٔ ۲۲۲ مجلة الاحکام).

اجیر مشترک

اجیر عام عبارت از اجیری است که مقید به مستأجر خاص نمی باشد و می تواند برای هر کس کار کند مانند حمال، ساعت ساز، رنگریز و مالکین وسایط نقلیه باربری، زیرا اینها اجیر مشترک بوده و می توانند به هر کس کار کنند (مستفاد از مادهٔ ۲۲۲ مجلة الاحکام).

---

۴۰. وهبة الزحیلی (_____). اصول الفقه اسلامی، جلد (۱)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۸۹ - ۴۹۱؛ و داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، ص ۱۷۷.

۴۱. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۷۸.

۴۲. عبدالرزاق احمد السنهوری، دورهٔ حقوق تعهدات (۳)، مترجمان: سید مهدی دادمرزی و محمد حسین دانش کیا، چاپ اول، ایران: انتشارات دانشگاه قم، ص ۱۳.

احاله Renvoi

احاله (Renvoi) برای اولین بار در فرانسه در قضیهٔ فورگو (Fargo) پذیرفته و این اصطلاح به وجود آمد.

ظاهراً اصطلاح «Renvoi» را در جمهوری اسلامی ایران احاله ترجمه نمودند. احاله در لغت به معنی حواله دادن و واگذاشتن کار یا امری به عهدهٔ شخص دیگری، ارجاع و انتقال است.[۴۳] در اصطلاح تعاریف مختلف برای احاله وجود دارد:

۱) احاله عبارت است از ارجاع یک قضیه حقوقی از قلمرو یک قانون به قلمرو قانون دیگری در ساحهٔ حقوق بین المللی خصوصی.

۲) احاله ارجاع یک قضیه ای دارای عنصر خارجی به قانون خارجی است.[۴۴]

۳) احاله عبارت از عمل یا پروسهٔ ارجاع یک قضیه یا منازعه به خارجی قانون است.[۴۵]

احاله بر دو نوع ذیل است:

۱) احالهٔ درجه اول: احاله درجه اول آن است که قانون یک مملکت حل و فصل یک قضیه را به قانون مملکت دیگری ارجاع. به عبارت دیگر: احاله درجه اول عبارت از احاله ای است که قانون خارجی قضیه را به قانون مقر محکمه ارجاع می دهد. اگر حاله پذیرفته شود، محکمه قانون ملی را بر قضیه تطبیق می نماید.[۴۶] به عنوان مثال: هرگاه موضوع احوال شخصیه یک فرد آمریکائی در افغانستان مطرح باشد، محکمهٔ افغانستان به موجب قاعده حل تعارض افغانستان (مادهٔ ۱۷ قانون مدنی)، قانون متبوع فرد خارجی را ذیصلاح می داند، ولی با مراجعه به قانون کشور آمریکا متوجه می شویم، قاعده حل تعارض آمریکا، قانون محل اقامت شخص را در این مورد ذیصلاح می داند. اگر این فرد مقیم افغانستان باشد احاله صورت گرفته است؛ یعنی: قانون خارجی صلاحیتدار، صلاحیت را به قانون افغانستان احاله داده است.

۲) احالهٔ درجه دوم: احاله درجه دوم آن است که کشوری که قضیه به قانون آن احاله شده است، قضیه را به قانون کشور سوم غرض حل و فصل احاله نماید. به عبارت دیگر: احاله درجه دوم عبارت از احاله ای است که قانون خارجی قضیه را به قانون مقر محکمه نه بلکه به قانون کشور سوم احاله می نماید.

به حیث مثال، یک تبعه دنمارکی (که قانون شخصی او قانون اقامتگاه است) در انگلیس زندگی می نماید و در آنجا وفات می نماید. دعوی در محکمه فرانسه در خصوص اموال

43. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

44. www.mariam-webster.com (Last visit: 26/ 4/ 2017).

45. https://en.oxford.com (Last visit: 26/ 4/ 2017).

46. Berlingher Remus Daniel (2013). The Renvoi in Private International Law, International Journal of Social Science and Humanity, vol. (3), p 67. http://www.ijssh.org/papers/196-G10028.pdf

منقول وی که از خود بجا گذاشت است اقامه می شود. قانون فرانسه قضیه را به قانون ملی متوفی (دنمارک) احاله می نماید و قانون دنمارک قضیه را به قانون اقامتگاه (قانون انگلیس) احاله می نماید که احاله را قبول دارد. در نهایت، قانون حاکم بر میراث به عنوان قانون اقامتگاه قضیه را را مورد رسیدگی قرار می دهد.[۴۷]

احتجاج Reasoning/argueing

احتجاج از ریشهٔ «حجج» گرفته شده است که در لغت به معنی دلیل آوردن، حجت آوردن، استدلال کردن، اقامهٔ دلیل کردن و خصومت کردن است. در اصطلاح حقوقی احتجاج عبارت است از دلیل و حجت آوردن برای درست بودن دیدگاه خود.[۴۸]

احداث Building/construction

اِحداث در لغت به معنی ساختن، تأسیس کردن، چیزی را به وجود آوردن، ایجاد، پیدایش، خلق و ساخت است. در اصطلاح، اِحداث عبارت است از ساختن یک بناء، عمارت، سرک و نظیر اینها.[۴۹]

احتکار Hoarding

احتکار در لغت به معنی گردآوری چیزی بیش از اندازهٔ نیازو انبار کردن است.[۵۰] به نظر می رسد معنی اصطلاحی احتکار از معنی لغوی آن گرفته شده است. به نظر می رسد احتکار در اصطلاح حقوقی عبارت از انبار کردن کالا به قصد گران فروختن است.

مادهٔ ۸۲۴ کُد جزا در تعریف احتکار می گوید: « (۱) شخصی که به مقصد سود جویی بیشتر یا فروش به نرخ بلندتر از قیمت رقابتی، مواد اولیه ارتزاقی و مصرفی مورد نیاز عامه را پنهان کند یا از عرضه مواد مذکور امتناع ورزد یا مانع عرضه آن توسط سایر اشخاص گردد، مشروط بر این که مواد احتکار شده منجر به کمبود مواد اولیه و افزایش قیمت ها در بازار شود، مرتکب جرم احتکار دانسته شده، مطابق احکام این فصل مجازات می گردد؛ و (۲) به مقصد این ماده، مواد اولیه مصرفی و ارتزاقی مورد نیاز عامه عبارت از گندم، آرد، برنج، شکر، روغن های غذایی ومواد محروقاتی نفتی و گازمایع می باشد.».

احرازmaterialation/ Attainability

احراز از ریشهٔ «حرز» گرفته شده که در لغت به معنی فراهم آوردن، جمع کردن، در حِرز کردن، استوار کردن، جای دادن و بازداشتن، تصرف، کسب، به دست آوردن و تصاحب است. در اصطلاح حقوقی احراز به معنی حیازت است، چنانکه از حیازت مباحات نیز

47. Ibid, p 67.

۴۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۴.

49. https://www.vajehyab.com (Last visit: 7/4/ 2016).

50. Ibid, (Last visit: 17/ 1/ 2016).

به احراز مباح تعبیر شده است.[۵۱] احراز در فقه و حقوق دارای معانی دیگری نیز است: چنانچه احراز در اصطلاح فقهی و حقوقی به داراء شدن و برخورداری از شرط، وصف و یا امری گویند. به عنوان مثال، از رسیدن به مقام «احراز مقام» از داشتن اهلیت و دیگر شرایط انجام معامله با احراز اهلیت و احراز شرایط معامله تعبیر می شود و البته احراز به معنی رسیدن نیز است.[۵۲]

احصاء Count

احصا در لغت به معنی شمار کردن و آمار گرفتن است.[۵۳] در اصطلاح حقوقی، احصا ذکر برخی مصادیق و مثال هایی یک امر در یک مادۀ قانون است. به چنین ماده، ماده ای احصایی می گویند.

احضار Summon

احضار از ریشۀ «حضر» گرفته شده است که در لغت به معنی حاضر ساختن، حاضر کردن و در حضور آوردن است. در اصطلاح حقوقی، به فراخواندن کسی (اعم از مدعی، مدعی علیه، شهود و ...) برای حضور در نزد قاضی جهت پاسخگویی احضار گویند.[۵۴]

احضار نامه Summons

احضارنامه ورقه خاصی است که توسط محکمه با قید زمان و مکان خطاب به مظنون، متهم و یا شهود غرض حضور در محکمه، صادر می گردد.

احکام عمومی General provisions

احکام عمومی احکامی اند که بر بقیه مواد قابل تسری و تطبیق اند.[۵۵] به همین دلیل، این احکام معمولاً در فصل اول قانون پیش بینی می شوند.

احکام متفرق Miscellaneous provisions

به نظر می رسد از نظر فن قانونگذاری احکام متفرق بر احکامی اطلاق می گردد که پیش بینی آنها در فصل های قبلی قانون از نظر منطقی و علمی موجه به نظر نمی رسد. به نظر می رسد به همین دلیل معمولاً احکام متفرق در فصل اخیر قانون پیش بینی می شوند.

احوال شخصیه Personal status

---

۵۱ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۰۹ و ۲۷۱؛ محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۱)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، کلمۀ ۶۵۲؛ محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۲۹۰؛ و حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۳۹۸.

۵۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۹.

53. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/ 3/ 2018).

۵۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۱.

55. Gerhard Robbers (2002). An Introduction to German Law. Translated into Enlish by: Miceal Jewll, 5th edi (___), p 148.

احوال شخصیه در لغت متشکل از دو کلمهٔ «احوال» جمع حال و شخصیه، اسم منسوب به شخص است. در بارهٔ تعریف اصطلاحی احوال شخصیه حقوقدانان اتفاق نظر ندارند و بسیاری از حقوقدانان سعی کرده اند با بر شمردن مصادیق آن، احوال شخصیه را تعریف نمایند. داکتر ناصر کاتوزیان در تعریف احوال شخصیه می گوید که: احوال شخصیه به معنی اوصاف و خصوصیاتی است که وضع و هویت شخصی و حقوق و تکالیف فرد را در اجتماع معین می کند. این تعریف مورد پذیرش بسیاری از حقوقدانان قرار گرفته و شامل اهلیت و وضعیت می شود. داکتر سید حسین صفائی و داکتر سید مرتضی قاسم زاده در کتاب حقوق مدنی اشخاص و محجورین احوال شخصیه را چنین تعریف می نمایند: «احوال شخصیه اوصافی است که مربوط به شخص است صرف نظر از شغل و مقام خاص او در اجتماع، و قابل تقویم و مبادله با پول نیست و از لحاظ حقوقی مدنی آثار بر آن مترتب است، مانند: ازدواج، طلاق و نسب.[۵۶] داکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی احوال شخصیه را چنین تعریف می نماید: «احوال شخصیه عبارت است از مجموع صفات انسان که به اعتبار آنها یك شخص در اجتماع دارای حقوق شده و آن حقوق را اجراء می کند، مانند: تابعیت، ازدواج، اسم، اقامتگاه، اهلیت و غیره.[۵۷] داکتر محمد جعفر جعفری لنگرودی در تعریف دیگر بر این نظر است که: احوال شخصیه عبارت از مجموعهٔ صفاتِ انسان است که با عقد آنها یك شخص در اجتماع دارای حقوق شده و آن حقوق را اجراء می نماید، مانند: طلاق، افتراق، جهیز و مهر، ابوت، نسب، فرزند خواندگی، اهلیت، رشد، قیمومیت، ولایت، حجر، ارث، وصیت و تصفیه ترکه.[۵۸] در پاره ای از قوانین مصر این اصطلاح به معنی عام به کار رفته و شامل ارث و وصیت می گردد. قانون احوال شخصیه سوریه مصوب ۱۹۵۳م، قانون احوال شخصیه مراکش مصوب ۱۹۵۷- ۱۹۵۸م، قانون احوال شخصیه تونس مصوب ۱۹۵۶م و قانون احوال شخصیه عراق مصوب ۱۹۵۹م شامل قواعدی در بارهٔ ارث و وصیت است. دیوان تمیز مصر در تعریف احوال شخصیه بیان داشته است که احوال شخصیه مجموعهٔ صفات طبیعی یا خانوادگی است که موجب تمائز انسان از دیگران و منشأ اثر حقوقی در زندگی اجتماعی می گردد. ولی، امور مالی، مانند: وقف، هبه، وصیت تملیکی و نفقه از احوال عینیه (مالی) به شمار می آید نه احوال شخصیه با وصف آنکه قانونگذار مصری این امور را با توجه به جنبهٔ مذهبی آنها از صلاحیت محاکم مدنی

۵۶. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۱۰.

۵۷. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۱۷.

۵۸. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۱۹۳.

خارج کرده و مانند احوال شخصیه در صلاحیت محاکم شرع قرار داده است.[۵۹] داکتر وهبة الزحیلی در کتاب الفقه الاسلامی و ادلته جلد نهم می نویسد: احوال شخصیه اصطلاح است که از حقوق خارجی وارد فقه اسلامی گردیده و احکامی را که رابطهٔ انسان را با فامیلش تنظیم می نماید، احتوا می نماید که از ازدواج آغاز و به تصفیهٔ ترکه و میراث منتهی می گردد که به صورت عموم شامل موارد آتی می گردد:

اول) احکام اهلیت، ولایت و وصایت بر صغار؛

دوم) احکام حقوق فامیل، مانند: خواستگاری، نامزدی، نکاح، حقوق مالی و غیرمالی زوجین، مانند: مهر و نفقه و ... انحلال عقد ازدواج از طریق، طلاق، خُلع، تفریق قضائی از قبیل: تفریق به اساس عیب، عدم انفاق، ضرر، لعان، ظهار، ایلاء، حقوق اطفال از قبیل: نسب، رضاع، فراهم نمودن نفقه و ...؛

سوم) احکام اموال مربوط به فامیل از قبیل: میراث، وصیت، وقف و امثال اینها که تصرفات مربوط به بعد از مرگ اند.[۶۰] همچنین، در کتاب احکام الاحوال الشخصیه تألیف دوکتور محمد موسی احوال شخصیه چنین توضیح شده است: معنای احوال شخصیه: صرف نظر از اینکه موضوع ازدواج و متعلقات آن نوعی از مباحث را در فقه اسلامی تشکیل می دهد، به طور مستقل نیز مورد بحث قرار می گیرد که به آن حقوق اسره یا حقوق فامیل گفته می شود که در اصطلاح جدید به نام احوال شخصیه یاد می گردد. طوری که در اصول و قواعد علم الاجتماع نیز ضبط است، انسان موجود اجتماعی بوده و امکان زیست وی به تنهایی میسر نیست. بنابراین، انسان باید در اجتماع زندگی نماید خواه اجتماع بزرگ باشد یا کوچك. زیست اجتماعی انسان ها با یکدیگر باعث ایجاد روابط و علاقه های ویژه می گردد که برای استحکام آن قوانین و مقررات نقشِ به سزا دارد. از جملهٔ این علایق آنچه به ذات انسان و شخصیت او رابطهٔ مستقیم دارد عبارت از علاقهٔ فردی شخص با خانوادهٔ اوست از قبیل: علاقهٔ زوجیت، ابوت، بنوت و قرابت.

این علایق و روابط در احوال مختلف و خاص با وفات انسان خاتمه می یابد که همه مربوط احوال شخصیه است. اصطلاح احوال شخصیه مأخوذ از حقوق غربی بوده و از حقوق فرانسه اقتباس گردیده است و قانونی که در چنین احوال حکمروایی می نماید، در لبنان به نام قانون اسره، قانون فامیل و خانواده یاد می گردد و این وجه تسمیه به صورت کامل صحیح و مناسب است. بدین ترتیب، احوال شخصیه مسائلِ مربوط به ازدواج و متعلقات آن، نسب و آثار آن، وصیت و

---

۵۹. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، صص ۱۰- ۱۱.

۶۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۴۸۷.

میراث می شود که تمام این موارد به احوال انسان به ویژه به شخصیت او ارتباط دارد.[۶۱]

طبق قانون احوال شخصیهٔ اهل تشیع احوال شخصیه مباحث مربوط به اهلیت، شخصیت، فامیل، میراث، هبه و وصیت را در بر می گیرد.

احوال مخففه Matigating circumstances

احوال مخففه مرکب از دو کلمه است: احوال که جمع حال است (ر. ک: احوال شخصیه) و مخففه که مؤنث مخفف است و در لغت به معنی غیرشدید، غیرمشدد و سبک و متضاد مشدده است.[۶۲] مادهٔ ۲۱۳ کُد جزا در تعریف احوال مخففه می گوید: «(۱) احوال مخففه مسوولیت جزایی عبارت از حالات و اوضاعی می‌باشد که موجودیت یک یا چند مورد آن باعث تخفیف جزای مرتکب می‌گردد.

(۲) احوال مخففه مسوولیت جزایی قرار ذیل می باشد:

۱- ارتکاب جرم به اساس انگیزه شریفانه.

۲- ارتکاب آنی جرم از اثر هیجان قوی روحی که زاده عمل غیر قانونی و تحریک آمیز مجنی علیه یا شخص ثالث باشد.

۳- ارتکاب جرم هنگام دفاع مشروع در صورتی که از حدود دفاع مشروع تجاوز صورت گرفته باشد.

۴- ارتکاب جرم از اثر تهدید یا اجبار ناشی از قدرت مادی و معنوی یا اجبار وظیفوی در صورتی که از حدود شرایط اکراه، ایفای وظیفه و تعمیل امر تجاوز صورت گرفته باشد.

۵- کوشش مرتکب برای جلوگیری از عواقب جرم انجام یافته.

۶- جبران داوطلبانه خساره وارده یا رفع ضرر ناشی از جرم.

۷- ارتکاب جرم برای بار اول.

۸- اعتراف یا اقرار متهم به ارتکاب جرم و ابراز ندامت جدی وی به نحوی که در تثبیت واقعیت قضیه یا معرفی یا بازداشت یا گرفتاری شرکا یا معاونین جرمی، مساعدت نماید.

۹- ارتکاب جرم توسط زن حامله و یا دارای طفل شیرخوار.

۱۰- ابرای مجنی علیه.

۱۱- کبر سن برای مرد اکمال سن هفتاد و برای زن اکمال سن شصت و پنج سال.

۱۲- سایر حالات مندرج این قانون و یا حالاتی که محکمه از اوضاع و احوال مربوط به جرم و متهم استنباط می کند.».

احوال مشددهٔ Aggravating circumstances

احوال مشدده مرکب از دو کلمه است: احوال که جمع حال است (ر. ک: احوال شخصیه) و مشدده که مؤنث مشدد است که در لغت به معنی غیرخفیف، شدید، محکم، شدت یافته و قوی است.[۶۳] در اصطلاح حقوق

---

۶۱. محمد عثمان ژوبل (___). احوال شخصیه در حقوق مدنی، ماهنامهٔ عدالت، شمارهٔ ۴۲، صص ۳۹ و ۴۰.

62. https://www.vajehyab.com (Last visit: 29/ 12/ 2017).

63. Ibid, (Last visit: 29/ 12/ 2017).

جـزا، مـادۀ ۲۱۷ کُـد جـزا در تعریـف احـوال مشدده مسؤولیت جزایی مـی گویـد: «احـوال مشدده مسؤولیت جزایـی عبـارت از احـوال و اوضاعی است که موجودیت آن سـبب شـدت جزای مرتکب می‌گردد.». طبق مادۀ ۲۱۸ کُـد جزا: «انواع احوال مشدده عمـومی مسـؤولیت جزایی عبارت اند از:

۱- ارتکاب جرم با انگیزه دنی یا منحط.

۲- ارتکـاب جـرم بـا اسـتفاده از نـاتوانی جسمی یا روانی مجنی علیه.

۳- ارتکاب جرم طور وحشیانه یا مثله نمودن مجنی علیه.

۴- ارتکاب جرم از طرف مؤظـف خـدمات عامه با استفاده ازموقف و نفوذ رسمی.

۵- ارتکـاب جـرم از طـرف شخصـی کـه مؤظـف بـه حفـظ تمامیـت جسـمی، روانـی، آزادی و نگهداری مال مجنی علیه باشد.

۶- ارتکاب جرم با استفاده از ضعف حالـت اقتصادی مجنی علیه.

۷- ارتکاب جرم توسـط شخصـی کـه مـواد مخدر یا مسکر را به قصد انجام جرم استعمال نموده باشد.

۸- ارتکاب جرم به سبب تعصـبات نـژادی، قومی، دینی، مذهبی، جنسیتی، سمتی، موقف اجتماعی یا اندیشه سیاسی.

۹- سایر حالات مندرج این قانون.».

احیای موات Rehibilation/ revivication of dead land

احیاء در لغت به معنی زنده گردانیدن است. در شرع اِحیاء موات عبـارت از اصـلاح زمـین مـوات اسـت از طریـق احـداث بنـاء، غـرس درخـت و آمـاده سـاختن آن بـرای کشـت و آبیاری.[٦٤]

اختراع Invention

اختراع در لغت بـه معنـی آفریـدن و ایجـاد کردن است.[٦٥] به شخصی که چیزی می آفریند مختـرع مـی گوینـد. در اصـطلاح حقـوقی، اختراع عبارت از ساختن چیزی است که مثـل آن قـبلاً وجـود نداشـته اسـت ماننـد مبایـل، تلویزیون، ویدیو و نظیـر اینهـا. مـادۀ ۳ قـانون حمایت حقوق مخترم و مکتشـف در تعریـف اختراع می گوید: «اختراع ایجاد پدیدۀ جدیـد با استفاده از وسایل موجـود بـه طریـق جدیـد جهت حصول یک نتیجه یا محصول صـنعتی، زراعتی و یا خدماتی می باشـد کـه از آن مثـال نداشته باشیم.».

اختطاف Abduct/ kidnap

اختطاف از ریشۀ فعل «خطف» گرفته شـده است که در لغت به معنی ربـودن اسـت.[٦٦] در اصطلاح حقوق جزا به نظر می رسد اختطـاف عبارت از ربودن انسان است توسط گروه هـای

---

٦٤. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۶۱۴ و ۴۶۱۵؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۳۸؛ و علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۱۸۶.

65. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

66. Ibid, (Last visit: 29/ 12/ 2017).

آدمربا به منظور رسیدن به اهداف مالی مانند اختطاف و ربایش تجار و یا اهداف سیاسی مانند ربودن کارمندان دولت و یا سازمان های بین المللی به منظور تبادلهٔ اسیران و ایجاد رعب و ترس در جامعه. مادهٔ ۵۹۰ کُد جزا در تعریف اختطاف می گوید: « (۱) اختطاف عبارت است از ربودن شخص با استفاده از تهدید یا استعمال قوه یا انواع دیگر ارعاب یا استفاده از مواد بیهوش کننده یا اسلحه جارحه یا ناریه یا با حیله و فریب یا با استفاده از ناتوانی جسمی یا روانی مجنی علیه به مقصد کسب مال یا منفعت یا رسانیدن ضرر؛ و (۲) تبدیل نمودن طفل نوزاد با طفل نوزاد دیگر یا جدا نمودن طفل از والدین یا سرپرست قانونی وی یا رها نمودن طفل در محل غیر مسکون در حکم اختطاف می باشد.».

اختلاس Embazzelment

اختلاس در لغت به معنی دزدی، حیف و میل و ربودن است.[۶۷] شخصی که مال منقول دولت را می دزدد مختلس نامیده می شود. در اصطلاح حقوق جزا، اختلاس دزدیدن مال منقول دولت است. به نظر می رسد فرق اختلاس با سرقت این است که سرقت ربودن مال منقول فرد است در حالی که اختلاس ربودن مال دولت است.

اختیار Option

اختیار از ریشهٔ «خیر» گرفته شده است که در لغت به معنی امکان انجام و عدم انجام یک کار است.[۶۸]

به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، معنی اصطلاحی اختیار از معنی لغوی آن دور نیست. بنابراین، در اصطلاح حقوق مدنی اختیار عبارت از داشتن گزینه میان انجام و عدم انجام یک کار است.

اخرس Dumb

اخرس از ریشهٔ «خرس» گرفته شده است که در لغت به معنی گنگ و بی آواز است. در اصطلاح حقوق مدنی، اخرس به کسی گویند که فاقد گویایی است.[۶۹]

اِخطار Warning

اِخطار از ریشهٔ «خطر» است که در لغت به معنی اعلام خطر است.[۷۰] همچنین، اخطار در لغت به معنی ابلاغ و اعلام، گوشزد کردن، هشدار دادن و آگاهیدن است.[۷۱] در اصطلاح حقوقی اخطار عبارت از هشداری است که در موارد لازم به افراد از سوی مراجع ذیصلاح و اشخاص جهت عدم اجرای کاری داده می

67. Ibid, (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

۶۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۱۵.

۶۹. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۱۲۶.

۷۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۱۲۶.

71. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۶/ ۴/ ۲۰۱۶).

شود.[۷۲] همچنین، ضرورت انجام یا عدم انجام کاری را به کسی یاد آوری کردن اخطار است.[۷۳]

اخفا Hide/ conceal

اخفا از ریشهٔ «خفی» گرفته شده است که در لغت به معنی نهان کردن، پنهان کردن و مخفی کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، اخفا عبارت است از پنهان کردن وصف یا چیزی که باید آشکار باشد که می تواند منجر به تدلیس و غش و ... در عقود گردد.[۷۴]

اخلاق Morality/ moral

اخلاق به معنی خوی ها و جمع خلق است که[۷۵] در لغت به معنی خوی، رفتار، رفتار خوب و خصلت است. راجع به اخلاق تعاریف ذیل وجود دارد:

۱) اخلاق عبارت از قواعدی است که رفتار انسان ها به خصوص خوب و بد و درست و نادرست را تنظیم می نماید.

۲) اخلاق قواعد مورد قبول جامعه است که نشان دهندهٔ درستی و نادرستی رفتار اشخاص است.[۷۶]

۳) اخلاق مجموع قواعدی است که رعایت آنها برای نیکوکاری و رسیدن به کمال لازم است.

4) اکثریت فلاسفه اخلاق را عالی ترین معیار رفتار و کردار انسان می دانند.[۷۷]

اخلاق حسنه Public morality

نک: آداب عمومی

اخلال Disrupt

اخلال در لغت به معنی خلل رسانیدن، زیان رسانیدن و بی نظمی است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، اخلال عبارت از ایجاد بی نظمی است.[۷۸]

اخیافی Uterine brother/ sister

اخیافی اسم منسوب به اخیاف جمع اخیف است. اخیف در لغت به معنی دو چیز مختلف و جدا از هم است. در اصطلاح فقهی- حقوق مدنی، به برادران و خواهران مادری اخیاف گویند، زیرا پدرشان مختلف و جدا از هم است. چون پدر شان مختلف و جدا از همدیگر است، به مجموعهٔ برادران و

---

۷۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۲۶.

73. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۶/ ۴/ ۲۰۱۶).

۷۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۶.

۷۵. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۹۰.

76. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۶/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

۷۷ . ____ (۲۰۰۷- ۲۰۱۱ م). دایرة المعارف آریانا، جلد (۱)، چاپ اول، کابل: اکادمی علوم افغانستان، ص ۳۲۷.

78. https://www.vajehyab.com (last visit: 24/2/2028).

خواهران بنوالاخیاف می گویند چرا که از اصول (پدران) مختلف به وجود آمده اند.[۷۹] به حیث مثال، هرگاه احمد با جمیله ازدواج نماید و از جمیله یک پسر به نام محمود داشته باشد و احمد وفات نماید و جمیله با جمشید ازدواج نماید و از جمشید یک دختر با نام ذاکره داشته باشد، ذاکره و محمود برادر و خواهر اخیافی اند زیرا مادرشان یکی است اما پدران شان متفاوت و متعدد.

(۱) اداره Administration

اداره کلمۀ عربی است و در لغت به معنی دور دادن، گرداندن، چرخاندن، به گردش در آوردن، روبراه کردن، گرداندن کار و کار گردانی کردن است.[۸۰] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی اداره عبارت از گرداندن، به گردش در آوردن و مدیریت کردن اموال مشاع، شرکت، مال موقوفه و نظیر اینها است.

(۲) اداره Administration

معنی لغوی اداره در فوق گذشت. در اصطلاح حقوقی استادان حقوق از دو لحاظ اداره را تعریف نموده اند:

۱) از لحاظ شکلی: از لحاظ شکلی اداره شامل تمام واحد های اداری قوۀ مجریه مانند وزارت خانه ها، کمیسیون ها، ادارات مستقل مانند ادارۀ ملی محیط زیست، ادارۀ احصائیه مرکزی و امثال اینها، ادارات محلی مانند: ولایت و ولسوالی می شود. همچنین، ادارات غیرقضایی و تقنینی که در چهارچوب قوۀ قضائیه و مقننه وجود دارند شامل اداره از نظر شکلی می شوند، مانند: ادارۀ عمومی قوۀ قضائیه، دارالانشا های ولسی و مشرانو جرگه. به مجموعۀ این ادارات (در عمل) ادارات خدمات ملکی می گویند. باوجوداین، پولیس، امنیت ملی و اردوی ملی شامل ادارۀ خدمات ملکی نمی شود. در علم ادارۀ عامه، به این ادارات، ادارات عامه می گویند. لذا، ادارات خدمات ملکی و یا ادارۀ عامه شامل ادارات ملکی در قوۀ مجریه، اداراتی که در چهارچوب قوۀ مقننه و مجریه کار های اداری، مالی و تدارکاتی را انجام می دهند شامل ادارات خدمات ملکی می شوند و در حقوق اداری مورد مطالعه قرار می گیرند. به افرادی که در این ادارات کار می نمایند، مأمورین و یا کارکنان خدمات ملکی می گویند.

۲) از لحاظ ماهوی: مجموعه اعمال و فعالیت هایی است که توسط دولت و یا زیر نظر دولت برای تأمین نیازهای همگانی (خدمات عامه) و تأمین امنیت، بهداشت و آسایش همگان (نظم عامه) انجام می شود و تحت رژیم حقوق عامه قرار دارد.[۸۱] تعریف اداره از لحاظ ماهوی محل ایراد به نظر می

۷۹ . ____ (۲۰۰۷- ۲۰۱۱ م). دایرة المعارف آریانا، جلد (۱)، چاپ اول، کابل: اکادمی علوم افغانستان، ص ۱۴۰.
۸۰ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۹۲.

۸۱. طارق عزیزی (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک برای حقوق اداری افغانستان، مترجم: سید مسعود مخلص، چاپ اول، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک، ص ۱۹.

رسد، زیرا مجموعهٔ اعمال و فعالیت های اداری را اعمال اداری می گویند، نه اداره. به نظر می رسد از لحاظ ماهوی به عمل اداره کردن، اداره می‌گویند.

اداء Fulfillment of obligation

اداء در لغت به معنی پرداخت، به جا آوردن، انجام دادن است. در اصطلاح حقوقی، اداء عبارت است از دادن حق و دین است.[۸۲]

ادراک Understanding

ادراک در لغت به معنی فهمیدن، شعور، دریافتن، درک کردن و قوهٔ فهم و درک است.[۸۳] به نظر می رسد معنی اصطلاحی ادراک از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، ادارک عبارت از فهمیدن اثر اعمال حقوقی است. همچنین، ادراک عبارت از قوهٔ فهم و درک است.

ادعا Claim/allegation

ادعا از ریشهٔ «دعو» گرفته شده است که در لغت به معنی خواهانی، خواسته شده، طرح دعوی، خواستار شدن و طلب است که جمع آن دعاوی می باشد. در اصطلاح فقهی- حقوقی به طرح دعوی در حضور قاضی شرعی و قانونی برای اثبات حقی برای شخص دیگر «دعوی». گویند.[۸۴] مادهٔ ۵ ق. ا. م. در تعریف دعوی می گوید: «دعوی خواستن حق توسط یک شخص از شخص دیگر در نزد محکمه است.». به نظر می رسد این تعریف عام است. اما، در مفهوم خاص، دعوی مدنی عبارت از دعوی است میان دو شخص راجع به مسایل خصوصی مانند: نامزدی، ازدواج، طلاق، نفقه، ارث و یا اموال که در محکمه واقع می شود. مادهٔ ٤ جزء ۱۱ قانون تشکیلات و صلاحیت محاکم در تعریف دعوی می گوید: «دعوی خواستن حق از غیر در پیشگاه محکمه می باشد.».

ادله اثبات دعوی Means of proof of claim

نک: وسایل اثبات دعوی

اذن Permission

ر. ک: اجازه

اذیت Torture/ annoy

اذیت در لغت به معنی آزار، رنج، زحمت، شکنجه و عذاب است.[۸۵] در اصطلاح حقوق مدنی اذیت عبارت است از عذاب و شکنجه دادن دیگران.

اراده Will

82. https://www.vajehyab.com (Last visit: 13/ 8/ 2016).
83. Ibid, (Last visit: December, 17, 2017).

۸٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۵۲.
۸۵. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۰۷۰؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۹۴۶.

اراده از ریشهٔ «ورد» گرفته شده است که به معنای خواست، خواهش، خواسته، خواستن، میل، قصد و گرایش و میل به انجام کاری می باشد.[۸۶] عده ای از فقهاء بر این عقیده اند که در عقود مراد از اراده قوه ای است که عقد را پدید می آورد و عقد در واقع توافق دو اراده است.[۸۷] حقوقدانان بدین باور اند که: اراده حرکت نفس به طرف کاری معین پس از تصور و تصدیق منفعت آن است.[۸۸] همچنین، حقوقدانان به قوه ای پدید آورندهٔ عقد اراده گویند. زیرا، عقد به دنبال توافق دو اراده به صورتی پدید می آید که منجر به ایجاد اثر حقوقی می گردد.[۸۹]

ارادهٔ باطنی Hidden will

ارادهٔ باطنی که ارادهٔ حقیقی و در حقوق فرانسه ارادهٔ درونی نیز نامیده می شود، در حقوق عبارت از اراده ای است که در نفس وجود پیدا کرده و هنوز ابراز نشده است خواه ابراز آن به وسیلهٔ نوشته، اشاره و یا فعل باشد.[۹۰] به عبارت دیگر: ارادهٔ باطنی عبارت از قصد اصلی و باطنی شخص در انجام عمل حقوقی است. در فقه مراد از ارادهٔ باطنی عبارت از خواستِ مشروعِ همراه با قصد و رضاست. به این مفهوم که: در عقد یا هر نوع انتقال و یا انجام تعهد و عمل حقوقی اگر با احراز موارد پیش گفته، با طوع خاطر و از روی قصد و با رضا انجام پذیرد، تمامی آثار مشروع بر آن مرتب خواهد گردید.[۹۱] در اصول به ارادهٔ افراد در انجام اَعمال حقوقی در نفس الامر ارادهٔ حقیقی گویند. این اراده در برابر ارادهٔ اِنشایی به کار برده می شود. ارادهٔ اِنشایی ارادهٔ است که اعلام و بروز یافته است، حال آنکه ارادهٔ حقیقی به گرایش باطنی افراد تعلق می گیرد که ممکن است به ارادهٔ انشایی تبدیل شود و یا اینکه ممکن است هرگز چنین اتفاقی نیفتد.[۹۲]

ارادهٔ ظاهری Expressed will

ارادهٔ ظاهری که ارادهٔ خارجی و ارادهٔ اِنشایی نیز نامیده می شود، در فقه و حقوق اراده ای است که عملاً ابراز شود.[۹۳] در نتیجه، ارادهٔ ظاهری عبارت از ارادهٔ بروز یافتهٔ طرفین عقد و

---

۸۶. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۵)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۳۱۵؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۴.

۸۷ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۱۵۴.

۸۸. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص 25.

۸۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۵۴ و ۱۵۵.

۹۰. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). دوره مقدماتی حقوق مدنی: اعمال حقوقی، چاپ یازدهم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۵۴ و ۵۵.

۹۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۷.

۹۲ . همان، جلد (۱)، صص ۱۵۸ و ۱۵۹.

۹۳. ناصر کاتوزیان، دوره مقدماتی حقوق مدنی: اَعمال حقوقی، صص ۵۴ و ۵۵.

یا یکی از آنان در ایقاع ها است. در حقوق فرانسه از ارادهٔ ظاهری به ارادهٔ معلنه نیز یاد نموده اند: یعنی؛ اراده ای که قصد متعاقدین را بر انجام عمل حقوقی با شرایط قانونی به نحوی که آثار حقوقی بر آن مترتب باشد، آشکار می سازد. در اصول به اراده ای، اراده ای اِنشایی گویند که معطوف به ایجاد نوعی رابطهٔ حقوقی باشد که از آن به میل و رضای باطنی افراد به ایجاد تصرف تعبیر کرده اند.[۹۴]

ارادهٔ یک جانبه/ انفرادی Unilateral legal act

در حقوق مدنی افغانستان اراده یک جانبه مترادف ایقاع است (نک: ایقاع).

اراضی بایر Barren lands

اراضی بایر مرکب از دو کلمه است. اراضی اسم جمع ارض است که در لغت به معنی زمین می باشد.[۹۵] همچنین، ارض در لغت به معنی سطح زمین، کره زمین، کف دریا، خطه، ملک، کشور و قلمرو است.[۹۶] مادهٔ ۳ فقرهٔ ۱۱ و ۱۲ قانون تنظیم امور زمینداری در تعریف اراضی بایر می گوید: «زمین بایر: زمینی که بیش از پنج سال متواتر در شرایط عادی تحت زرع قرار نگرفته و بعد از اصلاح یا احداث سیستم جدید آبیاری، تحت کشت و زرع قرار گرفته بتواند».

اراضی شخصی Private land

مطابق مادهٔ ۷ فرمان شماره ۸۳، مؤرخ ۱۳۸۲/۸/۱۸ رئیس دولت انتقالی در بارهٔ املاک: «املاک شخصی آن است که ملکیت اشخاص شرعاً و قانوناً بر آن ثابت باشد. ملکیت شخصی توسط اسناد معتبر شرعی و قانونی ثابت می گردد، مشروط بر اینکه مُبطِل آن موجود نباشد». طبق نص این ماده و مادهٔ مادهٔ ۲ قانون تنظیم امور زمینداری، اراضی شخصی اراضی ای است که ملکیت اشخاص اعم از حقیقی و حکمی خصوصی بر آن شرعاً و قانوناً ثابت شده باشد.

اراضی عامه Public lands

اراضی عامه اراضی ای است که در دفتر اساس دولت ثبت نباشد، این اراضی نیز طبق مادهٔ ۳ فقرهٔ ۸ قانون تنظیم امور زمینداری ملکیت دولت پنداشته می شود. مادهٔ ۳ فقرهٔ ۸ قانون تنظیم امور زمینداری در این باره حکم می نماید که: «زمین هایی که ملکیت عامه محسوب گردیده، ولی در دفتر اساس اراضی دولت ثبت نباشد». منظور از دفتر اساس اراضی دولت، دفتری است که در آن اراضی دولتی با مشخصات کمی و کیفی آن ثبت می گردد (مادهٔ ۳ فقرهٔ ۲۶ قانون تنظیم امور زمینداری).

اراضی مملوکه Owned landS

---

۹۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۷.

95.https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۲۲/ ۲۰۱۶).

96. http://www.almaany.com/fa/dict/ar-fa (last visit: 1/22/2016).

اراضی مملوکه اراضی ای است که فرد آن را به سببی از اسباب کسب مِلکیت کسب نموده است.

اراضی متروکه Abandoned lands

اراضی متروکه اراضی نزدیک به آبادی است که بخاطر تحقق مصلحت اهالی به حیث علفچر، هیزمگاه (محتطب) و کاه درو (محتصد) گذاشته می شود (مادۀ ۱۲۷۱ مجلة الاحکام).

اراضی وقفی/ وقفی Endowed lands

زمین های وقفی زمین هایی است که از ملکیت واقف خارج و در ملکیت الله حبس و در ملکیت موقوف علیهم داخل نشده باشد (مادۀ ۳ فقرۀ ۸ قانون تنظیم امور زمینداری).

اراضی موات (بکر) Dead lands/ inimporoved lands

موات در لغت به معنی مرده، بی جان و هر چیزی بی جان است. در اصطلاح فقهی تعاریف متعدد که تقریباً مفهوم مشابه را افاده می نمایند، برای موات ارایه شده است. فقهای حنفیه بر این نظر اند که: موات عبارت از زمینی است که خالی از عمارت و سکونت باشد. برخی نیز گفته اند که: موات عبارت از زمینی است که مالکی نداشته باشد و هیچ کس از آن انتفاع نگیرد. مادۀ۱۲۷۰ مجلة الاحکام در مورد تعریف اراضی موات می گوید: «اراضی موات عبارت از زمین های می باشد که در ملک کسی داخل نباشد، نه علفچر باشد و نه هیزم جای قصبه و یا قریه و از آبادی دور باشد [...]». برخی دیگر نیز گفته اند: اراضی موات اراضی ای است که هیچ نوع مالک نداشته باشد و به هیچ صورت قابل انتفاع نباشد و از شهر خارج باشد. در صورتی که ملک شخصی باشد، یا داخل شهر باشد، و یا اینکه محتطب (هیزمگاه) اهل شهر باشد و یا مرعی حیوانات آنها باشد به هیچ صورت موات تلقی نمی گردد. به عبارت دیگر: موات زمینی است که در آن آبادی و آب وجود نداشته باشد و مملوک کسی نباشد و همچنین کسی از آن انتفاع نگیرد. از همین رو، فقهای حنفی در تعریف زمین موات می گویند که: موات زمینی است که زرع آن به سبب انقطاع آب متعذر باشد و مملوکه کسی نباشد و از آبادی دور باشد.[۹۷]

طبق قانون تنظیم امور زمینداری زمین موات مترادف با زمین بکر است. مادۀ ۳ فقرۀ ۱۱ و ۱۲ قانون تنظیم امور زمینداری در این باره مشعراست که : «زمین بکر (موات): زمین که اصلاً تحت زرع قرار نگرفته باشد (بدون املاک شخصی، امارتی، مرعی و وقفی تمام دشتها، کوه ها، تپه ها، دریا ها، زمین های بایر

۹۷ . علی محی الدین القره داغی (۱٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۱۸۶؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۶۱؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۱۶۷؛ و محمد خالد اتاسی (۱۳۷۰). شرح مجلة الاحکام، مترجمان: موج سمنگانی و عبدالواحد نهضت فراهی، قسمت دوم شرکت ها، کابل: انتشارات ستره محکمه، ص ۲۹۰۷.

سنگزار، جنگل ها املاک موات (خشک) شمرده می شود.».

ارتداد Apostasy

ارتداد از ریشهٔ «ردد» گرفته شده است که در لغت به معنی بازگشتن، برگشتن، رجوع و بازگشت به عقب است[۹۸] و در اصطلاح ارتداد عبارت از ترک اسلام است خواه مرتد به دینی دیگری در آید و یا بی دین گردد.[۹۹]

ارتشاء Bribery

ارتشاء از رشوه گرفته شده است که در لغت به معنی رشوت گرفتن، رشوت خوردن و رشوه خواری است. مرتشی شخص رشوت گیر است. راشی شخص رشوت دهنده است.[۱۰۰] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق جزا، تعریف اصطلاحی ارتشاء از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوق جزا، ارتشاء عبارت از رشوت گرفتن از دیگران است به خاطر اجرای کار معین که شخص به موجب حکم قانون و یا قرارداد آن را باید انجام دهد.

ارش Compensation for members of body

ارش در لغت به دیهٔ جراحت است.[۱۰۱] ارش عبارت از تعویض مالی است که از طرف جانی به خود مجنی علیه در برابر اعتدا بر اعضای بدن پرداخته می شود.[۱۰۲]

ارعاب Terrify

ارعاب از ریشهٔ «رعب» گرفته شده است که در لغت به معنی ترساندن، به هراس افگندن و هراساندن است. در اصطلاح حقوقی، ارعاب هراساندن شخص است برای اجرای عمل معین.[۱۰۳]

ارتفاق Easment right

ارتفاق از ریشهٔ «رفق» گرفته شده است که در لغت به معنی انتفاع گرفتن از شی،[۱۰٤] تکیه کردن بر مرفق یا آرنج و رفیق و همراه بودن است که در شرع یکی از انواع ملک ناقص است.[۱۰۵] در اصطلاح فقهی حق ارتفاق که نوعی حق عینی و عبارت از حقی است بالای عقار جهت منفعت عقار دیگر، مانند: حق شرب، حق مجری، حق مسیل، حق مرور و حق جوار.[۱۰٦] به عبارت دیگر: حق ارتفاق حق

---

۹۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱٦۱.

۹۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۷۲۰.

100. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

101. www.hawzah.net (آخرین بازدید ۳/ ۶/ ۲۰۱۷).

۱۰۲. داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی،ص ۲۵۹.

103. https://www.vajehyab.com (Last vist: 31/12/2017).

۱۰٤ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۶۵۶.

۱۰۵ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۹۹.

۱۰٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۶۵۶؛ مسعود

مقرر بر یک عقار به منفعت عقار دیگر که مملوک مالک عقار اول نباشد است.[۱۰۷]

در مورد تعریف حق ارتفاق ق. م. ج. م (مادهٔ ۱۰۱۰) و مادهٔ ۲۳۴۰ ق. م که ترجمهٔ مادهٔ ۱۰۱۰ ق. م. ج. م است از فقه پیروی نموده اند. مادهٔ ۲۳۴۰ ق. م در تعریف حق ارتفاق می گوید که: «ارتفاق، عبارت از حقی است بالای عقار جهت منفعت عقار شخص دیگر.». از تعریف فوق به خوبی بر می آید که حق ارتفاق دارای سه رکن است: وجود زمین مرتفق و آن عبارت از زمینی است که حق ارتفاق به نفع آن مقرر می شود. زمین مرتفق به که عبارت از زمینی است که حق ارتفاق به زیان آن مقرر می شود. تعیین فایدهٔ ملکی به نفع ملکی دیگر که در مجاورت آن قرار دارد.[۱۰۸]

همچنین، از این تعریف به خوبی بر می آید که حق ارتفاق حق ناقص است که به موجب آن مالک یک عقار می تواند به موجب عقار خود از عقار دیگر که مملوک غیر است صرف انتفاع بگیرد. بنابراین، حقوق ارتفاق همیشه تابع عقار می باشد نه شخص. از همین جهت، آن را حق ملکیت عینی می گویند. محل حق های ارتفاق به خلاف حق های انتفاع همیشه عقار است. بنابراین، حق های ارتفاق بر منقول مرتب نمی شود.

ارتکاب Commit

ارتکاب در لغت به معنی انجام دادن کار نامشروع، اقدام به کار نامشروع کردن و کاری بر خلاف قانون انجام دادن است.[۱۰۹] به شخصی که عمل خلاف قانون را انجام می دهد، مرتکب می گویند. در اصطلاح حقوق جزا، ارتکاب عبارت از انجام دادن جرم است.

ارث Inheritance

ارث از لحاظ لغوی دارای معانی متعدد است:

۱) انتقال چیزی از شخصی به دیگری بعد از مرگ. بنابراین، اموالی که در زمان زندگی طرفین از شخصی به شخص دیگر از طریق خرید و فروش یا هدیه منتقل می‌شود ارث نامیده نمی‌شود و نیز ارث شامل انتقال چیزهای محسوس می‌شود، مانند: عقارات از قبیل زمین و اموال غیر منقول و منقولات، مانند: موتر، لباس، کتب و امثال اینها.[۱۱۰]

انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ۸۳۷؛ و داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی،ص ۲۰۶.

۱۰۷. عبدالکریم زیدان (۱۴۱۱ ق). المدخل لدراسة الشریعة الشریعة الاسلامیة، عمان، مکتبة البشایر، ص ۲۰۶.

۱۰۸ . عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۹)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص۱۲۸۰-۱۲۸۲.

109. Ibid (۲۰۱۶ /۱۷ /۱ آخرین بازدید).

۱۱۰. در مورد معنی لغوی و اصطلاحی ارث و علم میراث ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۶۹۷؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۸۸.

٢) میراث بر ترکه‌ای که شخص مرده بعد از خود بجای می‌گذارد گفته می‌شود.[١١١]
٤) بر جای مانده از میت؛ و
٥) میراث بردن.

ارکان Elements/ pillars

ارکان جمع رکن است و رکن در لغت به معنی جزء بزرگتر و قوی تر یك چیز، عضو عمده، آنچه که به آن قوت گیرند و تکیه دهند و پایه و ستون است و در اصطلاح به نظرحنفیه رکن امری است که وجود شی [امر/ پدیده] متوقف بر آن، و جزء حقیقت شی و داخل در شی باشد.

بنابراین، در عبادات رکوع، سجده و قرائت قرآن کریم ارکان نماز تلقی می گردد و در معاملات ایجاب و قبول و یا آنچه قایم مقام ایجاب و قبول اعم از قول، فعل اشاره و نوشته باشد. به عنوان مثال، رکن عقد: عبارت است از هر آنچه که دلالت بر اتفاق ارادهٔ طرفین عقد و یا آنچه قایم مقام آن اعم از فعل، اشاره و یا کتابت باشد، است. اما، به نظر غیرحنفیه رکن امری است که وجود شی متوقف بر آن است خواه داخل شی باشد و یا نه.[١١٢] به عبارت ساده تر، ارکان اجزای عمده یک امر است به گونه ای هرگاه یکی از این اجزاء وجود نداشته باشد، امر به وجود نمی یاید.

ارتهان Taking as mortgage

ارتهان از «ریشهٔ» رهن گرفته شده است که در لغت به معنی به رهن گرفتن است. مادهٔ ٧٠٣ مجلة الاحکام در تعریف ارتهان می گوید: «ارتهان عبارت از اخذ رهن می باشد».

آزار و اذیت زنان Harassment of women

مادهٔ ٦٦٨ کُد جزا در تعریف آزار و اذیت زنان می گوید: «هرگاه شخصی به وسیله گفتار، حرکات، نوشته، یا خواسته های نا مشروع موجب صدمه به شخصیت و کرامت زن یا طفل یا سبب ترس و نا امنی یا فشار های روانی یا کاهش مشارکت اجتماعی زنان یا طفل گردد، مرتکب آزار و اذیت زنان شناخته شده مطابق احکام این فصل مجازات می گردد.».

ازاله Termination/ extinquishing

ازاله از ریشهٔ «زول» گرفته شده است که در لغت به معنی از بین بردن، زدودن، از اثر انداختن و نابود کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، ازاله عبارت است از، از بین

---

١١١. محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، ص ۶؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (١٠)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٧٦٩٧.

١١٢. ___ (١۴٠۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (٣٠)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ٢٠٠؛ مصطفی احمد الزرقاء (١٩۶٧- ١٩۶٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (١)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ٣٠ و ٣٠١ ؛ و علی محی الدین القره داغی (١٤٠٣ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ٢١۵- ٢١٩

بردن اثر مرتب بر یک عمل حقوق اعم از عقد و یا ایقاع.[۱۱۳]

ازدواج بدل (شغار) Swap marriage

نکاح شغار که در عرف «بدلک» نامیده می شود عبارت از نکاحی است که ولی خواهر یا دختر خود را به شرطی به نکاحِ دیگری در می آورد که او هم خواهر یا دختر خود را راضی به ازدواج با او بنماید و این مبادله به صورتی باشد که برای هر یک از آنها مهر جداگانهٔ معین نشود و «بِضع» هر یک از دختر ها مهر دیگری قرار بگیرد.[۱۱٤]

ازدواج باطل Void marriage

به نظر می رسد در ق. م تعریفی از ازدواج باطل وجود ندارد. در فقه جمهور فقهاء میان ازدواج باطل و فاسد فرق قایل نمی شوند. جمهور فقهاء (شافعی، مالکی و حنبلی) می گویند: ازدواج باطل عبارت از ازدواجی است که فاقد ارکان و شروط صحت عقد ازدواج باشد.[۱۱۵] اما، فقهای حنفی عقد ازدواج غیرصحیح را به فاسد و باطل تقسیم می نمایند. طبق نظر فقهای حنفی ازدواج باطل عبارت از ازدواجی است که فاقد یکی از ارکان و شروط انعقاد عقد ازدواج باشد. ازدواج فاسد عبارت از ازدواجی است که ارکان و شروط انعقاد آن متحقق باشد اما شروط صحت آن متحقق نگردیده باشد.[۱۱٦] به عبارت دیگر: فقهای حنفی در خصوص ازدواج باطل می گویند که: ازدواج باطل، ازدواجی است که در یکی از ارکان، یا شروط انعقاد آن خللی وجود داشته باشد، مانند: ازدواج صبی غیر ممیز، ازدواج با صیغهٔ آینده، ازدواج با محارم از قبیل: خواهر، عمه، ازدواج با زن متزوجه باوجود علم مبنی بر متزوجه بودن او، ازدواج زن مسلمان با مرد غیر مسلمان، ازدواج مرد مسلمان با زن غیر اهل کتابیه، مانند: مجوسیه، بت پرست و امثال اینها.

ازدواج فاسد Vitiated marriage

طبق مادهٔ ۹۶ ق. م: «ازدواجی که با ایجاب و قبول صورت گرفته و بعضی شرایط آن تکمیل نگردیده باشد، فاسد و احکام ازدواج بر آن مرتب نمی گردد.». نص این ماده مبهم و گمراه کننده است، زیرا قانونگذار مدنی در نص این ماده از برخی شرایط سخن می گوید و واضح نساخته است که این شرایط کدام ها اند که محل ایراد است. به نظر می رسد نص این ماده به نحوی از انحاء متأثر و گرفته شده از فقه حنفی است. فقهای حنفی می گویند

۱۱۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۵.

۱۱٤ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۷۶۹؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۱۹۱ و ۱۹۲؛ عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (٤)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، صص ۹۹ و ۱۰۰

۱۱۵. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٦۵۸۷.

۱۱٦. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۹)، ص ٦۵۸۷.

که: ازدواج فاسد عبارت از ازدواجی است که ارکان و شروط انعقاد آن متحقق باشد اما شروط صحت آن متحقق نگردیده باشد[۱۱۷] مانند: ازدواج بدون حضور شهود، ازدواج مؤقت، ازدواج با پنج زن در زمان واحد، ازدواج با دو خواهر، خواهرزاده و خاله، برادرزاده و عمه و ازدواج با زن متزوجه بدون آگاهی مبنی بر متزوجه بودن، نکاح زن قبل از انقضای عدت او، نکاح با محارم به نظر امام ابو حنیفه رحمه الله فاسد و به نظر صاحبین باطل است که همین نظر میان فقهاء راجح است.[۱۱۸]

ازدواج صحیح و لازم Valid and binding marriage

ازدواج صحیح لازم ازدواجی است که ارکان و تمام شرایط صحت، نفاذ و لزوم آن متحقق گردیده است.[۱۱۹]

ازدواج غیرلازم None- binding marriage

نکاح غیرلازم عبارت از نکاحی است که ارکان و شروط صحت و نفاذ آن متحقق گردیده است، اما شرطی از شروط لزوم آن متحقق نگردیده است.[۱۲۰]

ازدواج موقوف Suspended marriage

نکاح موقوف عبارت از نکاحی است که ارکان و شروط صحت آن متحقق گردیده است اما شرطی از شروط نفاذ آن متحقق نگردیده است.[۱۲۱]

اساسات فقه حنفی Fundementals of Hanifi jurisprudence

برخی با توجه به مفهوم لغوی اساسات که جمع اساس است و در لغت به معنی بناد، پایه، اصل و شالوده[۱۲۲] است، بر این نظر اند که: عبارت «اساسات کلی فقه حنفی» به معنی اصول فقه است. این نظر ناقص به نظر می رسد. زیرا، اصول فقه مرکب از دو کلمه است: اصول و فقه. اصول جمع اصل است و اصل به معنای هر چیزی است که بتوان چیز را بر آن مبتنی ساخت یا دیگر چیز ها به آن نیاز داشته باشد. همچنین، اصل در لغت به معنی بیخ، ریشه، علت، سبب، پدر، تبار، سرچشمه و اساس است.[۱۲۳] فقه در لغت به معنی فهمیدن است و در اصطلاح فقه به نظر امام ابو حنیفه/: عبارت است از معرفت انسان تمام حقوق و تکالیف خویش را.[۱۲۴] و به نظر امام شافعی/: فقه عبارت از: علم به احکام شرعی عملی

۱۱۷. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۹)، ص ٦٥٨٧.
۱۱۸. عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۸۸؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۶۰۲؛
۱۱۹. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۹)، ص ٦٥٨٧.
۱۲۰. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۹)، ص ۶۵۸۷.
۱۲۱. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۹)، ص ۶۵۸۷.
122. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳/ ۲۰۱٦/١٦).
۱۲۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۳۱۲- ۳۱٦؛ و محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۱)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، ص ٤٢١.
۱۲٤. «معرفة النفس ما لها و ما علیها.».

است که از ادلهٔ تفصیلهٔ گرفته شده است.[۱۲۵] و[۱۲۶] اما، اصول فقه عبارت از: قواعدی است که با آنها احکام شرعی از دلیل‌های تفصیلی آنها گرفته می‌شود. پس، اصول فقه فن استنباط احکام از ادلهٔ تفصیلیه است. در صورت مسکوت بودن قوانین قضات باید مطابق ق. م «اساسات کلی فقه حنفی» را جهت حل و فصل دعاوی مدنی تطبیق نمایند، نه «اصول فقه» را که مربوط به فن قواعد استنباط احکام از ادلهٔ تفصیلیه می گردد. برخی دیگر بر این نظر اند که: منظور از «اساسات کلی فقه حنفی» «قواعد کلیه فقهی» است، مانند: قاعده لاضرر ولا ضرر و امثال آن که اکثر این قواعد در مجلة الاحکام و برخی نیز در ق. م پیش بینی گردیده است. این نظر نیز محل ایراد به نظر می رسد. زیرا، حقوق مدنی شامل مسایل بی نهایت وسیع و مغلق مانند: تطبیق قانون از حیث زمان و مکان، اهلیت، اشخاص، فامیل، اموال، تعهدات، ارث و غیره می شود و مراجعهٔ قاضی به قواعد کلیهٔ فقهی در صورت مسکوت بودن قوانین نمی تواند مشکل را به تنهایی حل نماید. بنابراین، قواعد کلیه فقهی جوابگوی همهٔ نیازمندی ها جهت حل و فصل دعاوی مدنی نیست.

برخی دیگر بر این نظر اند که منظور از اساسات کلی فقه حنفی قرآن، حدیث، اجماع و قیاس است. این نظر نیز محل ایراد به نظر می رسد زیرا به قرآن، حدیث، اجماع و قیاس منابع تشریع و یا ادلهٔ احکام می گویند نه اساسات.

تا آنجا که مؤلف تحقیق نموده است عبارت «اساسات کلی فقه حنفی» وجود ندارد و به نظر می رسد که این اصطلاح غیرمتداول ابداع نویسندگان ق. م است اما اساسات دین وجود دارد. بسیاری از علمای عقیده و کلام بر این نظر اند که به اساسات دین اصول دین نیز می گویند. اصول دین، اصطلاح کلامی است و بر مجموعهٔ از باور های اطلاق می شود که اساس دین را تشکیل می دهد. اعتقادات دین دو دسته است:

۱) بخش عقیده ای و نظری که اساس و بنیاد دین است.

۲) احکام عملی که برآمده از عقاید است.

معمولاً بخش اعتقادی را اصول دین و احکام عملی را فروع دین می گویند. بنابراین، اصول مربوط به اعتقادات و فروع مربوط به احکام است. در مذهب اهل سنت توحید، نبوت و معاد و در مذهب اهل تشیع علاوه بر توحید، نبوت و معاد امامت و عدل از اصول دین اند.[۱۲۷] با توجه به این که در مذهب حنفی تا

۱۲۵. «العلم بالأحکام الشرعیة العملیة المکتسب من أدلتها التفصیلیة».

۱۲۶. وهبة الزحیلی (____). اصول الفقه اسلامی، جلد (۱)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۱۹- ۲۳؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۱)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۹؛ داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، صص ٥٤ - ٥٧.

127. www.tebyan.net (آخرین بازدید ۲۰۱٦/ ۸/ ۲٦).

آنجا که مؤلف تحقیق کرده است مقاله و یا رساله و یا اثری زیر عنوان اساسات کلی فقه حنفی وجود ندارد به نظر می رسد اساسات فقه حنفی همان اساسات دین است. با پذیرش این فرضیه، این نتیجه به دست می آید که اساسات دین در عین حال ساسات کلی فقه حنفی نیز است. در این صورت و با پذیرش این فرضیه، این نتیجه به دست می آید که در صورت سکوت قوانین اساسات دین که عبارت از معاد، توحید و نبوت است در حل و فصل قضایا قابل تطبیق نیست، زیرا معاد، نبوت و توحید احکام نیست.

به نظر می رسد منظور از عبارت «اساسات کلی فقه حنفی»، «احکام فقه حنفی» است. این نظر که مبتنی بر تفسیر مبتنی بر عمل (Pragmatism) است موجب رهایی تطبیق کننده ق. م از سرگردانی می گردد. زیرا، در عمل قضات در صورت سکوت قوانین به فقه مراجعه می کنند. مراجعه قاضی به احکام فقه حنفی نیز منوط بر تأمین عدالت است، زیرا قانونگذار مدنی از «تأمین عدالت به بهترین وجه آن» در ماده اول سخن می گوید.

اساسنامه Charter

اساسنامه در لغت به معین بنیاد نامه و قانون است.[۱۲۸] طبق ماده چهارم «اساسنامه انستیتوت امور قانونگذاری و تحقیقات علمی- حقوقی» اساسنامه ها نوع دیگر اسناد تقنینی است. مادۀ ۲ جزء ۶ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف اساسنامه می گوید: «اساسنامه مجموعۀ قواعدی است که به منظور تنظیم امور مربوط به تشکیل و صلاحیت مؤسسات علمی- تحقیقاتی وزارت ها و ادارات و شرکت ها و تصدی های دولتی از طرف حکومت وضع گردیده باشد.». از نص این ماده دو عنصر در مورد تعریف اساسنامه قابل برداشت است: نخست این که اساسنامه مانند سایر اسناد تقنینی مجموعۀ قواعد حقوقی است. دوم این که اساسنامه تشکیل و وظایف برخی نهاد های علمی و تحقیقاتی مانند انستیتوت امور قانونگذاری و تحقیقات علمی- حقوقی وزارت عدلیه، انستیتوت دپلوماسی وزارت امور خارجه و نظیر اینها، تصدی ها و شرکت های دولتی مانند شرکت آریا، برشنا و نظیر اینها را تنظیم می نماید. لذا، اساسنامه ها معمولاً مختص انستیتوت ها، تصدی ها و شرکت ها اند. تشکیل و صلاحیت برخی ادارات دیگر دولتی یا توسط قانون، مانند قانون خدمات ملکی که تشکیل و وظایف کمیسیون مستقل اصلاحات اداری و خدمات ملکی، یا توسط مقرره مانند مقرره تنظیم تشکیل و وظایف وزارت عدلیه و نظیر اینها تنظیم می گردد.

این تعریف صرف شامل اساسنامۀ شخصیت های حکمی عامه مانند: شرکت آریانا، شرکت افغان تیلی کام، شرکت برشنا، تصدی های دولتی و امثال اینها می گردد و در برگیرندۀ اساسنامه شخصیت های حکمی خصوصی،

128. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۵/ ۱۵/ ۲۰۱۶).

مانند: شرکت های تجارتی، انجمن ها، شورا ها، احزاب سیاسی و امثال اینها نیست، زیرا اساسنامه این اشخاص توسط مؤسسین آن تسوید و تصویب می گردد و از نظر شکلی فرایند اساسنامه گذاری که عبارت اند از: تسوید، تدقیق، تأیید و منظوری است را طی نمی نماید.

اسباب Grounds/ Causes

اسباب جمع سبب است که در لغت به معنی علت، انگیزه، وسیله، طریق، طناب، ریسمان، دست آویز، باعث، موجب، آلت و ابزار است.[۱۲۹] در اصطلاح حقوق مدنی به نظر می رسد که سبب امری است که موجب ایجاد امر دیگر می شود مانند عمل و حادثهٔ حقوقی که سبب تعهد می شوند.

اسباب انقضای تعهد Grounds of termination of obligation

ر. ک: انقضای تعهد

اسباب حکم Causes of decision of the court

اسباب حکم که به آن وسایل اثبات نیز می گویند مرکب از دو کلمه است: اسباب که جمع سبب است. سبب در لغت به معنی ریسمان و آنچه به وسیلهٔ آن به دیگری پیوسته شوند، علت، وسیله، طریق، طناب، دست آویز، انگیزهٔ، جهت، دلیل، منبع و موجب است. در اصطلاح حقوقی تعاریف ذیل برای سبب وجود دارد:

۱- سبب هر چیزی است که به وسیلهٔ آن چیز دیگری را به دست می آورند.

۲- سبب امری است که باعث ایجاد امر دیگر می شود.[۱۳۰] تصمیم هیأت قضایی به صورت فیصله (ماده ۲۴۶ ق. ا. م. م) و حکم صادر می شود. حُکم در لغت به معنی رأی، امر، امر کردن، حکومت، فرمان دادن، فرمان و دستور است که جمع احکام است. در فقه و حقوق حکم رأی و تصمیمی است که قاضی محکمه در بارهٔ دعوایی که به او برده اند، برای فیصله دادن اختلاف صادر می کند.[۱۳۱] از ترکیب این دو کلمهٔ می توان به این نتیجه کلی رسید که: اسباب حکم به چیزهایی گفته می شود که برای ثابت کردن حق و یا تعهد در پیشگاه قضاء به کار می رود. طبق ق. م و ق. ا. م . م وسایل اثبات به شرح زیر بر شمرده شده اند: ۱) اسناد؛ ۲) اقرار ؛ ۳) شهادت؛ ۴) قسم؛ و ۵) قراین اعم از قاطعه و مستنبطه

129. https://www.vajehyab.com (Last visit: 22/1/ 2016).

۱۳۰ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۶۵.

۱۳۱. صبحی رجب محمسانی (۱۳۸۶). فلسفهٔ قانونگذاری در اسلام، مترجم: اسمعیل گلستانی، چاپ اول، انتشارات آثار اندیشه، صص ۳۱۰ و ۳۱۱؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۵۸؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران، انتشارات محمّدی سقر، صص ۴۹۷ و ۴۹۸؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۱۲۸.

(جلد دوم، باب پنجم فصل اول الی ششم ق. م). همچنین، قانونگذاران افغانی فصل پانزدهم، مواد ۳۷۲ الی ۳۵۷ قانون اصول محاکمات مدنی را نیز به این وسایل اختصاص داده اند. مادۀ 272 ق. ا. م. م در مورد این وسایل می گوید:«وسایل ثبوت که اسباب حکم را تشکیل می دهند قرار ذیل است : 1) اقرار؛ 2) بینه (اسناد، شهود، قراین قاطعه و مستنبطه)؛ 3) یمین (سوگند)؛ 4) نکول.». منشأ برخی از این وسایل اصحاب دعوی هستند، مانند: اقرار، اسناد و سوگند. اما، منشأ برخی دیگر اشخاص ثالث هستند، مانند: شهادت و منشأ برخی دیگر درک مستقیم قاضی است، مانند: قراین قاطعه و مستنبطه. به وسایل اثبات، ادله اثبات دعوی هم گویند. ادله جمع دلیل است. دلیل در لغت به معنی برهان و حجت است.[۱۳۲]

استبدال Exchange

استبدال از ریشۀ «بدل» گرفته شده است که در لغت به معنی بدل کردن، چیزی به جای چیزی گرفتن، مبدل کردن و چیزی را به جای چیزی خواستن است. در اصطلاح حقوق مدنی، استبدال عبارت است از جایگزین کردن چیزی به جای چیزی دیگر در معاملات.[۱۳۳]

استثناء Exception

استثناء در لغت به معین بیرون کردن و بیرون کردن چیزی از حکم است.[۱۳٤] استثناء حالتی است که به موجب آن قاعدۀ عمومی تطبیق نمی شود.

استجواب Inquiry

استجواب در لغت به معنی جوابخواهی و خواستن جواب است.[۱۳۵] در اصطلاح حقوقی، طبق مادۀ ۲ جزء ۱۲ اصول وظایف داخلی ولسی جرگه: «استجواب: سوال شفاهی و یا تحریری در مجلس عمومی یا کمیسیون ها از جانب اعضاء و ارائۀ جواب به آن توسط حکومت است.». اما، مطابق مادۀ ۲ جزء ٦ اصول وظایف داخلی مشرانو جرگه: «استجواب: طلب جواب از وزراء در ارتباط فعالیت های حکومت بر وفق مادۀ ۹۳ قانون اساسی.».

استحاضه

حیض در لغت به معنی سیلان و روان شدن است و در اصطلاح عبارت از خونی است که در حالت صحت از فرج زن خارج می شود و حد اقل آن به نظر احناف سه روز و حد اکثر آن ده روز است. هرگاه مدت این خون از سه روز کمتر و یا از ده روز بیشتر باشد، این خون را

132. https://www.vajehyab.com (Last visit:16/ 3/ 2018).

۱۳۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۲۰.

134. https://www.vajehyab.com (Last visit:16/ 3/ 2018).

135. Ibid, (Last visit: 11/1/ 2018).

استحاضه و زن مبتلاء به آن را مستحاضه می نامند.[١٣٦]

استحاله Impossiblity

استحاله از ریشهٔ «حول» گرفته شده است که در لغت به معنی دگرگون شدن، دگردیسی، تغییر حالت دادن و دگرگون شدن است. در اصطلاح حقوق مدنی، استحاله عبارت است از عدم امکان یعنی محال بودن یک تعهد است.[١٣٧]

استحصان Juristic preference

اولین منبع ای اختلافی فقه استحسان است. این منبع را فقهای حنفیه، مالکیه و حنابله پذیرفته اند. اما، فقهای شافعیه این منبع را نمی پذیرند، چنانچه امام شافعی رحمه الله در این مورد گفته است: کسانی که استحسان نماید، به تحقیق تشریع نموده یعنی شرع جدید وضع نموده است.

استحسان از ریشهٔ حسن گرفته شده است که در لغت به معنی نیک پنداشتن، طلب احسن، نیک خواهی و نیک شمردن است. در اصطلاح اصولی استحسان عبارت است از ترجیح قیاس خفی بر قیاس جلی و یا استثنای یک مسألهٔ جزئی از یک اصل کلی بخاطر دلیلی که این ترجیح و یا این استثناء را ایجاب می نماید و مورد اعتماد مجتهد نیز می باشد.[١٣٨]

استحقاق Claim on subject of contract by third person

استحقاق از ریشه «حق» گرفته شده که در لغت به معنای خواستار حق شدن، حق خواهی، طلب حق و مستوجب شدن است. در اصطلاح حقوقی و فقهی ظهور حق غیر را در مدعی بها را استحقاق گویند.[١٣٩] به طور مثال، اگر شخصی خانه ای را به دیگری اجاره دهد و یا به فروش رساند و پس از آن معلوم شود که آن خانه مستحق للغیر است، در این صورت شخصی که مستحق حق است، می تواند در این باره اقامهٔ دعوی نماید.

استخدام Recruitment/ employ

استخدام در لغت به معنی به خدمت گرفتن، خدمت خواستن، به کار گماشتن، گماشتن به شغل در برابر مزد معین، کار گماری و به کار گیری است.[١٤٠] در اصطلاح حقوقی، به نظر می رسد استخدام عبارت است از به خدمت

---

١٣٦. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٩)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٧١٨٦؛ ____ (١٤٠٤ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (٢٢)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ٣٢٨.

١٣٧. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٢٢٤.

١٣٨. وهبة الزحیلی (____). اصول الفقه اسلامی، جلد (٢)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٧٣٥- ٧٥٢؛ و داد محمد نذیر (١٣٨٨). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی،صص ١٨٤- ١٨٦.

١٣٩. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٢٢٨.

١٤٠. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (١٣٨١). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (١)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، واژهٔ شماره ١٢٦٨.

گرفتن و به کار گماشتن استخدام شونده توسط استخدام کننده.

استدعا Claim

استدعا در لغت به معنی خواهش کردن، تقاضا کردن و درخواست کردن است.[۱۴۱] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، استدعا خواستن حق توسط مدعی از محکمه است.

استدلال Reasong

استدلال در لغت به معنی دلیل آوردن، حجت آرودن و برهان آوردن است. [۱۴۲] در اصطلاح حقوقی، استدلال عبارت از دلیل و حجت آوردن است برای اثبات ادعا و نظر.

استرداد Restitution/ extradiation

استرداد به معنی بازگرداندن، بازدهی و بازپس گرداندن است. در اصطلاح حقوقی تعاریف متعدد برای استرداد ارایه شده است:

۱- استرداد عبارت است از اقدام متقابلی که دولت ها به موجب آن افرادی را که تحت تعقیب مقامات قضایی قرار دارند، و به قلمرو دولت دیگر فرار کرده اند، مطابق قواعد و شرایط خاص به یک دیگر مسترد می نمایند.

۲- استرداد عبارت است از پس گرفتن متهم یا مجرم از کشوری که این متهم یا مجرم پس از ارتکاب جرم در آن کشور سکونت نموده یا پناه برده است به دولتی که تقاضای استرداد را می کند. دولت تقاضا کننده را متقاضی و دولتی که تقاضا از آن صورت می گیرد را متقاضی عنه می گویند. [۱۴۳] مادۀ ۳ فقرۀ ۲ قانون استرداد مجرمین و همکاری های عدلی منتشرۀ جریدۀ رسمی شماره ۱۱۰۳ مؤرخ ۲۵/۱/۱۳۹۲ در تعریف استرداد می گوید: «استرداد: مطالبۀ تسلیمی متهم به منظور تعقیب عدلی یا مطالبۀ تسلیمی محکوم به حبس جهت تطبیق جزای محکوم بها می باشد.».

استصحاب The presumption of continuity

استصحاب در لغت مصاحبت همراهی و دوام دار داشتن آن را گویند و در اصطلاح دوام خواستن اثبات آنچه ثابت است و نفی خواستن آنچه منفی است. یا آنکه استصحاب باقی بودن امر بر آنچه بوده است می باشد تا زمانی که چیزی یافت نشود که آن را تغییر دهد. آنچه موجودیتش در ماضی معلوم باشد باز در زوال آن تردد حاصل شود استصحاباً بخاطر موجودیتش در سابق به بقاء آن حکم می کنیم و آنچه در ماضی معدوم بودنش دانسته شود باز در وجودش تردد حاصل شود به عدم استمرار آن استصحاباً به دلیل معدوم بودنش در سابق حکم می کنیم. بنابراین، حیات کسی که در یك وقت معین معلوم شود

141. https://www.vajehyab.com (Last visit: 4/2/2018).
142. Ibid, (Last visit: 17/1/2017).

۱۴۳. حمید رضا مخدوم (۱۳۸۷). نقش انترپول در استرداد مجرمین و راه های بهینه کردن آن، مجله کلاگاه، دور دوم، شماره ۴۰، صص ۸۸ و ۸۹.

حکم به استمرار حیات آن می کنیم تا زمانی که دلیل بر وفات آن قائم نشود.

اگر کسی سگی را بخاطر این خریداری کند که از سگ های آموزش دیده است که آثار و نشان را به طریقهٔ خوب می تواند جستجو کند و به کشف جرائم کمك کند یا بخاطر این خریداری می کند که آن سگ شکاری است، پس در صورتی که مدعی قوت آن وصف را نماید، پس قول آن است مگر آنکه وصفی خلاف قولش ثابت شود بخاطر عدم سابقه دار بودنش از قبل چون اصل عدم وصف بوده است استفادة این وصف بعدها در اثر تمرینات و وارسی ها بوده است.[١٤٤]

استصناع Manufacture

استصناع از ریشهٔ «صنع» گرفته شده است که در لغت به معنی طلب صنعت است. استصناع یکی از عقود معین است که به موجب آن یکی از طرفین، در مقابل مبلغی معین ساخت و تحویل چیز مشخصی را نسبت به طرف دیگر در زمان آینده به عهده می‌گیرد که به فرمایش‌دهنده مستصنع و به سازنده صنعتگر و به مورد معامله شی یا مصنوع گفته می‌شود. در اصطلاح فقهی استصناع عقدی است که به موجب آن کسی صنعت (ساختن) چیزی را از دیگری در برابر مزد معین با شرایط مقرر می خواهد.[١٤٥] مادهٔ ١٢٢ مجلة الاحکام در تعریف استصناع می گوید: «استصناع عبارت از عقد مقاوله ای است که با اهل صنعت راجع به ساختن یک چیز صورت می گیرد. بنابراین، به عامل صانع، به مشتری مستصنع و به شی مورد عقد مصنوع می گویند.». در تعریف استصناع ق. م نیز از فقه پیروی نموده است. مادهٔ ١٥١٠ ق. م در تعریف استصناع می گوید: «استصناع، مقاوله ساختن شی معین است در برابر قیمت مشخص به نحوی که مقاوله بر عین شی وارد باشد نه بر کار صنعت گر.».

استعفا Resign

استعفا در لغت به معنی کناره گیری از کار و شغل و برکناری خواهی است.[١٤٦] استعفا در اصطلاح حقوقی تقاضای ترک سمت رسمی را گویند.[١٤٧]

استعمال Usage/utalization

استعمال از ریشهٔ «عمل» گرفته شده است که در لغت به معنی به کار گماشتن، استفاده کردن، جلب کار کردن و مصرف کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، استعمال عبارت

---

١٤٤. جهت مطالعهٔ بیشتر در مورد ر. ک: عبدالکریم زیدان (١٣٨٥). الوجیز فی اصول الفقه، تهران: انتشارات احسان، صص ٢٣٠- ٢٧١.

١٤٥. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٥)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٣٦٤٢.

146. https://www.vajehyab.com (١٥/ ١٠/ آخرین بازدید ٢٠١٦).

١٤٧. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (١٣٨١). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (١)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، واژهٔ شماره ١٢٦٨.

است از بـه کـار بـردن و اسـتفاده از حـق و یـا شی.[۱۴۸]

استقلال Independence

اسـتقلال در لغـت بـه معنـی آزادی، بـدون مداخلـۀ دیگـری کـار خـود را انجـام دادن و خودمختاری است. در اصطلاح حقوق به نظر می رسد استقلال عبارت از آزادی دولت ها در ادارۀ امور کشور است.

استماع Hearing

استماع در لغت بـه معنـی شـنیدن و گـوش دادن است.[۱۴۹] در اصطلاح حقـوقی تعـاریف متعدد برای استماع وجود دارد:

۱) طبـق مـادۀ ۲ جـزء ۱۰ اصـول وظـایف داخلی ولسی جرگه: «استماع: شنیدن گزارشی که به خواست جرگه در مجلـس عمـومی و یـا کمیسیون ها ازطرف حکومت ارائه مـی گـردد است.».

۲) استماع شنیدن و رسیدگی به دعوی است توسط محکمۀ ذیصلاح.

استملاک Expropriation/ eminant domain

استملاک از ریشۀ «ملک» به معنـای مالـک شدن، داراء شدن، اختصاص اموال به خویش، به ملکیت خود در آوردن و خواهان ملک شدن و تصرف است. در اصطلاح فقهـی و حقـوقی اسـتملاک عبـارت از طلـب ملـک در مقابـل عـوض عادلانـه از مالـک آن جبـراً جهـت ضرورت و مصلحت عامه مانند توسعه سرک، مسجد و امثال اینها می باشد.[۱۵۰]

استناد Rely/ invoke

استناد در لغت به معنی اتکا کـردن و سـند و مدرک نشان دادن است. در اصـطلاح حقـوقی استناد به معنی تکیه کردن به سند و مدرک و آن را پشتوانۀ عمل، گفته یا ادعا قـرار دادن اسـت.[۱۵۱]

استنباط Infer/derive

استنباط از ریشۀ «نبط» گرفته شده است کـه در لغت به معنی کشف و بیـرون کشـیدن امـر پنهان است.[۱۵۲] به نظر می رسـد در اصـطلاح حقـوقی، اسـتنباط عبـارت از اسـتخراج و برداشت حکم از منـابع حقـوق بـه خصـوص قانون است.

استفسار Interrogate

---

۱۴۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۴۷.

149. https://www.vajehyab.com (Last visit: 11/1/ 2018).

۱۵۰ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۷۰؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۶۶؛ و محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۱)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، کلمۀ شماره۱۳۱۷.

151. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2017).

۱۵۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۶۲.

استفسار در لغت به معنی توضیح و تفسیر خواستن، جویا شدن، پرسیدن، پرسش و سؤال است.[۱۵۳] به نظر می رسد در اصطلاح اصول محاکمات مدنی استفسار خواستن و طلب تفسیر و وضاحت است توسط قاضی از شامل قضیه مانند مدعی، مدعی علیه، شهود و نظیر اینها.

استنطاق Investigation

استنطاق از ریشهٔ «نتق» گرفته شده است که در لغت به معنی به سخن در آوردن، سخن خواستن، بازجویی و تحقیق است.[۱۵۴] به شخصی که استنطاق می نماید، مستنطق می گویند. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق جزا، استنطاق عبارت از تحقیق مستنطق (ثارنوال) است از مظنون. به شخصی که تحقیق و بازجویی می نماید، مستنطق (ثارنوال) می گویند. مادهٔ ٤ جزء ۱۲ قانون اجراآت جزایی در تعریف استنباط می گوید: «استنطاق: مطالبه بیان حقایق از مظنون است در رابطه به ارتکاب جرم، نحوه و انگیزه عمل در حدود احکام قانون.».

استنکاف Denial

استنکاف در لغت به معنی ننگ داشتن، از انجام کاری ننگ داشتن، سر باز زدن، رد کردن، اجتناب کردن، خودداری کردن، امتناع ورزیدن و سرپیچی کردن است.[۱۵۵] در اصطلاح حقوقی تعاریف گوناگون به نظر می رسد می توان برای استنکاف ارایه کرد:

۱) استنکاف عبارت از عدم اجرای تعهد است؛

۲) استنکاف عدم اجرای عمل است که شخص مؤظف به اجرای آن است.

استهداء Demand guidance

استهداء در لغت به معنی طلب هدایت کردن، راه جستن و رهنمونی جستن است.[۱۵۶] در اصطلاح حقوقی استهداء طلب هدایت محاکم ابتدائیه و استیناف است از شورای عالی ستره محکمه در خصوص قضیه ای که در مورد آن قانون وجود ندارد یا قانون مجمل و مبهم است.

استهلاک Depreciation

استهلاک در لغت به معنی نیست کردن، میراندن و هلاک کردن است.[۱۵۷] از نظر علم صرف استهلاک فعل متعدی است و معمولاً در اثر فعل غاصب صورت می گیرد، مانند این که عین مغصوبه گوسفند باشد و غاصب آن را بکشد و تناول نماید. هلاک در لغت به معنی نیست شدن، مردن، در گذشتن، نیستی و مرگ است.[۱۵۸] هلاک فعل لازم است و معمولاً به

153. https://www.vajehyab.com (Last visit: 10/3/2017).

154.Ibid, (Last visit: 10/3/2017).

155. Ibid, (Last visit: 10/3/2017).

156. Ibid, (Last visit: 2/5/2018).

۱۵۷. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۸۶.

۱۵۸. همان، محمد معین، ص ۱۲۰۵.

صورت طبیعی صورت می گیرد، مانند این که گوسفند مغصوبه در طویله خانه هلاک شود.

استیذان Permission

استیذان در لغت به معنی اذن خواستن و اجازه خواستن است. در اصطلاح حقوقی به نظر می رسد استیذان عبارت از خواست موافقت با کاری است از شخصی که صلاحیت دادن اذن را دارد.

استیضاح Impeachment

استیضاح از ریشهٔ وضح گرفته شده است که در لغت به معنی طلب وضاحت و توضیح خواستن و بازخواست است.[159] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، استیضاح: طلب وضاحت خواستن قاضی است از ناظر وقف، اهل خبره، ناظر وصی، مدعی، مدعی علیه، شاهد، اهل خبره و نظیر اینها. اما، در اصطلاح حقوق اساسی، مادهٔ ۱ جزء ۱۲ ا. و. د. و. ج در تعریف استیضاح می گوید که: «استیضاح: طلب وضاحت از وزراء است بر وفق حکم مندرج مادهٔ نود و دوم قانون اساسی.».

استیفاء Execution of right

استیفاء از ریشهٔ «وفی» گرفته شده است که در لغت به معنی تماماً گرفتن و طلب مکمل کردن است. در اصطلاح حقوقی، استیفاء عبارت از گرفتن حق است به طور کامل از دیگری.[160]

استئناف Appeal

استیناف یا استئناف از ریشهٔ «أنف» گرفته شده است که در لغت به معنی از نو گرفتن، نو کردن، از نو انجام دادن، تجدید، از سرگرفتن و از نو آغاز کردن است.[161] شخصی که می خواهد دعوی را از سر بگیرد، مستأنف و شخصی که دعوی علیه او از سر گرفته می شود را مستأنف علیه و عمل را نیز استئناف خواهی می گویند. در اصطلاح حقوقی، طبق مادهٔ ۴ جزء ۱۰ ق. ا. م. م :«استیناف خواهی آن است که محکوم علیه به حکم صادره محکمه شهری، ناحیوی، ولسوالی یا علاقه داری قناعت ننموده شکایت و اعتراض خود را به محکمه ولایت و یا محکمه لوی ولسوالی تقدیم نماید.».

اسرار دفاعی Defensive secrets

طبق مادهٔ ۲۳۷ کُد جزا: «اسرار دفاعی یا امنیتی کشور: عبارت از مکتوب، نوشته، سند، رسم، نقشه، تصویر، نمودار، کست، فلم، مایکرو فلم، سند دیجیتلی، سند سایبری، گفتار شفاهی و سایر وسایلی است که:

159. https://www.vajehyab.com (Last visit: 10/3/2017).

۱٦۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۶۶.

۱٦۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۲۶۹.

– حاوی اطلاعات دفاعی، نظامی، سیاسی، دیپلوماتیک، اقتصادی و صناعتی مربوط به امور نظامی یا دفاعی بوده و بنابر مصلحت کشور غیر از مؤظف خدمات عامهٔ مربوط، دیگران حق دسترسی به آن را نداشته باشند.

– به تشکیلات و سوقیات نظامی، وسایل جنگی، امور نظامی و استراتیژیکی مربوط بوده و از طرف مقامات ذیصلاح به نشر آن اجازه تحریری صادر نشده باشد.

– به تدابیر و اجراآتی مربوط بوده که برای کشف جرایم مندرج این فصل یا تحقیق از مرتکبین آن اتخاذ می گردد و افشای آن ها بدون اجازه تحریری مقامات ذیصلاح ممنوع باشد.».

اسقاط Avert/ collapse

اسقاط از ریشهٔ «سقط» گرفته شده است که در لغت به معنی افگندن، انداختن و از ارزش انداختن است. در اصطلاحی حقوق مدنی، به از اعتبار انداختن حقی اعم از مالی و غیرمالی اسقاط گویند.[١٦٢]

اسقاط جنین Abortion

اسقاط جنین مرکب از دو کلمه است: اسقاط (ر. ک: اسقاط) و جنین (ر. ک: جنین). در اصطلاح طبی به اخراج قبل از موعد جنین به نحوی که قابل زیستن نباشد، اطلاق می گردد.[١٦٣]

اسلحه ناریه Firearm

مادهٔ ۹۲۹ فقرهٔ ۱ کُد جزا در تعریف اسلحه ناریه می گوید: «اسلحه ناریه: عبارت از هر نوع سلاح دارای میله پرتاب کننده قابل حمل توسط یک شخص است که به منظور پرتاب یا فیرمرمی یا موشک به وسیله عملیه انفجار، طراحی شده باشد یا به آسانی بدین مقصد تبدیل گردد. اسلحه عتیقه، سلاح شکاری، چره ای، موشکش، سپورتی و مهمات مربوطه آنها شامل اسلحه ناریه نمی گردد.».

اسم Name

اسم از ریشهٔ «سمو» گرفته شده است که در لغت به معنی نشانه و علامت است. در اصطلاح حقوق مدنی، اسم عبارت از کلمهٔ است که از مسمی خبر می دهد.[١٦٤]

اسم مستعار Nickanme

اسم مستعار مرکب از دو کلمه است: اسم (ر.ک: اسم و نام) و مستعار که از ریشهٔ عاریت گرفته شده است که در لغت به معنی عاریتی، به عاریت گرفته شده، جعلی،

---

١٦٢ . همان، همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۲۷۲.

١٦٣. فیروز محمودی (۱۳۹۰). رهنمود ماکس پلانک برای حقوق جزای اختصاصی افغانستان، چاپ اول، انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک، ص ۴۰.

١٦٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۷۴.

ساختگی و عوضی است.[۱۶۵] در اصطلاح حقوقی، اسم مستعار عبارت از اسمی است که شخص آن را به منظور مخفی نمودن هویت اصلی خویش به کار گیرد.

اسناد سجلات Documents of birth, marriage and death registration

احوال شخصیه و وقایع مهم زندگی شخص طبیعی باید در مراجع ذیصلاح به ثبت برسد. ثبت احوال و وقایع در اسنادی صورت می گیرد که در موارد لازم برای اثبات احوال شخصیه می توان به آنها استناد کرد. این اسناد را در حقوق فرانسه به نام «اسناد وضعیت مدنی» در حقوق جمهوری اسلامی ایران «اسناد سجلی یا اسناد ثبت احوال نفوس»[۱۶۶] و در حقوق جمهوری اسلامی افغانستان به نام «اسناد ثبت سجلات» یاد می نمایند. سجلات اسم عربی و جمع سجل است. سجل نوعی خط اسلامی برگرفته از خط کوفی که برای نوشتن اسناد به کار می‌رفته است. سجل دفترچه ای که در آن نام، نشان، تاریخ تولد، ازدواج، طلاق و فوت ثبت می‌شود.[۱۶۷] مادۀ ٤٦ ق. م در این باره می گوید: «اشخاصی که سن هجده سالگی را تکمیل می کنند حالت مدنی شان در دفاتر مخصوص ثبت سجلات مطابق به احکام مندرج مواد (٤٧، ٤٨، ٤٩ و ٥٠) این قانون درج می گردد». اسناد ثبت سجلات مانند: نام، اقامتگاه و تابعیت جزء ممیزات اشخاص طبیعی تلقی می گردد. این اسناد طبق ق. م توسط مأمورین رسمی ریاست ثبت احوال نفوس وزارت امور داخله تنظیم می شود. به موجب قانون ثبت احوال نفوس، ثبت احوال شامل: ثبت ولادت، ازدواج، طلاق و وفات می گردد. بنابراین، اسناد سجلات توسط مأمورین ریاست ثبت احوال نفوس وزارت امور داخله ترتیب و در آن وقائع چهارگانۀ اشخاص طبیعی از قبیل: تولد، ازدواج، طلاق و وفات ثبت می گردد.

اسیر Hostage

اسیر در لغت به معنی بندی، گرفتار و زندانی است که جمع آن اُسراء است. در اصطلاح حقوقی، اسیر کسی است که در جنگ به دست دشمن گرفتار شود است.[۱۶۸]

اشاره Signal

اشاره از ریشۀ «شور» گرفته شده است که در لغت به معنی رمز است. در اصطلاح حقوق مدنی، اشاره عبارت است از رساندن تلویحی (غیرصریح) یک مفهوم که گاه با لفظ و گاه با اعضای بدن صورت می گیرد و بیشتر در مورد

165. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2018).

۱٦٦. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، صص ۳۹ و ۳۹.

167. https://www.vajehyab.com (Last visit: 10/3/2017).

168. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).

کسانی مصداق پیدا می کند که گنگ هستند.[۱۶۹]

اشاعه Joint ownership

اشاعه از ریشهٔ «شیع» گرفته شده است که در لغت به معنی آشکار کردن، پخش کردن و پراکنده کردن است. این کلمه در معنی شریک گردانیدن نیز استعمال می شود. در اصطلاح حقوقی، اشاعه به پراکنده کردن مالکیت هر یک از شریکان در تمامی بخش ها و اجزای مال اشاعه گویند. [۱۷۰]

اشتباه Mistake/ error

غلطی اسم منسوب به غلط است که در لغت به معنای خطا و اشتباه است. [۱۷۱] فقها غلطی را به معنی اشتباه به کار می برند. اشتباه از ریشه «شبه» گرفته شده است که در لغت به معنی مانند شدن، به چیزی ماندن، به غلط گرفتن، پوشیده شدن کار، شبیه بودن و مانند بودن است. در اصطلاح فقهی به تصوری که شخص از روی پندار خویش برخلاف واقع از موضوعی به دست می آورد، اشتباه می گویند.[۱۷۲] در اصطلاح حقوقی، حقوقدانان تعاریف متعدد برای اشتباه ارایه کرده اند: استاد سنهوری بر این نظر است که: اشتباه حالتی است که در نفس آدمی پیدا می شود و انسان را به توهم خلاف واقع می کشاند.

خلاف واقع نیز یا واقعهٔ نادرستی است که انسان آن را درست می پندارد و یا واقعه درستی است که انسان آن را نادرست می پندارد.[۱۷۳] داکتر کاتوزیان در تعریف اشتباه می گوید: اشتباه پندار نادرستی است که انسان از واقعیت پیدا می کند. به عبارت دیگر: اشتباه نمایش نادرست واقعیت در ذهن است. [۱۷۴]

اشتراط Stipulation

اشتراط از ریشهٔ «شرط» گرفته شده که در لغت به معنی شرط کردن، شرط بستن، پیمان بستن، مقید و معلق کردن به شرطی است. در اصطلاح حقوق مدنی، به هر نوع التزام، پایبندی، تعهد و شرطی که شخص به موجب عقد یا در ضمن آن می پذیرد، اشتراط گویند.[۱۷۵]

اشتغال Employment

---

۱۶۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۴۱.

۱۷۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۲۸۷.

۱۷۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۲۸۳.

۱۷۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۲۸۷.

۱۷۳. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۱۷۸؛ و عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۰ م). مصادر الحق، جلد (۱)، چاپ دار احیاء التراث العربی، بیروت، لبنان، صص ۶۶ و ۶۷.

۱۷۴ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۸۸.

۱۷۵. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۲۹۱.

اشتغال در لغت به معنی مشغول شدن به شغل و کار است.[۱۷۶] به نظر می رسد معنی اصطلاحی اشتعال از معنی لغوی آن دور نیست. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، اشتغال عبارت از مشغول شدن به شغل و کار است.

اصل Principle

اصل به معنای هر چیزی است که بتوان چیز را بر آن مبتنی ساخت یا دیگر چیز ها به آن نیاز داشته باشد. همچنین، اصل در لغت به معنی بیخ، ریشه، علت، سبب، پدر، تبار، سرچشمه و اساس است. در اصطلاح فقهی میان فقهاء در مورد اصل تعریف واحد وجود ندارد. فقهاء تعاریف ذیل را برای اصل ارایه کرده اند:

۱) راجح: چون عرب گوید: «الاصل الحقیقت= اصل حقیقت است» به این معنی است که حقیقت رجحان دارد و راجح است. بنابراین، به هنگام تعارض میان حقیقت و مجاز می گویند، حقیقت اصل یعنی راجح است.

۲) قاعده: چنانچه گویند: «الاصل رفع الفاعل= اصل در فاعل رفع است» به این معنی است که قاعده این است که فاعل مرفوع است، مانند: سعیدٌ یقرأالقران.

۳) دلیل: چنانچه گویند: «الاصل فی هذا الحکم الکتاب= اصل در بارهٔ این حکم کتاب است».

۴) اصل در مقابل فرع: چنانکه گویند: «اصل النبید الخمر= اصل نبید خمر است.».

۵) مستصحب: چنانکه به متهمی که در مورد تهمت او تردید وجود داشته باشد، گویند: «اصل در انسان برائت است». مفهوم این عبارت این است که ما به ابقای وضع پیشین انسان که برائت است حکم کرده ایم.

۶) ادله: در فقه مراد از اصل ادله احکام است که عبارت از قرآن، سنت، اجماع و قیاس می باشند.

۷) مهم تر: از امر مهم تر نسبت به امر ثانوی یا امر ملحق به آن نیز اصل تعبیر می کنند.[۱۷۷]

اصل مسأله (مخرج مشترک) Common denominator

اصل مسأله به نام های «مخرج و مخرج المسألة» هم نامیده می شود. در اصطلاح شرعی و حقوقی اصل مسأله عبارت از کوچک ترین عددی است بتوان سهم هر وارث را بدون کسر از آن استخراج کرد[۱۷۸] مانند اعداد ۲، ۳، ٤، ٦، ۸، ۱۲ و ۲٤.

اصلاح Reconciliation

176. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).

۱۷۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۳۱۲- ۳۱۶؛ و محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۱)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۴۲۱.

۱۷۸. عبدالناصر دامنی (۱۳۸٦). میراث به زبان ساده، چاپ اول، تهران: نشر احسان، ص ۱۸۷.

اصلاح در لغت به معنی آشتی، صلح، آشتی دادن و صلح کردن است.[۱۷۹] به نظر می رسد اصلاح در اصطلاح حقوقی از معنی لغوی آن گرفته شده است و عبارت از است از ایجاد آشتی و صلح میان طرفین دعوی است.

اصول کلی حقوق General principle of law

حقوقدانان تعاریف ذیل را برای اصول کلی حقوق ارایه کرده اند:

۱) تعریف هرمان بکر: هرمان بکر حقوقدان اتریشی که با دیدی جامعه شناسانه سعی در تحلیل نهادها و مفاهیم حقوق دارد، در تعریف اصول کلی حقوق می گوید: «اصول کلی حقوق، قواعد نانوشته ای است که در یک جامعه معین، از سوی وجدان عمومی، به منزلهٔ قانون، پذیرفته شده اند.». تعریف مزبور، تنها به قواعد نانوشته حقوق، عنوان اصول کلی حقوقی را اطلاق را می نماید و بخش عمده ای از واقعیت را به همراه دارد زیرا کم نیستند اصول کلی حقوقی که هنوز نانوشته باقی مانده اند و اعتبار آنها در میان اقشار جامعه بیش از قوانین موضوعه است. اما این تعریف با سه ایراد مواجه است:

۱- اصول کلی حقوق نانوشته اند، در حالی که امروزه اکثر اصول کلی حقوق به صورت نوشته در آمده اند.

۲- اصول کلی حقوق مورد پذیرش وجدان عمومی اند. وجدان عمومی را برخی نویسندگان مانند لئون دوگی موهوم می پندارد و برخی می گویند که: «وجدان عمومی مجموعه باورها و احساسات مشترک در بین حد وسط اعضای یک جامعه است». هرگاه وجدان عمومی را باورها و احساسات کل اعضای جامعه بدانیم، اصولی که مورد توافق دانشمندان حقوق است از این تعریف خارج می شود.

۳- این تعریف هم بر اصول کلی حقوق و هم بر عرف قابل انطباق است زیرا عرف نیز چیزی جز قواعد نانوشته نیست در حالی که عرف و اصول کلی حقوق دو منبع مستقل و جداگانه اند.

۲) تعریف کاهن فرود، لوی و رادن: حقوقدانان مزبور بر این باور اند که: «اصول کلی حقوق، اصولی هستند که راهنمای قانونگذار (در وضع قوانین)، قاضی (در مقام صدور حکم) و مفسر (در تفسیر قوانین) هستند.». این تعریف نیز قابل ایراد است زیرا در این تعریف ماهیت و طبیعت اصول کلی حقوق مبهم باقی مانده و به اهمیت آن توجه شده است در حالی که در یک تعریف باید به ماهیت و طبیعت یک مفهوم توجه شود نه به اهمیت آن.

۳) لئون دوگی: لئون دوگی از اصول به «بنیاد ها و هنجار ها» تعبیر می کند و آنها را اصولی می داند که ریشه همه قواعد حقوقی قرار گرفته و محصول دو عنصر تعاون اجتماعی و احساس عدالت می داند. او معتقد است که ساختمان حقوق خصوصی، تنها سه اصل کلی

179. https://www.vajehyab.com (last visit: 4/29 /2019).

وجود دارد: اصل احترام به مالکیت فردی، اصل آزادی قراردادی و اصل جبران خسارت. تعریف دوگی با این ایراد مواجه است که از میان اصول کلی که در حقوق خصوصی وجود دارد صرف سه اصل محصول همبستگی و میل حقوقی مردم است دیگر نمی توان سایر اصول را حاصل تعاون اجتماعی دانست. گذشته از این، برخی اصول انعکاسی از یک امر طبیعی، برخی مبتنی بر اخلاق و بعضی از آنان برگرفته شده از عقل و منطق هستند.[۱۸۰] ایراد دیگری که بر این تعریف وارد می شود این است که در این تعریف اصول کلی حقوق همان هنجار حقوقی است در حالی میان اصول کلی حقوق و هنجار (قاعدهٔ حقوقی) تفاوت وجود دارد.[۱۸۱]

۳) تعریف دکتر جعفر تبار: دکتر جعفر تبار در تعریف اصول کلی حقوق می گوید: «اصول کلی حقوق قواعد کلی اند که در تمام نظام های حقوقی پذیرفته شده اند و شامل اساسی ترین احکام حقوقی اند و بر تمام احکام جزئی حقوق حاکم اند.». این تعریف با دو ایراد مواجه است: نخست این که این تعریف ناظر بر اصول مشترک در تمام نظام ها است در حالی که برخی اصول جهانی و برخی مربوط نظام های خاص است چنانچه ریپر حقوقدان فرانسوی تهیه فهرستی از اصول کلی حقوق و ذکر مصادیق آن را ناممکن و بیهوده می داند. دوم این که در این تعریف اصول و قاعده مترادف استعمال شده در حالی که میان این دو تفاوت وجود دارد.

۴) تعریف ژان بولانژه: بولانژهٔ، اصل حقوقی را ایده ای اصلی می داند که مجموعه مواد قانونی حول آن ارایه می شود و به تعبیر دیگر نظم خاصی است که براساس آن، قواعد حقوق شکل می پذیرد.». این تعریف نقایص تعاریف گذشته را ندارد و نسبت به آنها جامع تر است، اما از آنجا که فاقد ویژگی های ممیز اصول است، به برخی نهاد های مشابه نیز صدق می کند به عنوان مثال، روح قانون نیز گاه به عنوان ایده اصلی تشکیل دهنده چند قاعده حقوقی است.

۵) تعریف محسن صادقی: محسن صادقی حقوقدان ایرانی با بر شمردن خصوصیات اصول کلی حقوق، در تعریف اصول کلی حقوق می گوید: «اصول کلی حقوق، اصولی کلی و دایمی هستند که منشأ وضع چند قاعده جزئی و نماینده ارزش های حقوقی حاکم بر جامعه به شمار می آیند.». برای دفاع از این تعریف، آقای صادقی بر این نظر است که وصف «کلی بودن» اصول حقوق را از مسائل جزئی و موردی حقوق متمایز می سازد. قید «دایمی بودن» اصول را از قواعد حقوقی جدا می کند. «منشأ وضع چند قاعدهٔ جزئی تر» بودن، وصف منبع بودن آن را نشان می دهد و

---

۱۸۰. محسن صادقی (۱۳۸۴). اصول حقوقی و جایگاه آن در حقوق موضوعه، چاپ اول، تهران: نشر میزان، صص ۲۵-۲۸.

۱۸۱. نظام الدین عبدالله (۱۳۹۶). مبادی حقوق افغانستان، چاپ دوم، کابل: انتشارات سعید، فصل اصول کلی حقوق.

بخش آخر تعریف نیز روشنگر بار ارزشی اصول کلی حقوق است. [۱۸۲]

این تعریف بیشتر به خصوصیات اصول کلی حقوق توجه داشته است نه کنه و ماهیت آن در حالی که در یک تعریف نخست باید، چنانچه آقادی صادقی معتقد است، به کنه و ماهیت پدیده توجه شود و سپس خصوصیات آن بر شمرده شود. تعریف دقیق تری که شاید بتوان برای اصول کلی ارایه کرد این است که: اصل امری است که رفع تکلیف از مکلف می کند و در صورت ابهام به آن مراجعه می شود. به حیث مثال، هرگاه تردید شود که شخص مجرم است یا خیر، اصل بر برائت او از ارتکاب جرم است، مگر اینکه جرم او در محکمهٔ ذیصلاح توسط ثارنوال ثابت شود؛ یا هرگاه شخص بداند که یک عمل جرم است یا خیر، اصل بر عدم جرم بودن عمل است مگر اینکه آن عمل توسط قانون جرم پنداشته شود؛ یا هر گاه شخص بخواهد حل و حرمت اشیاء را بداند، اصل بر اباحهٔ اشیاء است مگر اینکه شی به موجب نص حرام گردیده باشد؛ یا هرگاه دعوی واقع شود که عقد صحیح و لازم است و موضوع عقد عاری از عیب است، اصل صحت، لزوم عقد و سلامت مبیعه از عیب است.

اصول Ascendants

اصول جمع اصل است و اصل به سلف مستقیم شخص گویند که از درجه نخست (پدری و مادری) است و یا از درجات بعدی (نیاکان پدری) و یا مادری (اجداد مادری) است. [۱۸۳] به عبارت ساده اصل پدر یا مادر شخص هرچند درجهٔ آنها بالا برود است.

اصول محاکمات Court proceedings

اصول جمع اصل است که در لغت به عنی قاعده، ریشه، بنیاد و ... است. محاکمات جمع محاکمه است. محاکمه در لغت به معنی قضاوت و دادرسی است. [۱۸۴] پس، اصول محاکمات مجموع قواعدی است که نهادهای قضایی باید مطابق آن دعاوی را حل و فصل نمایند.

اصول محاکمات مدنی Civil procedure

اصول محاکمات مدنی مجموع قواعد حقوقی است که اقامهٔ دعوی مدنی، صدور حکم توسط محکمهٔ ذیصلاح مدنی، استیناف خواهی، فرجام خواهی و تجدیدنظر بر فیصله های محاکم را تنظیم می نماید.

اصول محاکمات تجارتی Commercial procedure

۱۸۲. محسن صادقی (۱۳۸۴). اصول حقوقی و جایگاه آن در حقوق موضوعه، چاپ اول، تهران: نشر میزان، صص ۲۹-۴۳.

۱۸۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۳۱۳ و ۳۱۴.

184. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

اصول محاکمات تجارتی، مجموعه قواعد حقوقی است که اقامهٔ دعوی تجارتی، صدور حکم توسط محکمهٔ ذیصلاح تجارتی، استیناف خواهی و فرجام خواهی توسط یکی را طرفین دعوی را تنظیم می نماید.

اصول محاکمات جزایی Criminal procedure

اصول محاکمات جزائی عبارت است از مجموعه قواعد و اصول حقوقی که مراحل کشف جرم، تحقیق، تعقیب، محاکمه، تطبیق فیصله های محاکم و تضمین حقوقی متهمین و محکومین رادر پروسه اجرای عدالت جزائی را تنظیم می نماید.[۱۸۵]

اصول محاکمات اداری Administrative procedure

اصول محاکم اداری مجموعهٔ قواعد حقوقی است که طرح دعوی اداری، رسیدگی به آن توسط مراجع شبه قضایی و محاکم و صدور مصوبه، تصمیم و حکم در مورد دعوی اداری توسط مراجع شبه قضایی و قضایی را تنظیم می نماید.

اصول محاکمات کار Labour procedure

اصول محاکمات کار مجموعهٔ قواعد حقوقی است که طرح دعوی ناشی از کار، رسیدگی به آن و صدور حکم توسط مراجع شبه قضایی و قضایی را تنظیم می نماید.

اصول محاکمات مالیه Finance procedure

اصول محاکمات مالیه مجموعهٔ قواعد حقوقی است که دعاوی مالیه دهنده را با ادارهٔ مالیاتی در مرحلهٔ شبه قضایی و قضایی و صدور تصمیم، قرار و حکم توسط مراجع شبه قضایی و قضایی تنظیم می نماید.

اصول محاکمات اساسی (دادرسی اساسی) Judicial review

از مجموع مطالعات در مورد دادرسی اساسی می توان به این نتیجه رسید که: دادرسی اساسی مجموعه قواعد حقوقی است که نهاد های صیانت از قانون اساسی را جهت حل و فصل اختلافات میان نهادهای مختلف دولت، تضمین برتری و مطابقت قوانین عادی با قانون اساسی، اعادهٔ حقوق و آزادی های اساسی نقض شدهٔ اتباع و تفسیر قوانین اساسی کمک می کند. از این تعریف به خوبی بر می آید که: نخست این که: دادرسی اساسی مجموعهٔ قواعد حقوقی است که از قانون اساسی، قوانین ارگانیک و قوانین عادی محاکم قانون اساسی و یا شورا های قانون اساسی گرفته شده است. دوم این که: نهادهای صیانت از قانو ن اساسی عبارت اند از محاکم عالی، محاکم قانون اساسی و شورای های قانون اساسی. سوم این که: نهادهای صیانت از قانون اساسی مانند شورای های قانون اساسی و محاکم قانون اساسی این قواعد را جهت حل و فصل دعاوی میان نهادهای مختلف دولت، مطابقت قوانین عادی و

---

۱۸۵. حسین غلامی (۱۳۸۵). مبانی حقوق و تطبیق عدالت جزایی در افغانستان، کابل: (___)، ص ۱۹۴.

ارگانیک با قانون اساسی و اعادهٔ حقوق نقض شدهٔ اتباع اعمال می نمایند. چهارم این که: نهادهای صیانت از قانون اساسی نه تنها به حل و فصل توزیع قدرت میان نهادهای مختلف دولت، مطابقت قوانین عادی با قانون اساسی و اعادهٔ حقوق اتباع، بلکه به تفسیر قانون اساسی نیز می پردازند. [۱۸۶]

اصطلاح Term

اصطلاح از ریشهٔ «صلح» گرفته شده است که در لغت به معنی صلح کردن، سازش کردن و آشتی کردن است. در اصطلاح حقوقی، تعاریف ذیل برای اصطلاح وجود دارد:

1) اتفاق نظر گروهی خاص در کاربرد لفظی در معنای خاص اصطلاح گویند.

۲) اصطلاح عبارت از اتفاق اهل اختصاص بر تسمیهٔ چیزی به نامی معین است خواه آن تسمیه به معنای لغوی همخوانی داشته باشد یا نداشته باشد.

3) اصطلاح عبارت از وصفی است در کاربرد کلمات در معانی خاص که اهل عرف منظور دارند که در آغاز از سوی کسی ممکن است به کار برده شود و پس از آن دیگران از آن پیروی کنند. [۱۸۷]

4) کلمه ای که در گروهی یا در علم و فن و رشته ای معنی خاص غیر از معنی اصلی دارد. [۱۸۸]

اضطرار Necessity

اضطرار از ریشهٔ «ضرر» گرفته شده است که در لغت به معنی ناچار شدن، ناگزیر شدن، گزیر و گریزی نداشتن، چاره ای نداشتن، بی چاره شدن و بی پناه ماندن است. [۱۸۹] در اصطلاح حقوقی اضطرار عبارت از حالتی است که در آن تهدید وجود ندارد، ولی اوضاع و احوال برای انجام یک عمل طوری است که انسان با وجود عدم رضایت و تمایل به انجام آن کار، از روی قصد و رضا مبادرت به انجام عمل می نماید. [۱۹۰]

مادهٔ 215 کُد جزا در تعریف اضطرار می گوید: «اضطرار حالتی است که شخص در معرض خطری قرار گیرد که خوف مرگ، جراحت شدید یا اتلاف مال وی یا شخص دیگر از آن متصور باشد و برای دفع آن مرتکب جرم گردد مشروط بر این که خطر به طریق دیگری دفع شده نتواند.».

اصیل Client

---

۱۸۶. جهت مطالعه بیشتر در خصوص دادرسی اساسی ر. ک: نظام الدین عبدالله، شرح قانون اساسی (۱): حقوق اساسی جمهوری اسلامی افغانستان، فصل اخیر.

۱۸۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۰۷.

188. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).

۱۸۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۳۲.

۱۹۰. عباس خواجه پیری (۱۳۸۹). حقوق مدنی (۴) موجبات مسؤولیت مدنی و آثار آن، (___): انتشارات بین المللی الهدی، ص ۱۰۳.

اصیل بر وزن فعیل اسم فاعل از ریشهٔ «اصل» گرفته شده است که در لغت به معنی با اصل و نجابت، ریشه دار، اصلمند، صاحب اصل و تبار، صاحب نسب و نیک نژاد است. در اصطلاح حقوق مدنی، اصیل شخصی است که مستقیماً و به صورت ذاتی صلاحیت اجرای یک عمل را داشته باشد.[۱۹۱]

اعتبار نامه Credential

اعتبار نامه سندی است که از سوی مرجع صلاحیتدار یک کشور یا سازمان بین المللی صادر می شود و به موجب آن، شخص یا اشخاصی به عنوان نمایندهٔ آن کشور یا سازمان بین المللی جهت انجام مذاکره، پذیرش یا اعتبار بخشیدن به متن یک معاهده یا برای ابراز رضایت یک کشور یا سازمان بین المللی به التزام در قبال یک معاهده و یا برای انجام هر اقدام مرتبط با معاهده تعیین می شود (بند ج مادهٔ ۲ و بند ۱ مادهٔ ۷ عهد نامه های حقوق معاهدات).[۱۹۲]

اظهار Express

اظهارات جمع اظهار است. اظهار در لغت به معنی پدیدار کردن، آشکار کردن و بیان کردن است.[۱۹۳] اظهار در اصطلاح حقوقی عبارت از بیان اراده است.

اعتراض Appeal

اعتراض از ریشهٔ «عرض» گرفته شده است که در لغت به معنی عارض شدن و منع است. همچنین، اعتراض در لغت به معنی تعرض کردن، عیب گرفتن، خرده گرفتن است. در اصطلاح حقوقی اعتراض عبارت است از متعرض شدن به احکام و قرار های قضایی.[۱۹۴] به شخصی که اعتراض می نماید معترض گویند. مادهٔ ۳۵۸ قانون اصول محاکمات مدنی در تعریف اعتراض می گوید: «شکایت و اعتراض عبارت از حق محکوم علیه غیرقانع از فیصله محکمه تحتاني است که با تقدیم شکایت علیه اجراآت قضائي محکمه حاکمه از محکمه بالاتر مطالبه مي گردد.».

اعتصاب Strike

اعتصاب در لغت به معنی دست کشیدن از کار است. به نظر می رسد معنی اصطلاحی اعتصاب از معنی لغوی آن گرفته شده است. در اصطلاح حقوقی، اعتصاب عبارت از دست کشیدن گروهی کارگران و کارمندان از کار برای رسیدن به هدف خاص است.[۱۹۵]

---

۱۹۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۳۵.

۱۹۲. محمد رضا ضیایی بیگدلی (۱۳۹۰). حقوق بین الملل عمومی، چاپ سی و هشتم، تهران، کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۱۰۱.

193. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2017).

۱۹۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۵۳.

195. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/ 10/ 2017).

اعدام Death penalty

اعدام از ریشهٔ «عدم» گرفته شده است که در لغت به معنی نیست کردن، از بین بردن، کشتن و نابود گردانیدن است.[۱۹۶] در اصطلاح حقوق جزا، اعدام عبارت از کشتن مجرم به سبب جرم توسط دولت است. مادهٔ ۱۶۹ کُد جزا در تعریف اعدام می گوید: «اعدام عبارت از ازاله حیات شخص حقیقی است به اساس قانون بعد از حکم محکمه ذیصلاح و توشیح رئیس جمهور.».

اِعراض Renouncement of ownership

اعراض از ریشهٔ «عرض» گرفته شده است که در لغت به معنی روی گردانیدن، انصراف، اجتناب و پرهیز است. در اصطلاح حقوقی اعراض عبارت است از انصراف فرد از مال تحت ملکیتش به قصد ترک مالکیت.[۱۹۷]

اعسار Bankruptcy

اعسار از ریشهٔ «عسر» گرفته شده است که در لغت به معنی تنگدست شدن، نیازمندن شدن، بی چیز شدن، درویش شدن، فقیر شدن و به تنگی افتادن است. در اصطلاح حقوقی اعسار عبارت است از وصفی است در متعهد (مدیون) به پرداخت مالی که از پرداخت آن ناتوان است.[۱۹۸]

اعیانی/ عینی Full brother/ sister

اعیانی اسم منسوب به اعیان است که جمع عین می باشد. بنابراین، مفرد این کلمه عینی است. عینی در لغت معانی متعدد دارد که یکی از آنها واقعی و حقیقی است. در اصطلاح حقوق مدنی، اعیانی به برادران و خواهران ابوینی (پدری- مادری) که پدر و مادرشان یکی است گویند، زیرا در ارث و سایر احکام شرعی عین هم هستند و هیچ تفاوتی با همدیگر ندارند.[۱۹۹] به خواهر و برادر عینی در اصطلاح حقوق مدنی، خواهر و برادر حقیقی هم می گویند. همچنین، به خواهر و برادری که از یک پدر ومادر اند، خواهر و برادر عینی می گویند.

افاقه Recover

افاقه در لغت به معنی بهبود یافتن، به هوش آمدن، رو به تن درستی نهادن بیمار و درمان است.[۲۰۰] در اصطلاح حقوقی افاقه عبارت

196. Ibid, (Last visit: 3/ 10/ 2017).

۱۹۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۳۵۷ و ۳۵۸.

۱۹۸. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۳۷۳.

۱۹۹. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۸۴.

200.http://www.almaany.com/fa/dict/ar-fa (25/1/2016).

است از به هوش آمدن و خرد خود را بازیافتن در اموری از قبیل مستی، خواب و جنون.[۲۰۱]

اغتشاش Uprise

اغتشاش در لغت به معنی شورش، آشفتگی و ایجاد بی نظمی در مخالفت با حکومت است.[۲۰۲] تعریف اصطلاحی غتشاش از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، اغتشاش شورش علیه دولت به نظر می رسد.

افترا Defamation

افترا در لغت به معنی تهمت زدن و نسبت گناه به دروغ به کسی دادن است.[۲۰۳] مادۀ ٦٧٣ کُد جزا در تعریف افترا می گوید: «هرگاه شخصی امری را در غیر حالات مندرج (٦٧٣) این قانون به دیگری نسبت دهد که اگر حقیقت می داشت به حکم قانون قابل مجازات دانسته می شد یا نزد مردم تحقیر می شد، این عمل افترا شناخته شده، مرتکب به جزای نقدی ده الی سی هزار افغانی محکوم می گردد.».

افراز Divide

افراز از ریشۀ فرز گرفته شده که در لغت به معنی جدا کردن چیزی، تقسیم کردن مالِ مشاع، جدا کردن سهم هر کس است و در اصطلاح حقوقی و فقهی به تقسیم مال مشاع به نسبت سهم هر یک از شرکاء افراز گویند.[۲۰٤]

افشا Disclose

افشا در لغت به معنی آشکار کردن، فاش کردن، پراکنده کردن، برملا کردن و علنی کردن است.[۲۰۵] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، افشا عبارت از آشکار کردن حقیقت است مانند افشای راز، افشای حکم، افشای جرم، افشای اسرار دولت و نظیر اینها.

افلاس Bankruptcy

افلاس از ریشۀ «فلس» گرفته شده است که در لغت به معنی ناچیز شدن، نادار شدن، بینوایی، ناداری و پریشانی است. به شخصی که حکم به افلاس او می شود مفلس گویند. در اصطلاح حقوقی افلاس عبارت از وصفی است در شخصی که قرض او بیشتر از دارایی او باشد.[۲۰٦]

اقارب Relatives

اقارب جمع قریب از ریشۀ «قرب» گرفته شده است که به معنی خویشاوندان، نزدیکان و

---

۲۰۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۷۶.

202. https://www.vajehyab.com (last visit: 9/9/2018).

203 . Ibid, (Last visit: 18, 1, 2017).

۲۰٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۷۷.

205 . Ibid, (Last visit: 14, 12, 2017).

۲۰٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۸۴.

فامیل است.[۲۰۷] در اصطلاح حقوقی، در مفهوم وسیع اقارب عبارت از اشخاصی است که شخص با آنها قرابت نسبی، سببی و رضاعی دارد مانند پدر، مادر رضاعی و خشو.

مادهٔ ۴ جزء ۱۷ قانون اجراآت جزایی در مفهوم محدود در تعریف اقارب می گوید: «اقارب: زوج و زوجه و اصول و فروع آنها برای یکدیگر الی درجه دوم، پدر، مادر و اصول آنها الی درجه دوم و برادر، خواهر، کاکا، ماما، خاله، عمه و فروع آنها الی درجه دوم می باشند.».

اقاله Cancellation by mutual consent

اقاله از ریشهٔ «قول» به معنای فسخ، از بین بردن توافق، اسقاط، فسخ و رفع است و در اصطلاح عبارت از رفع یا از میان برداشتن عقد است.[۲۰۸] به عبارت عام تر: اقاله فسخ عقد به تراضی طرفین است زمانی که یکی از طرفین نادم گردد و از عقد رجوع نماید،[۲۰۹] مانند اینکه: شخصی صد کیلو گندم را از دیگری خریداری نماید و ثمن آن را نیز به مشتری تسلیم نماید و تفرق از مجلس حاصل شود. سپس، بایع به مشتری و یا مشتری به بایع بگوید: ثمن یا مثمنی را که به تو دادم به من پس بده و طرف مقابل موافقت نماید.[۲۱۰]

اقامت Reside

اقامت (اقامة) در لغت به معنی جای گزیدن، زیستن و در جایی ماندن است[۲۱۱] در اصطلاح حقوقی، اقامت عبارت از زندگی کردن در محل معین است.

اقامتگاه Domcile

اقامتگاه که در قانون مدنی و در قانون اصول محاکمات مدنی به نام محل سکونت و محل اقامت نیز یاد گردیده است، در لغت به جایی گویند که شخص در آنجا اقامت و سکونت می نماید.[۲۱۲] به معنای مشخص تر، اقامتگاه از کلمهٔ «اقامت» و پسوند «گاه» که در لغت به معنای قرارگاه، جای اقامت و سکنی گزیدن می باشد.[۲۱۳] در اصطلاح حقوقی در مورد اقامتگاه تعاریف متعدد و مختلف به قرار ذیل صورت گرفته است:

۱ - برخی از حقوق دانان اقامتگاه را «رابطه مادی و حقوقی که شخص را بدون توجه به

---

۲۰۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۳۹۴.

۲۰۸. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۳۹۶؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۵)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۳۲۴.

۲۰۹. وهبة الزحيلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۳۳؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۵)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۳۲۴.

۲۱۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۹۶.

211. https://www.vajehyab.com (Last visit: 4/2/2017).

۲۱۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر،ص ۴۰۰.

۲۱۳. حسن حسنی (۱۳۸٤). اقامتگاه، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان، ص ۱۱.

تابعیت به قسمتی از خاك یك دولت پیوند می دهد» می دانند.[۲۱۴]

۲ــ بعضی دیگر معتقدند که اقامتگاه «رابطه ای است حقوقی دارای بعضی از خصایص سیاسی که بین اشخاص و حوزه معینی از قلمرو دولتی برقرار می شود و بدین وسیله اشخاص، بدون آن که واجد وصف تبعه باشند از گروه ساکنین و متعلقین به آن حوزه تشخیص می شوند.».[۲۱۵]

۳ ـ برخی دیگر در مورد تعریف اقامتگاه می گویند: «ارتباط هر شخص با محیط اطراف خود، محلی که در آن زندگی می کند، یا به کسب و کاری اشتغال دارد، تحت عنوان اقامتگاه مورد بررسی قرار می گیرد». مادۀ ٤١ قانون مدنی پرتگال، اقامتگاه را «محل سکونت دائمی» و مادۀ ٤٠ قانون مدنی اسپانیا، اقامتگاه را «محل سکونت معمولی» شخص می دانند. مادۀ ۲۳ قانون مدنی سویس، اقامتگاه را عبارت از محلی می داند که شخص در آنجا به قصد مستقر شدن سکونت می کند. مادۀ ۷ قانون مدنی آلمان، محل سکونت دائمی شخص را، اقامتگاه او می داند. در حقوق امریکا، اقامتگاه شخص عبارت از مرکز دائمی امور اوست، محلی که اگر از آنجا غائب گردد، قصد دارد به آنجا مراجعت کند.[۲۱۶] در حقوق انگلیس اقامتگاه دارای دو عنصر است: نخست اقامتگاه واقعی در محل و دوم قصد ماندن در محل.[۲۱۷] ولی، طبق مادۀ ۵۱ فقرۀ دوم ق. م: «اقامتگاه جایی است که شخص عادتاً در آن سکونت دارد، و این سکونت دائم و یا مؤقت می باشد.». طبق نص این ماده، ملاک اقامتگاه برخلاف حقوق فرانسه و ایران که مرکز مهم امور، و برخلاف حقوق پرتگال و اسپانیا که محل سکونت دائمی و معمولی شخص است، عادت است. پس، هر جا که شخص عادتاً زندگی نماید، همان محل اقامتگاه وی پنداشته می شود خواه اقامت مؤقت باشد و یا دائمی. در نتیجه، هرگاه شخصی در کابل عادتاً زندگی نماید و گاه گاهی و به ندرت به مزار شریف برود، مزار شریف اقامتگاه وی محسوب نمی شود. زیرا، وی در مزار شریف عادتاً زندگی نمی نماید. ولی، اگر شخصی عادتاً در بهار و تابستان در کابل و در خزان و زمستان در جلال آباد زندگی نماید، اقامتگاه های چنین شخصی کابل و جلال آباد است. زیرا، این شخص در بهار و تابستان عادت بر زندگی کردن در کابل و در خزان و زمستان عادت بر زندگی کردن در جلال آباد دارد.

اقامتگاه اختیاری Domicile of choice

---

۲۱٤. سید جلال الدین مدنی (۱۳۸٤). حقوق بین الملل خصوصی، چاپ چهارم، انتشارات جنگل، ص ۹۱.

۲۱۵. محمد نصیری (۱۳۸۱). حقوق بین الملل خصوصی، تهران: مؤسسه انتشارات آگاه، ص ۸۰.

۲۱٦. حسن حسنی (۱۳۸٤). اقامتگاه، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان، صص ۱۵ و ۱۶.

217. D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, 1st edi, Tehran: Arian bookshop, p 19.

اقامتگاه اختیاری، عبارت از اقامتگاهِ است که شخص به اختیار برای خویش بر می گزیند. در تعیین چنین اقامتگاهی جز ارادهٔ شخص هیچ ارادهٔ دیگر اعم از قانونی یا قضائی نقش ندارد و تنها ارادهٔ مقیم آن را تعیین و مورد شناسائی قانون قرار می دهد. [۲۱۸] به عبارت دیگر: اقامتگاه اختیاری عبارت از محلی است که یک شخص انتخاب و جایگزین اقامتگاه قبلی خویش می نماید.[۲۱۹] به حیث مثال، هرگاه شخص بالغ و دارای اهلیت در مملکتی به قصد ماندن دایمی اقامت گزیند، در حالی که آن محل اقامت متفاوت از محل اقامت قبلی او باشد، چنین اقامتگاهی، اقامتگاه اختیاری او است.[۲۲۰]

اقامتگاه اصلی Domicile of origin

اقامتگاه اصلی هر شخص عبارت از اقامتگاه والدین او در زمان تولد است.[۲۲۱]

اقامتگاه اجباری Domicil of dependency

اقامتگاه اجباری عبارت از اقامتگاهِ است که اراده و میلِ شخص هیچ تأثیری در تعیین آن ندارد و قانون آن را بر اراده اشخاص تحمیل می کند.[۲۲۲] به عبارت عامتر، قانون اقامتگاهِ بعضی اشخاص را نظر به وابستگی هایی که با اشخاص دیگر دارند و یا نظر به وظیفهٔ آنها، تعیین می نماید. این نوع اقامتگاه را چون شخص نمی تواند براساس ارادهٔ خود تغییر دهد «اقامتگاه اجباری» می نامند.[۲۲۳] در حقوق امریکا این اقامتگاه اقامتگاه قانونی (Domicile by operation of law) یاد می شود و عبارت از اقامتگاهی است که قانون به شخص قطع نظر از اراده و عمل شخص بر او منسوب و تحمیل می نماید.[۲۲۴]

اقامتگاه قراردادی Contractual domicile

مادهٔ ۵۴ ق. م در این خصوص می گوید: «(۱) شخص میتواند برای اجرای یك عمل معین قانونی اقامتگاه اختیاری داشته باشد؛ (۲) اقامت گاهی که برای اجرای یك معاملهٔ معین قانونی اختیار می گردد، برای جمیع مسایل مربوط به آن به شمول اجراآت متعلق به تنفیذ اجباری اعتبار دارد، مگر اینکه اقامتگاه مذکور صراحتاً برای معاملات مشخص تعیین

۲۱۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۰۳.

219. Peter hay, Patrick J. Borchers and Ricarhd D. Freer (2017). Conflict of Laws, 15th ed, USA: Foundation Press, p 10.

220. D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, 1st edi, Tehran: Arian bookshop, p 91.

221. Peter hay, Patrick J. Borchers and Ricarhd D. Freer (2017). Conflict of Laws, 15th ed, USA: Foundation Press, p 1.

۲۲۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۰۲.

۲۲۳. حسن حسنی (۱۳۸۴). اقامتگاه، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان، ص ۵۷.

224. Peter hay, Patrick J. Borchers and Ricarhd D. Freer (2017). Conflict of Laws, 15th ed, USA: Foundation Press, p 1.

شده باشد؛ (۳) اثبات اقامتگاه اختیاری بدون اسناد کتبی جواز ندارد.». در نص این ماده سه حکم وجود دارد:

۱- به نظر می رسد که نص این ماده معرف تعریف اقامتگاه قراردادی نیست. اما، طبق نص این ماده هر شخص صلاحیت تعیین اقامتگاه قراردادی را به منظور اجرای یک عمل معین حقوقی دارد. عمل قانونی به نظر می رسد در نص این ماده عقد و ایقاع است. به نظر می رسد هدف قانونگذار مدنی به رسمیت شناختن اقامتگاه قراردادی است. در خصوص اقامتگاه قراردادی تعاریف مختلف وجود دارد:

۱- اقامتگاه قراردادی عبارت از اقامتگاه طرفین عقد است که در عقد به منظور اجرای عقد معین شده است.[۲۲۵]

۲- اقامتگاه قراردادی، اقامتگاهِ خاصی است که طرفین معامله می توانند برای اجرای تعهدات یا دعاوی مدنی ناشی از عدم اجراء قرارداد انتخاب کنند.[۲۲٦]

۳- اقامتگاه قراردادی، عبارت از اقامتگاهی است که منشأ ایجاد آن ارادهٔ دو طرف یا یکی از آنان در یك قرارداد است.[۲۲۷]

اقتران

اقتران از ریشهٔ «قرن» گرفته شده است که در لغت به معنی مصاحبت، همراهی و تلازم است. در اصول به ملازمت حکم با علت اقتران می گویند.[۲۲۸]

اقرار Confession

اقرار از ریشهٔ قرر گرفته شده است که در لغت به معنی اعتراف نمودن، اذعان کردن حقی برای صاحب آن و اثبات کردن چیزی، قرار دادن چیزی و پذیرفتن است.[۲۲۹] فقهاء در تعریف اقرار می گویند: اقرار عبارت از اِخبار از ثبوت حق به نفع دیگری به زیان خویش است.[۲۳۰] مادهٔ ۱۵۷۲ مجلة الاحکام در تعریف اقرار می گوید: «اقرار عبارت از اخبار انسان است از حقی که شخص دیگر بر او دارد. اِخبار کننده را «مقر»، شخصی را که اقرار به نفع او صورت گرفته است «مقرله» و شی ای را که به آن اِخبار به عمل آمده است «مقربه» می گویند.».

منظور از حق در این تعریف اعم است از حق خصوصی (مدنی) و حقوق عمومی، مانند: عقوبات (مسایل جزایی). بنابراین، تعریف حق در مذاهب خمسه شامل اقرار

225 https://thelawdictionary.org/elected-domicile/(last visit:4/4/2018).

۲۲٦. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۱۷۷.

۲۲۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٤۰۳.

۲۲۸. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۴۰۵.

۲۲۹. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۴۰۸.

۲۳۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۰۸۹؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۴۵.

مدنی و جزایی می شود.[۲۳۱] به عنوان مثال، اقرار سارق به سرقت هم اِخبار به حقی است که به ضرر او و به نفع دیگری تمام می شود. همچنین است در سایر جرایم.[۲۳۲] در مسایل مدنی نیز چنین است. بنابراین، اقرار مدیون به نفع داین اخباری است به نفع داین (مقرله) و ضرر مدیون (مقر). ق. ا. م . م نیز تعریف اقرار در مادۀ ۲۳۷ را از فقه اقتباس کرده است. بنابراین، مادۀ ۲۷۳ ق. ا. م. م نیز در تعریف اقرار می گوید: «اقرار عبارت از اخبار به امری است در محکمه که بقای حق طرف دعوی و یا حالتی را علیه مقر ثابت سازد.». اقرار دارای معانی متعدد است که یکی از آنها اعتراف است. باوجوداین، به نظر می رسد فرقی که بین اقرار و اعتراف وجود دارد این است که: اقرار بیشتر در دعاوی مدنی و اعتراف بیشتر در دعاوی جزایی مورد استفاده قرار می گیرد.[۲۳۳]

مادۀ ۴ جزء ۳۵ قانون اجراآت جزایی در تعریف اقرار در ساحه جزایی می گوید: «اقرار: اعتراف به ارتکاب جرم است ، بدون اکراه با رضایت کامل و درحالت صحت عقل در حضور محکمۀ با صلاحیت.».

اقساط Installment

اقساط جمع قسط است (ر. ک: قسط).

اکتشاف Discovery

اکتشاف در لغت به معنی کشف کردن، هویدا کردن و پیدا کردن است.[۲۳۴] مادۀ ۳ قانون حمایت حقوق مخترم و مکتشف در تعریف اکتشاف می گوید: «اکتشاف: آشکار ساختن پدیدۀ موجودی است که قبل از آن پنهان بوده و به دسترس قرار نداشته است.».

اکثریت کل آراء Majority of votes

طبق مادۀ ۲ جزء ۱۵ اصول وظایف داخلی ولسی جرگه: «اکثریت کل آراء: آراء پنجاه فیصد کل اعضای جرگه به علا وه یک است.».

اکراه Duress/threat/intimidation

اکراه از ریشۀ «کره» به معنای وادار کردنِ کسی بدون رضای او به کار است. شخصی که دیگری را به تحت اکراه قرار می دهد، مُکرِه و شخصی که تحت اکراه قرار داده می شود، مُکرَه نامیده می شود. در اصطلاح فقهی تعاریف متعدد برای اکراه ارایه شده است:

۱) اکراه عبارت از وادار کردنِ قهری کسی به انجام کاری که آن را خوش ندارد به نحوی که اگر او را به حال خود واگذارند، مرتکب آن

۲۳۱. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۸). الفارق، جلد (۱)، چاپ دوم، تهران: کتابخانۀ گنج دانش، ص ۳۳۶.

۲۳۲. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژۀ ۱۹۹۷. ۳۳۶.

۲۳۳. سید جلال الدین مدنی، (۱۳۸۶). مبانی و کلیات علم حقوق، چاپ شانزدهم، انتشارات پایدار، ص ۲۶۶؛ و محمد عثمان ژوبل (۱۳۶۹). اقرار در حقوق مدنی افغانستان، جلد (۱)، کابل: انتشارات ستره محکمه، صص ۳۴ و ۳۵

234. https://www.vajehyab.com (Last visit: 14/1/2018).

عمل نشود که از آن به فعل انسان بـه ارادهٔ غیـر نیز تعبیر شده است.[۲۳۵]

۲) مادهٔ ۹٤۸ مجلة الاحکام در تعریف اکراه می گوید: «اکراه عبارت است از اینکه شخص از طریق اِجبار و تخویف برای انجام عملی که به آن رضایت نداشته باشد، به غیر حق مجبـور ساخته شود. چنین شـخص را مُکـرَه (بـه فـتح راء)، کسی را که این فشار را وارد کـرده اسـت، مُجبِر، عمل را مُکرَه علیه و تهدیـدی را کـه بـه کار رفته است، مُکرَه به می گویند.».

۳) طبق مادهٔ ۵۵۱ ق. م: «اکراه عبارت است از مجبور گردانیـدن شـخص، بـدون حـق بـه اجرای عملی که بـه آن رضـایت نـدارد، خـواه اکراه مادی یا معنوی باشد». از این تعریف بـه خوبی استنباط می گردد که: نخست ایـن کـه: اکراه مجبور گردانیدن شخص است به اجـرای یک عمل. دوم این که این اجبار باید بدون حق باشد. بنابراین، به نظر می رسد در صورتی کـه اجبار به حق باشد اکـراه متحقـق نمـی گـردد. سوم این که اکراه به اکراه مادی و معنوی تقسیم می شود.

۴) اکراه استعمال غیرقانونی قوه یا تهدید کـه بر اراده غالب گردد برای این که یـک شـخص کاری را انجـام دهـد کـه نمـی خواهـد انجـام دهد.[۲۳۶]

۲۳۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۲۱.

236. William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, P 111.

اکراه ادبی Spritual duress

برخی فقهاء علاوه بر اکراه تام و نـاقص نـوع دیگر اکراه را نیز ذکر کـرده انـد کـه عبـارت از اکراه ادبی است. اکراه ادبی بر اکراهـی اطـلاق می شود که در آن تهدید متوجه اصول و فـروع انسان می شود: مانند تهدیـد بـه حـبس پـدر، مادر، خواهر، برادر و نظیر اینها. در این نوع از اکراه هرچند تهدیـد جسـمی متوجـه شـخص نیست، ولی از نظر روحـی و احساسـی مـورد آزار واذیت قرار می گیرد.[۲۳۷] مادهٔ ۵۵۵ ق. م. ا با اقتباس از فقه در این باره حُکم می نماید که: «تهدید به رساندن ضرر به والدین، همسـر یـا محارم شخص یا تهدید به خطـری کـه منـافی حیثیت باشد، اکراه پنداشته می شود. محکمـه می تواند بـا درنظرداشـت حـالات و کوایـف، تهدید را ارزیابی کند.». در اثر این نواع از اکراه رضای مُکرَه به صورت کلـی از بـین مـی رود، ولی اختیار او باقی است.[۲۳۸]

اکراه به حق Rightful duress

اکراه به حق اکراه مشروع است و آن عبـارت از اکراهی است کـه در آن ظلـم و گنـاه وجـود

۲۳۷. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۶۴؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۲۶.

۲۳۸ . وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۶۴؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۲۶.

ندارد، مانند: تهدید مدیون مبنی بر فروش اموال و پرداخت دیون. پرسش این است که اکراه که خود عمل غیرمشروع است، چگونه امکان دارد به حق باشد؟ پرسش دیگر این است که آیا این نوع اکراه در ق. م نیز پیش بینی شده است یا خیر؟ در پاسخ به سؤال اول باید گفت که: آنچه در اکراه به حق مد نظر است استفاده از وسایل مشروع برای رسیدن به هدف مشروع است. بنابراین، اگر هم وسایل مشروع باشد و هم هدف، چنین اکراهی اکراه به حق و یا مشروع است. بنابراین، هرگاه تهدید به حق و یا مشروع باشد مانند: تهدید مدیون مبنی بر فروش اموال و پرداخت دیون، و استملاك اراضی از صاحبان آن جهت مصالح عامه مانند: احداث مسجد، سرك و نظیر اینها اکراه متحقق نمی گردد.[۲۳۹] در حقوق مصر نیز برخی حقوقدانان این دسته بندی را پذیرفته اند. به عنوان مثال، داکتر سنهوری در این مورد می نویسد که: اکراه معمولاً با استعمال وسایل غیرمشروع برای رسیدن به هدف غیرمشروع متحقق می شود. به عنوان مثال، تهدید یک شخص به قتل و یا آتش زدن منزلش در صورت امتناع از انعقاد عقد، یا قتل فرزند مکرَه توسط مکرِه در صورت عدم پرداخت پول، و یا تهدید به افشا کردن اسرار همه وسایل غیرمشروع اند که برای رسیدن به هدف نامشروع به کار می روند. اما، اگر وسایل مشروع برای رسیدن به هدف مشروع استعمال شود، مانند این که: شخص مدیون خویش را تحت اکراه قرار دهد تا در برابر دینی که داین بر عهدهٔ او دارد تضمین بدهد. بنابراین، هرگاه مدیون مالی را به عنوان رهن به داین بدهد چنین عقد رهن باطل نیست، زیرا وسایلی که در این مثال به کار گرفته شده است، وسایل مشروع است.

مثال دیگر: هرگاه زوجه شوهرش را تهدید کند که در صورت عدم قرض جهت تأمین نفقه او را زندانی خواهد کرد، چنین عقد قرض، در اثر اکراه باطل نیست. اما، اگر وسایل مشروع برای رسیدن به غرضی غیرمشروع استعمال شود، اکراه متحقق می شود. به عنوان مثال، اگر داین مدیون را نه تنها برای گرفتن حق او، بلکه مازاد بر حق او تحقق فشار قرار می دهد، اکراه متحقق می شود.[۲۴۰]

در پاسخ به سؤال دوم به نظر می رسد که اکراه به حق در ق. م نیز پیش بینی شده است. مادهٔ ۵۵۱ ق. م در این باره تصریح می نماید که: «اکراه عبارت است از مجبور گردانیدن شخص، بدون حق به اجرای عملی که به آن رضایت ندارد، خواه اکراه مادی یا معنوی باشد.». نص این ماده اکراه را مجبور گردانیدن شخص بدون حق به اجرای عملی می نماید که به آن رضایت ندارد. از سیاق این ماده به

۲۳۹ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۶۵.

۲۴۰ . عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۳۶۹-۳۷۲.

خوبی استنباط می گردد که هرگاه تهدید به حق باشد، اکراه متحقق نمی گردد.

اکراه بدون حق Unrightful duress

اکراه بدون حق عبارت از اکراهی است که از روی ظلم صورت پذیرد، مانند اکراه شخص مبنی بر امضای سند و یا انعقاد عقد در حالی که به آن رضایت ندارد.

اکراه مادی Physical duress

اکراه مادی عبارت از اکراهی است که ابزار اکراه بر جسم واقع شود. به عبارت دیگر، در اکراه مادی، وسایلی که برای اِجبار به کار می رود، جنبهٔ بدنی و مادی دارد و رنجی که بر مُکرَه تحمیل می شود فعلیت دارد، مانند این که دست کسی را به زور بگیرند و او را وادار کنند تا سندی را امضاء کند.

اکراه معنوی Mental duress

اکراه معنوی عبارت از بیم یا آزاری است که متوجه روح و اخلاق مُکرَه می شود. به عبارت دیگر: در اکراه معنوی، شخص تهدید به ورود رنجی در آینده می شود، مانند: اِفشای اَسرار خانوادگی و تهمت.[۲۴۱] این دو نوع از اکراه در مادهٔ ۵۵۱ ق. م پیش بینی شده اند.

اکراه غیرملجی Incomplete duress

اکراه غیر ملجی که اکراه ناقص نیز نامیده می شود طبق فقه به اکراهی می گویند که رضا را از بین نمی برد، ولی اختیار مُکرَه را از او می گیرد مانند: تهدید به اتلاف بخشی از اموال، تهدید به ضربی که منجر به قطع عضو نشود و نظیر اینها.[۲۴۲] مادهٔ ۹۴۹ مجلة الاحکام در تعریف اکراه ناقص می گوید که: «[...] اکراه غیر ملجی عبارت از اکراهی است که صرف باعث ناراحتی و درد شود، مانند: ضرب خفیف و حبس دوامدار.». در بارهٔ تعریف اکراه ناقص ق. م نیز از فقه اقتباس نموده است. شق دوم مادهٔ ۵۵۳ ق. م. ا در تعریف اکراه ناقص می گوید: «[...] تهدید به خطرغیرفاحش اکراه ناقص گفته می شود.».

اکراه ملجی/ تام/ کامل Complete duress

طبق مادهٔ ۵۵۲ ق. م: «اکراه دو نوع است: تام و ناقص.». فقره اول مادهٔ ۵۵۳ ق. م در تعریف اکراه تام می گوید: «اکراه تام عبارت است از تهدید به خطر فاحش جسمی یا مالی [...].». طبق نص این ماده اول این که اکراه تهدید است. تهدید از ریشهٔ «هدد» گرفته شده است که در لغت به معنی بیم دادن و ترساندن

---

۲۴۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، تهران: انتشارات محراب فکر، ص 424؛ ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص 496 و 497؛ و عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص 216 و 217.

۲۴۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۶۴؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۳۶۹؛ و علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۴۵۴.

است[۲۴۳] دوم این که در اکراه تام خطر فاحش جسمی و یا مالی وجود دارد. فاحش اسم فاعل از ریشهٔ «فحش» گرفته شده است که در لغت به معنی بسیار، کثیر و زیاده از اندازه است.[۲۴۴] تام در لغت به معنی کامل و تمام است.[۲۴۵] بنابراین، طبق ق. م اکراه تام عبارت از اکراهی است که تهدید بزرگ متوجه جسم و یا مال مکرَه گردد، مانند این که مکرِه به مکرَه بگوید: اگر شما خانه ای خویش را به من به فروش نرسانید، خانه ای شما را به آتش می زنم و یا شما را به قتل می رسانم.

در فقه حنفی اکراه ملجی که به نام اکراه قوی و اکراه تام نیز نامیده می شود عبارت از اکراهی است که جان و یا عضوی از بدن انسان و یا جمیع مال وی را در معرض خطر قرار می دهد.[۲۴۶] مادهٔ ۹۴۹ مجلة الاحکام در تعریف اکراه تام یا ملجی می گوید: «اکراه ملجی، اکراهی است که به وسیلهٔ ضرب شدید عملی گردد به نحوی که موجب اتلاف نفس و یا قطع عضوی از اعضای بدن شود [...]».

التصاق Confusion/ adhesion

التصاق از ریشهٔ لصق گرفته شده است که در لغت به معنی چسپیدن یا پیوستن چیزی به چیزی را گویند.[۲۴۷] همچنین، التصاق در لغت به معنی چسپیدگی، اتصال و پیوستگی، الحاق، انضمام و همبستگی می باشد.[۲۴۸] در اصطلاح حقوقی التصاق عبارت از اتحاد دو چیز مختلف از همدیگر و مملوک مالکین مختلف است بدون اتفاق آنها.[۲۴۹] به عبارت دیگر: التصاق، در هم فرو رفتن و اتحاد و ضمیمه دو چیزی است که از همدیگر ممیز و جدا بوده و مملوک، دو مالک مختلف باشند، بدون آنکه هر دو مالک بر اتحاد دو ملک توافق کرده باشند. التصاق در جای صدق می‌کند که جدا کردن این دو چیز، بدون نقص و تلف یکی یا هر دو، ناممکن باشد. پس، در مورد گنجی که در زمین مدفون است، صدق نمی‌کند که باهم ملحق شده اند؛ چون جدا کردن هر دو از یکدیگر بدون تلف یکی یا هر دو ممکن است و نیز التصاق در جای صدق می‌کند که دو چیز، مملوک دو مالک باشند.

---

۲۴۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۴۸.

۲٤٤. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۴۵۰.

245. https://www.vajehyab.com (Last visit: 15/9/2017).

۲٤٦ . ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، صص ۱۰۳ و ۱۰۴؛ علی محی الدین القره داغی (۱٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۴۰۴؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۶۴.

۲٤۷ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۸۷.

248. https://www.vajehyab.com (Last visit: 4/2/2016).

۲٤۹ . محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۱)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۲۲۰۰.

پس اگر کسی روی ملک خود بنای را آباد نماید، آن بنا را چون روی ملک خود آباد کرده است، مالک می‌شود، نه توسط التصاق. بنابراین، التصاق در صورتی صدق می‌کند، که قبل از اتحاد دو شی (ملک) بین مالک هر دو مال، اتفاقی نبوده و التصاق خود به خود صورت گرفته‌است. پس اگر صنعتگری ماده را از صاحب کار گرفت، مثلا نجاری، چوبی را از صاحب کار گرفت و چوبی یا میخی را از مال خود به آن ضمیمه و یک جا کرد، صاحب کار این دروازه یا کلکین را که درست شده است، به واسطه عقد مالک می‌شود، نه توسط التصاق، زیرا هر دو مالک بر این التصاق قبلاً توافق کرده‌اند. التصاق با این شیوه، یک واقعه و اتفاق مادی است، که سبب کسب ملکیت می‌شود؛ برای آنکه دو شی به واسطه التصاق، یک چیز شده و بدون تلف و خساره، جدا شدن آنها از همدیگر ممکن نیست و قبلاً هر دو مالک موافقت نکرده‌اند که این دو شی بعد از ضمیمه شدن، ملک کدام یکی آنها باشد، پس راه‌حلی که به نظر می‌رسد این است که، این مال به طور مشاع ملک هر دو باشد به گونه ای که هر یک نسبت چیزی که در حال انفراد مالکیت داشت، مالک آن مال است. اما، این راه در اکثر اوقات از نظر اقتصادی غیر مناسب است. از این رو، قانون مداخله کرده و ملکیت این شی را پس از ضمیمه شدن و التصاق، به طور کامل، ملک یکی از دو مالک قرار داده است و از میان هر دو مالک، مالک شی اصلی را برگزیده و او را مالک شی تابعی که در شی اصلی ضمیمه شده‌است قرار داده است مشروط بر آنکه قیمت شی فرعی را که دست مالک او از ملکیت کوتاه شده‌است، به وی بدهد و این راه حل معقول است.[۲۵۰]

الحاق Accession

الحاق از ریشهٔ لحق گرفته شده است که به معنی پیوستن است، چسپاندن و منضم کردن است.[۲۵۱] الحاق پیوستن به یک معاهده و یکی از طُرق انعقاد معاهدات است. بنابراین، زمانی که امضای یک معاهده ناممکن گردد، به عنوان مثال، مهلت امضای معاهده منقضی گردد، یک دولت می تواند از طریق الحاق عضو یک معاهده شود (مادهٔ ۱۵ کنوانسیون وین در مورد معاهدات).

الزام Bind/ force

الزام از ریشهٔ «لزم» به معنای لازم گردانیدن، واجب گردانیدن، اثبات[۲۵۲] و اجبار است،[۲۵۳] و اصطلاحاً عبارت از اِنشای التزاماتِ متقابلِ معین بر طرفین عقد است مانند: الزامی که متعاقدین در عقد بیع دارند. گاه ممکن است این الزام یك جانبه باشد مانند: وعدهٔ جایز.

---

۲۵۰ . جهت مطالعهٔ بیشتر در مورد التصاق ر. ک: عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۹)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۲۴۳- ۳۳۰.

251. https://www.vajehyab.com (Last visit: 4/2/2016).

۲۵۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۳۱.

۲۵۳. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۷۶ .

الزام به معنای عامتر عبارت از ایجاب تنفیذِ التزامات تعاقدی است. در نتیجه الزام از زمرهٔ آثار عام عقد و پایبندی به آن لازم است.[۲۵٤]

الزام آور Binding

الزام آور در لغت به معنی تعهد آور، تکلیف آور و اجبار کننده است.[۲۵۵] تکلیف و یا تعهدی که قواعد نسبت به اشخاص ایجاد می نماید یا تعهدات نسبت به اجتماع و دولت است و یا تعهدات به نفع اشخاص دیگر. به حیث مثال، قواعد که ارتکاب جرایم مانند سرقت، اختطاف، قاچاق مواد مخدر، غصب و امثال اینها را منع می نماید نسبت به همه تعهد ایجاد می نماید تا این اعمال را انجام ندهند. در صورت عدم ارتکاب این اعمال نفع آن به اجتماع می رسد، زیرا نظم در اجتماع مستقر می شود. برخی قواعد دیگر تعهدات به نفع اشخاص ایجاد می نمایند، مانند منع تضرر دیگران، پرداخت جبران خسارت و امثال اینها که در نتیجهٔ این قواعد از یك سو برخی از افراد، صاحب حق می شوند، و از سوی دیگر گروهی از اشخاص ناگزیر از رعایت حق صاحب حق. برخی مثال های الزام آور بودن قواعد حقوقی قرار ذیل اند:

۱) طبق مادهٔ ۵۶ ق. ا: «پیروی از احکام قانون اساسی، اطاعت از قوانین و رعایت نظم و امن عامه وجیبه تمام مردم افغانستان است [...].» نص این ماده که یک قاعده حقوقی است برای همه اتباع در خصوص رعایت قوانین و نظم و امنیت عامه تعهد (تکلیف) ایجاد می نماید.

۲) طبق مادهٔ ۱۰ ق. ا: «دولت، سرمایه سرمایه گذاری ها و تشبثات خصوصی را مبتنی بر نظام اقتصاد بازار، مطابق به احکام قانون، تشویق، حمایت و مصؤونیت آن ها را تضمین می نماید.». نص این ماده دولت را ملزم و مکلف به تشویق، حمایت و تضمین مصؤونیت سرمایه گذاری می نماید. بنابراین، نص این ماده نسبت به دولت الزام آور است.

الغا Abrogate/ abolish

الغا از ریشهٔ «لغو» گرفته شده است که در لغت به معنی باطل کردن و لغو کردن است.[۲۵٦] در اصطلاح حقوق مدنی، به از اثر انداختن تصرف الغی می گویند. همچنین، الغا باطل و بی اعتبار ساختن یک قانون توسط قانون دیگر است. مادهٔ ۲ جزء ۱۰ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف الغا می گوید: «ساقط ساختن اعتبار بعضی از احکام سند تقنینی نافذ یا ساقط ساختن اعتبار کل آن می باشد.».

---

۲۵٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۵؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۳۱.
255. https://www.vajehyab.com (Last visit 17/1/2016).

۲۵٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۶۲.

امانت Deposit/ trust

امانت از ریشهٔ «امن» گرفته شده است که در لغت به معنی راستی، استواری در راستی، امین بودن، امینی، درستکاری، اخلاص، ضد خیانت است که جمع آن امانات می باشد. در اصطلاح حقوق مدنی، امانت عبارت از مالی است که نزد دیگری به اذن مالک غرض نگهداری و حفظ گذاشته می شود.[۲۵۷]

امت Follower

امت کلمهٔ عربی است که در لغت به معنی پیرو و گروه است که جمع آن امم است. در اصطلاح حقوقی، امت عبارت از پیروان یک پیامبر است.[۲۵۸]

امتعه Commidity

امتعه واژه عربی است که جمع آن متاع می باشد که در لغت به معنی کالا است.[۲۵۹] معنی اصطلاحی امتعه از معنی لغوی آن دور به نظر نمی رسد. بنابراین، امتعه عبارت از کالا است که در بازار قابل خرید و فروش می باشد.

امتناع Denial/ refusal

امتناع در لغت پرهیز، اجتناب، خودداری، استنکاف، ابا، سرباز زدن و سرپیچی است. در اصطلاح حقوق مدنی، امتناع عبارت است از عدم اجرای تعهد.[۲۶۰]

امتیاز Privilage

امتیاز در لغت به معنی جدا شدن از یکدیگر، برتری داشتن و مزیت داشتن است.[۲۶۱] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق اساسی، امتیاز برتری داشتن و مزیت داشتن یک تبعه بر تبعهٔ دیگر است.

امضاء Signature

امضاء در لغت به معنی توشیح، صحه گذاشتن، تصدیق، تصویب و تأیید است. به طور عام، امضاء عبارت از علامت یا اسمی که پای سند یا نامه بگذارند.[۲۶۲] اما، به طور خاص در علم حقوق، امضاء عبارت از توشیح طرح قانون توسط رئیس جمهور است.

امن عامه Public safety

مادهٔ ۲ بند ۳ قانون پولیس منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۹۹۴، مؤرخ ۵/ ۶/ ۱۳۸۸ در تعریف امن عامه می گوید: «امن عامه: حالتی است که در آن نظام حقوقی دولت، آزادی، قانون فردی و اجتماع، کرامت انسانی، سلامت جسمی و مالی مردم حفظ می گردد.».

---

۲۵۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۴۴۳.

258. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۷/ ۹/ ۲۰۱۷).

259. Ibid, (آخرین بازدید ۷/ ۴/ ۲۰۱۶).

۲۶۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۴۵.

۲۶۱. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۱۲۱.

262. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۷/ ۹/ ۲۰۱۷).

امومت Paternal unclehood

امومت در لغت به معنی مادری کردن، مادر شدن، مادر بودن و مادری است. در اصطلاح حقوق مدنی، به رابطهٔ که مادر و فرزند را به همدیگر مرتبط می کند، امومت گویند.[۲۶۳]

امین Trustee/ depositee

امین از ریشهٔ «امن» گرفته شده است که در لغت به معنی امانتدار و کسی است که به او اطمینان کنند. در اصطلاح حقوق مدنی، امین شخصی است که چیزی را نزد او امانت گذارند.[۲۶۴]

انتحال Attribute

انتحال در لغت به معنی چیز کسی را به خود دعوی کردن، شعر کسی را به خود منسوب کردن، به خود منسوب کردن و سخن دیگری را به خود نسبت دادن است.[۲۶۵] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق جزا انتحال عبارت از نسبت دادن موقف، رتبه، نشان، القاب افتخاری و نظیر اینهای دولتی است به خود شخص بدون مجوز قانونی.

انتخابات Election

مادهٔ ٤ قانون انتخابات در تعریف انتخابات می گوید: «انتخابات: روند قانونی و رسمی است جهت گزینش نماینده در کرسی های انتخابی پیش بینی شده در قانون اساسی از طریق رأی آزاد، عمومی، سری و مستقیم.».

انتفاع Benefit

انتفاع از ریشهٔ «نفع» گرفته شده است که در لغت به معنی سود یافتن، سود برداشتن، نفع گرفتن و بهره مندن شدن است.[۲۶۶] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، انتفاع عبارت است از نفع گرفتن از مال.

انتشار Publish/ dessiminate

ر. ک: نشر

انتصاب Appiontment

انتصاب از ریشهٔ «نصب» گرفته شده است که در لغت به معنی گماردن، گماشتن و تعیین کردن است.[۲۶۷] در اصطلاح حقوق اداری، انتصاب مقرر کردن شخص است در وظیفه. در حقوق اداری افغانستان سه اصطلاح وجود دارد: انتخاب شخص در بست معین که مربوط مقامات سیاسی انتخابی است مانند وکلای ولسی جرگه، انتصاب که مربوط مقامات سیاسی است و توسط رئیس جمهور صورت

---

۲٦۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۶۱.

۲٦٤. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۴۶۳.

265. https://www.vajehyab.com (Last visit 30/12/2017).

۲٦٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۶۵.

267. https://www.vajehyab.com (Last visit: 17/1/2016).

می گیرد مانند کمیشنران کمیسیون مستقل اصلاحات اداری و خدمات ملکی و کمیسیون مستقل حقوق بشر و مقرر شدن که مربوط کارکنان خدمات ملکی است که پس از طی نمودن امتحان و سایر شکلیات در بست توظیف می شوند.

انجمن Association

انجمن در لغت به معنی مجلس، مجمع، جای گرد آمدن مردم و نهادی که از جمع شدن عده ای از اشخاص برای اهداف معین تشکیل می شود است.[۲٦۸] طبق جزء **۲** مادۀ **۲** قانون جمعیت ها: «انجمن اجتماع داوطلبانه اشخاص حقیقی است که برای حصول مقاصد علمی، ادبی و حرفوی مطابق احکام این قانون ایجاد می گردد.».

انحلال Dissolution/ dissolve

انحلال از ریشۀ «حل» گرفته شده است که در لغت به معنی گشوده شدن، گشاده گردیدن، حل شدن، باز شدن، نابود شدن، از بین رفتن، تعطیل شدن و متلاشی شدن است. در اصطلاح حقوق مدنی، به از اثر انداختن یک عمل حقوقی صحیح به ارادۀ کسی که چنین حقی دارد، انحلال گویند.[۲٦۹]

انسلاک قضایی Judicial appionment

انسلاک قضایی مرکب از دو کلمه است که انسلاک در لغت به معنی داخل شدن، در آمدن در چیزی و وارد شدن در دسته یا جماعتی از مردم است[۲۷۰] و قضایی که اسم منسوب به قضا است (ر. ک: قضا). در اصطلاح حقوقی، مادۀ **۴** جزء **۲۴** قانون تشکیل و صلاحیت قوۀ قضائیه در تعریف انسلاک قضایی می گوید: «انسلاک قضایی: عبارت است از تفویض صلاحیت قضایی از جانب رئیس جمهور به شخص واجد شرایط این قانون که طی حکمی اعطا می گردد.».

انصاف Fairness

انصاف مترادف عدل است (ر. ک: عدالت).

انفصال Fire/dismissal

انفصال در لغت به معنی جدا کردن، برکنار کردن از وظیفه، جدایی و گسستگی است.[۲۷۱] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق اساسی، انفصال برکنار کردن رئیس جمهور توسط لویه جرگه است.

انقضا Expiry

انقضا از ریشۀ «قضی» گرفته شده است که در لغت به معنی سپری شدن، گذشتن، نابود شدن و رسیدن است. در اصطلاح حقوق

268. Ibid, (Last visit: 17/1/2016).

۲٦۹ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۴۷۳ و ۴۷۴.

270. https://www.vajehyab.com (Last visit: 1/1/2018).

271. Ibid, (Last visit: 1/1/2018).

مدنی، به سپری شدن موعد قانونی یا اتفاقی برای ایفای تعهد انقضا گویند.[۲۷۲]

انقضای تعهد Expiry of obligation

حق شخصی یا تعهد برخلاف حق عینی قابل انقضاء است. انقضاء یا سقوط در لغت به معنی زوال است. انقضاء تعهد در اصطلاح حقوقی نیز به معنی زوال تعهد است و مراد از آن، زوال تعهداتی است که بر عهده شخص است. در تعهد یک رابطه حقوقی ایجاد می‌شود و در سقوط تعهدات آن رابطه زایل و گسیخته می‌شود. رابطه حقوقی که به اسباب متعدد و با منابع مختلف برای اشخاص ایجاد می‌شود و برای از بین رفتن و زوال قطعی آن به طوری که در خصوص آن تعهد، دیگر الزامی برای متعهد نباشد عوامل مختلفی است که در سقوط تعهدات بیان شده است. بنابراین، مدیون نمی تواند تا ابد ملتزم به ادای دَین بماند. علت این امر این است که مدیون بودن انسان تا ابد با آزادی انسان در تعارض است. گذشته از این، اصل برائت ذمه است و مشغول شدن ذمهٔ انسان به التزام امر عارضی است و امر عارضی برای همیشه باقی نمی ماند. از همین رو، در قانون مدنی افغانستان با پیروی از ق. م. ج. م اسباب گوناگونی جهت انقضای وجیبه یا تعهد پیش بینی شده است. قانون مدنی افغانستان این اسباب را به هشت دسته تقسیم نموده است که عبارت اند از: وفاء دَین، ادای دَین به عوض یا وفای بالمقابل، تجدید و نیابت، مجرایی یا مقاصه، اتحاد ذمه، ابراء، عدم امکان تنفیذ و مرور زمان (ر. ک: هر یک از کلمات وفاء دَین، ادای دَین به عوض یا وفای بالمقابل، تجدید و نیابت، مجرایی یا مقاصه، اتحاد ذمه، ابراء، عدم امکان تنفیذ و مرور زمان).

انعقاد Conclusion/enter into agreement

انعقاد از ریشهٔ عقد گرفته شده است که در لغت به معنی بسته شدن، بستن، منعقد شدن و پیوسته داشتن است. در حقوق مدنی به عوض انعقاد کلمات تشکیل عقد نیز استعمال می شود. در اصطلاح فقهی به پیوستن ایجاب و قبول یا کلام یکی از طرفهای عقد با کلامِ طرف دیگر انعقاد می گویند.[۲۷۳] مادهٔ ۱۰۴ مجلة الاحکام در تعریف اِنعقاد می گوید: «انعقاد عبارت است از تعلق و ارتباط هر یک از ایجاب و قبول به همدیگر که به وجه مشروع صورت گیرد و اثر در متعلق هر دو ظاهر گردد.».

انفاذ Entry into force

انفاذ از ریشهٔ نفذ گرفته شده است که در لغت به معنی اجرا کردن و انجام دادن فرمان است.[۲۷٤] مادهٔ ۳ جزء ۳۹ قانون طرز طی

۲۷۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۸۵.

۲۷۳ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۴۸۱.

۲۷٤. ـــــ (۱/ ۴/ ۱۳۸۹- ۳/۲۹/ ۱۳۹۰) سالنامهٔ کمیسیون مستقل نظارت بر تطبیق قانون اساسی، صص ۱۲۳ و ۱۲۴.

مراحل و نشر اسناد تقنینی در تعریف انفاذ می گوید: «انفاذ مرحله ای است که سند تقنینی لازم الاجرا گردیده و قابلیت تطبیق را پیدا می کند.

انفاق Provide alimony

انفاق از ریشهٔ «نفق» گرفته شده است که در لغت به معنی ناچیز شدن، نادار شدن، نفقه کردن، هزینه کردن، مصرف کردن، خرج کردن و روزی دادن است. در اصطلاح حقوق مدنی، انفاق عبارت است از تأمین هزینه مایحتاج زندگی کسانی که شرع یا قانون بر عهدهٔ شخص (منفق) گذارده است.[۲۷۵]

انقطاع Interrpution

انقطاع در لغت به معنی قطع شدن، بریده شدن و گسستن است.[۲۷۶] به نظر می رسد معنی اصطلاحی انقطاع از معنی لغوی آن دور نیست. بنابراین، انقطاع عبارت از قطع شدن مرور زمان، قطع شدن و بریده شدن نسل قوم و نظیر اینها است.

انکار Denial

انکار از ریشهٔ فعل «نکر» گرفته شده است که در لغت به معنی نشناختن، خودداری از اقرار، ابا، امتناع، تکذیب و رد است.[۲۷۷] شخصی که انکار می نماید را منکر گویند. در اصطلاح حقوقی، انکار عبارت از رد و نپذیرفتن است مانند انکار از سوگند، انکار از حق و نظیر اینها.

انکشاف متوازن Balanced expansion

انکشاف متوازن مرکب از دو کلمه است: انکشاف و متوازن. انکشاف در لغت به معنی برهنه شدن، آشکار شدن، پدیدار شدن، کشف کردن و پیدا کردن است.[۲۷۸] اما، به نظر می رسد قانونگذاران اساسی انکشاف را در مفهوم لغوی نه، بلکه در مفهوم مصطلح توسعه استعمال نموده اند، زیرا در افغانستان به عوض توسعه کلمهٔ انکشاف استعمال می شود. متوازن در لغت به معنی هم وزن، برابر بودن، همسنگ بودن و معادل بودن است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق اساسی انکشاف متوازن عبارت از توسعه هموزن و برابر همه مناطق ولایات افغانستان است.

اوراق بهادار Stock

اوراق بهادار وسیله مالی قابل داد و ستد در بازار است که دارای ارزش مالی می باشد، مانند: اوراق قرضه و سهام قرضه، اوراق حقوق صاحبان سهم و نظیر اینها.[۲۷۹]

---

۲۷۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۸۱.

۲۷۶. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۲۱۰.

277. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۷/ ۹/ ۲۰۱۷).

278. Ibid, (آخرین بازدید ۵/ ۱۵/ ۲۰۱۶).

279. https://fa.m.wikipedia.org (Last visit: 2017/10/9).

انهدام Annihilate

انهدام از ریشهٔ «هدم» گرفته شده است که در لغت به معنی نابودن کردن، اضمحلال، ویران کردن، زوال، نابودی، خراب کردن و تخریب است.[۲۸۰] در اصطلاح حقوقی انهدام عبارت از تخریب کردن بناء، ساختمان، عمارت و نظیر اینها است.

اهانت Defamation

اهانت در لغت به معنی توهین، تحقیر، خوار شمردن و خوار و ذلیل کردن است.[۲۸۱] به نظر می رسد می توان تعریف اصطلاحی اهانت را از معنی لغوی آن استنباط کرد. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، اهانت توهین و تحقیر دیگران است. مادهٔ ٦٧٨ کُد جزا در تعریف توهین می گوید: «شخصی که به دیگری امری را نسبت دهد که در اثر آن اعتبار یا حیثیت او جریحه دار گردد، کرچه متضمن استناد به یک واقعهٔ معین نباشد، مرتکب جرم توهین شناخته می شود.».

اهل خبره Expert

طبق مادهٔ ٤ جزء ١٠ قانون اصول محاکمات مدنی: «اهل خبره: اشخاص مسلکی است که در رشته های خاص دارای تخصص، معلومات یا تجربه کافی باشند.». همچنین، طبق مادهٔ ٤ جزء ٣٣ قانون اجراآت جزایی: «اهل خبره: شخص مسلکی یا فنی است که در رشتهٔ معین دارای تخصص، معلومات و تجربهٔ کافی باشد.».

اهل کتاب People of scripture/ book

اهل کتاب پیروان دین عیسی علیه السلام و دین موسی علیه السلام اند.[۲۸۲]

اهلیت Capacity

اهلیت از اهل گرفته شده که در لغت به معنی صلاحیت، شایستگی و توانایی است[۲۸۳] چنانچه به عنوان مثال گفته می شود: فلان شخص اهل این کار است؛ یعنی: توانایی و شایستگی انجام دادن آن را دارد، یا گفته می شود که: کار باید به اهل آن سپرده شود.[۲۸٤]در اصطلاح حقوقی و فقهی تعاریف ذیل برای اهلیت ارایه شده است:

١) در اصطلاح فقهی، به شایستگی شخص برای ثبوت و وجوب حقوق مشروعه برای او و بر او و صحت تصرفاتش اهلیت گویند.[۲۸۵]

---

280. https://www.vajehyab.com (Last visit: 30/12/2017).

281. Ibid, (Last visit: 7/4/2016).

282. Muhammad Mustafa al - Jibaly (2005). Love and mercy, revised edi. Beirut, Lebanon: Al- Kitab & As sunnah Publishing, pp 160 - 161.

۲۸۳. وهبة الزحیلی (_____). اصول الفقه اسلامی، جلد (١)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ١٦٢؛ و وهبة الزحیلی (_____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٢٩٦٠.

٢٨٤. علی محی الدین القره داغی (١٤٠٣ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ٣١٦؛ مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٢)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ٧٣۶ و ٧٣٧.

۲۸۵. وهبة الزحیلی (_____). اصول الفقه اسلامی، جلد (٢)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ١۶٣؛ وهبة الزحیلی

۲) در اصطلاح حقوقی اهلیت صلاحیتی است که شخص برای داراء شدن و اجرای حق و تکلیف دارد.[۲۸۶]

۳) اهلیت صلاحیت شخص برای داراء شدن حق و تحمل تکلیف و به کار بردن حقوقی که به موجب قانون داراء شده است، می باشد.[۲۸۷]

۴) اهلیت عبارت از صلاحیت اجرای یک کار است مانند بستن عقد.[۲۸۸]

از این تعاریف خوبی نتیجه گیری می شود که نخست این که اهلیت، صلاحیت، توانایی و شایستگی است؛ دوم این که اهلیت مختص اشخاص اعم از حقیقی و حکمی است. بنابراین، حیوانات و سایر موجودات دارای اهلیت نیستند؛ و سوم این که براساس اهلیت اشخاص توانایی اکتساب و اجرای حق و ادای تکلیف را پیدا می نمایند.

اهلیت استیفاء Capacity to execute right

اهلیت تمتع همیشه همراه با اهلیت اجراء نیست. زیرا، ممکن است شخص حقی داشته باشد، ولی نتواند آن را اجراء کند. کسی که حق دارد و عهده دار تکلیفی است وقتی می تواند حق یا تکلیف خود را اجراء کند که توانایی و شایستگی آن را داشته باشد. در اصطلاح حقوق این توانایی و شایستگی را اهلیت اداء یا استیفاء می گویند.[۲۸۹] از آنچه گفته شد، به خوبی به این نتیجه می رسیم که: اهلیت اداء یا استیفاء عبارت از صلاحیتِ شخص برای به کار بردن حقی که دارا شده است، می باشد.[۲۹۰]

به عبارت دیگر: اهلیت اداء قابلیتی است که قانون برای افراد شناخته تا بتوانند حق خود را اجراء و خود را متعهد بسازند.[۲۹۱] در حقوق آلمان برخی نویسندگان در تعریف اهلیت اداء می گویند: اهلیت اداء عبارت است از توانایی اجرای معاملات معتبر حقوقی.[۲۹۲] از نظر فقهی، به اعتبار شرعی افعال و اقوال مکلف اهلیت اداء گویند، به گونه ای که اگر به اجرای عملِ حقوقی مبادرت ورزد، سخن و عمل او در آن باره از لحاظ شرعی معتبر باشد، چنانچه محمد ابو زهره در این باره می گوید: اهلیت اداء، همان اهلیت معامله است؛ به این معنی

(___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۰، و محی الدین القره داغی، المقدمه فی المال و الاقتصاد و العقد و الملکیة، ص ۳۱۶.

۲۸۶. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۱.

۲۸۷. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۹۷.

288. William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, P 110.

۲۸۹. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۱۸۰.

۲۹۰. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، صص ۹۷ و ۶۸.

۲۹۱. سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۱۵۳.

292. Gerhard Robbers (2002). An introduction to German Law. Translated into Enlish by: Miceal Jewll, 5th edi (___), P 149.

که: شخص سزاواری اکتساب حقوق و اجرای تصرفات خویش را داشته باشد و بتواند با این تصرفات برای دیگران نیز انشای حقوق کند و چنین اهلیتی در اوج درستی قرینِ تکلیف است؛ یعنی: اینکه شخص به رشد و بلوغ خویش برسد. برخی از علماء تعریفی از اهلیت اداء ارایه کرده اند که معاملات و عبادات را در برمی گیرد: آنان گفته اند: اهلیت اداء صلاحیتی در انسان است که به موجب آن کار های او از اعتبار شرعی و قانونی برخوردار می شود، به گونه ای که در آن باره مورد بازخواست قرار می گیرد و از او تصرفات شرعی الزام آور صادر می شود.

اهلیت استیفا ناقص Incomplet legal capacity to execute right

اهلیت اداء ناقص صلاحیت شخص است جهت صدور برخی تصرفات که نفاذ آن منوط براجازۀ شخص دیگر است. اهلیت ادای ناقص برای اشخاص بعد از اتمام سن هفت سالگی و پیش از رسیدن به سن بلوغ ثابت می گردد و بر چنین شخص طفل ممیز می گویند.

اهلیت استیفا کامل Complet legal capacity to execute right

اهلیت اداء کامل صلاحیت شخص است جهت اجرای تصرفات به صورت مباشر بدون اینکه متوقف بر اجازۀ غیر باشد. اهلیت اداء کامل از زمان ظهور نشانه ای از نشانه های بلوغ؛ یعنی خروج منی، روییدن مو های خشن و سخت در اطراف اعضای تناسلی مرد و زن و یا رسیدن به سن هجده سالگی و صحت عقل حاصل می شود. [۲۹۳]

اهمال Ignorance

اهمال از ریشۀ «همل» گرفته شده است که در لغت به معنی چیزی را فروگذاشتن، استوار نداشتن، غفلت، سستی ورزیدن، سستی، کاهلی ورزیدن و درنگ کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، اهمال عبارت از خطایی ناخواسته یا انجام ندادن کاری است که لازم است انجام پذیرد. [۲۹۴]

اهلیت وجوب Legal capacity to have right

اهلیت وجوب که به نام های اهلیت تمتع، اهلیت تملك، اهلیت داراء شدن حق و اهلیت استحقاق نیز یاد شده است[۲۹۵] در اصطلاح فقهی صلاحیت شخص است برای الزام و التزام.[۲۹۶] به عبارت دیگر: اهلیت وجوب

---

۲۹۳. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۷۴۶ و ۷۴۷؛ عبدالکریم زیدان، ، صص ۹۳ و ۹۴؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۷.

۲۹٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۴۱.

۲۹۵. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۱۷۹؛ ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲؛ و سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه ،ص ۱۵۱.

۲۹٦ . مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص

صلاحیت شخص است برای مطالبه و مطالبه شدن خواه به واسطهٔ شخص باشد و یا به واسطهٔ کسی که بر وی ولایت دارد.[۲۹۷] حقوقدانان در تعریف اهلیت وجوب می گویند: اهلیت وجوب، استعدادی است که به موجب آن شخص از حقوق خصوصی بهره مند می شود و می تواند صاحب حق و تکلیف شود.[۲۹۸] در حقوق آلمان برخی نویسندگان در تعریف اهلیت تمتع می گویند: اهلیت تمتع عبارت است از اهلیت دارا شدن حق و تکلیف که با تولد آغاز می شود.[۲۹۹] از تعاریف فوق به خوبی بر می آید که به موجب اهلیت وجوب هم دیگران می توانند بر شخص حقوقی داشته باشند و هم شخص می تواند بر دیگران حقوقی داشته باشد[۳۰۰] مانند: حق برخورداریِ دریافت ضمانِ مال اتلاف شده، التزام شخص جهت پرداخت ثمن مبیع، عوض قرض و نظیر اینها.[۳۰۱]

اهلیت وجوب ناقص Incomplete legal capacity to have right

اهلیت وجوب ناقص، صلاحیت شخص است جهت ثبوت حقوق برای او. اهلیت وجوب ناقص شخص را قادر بر الزام و داین قرار گرفتن می نماید، و برای جنین قبل از ولادت در بطن مادر ثابت است. علت نقص اهلیت جنین در بطن مادر این است که جنین در بطن مادر وجود مستقلی نیست و در خارج با مادر متحد است. ولی، زمانی که زنده متولد گردد، انسان مستقل به شمار می آید. بنابراین، برخی حقوق نافعه برای او ثابت می گردد که ضرورت به قبول ندارند، مانند: ثبوت نسب، میراث بردن از مؤرث، استحقاق دریافت حصهٔ معین از موصی به و دریافت حصهٔ معین از غلات مال موقوفه که بر وی وقف شده باشد.[۳۰۲]

اهلیت وجوب کامل Complete legal capacity to have right

اهلیت وجوب کامل عبارت از صلاحیت شخص است جهت داراء شدن حق و تحمل التزامات که به مجرد زنده متولد شدن برای شخص ثابت می گردد. پس، اهلیت وجوب

۷۳۹؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۰.

۲۹۷. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۱۶.

۲۹۸. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲؛ و سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۱۵۱.

299. Gerhard Robbers (2002). An introduction to German law. Translated into Enlish by: Miceal Jewll, 5th edi (___), p 148.

۳۰۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۹۷.

۳۰۱. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۰.

۳۰۲ . همان، وهبة الزحیلی، جلد (۴)، صص ۲۹۶۲ و ۲۹۶۳.

کامل با متولد شدن انسان حاصل می شود، و این صلاحیت در سنین کودکی و پیش از آنکه انسان به سن بلوغ برسد به نیابت توسط ولی، وصی و قیم و پس از آن به طور مستقیم اِعمال می شود.[۳۰۳] بنابراین، این دوره از زمانِ به دنیا آمدن طفل آغاز می گردد و تا وقت تمیز: یعنی؛ هفت سالگی ادامه می یابد. در این دوره، برای صغیر ممیز اهلیت وجوب کامل ثابت می گردد و مستحق حقوق می شود. همچنین، به تکالیفی که از طرف ولی او به نیابت از او انجام می پذیرد، مُلتزِم می گردد.

بنابراین، در معاوضات مالی عوض بر عهدهٔ او واقع می شود و باید آن را بپردازد. باوجود این، طفل در این دوره، از اهلیت اداء بر خوردار نیست و در نتیجه بر سخنان او اثری مرتب نمی شود و عقدی که منعقد می نماید، باطل است. حتی در تبرعات محضی که در حق او می شود، ولی او باید به نیابت از او تبرعات را بپذیرد.[۳۰۴] اهلیت وجوب کامل برای مجنون و معتوه غیر ممیز نیز ثابت می گردد. بنابراین، مجنون و معتوه اهلیت وجوب کامل دارند و حقوق آنها برای آنها ثابت می گردد. اما، اولیاء آنها به نیابت از آنها آن را قبول می نمایند. همچنین، حقوقی که ولی آنها بتواند به نیابت از آنها آن را اقامه نمایند، لازم می گردد.[۳۰۵] مادهٔ ۴۰ ق. م با اقتباس از فقه در بارهٔ عدم نفوذ تصرفات طفل غیر ممیز و تعریف طفل ممیز اشعار می دارد که: «شخصی که از نگاه صغر سن، معتوه بودن یا جنون، غیر ممیز باشد، نمی تواند معاملات حقوقی را انجام دهد. شخصی که به سن هفت سالگی نرسیده باشد، غیرممیز محسوب می گردد.».

ایجاب Proposal/ offer

ایجاب از ریشهٔ «وجب» گرفته شده که در لغت به معنی فرض کردن، واجب کردن، لازم گردانیدن، واقع ساختن، ثابت و مقرر نمودن است. همچنین، ایجاب به معنی پیشنهاد است. شخصی را که ایجاب می نماید، موجب و ایجاب کننده می نامند. در اصطلاح فقهی ایجاب عبارت از فعلِ دال بر رضاء به تعاقد است. به عبارت دیگر: ایجاب عبارت از فعل خاص دال بر رضای واقع ابتداء از زبان یکی از متعاقدین و یا قایم مقام وی است، تفاوت نمی کند که از سوی مملک یا متملک باشد. این تعریف را بیشتر فقهای حنفیه ارایه

۳۰۳. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۴)، ص ۲۹۶۳؛ علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۲۴.

۳۰۴. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۸؛ علی محی الدین القره داغی (۱٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۲۴؛ و عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۲۴۵.

۳۰۵ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۰۳؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۱.

کرده اند که به موجب آن قول نخستین یکی از متعاقدین در عقد بیع ایجاب است، خواه از بایع یا مشتری صادر شود.[۳۰۶] بنابراین، اگر بایع ابتداء بگوید: آن را فروختم، سخن او ایجاب است و همچنین است اگر مشتری ابتداء بگوید: خریدم.[۳۰۷]

اما، جمهور فقهاء می گویند: آنچه از جانب کسی که صاحب تملیک است صادر گردد، مانند: بایع، مؤجر و زوجه و یا ولی زوجه ایجاب است اعم از اینکه اول صادر شود و یا دوم. اما، قبول، عبارت از آنچه است که از کسی که ملک به او منتقل می شود صادر گردد، اعم از اینکه اول صادر گردد یا دوم. پس، به نظر جمهور فقهاء مملک موجب و متملک قابل است و آنچه اول و آخر از طرف یکی از متعاقدین صادر گردیده است، اعتبار ندارد.[۳۰۸]

ایداع Deposit

ودیعه مؤنث ودیع از ریشهٔ «ودع» گرفته شده است که به معنای سپرده، امانت است که جمع آن ودایع است. ودع در لغت به معنی ترک و رها کردن و ودیعه به معنای هر آن چیزی است که آن را برای نگهداری نزد دیگری بگذارند. به دافع ودیعه مودع به کسر دال و به آخذ آن مودع به فتح دال گویند. مادهٔ ۷۶۳ مجلة الاحکام در تعریف ودیعه می گوید که: «ودیعت مالی است که نزد شخص بخاطر حفاظت گذاشته می شود.». از آنچه بیان شد به خوبی نتیجه گرفته می شود که ودیعه به مالی گفته می شود که آن را مودِع نزد مودَع ایداع می نماید. بنابراین، به چنین عقدی ایداع و به موضوع ایداع ودیعه گویند.

اما، نویسندگان ق. م به عوض ایداع کلمهٔ ودیعت را استعمال نموده اند. مادهٔ ۱۶۰۹ ق. م در این مورد می گوید که: «ودیعت عقدی است که به موجب آن مالک صلاحیت حفظ مال خود را به دیگری تفویض می نماید و مالی که طوری امانت نزد شخص دیگری جهت حفاظت گذاشته می شود ودیعت نامیده می شود.». در این ماده ودیعه هم به معنی موضوع ایداع و هم به عوض خود عقد ایداع استعمال شده است که محل ایراد به نظر می رسد. در اصطلاح فقهی تعاریف متعددی برای ایداع وجود دارد. فقهای حنفیه در تعریف ایداع گفته اند که: ایداع عبارت از تسلیط (چیره گردانیدن) کسی به صراحت و یا دلالت بر حفظ مال خویش است. مادهٔ ۷۶۲ مجلة الاحکام در تعریف ایداع می گوید: «ایداع

---

۳۰۶ . از همین جهت، مادهٔ ۱۰۱ مجلة الاحکام در تعریف ایجاب می گوید: «ایجاب اولین لفظی است که توسط یکی از عاقدین به منظور اِنشای تصرف صادر می شود و به وسیلهٔ آن تصرف دیگری واجب می گردد و به اثبات می رسد».

۳۰۷ . از همین جهت، مادهٔ ۱۰۲ مجلة الاحکام در تعریف قبول می گوید: «قبول دومین لفظی است که توسط یکی از عاقدین به غرض اِنشاء تصرف صادر می گردد و عقد به آن به اتمام می رسد.».

۳۰۸. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۹۳۰- ۲۹۳۲؛ وزراة الأوقاف و الشئون الاسلامیة، الموسوعة الفقهیة الکویتیة، ج ۳۰، ص ۲۰۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۱۰.

عبارت از این است که مالک مال خود را برای دیگری به منظور حفاظت آن احاله کند. برای مستحفِظ مودع به کسر دال و برای کسی که ودیعه را قبول می کند مودع و مستودَع گفته می شود.». [۳۰۹]

ایزاد Addition

ایزاد در لغت به معنی ازدیاد و زیاد کردن و اضافه نموده است. در اصطلاح حقوقی ایزاد عبارت از اضافه نمودن برخی احکام جدید در قانون قدیم است. مادهٔ ۲ جزء ۸ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف ایزاد می گفت: «ایزاد اضافه نمودن حروف، کلمات، جملات یا اعداد در حکم سند تقنینی نافذ یا اضافه نمودن حکم یا احکام در آن می باشد.». اما، مادهٔ ۳ جزء ۲۶ قانون طرز طی مراحل، نشر و انفاذ اسناد تقنینی که ناسخ مقرره مذکور است در خصوص تعریف ایزاد می گوید: «ایزاد اضافه کردن حکم یا احکام ماده یا مواد، فقره یا فقرات، بند یا بندهای جدید در سند تقنینی نافذ و یا طرح قانون حین تصویب در شورای ملی است.».

ایصا Appiontment of executor

ایصا از ریشهٔ «وصی» گرفته شده است که در لغت به معنی توصیه کردن، وصیت کردن، اندرز دادن و فرض کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، به وصی گردانیدن شخص ایصا گویند. [۳۱۰]

ایفاء Fullfilment

ایفاء از ریشهٔ «وفی» گرفته شده است که در لغت به معنی بجا آوردن عهد است. [۳۱۱] شخصی که به تعهد وفاء می نماید، موفی، شخصی که وفاء به وی صورت می گیرد، موفی له و شی ای که موضوع وفاء قرار می گیرد، موفی به نامیده می شود. در اصطلاح حقوقی وفای به عهد عبارت است از انتقال شی، اجرای عمل یا امتناع از عمل توسط مدیون یا نایب او که در اثر آن داین به هدف خود می رسد و تعهد منقضی می گردد. به عبارت دیگر: وفاء به عهد عبارت از «عملی است که به موجب آن متعهد آنچه را در عقد به عهده گرفته است انجام می دهد.». بنابراین، وفای به عهد، به معنی اجرای تعهد است. دو طرف تعهد نه تنها موضوع تعهد خود را به توافق معین می کنند، بلکه می توانند شیوهٔ اجراء و زمان و مکان اجرای آن را نیز معین نمایند. قوانینی که در این باره وجود دارد، به طور معمول تکمیلی است و در صورتی بر

۳۰۹ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۰۱۶ و ۴۰۱۷ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۱۹؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۴۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۵.

۳۱۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۱۶.

۳۱۱. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۲۳.

طرفین تحمیل می شود که خود تصمیم نگرفته باشند و یا عرف و عادت مسلمی در این مورد وجود داشته باشد. در موردی که موضوع تعهد پول است، اجرای آن را «پرداخت» یا «تأدیه» می گویند، مانند: پرداخت یا تأدیهٔ دَین. اما، اصطلاح «وفای به عهد» عام است و شامل پرداخت پول، تسلیم مال، انجام یا خودداری از انجام کار و انتقال ملک می شود.[٣١٢]

ایقاع Individual will

ایقاع که در فقه به نام های ارادهٔ انفرادیه و التزام به ارادهٔ واحده و منفردیه نیز نامیده شده است[٣١٣] از ریشهٔ «وقع» گرفته شده است که در لغت به معنای واقع ساختن و افگندن است.[٣١٤] در اصطلاح فقهی ایقاع عبارت از عمل حقوقی یك جانبه ای است که اِنشای آن نیازمند یك اراده است.[٣١٥] در اصطلاح حقوقی ایقاع عبارت از اِنشای اثر حقوقی است که با یك اراده انجام می شود.[٣١٦] از تحلیل این تعریف می توان نتیجه گرفت که:

١) آنچه صورت می پذیرد کاری ارادی است که به منظور رسیدن به هدف خاص انجام می پذیرد و نباید آن را با رویدادهای طبیعی و قهری اشتباه کرد. در نتیجه، اثری که بر ایقاع مرتب می شود دلخواه فاعل است؛

٢) ایقاع با یك اراده واقع می شود و نیاز به توافق دو اراده ندارد. امتیاز ایقاع بر عقد در این است که با ارادهٔ فاعل آن واقع می شود و کارگزار است، هرچند که با ارادهٔ دیگری از بین برود. برخی از ایقاع ها نهادی مستقل اند؛ با یك اراده واقع می شوند و اثر می کند و بر پای می مانند، مانند: طلاق، فسخ، رجوع، تنفیذ و حیازت مباحات. ولی، برخی دیگر که در حقوق دیگران اثر مستقیم و آشکار تری دارد، با یك اراده به وجود می آید، ولی با رد مخاطب آن از بین می رود، مانند: وصیت که با ارادهٔ موصی واقع می شود و با رد موصی له پس از مرگ موصی از بین می رود.[٣١٧]دکتر لنگرودی برای ایقاع سه تعریف ارایه کرده است:

١) ایقاع عملی است یکطرفی که به صرف قصد اِنشاء و رضای یکطرف منشاء اثر حقوقی می نماید بدون اینکه تأثیر یکطرفی قصد و رضای مذکور ضرری به غیر داشته باشد.[٣١٨]

---

٣١٢ . ناصر کاتوزیان (١٣٨٥). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (٣)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۴ و ۵.

٣١٣. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵١٧؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٢٩٢١.

٣١۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵١٧؛ و حسن عمید (١٣٨٣). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ٢٢۴.

٣١۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵١٧.

٣١٦. ناصر کاتوزیان (١٣٨۵). دوره مقدماتی حقوق مدنی: اعمال حقوقی، چاپ یازدهم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۴٧١.

٣١٧ . همان، ناصر کاتوزیان، صص ۴٧١ و ۴٧٢.

٣١٨. محمد جعفر جعفری لنگرودی (١٣٨٢). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ١٠٠.

۲) ایقاع، عملی است حقوقی که به صرف قصد یک طرف مؤجد یا موجب اثر حقوقی گردد بدون اینکه مستلزم اضرار احدی باشد خواه قابل فسخ و رد باشد خواه نباشد، خواه نتیجهٔ اسقاط حق باشد خواه ایجاد حق برای غیر مانند وصیت تملیکی.

۳) اثر مطلوب انشاء کنندهٔ اثر حقوقی، هرگاه با قصد او پدید آید بدون نیاز به رضای شخص دیگر، ایقاع است. [۳۱۹]

ایلاء Swear not to have sexual relationship with wife

اِیلاء از ریشهٔ «ولی» گرفته شده است که در لغت به معنی حلف (سوگند، یمین و قسم) است. شخصی که ایلاء می نماید (زوج) مولی و شخصی که مورد ایلاء قرار می گیرد (زوجه) مولی منها نامیده می شود. در اصطلاح، فقهاء تعاریف متعدد برای ایلاء ارایه نموده اند: فقهای حنفیه در تعریف ایلاء می گویند: ایلاء عبارت از سوگند به خداوندﷻ یا یکی از صفات او و یا به نذری یا تعلیق طلاق مبنی بر ترک مقاربت جنسی زوجه در مدت چهار ماه و یا بیشتر است، مانند اینکه: زوج به زوجه بگوید: والله با شما برای مدت چهار ماه، شش ماه یا هیچگاه و یا در مدت حیات خویش مقاربت جنسی نمی نمایم که این صورت قسم خوردن با اسم خداوندﷻ است. [۳۲۰]

۳۱۹ . همان، محمد جعفر جعفری لنگرودی، جلد (۱)، ص ۴۸۱.

۳۲۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۰۷۰ و ۷۰۷۱؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۴۵۰؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۷)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۲۱؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۲)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۴۵؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۱۷.

ب

باطل Void/ null and void

باطل اسم فاعل از ریشهٔ «بَطَل» گرفته شده است که در لغت به معنی تباه و عدم است، چنانکه اگر عرب بگوید: بَطل این به این معنی است که تباه شد. از نظر فقهی و حقوقی به امری باطل گویند که مقصود شرعی و قانونی از آن حاصل نشود.[۳۲۱] به عبارت دیگر: باطل چیزی است که اثر حقوقی نداشته باشد و از اساس کان لم یکن تلقی شود.

بالغ Mature/ pubert

بالغ اسم فاعل از ریشهٔ «بلغ» گرفته شده است که در لغت به معنی رسنده و رسیده است. در اصطلاح حقوق مدنی، بالغ به شخصی می گویند که به سن بلوغ رسیده باشد (ر. ک: بلوغ). به عبارت دیگر: به کسی بالغ گویند که بلوغ او به یکی از اماره های (نشانه های) قانونی و شرعی ثابت شده باشد.[۳۲۲]

بالغه Mature

بالغه اسم فاعل مؤنث بالغ است (ر. ک: بالغ) که از ریشه «بلغ» گرفته شده است. در اصطلاح بالغه به دختری اطلاق می شود که به سن بلوغ رسیده و بلوغ او با یکی از نشانه های بلوغ به اثبات رسیده است (ر. ک: بلوغ).

بانک Bank

بانک از کلمهٔ انگلیسی «Bank» به عاریت گرفته شده است. در اصطلاح حقوقی، بانک یک نهادی اقتصادی و شخصیت حکمی است که وظایف مانند تجهیز و توزیع اعتبارات، خرید و فروش ارزها (پول های خارجی)، نقل و انتقال وجوه، پرداخت قرض مشتریان، قبول امانات، نگهداری سهام و اوراق بهادار و

۳۲۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۲۸.

۳۲۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، ص ۵۲۹.

اشیای قیمتی مشتریان را بر عهده دارد.[۳۲۳] مادۀ ۵ جزء ۱ قانون د افغانستان بانک در تعریف بانک می گوید: «بانک: شخصیت حکمی است که به منظور ایجاد اعتبارات یا سرمایه گذاری، مشغول داد و ستد و دریافت سپرده های پولی یا سایر وجوه قابل بازپرداخت از عمومی برای حساب خود می باشد.».

بانک نوت Banknote

بانک نوت ظاهراً از ادبیات انگلیسی وارد ادبیات دری شده است. به عبارت دیگر: بانک نوت در زبان دری از ادبیات انگلیسی عاریت گرفته شده است. در اصطلاح، بانک نوت عبارت از پول کاغذی است.

بایع Seller

بایع از بیع گرفته شده است که در لغت به معنی فروشنده می باشد. طبق مادۀ ۱۶۰ مجلة الاحکام: «بایع شخصی است که چیزی را به فروش می رساند.».

باین Irreversibel

باین اسم فاعل از ریشۀ «بین» گرفته شده است که در لغت به معنی جدا، منفصل، منقطع و دور شدن است. در اصطلاح، این کلمه در همان معنی لغوی خود به کار رفته است. به طور مشخص، فقهاء در طلاق باین از این کلمه استفاده نموده اند[۳۲۴] (ر. ک: طلاق باین صغری و طلاق باین کبری).

بچه بازی

مادۀ ۶۵۳ کُد جزا در تعریف بچه بازی می گوید: «شخصی که طفل مذکر یا مخنث را به منظور لذت بردن جنسی یا رقصانیدن در محفل عام یا خصوصی نگهداری نماید، یا یکی از اعمال مندرج این فصل را انجام دهد، مرتکب جرم بچه بازی شناخته شده مطابق احکام این فصل مجازات می گردد.».

بدل Consideration

بدل در لغت به معنی عوض است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، بدل چیزی است که یک شخص به عوض چیز دیگر در عقد به جانب مقابل می دهد.

بدلین Considerations in contract

بدلین به معنی عوض و معوض (عوضین) است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی بدلین چیز های اند که به عوض همدیگر در عقد مبادله می شوند. به عنوان مثال، در عقد بیع، مبیع و ثمن و در عقد اجاره عین مستأجره و اجرت بدلین اند.

بد دادن

323. https://fa.wikipedia.org/wiki (آخرین بازدید ۶/ ۲۳/ ۲۰۱۷).

۳۲٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۲۸.

طبق بند ۴ ماده ۳ قانون منع خشونت علیه زن : «به شوهر دادن زن است در بدل دیت یا صلح به ارتباط قتل، تجاوز جنسی یا سایر احوال به پیروی از رسوم، عرف و عادات ناپسند.».

برات Bill of exchange

برات در لغت به معنی حوالهٔ کتبی است. به نظر می رسد برات در قوانین تجارتی افغانستان تعریف نشده است. علمای حقوق در تعریف برات می گویند: برات نوشته ای است که بر اساس آن شخصی به شخص دیگری امر می‌کند مبلغی در وجه یا حواله کرد شخص ثالثی در موعد معینی بپردازد. کسی که برات را صادر می‌کند،برات‌کش یا مُحیل و کسی که برات را باید بپردازد برات‌گیر یا مُحالٌ علیه و کسی که مبلغ برات را دربافت می‌کند، دارندهٔ برات یا مُحالٌ له می‌نامند.[۳۲۵]

برائت Innocence

برائت از ریشهٔ «برء» گرفته شده است و به معنای وارستگی، سلامت از عیب، رهایی، بیزاری، بیزاری جستن، پاک شدن و دور شدن است. در فقه به پاکی ذمهٔ افراد در برابر تعهدی برائت گویند.[۳۲۶] به نظر می رسد این تعریف در حقوق خصوصی صادق است. اما، در حقوق جزا مادهٔ ۳ فقرهٔ ۲۶ قانون اجراآت جزایی در تعریف برائت می گوید: «برائت: حالتی است که محکمه بنا بر فقدان موجودیت دلایل اثبات به بی گناهی متهم و رد اتهام در همان قضیه حکم نموده باشد.».

برائت ذمه Innocence

برائت ذمه مرکب از دو کلمهٔ برائت (نک: برائت) و ذمه است. ذمه از ریشهٔ «ذم» گرفته شده که به معنای امان، عهد، ضمان، و پیمان است، چنانچه در تعریف جرجانی آمده است: ذمه در لغت به معنای عهد است. زیرا، شکستنِ آن موجب سرزنش و مذمت می گردد. در اصطلاح حقوقی ذمه عبارت از صفتی است که انسان به موجب آن اهلیت التزام پذیری را می یابد. در اصطلاح فقهی چنانچه استاد مصطفی احمد الزرقاء و داکتر وهبة الزحیلی می گویند: ذمه محل اعتباری در شخص است که دیون و التزامات بر آن واقع می گردد. به موجب تعریف فوق، هرگز نمی توان دَینی را بر عهدهٔ انسان ثابت کرد، مگر به تصور محل اعتباری فرض شده ای که وجود آن در هر انسانی مقدر باشد که به این محل مفترض ذمه گویند. در نتیجه، ذمه از اهلیت متفاوت است. زیرا، اهلیت عبارت از صلاحیت شخص برای ثبوت حقوق برای او و تحمل واجبات است، آنگاه تحمل واجبات و التزامات (تعهدات) مستلزم وجود محلی در شخص است تا آن واجبات یا دیون در آن استقرار یابد. بنابراین، اهلیت صلاحیت است

---

۳۲۵ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۵۳۹.

۳۲۶ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۵۳۱.

و ذمه محل اعتباری که در آن التزامات واقع می گردد.[۳۲۷]

برائت ذمه به این مفهوم است که هیچ شخص مسؤول نیست مگر این که مسؤولیت او در محکمه ذیصلاح ثابت شود و شخص با حکم قطعی محکمه ذیصلاح محکوم علیه شناخته شود.

بری الذمه Innocent

بری الذمه مرکب از دو کلمه است. بری که در لغت به معنی تهی، خالی، عاری، بی گناه، پاک و مبرا است.[۳۲۸] و ذمه (ر. ک: ذمه). بری الذمه در اصطلاح حقوق مدنی شخصی است که ذمهٔ او از مسؤولیت عاری است. به عبارت دیگر: بری الذمه عبارت از شخص بیگناه است.

بست Post

مطابق مادهٔ ۳ جزء ۵ قانون کارکنان خدمات ملکی: «بست بخشی از تشکیل است که براساس آن کارکن وظایف محوله را انجام می دهد.».

بطلان Nullity

بطلان در لغت به معنی باطل شدن، تباه شدن، از کار افتادن، باطل بودن، بی اعتبار شدن، نابودی و هلاکت است.[۳۲۹] در اصطلاح حقوق مدنی، بطلان عبارت از بی اعتبار بودن عمل حقوقی است.

در حوزهٔ اصول محاکمات مادهٔ ٤ قانون تشکیل و صلاحیت قوهٔ قضائیه در تعریف بطلان می گوید: «بطلان: حالتی است که ناشی از عدم رعایت احکام قانون در مورد اجراآت اساسی که شامل موارد ذیل می گردد:

- فقدان ارکان اساسی قضا؛
- صدور فیصلهٔ غیرمحتمل الثبوت؛
- فقدان صلاحیت یکی از طرفین دعوی، هیأت قضایی یا محکمه.».

بلوغ Maturity/ puberty

بلوغ در لغت به معنای رسیدن، وصول و رسیدگی است و در اصطلاح حقوقی و فقهی به رسیدن به سن پایانی صغارت و پای نهادن در سن تکلیف بلوغ گویند. این دوران از زمانِ بلوغ تا وقت رشد ادامه می یابد.[۳۳۰] بلوغ از طریق علامات طبیعی بلوغ به اثبات می رسد و در صورت عدم ظهور این علامات از طریق سن. علامات بلوغ به موجب فقه پنج است که سه آن میان زنان و مردان مشترک است و دو آن مختص به زنان است. علامات بلوغ که میان زنان و مردان مشترک است عبارت اند از:

---

۳۲۷ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، صص ۱۰۰۰- ۱۰۰۳؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۸۸ - ۲۸۹۰ .

328. https://www.vajehyab.com (Last visit: 23/1/2016).

329. Ibid, (Last visit: 23/1/2016).

۳۳۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۹؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۹۸.

۱) خروج سپرم: در صورتی که از انسان اعم از مرد و زن و پسر و دختر در حالت بیداری یا خواب به واسطهٔ جماع، احتلام و امثال اینها سپرم خارج شود، خروج سپرم یکی از علامات بلوغ است؛

۲) روییدن موهای خشن و سخت در اطراف اعضای تناسلی: روییدن موهای خشن و سخت در اطراف اعضای تناسلی پسر و دختر نیز یکی از علامات بلوغ است. بنابراین، با روییدن این موها انسان بالغ تلقی می گردد.

۳) سن: در بارهٔ سن بلوغ ق. م سکوت اختیار نموده است. در فقه در این باره نظریات گوناگون وجود دارد: جمهور فقهاء (شافعیه، حنابله، اوزاعی، ابویوسف رحمه الله و امام محمد رحمه الله) بر این نظر اند که: سن بلوغ برای پسر و دختر و زن و مرد سن پانزده سالگی است.

این نظر میان فقهاء راجح است و مجلة الاحکام نیز از این نظر اقتباس و پیروی نموده است. مادهٔ ۹۸۶ مجلة الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «آغاز سن بلوغ در مرد ۱۲ سالگی و در زن ۹ سال است و انتهای آن در هر دو جنس ۱۵ سالگی است. پس، اگر پسر به سن ۱۲ سالگی و دختر به سن ۹ سالگی رسید و هنوز بالغ نشد، آنها را مراهق گویند.». اما، امام ابو حنیفه رحمه الله بر این نظر است که سن بلوغ پسران هجده سالگی و از دختران هفده سالگی است. برعکس، امام مالك رحمه الله بر این نظر است که سن بلوغ اشخاص اعم از پسر و دختر هفده سالگی است.[۳۳۱]

اما، علاماتی که اختصاص با زنان دارد عبارت اند از:

۱) حیض (قاعده یا عادت ماهوار شدن) حیض از جمله علامات بلوغ در زنان است.

۲) حامله شدن: از جملهٔ علامات دیگر بلوغ برای زنان حامگی است.[۳۳۲] از همین رو، مادهٔ ۹۸۵ مجلة الاحکام در این باره اعلام می دارد که: «رسیدن به حد بلوغ به احتلام شدن، باردار شدن و یا حایض گردیدن به اثبات می رسد.».

بنوت Sonhood

بنوت در لغت به معنی فرزندی و رابطهٔ فرزندی است. در اصطلاح حقوق مدنی،

---

۳۳۱. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۷۷۸ و ۷۷۹؛ علی محی الدین القره داغی (۱٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۳۴۸ و ۳۴۹؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۶؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۵۶۱ و ۵۶۲؛ و داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، صص ۲۳۳ و ۲۳۴.

۳۳۲. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۷۷۸؛ علی محی الدین القره داغی (۱٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۴۷؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۶۶.

بنوت عبارت از رابطه ای است که فرزند را با پدر و مادر پیوند می دهد.[۳۳۳]

بودجه Budget

بودجه ظاهراً از ادبیات انگلیسی وارد ادبیات دری شده است. بودجه عبارت از درآمد ها و مصارف دولت است برای یک سال که در سند بودجه توسط حکومت ترتیب و به تصویب شورای ملی می رسد. بودجه نیز به طور استثنایی قانون است زیرا به تصویب هر دو جرگه می رسد و توسط رئیس جمهور توشیح می شود و بعد از توشیح رئیس جمهور در مدت یک سال تطبیق می شود. دلیل استثنایی برای قانون شمردن بودجه این است که قانون بودجه با یک بار اجرا شدن از بین می رود. به عبارت دیگر: قانون بودجه فاقد وصف دوام قانون است. با توجه به آنچه گفته شد، مادۀ ۳ جزء ۴ قانون طرز طی مراحل، نشر و انفاذ اسناد تقنینی سال ۱۳۹۵ در تعریف بودجه می گوید: «بودجه ملی: سند تقنینی سالانۀ جمهوری اسلامی افغانستان است که طبق فقرۀ (۴) مادۀ ۷۵ و مادۀ ۹۵ قانون اساسی از طرف حکومت ترتیب و براساس مواد ۹۰، ۹۷، ۹۸ و ۹۹ قانون اساسی طی مراحل گردیده باشد.».

بی طرفی Impartiality/ neutrality

بی طرفی در مفهوم عدم جانبداری از یک جریان سیاسی و مقام است. لذا، در نظام های دموکراتیک طرفداران حزب برنده در اجراآت خویش در ادارت باید بی طرفی را نسبت به طرفداران حزب بازنده و اتباع رعایت می نمایند. بی طرفی مأمور به دو دسته تقسیم می شود: بی طرفی عینی[۳۳۴] و بی طرفی ذهنی.[۳۳۵] بی طرفی عینی این است که مأمورین عملی را انجام ندهند که بیانگر حمایت آنها از یک جریان و گروه باشد. بی طرفی عینی معمولاً قابل اثبات و احراز است. معمولاً در قوانین اجراآت اداری و سایر قوانین اداری و اساسی کشور ها در این زمینه تدابیر و تمهیداتی پیش بینی می شود، مانند: بی طرفی در تصمیم گیری، برخورد با مراجعین، استخدام، اجراآت، قرارداد اداری، رسیدگی به شکایات و سایر موارد مشابه. بی طرفی ذهنی به این مفهوم است که مأمور ذهناً از یک جریان و گروه جانبداری ننماید. مشکل عمده در بی طرفی ذهنی است زیرا حقوق ابزار کاوش ذهنی افراد را در اختیار ندارد. بنابراین، در قوانین و مقررات باید بیشتر مصداق های بی طرفی عینی پیش بینی شود.

بیع Sale

بیع در لغت به معنی مقابله شی به شی و از اسمای اضداد است که هم در معنی خرید و

۳۳۳ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۶۶.

334. Objective.
335. Subjective.

هم در معنی فروش به کار می رود.[٣٣٦] بنابراین، بیع به معنی خرید، فروش و خرید و فروش است.[٣٣٧] در اصطلاح فقهی فقهای حنفیه در تعریف بیع می گویند: «بیع به مبادلۀ مال به مال به طور خاص یا مبادلۀ چیزی مرغوب فیه با مانند آن به وجهی مفید و مخصوص به ایجاب و یا تعاطی بیع گویند.». ابن قدامة در تعریف بیع گفته است: «به مبادلۀ تملیکی و تملکی مال به مال بیع گویند.».[٣٣٨] مادۀ ۱۰۵ مجلة الاحکام در تعریف بیع می گویند: «بیع مبادلۀ مال به مال است [...]». طبق این تعاریف، بیع عبارت از مبادله مال به مال است. نقصی که در این تعاریف به نظر می رسد عدم تفکیک بیع با مقایضه است. زیرا، مقایضه مبادلۀ مال به مال است (مادۀ ۱۲۲ مجلة الاحکام). با توجه به این ایراد، به نظر می رسد نویسندگان ق. م میان بیع و مقایضه تفکیک قایل شده و بیع را در مادۀ ۱۰۳۵ فقرۀ اول ق. م چنین تعریف نموده اند: «(۱) عقد بیع عبارت است از تملیک مال از طرف بایع به مشتری در مقابل مالی که ثمن مبیعه باشد.». طبق این تعریف، بیع تملیک مال توسط بایع به مشتری در برابر پول است که به آن ثمن می گویند.

بیع صحیح Valid sale

بیع صحیح، بیعی است که اصلاً و وصفاً صحیح باشد به نحوی که همه ارکان و عناصر اساسی و اصلی (صیغه، عاقدین و محل آن) به پایۀ تکمیل رسیده و شرایط خصوصی و عمومی آن نیز رعایت شده باشد، مانند: بیع مال متقوم به ثمن معلوم نقد و یا نسیه تا اجل معلوم. مادۀ ۱۰۸ مجلة الاحکام در تعریف بیع صحیح می گوید: «بیع صحیح، بیع جایز را گویند و آن عبارت از بیعی است که از حیث ذات و وصف مشروع باشد.».[٣٣٩]

بیع غیر صحیح Invalid sale

بیع غیر صحیح به اعتقاد جمهور فقهاء به غیر از حنفیه همان بیع باطل است؛ بدین معنی که: فقهای غیر حنفیه هیچ نوع تفکیک میان بیع فاسد و باطل قایل نمی شوند. ولی، فقهای حنفیه بیع غیر صحیح را به بیع باطل و

---

٣٣٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۳۰۴؛ محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۸). الفارق، جلد (۲)، چاپ دوم، تهران: کتابخانۀ گنج دانش، ص ۳۹؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۷۱؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران، انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۸۸.

٣٣٧. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژۀ ۳۴۵۸.

٣٣٨. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۳۰۴ و ۳۳۰۵؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۷۱.

٣٣٩. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۶؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۴؛ و وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، الموسوعة الفقهیة ، ج ۳۰، ص ۲۳۵.

فاسد تقسیم می نمایند. به نظر فقهـای حنفیـه بیع باطل، عقدی است که در یکی از ارکان، یا محـل آن خللـی وجـود داشـته باشـد.[۳۴۰] همچنین، فقهای حنفیه بر این عقیده اند که بیع ای باطل اسـت کـه اصـلاً و وصـفاً نامشـروع باشد،[۳۴۱] مانند اینکه یکـی از عاقـدین نـاقص اهلیت باشد، مانند: مجنون و طفل غیر ممیـز، یا ممیزی که عقد موجب تضرر وی گـردد، یـا صیغه عقد غیر صحیح باشد، یا محل عقد غیر قابل حُکم باشد، مانند: بیع آنچه که مال تلقـی نمی گردد، یا مال متقوم نباشد ماننـد: شـراب، خنزیر، ماهی در آب، یا خرید و فروش امـوال عامه مانند: قسمتی از سرك، شفاخانه، مسجد، خرید و فروشـی کـه ثمـن غیـر از مـال ماننـد گوشت مرده تعیین شده باشد و نظیر اینهـا کـه همه بیع باطل تلقی می گردند.[۳۴۲] مـادۀ ۳۶۲ مجلة الاحکام در تعریف بیع باطل می گویـد: «بیعی که در رکن آن خلل وجود داشته باشـد، مثل: بیع مجنون باطل است.».

بیع غیرلازم None- binding/ revocable sale

بیع غیر لازم که فقهاء از آن به بیع جایز نیـز تعبیر کرده اند، بیعی است که طرفین و یا یکی از آنها بدون جلب نظر طرف دیگر حـق فسـخ آن را دارد.[۳۴۳] مـادۀ ۱۱۵ مجلـة الاحکـام در تعریف بیع غیرلازم می گوید: «بیـع غیـر لازم عبارت از بیع نافذی است که در آن برای یکـی از طرفین خیارات موجود باشـد.». مـادۀ ۳۷۶ مجلة الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «اگر بیع غیرلازم باشد، حق فسخ بـرای کسـی باقی است که دارای خیار است.».

بیع فاسد Vitiated sale

به نظر احناف بیع فاسد، بیعی است که اصل آن مشروع و وصف آن نامشروع باشد به نحوی که متعاقـدین واجـد اهلیـت حقـوقی باشـند، صیغۀ بیع نیز به صورت صحیح اجراء گردیـده باشد، در معقود علیه نیز خللی وجـود نداشـته باشد، ولی، عقد بیـع دارای وصـفی باشـد کـه شرع از آن نهی نموده باشد، مانند: بیع مجهول به جهالت فاحش که موجـب بـروز نـزاع بـین متعاقدین گردد، مانند اینکه: شخصـی چنـدین خانه، یا موتر داشته باشد و یکی آنهـا را بـدون تعیین به دیگری به فـروش رسـاند. مـادۀ ۱۰۶ مجلة الاحکام در این باره تصریح مـی نمایـد که: «بیع فاسد بیعی است که بـه اعتبـار اصـل خود مشروع بوده، ولی به اعتبار وصف مشروع

۳۴۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۳۹۶؛ و علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۰۶.

۳۴۱ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۹.

۳۴۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۸؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۹.

۳۴۳. ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۲۸؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۹۳ و ۳۰۹۴.

نباشد؛ به این معنی که از ناحیهٔ ذات خود صحیح بوده، ولی به اعتبار بعضی اوصاف خارجی فاسد.». همچنین، مادهٔ ۳۶۲ مجلهٔ الاحکام در بارهٔ بیع فاسد می گوید: «وقتی شروط انعقاد موجود گردد و به اعتبار بعضی اوصاف خارجی مشروع نباشد، مانند جهالت و خلل در ثمن بیع فاسد می گردد.».[۳۴۴]

بیع لازم Binding/ irrevocable sale

بیع لازم، بیعی است که هیچ یك از طرفین صلاحیت فسخ آن را بدون رضای جانب مقابل نداشته باشد. مادهٔ ۱۱۲ مجلهٔ الاحکام در تعریف بیع لاز می گوید: «بیع لازم بیع نافذی است که از خیارات عاری باشد.».

بیع معجل Immediate sale

بیع معجل مرکب از دو کلمه است: بیع که تعریف آن در ابتدای مبحث گذشت و معجل. معجل از ریشهٔ عَجَلَ گرفته شده است که به معنی شتاب کردن و سرعت به کار می رود.[۳۴۵] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی بیع معجل عبارت از بیعی است که در آن ثمن بدون تعویق و بلافاصله از بیع از سوی مشتری به بایع باید پرداخت شود.

بیع مطلق Absolute sale

بیع مطلق عبارت از بیع عین به دَین است. مراد از دَین در اینجا پول است که فقهاء به کار برده اند. مادهٔ ۱۰۳۶ ق. م در این مورد می گوید که: «بیع عین به پول بیع مطلق [...] شناخته می شود.».

بیع موقوف Suspended sale

بیع موقوف بیعی است که از شخصی دارای اهلیتِ معامله و بدون برخوردار از ولایت انجام، صادر شود، مانند: عقد فضولی و عقد صغیر ممیز در اموری که احتمال سود و زیان در آن متصور باشد. مادهٔ ۱۱۱ مجلهٔ الاحکام در تعریف بیع موقوف می گوید: «بیع موقوف عبارت از بیعی است که متعلق به حق غیر باشد، مانند: بیع فضولی.». همچنین، مادهٔ ۳۶۷ مجلهٔ الاحکام در این مورد می گوید: «در بیعی که حق غیر به آن تعلق داشته باشد، مانند: بیع فضولی و بیع مرهون انعقاد بیع موقوف به اجازهٔ غیر است.».

بیع نافذ Fnforceable sale

بیع نافذ عبارت از بیعی است که خالی از حق غیر که نفاذ آن متوقف بر اراده و اجازهٔ غیر باشد است. مادهٔ ۱۱۳ مجلهٔ الاحکام در تعریف بیع نافذ می گوید: «بیع نافذ بیعی است که به حق غیر تعلق نداشته باشد [...]». بیع نافذ بر دو نوع: بیع لازم و بیع غیرلازم

---

۳٤٤. علی محی الدین القره داغی (۱٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۰۶؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۴؛ و وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۴۴۰.

۳٤۵ . سیاح عبدالله (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (____): ترجمهٔ المنجد، جلد (1)، تهران: انتشارات اسلام، ص ۱۱۹.

تقسیم می شود: شق دوم مادۀ ۱۱۳ مجلۀ الاحکام در این مورد تصریح می نماید که: «بیع نافذ بیعی است که به حق غیر تعلق نداشته باشد و به لازم و غیرلازم تقسیم می شود.»: [۳٤٦]

بیع وفا Revocable sale

نوع سوم بیع در ق. م بیع وفاء است که در فقه به نام های بیع شرط، بی الامانه، بیع الناس، بیع المعامله، بیع جایز نیز یاد می شود.[۳٤۷] طبق عرف این عقد به نام «گروی» نامیده می شود.

بیع وفاء مرکب از دو کلمه است: بیع که عبارت از خرید و فروش و مبادلۀ مال به مال است و وفاء که در لغت به معنی ضد غدر است. در اصطلاح حقوقی فقهی تعاریف ذیل برای بیع وفاء وجود دارد:

۱) طبق مادۀ ۱۱۳۶ ق. م: «بیع وفاء عبارت است از داشتن حق استرداد مبیعه برای بایع و از ثمن برای مشتری.». طبق نص این ماده در بیع وفاء بایع می تواند مبیعه را دوباره اخذ نماید و مشتری ثمن را. به حیث مثال، اگر احمد یک دربند حویلی خویش را به محمود در برابر سی لک افغانی برای مدت یک سال به گرو بدهد، احمد حق دوباره گرفتن حویلی و محمود حق دوباره گرفتن سی لک افغانی را دارد.

۲) در اصطلاح فقهی و حقوقی بیع وفاء عبارت از بیعی است که به موجب آن شخصی نیازمند به پولِ نقد، مال غیرمنقولی را به شرط وفای به پرداخت نقد، به پرداخت کننده بفروشد. [۳٤۸]

۳) بیع وفاء عبارت از بیعی است که در آن شرط شده باشد که هرگاه بایع ثمن مبیعه را به مشتری بپردازد، مشتری مبیعه را به وی مسترد نماید. چون در بیع وفاء مشتری به شرط وفاء می نماید، این بیع را، بیع وفاء می نامند (مادۀ ۱۱۸ مجلة الاحکام). [۳٤۹]

بیعانه Advance payment

بیعانه از «بیع» عربی و «انه» دری ترکیب یافته است که به معنی پیش پرداخت قسمتی از قیمت معقودعلیه است. بیعانه مترادف عربون است و عربون از ریشۀ «عرب» گرفته شده که به مفهوم «ضمانت کردن» و «گرو گرفتن» به کار رفته است. در اصطلاح حقوقی بیعانه پول کمی است که در هنگام خرید متاع مشتری آن را به بایع می دهد تا مشتری پس از تحویل گرفتن متاع مابقی پول را به بایع بدهد.

---

۳٤٦. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۹؛۸۲؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۳؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۳۶.

۳٤۷. همان، (____)، جلد (9)، ص ۲۶۰؛ و محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژۀ ۳۵۲۸.

۳٤۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۹۷

۳٤۹. ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۶۰.

این تعریف مختص عقد بیع است در حالی که در برخی عقود دیگر مانند اجاره، وکالت و ... امکان دارد بیعانه را پرداخت نمود. بنابراین، به نظر می رسد تعریف جامع و مانع بیعانه این است که: بیعانه مقداری از پول است که آن را یک طرف عقد به طرف دیگر می دهد تا طرف دیگر عقد معقود علیه را به شخص دیگر ندهد.

بیگانه Alien/ foreigner

بیگانه در لغت به معنی ناشناس، نا آشنا، کسی که از کشور دیگر باشد و اجنبی است که جمع آن بیگانگان است.[۳۵۰] در نظام حقوقی افغانستان به بیگانه خارجی هم می گویند. در اصطلاح حقوق و حقوق بین الملل خصوصی تعاریف متعددی برای بیگانه ارائه شده است که برخی آن قرار آتی است:

۱) از نظر حقوق خصوصی بیگانه بر شخصی اطلاق می گردد که تابعیت دولت افغانستان را نداشته باشد.[۳۵۱]

۲) در دایرة المعارف کلمبیا بیگانه چنین تعریف شده است: «در حقوق، بیگانه بر هر شخص گفته می شود که در یک جامعهٔ سیاسی اقامت دارد. در حالی که، تابعیت کشور دیگری را داراست».

۳) در دایرة المعارف حقوق بین الملل آمده است: «بیگانه شخصی است که در یک کشور زندگی می کند. ولی، تابعیت آن کشور را ندارد و «اشخاص بدون تابعیت» نیز بیگانه محسوب می شوند». مطلب دیگری که در بارهٔ تعریف بیگانه باید مورد توجه قرار بگیرد این است که بیگانه به مفهوم خاص صرف شامل اشخاص حقیقی می گردد. ولی، به مفهوم عام بیگانه شامل اشخاص حُکمی نیز می گردد. امروزه، مفهوم وسیع شخص بیگانه مورد پذیرش حقوقدانان قرار گرفته و در عمل نیز کشور های مختلف، برای اشخاص حقوقی قواعد و مقررات خاصی را وضع کرده اند.[۳۵۲] بیگانگان را اولاً می توان به دو دسته: اشخاص حقیقی و اشخاص حکمی تقسیم نمود. اشخاص حقیقی نیز به شش دسته طبقه بندی می گردند که عبارت اند از: ۱) بیگانه عادی؛ ۲) بیگانه مجرم فراری؛ ۳) بیگانه مهاجر؛ ٤) بیگانه پناهنده؛ ٥) بیگانهٔ مأمور؛ و ٦) بیگانه آواره:

۱) بیگانهٔ عادی: بیگانگانی که به طور معمول در کشور ها زندگی یا به این کشور ها مسافرت می کنند، بیگانهٔ عادی پنداشته می شوند. وضعیت حقوقی این نوع از بیگانگان معمولاً در قوانین داخلی کشور ها تصریح گردیده می باشد. بیگانهٔ عادی به دو دسته: بیگانهٔ مقیم و بیگانهٔ مسافر تقسیم می گردد:

۳۵۰. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۳۳۵.

۳۵۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۱.

۳۵۲. مصطفی دانش پژوه (۱۳۸٦). اسلام و حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دوم، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، صص ۱۹۵- ۱۹۸.

۱- بیگانهٔ مقیم: بیگانگان مقیم، اشخاصی هستند که به صورت مؤقت یا دائمی در کشوری سکونت و در آنجا به کار و فعالیت اجتماعی و زندگی مشغول می شوند. در مورد اقامت بیگانه، هرچند اصل بر آزادی اقامت شخص بیگانه است، ولی کشور ها نظر به مصالح سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و غیرهٔ خویش در این باره یک سلسله شرائط وضع می نمایند. معمولاً برای اقامت در یک کشور باید از طرف مقامات صلاحیت دار آن کشور ویزه صادر شود و مدت و محل اقامت شخص مقیم در آن مشخص شود. روی همین دلیل، بیگانگان مقیم با داشتن ویزهٔ دائمی و یا مؤقت می توانند در کشورِ محل اقامت زندگی نمایند. بنابراین، بیگانه از نظر اقامت دائمی و مؤقت بر دو نوع است: مقیم دائمی و مقیم مؤقت:

- **اقامت دایمی:** معمولاً در کشور ها برای شخص بیگانه ای که واجد شرائط برای اقامت دائم باشد، ویزهٔ اقامت دائمی می دهند. البته، این ویزهٔ اقامت دائمی با رعایت شرائط خاص به بیگانگان داده می شود. دولت پذیرنده (ویزه دهنده) معمولاً مصلحت کشور خویش را در پذیرش این گونه اشخاص می بیند. غالباً به اشخاص صلاحیت دار علمی، اندیشمندان و متخصصانی که در آن کشورها می توانند مصدر خدمات شوند، مجوز اقامت دائمی داده می شود که بعد از هر سال تمدید می شود.

- **اقامت مؤقت:** اقامت مؤقت در موردی است که بیگانه ای برای سیاحت، جهانگردی یا ادامه ای تحصیلات و یا جهت اجرای امور به آن کشور آمده و قصد اقامت دائم را نداشته باشد. این حق نیز منوط بر رعایت یکسلسله شرائط است که بر حسب مصالح ملی کشور ها فرق می نماید.[۳۵۳]

۲- بیگانهٔ مسافر: بیگانهٔ مسافر عبارت از شخصی است که بخاطر رسیدن به اهداف خاص برای مدتی کوتاه اقدام به مسافرت به کشور خارجی می نماید. زمان این مسافرت معمولاً کوتاه تر از مدت اقامت مؤقت است و بیگانهٔ مسافر نیز از حقوق کمتری نسبت به سائر بیگانگان برخوردار است. بیگانهٔ مسافر ممکن است جهانگردی باشد که برای مدت زمان محدود در کشور خارجی به سفر رود. بیگانهٔ مسافر نیز ممکن است دپلوماتِ باشد که به منظور اهداف معین سیاسی اقدام به سفر خارجی کوتاه مدت نماید، و همچنین بیگانهٔ مسافر ممکن است تاجری باشد که به منظور اجرای معاملات تجارتی به کشور بیگانه سفر نماید.[۳۵٤]

۲) بیگانهٔ مجرم فراری: بیگانهٔ مجرم، شخصی است که در کشور مرتکب جرمی شده و برای اینکه مجازات نشود، به کشور دیگری فرار می نماید. در گذشته، دولت ها فراریان جرم را سزاوار حمایت و دفاع نمی دانستند و در موارد زیادی آنها را طرد و یا تحویل طرف مجنی علیه می دادند. در

۳۵۳. همان، مصطفی دانش پژوه، صص ۱۹۹- ۲۰۱.
۳۵٤. همان، مصطفی دانش پژوه، ص ۲۰۰.

مواردی نیز از طریق معاهدات با دول یا در قوانین داخلی، احکامِ معینی را در این باره پیش بینی می نمودند و به موجب آن پناه دادن به مجرمین را تحریم می نمودند. شاید قدیمی ترین قانونی که پناه دادن به مجرمین را جرم به شمار آورده، مجمع القوانین حمورابی باشد که در مادهٔ پانزده آن، مجازات پناه دادن به بردگان فراری، اعدام پیش بینی شده بود.

باوجود این، در عصر حاضر تعدادی از کشور ها در این باره به مسألهٔ پناه دادن به مجرم سیاسی استثناء قائل می شوند و این حق را به خود می دهند که از تحویل دهی مجرم سیاسی استنکاف ورزند. ولی، در بارهٔ مجرمین و جنایتکاران فراری معمولاً از اصل استرداد مجرمین استفاده می نمایند. بر اساس این اصل، کشوری که در خاک آن جرم اقع گردیده، استرداد مرتکب را از کشوری که مجرم به آن پناه برده است، درخواست می نماید. زیرا، کشور متقاضی در اثر ارتکاب جرم متحمل خسارت شده و محاکم آن بیش از سائر مراجع صلاحیت رسیدگی به چنین جرمی را دارند. امروزه، با گسترش روابط میان کشورها، مجرمین فراری در کشور های دیگر مورد شناسائی قرار گرفته و از حقوق متعارفِ مربوط به بیگانگان برخوردار نمی شوند.[۳۵۵]

۳) بیگانهٔ مهاجر: بیگانگان مهاجر کسانی هستند که به طور داوطلبانه کشور خود را به منظور اقامت در جای دیگر، ترک می نمایند. چنین اشخاصی ممکن است به سبب تغییر آب و هوا و دلائل خانوادگی و شخصی، و یا دست یابی به منافع و امکانات بیشتر محل زندگی خود را عوض کنند. اگر چنین اشخاص صرفاً به علت دلائل اقتصادی تغییر مکان دهند و به کشور دیگری روند، مهاجر اقتصادی محسوب می شوند. کشور های وارد کنندهٔ نیروی کار، مهاجرت کارگران خارجی را جزئی از طرح های توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی خود قرار داده اند و کشور های صادر کنندهٔ نیروی کار، در حقیقت، مهاجرت را راه حل مشکلات ناشی از بیکاری داخلی و منبعی برای تأمین ارز می دانند.[۳۵۶]

۴) بیگانهٔ پناهنده: پناهندگان به افرادی اطلاق می گردد که بنابر دلائل سیاسی، نژادی، فرهنگی، مذهبی و یا اجتماعی تحمل نظام حاکم بر کشور را نداشته و از ترس جان و مال خود و یا خانواده های شان، به کشور دیگری پناهنده می شوند.[۳۵۷] مبنای پذیرش پناهندگان در عرصهٔ بین المللی کنوانسیون های ۱۹۵۱ و ۱۹۶۷ مربوط به حقوق و تکالیف پناهندگان است.

۵) بیگانهٔ مأمور: بیگانهٔ مأمور شخصی است که از طرف دولت متبوع خود برای انجام دادن مأموریت به کشور دیگری اعزام شده

۳۵۵. همان، مصطفی دانش پژوه، صص ۲۰۰ و ۲۰۱.

۳۵۶. همان، مصطفی دانش پژوه، صص ۲۰۱ و ۲۰۲.

۳۵۷. سید نصرا لله ابراهیمی، حقوق بین الملل خصوصی (۱۳۸۳). چاپ اول، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ص ۱۷۶.

است. اشخاص مأمور را می توان به دو دسته: مأمور سیاسی و غیر سیاسی تقسیم کرد:

۱- مأمور سیاسی: مأمور سیاسی به کسی گفته می شود که در حرفهٔ دیپلوماسی مشغول و شغل او اجرای سیاست خارجی کشورش در کشور دیگر است. مأمور سیاسی مصؤونیت دارد و کسی نمی تواند او را به هیچ عنوان توقیف یا بازداشت نماید. دولت پذیرنده نیز باید با وی رفتار محترمانه ای داشته باشد و اقدامات لازم را برای ممانعت از وارد آوردن لطمه به شخصیت، آزادی و حیثیت او انجام دهد. مأموران سیاسی یک کشور در کشور دیگر، از وضعیت حقوقی مطلوبی برخوردار هستند و حقوق آنها از دیگر بیگانگان در کشور پذیرنده بیش تر است. مبنای امتیازات و مصؤونیت های مأموران سیاسی، کنوانسیون، ۱۸ اپریل، ۱۹۶۱ وین در روابط دیپلوماتیک و کنوانسیون ۲۴ اپریل ۱۹۶۳ در بارهٔ روابط کنسولی است. طبق کنوانسیون های مذکور، مأمورین سیاسی دارای سه نوع مصؤونیت هستند: ۱) مصؤونیت از تعقیب عدلی و اجرای احکام؛ ۲) مصؤونیت جزائی؛ و۳) مصؤونیت مدنی.

۲- مأمور غیرسیاسی: مأمور غیر سیاسی شخصی است که برای اجرای مأموریت از طرف دولت متبوع خویش به کشور دیگر فرستاده شده است. ولی، این مأموریت سیاسی نیست. بنابراین، به چنین مأموری، مأمورِ سیاسی اطلاق نمی گردد. مأمورین غیرسیاسی معمولاً غرض اجرای امور فرهنگی، اقتصادی و غیره توسط کشور متبوع خویش به کشور های دیگر فرستاده می شوند. مأمورین غیر سیاسی از امتیازات و مصؤونیت های مأمورین سیاسی برخوردار نیستند. پس، حقوق آنها نسبت به مأمورین سیاسی کمتر است.

۶) بیگانهٔ آواره: آوارگان افرادی هستند که در اثر جنگ و یا حوادث طبیعی، مانند: سیل، زلزله و غیره بخاطر حفظ جان و حیات خویش به کشور های دیگر می روند. از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که آوارگان به دو نوع اند: آوارگان جنگی و آوارگان بلایای طبیعی که هر یک ذیلاً توضیح می گردد:

۱- آوارگان جنگی: افرادی که در طول عملیات جنگی، از مقابل لشکر های متخاصم فرار کرده اند و مجدداً به سرزمینی که در آن قبلاً می زیسته، باز نگشته اند را آوارهٔ جنگی می گویند. آوارگان جنگی که مجبور اند کشور خویش را در اثر درگیری های مسلحانه داخلی یا بین المللی ترک کنند، اصولاً طبق کنوانسیون های ۱۹۵۱ و ۱۹۶۷ پناهنده محسوب نمی شوند. آوارگان جنگی بر اساس کنوانسیون های ۱۹۴۹ ژنو برای حمایت از قربانیان جنگ و پروتکل اضافه شده به آن در سال ۱۹۷۷ (مربوط به حمایت از قربانیان در گیری های مسلحانه بین المللی) مورد حمایت قرار می گیرند و از حقوق ویژه ای برخوردار می گردند. حقوق آوارگان در کشور های دیگر معمولاً از حقوق سائر بیگانگان کمتر است. امروزه با وجود حمایتی که از آوارگان جنگی در چارچوب حقوق بشر دوستانهٔ بین المللی

صورت پذیرفته است، در عمل آوارگان جنگی از وضعیت حقوقی مناسبی برخوردار نیستند. بنابراین، حقوق آنها نسبت به حقوق بیگانگان عادی کمتر است.

۲- آوارگان بلایای طبیعی: آوارگان بلایای طبیعی، اشخاصی هستند که بر اثر حوادث قهری طبیعی، مانند: سیل، زلزله، خشک سالی و غیره به منظور حفظ حیات خویش مجبور می شوند که کشور خویش را ترک نمایند و به کشور دیگری بروند. آوارگان بلایای طبیعی به سبب علل انسان دوستانه مورد حمایت کشور ها قرار می گیرند. پذیرش آوارگان بیگانه به صورت مؤقت صورت می پذیرد. بنابراین، بعد از اینکه جنگ ختم شد، و یا حوادث قهری طبیعی رفع گردید، آوارگان به کشور های شان باز گردانیده می شوند. گاهی نیز به سبب طولانی شدن جنگ، بیگانگان آواره، مدت زمانی طولانی تری را در کشور های دیگر به سر می برند،[۳۵۸] مانند: افغان های که در اثر جنگ مدت طولانی را در پاکستان و ایران به سر بردند.

بیمه Insurance

بیمه که در عربی به آن تأمین می گویند، در لغت به معنی ضمانت است[۳۵۹] در اصطلاح حقوقی مادۀ ۱۶۲۲ فقرۀ اول ق. م در تعریف بیمه می گوید که: «(۱) بیمه، عقدی است که به موجب آن بیمه کننده به تأدیه یک مقدار پول یا عائد مرتب و یا به تعویض مالی دیگر در حالت وقوع حادثه یا خطری که در مقاوله تعیین گردیده، به بیمه شونده یاه شخصی که بیمه به نفع وی شرط شده، در بدل مبلغی که یکبارگی یا به اقساط می پردازد، تعهد می نماید.».

همچنین، مادۀ ۳ فقرۀ اول قانون بیمه در تعریف بیمه می گوید که: «بیمه عقدی است که میان بیمه کننده و بیمه‌شونده به طور کتبی صورت گرفته و به موجب آن بیمه‌کننده در مقابل اخذ حق بیمه معین جبران خساره طرف مقابل را متعهد می‌گردد.». از نصوص این مواد به خوبی واضح می گردد که: بیمه عقدِ است معین که به موجب آن، یک طرف (= بیمه کننده/ بیمه گر) عواقب خطر جانی یا مالی را به نفع طرف مقابل (= بیمه شونده/ بیمه گذار) به عهده می گیرد. در برابر این تعهد، بیمه گذار، مبلغی را به بیمه کننده می دهد که در حقوق افغانستان به نام حق البیمه یاد می شود.[۳۶۰]

بینه Evidence

---

۳۵۸. مصطفی دانش پژوه (۱۳۸٦). اسلام و حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دوم، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، صص ۲۰٦ و ۲۰۷.

۳۵۹ . محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۲۰۱.

۳٦۰ . محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، کلمۀ شماره ۳۸۱۵، و محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۸). الفارق، جلد (۲)، چاپ دوم، تهران: کتابخانۀ گنج دانش، ص ۱۰۵.

بینه از ریشهٔ «بین» گرفته شده که در لغت به معنی دلیل و حجت است. در اصطلاح فقهی به هر آن چیزی که بـه بیـان و اظهـار حقیقـت بیانجامد، بینه گویند. [۳۶۱] در کتـب فقهـی بینـه بیشتر بر شهادت شهود اطلاق مـی گـردد.[۳۶۲] اما، طبق ق. ا. م. م بینه شامل اسناد، شـهود و قراین می شـود. مـادهٔ ۲۷۲ ق. ا. م. م در ایـن مورد حکم می نماید کـه: «وسـایل ثبـوت کـه اسباب حکم را تشـکیل مـی دهنـد قـرار ذیـل است :۱) اقرار؛ ۲) بینه (اسناد، شـهود، قـراین قاطعه و مستنبطه)؛ ۳) یمین (سـوگند)؛ و ۴) نکول.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که: میان بینـه و شـهادت رابطـهٔ عمـوم و خصوص وجود دارد؛ به ایـن توضـیح کـه هـر شـهادت بینـه اسـت، ولـی هـر بینـه شـهادت نیست. زیرا، طبـق مـادهٔ مـذکور، بینـه شـامل قراین و اسناد اعم از رسـمی و عرفـی نیـز مـی گردد.

بیوه Widow

بیوه در لغت به معنی فاقد همسـر اسـت.[۳۶۳] همچنین، بیوه در لغت به معنی ثیبه اسـت. در اصطلاح حقوقی، بیوه به زنی اطـلاق می‌شـود که به عقد ازدواج مرد درآمده و سپس به یکـی از دلایلی مانند: انحـلال عقـد ازدواج و فـوت شـوهر، شـوهر خـود را از دسـت داده باشـد. همچنین، به مردی که به یکی از دلایلی مانند: انحلال عقد ازدواج و فوت زوجه، زوجه اش را از دست داده باشد، بیوه اطلاق می گردد.

---

۳۶۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۵۹۷ و ۵۹۸.

۳۶۲. صبحی رجب محمسانی (۱۳۸۶). فلسفهٔ قانونگذاری در اسلام، مترجم: اسمعیل گلستانی، چاپ اول، انتشارات آثار اندیشه، ص ۲۷۸.

363. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

پ

پاداش Reward

پاداش در لغت به معنی مزد، ثواب، جایزه، سزا، جزا، اجرت، انعام، جایزه و مکافات است.[۳۶۴] در اصطلاح حقوقی به نظر می رسد پاداش عبارت از مزد، ثواب و مکافات عمل است.

پاسپورت Passport

پاسپورت از کلمهٔ انگیسی «Passport» به عاریت گرفته شده است که در فارسی به آن گذرنامه می گویند. طبق مادهٔ دوم قانون پاسپورت: «پاسپورت سند رسمی است که طبق احکام این قانون، از طرف مراجع با صلاحیت به منظور مسافرت اتباع به خارج و بازگشت آنها به وطن صادر می گردد».

پارلمان Parliament

پارلمان مترادف شورای ملی است (ر. ک شورای ملی)

پیمان Covenant

پیمان متراف عقد است (ر. ک: عقد)

پول شویی Money laundering

پول شویی ترجمهٔ کلمهٔ انگلیسی « Money laundry» است. مادهٔ ۴۹۸ کُد جزا در تعریف پول شویی می گوید: « (۱) ارتکاب اعمال ذیل باداشتن آگاهی در مورد غیر قانونی بودن منشای وجوه و دارایی، جرم پول شویی شناخته میشود:

۱- انتقال یا تغییر وجوه و دارائی دارای منشأ غیر قانونی.

۲- مساعدت در فرار مظنون جرم اصلی از عواقب قانونی ناشی از ارتکاب جرم.

۳- پنهان نمودن یا تغییر شکل دادن ماهیت واقعی، منبع، موقعیت، چگونگی تصرف، انتقال یا حق مالکیت وجوه و دارایی.

۴- تحصیل، تصاحب یا استفاده از وجوه و دارائی ناشی از جرم.».

پولیس Police

364. Ibid, (آخرین بازدید ۱۹/ ۸/ ۲۰۱۶).

پـولیس از کلمـهٔ انگلیسـی «Police» وارد ادبیات حقـوقی افغانسـتان گردیـده اسـت. در اصـطلاح حقـوقی، مـادهٔ ۲ قـانون پـولیس در تعریف پـولیس مـی گویـد: «پـولیس: شـامل افسر، ساتنمن و ساتونکی بوده کـه در تشـکیل وزارت امور داخلـه اسـتخدام و جهـت تـأمین نظم و امن عامه طبق احکام قانون فعالیت مـی نماید.».

ت

تابعیت Nationality

تابعیت در لغت به معنی تابع بودن است.[۳۶۵] برخی حقوقدانان در تعریف تابعیت می گویند: تابعیت رابطهٔ سیاسی است میان فرد و یک دولت.[۳۶۶] در این تعریف صرف بر رابطهٔ سیاسی تأکید شده است، در حالی که تابعیت رابطهٔ سیاسی- حقوقی فرد با دولت است. در اصطلاح حقوقی طبق مادهٔ ۲ ق. ت: «تابعیت ارتباط سیاسی و حقوقی شخص با دولت اسلامی افغانستان است». این تعریف مقتبس از تعریف حقوقدانان است، زیرا حقوقدانان بر این باور اند که رابطهٔ دولت و شخص در تابعیت، رابطهٔ سیاسی است. زیرا، این رابطه ناشی از قدرت دولت است که فرد را از خودش می داند. تصریح اصول تابعیت در قوانین اساسی برخی کشورها از جمله افغانستان نیز به این رابطه قوت می بخشد. همچنین، حقوقدانان بر این باورند که رابطهٔ فرد و دولت در تابعیت رابطهٔ حقوقی نیز است. زیرا، این رابطه ناشی از قراردادِ فرضی است که بین شخص و دولت متبوع منعقد می گردد و بر اساس این قرارداد طرفین در برابر همدیگر حقوق و تعهداتِ پیدا می نمایند. در نتیجه، تبعه مکلف می شود قوانین دولت متبوع را رعایت نماید و مخارج عمومی دولت را از طریق پرداخت مالیات تأمین نماید و انجام خدمات اعم از ملکی و نظامی را به عهده گرفته و بدین ترتیب سهم خود را در دفاع از مملکت و حفظ حدود کشور اداء نماید. دولت نیز بر اساس این قرارداد می تواند اجرای این تکالیف را از اتباع خویش مطالبه نماید و در مقابل، با وضع قوانین مناسب اتباع خویش را تحت حمایت قرار دهد، و با اعزام مأمور متبوع

---

۳۶۵. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۳۷۳.

366 . D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, 1st edi, Tehran: Arian bookshop, p 19.

به خارج، به امور تبعه و یا اتباع تسهیل ببخشد.[۳۶۷] و[۳۶۸]

باوجود این، انتقادی که براین تعریف وارد می گردد این است که این تعریف رابطهٔ معنوی شخص با دولت را که ناشی از تابعیت است نادیده گرفته است. زیرا، رابطه فرد با دولت رابطهٔ معنوی نیز است. علت این امر این است که این رابطه مربوط به محلی نیست که شخص در آنجا زندگی می کند. در نتیجه، تعریف جامع ای که متخصصین حقوق بین الملل خصوصی به تابعیت ارائه کرده اند این است که: تابعیت رابطهٔ است سیاسی، حقوقی و معنوی که یک شخص را با دولت معین ارتباط میدهد.[۳۶۹] دلائلی را که متخصصین حقوق بین الملل خصوصی برای دفاع از این تعریف ارائه کرده اند قرار آتی است:

۱) تابعیت به دلیل اینکه ناشی از حاکمیت دولت است، یک رابطهٔ سیاسی است. زیرا، دولت مکلف نیست شخصی را به تابعیت خود بپذیرد. بنابراین، دولت با توجه به اوضاع جغرافیایی، اقتصادی، سیاسی و ... کشورِ خود تشخیص می دهد چه شخصی می تواند تبعهٔ آن باشد؛

۲) تابعیت رابطه ای حقوقی است. زیرا، دارای آثار حقوقی در حقوق بین الملل و حقوق داخلی است، مانند: حمایت سیاسی دولت از تبعهٔ خویش در کشورهای دیگر، حق رأی دادن و تمتع از کلیه حقوق مدنی، تجارتی و امثال اینها ؛ و

۳) نظر به اینکه تابعیت، اتباع کشور را از نظر اهداف، عادات و رسوم مشترکی که دارند به یک دولت معین پیوند می دهد، و ارتباط به مکان و محل اقامت و یا سکونت شخص و یا زمان مشخصی ندارد، رابطه ای معنوی است.[۳۷۰]

تاجر Businessperson

تاجر در لغت به معنی سوداگر و بازرگان است که جمع آن تجار است.[۳۷۱] در اصطلاح حقوقی تجار شخصی است که تجارت می کند (ر. ک: تجارت).

تبدیل تعهد Renewal of obligation

تبدیل تعهد که تجدید نیز نامیده می شود اتفاق بر انقضای تعهد قدیم و اِنشای تعهد

---

۳۶۷. سید نصرا لله ابراهیمی، حقوق بین الملل خصوصی (۱۳۸۳). چاپ اول، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ، صص ۵۱ و ۵۲.

۳۶۸ . در قرن ۱۸ توسعه ای که نظریهٔ مربوط به قرارداد اجتماعی روسو پیدا کرده بود، رابطهٔ قراردادی هم میان دولت و تبعه توسعه یافت و در قرن ۱۹ به اوج خود رسید. ولی، این نظریه امروز طرفداری ندارد. زیرا، اولاً: این نظریه با قواعد اصلی تابعیت که با تولد شخص اِعطاء می گردد متناقض است، چون طفل پس از تولد با دولت قرارداد منعقد نمی نماید؛ و ثانیاً: استناد به این قرارداد موجه نیست. زیرا، دولت ها غالباً اختیار سلب تابعیت را از اتباع خویش و اِعطای تابعیت را به اتباع سایر ممالک دارند (همان، سید نصرا لله ابراهیمی، ص ۵۲).

۳۶۹ . همان، سید نصرا لله ابراهیمی، ص ۸۵.

۳۷۰ . همان، سید نصرا لله ابراهیمی، ص ۸۵.

371. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2018).

جدید است.[۳۷۲] به عبارت دیگر، تجدید یا تبدیل تعهد عبارت است از جایگزین شدن تعهدی جدید به جای تعهد قدیم.[۳۷۳] به عنوان مثال، خریدار کالایی متعهد می شود که بهای آن را به دالر بپردازد، و سپس بایع و مشتری با موانع عملی حقوقی روبرو می شوند و توافق می کنند که معادل آن افغانی بپردازند. مثال دیگر این است که: شخصی خانه، زمین، موتر و امثال اینها را از بایع خریداری نماید. در چنین حالتی، بایع مکلف به تسلیم مبیع به مشتری و مشتری مکلف به تسلم ثمن به بایع است. باوجوداین، در صورتی که بایع و مشتری توافق نمایند که ثمن مبیع مجدداً به صورت قرض حسنه در ذمهٔ مشتری (مدیون) برای مدت معینی باقی بماند. در این حالت، تعهد سابق که سبب تحقق آن بیع بوده است، به تعهد جدیدی است که سبب پیدایش آن قرض است، تبدیل شده است و ذمهٔ مدیون از پرداخت ثمن مبیع بری شده و مشغول به پرداخت دَین ناشی از قرض حسنه می گردد.

تبرع Donation

تبرع از ریشهٔ «برع» گرفته شده است که در لغت به معنی بخشیدن است.[۳۷٤] به نظر می رسد تبرع عبارت از عمل حقوقی است که موجب ایجاد تعهد برای یکی از طرفین می گردد، مانند: هبه،[۳۷۵] صدقه، وصیت، وقف، عاریت و امثال اینها.

تبعید Exile

تبعید در لغت به معنی نفی بلد کردن، دور کردن، کسی را از شهر بیرون کردن و به جای دیگر فرستادن است.[۳۷٦] به نظر می رسد معنی لغوی تبعید از معنی اصطلاحی آن دور نیست. بنابراین، تبعید عبارت بیرون کردن شخص از شهر و مملکت است.

تبعیض Discrimination

تبعیض در لغت به معنی جزء جزء کردن، جدا کردن برخی از برخی، برخی را قبول و برخی را رد کردن، تقسیم و جدا کردن بعضی از بعضی و رجحان بعضی بر بعضی است.[۳۷۷] در مورد تعریف اصطلاحی تبعیض دیدگاه

۳۷۲. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۳)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۸۱۷؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۷۵). نظریهٔ عمومی تعهدات، چاپ اول، تهران: نشر یلدا، ص ۲۹۸.

۳۷۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۱۷؛ و سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۳۳۵.

۳۷٤ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶۹۶.

۳۷۵ . به نظر می رسد تبرع عمل حقوقی (عقد و ایقاع) و هبه عقد است. بنابراین، فرقی که میان تبرع و هبه وجود دارد این است که هر هبه تبرع است اما هر تبرع هبه نیست. زیرا تبرع علاوه بر هبه شامل سایر تصرفات حقوقی غیرمعوض مانند وصیت، وقف، صدقه و نظیر اینها می شود.

۳۷٦. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۳۷۳.

۳۷۷ . ـــــ (۲۰۰۷- ۲۰۱۱ م). دایرة المعارف آریانا، جلد (۲)، چاپ اول، کابل: اکادمی علوم افغانستان، ص ۷۱.

های متفاوت وجود دارد: داکتر لنگرودی در تعریف تبعیض می گوید: «تبعیض در لغت به معنی تجزیه است. در حقوق سیاسی، تبعیض به هم زدن اصل مساوات در حقوق است بدون مجوز عقلی، قانونی و عرفی.». [۳۷۸] به نظر می رسد این تعریف اضدادی است نه وجودی و بنابراین بیانگر کنه و ماهیت تبعیض نیست.

در دایرة المعارف آریانا تبعیض چنین تعریف شده است: در کلی ترین مفهوم آن، تبعیض توجه دارد به تمیز یا ایجاد تمایز میان چیزها. [۳۷۹] این تعریف ناظر بر تمایز قایل شدن میان اشیاء است در حالی که مادۀ ۲۲ ق. ا ناظر بر تمیز و تفکیک قایل شدن میان اشخاص است. برخی دیگر در تعریف تبعیض می گویند: برخورد متفاوت با افراد و اشیاء با توجه به وابستگی آنها به یک گروه. [۳۸۰] این تعریف با اندکی تسامح قابل پذیرش به نظر می رسد. به نظر می رسد تبعیض عبارت است از برخورد متفاوت با اشخاص حقیقی براساس زبان، نژاد، قوم، منطقه، مذهب، دین، جنس و نظیر اینها.

طبق این تعریف اول این که: تبعیض تفاوت قایل شدن و انجام برخورد های متفاوت در برابر اتباع براساس معیار های مانند زبان، رنگ، نژاد، قوم، منطقه و نظیر اینها است. دوم این که: تبعیض منجر به دادن حق و امتیاز بر یک فرد و یا یک گروه و محروم کردن یک فرد و یا گروه دیگر می شود. سوم این که تبعیض مخالف عدالت اجتماعی و عدالت توزیعی است زیرا عدالت اجتماعی و عدالت توزیعی اقتضا می نماید تا همه امتیازات و امکانات به صورت مساویانه میان همه اتباع توزیع شود. چهارم این که: تبعیض به اقسام ذیل تقسیم می‌شود:

۱- تبعیض زبانی: که عبارت است از برخورد متفاوت با اتباع براساس زبان.

۲- تبعیض قومی: که عبارت است از برخورد متفاوت با اتباع براساس قوم.

۳- تبعیض منطقوی: که عبارت است از برخورد متفاوت با اتباع براساس منطقه.

۴ - تبعیض مذهبی: که عبارت است از برخورد متفاوت با اتباع براساس مذهب.

۵- تبعیض دینی: که عبارت است از برخورد متفاوت با اتباع براساس دین.

۶- تبعیض جنسیتی: که عبارت است از برخورد متفاوت با اتباع براساس جنس.

پنجم این که اعمال کننده تبعیض مقامات و کارمندان دولتی اند.

تبعه National

---

۳۷۸ . محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۱)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژه ۴۲۵۸.

۳۷۹. ـــــ (۲۰۰۷- ۲۰۱۱ م). دایرة المعارف آریانا، جلد (۲)، چاپ اول، کابل: اکادمی علوم افغانستان، ص ۷۱.

380 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 170.

تبعه به معنی پیرو و پیروکننده است.[۳۸۱] به تبعه در انگلیسی «National» می گویند. به رابطه دولت و تبعه در انگلیسی «Nationality» می گویند. همچنین «Nationality» را ملیت ترجمه نموده اند. امروزه به تبعه شهروند هم می گویند که ترجمهٔ «Citizen» است. این اصطلاح نخستین‌بار توسط افلاطون، فیلسوف و متفکر یونانی مطرح شد و در قرون اخیر با انقلاب کبیر فرانسه و «اعلامیه حقوق بشر و شهروند» فرانسه در قرن ۱۸ پا به عرصه وجود گذاشت که رعایا (Subjects) به مقام شهروندی ارتقا یافتند یعنی از حقوق و تکالیفی برخوردار شدند که بیانگر عدالت، حقوق مدنی و سیاسی و اجتماعی افراد در جامعه بود.

به طور کلی شهروندی مفهوم جدیدی است که با پیدایش نخستین دولت های‌ملی به وجود آمده است. مفهوم شهروندی در قلمرو جامعه مدنی معنا می‌یابد. بنابراین، شهروندی و جامعه مدنی ارتباط تنگاتنگی باهم دارند. شهروندان افرادی‌اند که در محدوده سیاسی و جغرافیایی یک کشور زندگی می‌کنند و جزئی از یک ملت اند.[۳۸۲] امروزه شهروندی را قالب پیشرفتهٔ «شهرنشینی» به حساب آورند. به شهروندی در انگلیسی «Citizenship» می گویند.

از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می آید که تبعه (National)، رعیت (Subject) و شهروند (Citizen) اصطلاحاتی اند که در حقوق بین الملل خصوصی استعمال می شوند. این اصطلاحات که خواستگاه آنها ظاهراً حقوق غرب است، در حقوق غرب در معانی اصطلاحی ذیل استعمال می شوند:

۱) رعیت (Subject): عبارت از شخصی است که تابع شاه و قوانین شاه است.[۳۸۳]

۲) تبعه (National): راجع به تبعه تعاریف ذیل وجود دارد:

۱- تبعه عبارت از شخصی است که در قلمرو یک دولت زندگی می کند و از حمایت آن برخوردار می شود و از آن پیروی و تبعیت می کند.[۳۸٤]

۲- تبعه شخصی است که متعلق به یک مملکت خاص است.[۳۸۵]

۳- تبعه عبارت از شهروند و یا رعیت دولت معین است که مستحق حمایت آن می باشد.[۳۸٦]

---

۳۸۱. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۳۷۳.

۳۸۲ . در این مورد نک:
http://www.shahrwandan.ir/news.
(آخرین بازدید: ۱ اپریل ۲۰۱۵).

383. www.marriem-webster.com (Last visti: 6/ 9/ 2017).

384. Ibid (Last visti: 6/ 9/ 2017).

385. www. dictionary.cambrige.org (Last visti: 6/ 9/ 2017).

386. www. the freedictionary.com (Last visti: 6/ 9/ 2017).

۴- تبعه عبارت از شخصی است که از یک دولت پیروی و تبعیت می کند و مورد حمایت آن قرار می گیرد.[۳۸۷]

۳) شهروند (Citizen): راجع به شهروند تعاریف ذیل وجود دارد:

۱- شهروند عبارت از شخصی است که عضو مملکت معین است و به دلیل تولد در آنجا دارای حقوق است.

۲- شهروند شخصی است که در شهر و یا شهر کوچک یا شهرک (Town) زندگی می کند.[۳۸۸]

۲- شهروند عبارت از عضو یک دولت است.

۳- شهروند عبارت از اهل یک شهر و یا شهر کوچک (Town) است که در آن از حقوق و امتیازات برخوردار است.[۳۸۹]

از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می آید که در حقوق بین الملل خصوصی و بسیاری از رشته های علوم اجتماعی اصطلاح تبعه، رعیت و شهروند استعمال می شوند. رعیت اصطلاح کلاسیک است. تبعه اصطلاح نسبتاً متوسط و شهروند اصطلاح جدید است. رعیت و تبعه وفاداری و تبعیت شخص نسبت به شخص دیگر مانند شاه و دولت را نشان می دهد. اما، شهروند عضو یک دولت است که دارای حقوق و امتیازات است. باوجوداین تفاوت، در حقوق افغانستان، مخصوصاً در اسناد تقنینی هنوز هم اصطلاح «تبعه» استعمال می شود. حتی در ق. ا فصل دوم اختصاص به حقوق اتباع یافته است.[۳۹۰]

تبنی (فرزند خواندگی) Adoption

تبنی از ریشهٔ «بنو» گرفته شده که در لغت به معنی پسرخواندگی و پسر گزیدن است و در اصطلاح حقوقی عبارت از این است که شخص پسری شخصی را به فرزندی بر گزیند.

تجارت Business

تجارت در لغت به معنی داد و ستد، خرید و فروش هر نوع کالا، بازرگانی و سوداگری است.[۳۹۱] به شخصی که تجارت می نماید، تاجر گویند. به نظر می رسد می توان معنی اصطلاحی تجارت را از معنی لغوی آن استخراج کرد. بنابراین، به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، تجارت عبارت از خرید و فروش کالا ها است.

تجاوز Transgression

387. www.marriem-webster.com (Last visti: 6/ 9/ 2017).

388. ww. dictionary.cambrige.org (Last visti: 6/ 9/ 2017).

389. www.marriem-webster.com (Last visti: 6/ 9/ 2017).

۳۹۰ . باوجوداین، این به این معنی نیست که شهروندان صرف می توانند از حقوق بهره مند شوند و دارای هیچ تکلیفی نیست. رابطهٔ دولت و شهروند رابطهٔ دو طرفه است. شهروندان در برابر حقوق، تکالیفی هم دارند که در برابر دولت باید ایفا نمایند. به نظر می رسد به همین دلیل، فصل دوم، مواد ۲۲ الی ۵۹ ق. ا به بیان احکام حقوق و تکالیف اتباع پرداخته است (در این خصوص نک: نظام الدین عبدالله (۱۳۹۶). شرح قانون اساسی افغانستان: حقوق و وجایب اساسی اتباع، جلد (۲)، کابل: انتشارات سعید).

391. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱۲/۱۰/۲۰۱۷).

تجـاوز در لغـت بـه معنـی ظلـم، از حـد گذشتن، تعـدی و حـد شـکنی اسـت.[۳۹۲] بـه شخصی که تجاوز می نماید متجاوز و متعدی می گویند. به نظـر مـی در اصـطلاح حقـوقی تجاوز نقـض حـق دیگـران و گذشـتن از حـد است.

تجاوز جنسی Rape

تجـاوز جنسـی مرکـب از دو کلمـه اسـت: تجـاوز (ر. ک: تجـاوز) و جنسـی (ر. ک جنس). آمیزش جنسی از سـه طریـق ممکـن اسـت صـورت بگیـرد: از طریـق نکـاح کـه مشروع است. از طریق توافق بدون نکاح کـه در ممالک اسلامی زنا تلقی می شود. با اجبار و بدون رضایت زن که به نظر می رسد تجـاوز جنسی محسوب مـی گـردد. بنـابراین، تجـاوز جنسـی عبـارت از آمیـزش جنسـی زن و یـا دختر است بدون رضایت او. مـادۀ ۶۳۶ کُـد جـزا در تعریـف تجـاوز جنسـی مـی گویـد: «شخصی که با جبـر یـا سـایر وسـایل ارعـاب آمیز یا تهدید یا با استفاده از ناتوانی جسمی یا روانی مجنـی علیـه یـا نـاتوانی ابـراز رضـایت مجنی علیه یا خورانیدن دوای بیهـوش کننـده یا سایر وسایل زایل کننده عقل بـه وی، عمـل مقاربت جنسی را انجام دهد یا اعضای بدن یا اشـیائی دیگـر را در قبـل یـا دُبُـر وی داخـل نمایـد، مرتکـب تجـاوز جنسـی شـناخته مـی شود.».

تجاوز علیه دولت Agression against state

ماده ۸ اساسنامه محکمۀ جزایی بـین الملـل که به تعریف جرم تجاوز می پردازد متشکل از دو پاراگراف است. بند اول جرم تجاوز را چنین تعریف می کند: «برنامه ریزی، تدارک، آغاز یا اجـرای اقـدام تجـاوز کارانـه توسـط صـاحب منصبی که بـه نحـو مـوثری اقـدام سیاسـی یـا نظامی یک دولت را کنترل یا هدایت می کنـد، که بـا توجـه بـه ماهیـت، شـدت و گسـتره آن، موجب نقض آشکار منشـور ملـل متحـد مـی شود.».

بند دوم نیز مصادیق جرم تجـاوز را بـر مـی شمارد: تهاجم یا حمله به سرزمین دولت دیگر بوسیله نیروهای مسلح یک دولت، یا هر نـوع اشغال نظامی، هـر چنـد موقـت کـه از چنـین تهاجم یا حملـه ای ناشـی شـود، یـا هـر نـوع ضمیمه تمام یا بخشی از سرزمین دولت دیگـر با استفاده از نیروی مسـلح؛ بمبـاران سـرزمین دولت دیگر یا به کاربردن سلاح علیه سـرزمین دولـت دیگـر؛ محاصـره بنـادر یـک دولـت؛ استفاده از نیروهای مسـلح مقـیم در سـرزمین دولت دیگر بر خلاف شرایط مقرر در توافقنامه منعقده با دولت پذیرنده یا تمدید دوره حضـور در سرزمین دولت فرستنده بـر خـلاف شـرایط موافقتنامـه؛ اجـازه اسـتفاده از سـرزمین بـرای ارتکاب اقدام تجاوزکارانه علیـه دولـت ثالـث؛ ارسال گروه هـا، نیروهـای نـامنظم و مـزدوران بـرای انجـام عملیـات نیروهـای نظـامی علیـه دولت دیگر.». مادۀ ۳۴۱ کُد جـزا در تعریـف تجاوز می گوید: «(۱) ارتکاب یکی از اعمـال

392. Ibid, (آخرین بازدید ۱۹/ ۸/ ۲۰۱۶).

ذیل توسط شخصی که قدر ت سیاسی یا نظا می یک دولت را رهبری می‌کند و نظر به ماهیت، شدت و گستردگی آن موجب نقض صریح منشور سازمان ملل گردد، جرم تجاوز شناخته می‌شود:

۱- حمله یا تهاجم نیروهای مسلح یک دولت به قلمرو دولت دیگر یا هرگونه اشغال نظامی، ولو به صورت موقت، که ناشی از چنین حمله یا تهاجمی باشد یا هرگونه الحاق کلی یا جزئی سرزمین دولت دیگر با استفاده از زور.

۲- بمباران قلمرو دولت دیگر توسط نیروهای مسلح یک دولت با استفاده از هر گونه سلاح به وسیله یک دولت بر ضد قلمرو دولت دیگر.

۳- محاصره بنادر یا سواحل یک دولت توسط نیروهای مسلح دولت دیگر.

۴- تهاجم نیروهای مسلح یک دولت علیه نیروهای زمینی، دریائی یا هوائی دولت دیگر.

۵- استفاده از نیروی نظامی یک دولت که در قلمرو دولت دیگر واقع است با موافقت پذیرنده برخلاف شرایط مقرر در آن موافقت‌نامه یا هر گونه تمدید حضور آن‌ها در این قلمرو پس از انقضای میعاد موافقت نامه.

۵- عمل یک دولت که اجازه می دهد قلمروش را که در اختیار دولت دیگر قرار داده، توسط آن دولت برای عمل تجاوزکارانه علیه دولت ثالث مورد استفاده قرار گیرد.

۶- اعزام دسته‌ها، گروه ها، نیروهای نا منظم یا مزدوران مسلح از سوی یک دولت یا به نام یک دولت که علیه دولت دیگر، اقدامات شبه نظامی را به منظور تشدید اعمال مندرج اجزای (۱ تا ۶) فقرۀ (۱) این ماده، انجام می دهند یا کمک اساسی به این اقدامات می کند.».

تجرید ترکه Isolate the debts of estate

تجرید در لغت به معنی تنهایی گزیدن، گوشه گرفتن، تنهایی، مجرد سازی، مجرد ساختن و گوشه گیری کردن است.[۳۹۳] به نظر می رسد تجرید ترکه عبارت است از جدا کردن ترکه از دیون و مصارف تجهیز و تکفین میت.

تجدید نظر Revision

تجدید نظر یکی از طرُق شکایت است که بر احکام نهایی محاکم می تواند صورت بگیرد:

تجدید نظر که به نام «اعادۀ دادرسی» نیز یاد می شود، عبارت است از اعادۀ حکم و یا قرار نهایی محاکم فوقانی در اثر بروز دلایل جدید که توسط شورای عالی ستره محکمه در اثر اعتراض و شکایت قاضی القضات، لوی څارنوال و یا یکی از طرفین دعوی صورت می گیرد. مادۀ ۴ جزء ۵ قانون تشکیل و صلاحیت محاکم در تعریف تجدید نظر می گوید: «تجدید نظر: رسیدگی مجدد احکام قطعی و نهایی محاکم به اساس ظهور دلایل جدید مطابق احکام قانون می باشد.».

393. https://www.vajehyab.com (Last visit:19/8/ 2016).

اشخاصی که می توانند درخواست تجدید نظر را به شورای عالی ستره محکمه به علت بروز دلایل جدید، ارایه نمایند عبارت اند از متضرر، لوی څارنوال و قاضی القضات. مادۀ ۴۸۲ ق. ا. م. م در این مورد می گوید: «قاضی القضات، لوی څارنوال و متضرر هر یك می تواند به سبب ظهور دلایل جدید بر قرار یا فیصله های نهایی محاکم اعتراض نماید.». همچنین، ماده ۲۴ جزء ۲ قانون تشکیلات و صلاحیت محاکم در این باره تصریح می نماید که: «ستره محکمه در ساحۀ تفسیر قوانین و امور قضایی دارای وظایف و صلاحیت های ذیل است: ۱- تجدید نظر بر فیصله های محاکم به سبب ظهور دلایل جدید براساس اعتراض لوی څارنوال یا طرف دعوی، طبق احوال پیش بینی شده در قوانین مربوط.».

مرجع ای که صلاحیت تجدید نظر را دارد شورای عالی ستره محکمه است. مادۀ ۴۸۱ ق. ا. م. م در این باره می گوید: «تجدید نظر بر فیصله یا قرار های نهایی محاکم از صلاحیت شورای عالی ستره محکمه می باشد.». مادۀ ۴۸۲ ق. ا. م. م در مورد اسباب تجدید نظر حکم می نماید که: «موارد تجدید نظر قرارذیل است:

۱- ثبوت کذب شهادت شهود.

۲- ثبوت کذب استنتاج اهل خبره.

۳- ثبوت جعل و تزویر در اسناد و مدارك اثباتیه.

۴- ثبوت ترجمه نادرست مترجم که در حکم موثر باشد.

۵- ارایه سند مثبته از طرف محکوم علیه که هنگام اصدار حکم موجودنباشد.

۶- سایر علل جدید که برای محکمه حین بررسی موضوع معلوم نبوده و بعد از اصدار حکم واضح و یا در حین رسیدگی اصلاح مطمح نظر قرار نگرفته باشد و علل متذکره فوق موجب لغوحکم شده بتواند.».

میعاد درخواست تجدید نظر سه ماه است. لذا، اگر در این مدت، قاضی القضات، لوی څارنوال و یا یکی از طرفین دعوی، تقاضای تجدید نظر ننماید، حق شکایت تحت مرور زمان قرار گرفته و پس از این مدت توسط شورای عالی ستره محکمه مسموع نیست. مادۀ ۴۸۸ ق. ا. م. م در این مورد حکم می نماید که: «میعاد تقدیم استدعای تجدید نظر به احکام نهایی در قضایای احوال شخصی (خانواده) مدت سه ماه است؛ و ۲- آغاز مدت مندرج فقره (۱) این ماده از تأریخ صدور فیصله نهایی محاسبه می شود.».

مادۀ ۴۸۳ ق. ا. م. م در مورد اجراآت شورای عالی تصریح می نماید که: «هرگاه دلایل موجه مبنی بر لغو حکم نهایی موجودباشد شورای عالی ستره محکمه به لغو حکم قرار صادر نموده قضیه را غرض رسیدگی مجدد به محکمه حاکمه یا محکمه دیگر ارجاع می دارد .». هرگاه شورای عالی ستره محکمه قضیه مورد تجدید نظر را قابل بررسی بیشتر تشخیص دهد سوابق قضیه را جهت ارزیابی

ابتدایی به کمیسیون مرکب از دو عضو دیوان مدنی تحت ریاست یکی از اعضای شورای عالی ستره محکمه تفویض می نماید (مادۀ ۴۸۴ ق. ا. م. م). کمیسیون مقدماتی اعتراض معترض را بر فیصله نهایی مورد غور قرار داده در روشنی حکم ماده (۴۸۲) این قانون ارزیابی می نماید. در صورت لزوم می تواند طرفین قضیه را احضار و چگونگی موضوع را از آنها استیضاح نماید (مادۀ ۴۸۵ ق. ا. م. م). کمیسیون موظف نظریات خود را در دو نسخه تنظیم و همراه با سوابق به ریاست دارالانشاء شورای عالی ستره محکمه می سپارد (مادۀ ۴۸۶ ق. ا. م. م). این امور را شورای عالی ستره محکمه مکلف است در مدت سه ماه انجام دهد، زیرا طبق مادۀ ۴۸۹ ق. ا. م. م : «میعاد رسیدگی برتجدید نظر بعد از تقدیم اعتراض مدت سه ماه می باشد.».

تجهیز Equip

تجهیز در لغت به معنی تهیه کردن، مجهز کردن و تدارک کردن است. [۳۹۴] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، تجهیز عبارت از تهیه کردن وسایل دفن میت است.

تحدید Limit

تحدید از ریشۀ «حدد» گرفته شده است که در لغت به معنی محدود کردن، معین کردن و تعیین حدود کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، به تعیین حدود یک تصرف حقوقی تحدید گویند. [۳۹۵]

تحقیق جرم Prosecution of crime

تحقیق جرم مرکب از دو کلمه است: تحقیق که در لغت به معنی جستجوی حقیقت، درستی امری را بررسی کردن، پژوهش و حقیقت جویی است [۳۹۶] و جرم (ر. ک: جرم). در اصطلاح حقوقی مادۀ ٤ جزء ٤ قانون اجراآت جزایی در تعریف تحقیق جرم می گوید: «تحقیق جرم: بررسی همه جانبه واقعه جرمی است به اساس دلایل جمع آوری شده توسط څارنوال به طریق استجواب و استنطاق از متهم، استماع بیانات یا اظهارات شهود و ناظرین و ارزیابی دلایل و مدارک جرمی جمع آوری شده به منظور تثبیت وقوع یا عدم وقوع جرم، شناخت مرتکب و انتساب اتهام به متهم در حدود احکام قانون.».

تحلیف Oath

تحلیف مترادف سوگند است (ر. ک: سوگند).

تخارج Reconciliation among heris on patrimony

394. Ibid, (Last visit: 13/ 8/ 2016).

۳۹۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۳۵.

396. https://www.vajehyab.com (Last visit: 11/1/2018).

تخـارج از ریشـهٔ فعـل خـرج گرفتـه شـده است.[۳۹۷] به نظر مـی رسـد معنـی لغـوی ایـن کلمه شبیه و مانند معنی اصطلاحی آن اسـت، زیرا در بسیاری از فرهنگ ها مانند لغـت نامـهٔ دهخدا آن را در معنی اصطلاحی تعریف کرده اند. به حیث مثال، در لغت نامهٔ دهخدا در این مورد نگاشته شده است که: تخـارج بـه معنـی قسمت کردن و گـرفتن بعضـی شـرکا خانـه را، بعضی زمین را، بعضی پول را و بعضی عقارات را است.[۳۹۸] در اصطلاح فقهی تخارج عبارت از صلح ورثه است مبنی بـر اخـراج برخـی از ورثه در برابر شی معلوم.[۳۹۹] مادهٔ ۲۰۶۰ ق. م در مورد و تعریف تخارج تصـریح مـی نمایـد که: «تخارج، آن است که ورثه به اخراج بعضی از ورثه به مقابل شـی معـین مصـالحه نماینـد [...].».

تخطی Violatin

تخطی در لغت به معنی از حد خود گذشتن و خطا کردن اسـت.[۴۰۰] بـه نظـر مـی رسـد در اصطلاح حقوقی تخطی نقص قواعد است بـه دلیل خطا و یا تجاوز.

تخفیف Lighten/ matigate

تخفیف در لغت به معنی سـبک کـردن، کـم کردن قیمت چیـزی، تقلیـل، تنـزل، تسـکین، کاهش.[۴۰۱] در اصطلاح حقوقی تعـاریف ذیـل برای تخفیف وجود دارد:

۱) تخفیـف عبـارت از کـاهش قیمـت کـالا است توسط بایع.

۲) تخفیف عبارت از کاهش دادن مجـازات است توسط محکمه و رئیس جمهور.

تخفیذ

تخفیذ از فخذ گرفته شده است که در لغـت به معنی ران است. همچنین، تخفیـذ در لغـت به معنی در ران کردن چیـزی اسـت. کُـد جـزا هرچند تفخیذ را جرم شـمرده اسـت امـا آن را تعریـف نکـرده اسـت.[۴۰۲] مـادهٔ ۲۳۵ قـانون مجازات اسلامی جمهوری اسـلامی ایـران در تعریف تفخیذ می گویـد: «تفخیـذ عبـارت از قـرار دادن انـدام تناسـلی مـرد بـین رانهـا یـا نشیمنگاه انسان مذکر است.».

تخویف Terrify

تخویف در لغت به معنـی ترسـاندن اسـت. معنی اصطلاحی تخویـف از معنـی لغـوی آن گرفته شده است. به نظر می رسد در اصـطلاح حقـوقی، تخویـف عبـارت از ترسـاندن و بـیم دادن شـخص اسـت ماننـد ترسـاندن از قتـل، ضرب، جرح و نظیر اینها.[۴۰۳]

397. Ibid, (Last visit: 19/8/ 2016).

398. Ibid, (Last visit:19/8/ 2016).

۳۹۹ . ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۱۱)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۶.

400. https://www.vajehyab.com, (Last visit: 3, 1, 2018).

401. Ibid, (Last visit: 3, 1, 2018).

402. Ibid, (Last visit:19/8/ 2016).

403. Ibid, (Last visit: 4/3/2018).

تخلف Violation

تخلف در لغت به معنی نقض عهد، تجاوز، پیمان شکنی، سرپیچی و تخطی است.[۴۰۴] به شخصی که مرتکب تخلف می شود، متخلف می گویند. در اصطلاح حقوق جزا به نظر می رسد تخلف عبارت از سرپیچی و نقض قانون است. در اصطلاح حقوق خصوصی تخلف عبارت از عدم اجرای تعهد است.

تخلیه Evacuation

تخلیه از ریشهٔ «خلو» گرفته شده است که در لغت به معنی تفریغ، برکنار ماندن و تهی و خالی گذاشتن است. در حقوق مدنی، از رفع ید از چیزی به طوری که امکان بهره مندی مباح از آن برای دیگری که حق استفاده از آن را دارد از میان برود، تخلیه گویند.[۴۰۵]

تدابیر امنیتی Security measures

مادهٔ ۱۸۴ کُد جزا در تعریف تدابیر امنیتی می گوید: «تدابیر تأمینی عبارت از اقداماتی است که از طرف محکمه ذیصلاح، جهت تربیت یا اصلاح متهم یا محکوم، انطباق مجدد وی به حیات اجتماعی یا جلوگیری از وقوع و تکرار جرم بانظرداشت حالت خطرناک بودن متهم یا محکوم اتخاذ و در فیصله ذکر می‌گردد.».

تدابیر سلب کنندهٔ حقوق Measures on taking freedom

مادهٔ ۱۷۹ کُد جزا در تعریف تدابیر سلب کنندهٔ حقوق می گوید: «:تدابیر سلب کننده آزادی، محکومیت شخص مصاب به امراض روانی به حجز در مراکز صحت روانی است.».

تدارکات Procurement

تدارک جمع تدارک است که در لغت به معنی فراهم کردن، آماده ساختن و تهیه کردن، فراهم سازی است.[۴۰۶] در اصطلاح حقوقی تدارکات پروسه ای است که به موجب آن قرارداد کالاهای مورد نیاز مورد تصویب دولت قرار می گیرد و تهیه می شود.

تدقیق Scrutiny

تدقیق از «دقت» گرفته شده است که در لغت به معنی دقت کردن، باریک بینی و باریک بینی کردن است.[۴۰۷] مادهٔ ۲ جزء ۱۵ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف تدقیق می گفت: «تدقیق ارزیابی دقیق کلمات، اصطلاحات، جملات و عبارات طرح ابتدایی سند تقنینی از نظر شکل و محتوا و مطابقت آن با احکام شریعت اسلامی، قانون اساسی، سایر قوانین نافذ، رعایت معاهدات و

404. Ibid, (Last visit: 17, 12, 2017).

۴۰۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۵۱

406. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3, 1, 2018).

۴۰۷ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۳۸۲.

میثاق های بین المللی که افغانستان بـه آن هـا الحاق نموده است و عرف سـالم جامعـه مـی باشد.». اما، مادۀ ۳ جزء ۳۲ قانون طـرز طـی مراحل، نشر و انفـاذ اسـناد تقنینـی کـه ناسـخ مقرره مذکور است در تعریف تدقیق می گوید: «تدقیق ارزیابی همـه جانبـۀ شـکل و محتـوی مسوده سند تقنینی است که قبل از مرحله تأیید و تصـویب بـه منظـور مؤثریـت، کـارآیی و سازگاری با احکام دین مقـدس اسـلام، قـانون اساسی و قوانین نافذه توسـط مرجـع ذیصـلاح صورت می گیرد.».

تدلیس Fraud/deceive

تدلیس از ریشـۀ «دَلَـسَ» بـه معنـای پنهـان کـــردن و عیـــب را پوشـــانیدن اســـت.[۴۰۸] در اصطلاح حقوقی تدلیس یا فریب عبارت است از: بر انگیختن عاقد برای تعاقد به گمان اینکه عقد به مصلحت اوست، در حالی که واقعیت خـلاف ایـن اسـت.[۴۰۹] ق. م نیـز در تعریـف فریب یا تدلیس از فقه پیروی نموده است. مادۀ ۵۷۰ ق. م. ا می گوید که: «فریب عبارت از به کار بردن وسایل حیله آمیز قـولی یـا فعلـی ای است که طرفِ مقابلِ عقد را بـه راضـی شـدن انعقاد عقد بکشاند، به نحوی کـه ایـن وسـایل اگر به کار برده نمی شد، رضایت وی در عقـد به میان نمی آمد.». از نص این ماده به خـوبی استنباط می گردد کـه فریـب زمـانی متحقـق مـی شـود کـه شخصـی وسـایل حیلـه آمیـز را استعمال نماید و این وسـایل موجـب فـریفتن جانب مقابل گردد.

بنابراین، تا زمانی که مدلِس اقدام به کـاری نکرده و مانوری متقلابه را انجام نداده اسـت، تدلیس متحقــق نمـی گـردد. مـراد از وسـایل حیله آمیز هر فعل و قول یا کتمـان حقیقـت است.

تذکره Identification card

تذکره اسم عربی است که در لغت به معنـی کتابی که در آن شرح حال شاعران، صـوفیان و مشایخ نوشـته شـود، آنچـه موجـب یـادآوری شود، بیوگرافی و زندگینامه است.[۴۱۰] امروزه به تذکره شناسنامه می گویند. طبق مادۀ ۱۶ قانون ثبت احوال نفوس: «تذکره سند قـانونی اسـت که به شکل اوراق مطبوع و مجلد بـوده هویـت تبعۀ افغان در آن درج می گردد.».

ترفیع Promotion

ترفیع از ریشۀ «رفع» گرفته شده است که در لغت به معنی بلند کردن، بلند رفتن، بالا رفـتن مقـام و ارتقـای مقـام اسـت.[۴۱۱] در اصـطلاح حقوقی ترفیع عبارت از بالا رفتن از یـک مقـام به مقام بالاتر است.

ترکه Estate/ patrimony

۴۰۸. داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نعمانی، ص ۲۶۳.
۴۰۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۶۹.

410. https://www.vajehyab.com (Last visit: 30/1/ 2018).
411. Ibid, (Last visit: 3, 1, 2018).

ترکه که به آن متروکه هم گویند از «ترک» گرفته شده است که در لغت به معنی هر چیزی است که انسان پشت سر خودش به جای می‌گذارد که جمع آن ترکات است. در اصطلاح فقهی تعاریف متعددی برای ترکه وجود دارد: جمهور فقهاء (مالیکه، شافعیه و حنابله) بر این نظر اند که: ترکه عبارت از هر چیزی است که میت از خود به جا می گذارد که شامل حقوق ثابت و اموال می گردد. اما، فقهای حنفیه بر این نظر اند که: ترکه عبارت از اموالی است خالی از حق غیر که میت از خود به جا می گذارد.[٤١٢]

تروریسم Terrorism

امروزه تروریسم یکی از جرایم بین المللی شناخته شده است اما به دلیل عدم موافقت امریکا، اروپا با ممالک اسلامی در برداشت از تروریسم تا کنون تعریفی که مورد توافق همه باشد در مورد تروریسم بین الملل وجود ندارد.

در قانون جلوگیری از تمویل تروریسم منتشرۀ جریدۀ رسمی شماره ١١٤٦ مؤرخ ١٧ سنبله ١٣٩٣ هجری شمسی نیز تروریسم تعریف نشده است، بلکه برخی مصادیق آن احصا و شمارش شده است. طبق مادۀ ٣ بند ١ این قانون: «جرایم تروریستی شامل اعمال ذیل می شود: - عملی که مطابق ضمایم مندرج کنوانسیون جلوگیری از تمویل تروریسم به حیث جرم شناخته شده باشد؛ - عملی که به قصد قتل یا جراحت شدید یا ایجاد ترس، صورت گیرد و هدف از آن از نگاه ماهیت و قرینه دهشت افگنی در بین یک جمعیت یا وادار ساختن حکومت یا سازمان بین المللی به انجام یا عدم انجام یک عمل باشد.».

در کُد جزا که در سال ١٣٩٦ نافذ گردیده است تروریسیم تعریف نشده است بلکه مصادیق آن شمارش شده است.

تزاحم Conflict

تزاحم از ریشۀ «زحم» گرفته شده است که در لغت به معنی گرد آمدن، انبوه شدن، برهم فشردن و با همدیگر برخورد کردن است.[٤١٣] در اصطلاح حقوقی و فقهی تزاحم وصایا عبارت از حالتی است که وصایا متعدد باشد و ثلث ترکه جوابگوی اجرای وصیت نباشد و ورثه هم زاید بر ثلث را اجازه ندهند یا اجازه دهند، اما مال مورث برای تنفیذ وصیت همه وصایا کافی نباشد[٤١٤] مانند اینکه: موصی برای زید یک هزار افغانی، برای فقراء دو هزار افغانی و برای مسجد سه هزار افغانی را وصیت نماید که

---

٤١٢. ـــــ (١٤٠٤ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (١١)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ٢١١.

٤١٣ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٦٧٠.

٤١٤ . وهبة الزحيلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (١٠)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٧٥٥٩؛ و اسعد شیخ الاسلامی اسعد (١٣٨٤). احوال شخصیه در مذاهب چهارگانۀ اهل سنت، چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، ص ١٧٥.

مجموع این پول شش هزار افغانی می شود، در حالی که ثلث مال پنج هزار افغانی باشد.[۴۱۵]

تزکیه ???Clearance of witnesses

تَزْکیه از ریشهٔ «زکو» گرفته شده است کـه در لغت بـه معنـی پـاک گردانیـدن اسـت.[۴۱۶] در اصطلاح حقوقی تزکیه عبارت از معلوم نمودن عادل بودن شاهدان در صورت عدم علم قاضی در مورد عادل و فاسق بودن شاهدان به صورت سری و یا علنی.

از تعریفی کـه در بـارهٔ تزکیـه ارایـه شـد، بـه خوبی واضح می گردد که تزکیه دو نوع اسـت: تزکیه سری و تزکیهٔ علنی کـه هـر یـک را ذیـلاً مورد تحلیل قرار می دهیم:

۱) تزکیهٔ سری و نمونهٔ مستوره: تزکیه سری توسط یک ورقهٔ تحریری که به نـام «مسـتوره» یاد می شود، اجـراء مـی گـردد. در ایـن ورق، شهرت مدعی، مدعی علیه و شهود و مـدعابها تذکر داده می شود.

سپس ورق مذکور در پاکت انداخته و سر آن بسته و سپس مهر و نشانی می شود و به کسـی یا کسانی که به حیث مزکی تعیین گردیده انـد، فرستاده می شود.

زمانی کـه ایـن پاکـت بـه اشـخاص مزکـی رسید، آنها در بارهٔ شاهدان تحقیق مـی نماینـد کـه: آیـا اشخاصـی کـه اسـمای شـان در ورق مستوره به عنوان شهود درج گردیده، اشـخاص راستگو و عادل هسـتند یـا خیـر؟ مـادهٔ ۱۷۱۸ مجلة الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «تزکیه سری به وسیلهٔ یک ورقـی صـورت مـی گیرد که آن را فقهاء به نـام «مسـتوره» یـاد مـی کنند، به این ترتیب که: قاضی در این ورقه اسم مدعی، مدعی علیه و شهود را نوشـته، شـهرت ایشان را تذکر می دهد و از پیشه، چهره، محل سکونت، اسمای پـدر و اجدادشـان نیـز در آن ورق تذکر مـی دهنـد و اگـر از مـردم معـروف باشند، اسمای شان را با شهرت شان در آن می نویسد و طوری ایشان را معرفی می نمایـد کـه از غیر خود به صـورت کامـل متمـایز گردنـد. سپس، این ورق را در پاکت انداخته و سر آن را بسته و مهر و نشانی نموده و آن را به کسانی که به حیث مزکی تعیین گردیده اند، مـی فرسـتد. حینی که پاکت به مزکی ها رسید، آن را باز می کنند و می خوانند. اگر شـهودی کـه نـام هـای شان در آن ورق نوشته شده عادل باشـند، زیـر نام هر یک از ایشان می نویسد: عـادل اسـت، شهادتش پذیرفته می شـود. اگـر شـهود عـادل نباشد، مزکی ها در برابر اسم های شـهود بایـد بنویسـند کـه: ایشـان عـادل نیسـتند و ورق را امضـاء کننـد و بـدون اینکـه کسـی را از ایـن موضوع واقف سازند، پاکت را مهر کـرده و بـه طـور محفـوظ بـه قاضـی اعـاده نماینـد.». در صورتی که تزکیـه کننـده در ورق بنویسـد کـه:

---

۴۱۵. مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، ص ۲۱۳.

۴۱۶. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۷۱.

اشخاص مندرج در اوراق، اشخاص راستگو و عادل هستند، شهادت این اشخاص در محکمه پذیرفته می شود. اما، در صورتی که اشخاص تزکیه کننده شهودی که اسمای شان در ورق درج گردیده، عادل معرفی نکنند و در پایان ورق این موضوع را با امضای شان تأیید نمایند، بدون اینکه کسی را از این موضوع آگاه سازند، این اوراق را به شکل محفوظ به قاضی محکمهٔ ذیصلاح اعاده نمایند، در چنین حالات قاضی محکمهٔ ذیصلاح نباید شهادت این شهود را قبول و به اساس آن حکم صادر نماید. مادهٔ ۱۷۱۹ مجلة الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «هنگامی که مستوره سربسته و مهر شده به قاضی اعاده گردیده و در آن به صراحت از عدالت شهودی یادی نگردیده، بلکه مزکی ها مطلبی را نوشته باشند که بیانگر جرح باشد به ترتیبی که در ورق مذکور نوشته باشند که: ما به حال شان واقف نیستم و اینها مجهول الهویه می باشند، یا گفته باشند: خدا بهتر می داند، در چنین حالات قاضی شهادت شان را نپذیرد.». در ذیل نمونهٔ ورقه تزکیهٔ شهود (مستوره) ارایه می گردد:

شما ... راجع به دو نفر شاهدان هر یک « » ولد « » چهرهٔ او ..... عمر او ..... ساله، ساکن « » پیشهٔ وی ..... نماز گذار مسجد « » و اسامی « » ولد « » چهرهٔ او ..... عمر او ..... ساله، ساکن « » پیشهٔ وی ..... نماز گذار مسجد « » در قضیهٔ مسمات « » بنت « » قوم « » ساکن « » که بالای اسامی « » ولد « » ملیت « » ساکن « » راجع به دعوی طلاق خود از جانب مدعی علیه « » شوهرش اقامهٔ دعوی نموده بود، هر دو نفر شاهدان مذکوران برای مسمات « » مدعیه عندالمحکمه هذا به تأریخ « » ادای شهادت نموده اند. بنابراین، توسط مستورهٔ هذا از شما پرسیده می شود که:

۱) آیا شاهدان فوق الذکر عادل هستند؟

۲) آیا شاهدان مذکوران تا به حال مقذوف به قذف نشده اند؟

۳) آیا شاهدان مذکوران تا به حال مرتکب گناه کبیره نشده اند؟

٤) آیا شاهدان مذکوران در این قضیه صادق هستند؟

هر اندازه معلوماتی که دارید بدون کم و کاست خدا را حاضر و ناظر دانسته معلومات خود را که کماحقه بنگارید و از مسؤولیت دنیا و آخرت خود را رهانیده و معلومات را به صورت سری به محکمه ارسال بدارید تا طبق آن اجراآت شود.

۲) تزکیهٔ علنی: تزکیهٔ علنی به ترتیبی صورت می گیرد که: اشخاصی که تزکیه کننده هستند، به حضور هیأت قضایی در حالی که طرفین دعوی نیز حاضر باشند، احضار می شوند و شهود را به طور علنی تزکیه می نمایند. در تزکیهٔ علنی، قاضی، تزکیه کننده و شاهد را یکجا جمع نموده و مزکی به طرف شاهد اشاره

نموده و می گوید: این است که کسی که من او را عادل می پندارم. مادۀ ۱۷۲۰ مجلة الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «تزکیۀ علنی به این ترتیب صورت می گیرد که: مزکی ها در حضور قاضی در حالی که دعوی کنندگان نیز حاضر هستند، احضار می شوند و شهود، تزکیه می گردند یا شهود و طرفین دعوی با شخص که در مورد تزکیه از قاضی نیابت می کند به محلی می روند که مزکی ها در آنجا حضور دارند و شهود به صورت علنی تزکیه می گردند.». به نظر امام ابو حنیفه رحمه الله و امام ابویوسف رحمه الله مناسب است تا مزکی ها دو نفر باشند. اما، امام محمد رحمه الله بر این نظر است که: جایز نیست مزکی ها در تزکیۀ سری از دو نفر کمتر باشند. زیرا، ولایت قاضی در صدور حکم مبتنی بر ظهور عدالت شهود است و این امر از طریق تزکیۀ شهود صورت می گیرد. بنابراین، همانطوری که عدالت شرط است، تعدد نیز شرط است. مادۀ ۱۷۲۱ مجلة الاحکام نظر امام محمد رحمه الله را اختیار نموده و در این مورد تصریح می نماید که: «مناسب است که مزکی در تزکیه دو نفر باشد تاجانب احتیاط رعایت گردد هرچند یک مزکی نیز در این مورد کافی است.». همچنین، طبق مادۀ ۱۷۲۲ مجلة الاحکام: «تزکیۀ علنی از قبیل شهادت بوده و در آن شروط شهادت و نصاب آن اعتبار داده می شود. اما، لازم نیست مزکی ها لفظ شهادت را بر زبان آرند.» بنابراین، براساس اجماع علماء تمامی شرایط شهود از قبیل: عدالت، بلوغ، بینایی و امثال اینها در تزکیۀ علنی باید در مزکی نیز رعایت گردد. همچنین، باید افزود که: اگر عده ای از مزکی ها شهود را عادل و عده ای دیگر شهود را غیر عادل تلقی نمایند، قول مزکی های که شهود را غیر عادل تلقی می نمایند، ترجیح داده می شود و بنابراین قاضی نباید حکم خویش را بر اساس شهادت این شهود صادر نماید (مادۀ ۱۷۲۵ مجلة الاحکام).

در صورتی که در یک طرف دو مزکی باشد و شاهدان را عادل معرفی نمایند و در طرف دیگر یک مزکی باشد و شاهدان را غیر عادل معرفی نمایند، قاضی باید به حرف جانبی که دو تن هستند، ترجیح بدهد. همچنین، در صورتی که هر دو طرف مساوی باشند، به نظر امام ابو حنیفه رحمه الله و امام ابو یوسف رحمه الله نظر جانبی را که شاهدان را غیر عادل دانسته اند، ترجیح داده می شود. اما، امام محمد رحمه الله بر این نظر است که: در چنین حالات قاضی نباید براساس شهادت آنها حکم خویش را صادر نماید، یعنی: نه آن را تأیید و نه رد نماید، بلکه موضوع را به حالت قبلی آن بگذارد تا اینکه شخص دیگری شهود را تزکیه نماید و سپس قاضی یکی از دو جانب را ترجیح دهد. سؤالی که در چنین حالات مطرح می گردد این است که: زمانی که یک بار شاهدان به طور سری تزکیه شوند، آیا می توان بار دوم آنها را تزکیه نمود؟ در پاسخ به سؤال فوق، در کتاب های فتح القدیر، خانیه و غیره ذکر شده است که: ظاهراً واجب است کسی که شاهد را به طور سری

تزکیه نموده بـه صـورت علنـی نیـز او را تزکیـه نماید. [٤١٧]

تزویر Forge

تزویر از ریشهٔ «زور» گرفته شده است که در لغت بـه معنـی آراسـتن، آرایـش کـردن، نیکـو کـردن، فـریفتن، مکـر در میـان آوردن و دروغ گفتن، غدر، حیله و دو رویی کـردن اسـت.[٤١٨] معنی اصطلاحی تزویر از معنی لغـوی آن دور نیست. بنابراین، تعریفـی کـه مـی تـوان بـرای تزویر ارایه کرد این اسـت کـه: تزویـر عبـارت تغییر دادن و آراستن سند رسمی است به منظور تضرر غیر.

تزیید Addition

تزیید در لغت به معنی افـزون کـردن و زیـاد کـردن اسـت.[٤١٩] ایـن اصـطلاح در خصـوص مهـر، ثمـن و مـثمن در ق. م اسـتعمال شـده است. تزیید مهر عبارت از افزودن بر مهر بعـد از انعقاد عقد ازدواج توسط شوهر است. تزیید ثمن و مثمن نیز عبارت است از افزودن مقـدار ثمن و یا مثمن بعـد از عقـد توسـط بـایع و یـا مشتری.

تسلیم Deliver/ hand over

تسلیم بر وزن تفعیل از ریشهٔ «سـلم» گرفتـه شده است که در لغت به معنی به قـبض دادن، تحویل، سپردن و دادن چیزی به دیگر ی است و تسلم مصـدر بـاب تفعـل از ریشـهٔ «سـلم» گرفته شده است که به معنی پذیرفتن و گـرفتن است. در اصطلاح فقهی به در اختیار گذاشتن مبیع توسط بایع به مشتری به نحـوی کـه هـیچ مانعی برای تصرف وی وجـود نداشـته باشـد، تسلیم گویند. [٤٢٠] در تعریف تسلیم ق. م از فقه اقتباس نموده است. زیرا، مادهٔ ۱۰۷۸ ق. م در تعریف تسلیم مبیع می گوید: «تسلیم مبیعـه، عبارت است از دور ساختن موانع بین مشـتری و مبیعه، طوری که مشتری بدون حایل و مـانع به قـبض آن قادر باشد.».

تسمیه Nominate

تسمیه از ریشهٔ «سمو» گرفته شده اسـت کـه در لغت بـه معنـی معـین کـردن و نامگـذاری کردن اسـت.[٤٢١] ایـن اصـطلاح در مـورد مهـر استعمال می شود. به نظر می رسد در اصطلاح حقـوق مـدنی، تسـمیه مهـر عبـارت از معـین نمودن مقدار مهر است توسط طرفین در وقـت انعقاد عقد ازدواج.

تسویه Equalize

---

٤١٧. محمد خالد اتاسی (۱۳۷۰). شرح مجلة الاحکام، مترجمان: موج سمنگانی و عبدالواحد نهضت فراهی، کابل: انتشارات ستره محکمه، ص ۳۳۸.

٤١٨. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۷۱؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۲۸۵.

419. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱۹/ ۸/ ۲۰۱۶).

٤٢٠. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۶۷۸ و ۶۷۹.

٤٢١ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۸۳۸.

تسویه از ریشهٔ «سوی» گرفته شده است که در لغت به معنی برابر ساختن، مساوی کردن و راست کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، تسویه عبارت است از برابر ساختن دو وضعیت با همدیگر به نحوی که امکان ترجیح یکی بر دیگری وجود نداشته باشد.[۴۲۲]

تصاحب Taking possesion/ acquistion

تصاحب در لغت به معنی صاحب و مالک شدن، در تصرف خود در آوردن، تملک، تصرف، دستاندازی، غصب و دزدی است.[۴۲۳] به نظر می رسد تصاحب در ق. م در مفهوم احراز و استیلا بر مباحات استعمال شده است. بنابراین، به نظر می رسد تصاحب عبارت است از صاحب شدن و تملک مباحات است.

تصحیح حکم Correction of decision

تصحیح حکم مرکب از دو کلمه است: تصحیح که در لغت به معنی صحیح کردن و درست کردن است (ر. ک: حکم). مادهٔ ٤ جزء ٥ قانون تشکیل و صلاحیت محاکم در تعریف تصحیح حکم می گوید: «تصحیح حکم: عبارت است از:

– تصحیح اشتباه شکلی ناشی از سهو و خطای مادی در حکم که عاری از بطلان و نقض باشد؛ و

– تصحیح خطایی که در تطبیق یا تأویل قانون صورت گرفته ولی در نتیجهٔ حکم مؤثر نباشد.».

تصدیق Approve/ attestation

تصدیق عبارت است از تأیید و اعلان التزام قطعی از سوی مجالس قانونگذاری یک کشور نسبت به اجرای قواعد یک معاهده. این اعلان التزام نهایی است و موجب می شود که آن معاهده بین المللی به مثابهٔ قانون داخلی به اجرا گذارده شود.[۴۲٤] فرق تصدیق با تصویب، قبول و یا تأیید این است که تصویب، قبول و یا تأیید توسط رئیس دولت صورت می گیرد.[۴۲۵] اما، تصدیق توسط شورای ملی صورت می گیرد.

تصرف حقوقی Legal act

تصرف که جمع آن تصرفات است و به آن عمل نیز می گویند که جمع آن اعمال است از ریشهٔ «صرف» به معنای دست به کاری زدن، تأثیر، دخالت و نفوذ است.[۴۲٦] همچنین، تصرف در لغت به معنی به دست آوردن، چیزی را مالک شدن، تسلط، چیرگی، به چنگ

---

۴۲۲ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۶۸۴.

423. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱۹/ ۸/ ۲۰۱۶).

٤٢٤. رضا موسی زاده (۱۳۷۷). حقوق معاهدات بین المللی، تهران: نشر دادگستر، صص ۷۳ – ۷۸.

425. Tim Hillar (1998). Sourcebook On Public International Law, first edi, London: Cavendish publishing, p132.

٤٢٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۸۸.

آرودن، مالک شدن، تصاحب، تملک، قبض و ضبط است.[۴۲۷]

در اصطلاح فقهی تصرف عبارت از دخالت و تصمیم گیری مالکانه در امور و اموال است. به مفهوم ویژه تصرف عبارت از هر فعل و یا قولی است که به اراده از شخص صادر شود که بر آن آثار معین حقوقی مرتب می گردد.[۴۲۸] تصرف بر دو نوع است: تصرف فعلی و تصرف قولی:

۱) تصرف فعلی: براساس فقه تصرف فعلی عبارت از تصرفی است که اساس آن عمل غیرلسانی است. به عبارت دیگر: تصرف فعلی، عبارت از واقعه ای عادی است که از شخص صادر می گردد مانند: حیازت مباحات، تسلیم مبیع، قبض دَین و نظیر اینها.

۲) تصرف قولی: طبق فقه تصرف قولی، عبارت از تصرفی است که در گفتار از اشخاص صادر می گردد که آن هم بر دو نوع است:

۱- تصرف قولی عقدی: طبق فقه تصرف قولی عقدی عبارت از توافق دو اراده در قول است مانند: بیع، شرکت و امثال اینها.[۴۲۹] مادۀ ۴۹۳ ق. م ق. م با اقتباس از فقه در این باره تصریح می نماید که: «تصرف حقوقی عبارت از تصرف قولی است که از ارادۀ قاطع شخصی برای ایجاد اثر حقوقی معین مطابق به احکام قانون به وجود آمده باشد.».[۴۳۰] نص این ماده ناقص به نظر می رسد زیرا طبق این ماده تصرف حقوقی صرف شامل تصرف قولی می شود نه تصرف عملی مانند احراز مباح که نوعی تصرف حقوقی عملی یعنی ایقاع تلقی می شود. همچنین، طبق نص این ماده تصرف باید از ارادۀ قاطع شخص صادر شود. به نظر می رسد در صورت عدم وجود ارادۀ قاطع، مانند صدور تصرف از دیوانه و صغیر غیرممیز، تصرف حقوقی به وجود نمی آید. همچنین، در صورتی که متصرف فاقد اراده باشد، بر حسب مورد امکان دارد حادثۀ حقوقی تلقی شود مانند قتل غیرعمد و اتلاف غیرقصدی مال دیگران. همچنین، طبق این ماده در صورتی که تصرف از شخص براساس ارادۀ قاطع صادر شود، قانون بر آن اثر مرتب می نماید.

---

427. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳/ ۱۶/ ۲۰۱۶).

۴۲۸. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۲۸۸؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۸۸.

۴۲۹. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۲۸۹؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۶۸۸ و ۶۸۹؛ و وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۹۲۰ و ۲۹۲۱.

۴۳۰ . مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۲۸۹؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۶۸۸ و ۶۸۹؛ و وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۹۲۰ و ۲۹۲۱.

۲- تصرف قولی غیرعقدی: تصرف قولی غیرعقدی، عبارت از تصرف گفتاری مجردِ اِخبار به حق است مانند: دعوی و اقرار. در علم حقوق نیز تصرفات حقوقی اعمالی اند که بر اساس ارادهٔ اشخاص به وجود می آید و آثار آن نیز تابع همان اراده است. پس، در تعریف آن حقوقدانان می گویند که: «تصرف حقوقی کاری ارادی است که اثر آن با آنچه فاعل می خواهد منطبق است». به عبارت بهتر: «اعلام اراده ای است که به منظور ایجاد اثر حقوقی خاص انجام می شود و قانون نیز اثر دلخواه را بر آن بار می کند».

از آنچه گفته شد این نتیجه به دست می آید که برای این که تصرف حقوقی از سایر اعمال انسان ها متمایز گردد لازم است نخست این که: شخص تصرفی را انجام دهد. این تصرف می تواند عملی و یا قولی باشد. دوم این که این تصرف براساس ارادهٔ شخاص انجام شود و سوم این که: قانون بر آن اثر مرتب نماید. لذا، به نظر می رسد تصرف حقوقی سه عنصر مهم دارد: صدور تصرف، وجود ارادهٔ متصرف و ترتیب اثر بر آن توسط قانون.

تصرف حقوقی در صورتی که از یک دو و یا بیشتر از دو شخص صادر شود به آن عقد می گویند. به عبارت دیگر: در صورتی که تصرف حقوقی دو جانبه باشد به آن عقد می گویند. مادهٔ ٤٩٤ ق. م. ا در این باره می گوید که: «تصرف حقوقی در عقود با توافق اراده طرفین عقد، تکمیل گردیده و بر اثر آن بر یکی از طرفین، وجیبه مرتب می گردد.». نص این ماده محل ایراد به نظر می رسد زیرا طبق نص این ماده در اثر تصرف بر یکی از طرفین وجیبه مرتب می گردد. لذا، پرسش این است که در صورت تصرف برای یکی از طرفین و یا هر یک از طرفین وجیبه مرتب می گردد؟

در پاسخ به این پرسش باید قایل به تفصیل شد و به نوع عقد که معوض و یا غیر معوض است توجه کرد. در عقود معوض، عقد موجب ایجاد وجیبه (تعهد) می شود. تعهد یعنی حق و تکلیف طرفین عقد که به آن اثر یا حکم عقد نیز می گویند. حق یک طرف عقد تکلیف طرف دیگر عقد و تکلیف طرف دیگر عقد، حق طرف اول عقد است. به حیث مثال، در عقد بیع، دریافت مبیعه حق مشتری و دریافت ثمن حق بایع است. دادن مبیعه به مشتری تکلیف بایع و دادن ثمن به بایع تکلیف مشتری است. لذا، هر عقدی معوض برای هر یک از طرفین تکلیف و حق ایجاد می کند.

اما، عقود غیرمعوض (یک تعهدی) صرف برای یکی از طرفین تکلیف ایجاد می نماید و جانب مقابل تکلیفی ندارد. مثلاً، در عقد هبه بدون عوض موهوب له تکلیفی ندارد. اما، می تواند موهوبه را پذیرد. لذا، به نظر می رسد نص مادهٔ ٤٩٤ ق. م ناظر بر عقود غیر معوض است نه معوض که محل انتقاد است، زیرا در عقود معوض تکلیف متوجه هر یک از طرفین عقد است. اما در صورتی که تصرف حقوقی از یک شخص صادر شود به آن ایقاع می گویند. از آنچه گفته شد، به این نتیجه می رسیم که:

تصرفات حقوقی به عقد و ایقاع تقسیم می شوند.

تصفیه Clearance

تصفیه از ریشهٔ صفو گرفته شده است که در لغت به معنی روشن کردن، صاف کردن و پاک کردن است.[۴۳۱] در اصطلاح حقوق میراث تصفیه عبارت از تعیین دیون و حقوق که بر عهدهٔ متوفی است و پرداختن آنها و خارج کردن موصی به از ماترک است. متصدی کاری های تصفیه را مصفی (تصفیه کننده) می گویند.[۴۳۲]

تصمیم Decision

تصمیم در لغت به معنی اراده، عزم، قصد است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی تصمیم با عزم راسخ در صدد اجرای یک کار شدن است.[۴۳۳]

تصمیم اداری Administrative decision

اعمال اداری به اعتبار طرفین به عمل اداری دو جانبه و عمل اداری یک جانبه تقسیم می شود که عمل اداری دو جانبه را قراردادی اداری[۴۳۴] و عمل اداری یکجانبه را تصمیم اداری[۴۳۵] (ایقاع اداری) می گویند.

اعمال اداری یکجانبه یا تصمیمات اداری مانند هر عمل حقوقی، اعمال اداری است که اداره انجام می دهد و موجب ایقاع اثر حقوقی نسبت به اشخاص خارج از اداره می شود. رکن ایقاع اداری ارادهٔ ادارهٔ دولتی است، زیرا ایقاع چیزی جز تصمیم یکجانبهٔ ادارهٔ دولتی که اثر حقوقی نسبت به اشخاص خارج از ادارهٔ دلتی دارد نیست.

ایقاع اداری به صورت یکجانبه واقع می شود. بنابراین، ارادهٔ شخصی اعم از حقیقی و حقوقی که خارج از ادارهٔ دولتی است در انعقاد آن نقشی ندارد، مانند: بستن سلمانی، دوکان، اعلان بی کیفیت بودن برخی دوا ها، اعلان سمی بودن برخی غذا ها، اعلان منع عبور و مرور موتر های باربری در شهر از طرف روز، اعلان یک طرفه شدن برخی سرک های عمومی، تصمیم شورای وزیران مبنی بر منع ورود موتر های که مودل آن ده سال از مدل روز پایین تر است، تصمیم ادارات امنیتی مانند وزارت داخله و امنیت ملی مبنی منع عبور و مرور موتر ها از سرک های معین برای مدت معین و امثال اینها که همه به صورت یکجانبه واقع می شود.

اعمال اداری یکجانبهٔ اداری نیز بر دو قسم اند: برخی از آنها به صورت عام و غیرشخصی

۴۳۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۹۱.

۴۳۲. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۴۶۳۴.

433. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2017).

434. Administrative contract.

435. Administrative decision.

است، مانند: مقررات. عام به این معنی است که حکم آن شامل همهٔ افراد و یا گروهی از افراد است و همهٔ آنها از نظر قانون برابر اند. غیرشخصی به این معنی است که آن حکم ناظر به وضع حقوقی معین است نه شخص معین. برخی دیگر به صورت اعمال اداری انفرادی و شخصی است که ناظر به شخص معین است، مانند: اعطای جواز کار تجارتی به شرکت های معین. همچنین اعمال اداری را به اعتبار ماهیت به عمل اداری اجرایی صرف، عمل اداری شبه قضایی که توسط مقامات اداری و شبه قضایی انجام می شود مانند: کمیسیون های حل اختلاف، بورد رسیدگی به شکایات کمیسیون مستقل اصلاحات اداری و خدمات ملکی و عمل اداری تقنینی مانند وضع مقرره، لایحه و طرزالعمل که توسط حکومت وضع می شود، تقسیم می نمایند.

تصویب Approve

تصویب از ریشهٔ «صوب» گرفته شده است که به معنای راست گردانیدن، مصوب کردن و راست گوی دانستن است و در اصطلاح حقوقی به ابرام طرح قانونی تصویب گویند.[٤٣٦] مادهٔ ۲ جزء ۲۰ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف تصویب می گوید: «اتخاذ تصمیم در مورد تأیید یا رد طرح سند تقنینی از طرف مرجع ذیصلاح می باشد.».

تضامن General partnership

تضامن در لغت به معنی کفیل و ضامن یکدیگر شدن است. در اصطلاح حقوقی، تضامن نوعی تعهد و شراکت مالی که هر یک از اعضا حق دریافت تمامی دین و مسؤولیت پرداخت تمامی قرض را داشته باشد.[٤٣٧]

تضلیل Batray/ mislead/ misguide

تضلیل ار ریشهٔ «ضلل» گرفته شده است که در لغت به معنی منسوب کردن کسی به ضلالت و گمراهی، بی راه خواندن، گمراه کردن و گمراه ساختن است.[٤٣٨] در اصطلاح حقوقی، به نظر می رسد تضلیل عبارت از گمراه کردن فرد است مانند تضلیل قاضی جهت تغییر حقیقت و نظیر آن.

تضمینات Securities

تضمینات جمع تضمین است که در لغت به معنی ضمانت کردن و ضامن شدن است. در اصطلاح حقوق مدنی، به ضمانت کردن دینی و یا تعهدی از سوی کسی غیر از متعهد و یا در مواردی با سپردن مال و یا وجهی از سوی متعهد تضمین گویند.[٤٣٩]

٤٣٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۹۲.

437. https://www.vajehyab.com (Last visit: 4/2/2016).

438. Ibid, (Last vist: 31/8/2016).

٤٣٩. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۹۳.

تطبیق Implementaion

تطبیق در لغت به معنی مطابقت دادن، وفق دادن، برابر سازی و دو چیز را با همدیگر برابر کردن است.[۴۴۰] به نظر می رسد در نظام حقوقی افغانستان، تطبیق در مفهوم لغوی آن استعمال نمی شود، بلکه در مفهوم مصطلح در مفهوم اجرا و تنفیذ استعمال می شود مانند تطبیق قانون، تطبیق حکم محکمه و نظیر اینها. بنابراین، به نظر می رسد در حقوق افغانستان در اصطلاح حقوقی تطبیق عبارت از اجرای قانون و حکم محکمه است.

تطمیع Enticement

از ریشه «طمع» گرفته شده است که در لغت به معنی به طمع افگندن، آرزومند کردن، امیدوار کردن و آزمند کردن است. در اصطلاح حقوقی تطمیع عبارت است از کسی را به طمع انداختن برای اجاری کاری.[۴۴۱]

تظاهرات Protests

تظاهرات به گردهمایی گروهی از افراد اطلاق می‌گردد که برای تبادل نظر، مطرح کردن مشکلات اجتماعی و سیاسی، اعلام مواضع، دفاع از اهداف و منافع مشترک و تأمین اهداف و مقاصد، برای مدت کوتاهی در مکان و زمان معینی به صورت محفل و مجلسی گردهم جمع می‌شوند. اگر این اجتماع، در یک حرکت نمایشی برای جلب توجه حکومت و مردم سرازیر معابر و جاده‌های عمومی بشود نام تظاهرات به خود می‌گیرد.[۴۴۲]

تعارض صلاحیت محاکم Conflict of jurisdiction of courts

تعارض ترجمۀ واژۀ (Conflict) است که به معنی ناسازگاری، مخالفت، اختلاف داشتن، ستیز و عناد است که جمع آن تعارضات می باشد.[۴۴۳] به نظر می رسد تعارض صلاحیت محاکم عبارت است از اختلاف در صلاحیت رسیدگی محاکم مختلف در قضیه ای که در آن عنصر خارجی دخیل است. تعارض محاکم زمانی واقع می شود که یک عامل خارجی در دعوایی وجود داشته باشد. به عنوان مثال، هرگاه یک تبعه افغانی با یک تبعه مصری عقد بیع منعقد نماید و سپس دعوی میان تبعۀ افغانی و تبعۀ مصری در مورد اجرای عقد، واقع گردد، این سؤال مطرح می شود که محاکم افغانستان صلاحیت رسیدگی به این دعوی را دارد و یا محاکم مصری. در این گونه موارض تعارض صلاحیت محاکم مطرح می گردد.

تعارض قوانین Conflict of laws

440. https://www.vajehyab.com (Last vist: 3/1/2018).

441. Ibid, (Last vist: 31/12/2017).

۴۴۲ . حمید زکی (۱۳۸۸). آزادی در گسترۀ حقوق شهروندی و حقوق بشر، فصلنامۀ عدالت، ص ۴.

443. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۶/ ۲۰۱۶/۱۷).

تعارض قوانین هنگامی مطرح می‌شود که یك رابطه حقوق خصوصی به واسطهٔ دخالت یك یا چند «عامل خارجی» به دو یا چند کشور ارتباط پیدا کند. در چنین مواردی باید تشخیص داد قانون کدام یك از این کشور ها، بر رابطه حقوقی مورد نظر حاکم خواهد بود. بنابراین، علت بروز تعارض قوانین، دخالت یك یا چند عامل خارجی در یک قضیه است. به این توضیح که اگر یك رابطهٔ حقوقی تنها به یك کشور مربوط شود چنان‌که مسألهٔ ازدواج دو نفر از اتباع افغانستان مطرح باشد و محل انعقاد عقد نیز در افغانستان باشد، این رابطه حقوقی تابع حقوق داخلی خواهد بود چرا که هیچ عامل خارجی در آن دخالت ندارد؛ اما همین که یك عامل خارجی در یك رابطه حقوقی دخالت داشته باشد، چنان‌که محل انعقاد عقد در خارج از افغانستان باشد در این صورت با مسأله تعارض قوانین مواجه خواهیم بود.[۴۴۴] برخی حقوقدانان در تعریف تعارض قوانین می گویند: «تعارض قوانین عبارت از ناسازگاری میان قوانین دو نظام حقوقی مانند دو دولت و یا دو کشور است.».[۴۴۵] این تعریف ناقص به می رسد زیرا در این تعریف دخالت عنصر خارجی منتفی است. به نظر می رسد تعارض قوانین عبارت از ناسازگاری و اختلاف قوانین ممالک مختلف است در رابطه به قضیه ای که در آن عنصر خارجی دخیل است.

ارکان تعارض قوانین قرار ذیل است:

۱ - وجود عنصر خارجی در قضیه: منظور از عنصر خارجی تابعیت خارجی یکی از طرفین دخیل در قضیه، اموال خارجی و یا وقوع و یا اجرای عمل در خارج است. به حیث مثال، هرگاه در یک دعوی هر دو طرف افغان باشند، در این دعوی تعارض قوانین وجود ندارد. زیرا، در این دعوی عنصر خارجی وجود ندارد. اما، اگر در یک دعوی یکی از طرفین تبعه خارجی باشد، در این دعوی به دلیل عنصر خارجی (تابعیت مملکت دیگر) تعارض قوانین مطرح است. همچنین، هرگاه یک دعوی میان یک تبعه خارجی و افغان در مورد مالی که در خارج وجود دارد دعوی واقع شود، در این دعوی عنصر خارجی (وجود مال در خارج) وجود دارد. همچنین، در صورتی که یک دعوی میان یک افغان و تبعه خارجی در مورد عقد واقع شود و عقد در خارج منعقد شده باشد، در این دعوی عنصر خارجی (انعقاد عقد در خارج) وجود دارد.

۲- وجود تفاوت در قوانین دو کشور که عبارت است از این که حکم یک موضوع در قوانین دو کشور متفاوت باشد. به حیث مثال، اگر در همه ممالک دنیا یک قانون مدنی و یک قانون تجارت وجود می داشت، هیچگاه تعارض قوانین به وجود نمی آید. چون هر مملکت قانون مدنی و قانون تجارت جداگانه

---

٤٤٤. نجاد علی الماسی (۱۳۸۵). حقوق بین الملل خصوصی، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان، صص ۱۹ و ۲۰.

445 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 164.

دارند و احکام این قوانین از همدیگر متفاوت و با همدیگر متعارض اند، این تفاوت و تعارض، باعث تعارض قوانین می شود.

۳- امکان اجرای قانون خارجی که عبارت است از اجازه قانونگذار ملی مبنی بر اجرای قانون خارجی در حوزهٔ حقوق خصوصی.[٤٤٦] به حیث مثال، اگر قوانین داخلی اجازهٔ تطبیق قوانین خارجی را به قاضی ندهند و در همه موارد قاضی مکلف به تطبیق قوانین داخلی باشد، هیچ گاه تعارض قوانین مطرح نمی گردد.

نکته دیگر قابل توجه این است که مسألهٔ تعارض قوانین تنها در مرحله إعمال و اجرای حق مطرح می‌شود و وابسته به داشتن حق (اهلیت تمتع) است. پس، چنانچه شخص در روابط بین‌المللی از تمتع حقی محروم شده باشد مسأله تعارض قوانین، مطرح نخواهد شد، زیرا تعارض قوانین زمانی مطرح می‌شود که فردی در زندگی بین‌المللی دارای حقی باشد و مقصد ما تعیین قانون حاکم بر آن حق باشد. به طور مثال، بیگانه‌ای که دولت متبوع وی تعدّد زوجات را در قانون خود نشناخته است نمی‌تواند در افغانستان به استناد مادهٔ ٨٦ قانون مدنی افغانستان، از حق داشتن بیش از یك زوجه استفاده کند. در این قبیل موارد اساساً تعارضی به وجود نمی‌آید زیرا تعارض در صورتی حاصل می‌شود که حقی موجود باشد و ما بخواهیم از بین قوانین متفاوت قانون صلاحیت‌دار را در مورد آن اجراء کنیم و بدیهی است در صورت موجود نبودن حق (عدم اهلیت تمتع) تعارض قوانین که مربوط به اعمال حق است موضوعاً منتفی خواهد شد.[٤٤٧]

تعاطی Exchange

تعاطی از ریشهٔ «عطو» گرفته شده که در لغت به معنی مناوله، چیزی به کسی دادن، اِعطاء کردن و چیزی از همدیگر گرفتن، داد و ستد است. در اصطلاح فقهی تعاطی یا معاطات به معاملهٔ عملی متعاقدین بی آنکه ایجاب و قبول را بر زبان بی آورند، گویند[٤٤٨] مانند اینکه: مشتری مبیعه را اخذ، و ثمن را به بایع پرداخت نماید، و یا بایع مبیعه را به مشتری تسلیم و ثمن را بدون اینکه با وی تکلم نماید، و یا اشارهٔ میان آنها صورت پذیرد، اخذ نماید خواه مبیع دارای قیمت گزاف و یا اندک باشد.

تعدد زوجات Polygyny

446. nesashalhavi.blogfa.com (آخرین بازدید ۶/ ۱۷/ ۲۰۱٦).

٤٤٧. نجاد علی الماسی (۱۳۸۵). حقوق بین الملل خصوصی، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان، صص ۱۹ و ۲۰.

٤٤٨. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۸۱؛ و ـــــ (۱۴۰۴ هـ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۲۱۱؛

تعدد زوجات عبارت از ازدواجی است که به موجب آن یک مرد می تواند در عین زمان تا چهار زن را در عقد نکاح خویش در آورد.[۴۴۹]

تعدی Transgression

تعدی از ریشهٔ «عدد» گرفته شده که در لغت به معنی تجاوز کردن، دست اندازی کردن به چیزی، ستم کردن، از حد در گذشتن و تعرض است.[۴۵۰] در اصطلاح حقوق مدنی تعدی عبارت است از: تجاوز از حق، مانند اینکه: شخصی چاهی بدون اذن حاکم در راه عام و یا ملك دیگری حفر نماید و در کندن آن احتیاط لازم را به خرج ندهد و شخص و یا حیوانی در آن بی افتد؛ و یا هم در روز تندباد شدید آتش روشن نماید و موجب حریق و اتلاف مال غیر گردد؛ و یا دروازهٔ قفسی پرنده ای را باز نماید و پرنده فرار نماید.

تعدیل Amendment/ modificaiton

تعدیل از ریشهٔ «عدل» گرفته شده است که در لغت به معنی برابر ساختن است.[۴۵۱] همچنین، تعدیل به معنی راست کردن، معتدل کردن، تقسیم کردن از روی عدالت، دو چیز را با هم برابر کردن و هم وزن کردن است.[۴۵۲] به نظر می رسد تعدیل در حوزهٔ قانونگذاری در مفهوم لغوی نه بلکه در مفهوم مصطلح بازنگری یا تجدید نظر استعمال می شود. مادهٔ ۲ جزء ۷ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف تعدیل می گوید: «تعدیل تغییر حکم سند تقنینی نافذ از نظر شکل، محتوی یا هر دو می باشد.». اما، مادهٔ ۳ جزء ۲۵ قانون طرز طی مراحل، نشر و انفاذ اسناد تقنینی در تعریف تعدیل می گوید: «تعدیل تغییر حکم، احکام، کم و زیاد کردن حروف، کلمات، جملات و اعداد در سند تقنینی نافذ و یا طرح قانون حین تصویب در شورای ملی است که شکل، محتوی یا هر دو را دست خوش تغییر می نماید.».

تعدیل حکم Amendment of decion

تعدیل حکم مرکب از تعدیل و حکم است (ر. ک: تعدیل و حکم). مادهٔ ۴ جزء ۷ قانون تشکیل و صلاحیت محاکم در تعریف تعدیل حکم می گوید: «تعدیل حکم عبارت از اصلاح حکم محکمهٔ تحتانی در قضایای جزایی، خطا در تطبیق و تأویل مادهٔ مشخص قانون و تعیین مجدد کیفیت و کمیت مجازات محکوم بها می باشد، مشروط بر این که این خطا منجر به نقض لفظ و متن یا بطلان حکم نگردد.».

449. J. G. Collier (____). Conflict of Laws, third edi, Combridge university press, p312.

450. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۲۰۱۶/۲۴).

۴۵۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۰۳.

452. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۲۰۱۶/۱۷).

تعذیب Torture

تعذیب به معنی عذاب دادن، آزار دادن و شکنجه کردن است.[٤٥٣] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق اساسی، تعذیب عبارت از شکنجه کردن مظنونین و متهمین است توسط مراجع کشف و تعقیب مانند امنیت ملی، پولیس و څارنوالی.

تعرض Transgress

تعرض از ریشهٔ «عرض» گرفته شده است که به معنای طلب و مزاحمت کردن است.[٤٥٤] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، تعرض عبارت از ایجاد مزاحمت کردن برای دیگران است.

تعقیب Prosecute

تعقیب در لغت به معنی دنبال کردن، از پی چیزی رفتن، دنبال امری یا کسی را گرفتن و پیگرد است.[٤٥٥] در اصطلاح حقوقی به نظر می رسد معنوی اصطلاحی تعقیب از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، تعقیب عبارت از پیگرد مظنون و متهم و دنباله روی شخصی است.

تعریف Tariff

تعرفه از ریشهٔ عرف گرفته شده است که در لغت به معنی معرفی کردن، شناساندن و شناسایی. در اصطلاح اقتصادی، تعرفه عبارت است از صورت قیمت و ارزش متاع یا صورت مالیاتی که به کالا تعلق می گیرد مانند تعرفهٔ گمرکی.[٤٥٦]

تعقیب عدلی Judicial prosecution

تعقیب عدلی مرکب از دو کلمه است: تعقیب (ر. ک: تعقیب) و عدلی که اسم منسوب به عدل است (ر. ک: عدل). مادهٔ ۴ جزء ۳۴ قانون اجراآت جزایی در تعریف تعقیب عدلی می گوید: «تعقیب عدلی: پیگیری واقعه جرمی و مرتکب آن است که شامل اجراآت کشف و تحقیق جرم، محاکمه و تنفیذ حکم می گردد.».

تعمد Intention

تعمد از ریشهٔ «عمد» گرفته شده که به معنای قصد کردن و از روی قصد کاری را انجام دادن است و در اصطلاح عبارت است از: انجام فعل از روی قصد قبلی مانند: مسدود نمودن آب جاری زمین دیگر و اتلاف زراعت وی و پاره نمودن خریطهٔ دیگری و افتادن و اتلاف آنچه در آن است.[٤٥٧]

تعهد Obligation

---

٤٥٣. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۰۳.

٤٥٤ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۷۰۴.

455. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۲۰۱۶/۲۴).

456. Ibid, (Last visit: 19/8/2016).

٤٥٧. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۸۳۴؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۷۴.

تعهد از ریشهٔ «عهـد» بـه معنـای شـرط یـا عهدی را پذیرفتن،[۴۵۸] به گردن گرفتن کاری، به عهده گرفتن، نگاه داشتن، و عهد و پیمان بستن است که به نام حق شخصی و حـق دینـی نیـز یاد مـی گـردد.[۴۵۹] ق. م نیـز حـق شخصـی را مرادف تعهد می داند. مادهٔ ٤٨٨ ق. م. ا تعهد یا حق شخصی را چنـین تعریـف مـی نمایـد: «حق شخصـی یـا تعهـد عبـارت از رابطـه ای است بین ذمه داین و مدیون کـه بـه اسـاس آن داین می تواند اعطاء شی، اجراء عمل یا ا متناع از آن را از مدیون مطالبـه نمایـد.». در حقـوق جرمنی تعهد عبارت است از رابطهٔ حقوقی کـه به موجب آن یک شخص می تواند از شـخص دیگر اجرا و یا پرداخت شـی را تقاضـا نمایـد.[٤٦٠]

در فقه تعهد رابطه ای است قـانونی میـان دو شخص که بـه موجـب آن ذمـهٔ یکـی بـه نفـع دیگری مشغول مـی شـود. بـه عبـارت دیگـر: حقی که انسان بر عهدهٔ دیگـری دارد یـا عینـی است که عبارت از قدرتی معین است که قانون برای شخص معین بر شی معـین مقـرر داشـته است و یا شخصی است که عبارت از رابطه ای است میان دو کس (متعهد و متعهدٌله) کـه بـه موجب آن یکی فعل و یا ترکِ فعلی را بر عهـدهٔ دیگری دارد.[٤٦١] برخی دیگر تعهد را بـه همـان معنی حق شخصی یا حق دَینی تعریف نمـوده اند: از این نقطه نظر، تعهد یا حق دینـی حقـی است که شخص نسبت به دیگری پیدا می کند و به موجب آن می توانـد انجـام کـاری را از او بخواهد. صاحب این حق را داین و کسی را که ملزم به انجام امری اسـت مـدیون مـی نامنـد. اصل حق نیز به اعتبار صاحب آن دَین اسـت و به لحاظ مدیون، تعهد یا دین نام دارد.[٤٦٢]

تعهدات مرافـق عامـه Public management service contract

مرافق جمع مِرفَق است که در لغت به معنـی کـار یـا چیـزی اسـت کـه از آن سـود برنـد است.[٤٦٣] همچنین، مرفق به معنـی منفعـت و سودمندی است.[٤٦٤] در اصطلاح حقوق مدنی منظور از مرافق عامه عبارت از اموری است که عموم مردم از آن بهره مند می شـود ماننـد پـل

---

٤٥٨ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۷۱۱.

٤٥٩ . محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۲۳۵.

460. Gerhard Robbers (2002). An Introduction to German Law. Translated into Enlish by: Miceal Jewll, 5th edi (___), p 161.

٤٦١. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۱۱.

٤٦٢. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۲۶۰؛ سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۵؛ جواد افتخاری (۱۳۹۵). حقوق مدنی (۳): کلیات عقود و حقوق تعهدات، چاپ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان، صص ۱۵ و ۱۶.

٤٦٣ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، صص ۱۰۷۲ و ۱۰۷۷.

٤٦٤ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۷۸۵.

ها، راه ها، سرک ها، تفریحگاه و نظیر اینها.[٤٦٥] مادۀ ۱۵۲۵ ق. م در تعریف عقد تعهدات مرافق عامه می گوید که: «تعهدات مرافق عامه، عقدی است که غرض از آن ادارۀ مرافق عامه دارای صفت انتفاعی بوده، بین حکومت و فرد یا حکومت و شرکت عقد می گردد و به موجب آن استفاده از مرافق عامه برای مدت معین به اختیار متعهد گذاشته می شود.». در خصوص این تعریف و مصداق تعهدات مرافق عامه ذکر سه نکته خالی از فایده نیست:

۱) نص مادۀ ۱۵۲۵ مبهم است. به نظر می رسد عقد تعهدات مرافق عامه یکی از انواع عقود اداری است. در حقوق اداری این عقد به نام «قرارداد امتیاز امر عمومی» نامیده می شود و عبارت از واگذاری امر یا بهره برداری از یک امر عام المنفعه به طور انحصاری به شخص یا اشخاص معین در مدت معین با سرمایه امتیاز گیرنده و پرداخت سهم ادارۀ دولتی امتیاز دهنده. امتیاز امکان دارد طولانی و یا برای مدت محدود باشد. امتیاز به موجب قانون توسط امتیاز دهنده به امتیاز گیرنده اعطا می گردد، مانند: امتیاز نفت و گاز، معدن، توزیع برق، آب و امثال اینها.

۲) با پذیرش این برداشت و استنباط که عقد تعهدات مرافق عامه «قرارداد امتیاز امر عمومی» است، این نتیجه به دست می آید که عقد تعهدات مرافق عامه عبارت از عقدی است که میان حکومت و یکی از شرکت ها و یا افراد جهت ادارۀ مرافق عامه و بهره برداری (استغلال) آن با شرایط معین منعقد می گردد.

عقد تعهدات مرافق عامه یکی از طُرق ادارۀ مرافق عامه است. در این عقد حکومت در حکم صاحب کار، ملتزم (شرکت و یا فرد) در حُکم مقاول است. اما، این عقد میان حکومت و شرکت و یا فرد عقد مدنی نیست، بلکه عقد اداری است. اما، عقد میان شرکت و یا فرد با مستهلکین عقد مدنی است، مانند عقد میان شرکت برق، گاز، آب و یکی از مستهلکین جهت استفاده از برق، گاز، آب و غیره.

۳) تنظیم عقد تعهدات مرافق عامه که یکی از انواع عقد اداری است در ق. م که روابط مدنی افراد را تنظیم می نماید محل ایراد به نظر می رسد. به نظر می رسد علت تنظیم این عقد در ق. م اقتباس از ق. م. ج. م است.

تعذر Impossiblity

تعذر از ریشۀ «عذر» گرفته شده است که در لغت به معنی مشکل بودن و دشوار بودن انجام امری است. در اصطلاح حقوق مدنی، تعذر عبارت از دشواری و مشکل بودن انجام تعهد است.[٤٦٦]

تعزیر Statutory punishment

٤٦٥ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۷۸۵.

٤٦٦ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۷۰۴.

تعزیر در لغت به معنی تأدیب است. در اصطلاح شرع تعزیر عبارت از جزا هایی است که مقدار و کیفیت آن در شرع تعیین نگردیده بلکه به ولی امرمسلمین یا قاضی محول گردیده است مانند سود گرفتن، خیانت در امانت و نظیر اینها. قاضی می تواند از بین مجازات های جائز یکی را انتخاب کند که از نصیحت تا اعدام را در بر می گیرد.[٤٦٧]

تعسف Abuse of right

تعسف از ریشهٔ «عسف» گرفته شده است که به معنی گژ روی، عدول از راه و یا کاری و ستم در حق خود و غیر است. در فقه تعسف به شیوه ای از تصرف در حق یا استیفای آن است که مقتضیِ ستم و زیانی در حق غیر باشد[٤٦٨] مانند فسخ نامزدی بدون دلیل موجه و نظیر آن.

تعلیق Suspend

تعلیق از ریشهٔ «علق» گرفته شده و به معنای آویختن، آویزان کردن و آویزش است[٤٦٩] و در اصطلاح حقوقی، به منوط و معلق ساختن تحقق امری به امری دیگر و یا ربط دادنِ حصول چیزی به چیزی دیگر، تعلیق گویند مانند اینکه شخصی به دیگری بگوید: در صورتی که مسافرت نمایم، شما وکیل من هستید! یا در صورتی که فلان شخص بیاید این شی را به شما به فروش می رسانم![٤٧٠] ق. م نیز در تعریف عقد معلق از فقه پیروی نموده و مادهٔ ۵۹۵ فقرهٔ دوم آن در این باره می گوید که: «تعلیق، عبارت است از مرتب گردانیدن امر متعلق به آینده بر متحقق شدن امر دیگری در زمان آینده، توسط یکی از ادوات شرط.».

تعلیق تنفیذ حکم Suspension of execution of decision

تعلیق تنفیذ حکم مرکب از تعلیق (ر. ک: تعلیق)، تنفیذ (ر. ک: تنفیذ) و حکم (ر. ک: حکم) است. مادهٔ ۲۲۱ کُد جزا در تعریف تعلیق تنفیذ حکم می گوید :«تعلیق تنفیذ حکم حالتی است که محکمه، تطبیق حکم را بالای متهم در جرایمی که جزای آن حبس الی ۵ سال باشد، با نظرداشت موجودیت یکی از اسباب تعلیق تنفیذ حکم، مندرج این فصل، الی مدت پنج سال تعلیق می نماید.». طبق مادهٔ ۲۲۳ کُد جزا: «(۱) محکمه می تواند در یکی از حالات ذیل تنفیذ حکم را تعلیق نماید:

۱- جرم ناشی از سهل انگاری و غفلت یا اهمال در اجرای وظیفه یا خطا در فهم قانون باشد.

۲- متهم جرم ترافیکی مصدوم را کمک و یاری نموده و فرار نکرده باشد.

---

٤٦٧. داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، ص ۲۹٦.

٤٦٨. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۰۶.

٤٦٩ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۷۰۷.

٤٧٠. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۰۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۰۷.

۳- مرتکب، قبلاً محکوم به جزاء نشده باشد.

۴- محکمه دریابد که متهم سابقهٔ جرمی نداشته و خود به مراجع مربوط اطلاع یا خود را تسلیم نموده و رفتار وی نمایانگر اطاعت او از قانون درآینده باشد.

۵- مدعی حق العبد ابراء نموده یا متهم به رضایت خود خسارهٔ وارده راجبران نموده باشد.

۶- در صورتی که جرم توسط متعلم یا محصل یا زن حامله یا شخص بین ۱۸ تا ۲۰ سال ارتکاب یافته باشد، مشروط بر این که مجرم متکرر نباشد.

۷- سایر احوال نظر به اوضاع و احوال جرم و مرتکب به تشخیص محکمه.».

تعمیم Generalize

تعمیم در لغت به معنی همگانی کردن، شامل همه گردانیدن و فراگیر کردن است.[۴۷۱] در اصطلاح حقوقی، به نظر می رسد تعمیم شامل ساختن و فراگیر کردن یک حکم بر مسایل متعدد است.

تعویض compensation/ remedy

تعویض در لغت به معنی عوض دادن، بدل کردن، تبادل، تبدیل، عوض، مبدل، معاوضه و جایگزینی است[۴۷۲] که جمع آن تعویضات است. در اصطلاح حقوق مدنی، تعویض عبارت است از عوض در عقد بیع. همچنین، تعویض در ق. م در مفهوم جبران خسارت نیز استعمال شده است (ر. ک جبران خسارت).

تعویق Delay

تعویق در لغت به معنی به تأخیر انداختن کاری، عقب انداختن، موکول کردن و تأخیر است.[۴۷۳] در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد که تعویق به تأخیر انداختن اجرای تعهد (وجیبه) است توسط مدیون.

تغریر Deceive/ fraud

تغریر از ریشهٔ «غرر» به معنای فریفتن، به غرور افگندن و در معرض خطر قرار دادن است. در اصطلاح حقوقی و فقهی تغریر عبارت از فریفتنِ طرفِ مقابل معامله با نمایاندن غیرواقعی شی به امر و یا وصفی تغریر گویند. فقهاء عموماً تغریر را با تدلیس مترادف می دانند. تغریر بر دو نوع است: تغریر قولی، که به موجب گفته های غیر واقعی یکی از متعاملان صورت می پذیرد. به عنوان مثال، بایع مبیعه را به وصفی می ستاید که واقعیت خلاف آن است. تغریر فعلی، چنان است که یکی از متبایعین چنان در عمل وانمود می کند که در مبیعه مزیتی است، در حالی که چنین نیست.[۴۷۴]

471. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2017).

472. Ibid, (Last visit: 19/8/2016).

473. Ibid, (Last visit: 19/8/2016).

۴۷۴ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۱۵؛ و وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و

تفتیش Audit

تفتیش در لغت به معنی جستجو کردن، کاوش کردن، بازرسی، کاوش و تفحص است.[۴۷۵] مادۀ ۳ جزء ۱ قانون ادارۀ عالی تفتیش در تعریف تفتیش می گوید: «تفتیش عملیۀ بازرسی منظم و عینی معاملات، عملکردها، صورت حساب ها، گزارشات داخلی، طرز العمل های مالی و حسابداری، سیستم اطلاعات و معلومات الکترونیکی و سایر اسناد است جهت حصول اطمینان از صحت آنها با صورت حساب های مالی مراجع مندرج مادۀ پنجم این قانون.». اما، مادۀ ۳ جزء ۵ قانون اجراآت جزایی در تعریف تفتیش می گوید: «تفتیش: بازرسی اماکن، اشیا و اسناد است به منظور گرفتاری مظنون یا متهم، ضبط اشیاء و حفظ مدارک جرم.».

تفحص Search

تفحص در لغت به معنی پژوهیدن، واکاوی، وارسی و جستجو کردن، تحقیق کردن، پیجویی، تجسس و استفسار است.[۴۷۶] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، تفحص عبارت است از جستجو و تحقیق در مورد حقیقت یک امر.

تفریق قضایی Judial separation

تفریق از ریشۀ فرق گرفته شده که در لغت به معنی جدا کردن، جدایی انداختن و از هم گسیختن است.[۴۷۷] چون این جدایی میان زن و مرد توسط قاضی گاه در اثر مطالبۀ زن، مانند: عدم انفاق شوهر، وجود عیب جنسی در شوهر، حبس و غیبت شوهر صورت می پذیرد آن را تفریق قضایی می گویند. در اصطلاح حقوق مدنی به نظر می رسد تفریق قضایی عبارت است از طلاق زوجه توسط قاضی در اثر تقاضای زوجه به سبب عیب، عدم انفاق، حبس، غیابت، ضرر، ارتداد یکی از زوجین، ایلاء، ظهار و لعان.

تفسیر Interpretation

تفسیر از ریشۀ فسر گرفته شده که در لغت به معنی واضح ساختن و آشکار ساختن است. همچنین، تفسیر در لغت به معنای بیان و کشف مقصود گوینده اطلاق می‌گردد. به شخص و یا نهادی که قانون را تفسیر می نماید مفسر می گویند. طبق تعریفی که در کتاب لسان العرب یکی از کتب معتبر در فرهنگ لغات لسان عربی مسجل گردیده است، «الفسر: البیان» تفسیر به معنای بیان و روشنگری است؛ یعنی: تفسیر الشی به معنای تبیین آن است. تأویل از ریشۀ فعل أول گرفته شده است که به معنی تفسیر کردن و بیان کردن

ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۷۲ و ۳۰۷۳.

475. https://www.vajehyab.com (Last visit: 30/12/2017).

476. Ibid, (Last visit: 19/8/2016).

۴۷۷ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۲۰.

است.[٤٧٨] تعبیر از ریشهٔ عبر گرفته شده است که در لغت به معنی به عبارت آوردن، به سخن آوردن، بیان کردن، خواب را تفسیر کردن و شرح دادن است.[٤٧٩]به شخصی که تعبیر می نماید معبر می نامند. از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می یاید که تأویل، تفسیر و تعبیر در لغت دارای معنی تقریباً مشابه اند. اما، تعبیر برای شرح و بیان خواب و تأویل در شریعت مترادف با تفسیر است. در اصطلاح حقوقی تفسیر قانون عبارت از کشف مراد و مقصود و ارادهٔ قانون گذار است در صورت مبهم بودن لفظ قانون. مادهٔ ۴ جزء ۸ قانون تشکیلات و صلاحیت محاکم در تعریف تفسیر می گوید: «تفسیر توضیح و تشریح مقصود حکم قانون و ابراز ارادهٔ مقنن است.».

تفسیر ادبی Textualism

در تفسیر ادبی، مفسر تنها به الفاظ و عبارات قانون توجه دارد و می کوشد تا به یاری فنون مربوط به قواعد و دستور زبان، معنی درست آن را بفهمد و اجمال و نقص قانون را برطرف سازد. به عبارت دیگر: در این روش مفسر برای درک ارادهٔ قانونگذار از عبارات، اصطلاحات و واژه ها استفاده می نماید.[٤٨٠] این روش یکی از پر کاربرد ترین روش ها در علم حقوق به نظر می رسد، زیرا این روش به کثرت توسط استادان و دانشمندان علم حقوق در تفسیر قوانین مورد استفاده قرار می گیرد. به حیث مثال، مادهٔ ۲۲ ق. ا را که تصریح می نماید: «هر نوع تبعیض و امتیاز میان اتباع ممنوع است [...].» است می توان تفسیر لفظی نمود. تبعیض در لغت به معنی جزء جزء کردن، جدا کردن برخی از برخی، برخی را قبول و برخی را رد کردن، تقسیم و جدا کردن بعضی از بعضی و رجحان بعضی بر بعضی است.[٤٨١] امتیاز در لغت به معنی جدا شدن از یکدیگر، برتری داشتن و مزیت داشتن است.[٤٨٢] به نظر می رسد منظور قانونگذار اساسی از امتیاز در مادهٔ ۲۲ ق. ا برتری و رجحان یک تبعه بر تبعه دیگر براساس معیار های مانند جنس، قوم، زبان، منطقه و امثال اینها است.

تفسیر تأریخی originalism/ hisotoric interpretation

چنانچه مفسر از اسناد تأریخی برای کشف منظور قانونگذار استفاده نماید، تفسیر را تاریخی می‌نامند. به عبارت دیگر: در صورت مبهم، مجمل و ناقص بودن متن قانون، مفسر می کوشد با استفاده از اسناد و مدارک مربوط به زمان وضع قانون و بحث های صورت گرفته در پارلمان به قصد واقعی مقنن دست یابد.[٤٨٣] به عنوان مثال مفسر از مقدمات تهیه قانون و

٤٧٨. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۲۹۶.
٤٧٩ . همان، محمد معین، ص ۳۲۸.
٤٨٠. محسن صادقی (۱۳۸۴). اصول حقوقی و جایگاه آن در حقوق موضوعه، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۱۴۴.
٤٨١ . ـــــ (۲۰۰۷- ۲۰۱۱ م). دایرة المعارف آریانا، جلد (۲)، چاپ اول، کابل: اکادمی علوم افغانستان، ص ۷۱.
٤٨٢ . محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۱۲۱.
٤٨٣ . همان، محمد معین، ص ۱۴۴.

مباحثه نماینـدگان مجلـس، مطالعـهٔ مشـروح مذاکرات منظور قانون‌گذار را کشف و قانون را تفسیر می کند.[٤٨٤] مانند مشروح مذاکراتی کـه توسـط دارالانشـای کمیسـیون تسـوید قـانون اساسـی در دو جلـد زیـر عنـوان: دارالانشـای قانون اساسی، قانون اساسی نوین افغانستان از تسوید تا توشیح، ۲ جلـد، کابـل: دارالانشـای قانون اساسی، حوت ۱۳۸۲ هجری شمسی به نشر رسید و در برگیرندهٔ بحـث هـای اعضـای کمیسیون تدقیق قانون اساسـی اسـت و ماننـد مشروح مذاکراتی که توسط کمیسیون مسـتقل حقوق بشر افغانستان در مـورد قـانون اساسـی افغانستان زیر عنـوان: جاویـد، دیـن محمـد و ولوالجی، اسدالله، لویه جرگهٔ اضطراری (جلد اول) و جلد هـای دوم، سـوم و چهـارم تحـت عوان فرایند شکل گیری قانون اساسی: موضـع گیری ها، چالش ها و تفاهمات در لویه توسط کمیسیون مسـتقل حقـوق بشـر افغانسـتان در سال، ۱۳۸۱ هجـری شمسـی بـه نشـر رسـیده است و در برگیرندهٔ بحث هـای اعضـای لویـهٔ جرگهٔ تصویب قانون اساسی و تفاهماتی که در ایـن جرگـه در مـورد قـانون اساسـی صـورت پذیرفت است. به دلیل نبودن مشروح مذاکرات قوانین، این روش در افغانستان کمتر و یا اصلاً مورد استفاده قرار نمی گیرد.

تفسیر رسمی Official interpreation

تفسیر رسمی عبـارت از تفسـیری اسـت کـه توسط مرجع مفسر قـانون صـورت مـی گیـرد. ارزش و اعتبار این نوع از تفسـیر، ماننـد خـود قانون است و برای تمام افراد و محاکم الزام آور است. اهمیت تفسیر قانونی و شناسایی مرجـع تفسیر قانونی این است که تفسیر قانونی حلال مشکل است و به تفسیر های متفاوت شخصی کـه توسـط حقوقـدانان از نصـوص قـوانین بـه خصوص قانون اساسی صورت می گیرد، پایان می دهد. به حیث مثال، تفسیر های مختلفی را که حقوقدانان در مورد این که قانون تشـکیل و صـلاحیت کمیسـیون مسـتقل انتخابـات و کمیسیون رسیدگی به شکایات انتخاباتی جـزء قانون انتخابات است و یا نیست و یـا ایـن کـه وظیفه رئیس جمهور در اول جوزای سال پنجم بعد و یا قبل از انتخابات ختم می شـود (مـادهٔ ۶۱ ق. ا) و یا این که دورهٔ کاری ولسی جرگه به تأریخ اول سرطان سال پنجم بعد و یـا قبـل از انتخابات ختم می شود (مادهٔ ۸۳ ق. ا) خاتمه می‌دهد.

تفسیر محدود Narrow interpretation

تفسیر محدود که به نـام تفسـیر مضـیق نیـز نامیده مـی شـود تفسـیری اسـت کـه در آن از معنـای مـواد قـانونی تجـاوز ننمـوده و حـدود اجرای آن را توسعه ندهند. اصولاً تفسیر مضیق در قوانین مربوط به نظم عمومی به کار می رود زیرا این قبیل قوانین با مصالح اساسـی جامعـه پیوند دارد و بـر اسـاس آن، آزادی‌هـای فـردی حفظ می‌گردد. مطابق اصل قانونی بودن جرم و مجازات، تمامی قوانین جزایـی بایـد بـه طـور

٤٨٤. ناصر کاتوزیان (۱۳۷۹). کلیات حقوق، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۳۵۵- ۵۲۷.

مضیق و محدود تفسیر گردند و کاملاً طبق همان الفاظ و عباراتی که قانون‌گذار برای بیان اغراض خود به کار برده است، صورت گیرد.

تفسیر شخصی Personal interpretation

تفسیر شخصی که به نام تفسیر نظری و علمی نیز یاد می شود عبارت از تفسیری است حقوقدانان و استادان حقوق در نوشته ها و سخنرانی ها و دروس خویش از قوانین می کنند. به اعتبار اینکه این تفسیر جنبهٔ رسمی ندارد و دولت عهده دار آن نیست آن را «تفسیر شخصی» می گویند. همچنین، به دلیل این که فهم، عقل، درجه تحصیل، هوش و ... هر حقوقدان متفاوت است، معمولاً تفسیر هایی را که حقوقدانان از نصوص قوانین ارایه می نمایند متفاوت و متعارض است. به حیث مثال، اگر یک مادهٔ قانون را که مبهم و مجمل باشد، چندین حقوقدان تفسیر نمایند، چندین تفسیر و استنباط ارایه خواهند نمود.

تفسیر قضایی Judicial interpretation

تفسیر قضایی عبارت از تفسیری است که توسط قضات صورت می گیرد، زیرا زمانی که دعوی نزد قاضی غرض حل و فصل اقامه می شود، قاضی مطابق اصل مستند و مستدل بودن حکم و مادهٔ ۲۴۷ ق. ا. م. م باید فیصلهٔ خویش را مستند به قوانین صادر نماید. در این صورت، قاضی مکلف است قانون را به ویژه در صورتی که دارای ابهام و غموض باشد تفسیر نماید. این تفسیر توسط قاضی در دعاوی بین اشخاص صورت می گیرد و اعتبار آن محدود به همان دعوی است. بنابراین، تفسیری که قاضی در دعوی خاص از قانون می نماید، نه در دعاوی دیگر برای او الزام آور است و نه سایر قضات را مجبور به رعایت آن می نماید.

تفسیر وسیع Broad interpretation

تفسیر وسیع (موسع) آن است که معنی مواد قانونی را تا آنجا که قابلیت کشش دارد را با رعایت انصاف و عدالت توسعه دهند. در تفسیر موسع تنها پای‌بندی به الفاظ و عبارات قانون کافی نیست و باید به مصالح مورد نظر قانون‌گذار نیز مراجعه کرد. بر اساس این روش، حکمی که قانون برای موضوعی معین در نظر گرفته به موضوعات و حالات مشابه تسری داده می‌شود زیرا قانون‌گذار به همه این اعمال و رفتار انسان ها احاطه و اشراف ندارد تا آن‌ها را پیش‌بینی کند یا برای هر یک حکمی مستقل در قانون در نظر گیرد. لذا با استناد به روح و هدف قانون‌گذار و عرف و عادت، تفسیری موسع از قانون ارایه می‌شود. در حقوق خصوصی به سبب انعطاف پذیری بیش‌تر متون قانونی و نپرداختن به جنبه‌های نظم عمومی و مصالح اجتماعی، قاضی می تواند با توسل به این شیوه، راه حلی مناسب پیدا نماید، اما بر عکس در امور جزایی که عموماً جنبه نظم عمومی دارد و به مصالح اجتماعی مربوط می‌گردد، تفسیر موسع به سلب حقوق و آزادی های فردی می‌انجامد و با اصل قانونی بودن جرایم و مجازات ها سازگاری ندارد.

به حیث مثال عبارات ضرر و جبران خسارت در مادۀ ۵۱ ق. ا را که تصریح می نماید: «هر شخص که از اداره بدون موجب متضرر شود، مستحق جبران خساره می باشد و می تواند برای حصول آن در محکمه دعوا اقامه کند [...]». دو گونه می توان تفسیر کرد: تفسیر محدود و تفسیر وسیع. هرگاه عبارات ضرر و جبران خسارت را تفسیر محدود نماییم، نتیجه این می شود که منظور قانونگذار اساسی از ضرر و جبران خسارت صرف ضرر و جبران خسارت مادی است. اما، هرگاه عبارت ضرر و جبران خسارت را در این ماده تفسیر وسیع نماییم، نتیجه این می شود که ضرر و جبران خسارت در این ماده شامل ضرر مادی، معنوی، مختلط و عدم النفع می شود. [۴۸۵]

تفسیر منطقی/ ساختاری Structuralism

تفسی منطقی- ساختاری عبارت از تفسیری است که مفسر غرض کشف اراده و مقصد قانونگذار از نظم منطقی فصل، ابواب و مواد قانون استفاده می نماید. به حیث مثال، دولت در حقوق بین الملل بر مجموعۀ افرادی اطلاق می گردد که در سرزمین معین زندگی می نمایند و دارای حکومت و حاکمیت اند. اما، هرگاه قانون اساسی افغانستان را در مورد دولت تفسیر منطقی نماییم، با توجه به این که در فصل اول ق. ا احکامی که در فصل اول قانون اساسی زیر عنوان دولت آمده است مربوط به کل نظام سیاسی می شود و در فصل سوم، رئیس جمهور در رأس نظام سیاسی قرار دارد، در فصل چهارم حکومت، فصل پنجم شورای ملی، فصل هفتم قضاء این نتیجه به دست می یاید که دولت در افغانستان بر مجموعۀ قوای ثلاثه گفته می شود. از این رو، عناصر متشکله دولت در افغانستان عبارت اند از حکومت، شورای ملی و قوۀ قضائیه.

تفسیر مبتنی بر عمل Pragmatism

تفسیر مبتنی بر عمل عبارت از تفسیری است که مفسر قانون را بادرنظرداشت عمل و تطبیق قانون تفسیر می نماید مانند تفسیر مادۀ ۸۴ قانون اساسی و نظیر آن.

تفسیر مبتنی بر قضیۀ قضیه Precdent

تفسیر مبتنی بر قضیه قبلی عبارت از تفسیری است که مفسر قانون را مطابق قضیه های قبلی تفسیر می نماید مانند تفسیر مادۀ ۱۲۱ قانون اساسی و نظیر آن.

تفسیر عقد Interpretation of contract

معنی لغوی تفسیر گذشت. تفسیر عقد را نباید با تفسیر قانون یکی دانست، زیرا در تفسیر قانون، مفسر کوشش می نماید، اراده قانوگذار را کشف نماید، اما در تفسیر عقد، مفسر سعی می نماید، اراده و خواست طرفین عقد را استنباط و کشف نماید. بنابراین، تعریفی که می توان به تفسیر عقد ارایه کرد این است که: تفسیر عقد کشف اراده طرفین عقد است توسط مفسر.

---

۴۸۵ . در مورد انواع ضرر ر. ک: نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان، حقوق وجایب، چاپ ششم، کابل: انتشارات سعید، صص ۲۷۰ و ۲۷۱.

تفکیک قوا Seperation of powers

حکمای ایام باستان، نویسندگان و فلاسفهٔ قرن هجدهم و حقوقدانان امروز و دیروز با تکیه بر مسألهٔ تفکیک قواء کوشیده اند از تمرکز فساد انگیز و خود کامهٔ قواء در یک شخص و یا یک گروه جلوگیری کنند چرا که برحسب اقتضای مزاج تمرکز گرایی، کسی که قدرت را به دست دارد، پیوسته در وسوسه سوء استفاده از آن است. قدرت بی حد و مرز، خودسری می آورد، زیرا به گفتهٔ لرد اکتن که به صورت مثل در آمده است: «قدرت، فاسد می کند و قدرت مطلق مطلقاً فاسد می کند.». از این رو، دانشمندانی مانند ارسطو، ژان بُدن، کرومول، جان لاک، ژان ژاک روسو و غیره در مورد تفکیک قواء نظریه پردازی نموده اند.[٤٨٦] اما، اصطلاح تفکیک قوا بالاتر از همه به نویسنده فرانسوی مونتسکیو نویسنده کتاب روح القوانین باز می‌گردد، کتابی که وی در آن اعلام نموده است قدرت دولت باید به سه قوه مقننه، اجراییه و قضاییه تقسیم شود. هدف اصلی تفکیک قوا نخست از جهت منفی آن یعنی پرهیز از تمرکز قدرت در دست یک ارگان دولت است که می‌تواند منجر به اجرای غیرقابل کنترول آن توسط قوه مذکور و در نتیجه استبداد آن گردد. تمرکز قدرت یکی از خصوصیات است که در پادشاهی های مطلقه و در نظام های دیکتاتوری و کمونیستی یافت می‌گردد.

در این زمینه می‌توان به اظهارات مادیسون[٤٨٧] در مجلهٔ «Federalist Papers» شماره های 47 و 51 ارجاع داد که می‌گوید:

«جمع شدن تمام قوای مقننه، اجرائیه و قضاییه، در یک جا، خواه در یک نفر یا در تعدادی چند یا در دست افراد بیشتر و خواه به صورت موروثی، خود انتصابی یا انتخابی، در اظهار عقیده‌ای منصفانه همان شکل دقیق استبداد است»و «تنها قدرت می‌تواند قدرت را کنترول کند». این کلمات هنوز نیز تطبیق می‌شوند. سه رکن کلاسیک قوای دولتی یعنی مقننه، اجرائیه و قضائیه یکدیگر را محدود و مهار نموده و از این طریق همدیگر را در مقابل برخورداری از قدرت غیر قابل وارسی و استفاده نامحدود از قدرت، متوازن و هم اندازه می‌سازند. در نتیجه، جهت تأمین و تضمین این وظیفه و عمل، هر کدام از شعب قدرت دولتی باید دارای میزان معینی از استقلال و خود مختاری بوده و جهت تضمین این استقلال، برای صلاحیت های مستقل هر کدام از قوای دولتی باید محدودیتی وجود داشته باشد. به عبارت دیگر: باید تضمینی وجود داشته باشد که به موجب آن قوه مقننه صرف نسبت به وضع قانون اقدام نموده و خود به اجرای آن اقدام ننماید، قوه اجرائیه تنها اقدام به

٤٨٦. سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان، صص ۱۹۸- ۲۰۸.

٤٨٧. چارلز مادیسون یکی از بنیانگذاران قانون اساسی ایالات متحده امریکا است.

اجرای قانون کند و نسبت بـه تصـویب قـانون اقدام ننماید و قضات صرف نسبت به قضاوت و تطبیق قانون اقدام کنند و نـه وضـع قـانون از طرف خویش.

هدف اصلی این اصل کـاهش امکـان خـود کـامگی و اسـتبداد و سـوء اسـتفاده از قـدرت اسـت. بـدین صـورت، ایـن اصـل بـه عنـوان محافظ آزادی شخصی اتباع عمل می‌کند. این خصوصیت با کنترل قدرت در معنای «بررسی هـا و تـوازن‌هـا» (چـک و بـیلانس) تکمیـل مـی‌شـود. صـلاحیت‌هـا و حقـوق مبنـی بـر مشـارکت کـه در قـانون اساسـی مشـخص شده‌اند، کنتـرول سـه قـوه توسـط همـدیگر را تضمین می‌کنند. این اصل مراقب آن است کـه هیچ قوه‌ای بیش از حـد قـوی نشـده، وسوسـه نگردد که اتباع را تحـت سـتم قـرار داده، از آن طریق آزادی‌های آنها را محـدود کنـد. بـا ایـن حال، تفکیک قوا فواید آشکار بیشتری دارد. در این باره باید تأکید کرد که انتقال دادن وظـایف دولت به ارگان‌های مختلف موجب آن می‌شود که اطمینان حاصل کنیم صلاحیت‌ها به نحوی مناسب با خصوصیات و توانمندی های خاص هر کدام از ارگان‌های ذیربط، میان آنهـا توزیـع شده است.

- تفکیك نهادی و تشـکیلاتی قـوا: اصـل تفکیك قوا متضمن آن است که سه قوه باید بـه نحو جداگانه سازمان یابند.[٤٨٨] نظریهٔ تفکیـک قواء تیوری نظری محض نبـوده، بلکـه امـروزه نظام های ریاستی، پارلمـانی و مخـتلط یعنـی نیمه ریاستی و نیمه پارلمـانی را متـأثر سـاخته است. درجهٔ این تأثیر بر حسب نظام هـا فـرق می نماید. هرچند در نگاه اول به نظر می رسد نظریه تفکیک در نظام های ریاستی منجـر بـه ایجاد تفکیک مطلق قواء گردیده است، اما اگر دقت نماییم در می یابیم که نظریه تفکیک قواء حتی در نظام های ریاستی منجـر بـه تفکیـک مطلق قواء نشده است، بلکه در این نظام ها نیز نوعی بررسـی و تـوازن[٤٨٩] وجـود دارد و قـوای ثلاثه در این نظام در جزیره هـای جـدا از هـم قرار ندارند. از همین رو، می توان گفت کـه در ایـن نظـام نسـبت بـه نظـام پارلمـانی و نیمـه ریاستی نیمه پارلمانی نوع تفکیک شـدید قـواء وجـود دارد. در نظـام هـای پارلمـانی نظریـه تفکیک قواء منجر بـه ایجـاد بررسـی و تـوازن گردیده است و تفکیک قواء در این نظام ها بـه صورت نسبی وجود دارد.

---

٤٨٨. رامین مشتاقی (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک برای حقوق اساسی افغانستان، مترجم: حسین غلامی، چاپ چهارم، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک، صص 117- 126.

٤٨٩ . بررسی و توازن ترجمه عبارت انگلیسی « check and balance» است. «check» را لغت شناسان توقف (ناگهانی)، وقفه ناگهان، باز ایستادن، متوقف کردن، باز داشتن، جلوگیر، پیشگیر، مانع، رادع، بازدار، باز داشتن، جلوگیری کردن، مهار کردن، لجام (لگام) کردن، بررسی، بازبینی، وارسی و مقابله ترجمه کرده اند. «balance» را نیز توازن، هموزنی، همسنگی، تعادل، هم تراز کردن، هم سنگ کردن، هم وزن کردن یا بودن، برابر کردن، متعادل کردن یا شدن ترجمه کرده اند. در این مورد ر. ک:
www.translategoogle.com (Last visit: August, 2014).

- **تفکیك شخصی قوا:** تجمیع و ترکیب یك وظیفه قضایی و اجرایی در یك شخص، موجب نقض اصل تفکیك قوا خواهد شد. اگر یك قاضی در عین حال یك وزیر هم باشد، اندیشه و آرمان تفکیك قوا نقض خواهد شد.[٤٩٠]

تفلیس Bankruptcy/insolvency

تفلیس از ریشهٔ «فلس» گرفته شده است که در لغت به معنی مفلس کردن، مفلس خواندن، به افلاس منسوب کردن و ورشکسته دانستن است. در اصطلاح حقوق مدنی، تفلیس عبارت است از ورشکستهٔ مدنی خواندن شخصی که از تصرف در اموال خویش بازداشته شده باشد. بنابراین، عملی که قاضی به حکم قانون در بازداشتن مفلس از اموال خویش به دلیل افلاس انجام می دهد، تفلیس گویند.[٤٩١]

تقسیم Division

تقسیم در لغت به معنی افراز نصیب، جدا کردن و جداسازی نصیب است. شخصی که مالی را تقسیم می نماید قاسم، مالی که تقسیم می شود مقسوم، اشخاص یا شرکائی که مال به نفع آن ها تقسیم می شود مقسوم لهم (جمع) و مقسوم له (مفرد) نامیده می شوند. در اصطلاح فقهی فقهاء تعاریف متعددی برای تقسیم ارایه کرده اند: فقهای حنفیه در تعریف تقسیم می گویند: تقسیم عبارت از جمع نصیبِ شایع در مکان معین و مخصوص.[٤٩٢] مادهٔ ١١١٤ مجلة الاحکام در مورد تعریف تقسیم می گوید که: «تقسیم عبارت از تعیین حصص شایعه یعنی افراز بعضی حصص شایعه از بعضی آن به وسیله پیمانه و مقیاس مانند ذرع ، وزن وکیل می باشد.».

طبق مادهٔ ١٩٥١ ق. م: «تقسیم عبارت از تعیین حصهٔ مشاع و اداء آن که به رضایت شرکاء یا حکم محکمه صورت می گیرد.».

تقسیم به افراز Division to parts

افراز به معنی جدا نمودن یک بخش شی از مقدار یا بخش دیگرآن است.[٤٩٣] تقسیم افراز در فقه به نام تقسیم اجزاء و تقسیم مشابهات نیز نامیده می شود که در اموال مثلی صورت می پذیرد. این تقسیم زمانی که حاجت به تقویم یا قیمت گذاری مقسوم نباشد، صورت می پذیرد. زیرا، افراز عبارت از جدا نمودن حق هر یک از شرکاء از مال مشاع است از

٤٩٠. رامین مشتاقی (١٣٩٠). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک برای حقوق اساسی افغانستان، مترجم: حسین غلامی، چاپ چهارم، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک، صص 117- 126.

٤٩١. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٧٢٤.

٤٩٢ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٦)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٤٧٣٢ و ٤٧٣٣؛ ٩١- ٨٨٠؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (٥)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ١٣٣.

٤٩٣ . حسن عمید (١٣٨٣). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ١٧٢.

طریق ذرع در اموالی ذرعی، عدد در اموال عددی، کیل در اموال کیلی و وزن در اموال وزنی.[٤٩٤]

تقسیم تعدیل

تعدیل به معنی دو چیز را به هم برابر کردن است.[٤٩٥] تقسیم تعدیل طوری است که نصیب های مختلف با قیمت تعدیل شوند تا مساوات و برابری در میان شرکاء تحقق پیدا کند. به عنوان مثال، اگر مالِ مشترک قطعه زمین باشد و قیمت اجزای آن به به سبب قوت انبات (رو یانندگی) و یا نزدیکی به آب و امثال اینها متفاوت باشد و یا جنسی که در اجزای مختلف آن قرار دارد، متفاوت باشند مثلاً بخش از آن نخلستان و در بخش دیگری آن تاک انگور باشد، اگر آن قسمت از زمین که در بین دو شریک مشترک باشد، و قیمت یک سوم از آن با دو سوم دیگر برابر باشد، در این صورت، باید ثلث را یک سهم و دو سوم دیگر را یک سهم و سپس قرعه کشی نمود تا میان سهام تعادل ایجاد گردد.[٤٩٦]

تقسیم تفریق

تفریق که در فقه قسمت فرد نیز یاد می شود، عبارت از قسمتی است که در آن برای هر شریک حصهٔ جزئی از مال مشترک تخصیص داده می شود، مانند: تقسیم یک خانهٔ بزرگ در میان دو یا چند کس، چنانکه نصف و یا ثلث آن خانه به یکی از شرکاء اختصاص یابد.

تقسیم جمع

تقسیم جمع عبارت از قسمتی است که حصص شایعه در هر فرد از افراد اَعیان مشترک که در اقسام آن جمع باشد. مادهٔ ۱۱۱۵ مجلة الاحکام در تعریف قسمت جمع می گوید: «قسمت بر دو نوع است: قسمت جمع و قسمت تفریق. قسمت جمع آن است که حصص شایعه در هر فرد از افراد اَعیان مشترکه در اقسام آن جمع باشد، مثل: سی گوسفند که بین سه نفر ده، ده مشترک باشد، در صورت تقسیم برای هر یک ده رأس گوسفند می رسد[...]». [٤٩٧]

تقسیم رد

٤٩٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۷۳۹؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۲۱۱ و ۲۱۲؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۳۵؛ و محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ شماره ۵۰۸۷.

٤٩٥. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۴۰۳.

٤٩٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۷۳۹ و ۴۷۱۰؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۱۲.

٤٩٧ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۷۳۷؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۲۲۵ و ۲۲۶.

قسمت رد نیز زمانی صورت می گیرد که حصه ها معادل همدیگر نباشند و از روی اضطرار به حالتی قبلی گذاشته شوند و شریکی که حصهٔ زاید را می گیرد، قیمت آن را به شریک دیگر رد نماید. بنابراین، قسمت رد عبارت از قسمتی است که به موجب آن شی را دو قسمت می نمایند به نحوی که یکی با دیگری از نظر قیمت تفاوت داشته باشند و جهت رعایت عدالت طرفی که حصهٔ پر بها تر را اخذ نموده است، قیمت آنچه را که زاید است به شریک دیگر پرداخت نماید. به عنوان مثال، اگر زمینی طور مناصفه میان دو نفر مشترک باشد، و در یک قسمت این زمین چاهِ و درخت وجود داشته باشد و بعد از تقسیم درخت و چاه مربوط یکی از شرکاء شود، شریکی که چاه و درخت شامل حصهٔ وی شده است، باید نصف قیمت چاه و درخت را به شریک دیگر پرداخت نماید.[٤٩٨]

تقسیم رضایی Consensual division

طبق مادهٔ ۱۱۲۱ مجلة الاحکام: «قسمت رضا آن است که در ملک مشترک بین متقاسمین به تراضی شان تقسیم شود یا همگی به رضایت خود مال مشترک را تقسیم نمایند.».[٤٩٩] مانند این که احمد و محمود دو برادر باشند و ده جریب زمین داشته باشند و توافق که هر برادر پنج جریب زمین را بگیرد.

تقسیم قضایی Judicial division

تقسیم قضایی عبارت از تقسیمی است توسط قاضی محکمهٔ ذیصلاح در اثر مطالبهٔ برخی از شرکاء در صورت عدم توافق شرکاء صورت می پذیرد.[٥٠٠] مادهٔ ۱۱۲۲ مجلة الاحکام در مورد تعریف قسمت قضایی می گوید: «قسمت قضاء آن است که تقسیم ملک مشترک به طلب بعضی از مقسوم لهم به حکم قاضی جبراً صورت گیرد.».

تقاعد Retirement

تقاعد از ریشهٔ «قعد» گرفته شده است که در لغت به معنی باز ایستادن از کار، بازنشستگی و بازنشسته شدن است.[٥٠١] به شخصی که تقاعد می نماید، متقاعد (بازنشسته) می گویند. در اصطلاح حقوقی، تقاعد طرد و ترک

٤٩٨ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۷۴۰؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۲۱۲ و ۲۱۳؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۳۵.

٤٩٩. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۳۴؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۷۳۷؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۱۵.

٥٠٠ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۷۴۳؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۱۵.

501. https://www.vajehyab.com (Last visit: 19/8/ 2016).

وظیفه است به دلیل تکمیل سن ۶۵ سالگی و یا تکمیل مدت ۴۰ سال خدمت.

تقصیر Fault

تقصیر از ریشهٔ «قصر» گرفته شده که جمع آن قصور است و به معنای اهمال و کاستی است.[۵۰۲] همچنین، تقصیر در لغت به معنی سستی کردن، کوتاهی کردن، خودداری کردن از کاری با وجود توانایی، سهو، خطا، غفلت، گناه و جرم است.[۵۰۳] به شخصی که مرتکب تقصیر می شود، مقصر می گویند. به نظر می رسد در مادهٔ ۷۷٦ ق. م خطا مترادف با تقصیر استعمال شده است زیرا قانونگذار در این ماده از «خطا و یا تقصیر» سخن می گوید و تقصیر را مترادف خطا استعمال نموده است. در اصطلاح، حقوقدانان تعاریف متعدد برای تقصیر ارایه کرده اند:

۱) عده ای از حقوقدانان بر این نظر اند که: تقصیر عبارت است از عمل زیانبار غیر مشروع: یعنی؛ عمل زیانبار مخالف قانون. این تعریف، معنای تقصیر را چندان واضح نمی سازد. زیرا، این تعریف مشخص ننموده است که کدام دسته از اَعمال زیانبار اند و از نظر قانون ممنوع می باشند. بنابراین، ایجاب می نماید، ضابطه های برای تعیین اَعمال زیانبار ترسیم گردد، که تعریف فوق این ضرورت را بر آورده نساخته است.

۲) استاد پلنیول تقصیر را به: اخلال در تعهد پیشین تعریف کرده است. به عبارت دیگر: تقصیر نقض تعهد پیشین است. تعهد در این تعریف در مفهوم تعهد قراردادی و تعهدات قانونی پیش بینی شده است.[۵۰۴] تعریف مذکور نیز مفهوم تعهداتی را که اخلال در آنها تقصیر محسوب می شود معین نکرده است. باوجود این، استاد پلنیول سعی می کند این تعهدات را طی موارد چهارگانه بر شمارد: خودداری از به کارگیری زور، خودداری از اَعمال فریبکارانه، خودداری از انجام عملی که شرایط انجام آن را اعم از قدرت بدنی یا مهارت لازم، داراء نمی باشد و هوشیاری در امر مراقبت از افراد و اشیاء. ولی، نباید موارد مذکور را تقصیر، بلکه اقسام آن محسوب نمود.

۳) استاد «امانویل ایوی» بر این نظر است که: برای تعیین مفهوم تقصیر باید میان دو امر ذیل هماهنگی بر قرار نمود:

۱- میزان انتظار معقولی که مردم از فرد انتظار دارند که به موجب آن حق دارند خودداری شخص از انجام اَعمال زیانبار را مطالب باشند؛ و

۲- میزان اعتماد معقولی که شخص به خود دارد و به موجب آن، این حق را برمردم پیدا می

۵۰۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۳۰.

۵۰۳. عبدالخالق قاسمی (۱۳۹۲). مسؤولیت مدنی ناشی از نقض قرارداد، چاپ اول، کابل: دانشگاه کاتب، ص ۲۴۳.

۵۰۴. پاتریس ژوردن (۱۳۸۵). اصول مسؤولیت مدنی، مترجم: مجید ادیب، چاپ دوم، تهران: نشر میزان، ص ۷۴.

کند که مبادرت به انجام عمل نماید بدون اینکه به دیگری زیان برساند. در چنین موارد است که فرد در میان این دوراهی، راهِ میانه را می گشاید که هماهنگ با اعتمادی است که به خود دارد و با اعتماد مردم به او نیز متعارض نمی باشد. این مکتب را، مکتب تجاوز به اعتماد مشروع می نامند. در این تعریف نیز ملاك و یا معیاری برای تعیین راه میانه که حرکت در آن شخص را از ارتکاب تقصیر مصؤون می دارد، ارایه نشده است.

۳- تعریف دیگر، تقصیر را به دو عنصر تجزیه می کند: بر مبنای این نظر، تقصیر چنانکه «دموگ» می گوید: تجاوز به حقی است که شخص آگاهانه انجام می دهد. یا به تعبیر «ساواتیه»: تجاوز به تکلیفی است که علی الرغم آگاهی به تکلیف بودن آن، صورت می پذیرد؛ و یا بر مبنای تعریف «ژوسران»: هتك حرمت یك حق است بدون داشتن حق معارض بالاتر یا معادل با آن حق. در تعاریف فوق، کلمات کلیدی که به کار رفته معین کننده ای معنای تقصیر نبوده، خود نیازمند توضیح و تعریف می باشند.

۴- تقصیر عبارت از عمل نکردن مانند انسان محتاط معقول و غیر متعارف بودن رفتار است.

۵- تقصیر عبارت از نقض غیر قانونی حق دیگری است.[۵۰۵]

۶- تقصیر عبارت است از اشتباه و لغزش در رفتار که انسانی محتاط در همان شرایط خارجی که وارد کنندهٔ ضرر در آن بوده است، دچار آن نمی شود.[۵۰۶]

۷- به نظر ژنی «تقصیر چیزی جز اشتباه در رفتار و عیب در کردار نیست که معمولاً برمبنای انسانی که در اعمالش راستکار و محتاط است، مورد ارزیابی قرار می گیرد.[۵۰۷]

۸- ساواتیه: «تقصیر عبارت است از اجرا نکردن تکلیفی که عامل می توانست از آن مطلع شود و رعایت کند.[۵۰۸]

تقلب Fraud

تقلب در لغت به معنی دگرگون کردن، در کاری به نفع خود و ضرر دیگری تصرف کردن، جعل، دغل کاری و نیرنگ است.[۵۰۹] شخصی که تقلب می نماید، متقلب نامیده می شود. در اصطلاح حقوق مدنی، برخی حقوقدان بر این نظر اند که تقلب عملی است حقوقی که مقصود فاعل آن عمل لطمه زدن به حقوق یا منافع دیگران یا نقض یک قانون

۵۰۵ . حسن بادینی (۱۳۹۲). فلسفهٔ مسؤولیت مدنی، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۱۵۱.

۵۰۶ . همان، حسن بادینی، ص ۱۹۸.

۵۰۷ . همان، حسن بادینی، ص ۱۹۲.

۵۰۸ . همان، حسن بادینی، ص ۲۰۳.

509. https://www.vajehyab.com (Last visit: 19/8/ 2016).

است.[۵۱۰] برخی دیگر می گویند: تقلب ارایه قصدی نادرست حقیقت است.[۵۱۱]

تکذیب Refuse/denial/ rebut

تکذیب از ریشهٔ «کذب» گرفته شده است که در لغت به معنی رد کردن، انکار کردن و دروغ شمردن است.[۵۱۲] در اصطلاح حقوقی، تکذیب دروغ شمردن یک امر است.

تکفین Funeral

تکفین در لغت به معنی مرده را کفن پوشیانیدن و کفن دادن به مرده است.[۵۱۳] در اصطلاح حقوقی، تکفین تهیه کفن به مرده است.

تکلیف Obligation

تکلیف از ریشهٔ کلف گرفته شده که در لغت به معنی وادار کردن به کاری دشوار است، چنانچه در لسان العرب آمده است: کلفه تکلیفاً، أی امره بما شق علیه؛ یعنی او را به کاری دشوار فرمان داد. در اصول به درخواست (امر نهی شارع) از مکلف در انجام یا عدم انجام (فعل و ترک فعل) کاری دشوار تکلیف گویند. بنابراین، تکلیف اولاً متوجه مکلف است و غیرمکلف تکلیفی ندارد. موضوع تکلیف نیز حتماً فعل یا ترک فعل است. در شرع تکلیفی قابل پذیرش است که از طرف شارع باشد و بالآخره تکلیف همیشه باید توأم با نوعی مشقت (حتی ظاهری) باشد. در نتیجه، اموری از قبیل نفس کشیدن هیچ وقت نمی تواند موضوع تکلیف قرار گیرد.[۵۱۴]

در حقوق نیز تکلیف به امری گویند که فرد ملزم به انجام آن می باشد و هرگاه برخلاف آن رفتار نماید به جزایی که در خور آن امر است، دچار می گردد. در هر موردی که قانون حقی را برای شخصی پیش بینی نماید، ناچار تکلیفی برای دیگری یا دیگران ایجاد می نماید. بنابراین، در برابر هر حقی، تکلیفی موجود است. حق و تکلیف مانند دو کفهٔ ترازو هستند که توازن آن در عالم عدالت باید رعایت گردد. از همین جهت می گویند: هرگاه شخصی پیدا شود که تنها در جزیرهٔ گمنام سکونت داشته باشد که هیچ ساکن دیگری نداشته باشد، هیچ گونه حقی نمی تواند داراء گردد و اموالی که در آنجا یافت می شود و از آن استفاده می نماید، ملک او شناخته نمی شود. کسی که تکلیف به عهده او گذارده شده ناچار غیر از کسی است که دارای حق می باشد.

به عنوان مثال، در مورد ملکیت خانه مالک خانه دارای حق مالکیت است و افراد دیگر مکلف به احترام آن حق هستند و نمی توانند به

---

۵۱۰ . محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، صص ۱۷۵ و ۱۷۶.

511. William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 129.

512. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/18/ 2018).

513. Ibid, (Last visit: 13/ 8/ 2016).

۵۱۴ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۳۴.

حق او تجاوز نمایند. پس، تکلیف نسبت به تعهد عامتر است و همهٔ افراد را در بر می گیرد، مانند: احترام به حق عینی که همه مکلف اند حق عینی دیگری را محترم بشمارند. اما، تعهد نسبت به تکلیف خاص تر است و صرف شامل مدیونین می شود، مانند: پرداخت دَین که صرف مدیون مکلف است آن را به داین بپردازد.

به عبارت دیگر: در برابر هر حق تکلیفی وجود دارد. گاهی این تکیف ناظر به اجرای موضوع حق است و شخص باید کاری را که صاحب حق می خواهد، انجام دهد. در این صورت، هرگاه کاری که باید انجام شود، مربوط به امور مالی باشد، او را «مدیون» یا متعهد یا ملتزَم می نامند. بنابراین، اگر شخص حق داشته باشد که از دیگری مقداری پول، یا احداث بنایی را بخواهد، کسی که مکلف است این تکلیف را انجام دهد، مدیون و متعهد است. بنابراین، کلمهٔ مدیون و متعهد ویژه امور مالی است و وظیفهٔ اشخاص را در امور غیرمالی حتی اگر مربوط به انجام دادن کاری باشد، تکلیف می نامند، مانند: تکلیف مربوط به حضانت و حسن معاشرت و تمکین. در واقع، این گونه تکالیف الزامی است در برابر حکم قانونگذار نه در برابر حق دیگری.[۵۱۵]

بنابراین، تکالیف ناشی از قانون را تکلیف و اشخاصی که مکلف به رعایت این تکالیف اند را مکلف و تکالیف ناشی از دَین را تعهد و مدیون را متعهد می نامند. پس، میان تکلیف و تعهد رابطهٔ عموم و خصوص وجود دارد؛ به این توضیح که: هر تعهد تکلیف است، ولی هر تکلیف تعهد نیست.

همچنین، وجیبه با وظیفه فرق دارد. وظیفه در لغت به معنی کار و خدمت، کاری که انسان مکلف به انجام آن است، می باشد که جمع آن وظایف است.[۵۱۶] به نظر می رسد تفاوتی که میان وظیفه، تکلیف و وجیبه وجود دارد این است که تکلیف عام است و وظیفه خاص. به این معنی که وظیفه بیشتر در ادارات استعمال می شود و تکلیف در هر موردی که فرد مکلف به اجرای کاری باشد. وجیبه بیشتر در ساحهٔ اصول فقه و حقوق وجایب (تعهدات) استعمال می شود و ناظر بر تعهداتی است که از اعمال و حوادث حقوقی ناشی می شوند.

تلاشی Search

تلاشی در لغت به معنی از هم پاشیدن، پراگنده شدن اجزای چیزی، اضمحلال و نیست و نابودن شدن است.[۵۱۷] در مفهوم مصطلح، تلاشی از معنی لغوی آن متفاوت

۵۱۵ . ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۲۴۹ و ۲۵۰؛ سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۱۱.

۵۱۶. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۹۲.

517. https://www.vajehyab.com (Last visit: 9/1/2018).

است. مادۀ ۳ جزء ۶ قانون اجراآت جزایی در تعریف تلاشی می گوید: «تلاشی: بازرسی بدن، لباس، محموله شخص و وسایل حمل و نقل است به منظور دریافت مدارک جرمی.».

تمامیت ارضی Territorial integrity

تمامیت ارضی مرکب از دو کلمه است: تمامیت که در لغت به معنی یکپارچگی، وحدت و همبستگی است و ارضی که اسم منسوب به ارض است که در لغت به معنی زمین است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی تمامیت ارضی یکپارچگی کشور و یا سرزمین است.

تلگرام Telegram

به نظر می رسد تلگرام از لسانی فرانسوی وارد ادبیات دری گردیده است. در اصطلاح تگرام «telgerām» اخبار و مطالب ارسال شده یا دریافت شده به کمک دستگاه تلگراف است. به نظر می رسد تلگراف نیز از لسان فرانسوی وارد ادبیات دری شده است. تلگراف «telgerāf» دستگاهی است که به وسیلۀ آن اخبار و مطالب را از راه دور مخابره کنند.[۵۱۸] به نظر می رسد با ایجاد فن آوری های پیشرفته مانند انترنت، ایمیل، موبایل و نظیر اینها امروزه از تلگرام استفاده نمی شود.

تمسک Rely/ invoke

تمسک در لغت به معنی چنک زدن، دستاویز قرار دادن، پناهبری و توسل، سند و حجت است.[۵۱۹] در اصطلاح حقوقی برخی حقوقدانان بر این نظر اند که تمسک عبارت است از سند کتبی برای اثبات واقعه در معاملات و دعاوی.[۵۲۰] این تعریف در مفهوم محدود برای تمسک ارایه شده است. به نظر می رسد تمسک عبارت است از متوسل شدن به وسایل اثبات دعوی برای اثبات ادعا.

تمویل Fund

تمویل در لغت به معنی مال دار ساختن و صاحب مال گردانیدن است.[۵۲۱] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی تمویل عبارت از تأمین هزینه فعالیت های معین دولت یا یک اداره است.

تنازل Give up/waive

تنازل از ریشۀ «نزل» گرفته شده است که در لغت به معنی برکناری و کناره گیری است. در اصطلاح حقوقی تنازل عبارت از تصرفی است که به موجب آن شخصی از حقی که دارد و یا از حقی که بر عهدۀ دیگری دارد عدول می نماید و یا آن را اِسقاط می نماید، مانند: تنازل

۵۱۸ . جهت معلومات بیشتر در این خصوص ر. ک: https://www.vajehyab.com (Last visit: 7/3/ 2016).

519. Ibid (آخرین بازدید ۸/ ۱۸/ ۲۰۱۶).

۵۲۰ . محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، ص ۱۴۱۹.

521. https://www.vajehyab.com (Last visit: 29/12/ 2017).

از اِنتفاع، دَین و یا حق ارتفاق.[٥٢٢] اما، تنازل به صورت اخص در عقد اجاره، عبارت از به اجاره داده شدن عین مستأجره توسط مستأجر به مستأجر دیگری که در ق. م به نام متنازل علیه نامیده شده است، می باشد.

تنزیل Reveal/ decrease the price

تنزیل در لغت به معنی فرو فرستادن، پایین آوردن و نازل شدن است.[٥٢٣] در اصطلاح حقوقی تنزیل عبارت از کاهش قیمت اشیاء است. همچنین، تنزیل عبارت از فرو فرستادن وحی است.

تنفیذ Enforcement

تنفیذ از ریشهٔ نفذ گرفته شده است که در لغت به معنی اجراء کردن و انجام دادن است.[٥٢٤] تنفیذ تعهد به معنی بجا آوردن التزامی است که مدیون بر عهده دارد، خواه این اقدام ارادی باشد و از سوی مدیون صورت گیرد یا به قهر انجام پذیرد.[٥٢٥] همچنین، به اجرا و تطبیق کردن قانون و حکم تنفیذ می گویند.

تنفیذ عینی Specific perfornamnce

تنفیذ عینی عبارت از اجرای تعهد است.[٥٢٦] به حیث مثال، هرگاه موضوع تعهد، انتقال ملکیت مبیع باشد، بایع باید آن را به مشتری انتقال دهد یا هرگاه موضوع تعهد انتفاع از عین مستأجره باشد، اجاره دهنده باید عین مستأجره را جهت انتفاع به اجاره گیرنده انتقال دهد.

تنقیص Diminish/ decrease

تنقیص در لغت به معنی کم کردن و نقصان کردن است.[٥٢٧] این اصطلاح در ق. م در خصوص مهر، تعهدات، نفقه و ... استعمال شده است. تنقیص نفقه عبارت است از کم کردن مقدار نفقه است. تنقیص تعهد عبارت است از کاهش دادن تعهدات متعهد در برابر متعهد له.

توثیق Strengthen

توثیق از ریشهٔ «وثق» گرفته شده است که در لغت به معنی استوار داشتن، معتمد داشتن، محکم کردن، ثقه گفتن، ثقه خواندن و ثقه شمردن و اطمینان کردن است.[٥٢٨] در حقوق مدنی، این اصطلاح در مورد عقود استعمال می شود چنانچه یکی از تقسیمات عقود، عقود توثیق است. طبق فقه عقود توثیق عقودی است که هدف از آن تضمین دَین برای صاحب آن

---

٥٢٢ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶٣٠.

523. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ١٩/ ٨/ ٢٠١٦).

٥٢٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٧۴۴.

٥٢٥. ناصر کاتوزیان (١٣٧٥). نظریهٔ عمومی تعهدات، چاپ اول، تهران: نشر یلدا، ص ٣۴٥.

٥٢٦ . همان، ناصر کاتوزیان، ص ٣۴٥.

٥٢٧. جهت معلومات بیشتر در این خصوص ر. ک: https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ٧/ ٣/ ٢٠١۶).

528. Ibid (آخرین بازدید ٨/ ١٨/ ٢٠١۶).

است، مانند: کفالت، حواله و رهن که در فقه از آن به توثیقات، تأمینات یا عقود ضمان نیز یاد می نمایند.[۵۲۹] در مورد تعریف عقود توثیق ق. م نیز از فقه پیروی نموده است. مادهٔ ۱۶۶۵ ق. م در مورد تعریف عقود توثیق تصریح می نماید که: «عقود توثیق عبارت از عقودی است که دین را تحکیم می بخشد و آن عبارت است از کفالت، حواله و رهن.».

توشیح Sign

توشیح از ریشهٔ «وشح» گرفته شده است که در لغت به معنی آراستن، زینت دادن، موشح ساختن و نوشته ای را به مهر و امضای خود زینت دادن است.[۵۳۰] در اصطلاح حقوقی توشیح امضای قانون مصوَّب مجلسان شورای ملی و یا قانون اساسی مصوَّب لویه جرگه توسط رئیس جمهور است. مادهٔ ۲ جزء ۲۱ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف توشیح می گوید: «صحه گذاشتن (امضاء) رئیس جمهور به منظور انفاذ سند تقنینی می باشد.».

توصیف Characterization/ qualification/ classificaiton

در حقوق داخلی زمانی که قضیه به قاضی ارجاع می شود، قاضی باید قضیه را مطالعه و پس از مطالعه قانون حاکم بر آن قضیه را شناسایی و مطابق قانون حاکم قضیه را حل و فصل نماید. هم در قضیه و هم در قانون معمولاً اصطلاحات، مفاهیم و لغات حقوقی وجود دارد. برای فهم و تطبیق قانون قاضی باید لغات، اصطلاحات، مفاهیم و قانون را بخواند و تفسیر و تعریف نماید. در حقوق داخلی این عمل قاضی را تفسیر قضایی می گویند، زیرا در این گونه موارد قاضی قانون و اصطلاحاتی را که در قانون استعمال شده است تفسیر می نماید.[۵۳۱]

هرگاه این عمل را قاضی در قضایای داری عنصر خارجی انجام دهد، در حقوق بین الملل خصوصی به آن تفسیر قضایی نه بلکه «توصیف» می گویند که ترجمهٔ «Characterization» است. برای واژهٔ توصیف در انگلیسی سه اصطلاح وجود دارد: «Characterization»، «Classification» و «Qualification».

اصطلاح «Characterization» توسط تعداد محدودی از نویسندگان انگلیسی و امریکایی و اصطلاح «Classification» بیشتر توسط دانشمندان انگلیسی استعمال می

۵۲۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۸.

۵۳۰. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۴۳۴.

۵۳۱. در حقوق داخلی تفسیر به سه نوع است: تفسیر شخصی که توسط دانشمندان حقوق از قوانین صورت می گیرد و الزام آور نیست. تفسیر قضایی که توسط قضات در وقت رسیدگی به دعوی صورت می گیرد و بر طرفین قضیه الزام آور است و تفسیر قانونی که توسط مرجع تفسیر قانون اعم از اساسی و سایر قوانین صورت می گیرد و بر همه الزام آور است.

شـود. اصـطلاح «Qualification» توسـط دانشمندان فرانسوی استعمال می شود.[۵۳۲]

برخی دیگر در این خصوص می نویسند که: معضل حل تعارض قوانین که امروزه به نـام در قاره اروپا به نـام معضـل «qualification» و در حقـــــوق انگلـــــوامریکن «Anglo-American» بـه نـام «classification یـا characterization» نامیده مـی شـود مـورد توجه دانشجویان حقوق پنجاه سـال قبـل قـرار گرفت.[۵۳۳]

برخی استادان بر این نظر انـد کـه: توصـیف عبارت از تشخیص نوع امر حقوقی اسـت کـه یک قاعدهٔ حقوق بین الملـل خصوصـی بایـد نسبت به آن اجراء شود.[۵۳۴] این تعریـف مـبهم به نظر می رسد، زیـرا در ایـن تعریـف واضـح نیست که تشخیص امر حقوقی چیست! برخی دیگر بر این نظر انـد کـه: توصـیف عبـارت از تفسیر قواعد حل تعارض است.[۵۳۵]

به نظر می رسد توصیف عبـارت از تفسـیر و تعریف یک مفهوم حقوقی اسـت. بـه عبـارت دیگـر: توصـیف عبـارت از تعریـف و تفسـیر لغـات، اصـطلاحات اسـتعمال شـده در یـک قضیه و قانون حـاکم بـر قضـیه اسـت. عنـوان مثال، در مورد قاعدهٔ مندرج در مـادهٔ ۱۷ ق. م مبنی بر این که اهلیـت و حالـت مـدنی اتبـاع خارجی تابع قانون متبوع آنها است، منظـور از توصیف این است که مفاهیم اهلیت و حالـت مدنی چگونه تعریف شـود. زیـرا، در صـورت عدم تعریف حالت مدنی و اهلیت نمی توانیم قانون خارجی را بر این مفاهیم اجـراء نمـائیم، مگر اینکه مفـاهیم اهلیـت و حالـت مـدنی را بفهمیم. همچنین، قاعـدهٔ منـدرج ۱۹ در ق. م که شرائط صحت ازدواج را تـابع قـانون متبـوع طـرفین عقـد ازدواج و شـرائط شـکلی را تـابع قانون مملکتی می داند که عقد ازدواج در آنجا منعقد می گردد، اعمال قانون خارجی مسـتلزم دانستن شرائط ماهوی و شکلی ازدواج اسـت. تعیین اینکـه کـدام شـرائط مربـوط بـه شـرائط ماهوی و کدام شرائط مربوط به شرائط شـکلی ازدواج است، توصیف یک مفهوم حقـوقی بـه نظر می رسد.

در ایـن خصـوص برخـی نویسـندگان مـی نویسـند کـه: آنچـه در حقـوق بـین الملـل خصوصی بی نظیر است تعارض توصـیف هـا است و زمانی واقع مـی شـود کـه نظـام هـای حقوقی دخیل در قضیه توصـیف هـای مشـابه ندارند. ممالک معمولاً در خصوص مال منقول و غیر منقول، اهلیت، شکل، ماهیت، پروسه و

---

532. dadneqar.blogfa (آخرین بازدید ۶/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

533. Lorenzen, Ernest G ((1941). Qualification, Classfication or Characterization Problem in the Conflict of laws, Facylty Scholarship series, Paper 4584, p 743. https://digtialommons.laws.yale.edu/fss-PAPERS/4584.

۵۳۴ . محمد نصیری (۱۳۸۱). حقوق بین الملل خصوصی، تهران: مؤسسه انتشارات آگاه، ص ۱۷۷.

535. Veronique Allarousese (1991). A Comparative Approach to the Conflict of Characterization in Private International Law, Int'IL, p 479. https://schalarlycommons.law.case.edu/jil/vol23/iss3/5.

.Ibid, p 482

تعریف سایر مفاهیم که تطبیق قانون خارجی به آنها وابسته است اختلاف دارند.[۵۳۶]

توقیف Arrest

توقیف در لغت به معنی بازداشت کردن، حبس کردن و دستگیر کردن است.[۵۳۷] مطابق مادهٔ ۳ فقرهٔ ۲۸ قانون اجراآت جزایی: «توقیف: نگهداری و سلب آزادی مؤقت مظنون یا متهم است در مرحلهٔ تحقیق و تعقیب عدلی به امر خارنوال یا محکمه در محلی که طبق حکم قانون به آن اختصاص یافته است.».

توقیف خانه Detention center

طبق مادهٔ ۷ قانون محابس و توقیف خانه ها: «توقیف خانه: محلی است که اشخاص متهم در حال انتظار محاکمه در آن نگهداری می شوند.».

تولیه

تولیه در لغت به معنی گماردن، کاری به کسی دادن و مسؤولیتی به کسی دادن است. در فقه، تولیه عبارت از بیعی است که شخص فروشنده قیمت مبیع را چنانکه خریده به خریدار دوم آشکارا بگوید و اعلام کند که می خواهد آن را به همان قیمت که خریده به فروش رساند.[۵۳۸]

توهین Degrade/ humaliate

توهین در لغت به معنی خوار شمردن، تحقیر کردن و بی حرمتی کردن است.[۵۳۹] در اصطلاح حقوقی به نظر می رسد توهین اهانت و تحقیر دیگران است.

تهدید Threat

تهدید از ریشهٔ «هدد» گرفته شده است که در لغت به معنی بیم دادن و ترساندن است.[۵۴۰] به نظر می رسد معنی اصطلاح تهدید از معنوی لغوی آن گرفته شده است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، تهدید عبارت از بیم دادن و ترساندن شخص است برای اجرای عمل معین یا عدم اجرای عمل معین.

تهدید به غرامت Threat to compensation

تهدید به غرامت مرکب از تهدید و غرامت است. تهدید از ریشهٔ «هدد» گرفته شده است که در لغت به معنی بیم دادن و ترساندن است[۵۴۱] و غرامت در لغت به معنی ضمان

536.Ibid, p 482.

537. https://www.vajehyab.com (Last visit: 19/8/ 2016).

۵۳۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۵۴.

539. https://www.vajehyab.com (Last visit: 19/8/ 2016).

۵۴۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۴۸.

۵۴۱ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۷۴۸.

است و در فقه به مالی که از باب تأدیب و یا تعویض بر عهدهٔ شخص قرار می گیرد، غرامت می گویند.[۵۴۲] همچنین، غرامت به معنی جبران خسارت است. ق. م تعریفی از تهدید به غرامت ارایه نکرده است. اما، از مادهٔ ۸۲٤ ق. م چنین استنباط می گردد که تهدید به غرامت عبارت از مبلغ معینی پول است که محکمهٔ ذیصلاح مدیون را به پرداخت آن در صورت غیر ممکن بودن و یا غیر مناسب بودن اجرای موضوع تعهد توسط مدیون مکلف می گرداند و هدف از آن مجبور گردانیدن مدیون به اجرای موضوع تعهد است.

تأجیل Defer

تأجیل از ریشهٔ اَجَلَ گرفته شده است که در لغت به معنی مهلت دادن، تأخیر کردن و موکول کردن به وقت دیگر به کار می رود.[۵۴۳] به نظر می رسد تأجیل در اصطلاح حقوق مدنی، عبارت از تأخیر در اجرای تعهد است.

تأخیر Delay

تأخیر از ریشهٔ «أخر» گرفته شده است که در لغت به معنی پس انداختن، واپس انداختن و عقب انداختن است. در اصطلاح حقوق مدنی، به قرار دادن چیزی در غیر جایگاه زمانی اش تأخیر گویند.[۵۴٤] همچنین، به نظر می رسد پس انداختن اجرای تعهد تأخیر است.

تأدیب Discipline

تأدیب از ریشهٔ «ادب» گرفته شده است که در لغت به معنی ادب کردن است.[۵۴۵] همچنین، تأدیب در لغت به معنی تنبیه کردن، کیفر دادن، جزا دادن، تربیت کردن و اصلاح کردن است.[۵۴٦] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، تأدیب عبارت از مجازات و تنبیه کردن مجرم و متخلف است.

تأدیه Payment

تأدیه از ریشهٔ «ادو» گرفته شده است که در لغت به معنی گذاردن، پرداخت، ادا کردن و رسانیدن است. در اصطلاح حقوقی، تأدیه عبارت از پرداخت حق است توسط متعهد به نفع متعهد له.[۵۴۷]

تأسیس Constitute

تأسیس از ریشهٔ «اسس» گرفته شده است که در لغت به معنی بنا نهادن، احداث و ایجاد

---

۵۴۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۴۲۴.

۵۴۳. سیاح عبدالله (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (_____): ترجمهٔ المنجد، جلد (1)، تهران: انتشارات اسلام، ص ٤۱۵؛ و حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۹.

۵۴٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۰۵.

۵۴۵. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۶۰۶.

546. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱۹/ ۲۰۱۶/۸).

۵۴۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۰۶.

کردن است.[۵۴۸] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی تأسیس عبارت از ایجاد شخصیت های حکمی عامه، خصوصی و بین المللی مانند سازمان ملل متحد، دولت، حزب، انجمن، شورا و نظیر اینها است.

تأمین شخصی Personal security

تأمین شخصی مرکب از دو کلمه است: تأمین (ر. ک: تأمین). شخصی که اسم منسوب به شخص است (ر. ک: شخص). به نظر می رسد تأمین شخصی عبارت است دادن شخص به عنوان ضامن (کفیل) به داین توسط مدیون است.

تأمین عینی Real security

تأمین عینی مرکب از دو کلمه است: تأمین که از ریشهٔ «امن» گرفته شده است که به معنی آماده کردن، فراهم کردن و تهیه کردن است.[۵۴۹] عینی که اسم منسوب به عین است (ر. ک: عین). به نظر می رسد تأمین عینی عبارت از دادن عین (مال) به عنوان تضمین به داین توسط مدیون است.

تأویل Interpretation

تأویل از ریشهٔ فعل أول گرفته شده است که به معنی تفسیر کردن و بیان کردن است.[۵۵۰] مادهٔ ۴ جزء ۴ قانون تشکیل و صلاحیت قوهٔ قضائیه در تعریف تأویل می گوید: «تأویل: تعبیر حکم مادهٔ مشخص قانون مبنی بر اخذ معنی احتمالی آن می باشد.».

تأیید Approve

تأیید از ریشهٔ «اود» گرفته شده است که در لغت به معنی نیرومند کردن، نیرو و قوت دادن و توانا کردن است. در اصطلاح حقوقی به تأکید بر درستی عملی و یا دستورات و احکام و قرار های قانونی تأیید گویند.[۵۵۱] چنانچه ملاحظه می شود، تأیید در مفهوم لغوی آن استعمال نمی شود، بلکه در مفهوم مصطلح حقوقی که مترادف با تصویب است، استعمال می شود. مادهٔ ۳ جزء ۳۳ قانون طرز طی مراحل، نشر و انفاذ اسناد تقنینی در تعریف تأیید می گوید: «تأیید اتخاذ تصمیم نهایی از طرف کابینه است که در شورای ملی به تصویب نیاز دارد.». این تعریف در مادهٔ ۳ جزء ۲۳ قانون طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی با اندکی تغییر پیش بینی شده است. طبق این ماده: ««تأیید اتخاذ تصمیم نهایی از طرف کابینه است در مورد سند تقنینی که در شورای ملی به تصویب نیاز دارد.». این تعریف، بر تأیید، طرح قانون توسط کمیته قوانین صدق نمی کند. بنابراین، در مفهوم محدود، تأیید عبارت از تصویب طرح قانون

548. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱۹/ ۸/ ۲۰۱۶).

549. Ibid, (last visit: 11/8/2016).

۵۵۰. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۲۹۶.

۵۵۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۱۲.

ارایه شده از سوی وزارت عدلیه توسط کمیته قوانین است.

ث

ثبت Register

ثبت در لغت به معنی قرار دادن، بر جای بودن، استواری، اثبات و نوشتن است.[۵۵۲] در اصطلاح حقوقی، ثبت عبارت است از نوشتن و ضبط هر امری که قانوناً ضبط و نوشتن آن ضروری باشد مانند ثبت املاک، ثبت ازدواج، ثبت قرارداد، ثبت اساسنامه حزب، جمعیت، مکتب، دانشگاه و نظیر اینها.

ثلث One third

ثلث در لغت به معنی یک سوم است.[۵۵۳] در اصطلاح ثلث یکی از فروض مقرر شرعی- حقوقی در ارث است.[۵۵٤]

ثلثان Two third

ثلثان در لغت به معنی دو سوم است. در اصطلاح حقوق مدنی، ثلثان یکی از سهم های قانونی - شرعی است.[۵۵۵]

---

۵۵۲ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۷۷۳.

۵۵۳ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۷۷۳.

۵۵٤. در مورد ثلث و مستحقین ثلث ر. ک: وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۷٤،۱۰،۱۰- ۷۷۵۲؛ و محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، صص ۶۳۵- ۶۳۷؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۵۵؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (____). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۹۹؛ عبدالعظیم بن ندوی (۱۳۸۴). مختصر فقه، مترجم: عبدالله محمدی، پشاور، پاکستان، انتشارات مکتبه علم و فرهنگ، صص ۵۶۵- ۵۶۹.

۵۵۵. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۷٤،۱۰،۱۰- ۷۷۵۲؛ و محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، صص ۶۳۵- ۶۳۷؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۵۵؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (____). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۹۹؛ عبدالعظیم بن ندوی (۱۳۸۴). مختصر فقه، مترجم: عبدالله محمدی، پشاور، پاکستان، انتشارات مکتبه علم و فرهنگ، صص ۵۶۵- ۵۶۹.

ثمر Fruit

ثمر در لغت به معنی فایده، میوه، حاصل، نتیجه و سود است.[۵۵۶] در اصطلاح ثمر چیزی است که در دوره های معین از صل شی به دست می آید بدون این که در اصل شی کمبود و نقص ایجاد شود، مانند محصولات زمین های زراعتی، اجورهٔ خانهٔ کرایی، فایده ای که از پول نقد به دست می آید و محصولی که از حیوانات به دست می آید مانند پشم و شیر نظیر این ها.[۵۵۷]

ثمر طبیعی چیزی است که بدون کار و فعالیت انسان به صورت طبیعی از چیزی به دست می آید مانند چلغوزه، پسته، بادام کوهی، بره متولد از گوسفند و نظیر اینها. ثمر صنعتی که عبارت از چیزی است که در ایجاد آن انسان نقش دارد مانند تولید کالا ها. ثمر مدنی عبارت از درآمد، عاید و فایده ای است که از چیزی به وسیلهٔ عمل انسان به دست می آید مانند اجوره خانه، زمین و نظیر اینها.[۵۵۸]

ثَمَن Money

ثمن در لغت به معنی بها و قیمت است.[۵۵۹] در مفهوم مصطلح، ثمن مترادف پول است. مادهٔ ۱۰۶۲ ق. م در تعریف ثمن می گوید: «ثمن، عبارت از بدل مبیعه است گرچه از قیمت مبیعه کمتر یا بیشتر باشد [...]». این تعریف از فقه گرفته شده است. زیرا، مادهٔ ۱۵۲ مجلة الاحکام در تعریف ثمن می گوید: «ثمن آن است که در بدل مبیع واقع گردد و به ذمهٔ شخص تعلق گیرد.».

ثمن مثل Innominate money

ثمن مثل مرکب از ثمن و مثل است. ثمن در لغت به معنی بها و قیمت است.[۵۶۰] در مفهوم مصطلح، ثمن مترادف پول است. مثل در لغت به معنی نظیر، مانند و شبیه است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی ثمن مثل عبارت از ثمن مطابق نرخ روز و عرف است.

ثمن مسمی Nominate money

ثمن مسمی مرکب از ثمن و مسمی است. ثمن در لغت به معنی بها و قیمت است.[۵۶۱] در مفهوم مصطلح، ثمن مترادف پول است. مسمی اسم مفعول از ریشهٔ «سمو» گرفته شده است که در لغت به معنی نامیده شده، خوانده شده، معلوم و معین است. در فقه به هر امری که از پیش مقرر و معلوم شده باشد «مسمی» می گویند[۵۶۲] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی ثمن مسمی عبارت از ثمنی است که

---

556. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۷/ ۷/ ۲۰۱۷).

۵۵۷. عبدالحسین رسولی (۱۳۹۳). اموال مالکیت در حقوق افغانستان، چاپ اول، انتشارات ابن سینا، ص ۱۳۳.

۵۵۸ . همان، عبدالحسین رسولی، ص ۱۳۳.

۵۵۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۷۴.

۵۶۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی، جلد (۲)، ص ۷۷۴.

۵۶۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی، جلد (۲)، ص ۷۷۴.

۵۶۲ . همان، مسعود انصاری و محمد علی، جلد (۳)، ص ۱۸۳۸.

طرفین در وقت بستن عقد در موارد آن توافق نموده اند.

ثمن معجل Prompted money

ثمن در لغت به معنی بها و قیمت است.[۵۶۳] در مفهوم مصطلح، ثمن مترادف پول است. معجل از ریشهٔ عَجَلَ گرفته شده است که به معنی شتاب کردن و سرعت به کار می رود.[۵۶۴] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی ثمن معجل عبارت از ثمنی است که به صورت نقدی و عاجل پرداخت می شود.

ثمن مؤجل Delayed money

ثمن مؤجل مرکب از ثمن و مؤجل است. تعریف ثمن در بالا گذشت. مؤجل از ریشهٔ اَجَلَ گرفته شده است که به معنی مهلت دادن، تأخیر کردن و موکول کردن به وقت دیگر به کار می رود.[۵۶۵] در اصطلاح حقوق مدنی، پولی را که به صورت مهلتی پرداخت می شود ثمن مؤجل می نامند.

ثُمُن One eight

ثمن در لغت به معنی هشت یک است. در اصطلاح حقوق مدنی، ثمن یکی از حصه های شرعی- قانونی است.[۵۶۶]

ثیبه Widower

ر. ک: بیوه

۵۶۳. همان، مسعود انصاری و محمد علی، جلد (۳)، ص ۷۷۴.

۵۶۴ . سیاح عبدالله (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (_____): ترجمهٔ المنجد، جلد (1)، تهران: انتشارات اسلام، ص ۴۱۵؛ و حسن عمید، فرهنگ فارسی عمید، حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۹.

۵۶۵ . سیاح عبدالله (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (_____): ترجمهٔ المنجد، جلد (1)، تهران: انتشارات اسلام، ص ۴۱۵؛ و حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۹.

۵۶۶. وهبة الزحیلی (_____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۷۴،۱۰،۱۰- ۷۷۵۲؛ و محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، صص ۶۳۵- ۶۳۷؛ عبدالحمید محمود طهماز (_____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۵۵؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (_____). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۹۹؛ عبدالعظیم بن ندوی (۱۳۸۴). مختصر فقه، مترجم: عبدالله محمدی، پشاور، پاکستان، انتشارات مکتبه علم و فرهنگ، صص ۵۶۵- ۵۶۹.

ج

جارحه Injurer

جارحه تأنیث جارح اسم فاعل از ریشهٔ «جرح» گرفته شده است که در لغت به معنی پاره کننده است که جمع آن جوارح است.[۵۶۷] در اصطلاح حقوقی جارحه وسایل و اسبابی اند که موجب پاره کردن بدن انسان گردند مانند تبر، تیر، ناخن، منقار پرندگان و نظیر اینها.

جاسوسی Spionage

جاسوسی اسم منسوب به جاسوس است. جاسوس در لغت به معنی خبرچین و جستجو کنندهٔ خبر است که جمع آن جواسیس است.[۵۶۸] مادهٔ ۲٤۰ کُد جزا در تعریف جاسوسی می گوید: «هرگاه تبعه دولت خارجی یا شخص بدون تابعیت، مرتکب یکی از اعمال ذیل گردد، عمل وی جاسوسی شمرده می‌شود:

۱- تسلیم دهی اسرار دفاعی یا امنیتی دولت جمهوری اسلامی افغانستان به دولت خارجی، سازمان یا گروه ضد دولتی یا گماشتگان آنها.

۲- سرقت یا جمع آوری معلومات حاوی اسرار دولتی، به منظور تسلیم دهی آن به دولت خارجی، سازمان یا گروه ضد دولتی یا گماشتگان آن ها.

۳- جمع آوری یا تسلیم دهی معلومات به دستور اطلاعات و استخبارات دولت خارجی که از آن علیه دولت جمهوری اسلامی افغانستان سؤ استفاده به عمل آمده بتواند.».

به شخصی که مرتکب این اعمال شود، جاسوس گویند.

جاعل Promiser

جاعل اسم فاعل از ریشهٔ «جعل» گرفته شده است که در لغت به معنی گمارنده و قرار دهنده است.[۵۶۹] در اصطلاح حقوق مدنی، در

567. https://www.vajehyab.com (Last visit:4/ 1/ 2018).

568. Ibid, (Last visit:29/ 12/ 2017).

۵۶۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۷۸.

جعاله (ر. ک جعاله) ملتزم را جاعل و طرف را عامل می‌گویند. بنابراین، جاعل بر شخصی اطلاق می گردد که تعهد را نسبت به خود انشاء می نماید، مانند این که تذکره و یا پاسپورت شخص گم شود و تعهد نماید که به یابنده در صورتی که تذکره و یا پاسپورت را به وی باز گرداند مبلغ معین از پول می دهد.

جامعهٔ مدنی Civil society

جامعهٔ مدنی در گذشته دانشمندان جامعه را به دو دسته تقسیم می کردند جامعه طبیعی که فاقد نظم و قانون بود و جامعه مدنی که دارای نظم و قانون بود. امروزه، جامعه مدنی در این مفهوم استفاده نمی شود بلکه جوامع مدرن به طور کلی دارای سه نوع نهاد ها اند: نهادهای دولتی مانند پارلمان، قضاء، حکومت و نظیر اینها. نهاد ها و ادارات خصوصی مانند شرکت ها، اوقاف و نظیر اینها. جامعه مدنی. در این مفهوم، جامعه مدنی هر نهادی است خصوصی که جزء دولت نیست اما پلی است میان دولت و شهروندان و از یکطرف برای احقاق حقوق شهروندان کار می نمایند و از طرف دیگر هم بر اعمال دولت نظارت می نمایند و هم گاه گاهی دولت را در اجرای وظایف و مسؤولیت هایش کمک می نمایند. مثال های جامعه مدنی در افغانستان مجموعه احزاب سیاسی، نهاد های حقوق بشری، نهاد های حقوق زنان و اطفال، رسانه ها و نظیر اینها است.

جانی Criminal

جانی در لغت به معنی جنایتکار، تبهکار، قاتل و آدمکش است.[٥٧٠] به نظر می رسد تعریف اصطلاحی جانی را می توان از معنی لغوی آن استنباط کرد. بنابراین، در اصطلاح حقوق جزا جانی شخصی است که مرتکب جرم شود.

جاهل Unaware

جاهل اسم فاعل از ریشهٔ «جهل» گرفته شده است که در لغت به معنی نادان، ناآگاه، بی خرد و بی معرفت است که جمع آن جهلا است.[٥٧١] در اصطلاح حقوقی، جاهل به شخصی اطلاق می شود که حکم قانون را نمی داند.

جایز Legitimate/ lawful

جایز در لغت به معنی اجازه داده شد، مشروع، قانونی، حلال، و روا است.[٥٧٢] در اصطلاح حقوقی جایز اموری است که قانون و شرع اجرای آن را اجازه داده باشد.

جب Eunuch

جَب به فتح جیم در لغت به معنی بریدن، برآوردن خصیه، قطع کردن و قطع ذَکر است و در اصطلاح فقهی به قطع ذَکر یا آلت رجولیّت

570. Ibid, (Last visit:2/ 9/ 2017).
571. Ibid, (Last visit:2/ 9/ 2017).
572. Ibid, (آخرین بازدید ٨/ ٣١/ ٢٠١٦).

مرد جب گویند. شخصی که دارای این صفت است مجبوب نامیده می شود.[۵۷۳]

جبران خسارت Remedy/ compensation

جبران خسارت مرکب از دو کلمه است: جبران و خسارت (ر.ک: خسارت). جبران به ضم جیم از ریشهٔ «جبر» گرفته شده است که در لغت به معنی تلافی کردن و دادن عوض است.[۵۷٤]

در اصطلاح حقوق مدنی، جبران خسارت عبارت از تلافی کردن و عوض دادن خسارت و صدمه ای است که توسط ضرر رساننده به متضرر رسیده است.[۵۷۵]

جد Grandfather

جد در لغت به معنی پدر کلان است[۵۷٦] که جمع آن اجداد است. جد دو نوع است: جد صحیح و جد فاسد. جد صحیح کسی است که در رابطهٔ او با شخص متوفی مؤنث وجود ندارد باشد، مثل: پدر پدر و پدر پدر پدر و بالاتر. جد فاسده کسی است که در رابطهٔ او با شخص متوفی واسطهٔ مؤنث وجود داشته باشد مثل پدر مادر. جد صحیح از جملهٔ ذوی الفروض یا عصبهٔ نسبی است و جد غیر صحیح از جملهٔ ذوی الارحام است [۵۷۷]

جده (صحیح و غیرصحیحه) Paternal and maternal grandmother

جده مؤنث جد است که در لغت به معنی مادر کلان است. در اصطلاح حقوق مدنی، جده به مادر پدر و مادر مادر هرچند بالا بروند گویند. جده دو نوع است: جدهٔ صحیحه و جدهٔ غیر صحیحه.[۵۷۸] طبق مادهٔ ۲۰۱۰ فقرهٔ دوم ق. م: «(۲) جده صحیحه به مادر یکی از والدین یا جد صحیح اطلاق می شود، گرچه مراتب بالا رود [...].». طبق نص این ماده جدهٔ صحیحه مادر مادر و مادر پدر و یا مادر جد صحیح است. تعریف دیگری را که فقها برای جدهٔ صحیحه ارایه می نمایند این است که جدهٔ صحیحه شخصی است که میان او و میت جد فاسد وجود نداشته باشد مانند: مادر مادر، مادر مادر مادر، مادر پدر، مادر، مادر پدر و نظیر اینها. اما، جدهٔ غیر صحیحه

---

۵۷۳. مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، ص ۶۲؛ محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ؛۱۹۰؛ ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۶۷.

۵۷٤ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۴۵۶.

۵۷۵ . مسلم آقایی طوق (ـــــ). مبانی و ماهیت نظارت قضایی بر اعمال دولت: مطالعهٔ تطبیقی کشور های فرانسه، انگلستان و امریکا، پژوهشنامهٔ معاونت حقوقی و بررسی های فقهی مرکز تحقیقات استراتیژیک، ص ۱۶۴.

۵۷٦ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۸۱.

۵۷۷ . در مورد سهم و احوال جد صحیح ر. ک: وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۷۵۶- ۷۷۵۸؛ و محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰ ق.). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، صص ۶۴۸ و ۶۴۹.

۵۷۸ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۸٤.

شخصی است که میان او و میت جد غیرصحیح قرار داشته باشد مانند: مادر پدر مادر. اهمیت تقسیم بندی جده به جدهٔ صحیحه و غیرصحیحه این است که جدهٔ صحیحه از جملهٔ ذوالفروض و جدهٔ غیرصحیحه از جملهٔ ذوالارحام است.[۵۷۹]

جرایم جنگی War crimes

جنایت جنگی، نقض مقررات و قواعد حقوق بشردوستانه بین المللی است. جرم جنگی به عنوان یک پدیدهٔ جزائی، جزء جرائم بین المللی می باشد. تعریف جنایت جنگی سابقهٔ طولانی ندارد و برای اولین بار در عهدنامهٔ لاهه مورخ ۱۹۷۷، به‌طور مبهم در مورد قوانین و عرف های جنگ صورت گرفته است. جنایات جنگی در خلال درگیری های مسلحانه صورت می گیرند، گرچه باید توجه داشت، هر جنایتی در این بین، جنایت جنگی محسوب نمی شود. جنایت جنگی باید پیوندی کافی با خود درگیری مسلحانه داشته باشد. جنایات جنگی مندرج در دو اساسنامه محکمه نورنبرگ و توکیو، جنایاتی بودند که ارتکاب آن ها در خلال درگیری های مسلحانه بین المللی صورت گرفته بود.

اساسنامه های مذکور جرائم جنگی را این چنین تعریف می کنند: «نقض قوانین و رسوم جنگ عبارت است از بدرفتاری یا تبعید سکنه غیرنظامی نواحی اشغالی به منظور کار اجباری یا به منظور دیگر، قتل یا بدرفتاری با زندانیان یا افرادی که در دریا هستند، اعدام گروگان‌ها، غصب و غارت اموال عمومی یا خصوصی بدون جهت و یا هرگونه تخریبی که ضرورت نظامی آن را ایجاب نکند» (بند ب ماده شش اساسنامه نورنبرگ).

جنایات جنگی مندرج در اساسنامه محکمه یوگوسلاوی (سابق) به دو دسته تقسیم می شوند. ماده دو اساسنامه مذکور حاکی از ممنوعیت نقض های فاحش مقررات کنوانسیون های چهارگانه ژنو در بارهٔ حمایت از قربانیان درگیری های مسلحانه بین‌المللی، است. ماده ۳ آن، تخلف از قوانین و عرف های جنگ را ممنوع دانسته، آنها را در قالب فهرستی ناتمام احصاء می کند.

این ماده در صدد بیان حکم کلیه جرائم جدی بجز نقض های فاحش است و بنابراین می توان گفت که به نوعی نقش یک «اصل فراگیر» را ایفا می کند. بر این اساس جنایاتی از قبیل شکنجه هتک کرامت فردی، هرچند که صراحتاً ذکر نشده اند، نیز جنایت جنگی محسوب می‌گردند. جنایت جنگی مندرج در اساسنامه محکمه روآندا، جنایتی است که در یک درگیری داخلی رخ داده است. عنوان ماده ۴ این اساسنامه، تخلفات از ماده ۳ مشترک کنوانسیون های ژنو و پروتکل الحاقی دوم، می

---

۵۷۹ . در مورد تعریف جدهٔ صحیحه ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۷۹۰ و ۷۷۹۱؛ محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰ ق.). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، صص ٦٥٠ و ٦٥١؛ و محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، صص ۹۱ - ۹۵.

باشد. جنایات جنگی مندرج در اساسنامه محکمهٔ جزایی بین المللی به چهار گروه اصلی تقسیم می شوند. ماده هشت اساسنامه مذکور، جرائم جنگی را این چنین بیان می کند:

۱) نقض های فاحش کنوانسیون های ژنو در درگیری های مسلحانه بین المللی.

۲) دیگر تخلفات جدی از قوانین و عرف های ناظر بر درگیری های مسلحانه بین‌المللی، در چارچوب تثبیت شدهٔ حقوق بین الملل.

۳) تخلفات جدی از ماده سه مشترک کنوانسیون های چهارگانه ژنو در درگیری های مسلحانه غیربین المللی.

۴) دیگر تخلفات جدی از قوانین و عرف های ناظر بر درگیری های مسلحانه فاقد خصیصهٔ بین المللی در چارچوب تثبیت شدهٔ حقوق بین الملل.

اساسنامه دیوان جزایی بین المللی، فهرست جامعی از جنایات جنگی را ارائه می‌دهد. برخی از این نوع جرائم عبارت اند از:

الف) حمله به نیروهای حافظ صلح و دیگر نیروهایی که تحت نظارت سازمان ملل، مشغول کمک ها بشردوستانه هستند.

ب) تدارک حملاتی با علم به این که این حملات منجر به کشتار انبوه مردم بی دفاع می شود و یا آسیب های جدی و وسیع به منابع ملی وارد می سازد و در مقایسه با هر نوع هدف نظامی زیاده روی به شمار رود.

ج) حملات عامدانه به اهداف غیرنظامی،

د) سربازگیری کودکان زیر پانزده سال، با این هدف که آن ها فعالانه در جنگ شرکت کنند.

ه) تجاوز و برده گیری جنسی سازمان یافته که گرچه مطابق ماده هفت جرم علیه بشریت است، اما در خلال مخاصمات مسلحانه در ردیف جرائم جنگی است.

مادهٔ ۳۳۷ کُد جزا در تعریف جرایم جنگی می گوید: «ارتکاب یکی از اعمال ذیل در ارتباط با منازعه مسلحانه علیه اشخاص محافظت شده، جرایم جنگی محسوب می گردد.

۱- قتل عمد.

۲- شکنجه یا رفتار غیر انسانی از طریق تحمیل درد و رنج شدید جسمی یا روحی.

۳- وارد آوردن رنج شدید یا آسیب جدی به بدن یاسلامت اشخاص.

۴- تحمیل آزمایش بیولوژیکی.

۵- محروم کردن عمدی زندانی جنگی یا اسیر جنگی یا سایر اشخاص محافظت شده ازحق برخورداری از محاکمه عادلانه و قانونی.

۶- اخراج یا انتقال غیرقانونی یا توقیف غیرقانونی.

۷- گروگان گیری.

۸- تخریب یا تصرف اموال و تأسیسات به صورت غیرقانونی یا گسترده که نتوان آن را به دلیل ضرورت نظامی توجیه نمود.

۹- مجبورساختن اسیرجنگی یا سایر اشخاص محافظت شده به خدمت درنیروهای قوای متخاصم.».

جرایم سایبری Cyber crimes

مادهٔ ۸۷۴ کُد جزا در تعریف جرایم سایبری می گوید :« (۱) جرایم سایبری عبارت از جرایمی است که به وسیله تکنالوژی مدرن اطلاعات و ارتباطات الکترونیکی یا انترنتی در فضای سایبر ارتکاب می یابد؛ و (۲) فضای سایبر عبارت از فضای مجازی یا غیر ملموسی است که به اساس ارتباطات شبکه های کمپیوتری یا انترنتی بوجود آمده است.».

جرایم ضد بشری Crimes against humanity

ماده ۷ اساسنامه محکمهٔ جزایی بین المللی که در حال حاضر کامل ترین و جامع ترین متن راجع به موضوع است، جرایم ضد بشری را در سه بند به شرح ذیل احصاء و تعریف می نماید. این اساسنامه تا به حال به تصویب شورای ملی نرسیده است. بنابراین، این اساسنامه هنوز در افغانستان قانون عادی تلقی نمی شود. بند ۱ ماده ۷ اساسنامه مزبور جرایم ضد بشری را به شرح ذیل احصاء می‌نماید:

۱- منظور از جرایم ضد بشری در این اساسنامه هر یك از اعمال مشروحه ذیل است هنگامی که در چارچوب یك حمله گسترده و سازمان یافته بر ضد یک جمعیت غیر نظامی و با علم به آن حمله، ارتکاب یابد: الف: قتل عمد؛ ب: ریشه کن کردن؛ ج: به بردگی گرفتن؛ د: تبعید یا کوچ اجباری یك جمعیت؛ هـ: حبس کردن یا ایجاد محرومیت شدید از آزادی جسمانی که بر خلاف قواعد اساسی حقوق بین الملل انجام شود؛ و: شکنجه؛ ز: تجاوز جنسی، برده گیری جنسی، فحاشی اجباری، حاملگی اجباری، عقیم کردن اجباری، یا هر شکل دیگر خشونت جنسی همسنگ با آنها؛ ح: اذیت و آزار مداوم هرگروه یا مجموعه مشخص به علل سیاسی، نژادی، ملی، قومی، فرهنگی، مذهبی، جنسیت یا علل دیگر در ارتباط با هر یك از اعمال مذکور در این بند یا هر جنایت مشمول صلاحیت محکمه، که در سراسر جهان به موجب حقوق بین الملل غیر مجاز شناخته شده است؛ ط: ناپدید سازی اجباری؛ ی: جنایت تبعیض نژادی؛ و ك: اعمال غیر انسانی مشابه دیگری که عامداً به قصد ایجاد رنج یا صدمه شدید به جسم یا به سلامت روحی و جسمی صورت پذیرد.

۲- منظور از تعبیرات به کار رفته در بند ۱ این ماده:

الف: حمله گسترده و سازمان یافته بر ضد هر جمعیت غیر نظامی: رفتاری است مشتمل بر ارتکاب چندین عمل از اعمال مذکور در بند ۱ بر ضد هر جمعیت غیر نظامی که در تعقیب یا پیشبرد سیاست یک دولت یا یك سازمان صورت گرفته باشد.

ب: ریشه کن کردن: شامل تحمل عمدی وضعیت خاصی از زندگی است، از جمله محروم کردن از دسترسی به غذا و دوا که به منظور منهدم کردن بخشی از جمعیت برنامه ریزی می‌شود.

ج: به بردگی گرفتن: یعنی اعمال اختیارات مربوط به حق مالکیت بر انسان و مشتمل است بر اِعمال چنین اختیاری در جهت خرید و فروش انسان به ویژه زنان و کودکان.

د: تبعید یا کوچ اجباری یعنی جابجا کردن اجباری و بدون مجوز افراد مورد نظر از طریق بیرون راندن یا دیگر اعمال قهر آمیز از منطقه‌ای که قانوناً در آنجا حضور دارند.

هـ: شکنجه یعنی تحمیل عمدی درد یا رنج شدید جسمی یا روحی بر شخصی که در توقیف یا تحت کنترل متهم به شکنجه است؛ اما شکنجه شامل درد یا رنجی که صرفاً ناشی از مجازات قانونی یا ذاتی و لازمه آن است، نمی‌شود.

و: حاملگی اجباری: یعنی حبس کردن غیر قانونی زنی که به زور حامله شده است، به قصد تأثیر گذاری بر ترکیب قومی یا جمعیت یا دیگر نقض های فاحش حقوق بین الملل. این تعریف به هیچ وجه نباید طوری تفسیر شود که بر قانون داخلی کشور ها راجع به حاملگی، تأثیر بگذارد.

ز: اذیت و آزار مداوم: یعنی محروم کردن عمدی و شدید از حقوق اساسی بر خلاف حقوق بین الملل، به دلیل هویت آن گروه و مجموعه.

ح: جنایت تبعیض نژادی: یعنی ارتکاب اعمال غیر انسانی از نوع اعمال مذکور در بند ۱، از طریق یك رژیم نهادینشده و ایجاد فشار و سلطه منظم توسط یك گروه نژادی بر یك گروه یا گروه های نژادی دیگر و ارتکاب آن اعمال به قصد حفظ و نگهداری آن رژیم.

ط: ناپدید سازی اجباری افراد: یعنی باز داشت یا حبس یا ربودن اشخاص از سوی یك دولت یا سازمان سیاسی، یا با اجازه یا حمایت و رضایت آنها و سپس امتناع از اعتراف به محرومیت این اشخاص از آزادی یا امتناع از دادن اطلاعات در باره سرنوشت یا محل نگهداری آنان با قصد دور کردن آنان از حمایت قانونی برای مدت طولانی.

۳- برای مقاصد به کار رفته در این اساسنامه، واژه «جنسیت» به مفهوم اشاره به دو جنس مذکر و مؤنث با معنایی که در جامعه به کار می‌رود می‌باشد. واژه «جنسیت» بر هیچ‌گونه معنای متفاوت با آنچه در فوق ذکر شد، دلالت ندارد.[۵۸۰]

مادۀ ۳۳۵ کُد جزا که در سال ۱۳۹۶ نافذ شد، با تأثیر پذیری از حقوق بین الملل در تعریف جرایم ضد بشری می گوید: «ارتکاب یکی از اعمال ذیل مشروط بر این که رفتار مرتکب عمداً و آگاهانه بخشی از حملۀ گسترده یا سازمان یافته علیه یک گروه غیر نظامی باشد، جرم ضد بشری شناخته می شود:

۱- قتل.
۲- برده سازی جنسی.
۳- تجاوز جنسی.
۴- فحشای اجباری.
۵- حامله گی اجباری.
۶- عقیم کردن اجباری.

۵۸۰. ترجمۀ متن مادۀ ۷ اساسنامۀ محکمه بین المللی جزایی از صفحۀ انترنتی ذیل گرفته شده است:
http://www.iranhrdc.org/persian (Last visit: 23, 6, 2015).

۷- به بردگی گرفتن.
۸- نابود سازی اجباری.
۹- قطع اعضای بدن.
۱۰- شکنجه.
۱۱- حبس کردن یا ایجاد محرومیت شدید بالای سایر آزادی‌های جسمی مخالف قواعد اساسی حقوق بین الملل.
۱۲- آزار و تعقیب مداوم گروه مشخص به علل سیاسی، نژادی، ملی، قومی، فرهنگی، مذهبی، جنسیتی یا علل دیگر یا هر نوع جنایت که مشمول صلاحیت رسیدگی دیوان جزایی بین المللی بوده و مطابق حقوق بین الملل غیر مجاز پنداشته شده باشد.
۱۳- کوچ اجباری.
۱۴- محروم کردن عمدی و شدید یک گروه از حقوق اساسی شان.
۱۵- ناپدید ساختن اجباری.
۱۶- برهنه سازی اجباری.
۱۷- تبعیض نژادی، قبیلوی، زبانی، قومی، مذهبی، جنسیتی، توسط دولت و ایجاد فشار و سلطه منظم توسط یک گروه نژادی یا فردی متعلق به گروه نژادی بر یک فرد یا گروه نژادی و ارتکاب آن اعمال به قصد حفظ و دوام نظام بر سر اقتدار.
۱۸- سایر اعمال غیر انسانی که عمداً به قصد ایجاد رنج یا صدمه شدید به جسم یا سلامت روحی یا جسمی صورت گیرد.».

مادۀ 335 کُد جزا که در سال 1396 نافذ شد، با تأثیر پذیری از حقوق بین الملل در تعریف جرایم ضد بشری می گوید: «ارتکاب یکی از اعمال ذیل مشروط بر این که رفتار مرتکب عمداً و آگاهانه بخشی از حملۀ گسترده یا سازمان یافته علیه یک گروه غیر نظامی باشد، جرم ضد بشری شناخته می شود:

1- قتل.
2- برده سازی جنسی.
3- تجاوز جنسی.
4- فحشای اجباری.
5- حامله گی اجباری.
6- عقیم کردن اجباری.
7- به بردگی گرفتن.
8- نابود سازی اجباری.
9- قطع اعضای بدن.
10- شکنجه.
11- حبس کردن یا ایجاد محرومیت شدید بالای سایر آزادی‌های جسمی مخالف قواعد اساسی حقوق بین الملل.
12- آزار و تعقیب مداوم گروه مشخص به علل سیاسی، نژادی، ملی، قومی، فرهنگی، مذهبی، جنسیتی یا علل دیگر یا هر نوع جنایت که مشمول صلاحیت رسیدگی دیوان جزایی بین المللی بوده و مطابق حقوق بین الملل غیر مجاز پنداشته شده باشد.
13- کوچ اجباری.
14- محروم کردن عمدی و شدید یک گروه از حقوق اساسی شان.
15- ناپدید ساختن اجباری.
16- برهنه سازی اجباری.

17- تبعیض نژادی، قبیلوی، زبانی، قومی، مذهبی، جنسیتی، توسط دولت و ایجاد فشار و سلطه منظم توسط یک گروه نژادی یا فردی متعلق به گروه نژادی بر یک فرد یا گروه نژادی و ارتکاب آن اعمال به قصد حفظ و دوام نظام بر سر اقتدار.

18- سایر اعمال غیر انسانی که عمداً به قصد ایجاد رنج یا صدمه شدید به جسم یا سلامت روحی یا جسمی صورت گیرد.».

جرح Injury

جرح در لغت به معنی زخم زدن به عضوی از اعضای بدن انسان اعم از سر و صورت به حالات جارحه مثلا: چاقو، داس، ناخن و دندان و امثال اینها است.[۵۸۱]

در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد جرح عبارت از وارد نمودن زخم بر بدن شخص دیگر است. به وارد کننده زخم جارح و به شخصی که بر بدن او زخم وارد گردیده است مجروح می گویند. مادۀ ۵۷۵ کُد جزا در تعریف جرح می گوید: «جرح: وارد کردن زخم به بدن است که سبب خراشیدگی یا بریدگی یا پارگی یاقطع عضو یا سوختگی یا شکستگی آن شود و توأم با قطع نسج و خونریزی بیرونی باشد.».

جرم Crime

جرم در لغت به معنی گناه، خطا، اثم، بزه، معصیت و خلاف است.[۵۸۲] حقوقدانان جزا بیشتر جرم را با تأثیر پذیری از قانون مجازات اسلامی جمهوری اسلامی تعریف می نمایند. مادۀ ۲ این قانون در تعریف جرم می گوید: «هر فعل و یا ترک فعل که قانون برای مجازات در نظر گرفته است.». مادۀ ۲۷ کُد جزا در تعریف جرم می گوید: «جرم ارتکاب عمل یا امتناع از عملی است که مطابق احکام این قانون جرم شناخته شده، عناصرآن مشخص و برای آن مجازات یا تدابیر تامینی تعیین گردیده باشد.».

جرم مشهود

طبق مادۀ ۸۲ قانون اجراآت جزایی منتشرۀ جریدۀ رسمی شماره ۱۱۳۲ مؤرخ ۱۵/ ۲/ ۱۳۹۳: «جرم در یکی از احوال آتی مشهود پنداشته می شود: ۱- مرتکب حین ارتکاب جرم یا اندکی بعد از ارتکاب، مشاهده یا بلافاصله از طرف مردم گرفتار شود. ۲- مرتکب بعد از ارتکاب جرم، فرار و بلافاصله از طرف مجنی علیه، پولیس یا مردم شناسایی یا بالفعل تعقیب شود. ۳- در صورتی که شخص در محل واقعه با سلاح یا اشیایی گرفتار شود که وضع موجود بر فاعل بودن شخص و استعمال اشیای مذکور در جرم ارتکاب شده دلالت نماید.».

---

۵۸۱. عباس ایمانی (۱۳۸۲). فرهنگ اصطلاحات حقوق کیفری، چاپ اول، تهران (___)، ص ۱۴۹.

582. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۹/ ۲/ ۲۰۱۷).

جرم نسل کسی Genocide

طبق مادۀ دوم کنوانسیون منع و مجازات کشتار جمعی: «در کنوانسیون حاضر، تعریف قتل عام بدین معنی می باشد: کشتار دسته جمعی به هر یک از اعمال زیر که به منظور از بین بردن تمام یا بخشی از یک گروه ملی، قومی، نژادی یا مذهبی صورت گیرد، اطلاق می شود:

الف: کشتن اعضای یک گروه.

ب: صدمات جدی جسمی یا روحی به اعضاء یک گروه وارد کردن.

ج: قرار دادن یک گروه در معرض شرایط نامناسب زندگی که منجر به از بین رفتن قوای جسمی آن گروه، به طور کلی یا جزئی می گردد.

د: اقدامات تحمیلی به منظور جلوگیری از توالد و تناسل یک گروه.

هـ: انتقال اجباری اطفال یک گروه به گروه دیگر.».

مادۀ ۳۳۲ کُد جزا که در سال ۱۳۹٦ نافذ شد با تأثیر پذیری از حقوق بین الملل در تعریف جرم نسل کشی می گوید: «(۱) شخص زمانی مرتکب جرم نسل کشی می‌شود که یکی از اعمال ذیل را عمداً و به منظور نابود ساختن تمام یا بخشی از یک گروه ملی، قومی، نژادی، یا مذهبی انجام دهد:

۱- قتل اعضای گروه.

۲- وارد کردن صدمه شدید جسمی یا روانی به اعضای گروه.

۳- ایجاد شرایط دشوار زندگی برای یک گروه به شکل سازمان یافته.

٤- تحمیل اقداماتی به قصد پیشگیری از زاد و ولد در میان یک گروه.

٥- انتقال اجباری اطفال یک گروه به گروه دیگر.».

جریدۀ رسمی Official Gazzette

مطابق مادۀ ۳ جزء ۴۴ قانون طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی: «جریدۀ رسمی نشریه رسمی وزارت عدلیه است که غرض نشر و پخش اسناد تقنینی، علامت تجارتی و خصوصیت آن، طبق مادۀ (۱۵) این قانون از طرف وزارت عدلیه به نشر می رسد.».

جریمه Fine

جریمه در لغت به معنی مجازات نقدی، تاوان و غرامت که جمع آن جرائم است.[٥٨٣] در اصطلاح حقوقی، جریمه تاوان نقدی است که از مجرم مطابق احکام قانون معمولاً دولت می گیرد.

جزا Punishment/ sanction

جزا در لغت به معنی سزا، پاداش، کیفر، تنبیه، عقوبت، پاداش و مکافات است.[٥٨٤] به جزا ضمانت اجراء و در عربی مؤیده و کیفر می گویند. همچنین، به ضمانت اجراء عقوبت می گویند. به نظر می رسد اصطلاح ضمانت

583. Ibid, (Last visit: 4, 1, 2018).
584. Ibid, (Last visit: 17, 12, 2017).

اجراء ابداع نویسندگان ایرانی است. ضمانت اجراء تضمین و وسیلهٔ است برای تطبیق و تنفیذ قواعد مانند حبس، اعدام، جریمه و امثال اینها. مادهٔ ۱۳۳ کُد جزا در تعریف جزا می گوید: «جزا عبارت از مؤیده ای است که در قانون برای اعمال جرمی پیش بینی شده و از طرف محکمه در مورد شخص مرتکب با رعایت اساسات این قانون حکم می‌شود.».

جزای اصلی Principle penalty

مادهٔ ۱۳۷ کُد جزا در تعریف جزای اصل می گوید: «جزای اصلی، مجازاتی است که در این قانون برای ارتکاب جرم پیش بینی شده و برای تکمیل یا تبعیت از جزاهای دیگری تعیین نشده باشد.». طبق مادهٔ ۱۳۸ کُد جزا: «جزاهای اصلی دارای انواع ذیل می باشد:

۱- اعدام.
۲- حبس.
۳- جزای نقدی.
٤- بدیل حبس.».

جزای تبعی Consequential penalty

مادهٔ ۱۷۱ کُد جزا در تعریف جزای تبعی می گوید: «جزای تبعی مجازاتی است که به تبعیت از جزای اصلی بالای محکوم علیه به حکم قانون تطبیق میگردد، بدون اینکه در حکم محکمه به آن تصریح شده باشد.». طبق مادهٔ ۱۷۲ کُد جزا: «شخصی‌که به جزای حبس بیش ازده سال یا به حبس کمتر از ده سال در جرایم خیانت ملی، جاسوسی، قاچاق مواد مخدر، تروریستی، قتل عمد، تجاوز جنسی یا فساد مالی و اداری محکوم گردد، از حقوق و امتیازات ذیل نیز محروم می‌شود، مگر این‌که به حکم قانون یا محکمه اعادهٔ حیثیت شده باشد:

۱- خدمت در قوای سه گانه دولتی و سایر نهاد های دولتی.
۲- کاندید شدن در سمت های انتخابی.
۳- استفاده ازنشان‌ها، مدال‌ها و القاب افتخاری دولتی.
٤- عضویت در هیئت مدیرهٔ شرکت‌ها، بانک‌ها و مؤسسه ها در صورت محکومیت به سبب ارتکاب جرم فساد اداری.
٥- عقد قرارداد با ادارات، تصدی‌ها، مؤسسه های دولتی و مختلط یا کسب امتیاز از طرف دولت، در صورت ارتکاب جرایم مالی.». علاوه براین، طبق ۱۷۳ کُد جزا: «شخص مندرج مادهٔ (۱۷۲) این قانون در مدت محکومیت از حقوق و امتیازات ذیل نیز محروم می‌گردد:

۱- وصایت، وکالت و قیمومیت در معاملات و دعاوی.
۲- شهادت در عقود و معاملات.
۳- ادارهٔ مستقیم اموال و املاک به استثنای وقف و وصیت.».

جزای تکمیلی Complementary penalty

مطابق ۱۷۸ کُد جزا: «(۱) جزای تکمیلی مجازاتی است که علاوه بر جزای اصلی در حکم محکمه تصریح گردیده باشد.
(۲) جزاهای تکمیلی قرار ذیل می باشد:

۱- محرومیت از حقوق و امتیازات مندرج اجزای (۳، ٤ و ٥) مادۀ (۱۷۲) و اجزای (۱، ۲ و ۳) مادۀ (۱۷۳) این قانون.
۲- مصادره اموال.
۳- نشر حکم».

جزای نقدی Cash fine

جزای نقدی مرکب از دو کلمه است: جزا (ر. ک: جزا) و نقدی که اسم منسوب به نقد است. مادۀ ۱۳۹ کُد جزا در تعریف جزای نقدی می گوید: «جزای نقدی عبارت است از مکلف ساختن محکوم علیه به پرداخت مبلغ محکوم بها به خزانۀ دولت.».

جسد Body

جسد در لغت به معنی کالبد، بدن و جسم انسان مرده، لاشه، لاش و نعش است که جمع آن اجساد است.[٥٨٥] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی جسد تن انسان و حیوان مرده است.

جعل Forgery

جعل در لغت به معنی، ساختن، آفریدن، پدید آوردن، خلق کردن، آفرینش، وضع کردن و قرار دادن است.[٥٨٦] معنی اصطلاحی جعل نیز از معنی لغوی آن دور نیست. پس، جعل سند عبارت از ساختن نوشته یا سند بر خلاف حقیقت و یا ساختن مهر و امضای اشخاص دیگر است.[٥٨٧]

جعاله Promise

جعاله که در ق. م. ا به نام وعده نیز یاد شده است (مادۀ ٧٥٤) به ضم «جیم» از ریشۀ «جعل» به معنای مزد، حق العمل و هر آن چیزی است که برای انسان در برابر انجام کاری مقرر می شود.[٥٨٨] به شخصی که پرداخت مزد و یا اجوره و یا جایزه را وعده می دهد، جاعل و در ق. م وعده دهنده گویند و به شخصی که عمل را انجام می دهد و مستحق دریافت جایزه می شود عامل می گویند. در اصطلاح فقهی دو تعریف برای جعاله ارایه شده است. برخی بر این نظر اند که: به التزامِ عوض معلوم بر عمل معین یا مجهول جعاله گویند. [٥٨٩] این تعریف از این جهت که جعاله را تعهد به پرداخت اجورۀ معین توسط جاعل

585. Ibid, (Last visit: 13,3, 2018).

٥٨٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۹۰؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، صص ۳۴۸ و ۳۴۹.

٥٨٧. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژه های شماره ۵۶۶۲ و ۵۶۶۳؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۳۴۹.

٥٨٨. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۲۲؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۸۷.

٥٨٩. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۲۲؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۸۷.

در برابر انجام عمل معین توسط عامل می داند، درست است، اما از این جهت که عمل در جعاله مجهول باشد، محل ایراد به نظر می رسد، زیرا عمل در جعاله باید معلوم باشد.

برخی دیگر فقهاء در تعریف جعاله گفته اند که: به اجاره بر منفعت مظنون الحصول جعاله گویند، مانند اینکه: کسی بگوید: اگر کسی حیوان سرکشِ مرا به من باز گرداند به او فلان مقدار مزد خواهم داد؛ یا هرکس فلان مریض را تداوی نماید به او فلان مقدار مزد خواهم داد.[۵۹۰] این تعریف نیز ناقص به نظر می رسد، زیرا جعاله اجاره نیست.

مادۀ ۷۵٤ ق. م. ا در تعریف جعاله یا وعده می گویدکه: «وعده عبارت است از الزامی که شخص در برابر غیر بر نفس خود در زمان آینده به وجود آورده و تعهد فوری را افاده نمی کند. وعده احیاناً بر عقد و احیاناً بر عمل واقع می گردد.». این تعریف از این جهت که جعاله تعهدی است که جاعل آن را نسبت به غیر برای خود در آینده ایجاد می‌نماید درست است. همچنین، بخش اخیر این ماده که تصریح می نماید موضوع جعاله امکان دارد اجرای عمل باشد، درست، اما عبارت «وعده احیاناً بر عقد» محل ایراد به نظر می‌رسد. به نظر می‌رسد، جعاله تعهد به پرداخت جایزۀ معین و یا غیرمعین توسط جاعل در برابر انجام عمل معین توسط عامل است. طبق این تعریف جعاله ایقاع است که توسط جاعل انشا می شود و هدف آن اجرای عمل معین توسط عامل در برابر اجورۀ معین و یا نامعین است. عمل می‌تواند امروزه متعدد و مختلف باشد، مانند: گذاشتن جایزه برای تألیف مقاله، کتاب، پیدا کردن شی، مانند: پیدا کردن پاسپورت، کلید، حیوان گمشده و امثال اینها.

جلسه Meeting/ session

جلسه از ریشۀ «جلس» گرفته شده است که در لغت به معنی یک بار نشستن است. در اصطلاح حقوقی، جلسه عبارت از نشست است.[۵۹۱]

جلب و احضار Summon

جلب و احضار در قوانین اجراآت جزایی و قانون اصول محاکمات مدنی تعریف نشده است. جلب و احضار مرکب از دو کلمه است: جلب و احضار. جلب در لغت به معنی علاقه مند کردن، به سوی خود کشیدن، جذب کردن، دستگیر کردن، بازداشت کردن، ربودن و فراخواندن است. احضار در لغت به معنی به حضور خواستن، فراخواندن، طلبیدن و حاضر کردن است.[۵۹۲] در اصطلاح حقوقی، جلب و احضار دعوت کردن و حاضر کردن هر

۵۹۰. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۲۲؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۸۷.

۵۹۱ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۷۹۰.

592. https://www.vajehyab.com (Last visit: 17, 12, 2017).

شخصی است که څارنوال و محکمه تشخیص دهد مطابق احکام قانون بیان یا حضور او در اجراآت تعقیب عدلی مفید و مؤثر است مانند شهود، مدعی علیه، اهل خبره و نظیر اینها. به شخصی که جلب می شود، مجلوب می گویند.

جمعیت Association

جمعیت در لغت به معنی گروهی از مردم، انبوهی مردم، مردم بسیار که در یکجا گرد آمده باشند است.[۵۹۳] به نظر می رسد معنی اصطلاحی جمعیت نیز از معنی لغوی آن دور نیست. ق. م جمعیت را به مفهوم عام تعریف نموده است. طبق مادۀ ٤٠٣ فقرۀ اول ق. م: «(۱) جمعیت عبارت است از مجموع اشخاص حقیقی یا حکمی که برای مدت معین یا غیر معین به منظور تأمین اهداف خیریه عام المنفعه اجتماعی، علمی، ادبی، فنی و هنری طور غیر انتفاعی مطابق به احکام این قانون تشکیل شده باشد.». براساس این تعریف جمعیت نه تنها اجتماع اشخاص حقیقی، بلکه حقوقی نیز است و این در صورتی که است که دو جمعیت که دارای اهداف مشترک باشند باهمدیگر ملحق شوند. اما، به مفهوم خاص طبق مادۀ ۲ فقره (۱) قانون جمعیت های منتشرۀ جریدۀ رسمی شماره ۱۱۱٤ مؤرخ ۱۰/ ٦/ ۱۳۹۲ : «جمعیت ها به انجمن ها، اتحادیه ها، شوراها، مجمع ها و تشکیلاتی اطلاق می شود که توسط گروهی از اشخاص حقیقی و حکمی به صورت داوطلبانه و غیرانتفاعی، غیرسیاسی و مطابق احکام این قانون تشکیل می گردد.». از نص این ماده به خوبی بر می آید که: نخست این که برخی مصادیق جمعیت ها که عبارت اند از انجمن، اتحادیه، شورا و مجمع در این ماده شناسایی و تشخیص شده است. طبق جزء ۲ مادۀ ۲ قانون جمعیت ها: «انجمن اجتماع داوطلبانه اشخاص حقیقی است که برای حصول مقاصد علمی، ادبی و حرفوی مطابق احکام این قانون ایجاد می گردد.». طبق جزء ۳ مادۀ ۲ قانون جمعیت ها: «اتحادیه: اجتماع داوطلبانه اشخاص حکمی است که برای مقاصد مشترک و مشروع حرفوی، صنفی و تخصصی مطابق احکام این قانون ایجاد.». وفق جزء ٤ مادۀ ۲ قانون جمعیت ها: «شوری: اجتماع داوطلبانه اشخاص حقیقی است که برای حصول مقاصد مشترک قومی، صنفی و منطقوی مطابق احکام این قانون ایجاد می گردد.». وفق جزء ۵ مادۀ ۲ قانون جمعیت ها: «مجمع: اجتماع و یا جمع شدن گروهی از اشخاص و نهاد های است که برای یک هدف مشترک و مشخص دورهم جمع می شوند.». دوم این که نص این ماده در خصوص مصداق جمعیت ها احصایی به نظر می رسد، زیرا قانونگذار در این ماده از «تشکیلاتی» سخن می گوید که توسط گروهی از اشخاص حقیقی و حکمی به صورت داوطلبانه، غیرانتفاعی و غیرسیاسی

۵۹۳ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۴۶۹.

مطابق احکام ایجاد می شود. از قید داوطلبانه، غیرانتفاعی و غیرسیاسی به خوبی بر می آید که فعالیت جمعیت داوطلبانه، غیرسیاسی و غیرانتفاعی است. بنابراین، اعضای جمعیت نمی توانند کار انتفاعی و سیاسی انجام دهند. به همین دلیل، جمعیت ها تابع پرداخت مالیات نیستند.

جمعیت عام المنفعه Public welfare association

اصطلاح جمعیت عام المنفعه در حقوق افغانستان تاکنون ناشناخته به نظر می رسد. با توجه به مواد ۴۴۲ الی ۴۵۰ ق. م که احکام مربوط به جمعیت های عام المنفعه را تنظیم نموده است به نظر می رسد جمعیت های عام المنفعه ادارات عامه و یا ادارات دولتی است. با پذیرش این استنباط و برداشت، تنظیم احکام جمعیت های عام المنفعت در ق. م که روابط خصوصی افراد و جمعیت های خصوصی حقوق خصوصی را تنظیم می نماید امروزه محل ایراد به نظر می رسد، زیرا ایجاد جمعیت های عام المنفعه از مسایلی است که در حقوق عامه به وِیژه در حقوق اساسی و اداری مورد بحث قرار می گیرد.[۵۹۴] طبق مادۀ ۴۴۰ فقرۀ اول ق. م: «(۱) جمعیت عام المنفعه، عبارت از جمعیتی است که به منظور تأمین منافع عامه تأسیس می گردد.» نص این ماده در رابطه به تعریف جمعیت عام المنفعه صرف یک معیار پیش بینی نموده است که عبارت از تأمین منافع عامه است. در این ماده پیش بینی نشده است که کدام مقام صلاحیت ایجاد جمعیت های عام المنفعه را دارد. لذا، پرسش این است که طبق ق. م کدام مقام صلاحیت ایجاد جمعیت عام المنفعه را دارد؟

در پاسخ به این پرسش مادۀ ۴۴۰ فقرۀ دوم ق. م حکم می نماید: «(۲) اعطای عنوان جمعیت به صفت عام المنفعه توسط فرمان دولت صورت می گیرد. سلب عنوان اعطاء شده توسط چنین فرمان نیز جواز دارد.». از نص این ماده به خوبی بر می آید که همانطور که شخصیت حکمی جمعیت های عام المنفعه توسط فرمان ایجاد می گردد، انتهای شخصیت حکمی نیز توسط فرمان رئیس دولت صورت می گیرد. شخصیت های حُکمی عامه بعد از ایجاد می توانند فعالیت های خویش را مطابق اسناد تقنینی مربوط اجراء نمایند. به حیث مثال، مطابق مادۀ ۱۴۲ ق. ا رئیس جمهور صلاحیت دارد ادارات لازم [دولتی] را ایجاد نماید. معمولاً رئیس جمهور این ادارات را توسط فرمان [غیرتقنینی] ایجاد و یا منحل می نماید.

۵۹۴ . به حیث مثال مطابق ق. ا ادارات جزء قوۀ مجریه است و رئیس جمهور به عنوان رئیس قوۀ مجریه و دولت صلاحیت ایجاد ادارات اعم از ادارات مرکزی و محلی را دارد (مادۀ ۱۴۲ ق.ا). بنابراین، در عمل نیز ادارات مرکزی و محلی توسط رئیس جمهور ایجاد، تعدیل و الغا می گردد. علاوه بر رئیس جمهور، مادۀ ۹۰ فقره ۴ ق. ا صلاحیت ایجاد، تعدیل و یا الغای واحد های اداری را به شورای ملی اعطا نموده است. علاوه براین، از جملۀ ۵۳ ادارۀ دولتی، اکثر این ادارات قانون و یا مقرره تشکیل و وظایف دارند که تشکیلات و وظایف آنها را تنظیم می نماید.

جمعیت خیریه Charity associaiton

براساس مادۀ ۴۵۱ فقرۀ اول ق. م: «(۱) جمعیت خیریه عبارت از جمعیتی است که برای تأمین اهداف خیریه و یا رفاه اجتماعی جهت استفاده اعضای جمعیت یا سائر اشخاص تأسیس شده باشد؛ و (۲) اعضای هیأت مدیره نمی توانند در داخل جمعیت به شغل دیگری در مقابل اجرت اشتغال ورزند.». از نص این ماده سه خصوصیت در خصوص جمعیت خیریه قابل برداشت به نظر می رسد: اول این که طبق نص این ماده جمعیت خیریه یکی از انواع جمعیت ها است. دوم این که هدف از ایجاد جمعیت خیریه تأمین اهداف خیریه و یا رفاه اجتماعی اعضای جمعیت و یا سایر اشخاص است. لذا، براساس این خصوصیت جمعیت خیریه امکان دارد برای اعضای جمعیت خیر برساند و یا موجب تأمین رفاه اجتماعی افراد خارج از جمعیت گردد. سوم این که با توجه به این که هدف اعضای جمعیت خیریه تأمین اهداف خیریه است.

جمعیت فرهنگی Cultural association

براساس مادۀ ٤٥٣ ق. م: «جمعیت فرهنگی، عبارت از جمعیت است که هدف تأسیس آن را انکشاف امور علمی، فنی، ادبی و هنری تشکیل می دهد.». از نص این ماده به خوبی بر می آید که اول این که جمعیت فرهنگی یکی از انواع جمعیت ها است. دوم این که هدف جمعیت فرهنگی، برخلاف جمعیت خیریه، انکشاف امور علمی، فنی، ادبی و هنری است.

جمهوری Republic

نظام جمهوری در دو مفهوم استعمال می شود. در مفهوم محدود کلمه جمهوریت (Republic) عبارت از نظامی است که مخالف نظام پادشاهی (Monarchy) است. اما، امروزه جمهوری را نظامی می دانند که دولت را مکلف به تأمین خیر عمومی و عدالت می نماید.[۵۹۵]

در مفهوم وسیع کلمه منظور از نظام جمهوری، نظامی است که ریاست جمهوری در آن مؤروثی نیست. به عبارت دیگر: نظام جمهوری ضد نظام شاهی است که در آن رئیس جمهور توسط مردم انتخاب می شود. رژیم جمهوری یا ریاستی و یا پارلمانی است. در رژیم ریاستی، رئیس جمهور عضو قوۀ مقننه نیست و قوۀ مقننه می تواند رئیس جمهور را به علت خطاهایش که در قانون اساسی پیش بینی شده است، محاکمه کند. در نظام پارلمانی، سمت ریاست جمهوری تشریفاتی است[۵۹۶] و بیشتر اختیارات اجرایی را صدراعظم به عهده دارد. رژیم جمهوری امکان دارد نیمه ریاستی نیمه پارلمانی باشد، مانند نظام حقوقی

595. Gerhard Robbers (2002). An Introduction to German Law. Translated into Enlish by: Miceal Jewll, 5th edi (___), p 50.

۵۹۶. محمد جواد نوروزی (۱۳۸۰). فلسفۀ سیاست، چاپ هفتم، تهران: مؤسسۀ آموزشی و پژوهشی امام خمینی، صص ۱۰۶ و ۱۰۷.

افغانستان که نظام جمهوری نیمه ریاستی نیمه پارلمانی با غالب بودن جنبه های ریاستی آن بر پارلمانی است.

جنایت Felony

جنایت در لغت به معنی گناه بزرگ، خلاف و جرم است.[۵۹۷] کُد جزای افغانستان مصادیق جرم جنایت را تعیین ننموده است. اما، با معیار ارایه شده، هر جرمی که جزای آن اعدام، حبس دوام و حبس طویل باشد، جنایت تلقی می شود. مادۀ ۲۷ کُد جزا در تعریف جنایت می‌گوید: «جنایت جرمی است که جزای آن در این قانون اعدام، حبس ابد، حبس دوام و یا حبس طویل تعیین شده باشد.».

جنحه Misdemeanor

جنحه در لغت به معنی جرم و گناه کوچک است.[۵۹۸] مادۀ ۲۸ کُد جزا در تعریف جنحه می گوید: «جنحه جرمی است که جزای آن در این قانون حبس متوسط، حبس قصیر، بدیل حبس یا جزای نقدی تعیین شده باشد.».

جنس Kind/ type

جنس در لغت به معنی صنف، دسته، ماهیت و کیفیت بنیادی، قسم و نوع است. به عنوان مثال، گاو، گوسفند، بز و اسپ همه از جنس حیوان و مولی، گندنه، گسنیژ، تراتیزک و نظیر اینها از جنس سبزیجات اند. همچنین جنس در لغت به معنی تذکیر و تأنیث ست. همچنین، جنس در لغت به معنی کالا و متاع است.[۵۹۹]

جنگ War

جنگ در لغت به معنی جدال و قتال، کارزار، ستیزه، نبرد، پیکار، غزوه، برخورد مسلحانه است. در اصطلاح حقوقی جنگ عبارت است از زد و خورد و کشتار میان چند تن یا سپاهیان دو کشور به منظور رسیدن به اهداف معین.[۶۰۰]

جنون Insanity

جنون از ریشۀ «جن» گرفته شده که به معنای دیوانگی، زوال عقل و تباهی خِرد است و در اصطلاح عبارت از اختلال عقل است که حاصل آن اضطراب و آشفتگی در رفتار است. جنون بر دو نوع است:

۱- جنون اطباقی: جنون اطباقی، عبارت از جنونی است که استمرار داشته و از آن به جنون «مستمر» نیز یاد می کنند.

۲- جنون غیر اطباقی: جنون غیراطباقی، عبارت از جنون غیرمستمر است؛ یعنی: شخص مبتلا به آن گاه به حالت عادی باز می گردد و گاهی دچار جنون می شود.[۶۰۱] مادۀ

597. https://www.vajehyab.com (last visit: 2026/15/5).
598. Ibid, (2016 /15 /5 آخرین بازدید).

599. Ibid, (Last visit: 4/1/2018).
600. Ibid, (Last visit: 15/5/2016).

۶۰۱. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۷۲؛ عبدالکریم زیدان، ، تهران: انتشارات احسان، ص ۱۰۲؛ وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۱۶۹.

۹۴۴ مجلة الاحکام در این مورد می گوید: «مجنون بر دو قسم است: یکی مجنون مطبق که در تمام اوقات بیخود است و مجنون غیر مطبق که مجنونی است که گاهی بیخود و گاهی به حالت افاقه باز می گردد.».

جواز Legitimacy/ license

جواز در لغت به معنی روا بودن و جایز بودن است.[۶۰۲] همچنین، جواز در لغت به معنی اجازه نامه، مجوز، اجازه دادن، رخصت دادن است.[۶۰۳] در اصطلاح حقوقی، جواز تعاریف متعدد دارد:

۱) جواز عبارت از اجازۀ است که قانون بر فعل و ترک عمل می دهد.

۲) جواز عبارت از اجازه نامه ای است که متقاضیان برای اجرای اعمال معین از ادارات مربوط اخذ می نمایند مانند جواز حمل سلاح، جواز صرافی، جواز کار و نظیر اینها.

جهالت Unawareness

جهالت در لغت به معنی نادانی، ناآگاهی، بی اطلاعی و ندانستن است. در اصطلاح حقوق مدنی، جهالت به ناآگاهی یکی از متعاقدین نسبت به موضوع عقد جهالت گویند. جهالت دو نوع است: جهالت فاحش که معمولاً موجب بطلان عقد می شود و جهالت غیرفاحش که موجب بطلان عقد نمی شود.[۶۰۴]

جهیز Equipment

جهیز کلمۀ عربی است که در لغت معنی اسبابی و وسایلی است که عروس با خود به خانه داماد می برد.[۶۰۵] در اصطلاح فقهی و عرفی جهیز عبارت از لوازم منزل است که زن و خانواده ای او، آن را تهیه می نمایند و زن آن را خانه ای شوهر می برد.[۶۰۶] طبق مادۀ ۳ فقرۀ ۱۰ قانون مراسم عروسی: «جهیز: عبارت از لباس، فرش، ظرف، خانه یا سایر سامان آلات منزل است که برای عروس تهیه می شود.».

جنین Fetus/ embryo

جنین از ریشۀ «جن» گرفته شده است که در لغت به معنی پوشیده و بچۀ اندر شکم است. در اصطلاح حقوق مدنی، جنین عبارت از بچه ای است که نطفۀ او منعقد شده است، اما

---

۶۰۲ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۹۸.

603. https://www.vajehyab.com (Last visit: 4/1/2018).

۶۰۴ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۹۴.

605. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

۶۰۶. سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران، انتشارات محمّدی سقر، صص ۶۰ و ۶۱؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۸۲۴ و ۶۸۲۵؛ و مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، ص ۸۷.

هنوز زاده نشده است.[۶۰۷] به جنین حمل نیز می گویند. حمل در لغت به معنی بار، بار بردن، آنچه برداشته شود و از جایی به جای دیگر منتقل شود، بارداری و آبستنی است.[۶۰۸]

۶۰۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۹۴.

608. https://www.vajehyab.com (Last visit: 19/8/2016).

چ

چک Cheque

چـک در لغـت دری بـه معنـی مطلـق سـند است. در اصطلاح حقوقی، چک سندی است از اسناد تجارتی که به موجب آن صادر کننـدهٔ چک، پولی را که نزد دیگری دارد به سود خـود یا شخص ثالث مسترد می نماید.[۶۰۹]

۶۰۹. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۵۸۲۴.

ح

حاجز Excluder/ preventor

حاجز اسم فاعل از ریشهٔ «حجز» گرفته شده است که در لغت به معنی بازدارنده، منع کننده، جلوگیری کننده و حائل است. در اصطلاح حقوق مدنی، به بازداشت کننده و بازدارنده حاجز گویند.[۶۱۰]

حادثه حقوقی Legal event

حادثهٔ حقوقی مرکب از دو کلمه است: حادثه و حقوقی. حادثه در لغت به معنی رخداد است که جمع آن حوادث است. به حوادث حقوقی وقایع حقوقی نیز می گویند. واقعه صیغهٔ مؤنث اسم فاعل از ریشهٔ «وقع» گرفته شده است که به معنای رخداد، اتفاق و حادثه است.[۶۱۱] در اصطلاح حقوقی تعاریف متعدد برای حادثه حقوقی ارایه شده است. داکتر کاتوزیان در تعریف واقعهٔ حقوقی می گوید که: حادثهٔ حقوقی که به آن «وقایع حقوقی» نیز می گویند رویدادی است که اثر آن به حُکم قانون معین می شود و اراده و اِنشاء مرتکب سبب اصلی آثار آن نیست و در برابر «اَعمال حقوقی» که زادهٔ اراده و رضایت است قرار می گیرد.[۶۱۲] برخی دیگر نیز می گویند که: واقعهٔ قانونی عبارت از هر آن رخداد و حادثه و واقعه (تصرف عمدی، رخداد اجتماعی، پدیده های طبیعی و وقایع مادی) است که در قانون برای آن نتیجه ای قانونی (اکتساب حق، انشای تعهد و ...) مقرر کرده باشد.[۶۱۳]

به نظر می رسد نویسندگان ق. م تعریف حادثهٔ حقوقی را از تعریف حقوقدانان اقتباس نموده اند. زیرا مادهٔ ٤٩٦ ق. م. ا در تعریف حادثهٔ حقوقی می گوید :«حادثه ای حقوقی عبارت از تصرف فعلی است که به اختیار یا

---

۶۱۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۸۰۵ و ۸۰۶.

۶۱۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۲۱۱۴.

۶۱۲. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۴). دوره مقدماتی حقوق مدنی: وقایع حقوقی، چاپ ششم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۶.

۶۱۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۱۴.

بدون اختیار شخص، واقع گردیده و قانون بر آن آثار معین را مرتب نموده است.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که حادثهٔ حقوقی تصرف فعلی است. چنانچه گفته شد، تصرف مصدر باب تفعل از ریشهٔ «صرف» به معنای دست به کاری زدن، تأثیر، دخالت و نفوذ است.[٦١٤] در اصطلاح فقهی تصرف عبارت از دخالت و تصمیم گیری مالکانه در امور و اموال است. به مفهوم ویژه تصرف عبارت از هر فعل و یا قولی است که به اراده از شخص صادر شود که بر آن آثار معین حقوقی مرتب می گردد.[٦١٥] تصرف بر دو نوع است: تصرف فعلی و تصرف قولی. براساس فقه تصرف فعلی عبارت از تصرفی است که اساس آن عمل غیرلسانی است. به عبارت دیگر: تصرف فعلی، عبارت از واقعه ای عادی است که از شخص صادر می گردد مانند: حیازت مباحات، تسلیم مبیع، قبض دَین و نظیر اینها. منظور از تصرف فعلی در مادهٔ ٤٩٦ ق. م نیز واقعه است که این واقعه امکان دارد از انسان به اختیار صورت بگیرد، مانند: غصب، ادارهٔ فضولی مال غیر، پرداخت بدون سبب و یا بدون اختیار مانند: اتلاف، قتل، ضرب و جرح. طبق مادهٔ ٤٩٦ در صورتی که این واقعه از انسان با اختیار و یا بدون اختیار صورت بگیرد، قانون بر آن آثار معین را مرتب می نماید. به حیث مثال، اگر شخصی مال دیگری را غصب و یا تلف نماید، به حکم قانون مکلف است در غصب مال را به صاحب آن مسترد نماید. در صورت اتلاف، مُتلف مکلف است ضمان آن را به صاحب مال پرداخت نماید.

حادثهٔ ترافیکی Traffick accident

مادهٔ ٥٥٧ فقرهٔ ١ کُد جزا در تعریف حادثهٔ ترافیکی می گوید: « (١) حادثه ترافیکی واقعه ای است که از اثر اهمال، غفلت، بی احتیاطی، عدم رعایت قوانین، مقررات یا لوایح ترافیکی حادث گردیده و منجر به فوت یا خساره جسمی یا مالی می‌گردد.».

حاضن Person taking the child under custody

حاضن اسم فاعل از ریشهٔ «حضن» گرفته شده است که در لغت به معنی در آغوش گیرنده، در کنار دارنده، پرورنده و تربیت کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، حاضن کسی است که تربیت و پرورش طفل مطابق قانون بر عهدهٔ او باشد.[٦١٦]

حاکمیت Sovereignty

---

٦١٤. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٢)، ص ٦٨٨.

٦١٥. مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٢)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ٢٨٨؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٢)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٦٨٨.

٦١٦. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٢)، ص ٨٠٦.

حاکمیت در لغت به معنی حاکم و مسلط بودن است.[۶۱۷] راجع به حاکمیت مانند سایر مفاهیم انتزاعی علوم اجتماعی تعریف واحد وجود ندارد. مفهوم حاکمیت توسط ژان بُدن (Jean Bodin) در سده شانزدهم میلادی ابداع شد. از دید ژان بدن: «حاکمیت عبارت است از قدرت تصویب و یا تغییر قانون.».[۶۱۸] همچنین، ژان بُدن «حاکمیت را اقتدار مطلق و مداوم دولت- کشور می داند.». حقوقدانان آلمانی مخصوصاً ایهرنگ آن را «صلاحیت صلاحیت ها» تعریف کرده اند.[۶۱۹] از دیدگاه حقوقی حاکمیت قدرت و توانایی قانونگذاری و تطبیق آن در داخل مرز های یک دولت است. از این تعریف به خوبی بر می آید که در بُعد داخلی حاکمیت دارای دو رکن است: رکن قانونگذاری عادی و رکن تطبیق قوانین. حاکمیت از صفات بارز حکومت است که باعث تفکیک آن از سایر اشخاص حقیقی و حکمی حقوق خصوصی می شود. زیرا اشخاص حقیقی و حکمی خصوصی فاقد این صلاحیت اند. هرچند در قانونگذاری و تطبیق قانون توسط اشخاص حقیقی صورت می گیرد، اما در واقع این قانونگذاری و تطبیق قانون تمثیل ارادهٔ شخص حکمی حقوق عمومی که همان دولت است، می باشد. به طور کلی، در طول تأریخ حاکمیت به چهار نوع ذیل تقسیم شده است:

۱) حاکمیت اللهی: حاکمیت اللهی یکی از قدیم ترین انواع حاکمیت است. طبق نظریهٔ حاکمیت اللهی، قدرت تشریع و تطبیق شرع از آن خداوند ﷻ است،[۶۲۰] اما چون خداوند ﷻ خود شرع را تطبیق نمی کند چاره جز این نیست که انسان ها آن را تطبیق نمایند. به نظر می رسد به همین دلیل انسان خلیفهٔ خداﷻ در روی زمین تلقی می گردد. این شریعت و تشریع در طول تأریخ متفاوت بوده است و به تبع آن شریعت های مختلف بروز کرده است مانند شریعت یهود، مسیح، اسلام و امثال اینها. نظریهٔ حاکمیت اللهی تئوری نظری محض نبوده و نتیجهٔ عملی آن ایجاد نظامهای دینی اعم از خلافت، امارت و ... و حقوق اللهی بوده است.

۲) حاکمیت مطلق: این گونه حاکمیت به معنای قدرت و سیطره شخص سلطان است. طبق این نظر، حاکمیت یا نیروی برتر به کسی تعلق داشت که نظراً به هیچ نیروی خارجی تن در نمی داد و در برابر هیچ مقامی سر فرود نمی آورد، ولی نسبت به رعایا و اعضای جامعه تحت تسلط خود، اقتدار انجام هرگونه

---

۶۱۷. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۳۹۰.
۶۱۸. بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، ص ۱۵۱.
۶۱۹. جهت مطالعهٔ این تعاریف و سایر تعاریف نک: سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان، ص ۱۷۹.

۶۲۰. طبق نظریه های جدید، حاکمیت به سه دسته تقسیم می شود: حاکمیت تکوینی، حاکمیت تشریعی و حاکمیت سیاسی و انتظامی. مردم در حاکمیت تکوینی و تشریعی نقش و حقی ندارند، زیرا این دو نوع حاکمیت از آن خداوند ﷻ است. اما، در حاکمیت سیاسی و انتظامی که متعلق به مردم است، مردم حق انتخاب حکام را دارند.

کاری را داشت.[۶۲۱] نظریه حاکمیت مطلق امروزه مهجور قرار گرفته است.

۳) حاکمیت مردم: بانی و طراح نظریهٔ حاکمیت مردم ژان ژاک روسو است. از نظر ژان ژاک روسو و هوادارانش، حاکمیت مردم جمع قطعات حاکمیت است که هر قسمت متعلق به یک فرد می باشد. وی در کتاب پرآوازه خود قرارداد اجتماعی نوشت که: «فرض کنیم دولت کشور از ده هزار شهروند ترکیب یافته باشد، سهم هر عضو در دولت- کشور یک ده هزارم قدرت حاکم است.». [۶۲۲]

۴) حاکمیت ملی: این نظریه بین سال های ۱۷۹۱ الی ۱۷۹۸ م توسط مجلس مؤسسان انقلابی فرانسه ابداع شد. نخستین تجلی آن در مادهٔ ۳ اعلامیه حقوق بشر و شهروند سال ۱۷۸۹ م به شرح زیر اعلام گردید: «ریشهٔ هرگونه حاکمیتی اساساً در ملت قرار دارد. هیچ هیأتی یا فردی نمی تواند اقتداری را که ناشی از ملت نباشد، اعمال کند.». طبق این نظریه، حاکمیت که عبارت از مجموع قدرت های دولت- کشور است، متعلق به کلیتی است به نام ملت. [۶۲۳]

حاکمیت قانون Rule of law

در خصوص حاکمیت قانون تعریف های مختلف به قرار ذیل وجود دارد:

۱) سابقه استعمال اصطلاح «حاکمیت قانون» به پروفیسور انگلیسی حقوق آ. وی. دیسی برمی‌گردد که این اصل را چنین تعریف نموده است: «منظور ما، در نقطه اول، آن است که هیچ انسانی قابل مجازات نیست یا به نحو قانونی متحمل ضرر و زیانی بر جسم و اموال خود نباید شود مگر آنکه به نحو مشخص اقدام به نقض قانونی نماید که طی یک روش معمول و متعارف حقوقی نزد یك محکمه عادی کشور ایجاد شده است. در این معنا حاکمیت قانون با هر گونه نظام حکومتی که مبتنی بر اختیار و اقتدار گسترده اشخاص، استبداد یا صلاحدید قوای زور است منافات دارد» و ... «در نقطه دوم، وقتی در باره حاکمیت قانون صحبت می‌کنیم، منظور ما این است که ... نه تنها از دیدگاه ما هیچ شخص بالاتر از قانون نیست، بلکه (آنچه که متفاوت است) در اینجا هر انسان، موقعیت یا شرایط او هر چه که باشد، تحت حاکمیت قانون عادی یك کشور قرار داشته و در مقابل محاکم عادی مسؤول و پاسخگو می‌باشد.».

جنبه‌های مختلف حاکمیت قانون را می‌توان از این بیان و تشریح استادانه استخراج کرد: ابتدا و پیش از همه، باید ساحه‌ای از آزادی‌های شخصی که توسط قوانین حمایت و تضمین شده است، وجود داشته باشد. دوم، قدرت دولت باید توسط قانون مقید شود و سوم اعمال و اقدامات تأثیرگذار بر حقوق و

---

۶۲۱. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد حاکمیت مطلق نک: همان، سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، ص ۱۸۴.
۶۲۲. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد حاکمیت مردمی نک: همان، سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، ص ۱۸۴.
۶۲۳. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد حاکمیت مردمی نک: همان، سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، ص ۱۸۷.

آزادی‌های شخصی توسط دولت باید مبتنی بر قانون و موضوع بررسی قانونی باشد تا مطابقت اقدامات اجرایی با قانون تضمین گردد چرا که در صورت فقدان نظارت یک طرف ثالث و عدم اعمال نتیجه‌ای بر نقض قانون توسط قوه اجرائیه، تأثیر حاکمیت قانون، منحصراً منوط به اراده مجریان خواهد شد. در نهایت، بر اساس نظر دیسی، حاکمیت قانون مستلزم تساوی در برابر قانون است به گونه‌ای که هر کس مشمول قانون باشد. اگر قوه اجرائیه یا به عنوان مثال پادشاه به عنوان عالی‌ترین مقام مشمول قانون نباشد، به سختی می‌توان از حاکمیت قانون سخن گفت؛ زیر امکان سوء استفاده مستبدانه از قانون، بدون هیچ پیامدی، وجود خواهد داشت. در نگاهی نزدیک‌تر، ضرورت تفکیک قوا و استقلال قضایی را نیز می‌توان از توضیح دیسی استخراج نمود. هر سه قوه دولتی، یعنی قوای تقنینی، اجرائیه و قضائیه، باید از یکدیگر جدا بوده و بسیار مهم‌تر آنکه باید دارای صلاحیت‌ها و وجایب جدا از هم باشند. بالآخره مقنن، قوانینی را تنظیم می‌کند که هم قدرت مجریان را محدود و هم آنها را در انجام اقداماتشان توانایی می بخشد. [۶۲۴]

۲) حاکمیت قانون عبارت است از این که امور مردم توسط قانون تنظیم شود نه توسط اختیار دلخواه افراد. [۶۲۵]

۳) حاکمیت قانون عبارت از تابع بودن اعمال دولت به قانون است.

۳) حاکمیت قانون عبارت از حکومت قانون است نه از فرد.

حالت مدنی Civil Status

حالت مدنی متشکل از دو کلمه است: «حالت» به معنی کیفیت، چگونگی، وضع، حال و کیفیتی که در کسی یا چیزی وجود دارد[۶۲۶] و «مدنی» که در لغت اسم منسوب به مدن یعنی شهر است. به نظر می رسد حالت مدنی در مفهوم لغوی نه بلکه در مفهوم مصطلح و عرفی آن استعمال می شود. در این مفهوم، حالت مدنی به معنی مجرد، متأهل و مُطلّقه بودن شخص است. بنابراین، به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی تعریفی که می توان به حالت مدنی ارائه کرد این است که: حالت مدنی به حالت شخص از نظر مجرد و متأهل بودن، مُطلِّق و عدم مُطلِّق بودن اطلاق می گردد. بنابراین، به نظر می رسد به حالت شخص از نظر تجرد، تأهل و مُطلِّق و عدم مُطلِّق بودن، حالت مدنی گویند.

---

۶۲۴. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد اصل حاکمیت قانون نک: رامین مشتاقی (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک برای حقوق اساسی افغانستان، مترجم: حسین غلامی، چاپ چهارم، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک، صص ۱۰۸- ۱۱۶.

625. Ian Mcleod (2009). Principles of Legislation and Regulatory Drafting, Oregan: Hart publishing, Exfor forland, p 44.

۶۲۶. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۵۱۴.

حایز Adverse possessor

حایز در لغت به معنی دربردارنده و داراء است.[۶۲۷] در اصطلاح حقوقی حایز شخصی است که مال را بنابر یکی از اسباب کسبت ملکیت مانند ارث، هبه، وصیت، بیع و نظیر اینها تحت ملکیت دارد.

حایضه Woman in her waiting period

حایضه اسم مؤنث فاعل از ریشه حیض گرفته شده است که در لغت به معنی زنی است که حیض ببیند (ر. ک: حیض). معنی اصطلاحی این کلمه از معنی لغوی آن دور نیست. بنابراین، حایضه عبارت از زنی است که حیض ببیند.

حبس Imprisonment

حبس در لغت به معنی بازداشتن، زندانی کردن، زندان، بازداشت، ضبط و نگهداری است.[۶۲۸] به شخصی که حبس می شود، محبوس، به محل حبس، محبس و به حبس کننده حابس می گویند. اسم جمع محبوس، محبوسین است. در اصطلاح حقوق مدنی، حبس عبارت است از نگهداری موضوع تعهد و یا عدم ایفای تعهد در صورت عدم وفای متعهد به اجرای تعهد. به عنوان مثال، در عقد بیع بایع می تواند مبیع را حبس نماید تا اینکه مشتری ثمن را به او پرداخت نماید و مشتری نیز می تواند از تسلم ثمن به بایع امتناع ورزد تا اینکه بایع مبیع را تسلیم او نماید.

در اصطلاح حقوق جزا، مادۀ ۱۳۹ کُد جزا در تعریف حبس می گوید: «حبس عبارت است از زندانی ساختن محکوم علیه به حکم قطعی یا نهایی محکمه در یکی از محابس که از طرف دولت به این منظور اختصاص یافته است.». طبق مادۀ ۱٤۰ کُد جزا: «حبس دارای انواع ذیل می باشد:

۱- حبس قصیر.
۲- حبس متوسط.
۳- حبس طویل.
٤- حبس دوام درجه ۲.
۵- حبس دوام درجه ۱.».

طبق مادۀ ۱٤۱ کُد جزا: «مدت های حبس قرار ذیل می باشد:

۱- حبس قصیر از سه ماه تا یک سال.
۲- حبس متوسط بیش از یک سال تا پنج سال.
۳- حبس طویل بیش از پنج سال تا شانزده سال.
٤- حبس دوام درجه ۲ بیش از شانزده سال تا بیست سال.
۵- حبس دوام درجه ۱ بیش از بیست سال تا سی سال.».

حبس تعلیقی Suspended imprisonment

حبس تعلیقی مرکب از دو کلمه است: حبس (ر. ک: حبس) و تعلیقی که اسم منسوب به تعلیق است (ر. ک: تعلیق). به نظر می رسد حبس تعلیقی عبارت از حبسی است که مجرم

627.https://www.vajehyab.com (Last visit:6/10/2017).
628. Ibid (آخرین بازدید ۲۶/ ۸/ ۲۰۱۶).

عملاً در محبس بود و باش نمی نماید بلکه خارج از زندان می باشد.

حبس تنفیذی Applied imprisonment

حبس تنفیذی مرکب از دو کلمه است: حبس (ر. ک: حبس) و تنفیذی که اسم منسوب به تنفیذ است (ر. ک: تنفیذ). به نظر می رسد حبس تنفیذی عبارت از حبسی است که مجرم عملاً در محبس زندانی می شود.

حجب Exclusion

حجب در لغت به معنای منع می باشد. محجوبون به معنای ممنوعون است یعنی کسانی که منع شده اند. اسم فاعل حجب، حاجب و اسم مفعول آن محجوب است. اما حجب در اصطلاح عبارت است از: منع شخص از ارث که سبب ارث را دارد، اما وجود شخص دیگری مانع ارث گرفتن او می‌شود. به عبارت دیگر: ممنوعیت یک وارث را از تمام ارث یا قسمتی از آن به علت وجود وارث نزدیک تر به میت، حجب می گویند. در این حالت وارث نزدیک را که ارث می برد، حاجب و وارث دورتر را که از ترکه محروم شده است، و ارث نمی برد، محجوب می گویند. در تعریف حجب ق. م نیز از فقه پیروی نموده است. مادۀ ۲۰۲۴ ق. م . در تعریف حجب می گوید که: «حجب، آن است که شخص اهلیت ارث را داشته مگر نسبت موجودیت وارث دیگر مستحق ارث نمی گردد. محجوب باعث محجوبیت وارث دیگر می گردد.».

حجت Reason

حجت در لغت به معنی برهان و دلیل است. همچنین، در لغت عرب به هر آن چیزی که بتوان از آن علیه دیگری احتجاج و استدلال کرد، حجت گویند که جمع آن حُجج و حِجاج است. همچنین، حجت به هر آن چیزی گویند که بتوان به آن خصم را دفع کرد.[۶۲۹]

حجر Incapacitation

حَجر در لغت به معنی منع و تضییق و جلوگیری است، چنانچه گفته می شود: حجر علیه حجراً یعنی او را از تصرف منع کرد. از همین رو، حرام را حجر می نامند.

همچنین، عقل را نیز حجر می نامند چون عقل انسان را از مفاسد و آنچه که موجب ضرر می گردد منع می نماید. حجر در شریعت عبارت از منع انسان از تصرف در مال او است. در اصطلاح فقهی، فقهاء تعاریف متفاوت برای حجر ارائه کرده اند: فقهای حنفیه در تعریف حجر می گویند: حجر عبارت از منع از لزوم عقود و تصرفات قولی است. پس، اگر محجور علیه به صورت مباشر عقد و یا تصرفی قولی مانند: بیع و هبه را انجام دهد، این عقد و تصرف نافذ نیست و حکمی بر آن مرتب نمی شود، مگر به اجازۀ شخص صاحب حق.

---

۶۲۹ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۱۴.

حجر به نظر حنفیه صرف بر تصرفات قولی ممکن است صورت پذیرد. زیرا، تصرفات قولی تصرفاتی است که منع از آنها از طریق عدم نفاذ ممکن است. اما، در افعال و تصرفاتی فعلی حجر ممکن نیست صورت پذیرد. زیرا، در صورت وقوع فعل از انجام، رد آن ناممکن است.[٦٣٠] از همین رو، مادۀ ۹۴۱ مجلة الاحکام در تعریف حجر می گوید: «حجر عبارت از منع شخص مخصوص از تصرفات قولی که برای این شخص بعد از حجر محجور گفته می شود.».

اما، در اصطلاح حقوقی حَجر به معنی عدم اهلیت استیفاء است که در تعریف آن حقوقدانان می گویند که: «حجر عبارت است از منع شخص به حُکم قانون از اینکه بتواند امور خود را به طور مستقل و بدون دخالت دیگری اداره کند و شخصاً اَعمال حقوقی انجام دهد». و نیز «حجر عدم توانایی قانونی شخص در اِعمال و اجرای حق است».[٦٣١] اشخاصی که از تصرّف در اموال و حقوق مالی خود ممنوع هستند «محجور» یا «محجورعلیه» (صیغۀ مفرد) و «محجورین» و یا «محجورعلیهم» (صیغۀ جمع) نامیده می‌شوند.

حجز Prevention

حجز در لغت به معنی بازداشت است و در اصطلاح حقوقی سپردن مال به دستگاه قضایی برای رعایت مصلحت عمومی و یا مصلحت شخص برای خارج کردن آن از دست شخص است.[٦٣٢] بنابراین، به مالی که به مصلحت شخص یا مصلحت عمومی توسط قضاء بازداشته شده است، محجوز و به شخصی (چه حکمی یا حقیقی) که مال را تحت حجز قرار داده حاجز می گویند. همچنین، حجز نگهداری و بازداشت طفل است در مراکز اصلاح و تربیت مجدد اطفال.

مادۀ ٤ جزء ۲۹ قانون جراآت جزایی در تعریف حجز می گوید: «حجز: نگهداری محکوم علیه مصاب به امراض روانی یا ضعف عقلی یا صغارت است در محلی که مطابق احکام قانون به آن اختصاص یافته باشد.».

حدود Limits (*Hadood crimes*)

حدود جمع حد است که در لغت به معنی فاصل و مانع بین دو چیز است. در زبان عرب حد به معنی منع است و در اصطلاح شرع، عقوبات و کیفر ها را حدود می گویند، زیرا

٦٣٠. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۴۶۱ و ۴۴۶۲؛ ___ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۱۷)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۸۴ و ۸۵؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۶۰؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۸۵.

٦٣١. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۱۸۶.

٦٣٢. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۸۱۸ و ۸۱۹.

اغلب این حدود، گناهکار را بعد از اجرای آنها از بازگشت مجدد به گناهی که برای آن مجازات شده است، باز می دارد و گاهی به خود گناه و معصیت «حد» می گویند.

حد شرعاً عقوبت و کیفری است که به جهت حق الله اجرا می گردد.[۶۳۳] به عبارت دیگر: حدود عبارت از جزایی است که از جانب شارع جهت تأمین منافع عامه مقرر گردیده است.[۶۳۴] بنابراین، تعزیر داخل حدود نیست، زیرا میزان و نوع آن معین نشده است و به رأی و نظر حاکم شرع موکول گردیده است و قصاص نیز از تعریف حدود خارج می شود، زیرا قصاص حق بشر است نه حق الله. به طور عموم، جرایم حدود عبارت اند از: سرقت، قطاع الطریقی (که به نام های رهزنی، حرابت و محاربه نیز یاد می شود)، زنا، بغاوت، قذف، شرب خمر (نوشیدن شراب) و ارتداد.[۶۳۵]

حذف Delete

حذف در لغت به معنی قطع کردن، انداختن، ساقط کردن و دور کردن است.[۶۳۶]در اصطلاح حقوقی حذف عبارت از برداشتن مواد معین از قانون است. مادۀ ۲ جزء ۹ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف حذف می گفت: «حذف زایل ساختن حروف، کلمات، جملات یا اعداد از حکم سند تقنینی نافذ یا زایل ساختن حکم یا احکامی از آن می باشد.». اما، مادۀ ۳ جزء ۲۷ قانون طرز طی مراحل، نشر و انفاذ اسناد تقنینی که ناسخ مقرره است در تعریف حذف می گوید: «حذف برداشتن و زایل ساختن حکم یا احکام ماده یا مواد، فقره یا فقرات، بند یا بند های از یک سند تقنینی نافذ و یا طرح قانون حین تصویب در شورای ملی است.». به نظر می رسد فرق حذف با تعدیل این است که در تعدیل مواد قانون عوض می شود، اما در حذف، مواد قانون کاملاً حذف می شود.

حرمت مصاهره Prohibition due to marriage

حرمت در لغت به معنی حرام بودن است.[۶۳۷] مصاهره (مصاهرة) در لغت به معنی دامادی، داماد شدن، خویشی (قرابت) به دلیل و سبب دامادی است.[۶۳۸] حرمت مصاهره یکی از انواع محرمات دایمی ازدواج است که میان وابستگان ناکح و منکوحه در اثر ازدواج به وجود می آید. طبق مادۀ ۸۲ ق. م زنانی که به سبب مصاهرت یا دامادی ازدواج با آنها به طور مؤبد حرام است به چهار دسته دسته بندی می گردند: ۱) زوجۀ اصول؛ ۲) زوجۀ

۶۳۳. اسعد محمد سعید الصاغرجی (____). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۲)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۳۱۹.
۶۳۴. داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نعمانی، ص ۲۹۱.
۶۳۵. همان، داد محمد نذیر، صص ۲۹۲- ۲۹۵.
۶۳۶. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۵۱۸.

637. https://www.vajehyab.com (Last visit:6/10/2017).
638. Ibid, (Last visit:6/10/2017).

فروع هر قدر که درجهٔ آنها پایین برود؛ ۳) اصول زوجه (خشو و خشو کلان)؛ و ٤) فروع زوجه (دختر اندر و دختر دختر اندر).[٦٣٩]

حرمان Deprivation

حرمان در لغت به معنی بازداشتن، منع کردن، بی بهره کردن، بی روزی کردن، بی بهره ماندن و بی بهره گی و نومیدی است.[٦٤٠] در اصطلاح حقوقی، حرمان محروم کردن فرد از حقوق است توسط حکم قانون یا محکمهٔ ذیصلاح مانند حرمان از حقوق مدنی مانند کاندیدا شدن، حرمان از اخذ اجرت و نظیر اینها.

حرمان از حقوق مدنی Deprivation from civil rights

حرمان از حقوق مدنی مرکب از دو کلمه است: حرمان و حقوق مدنی: حرمان در لغت به معنی بازداشتن، منع کردن، بی بهره کردن، بی روزی کردن، بی بهره ماندن و بی بهره گی و نومیدی است.[٦٤١] امروزه اصطلاح حقوق مدنی[٦٤٢] در دو مفهوم به کار می رود: در مفهوم جمع حق و در مفهوم مجموعه قواعد. در مفهوم جمع حق، حقوق مدنی[٦٤٣] که به نام حقوق شهروندی نیز یاد می شود از میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ منشأ می گیرد و مجموعه امتیاز های شهروندان پیرامون موضوعات مدنی از قبیل: حق تشکیل انجمن ها، حق آزادی فکر و بیان، حق برخورد مساوی توسط قانون و امثال اینها است. اما، در مفهوم قاعده، حقوق مدنی مجموعه قواعد حقوقی است که روابط خصوصی افراد به جز مسایل تجارتی را تنظیم می نماید. حرمان از حقوق مدنی در مفهوم حرمان از حقوق مدنی در مفهوم جمع حق به کار می رود.

پرسش اساسی این است که فرد چگونه از حقوق مدنی محروم می شود؟ در پاسخ به این پرسش به نظر می رسد در صورت ارتکاب جنایت و محکوم شدن توسط محکمهٔ ذیصلاح شخص محکوم علیه به صورت تبعی به حرمان از حقوق مدنی محکوم می شود که تفصیل آن در جزا های تکمیل و تبعی گذشت.

حزب سیاسی Political party

براساس مادهٔ دوم قانون احزاب سیاسی: «حزب سیاسی به مفهوم این قانون جمیعت سازمان یافته است از اشخاص حقیقی که طبق احکام این قانون و اساسنامهٔ مربوط برای نیل به اهداف سیاسی در سطح ملی یا محلی فعالیت می نماید.». از نص این ماده به خوبی بر می آید که: حزب سیاسی مانند سایر جمعیت ها اجتماع اشخاص حقیقی است که غرض هدف معین سیاسی گرد هم جمع می شوند و حزب سیاسی را مطابق قانون تشکیل می دهند.

---

٦٣٩. نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی، حقوق فامیل، چاپ ششم، کابل: انتشارات سعید، صص ۹۶- ۱۰۰.
٦٤٠. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۵۲۱.
٦٤١. همان، حسن عمید، ص ۵۲۱.
642. Civil law.
643. Civil rights.

حساب قطعیهٔ دولت????

مـادهٔ ۳ جـزء ۳ قـانون ادارهٔ عـالی تفتـیش منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۱۱۰۱ نافذهٔ ۱/۱۰/ ۱۳۹۲ در تعریف حسـاب قطعیـه دولـت مـی گویـد: «حسـاب قطعیـه دولـت ثبـت کامـل مصارف سـالانهٔ بودجـهٔ مراجـع منـدرج مـادهٔ پنجم این قانون در مقایسه با ذکر تأدیات قبلـی و بعدی و عواید خالص به دست آمـدهٔ دولـت در مقایسه با عواید پیشـبینی شـدهٔ سـال قبلـی است.».

حسن نیت Good faith

حسن نیت یکی از اصول حاکم بر قرارداد ها است. این اصل دو معنی دارد: نخست این کـه حسـن نیـت عبـارت اسـت از عـدم قصـد متعاقدین مبنی بر نیرنگ و فریب همدیگر. دوم این که حسن نیت عبارت است از اجرای مفاد تعهد بدون نیرنگ و فریب.

حصر Exhaust

حصر در لغـت بـه معنـی در حصـار آوردن، احاطه کردن و دور چیزی را گـرفتن اسـت.[٦٤٤] به نظر مـی رسـد در اصـطلاح حقـوق مـدنی حصر در معنی تحدید شده (محـدود) اسـت. در اصطلاح قانونگذاری، حصر عبارت اسـت از ذکر همه مصادیق یک امر در قانون.

حصر وراثت????

حصر وراثت عبارت است از تعیین قطعی شـمار میراثبـران (ورثـه) توسـط محکمـه ذیصلاح.[٦٤٥] برای ایـن کـه حـق ورثـه در ارث مؤرث از جملـه عقـار از قبیـل زمـین، خانـه، آپارتمان و نظیر اینها ثابت شود و موروثه میـان ورثه تقسیم شود، باید وثیقه حصـر وراثـت در محکمه وثـایق ترتیـب گـردد. پروسـه ترتیـب حصر وراثت طوری است که تمام ورثه یا یکی از ورثه به نمایندگی از سایر ورثه باید عریضه را عنوانی محکمـه ذیصـلاح وثـایق بشـرح ذیـل تقدیم نمایند:

محترماً!

مورث ما مرحوم ( ) ولـد ( ) ولـدیت ( ) ساکن ( ) بـه تـاریخ ( ) نسـبت ( ) وفـات ( ) نموده و از وی ورثه شـرعی منحصـر مسـتحق الارث باقی مانده هر یک:

1- فلان ( ) پسر و یا پسران صغیر؛

2- فلان ( ) دختر و یا دختران کبیر؛

3- ( ) زوجه ویا زوجات؛

4- ( ) پدر؛

5-( ) مادر.

بعداً رئیس محکمه در مورد استعلام را به وکیل گذر می فرستد و سؤالات ذیل را مطـرح می نماید:

1- مرحوم ( ) ولد ( ) را معرفی دارید؟

2- موحوم به کدام تاریخ، به چه علـت و در کجا وفات نموده است؟

---

٦٤٤ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۵۲۵.

٦٤٥. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۲۷.

3- از متوفی وارثین شرعی مستحق الارث کدام اشخاص باقی مانده شهرت شان را با تعیین سن و نمبر تذکره مفصلاً ارایه دارید؟

4- پدر و مادر متوفی حیات اند و یا خیر؟

5- متوفی در داخل و خارج کشور دیگر ورثه دارد و یا خیر؟

وکیل گذر به سؤالات پاسخ می دهند. برای ترتیب حصر وراثت ورثه یا یکی از ورثه به نمایندگی از سایر ورثه ها شاهدان را در محکمه می آورند. در کابل در حال حاضر شش محکمهٔ وثایق به قرار ذیل وجود دارد:

محکمه وثایق حوزه اول	محکمه وثایق حوزه دوم	محکمه وثایق حوزه سوم	محکمه وثایق حوزه چهارم	محکمه وثایق حوزه پنجم	محکمه وثایق حوزه ششم
ناحیه ۱۲۰	ناحیه ۲	ناحیه ۳۰	ناحیه ۱۱۰	ناحیه ۱۰	ناحیه ۴۰
ناحیه ۱۶۰	ناحیه ۹	ناحیه ۵۰	ناحیه ۱۷۰	ناحیه ۶۰	ناحیه ۱۵۰
ناحیه ۲۱۰	ناحیه ۱۰	ناحیه ۱۳۰	ناحیه ۱۸۰	ناحیه ۷۰	ناحیه ۱۹۰
ناحیه ۲۲۰	ناحیه ۸۰				

در ولایات، در هر ولایت در هر محکمه استیناف یک آمریت وثایق وجود دارد و در ولسوالی ها محاکم مدنی وثایق را ترتیب می نمایند.

حصه Share

حصه در لغت به معنی سهم است که جمع آن حصص است. در اصطلاح حقوق مدنی، حصه عبارت است سهمیهٔ معینی از ترکه که شرعاً برای برخی از خویشاندان تعیین شده است. به حصه فرض هم می گویند که جمع آن فروض یا فرایض است. به حصه سهم هم می گویند که عبارت از حصه و بهرهٔ هر وارث از ترکه است. فرایض در قرآن شش است که عبارتند از: نصف (۱/۲)، ربع (۱/۴)، ثمن (۱/۸)، ثلثان (۲/۳)، ثلث (۱/۳) و سدس (۱/۶).

حضانت Child custody

حضانت از «حِضن» به کسر حاء اشتقاق یافته که به معنی زیر بغل یا پهلو می باشد. چنانچه اعراب می گویند: «حَضَنَ الطَّاهِرُ بَيْضَهُ»: یعنی؛ پرنده تخم خود را زیر بال گرفت. به اعتبار اینکه زن طفل را زیر بغل می گیرد و شیر می دهد آن را حضانت می گویند. پس، حضانت در لغت به معنی به در آغوش

گرفتن، به آغوش چسپاندن، در کنار گرفتن، پروردنِ کودک و دایگی کردن، حفظ و نگهداری و پرورش کودک است. [٦٤٦] زنی که طفل را تحت حضانت قرار می دهد، حاضنه، پدر طفل را حاضن و طفل تحت حضانت را محضون می گویند. در اصطلاح فقهاء تعاریف متعددی برای حضانت ارایه کرده اند که برخی این تعریف علاوه بر طفل مجنون و معتوه را نیز در بر می گیرد. عده ای از فقهاء در تعریف حضانت می گویند: حضانت عبارت است از تربیه طفل توسط کسی که حق حضانت را دارد.

به عبارت دیگر: حضانت عبارت است از تربیت و حفظ کسی است که به سبب عدم تمیز در امور خود مستقل نیست، مانند: طفل و مجنون کبیر. [٦٤٧] عده ای دیگر می گویند: حضانت عبارت است از انجام دادن آنچه که به مصلحت کودک است و نگهداری او از آنچه به او ضرر می رساند. [٦٤٨]

عده ای دیگر می گویند: حضانت عبارت است از: نگهداری و سر پرستی طفل اعم از پسر و دختر یا سفیه ای که اهل تمیز نباشد و نتواند مستقلاً کار خود را اداره کند و این سرپرستی، به گونه ای باشد که کار او را اصلاح کند و او را از چیز های که برایش زیان دارد و آزار می رساند، حفظ نماید و او را از نظر جسمی و روحی و عقلی پرورش دهد تا بتواند مسؤولیت ها و وظایف زندگی خویش را بعداً عهده دار شود و این توانایی را بیابد. [٦٤٩]

ق. م در تعریف حضانت از فقه پیروی نموده است. باوجوداین، ق. م صرف اطفال نه اشخاص کبیر مجنون را مستحق حضانت می داند. مادۀ ۲۳۶ فقرۀ اوّل ق. م در تعریف حضانت می گوید که: «حضانت عبارت از حفاظت و پرورش طفل است در مدتی که طفل به حفاظت و پرورش زن محتاج باشد.».

حفظ اوراق (دوسیه)

مادۀ ۳ جزء ۸ قانون اجراآت جزایی در تعریف حفظ دوسیه می گوید: «تصمیمی است که توسط څارنوال مبنی بر تعویق اجراآت (حفظ مؤقت) مربوط به منظور فراهم شدن زمینۀ اکمال تحقیق و اقامۀ دعوای جزائی و یا صدور قرار یا عدم لزوم اقامۀ دعوای جزائی در مورد مظنون یا متهم اتخاذ می گردد.».

حق Right

٦٤٦. سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۴۵۳ - ۴۵۵؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۲۹۵؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۲۸؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۱۷)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۹۹.

٦٤٧. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۲۹۵ و ۷۲۹۶.

٦٤٨. عبدالعظیم بن ندوی (۱۳۸۴). مختصر فقه، مترجم: عبدالله محمدی، پشاور، پاکستان، انتشارات مکتبه علم و فرهنگ، ص ۴۴۲.

٦٤٩. سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۲۸۸ و ۲۸۹.

حق که جمع آن حقوق است مصدر است و در لغت دارای معنی های متعدد است. چنانچه حق در لغت عرب به معنی تصدیق آمده است، چنانچه اعراب می گویند: حقّقه، یعنی: او را تصدیق کرد. حق همچنین به معنی سلطه، مکنت (قدرت، نیرو، توانایی و توانگری)، اسمی از اسماء خداوندﷻ و به قول برخی صفتی از صفات خداوندﷻ، یقین، راستی، درستی، حقیقت، مزد، سزاواری و شایستگی است.[۶۵۰] علاوه بر این برخی از معانی دیگر در لغت نامه دهخدا برای حق ذکر شده است، از جمله: راست کردن سخن، درست کردن وعده، یقین نمودن، ثابت شدن، غلبه کردن به حق و موجود ثابت. فرهنگ المنجد نیز برای واژه «حق» چند معنای دیگر ذکر می کند که برخی از آن از این قرار است: مال و ملك و سزاوار.

فقهاء و اصولیین از نظر اصطلاحی تعاریف متعدد برای حق ارایه کرده اند. برخی فقهاء حق را بر مبنای معنی لغوی آن به کار برده و آن را بر هر چیزی اطلاق کرده اند که با ثبوت شرعی ثابت باشد؛ یعنی آنچه به حکم شرع و اقرار آن به اثبات رسیده و به سبب آن اثبات، پشتوانهٔ شرعی هم دارد. براین اساس، برخی فقهای اهل حدیث، حق را چنین تعریف نموده اند: «حق آن است که با بیان شارع به اثبات رسیده و شارع از آن پشتیبانی کرده باشد.».[۶۵۱] بخش اول این تعریف که تصریح می نماید حق آن است که با بیان شارع به اثبات رسیده باشد بسیار مبهم و کلی و محل ایراد به نظر می رسد.

برخی علمای اصول به صورت عام در تعریف حق می گویند: «به وحی الهی و اوامر پیامبرﷺ حق گویند.».[۶۵۲] این تعریف بسیار مبهم و کلی است و بیانگر ماهیت حق به نظر نمی رسد. برخی دیگر نیز می گویند: حق عبارت از حکم است و حکم عبارت از خطاب شارع به روش اقتضاء یا تخییر یا وضع که به افعال مکلفین تعلق می گیرد.

مقصود از افعال مکلفین که خطاب شارع به آنها تعلق می گیرد، یا برای دستیابی به مصلحت عمومی است یا مصلحت خاص.

---

۶۵۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۸۳۸؛ ___ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۱۸)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۷؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۹؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۳۳؛ حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۵۲۶؛ عبدالکریم زیدان (۱۳۸۷). حقوق و تکالیف زن در اسلام، مترجم: سهیلا رستمی، چاپ اول، تهران: نشر احسان، ص ۲۵؛ محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۳۹۹؛ و علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۲۲۲.

۶۵۱. عبدالکریم زیدان (۱۳۸۷). حقوق و تکالیف زن در اسلام، مترجم: سهیلا رستمی، چاپ اول، تهران: نشر احسان، ص ۲۵.

۶۵۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۳۴.

چنانچه از دستهٔ نخست (مصلحت عام) باشد، جزو حق الله و اگر از دستهٔ دوم (مصلحت خاص) باشد، جزو حق الناس به شمار می آید. البته، گاهی هر دو حق (حق الله و حق الناس) در امری واحد جمع می شوند که گاهی حق الله غالب است و گاهی نیز هر دو در چیزی جمع می شوند که حق الناس در آن غالب است. بر این اساس، حق به چهار دسته تقسیم می شود که عبارت اند از:

۱) حق الله: آنچه سودش به همکان می رسد و به شخص خاص اختصاص داده نشده است. به همین دلیل و به سبب ارزش و اعتبار والا و فراگیر بودن منفعت آن، مانند: عبادات نسبت داده شده است.

۲) حق الناس: آنچه به مصلحتی خاص تعلق دارد، مانند: حرمت خوردن مال دیگران و ضمانت جبران چیز های تلف شده.

۳) اموری که دو حق در آن جمع شده و حق الله در آن برتر است را نیز چنین تعریف نموده اند. آنچه هدف از آن به دست آوردن دو مصلحت است، اما قصد دست یابی به مصلحت همگانی قوی است، مانند: حد قذف، یا عقوبت گناه قذف، زیرا این عقوبت سبب زجر مردم می شود و از ارتکاب آیندهٔ آن جلوگیری به عمل می آورد و به این ترتیب، منفعتش به عموم مردم می رسد. در عین حال، حد قذف مصلحت خاصی نیز دارد و آن پاک شدن لکه های ننگ و عار از دامن مقذوف است که پاکی او پس از اجرای حکم قذف آشکار می شود. باوجوداین، در این حق، حق الله غالب است.

۴) اموری که دو حق در آن جمع شده و حق الناس غالب است، مانند: قصاص در جرم قتل عمد. در قصاص دو مصلحت نهفته است: مصلحت عمومی به سبب کارکرد بازدارندهٔ آن و مصلحت خاص که باعث آرامش خاطر اولیای مقتول می گردد. در قصاص، مصلحت خانوادهٔ مقتول غالب است.[۶۵۳] این تعریف چندان دقیق به نظر نمی رسد. زیرا، میان حق و حکم تفاوت وجود دارد: حکم عبارت از خطاب شارع و حق عبارت از اثر مرتب بر خطاب است.

اکثر فقهاء از حق به اعتبار موضوع آن تعریف کرده اند، چنانکه برخی فقهاء معتقد اند که: «حق حکم ثابت شرعی است».[۶۵۴] این تعریف ناقص است. زیرا، این تعریف تمام چیزهای را که لفظ حق بر آنها اطلاق می گردد، در بر نمی گیرد. به عنوان مثال، بر مالِ مملوک حق اطلاق می گردد. در حالی که، مالِ مملوک حُکم نیست و صرف خود مِلک حق است. همچنین، حق بر وصف شرعی مانند: حق ولایت، حضانت و خیار، و بر حقوق ارتفاق از قبیل: حق مسیل، مجری و مرور و نیز بر آثار مرتب بر عقد نیز حق اطلاق می گردد. برخی از فقهای معاصر از جمله استاد شیخ علی خفیف که از استادان شناخته

---

۶۵۳. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۱۸)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، صص ۸ و ۹.
۶۵۴. «الحق هوالحكم الثابت شرعاً».

شدهٔ عصر معاصر فقه اسلامی است و نیز داکتر محمد یوسف موسی در تعریف حق می گویند که: «حق منفعتی است که بر مبنای شریعت به استحقاق برده می شود.».[۶۵۵] این تعریف نیز ناقص به نظر می رسد. زیرا، آنچه در این تعریف مطمح نظر است، غایه و هدف حق است، نه ذات و حقیقت آن در حالی که در تعریف یک امر تعریف ماهیت آن ضروری است. تعریف جامع ای که از حق تا به حال در فقه صورت گرفته است، تعریفی است که استاد مصطفی احمد الزرقاء از حق ارایه نموده و گفته است: «حق اختصاصی است که شریعت به واسطهٔ آن سلطه و تکلیف می دهد.».[۶۵۶]

این تعریف عام است. زیرا، این تعریف شامل حقوق دینی، مانند: حق خداوند ﷻ بر بندگان از قبیل: روزه، نماز و غیره، و حقوق مدنی مانند، حق تملک، حقوق اخلاقی، مانند: حق اطاعت فرزند از والدین، زوجه از زوج، حقوق عامه، مانند: دفع جرایم، امر به معروف و نهی از منکر، نشر دین و دعوت و نظیر این ها، حقوق مالی، مانند: حق نفقه و حقوق غیرمالی، مانند: حق ولایت بر نفس می گردد. همچنین، در این تعریف ماهیت حق که عبارت از رابطهٔ اختصاصی به شخص معین است بیان گردیده است، مانند: حق بایع در ثمن که این حق به وی اختصاص یافته است.

۶۵۵. «الحق هو مصلحة مستحقة شرعاً.».
۶۵۶. «الحق هو اختصاص یقرر به الشرع سلطةً او تکلیفاً».

زیرا، در صورتی که رابطه اختصاصی مربوط به شخص نباشد، حق نیست، بلکه اباحه عامه است، مانند: شکار حیوانات وحشی، استفاده از هیزم جنگل، استفاده و تمتع از تأسیسات عامه که حق نه، بلکه رخصت عمومی (اباحه) نامیده می شود. سلطه نیز طبق این تعریف دو نوع است: سلطهٔ شخص بر شخص و سلطهٔ شخص بر شی: سلطهٔ شخص بر شخص مانند: حق ولایت بر نفس، که ولی این سلطه را اِعمال و مولی علیه قاصر را تأدیب، تعلیم، تزویج و غیره می نماید و مانند: حق حضانت بر طفل صغیر که حاضنه و یا حاضن این سلطه را بر محضون صغیر یا صغیره اِعمال می نماید.

اما، تکلیف دایماً بر عهدهٔ انسان است که این تعهد یا شخصی است، مانند: قیام به اجرای عملی که تعهد نموده است و یا مالی است، مانند: وفای دَین توسط مدیون که پرداخت آن را به داین تعهد نموده است. همچنین، طبق این تعریف، مصدر حق شرع است. بنابراین، اقرار شرع در انشای اختصاص که منتج به ایجاد سلطه و تکلیف می گردد شرط است. پس، آنچه به آن شرع اقرار نموده باشد، حق است و آنچه به آن اقرار ننموده باشد، حق نیست.[۶۵۷]

۶۵۷. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۳۸ و ۲۸۳۸؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۱۰- ۱۴.

در مورد تعریف اصطلاحی حق در حقوق تعاریف گوناگون ذیل وجود دارد:

۱) تعریف اول: «حق» عبارت است از: قدرت یا سلطه ارادی که قانون در اختیار شخص قرار می دهد. این تعریف از سوی وینـد شاید (Windscheid) و ساوینی (Savigny) ارائه شده است. دلیل آنان این است که قانون در تنظیم روابط اجتماعی افراد با یکدیگر، چهارچوب های خاصی را تعیین می کند و هر یك از افراد در این محدوده، اراده خویش را اعمال می کنند و اساساً در این چهارچوب است که «حق» ایجاد می شود. در این تعریف، از قدرت ارادی سخن به میان آمده است، در حالی که افرادی مانند مجنون، اطفال و سفیه فاقد اراده عقلایی هستند. لازمه تعریف مزبور آن است که این افراد از «حق» بی بهره باشند. ممکن است گفته شود که قانون از طریق «ولی» یا «نایب» این نقیصه را جبران ساخته است، ولی باید گفت: حق آن است که بالاصاله و نه از طریق ولی یا نایب باشد. به عبارت دیگر، مجنون و صبی نمی توانند مباشرتاً ایفای حق نمایند.[۶۵۸] همچنین، براساس این تعریف حق برای اشخاص بدون ارادهٔ آنها ثابت نمی شود؛ در حالی که گاهی اوقات حق برای افراد بدون اینکه اراده نمایند، ثابت می شود. به طور مثال، حق ارث، حق وصیت برای وارث و موصی له با ارادهٔ آنها ثابت نمی شود، بلکه در اثر موت مؤرث و موصی ثابت می شود. همچنین، حق برای جنین و شخص غایب بدون ارادهٔ آنها ثابت می شود. همچنین، طبق این تعریف اشخاص حکمی که فاقد قدرت ارادی اند، نباید از حق برخوردار شوند؛ حالانکه اشخاص حکمی نیز دارای حق های مانند حق اقامهٔ دعوی، حق داشتن نام، تابعیت، اقامتگاه و امثال اینها اند.[۶۵۹]

۲) تعریف دوم: «حق عبارت از مصلحتی است که قانون از آن حمایت می کند.». این تعریف از سوی یکی از حقوق دانان آلمانی به نام اهرنج (Ihering) ارایه شده است.[۶۶۰] این تعریف از جهات مختلف مورد انتقاد قرار گرفته است:

۱- طبق این تعریف حمایت قانونی جزء تعریف و یکی از عناصر متشکلهٔ آن است؛ به این معنی که: هیچ حقی تشکیل نمی شود مگر اینکه مورد حمایت قانون قرار بگیرد. این تعریف ناقص به نظر می رسد، زیرا حمایت قانونی عنصر تشکیل دهندهٔ حق نیست بلکه بعد از ثبوت حق و تکوین آن به وجود می آید. به عبارت دیگر: نخست حق در اثر تحقق عناصرش تحقق می یابد. سپس، دعوی

۶۵۸. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). فلسفهٔ حقوق، جلد (3)، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۴۲۱ و ۴۲۲.

۶۵۹. داد محمد نذیر (۱۳۸۹). مبادی علم حقوق، جلد (۲)، چاپ اول، کابل: انتشارات رسالت،صص ۵ و ۶.

۶۶۰. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). فلسفهٔ حقوق، جلد (3)، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۴۲۱ و ۴۲۲.

قضایی طرح می شود و سپس از حق حمایت می شود.

۲- از نقطه نظر منطقی زمانی که یک پدیده تعریف می شود، باید حقیقت و ماهیتش تعریف شود؛ در حالی که طبق این تعریف، حق نظر به ماهیت آن تعریف نشده است، بلکه نظر به غایت آن تعریف شده است، زیرا نفع هدف حق است که بعد از ثبوت حق متحقق می شود نه طبیعت و ماهیت حق.

۳) تعریف سوم: «حق عبارت از قدرت ارادی است که قانون در اختیار شخص قرار داده است و از این طریق، مصلحت معینی را ایجاد می کند.». در این تعریف، سعی شده است بین «قدرت ارادی» و «مصلحت» جمع شود. باید گفت: همان طور که هیچ یك از قدرت ارادی و مصلحت به تنهایی جوهر و ذات حق نیستند، جمع بین آن دو نیز بیان کننده جوهره حق نیست.

۴) تعریف چهارم: «حق عبارت از امتیازی است که قانون در اختیار شخص قرار داده است و آن را از طرق گوناگون تضمین کرده است.». این تعریف از سوی یکی از حقوق دانان بلژیکی به نام دابین (Dabin) بیان شده است. بیان مزبور اشکالات تعاریف سابق را ندارد. از این رو، مورد قبول عده ای دیگر از حقوق دانان قرار گرفته است. با این حال، تعریف مزبور کامل نیست و تنها به بخشی از ماهیت حق، یعنی «امتیاز» توجه کرده است.

۵) تعریف پنجم: داکتر کاتوزیان در تعریف حق می گوید که: «حق توانایی است که حقوق هر کشور به اشخاص می دهد تا از مالی به طور مستقیم استفاده کند یا انتقال مال و انجام دادن کاری را از دیگری بخواهد.».[٦٦١] این تعریف نیز ناقص به نظر می رسد، زیرا این تعریف از دیدگاه حقوق خصوصی به حق ارایه شده و ناظر بر توانایی شخص در برابر شخص و شی است که به اولی حق دینی و به دومی حق عینی می گویند.

٦) تعریف ششم: داکتر سنهوری در تعریف حق می گوید که: «حق عبارت از مصلحت دارای قیمت مالی است که توسط قانون حمایت می شود.».[٦٦٢] این تعریف نیز ناقص به نظر می رسد و صرف شامل حق عینی می شود و حق شخصی را در بر نمی گیرد. همچنین، طبق این تعریف مصدر حق قانون است، نه شرع، در حالی که در فقه مصدر حق شرع است.

۷) تعریف هفتم: داکتر لنگرودی در تعریف حق می گوید که: «حق عبارت از توانایی است که شخص بر چیزی و یا بر کسی داشته باشد.».[٦٦٣] این تعریف نیز ناقص به نظر می رسد، زیرا صرف حق دینی و عینی را در بر می گیرد. از آنچه گفته شد، به این نتیجه می

---

٦٦١. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۲۴۹.

٦٦٢. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۰ م). مصادر الحق، جلد (۱)، چاپ دار احیاء التراث العربی، بیروت، لبنان، ص ۱۹.

٦٦٣. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۳)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ شماره ۶۵۸۹.

رسیم که: نقص عمدۀ این تعاریف ایـن اسـت که این تعاریف اساساً از دید حقوق خصوصی به حق ارایه شده است. بنابراین، حق بشر، حق اساسی، حق شهروندی، اقتصادی، اجتمـاعی و ... را در بر نمـی گیـرد. بـه عنـوان مثـال، در حقوق بین الملل یکی از مباحـث عمـده حـق های بشر است. در حوزۀ حقوق عامه نیز یکـی از مباحث عمده حق هـای اساسـی اتبـاع هـر کشور است. پرسش این است آیا می توان ادعا کرد که حق بشری نیز نفع و توانایی اسـت کـه قانون به اشخاص اعطا می نماید؟ آیا می تـوان ادعـا کـرد کـه حـق اساسـی حقـی اسـت کـه شخص در برابر شخص دیگر و یا شـی دیگـر دارد؟ پاسخ این پرسش ها بدون شک منفی به نظر می رسد. در نتیجه، ابتداء به حق باید یک تعریف کلی و جامع ارایـه کـرد کـه هـم مـورد توافق و پـذیرش حقوقـدانان بـین الملـل، هـم حقوقدانان عامه و هـم حقوقـدانان خصوصـی باشد. نقص دیگر این تعاریف ایـن اسـت کـه این تعاریف صرف شامل اشخاص حقیقی می شود و اشخاص حقوقی را در بر نمی گیرد؛ در حالی که امروزه اشخاص حکمی از صـاحبان مهم حق در حوزه های مختلف حقوق اعـم از ملی و بین المللی اند. شـاید تعریـف بهتـر در علم حقوق بـرای حـق ایـن باشـد کـه: «حـق عبارت از امتیاز، توانایی، سلطه و نفعی اسـت که برای اشـخاص حقیقـی و حکمـی تواسـط قواعد حقوقی اعطاء و مورد حمایت قانون قرار می گیرد.». طبق این تعریف:

۱- حق از سنخ توانایی، امتیاز، سلطه و نفـع است که اشخاص حقیقـی و حکمـی در برابـر اشخاص، اشیاء و امور در حوزه های مختلـف حقوق اعم از ملی و بین المللی دارند؛

۲- موضوع حق نیـز نفـع، امتیـاز، سـلطه و توانایی است که نـه تنهـا توسـط قـانون، بلکـه توسط قواعد حقـوقی بـه اشـخاص حقیقـی و حکمی اعطاء می گردد؛

۳- این نفع، سلطه، امتیاز و توانـایی توسـط قواعد حقوقی مورد حمایت قرار می گیرد و این حمایت قانونی، موجب تمیـز حـق حقـوقی از حق اخلاقی می شود؛

٤) صاحب حـق شـخص اعـم از حقیقـی و حکمی است. بنابراین، طبق این تعریـف حـق مختص به اشخاص حقیقی نیست؛ و

٥- منبع حق قواعد حقوقی است که به طـور کلی توسط قوۀ قانونگذار در حقـوق داخلـی و دولت ها در حقوق بین الملل وضع می شود؛ و

٦- طبق این تعریف حق گاهی امتیاز است، مانند: حق انتخاب کردن و انتخاب شدن، حق کـار، گـاهی سـلطه و توانـایی اسـت، ماننـد: توانایی و سـلطه شـخص بـر شـخص در حـق دینی و شخص بر شی در حق عینی. گاهی نیز حق نفع اسـت، ماننـد: نفـع شـخص در حـق مالی. همچنـین، حقـی کـه اولیـاء بـه ترتیـب ابوت، اخوت، عمومت و بنوت بر مولی علیه و مادر و سایر حواضن بر طفـل دارنـد، از سـنخ سلطه است.

از آنچه گفته شد چنین نتیجه گرفته می شود که: فقهاء و حقوقدانان حق را با توجه به منشأ و موضوع آن تعریف نموده و فقهاء آنچه را خداوند ﷻ مقرر کرده حق می دانند و حقوقدانان آنچه را قانون اِعطاء و مورد حمایت قرار داده حق می دانند. پس، تعریفی عامی که بتوان به حق ارایه کرد که متناسب به نظام حقوقی افغانستان که مختلط است باشد، که هم حقوق اللهی و هم حقوق موضوعه را در بر بگیرد این است که: حق عبارت از امتیاز، سلط و نفعی است که توسط شرع و قانون برای شخص نسبت به اشیاء، اشخاص دیگر و اجتماع اِعطاء گردیده و نیز مورد حمایت قرار گرفته است. این تعریف که مصدر آن شرع و قانون است، هم شامل حق عینی، مانند: سلطهٔ شخص بر شی، هم شامل حقوق شخصی، مانند: رابطهٔ داین با مدیون و نیز سایر حقوقی که شخص در اجتماع دارد، مانند: حق اساسی، از قبیل رأی دادن، انتخاب شدن، حق کار و حق تمتع از خدمات عامه و غیره می گردد.

حقابه Right of irrigation

حقابه در فقه به نام حق شرب یاد می شود. شرب به کسر شین در لغت به معنی حصهٔ از آب است.

همچنین، شرب در لغت به معنی زمان آب دهی است. در اصطلاح فقهی حق شرب عبارت از حصهٔ از آب جهت آبیاری زمین و درختان است.[٦٦٤] مادهٔ ۱۴۳ مجلة الاحکام در تعریف حق شرب می گوید: «حقابه عبارت است از استحقاق اندازهٔ معین آب از نهر.». در تعریف حق شرب ق. م نیز از فقه پیروی نموده است. مادهٔ ۲۳۴۶ ق. م در تعریف حق شرب یا حقابه می گوید: «حقابه، عبارت از نوبت استفاده از آب به منظور آبیاری زراعت یا اشجار». حق شفه (نوشیدن آب) یعنی حق اختصاص آب توسط انسان برای نوشیدن خود و حیوان نیز به حق شرب ملحق می گردد.[٦٦٥] طبق مادهٔ ۱۲۶۳ مجلة الاحکام حق شفه: «عبارت از حق نوشیدن آب است.». از آنچه گفته شد این نتیجه به دست می آید که حق شرب دو نوع است: حق آبیاری درختان و زراعت و حق نوشیدن آب توسط انسان و حیوان. از همین رو، امام کاسانی حق شرب را حق شفه و آبیاری نامیده است.[٦٦٦]

حق اختصاص Right of allocation

اختصاص در لغت به معنی خاص کردن، خاص گردانیدن و ویژه شدن است.[٦٦٧] در اصطلاح حقوقی حق اختصاص عبارت از حق عینی تبعی است که آن را محکمهٔ ذیصلاح بنابر حُکم واجب التنفیذ که مبنی بر الزام

---

٦٦٤ . وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۶۶۰.
٦٦٥ . همان، وهبة الزحیلی، جلد (۶)، ص ۴۶۶۰.
٦٦٦. عبدالکریم زیدان (۱۴۱۱ ق). المدخل لدراسة الشریعة الشریعة الاسلامیة، عمان، مکتبة البشایر، صص ۲۰۱- ۲۰۲.
٦٦٧ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۸۶.

مدیون بر عقار و یا عقاراتش صادر شده است که به موجب آن داین می تواند دَین خویش را اولتر از داینین عادی و داینینی که در مرتبهٔ پایان تر از او قرار دارند، از عقار و یا عقارات مدیون که در ید هر کسی که باشد، استیفاء نماید.[٦٦٨] به عبارت ساده تر: حق اختصاص حق عینی تبعی است که به موجب حکم قاضی برای داین به وجود می یاید و محل آن عقار است. لذا، هر داینی که حکم واجب التنفیذ را مبنی بر الزام مدیون به شی معین به دست داشته باشد، می تواند حق اختصاص را بر عقار مدیون خویش به منظور تضمین اصل دین و مصارف حاصل نماید.[٦٦٩] وجه اشتراک حق اختصاص با رهن رسمی این است که هر دو از حیث آثار مشابه هستند. اما، وجه افتراق حق اختصاص و رهن رسمی این است که مصدر رهن رسمی عقد و مصدر حق اختصاص حکم واجب التنفیذ قضاء است که از طرف محکمهٔ ذیصلاح صادر شده است.[٦٧٠] فرق دیگر حق اختصاص و رهن این است که رهن امکان دارد بر عقار و منقول واقع گردد، اما حق اختصاص صرف بر عقار مدیون ثابت می گردد. وجوه اشتراک دیگر رهن و حق اختصاص این است که هر دو از شاخه های حق های عینی تبعی اند و هر دو برای تضمین دَین داین به ضرر مدیون بر اموال او مرتب می گردند. هدف از حق اختصاص تضمین دَین داین است.

حق ارتفاق Easement right

ارتفاق از ریشهٔ «رفق» گرفته شده است که در لغت به معنی انتفاع گرفتن از شی،[٦٧١] تکیه کردن بر مرفق یا آرنج و رفیق و همراه بودن است که در شرع یکی از انواع ملک ناقص است.[٦٧٢] در اصطلاح فقهی حق ارتفاق که نوعی حق عینی و عبارت از حقی است بالای عقار جهت منفعت عقار دیگر، مانند: حق شرب، حق مجری، حق مسیل، حق مرور و حق جوار.[٦٧٣] به عبارت دیگر: حق ارتفاق حق مقرر بر یک عقار به منفعت عقار دیگر که مملوک مالک عقار اول نباشد است.[٦٧٤]

در مورد تعریف حق ارتفاق ق. م. ج. م (مادهٔ ۱۰۱۰) و مادهٔ ۲۳۴۰ ق. م از فقه پیروی نموده اند. مادهٔ ۲۳۴۰ ق. م در تعریف حق ارتفاق می گوید که: «ارتفاق، عبارت از حقی است بالای عقار جهت منفعت عقار شخص

٦٦٨ . عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱۰)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۶۶۰.
٦٦٩ . داد محمد نذیر(۱۳۸۹). مبادی علم حقوق، چاپ اول، کابل: انتشارات رسالت، ص ۵۰.
٦٧٠ . عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱۰)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۶۶۰.
٦٧١ . همان، وهبة الزحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، ص ۴۶۵۶.
٦٧٢ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۹۹.
٦٧٣. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۶۵۶؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۳۷؛ و داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، ص ۲۰۶.
٦٧٤. عبدالکریم زیدان (۱۴۱۱ ق). المدخل لدراسة الشریعة الشریعة الاسلامیة، عمان، مکتبة البشایر، ص ۲۰۶.

دیگر.». از تعریف فوق به خوبی بر می آید که حق ارتفاق دارای سه رکن است: وجود زمین مرتفق و آن عبارت از زمینی است که حق ارتفاق به نفع آن مقرر می شود. زمین مرتفق به که عبارت از زمینی است که حق ارتفاق به زیان آن مقرر می شود. تعیین فایدهٔ ملکی به نفع ملکی دیگر که در مجاورت آن قرار دارد.[٦٧٥] همچنین، از این تعریف به خوبی بر می آید که حق ارتفاق حق ناقص است که به موجب آن مالک یک عقار می تواند به موجب عقار خود از عقار دیگر که مملوک غیر است صرف انتفاع بگیرد. بنابراین، حقوق ارتفاق همیشه تابع عقار می باشد نه شخص. از همین جهت، آن را حق ملکیت عینی می گویند. محل حق های ارتفاق به خلاف حق های انتفاع همیشه عقار است. بنابراین، حق های ارتفاق بر منقول مرتب نمی شود.

حق استعمال Right of usage

حق استعمال عبارت از حق عینی است که در چیزی متعلق به غیر برای دیگری مقرر می شود و در واقع شخصی که مالک چیزی نیست می تواند آن را خود و یا برای خانوادهٔ خویش استعمال کند. حق استعمال به این معنی در واقع از مصادیق حق انتفاع است. اما، عین حق انتفاع نیست. زیرا، حق انتفاع اعم از حق استعمال است. زیرا، انتفاع علاوه بر انتفاع شامل استغلال (بهره برداری) نیز می شود.[٦٧٦]

حق انتفاع Right of benefit/ usufruct

حق انتفاع در اصطلاح فقهی عبارت از حقی است برای غیر در ملک دیگری که به موجب یکی از اسباب کسب ملکیت منفعت فقط حاصل می شود.[٦٧٧] حقوقدانان فرانسوی در تعریف حق انتفاع می گویند: حق انتفاع عبارت از حق عینی در انتفاع از شی مملوک غیر به شرط حفظ ذات شی جهت رد آن به صاحب شی در صورت انتهای حق انتفاعی که در اثر موت مُنتفِع حتماً منتهی می گردد، است.[٦٧٨] مادهٔ ۵۷۸ ق. م. ف در تعریف حق انتفاع می گوید: «حق انتفاع عبارت است از حق استفاده از اشیاء مانند مالک شی اما با مسؤولیت حفظ ذات شی.».[٦٧٩] اما، مادهٔ ۲۲۹۹ ق. م در تعریف حق انتفاع می گوید: «حق انتفاع جایز، عبارت از حق نفع گیرنده است در استعمال و به کار انداختن عین تا زمانی که به حالت خود باقیمانده، گرچه رقبهٔ آن در مالکیت او نباشد.». از نص این ماده به

٦٧٥ . عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۹)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۲۸۰-۱۲۸۲.

٦٧٦ . همان، عبدالرزاق احمد السنهوری، جلد (۹)، ص ۱۲۷۵.

٦٧٧ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۴۱.

٦٧٨. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۹)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص۱۲۰۱.

679. John Bell, Sophie Boyron and Simon Whittaker (1380). Principles of French law, first edit, Tehran: Dadqaster publication, p 298.

خوبی بر می آید که حق انتفاع عبارت از حق نفع گیرنده است در استعمال عین مشروط بر این که عین از جملهٔ اعیان استعمالی باشد هرچند رقبهٔ عین ملکیت منتفع نباشد. قانونگذار مدنی در نص این ماده از انتفاع جایز سخن می گوید. مفهوم مخالف این ماده این است که امکان دارد انتفاع ناجایز نیز باشد مانند این که شخص مال دیگری را غصب نماید و از آن انتفاع بگیرد.

از مجموع این تعاریف چنین بر می آید که حق انتفاع عبارت از حق نفع گیرنده است از منفعت عینی که رقبهٔ آن ملک دیگری است به شرط حفظ عین و اعادهٔ آن به مالک رقبه بعد از انتهای حق انتفاع، مانند: کرایه که کرایه نشین می تواند از منفعت شی ای که به کرایه گرفته است، استفاده نماید و در عین حال در حفظ آن ساعی و در صورت انتهای مدت اجاره عین شی مستأجره را به مالک آن مسترد نماید، یا مانند: عاریت، وقف برای مدت معین، وصیت و امثال اینها.

حق امتیاز Priority right

مادهٔ ۲۳۸۶ ق. م در تعریف حق امتیاز یا تقدم می گوید: «تقدم، عبارت از برتری است که قانون برای حق معین به اساس وصف آن حکم می نماید. حق برتری به اساس حکم صریح قانون ثابت می گردد.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که حق امتیاز عبارت از تقدم حق ممتاز بر سایر حقوقی است که حق ممتاز نسبت به آنها تقدم دارد. حق تقدم به موجب نص قانون نظر به وصف آن معین می گردد. پس، قانون برخی حقوق را نظر به وصف آنها ممتاز می سازد. بنابراین، نه ارادهٔ اشخاص و نه قاضی می تواند حقی را نسبت به سایر حقوق مقدم بشمارد. پس، به عنوان یک قاعده می توان گفت که: هیچ حق امتیازی وجود ندارد مگر به موجب نقص قانون. سبب امتیاز این حقوق بر حسب نوع حق فرق می نماید. مبنای برخی این حقوق اعتبارات انسانی است، مانند: حق امتیاز اجرت خدمه و عمال. زیرا، این نوع اجور جهت معیشت آنها ضروری است.

حق تتبع Right to follow

تتبع در لغت به معنی در پی رفتن، دنبال کردن است.[۶۸۰] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، حق تتبع حق رهن گیرنده است مبنی بر جستجو عین مرهونه نزد هر کس که آن را پیدا نماید مانند تعقیب مال مدیون توسط داین در رهن رسمی، رهن حیازی و حق اختصاص و حق حبس.

حق تقدم Priority right

تقدم در لغت به معنی برتری و اولویت است.[۶۸۱] چنانچه از مفاد مادهٔ ۷۲۹ مجلهٔ الاحکام و مادهٔ ۲۳۸۶ ق. م معلوم می گردد حق تقدم به این معنی است که مرتهن نسبت

680. https://www.vajehyab.com (Last visit:6/10/2017).
681.Ibid, (Last visit:6/10/2017).

به سایر داینین مدیون در حصول دین از ثمن فروش مال مرهونه مقدم می باشد اعم از اینکه راهن حیات باشد و یا ممات. بنابراین، به موجب رهن، طلب مرتهن بر دیگر داینین راهن نسبت به استفاده از بهای مورد رهن مقدم است. بدین ترتیب که، هرگاه مال مرهونه فروخته شود، ابتداء مرتهن باید تمام طلب خود را از قیمت فروش آن بردارد وسپس دیگر داینین می توانند از باقی ماندۀ آن استفاده نمایند. به حیث مثال، اگر احمد بیست لک افغانی مدیون محمود باشد و زمین خویش را محمود به عنوان رهن یا تضمین دین خویش بگذارد و در عین حال جمشید نیز بیست لک بر احمد داشته باشد اما زمین احمد را به عنوان تضمین دین نگیرد، محمود داین رهن گیرنده و دارای حق اولویت تلقی می گردد و جمشید داین عادی و فاقد حق اولویت. در این صورت، اگر خانۀ احمد یا آپارتمانی که احمد سپس آن را با خانۀ تبدیل نموده است به فروش رسد، اول محمود می تواند دین خویش را از پول خانه یا آپارتمان بگیرد و سپس جمشید. در این مثال، محمود داین دارای حق تقدم و جمشید داین عادی است.

حق حبس Right of retention

مادۀ ۲۳۶۸ ق. م به مفهوم محدود در تعریف حق حبس می گوید: «حق حبس مال، حق تبعی ای است که به منظور تضمین دین بر مال مرتب می گردد.». طبق نص این ماده حق حبس مال عبارت از حق عینی تبعی است که به منظور تضمین دین داین توسط مدیون بر مال مدیون مرتب می گردد. بنابراین، این حق به نفع داین و به ضرر مدیون بر مال مدیون مرتب می گردد. به نظر می رسد منظور از حق حبس مال، تضمین دین داین است تا در صورت عدم پرداخت دین، داین مال را به فروش رسانیده و از پول فروش مال دین خویش را حصول و نسبت به سایر داینین عادی مدیون حق تقدم داشته باشد.

حق جوار Neigborhood right

حق جوار حق همسایه ها نسبت به همدیگر است. حق جوار به حق جوار علوی (حق مالک طبقه بالا بر پایین) و حق جوار جانبی (حق همسایه های پهلو بر یکدیگر): حق جوار تعلی عبارت از حق قرار گرفتن مالک طبقۀ بالا بر طبقۀ پایین و انتقاع از سقف طبقۀ پایین می باشد.[۶۸۲] حق جوار جانبی حقی است که همسایه ها بر یکدیگر دارند.[۶۸۳] حق مذکور ناشی از مجاورت دو عقار می باشد که به موجب آن مالکین هر یک از عقارات بر یکدیگر داراء می باشند.

حق های سیاسی Political rights

حق سیاسی اختیاری است که شخص برای شرکت در قوای عمومی و ادارات دولت دارد، مانند: حق انتخاب کردن و انتخاب شدن در

---

۶۸۲ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۶۷.
۶۸۳ . همان، وهبة الزحیلی، جلد (۶)، ص ۲۹۰۲.

مجالس قانون گذاری و ریاست جمهوری.[۶۸۴] به عبارت دیگر: حق های سیاسی، حق های است که قانون برای یک شخص از آن رو که در سرزمین یک کشور معین پرورش می یابد، تعیین می کند تا بتواند در کار های حکومت و برپایی نظام با اجتماع به همکاری بپردازد.[۶۸۵] به نظر می رسد برخی مثال های حق های سیاسی عبارت اند از: حق رأی، حق نامزد شدن به سمت های انتخابی، حق آزادی بیان، حق تشکیل حزب سیاسی و نظیر اینها.

حق شخصی Personal right

حقی که انسان بر عهدهٔ دیگری و یا بر شی ای دیگری دارد یا عینی است که عبارت از قدرتی معین است که قانون برای شخص معین بر شی معین مقرر داشته است و یا شخصی است که عبارت از رابطه ای است میان دو کس (متعهد و متعهدٌله) که به موجب آن یکی فعل و یا ترکِ فعلی را بر عهدهٔ دیگری دارد.[۶۸۶] روی همین دلیل است که مادهٔ ۴۸۸ ق. م. که ترجمهٔ مادهٔ ۱۲۱ ق. م. ج. م و آن متأثر از تعریف مادهٔ ۱۱۰۱ قانون مدنی فرانسه است وجیبه را که به نام تعهد، حق شخصی و حق دَینی نیز نامیده می شود چنین تعریف می نماید: «حق شخصی یا تعهد عبارت از رابطه ای است بین ذمه داین و مدیون که به اساس آن داین می تواند اعطاء شی، اجراء عمل یا ا متناع ازآن را از مدیون مطالبه نماید». نکات مهمی که در مادهٔ مزبور ایجاب تفصیل را می نمایند عبارت اند از: رابطه، ذمه، اِعطای شی، اجرای عمل و یا امتناع از اجرای عمل که هریک ذیلاً به صورت خیلی مختصر توضیح می گردد:

۱) رابطه: مقصود از رابطه در مادهٔ مزبور بین ذمهٔ داین و مدیون تسلطی است که داین بر اموال مدیون پیدا می کند و به موجب آن داین می تواند، با استفاده از دارایی او، وسایل اجرای تعهد را فراهم کند.[۶۸۷]

۲) ذمه: ذمه از ریشهٔ «ذم» گرفته شده که به معنای امان، عهد، ضمان، و پیمان است، چنانچه در تعریف جرجانی آمده است: ذمه در لغت به معنای عهد است. زیرا، شکستنِ آن موجب سرزنش و مذمت می گردد. در اصطلاح حقوقی ذمه عبارت از صفتی است که انسان به موجب آن اهلیت التزام پذیری را می یابد. در اصطلاح فقهی چنانچه استاد مصطفی احمدالزرقاء و داکتر وهبت الزحیلی می گویند: ذمه محل اعتباری در شخص است که دیون و التزامات بر آن واقع می گردد. به موجب تعریف فوق، هرگز نمی توان دَینی را بر

---

۶۸۴ . ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۲۵۵.

۶۸۵ . محمد حسین ساکت (۱۳۸۶). شخصیت و اهلیت در حقوق مدنی، چاپ سوم، نشر انتشارات جنگل، جاودانه، ص ۵۸.

۶۸۶. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۱۱.

۶۸۷. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۱۵-۱۲۵.

عهدهٔ انسان ثابت کرد، مگر به تصور محل اعتباری فرض شده ای که وجود آن در هر انسانی مقدر باشد که به این محل مُفترَض ذمه گویند.

در نتیجه، ذمه از اهلیت متفاوت است. زیرا، اهلیت عبارت از صلاحیت شخص برای ثبوت حقوق برای او و تحمل واجبات است، آنگاه تحمل واجبات و التزامات (تعهدات) مستلزم وجود محلی در شخص است تا آن واجبات یا دیون در آن استقرار یابد. بنابراین، اهلیت صلاحیت است و ذمه محل اعتباری که در آن التزامات واقع می گردد.[۶۸۸]

۳) اعطای شی، اجرای عمل و امتناع از اجرای عمل: موضوع حق شخصی یا تعهد ممکن است عمل باشد، مانند: حق بایع در تسلیم ثمن و از مشتری در تسلیم مبیعه، یا دَین باشد، مانند: حق داین بر مدیون، یا امتناع از اجرای عمل باشد، مانند: حق مؤدع بر مستودع در عدم استعمال ودیعه.[۶۸۹] بنابراین، به موجب تعهد یا حق شخصی، صاحب حق شخصی یا داین می تواند اعطای شی، مانند: پرداخت دین، اجراء عمل، مانند: رد مال مغصوبه توسط غاصب؛ یا امتناع از عمل، مانند: عدم استعمال ودیعه توسط مستودع را از مدیون مطالبه نماید.

حق طبیعی Natural right

حق های طبیعی را در برابر حق های موضوعه (Legal rights) استعمال می نمایند. همانطور که حقوق طبیعی در مفهوم مجموعه قواعد در مفهوم (Natural law) استعمال می شود، در مفهوم جمع حق نیز استعمال می شود.

در این مفهوم به حقوق طبیعی در انگلیسی (Natural rights) می گویند. قایلین به حقوق طبیعی در تعریف آن می گویند: حق های طبیعی حق هایی اند که طبیعی اند؛ به این مفهوم که این حق ها مصنوعی و یا موضوعه نیستند مانند حق هایی که از منطق، طبیعت انسان و یا حکم خداﷻ اقتباس و گرفته می شوند. این حق ها به دلیل این که مربوط همگان می شوند و مقتبس از حقوق کشور خاص نیستند، جهانی اند. این حق ها نسبت به هر فرد ذاتی و غیرقابل سلب اند مانند حق حیات. این حق ها را گاهی حق هایی لایتجزا از انسان، ذاتی و محروم نشدنی می نامند.[۶۹۰]

همانطور که حقوق طبیعی مورد انتقاد قرار گرفته است، حق های طبیعی نیز محل انتقاد است، زیرا نخست اگر این حق ها ناشی از حکم خداوندﷻ باشد، به آن حق اللهی می گویند، دوم این که مصادیق این حق ها بسیار واضح و روشن نیست و سوم این که این نظر

---

۶۸۸ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۰۰۰- ۱۰۰۳؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۸۸ - ۲۸۹۰ .

۶۸۹ . همان، وهبة الزحیلی، جلد (4)، ص ۲۸۵۰.

690. http://en.wikipedia.org/wiki/Rights (Last visit: 21, April, 2015).

قایلین به حقوق طبیعی که معتقد اند منبع حق هایی طبیعی، طبیعت و ذات انسان است و این حق ها با عقل انسان قابل کشف اند این امکان را برای همه افراد فراهم می نماید تا خود را در جای قانونگذار و شارع قرار داده و بگویند کدام حق ها طبیعی و کدام حق های غیرطبیعی اند. برعکس، حق های موضوعه، حق هایی اند که براساس قوانین، عرف و ... برای یک تبعه وجود دارد، مانند حق رأی.[۶۹۱]

حق عینی Real right

به موجب فقه حق عینی عبارت از حقی است که یک شخص بر شی معین بر اساس شرع داراء می شود و بر مبنای همین حق علاقه ای اختصاصی میان صاحب حق و شی مادی قایم می شود و به موجب آن صاحب حق بر شی مادی به صورت مستقیم اعمال صلاحیت می نماید که همین اعمال صلاحیت به صورت مباشر را حق عینی می گویند، مانند: حق مالکیت که مالک را به همه انواع تصرفات در ملک قادر می نماید از قبیل: حق تصرف، استثمار و استعمال آن، حق استفاده از حق ارتفاق مانند حق مرور، حق مسیل و غیره. حقوقدانان نیز در تعریف حق عینی می گویند: حق عینی عبارت از سلطهٔ است که قانون آن را برای شخص بر عین معین اِعطاء کرده است که به موجب آن شخص می تواند از عین انتفاع اقتصادی بگیرد. لذا، حق عینی، حقی است که اشخاص بر اشیاء دارند.[۶۹۲] در تعریف حق عینی ق. م از تعریف حقوقدانان پیروی نموده و مادهٔ ۴۸۹ آن در بارهٔ تعریف حقوق عینی می گوید: «حقوق عینی عبارت است از تسلط مستقیم شخص بر ذات عین که توسط قانون اعطاء می گردد.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که حق عینی، حقی است که شخص نسبت به عین دارد، مانند: حق مالکیت نسبت به عین و منفعت عین و امثال اینها.

حق عینی اصلی Principle real right

مادهٔ ۴۸۶ ق. م که مقتبس از فقه است در تعریف حق های عینی اصلی می گوید: «حقوق عینی اصلی عبارت است از حقوق تصرف و انتفاع بر عین که منحصر به حقوق آتی می باشد: ۱) حق ملکیت رقبه و منفعت آن؛ ۲) حق منفعت ملکیت عین بدون ملکیت رقبه؛ و ۳) حقوق ارتفاق.». حقوق در نص این ماده در مفهوم جمع حق استعمال شده است. از نص این ماده به خوبی بر می آید که حق های عینی اصلی عبارت از حق تصرف و انتفاع است. مثال های حق تصرف هبه، وقف، وصیت، خرید و فروش، اجاره و نظیر اینها است. همچنین، طبق نص این ماده حق عینی اصلی علاوه بر حق تصرف

691 . Ibid, (Last visit: 21, April, 2015).

692. Gerhard Robbers (2002). An Introduction to German Law. Translated into Enlish by: Miceal Jewll, 5th edi (___), p 191.

حق انتفاع نیز است. طبق نص این ماده حق های عینی اصلی به سه دسته تقسیم می شود:

۱)حق عینی اصلی شامل حق ملکیت ذات و منفعت شی، مانند: داشتن خانه و منفعت آن می شود که به موجب آن مالک خانه مالک عین و منفعت خانه تلقی می گردد و می تواند طوری که بخواهد در آن در حدود احکام قانون تصرف نماید. به طور مثال، آن را بفروشد، اتهاب نماید یا به اجاره دهد که آن را ملک تام می نامند. بنابراین، نتیجهٔ اولی که که از مادهٔ مذکور به دست می آید این است که حق عینی اصلی شامل ملک تام (کامل) می شود که عبارت از ملکیت ذات (رقبهٔ) شی و منفعت آن می باشد.[۶۹۳]

۲) حق های عینی اصلی شامل حق ملکیت رقبه بدون منفعت و یا منفعت بدون رقبهٔ آن می شود که آن را ملک ناقص می گویند، مانند اینکه: کسی خانهٔ خود را به اجاره دهد که اجاره دهنده مالک رقبهٔ خانه و اجاره گیرنده مالک منفعت آن تلقی می گردد که ملک هر دو ناقص می باشد. بنابراین، نتیجهٔ دومی که از مفاد مادهٔ مذکور به دست می آید این است که حق های عینی اصلی شامل ملک ناقص می گردد. مالک ملک ناقص نیز یا مالک رقبهٔ ملکیت است و یا مالک منفعت آن. بنابراین، ملک ناقص به دو نوع ملک فرعی دیگر تقسیم می شود که عبارت از ملک عین فقط و ملک منفعت است که ملک منفعت فقط به نام حق انتفاع نیز یاد می شود.

۳) حق های عینی اصلی منحصر به ملکیت رقبه و منفعت آن نمی باشد، بلکه شامل توابع و شاخه های ملکیت نیز می گردد که آن را حقوق ارتفاق می نامند که شامل حق مجری، مرور، مسیل و غیره می گردد. پس، نتیجهٔ مهمی سومی که از نص مادهٔ مذکور به دست می یاید این است که حق های عینی اصلی شامل ملک تام، ملکیت ناقص و حقوق ارتفاق می گردد.[۶۹۴]

حق عینی تبعی Subordinate real right

مادهٔ ۴۸۷ ق. م در تعریف حق های عینی تبعی می گوید که: «حقوق عینی تبعی عبارت است از حقوق مرتب بر عین برای تضمین دین که منحصر به حقوق آتی می باشد: ۱) حقوق رهن رسمی؛ ۲) حقوق رهن حیازی؛ ۳) حق حبس عین؛ ۴) حق

۶۹۳ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۴۹.

۶۹۴ . در بارهٔ تقسیم حق عینی اصلی به: ملک مطلق، ملک ناقص (که شامل ملک عین فقط و منفعت فقط یا حق انتفاع می گردد) و حق ارتفاق ر. ک: مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۴۱ و ۴۲؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۴۶؛ علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۱۶۷- ۱۶۸؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۳۱ و ۳۲؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۶۶.

اختصاص؛ و ۵) حق تقدم .». حقوق عینی در این ماده در مفهوم جمع حق استفاده شده است. لذا، حقوق در این ماده به معنی حق های عینی تبعی است. طبق این تعریف حق های عینی تبعی حق هایی است که بر مال و یا ملکیت مدیون ثابت می گردد برای تضمین دَین داین. از همین رو، این حق ها برخلاف حق عینی اصلی که مستقیماً بر عین وارد می گردد، بر عین وارد نمی گردد، بلکه به صورت غیرمستقیم بر عین وارد می گردد و تابع دَین است. از همین رو، این حق را حق عینی تبعی می گویند. تبعی اسم منسوب به تبع است که به معنی پیروی، دنباله روی و تابعیت است. لذا، برای ایجاد این حق شرط است که دَین وجود داشته باشد. از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می یاید که حق عینی تبعی حقی است که برای داین بر اموال مدیون او ثابت می گردد. به حیث مثال، هرگاه شخصی مدیون باشد و جهت پرداخت دین خویش پول نداشته باشد یا پول وی پرداخت دیون وی را تکافو ننماید، می تواند اموال عقار و منقول خویش را جهت تضمین دین به داین به رهن دهد. پس، داین می تواند اموال عقار و منقول مدیون را جهت تضمین دین خویش به رهن بگیرد و در صورت عدم پرداخت دین توسط مدیون، آن را به فروش رسانیده و از ثمن آن دین خویش را استیفاء نماید.

همچنین، در صورتی که مدیون تعهد خویش را ایفاء ننماید، داین حق حبس مال مدیون را الی استیفاء دین داراء می باشد. همچنین، از نص مادۀ ۴۸۷ ق. م به خوبی استنباط می گردد که همچنانی که داین می تواند مال مدیون را به رهن بگیرد، می تواند مال مدیون را به خود اختصاص دهد و از ثمن فروش آن دَین خویش را استیفاء نماید. همچنین، از نص مادۀ ۴۸۷ ق. م به خوبی استنباط می گردد که نوع پنجم حقی عینی تبعی ای که بر مال اعم از منقول و عقار مدیون وارد می گردد حق تقدم است.

با توجه به مادۀ ۴۸۷ ق. م و با توجه به آنچه فوقاً تذکر یافت معلوم می گردد که حق عینی تبعی حقی است که بر اموال عقار و منقول مدیون جهت تضمین پرداخت دین وی مرتب می گردد که شامل: رهن رسمی، رهن حیازی، حق حبس عین، حق اختصاص بر عین و حق تقدم یا رجحان پرداخت دین مرتهن یا صاحب حق عینی تبعی نسبت به داینین عادی می گردد.

حق غیر مالی None- financial right

فقهاء در تعریف حق غیرمالی می گویند: حق غیرمالی عبارت از حقی است که به مال تعلق نمی گیرد، مانند: حق قصاص، حق آزادی، حق زوجه در طلاق و یا تفریق به سبب عدم انفاق، عنینیت، ضرر، سوء آمیزش، غیبت، حبس، حق حضانت، حق ولایت بر نفس و سایر حقوق از این قبیل مانند: حق های سیاسی، از قبیل: حق انتخاب کردن و

انتخاب شدن و حق طبیعی، مانند: حق آزادی.[۶۹۵] برخی استادان حقوق نیز در تعریف حق غیرمالی می گویند: حق غیرمالی عبارت از ا متیازی است که هدف آن رفع نیازهای عاطفی و اخلاقی انسان است.[۶۹۶] به عبارت دیگر: حق غیرمالی عبارت از آن حق های است که اجرای آن، منفعتی که مستقیماً قابل تقویم به پول باشد، ایجاد ننماید، مانند: حق بنوت، حق زوجیت و امثال اینها.

موضوع حق غیرمالی روابط غیرمالی انسان است و ارزش داد و ستد (مبادله) را ندارد و قابل ارزیابی به پول و مبادله با آن نیست، مانند: حق زوجیت، حق ابوت و بنوت، حق ولایت یا حق که پدیده آورنده اثر ادبی و هنری است.

ولی، اکثر این حقوق آثارمالی دارد. چنانچه حق وراثت سبب می شود که شخص دارائی خود را تملک کند، و حق زوجیت امکان مطالبهٔ نفقهٔ و، ارث را به دنبال دارد، ولی اصل حق را نمی توان به دیگری واگذار کرد و وسیلهٔ تحصیل مال قرار داد. حق غیرمالی به وارثان انتقال نمی یابد و داینین نیز نمی توانند با تملک و فروش آن وسیله تأمین وصول دَین خود را فراهم آورند. برخی حق های غیرمالی غیر قابل زوال است، مانند: بنوت که پدر و مادر نمی توانند به هیچ وجه نسبت مزبور را از خود سلب کنند.[۶۹۷]

حق مالی Financial right

حق مالی عبارت از حقوقی است که به مال و منافع تعلق می گیرد و موضوع آن مال و منفعت می باشد، مانند: حق ملکیت اَعیان، منافع و دیون، حق بایع بر ثمن و از مشتری بر مبیعه، حق شفیع در شفعه، حق ارتفاق، حق خیار و حق مستأجر در سکنی عین مستأجره.[۶۹۸]

حق مالی به موجب حقوق نیز آن است که اجرای آن مستقیماً برای دارندهٔ ایجاد منفعتی نماید که قابل تقویم به پول باشد، مانند: حق

---

۶۹۵ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۸۵۰؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۱۵؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۱۸)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۴۰.

۶۹۶. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). اموال و مالکیت، چاپ پنجم، تهران: نشر میزان، ص ۱۱؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۲۵۶.

۶۹۷ . ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). اموال و مالکیت، چاپ پنجم، تهران: نشر میزان، ص ۱۲؛ ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۲۵۶؛ سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۴؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). فلسفهٔ حقوق، جلد (3)، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۴۴۸ و ۴۴۹.

۶۹۸ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۴۹- ۲۸۵۰؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۱۵؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۱۸)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۴۰.

مالکیت نسبت به خانه که مستقیماً برای دارندهٔ آن ارزش پولی دارد.[۶۹۹]

به عبارت دیگر: حق مالی امتیازی است که حقوق هر کشور، به منظور تأمین نیاز های مادی اشخاص به آنها می دهد. هدف از ایجاد حق مالی تنظیم روابطی است که به لحاظ استفاده از اشیاء؛ بین افراد وجود دارد و موضوع آن تأمین حمایت از نفع مادی می باشد.

نمونهٔ بارز حق مالی در قدم نخست حق مالکیت و شاخه های آن (حق انتفاع و حق ارتفاق) است و در مرحلهٔ دوم حق طلب است که بر مبنای آن شخص می تواند از دیگری مبلغی پول یا تسلیم مال دیگر یا انجام دادن کار و امتناع از انجام دادن کاری را بخواهد.[۷۰۰]

حق مجری Right of water passage

مجری (به فتح میم و سکون جیم) اسم مکان است که در لغت به معنی محل جریان و گذرگاه آب است که جمع آن مجاری است. ق. م در مورد تعریف حق مجری سکوت اختیار نموده است. اما، طبق فقه حق مجری عبارت است از: «حق صاحب زمین دور از مجری آب بر زمینی که آب از مسیر آن جهت آبیاری زمین، باغ و درختان صاحب زمین دور جاری می شود.»[۷۰۱] به عبارت دیگر: حق مجری عبارت از حق جریان آب است از طریقی که در ملکیت دیگران قرار دارد.[۷۰۲]

حق مرور Right of way

مرور در لغت به معنای گذشتن، گذر کردن و عبور کردن است. در اصطلاح فقهی طبق مادهٔ ۱۴۲ مجلة الاحکام: «حق مرور عبارت است از حق رفت و آمد در ملک غیر». یا به مفهوم عامتر: حق مرور عبارت از حق رفت و آمد انسان در ملک وی از طریق راهی که در آن عبور و مرور می نماید اعم از اینکه راه عام یا خاص باشد.

حق مسیل Right of water course

مسیل در لغت به معنی آبرو، محل جریان آب و گذرگاه سیل است. در اصطلاح فقهی طبق مادهٔ ۱۴۴ مجلة الاحکام: «حق مسیل عبارت از حق جریان آب و سیل از خانه به خارج است». به عبارت وسیعتر: حق مسیل عبارت است از حق جریان آب های زاید از حاجت و غیر صالح به مجاری عامه توسط مجری سطحی یا مجری مستور اعم از طبیعی، یا مصنوعی می باشد. حق مسیل شامل دفع آب های زاید از حاجت و مستعمل منازل می گردد و فرق آن با حق مجری این

---

۶۹۹ . سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۴.

۷۰۰ . ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۲۵۶؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). فلسفهٔ حقوق، جلد (3)، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۴۴۷ و ۴۴۸.

۷۰۱ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۶۷۴.

۷۰۲ . داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی،ص ۲۰۷.

است که حق مجری، حق جلب آب های صالح جهت آبیاری اراضی می باشد. ولی، حق مسیل حق دفع آب های غیر صالح و فاضل از اراضی و خانه می باشد . وجه اشتراک این دو این است هیچ کس نمی تواند این دو را در صورتی که باعث تضرر وی نگردد منع نماید.[۷۰۳]

حق معنوی Intellectual/ spiritual right

علاوه بر حق مالی و غیرمالی، در حقوق کنونی ارزشهای شناخته شده است که قابل مبادله به پول است. ولی، نه بر شخص دیگری است و نه بر عینی؛ موضوع این حق تراوش ها و ابتکارات ذهنی است. به همین جهت نیز چنین حق در دایرۀ تقسیم حقوق عینی و دینی نمی گنجد و خود گروهی خاص از اموال را تشکیل می دهد که وصف مشترک آنها تکیه بر حاصل ابتکار و اندیشه انسان است و به همین اعتبار نیز حقوق معنوی نامیده می شود مانند: حق تألیف، حق اختراع، مالکیت صنعتی و تجارتی و حق بر علایم تجارتی و صنعتی. در تعریف حقوق معنوی می توان گفت که حقوق معنوی حقوقی است که به صاحب آن اختیار انتفاع انحصاری از فعالیت فکر و ابتکار انسان را می دهد.

به طور مثال، حقی را که تاجر و صنعتگر نسبت به نام تجارتی و علامت کالا های خود دارد؛ یا حقی را که نویسنده اثر ادبی؛ یا مخترع نسبت به اثر و اختراع خود پیدا می کند، حق معنوی است. حق معنوی در واقع ماهیت مختلطی از حقوق مالی و حقوق غیرمالی دارد. به طورمثال، مؤلف حق انتشار اثر خود را به دیگران واگذار می نماید که واگذاری فوق نوع حقوق مالی تلقی می شود. ولی، حق او در بارۀ دفاع از اثر و تجدید نظر در آن باقی است و مانند سایر حقوق غیرمالی به دیگران انتقال نمی یابد که حق دفاع و تجدیدنظر در اثر حقوق معنوی تلقی می گردد.[۷۰٤]

حق مدنی Civil right

امروزه اصطلاح (حق های مدنی) حقوق مدنی در دو مفهوم به کار می رود: در مفهوم جمع حق و در مفهوم مجموعه قواعد. در مفهوم جمع حق، حقوق مدنی[۷۰۵] که به نام حقوق شهروندی نیز یاد می شود از میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ منشأ می گیرد، عبارت از حقوق شهروندان نسبت به آزادی های و برابری های سیاسی و اجتماعی است.[۷۰٦] به عبارت دیگر: حقوق مدنی حق هایی شخصی است که یک شخص به دلیل

۷۰۳ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۶۷۵.

۷۰٤ . ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمۀ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۲۷۱ و ۲۷۲؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). اموال و مالکیت، چاپ پنجم، تهران: نشر میزان، صص ۲۴-۲۳.

705 Civil rights.

706.http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/civil-rights (last visit: 21, April, 2015).

تبعه بودن از آن بهره مند می شـود.[۷۰۷] امـا، در مفهـوم مجموعـه قواعـد، حقـوق مـدنی[۷۰۸] مجموعه قواعدی است کـه روابـط خصوصـی افراد را به استثنای روابـط تجـارتی تنظـیم مـی نماید. طبق ق. م. ا حقوق مدنی شامل حقـوق فامیل، حقوق وجایب، حقوق عینـی و حقـوق میراث می شود.

حق های بشری (حقوق بشر) Human rights

اصـطلاح حقـوق بشـر (Human rights) اصطلاح نسبتاً جدیدی است که پس از جنـگ جهانی دوم و تأسیس سـازمان ملـل متحـد در سال ۱۹۴۵ وارد گفتگوهای سیاسی و حقـوقی شده است. اصطلاح حقوق بشر برای نخستین بار در اعلامیه حقوق بشـر و شـهروند فرانسـه ۱۷۸۹ به کار رفـت و سـپس همـین عنـوان در اعلامیه جهـانی حقـوق بشـر و میثاقهـای بـین المللـی مـورد اسـتفاده قـرار گرفـت. درمـورد حقوق بشر تعاریف متعدد و گوناگون ارائه شده است.

دلیـل تعـدد و گونـاگونی ایـن تعریـف هـا، تفاوت در دید گاه های علمای حقوق در مـورد «مـلاک ثبـوت حـق» و یـا «خاسـتگاه حـق» است. در یک تعریف حقـوق بشـر بـه معنـای امتیازات کلی که هر فرد انسانی طبعاً دارای آن است آمده است که از دید ایـن تعریـف منشـأ حقوق انسان از اندیشه (حـق طبیعـی) نشـأت می گیرد یعنی طبیعت است که این حقوق را به انسان می بخشد. مثلاً وقتی می گوییم انسـان حق حیات و مسکن را دارد، این طبیعت انسان است که چنین حقی را بـه او مـی دهـد و اگـر نتواند از حق حیات برخوردار باشد و یا نتوانـد از خودش دفاع کند نسل بشر منقرض می شود و بدین ترتیب وجود انسان لغـو و بـی ثمرمـی شود.

بنابراین، این طبیعت است که این حـق را بـه انسان عطا می کند، امـا در تعریـف دیگـر کـه رویکـرد اسـلامی دارد چنـین آمـده اسـت: «حقـوق بشـر حـد اقـل حقـوقی اسـت کـه خداوندﷻ به انسان که از آن جهت که انسـان اسـت و فـارغ از رنـگ، نـژاد، زبـان، ملیـت، جغرافیا، اوضاع و احوال متغیر اجتمـاعی و یـا میزان قابلیت و صلاحیت ممتاز فردی او اعطـا کرده است. بنا بر دید این تعریـف، حـق نـه از جانب طبیعـت و نـه دیگـران بلکـه از جانـب خداﷻ به انسان عنایت گردیده است.

قاطعانه ترین دلیل که برای این نظریـه اقامـه گردیده این است آن کـس کـه قـدرت آفریـدن بشر را دارد به طور یقین برنامه زندگی و قـوانین نظم دهنده فـردی و اجتمـاعی حیـات جامعـه بشری را بهتر و کاملتر از هر کس دیگـری مـی تواند تدوین نماید و به انسان هدیه کند زیرا که آفریدگار هستی بیشتر و بهتر از هر کس دیگـر انسان را می شناسد و به راز و رمزهای درونـی او آگاه است و بر توانائیها و نیروهـای سـاختار وجود انسان کاملاً احاطه دارد و می دانـد چـه عواملی او را وادار به انجام جـرم جنایـت مـی

707.http://www.businessdictionary.com/definition/civil-rights.html (last visit: 21, April, 2015).
708 . Civil law.

نماید و چه نیروهای دیگری اراده انسان را تقویت و موجب پرورش اخلاق نیک در وجودش می گردد. بنابر این نظریه، منشأ و خاستگاه حقوق بشر خداوند ﷻ است که به انسان احترام می گذارد و به او برتری و کرامت می بخشد. از این نظر، کرامت و شرف انسانی برای ادامه حیات انسان ضرور و لازم است.[۷۰۹] این تعاریف محل ایراد به نظر می رسند، زیرا تعریف اول ناظر بر حقوق طبیعی و تعریف دوم ناظر بر حقوق اللهی است. علاوه براین، به نظر می رسد که حق های بشری تکوینی نیست، زیرا این حق ها توسط دولت ها از طریق سازمان ملل متحد از طریق اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق های حقوق بشری قطع نظر از تابعیت، نژاد، رنگ، مذهب و ... آنها اعطا شده است.

برخی دیگر در تعریف حقوق بشر می گویند: حقوق بشر به طور کلی، آزادی ها، مصؤونیت ها و منافعی است که از طریق ارزش های پذیرفته شدهٔ معاصر، تمام انسان ها باید قادر به ادعای آن به عنوان یک حق، در جامعهٔ که زندگی می نمایند، باشند.[۷۱۰] یا حقوق بشر مجموعهٔ امتیاز های متعلق به افراد یک جامعه و مقرر در قواعد موضوعه است که افراد به اعتبار انسان بودن و در روابط خود با دیگر افراد جامعه و یا قدرت حاکم، با تضمینات و حمایت های لازم از آن برخوردار است.[۷۱۱]

انکشاف حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اشخاص در سطح بین‌المللی در قرن نوزدهم با نهضت ضد برده‌داری و قبول و تصویب قوانین بشر دوستانه مانند آنچه که در اولین کنوانسیون ژنو در سال ۱۸۶۴، کنوانسیون هاگ (لاهه) در سال ۱۸۹۹ و کنوانسیون ۱۹۰۷ هاگ مندرج است، آغاز گردید. پس از شرارت‌ها و بی‌رحمی‌های جنگ جهانی دوم، «کشورهای عاشق صلح جهان» در ۲۶ جون ۱۹۴۵ در سانفرانسیسکو گردهم آمدند و سازمان ملل متحد را جهت جایگزینی آن با جامعه ملل که ثابت شده بود مؤثر و کارا نیست، تأسیس نمودند.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد، اعلامیه جهانی حقوق بشر را برای آنکه «آرمان مشترکی برای تمام مردم و کلیه ملل» باشد، طرح نمود. اگرچه اعلامیه، حسب تعریف، یک سند غیرالزام‌آور است، لیکن اعلامیه جهانی حقوق بشر به عنوان یک عرف بین‌المللی، به رسمیت شناخته شده و بنابراین برای کلیه کشورها و نه صرف برای کشورهای عضو سازمان ملل متحد، الزام‌آور است.

---

۷۰۹. بازتاب حقوق بشر در قانون اساسی افغانستان، ۵ اسد ۱۳۹۹ ش
http://www.taha14.com/index.php/umumi/34-paiannama/119-qanon?showall=1

۷۱۰. امیر حسین رنجبریان (۱۳۷۳). تأملی بر حقوق بشر، مجلهٔ راهبرد، شمارهٔ ۴، ص ۱۳۸.

۷۱۱. سید محمد هاشمی (۱۳۸۴). حقوق بشر و آزادی های عمومی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۱۲.

اعلامیه جهانی حقوق بشر، بر اصولی تأکید می‌کند که تاکنون در بیشتر نظام‌های حقوقی داخلی به رسمیت شناخته شده‌اند. با وجود این، اعلامیه مذکور برای اولین مرتبه، حقوق معین مانند: حق حیات یا آزادی را که در سطح بین‌المللی به رسمیت شناخته شده است بیان می‌کند. از زمان تصویب، این اعلامیه به عنوان مدل و الگویی برای معاهدات بین‌المللی و منطقوی و اعلامیه‌های حقوق بشری دیگر مطرح شده است.

برخی از نمونه‌ها شامل کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، پذیرفته شده توسط شورای اروپا در سال ۱۹۵۰ (نافذ شده از سال ۱۹۵۳)، کنوانسیون بین‌ـ آمریکایی حقوق بشر، پذیرفته شده توسط سازمان دول آمریکایی در سال ۱۹۶۹ (نافذ شده در سال ۱۹۷۸) و منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم، پذیرفته شده توسط سازمان اتحادیه آفریقا در سال ۱۹۸۱ (نافذ شده از ۱۹۸۶) می‌باشد. [۷۱۲]

مصادیق حق های بشری که در اعلامیهٔ جهانی حقوق بشر پیش بینی شده اند، عبارت اند از: ۱) حق آزادی و احترام به کرامت انسانی (مادهٔ ۱)؛ ۲) حق زندکی و مصؤونیت شخصی (مادهٔ ۳)؛ ۳) حق منع شکنجه شدن توسط دولت (مادهٔ ۵)؛ ٤) حق به رسمیت شناخته شدن شخصیت حقوقی شخص توسط قانون (مادهٔ ٦)؛ ٥) حق برخورد مساوی توسط قانون (مادهٔ ۷)؛ ٦) حق مراجعه به محکمهٔ ذیصلاح در صورت نقض حق های اساسی شخص (مادهٔ ۸)؛ ۷) حق منع توقیف خودسرانه (مادهٔ ۹)؛ ۸) حق برخورداری از محاکمهٔ عادلانه توسط محکمهٔ بی طرف (مادهٔ ۱۰)؛ ۹) حق برائت الذمه (مادهٔ ۱۱)؛ ۱۰) حق حفظ امور شخصی (مادهٔ ۱۲)؛ ۱۱) حق عبور و مرور و تغییر اقامتگاه (مادهٔ ۱۳)؛ ۱۲) حق دریافت پناهندگی (مادهٔ ١٤)؛ ۱۳) حق داشتن تابعیت (مادهٔ ۱۵)؛ ١٤) حق ازدواج (مادهٔ ١٦)؛ ۱۵) حق طلاق (مادهٔ ١٦)؛ ١٦) حق مالکیت فردی و جمعی (مادهٔ ۱۷)؛ ۱۷) حق آزادی فکر و دین (مادهٔ ۱۸)؛ ۱۸) حق آزادی اندیشه (مادهٔ ۱۹)؛ ۱۹) حق اشتراک در فعالیت های سیاسی (مادهٔ ۲۰)؛ ۲۰) حق اشتراک در ادارهٔ امور عمومی کشور (مادهٔ ۲۱)؛ ۲۱) حق مصؤونیت اجتماعی (مادهٔ ۲۲)؛ ۲۲) حق کار و تشکیل اتحادیهٔ کارگری (مادهٔ ۲۳)؛ ۲۳) حق استراحت و تفریح (مادهٔ ٢٤)؛ ٢٤) حق داشتن تأمین اجتماعی (مادهٔ ۲۵)؛ ۲۵) حق آموزش و پرورش (مادهٔ ٢٦)؛ و ٢٦) حق سهم گیری در فعالیت های علمی و فرهنگی (مادهٔ ۲۷).

حق مُکتَسَبه Acquired right

حق مُکتَسَبه عبارت از حقی است که شخص آن را کسب نموده است مانند رتبه علمی، رتبه نظامی، حق اجاره گیرنده نسبت به خانه ای که به اجاره گرفته است و نظیر اینها.

۷۱۲. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد سیر تأریخی حقوق بشر و میثاق های حقوق بشر نک: مندانا کنست راسخ افشار (۱۳۸۶). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک پیرامون حقوق اساسی، حقوق بشر، جلد (۲)، چاپ اول، مترجم: حسین غلامی، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک، صص ۵۶- ۶۴.

حق ملکیت کامل Right of complete ownership

حق ملکیت کامل عبارت از ملکیتی است که شامل ذات (رقبه) شی و منفعت آن می گر دد.[۷۱۳] به عبارت دیگر: ملکیت تام عبارت از ملکیتی است که شخص هم مالک رقبه و هم مالک منفعت شی باشد.[۷۱٤]

حق ملکیت ناقص Right of incomplete ownership

حق ملکیت ناقص عبارت از ملکیت عین بدون منفعت و یا منفعت بدون رقبهٔ شی است.[۷۱۵] به عبارت دیگر: ملکیت ناقص خالی از دو حالت نیست: حالت اول این است که شخص مالک منفعت شی بدون رقبهٔ آن باشد، مانند: اینکه شخص شی ای را از دیگری به اجاره و عاریت بگیرد و یا شخصی منفعت شی را به دیگری وقف و یا وصیت نماید. دوم این است که شخص مالک رقبه بدون منفعت باشد، مانند اینکه: شخص منفعت شی ای خویش را برای مدت معین به دیگری وصیت نماید و بعد از وفات موصی منفعت موصی به، به موصی له و رقبهٔ آن به وارث موصی تعلق بگیرد،[۷۱٦] یا شخصی ملکیت خویش را به دیگری به کرایه بدهد که در این صورت منفعت ملک متعلق به کرایه نشین و رقبهٔ آن متعلق به صاحب خانه یا مالک می شود و ملکیت هر دو ناقص می گردد.

حق های اساسی Basic/constitutional rights

به عنوان اشخاص ما دسته های مختلف از حق ها داریم. عالی ترین و مهم ترین این حق ها، حق های اساسی است.[۷۱۷] امروزه بسیاری از حق های که در گذشته حق سیاسی، حق عمومی، و حق شهروندی شناخته می شدند، در قوانین اساسی پیش بینی شده اند که به نام حق های اساسی[۷۱۸] یاد می شوند، زیرا به نظر می رسد حق های اساسی، عمومی، شهروندی و نظیر اینها از طریق میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی وارد حوزهٔ حقوق عمومی گردیده است. امروزه، بسیاری از حق های پیش بینی شده در دو میثاق مذکور در قوانین اساسی بسیاری از کشور ها از جمله افغانستان تسجیل شده است. لذا، به نظر می رسد امروزه با گسترش و توسعهٔ دستورگرایی[۷۱۹] از

۷۱۳ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۴۹.

۷۱٤ . مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۲۵۸.

۷۱۵ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۵۰.

۷۱٦ . مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۲۵۹ و ۲۶۰.

717 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 158.

718 Constiutional rights.

719. Constitutionalism.

یکطرف تقسیم حق ها به حق هـای عمـومی، سیاسی، مـدنی جـذابیت سـابق خـویش را از دست داده است و از طرف دیگـر تعـاریفی را کـه حقوقـدانان در مـورد تعریـف حـق هـای مدنی، سیاسی و عمومی و مصادیق ایـن حـق ها را ارایه نموده اند، به دلیـل عـدم انسـجام و دقت نظر مورد پذیرش قرار نگرفته است. حـق های اساسـی در برابـر حـق هـای غیراساسـی اسـتعمال مـی شـود. حـق هـای غیراساسـی عبارت از حقی اسـت کـه اساسـی نیسـت[۷۲۰] مانند حق حضانت و نظیر آن. راجـع بـه حـق های اساسی تعاریف مختلف وجود دارد:

۱) حق های اساسی حق هایی اند که توسط قانونگذار اساسی برای اتبـاع اعطـا و تضـمین شده است.[۷۲۱]

۲) حق اساسی حق و یا آزادی ای است کـه عدم مداخلهٔ دولت در این حـق هـا در قـانون اساسی تضمین شده است.[۷۲۲]

۳) حق های اساسی، حق های است کـه در قانون اساسی تضمین شده است.[۷۲۳]

چنانچه ملاحظه می شود، به نظر مـی رسـد در این تعاریف نگاه به واضع حق های اساسی است نه به کنه و ماهیت حق های اساسی. بـه نظر می رسد دلیل این امـر ایـن اسـت کـه از یکطرف مصادیق حق های اساسـی در قـوانین اساسی اکثر کشور هـا، تـأثیر پـذیر از حقـوق بشر بوده است. بنابراین، حق های اساسـی از یک مملکت تا مملکت دیگر بر حسب قوانین اساسی ممالک امکان دارد متفاوت باشـد و از طرف دیگر حق های اساسـی متعـدد و متنـوع اند که دسته بندی آن ها در یک دسـته مشـکل به نظر می رسد.

مطـابق مـواد ۲۲ الـی ۵۹ ق.ا حـق هـای اساسی ای که در قانون اساسی افغانستان برای اتباع بینی شده اند عبارت انـد: حـق برابـری، حق زندگی، حق آزادی، حق احترام به کرامت انسانی، حق بری الذمـه شـناخته شـدن، حـق برخورداری از اصل شخصی بودن جرم، حـق برخورداری از اصل قانونیت جرایم و مجازات ها، حـق ممنوعیـت سـلب تابعیـت، تبعیـد و استرداد، حق منع تعذیب، حق اظهار، اقـرار و شهادت بدون اکراه، حق داشتن وکیل مدافع و تفهیم اتهام منسوبه، حق عدم سلب آزادی بـه دلیل مدیونیت، حق انتخاب کـردن و انتخـاب شدن، حق آزادی بیان و رسـانه، حـق تأسـیس جمعیت ها، حق اجتماعات و تظاهرات، حـق تشـکیل حـزب سیاسـی، حـق محرمیـت مخابرات و مراسلات، حق مصؤونیت مسکن، حق سفر و اختیار مسکن، حـق مصـؤونیت و کسب ملکیت، حق ممنوعیت فروش عقار بـه

720 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 168.

721 http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/constitutional+rights (last visit: 20, April, 2015).

722 . http://www.yourdictionary.com/constitutional-right (last visit: 20, April, 2015).

723 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 158.

اشخاص خارجی توسط دولت، حق تعلیم و تحصیل، حق تعلیم برای زنان، کوچیان و محو بی سوادی، حق داشتن نصاب تعلیمی و برنامه مضامین مکاتب براساس مذاهب، حق حمایت ملکیت معنوی، حق کار و انتخاب شغل و حرفه، حق ممنوعیت کار اجباری، حق تأسیس مؤسسهٔ تحصیلات عالی خصوصی، حق بی طرفی اداره، استخدام و دسترسی به اطلاعات، حق دریافت جبران خسارت، حق دسترسی به خدمات صحی رایگان تربیت بدنی و انکشاف ورزش، حق کمک به معلولین، معیوبین و رثه شهدا، حق حمایت از خانواده و حق شکایت به کمیسیوت مستقل حقوق بشر افغانستان.[۷۲٤]

حق غیر اساسی None- constitutional/ basic right

حق های اساسی در برابر حق های غیراساسی استعمال می شود. حق های غیراساسی عبارت از حقی است که اساسی نیست[۷۲۵] مانند حق حضانت و نظیر آن.

حقوق Law

در انگلیسی هم به حقوق و هم به قانون «Law» می گویند. همچنین، در این لسان به قانون «Act» می گویند. اینکه در کجا منظور قانون است و در کجا حقوق باید خواننده و نویسنده آن را تفکیک نماید. اما، در فرانسوی برای این دو مفهوم دو کلمهٔ جداگانه وجود دارد: در لسان فرانسه «Droit» به حقوق و «Loi» به قانون می گویند.[۷۲٦] در لسان عربی برخلاف فرانسه و مانند لسان انگلیسی برای کلمات حقوق و قانون دو کلمهٔ جداگانه و مستقل وجود ندارد. بنابراین، در لسان عربی «القانون» به حقوق می گویند. در عربی حقوق را در مفهوم جمع حق استعمال می ئمایند. در لسان دری مانند لسان فرانسه برای حقوق و قانون مفاهیم جداگانه وجود دارد. حقوق در زبان دری دارای چهار معنی به قرار شرح ذیل است:

۱) حق: گاهی حقوق به صورت جمع حق به کار می رود. در این صورت منظور از حقوق امتیاز ها، سلطه ها و ... است. حقوق بشر نیز به همین معنی به کار می رود و منظور از آن مجموعه قواعد نیست، بلکه مجموعهٔ امتیازهای است که بشر دارد. از همین جهت، آن را در انگلیسی «Human rights» می گویند نه «Human law» زیرا ترجمهٔ «Human law» «قانون بشر» می شود.

۲) معاش: حقوق به معنی دستمزد (معاش) ماهانه نیز به کار می رود.

---

۷۲٤ . جهت مطالعه مفصل در خصوص حق های اساسی در نظام حقوقی افغانستان ر. ک: نظام الدین عبدالله (۱۳۹۶). شرح قانون اساسی (۱): حقوق و وجایب اساسی اتباع، کابل: انتشارات سعید.

725 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 168.

۷۲٦. سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان، ص ۳۳ .

۳) قاعده: در این صورت، حقوق مجموعهٔ قواعدی است حاکم بر یک مملکت، مانند: حقوق امریکا، فرانسه، افغانستان و امثال اینها.

۴) علم: حقوق به معنی تفسیر قانون و علم بررسی قانون به کار می رود مانند اینکه می گویند: دانشکدهٔ حقوق و علم حقوق. حقوق از جملهٔ امور ذهنی است. همچنین، حقوق از جملهٔ علوم اعتباری هنجاری است. لذا، در مورد تعریف حقوق مانند سایر پدیده های اجتماعی و ذهنی تعریف واحدی و جود ندارد. آقای دل وکیو در این مورد می نویسد که: «همه کس می داند که حقوق چیست، ولی تعریف آن مشکل است.». [۷۲۷] امانوئل کانت فیلسوف شهیر آلمان نیز در این مورد می نویسد که: «حقوقدانان هنوز در جستجوی تعریف از مفهوم حقوق اند.». [۷۲۸] باوجوداین، در طول تأریخ حقوق، راجع به تعریف حقوق دیدگاه های و تعاریف ذیل وجود داشته است:

۱) تعریف غایی و آرمانی حقوق: عدهٔ زیادی از متفکرین حقوق، حقوق را آن گونه که باید باشد نه آن گونه که است، تعریف کرده اند؛ به این توضیح که: این گروه وضعیت مطلوب و آرمانی حقوق را در نظر گرفته و فکر کرده اند که با پیروی از عقل می توان این وضعیت را در جوامع بشری به وجود آورد.

از قدیمی ترین این نظریات «حقوق طبیعی» است که در ابتداء توسط فلاسفهٔ روم و یونان بیان شد و سپس توسط کلیسا رنگ و بوی مذهبی گرفت و به «حقوق الهی» در آمد. طرفداران نظریهٔ حقوق طبیعی به وجود دو نوع حقوق معتقد اند: حقوق طبیعی یا فطری که در طبیعت انسان و دنیای اطراف او وجود دارد و ازلی و تغییر ناپذیر است و حقوقی که توسط قانونگذار وضع و توسط قضات اجراء می شود. سیسرون که از طرفدان این مکتب است می گوید که: «حقوق حد اعلی منطق است که در طبیعت نهاده شده؛ حکم به انجام اعمالی می کند که باید صورت گیرد و عکس آن را منع می کند.». ارسطو نیز منطق را اساس و مبنای حقوق تصور می کند. سن توماس داکن می گوید: «حقوق قاعده و ضابطهٔ اعمال است و به وسیلهٔ آن بشر به انجام و یا خودداری از انجام عمل مجبور می گردد.». در این هر سه نظر، منطق ریشه و مبنای حقوق است؛ در حالی که در زندگی روزمره مشاهده می کنیم که همه قوانین منطقی نیستند. گاهی اوقات منطقی که در قوانین رعایت شده، منطق حفظ منافع اقلیت محدودی است که توانسته اند خواست های خویش را به صورت قانون در آورند.

علاوه بر این، این تعاریف مبهم هستند، زیرا صرف استفاده از منطق نمی تواند ماهیت اصول و قواعدی را که باید بر سرنوشت انسان های جامعه حکومت کند، مشخص و معین نماید. امانوئل کانت فیلسوف شهیر آلمانی نیز برای حقوق جنبهٔ غایی و آرمانی قایل است.

---

۷۲۷. دل وکیو (۱۳۸۰). فلسفهٔ حقوق، مترجم: جواد واحدی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۹.
۷۲۸ . همان، دل وکیو، ص ۹.

به عقیدهٔ کانت: «حقوق عبارت است از مجموعهٔ شروطی که مطابق آن ارادهٔ یک نفر، بر طبق اصل آزادی مشترک، با ارادهٔ دیگران تلفیق پیدا می کند.». در این تعریف، یک هدف و آرمان اخلاقی و سیاسی که «اصل آزادی مشترک» است، مبنای حقوق است. در حالی که، افراد در بسیاری از روابط حقوقی خود از جمله در مسایل جزایی و یا مواردی که فرد در برابر قدرت حاکمیت دولت قرار می گیرد، از آزادی برخوردار نیست و این وضعیت مطلوب و غایی نیز در عمل جنبهٔ تحقق به خود نمی گیرد.

بلاکسون حقوقدان انگلیسی در تعریف حقوق می گوید که: «حقوق قاعدهٔ رفتار اجتماعی است که توسط قدرت عالیه در یک کشور وضع می شود، به انجام اعمال صواب حکم می کند و از ارتکاب خطا منع می کند.». قسمت اول این تعریف که حقوق را قاعدهٔ وضع شده از طرف قدرت عالیه کشور می داند، به تعریفی شبیه است که طرفداران مکتب تحققی از حقوق ارایه می نمایند، اما چون در قسمت دوم به مفاهیم «صواب» و «خطا» اشاره شده است، آن را در طبقهٔ تعاریف و نظریات غایی حقوق قرار می دهد.

در انتقاد از این تعریف باید گفت که: اولاً همهٔ قوانین که وضع می شوند لزوماً افراد را به خیر و صواب راهنمایی نمی کند؛ ثانیاً مفاهیم صواب و خطا کاملاً نسبی و ذهنی اند و ذکر اینها در تعریف حقوق مبهم و گمراه کننده است، زیرا این سؤال همیشه مطرح است که صواب و خیر چه است! داکتر امامی حقوقدان شهیر مدنی ایران در تعریف حقوق می گوید که: «حقوق [...] عبارت است از مجموعه قواعد الزامی که برای نظم روابط افراد و بهبود وضعیت جامعه وضع گردیده است.». بر این تعریف نیز انتقاداتی که بر تعاریف در بالا ذکر شد، وارد است، زیرا در این تعریف نیز هدف و غایتی تصور شده است که «نظم روابط افراد و بهبود وضعیت جامعه» است که توسط قوانین که وضع می شود، تأمین نمی شود و یک وضعیت مطلوب و آرمانی در نظر می آورد که با حقایق خارجی جامعه مطابقت ندارد.[۷۲۹]

۲) تعریف تحققی حقوق: طرفداران حقوق تحققی، حقوق را آنگونه که است می شناسند، نه آنگونه که باید باشد. برخی از حقوقدانان اروپایی که نظریه «حقوق طبیعی» را مبهم و گمراه کننده و غیرواقعی می دانستند، از اوایل قرن نوزدهم در صدد برآمدند که «حقوق» را به طور کلی از مفاهیم اخلاقی و فلسفی جدا کنند و در بررسی و مطالعهٔ آن نظم و ترتیب علمی را برقرار سازند. به عقیدهٔ این عده، علی الرغم اینکه می توان مسایل حقوقی را از جهات مختلف فلسفی و اخلاقی مطالعه و در بارهٔ آن قضاوت کرد، اما وظیفهٔ قاضی و حقوقدان تنها این است که به قواعد و اصولی که حکم قانونی پیدا کرده اند، توجه کنند و در درک و اِعمال آن بکوشند. به عقیدهٔ

۷۲۹. پرویز صانعی (۱۳۸۱). حقوق و اجتماع، چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو، صص ۳۶- ۳۹.

این گروه، از زمانی که چنین قوانین وضع می شوند، دیگر بحث و انتقاد راجع به ماهیت و جنبهٔ اخلاقی آن بی فایده است و قاضی و حقوقدان باید صرفاً در درک معنای قانون و اجرای آن بکوشند.[۷۳۰] به عقیدهٔ این گروه، حقوق دارای سه خصوصیت است:

– حقوق از قواعدی تشکیل می شود که به رفتار انسان ناظر است؛ به این توضیح که: با جنبهٔ فعلی و عکس العمل های انسان سر و کار دارد و در صدد تنظیم احساس و فکر انسان نیست؛

– این قواعد از طرف مقام یا مقامات صلاحیتدار وضع می شود؛ و

– این قواعد دارای ضمانت اجرا است که توسط دولت تضمین و اجراء می شود.[۷۳۱]

طرفداران حقوق تحققی تعاریف ذیل را برای حقوق ارایه کرده اند:

۱- **تعریف امری حقوق:** در دوران جدید برخی از حقوقدانان انگلیس حقوق را «امریهٔ» می دانند که از طرف حاکم صادر می شود. توماس هابز فیلسوف شهیر انگلیسی به این عقیده است که: «حقوق به معنای اخص آن، کلام کسی است که حقاً نسبت به سایرین اختیار امر دارد.». نوشته های گرانسنگ جرمی بنتام (۱۷۴۸– ۱۸۳۳) یکی دیگر از طرفداران حقوق تحققی سهم بزرگی در فلسفهٔ حقوق اثبات گرا و ارایهٔ تحلیل نظام مند از حقوق و نظام حقوقی دارد. بنتام تحت تأثیر روح حاکم بر عصر روشنگری، کوشید تا کامن لا را در پرتو نور کم فروغ عقل، مورد مطالعه قرار دهد. وی کوشید تا از حقوق راز زدایی کرده و به شیوهٔ برنده و دقیق، از آنچه پشت نقاب حقوق وجود داشت، پرده بردارد. این جملهٔ معروف از او است که توسل به حقوق طبیعی چیزی جز «یک عقیدهٔ شخصی ملبس» یا «عقیدهٔ صرف اشخاصی که خود را به عنوان قانونگذار معرفی کرده اند»، نیست. از نظر بنتام، ابهام و عدم قطعیت کامن لا، در سراسر آن وجود دارد. حقوق نانوشته، فی نفسه مبهم و نامتعین است. چنین حقوقی نمی تواند یک ضابطهٔ عمومی و مورد اعتماد به دست بدهد. ضابطه ای که به نحو معقولی بتوان از آن انتظار داشت که رفتار افراد را هدایت کند. با آشفتگی و هرج و مرج کامن لا[۷۳۲] باید به طور نظام مند برخود کرد. بنتام، به سادگی، کدفیکاسیون[۷۳۳] (مدون کردن) را راه حل این برخورد نظام مند به شمار می آورد. کد[۷۳۴] های (مجموعه های مدون) قانونی آشکارا قدرت قضات را کاهش می دهند. به این ترتیب، وظیفه آنها بیش از آنکه تفسیر باشد، اجرای قانون خواهد بود.

همچنین، مدون کردن قوانین، بخشی بزرگی از نیاز ما به وکلا را برطرف خواهد کرد، زیرا در این صورت، مجموعه های مدون قوانین به آسانی و بدون کمک مشاوران حقوقی می

۷۳۰ . همان، پرویز صانعی، ص ۴۰.
۷۳۱ . همان، پرویز صانعی، ص ۴۱.

732 . Comman law.
733 . Codification.
734 . Code.

توانند پاسخ هر مسأله را به دست دهد. برخلاف نظام های حقوقی اروپای بری که مدت ها پیش براساس حقوق روم، کدهای ناپلئونی را پذیرفته اند در دنیای کامن لا، کدیفیکاسیون در حد یک رؤیا باقی مانده است. جان آستین به عنوان یکی از شاگردان جرمی بنتام، برداشت خود از حقوق را بر اندیشهٔ دستور بنا کرده است. هرچند هر دو حقوقد مذکور بر لزوم تبعیت اشخاص از قدرت حاکم تأکید می کنند، اما با توجه به تأکید جان آستین بر مسألهٔ کنترول رفتار، گاهی گمان رفته است که تعریف او فراتر از حقوق جزا را در بر نمی گیرد.[۷۳۵] جان آستین نیز به این عقیده است که: «قانون قاعده ای است که برای رهنمایی یک فرد هوشمند از طرف موجود هوشمند دیگری که نسبت به او صاحب قدرت و اختیار است، وضع شده باشد.».

طبق این تعریف، حقوق موضوعه حقوقی است که از طرف موجود سیاسی برتر برای موجود تابع وضع می شود و آن را باید از اخلاق موضوعه یعنی مقررات و اصولی که به وسیلهٔ «عقاید عمومی» یا یک منبع غیرسیاسی برای افراد زیردست وضع می شود، تفکیک کرد. به این منظور، آستین به توضیح مفهوم «حقوق موضوعه» می پردازد و می گوید که: «هر قانون یا قاعده [...] یک امر است».

مقصود آستین از لفظ «امر» این است که حقوق باید اولاً از طرف مقام ذیصلاحیت وضع شود؛ ثانیاً با ضمانت اجراء و تحمیل مجازات همراه باشد و ثالثاً در میان افراد تابع تکلیفی در اطاعت از قانون به وجود آورد.[۷۳٦] جان اوستین ضمانت اجراء را ضرر، درد و شری می داند که در صورت عدم تبعیت یک شخص از خواستهٔ حاکم متوجه آن شخص می شود. جرمی بنتام و جان آستین بنیاد های اثبات گرایی حقوقی مدرن را پی ریزی کردند. اما، اندیشه های آنها تا حد زیادی به دست اثبات گرایان حقوقی معاصر پالایش یافته و توسعه پیدا کرده و حتی رد شده است.[۷۳۷]

۳- حقوق به مثابهٔ قواعد اجتماعی: هارت (۱۹۰۷- ۱۹۹۲م) اثبات گرایی حقوق خود را از فایده گرایی جرمی بنتام و نظریهٔ دستور جان آستین جدا می کند. در خصوص نظریه دوم، مبنای مخالفت وی آن است که حقوق، بیش از دستور یک فرد مسلح است: دستوری که ضمانت اجراء دارد. هسته اصلی نظریهٔ هارت، وجود قواعد بنیادی است که از سوی مقامات رسمی به عنوان آئین های الزام آور فرض شده و قانون از طریق آنها تصویب می شود. در تحلیل هارت، حقوق نظامی از قواعد است.

---

۷۳۵. ریموند واکس (۱۳۸۲). فلسفهٔ حقوق، مترجم: باقر انصاری و مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، انتشارات جاویدانه، صص ۲۹ و ۳۰.

۷۳٦. پرویز صانعی (۱۳۸۱). حقوق و اجتماع، چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو، صص ۴۱- ۴۳.

۷۳۷. ریموند واکس (۱۳۸۲). فلسفهٔ حقوق، مترجم: باقر انصاری و مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، انتشارات جاویدانه، صص ۳۳ و ۳۶.

۴- حقوق به مثابهٔ هنجار ها: هانس کلسن حقوقدان اتریشی (۱۸۸۱- ۱۹۷۳م) در کتاب پیچیدهٔ خود تحت عنوان «نظریهٔ ناب حقوق» یک بررسی دقیق و عمیق از شیوه فهم حقوق به دست می دهد. وی تأکید دارد که برای فهم حقوق باید آن را به عنوان نظامی از «باید» یا «هنجارها» در نظر گرفت. از نظر کلسن، حقوق از اعمال حقوقی تشکیل می شود که این اعمال به نوبهٔ خود، توسط این هنجار ها به وجود می آیند. کلسن با پیروی از ایمانوئل کانت فیلسوف قرن هجدهم، بر این باور است که واقعیت عینی را تنها با استفاده از برخی مقولات شکلی مانند زمان و مکان که در طبیعت وجود دارند می توان فهمید. ما این مقولات را به کار می گیریم تا به وسیلهٔ آنها جهان را برای خود معنا کنیم.

به همین ترتیب، برای فهم «حقوق» به مقولات شکلی مانند هنجار بنیادی نیاز داریم که همانطور که از اسمش پیدا است در بُن و ریشهٔ هر نظام حقوقی قرار می گیرد. کلسن می گوید که نظریهٔ حقوقی به لحاظ علم بودن، کمتر از فزیک یا کیمیا نیست. بنابراین، ما باید حقوق را از ناخالصی های اخلاقی، روانشناسی، جامعهٔ شناسی و نظریهٔ سیاسی رها کنیم. سپس، نوعی پاکسازی اخلاقی را بیان می کند که در پرتو آن، تحلیل ما به سمت هنجاری های حقوق موضوعه هدایت می شود: «باید هایی» که اعلام می کنند اگر رفتاری خاص «الف» صورت گیرد، مقام دولتی، ضمانت اجرایی «ب» را بر متخلف باید تطبیق کند. بنابراین، نظریهٔ ناب کلسن، اموری را که نمی توان به طریق عینی درک کرد، نظیر کارکرد های اخلاقی، اجتماعی و سیاسی حقوق، از تعریف حقوق خارج می کند. به نظر وی، حقوق تنها یک هدف دارد و آن ایجاد انحصار در قدرت است. از نظر کلسن هر هنجار برای این که معتبر باشد، باید مورد حمایت هنجار دیگری قرار بگیرد که خود آن هنجار هم به نوبهٔ خود باید توسط یک هنجار حقوقی برتر موجود در نظام، مورد حمایت باشد.

بنابراین، مدلی که کلسن از نظام حقوقی ترسیم می کند عبارت است از توالی هنجارهای مرتبط که از «بایدهای» بسیار کلی شروع شده و به باید های بسیار جزئی ختم می شود. هر هنجاری در این نظام سلسله مراتبی، اعتبار خود را از یک هنجار بالاتر اخذ می کند. اعتبار تمامی هنجارها، نهایتاً بر هنجار اصلی و بنیادی مبتنی است. با توجه به این که اعتبار هر کدام از هنجار ها به هنجار عالی و اعتبار آن هم به هنجار عالی تر وابسته است، نهایتاً به هنجاری می رسیم که به هیچ هنجاری وابسته نیست. این هنجار همان هنجار پایه است. از آنجا که بنابر تعریف، اعتبار هنجار اصلی را نمی توان به هنجار دیگر وابسته دانست، بنابراین، اعتبار آن را باید مفروض گرفت.[۷۳۸] نظریه هانس کلسن منجر

۷۳۸. همان، ریموند واکس، صص ۴۲- ۴۴.

به ایجاد سلسله مراتب قواعد حقوقی و ایجاد مدل دادرسی اساسی اروپایی گردیده است.

۵- تعریف حقوق به عنوان مجموعهٔ قواعد: اکثر حقوقدانان اروپایی که طرفدار نظریهٔ تحققی یا موضوعه حقوق هستند، حقوق را به عنوان مجموعهٔ قواعد و مقررات تعریف کرده اند. به عقیدهٔ پلانیول استاد حقوق مدنی فرانسه جامعهٔ مدنی بدون وجود مجموعهٔ از مقررات الزامی قابل دوام نیست. «این قواعد نظم را در جامعه مستقر می سازد و بدون آنها هرج و مرج در جامعه ایجاد می شود. این قواعد «غیرشخصی» و «دایمی» هستند. مجموعهٔ قواعد حقوقی «حقوق» را به وجود می آورند.».

همچنین، به نظر کاپیتان یکی دیگر از حقوقدانان مدنی فرانسه: «حقوق مجموعهٔ احکام، مقررات یا قواعدی است که بر رفتار انسان در جامعه حاکم است و رعایت آن - در صورت لزوم- به وسیلهٔ محدودیت اجتماعی که «جبر عمومی» نیز نامیده می شود، تأمین می گردد.». برخی استادان حقوق جمهوری اسلامی ایران نیز از نظریهٔ حقوق موضوعه پیروی کرده اند و «حقوق» را مجموعهٔ قواعد دانسته اند. داکتر علی شایگان بر این عقیده است که: «حقوق مجموعهٔ قوانین، نظام ها و رسومی است که حاکم بر اعمال و روابط مردم است و در صورت لزوم افراد به رعایت آن مجبور می شوند.». منصور السلطنه عدل نیز بر این نظر است که: «حقوق عبارت است از مجموعهٔ نظام ها و اصولی که روابط افراد مردم را با یکدیگر منظم نموده و باید به وسیلهٔ قوهٔ قهریه به منصهٔ اجرا گذاشته وشد.[۷۳۹]

داکتر کاتوزیان در تعریف حقوق می گوید که: «حقوق مجموعه ای از قواعد الزام آور و کلی است که، به منظور ایجاد نظم و استقرار عدالت، بر زندگی اجتماعی انسان حکومت می کند و اجرای آن از طرف دولت تضمین می شود.».[۷۴۰] داکتر مدنی در تعریف حقوق می گوید که: «به مجموعه مقرراتی که حاکم بر یک جامعهٔ سیاسی است و از طرف دولت تضمین شده، حقوق می گویند.».[۷۴۱] آقای علی پاشا صالح در تعریف حقوق می گوید که: «علم حقوق مجموع قواعدی قضایی و نظامات و اصولی است که ناظر بر اَعمال و افعال و امور مردم است و نتیجهٔ تحولات و تطوراتی است که در گذشت ایام روی داده است و به یک اعتبار رشته از تأریخ است.».[۷۴۲]

۶- تعریف حقوق به مثابهٔ تفسیر: در دههٔ ۱۹۷۰ بنیان های فلسفهٔ حقوق با اندیشه های یک حقوقدان امریکایی به نام رونالد دورکین[۷۴۳] متولد ۱۹۳۱ میلادی به لرزده در

---

۷۳۹. پرویز صانعی (۱۳۸۱). حقوق و اجتماع، چاپ اول، تهران: انتشارات طرح نو، صص ۴۳ و ۴۴.

۷۴۰. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). فلسفهٔ حقوق، جلد (1)، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۶۶۶.

۷۴۱. سید جلال الدین مدنی، (۱۳۸۶). مبانی و کلیات علم حقوق، چاپ شانزدهم، انتشارات پایدار، ص ۳۵.

۷۴۲. علی پاشا صالح، (۱۳۴۸). سر گذشت قانون، تهران: انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ص ۱۶.

743. Ronald Dworkin.

آمد. وی از سال ۱۹۶۹ به عنوان استاد فلسفهٔ حقوق جانشین هارت در دانشگاه اکسفورد شد. نفوذ اثبات گرایی حقوقی به ویژه در انگلستان، طی سه دههٔ گذشته، آماج حملاتی بوده است که وی در قالب یک نظریهٔ حقوقی پیچیده مطرح کرده است. در میان عناصر متعدد فلسفهٔ پیچیدهٔ او، این ادعا وجود دارد که حقوق تقریباً برای همهٔ مسایل راه حل دارد. ادعای مذکور با این نظر سنتی و اثبات گرایانه مغایرت دارد که قاضی هنگام مواجهه با یک دعوی مشکل که نه قانونی برای اعمال بر آن پیدا می کند و نه آرایی که قبلاً صادر شده باشند، صلاحدید و تشخیص خود را اعمال می کند و دعوی را بر مبنای آنچه درست می داند حل و فصل می کند. دورکین با چنین فرضی مخالف است و نشان می دهد که در این دعاوی، قاضی قانون را نمی سازد، بلکه آنچه را که جزئی از مواد و متون قانونی است تفسیر می کند. او از طریق تفسیر به بیان ارزش هایی می پردازد که نظام حقوقی به آنها ملتزم است. برای فهم کلیدی ترین نظریهٔ دورکین برای این که حقوق یک نظام بدون خلاء است به دو مثال ذیل توجه کنید:

یک منتفع از وصیت، صبر نمی کند و موصی خود را می کشد. آیا او باید از ارث محروم شود یا نه؟ یک استاد بزرگ شطرنج با خندیدن مداوم به چهرهٔ رقیبش او را پریشان می کند. رقیبش به او اعتراض می کند. آیا این خندیدن نقص قواعد بازی شطرنج است؟ هر دو مورد فوق، در زمرهٔ دعوی دشوار قرار دارند، زیرا در هیچ کدام از آنها قاعدهٔ قابل تعیینی برای حل دعوی وجود ندارد. این امر اثبات گرایان حقوقی را دچار سردرگمی می کند زیرا همانطور که گذشت، اثبات گرایان عموماً معتقد اند که حقوق متشکل از قواعدی است که واقعیت های اجتماعی تعیین کرده اند. هرجا که این قواعد قابل اعمال نباشند، مانند مثال فوق، مشکل تنها با اعمال صلاحیت شخصی و احتمالاً خودسرانه حل خواهد شد: امری که برای یک وکیل در حکم کابوس است.

اما، چنانچه حقوق متضمن چیزی بیش از قواعد باشد، آنگونه که دورکین ادعا می کند، راه حل مشکل در خودِ حقوق یافت خواهد شد. معمای اول که ذکر شد (قتل مؤرث به دست وارث) از تصمیم محکمه نیویارک در دعوای ریگز علیه پالمر[۷۴۴] در سال ۱۸۹۹ اقتباس شده بود. در این دعوی، وصیت نامهٔ مورد بحث اجراء شده و قاتل نیز از آن منتفع شده بود. اما ارث بردن یا نبردن قاتل مذکور، مبهم بود: قواعد راجع به وصیت استثنایی در این خصوص پیش بینی نکرده بود. لذا، قاتل باید حق ارث بردن را داشته باشد. باوجوداین، محکمه نیویارک چنین رأی داد که اعمال قواعد تابع این اصل است که: «هیچ کس نباید از عمل خطای خود منتفع شود». از این رو، قاتل نمی تواند از قربانی خود ارث ببرد. دورکین اظهار می دارد که این تصمیم، آشکار می کند

744. Riggs v. Palmer.

که حقوق علاوه بر قواعد، متضمن اصول نیز می باشد.

دورکین در بارهٔ معمای دوم می گوید که برای تصمیم گیری در این باره که آیا خندیدن، نقص قواعد شطرنج می باشد یا نه باید به داور متوسل شد. چون قواعد در این خصوص ساکت هستند او باید ماهیت شطرنج را به عنوان بازی مهارت های فکری مدنظر قرار دهد و اعلام کند که آیا این بازی متضمن استفاده از تهدیدهای روانی نیز می باشد. به عبارت دیگر: وی باید پاسخی را که بیشترین مطابقت را با بازی شطرنج دارد و آن را تبیین می کند بیابد. برای چنین پرسشی، یک پاسخ درست وجود دارد. همین وضع در مورد قضاوت که در خصوص یک دعوای دشوار تصمیم گیری می کند نیز صادق است. نظام های حقوق، قضایای مناقشه آمیز یا دشوار مانند قضایای فوق ایجاد می کنند که در تصمیم گیری راجع به آنها، قاضی با این سؤال مواجه است که آیا در تعیین آنچه که باید باشد، باید به فراتر از امر و نص قانون برود یا نه. بنابراین، دورکین مانند هارت معتقد است که حقوق صرفاً از قواعد تشکیل نشده است، بلکه موازین و معیارهایی غیر از قواعد نیز سازندهٔ آن هستند. محکمه هنگام تصمیم گیری در بارهٔ دعوی دشوار، این موازین و معیارهای (اخلاقی یا سیاسی)، اصول و سیاست ها را مطرح می کند تا به تصمیم برسد.[۷۴۵]

از آنچه در مورد تعریف حقوق گفته شد، به خوبی نتیجه گرفته می شود که: طرفداران حقوق طبیعی که آرمان گرا[۷۴۶] بوده اند، تعریف آرمان گرایانه و قطع نظر از واقعیت اجتماعی حقوق، به حقوق ارایه کرده اند. برعکس، طرفداران مکتب حقوق تحققی که واقع گرا[۷۴۷] بوده اند حقوق را واقع گرایانه با توجه به واقعیت اجتماعی آن تعریف کرده اند. در نتیجه، طرفداران حقوق طبیعی حقوق را آنگونه که باید باشد تعریف کرده اند، نه آنگونه که است. برعکس، طرفداران مکتب حقوق تحققی حقوق را آنگونه که است تعریف کرده اند، نه آنگونه که باشد. نکتهٔ دیگری که در تعاریف طرفداران حقوق طبیعی و تحققی جالب است این است که این دانشمندان حقوق را مجموعهٔ قواعدی می دانند که حاکم بر زندگی انسان است که شخص طبیعی و فرد نیز در برخی تعاریف نامیده شده است. بنابراین، طرفداران حقوق طبیعی و تحققی توجه به «شخص حکمی» نکرده اند و تعاریف طرفداران هر دو مکتب امروزه ناقص به نظر می رسد، زیرا امروزه اشخاص حکمی چه در ساحهٔ حقوق خصوصی، چه در ساحهٔ حقوق

---

۷۴۵. ریموند واکس (۱۳۸۲). فلسفهٔ حقوق، مترجم: باقر انصاری و مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، انتشارات جاویدانه، صص ۵۳- ۵۶.

746. Idealist.

747. Realist.

عامه و چه در ساحهٔ حقوق بین الملل یکی از تابعین حقوق اند.

اهمیت شخص حکمی اعم از عامه، خصوصی و بین الملل امروزه در علم حقوق به اندازه ای است که معاهدات بیان المللی، قوانین اساسی، قوانین عادی، مقررات، لوایح و طرزالعمل ها که قواعد حقوقی و قواعد حقوقی «حقوق» را تشکیل می دهد، علاوه بر اشخاص طبیعی، به منظور تنظیم امور «اشخاص حکمی» وضع شده اند. به حیث مثال، در حقوق بین الملل دولت ها، سازمان های بین المللی، شرکت های چندین ملیتی و نهضت های آزادی بخش ملی که شخصیت های حکمی بین المللی اند یکی از مباحث مهم حقوق بین الملل اند.

در حقوق عامه، دولت ها و سایر شخصیت های حکمی یکی از مباحث عمدهٔ حقوق عامه اند. در حقوق خصوصی، شخصیت های حکمی خصوصی مانند: شرکت ها، جمعیت ها که شامل احزاب سیاسی، مؤسسات تحصیلات عالی، انجمن ها، شوراها، بنیاد ها، اوقاف و ... می شود یکی از مباحث مهم در حقوق خصوصی اند. امروزه باید تعریفی از حقوق ارایه کرد که نه تنها متوجه رفتار شخص حقیقی، بلکه متوجه رفتار شخص حکمی در حوزه های مختلف حقوق نیز باشد. بنابراین، امروزه حقوق را می توان چنین تعریف کرد: «حقوق مجموعه قواعد حقوقی، اصول کلی، عرف، رویه های قضایی و تفسیر های است که روابط اشخاص حقیقی و ایجاد، فعالیت و انحلال اشخاص حکمی را تنظیم می نماید و اجرای آن از طرف دولت ها تضمین می شود.».

این تعریف عام است که طبق آن: اولاً: مصدر حقوق صرف قواعد حقوقی که مستنبط از قانون به مفهوم عام است نیست، بلکه علاوه بر قواعد حقوقی، عرف، اصول کلی حقوق، رویه های قضایی و تفسیر های که توسط نهادهای صیانت از قانون اساسی صادر می شود نیز مصدر حقوق است؛ ثانیاً: طبق این تعریف حقوق نه تنها روابط اشخاص حقیقی (انسان ها) بلکه روابط اشخاص حقوقی مانند: مؤسسات، شرکت ها، دولت ها و امثال اینها را تنظیم می نماید. ثالثاً: طبق این تعریف، اجرای قواعد حقوقی توسط دولت تضمین می شود، به عنوان مثال، قواعد مربوط به تدویر انتخابات، دورهٔ اعضای شورای عالی ستره محکمه، دادن رأی اعتماد ولسی جرگه به وزراء و ... که توسط دولت تضمین و تطبیق می شود. رابعاً: پدیده های مادی دنیوی تقسیم می شود به انسان ها، نباتات، حیوانات و جمادات. در علم حقوق به انسان شخص حقیقی می گویند. حقوق زندگی اشخاص حقیقی را از زمان انعقاد نطفه الی فوت تنظیم می نماید. بنابراین، حقوق برای تنظیم حیات نباتات و حیوانات وضع نمی شود. همچنین، حقوق با جمادات سر و کاری ندارد، زیرا حیوانات، نباتات و جمادات موجودات دارای حق و تکلیف نیستند. البته، در برخی موارد استثنایی موضوع قواعد حقوقی حیوانات و جمادات نیز

قرار می گیرند، مانند: قواعدی که برای حفظ نسل حیوان وضع می شوند و قوانینی که احکام مربوط به استفاده از منابع طبیعی مانند: طلا، نقره، مس، آهن و ... را تنظیم می نماید. علاوه بر اشخاص حقیقی، حقوق ایجاد، فعالیت و انحلال اشخاص حکمی اعم از بین المللی، عامه و خصوصی را نیز تنظیم می نماید.

حقوق اللهی Divine law/God made law

حقوق اللهی حقوقی است که از طرف خداوند ﷻ وضع گردیده است. مصادیق این حقوق در درازای تأریخ متفاوت بوده است. مانند حقوق یهود، حقوق مسیحیت و حقوق اسلام.

حقوق طبیعی Natural law

مرسوم است که اصطلاح «حقوق فطری» را در برابر «حقوق وضع شده» به کار می برند. حقوق موضوعه مجموع قواعدی است که توسط قوۀ قانونگذاری وضع و در زمان معین بر ملتی حکومت می کند و اجرای آن از طرف دولت تضمین می شود. ولی، حقوق فطری به قواعدی گویند که برتر از ارادۀ حکومت و غایت مطلوب انسان است، و قانونگذار باید کوشش کند تا آنها را بیابد و راهنمای خود قرار دهد. برخی نویسندگان در تعریف حقوق طبیعی می گویند: «معیار مطلق عدل بنابر سنن موجود «حقوق طبیعت» نامیده می شود؛ یعنی: حقوقی که بر ساختمان اشیاء استوار است نه به صرف تمایل و تفنن قانونگذار.».[۷۴۸]

قدیمی ترین مکتب[۷۴۹] حقوقی که حداقل دارای بیش از دو هزار سال سابقۀ تأریخی است و هنوز نیز به عنوان یک نظریۀ معروف جهانی مطرح است و از جاذبۀ مهمی برخوردار می باشد مکتب حقوق طبیعی و یا فطری[۷۵۰] است. طرفداران این مکتب برخلاف مکتب اثبات گرایی معتقد به پدیده های میتافزیک و طبیعی اند. پرسش این است که طبیعی در چه مفهومی استعمال می شود؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت که: طبیعی در چندین معنی استعمال می شود. برخی طبیعی را به معنی خدایی استعمال می نمایند، زیرا این گروه بر این نظر اند که طبیعت اراده ندارد. از نظر لغوی طبیعی اسم منسوب به طبیعت است که به معنی ذاتی و فطری است و در مقابل مصنوعی استعمال می شود.[۷۵۱] در فلسفۀ حقوق، طبیعی در این مفهوم استعمال نمی شود. رواقیون یونانی که علاقۀ خاصی به قانون طبیعی داشتند از نظر آن ها طبیعی

---

۷۴۸. دل وکیو (۱۳۸۰). فلسفۀ حقوق، مترجم: جواد واحدی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۱۲.

۷۴۹. مکتب اسم مکان از ریشۀ کتب گرفته شده است که به معنی جای و محل کتابت است. به نظر می رسد در فلسفه و فلسفه حقوق مکتب در مفهوم لغوی آن استعمال نمی شود بلکه مفهوم ویژه دارد. مکتب حقوقی در واقع نقشی را که مذهب در شریعت ایفاء می نماید در فلسفۀ حقوق ایفاء می نماید. لذا، مکتب حقوقی به مجموعۀ نظریاتی اطلاق می گردد که عده ای از فلاسفۀ حقوق در مورد آن توافق نظر دارند.

750. Natural law.

۷۵۱. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۸۴۳.

عبارت بود از مطابق بـا عقـل بـودن. از همـین رو، آنها اعتقاد داشتند کـه قـوانین ناسـازگار بـا عقل بی اعتبار است.[۷۵۲]

در هر حال، این مکتب به صورت مسـتقیم و یا غیرمستقیم بسیاری از مکاتب دیگر حقـوقی را تحت تأثیر قرار داده است. طرفداران حقـوق طبیعی به حقوق برتر و مقـدم بـر دولـت بـاور دارند و می گویند دولت در اعمـال حاکمیـت محـدود بـه قواعـد ناشـی از حقـوق طبیعـی اسـت.[۷۵۳] حقـوق فطـری حتـی در میـان سوفسطائیان یونان مطـرح بـوده و فلاسـفه ای مانند سقراط و افلاطون و ارسطو نیز طرفدار آن بوده اند و در موارد متعددی بـه اصـول حقـوق طبیعی استدلال نموده اند و پس از یونانیان این نظریه در میان رومیان طرفداران زیادی داشته و دانشـمندانی ماننـد سیسـرون و غیـره در بـارهٔ حقوق طبیعی و حتی بداهت اصول و مبانی آن به تفصیل بحث نموده اند. هم اکنون نیز نظریهٔ حقوق طبیعی مورد تأیید بسیاری از دانشمندان حقوق و سیاست غرب و شرق می باشد.

بعضی از نویسندگان را عقیده بر ایـن اسـت که اولین دانشمندی که سخن از حقوق طبیعی بـه میـان آورده فیثـاغورس، حکـیم معـروف یونانی، بوده اسـت. او معتقـد بـود کـه جهـان دارای نظمی خلـل ناپـذیر و مبتنـی بـر قواعـد ریاضی است که با روابط کمی و عـددی قابـل بیان است. وی نتیجه می گرفت که بایـد بـرای تطبیق دادن خود با این نظم تلاش کـرد. آنچـه مسلم است این است که نظریهٔ حقوق طبیعـی پیش از سقراط در میان سوفسطائیان یونـان بـه صورت جدی مطرح بوده است و آنـان معتقـد بوده اند که حقوق طبیعی حقوق واقعی است و حقوق موضوعه حقوق تصنعی است و لذا باید تسلیم مقرراتی بود که به صـورت تکـوینی بـر عالم طبیعت حکم فرماست. افلاطون که خود از پیروان مکتب حقوق طبیعـی و از بزرگتـرین فلاسفهٔ یونان است در آثار خودش همیشـه بـر این اساس نظر می دهد و از جمله طرح مدینهٔ فاضله خود را نیز قبـل از هـر چیـز بـر اسـاس نظریه حقوق طبیعی مطرح ساخته اسـت و در تمامی کتاب معروف «جمهوری» همین معنی را مطرح می نماید.

خلاصهٔ نظریه افلاطون در کتـاب جمهـوری این است که اگـر مـی خـواهیم مدینـهٔ فاضـله تشکیل دهیم و عالی تـرین نظـم را بـر جامعـه انسـانی حکمفرمـا کنـیم تـا فـرد و جامعـه بـه سعادت نایل آیند باید فـرد انسـان را بـه عنـوان الگوی طبیعی مورد مطالعه قرار دهیم و اصولی را که منجر به سعادت فـرد مـی شـود، الگـوی تقسیم کار اجتماعی در جامعه قرار دهـیم چـه این که سعادت جامعه از همان طریقی حاصل می شود که سعادت فرد حاصـل مـی شـود. او می گفت: ما موقعی که انسان را مـورد مطالعـه قرار دهیم خواهیم یافت کـه طبیعـت سـه قـوهٔ

۷۵۲. ریموند واکس (۱۳۸۲). فلسفهٔ حقوق، مترجم: باقر انصاری و مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، انتشارات جاویدانه، ص ۱۰.

۷۵۳. بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، ص ۱۵۷.

عاقلـه و شـهویه و غضـبیه را در وجـود او بـه ودیعت نهاده است.

آنگاه افلاطون از این بررسی نتیجه می گیـرد که در جامعه نیز سـه نهـاد بایـد وجـود داشـته باشد: دولـت، تجـار و اردو. هیـأت دولـت در جامعه نقش قوۀ عاقله در فرد را ایفاء می کند و اصناف و تجار کار امیال و انگیزه هـا را انجـام می دهند و ارتـش در صـدد اسـت نقـش قـوۀ غضبیه و یا دافعه را ایفاء کند. بنـابراین، دولـت وظیفه ای جز درک مصالح و مفاسـد جامعـه و راه تأمین آن و صدور فرمـان بـرای تـأمین ایـن مصالح و دفع ایـن مفاسـد نـدارد و اصـناف و تجار و ارتش وظیفه دارند که از فرمـان هیـأت حاکمه اطاعت کنند.

آنگاه نتیجه می گیرد که دولـت یـا شـخص حاکم که می خواهـد کـار عقـل را در جامعـه عهده دار شود بایـد از قـوی تـرین قـوۀ عاقلـه برخـوردار باشـد و لـذا بـرای تشـکیل دولـت فلاسفه را بهترین می داند؛ چه این کـه فلسـفه کاوشـی اسـت عقلانـی بـرای درک جهـان در حدود قدرت انسان و قهراً فلاسفه که دائماً بـه مطالعه عقلانی جهان مشغول اند از نظر عقـل از دیگران قوی تر و بالنتیجه بـرای حاکمیـت و رهبری از همۀ دیگـران مناسـب ترنـد و شـعار معـروف افلاطـون کـه مـی گفـت «جامعـه سـعادتمند جامعـه ای اسـت کـه حاکمـانش فیلسوف و فلاسفه اش حـاکم بـوده باشـند» از همین نظریه ناشی می شده اسـت . ولـی از آن جا کـه افلاطـون انسـانها را از نظـر نـژادی بـا یکدیگر مساوی نمی دانست و معتقد بـود کـه افراد از نظر اصالت نژادی به گروه های پست و پیشرفته تقسیم می شوند افرادی را بـرای قبـول مسؤولیت رهبری پیشنهاد می کـرد کـه ضـمن فیلسـوف بـودن از اصـالت نـژادی برتـری برخوردار باشند. بـه هـر حـال، ترسـیم مدینـه فاضلۀ افلاطون بر اساس اصول حقوق طبیعـی و الهام از طبیعت است.

یکی دیگر از طرفداران حقوق طبیعی ارسطو فیلسوف معـروف یونـانی اسـت کـه در مـوارد زیادی از اصول حقوق طبیعی به عنـوان معیـار حقوق و امتیازات اجتماعی یـاد نمـوده اسـت. وی در کتاب سیاست می نویسـد: بعضـی بـر این عقیده اند که برده داری بـرخلاف طبیعـت است زیرا بر پایۀ زور استوار است، اما اگـر در طبیعت مطالعه کنیم می بینیم در طبیعت افراد زیادی وجود دارند که برای بردگی آفریده شـده اند و نیز می گوید: طبیعت همیشه خواسته که بـدن هـای بردگـان و آزادگـان را از یکـدیگر متفاوت سازد. بدن های بردگان را برای انجـام وظایف پست زندگی نیرومند ساخته امـا بـدن های آزادگان را اگرچه برای این گونـه پیشـه هـا ناتوان کرده در عوض شایستۀ زندگی اجتماعی آفریده اسـت. پـس ثابـت شـد کـه بـه حکـم طبیعت برخی از آدمیـان آزاد و گروهـی دیگـر بنده اند و بندگی برای ایشان هم سودمند است و هم روا ... از اینجاست که حتی فن جنگ بـه نحوی فن به دست آوردن مال به شیوۀ طبیعـی است. آنچنان فنی کـه بایـد نـه فقـط بـر ضـد جانوران درنده بلکه بر ضد مردمی که به حکـم طبیعت برای فرمانبرداری زاده شده اند ولـی از

تسلیم به این حکم سر باز می زنند به کار رود. این گونه جنگ طبعاً رواست.

نظریهٔ حقوق طبیعی از یونانیان به رومیان منتقل شد. پیروان مکتب رواقی نیز عقیده داشتند که انسان، به حکم طبیعت، از قانون سرمدی و جهانی پیروی می کند و سعادت او نیز در سازگاری با طبیعت است. او شهروند همهٔ جهان است و به این میهن بزرگ تعلق دارد؛ و در نتیجهٔ همین فکر می گفتند: «همهٔ دولتها باید جای خود را به یك دولت جهانی واگذار کنند.». سیسرون حقوقدان رومی به حقوق طبیعی و ثابت اطمینان داشت. او می گفت: قانون ثابتی، که ناشی از عقل و فطرت آدمی است، همیشه و همه جا وجود دارد و کسی که از این قانون اطاعت نکند از خویش می گریزد و طبیعت انسان را از نظر دور می دارد. به گفتهٔ او، نه تنها طبیعت قوانین واقعی را وضع و تحمیل می کند، طبیعت هر انسان به گونه ای است که قابلیت درك قانون طبیعی و سازگاری با آن را دارد و بدین ترتیب از افلاطون که این درك را ویژهٔ حکیمان می دانست فاصله می گیرد. قوانین وضع شده را نیز تا جایی باید احترام کرد که با قانون طبیعی موافق باشد، وگرنه حکم زور است.

سیسرون به هنگام طرح فلسفهٔ رواقی سه عنصر اصلی برای هر نوع فلسفه پردازی در بارهٔ قانون طبیعی معرفی کرده است: «قانون حقیقی همان عقل سلیم است که در هماهنگی با طبیعت قرار دارد. این قانون، جهانشمول، غیرقابل تغییر و ابدی است [...] تلاش برای تغییر این قانون گناه است، لغو هیچ بخشی از آن مجاز نیست و نسخ کلی آن غیر ممکن است [...] خداوند ﷻ خالق این قانون و اشاعه دهندهٔ آن و ضامن آن است.».

این نظریه، جهانشمولی، تغییر ناپذیری، قانون برتر و قابل کشف بودن به کمک عقل را مهمترین اوصاف قانون طبیعی می داند.[۷۵٤] رومیان حقوق را به سه گروه تقسیم می کردند: ۱) حقوق مدنی که موضوعه و ویژهٔ شهروندان جامعهٔ معین است؛ ۲) حقوق بشر که حقوق پذیرفته شده برای تمام جامعه های انسانی در زمان معین است و در بارهٔ خارجیان نیز باید رعایت شود؛ و ۳) حقوق طبیعی که آرمانی و تغییر ناپذیر و جاودانه است.

حقوق طبیعی از روم و یونان وارد مسیحت شد. معروفترین و قدیمی ترین طرفدار حقوق طبیعی از مسیحیان ظاهراً سنت اگوستین است. او که در سال ۳٥٤ میلادی در شهر «تاگاست» واقع در آفریقای شمالی متولد شد در دوران قدرت امپراطوری روم می زیسته است و معاصر با کنستانتین - اولین قیصر مسیحی روم - بوده است. برای خنثی کردن تبلیغات ضد مسیحیت «سنت اگوستین» فلسفهٔ رواقیون را وارد حقوق ناشی از کتاب مقدس کرد؛ به طوری که کلیسا بتواند علاوه بر استفاده از کتب دینی از فلسفه رواقیون نیز بهره مند گردد. نوآوری اگوستین به منزلهٔ انقلابی

---

۷٥٤. ریموند واکس (۱۳۸۲). فلسفهٔ حقوق، مترجم: باقر انصاری و مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، انتشارات جاویدانه، ص ۹.

است که به عقل بشر اجازه می دهد بـه عنـوان سایه ای از عقل الهـی احکـام الهـی را تفسـیر کند.

در زمینـه قـانون طبیعـی «سـنت اگوسـتین» معتقد است که خداوندﷻ به انسان عقل و دل و روحی اعطا کرده که می تواند به کمـک آنهـا قـانون طبیعـی را کشـف کنـد. بـه عـلاوه، وی اخـتلاف قـوانین موجـود در شـرایط مختلـف زمانی و مکانی را نیز از طریق تنوع شیوه هـای دخالت عقل بشری در استنتاج قـانون الهـی و قانون طبیعی توجیه می کند. اما، اولـین جلـوه های بارز قانون طبیعی، در نوشته هـای سـنت توماس اکویناس (۱۲۲۵- ۱۲۷٤) بـه چشـم می خـورد. اثـر اصـلی وی موسـوم بـه رسـالۀ الهیات حاوی جامع ترین تصویر از آموزه های مسیحت در بـارۀ ایـن موضـوع اسـت. او بـین چهار نوع قانون تمایز قایـل مـی شـود: قـانون ازلـی[۷۵۵] (حکمـت اللهـی کـه تنهـا بـرای خداوندﷻ معلوم است)، قانون طبیعی (قانون ازلی در میان مخلوقات واجد عقل که با عقـل قابل کشف اسـت)، قـانون اللهـی[۷۵٦] (کـه در کتاب مقدس آمده است) و قـانون انسـانی[۷۵۷] (که مورد تأیید عقل است و برای خیر عمـومی وضع شده است). یکـی از جنبـه هـای نظریـۀ اکویناس توجه زیادی بـه خـود جلـب کـرده و مناقشۀ زیادی در آن شده است. وی می گوید: «قانونی که با قانون طبیعـی یـا اللهـی مطـابق نباشد اصلاً قانون نیست.». این نظریه غالباً بـه ایـن صـورت ابـراز شـده اسـت کـه : «قـانون غیرعادلانه قانون نیست». اما، متفکران معاصر بر این باور اند که خود اکویناس هرگـز چنـین عبـارتی را نگفتـه اسـت، بلکـه آن را صـرفاً از آگوسـتین نقـل قـول کـرده اسـت. افلاطـون، ارسطو و سیسرون نیز اظهار نظر های مشابهی داشته اند، اما این فرضیه وجـود دارد کـه نظـر مذکور به احتمال زیاد به اکویناس تعلق داشـته و منظور وی این بوده است که قـوانینی کـه بـا مقتضای قانون طبیعی در تعارض قـرار گیرنـد اخلاقاً الزام آور نخواهد بود.[۷۵۸]

در سده هـای ۱۷ و ۱۸ مـیلادی، رفتـه رفتـه حقوق فطری ریشۀ مذهبی و الهـی خـود را در اروپا از دست داد. پیشرو این نهضـت را بایـد گروسـیوس[۷۵۹](۱٦٤٥ - ۱۵۸۳م) حقوقـدان و سیاسـتمدار هلنـدی دانسـت. اثـر معـروف گرسیوس، رسالۀ «حقوق جنگ و صلح» است که در سال ۱٦٤٥م انتشـار یافـت. بـا ایـن کـه هدف نویسندۀ کتاب بیـان مبـانی حقـوق بـین الملـل عمـومی بـود و بـه همـین جهـت او را مؤسس این رشته از حقوق مـی داننـد، از نظـر فلسفۀ حقوق نیز افکار او اهمیت خـاص دارد. گروسیوس سخن خـود را از اصـل ارسـطویی نیاز طبیعی انسان به وجود اجتمـاع آغـاز مـی

755. Eternal law.
756. Divine law.
757. Man - made law.

۷۵۸. ریموند واکس (۱۳۸۲). فلسفۀ حقوق، مترجم: باقر انصاری و مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، انتشارات جاویدانه، صص ۱۰ و ۱۱.
759. Grotius.

کند و حقوق را قاعده ای می داند که عقل سلیم با فطرت اجتماعی او سازگار می بیند.

به بیان دیگر: او اعتقاد داشت که «حقوق طبیعی» قواعدی است که عقل آنها را موافق طبیعت اجتماعی انسان می داند. این قواعد، حتی اگر خدایی هم نبود، یا در کار انسان دخالت نمی کرد، باز وجود داشت. انسان موجودی است عاقل و اجتماعی، و همین دو صفت او را از سایر موجودات مشخص و ممتاز می سازد. پس، آنچه در پرتو عقل برای تنظیم روابط اجتماعی او به دست می آید، با طبیعت انسان موافق است، مانند: لزوم وفای به عهد و جبران ضرر ناشی از تقصیر. او به ویژه بر لزوم احترام به قرارداد، به عنوان یکی از ضرورت های زندگی اجتماعی، تکیه می کند و در روابط بین دولتها نیز پیمان های بین المللی را اساس حقوق طبیعی حاکم بر آنها می شمارد. پس از گروسیوس، پوفندرف آلمانی و دکارت فرانسوی نیز حقوق طبیعی را محصول عقل بشر و ناشی از طبیعت امور دانستند.

حاصل اندیشه خرد گرایان در جمع میان قدرت سیاسی و طبیعت انسان را در این جمله می توان خلاصه کرد که: «قدرت، واضع و آفرینندهٔ حقوق نیست؛ عقل است که گام های انسانیت را منظم می کند.». از سوی دیگر، جان لاك، فیلسوف مشهور انگلیسی، اعلام کرد که قوانین طبیعی احترام به مالکیت و حیات و آزادی دیگران را به همه فرمان می دهد و دولت وظیفه دارد این حقوق را محترم بشمارد و مفاد «قرارداد اجتماعی» را رعایت کند. عقاید او، که به وسیلهٔ ژان ژاك روسو و دیگران تکمیل شد، مکتب حقوق فردی را به وجود آورد، و به نوبهٔ خود سبب تقویت و تکمیل نظریهٔ حقوق فطری گشت.

نفوذ این عقیده پیش از سدهٔ بیستم به اندازه ای بود که، در مقدمهٔ اعلامیهٔ حقوق بشر، نمایندگان مجلس ملی فرانسه تمام بدبختی ها و گرفتاریهای اجتماعی را ناشی از تجاوز به حقوق طبیعی بشر دانستند. در متن اعلامیه بارها سخن از «حقوق انتقال ناپذیر و غیر قابل مرور زمان» انسان گفته شده است. همچنین، در مادهٔ اول طرح قانون مدنی فرانسه در سال هشتم انقلاب گفته شده است: «حقوق عام و تغییر ناپذیری وجود دارد که منبع تمام حقوق موضوعه است» و مادهٔ ۷ قانون ۱۸۱۱ اتریش در همین زمینه می گوید: «در مورد سکوت قانون باید به حقوق طبیعی مراجعه کرد.». [۷۶۰]

مادهٔ ۱ قانون مدنی مصر در این باره حکم می نماید که: «۱- احکام قانون از حیث لفظ و مضمون بر کلیه موضوعات مشمول حاکمند؛ ۲- در صورت نبود قانون قابل اجراء، قاضی به اقتضای عرف و در صورت نبود عرف به اقتضای اصول شریعت اسلامی و در صورت

۷۶۰. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد حقوق طبیعی ر. ک: دل وکیو (۱۳۸۰). فلسفهٔ حقوق، مترجم: جواد واحدی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، صص ۱۲- ۱۳؛ هانری لوی برول (۱۳۷۶). جامعهٔ شناسی حقوق، مترجم: ابوالفضل قاضی، چاپ سوم، تهران: نشر دادگستر، صص ۲۸ و ۲۹؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). فلسفهٔ حقوق، جلد (1)، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۴۴-۱۳۸.

نبودن چنین اصولی، به اقتضای حقوق طبیعی و قواعد عدالت حکم صادر خواهد کرد.».[۷۶۱] حقوق طبیعی مصؤون از انتقاد نمانده است. مهمترین نقصی که در این مکتب حقوقی وجود دارد و بسیاری از حقوقدانان نیز به آن اشاره نموده اند این است که قواعد حقوق طبیعی به صورت کامل و مشخص، به گونه ای که بتواند در همهٔ قواعد اجتماعی راهگشا باشد، به وسیلهٔ هیچ یک از طرفداران این مکتب تبیین و دسته بندی نگردیده است، و تنها بر این تأکید می شده که حقوقدانان و قانونگذاران موظف اند با مطالعهٔ طبیعت اشیاء قوانین موضوعه را وضع و اجرا نمایند. به نظر می رسد که علت تأکید و پافشاری بعضی از نظام های حقوقی غرب مانند انگلوساکسون بر «رویهٔ قضایی و دکترین » نیز همین بوده است که برای جبران نامشخص بودن مقتضای طبیعت بدین وسیله در فهم این قواعد از افکار دانشمندان استفاده شود. پیداست که مدون نبون حقوق یک جامعه، فرصت زیادی در اختیار سوء استفاده کنندگان از حقوق و قانون گذاشته به آنها اجازه می دهد که قوانین را به دلخواه خود تفسیر کنند و به ادعای این که مقتضای طبیعت نیز همین است توده ها را به نفع خود استثمار نمایند. چنانکه سوفسطائیان و همچنین فاشیست ها در قرون اخیر چنین سوء استفاده هایی داشته اند. «هارت» حقوقدان معروف، می گوید: «اگر این فلاسفه راه پوزیتیویسم را پیش گرفته اند برای این است که با هرج و مرج حقوقی و دلخواه مسؤولین امر یا افراد دیگر مبارزه کنند. پوزیتیویسم مانع از این می شود که افراد به میل خود رفتار کنند و با خود سری های بی رویه، جامعه را به هر راه که مایل باشند بکشانند.».

اشکال مهمتر در مکتب حقوق طبیعی مبتنی بودن آن بر واقعیات خارجی است در حالی که حقوق بیشتر از آن که از شرایط خارجی متأثر باشد از ارزش های انسانی پیروی می کند. همچنین، معیارها و اصولی که طرفداران این مکتب، مانند: آزادی، برابری، مالکیت و حق حیات ذکر نموده اند، ارزش هایی است که به هیچ وجه نمی تواند از واقعیات خارجی استنتاج گردد.گذشته از این که ارزش هایی مانند عدالت کلیاتی هستند که در مقام عمل نمی توانند راهگشا باشند، زیرا لزوم احقاق حق و اجرای عدالت به ما نمی گوید که حق چیست و بر اساس چه عواملی به وجود می آید. از این جاست که همان گونه که سقراط دیدگاه خود را بر اساس قوانین طبیعت توجیه می کرد سوفسطائیان نیز چنین می کردند.

از نظر ارسطو که بردگی اکثریت مردم جهان را بر اساس حقوق طبیعی ضروری می دانست و در این زمینه جنگ و کشتار را توجیه می نمود و در عصر حاضر گرایش های فاشیستی، نیز از این نوع استدلال ها بهره می گیرند. لذا همان گونه که افراد پاک و انساندوست عمل خود را مطابق با قوانین طبیعی می دانسته اند،

---

۷۶۱. محمد علی نوری (۱۳۸۸). ترجمهٔ قانون مدنی مصر، چاپ اول، تهران: گنج دانش، ص ۱۵.

جنایتکارانی مانند هیتلر نیز خود را طرفدار واقع دانسته آن همه کشتار و جنایت را حق طبیعی خود می دانست.[۷۶۲]

گذشته از اینها، حقوق طبیعی، موهوم و ذهنی (انتزاعی) است و مصادیق آن روشن نیست. همچنین، همیشه وقایعی تأریخی مؤید حقوق طبیعی نبوده است و نتیجتاً حقوق طبیعی تصوری بیش نیست.[۷۶۳] ایرادی دیگری که بر حقوق طبیعی وارد می شود این است که حقوق طبیعی مانند حقوق موضوعه مدون و الزامی نیست.[۷۶٤]

از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می آید که به نظر می رسد نخست این که حقوق طبیعی امروزه به تأریخ مبدل شده است. دوم این که حقوق طبیعی ذهنی است که برآمده از ذهن طرفداران آن است نه از ارادهٔ دولت و ارادهٔ خداوند ﷻ. سوم این که مصادیقی را که طرفداران حقوق طبیعی ارایه می نمایند بسیار محدود است و نمی تواند همهٔ مشکلات پیچیدهٔ حقوقی امروز را حل نماید. چهارم این که هیچ قانون دست کم در افغانستان دولت و به طور خاص قضات را مکلف به تطبیق حقوق طبیعی نمی نماید و بنابراین به نظر می رسد که نمی توان در محکمه و در ادارات دولتی به حقوق طبیعی استناد کرد.

حقوق موضوعه Positive law

حقوق موضوعه[۷٦٥] برخلاف حقوق طبیعی استعمال می شود. این حقوق ناشی از نظر طرفداران مکتب اثبات گرایی است. اثبات گرایی ترجمهٔ «Positivism» است که مشتق از واژهٔ لاتین «Positum» می باشد. هسته اصلی اثبات گرایی را این دیدگاه تشکیل می دهد که اعتبار هر قانون را می توان براساس منبعی که به لحاظ عینی قابل اثبات است ارزیابی کرد. به بیان دیگر: اثبات گرایی حقوقی همانند اثبات گرایی علمی، این اندیشهٔ طرقداران حقوق طبیعی را که حقوق مستقل از تدوین و تصویب بشری وجود دارد، رد می کند. مهم ترین وجه مشترک اثبات گرایان حقوقی این است که در مطالعات و تحلیل های خود، باید حقوقی را که وضع شده از حقوقی که اخلاقاً باشد باشد، جدا در نظر گرفت. به بیان دیگر: باید بین «امری که باید باشد» (چیزی که اخلاقاً پسندیده است) و «امری که هست» (چیزی که واقعاً وجود دارد) یک تمایز روشن قایل شد.[۷٦٦]

از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می آید که دانشمندان پوزیتوست همانطور که از نام این مکتب پیداست معتقد به تجربه و تحلیل

---

۷٦۲. ـــــ (۱۳۸۱). درآمدی بر حقوق اسلامی، چاپ سوم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت)، صص ۱۰۶- ۱۰۹.

۷٦۳. دل وکیو (۱۳۸۰). فلسفهٔ حقوق، مترجم: جواد واحدی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۱۳.

۷٦٤. همان، دل وکیو، ص ۱۳.

۷٦٥. موضوعه اسم مؤنث مفعول از ریشهٔ وضع گرفته شده است که در لغت به معنی ساخته شده و وضع شده است. با فاعل این فعل، واضع می گویند.

۷٦٦. ریموند واکس (۱۳۸۲). فلسفهٔ حقوق، مترجم: باقر انصاری و مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، انتشارات جاویدانه، صص ۲۸ و ۲۹.

اند و ایـن امـر بیشـتر در علـوم تجربـی ماننـد فزیک، کیمیا، طب و ... امکـان پـذیر اسـت. بنابراین، دانشمندان اثبـاتگرا معتقـد بـه پدیـده های میتافزیک نیستند. به نظر ریمونک کاره دو مالبرگ حقوقدان فرانسوی کـه طرفـدار حقـوق موضوعه است دولت حقوق را ابداع می کند و بیش از دولت حقوقی وجود ندارد.[۷۶۷] در ایـن مکاتب مبنای حقوق واقعیـت هـای خـارج از عقل محض است. این مکاتـب، بـرای تعیـین منشأ، محتوی و هدف حقوق، حقوق طبیعی را مناسب ندانسته، آن را رد می کننـد و بـه طـور کلی حقـوق را تـابع واقعیـت هـای محسـوس مانند قانون، عرف، تفسیر قضایی و نظیر اینهـا می دانند.

حکر Long term lease

حِکر مصدر اسـت و در لغـت بـه معنـی بـه انتظار واداشتن اسـت[۷۶۸]کـه جمـع آن اَحکـار است. برخـی نویسـندگان حکـر را اجـاره دراز مدت موقاف ترجمه کرده اند. [۷۶۹] شخصی که زمین را به حکر می گیرد محتکر، شخصی کـه زمین را به حکر می دهد، محکر، زمینی که بـه حکر داده می شود را عین محتکره و عقد حکر را نیز گاه عقد حکر و گاهی نیز عقد تحکیر یاد می نمایند. در اصطلاح حقـوقی مـادۀ ۲۳۲۳ ق. م در تعریف حق حکر می گویدکـه: «حـق حکر، عـبارت از حق عینی است که مـنظور از آن ابقای زمین بـرای بناء غرس یا یـکی از ایـن دو در مـقابل اجـرت مـعین می بـاشد.».

حَکم Arbitrator

حَکم در لغت بـه معنـی داور اسـت. [۷۷۰] در اصطلاح حقوق مدنی، حَکم شخصـی اسـت که برای حل مشکل و یا دعوی توسـط طـرفین دعـوی انتخـاب مـی شـود. بـه عمـل حَکـم، حَکمیت می گویند. مـادۀ ۳ قـانون حکمیـت تجارتی در تعریف حکـم مـی گویـد: «حکـم شخصی است که وظیفۀ حکمیت را بـه عهـده دارد.».

حکمیت Arbitration

مادۀ ۳ قانون حکمیـت تجـارتی در تعریـف حکمیـت مـی گویـد: «حکمیـت علمیـۀ لازم الاجرایی است که براساس آن حکم یا حکم ها یا با ارادۀ خود یا در اثر تقاضای و توافق طرفین یا قرار محکمه خدمات بی طرفانه را به منظـور حل و فصل سریع و عادلانه منازعات ناشی از قرارداد، معاملات تجـارتی و اقتصـادی انجـام می دهند.».

(۱) حُکم و قرار Decision and ruling

۷۶۷. بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، ص ۱۵۶.
۷۶۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۳۹.
۷۶۹. محمد علی نوری (۱۳۸۸). ترجمۀ قانون مدنی مصر، چاپ اول، تهران: گنج دانش، ص ۳۰۲.

770. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۷/ ۸/ ۲۰۱۶).

تصمیم هیأت قضایی به صورت فیصله (ماده ۲۴۶ ق. ا. م. م) و حکـم صـادر مـی شـود. حُکم در لغت به معنی رأی، امـر، امـر کـردن، حکومت، فرمان دادن، فرمان و دسـتور اسـت که جمع احکام است. در فقه و حقـوق حکـم رأی و تصمیمی است که قاضی محکمه در بارهٔ دعوایی که به او بـرده انـد، بـرای فیصـله دادن اختلاف صادر می کند.[۷۷۱]

براسـاس مـادهٔ 4 جـزء ق. ا. م. م: «حکـم: قضاوت قاضی است که به این گونه کـه الفـاظ صـادر مـی شـود کـه حکـم نمـودم تـو ... در موضوع ... ملزم می باشی و حکم خود را به رد و یا سپردن مدعی بها تصریح نمایـد یـا حکـم کردم که در مدعی بها به مـدعی علیـه مـزاحم مباش.».

مادهٔ ۴ جزء ۹ قانون تشکیلات و صـلاحیت محاکم در تعریف حکـم مـی گویـد: «حکـم تصمیم قضـائی محکمـه اسـت کـه در خـتم رسیدگی محاکماتی قضیه، به شکل فیصله یـا قرار صادر می گردد.». طبـق مـادهٔ ۴ جـزء ۱۳ قانون تشکیلات و صلاحیت محاکم: «فیصله تصمیم قضائی محکمه در ماهیت دعوی است که بعد از خـتم جریـان محاکمـه اتخـاذ مـی گردد.».

قرار در لغت به تصمیم قضایی گفته می شود که به طور مؤقت و بـی آنکـه دعـوی را ماهیتـاً فیصله دهد، به نفع یکی از طرفین صـادر مـی شود.[۷۷۲] مادهٔ ۴ جـزء ۱۴ قـانون تشـکیلات و صلاحیت محاکم در تعریف قـرار مـی گویـد: «قرار تصمیم قضائی است که قضیه از لحاظ شکل در محکمه مورد رسیدگی قرار داده مـی شود.». به نظر می رسد، فرقی که میـان قـرار و فیصـله وجـود دارد ایـن اسـت کـه فیصـله در ماهیت دعـوی صـادر مـی شـود، امـا قـرار در شکل.

(۲) حُکم Decision

حکم در لغت به معنی فرمان، امر، دسـتور و قضاوت اسـت.[۷۷۳] مطـابق قـوانین افغانسـتان حکم مترادف با قاعده و فیصـله اسـت (ر. ک: قاعده و فیصله).

حکـم قطعـی و حکـم نهـایی Final and conclusive decision

حکم قطعی در قانون تشکیلات و صلاحیت محاکم و کُد جزا تعریف شده است. طبق مادهٔ ۴ فقـرهٔ ۱۰ قـانون تشـکیلات و صـلاحیت محاکم: «حکم قطعی حکمی است که محـل

۷۷۱. صبحی رجب محمسانی (۱۳۸۶). فلسفهٔ قانونگذاری در اسلام، مترجم: اسمعیل گلستانی، چاپ اول، انتشارات آثار اندیشه، صص ۳۱۰ و ۳۱۱؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۵۸؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۴۹۷ و ۴۹۸؛ و وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۱۲۸.

۷۷۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۱۷.

773. https://www.vajehyab.com (Last visit: 23/ 1/ 2018).

رسیدگی بعدی برای آن موجود نبوده و قابل اعتراض نباشد و سیر آن در یکی از درجات قضایی (مراحل قضایی) به حکم قانون یا قناعت طرفین قطع گردیده یا میعاد قانونی اعتراض منقضی شده و یا به سقوط اعتراض استیناف خواه حکم شده باشد. حکم قطعی و نهایی از لحاظ آثار یکی می باشد.».

مادۀ 4 جزء کُد جزا در تعریف حکم قطعی می گوید: «۱۰- حکم قطعی: حکمی است که:

- طبق احکام قانون در محکمه ابتدائیه یا استیناف نهایی شده باشد.
- محکمه فرجام در مورد، حکم نهایی صادر نموده باشد.
- ستره محکمه بعد از رسیدگی تجدید نظر در مورد، حکم صادر نموده باشد.
- میعاد تقدیم شکایت یا اعتراض بر آن مطابق قانون منقضی شده باشد.».

قانونگذار در نصوص این مواد حکم قطعی را تعریف کرده است، اما حکم نهایی را تعریف نکرده است. به نظر می رسد حکم نهایی تاکنون در قوانین افغانستان تعریف نشده است. به نظر می رسد حکم نهایی حکمی است که محکوم علیه به آن قناعت داشته باشد یا موعد استیناف خواهی یا فرجام خواهی آن سپری شده باشد. به حیث مثال، اگر محکمه ابتدائیه حکم نماید و موعد استیناف خواهی آن سپری شود یا محکوم علیه به آن قناعت داشته باشد، حکمی نهایی است اما قطعی نیست. اما، در صورتی که حکم محکمه مرحلۀ ابتدائیه، استیناف و تمیز را را سپری نماید، حکم قطعی می شود.

حکومت Government

حکومت در لغت به معنی فرمان دادن، امر کردن، فرمان روایی کردن، سلطنت کردن، پادشاهی کردن، داوری کردن، قضاوت کردن، فرمانروایی، سلطنت، پادشاهی، داوری و قضاوت است.[۷۷٤] طبق مادۀ ۷۱ ق. ا: «حکومت متشکل است از وزرا که تحت ریاست رییس جمهور اجرای وظیفه می نماید. تعداد وزرا و وظایف شان توسط قانون تنظیم می گردد.». طبق این تعریف حکومت صرف شامل رئیس جمهور و وزراء است که وظایف شان در قانون پیش بینی می شود. ریاست رئیس جمهور بر وزراء به اعتبار شأن اداری رئیس جمهور است. پرسش این است که مادۀ ۷۱ تعیین تعداد وزراء و ظایف آنها را به کدام قانون محول نموده است. در پاسخ به این پرسش باید گفت که این قانون، قانون تشکیلات اساسی است. تعریف مادۀ ۷۱ ق. ا خیلی محدود است و صرف شامل رئیس جمهور و وزرا می شود. بنابراین، به نظر می رسد این تعریف از حکومت ناقص است، زیرا حکومت در عمل مرکب است از: نهاد ریاست جمهوری، کابینه، شورای وزیران، وزارت ها، کمیسیون های مستقل، ادارات مستقل و ادارات محلی مانند: ولایت و ولسوالی.

---

۷۷٤. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۴۰۰.

حواشی Margins/ sidelines

حواشی جمع حاشیه است که در لغت به معنی کناره، لبه، شرحی که بر کناره و یا لبهٔ رساله و یا کتاب می نویسند، اطرافیان از اهل و عیال و خدمتگذاران، شرح، پانویس، مصاحبان و همدمان است.[۷۷۵] در اصطلاح فقهی، به خویشاوندان غیر از اصول و فروع شخص حواشی گویند مانند برادر، خواهر و نظیر اینها.[۷۷۶]

سیمینار عالی قضایی ستره محکمه، ۱۳۹۵

پرسش شماره (۳۵)

در ماده (۲۶۱) قانون مدنی حواشی چه مفهوم دارد با مثال توضیح شود.

توضیح

اصل عبارت از آباء و فرع عبارت از اولاد است پس حواشی غیر از اصول و فروع ویا به عباره اقارب غیر از آباء و اولاد است مانند برادر- برادر زاده.[۷۷۷]

حواله Assignment

حواله از ریشهٔ «حول» گرفته شده است که در لغت به معنی انتقال دادن است. در اصطلاح فقهی تعاریف متعددی برای حواله وجود دارد: فقهای حنفیه در تعریف حواله گفته اند که: حواله عبارت از نقلِ مطالبه از ذمهٔ مدیون به ذمهٔ ملتزم است بر خلاف کفالت که ضم ذمه مطالب است نه نقل مطالبه. مادهٔ ۶۷۳ مجلة الاحکام در تعریف حواله می گوید: «حواله عبارت از نقل دَین از یک ذمه به ذمهٔ دیگر است.». اما، فقهای غیر حنفیه در تعریف حواله گفته اند که: حواله عقدی است که مقتضی نقل دَین از ذمه ای به ذمهٔ دیگری می شود.[۷۷۸]

حوالهٔ حق Assignment of right

حوالهٔ حق عبارت از حواله ای است که در آن داین با شخص ثالث توافق می کند که حقی را که بر عهدهٔ مدیون دارد، به نفع خویش بپذیرد که آنگاه شخص ثالث جایگزین داین می شود و حق با تمامی مقومات و خصوصیات آن به شخص ثالث منتقل می شود و از داین به محیل و به شخص ثالث که همان داین جدید است منتقل می شود.[۷۷۹] مادهٔ ۱۷۵۳ ق. م در تعریف حوالهٔ حق می گوید: «هرگاه داین با شخص دیگر موافقه نماید تا حواله دین وی را که برذمه مدیون است قبول کند، حواله بعد از قبول حواله گیرنده

775. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲/ ۲۰۱۷/۲).

۷۷۶ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۶۷.

۷۷۷. ____ (22- 25 حوت 1395). اسناد و مصوبات سیمینار عالی قضایی، کابل: ستره محکمه، ص ۵۱۶.

۷۷۸. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۱۸۸؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۳۱۹.

۷۷۹ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۸۷۳.

بدون آنکه حواله داده شده موافقه نماید، صحیح دانسته می شود. مگر اینکه موافقه بین دائن و مدیون به خلاف آن صورت گرفته یا قانون طور دیگری حکم نماید.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که حوالهٔ دین عبارت از حواله ای است که داین با شخص دیگر موافقه نماید تا حقی را که بر مدیون خویش دارد بپذیرد. در صورت توافق داین و شخص ثالث عقد حواله صحیح است. در این صورت، موافقت شخص حواله داده شده شرط نیست.

حوالهٔ دین Assignment of debt/ loan

طبق مادهٔ ۱۷۱۶ ق. م: «حواله دین، عبارت است از انتقال دین از ذمه حواله دهنده به ذمه شخص حواله داده شده و مطالبه دین از وی.». هدف قانونگذار مدنی در این ماده تعریف حواله است. به حیث مثال، اگر احمد ده لک افغانی مدیون محمود باشد و احمد به محمود بگوید دین را از جمشید بگیرید، محمود می تواند دین را از جمشید بگیرد. در این مثال، ده لک افغانی دین است. این دین از ذمه احمد به ذمهٔ جمشید منتقل می شود. محمود می تواند از جمشید این دین را مطالبه نماید. تعریف ذمه و دین در بالا گذشت. در حقوق تعاریف مختلف در خصوص حواله دین وجود دارد:

۱) حوالهٔ دَین عبارت از حواله ای است که موضوع آن دَین باشد.

۲) حوالهٔ دَین عبارت از حواله ای است که محیل در آن مدیون است.

۳) حوالهٔ دَین عبارت از توافقی است میان مدیون با شخصی ثالثی که دَین او را که به نفع داین بر ذمهٔ او است بپذیرد.[۷۸۰]

حیات Life

حیات در لغت به معنی زنده بودن، طول عمر، عمر، زیست، زندگانی، زندگی و زیستن است که در مقابل ممات استعمال می شود.[۷۸۱] به نظر می رسد معنی اصطلاحی حیات مانند معنوی لغوی آن است. بنابراین، حیات عبارت از زنده بودن و زیستن شخص حقیقی است.

حیازت Adverse possesion

حیازت از ریشهٔ «حوز» گرفته شده است که در لغت به معنی گردآوردن، گردآوری کردن، جمع کردن و فراهم آوردن چیزی است.[۷۸۲] به شخصی که شی را تحت حیازت قرار می دهد، حایز می گویند. در تعریف اصطلاحی حیازت مادهٔ ۲۲۵۶ ق. م می گوید: «حیازت، حالت واقعی است که از سلطه شخصی بر شی، یا بر حقی از حقوق بر شی به صفت مالك شی یا صاحب حق بر شی نشأت می کند.». از این تعریف به خوبی بر می آید که حیازت یک حالت و وضع مادی است که از

۷۸۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۸۷۵.

781. https://www.vajehyab.com (Last visit: 26/ 8/ 2016).

۷۸۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۷۷؛ و

سیطرهٔ فعلی و عملی شخص حاصل می شود خواه شخص صاحب حق باشد و یا نباشد. سیطرهٔ عملی بر حق با استعمال حق توسط اَعمال مادی مطابق مقتضی حق تحقق می پذیرد. پس، اگر حق، ملکیت باشد حق با، شی که محل حق است خلط می گردد.

به عنوان مثال، گفته می شود که شخص قدرت و سیطرهٔ عملی بر شی دارد و همین شی محل حق ملکیت می باشد و در این جا سیطرهٔ عملی از طریق انجام دادن اَعمال مادی صورت می گیرد و آن ها اَعمال مادی ای اند که معمولاً مالک آن را در استعمال حق ملکیت انجام می دهد و از آن طریق شی تحت ملکیت خویش را تصرف مالکانه می نماید و با انجام دادن این تصرفات شخص حایز حق ملکیت و یا حایز شی که محل این حق است می گردد.

به طور مثال، در صورتی که شی خانه باشد، شخص در آن سکونت می نماید و یا آن را به اجاره می دهد و یا زمین زراعتی را زرع می نماید و یا جهت زرع آن را به اجاره می دهد و یا به عقد مزارعت می دهد و یا اینکه در سایر اجناس حسب مقتضی طبیعت شی آن را احراز نموده و از منافع آن از قبیل: رکوب، شرب، اکل و غیره استفاده می نماید و یا اینکه با اجرای عقود بیع، هبه، رهن و نظیر اینها در آن تصرف مالکانه می نماید که در تمام این حالات یا شخص مالک حقیقی شی می باشد و یا اصلاً مالک آن نمی باشد. اگر حقی که محل حیازت است حق ملکیت نباشد، بلکه از جملهٔ سایر حقوق، مثل: حق ارتفاق زمین از قبیل: حق مرور، حق شرب، حق مجری و غیره باشد. پس، حیازت آنها با استعمال مادی و عملی این حقوق متحقق می گردد. به عنوان مثال، حایز در زمین همسایه مرور نماید، و یا آب را از منبع ای آب همسایه گرفته برای آبیاری زمین از آن استفاده نماید و یا اینکه از آب عامه استفاده نموده، آن را از طریق زمین همسایه به زمین خود جریان دهد که با اجرای این اَعمال شخص حایز و متصرف دانسته شده خواه حق ارتفاق را به سببی از اسباب کسب نموده باشد و یا اینکه اصلاً آن را کسب ننموده باشد.[۷۸۳]

حیض Period/ menstruation

حیض در لغت به معنی سیلان و روان شدن است.[۷۸٤] همچنین، حیض در لغت به معنی قاعدگی و عادت ماهیانه و عات ماهوار است.[۷۸۵] در اصطلاح حقوق مدنی، حیض عبارت از خونی است که در حالت صحت از فرج زن خارج می شود و حد اقل آن به نظر

۷۸۳. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۹)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۷۸۴-۷۸۶.

۷۸٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۱۸۶؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۲۸.

۷۸۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۸۰.

احناف سه روز و حد اکثر آن ده روز است.[٧٨٦] به عبارت دیگر: به خونی که به طور ماهوار از رحم زن به سن بلوغ رسیده (غیرصغیر) و سالم از بیماری می آید حیض گویند.[٧٨٧]

٧٨٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٩)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٧١٨٦؛ ____ (١۴٠۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (٢٢)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ٣٢٨.

٧٨٧. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٢)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٨٨٠.

خ

خارجی Foreigner

خارجی اسم منسوب به خارج است که در لغت به معنی بیگانه، اجنبی و بیرونی است.[۷۸۸] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی خارجی شخصی است که تابعیت افغانستان را نداشته باشد.

خاین Traitor

خاین از ریشهٔ «خون» گرفته شده است که در لغت به معنی عهد شکن و بی وفا است. در اصطلاح حقوقی خاین شخصی است که به عهد خویش وفا نمی نماید.[۷۸۹] به عبارت دیگر: خاین شخص است که مرتکب خیانت شود (ر.ک: خیانت).

خدمات عامه Public services

در حقوق اداری در گذشته خدمات عامه را مجموعه فعالیت های می دانستند که ادارت دولتی جهت رفع نیازهای عمومی مردم ارایه می نمود، مانند: تأمین آب، برق، احداث سرک، شفاخانه، تهیهٔ زمین و امثال اینها.

این تعریف بیشتر در نظام های پیرو تفکر سوسیالیسم و کمیونیسم مصداق دارد و در نظام های پیرو تفکر کپیتالیسم (سرمایه داری) و کاپیتالیسم- سوسیالیسم محل ایراد به نظر می رسد، زیرا امروزه خدمات عامه توسط دولت، سکتور خصوصی و دولت و سکتور خصوصی ارایه می شود. بنابراین، در تعریف جدید، برخی نویسندگان بر این نظر اند که: «خدمات عمومی، فعالیت‌هایی هستند که نهادهای عمومی یا خصوصی، زیر نظر اشخاص عمومی برای برآورده کردن نیازهای همگانی انجام می‌دهند».

در حقوق افغانستان و اکثر کشور ها ارایهٔ خدمات عمومی یکی از وظایف دولت شناخته شده است. مقدار و نوع خدمات عامه بستگی به تفکر سیاسی حاکم بر دولت دارد. در دولت های پیرو تفکر سیاسی سوسیالیسم

---

788. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/ 1/ 2018).

۷۸۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۳۹.

و کمیونیسم ارایهٔ خدمات عامه حداکثری است. در دولت های پیروی نظام سرمایه داری ارایه خدمات عامه حداقلی است. در گذشته و در نظام های پیرو تفکر سوسیالیسم و کمیونیسم معمولاً خدمات توسط دولت فراهم می شد. اما، امروزه با ایجاد نظام های سرمایه داری خدمات عامه به طور عموم امکان دارد از سه طریق ارایه شود:

– توسط دولت: خدمات عامه در دولت های پیروی تفکر سوسیالیسم و کمیونیسم توسط دولت ارایه می شود. در نظام های حقوقی- سیاسی که نظم، حاکمیت قانون، تعهد و پاسخگویی مقامات عمومی وجود ندارد، مانند: افغانستان خدمات عامهٔ دولتی غیرسریع و معمولاً بی کیفیت است ضمن این که اصول حاکم بر آن توسط مقامات رعایت نمی شود.

– توسط سکتور خصوصی: بیشترین خدمات عامه در نظام های پیرو تفکر کپیتالیسم توسط بخش خصوصی ارایه می شود. خدمات عامه در این کشور ها معمولاً سریع و با کیفیت است. منتها، در نظام های فاقد حاکمیت قانون و عدم پاسخگو و متعهد، قیمت این خدمات بسیار زیاد است، مانند ارایهٔ خدمات صحی، تعلیمی، مخابراتی، تحصیلی و ... در افغانستان که افراد طبقه فقیر نمی توانند از آن مستفید شوند.

– توسط دولت و سکتور خصوصی: برخی خدمات عامه هم توسط دولت و هم توسط سکتور خصوصی تأمین می شود. به حیث مثال، خدمات صحی، تعلیمی، تحصیلی، مخابراتی و نظیر اینها در افغانستان هم توسط دولت و هم توسط سکتور خصوصی تأمین می شود.[۷۹۰]

در اصطلاح حقوق جزا، مادهٔ ۱۶۲ کُد جزا در تعریف خدمام عامه می گوید: «(۱) خدمات عامه عبارت از کاری است که مرتکب جرم به انجام آن به نفع جامعه با دریافت قسمی مزد و یا بدون آن، محکوم می گردد.».

خزانه Treasure

خزانه در لغت به معنی کنز و گنج است. طبق فقه کنز عبارت از اموالی است که مردم آن را در بطن زمین دفن کرده باشند.[۷۹۱]

خسارت Harm

ر. ک: ضرر

خصاء Castration

خُصاء از ریشه «خصی» گرفته شده که در لغت به معنی خشکیدن و کشیدن یا کوفتن بیضه است و در اصطلاح فقهی به نظر جمهور فقهاء قطع و کشیدن خصیه ها را خصاء و

---

۷۹۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، صص ۲۳ و ۳۲.

۷۹۱. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص۴۶۴۶- ۴۶۵۵؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۳۹.

مردی را که بیضه های او کشیده یا کوفته شده باشد در اصطلاح خصّی می نامند.[۷۹۲]

خصم Disputant

خصم در لغت به معنی دشمن است. در اصطلاح حقوق مدنی، به هر یک از طرفین دعوی خصم و به هر دوی آنها متخاصمین گویند. [۷۹۳]

خصومت Dispute

خصومت از ریشهٔ خصم گرفته شده است که در لغت به معنی دشمنی است. در اصطلاح حقوق مدنی، خصومت عبارت است از ادعای که از یکطرف در مورد حقی صورت می گیرد.[۷۹٤]

خطر Risk

خطر در لغت به معنی آنچه مایه هلاکت باشد، بیم تلف شدن، بیم و دشواری است.[۷۹۵] در اصطلاح حقوقی، خطر عبارت از هر آنچه است که موجب بیم و دشواری شود. مادهٔ ۲ قانون پولیس در تعریف خطر می گوید: «خطر: حالتی است که در آن نظم و امن عامه تحت تهدید حوادث اخلال آمیز قرار بگیرد.».

خطاء Mistake/ error

ر. ک: اشتباه

خطای بزرگ و خطای کوچک Major and minor mistake

خطای بزرگ (سنگین) خطایی است که به طور متعارف کسی مرتکب آن نمی شود، مانند این که: شخص قالین گران قیمت را به قیمت بسیار نازل بخرد و از علت نزول قیمت آن از بایع نپرسد. ضد این خطا را خطای سبک گویند.[۷۹٦] بنابراین، به نظر می سد خطای سبک خطایی است که به طور معمول فرد مرتکب آن می شود.

خِطبه Courting/proposal

ق. م خِطبه یا خواستگاری را تعریف ننموده است و صرف به بیان احکام مربوط به شروط صحّت و بطلان آن اکتفا نموده است (مواد ۶۱ و ٦٤). ولی، به موجب فقه خِطبه از ریشهٔ «خطب» گرفته شده است که در لغت به معنی طلب ازدواج است [۷۹۷]و در اصطلاح عبارت از

۷۹۲. مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، ص ۶۱؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۶۷؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۰۸.

۷۹۳ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۸۹۹.

۷۹٤. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۸۹۹.

795. https://www.vajehyab.com (Last visit: 1/ 1/ 2018).

۷۹٦ . محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۶۶۶۶.

۷۹۷. سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۲۲۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ

اظهار رغبت به ازدواج با زن معین و اعلام آن به زن یا ولی او است. شخصی که خواستگاری می نماید خاطب (خواستگار) و شخصی که از وی خواستگاری صورت می گیرد مخطوبه (خواستگاری شده) نامیده می شود. از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که خِطبه ممکن است بدون واسطه توسط خود خاطب: یعنی؛ مرد یا با واسطه توسط والدین او صورت پذیرد.[۷۹۸]

خطوط اساسی سیاست کشور fundemental lnie of poclicy of the state

طبق رویهٔ عملی خطوط اساسی سیاست کشور به سیاست های کلان دولت اطلاق می گردد. این سیاست ها را معمولاً رئیس جمهور تعیین می نماید. منبع مهم این سیاست ها برنامه های رئیس جمهور است که در دورهٔ مبارزات انتخاباتی به مردم ارایه می نماید. برخی ها بر این نظر اند که هرچه رئیس جمهور می گوید خطوط اساسی سیاست کشور است. این نظر محل ایراد به نظر می رسد، زیرا خطوط اساسی سیاست کشور دو خصوصیت مهم دارد: نخست این که این سیاست ها باید کلی و مربوط مسایل جزئی نشود و دوم این که این سیاست ها باید مربوط به فرد خاص نشود بلکه یک مجموعه از افراد را در بر بگیرد. با توجه به این که این سیاست ها را رئیس جمهور تعیین می نماید، وضعیت روحی رئیس جمهور و عوامل تأثیر گذار بر رئیس جمهور در تعیین این سیاست ها نقش مهمی را ایفا می نماید. تاکنون مصداقی رسمی در مورد خطوط اساسی سیاست کشور در افغانستان وجود ندارد. در حالات متعدد شورای ملی مخصوصاً ولسی جرگه از رئیس جمهور تقاضای تدوین خطوط اساسی سیاست کشور و فرستادن آن به شورای ملی را نموده است، اما رئیس جمهور به این تقاضای شورای ملی پاسخ مثبت نداده است.

کمیسیون مستقل نظارت بر تطبیق قانون اساسی در مشورهٔ حقوقی در مورد اتخاذ تصمیم لازم توسط رئیس جمهور جهت دفاع از نظام مبتنی بر قانون اساسی خویش نیز به رئیس جمهور مشوره ارایه نموده است تا خطوط اساسی سیاست کشور را به شورای ملی ارسال نماید. این کمیسیون در مشورهٔ حقوقی شماره ۲۸ مؤرخ ۵/ ۳/ ۱۳۹۰ چنین ابراز نظر نموده است: «[...] کمیسیون مستقل نظارت بر تطبیق قانون اساسی به عنوان نهادی که نظارت از رعایت احکام قانون اساسی را به عهده دارد به موجب حکم جزء سوم مادهٔ ۸ قانون خویش لازم می داند که در راستای نظارت و تطبیق احکام قانون اساسی و به منظور بیرون رفت از وضعیت موجود، موارد ذیل را به مقام محترم ریاست جمهوری پیشنهاد کند: [...] ۳- مقام عالی ریاست جمهوری به موجب حکم فقرهٔ دوم مادهٔ ۶۴

حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۰۳.

798 . Muhammad Mustafa al - Jibaly (2005). Love and mercy, revised edi. Beirut, Lebanon: Al- Kitab & As sunnah Publishing, pp 36 and 37.

قانون اساسی، خطوط اساسی سیاست کشور را جهت تصویب به شورای ملی ارسال خواهند نمود.[...].».[۷۹۹] در هر حال، این خطوط تا کنون از طرف رئیس جمهور تعیین نشده و به تصویب شورای ملی نرسیده است.

خلابه Deceive/ cheat

خلابه در لغت از ریشهٔ «خلب» گرفته شده است که به معنی فریفتن، و فریب دادن به زبان است. در فقه به فریب طرف معامله به بر زبان آوردن سخنان فریبکارانه «خلابه» می گویند.[۸۰۰]

خُلع Divorce in exchange for property/divorce by mutual consent

خُلع به ضم خاء از خَلَعَ الثَّوبَ یعنی لباسش را کشید گرفته شده است که در لغت به معنی نزع، کندن، ازاله و از بین بردن رابطهٔ زوجیت است.[۸۰۱] و در اصطلاح فقهاء تعاریف متفاوت برای آن ارایه کرده اند: به نظر فقهای حنفیه خُلع عبارت از ازالهٔ ملک نکاح موقوف بر قبول آن توسط زوجه به لفظ خُلع یا لفظی که به معنای خُلع است. قید «مِلک نکاح» خلع در نکاح فاسد، خلع بعد از طلاق باین و ارتداد یکی از زوجین را نفی می نماید. زیرا، در صورت نکاح فاسد، طلاق باین و ارتداد یکی از زوجین خلع لغو و بیهوده است. قید «متوقف بر قبول زوجه» به این معنی است که باید زوجه خلع را قبول نماید. پس، در صورتی که زوج به زوجه بگوید: با تو خلع نمودم و مال را ذکر ننماید و نیت طلاق را نیز داشته باشد، طلاق باین که غیر مسقط حق باشد، به سبب عدم قبول زوجه واقع می گردد. زیرا، قبول دلالت بر در برابر بدل بودن خلع را افاده می نماید و مادام که خلع در برابر بدل مالی باشد، قبول زوجه لازم است.

جمله «لفظ خلع» به معنی نفی طلاق در برابر مال است. زیرا، آن غیر مسقط حقوق است و کلمه «لفظی که به معنای خلع» است شامل لفظ « مبارات (بیزاری)» و لفظ «بیع و شراء» است. زیرا، این الفاظ ساقط کننده حقوق و از آن جمله مهر است.[۸۰۲] طبق مادهٔ ۱۵۶ فقرهٔ دوم ق. م: «خُلع به لفظ صریح آن یا هر لفظ دیگری که مفهوم خُلع را افاده کند، صورت می گیرد.». طبق نص این ماده خُلع با لفظ صریح و یا هر لفظی که مفهوم خلع را

---

۷۹۹. ___ (۱/ ۴/ ۱۳۹۰- ۲۹- ۱۳۹۰). سالنامهٔ کمیسیون مستقل نظارت بر تطبیق قانون اساسی، (____)، صص ۱۱ و ۱۲.

۸۰۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۰۶.

۸۰۱. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۰۰۷؛ عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (٤)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، ص ۳۰۰؛ محمد محی الدین عبدالحمید (۲۰۰۷). الاحوال الشخصیة فی شریعة الاسلامیة، لبنان: دارالعلوم العلمیه للنشر، ص ۳۲۸؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۲۶.

۸۰۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۰۰۷؛ محمد محی الدین عبد الحمید (۲۰۰۷). الاحوال الشخصیة فی شریعة الاسلامیة، لبنان: دارالعلوم العلمیه للنشر، ص ۳۲۸.

افاده نماید صورت می گیرد. اما، ایرادی که در نص این ماده به نظر می رسد این است که قانونگذار مدنی نه در نص این ماده و نه سایر مواد ق. م الفاظ صریح و یا ضمنی خلع را پیش بینی کرده است. فقهای حنفیه بر این نظر اند که: الفاظ خُلع پنج است که عبارت اند از: خلع، مبارات، طلاق، مفارقت و بیع و شراء، مانند اینکه: مرد به زوجه اش بگوید: با تو در برابر این مقدار پول خُلع نمودم، یا بگوید: تو را در مقابل این مقدار رها نمودم!، یا بگوید: خود را در برابر این مقدار پول طلاق بده!، یا بگوید: تو را در برابر این مقدار پول از خود جدا نمودم و یا بگوید: طلاق تو را در برابر این مقدار پول فروختم و زوجه بگوید: قبول نمودم.[۸۰۳]

خلف Successor

خلف در لغت به معنی جانشین، بازمانده، از پس آینده و فرزند است که جمع آن اخلاف و متضاد آن سلف است که جمع آن اسلاف است.[۸۰۴] همچنین به خلف قایم مقام می گویند. قایم مقام در لغت به معنی«جانشین» و «نایب» است.[۸۰۵] ق. م اصطلاح «قایم مقام» را تعریف ننموده است. با وجوداین، قایم مقام نه یکی از دو طرف عقد است نه نمایندۀ آنان. بیگانه ای است که، به دلیل انتقال حقی از سوی یکی از دو طرف به او، جانشین طرف اصلی می شود و عهده دار اجرای مفاد عقد می گردد. پس، حقوقدانان در تعریف قایم مقام به معنای ویژۀ آن می گویند که: «قایم مقام کسی است که به طور مستقیم یا به وسیلۀ نمایندۀ خود در عقد شرکت نداشته، ولی در نتیجۀ انتقال تمام یا بخشی از دارایی یکی از دو طرف به او جانشین طرف قرارداد و عهده دار بهره مندی از اجرای آن شده است.». از این تعریف به خوبی بر می آید که جانشینی «قایم مقام» به اعتبار انتقال دارایی یا حق خاصی به اوست. پس، احتمال دارد قایم مقام عام: یعنی؛ شامل تمام حقوق و تعهدهای دارایی، باشد یا خاص که ناظر به حق و مال معین است.[۸۰۶]

خلف عام General successor

ر. ک: قایم مقام عام

خلف خاص Special successor

ر. ک: قایم مقام خاص

خلط Mix

---

۸۰۳. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۰۱۰؛ و عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (٤)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، صص ۳۰۲ - ۳۰۵.

804. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۷/ ۸/ ۲۰۱۶).

۸۰۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۷۸.

۸۰٦. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). دوره مقدماتی حقوق مدنی: اعمال حقوقی، چاپ یازدهم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۱۷٤؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (3)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲۷۹.

خلط در لغت به معنی آمیزش و در هم آمیختن است. در اصطلاح حقوقی، خلط عبارت از آمیختن و یکجا کردن یک چیز با چیز دیگر است.[۸۰۷]

خلوت صحیحه Valid privacy/ full privacy

خلوت در لغت به معنی تنهایی، تنهایی گزیدن و انزوا است.[۸۰۸] خلوت صحیحه ناظر بر موردی است که زوج و زوجه در مکانی جمع شوند که بدون اجازهٔ آنها کسی در آنجا حقّ دخول را نداشته باشد. بنابراین، خلوت صحیحه در صحرا، سطح آنچه که اطراف آن توسط دیوار طوری احاطه نشده باشد که مانع رویت آنها نگردد متحقّق نمی گردد. علاوه براین، در خلوت صحیحه شرط است که میان زوج و زوجه مانع حسی مانند مصاب بودن یکی از زوجین به مریضی اعمّ از این که مانع جماع شود و یا خیر، مانع شرعی مانند: حایضه و یا نفاسه بودن و یا صایم و یا مُحْرم بودن یکی از زوجین و مانع طبیعی مانند: موجودیت شخص ثالث نزد زوجین وجود نداشته باشد.[۸۰۹]

خلوت فاسده Vitiated privacy

به نظر می رسد خلوت فاسده عبارت از خلوتی است که فاقد یکی از شرایط خلوت صحیحه باشد (ر. ک: خلوت صحیحه).

خنثی مشکل Transgender/ impotent

خنثی از ریشهٔ «خنث» گرفته شده است که در لغت به معنی نرمی و شکستگی و دوگانگی است و در اصطلاح کسی است که دو جنسه است یعنی هم آلت مردان را دارد و هم آلت زنان، یا هیچ یک از آنها را ندارد. به عبارت دیگر: خنثی کسی است که خلقت او شاذ است؛ یعنی: نمی توان فهمید که مذکر است یا مؤنث. زیرا، علاماتی که دال بر ذکورت یا انوثت باشد در او وجود ندارد یا تشابه این علایم به حدی است که ترجیح یکی بر دیگری دشوار است.[۸۱۰]

خواستگاری Courting

ر. ک: خِطبه

خودکشی Suicide

807. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/6/ 2019).

808.Ibid, (Last visti: 31/8/ 2016).

۸۰۹ . جهت معلومات مزید در این باره ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۷۸۰- ۶۷۸۲؛ عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (۴)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، صص ۸۸- ۹۱؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۱۴۰۳ و ۱۴۰۴.

۸۱۰. در مورد تعریف و ارث خنثی ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۸۹۹- ۷۹۰۴؛ محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، صص ۱۸۹ - ۱۹۱ ؛ عبدالحمید محمود طهماز (_____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، صص ۲۷۲؛ و اسعد شیخ الاسلامی اسعد (۱۳۸۴). احوال شخصیه در مذاهب چهارگانهٔ اهل سنت، چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، صص ۹۵ و ۹۶.

خودکشی در لغت به معنی خود را کشتن، انتحار و قتل نفس است.[۸۱۱] در اصطلاح حقوقی خود کشی سلب حیات از خویشتن است. به عبارت دیگر: خودکشی عمل ارادی شخص برای کشتن خود است.

خیار Option

خیار در لغت به معنی اختیار است. در ق. م تعریفی برای خیار ارایه نشده است. ولی، به موجب فقه خیار عبارت از حق یکی از طرفین و یا طرفین در امضاء و یا فسخ عقد بنابر دلیل شرعی و یا اتفاق طرفین است.[۸۱۲] حقوقدانان در تعریف خیار می گویند: خیار عبارت است از حق هر یک از عاقدین در ازالهٔ اثر عقد و اعادهٔ وضع سابق.[۸۱۳] به عبارت دیگر، خیار عبارت از حقی است که به طرفین عقد [توسط شرع و قانون] اعطاء گردیده است و طرفین عقد و یا یکی از آنها می تواند عقد را تأیید و یا فسخ نماید.[۸۱٤]

خیار افاقه Option of lucid/ discernment

خیار افاقه مرکب از دو کلمه است: خیار و افاقه (ر. ک: خیار و افاقه). به نظر می رسد خیار افاقه عبارت است از اختیار شخص مجنون و معتوه است در تأیید و یا فسخ عقد ازدواج. به عنوان مثال، در صورتی که ولی، دختر و یا پسر مجنون و یا مجنونهٔ خویش را به عقد نکاح دیگری در بی آورد، مجنون و مجنونهٔ کبیره بعد از صحت یاب شدن دارای خیار است و می تواند عقد ازدواج را فسخ نماید که این خیار را به نام «خیار افاقه» می نامند.

خیار بلوغ Option of puberty/ maturity

خیار بلوغ مرکب از دو کلمه است: خیار و بلوغ (ر. ک: خیار و بلوغ). به نظر می رسد، در اصطلاح حقوق مدنی، خیار بلوغ عبارت است از تأیید و یا فسخ عقد است توسط صغیر بعد از رسیدن به سن بلوغ.

خیار تعیین Option of determination

خیار تعیین عبارت از خیاری است که به موجب آن عاقد حق تعیین سه چیز که ثمن و وصف در عقدِ آنها متفاوت است، یکی را بر گزینند.[۸۱۵] مادهٔ ۳۱۶ مجلة الاحکام در تعریف خیار تعیین می گوید: «هرگاه بایع ثمن دو چیز یا چیز های از اموال قیمی هر کدام را جدا جدا بیان کرد و مشتری هر کدام را که را بخواهد به

811. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/ 1/ 2018).

۸۱۲. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۴۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۱۵.

۸۱۳. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۸). الفارق، جلد (۲)، چاپ دوم، تهران: کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۳۳۵.

814 . Alaeddin Kharofa (2009). Transctions in Islamic Law, 4th edi, Kuala Lumpur: ASN, p 412.

۸۱۵. وهبة الزحيلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۱۷؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۲۵

ثمنی که بیان شده بگیرد و همچنین بایع هر کدام را که بخواهد اعطاء نماید، چنین بیع صحیح بوده و به آن خیار تعیین گفته می شود.».

به عنوان مثال، هرگاه بایع برای مشتری بگوید: این گوسفند را به پنج هزار افغانی و آن دیگری را به شش هزار افغانی و سومی را به هشت هزار افغانی برای تو فروختم به شرطی که هر یک را که می خواهی بخری به قیمت مسمی در مدت سه روز اختیار داری و مشتری آن را قبول کرد، خیار تعیین برای مشتری ثابت می گردد. مثال دیگر: اگر بایع به مشتری بگوید: یکی از این سه گوسفند را برای تو به پنج هزار افغانی فروختم هر کدام را که خواسته باشی، و مشتری نیز قبول نماید، بیع منعقد می گردد.

مثال دیگر: اگر مشتری به بایع بگوید: یکی از این سه گوسفند را مبلغ شش هزار افغانی خریدم به شرطی که تو مخیر هستی هر کدام آن را برایم در مدت سه روز بدهی و بایع قبول نماید، بیع صحیح و برای بایع خیار تعیین ثابت می گردد.[۸۱۶]

خیار تغریر وصف Option of violation of characteristic

خیار تغریر وصف مرکب از سه کلمه است: خیار (ر. ک: خیار)، تغریر (ر. ک: تغریر) و وصف. خیار تغریر وصف خیار تخلف از وصف نیز نامیده می شود. خیار تخلف از وصف عبارت از خیاری است که به موجب آن خیار بر هم زدن و فسخ قرارداد در صورت عدم مطابقت مال مورد معامله با وصف پیشین آن برای خریدار ایجاد می شود. به عبارت دیگر: این خیار در جایی ایجاد می شود که فرد کالایی را مشاهده نکرده و اوصاف آن در قرارداد ذکر می شود و یا براساس مشاهدهٔ سابق معامله ای را انجام می دهد و بعد از معامله معلوم و مشخص می شود که آن اوصافی که در قرارداد ذکر شده در کالا وجود ندارد و یا وضعیت فعلی کالا آنچه در سابق مشاهده کرده است، نیست.[۸۱۷]

خیار خیانت Option of treason

خیار خیانت عبارت از خیاری است که در صورت ثبوت خیانت در معاملات از قبیل شرکت، مرابحه و ... حاصل می شود که در آن بایع با مانوری متقلبانه یا ثمن را به مشتری بیش از حد معمول می قبولاند و آنگاه دروغ و خیانت او به اقرار یا برهان یا به نکول یا سوگند ثابت می شود.[۸۱۸]

خیار تأجیل Option of delay

---

۸۱۶. ماری نوئل بشلیه و دیگران ((۱۳۸۸). حقوق وجایب: احکام عقد در حقوق مدنی افغانستان چاپ اول، کابل: چاپ انستیتوت بین المللی مطالعات مقایسوی فرانسه، ص ۱۰۰.

817. /fa.m.wikipedia.org (آخرین بازدید ۳/ ۹/ ۲۰۱۶).

۸۱۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۲۷.

خیار تأجیل مرکب از خیار و تأجیل است. خیار در لغت به معنی اختیار است. به موجب فقه خیار عبارت از حق یکی از طرفین و یا طرفین در امضاء و یا فسخ عقد بنابر دلیل شرعی و یا اتفاق طرفین است.[۸۱۹] تأجیل از ریشهٔ اَجَلَ گرفته شده است که در لغت به معنی مهلت دادن، تأخیر کردن و موکول کردن به وقت دیگر به کار می رود.[۸۲۰] به حیث مثال، اگر احمد هفتاد و پنج هزار افغانی به محمود بدهد و محمود یک هزار دالر به احمد بدهد، برای صحت این عقد شرط است که عقد فاقد خیار تأجیل باشد، به حیث مثال، اگر احمد بگوید من هفتاد و پنج هزار افغانی را به شرطی یه شما می دهم که یک ماه سپری شود، عقد صرف صحیح نیست.

خیار رؤیت Option of seeing/ sight

به موجب فقه، خیار رؤیت عبارت از خیاری است که به موجب آن مشتری با دیدن معقود علیه در صورتی که در زمان عقد و یا پیش از آن، آن را ندیده باشد، حق اجازه یا فسخ عقد را دارد.[۸۲۱] مادهٔ ۳۲۰ مجلة الاحکام در تعریف خیار رویت می گوید: «شخصی که چیزی را بدون دیدن خریداری نماید، دارای خیار است تا مبیعه را مشاهده نماید و بعد از دیدن مبیع در فسخ بیع یا قبول آن اختیار دارد و به این اختیار، خیار رؤیت گویند.».

خیار شرط Option of stipulation

به موجب فقه خیار شرط عبارت از خیاری است که به موجب آن یکی از طرفین معامله یا هر دوی آنان و یا شخص ثالثی حق فسخ یا امضای معامله ای را در مدت معینی داشته باشد، مانند اینکه: مشتری به بایع بگوید: مبیع را به آن شرط از تو می خرم که تا مدت سه روز حق فسخ معامله را داشته باشم![۸۲۲]

خیار صفقه Option of separation of subject of contract ???

خیار صفقه مرکب از دو کلمه است: خیار (ر. ک: خیار) و صفقه. صفقه از ریشهٔ «صفق» گرفته شده است که در لغت به معنی دست به هم زدن در هنگام بیع است[۸۲۳] زیرا معمول است که طرفین معامله زمانی که می خواهند رضایت خود را بر عقد اعلام کنند، به

---

۸۱۹. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۴۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۱۵.

۸۲۰. سیاح عبدالله (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (ـــــ): ترجمهٔ المنجد، جلد (1)، تهران: انتشارات اسلام، ص ٤١٥؛ و حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۹.

۸۲۱. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۲۳؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۲۹.

۸۲۲. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۰۹؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۳۱.

۸۲۳ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۲۱۹.

یکدیگر دست می دهند. خیار صفقه را که خیار تبعض (تفریق) صفقه نیز می گویند عبارت است از حق فسخ ناشی از تجزیه و پاره پاره شدن معامله است و طرفی که معامله به ضرر او تجزیه شده است خیار فسخ دارد. خیار تبعض صفقه وقتی حاصل می شود که عقد بیع نسبت به بعضی مبیع به جهتی از جهات باطل باشد.

در این صورت، مشتری حق دارد بیع را فسخ کند یا به نسبت قسمتی که بیع واقع شده است قبول کند و نسبت به قسمتی که بیع باطل بوده است ثمن را استرداد کند.[۸۲۴]

خیار عیب Option of defect

به موجب فقه خیار عیب، عبارت از خیاری است که به موجب پیدا شدن عیبی در یکی از مبیع و ثمن برای ذینفع در صورت نا آگاهی از آن حاصل می شود.[۸۲۵]

خیار وصف ثمن Option of characteristic of money

به نظر می رسد خیار وصف ثمن عبارت از خیاری است که به موجب آن خیار فسخ قرارداد در صورت عدم مطابقت ثمن با وصف پیشین برای فروشنده ایجاد می شود. به عبارت دیگر: این خیار در جایی ایجاد می شود که فرد کالایی را می فروشد و در ثمن وصف معین مانند افغانی بودن، دالر بودن و ... را شرط می گذارد. در صورت عدم مطابقت ثمن با وصف مورد نظر، فروشنده می تواند عقد را فسخ نماید.

خیار غبن Option of lesion

خیار غبن مرکب از دو کلمه است: خیار (ر. ک: خیار) و غبن (ر. ک: غبن). خیار غبن عبارت از خیاری است که در آن یکی از عاقدین طرف دیگر را به سخن و یا به عمل به چنان غرر افگند که به غبن فاحش او بی انجامد. مراد از غرر افگندن به سخن آن است که به عنوان مثال فروشندۀ کالایی به مشتری بگوید که مانند این کالا در این کشور نیست حال آنکه مانند آن در بازار باشد. به غرر افگندن فعلی آن است که به عنوان مثال در کالا چنان دخل و تصرفی کند که مشتری به حقیقت آن راه نیابد. به عنوان نمونه، در فروش میوه بهترین آن را در بالا قرار داده و بدترین آن را در پایین و به خریدار چنین بفهماند که تمامی میوده ها چنین است.[۸۲۶] به نظر می رسد در صورت خیار غبن برای مغبون حق فسخ قرارداد ثابت می شود.

خیانت Treason

824. fa.m.wikipedia.org (۲۰۱۶/ ۹/ ۳ آخرین بازدید).

۸۲۵. وهبة الزحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۴، ص ۳۱۱۶؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۳۳.

۸۲۶. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۳۸.

خیانت از ریشهٔ «خون» گرفته شده است که در لغت به معنی بی وفایی، جفا و عهد شکنی است.[۸۲۷] در اصطلاح حقوقی تعاریف ذیل برای خیارت ارایه شده است:

۱) خیانت سوء استفاده از اعتماد شخصی است که به خاین اعتماد کرده است.[۸۲۸]

۲) خیانت عبارت است از پای بند نبودن به شرایط و قواعد قانونی، شرعی، عرفی و توافقی عقد.[۸۲۹]

خیانت در امانت Breach of trust

خیانت در امانت مرکب از دو کلمهٔ خیانت (ر. ک: خیانت) و امانت (ر.ک: امانت) است. مادهٔ ۷۲۰ کُد جزا در تعریف خیانت در امانت می گوید: «شخصی که پول یا مال منقول یا سند یا مهر یا امضا را که به اساس توافق، قرارداد، حکم قانون یا حکم محکمه به وی امانت سپرده شده است، برای خود یا منفعت شخص دیگری استعمال یا تصاحب کند یا آن ها را با سوء نیت تلف یا پنهان سازد یا در آن ها طوری تصرف کند که به صاحب مال ضرر وارد شود، مرتکب جرم خیانت در امانت شناخته شده، مطابق احکام این فصل مجازات می گردد.».

خیانت ملی National treason

خیانت ملی در قانون جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۶۴۹ مؤرخ ۳۰ میزان ۱۳۶۶ هجری شمسی تعریف شده بود. طبق مادهٔ ۱ فقرهٔ ۱ این قانون خیانت به وطن یا خیانت ملی عبارت بود از: «اعمال عمدی تبعهٔ جمهوری دموکراتیک افغانستان علیه حق حاکمیت مردمی، صیانت، تمامیت ارضی، استقلال و امنیت ملی و قابلیت دفاعی کشور می باشد که عبارت است از: ۱) پیوستن به دشمن، فعالیت مسلحانه علیه حاکمیت مردمی، جاسوسی، تسلیمی نیروها، واگذاری سلاح، تخنیک محاربوی، استحکامات و سائر وسائل پیشبرد جنگ، در اختیار گذاشتن معلوماتی حاوی اَسرار دولتی و نظامی با کشورها یا سازمانها یا گروه های ضد دولتی؛ ۲) تشریک مساعی و همکاری با کشورهای خارجی یا سازمان ها یا گروه های ضد دولتی در اجرای فعالیت خصمانهٔ شان علیه جمهوری دموکراتیک افغانستان؛ و ۳) توطئه به منظور کسب قدرت دولتی [...]». کلمهٔ صیانت در این ماده زاید به نظر می رسد.

طبق مادهٔ ۲۳۸ کُد جزا که ناسخ قانون جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی است: «هرگاه تبعهٔ افغانستان مرتکب یکی از اعمال ذیل گردد، عمل وی خیانت ملی شمرده می شود:

۱- عملی که در نتیجه آن اراضی دولت جمهوری اسلامی افغانستان تماماً یا قسماً

---

۸۲۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۹۴۳.

۸۲۸. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۳)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش،
اصطلاح شماره ۶۷۷۲.

۸۲۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۴۳.

تحت حاکمیت دولت خارجی یا نیرو های مسلح مخالف دولت افغانستان قرار گیرد یا استقلال کشور را به مخاطره اندازد.

۲- عملی که در نتیجه آن تمام یا قسمتی از اراضی تحت حاکمیت دولت جمهوری اسلامی افغانستان از اداره آن خارج شود.

۳- تسلیمی نیرو های تحت امر به دشمن.

۴- واگذاری تاسیسات، دیپوی اسلحه ومهمات، وسایط نظامی، ذخایر مواد ارتزاقی یا استحکامات متعلق به نیرو های امنیتی به دشمن به منظور مساعدت آنها، یا فراهم سازی تسهیلات برای ورود دشمن به کشور.

۵ - جمع آوری معلومات حاوی اسرار دولتی، به منظور تسلیم دهی آن به دولت خارجی، سازمان یا گروه ضد دولتی یا گماشتگان آن ها یا تسلیم دهی اسرار دفاعی یا امنیتی دولت جمهوری اسلامی افغانستان به دولت خارجی، سازمان یا گروه ضد دولتی یا گماشتگان آن ها.

۶- استخدام اشخاص، تهیه اموال یا تجهیزات نظامی برای دولت خارجی در حال جنگ با دولت جمهوری اسلامی افغانستان یا نیرو های مسلح در حال جنگ یا منازعه مسلحانه با دولت جمهوری اسلامی افغانستان.

۷- قیام مسلحانه نیرو های نظامی علیه دولت افغانستان.

۸- سرقت، تلف یا تزویر اسناد حاوی اسرار دفاعی یا امنیتی کشور.

۹- پیوستن به قوای مسلح دولت خارجی یا گروه مسلح در حال جنگ یا منازعه مسلحانه با دولت جمهوری اسلامی افغانستان.

۱۰- قیام مسلحانه یا توطئه علیه دولت به منظور گرفتن قدرت دولتی.

۱۱- افشای اسرار دفاعی یا امنیتی کشوربه اشخاص یا دولت خارجی یا شخصی که به نفع آن‌ها کار می کند یا به گروه های مسلح مخالف دولت جمهوری اسلامی افغانستان.

۱۲- عدم اطلاع از معلوماتی که هدف آن ارتکاب جرایم مندرج اجزای (۱ تا ۸) این ماده بوده و شخص به حکم قانون به کشف آن مؤظف و یا به نحو دیگری به افشای آن مکلف باشد، به مراجع مسؤول.».

د

دادستان (مدعی العموم، ثارنوال) Prosecutor

ثارنوال اصطلاح پشتو است. در عربی به ثارنوال مدعی عموم و در فارسی دادستان می گویند. ثارنوال شخصی است که از منافع عموم مخصوصاً دولت حمایت می نماید.

داین Creditor/ obligator

داین اسم فاعل از ریشهٔ «دین» گرفته شده است که در لغت به معنی طلبکار و متعهد له است. در اصطلاح حقوق مدنی، داین در دو مفهوم استعمال می شود:

۱) در مفهوم محدود داین شخصی است که بر مدیون دَین دارد. دَین در این مفهوم مترادف با قرض است.

۲) در مفهوم وسیع داین شخصی است که بر دیگری تعهد (وجیبه) دارد و به موجب این تعهد مدیون باید اجرای عمل، پرداخت شی و عدم اجرای عمل را به نفع داین بر عهدهٔ بگیرد.

دخول Intercourse

دخول از ریشهٔ «دخل» گرفته شده است که در لغت به معنی وارد کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی تعاریف مختلف برای دخول وجود دارد:

۱) دخول عبارت است از وطی و یا جماع با زن.[۸۳۰]

۲) دخول اولین رابطه جنسی با زن است.

۳) دخول اولین جماع مخصوصاً میان زن و شوهر است.[۸۳۱]

دخول به شبهه Sexual intercousr due to mistake

دخول به سبب شبهه، عبارت از اتصال جنسی بین مرد و زن از طریق غیر از زنا است مانند اینکه: مرد زنی را دربستر خویش بیابد، و وی را به تصور اینکه زوجه اش است وطی نماید، یا مردی مُطلَّقهٔ ثلاثه را که در حالت سپری نمودن عدّت است به تصور اینکه عدّه

---

۸۳۰ . همان، مسعود انصاری و محمود علی طاهری، جلد (۲)، ص ۹۵۲.

831 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 189.

اش منقضی گردیده است، وطی نماید. به عبارت عام تر: وطی به سبب شبهه عبارت است از این که مردی با زنی که بر او حرام است با جهل به تحریم نزدیکی کند. وطی به سبب شبهه دو نوع: شبههٔ عقد و شبههٔ فعل است:

۱) **شبههٔ عقد:** شبههٔ عقد آن است که مردی، با زنی مانند همهٔ زوج های قانونی، عقد نکاح منعقد کند و بعد از عقد معلوم شود که عقد به یکی از اسباب مُفسِد عقد، فاسد بوده است، مانند: ازدواج با زنی که در قید عدت غیر قرار دارد.

۲) **شبههٔ فعل:** شبههٔ فعل آن است که مردی با زنی مقاربت کند بی آنکه عقدی، چه صحیح چه فاسد، بین آن دو وجود داشته باشد، بلکه اصلاً بی توجّه به هیچ چیز با او مقاربت نماید، یا به این اِعتقاد که زن بر او حلال است نزدیکی کند، سپس معلوم شود که ماجرا برعکس بوده است. نزدیکی و مقاربت سکران، مجنون و نایم از این نوع است. همچنین است مقاربت مردی با زنی که گمان می کند زوجهٔ او است، ولی سپس مشخص می شود که اجنبیّه است.

گاهی شبهه از هر دو طرف است: یعنی؛ هر کدام از زن و مرد نسبت به آن علم ندارند و گاه از طرف یکی از آن دو است مانند اینکه: زن علم دارد که زوج شرعی دارد، ولی آن را از مرد پنهان می کند، یا اینکه مرد آگاه است، ولی زن مجنون یا سکران است. بنابراین، هرگاه شبهه از طرفین باشد، فرزند به هر دو ملحق می گردد، ولی اگر شبهه از طرف یکی از آنها باشد، فرزند به صاحب شبهه ملحق و از طرف دیگر نفی می شود. [۸۳۲]

درآمد Income

ر. ک: عاید

دستور Order/ instruction

دستور در لغت به معنی فرمان، قانون، قاعده، امر، اجازه، آیین و روش است. [۸۳۳] در اصطلاح حقوقی برای دستور به نظر می رسد که تعاریف ذیل وجود دارد:

۱) دستور عبارت از قاعده ای است که به آن عمل می شود[۸۳٤]

۲) دستور حکم کتبی رئیس جمهور است. در این مفهوم دستور مترادف به فرمان غیرتقنینی است.

۳) دستور امر قانونی آمر است برای مأمور صادر می شود.

---

۸۳۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۲۶۴و ۷۲۶۵ ؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۴۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۳۷؛ مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، صص ۹۴ و ۹۵؛ و محمد محی الدین عبد الحمید (۲۰۰۷). الاحوال الشخصیة فی شریعة الاسلامیة، لبنان: دارالعلوم العلمیه للنشر، ص ۳۷۵.

833. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/ 1/ 2018).

۸۳٤ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۵۲.

دشنام Scold

دشنام در لغت به معنی فحش، ناسزا، سخن ناسزا و حرف زشت است.[۸۳۵] مادهٔ ۷۰۲ کُد جزا در تعریف دشنام می گوید: «هرگاه شخصی به دیگری، امری را نسبت دهد که به اثر آن اعتبار یا حیثیت وی جریحه دار شود، گرچه متضمن استناد به یک واقعه معین نباشد، مرتکب جرم دشنام شناخته شده، مطابق احکام این فصل مجازات می شود.».

دعوی Claim/ lawsuit

مادهٔ ۵ ق. ا. م. در تعریف دعوی می گوید: «دعوی خواستن حق توسط یک شخص از شخص دیگر در نزد محکمه است.». به نظر می رسد این تعریف عام است. اما، در مفهوم خاص، دعوی مدنی عبارت از دعوی است میان دو شخص راجع به مسایل حقوق خصوصی مانند: نامزدی، ازدواج، طلاق، نفقه، ارث و یا اموال که در محکمه واقع می شود. مادهٔ ٤ جزء ۱۱ قانون تشکیلات و صلاحیت محاکم در تعریف دعوی می گوید: «دعوی خواستن حق از غیر در پیشگاه محکمه می باشد.».

دعوی حادث و دعوی اصلی Primary and secondary lawsuit

حادث متضاد قدیم در لغت به معنی نو، تازه و تازه پدید آمده است.[۸۳۶] در اصطلاح حقوقی دعوی حادث عبارت از دعوی است که مدعی یا مدعی علیه آن را در ضمن دعوی اصلی اقامه می نماید. دعوی اصلی عبارت از دعوی است که مدعی آن را علیه مدعی علیه اقامه می نماید. به حیث مثال، در صورتی که متعهد تعهد خویش را ایفا ننماید، داین می تواند علاوه بر فسخ، در صورت لزوم، جبران خسارت را از مدیون مطالبه نماید. به حیث مثال، هرگاه احمد به محمود موتر را فروش رسانیده و موتر را محمود انتقال داده باشد و محمود تعهد خویش را ایفا ننماید و علاوه بر عدم دادن پول موتر به احمد، با موتر رانندگی نماید و موتر را استهلاک نماید و احمد در نخست فسخ عقد را مطالبه نماید و سپس پرداخت جبران خسارت مالی را زیرا، در این صورت، ضرر مالی به احمد رسیده است. دعوی اول احمد دعوی اصلی و دعوی دوم دعوی حادث است. در این مثال، دعوی فسخ دعوی اصلی و دعوی پرداخت جبران خسارت که متولد از دعوی فسخ است، دعوی حادث است.

دعوی جزایی Criminal lawsuit

مادهٔ ۳ جزء ۳ قانون اجراآت جزایی در تعریف دعوی جزایی می گوید: «دعوی

835. https://www.vajehyab.com (Last visti: 1/3/2018).

836. Ibid, (last visit: 4/29 /2019).

جزائی: مطالبه مجازات است از طرف څارنوال مطابق احکام این قانون به پیشگاه محکمه.».

دعوی مستعجله Immediate lawsuit

مستعجلة مؤنث مستعجل است. دعوی مستعجله دعوی است که باید محکمه آن را به صورت عاجل مورد رسیدگی قرار دهد. به حیث مثال، در دعوی شفعه ملک معلق می ماند و نه بایع، نه شفیع و نه مشتری می تواند به صورت مطمئن در آن تصرف نماید و یا از آن انتقاع بگیرد. از همین رو، فقرهٔ دوم مادهٔ ۲۲۳۳ ق. م محکمهٔ ذیصلاح را مکلف به حل دعوی شفعه به صورت عاجل نموده است. لذا، هرگاه دعوی شفعه در محکمه اقامه شود، محکمه مکلف است آن را به صورت عاجل مورد رسیدگی قرار دهد.

دفاتر تجارتی????

اصولنامهٔ تجارت دفاتر تجارتی را تعریف نکرده است. اما، برخی مصادیق آن را در مادهٔ ۶۵ پیش بینی نموده است مانند دفتر دارایی، دفتر یومیه و دفتر کل. حقوقدانان در تعریف دفاتر تجارتی می گویند دفاتر تجارتی، دفاتری هستند که تجّار اعم از شخص حقیقی یا حقوقی ملزم به نگهداری و ثبت اطلاعات در آن هستند مانند دفتر روزنامه [در حقوق افغانستان: دفتر یومیه)، دفتر دارایی و نظیر اینها.[۸۳۷]

دفاع مشروع Self- defense

کُد جزا دفاع مشروع را تعریف نکرده است. برخی حقوقدانان در تعریف دفاع مشروع می گویند: دفاع مشروع به معنای حمایت از خود یا دیگری برای دفع بدی و آزار دیگران است که به صورت دفاع از نفس، عرض، ناموسِ خود یا دیگری و یا آزادی تن خود یا دیگری در برابر هرگونه تجاوز فعلی یا خطر قریب الوقوع اعمال می شود.[۸۳۸]

دَفع Pay/ plead

دفع در لغت به معنی پرداخت است. در اصطلاح حقوق مدنی، دفع عبارت است از پرداخت دَین است.[۸۳۹] همچنین، دفع در لغت به معنی دور کردن، راندن از نزد خود و پس زدن است.[۸۴۰] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی دفع عبارت از رد کردن دعوی مدعی توسط مدعی علیه است.

دکترین Doctrine

به نظر می رسد نظریات دانشمندان حقوق منحیث یکی از منابع غیرمستقیم حقوق از نظام حقوقی رومن ژرمنیک و کامن لا وارد

837. https://fa.wikipedia.org/wiki (آخرین بازدید ۲۲/ ۱/ ۲۰۱۸).

۸۳۸. عباس ایمانی،(۱۳۸۲). فرهنگ اصطلاحات حقوق کیفری، چاپ اول، تهران (___)، ص ۲۵۹؛ و عباس خواجه پیری (۱۳۸۹). حقوق مدنی (۴) موجبات مسؤولیت مدنی و آثار آن، (___): انتشارات بین المللی الهدی، ص ۹۶.

۸۳۹ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۶۵.

840. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

نظـام حقـوقی افغانسـتان شـده اسـت کـه در انگلیسـی بـه آن (Doctrine) مـی گوینـد. نظریات دانشمندان حقوق، عقایـد و نظریـات دانشمندان حقوق است کـه در بـارهٔ توضـیح، تشریح و بسط قـوانین، اصـول کلـی حقـوق، عرف های حقوقی و رویـهٔ قضـایی ارایـه مـی گردد.

این نظریات بـه وسـایل گونـاگون ابـراز مـی شـود. اسـتادان در دروس و تألیفـات، وکـلای مدافع در دفاع خود، نویسندگان در نوشته ها و یادداشت های خـود و بعضـاً نیـز در مجـامع علمی و کنفرانس های ملی و بـین المللـی بـه صورت سخنرانی ایراد مـی شـود. دانشـمندان حقوق با پیشنهاد های تازه و نقد آرای محـاکم و نشان دادن مصالح و مفاسد قـوانین و دسـته بندی کـردن آراء و اصـول تـلاش مـی نماینـد نظریات خویش را ارائه نمایند.

نظریهٔ های دانشمندان حقوق جنبـهٔ رسـمی ندارد و قدرت سیاسی دولت نیز از آن حمایت نمی کند. روی همین دلیل این نظریه ها الـزام آور نیسـت.[۸۴۱] عـلاوه بـراین، نظریـات دانشمندان حقوق متعارض و گوناگون اسـت. بنابراین، برای قاضی مشـکل خواهـد بـود کـه کدام نظر را قبـول نمایـد. همچنـین، نظریـات دانشمندان حقوق امکان دارد که هنوز در قالب فرضیه باشد و به نظریـهٔ علمـی تبـدیل نشـده باشد. همچنین، نظریـات دانشـمندان حقـوق نظریات شخصی و علمی آنها است و امکـان دارد یک حقوقدان به دلیل عدم دقـت علمـی، نداشتن تخصص، فهم و دانایی لازم و تجربـه در ارایه نظریه مرتکب اشتباه شود.

دکتـرین منبـع رسـمی حقـوق افغانسـتان را تشکیل نمـی دهـد. بـاوجوداین، دکتـرین در انکشاف حقوق از اهمیت به سزایی بر خوردار است. زیرا، دکتـرین نقـش مهمـی در ایجـاد، تفسیر و اِعمال قواعد حقوقی دارد به اندازه ای که برخی حقوقدان گفته اند که: «از نظـر علـم حقوق، نظریـات دانشـمندان حقـوق همـواره چراغ هـدایت قانونگـذار، قضـات و مجریـان قانون هستند.».[۸۴۲]

دلالی Middling/brokery

دلالی اسـم منسـوب بـه دلال اسـت کـه در لغت به معنی واسطه و وسیط میـان خریـدار و فروشـنده اسـت.[۸۴۳] در اصـطلاح عرفـی بـه دلالی کمیشن کاری می گویند. در اصـطلاح حقوقی، مادهٔ ۹۹ اصولنامه تجارت در تعریف دلالی می گویـد: «اشخاصـی کـه در مقاولـه اجیر خاص هیچ یک از طرفین نبوده و در عقد مقاولات مروجه تجارتی فقط در مقابل اجرت بین عاقدین وساطت و به این صورت، تسـهیل عقد معامات تجاریه را برای خود پیشـه اتخـاذ نمایند، دلال نامیده می شوند.».

۸۴۱. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۲۰۰.

۸۴۲. ولی الله انصاری (۱۳۹۰). کلیات حقوق قراردادهای اداری، چاپ پنجم، تهران: نشر حقوقدان، ص ۹۵.

843. https://www.vajehyab.com (Last visit: 14/1/ 2018).

دموکرسی Democracy

دموکراسی از ترکیب دو کلمهٔ یونانی یک مردم (Demos) و دیگری سلطنت و حکومت (Cratos) به وجود آمده است.[۸٤٤] در اصطلاح حقوقی، دموکرسی حکومت مردم، توسط مردم برای مردم است.[۸٤٥]

واژه دموکراسی که در زبان فارسی مردم سالاری ترجمه شده است، یکی از معمول ترین مفاهیم در ادبیات سیاسی حال حاضر به حساب می آید. متداول بودن این مفهوم باعث گردیده تا اصطلاح دموکراسی در سطح عمومی جامعه به مثابه یک اصل اصطلاحی متعارف معرفی شده و خیلی از افراد، تفسیر و تعریف فردی شان از کلمه دموکراسی را جامع و همه شمول تلقی نمایند. این طرز نگرش عمومی به مفهوم دموکراسی به دلیل ساده سازی تعریف آن، زیاد عجیب هم به نظر نمی رسد. معمول ترین فهمِ که از این مفهوم ارائه شده و در ادبیات سیاسی شفاهی و کتبی به وفور تکرار می شود، جمله معروف ابراهام لینکلن، رییس جمهور سابق امریکا، میباشد که دموکراسی را «حکومت مردم، برای مردم و با رأی/ توسط مردم» توصیف کرده بود. توضیح لغوی دموکراسی هم در امر ساده سازی مفهوم دموکراسی کمک باسزای کرده است. چنانچه از نظر لغوی دموکراسی ترکیب از دو کلمه یونانی «دمو» و «کراسی» است که اولی معنی مردم و دومی حکومت کردن معنی می دهد. این در حالیست که کلمات ترکیب شده‌ای این اصطلاح با وجود سادگی ظاهری، در جریان زمان و جوامع مختلف دست‌خوش تغیرات زیادی بوده است. به طور نمونه اگر اصطلاح «مردم» در نظر گرفته شود، از این کلمه در دوره های مختلف تاریخی و جوامع مختلف برداشت های متعدد وجود داشته است. ابهام و تغییرات در مفهوم دموکراسی را می توان حتی در دولت شهرهای یونان قدیمکه ریشه دموکراسی اروپایی به آن برمی گردد، یافت. چنانچه در دوران قدیم، اصطلاح مردم فقط به بخشی خاصی از جامعه آن دوران اطلاق می شد و زنان و بردگان شامل مردم نمی شدند. در حالیکه، تا این اواخر، در بعضی از کشورها وقتی بحث از دموکراسی و مردم سالاری می شد، فقط بخش خاص از جامعه شامل مردم می شد. حتی زنان در اکثر ساز و کارهای (میکانیسم های) ظاهراً دمکراتیک جزء از مردم قلمداد نمی شدند. به مرور زمان و با توسعه اصطلاحی و عملی دموکراسی، جنبه همه شمول بودن آن گسترش یافت. اصطلاح دموکراسی در جوامع امروزی بیشتر در قالب نظام های سیاسی مفهوم خاص پیدا می کند؛ یعنی دموکراسی در کنار بعضی مفاهیم و مقولات سیاسی نظیر «توتالیتاریسم» و «اتوریتاریانیسم»، «دیکتاتوری» و نظیر اینها معنی مشخص پیدا می کند. در یک نگاه کلی، دموکراسی به نوع نظام سیاسی اطلاق می گردد

---

۸٤٤. سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان، ص ۶۳۷.

۸٤٥. همان، سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، ص ۶۴۳.

کـه در آن منبـع اصـلی صـلاحیت و قـدرت حکومـت مـردم بـوده و ابزارهـا و روش هـای قانونی برای تغییر دستگاه و مقامات حکـومتی توسط مردم وجـود داشـته باشـد. در روشـنانی تعریف فوق می شود گفـت کـه دموکراسـی در واقع، نظام حکومتی است که:

اول: به مردم اجازه می دهد تا با توجـه بـه حـق انتخـاب افـراد بـرای مـدیریت سیاسـی حکومت، در امر تصمیم گیری سیاسی فعالانه شرکت نماید.

دوم: حق برابر و مساوی شهروندی بـرای تمام افراد جامعه فراهم می سازد.

سوم: شهروندان را از تصامیم یک جانبـه، مستبدانه، و خودخواهانه دولتی، مصـؤون مـی سـازد. در حـال حاضـر، در نظـام هـای مـردم سالار، تمام این صلاحیت های مردمی، نـه از طریق مشارکت مستقیم مردم، بلکـه از طریـق انتخابات با گزینش افراد مورد نظر مردم فراهم می شود. البته با وجود تلاش های زیـاد بـرای شاخص بندی مفهوم دموکراسی، واقعیت‌هـای جهـان در حـال حاضـر نشـان می‌دهنـد کـه موافقت نظری روی کلیت مفهوم دمکراسی تـا هنوز هم دچار مشکل می باشد. به طور نمونه، رژیم های سیاسی متعـدد در جهـان امـروزی وجـود دارنـد کـه بـا وجـود سـلطه مطلقـه و اسـتبدادی، نظام‌هـای شـان را دمـوکرات توصـیف می‌کننـد. جـدا از جنجال‌هـای مفهـومی، بـا توجـه بـه بعضـی خصوصـیات اساسی، دموکراسی به چند نوع، دسـته بنـدی گردیده اسـت کـه نمونـه هـای معمـول آن بـه صورت مختصر در ذیل تشریح گردیده اند:

۱- دموکراسی مستقیم

دموکراسـی مسـتقیم بیشـتر در اوایـل شکل‌گیری این نظام، الگو یا نمونه معمـول بـه حساب مـی آمـد. ایـن نـوع از دموکراسـی بـه مشارکت مستقیم مردم در تصـمیم‌گیری هـای بزرگ سیاسی اطـلاق مـی گـردد. تعـدادی از مفسیرین سیاسی دموکراسی مستقیم را اسـاس نظام های سیاسی دموکراتیک مدرن خوانده که بـا معنـی کلمـه دموکراسـی (مردم‌سـالاری یـا حکومت مردم) منطبق و همخوان می دانند. با گسترش جمعیت، و قلمرو نظام های سیاسی، پیچیدگی روابط اجتماعی، پیروی از ایـن نـوع دموکراسیبه جز در موارد خیلی کوچک و اندک تقریباً ناممکن گردیده است. بـه همـین دلیـل، نوع دیگر از نظام دموکراتیـک کـه جوابگـودی چالش های متـذکره و نیازهـای فعلـی بشـری باشند، معرفی گردید. این نوع از دموکراسـی را غیر مستقیم می نامند.

۲- دموکراسی غیر مستقیم

دموکراسـی غیـر مسـتقیم را مـی تـوان حکومت نمایندگان نیز نامگـذاریکرد. در ایـن نـوع از نظـام دموکراتیـک، مـردم از طریـق انتخابـات حاکمیـت دولتـی را بـه نماینـدگان منتخبـه شـان واگـذار می‌کننـد. نماینـدگان منتخب مدیریت عمومی جامعه (کشور) را بـه عهـده می‌گیرنـد. در ایـن نـوع از دموکراسـی قوانین و مقررات وضع می گردد تـا نماینـدگان

انتخاب شده در برابر مردم که به آنها رأی داده اند، پاسخگو و مسؤول باشند.

۳- دموکراسي مشارکتي

دموکراسی مشارکتی نوع از دموکراسی غیر مستقیم می باشد ولی با این تفاوت که نظام دموکراسی مشارکتی، طوری که از نامش پیدا است، نقش مردم در تصمیم گیری و مدیریت سیاسی جامعه بیشتر می باشد. در این نوع از نظام دموکراتیک تعداد انتخابات در سطوح مختلف بیشتر می شوند؛یعنی مردم از تصامیم در سطح ملی گرفته تا امور محلی از طریق برگذاری انتخابات نقش فعال‌تر بازی می کنند. چون در دموکراسی مشارکتی نقش مردم ملموس تر از نوع غیر مستقیم آن است. بنابراین، بعضی این خصایص را با دموکراسی مستقیم ربط می دهند. در این نوع از دموکراسی نظریات مردم علاوه از انتخاب نمایندگان، در مورد موافقت، عدم موافقت و نظریات مردم توسط ا دولت هم لحاظ می‌شوند.[۸٤٦]

با وجودی که پیشینه تأریخی طولانی نظام های سیاسی دموکراتیک تا اویل قرن بیستم میلادی خیلی اندک بوده اند. در سال ۱۹۲۰ میلادی در میان تمام کشور های جهان، فقط ۱۵ کشور از نظام سیاسی نسبتاً دموکراتیک برخوردار بوده و این رقم تا اواسط قرن بیست به ۲۲ کشور افزایش یافت که فقط یک سوم جمعیت جهان زیر سایه چنین نظام ها می زیستند. ولی در اواخر قرن بیستم، نظام سیاسی دموکراتیک به عنوان سیستم سیاسی مسلط جهانی معرفی شد که تعداد کشورهای دارای این نظام به بیش از ۱۰۰ کشور می رسید و دربرگیرنده‌ای دو سوم جمعیت جهان می‌شد. روند رو به افزایش دموکراتیک شدن نظام‌های سیاسی در جهان در قرن بیست و یکم هم‌چنان ادامه پیدا کرد. در حال حاضر، حدود ۱۲۳ کشور جهان دارای نظام سیاسی دموکراتیک مشارکتی می باشد. ولی نگاه تأریخی به مراحل ایجاد و تحول دموکراسی در جهان در قالب سه بخش عمده تاریخی قابل بررسی می باشد.

دموکراسی کهن (۴۰۰۰ تا ۲۷ قبل از میلاد): دموکراسی های کهن در جوامع و دولت شهر های کوچک شکل گرفت. در این جوامع بحث‌ها راجع به سرنوشت این جوامع و دولت شهرها در شوراهای عمومی صورت می گرفت. روند دموکراتیک در این دوره با وجود شدت و حضوری بودن، بخش های اندک مردم را شامل می شد. زنان، برده ها، و خارجی ها از این روند بی بهره بودند. نمونه های این نوع دموکراسی ها را می توان در بابل، یونان و روم قدیم یافت.

دموکراسی مشارکتی (۱۲۱۵- اواسط قرن ۲۰ میلادی) در این دوره زمانی، روحیه مشارکت جمعی در نظام های دموکرات، گسترده تر گردید و مردم در سطح وسیع تر

---

۸٤٦. محمد حسین حسرت و عبدالاحد محمدی (۱۳۹۷). قانون اساسی افغانستان: درسنامۀ آموزشی، کابل: مؤسسۀ حمیده برمکی، صص ۲۵- ۲۷.

اجازه رای دهی در دولت شهر های شان را پیدا کردند. در این دوره اولین پایه های احزاب سیاسی بنا یافته و زنان با وجود اندک بودن اجازه مشارکت در امور عمومی را یافتند. در این دوره زمانی، اصول ابتدایی دموکراسی به شکل مکتوب در آمده و رأی‌دهی سری که توسط هیأت مستقل اداره می شد، کم کم در حال شکل گری شد. نشانه های چنین تحول در دموکراسی در این دوره را می توان در کشور های نظیر، انگلیس، امریکا، فرانسه، استرالیا، مکسیکو، روسیه، آلمان، سویس، فنلد و نیوزلند یافت.

دموکراسی مدرن (اواسط قرن ۲۰- حال حاضر): از اواسط قرن بیستم میلادی و با فروریزی تدریجی استعمار، کشورهای متعدد با نظام دموکرات شکل گرفت. در این میان هند با رهایی از استعمار انگلیس بزرگترین دموکراسی جهان را بنا ساخت. روند مستقل شدن ملت ها باعث شد که در نقاط مختلف جهان کشورهای تک حزبی که تعداد شان را رژیم نظامی اداره می‌کردند تاسیس شوند. بعد از دهه ها، سلطه استبدادی ، نظامی و حکومت های توتالیتر در نقاط مختلف جهان، در اواخر قرن بیستم میلادی نظام های دموکرات در حوزه‌های شرقی اروپا و امریکای لاتین قد علم کردند. افغانستان و عراق از جمله اخرین کشورهای به حساب می آیند که در آنها نظام دموکراتیک تأسیس گردید. چنانچه در افغانستان، از سال ۲۰۰۴ میلادی با معرفی قانون اساسی جدید این کشور، نظام دموکراتیک به شکل تدوین شده معرفی گردید. یک سال بعد هم در عراق این کار صورت گرفت. [۸۴۷]

دولت State

واژه دولت عربی است که در لغت به معنی آنچه به گردش زمان و نوبت از یکی به دیگری برسد، گردش نیکی به سود کسی، دارایی، مال و ثروت است.[۸۴۸] در برخی کتاب های حقوق اساسی که به زبان فارسی توسط استادان حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران به رشتهٔ تحریر در آمده اند، دولت به مفهوم حکومت در نظام حقوق اساسی افغانستان استعمال شده است و این امر همواره موجب سردرگمی خوانندگان افغانی را فراهم ساخته است، زیرا برخی نویسندگان جمهوری اسلامی ایران دولت را در مفهوم حکومت و حکومت را در مفهوم هیأت وزیران (شورای وزیران در افغانستان) استعمال می نمایند. اما، در نظام حقوق اساسی افغانستان، دولت، حکومت و شورای وزیران دارای مفهوم واضح و مشخص اند. طبق ق. ا دولت به مفهوم قوهٔ مقننه، مجریه و قضائیه است. قوهٔ مجریه معادل حکومت است و شورای وزیران یکی از نهاد های تصمیم گیرنده و نظارت کننده بر

۸۴۷. همان، محمد حسین حسرت و عبدالاحد صص ۲۷ و ۲۸.

۸۴۸. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۶۱۹.

نهادهای که در چهارچوب قوۀ مجریه فعالیت می نمایند در مرکز حکومت است.

در انگلیسی به دولت «State»، به حکومت «Government» و به هیئت/ شورای وزیران «Council of ministers» می گویند. اساسی دانان، تقریباً اتفاق نظر دارند که در اصطلاح حقوق اساسی، دولت عبارت از جامعه ای متشکل از یک سرزمین و جمعیتی پیرو یک قدرت سیاسی (حاکمیت) است. به عبارت ساده تر: دولت به گروهی از افراد اطلاق می شود که در سرزمین معین سکونت داشته و تابع یک قدرت سیاسی عالی می باشند. براساس این تعریف، دولت دارای سه رکن است: جمعیت، سرزمین و قدرت سیاسی.[۸۴۹] به نظر می رسد، این تعریف را اساسی دانان از تعریف دولت در حقوق بین الملل اقتباس کرده اند. زیرا، در حقوق بین الملل، دولت را گروهی از افراد که در سرزمین معین زندگی می نمایند و دارای حاکمیت اند، تعریف می نمایند.

این تعریف، در حقوق بین الملل درست به نظر می رسد، زیرا نگاه متخصصین حقوق بین الملل به دولت نگاهی از بالا با پایین است؛ به این توضیح که حقوقدانان بین الملل دولت را شخصیت حکمی بین الملل می دانند که در سرزمینی که دارای جمعیت است، ایجاد شده است. لذا، می گویند دولت دارای سه رکن است: سرزمین، جمعیت و دولت. اما، در حقوق عامه به خصوص حقوق اساسی این تعریف محل ایراد به نظر می رسد، زیرا، در حقوق عامه نگاه به دولت نگاهی از پایین به بالا است؛ به این توضیح که: دولت را مردمی ایجاد می نمایند که در سرزمینی زندگی می نمایند. به این گونه که: مردم برای تمثیل ارادۀ آنها در سطح بین الملل، دفاع از آنها در برابر تجاوز بیگانگان، وضع قانون، ارایۀ خدمات، تأمین عدالت، امنیت، بهداشت، نظم عمومی و امثال اینها، از طریق قوۀ مؤسس و تصویب قانون اساسی دولت را تشکیل می دهند. لذا، دولت برآمده از قانون اساسی و قانون اساسی از قوۀ مؤسس و قوۀ مؤسس از مردم است. برای این که قدرت، قدرت را مهار نماید و فساد نیاورد، براساس اصل تفکیک قوا، دولت را به چند رکن که هر رکن یک قوۀ تأسیسی نامیده می شود، تقسیم می نمایند و به هر رکن وظایف و تشکیلات خاص را معین می نمایند.

به حیث مثال، قانونگذاری را بر عهده قوۀ مقننه، صدور حکم بر مبنای قوانین را بر عهده قوۀ قضائیه و اجرای فیصله های قوۀ قضائیه و سایر امور اجرایی را به عهده قوۀ مجریه می گذارند. مجموع این سه قوه ارکان دولت را تشکیل می دهد. از آنچه گفته شد، به این نتیجه می رسیم که قوۀ مقننه، مجریه و قضائیه ارکان دولت اند. اما، مردم و سرزمین، برخلاف نظریۀ حقوقدانان بین الملل، شرط ایجاد دولت اند نه رکن آن. بنابراین، اگر

---

۸۴۹. به حیث مثال، نک: بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، ص ۱۳۷؛ و منوچهر طباطبایی مؤتمنی (۱۳۸۰). حقوق اساسی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۲۳.

سرزمین و مردم وجود نداشته باشد، دولتی به وجود نخواهد آمد. دانستن این نظر، مستلزم دانستن رکن و شرط در اصول فقه است. ارکان جمع رکن است و رکن در لغت به معنی جزء بزرگتر و قوی تر یك چیز، عضو عمده، آنچه که به آن قوت گیرند و تکیه دهند و پایه و ستون است، و در اصطلاح به نظرحنفیه رکن امری است که وجود شی متوقف بر آن، و جزء حقیقت شی و داخل در شی باشد. اما، به نظر غیر حنفیه رکن امری است که وجود شی متوقف بر آن است خواه داخل شی باشد و یا نه. شرط در لغت به معنی مقدمه و علامت و التزام به چیزی است و در اصطلاح تعاریف متعددی برای آن ارایه شده است: چنانچه در اصول شرط به هر آن چیزی که وجودِ شی متوقف بر آن باشد، به نحوی که با وجود آن موجود باشد و با عدمِ وجودِ آن موجود نباشد، شرط گویند. پس، شرط امری است که اگر نباشد مشروط به وجود نمی آید.[۸۵۰] از آنچه گفته شد، به این نتیجه می رسیم که شرط اجزای خارجی یک پدیده و رکن اجزای داخلی آن است. به این ترتیب، سرزمین و جمعیت شروط ایجاد دولت و قوهٔ مقننه، مجریه و قضائیه ارکان دولت اند. این نظر را، مشروح مذاکرات ق. ا نیز تأیید می نماید.

در ق. ا دولت مفهوم ویژه ای دارد. از تجمیع و تفسیر منطقی فصل اول، مواد ۱، ۲، ۵، ٦، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ١٤، ۱۵، ١٦ و ۱۷ ق. ا که اشاره بر تکالیف دولت دارد، فصل دوم مادهٔ ٦۰ که تصریح می نماید که: «رئیس جمهور در رأس دولت جمهوری اسلامی افغانستان قرار داشته، صلاحیت های خود را در عرصه های اجرائیه، تقنینیه و قضائیه مطابق به احکام این قانون اساسی، اعمال می کند [...].». فصل پنجم، شورای ملی، فصل هفتم به خصوص مادهٔ ۱۱٦ که تصریح می نماید که :«قوه قضائیه رکن مستقل دولت جمهوری اسلامی افغانستان می باشد [...].». به خوبی نتیجه گرفته می شود که دولت بر قوای عمومی افغانستان اطلاق می شود که شامل قوهٔ مقننه، مجریه و قضائیه می شود. پس دولت در افغانستان متشکل از سه قوه است: قوهٔ مجریه، مقننه و قضائیه که هر کدام یک رکن دولت را تشکیل می دهد. این نظر را مشروح مذاکرات قانون اساسی نیز تأیید می نماید. نویسندگان قانون اساسی نوین افغانستان در پاسخ به پرسشی که چرا نخستین فصل قانون اساسی افغانستان دولت است؟ بر این نظر بوده اند که:

«[...] دولت متشکل از نهادها یا ارگان و اداراتی است که عمدتاً سه قوای مقننه، اجرائیه و قضائیه در داخل چوکات یک دولت فعالیت می کنند. از این لحاظ، در اصطلاح حقوقی دولت متشکل از سه قواء و حکومت یکی از

---

۸۵۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۹۳۰ و ۳۰۷۶؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۰۰؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۳۰ و ۳۰۱ ؛ و علی محی الدین القره داغی (١٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۲۱۵- ۲۱۹.

اجزای آن است. ولی، در هر جایی که از دولت یا مکلفیت های آن بحث می شود، مقصود از شخصیت حقوقی دولت است که وظایف یا مکلفیت های مشخص را در هر یک از اندام ها یا قوا سپرده شده و باید طبق دستور قانون انجام دهد.». [۸۵۱]

دولت واحد Unitary state

از نظر ساخت درونی و سرزمینی دو گونه دولت وجود دارد: دولت ساده یا یکپارچه که شامل دولت های متمرکز، غیر متمرکز، دولت وحدت انضمامی و دولت منطقه گرا می شود. دولت مرکب شامل اتحادیهٔ دولت ها، کنفدرال و فدرال می شود.[۸۵۲] مطابق مادهٔ ۱ ق. ا: «افغانستان، دولت جمهوری اسلامی، مستقل، واحد و غیرقابل تجزیه می باشد.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که دولت افغانستان مستقل، غیرقابل تجزیه و غیرفدرال یعنی واحد است. منظور از مستقل دولتی است که در امور داخلی و خارجی دارای استقلال کامل است و می تواند در روابط بین المللی خویش به عقد معاهدات بپردازد. در امور داخلی، نیز دولت مستقل می تواند به وضع و اجرای قوانین و پالیسی ها بپردازد. منظور از غیرقابل تجزیه این است که قلمرو افغانستان قابل تجزیه نیست. دولت واحد[۸۵۳] که به آن دولت تک ساخت و یکپارچه نیز می گویند دولتی است که در آن یک حکومت مرکزی با اقتدار کامل وجود دارد. برای راحتی مدیریت کشور، ممکن است کشور به چند واحد اداری یعنی ولایت و ولسوالی تقسیم شود، اما موجودیت و نیز اختیارات آن ها به اراده و خواست مرکز وابسته است. مرکز هر زمان که بخواهد می تواند این واحد ها را از بین ببرد و یا واحد های اداری جدیدی ایجاد نماید. به عقیدهٔ ویلوبی، در شکل تک ساخت حکومت: «همهٔ اختیارات حکومت در وهلهٔ اول به یک حکومت مرکزی واگذار شده است و این حکومت آزادی کامل دارد بنابه صلاحدید خود آن اختیارات را در تقسیمات کشوری توزیع کند.». به عقیدهٔ استرانگ: «دولت تک ساخت دارای یک حکومت مرکزی سازمان یافته است. همه اختیارات ناحیه های گوناگون یک کشور تحت ادارهٔ حکومت مرکزی بنابه صلاحدید آن حکومت به آن ها داده شده است و قدرت مرکزی بی آنکه در نتیجهٔ واگذاری اختیار ویژه به ناحیه ها، به طور قانونی محدود شده باشد، در سراسر کشور برتری دارد.». به عقیده گارنر: «هرجا که بنابه قانون اساسی همهٔ اختیارات حکومت به یک یا چند ارگان مرکزی واگذار شده است و حکومت های محلی همهٔ اقتدار خود مختاری و در واقع موجودیت شان را از

۸۵۱. ـــــ (حوت ۱۳۸۲). قانون اساسی نوین افغانستان از تسوید تا توشیح، جلد (۱)، کابل: دارالانشای قانون اساسی، ص ۵۶۸.

۸۵۲. نک: بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، صص ۱۷۵- ۱۹۳.

853. Unitary state.

آن بگیرند، نظام حکومت تک ساخت خواهد بود.». تحلیل این تعاریف نشان می دهد که در حکومت تک ساخت، حکومت مرکزی دارای اختیارات کامل است و یکپارچگی دولت را حفظ می کند. واحد ها فقط نقش دوم را دارند و تابع دولت مرکزی اند که به خواست و صوابدید حکومت مرکزی ایجاد شده اند و بنابه مقتضیات اداری، ممکن است اختیارات معینی به آنها واگذار شده باشد. برای مثال، در بریتانیا، مقامات محلی کاملاً قدرتمند هستند، اما قدرت شان از مرکز سرچشمه می گیرد و ممکن است از آنها سلب شود. بریتانیا، فرانسه، ایتالیا، بلژیک، چاپان و ایران نمونه هایی از حکومت تک ساخت هستند.[۸۵٤]

دَین Debt/ loan

دَین در لغت به معنی قرض، قرض خواستن و قرض گرفتن است.[۸۵۵] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، دَین در دو مفهوم استعمال می شود:

۱) در مفهوم محدود مادۀ ۱۵۸ مجلة الاحکام در تعریف دَین می گوید: «دَین عبارت است از آنچه که بر ذمه ثابت باشد [...]». به نظر می رسد منظور از دَین در این ماده قرض است.

۲) در مفهوم وسیع، دَین عبارت است از آنچه که مدیون مکلف به اجرا، عدم اجرا و یا پرداخت آن به داین باشد. در این مفهوم دَین مترادف با تعهد است.

دین متنازع فیه Contentious debt

دین متنازع فیه دینی است که میان مدعی و مدعی علیه محل نزاع است.

دین مشترک و غیر مشترک Common and uncommon debt

طبق ق. م هر دَینی که سبب آن مشترک باشد، دَین مشترک و هر دَینی که سبب آن غیر مشترک باشد، دَین غیر مشترک است. مادۀ ۸۵۹ ق. م در این مورد تصریح می نماید که: «دین در صورت اتحاد سبب، مشترک پنداشته می شود، خواه ناشی از عقد واحد بوده و یا به وارثین انتقال نموده باشدیا اینکه از مال مشترک به مصرف رسیده یا بدل قرضی باشد که از مال مشترک داده شده باشد.». همچنین، مادۀ ۸٦۰ در مورد دَین غیر مشترک می گوید: «دین در صورت اختلاف سبب، غیر مشترک پنداشته می شود.». حکم این دو مادۀ مقتبس از مواد ۱۰۹۱ الی ۱۰۹۸ مجلة الاحکام است. چنانچه مادۀ ۱۰۹۱ مجلة الاحکام در تعریف دَین مشترک و غیر مشترک می گوید: «هرگاه دو شخص یا زیاده از آن بر ذمۀ شخصی دَین داشته باشند که ناشی از سبب واحد باشد، این دَین را دَین مشترک شرکت ملک گویند و اگر سبب دَین یکی نباشد، دَین مشترک گفته نمی شود چنانچه در مواد آتی توضیح می شود.».

---

۸۵٤. عبدالرحمن عالم (۱۳۸۱). بنیاد های علم سیاست، چاپ نهم، تهران: نشر نی، صص ۳۳۵ و ۳۳۶.

۸۵۵ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۹۰.

از حکم مادۀ ۸۵۹ ق. م و مواد ۱۰۹۲ الی ۱۰۹۸ مجلۀ احکام به خوبی بر می آید که دَین در حالات آتی مشترک است:

۱) دَین متوفی میان ورثه: دَینی را که متوفی بر دیگری دارد میان ورثه مشترک است. بنابراین، مدیون متوفی که قبل از مرگ متوفی دارای داین واحد بود، پس از مرگ متوفی دارای داینین متعدد است. مادۀ ۱۰۹۲ مجلۀ احکام در مورد دَین متوفی که بر ذمۀ ورثه به تناسب حصص شان مشترک پنداشته می شود، حکم می نماید که: «همانطوری که اَعیان متروکه متوفی بین ورثه به اندازۀ حصص شان مشترک است، همچنان دَین متوفی که بر ذمۀ شخصی قرار دارد به اندازۀ حصص معینۀ در میان شان مشترک است.».

۲) دین ناشی از اتلاف مال مشترک: دَین ناشی از اتلاف مال مشترک نیز، دَین مشترک است . مادۀ ۱۰۹۳ مجلۀ الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «کسی که مال مشترک مردم را تلف نماید، مبلغ ناشی از ضمان مال متلوفه میان اصحاب این مال مشترک است.».

۳) قرض دادن از پول مشترک: دین ناشی از پول مشترک نیز دَین مشترک بر ذمۀ مدیون است. مادۀ ۱۰۹۴ مجلۀ الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «اگر دو نفر مبلغی را که بین شان مشترک است به دیگری قرض بدهند، دین ذمۀ مستقرض میان هر دو مشترک است. اما، اگر هر یک به طور علیحده و به طریق انفرادی مبلغی را به دیگری قرض دهد، دین ذمۀ مستقرض مشترک نیست، بلکه هر یک داین جداگانه شناخته می شود.».

۴) بیع مال مشترک: مادۀ ۱۰۹۵ مجلۀ الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «اگر مال مشترک به عقد واحد فروخته شود و حصۀ هر یک از شرکاء در حین عقد بیع ذکر نشود، دَینی که بر ذمۀ مشتری باقی می ماند، دَین مشترک است. اگر در وقت عقد بیع، حصۀ هر یک از شرکاء جداگانه ذکر شد یا نوع آن تعیین گردید، مانند اینکه گفته شود: حصۀ یکی از شرکاء اینقدر و حصۀ دیگر آنقدر درهم است یا حصۀ یکی از شرکاء پول جید و خالص و از دیگری پول مغشوش و ناسره است، در حالی که حصص هر کدام به طور جداگانه بوده، ثمن مبیع بین فروشندگان مشترک نمی شود. همچنین، اگر یک شریک حصۀ مشاعِ خود را به یک نفر فروخت و شریک دیگر نیز حصۀ خود را به همین نفر به فروش رسانید، هر یک از شرکاء داین جداگانه بوده و در ثمن تمام مال بیع اشتراک ندارند.».

۵) پرداخت دَین مدیون از مال مشترک: در صورتی که دو شخصی دیَنی را از مال مشترک خویش کفالتاً بپردازند، چنین دَینی، دَین مشترک پنداشته می شود. مادۀ ۱۰۹۷ مجلۀ الاحکام در این مورد حکم می نماید که: «اگر دو نفر به سبب کفالتی دَینی را که بر ذمۀ مدیون است از مال مشترک خویش به داین بپردازند، طلبی که بر ذمۀ مدیون دارند، مشترک پنداشته می شود.».

دین معجل Immediate debt

دین معجل مرکب از دین و معجل است (ر. ک: دین و معجل). دین معجل را به گونه های ذیل می توان تعریف کرد:

۱) دین معجل عبارت از دینی است که آن را مدیون به طور عاجل باید پرداخت نماید.

۲) دین معجل عبارت از دینی است که پرداخت آن به آینده موکل نشده است و مدیون باید آن را در حال پرداخت نماید. به حیث مثال، اگر احمد ده هزار افغانی به محمود قرض دهد و بگوید آن را فوراً و بدون تأخیر پرداخت نمایید، این دین معجل است.

دین معلق به شرط Debt suspended to a condition

دین معلق به شرط عبارت از دینی است که پرداخت آن را مدیون متحقق به شرط نماید. به حیث مثال، اگر احمد از محمود در ماه حمل سال ۱۳۹۷ سه لک افغانی قرض بگیرد و شرط گذارد که در صورتی دو لک افغانی را به محمود می پردازد که جمشید قرض احمد را پرداخت نماید. در این مثال، پرداخت دین محمود توسط احمد معلق به شرط است. شرط این است که جمشید دین احمد را پرداخت نماید.

دین مؤجل Delayed debt

دین مؤجل مرکب از دین و مؤجل است (ر. ک: دین و مؤجل). دین مؤجل را به گونه های ذیل می توان تعریف کرد:

۱) دین مؤجل عبارت از دینی است که مدت داشته باشد و مدیون آن را باید در مدت معین در آینده پرداخت نماید.

۲) دین مؤجل عبارت از دینی است که مدیون باید آن را در مدت معین در آینده پرداخت نماید. به حیث مثال، اگر احمد ده هزار افغانی به محمود قرض دهد و بگوید آن را یک سال بعد پرداخت نمایید، این دین مؤجل است.

دیه Bloodmoney

دیه که جمع آن دیات است در لغت به معنی خون بها است.[۸۵۶] در اصطلاح شرع دیه عبارت تعویض مالی است که به ورثهٔ مقتول توسط قاتل داده می شود. اگر قاتل مسلمان باشد، خون بهای مقتول صد شتر، یا دو صد گاو یا یک هزار گوسفند یا یک هزار دینار طلا و یا ده هزار درهم نقره است.[۸۵۷] دیه جبران خسارت نفس است. اما، در صورتی که جنایت بر عضو بدن وارد شود، جبران خسارت آن ارش است.[۸۵۸]

856. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳/ ۶/ ۲۰۱۷).

۸۵۷. داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، ص ۲۹۵.

858. www.hawzah.net (آخرین بازدید ۳/ ۶/ ۲۰۱۷).

ذ

ذرعیات

ذرعیات جمع ذرع است که در لغت به معنی گز است.[۸۵۹] در اصطلاح حقوق مدنی، ذرعیات اموالی است که بر اساس ذرع (متر) به فروش می رسند مانند: تکه و نظیر آن. مادهٔ ۱۳۶ مجلة الاحکام در تعریف اموال ذرعی می گوید: «ذرعی و مذروع آن است که اندازه اش به قیاس ذرع (متر، گز و امثال آن) معلوم گردد.».[۸۶۰]

ذمه Undertaking

ذمه از ریشهٔ «ذم» گرفته شده که به معنای امان، عهد، ضمان، و پیمان است، چنانچه در تعریف جرجانی آمده است: ذمه در لغت به معنای عهد است. زیرا، شکستنِ آن موجب سرزنش و مذمت می گردد. در اصطلاح حقوقی ذمه عبارت از صفتی است که انسان به موجب آن اهلیت التزام پذیری را می یابد. در اصطلاح فقهی چنانچه استاد مصطفی احمد الزرقاء و وهبت الزحیلی می گویند: ذمه محل اعتباری در شخص است که دیون و التزامات بر آن واقع می گردد. به موجب این تعریف، هرگز نمی توان دَینی را بر عهدهٔ انسان ثابت کرد، مگر به تصور محل اعتباری فرض شده ای که وجود آن در هر انسانی مقدر باشد که به این محل مفترض ذمه گویند. در نتیجه، ذمه از اهلیت متفاوت است. زیرا، اهلیت عبارت از صلاحیت شخص برای ثبوت حقوق برای او و تحمل واجبات است، آنگاه تحمل واجبات و التزامات (تعهدات) مستلزم وجود محلی در شخص است تا آن واجبات یا دیون در آن استقرار یابد. بنابراین، اهلیت صلاحیت است و ذمه محل اعتباری که در آن التزامات واقع می گردد. ذمه با ولادت انسان آغاز و با وفات وی منتهی می گردد و دارای خصایص آتی می باشد:

۱- ذمه از جمله صفات اشخاص طبیعی، مانند: انسان یا حکمی، مانند: شرکتها می

---

۸۵۹ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۹۹۸.

۸۶۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۸۰۰- ۴۸۰۲؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۱۰۸.

باشد. بنابراین، جنین قبل از ولادت دارای ذمه نمی باشد. پس، اتهاب به جنین صحیح تلقی نمی گردد. ولی، وصیت به جنین به شرط زنده متولد شدن وی صحیح تلقی می گردد. همچنین، حیوان دارای ذمه نمی باشد و در صورتی که شخص به حیوان شی را به قصد تملیک وصیت نماید، چنین وصیتی باطل است؛

۲- هر شخص بعد از ولادت دارای ذمه می باشد، زیرا ذمه از جمله توابع شخصیت است؛

۳- ذمه قابل توسیع و عدم توسیع نمی باشد. بنابراین، ذمه همه انواع دیون را ولو بزرگ باشد می پذیرد، زیرا آن محل اعتباری در شخص می باشد؛

۴- ذمه متعلق به شخص است نه بر اموال و ثروت شخص؛

۵- تعدد ذمه در اشخاص وجود ندارد. پس، هر شخص دارای ذمهٔ واحد می باشد. علت این امر این است تا شخص بتواند با آزادی کامل اعمال تجارتی را انجام دهد و در صورت مدیون شدن قادر به ایفاء دین گردد؛ و

٦- ذمه محل عام برای همه انواع دیون با عدم در نظرداشت تفوق یک دین بر دین دیگر می باشد.[۸٦۱]

ذوی الارحام Distant relative/ kindred

ارحام در لغت از رَحم و رِحم است که به معنای منزل و محل اسکان جنین در شکم مادر است.

رحم به معنای مطلق قرابت است. در اصطلاح فقهی و حقوقی ذوی الارحام عبارت از خویشاوندانی هستند که نه از طریق فرض و نه از طریق عصوبت ارث می برند و در صورت انفراد تمامی ماترک از آنها است، مانند: فرزندان دختر، فرزندان اخوات، دختران اخوه، جد رحمی، جدهٔ رحمی، ماما، خاله و سایر خویشاوندان که عصبه و صاحب فروض نیستند. به عبارت دیگر: ذوی الارحامی کسانی هستند که از طرف اناث مُنتسَب به میت می باشند.[۸٦۲]

ذوی الفروض Primary heirs/ possessors of obligatory shares/ sharers

ذوی الفروض[۸٦۳] مرکب از دو کلمه است: ذوی به معنی صاحب و فروض که جمع فرض

---

۸٦۱ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۰۰۰- ۱۰۰۳؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۸۸ - ۲۸۹۰ .

۸٦۲. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۱۰)، صص ۷۸۵۰ و ۷۸۵۱؛ محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، ص ۱۵۰؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ٦۳۰.

۸٦۳. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (10)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۷٤۸؛ محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، ص ٦۷؛ و محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰ ق.). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، ص ٦۳۵؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۵۵۳؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۹۱.

است. فرض در لغت سهم، حصه و نصیب معین است. در اصطلاح شرع فرض به نصیب مقدر و معینی گفته می شود که شرعاً برای وارث مخصوصی در نظر گرفته شده است. به عبارت دیگر: فرض سهمی است که در قرآن برای ورثه تعیین شده است. بند اول مادهٔ ۲۰۰۴ ق. م در مورد تعریف فرض می گوید که: «فرض سهم معین وارث است.». از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می آید که ذوی الفروض اشخاصی اند که سهم آنها در قانون و شرع معین شده است. فقهاء به اتفاق آراء بر این نظر اند که: فروض معین در قرآن شش سهم است که عبارتند از: نصف (۱/۲)، ربع (۱/۴)، ثمن (۱/۸)، ثلثان (۲/۳)، ثلث (۱/۳) و سدس (۱/۶) است. به حیث مثال، اگر مقدار ترکه ۱۲۰۰۰ افغانی باشد، نصف آن ۶۰۰۰ افغانی، ثلثان آن ۸۰۰۰ افغانی، ثلث آن ۴۰۰۰ افغانی، ربع آن ۳۰۰۰ افغانی، سدس آن ۲۰۰۰ افغانی و ثمن آن ۱۵۰۰ افغانی می شود.

ذینفع Interested/interest holder

ذینفع در لغت به معنی صاحب نفع است است. در اصطلاح حقوق مدنی ذینفع عبارت است از شخصی که در قضیه ای نفع داشته باشد.[۸٦٤]

ذوالید Adverse possessor

ذوالید مرکب از دو کلمه «ذو» و «ید» به معنای دارندهٔ دست و دست دارنده است. در فقه به کسی که حق تصرف در املاک و اعیان را دارد، ذوالید می گویند. از این تعریف به خوبی استنباط می شود که زمانی این وصف برای کسی حاصل می شود که عین در حیازت او باشد و یا به یکی از اسباب قانونی مجاز به تصرف در آن باشد.[۸٦٥]

۸٦٤ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۰۴.

۸٦٥ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۰۰۴.

ر

رابطه حقوقی Legal relationship

طبق مادهٔ ٤٨٨ ق. م: «حق شخصی یا تعهد عبارت از رابطه ای است بین ذمه داین و مدیون که به اساس آن داین می تواند اعطاء شی، اجراء عمل یا ا متناع از آن را از مدیون مطالبه نماید.». مقصود از رابطه در مادهٔ مذکور بین ذمهٔ داین و مدیون تسلطی است که داین بر اموال مدیون پیدا می کند و به موجب آن داین می تواند، با استفاده از دارایی او، وسایل اجرای تعهد را فراهم کند. این سلطه در ادوار مختلفهٔ تأریخ در حال دگرگونی بوده است. چنانچه در ابتداء این سلطه به صورت سلطهٔ که داین بر جسم و جان مدیون داشت ظهور کرد. سلطهٔ مذکور در این دوره بی نهایت گسترده بود و شامل حق اعدام و به بردگی گرفتن مدیون نیز می شد. سپس این سلطه کم رنگ تر شد و به تسلط بر جسم و بدن مدیون مانند: حبس کردن مدیون گردید.

در زمان رومی ها و حقوق روم، تهعد دو ویژگی اکتساب نمود: به اعتبار رابطهٔ شخصی میان داین و مدیون و به اعتبار موجودیت عنصر مالی که، حقی را برای داین و دَینی را بر ذمهٔ مدیون ایجاد می نمود که ویژگی اول به نام نظریه شخصی تعهد و ویژگی دوم به نام عنصر مادی یا موضوعی تعهد نامیده می شود. باوجوداین اختلاف دیدگاه ها در بارهٔ تعهد، این دو ویژگی تا کنون حفظ گردیده است. نظریه ای که جنبهٔ شخصی تعهد را غالب می داند، نظریه ای فرانسوی است که از بقایای قانون روم است، و نظریه ای که جنبهٔ مالی تعهد را غالب می داند، نظریه ای جدید آلمانی است:

۱ - نظریهٔ شخصی تعهد: در نظریهٔ شخصی تعهد، عنصر اصلی در تعهد، رابطهٔ شخصی میان داین و مدیون است: یعنی؛ اجازهٔ تصرف در مال مدیون، به لحاظ رابطه ای حقوقی است که بین داین و شخص مدیون ایجاد می شود. در حقوق فرانسه، همین امر استاد پلنیول را وادار کرده است که در تعریف تعهد، رابطهٔ شخصی را ملاک قرار بدهد. از همین رو، وی تعهد را رابطه ای حقوقی بین دو شخص تعریف کرده است که به اقتضای این رابطه داین حق استیفای شی معین را از مدیون

اکتساب می نماید. از حقوقدانان آلمانی مشهورترین حقوقدانی که طرفدار این نظریه است، ساوینی(Savigny) است. وی تعهد را رابطه ای شخصی می داند که به موجب آن مدیون در برابر داین تسلیم می گردد. به اعتقاد ساوینی این رابطه محدود تر از بردگی مدیون است. پس، سلطه ای که در برابرمدیون به داین داده می شود، گاهی موجب سلب کامل حریت: یعنی؛ رقیت کامل و ملکیت مطلق مدیون و گاه نیز موجب سلب بخشی از تحرک مدیون می گردد. در نوع اخیرالذکر، داین دارای حقی نزدیک به ملکیت می گردد، ولی نه خودِ ملکیت، بلکه حق خاص نسبت به عملی معین از زمرهٔ اَعمالی که مدیون می تواند آن را انجام بدهد که «تعهد» نامیده می شود. بنابراین، تعهد، سلطه ای معینی است که به شخص جهت اِعمال بر دیگری داده می شود. در نتیجه، ملکیت و تعهد در نظر ساوینی دو شی دارای ماهیت یکسانند. منتها، در ملکیت، تسلیم مدیون کلی است و در تعهد جزیی، ولی در هر دو عنصر تسلیم مدیون در برابر داین وجود دارد.

۲- نظریهٔ مادی یا موضوعی: نظریه ای ساوینی چنانچه فوقاً بدان اشاره شد، منطبق بر نظریه ای رومی و برخلاف نظریه ای حقوقدانان آلمانی است. حقوقدانان آلمانی و در صدر آنها جی یرک (Gierke) نظریه ای شخصی تعهد را نپذیرفته اند و نظریه ای دیگری ارایه کرده اند، هرچند در نوشتن قانون از آن بهره جسته اند. ولی، به عنوان یک اصل نظریه ای آلمانی را بر آن غلبه داده اند. جی یرک ثابت کرد که دیدگاه آلمانی در مسأله تعهد، برخلاف حقوق رومی، رابطه ای شخصی را اصل نمی داند، بلکه به موضوع تعهد، جدا از رابطهٔ شخصی، به عنوان عنصر اساسی می نگرد تا جایی که تعهد به عنصر مالی بیشتر نزدیک می شود تا به یک رابطهٔ شخصی؛ بدین معنی که: از شخص و مدیون منفصل می گردد و به موضوع خود عجین می گردد و در نتیجه به یک شی مادی تبدیل می شود که اعتبار آن به ارزش مالی اوست. باید دانست که نظریه ای مادی تعهد محدود و منحصر به آلمان نماند، بلکه از طرف سالی (Salleilles) در فرانسه گسترش داده شد، ولی درحقوق فرانسه جای باز نکرد.

۳- نتایج عملی نظریه مادی تعهد: نظریه ای مادی تعهد یک دیدگاه نظری محض نبوده، بلکه موجب ایجاد نتایج عملی نیز گردیده است. این نظریه موجب افزایش سرعت معاملات و تشدید حرکت تولید و توسعه صنایع بزرگ شد. در ضمن، نظریه مادی تعهد، رابطه بین شخص و مدیون را تضعیف نموده و موجب ایجاد آثار ذیل گردید:

- چون در تعهد توجه اصلی به موضوع آن است، نه طرفین تعهد، به راحتی می توان تغییر طرفین تعهد را تصور کرد. این تغییر چنانچه فوقاً بدان اشاره شد، نه تنها منوط به داین بوده، بلکه شامل مدیون نیز می شود چنانچه قانون مدنی فرانسه با وصف آنکه نظریه ای شخصی تعهد را نپذیرفته است، این انتقال را مورد

پذیرش قرار داده است. بنابراین، در حقوق فرانسه در کنار انتقال طلب، انتقال مدیون نیز مرعی الاجراء است. حقوق کشورهای پیرو نظریه ای مادی نظیر: آلمان و سویس نیز بدان معترف اند و ق. م. ج. م نیز از این نظرمتأثر گردیده است و قانون مدنی افغانستان نیز از آن پیروی نموده است.

– از آنجا که رابطهٔ شخصی عنصر اساسی تعهد پنداشته نمی شود، ممکن است تعهدی در زمان ایجاد، بدون مدیون ایجاد گردد و تعهد صرف به مدیون مستند باشد، ولی هرگاه رابطهٔ شخصی عنصر اساسی تعهد باشد، از آنجایی که تعهد عبارت از رابطهٔ شخصی میان داین و مدیون است، ایجاد تعهد بدون داین و مدیون متصور نیست و بنابراین هرگاه یکی از این دو وجود نداشته باشد، این رابطه برقرار شده نمی تواند. با وجوداین، هرگاه نظریه مادی تعهد برگزیده شود، امکان آن میسر خواهد شدکه تعهدی متصور شود که باری را بر عهدهٔ مدیون نسبت به مال وی ایجاد کند بدون اینکه در زمان ایجاد این تعهد، داین وجود داشته باشد. پس، کافی است در زمان اجرای تعهد، داین جهت استیفای تعهد به مدیون قدم پیش گذارد. بدون تردید، در تحلیل تعهد بدین شکل، اغلب از مسایل حقوقی که تفسیر آنها با التزام به نظریهٔ شخصی قابل تفسیر نمی باشد، ممکن می گردد که مهم ترین آنها قرار آتی اند:

– تعهد مدیون به تنهایی، بدون وجود داین مشخص: مواردی ملاحظه می شود که شخص بدون موجودیت شخص متعهد به اجرای عملی می گردد مانند: تعهد یک شخص به اعطای جایزه به شخصی که گمشدهٔ وی را دریابد. در این مثال، وعده دهنده براساس ارادهٔ خود به تنهایی متعهد گردیده و تعهد بدون مدیون است، ولی با این فرض که به هنگام اجرای تعهد پیدا خواهد شد شکل گرفته است. چنین تحلیلی، جز با پذیرش نظریه ای مادی میسر نیست، ولی برمبنای نظریه ای شخصی، جز با وجود داین و مدیون در زمان شکل گیری تعهد، ایجاد تعهد میسر نمی باشد؛ و

اشتراط به نفع شخص ثالث: این نظریه در مورد عقد بیمه به نفع شخص غیر معین یا شخصی که هنگام انعقاد تعهد به دنیا نیامده است، قابل تطبیق است، مانند اینکه: شخصی خود را به سود فرزندانش که هنوز به دنیا نیامده اند، بیمه عمرکند که در محل آن در بارهٔ آن صحبت خواهیم نمود. بنابراین، هرگاه در این مثال، معتقد به نظریه ای شخصی تعهد باشیم، تغییر تعهد ممکن نیست، مگراینکه آن را براساس نظریه ای مادی تفسیر کنیم.[۸۶۶]

رابطهٔ سببیت Causal link/ causation

طبق مادهٔ **۳۶** کُد جزا: «رابطه سببیت عبارت از موجودیت رابطه متعارف میان عمل جرمی و نتیجه آن می باشد.».

---

۸۶۶. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۱۵-۱۲۵.

راشی Birbe giver

ر. ک: ارتشاء

راهزنی Robbery

راهزنی معادل دری قطاع الطریقی است که در حقوق جزای اسلام یکی از جرایم موجب حد است. مادهٔ ۶۰۰ کُد جزا در تعریف راهزنی می گوید: «شخصی که به قصد گرفتن مال از طریق مغالبه در راه عام و یا در هر محل مهجور دیگری با سلاح یا وسیله ای که مشابه سلاح باشد موضع گرفته و مرتکب یك یا چند عمل ذیل شود، راهزن شناخته شده مطابق احکام این فصل مجازات می شود:

۱- تخویف عابرین.
۲- گرفتن مال غیر با تهدید.
۳- قتل.
۴- قتل و گرفتن مال غیر.».

راهن Mortgager

راهن اسم فاعل از ریشهٔ «رهن» گرفته شده است که در لغت به معنی رهن گذارنده، گروی گذارنده، ثابت دارنده، استیثاق کننده و اطمینان دهنده است.

در اصطلاح حقوق مدنی، راهن به کسی گویند که عینی را برای دین که به نفع دیگری بر عهده دارد، به گرو می گذارد تا در صورت دشواری استیفای دین و یا عدم پرداخت آن، از محل قیمت آن استیفا گردد.[۸۶۷]

ربا Usury

ربا در لغت به معنی سود، فایده، سودخوروی و ربح است. در اصطلاح حقوقی تعاریف ذیل برای ربا وجود دارد:

۱) ربا عبارت است از معاوضه دو جنس مماثل با همدیگر با زیادت در یکی از آن دو.

۲) ربا عبارت است از اقتراض مالی با تعهد به پرداخت چیزی بی بیش از آنچه قرض گرفته شده است.[۸۶۸]

۳) ربا عبارت است از پولی که داین از مدیون خویش بابت منافع پول خویش می گیرد.[۸۶۹]

ربح Interest

ربح در لغت به معنی فایده، سود و بهره است که جمع آن ارباح است. در اصطلاح حقوق مدنی، به هر آن چیزی که افزون بر سرمایه و یا به موجب زحمت و تلاش به دست آید، ربح گویند.[۸۷۰]

رُبع One fourth

---

۸۶۷ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۰۹.

۸۶۸ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۹۶۵.

۸۶۹ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۹۶۵.

۸۷۰ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۰۰۹.

ربع در لغت به معنی یک چهارم است. در اصطلاح حقوق مدنی، ربع یکی از فرض های مقرر شرعی- قانونی است.

رَتَق

رتق به فتح راء و تاء از ریشه «رَتَق» گرفته شده است که در لغت به معنی انسداد فرج زن است با گوشت و استخوان و در اصطلاح فقهای عبارت از انسداد فرج زن است که به نحوی که مانع جماع گردد.[٨٧١]

رجعت Return/ revese

رجعت از ریشهٔ رجع گرفته شده است که در لغت به معنی بازگشت، بازگشتن، روی آوردن دوباره، باز آمدن و بازگشت است و در اصطلاح فقهی فقهای حنفیه در تعریف رجعت می گویند: رجعت عبارت از دوام قیام ملک نکاح است بدون عوض تا زمانی که زن در عدت قرار دارد.[٨٧٢]

رجوع Return/ withdraw

رجوع از ریشهٔ «رجع» گرفته شده است که در در لغت به معنی بازگشت، عودت و بازگشتن است. در حقوق مدنی رجوع در دو مفهوم استعمال می شود:

١) بازگشت به وضع پیشین و یا نقض تصرف پیشین مانند رجوع از ایجاب، رجوع از صدقه، رجوع از ابرا، رجوع از اقرار، رجوع از شهادت، رجوع از وصیت، رجوع از وقف و نظیر اینها.

٢) مراجعه یکی دیگر از معانی رجوع است مانند رجوع کفیل به اصیل برای دریافت پولی که به حساب او پرداخته است.[٨٧٣]

رد Redistribution

رد در لغت به معنای اعاده و رجوع است.[٨٧٤] همچنین، رد در لغت به معنی پس دادن، باز گردانیدن و باز دادن است.[٨٧٥] در اصطلاح علماء میراث تعاریف متعدد برای رد وجود دارد:

١) رد عبارت است از اعادهٔ باقیمانده ترکه بعد از سهم ذوی الفروض بر آنها به تناسب سهم ذوی الفروض.

---

٨٧١. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٩)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٧٠٤٦؛ ____ (١٤٠٤ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (٢٩)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ٦٧؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٢)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٨٩٨؛ مُحمّد جواد مغنیه (١٣٧٩). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، ص 64.

٨٧٢. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٤)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٦٩٨٢؛ ____ (١٤٠٤ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (٢٢)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ١٠٤؛ و عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (٤)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، ص ٣٣١.

٨٧٣ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ١٠١٧ و ١٠١٨.

٨٧٤. صلاح سلطان (___). ارث و وصیت در شریعت و قانون، ص 155 (9 حوت 1398 ش). متن این کتاب در سایت www.aqeedeh.com قابل دسترس است.

875. https://www.vajehyab.com (/١٩ آخرین بازدید ٢٠١٦ /٨).

۲) رد عبارت از تنقیص در اصل مسأله و زیادت در سهم ذوی الفروض می باشد. رد ضد عول است، زیرا عول ازدیاد در اصل مسأله و تنقیص در سهم ذوی الفروض است.

رد (ویتو) Veto

رد در اصطلاح حقوقی اساسی عبارت از عدم امضای مصوبه ولسی و مشرانو جرگه است توسط رئیس جمهور.

رشد Growth

رشد در لغت به معنای استقامت، راهیابی، راه یافتن و هدایت شدن و ضد ضلال و گمراهی است. در اصطلاح حقوقی و فقهی به بلوغ قرینِ حُسن تصرف رشد گویند، چنانچه فقهای حنفی رشد را به خبرگی در اداره، بهره مندی، حفظ و صلاحِ مال، حُسن تصرف در آن و تمیز میان نفع و ضرر می دانند به گونه ای که بدون در نظرگرفتن مصالح خویش آن را مصرف نکند و به اسراف و تبذیر نپردازد. از همین رو، مادۀ ۹۴۷ مجلة الاحکام در تعریف رشید می گوید: «رشید کسی است که به پاسداری از مال خود مقید بوده و از اسراف و تبذیر پرهیز نماید.».

در مرحلۀ رشد انسان به کمال اهلیت اداء می رسد و می تواند در اموال و ملکیت خویش به صورت مباشر تصرف نماید و عقود را منعقد نماید. باوجود این، شرع برای رشد مانند بلوغ سن مشخصی را معین ننموده است. زیرا، رسیدن اشخاص به سن رشد از شخص تا شخصی، از زمانی تا زمان دیگر و از مکانی تا مکانی دیگر نظر به اوضاع و احوال فرق می نماید و بنابراین شرع آن را به اولی الامر نظر به مقتضیات زمان و مکان واگذار نموده است. روی همین دلیل، سن رشد به موجب قانون مدنی مصر ۲۱ سالگی و به موجب قانون مدنی سوریه و ق. م افغانستان ۱۸ سال مکمل هجری شمسی است.[۸۷۶] مادۀ ۳۹ ق. م در این باره اعلام می دارد که: «سن رشد هجده سال مکمل شمسی می باشد. شخص رشید در حالت صحت عقل دراجرای معاملات، دارای اهلیت حقوقی کامل شناخته می شود.».

رشوه Bribe

ر. ک: ارتشاء

رشید/ رشیده Grown

رشید در لغت به معنی راه یافته، دارای رشد و راه راست یافته است[۸۷۷] که مؤنث آن رشیده است. در اصطلاح حقوقی رشید در لغت به معنی کسی است که رشد او به یکی از راه های قانونی و شرعی به اثبات رسیده باشد. مادۀ ۹۴۷ مجلة الاحکام در تعریف رشید می گوید: «رشید کسی است که به پاسداری از

---

۸۷۶ . مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۷۸۱- ۷۹۸؛ وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ۲۹۷۰ و ۲۹۷۱؛ و علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۳۵۸-۳۵۰.

877. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳/ ۲۰۱۶/۳۰).

مال خود مقید بوده و از اسراف و تبذیر پرهیز نماید.».

رضا Consent/ assent

رضا از مصدر رضی گرفته شده که در لغت به معنی سرور قلب و طیب نفس است که ضد سخط و کراهیت می باشد. به شخصی که دارای رضایت باشد، راضی می گویند.[۸۷۸] همچنین رضا در لغت به معنی خوشنودی است.[۸۷۹] در اصطلاح حقوقی- فقهی به خوشنودی باطنی بدون اکراه شخص به انجام یک معامله رضا گفته می شود. [۸۸۰] عقد توافق دو و یا بیشتر از دو اراده است. اراده نیز دو نوع است: ارادهٔ ظاهری که از طریق ایجاب و قبول متبارز و متحقق می گردد و ارادهٔ باطنی که با وجود رضا و اختیار[۸۸۱] متحقق می شود.[۸۸۲] فقهای غیرحنفی رضا و اختیار را یکی می دانند، اما فقهای حنفی میان رضا و اختیار تفکیک قایل می شوند. [۸۸۳] فقهای حنفی بر این نظر که: اختیار قصدِ بر زبان آوردنِ عبارتِ انشاء کنندهٔ عقد است، خواه از روی رضا باشد یا نباشد. اما، رضا عبارت از رغبت در پذیرش اثر عقد پس از تلفظ الفاظی است که بر انشای آن دلالت می کند. بنابراین، در صورت وجود رضا اختیار نیز وجود دارد، اما در صورت وجود اختیار لزوماً رضا وجود ندارد.[۸۸۴] فقهای حنبلی و شافعی اختیار را شرط صحت عقدمی دانند. بنابراین، به نظر فقهای حنبلی و شافعی در صورت عدم موجودیت اختیار، عقد باطل است. برعکس، فقهای حنفی و مالکی آن را شرط نفاذ عقد می دانند و در نتیجه در صورت فقدِ آن عقد را باطل می دانند. [۸۸۵]

رضاع Brestfeeding

رضاع در لغت به معنی مکیدن پستان، شیر خوردن طفل از پستان مادر، شیر دادن زن باردار کودک را است و در اصطلاح فقهی عبارت از مکیدن شیر از پستان زن آدمی در زمان مخصوص است. طفلی که شیر را می مکد «مرتضع» یا «رضیع» و زنی که شیر از پستان او مکیده می شود «مرضعه» نامیده می شود.[۸۸۶]

---

۸۷۸. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۲۲۷.

879. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱۵/ ۹/ ۲۰۱۷).

۸۸۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۲۷.

۸۸۱. اختیار در لغت از ریشهٔ «خیر» گرفته شده است که به معنی امکان انجام و عدم انجام یک کار است (همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۳۱۵). به شخصی که دارای اختیار باشد مخیر می گویند.

۸۸۲. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ؛ص ۳۰۳۸.

۸۸۳. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۵)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۳۱۶؛ وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۳۸.

۸۸٤. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۴)، ص ۳۰۳۸.

۸۸۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۲۷ و ۱۲۸.

۸۸٦. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۶۸۳؛ و

رعایت Observe

رعایت در لغت به معنی نگاهداشتن حرمت و حق کسی و به امور رعایا و کشور رسیدگی کردن، چرانیدن گوسفندان و سایر حیوانات در چراگاه، تعظیم کردن و احترام کردن است.[۸۸۷] در اصطلاح حقوقی به نظر می رسد رعایت عبارت است از احترام کردن و عدم نقض معاهدات و منشور سازمان ملل متحد و اعلامیه جهانی حقوق بشر و سایر معاهدات است. چنانچه ملاحظه گردید، رعایت به معنی احترام کردن و حرمت گذاشتن است. بنابراین، دیدگاهی که تصریح می نماید میان رعایت و احترام فرق وجود دارد مردود به نظر می رسد. طبق این دیدگاه فرقی که میان رعایت و احترام وجود دارد این است که در احترام الزام برای دولت وجود ندارد، اما در رعایت الزام وجود دارد. به عبارت دیگر: در احترام دولت باید اعمال سلبی انجام دهد، اما در رعایت اعمال ایجابی.

رکن Element/ pillar

ارکان جمع رکن است و رکن در لغت به معنی جزء بزرگتر و قوی تر یك چیز، عضو عمده، آنچه که به آن قوت گیرند و تکیه دهند و پایه و ستون است و در اصطلاح به نظرحنفیه رکن امری است که وجود شی [امر/ پدیده] متوقف بر آن، و جزء حقیقت شی و داخل در شی باشد.

بنابراین، در عبادات رکوع، سجده و قرائت قرآن کریم ارکان نماز تلقی می گردد و در معاملات ایجاب و قبول و یا آنچه قایم مقام ایجاب و قبول اعم از قول، فعل اشاره و نوشته باشد. به عنوان مثال، رکن عقد: عبارت است از هر آنچه که دلالت بر اتفاق ارادهٔ طرفین عقد و یا آنچه قایم مقام آن اعم از فعل، اشاره یا کتابت باشد، است. اما، به نظر غیرحنفیه رکن امری است که وجود شی متوقف بر آن است خواه داخل شی باشد و یا نه.[۸۸۸]

به عبارت ساده تر، ارکان اجزای عمده یک امر است به گونه ای هرگاه یکی از این اجزاء وجود نداشته باشد، امر به وجود نمی یابد.

روح قانون Spirit of law

همهٔ حقوقدانان روح قانون را می شناسند و استعمال می نمایند، چنانچه منتسکیو حقوقدان شهیر فرانسوی نام کتاب خویش را «روح قوانین» گذاشته است. داکتر کاتوزیان از دست یابی به روح قانون و لزوم استنباط روح

عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (٤)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، ص ۱۹۳.

۸۸۷. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۵۴۴۶.

۸۸۸. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۹۳۰ و ۳۰۷۶؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۰۰؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۳۰ و ۳۰۱ ؛ و علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۲۱۵- ۲۱۹.

قانون بحث می نماید[۸۸۹] اما به نظر می رسد که تعریف آن مشکل است. داکتر لنگرودی در تعریف روح قانون می گوید: روح قانون (= لحن الخطاب) اصول و نظریه های علمی که بنیاد یک یا چند ماده قانون مملکت باشد مانند قاعدهٔ لاضرر که روح مواد باب تقسیم اموال شرکت در قانون مدنی ایران است.[۸۹۰]

با توجه به آنچه گفته شد و با توجه به تفسیر لفظی مادهٔ ۷۶ قانون اساسی، که روح قانون در برابر نص استعمال شده است به نظر می رسد که منظور از روح قانون قصد و هدف قانونگذار است.

رهن Mortgage

رهن که جمع آن رهون و رهان و رهن به ضم راء و ها است در لغت به معنی گرو، گرو کردن چیزی نزد کسی،گرو دادن، ثبوت، دوام، حبس و لزوم است، چنانچه عرب ها به آب راکد، «الماء الراهن» و به وضع ثابت «حالتهٌ راهنة» می گویند.[۸۹۱] شخصی که مال خود را به دیگری به رهن می دهد، راهن، شخصی که مال دیگری را به رهن می گیرد، مرتهن و شی و یا مالی که به رهن داده می شود، عین مرهونه یا مرهونه نامیده می شود.[۸۹۲]

رهن حیازی Possessory mortgage

به موجب مادهٔ ۱۷۷۰ ق. م : «رهن حیازی، عقدی است که به موجب آن رهن دهنده تعهد می نماید تا مال خود را به تصرف رهن گیرنده یا شخص امین دیگری به مقابل حق مالی قرار دهد که ادای تمامی یا قسمتی از آن بر حق داینین درجه اول یا داینینی که نسبت به داینین مذکور به مرتبه پایین تر قرار دارند، مقدم باشد.». حیازی اسم منسوب به حیازت است. حیازت چنانچه گفته شد در لغت به معنی به دست آوردن است. طبق نص این ماده رهن حیازی دارای خصوصیات ذیل است:

۱- رهن حیازی مانند سایر عقود عقد است که میان رهن دهنده و رهن گیرنده منعقد می گردد. به موجب این عقد رهن دهنده تعهد می نماید که تا مال خویش را به تصرف رهن گیرنده در مقابل حق مالی قرار دهد. به نظر می رسد منظور از حق مالی دَین (قرض) است.

۲- در صورت عدم اعتبار رهن دهنده به رهن گیرنده رهن دهنده می تواند عین مرهونه

---

۸۸۹. نک: ناصر کاتوزیان (۱۳۸۱). فلسفهٔ حقوق، جلد (3)، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۶۳ و ۱۴۰.

۸۹۰. نک: محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۳)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، واژهٔ شماره ۷۴۸۰.

۸۹۱ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۲۰۷ ؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۷۵؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۴۰؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۲). حقوق مدنی: عقود معین (۴)، چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۴۳۸۲.

۸۹۲ . عبدالفتاح عبدالله البرشومی (۱۴۲۴). احکام الرهن و الشفعة فی الفقه الاسلامیة، چاپ دوم، مصر: الازهر، ص ۱۰۲.

را به تصرف شخص امین قرار دهد. منظـور از شخص امین (امانتدار) شخص ثالث است. به حیث مثال، هرگاه عقـد رهـن میـان «الـف» و «ب» منعقد شـود و «الـف» بـر «ب» اعتمـاد نداشته باشد، «الف» و «ب» می تواننـد عـین مرهونه را نزد «ج» الـی پرداخـت دیـن توسـط «الف» به «ب» بگذارند.

۳- محل رهن حیازی می تواند اموال عقار و منقول باشد زیرا قانونگذار در نص این مـاده از مال سخن می گوید و عقار و منقول بودن آن را مقید نساخته است.

۴- در صورت ناممکن گردیـدن پرداخـت دین توسط راهن و فروش مال مرهونـه، مـرتهن نسبت به داینین عـادی راهـن حـق تقـدم پیـدا نماید. به نظر می رسد منظور از داینـین درجـه اول داینین دارای حق تقدم و منظـور از داینـین پایین رتبه داینین عادی اند.

حقوقدانان نیز در تعریف رهـن مـی گوینـد: رهن عقدی است که به موجب آن مال مـدیون و ثیقه «تضمین» دین قرار می گیـرد.[۸۹۳] رهـن در شرع عبارت است از حـبس شـی در برابـر حقی اسـت کـه اسـتیفای آن حـق از آن شـی ممکن باشد؛ یعنی رهن وثیقه قرار دادن عینـی که دارای قیمت مالی است به دیگری به نحوی که بتواند از آن تمام و یا قسـمتی از عـین دیـن خویش را اخذ نماید.

۸۹۳ . ناصر کاتوزیان (۱۳۸۲). حقوق مدنی: عقود معین (۴)، چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۴۳۸۲ .

مادۀ ۷۰۱ مجلة الاحکام در تعریف رهن می گوید: «رهن عبارت از حبس مال و توقیـف آن است در مقابل حقی که استیفاء آن از این مـال ممکن باشد و به آن مال مرهونه و رهن نیز گفته می شود.». برخی فقهای دیگر به عبارت ساده تر: رهن را عبارت از عقدی مـی داننـد کـه بـه موجب آن مالی وثیقه دین قرار می گیرد.[۸۹۴] از تعاریف فوق به خوبی بر می آید که عقد رهـن برای «تضمین دَین» است نه بر ذمـۀ شـخص. فرقی که میان رهن و کفالت نیز وجـود دارد در همین نقطه ممتاز می گـردد. زیـرا، در کفالـت توثیق و اعتماد بر ذمۀ کفیل است نه به مالی که در قبض داین است.[۸۹۵]

رهن رسمی Official mortgage

طبق مادۀ ۱۸۳۲ ق. م: «رهن رسمی عقـدی است که بـه سـبب آن دایـن حـق عینـی را بـر عقاری که بـرای ایفـاء دیـن تخصـیص یافتـه، کسب مـی نمایـد و بـه مقتضـای آن بـر سـایر داینین عادی و داینین پایین مرتبه از خـود حـق

۸۹۴ . عبدالفتاح عبدالله البرشومی (۱۴۲۴). احکام الرهن و الشفعة فی الفقه الاسلامیة، چاپ دوم، مصر: الازهر، ص ۶.

۸۹۵ . در این مورد ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۲۰۷ و ۴۲۰۸؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۱۷۵ و ۱۷۶؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۲۷۶؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۴۱؛ عبدالولی بصیرت (۱۳۸۷). رهن از نظر مذهب حنفی و قانون مدنی افغانستان، چاپ اول، کابل: انتشارات ریاست نشرات اکادمی علوم افغانستان، صص ۱۵- ۲۰.

تقدم را داشته و دین خود را از عقار مذکور به هر دستی که باشد حصول نموده می تواند».
طبق نص این ماده رهن رسمی دارای خصوصیات ذیل است:

۱- رهن رسمی مانند رهن حیازی عقد است که میان رهن ردهنده و رهن گیرنده منعقد می گردد.

۲- رهن رسمی صرف بر عقار مرتب می شود نه بر منقول. بنابراین، در رهن رسمی عقار مرهونه تحت حیازت راهن باقی می ماند ولی برای پرداخت دین داین مرتهن تخصیص می آبد. پس، راهن صلاحیت فروش آن را داراء می باشد و در صورتی که پرداخت دین توسط مدیون یا راهن متعذر گردد و عقارمرهونه به فروش رسد مرتهن یا داین نسبت به سایر داینین در حصول دین خود حق تقدم پیدا می نماید.

۳- رهن رسمی ممکن است توسط راهن و یا شخص دیگری از طریق اجراآت رسمی منعقد شود.[۸۹۶] مادۀ ۱۸۳۳ فقرۀ اول ق. م در این زمینه اشعار می دارد که: «رهن رسمی منعقد شده نمی تواند، مگربه ورقۀ رسمی که نزد مقامات مربوط تکمیل شده باشد.».

رأس المال Capital

رأس المال مرکب از دو کلمۀ رأس و مال است که به معنی سرمایه می باشد. در اصطلاح حقوقی معانی مختلف دارد. در عقد مضاربه رأس المال سرمایه ای است که مضارب در اختیار عامل قرار می دهد. در شرکت، به مجموعه ای از حصه های نقدی و عینی که شرکا به شرکت می آورند رأس المال گویند.[۸۹۷]

رأی Vote

رأی در لغت به معنی اندیشه، باور، زعم، عقیده، نظر، حکم محکمه و فتوا است که جمع آن آراء می باشد. در اصطلاح حقوقی تعاریف مختلف برای رأی وجود دارد:

۱) رأی عبارت است از نظر کسی در مورد موضوعی.

۲) رأی عبارت است از ورقی که یک فرد در صندوق بخاطر انتخاب یک کاندید می اندازد.

۳) طبق مادۀ ۲ جزء ۱۳ اصول وظایف داخلی ولسی جرگه: رأی: نظر عضو ولسی جرگه است که اثبات، نفی یا امتناع از مطلب و یا موضوعی را افاده کند.».

رأی اکثریت Majority of vote

طبق مادۀ ۲ جزء ۱۴ اصول وظایف داخلی ولسی جرگه: «رأی اکثریت: در رابطه به چند رای معدود، به بیشترین آن گفته می شود. در رأی گیری های جرگه، رأی اکثریت به رأی موافق به جانب مطلوب اطلاق می گردد. رأی

۸۹۶ . همان، عبدالولی بصیرت، ص ۱۸.

۸۹۷ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۰۳.

مخالف، ممتنع و باطل به جانب مطلوب محاسبه نمی گردد.».

رأی اکثریت حاضر Majority vote of present members

طبق مادۀ ۲ جزء ۱۶ اصول وظایف داخلی ولسی جرگه: «رأی اکثریت حاضر: آراء پنجاه فیصد اعضای حاضر جرگه به علاوه یک است.».

رأی موافق Positive vote

رأی موافق عبارت از رأی ای است که یک کاندید یا یک مطلب را تأیید می نماید.

رأی مخالف Negative vote

رأی مخالف عبارت از رأی ای است که یک کاندید یا مطلب را رد می نماید.

رأی ممتنع Abstention

رأی ممتنع مرکب از دو کلمه است: رأی (ر. ک: رأی) و ممتنع. ممتنع در لغت به معنی ناممکن، محال، امتناع کننده و سرپیچی کننده است.[۸۹۸] رای ممتنع عبارت از رأی ای است که یک کاندید یا یک مطلب را نه تأیید و نه رد می کند.[۸۹۹]

رأی باطل Void vote

رأی باطل عبارت از رأی ای است که فاقد شرایط قانونی باشد.

رویۀ قضایی Jurisprudence

رویۀ قضایی[۹۰۰] به نظر می رسد از نظام حقوقی فرانسه و انگلستان وارد نظام حقوقی افغانستان شده است. در حقوق کامن لا برخی حقوقدانان در تعریف رویه قضایی می گویند: رویه قضایی عبارت از تصمیم قبلی قضایی است که می تواند به عنوان معیار و یا رهنمود در قضیه بعدی استفاده شود.[۹۰۱] در خصوص رویۀ قضایی در نظام حقوقی افغانستان چهار سؤال مطرح است: اول این که رویۀ قضایی چگونه ایجاد می شود؟ دوم این که رویۀ قضایی چیست؟ سوم این که اهمیت رویۀ قضایی چیست؟ چهارم این که آیا رویۀ قضایی به عنوان منبع حقوق توسط قوانین افغانستان به رسمیت شناخته شده است یا خیر؟

در پاسخ به سؤال اول باید گفت که طبق مواد ۱۳۰ و ۱۳۱ قانون اساسی و مادۀ ۱ ق. م در رسیدگی به قضایا قضات مکلف اند احکام قوانین، احکام فقه حنفی را برای پیروان مذهب حنفی و احکام فقه شیعه را در مسایل مربوط به احوال شخصیه برای پیروان اهل تشیع تطبیق نمایند. در صورت عدم موجودیت حکم در فقه، قضات مکلف اند عرف و

898. https://www.vajehyab.com (last visit: 12/3/2018).

899. http://www.yjc.ir/fa/news (last visit: 12/3/2018).

900. Jurisprudence / judicial decisions.

901 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 6.

عادات را تطبیق نمایند. در صورت نبود عرف و عادات طبق رویهٔ عملی قضات اصول کلی حقوق را تطبیق می نمایند. پرسش است که هرگاه اصول کلی حقوق نیز وجود نداشته باشد، تکلیف چیست؟ آیا قاضی می تواند از صدور فیصله و تأمین عدالت امتناع ورزد؟ پاسخ این پرسش منفی به نظر می رسد، زیرا در صورت نبود حکم در قوانین، فقه، عرف و عادات و اصول کلی حقوق، قضات می توانند از شورای عالی ستره محکمه استهداء نمایند.

محاکم در قضایای مورد رسیدگی قانون اساسی و قوانین را تطبیق می نمایند و در ساحه ای که قانون موجود نباشد، محکمه با مراجعه به احکام شریعت حکم قضیه را در می یابد که عدالت را تأمین نماید و در حالی که قانون ساکت، ناقص، غامض (مبهم)، مجمل (کوتاه) و متناقض بوده محتاج تفسیر، یا توجیه باشد و یا سؤال مطابقت آن با قانون اساسی مطرح گردد، ستره محکمه صلاحیت ابراز نظر در مورد مطابقت آن با قانون اساسی و یا تفسیر و توجیه قانون را داراء می باشد که به درخواست حکومت یا محاکم صورت می گیرد.

محاکم به ارتباط موضوع در دو حالت از ستره محکمه خواهان رهنمایی می باشند: یکی در حالی که حکم قانون موجود نباشد که در این صورت با رعایت تصویب مندرج فقره (۱۰۳) دومین سیمینار رؤسای محاکم ولایات منعقده سال ۱۳۵۰ هـ ش، به مآخذ فقهی مراجعه نموده به منظور توحید و انسجام و تعمیم قواعد و مسایل مفتی به فقه، دلایل رجحان قول را با ارایهٔ مرجع و دلایل حکم به ستره محکمه ارسال می نماید. دوم درحالی که قانون محتاج تفسیر و توجیه باشد که در این صورت محاکم مطابق طرز العمل توضیح به استهداآت مصوب سیمینار عالی رؤسای محاکم منعقده سال ۱۳۸٦ هـ ش اقدام می نماید.

در ماده چهارم طرز العمل توضیح با استهداآت مصوب ۱۳۸٦ هجری شمسی تصریح گردیده است که: «هر محکمه در قضایای وارده اولاً به رهنمایی قانون و کتب فقهی، غور نموده و حتی المقدور بکوشد در روشنایی احکام قانون و استفاده از منابع فقهی در زمینه رسیدگی و اصدار حکم نماید. هرگاه در موضوع وارده به چنان مشکلاتی مواجه شود که تناقص در مواد قانون و یا ابهام و اشکال مطلق به نظر برسد که احتیاج به تفسیر قانون داشته باشد، در این صورت مراتب استهدائیه را در سه بخش ترتیب دهند:

در بخش اول محتویات اصل موضوع را به تفصیل کامل درج نماید.

در بخش دوم نظر خود را که از مطالعه قوانین و منابع فقهی در موضوع مذکور حتی المقدور به دست آورده است، ارایه کند.

در بخش سوم موضوع ضرورت به تفسیر و توجیه قانون را با مدارك مورد مطالعه شان با رعایت سلسله مراتب به ستره محکمه ارجاع نماید.

البته موضوعاتی که ایجاب توضیح، توجیه و تفسیر قانون را می نماید، به مقام شورای عالی ستره محکمه تقدیم و مطابق هدایت مقام موصوف نتیجه ابلاغ می گردد.». طوری که در ماده پنجم طرز العمل پیش بینی شده است، محاکم در تنظیم و ترتیب استهداء مراتب ذیل را در نظر می گیرند:

۱) در موضوعاتی که به اساس قوانین و احکام فقهی حل می گردد، بدون ضرورت جدی از استهداء خودداری ورزیده باعث سرگردانی مراجعین و شعب مربوط نگردند.

۲) در صورتی که علی الرغم مطالعات مقدماتی محکمه، ضرورت به توضیح، توجیه و یا تفسیر موجود باشد با در نظرداشت قواعد مندرج این طرزالعمل استهداء شان را ترتیب نمایند.

۳) نظریات تدقیقی و مشورتی که از طریق شعبات ستره محکمه تنظیم می شود جنبه الزامی نداشته اساس حکم محکمه قرار نمی‌گیرد بلکه محکمه مربوط می تواند به حیث یك نظر مشورتی از آن استفاده نماید و در اصدار حکم و اتخاذ تجویز آزادی کامل دارند».

با رعایت ماده ششم طرز العمل، زمانی که محکمه به مشکل قانونی مواجه می گردد و راه حل را نمی یابد، موضوع را به جلسه هیأت قضایی مطرح می کند و در صورتی که هیأت قضائی نیز نتواند پاسخ تهیه کند، استهداء به جلسه مشترك دیوان های ریاست محکمه استیناف محول می گردد. محکمه استیناف، محکمه مربوط را رهنمایی می نماید و در صورتی که موضوع قابل توضیح، توجیه و تفسیر دانسته شود، تفصیل موضوع را به مقام ستره محکمه می نگارد.

طوری که در مواد ۸ - ۱۲ طرز العمل توضیح شده است، رسیدگی به استهداآت و توضیح قانونی بر آن مطابق مادۀ ۳۱ فقرۀ ٦ قانون تشکیل و صلاحیت محاکم قوه قضائیه مصوب ۱۳۹۲/٤/۹ هـ ش از صلاحیت شورای عالی ستره محکمه می‌باشد. در آغاز ریاست عمومی تدقیق و مطالعات بر استهداآت واصله غور نموده نظر تدقیقی را ابراز می‌نماید. نظر مذکور به ریاست دارالانشاء ارسال می گردد. در صورتی که نظر حاوی توضیح و تشریح قوانین باشد بعد از منظوری قاضی القضات به مرجع آن اخبار می‌شود و در حالی که نظر متضمن توجیه و تفسیر قانون باشد در این صورت جهت غور به شورای عالی محول می‌گردد. هر گاه نظر تدقیقی جنبه عام داشته و از طرف قاضی القضات یا شورای عالی ستره محکمه تائید گردد، ریاست دارالانشاء موضوع را جهت توحید رویۀ قضائی و تطبیق یکسان قوانین به محاکم طور متحد المآل تعمیم می نماید[۹۰۲] و به این ترتیب رویۀ قضایی ایجاد می گردد که یک مثال آن در ذیل ذکر می گردد:

۹۰۲. نقل از: محمد عثمان ژوبل (۱۳۹۰). مجموعۀ متحدالمآل ها، مصوَّبات و رهنمود های سترۀ محکمۀ ج. ا. ا (۱۳۸۵- ۱۳۸۹)، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نبراسکا، صص ۹- ۱۴.

طبق مادۀ ١٧٦ ق. م و فقه در صورتی که زوج عنین و مجبوب و خنثی مشکل باشد، زوجه می تواند از محکمۀ ذیصلاح مطالبۀ تفریق قضایی به دلیل عیب جنسی شوهر نماید.[٩٠٣]

اما، در صورتی که شوهر عقیم باشد تکلیف چیست؟ آیا زوجه می تواند به دلیل عقامت شوهر از محکمۀ ذیصلاح مطالبۀ تفریق به سبب عقامت شوهر نماید؟ در این خصوص ق. م ساکت است. در فقه نیز در این خصوص فقهاء برخلاف سایر عیوب جنسی زوج ابراز نظر نکرده اند. در این باره عرف و اصول کلی حقوق نیز وجود ندارد. در خصوص این موضوع محکمۀ استیناف بدخشان از شورای عالی ستره محکمه استهداء کرد و شورای عالی ستره محکمه نظر داد که زوجه می تواند به سبب عقامت شوهر از محکمۀ ذیصلاح مطالبۀ تفریق قضایی نماید و به این ترتیب رویۀ قضایی ایجاد که در ذیل متن این نظر نقل می گردد:

متحدالمال شماره (٨٢٦-٩٠٣) مورخ ٢٤/ ١٣٩٤/٤ دارالانشاء شورای عالی:
ریاست محکمه استیناف ولایت بدخشان ذریعه نامه شماره (٤٦٨٦/٧٨٤٩) مؤرخ ١٣٩٣/١١/١٦ خویش مطالب ذیل را استهدا نموده اند:

«١- دوسیه حقوقی یکتن از اصحاب دعوی راجع به عیب عقامت به محکمه شهری واصل و خواهان تفریق نکاح شده است. از آنجائی که به مواد (١٧٩/١٧٦) قانون مدنی مراجعه گردید، قانون مدنی از تفریق به سبب مرض و عیب بحث نموده اما موارد آن را مشخص نکرده است. حسب هدایت ماده ١٣٠ قانون اساسی حین که به فقه حنفی مراجعه شد، نظر امام ابوحنیفه رحمه الله و ابو یوسف رحمه الله بر این است که تفریق به استثنای جب عنین و خصی بودن زوج در دیگر عیوب صورت نمی گیرد، اما فقهای غیر احناف و بعضی از حقوق دانان معاصر عیب عقامت را سبب تفریق می دانند. در چنین موارد اختلاف آراء قضایی وجود داشته جهت دریافت نظریه های صائب و درست طالب هدایت و رهنمایی می باشیم.

عقامت زوج عیب است یا خیر؟ در قانون مدنی عقامت زوج را عیب نگفته است و طبق هدایت مواد قانون اساسی کشور به فقه احناف مراجعه صورت گرفته است در فقه احناف عقامت زوج را اسباب تفریق نخوانده و فقهاء غیر احناف و حقوق دانان معاصر عقامت زوج را ضرر و اسباب تفریق گفته اند.

این استهدائیه در جلسه هئیت رهبری دیوانهای استیناف تحت غور همه جانبه قرار داده شد. در این جلسه تصویب گردید که این دعوی پیش آمده یک معضله عمومی و قانونی بوده است. هئیت رهبری دیوان های ریاست

٩٠٣. جهت مطالعۀ مفصل در مورد تفریق قضایی به سبب عیب جنسی و مرض شوهر ر. ک: نظام الدین عبدالله (٢٣٩٧). شرح قانون مدنی افغانستان، حقوق فامیل، جلد (١)، بخش تفریق قضایی، چاپ ششم، کابل: انتشارات سعید.

محکمه استیناف ولایت با مطابقت به نظر هئیت قضائی دیوان مدنی و حقوق عامه ریاست محکمه ابتدائیه شهری ولایت بدخشان عقامت زوج را ضرر و اسباب تفریق می دانند.

با آن هم موضوع قابل استهداء می باشد. طبق هدایت فقره سوم ماده ششم طرز العمل استهداآت بعد از نظر هئیت رهبری دیوان های ریاست محکمه استیناف به مقام محترم عالی ستره محکمه تقدیم شد. در زمینه خلأ این معضله رهنمائی لازم و رهنمود قانونی بفرمایند.».

راجع به موارد فوق الذکر مدققین قضائی چنین ابراز نظر نمودند: مادۀ (۱۷٦) قانون مدنی در مورد تفریق به سبب عیب چنین صراحت دارد: «زوجه وقتی می تواند مطالبه تفریق نماید که زوج مبتلا به مرضی باشد که اعاده صحت وی غیر ممکن یا مدت طولانی برای معالجه او لازم باشد، به نحوی که معاشرت با زوج بدون ضرر کلی متعذر باشد».

در ماده فوق الذکر برای صحت دعوی تفریق به سبب عیب دو شرط درنظر گرفته شده است:

زوج مبتلا به مرضی باشد که باعث ایجاد ضرر در معاشرت زوجیت گردد.

مرض باید قابل علاج نباشد و یا حد اقل مدت طولانی (بیشتر از یکسال) برای علاج آن لازم باشد.

بنابراین، از این که عقامت زوج که در نتیجه با خصی بودن یکسان است در اهداف معاشرت زوجیت از جمله تولید نسل باعث ضرر می گردد. بنابراین، از جمله امراضی شمرده می شود که موجب صحت دعوی تفریق به سبب عیب پیشبینی گردیده است.

موضوع در جلسه مورخ ۱۳۹٤/۱/۱۱ شورای عالی ستره محکمه گزارش یافت. بالاثر طی مصوبه شماره (٦۰) چنین هدایت صادر گردید:

نظر ریاست محترم تدقیق و مطالعات تائید شد به معرجعش اخبار گردد. مراتب فوق طی نامه شماره (۹) مورخ۱۳۹٤/۱/۲۵ به ریاست محکمه استنیاف ولایت بدخشان اخبار و بدین وسیله طور متحدالمال تعمیم شد تا ریاست های محاکم استیناف ولایات با رعایت آن اجراآت شان را عیار نموده موضوع را به محاکم مربوط خویش نیز اطلاع دهند.

حال که دانسته شد رویۀ قضایی در نظام حقوقی افغانستان چگونه ایجاد می گردد، در پاسخ به سؤال دوم باید گفت که: در اصطلاح حقوقی عبارت از «صدور آراء متعدد توسط محاکم در موضوع واحد و تأیید آن توسط مرجع عالی قضایی است.».[۹۰٤] با در نظرداشت این تعریف رویۀ قضائی در نظام حقوقی افغانستان بر نظریه ای اطلاق می گردد که توسط شورای عالی ستره محکمه جمهوری

۹۰٤. حسین آراسته و دیگران (۱۳۸۹). در بارۀ علم حقوق، چاپ اول، تهران: نشر کتاب، ص ۱۱.

اسلامی افغانستان تصویب گردیده و ضمن متحد المآل به محاکم تحتانی ارسال گردد. پرسش این است که متحدالمآل چیست؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت که متحد المآل اسم مرکب است و از دو کلمهٔ متحد و مآل گرفته شده است. متحد به معنی واحد و یکپارچه است. مآل از «آل یأول أولاً» گرفته شده است که در لغت به معنی عودت و برگشت به مرجع واحد می باشد. در نظام حقوقی افغانستان متحدالمآل را باید به طور جداگانه در نظام اداری و قضایی تعریف کرد. در اصطلاح حقوق اداری، به مکاتیب متعدد که دارای موضوع و مرجع واحد باشد، متحدالمآل می گویند. در اصطلاح قضایی نیز این تعریف صادق است. بنابراین، در اصطلاح قضایی نیز متحدالمآل عبارت از اسنادی اند است که طی آن تجویز مقام ذیصلاح ستره محکمه در زمینه توضیح، تفسیر و توجیه قوانین و رویه های قضائی به محاکم تحتانی ابلاغ می‌گردد.[۹۰۵]

اهمیت رویهٔ قضایی این است که رعایت متحدالمآل‌های قضائی ستره محکمه باعث توحید رویهٔ قضایی و تطبیق بلاانحراف و یکسان قوانین می شود. متحدالمآل های ستره محکمه در مجلهٔ قضاء به صورت ماهوار و در نشریهٔ میزان در هر ده روز یکبار نشر می گردد.

از سال ۱۳۸۵ هـ تا اخیر سال ۱۳۸۸ هـ ش، ۲۳۱ متحدالمآل از طریق ادارات ذیصلاح ستره محکمه به محاکم صادر شده است که از آن جمله ۵۰ موضوع آن در سال۱۳۸۵ هـ ش، ۷۵ موضوع آن در سال ۱۳۸٦ هـ ش و ٦٤ موضوع آن در سال ۱۳۸۸ هـ ش تعمیم یافته است.[۹۰٦]

مبنای رویهٔ قضایی قانون تشکیلات و صلاحیت قوهٔ قضائیه مصوب ۱۳۹۲ منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۱۱۰۹ است. مادهٔ ۳۱ فقرهٔ ٦ این قانون در این خصوص می گوید: «شورای عالی ستره محکمه در ساحهٔ قضائی دارای وظایف و صلاحیت های ذیل می باشد: ٦- بررسی استهداآت و ارایهٔ توضیحات برای محاکم به منظور تطبیق سالم قانون و تأمین وحدت رویهٔ قضائی.». طبق نص این ماده رویهٔ قضایی عنوان یکی از منابع حقوق به رسمیت شناخته شده است.

۹۰۵. نقل از: محمد عثمان ژوبل (۱۳۹۰). مجموعهٔ متحدالمآل ها، مصوَّبات و رهنمود های سترهٔ محکمهٔ ج. ا. ا (۱۳۸۵- ۱۳۸۹)، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نبراسکا، صص ۹- ۱۴.

۹۰٦ . نقل از: همان، محمود عثمان ژوبل، صص ۹- ۱۴.

ز

زانی Adulterer

زانی اسم فاعل از ریشهٔ «زنـی» گرفتـه شـده است که در لغت به معنی مرد زناکار است.[۹۰۷] به نظر می رسـد در اصـطلاح حقـوق مـدنی، زانی بر مردی اطلاق می شود که بـدون رابطـهٔ شرعی و قانونی با زنی جماع نماید.

زنا Adultery

زنـا در لغـت بـه معنـی وطـی، مجامعـت، همبسـتر شـدن زن و مـرد بـا طـور نامشـروع است.[۹۰۸] مادهٔ ۶۴۳ کُد جزا در تعریف زنا می گوید: «(۱) زنا عبارت از مقاربت جنسـی زن و مردی است کـه بـین آن هـا رابطـه زوجیـت موجود نباشد؛ و (۲) به مقصد این ماده، جماع با دخول اندام تناسلی مـرد در قبـل زن بـه هـر اندازه ای که باشد، محقق می‌شود.». قُبل اندام تناسلی پیش زن و خلاف دُبر است.[۹۰۹]

زواید Excess/ acreditons and benefits

زواید جمع زاید است که در لغت بـه معنـی افزون شونده، زیاد شونده، نمو کننده، افـزون و اضافه است.[۹۱۰] همچنـین، زایـد در لغـت بـه معنی اضافه و اضافی اسـت.[۹۱۱] در اصـطلاح حقوق مدنی، به هر چیزی که زاید باشد و جزء اصلی چیزی نباشد زاید گویند[۹۱۲] مانند: شیر و پشم حیوان و میوهٔ درخت.

زوج Husband

زوج در زبان عرب به معنای همسـر اسـت و بنابراین هم بر زن و هم بر شـوهر اطـلاق مـی شود و مؤنث نـدارد. معنـی دیگـر زوج شـوهر است. به شوهر قانونی و شرعی یک زن که با او

907. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۸/ ۸/ ۲۰۱۶).
908. Ibid. (Last visti: Decmber,17, 2107).
909. Ibid, (Last visti: Decmber,17, 2107).

۹۱۰. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۵۲۵.
911. https://www.vajehyab.com (Last visit: 13/ 8/ 2016).
912. Ibid, (آخرین بازدید ۳/ ۳۰/ ۲۰۱۶).

خویشـــاوندی ســـببی زناشـــوهری دارد، زوج گویند.[۹۱۳]

زوجه Wife

زوجه اسم مؤنث زوج به معنای زن، جفت و همسر است. در فقه و حقـوق بـه زنـی کـه بـه موجب رابطهٔ سببیت (عقد شرعی و قانونی) در قید نکاح مردی باشد، زوجه گویند.[۹۱٤]

زیادت Addition

زیادت در لغت به معنـی افزونـی، افـزون شدن، زیاد شدن و بسیار شدن اسـت.[۹۱۵] ایـن اصطلاح در ق. م در مورد ثمـن، مهـر، نفقـه، موصی به و نظیـر اینهـا اسـتعمال شـده اسـت مانند زیادت ثمن، زیادت مهر، زیادت نفقـه و نظیر اینها.

زوجین Couple

به زن و مردی که بـا رعایـت احکـام شـرع و قانون برای زندگی مشترک و روابط زناشـویی و ایجاد خانواده با همـدیگر ازدواج کـرده باشـند «زوجان» و یا «زوجین» می گویند.[۹۱٦]

---

۹۱۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۶۱.

۹۱٤. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۰۶۲.

915. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2106).

۹۱٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۶۲.

س

سارق Stealer

سارق اسم فاعل از ریشهٔ «سرق» گرفته شده است که در لغت به معنی دزد است. در اصطلاح حقوقی سارق شخصی است که مال منقول دیگری را بدون رضایت او به طور خفیه می دزدد (ر. ک: سرقت).

ساقط Averted

ساقط از ریشهٔ «سقط» گرفته شده است که در لغت به معنی سقوط کرده است. در اصطلاح حقوق مدنی، ساقط عبارت از حقی است که سقوط کرده است، مانند اسقاط مهر، اسقاط حق، اسقاط حق اقامهٔ دعوی و نظیر اینها.[۹۱۷]

سببGround /cause

سبب در لغت به معنی ریسمان و آنچه به وسیلهٔ آن به دیگری پیوسته شوند، علت، وسیله، طریق، طناب، دست آویز، انگیزهٔ، جهت، دلیل، منبع و موجب است. در اصطلاح حقوقی تعاریف ذیل برای سبب وجود دارد:

۱) سبب هر چیزی است که به وسیلهٔ آن چیز دیگری را به دست می آورند.

۲) سبب امری است که باعث ایجاد امر دیگر می شود.[۹۱۸]

سبب خارجی External cause

سبب خارجی، سببی است که خارج از ارادهٔ شخص است. به نظر می رسد مصداق های سبب خارجی اسباب مجبره (قوهٔ قاهره) و حادثهٔ غیرمترقبه است (ر. ک: قوهٔ قاهره یا فورس ماژور، و حادثهٔ غیرمترقبه).

سبب عقد Cause of contract

به سبب در انگلیسی «cause» **و** «motive» **می گویند. در ادبیات دری بسیاری از حقوقدانان به عوض کلمهٔ سبب کلمهٔ علت[۹۱۹] و جهت معامله را نیز**

۹۱۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۰۶۹.

۹۱۸ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۹۶۵.

۹۱۹. ر.ك: ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲۳۰؛ سید حسن

استعمال نموده اند. سبب در لغت به معنی ذریعه، علت، جهت، طریق، وسیله و دست آویز است که جمع آن اسباب است.[۹۲۰]

به نظر می رسد سبب در ق. م در مفهوم علت، مقصد و انگیزهٔ عقد استعمال شده است. در بارهٔ تعریف اصطلاحی سبب مادهٔ ۵۹۱ ق. م. ا می گوید: «سبب عبارت از مقصد اصلی ای است که عقد وسیله مشروعِ رسیدن به آن قرار گرفته باشد». به نظر می رسد این تعریف مقتبس از تعریف حقوقدانان فرانسوی است. زیرا، حقوقدانان فرانسوی به این عقیده اند که: سبب عبارت از مقصود بلافاصله و مستقیمی است که متعهد را به وادار به تعهد می نماید، به گونه ای هرگاه اشتیاق رسیدن به آن مقصود برای متعهد نبود هیچگاه خود را دچار بار سنگین تعهد نمی نمود.[۹۲۱] به عبارت دیگر: سبب عقد امری است که بخاطر رسیدن به آن شخص خود را ملتزم می کند و به ملاحظهٔ عوض متقابل و فراهم آمده در هر عقد محدود و خلاصه می شود چنانکه در عقد بیع، سببِ تعهدِ فروشنده به انتقال مال، دست یافتن به قیمت است و سبب تعهد خریدار به پرداخت ثمن و دارا شدن مبیع.[۹۲۲]

سبب مجبره Forcing cause/ ground

سبب مجبره هر سببی است که شخص را اجبار به فعل یا ترک فعل نماید است مانند سیل، زلزله، مرگ، مریضی و نظیر اینها.

سد ذرایع Blockage of the means

«سد» در لغت به معنی بستن و جلوگیری کردن است و «ذرایع» جمع «ذریعة» است و به معنای وسیله است. در اصطلاح اصولی، سد ذرایع به معنای جلوگیری کردن از هر کاری است که به حسب عادت منجر به مفسده ای می‌گردد.[۹۲۳]

سدس One sixth

سدس در لغت به معنی یک ششم است. در اصطلاح حقوق مدنی، سدس یکی از سهم های معین شرعی- قانونی است.[۹۲٤]

امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۱)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۲۱۸؛ و عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۲۷۸.

۹۲۰. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۷۱۴.

۹۲۱. سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۱)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۲۱۹؛ عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۲۷۸.

۹۲۲. سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، صص ۲۱۸ و ۲۱۹.

923. http://wikifeqh.ir (last visit: 5/5/ 2018).

۹۲٤. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۷٤،۱۰،۱۰- ۷۷۵۲؛ و محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰ ق.). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، صص ۶۳۵- ۶۳۷؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۵۵؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (____). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۹۹؛ عبدالعظیم بن ندوی (۱۳۸۴). مختصر فقه، مترجم: عبدالله محمدی، پشاور، پاکستان، انتشارات مکتبه علم و فرهنگ، صص ۵۶۵- ۵۶۹.

سرقت Stealing

سـرقت در لغـت بـه معنـی دزدی کـردن است.[۹۲۵] شخصی که سرقت می نماید سارق، مالی که سرقت می شود مسروقه، شخصی کـه مال او سـرقت مـی شـود را مسـروقه منـه مـی گویند. مادۀ ۶۹۹ کُد جـزا در تعریـف سـرقت می گوید: «سـرقت عبـارت اسـت از گـرفتن مال منقول ملکیت غیر، بـدون رضـایت و بـه مقصد تملک.».

سرقفلی

سرقفلی اسم مرکب است و در حقوق مـدنی افغانستان یکی از مصادیق عقود نامعین اسـت و در قوانین افغانسـتان تـاکنون تعریـف نشـده است. طبق عرف سرقفلی عقدی مرکب از بیع و اجاره به نظر مـی رسـد. بـه نظـر مـی رسـد سرقفلی عقدی است کـه بـه موجـب آن بـایع علاوه براین که امتیاز دوکان را می خرد، ماهوار یک مقدار معین پول به عنوان کرایه به مشـتری می دهد.

سرپرستی Caretaking

سرپرست در لغت به معنی نگهبان، کسی که در اداره به جای رئیس کار بکند است که به این عمل سرپرستی می گویند.[۹۲۶] به نظر می رسد در حقوق اداری سرپرست به مـأموری اطـلاق می شود که علاوه بـر وظیفـه خـویش، وظیفـه دیگری را نیز اجرا می نماید. با قیاس بـه آنچـه گفته شد، به نظـر مـی رسـد «سرپرسـتی» در حقوق اساسی افغانستان وظیفه ای است که در صورت غیاب رئیس جمهور، معـاون اول و یـا معاون دوم رئیس جمهور آن را علاوه بر وظیفـه خویش به عهده می گیرد.

سرمایه Capital

سرمایه در لغت به معنـی دارایـی و ثـروت و آنچه کسی از نقد و جنس دارد، پول، دسـتمایه و رأس المـال اسـت. بـه نظـر مـی رسـد در اصطلاح حقوق مدنی سرمایه عبارت اسـت از پول یا کالایی که توسط آن فرد یا شرکا تجـارت می نمایند.[۹۲۷]

سقط جنین Abortion

سقط جنین مرکب از دو کلمه است سـقط و جنین (ر. ک: جنین). سقط در لغت بـه معنـی مردن، تلف شدن و ضایع شـدن اسـت.[۹۲۸] در اصطلاح حقوقی، سقط جنین عبارت از خارج شدن بچۀ نارس یا مرده قبل از فرا رسیدن موعد ولادت که معمولاً نُه ماه می باشـد. در فقـه بـه سقط جنین اجهاض مـی گوینـد. اجهـاض در لغت به معنی سقط یـا القـاء جنـین نـاقص از لحـاظ خلقـت و یـا زمـان اسـت کـه مفهـوم

925. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/ 1/ 2018).

۹۲۶. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۷۲۸.

927. https://www.vajehyab.com (Last visit: 28/ 8/ 2016).

928. Ibid, (Last visit: 28/ 8/ 2016).

اصطلاحی اجهاض نیز همین معنی را افاده می نماید. [۹۲۹]

سقوط Collapse/drop/avert

سقوط در لغت به معنی افتادن است. [۹۳۰] در اصطلاح حقوقی، سقوط عبارت از پایان یافتن حق است.

سفه Stupidness

سفه در لغت به معنای جهل، نادانی و کم خردی است و در اصطلاح شرعی عبارت است از تصرف در اموال بر خلاف مقتضای شرع و عقل باوجود موجودیت عقل.

سفیه Stupid

سفیه در لغت به معنی نادان، ابله، احمق، بی شعور و کم خرد است.[۹۳۱] مادۀ ۹۴۶ مجلۀ الاحکام در تعریف سفیه می گوید: «سفیه: کسی است که مال خویش را بیجا به مصرف رساند و در مصارف مال اسراف نماید و از طریق اسراف مال خود را ضایع سازد و تلف نماید. کسانی که در داد و گرفت خویش غفلت می ورزند و در تجارت بلد نیستند و از روی نافهمی و بی پروایی تجارت می نمایند و از جملۀ سفهاء محسوب می شوند.».

سکر Intoxication

سُکر در لغت به هر چیزی که مانع بهره مندی شخص از خِرد او در حالت عادی؛ یعنی: عدم جنون، بیهوشی و امثال اینها گردد گویند. در اصطلاحی فقهی سکر، به پوشیده ماندنِ عقل در اثر خوردن مواد مسکر اعم از مایع و جامد سُکر گویند. سکر به دو نوع است:

۱) سکر مباح: سکری مباح است که در اثر مصرف دواهای مجاز برای رفع ضرورت برای انسان حاصل می شود، یا شخص مواد مسکر را در حالت اضطرار، اکراه و یا بدون علم استعمال می نماید که حکم این نوع سکر، تابع حکم شخص مغمی علیه است که مانع صحت تمام تصرفات می گردد.

۲) سکر محظور: سُکر محظور، سکری است که در اثر شرابخواری برای انسان حاصل می شود. [۹۳۲]

سکران Drunk/ intoxicated

سکران در لغت به معنی مست و مخمور است. [۹۳۳] در اصطلاح حقوقی، سکران عبارت

۹۲۹. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۵۶؛ یوسف قرضاوی (۱۳۷۷). حلال و حرام در اسلام، مترجم: ابوبکر حسن زاده، چاپ پنجم، پشاور: انتشارات کتاب، ص 248 سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص 1449 و 1450؛ و وهبة زحیلی (۱۳۸۵). فقه خانواده در جهان معاصر، مترجم: عبدالعزیز سلیمی، تهران: نشر احسان، ص 163.

930. https://www.vajehyab.com (Last visit: 11/1/2018).

931. Ibid, (آخرین بازدید ۶/ ۱۰/ ۲۰۱۷).

۹۳۲. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۱۲۸- ۱۳۰.

933. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/ 1/ 2018).

از آدمی است که به دلیل مواد مسکر قوهٔ عقل را از دست داده است.

سکوت Silence

سکوت از ریشهٔ «سکت» گرفته شده است که در لغت به معنی خاموشی و خاموش شدن است.[۹۳۴] در اصطلاح حقوق مدنی سکوت، وضعیتی است که شخص به طور صریح ارادهٔ خود را بیان نمی کند و کاری هم انجام نمی دهد که، به طور غیرمستقیم، بتوان ارادهٔ اش را استنباط کرد.[۹۳۵] به عبارت دیگر: سکوت در اصطلاح عبارت از ترک کلام با وجود سخن گفتن است.[۹۳۶]

سلف Predessossor

سلف در لغت به معنی پیشینیان، گذشته، کسی که در گذشته می زیسته، پیشین، قبلی، سابق، گذشته، جد و نیا است که جمع آن اسلاف است. به نظر می رسد اسلاف عبارت اند از کسانی که قبلاً می زیسته اند.[۹۳۷]

سلم Advance sale of fruit in blossom

سلم که سلف نیز نامیده می شود، در لغت به معنی اِعطاء و[۹۳۸] پیش پرداخت بهاء است.[۹۳۹] در بیع سلم به خریدار «مُسلِم» یا «ربُّ السّلم»، به فروشنده «مسلم اِلیه»، به مبیع فروخته شده، «مسلم فیه» و بهای مبیع را «رأس المال» و سرمایه را «سلم» می گویند.[۹۴۰] مادهٔ ۱۱۲۴ ق. م در تعریف سلم می گوید: «سلم، عبارت است از بیع ثمن آجل به ثمن عاجل.». آجل در لغت به معنی آینده، مهلت دار، مدت دار و دیررس است.[۹۴۱] عبارت «ثمن آجل» به نظر می رسد که در نص این اشتباه نوشته شده است. به نظر می رسد این عبارت «مثمن آجل» است. زیرا، در سلم مشتری پول را به صورت عاجل می پردازد و مثمن یعنی میوه باغ یا حاصلات را در آینده تسلیم می شود. به حیث مثال، اگر احمد میوه باغ درختان محمود را زمانی که میوه ها در شگوفه اند دو لک افغانی خریداری نماید و پول را پرداخت نماید، دو لک افغانی ثمن عاجل و میوه باغ مثمن آجل است. فقهای حنفیه در تعریف سلم می گویند: سلم عبارت

---

۹۳۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۸۶.

۹۳۵. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲۶۱.

۹۳۶. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۸۶.

937. https://www.vajehyab.com (Last visit: 28/ 8/ 2016).

۹۳۸. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۵)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۱۹۱.

۹۳۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۴)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۹۱.

۹۴۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۴)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۹۱.

941. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱۰/ ۲۰۱۸/۵).

از بیع آجل به عاجل است. بـه عبـارت دیگـر: سلم عبارت از بیعی است که در آن ثمن پـیش از مثمن پرداخت شده و مثمن تا مـدت معـین در ذمهٔ بایع می ماند و بـرای مـدتی معینـی بـه تأخیر می افتد. [۹٤۲] مادهٔ ۱۲۳ مجلـهٔ الاحکـام در تعریف سلم می گوید: «سـلم عبـارت بیـع مؤجل به معجـل اسـت.». تعریـف مؤجـل و معجل در بالا گذشت.

سن Age

سن در لغت به معنی سـال هـای زنـدگانی و عمر است. در اصطلاح به میزان سال هایی که از زندگانی و عمـر انسـان گذشـته باشـد سـن گویند. [۹٤۳]

سناتور Senator

سـناتور از کلمـهٔ انگلیسـی «Senator» و فرانسوی «Senateur» به عاریت گرفتـه شـده است که در لغت به معنی عضو مجلس سـنا و نمایندهٔ مجلس اعیان اسـت. [۹٤٤] بـه نظـر مـی رسد در اصطلاح حقـوق اساسـی افغانسـتان، سناتور عضو مشرانو جرگه است.

سنت Tradition

سنت در لغت، به معنی طریقـه و راه و روش و سـیرت اسـت، چـه خـوب و چـه بـد و در اصطلاح اصول فقه سنت، عبـارت از گفتـار و کردار و تقریری اسـت کـه از رسـول اللـه ﷺ سرزده است. [۹٤٥]

سند Document

سند در لغت به چیزی گفته می شود که به آن اعتماد کنند، مدرک مستند و نوشته ای که قابل استناد باشد و نیز نوشته ای که قـرض کسـی را معین سازد یا مطلبی را ثابت نماید که جمع آن اسـناد اسـت. [۹٤٦]ق. م و ق. ا. م. م تعریفـی از سند ارایه نکرده اند و صرف اسناد را به دو نـوع رسـمی و عرفـی تقسـیم نمـوده انـد. امـا، حقوقـدانان سـند را بـه اعتبـار عـام و خـاص تعریف نموده اند:

۱) تعریف سند در معنی عـام: بـه معنـی عام، سند عبارت از هـر تکیـه‌گـاه و راهنمـای مورد اعتماد است که بتواند اعتقاد دیگران را به درستی ادعا جلب کند، خواه نوشـته باشـد یـا گفته و اماره و اقرار؛ چنان کـه گفتـه مـی‌شـود فلان خبر یا حدیث دارای سند معتبر اسـت و مقصود این است که شخصیت‌هـای معتبـر و مورد اعتمادی آن را نقل کرده حاند.

---

۹٤۲. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۵)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۱۹۱؛ وهبة الزحيلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۶۰۳.

۹٤۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۹۴.

944. https://www.vajehyab.com (Last visit: 25/12/2016).

۹٤٥. داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، صص ۱۷۰ - ۱۷۲.

۹٤٦. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۷۵۶؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۵۸۷.

از همین رو، در اصطلاح فقه اسلامی روات، یک حدیث را سند گویند. سند به معنی طریق متن است و منظور از متن، متن حدیث است که آنرا لفظ حدیث گویند و معنی سند به طریق متن برای آن است که دانسته شود حدیث، مأخوذ از قول چه کسی است. همچنین است وقتی که گفته می‌شود فلان سند تاریخی دربارهٔ رویدادی ارایه شد، یا ادعای مدعی مستند به دلیلی نیست و مانند اینها.

۲) تعریف و ارکان سند در معنی خاص: سند به معنی محدود عبارت است از هر نوشته که در مقام اثبات دعوی یا دفاع قابل استناد باشد. بر طبق این تعریف، دلیلی سند محسوب می شود که دارای شرایط و ارکان ذیل باشد:

۱ - نوشته باشد: با این قید، تمام وسایل ای که به صورت مکتوب در نیامده است از تعریف خارج می شود. نوشته نیز به هر علامت یا خطی گفته می شود که بر روی سطحی نمایان باشد. ممکن است نوشته مذکور به صورت متداول و یا به صورت رمز باشد و ممکن است بر روی کاغذ، پوست حیوانات، لوح گلی، سنگ، صفحهٔ فلزی و یا هر چیز دیگری نوشته و یا حک شده باشد. نوشته مذکور ممکن است به صورت برجسته یا فرو رفته در سطح و یا هم سطح آن باشد چه بسا نوشته های یافت شود که در حالت معمولی و یا با چشم غیر مسلح قابل ملاحظه نباشد و به وسیلهٔ عملیاتی خطوط نامرئی مرئی گردد و یا خطوط بسیار ریزه نیز به وسیلهٔ ذره بین و یا با استفاده از عینک های مخصوص قابل ملاحظه گردد.

البته آنچه معمول و متعارف است نوشته هایی است که به خط رایج زمان و بر روی کاغذ نگارش می گردد هر چند این امر به معنای نفی سایر انواع از سند که ممکن است یافت شود نیست. سند لزوماً ضرورت ندارد به صورت نوشته های مذکور باشد بلکه ممکن است حسب مورد، نقشه های ثبت املاک و یا حتی چوب خط های مرسوم در بین مردم بتواند به عنوان سند مورد استناد قرار گیرد.

۲ - قابل استناد باشد: نوشته ای که به منظور تحقق بخشیدن و اثبات واقعهٔ حقوقی تنظیم می شود، در اصطلاح سند نامیده می شود. بنابراین، هدف از تنظیم سند تأمین امکان استناد به آن است. به همین جهت قابلیت استناد در آن شرط شده است.

۳ - امضاء داشته باشد: البته در عین حال نوشته برای آنکه قابل انتساب به شخص باشد باید به وسیلهٔ او امضاء شده و یا اثر انگشت و یا مهر مخصوص شخص مبنی بر تأیید مفاد سند در همان سند و یا سند جداگانه ای که موید ادعا باشد وجود داشته باشد در غیر این صورت به لحاظ عدم قابلیت انتساب به شخص، قابلیت استناد در مقابل آن شخص را نیز از دست خواهد داد. [۹۴۷]

---

۹۴۷. ناصر کاتوزیان (۱۳۹۵). اثبات و دلیل اثبات، جلد (۲)، تهران: نشر میزان، صص ۲۷۴- ۲۸۰؛ سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۶)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، صص ۶۵؛ و محمد عالم

مادۀ ۴ جزء ۳۱ قانون اجراآت جزایی در تعریف سند در حوزۀ حقوق جزا می گوید: «اسناد: اوارقی است که حاوی معلومات رسمی یا خصوصی به شمول اوراق تحقیق، گزارش اهل خبره، قرار یا حکم محکمه، نوشته ها، کتاب و یا امثال آن می باشد.».

سند رسمی Official document

مادۀ ۹۹۱ فقرۀ اول ق. م در تعریف سند رسمی می گوید: «(۱) سند رسمی ورقی است که مؤظف عمومی یا کارکنان خدمات عامه به اساس احکام قانون در حدود صلاحیت اختصاصی خویش آنچه را به حضور شان گزارش می یابد یا از اشخاص ذیعلاقه کسب می کند، در آن درج و ثبت نموده باشند؛ و (۲) در صورتی که ورق مذکور صفت سند رسمی را کسب ننموده، مگر اشخاص ذی علاقه به آن امضاء، مهر یا نشان انگشت نموده باشند، حیثیت سند عرفی را دارد.». از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که: برای اینکه سند رسمی تلقی گردد باید دارای سه شرط و رکن باشد:

۱) سند توسط مؤظف عمومی یا کارکنان خدمات عامه نوشته شده باشد: مؤظف عمومی یا کارکنان خدمات عامه عبارت از اشخاصی است که از سوی دولت به انجام کاری مأمور شده است. کلمۀ مؤظف خدمات عامه شامل تمام اشخاصی می شود که در ادارات دولتی توظیف شده اند، مانند: قاضی، محرر، مؤظفین پوهنتون ها، کارمندان شاروالی ها، ادارات حکومتی و امثال اینها.

۲) رعایت احکام قانون: شرط دوم تحقق سند رسمی این است که سند مطابق احکام قانون تحریر شده باشد. به عنوان مثال، در نظام قضایی افغانستان برخی اسناد رسمی وجود دارد که شکل، محتوا و ادبیات آن از قبل تعیین شده است، مانند: قبالۀ بیع بات، قبالۀ جایزی، رسید قبالۀ بیع جایز، حجت قرض حسن، تملیک خط، تقسیم خط، اجاره خط، اصلاح خط، خلع نامه، وکالت بالاقرار، وکالت بالشهود، نفقه خط، ضمانت خط، وصایت خط، اقرار خط و امثال اینها.[۹۴۸]

۳) سند باید توسط مؤظف خدمات عامه در حدود صلاحیت اختصاصی اش نوشته شده باشد: شرط سوم تحقق سند رسمی این است که موظف خدمات عامه دارای صلاحیت اختصاصی باشد. به نظر می رسد شرط سوم ناظر بر اصل عدم صلاحیت که یکی از اصول حقوق عامه است، می باشد. طبق این اصل هیچ فردی در اداره صلاحیت ندارد مگر به موجب قانون. در صورت عدم داشتن صلاحیت و اجراآت، چنین اجراآتی باطل و قابل اِبطال است. صلاحیت در لغت به معنی صالح بودن، شایسته بودن، شایستگی، سزاوری و اهلیت است. در اصطلاح

ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه، ص ۲۷.

۹۴۸. جهت مشاهدۀ اسناد رسمی مذکور ر.ک: عبدالباقی (____). رهنمای وثایق و سجلات، قندهار: مکتب محمدیه.

صلاحیت عبارت از اختیار و اجازه ای است که قانون به مقام عمومی غرض اجرای امور محوله اعطاء می نماید.[۹۴۹]

سند عرفی Customary document

مادۀ ۹۹۱ فقرۀ دوم ق. م در تعریف سند عرفی می گوید: «(۲) در صورتی که ورق مذکور صفت سند رسمی را کسب ننموده، مگر اشخاص ذی علاقه به آن امضاء، مهر یا نشان انگشت نموده باشند، حیثیت سند عرفی را دارد.». همچنین، مادۀ ۲۷٦ ق. ا. م. م در این مورد به صراحت حکم می نماید که: «اسناد رسمی که در ترتیب و تنظیم آن شروط و احکام قانون رعایت نشده باشدحیثیت اسناد عرفی را دارد.».[۹۵۰] از جمع این دو مواد می توان چنین نتیجه گرفت که: اسناد عرفی اسنادی است که توسط اشخاصی که مؤظف خدمات عامه نیستند تحریر گردیده و یا توسط مؤظف خدمات عامه تحریر گردیده، اما تحریر آن در حدود صلاحیت اختصاصی مؤظف خدمات عامه نبوده و یا در تحریر آن احکام ناظر بر تحریر اسناد رعایت نگردیده است.[۹۵۱] بنابراین، در صورت فقدان و یا عدم رعایت هر یک از شروط مذکور سند رسمی از اعتبار سند رسمی ساقط گردیده و سند عرفی تلقی می گردد.

سواد Copy

سواد به معنی سیاهی، نوشته و رونوشت و کاپی است.[۹۵۲] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی سواد عبارت از کاپی و رونوشت یک سند است.[۹۵۳]

سوانح کاری Curriculum vitae/ employment record

سوانح جمع سانحه است که در لغت به معنی اتفاقات، حوادث و بلایا است.[۹۵٤] در اصطلاح حقوقی سوانح در مفهوم لغوی استعمال نمی شود. در اصطلاح حقوقی اداری

---

۹٤۹. جهت مطالعۀ مفصل در مورد اصل عدم صلاحیت ر. ک: مهدی هداوند و علی مشهدی (۱۳۹۰). اصول حقوق اداری، چاپ دوم، تهران: انتشارات خرسندی، ص ۱۱۲.

۹۵۰. جهت مطالعۀ بیشتر در بارۀ تعریف و شرایط اسناد رسمی ر. ک: عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۳)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۱۱- ۱۴۲؛ محمد عالم ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه،صص ۲۹- ۳۲؛ ناصر کاتوزیان (1395). اثبات و دلیل اثبات، جلد (2)، تهران: نشر میزان، صص ۲۹۰- ۲۹۴؛ و سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۶)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، صص ۶۷- ۷۰.

۹۵۱. جهت مطالعۀ بیشتر در بارۀ تعریف و شرایط اسناد رسمی ر. ک: عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۳)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص۱۱۱- ۱۴۲؛ محمد عالم ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه،صص ۲۹- ۳۲؛ ناصر کاتوزیان (1395). اثبات و دلیل اثبات، جلد (2)، تهران: نشر میزان، صص ۲۹۰- ۲۹۴؛ و سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۶)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، صص ۶۷- ۷۰.

۹۵۲. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۵۸۹؛ و محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۳)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژۀ ۸۲۴۴.

953. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۸/ ۲۰۱۶/۸).

954. Ibid, (Last visit: 28/ 8/ 2016).

به نظر می رسد سوانح مجموعهٔ اتفاقات و حوادثی است که در زندگی انسان واقع گردیده است و در سندی به نام سوانح معمولاً توسط ریاست منابع بشری ترتیب می گردد.

سوگند Oath/ swear

ق. م و ق. ا. م . م تعریفی برای سوگند ارایه نکرده اند. در اصطلاح فقهی به تأکید گذاردن بر چیزی یا حقی یا سخنی نفیاً یا اثباتاً با یاد کردنِ نام خداوندﷻ و یا وصفی از اوصاف او یمین گویند. همچنین، در مقام اثبات قضایی، تعریفی ویژهٔ نیز در مورد سوگند ارایه شده است: «یمین عبارت از تأکید گذاردن بر ثبوت یا نفی حق در حضور قاضی و در مجلس قضاء با یاد کردن نام خداوندﷻ و یا برخی از اوصاف او با شرایط خاص.». [۹۵۵]

حقوقدانان تعاریفی متعددی برای یمین ارایه کرده اند. داکتر امامی در تعریف سوگند می گوید: سوگند عبارت است از گواه قرار دادن خداوندﷻ بر صحت گفتار یاد کننده. [۹۵۶]

داکتر کاتوزیان در تعریف سوگند می گوید: «اعلام اراده ای است که به موجب آن شخصی خدا ﷻرا شاهد صداقت خود در اظهارات و التزامات بیان شده می گیرد.». طبق این تعریف، سوگند اعلام اراده ای تشریفاتی است که به نام خداوندﷻ انجام می شود و اعلام کننده به تنها شاهد راستگویی خود را خداوندﷻ می سازد و بدین وسیله خود را در معرض مکافات قسم دروغ قرار می دهد. پس ، اثر نامتعارف این اعلام در محاکمات منوط به درجه ایمان گوینده به عالم غیب و عدل خداوندﷻ است.

بنابراین، سوگند اخبار تشریفاتی است که به موجب آن شخص خداوند ﷻرا بر صدق اظهاری یا عهدخود گواه می گیرد در حالی که علی القاعده نباید صرف گفتار اشخاص به نفع آنها قابل استناد باشد ترتیب اثر دادن به گفتاری که به قید سوگند باشد مبتنی بر جنبهٔ دینی سوگند یعنی ترس از خداﷻ است اگر چه نباید جنبهٔ دنیوی آن یعنی بیم از مجازات سوگند دروغ را دست کم نسبت به بعضی، از یاد برد. [۹۵۷] داکتر سنهوری در تعریف سوگند می گوید: «سوگند قولی است که یادکننده سوگند به عنوان دلیلی بر صدق گفتهٔ خویش و یا منجز گردانیدن امری در آینده بر خویش، به نحوی که: اگر آن را بشکند مستوجب عقوبت الهی می شود.». طبق این تعریف سوگند صرف یک عمل مدنی نیست، بلکه یک عمل دینی نیز است. همچنین، سوگند گاهی برای تأکید قول است و گاهی برای تأکید گذاردن بر وعده. [۹۵۸]

---

۹۵۵. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۰۶۳ و ۶۰۶۴.

۹۵۶. سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۶)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۲۲۵.

۹۵۷. ناصر کاتوزیان (1395). اثبات و دلیل اثبات، جلد (2)، تهران: نشر میزان، صص ۱۸۳ و ۱۸۴.

۹۵۸. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۳)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۵۱۴.

سوء استفاده از حق Abuse of power

به نظر می رسد سوء استفاده از حق عبارت از استفاده از حق است توسط صاحب حق به گونه ای که منجر به ضرر رسانید به غیر گردد مانند فسخ نامزدی بدون دلیل.

سوء استفاده از وظیفه Abuse of duty

مادهٔ ۴۰۳ کُد جزا در تعریف سوء استفاده از وظیفه می گوید: «هرگاه مؤظف خدمات عامه به منظور کسب منفعت نا مشروع برای خود یا شخص دیگری برخلاف قانون، عملی را اجرا یا از آن امتناع نماید، مرتکب سوء استفاده از وظیفه گردیده به حبس متوسط یا جزای نقدی از شصت هزار تا سه صد هزار افغانی، محکوم می شود.».

سوء نیت Bad faith

سوء نیت در لغت به معنی کج اندیشی و داشتن نیت بد است [۹۵۹] که در مقابل حسن نیت استعمال می شود. در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد سوء نیت عبارت است از قصد متعاقدین مبنی بر نیرنگ و فریب همدیگر.

سهم Share/ stake

سهم در لغت به معنی حصه، نصیب، قسمت و بخش است که جمع آن سهام است.[۹۶۰] در اصطلاح حقوق مدنی، به حصه و بهرهٔ هر وارث از ترکه، سهم یا سهم الارث می گویند.

سیاست Politics

سیاست به معنی اداره کردن امور حکومت، مراقبت امور داخلی و خارجی مملکت، اصلاح امور خلق، رعیت داری و مردم داری است.[۹۶۱] همچنین، واژه سیاست ریشه در زبان عرب دارد و از ساس، یسوس اخذ شده است و در معانی ذیل به کار رفته است:

۱) سست الرعیة السیاسة؛ یعنی: رعیت را سیاست کردم سیاست کردنی. این جمله وقتی به کار می رود که رعیت را به کاری امر و یا نهی کرده باشند.

۲) سوس فلان امور الناس؛ یعنی: فلان امور مردم را سیاست کرد.

۳) السیاسة: القیام علی الشیء بما یصلحه: یعنی: سیاست اقدام کردن به اصلاح یک چیز است.

٤) و ساس السلطان والوالی الرعیة؛ یعنی: سلطان و والی رعیت را سیاست نمود یعنی کار های رعیت را سرپرستی و تدبیر کرد.

۵) فهی بلمعنی اللغوی مطلق التدبیر و بالمعنی المصطلح التدبیر فی الامورالاجتماعی بالحکم و السلطة؛ یعنی سیاست در لغت به معنی مطلق تدبیر اما در

959. https://www.vajehyab.com (Last visit: 28/8/2016).

۹۶۰. ناصر کاتوزیان (1395). اثبات و دلیل اثبات، جلد (2)، تهران: نشر میزان، ص ۱۱۱۱.

۹۶۱ . همان، ناصر کاتوزیان، ص ۱۷۸.

اصطلاح تدبیر امور اجتماعی مربوط به حکومت و قدرت است.[۹٦۲] در مورد تعریف اصطلاحی سیاست میان صاحب نظران حقوق و علوم سیاسی اتفاق نظر وجود ندارد. در یونان سیاست را علم حکومت بر شهر می دانستند.[۹٦۳] نولی تعاریف گوناگون برای سیاست ارایه کرده است: ۱) سیاست هنر استفاده از امکانات است؛ ۲) سیاست حکومت کردن بر انسان ها است؛ ۳) سیاست مبارزه برای به دست آوردن قدرت است؛ ٤) همۀ فعالیت هایی که مستقیم یا غیرمستقیم با کسب قدرت دولت، تحکیم قدرت دولت و استفاده از قدرت دولت همراه است سیاست است.[۹٦٤]

سیاست داخلی و خارجی Internal and external policy of state

معمولاً سیاست خارجی را در برابر سیاست داخلی استعمال می نمایند. برخی از علمای علوم سیاسی در تعریف سیاست داخلی می گویند: رهبری صلح آمیز یا غیر صلح آمیز روابط میان افراد، گروه ها و احزاب در داخل یك کشور سیاست داخلی و روابط میان یك دولت با دولت های دیگر در عرصه جهانی سیاست خارجی است.[۹٦٥]

---

۹٦۲. ـــــ و دیگران (۱۳۷۹). دین و سیاست، چاپ اول، تهران: مؤسسۀ فرهنگی ثقلین، صص ۴۷ و ۴۸.
۹٦۳. عبدالرحمن عالم (۱۳۸۱). بنیاد های علم سیاست، چاپ نهم، تهران: نشر نی، ص ۲۳.
۹٦٤. همان، عبدالرحمن عالم، ص ۷۵.
۹٦٥. همان، عبدالرحمن عالم، ص ۳۰.

ش

شاکی Petitioner

شاکی در لغت به معنی شکایت کننده، معترض و گله مند است. در اصطلاح حقوقی، شاکی شخصی است که در محکمه شکایت می کند.[۹۶۶]

شاهد/ شهود Witness/ witnesses

شاهد اسم فاعل از ریشهٔ «شهد» گرفته شده است که در لغت به معنی گواه دهنده، گواه خبر قاطع و حاضر است که جمع آن شهود است. در اصطلاح حقوقی شاهد کسی است که به لفظ اشهد در حضور قاضی در مجلس قضا برای اثبات حقی گواهی بدهد.[۹۶۷]

شبهه Doubt

شبهه که جمع آن شبهات است از اشتباه گرفته شده است که در لغت به معنی شک، تردید و دودلی است. معنی اصطلاحی شبهه از معنی لغوی آن گرفته شده است. در اصطلاح حقوقی:

۱- شبهه امری است که نتوان حکم به صواب وخطای آن کرد.

۲- شبهه تردید بین امور حلال و حرام است.[۹۶۸]

شخص Person

شخص در لغت به معنی آدمی و انسان است که جمع آن اشخاص، اشخص و شخوص نیز می باشد.[۹۶۹] در اصطلاح حقوق مدنی تعاریف متعدد برای شخص ارایه شده است:

۱) شخص موجودِ است که دارای حق و تکلیف است.[۹۷۰]

---

966. https://www.vajehyab.com (Last visit: 21/ 5/ 2016).

۹۶۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۱۸.

968. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2018).

۹۶۹. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۸۹۷؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۶۸۴.

۹۷۰. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۶.

۲) به مفهوم عامتر: کس و یا چیزی که موضوع حق قرار گیرد، مانند: انسان، شرکت های تجاری، انجمن ها و دولت شخص نامیده می شود.[۹۷۱]

۳) به موجودی که از شخصیت حقیقی یا حقوقی برخوردار باشد شخص می گویند.[۹۷۲]

شخصیت Personality

اصطلاح شخصیت از حقوق اروپائی گرفته شده است که به معنی ذات هر شخص، خُلق و خوی مخصوص هر شخص است.[۹۷۳] به مفهوم مشخص تر: شخصیت از کلمهٔ یونانی «persona» گرفته شده است و آن نقابی بوده که بازیگران نمایشنامه ها در روم بر چهره های خویش می زدند. این نقاب دهانِ باز داشت و با صفحهٔ فلزی نازك که با صدای هنرپیشه طنین بیشتر می داد، رو پوش می شد. چون هر بازیگر نقش ویژهٔ به عهده داشت، همینکه تماشاچی آن نقاب را می دید آن بازیگر را می شناخت . از همین جهت، واژهٔ «persona» مفهوم «نقش» و سهم را به خود گرفت. چون هر کسی در اجتماع سهم و نقشی دارد، این ویژگی به این مفهوم مسمی گردید. کلمهٔ شخصیت در روانشناسی، جامعه شناسی و ... دارای مفهوم ویژه است.[۹۷۴] ولی، از نظر حقوقی به حالت تشخص شخص از اینکه موضوع حقوق و تکالیف است شخصیت گویند.[۹۷۵] به عبارت دیگر، شخصیت عبارت از صفت و شائستگی شخص است برای اینکه طرف و صاحب حق و تکلیف قرار بگیرد.[۹۷۶] هر یك از افراد انسان در جامعه دارای شخصیت است و می تواند به وسیلهٔ آن دارای حق و تکلیف گردد و آن را اجراء نماید.

در ملل قدیمه برای همه افراد انسانی شخصیت قایل نبودند و عده ای از افراد بودند که به جهتی از جهات اجتماعی در قید بردگی در آمده و نسبت به آنان مانند اموال رفتار می شد؛ به این توضیح که: در مِلکیت افراد دیگری بودند و مورد خرید و فروش قرار می گرفتند. ولی، اکنون زمان بردگی سپری شده است و هر فردی دارای شخصیت است. کودکان و مجانین که دارای اراده و شعور نیستند از این موقعیت نیز بهره مند می باشند و در ردیف افراد کامل دارای شخصیت حقوقی هستند.

---

۹۷۱. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۳۷۸.
۹۷۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۲۳.
۹۷۳. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۸۹۷؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۶۸۴.
۹۷٤. محمد حسین ساکت (۱۳۸٦). شخصیت و اهلیت در حقوق مدنی، چاپ سوم، نشر انتشارات جنگل، جاودانه، ص ۵۷.
۹۷۵. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۳۷۹.
۹۷٦. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۶؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۲۵.

ولی، اجرای آن بـه واسـطهٔ نایـب قـانونی آنهـا (ولی، وصی و قیم) صورت می پذیرد.[۹۷۷]

شخص حقیقی Natural person

شخص حقیقـی کـه آن را انسـان و شـخص طبیعی نیز می نامند از نظر حقوقی به هر انسان با در نظر گرفتن چنان وضعیتی که قانون بـرای او در نظرگرفته است، گفته می شود. به عبارت دیگر: موجودیتی که قانون او را برای وجـوب و استیفای حق اهل دانسته باشد، شخص طبیعی گفته می شـود.[۹۷۸] بنـابراین، شـخص طبیعـی انسان را می گویند که موضوع حـق و تکلیـف قرار می گیرد.[۹۷۹]

شخص حکمی Juridical/ legal person

بسیاری از حقوقدانان بـر ایـن نظـر انـد کـه شخص حقوقی هنگامی پدید می آید که دسـته ای از افراد، که دارای منابع و فعالیـت مشـترك هسـتند، یـا برخـی از امـوال، کـه بـه اهـداف خاصی اختصاص داده شده اند، در کنـار هـم قرار بگیرند و قانون آنها را طرف حق و تکلیف بشناسد و برای آنها شخصـیت مسـتقلی قائـل گردد، مانند: دولـت، شـرکت هـای تجـارتی و مدنی، انجمن ها، موقوفات و امثـال اینهـا.[۹۸۰] مـادهٔ ۳۳۷ ق. م. بـا اقتبـاس از تعریـف حقوقـدانان در تعریـف شـخص حُکمـی مـی گوید: «شخص حکمـی، شخصـیت معنـوی است که واجد اهلیت حقـوقی بـوده و بـنابر اهداف معین به شـکل مـؤسسه، شـرکت یـا جمعیت تشکیل می گردد.». از نص این مـاده به خوبی استنباط می گردد که شخص حقوقی دارای دو شرط است: نخست این کـه شـخص حقوقی، شخصِ معنویِ اسـت کـه از اجتمـاع گروهی از اشخاص طبیعی که غـرض اجـرای اهـداف معـین سیاسـی، تجـارتی، اقتصـادی، فرهنگی، ادبی، هنری، خیریه و ... ایجـاد مـی گردد. به چنین اشخاص، اشخاص حقوقی نیز مـی گوینـد کـه در برابـر اشـخاص حقیقـی استعمال می شود. دوم این که شخص حقوقی دارای اهلیت اسـت کـه بـه موجـب آن توسـط قانون موضوع حق و تکلیـف قـرار مـی گیـرد، مانند: احزاب سیاسـی، نهـاد هـای فرهنگـی، اجتمـاعی، ادبـی، هنـری، شـرکت هـای تجارتی، رسانه هـا و موقوفـات. همچنـین، در نص این ماده برخی مصادیق اشخاص حکمی خصوصی که عبارت اند از مؤسسه، شـرکت و جمعیت به رسمیت شناخته است.

۹۷۷. سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۱۵۰؛ سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، صص ۶ و ۷.

۹۷۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۲۳.

۹۷۹. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۲۴۰؛ و محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۳۷۹.

۹۸۰. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، صص ۱۴۶ و ۱۴۷.

شخص حکمی خصوصی Private legal person

شخص حکمی خصوصی که ناشی از ارادهٔ اشخاص حقیقی حقوق خصوصی اند اجتماع گروهی از اشخاص طبیعی که غرض اجرای اهداف معین سیاسی، تجارتی، اقتصادی، فرهنگی، ادبی، هنری، خیریه و ... ایجاد می گردد و توسط قانون طرف حق و تکلیف قرار می گیرد، مانند: احزاب سیاسی، نهاد های فرهنگی، اجتماعی، ادبی، هنری، شرکت های تجارتی، رسانه ها و موقوفات.

شخص حکمی عامه Public legal person

شخصیت های حُکمی عامه شخصیت های اند که بر خلاف شخصیت های حُکمی خصوصی بر اساس ارادهٔ دولت ایجاد و منحل می گردند. مادهٔ ۳۳۸ فقرهٔ ۱ ق. م در تعریف شخص حُکمی عامه می گوید: «شخصیت حکمی عام شامل دولت، ارکان، ادارات فرعی یا شعبات مربوط به آن و تأسیسات عامه می باشد.». از نص این ماده به خوبی بر می آید که شخصیت های حُکمی عامه خود دولت، ارکان آن؛ یعنی: قوهٔ مقننه (پارلمان)، قوهٔ قضائیه (ستره محکمه)، قوهٔ اجرائیه (حکومت) و هر اداره ای که در چهارچوب این سه رکن ایجاد گردد شخصیت حُکمی عامه پنداشته می شود. علاوه براین ها، به موجب این ماده، هر تأسیسِ که غرض پیش برد امور مربوط به منافع عامه ایجاد گردد، شخصیت حکمی عامه پنداشته می شود.

شخص حکمی بین الملل International legal person

شخصیت های حکمی بین الملل ناشی از ارادهٔ دولت ها اند مانند سازمان هان بین الملل، شرکت های چندین ملیتی که یکی از صاحبان حق در حقوق بین الملل شناخته می شوند.

شخص فضولی Unauthorized person

به نظر می رسد شخص فضولی شخص حقیقی است که عمل مفید را بدون داشتن ولایت و وکالت برای دیگری انجام می دهد. به عبارت وسیع تر: شخصی فضولی، شخص حقیقی است که عمل مفید را بدون این که نمایندهٔ دیگری باشد به او انجام می دهد.

شرا Sale and purchase

شرا نیز مانند بیع از اضداد است و در لغت به معنی خرید، فروش و خرید و فروش است.[۹۸۱]

شرایط انضمامی و استقلالی Conjunctive and disjunctive conditions

به نظر می رسد شروط استقلالی شروطی اند که برای ایجاد و تحقق مشروط تحقق یکی از آنها کافی است. اما، شرایط انضمامی شرایطی اند که برای تحقق مشروط تحقق همهٔ

981. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/1/2018).

آنها لازم است. به نظر می رسد شرایط تعدد زوجات شرایط انضمامی است. زیرا، قانونگذار مدنی در این خصوص می گوید: «ازدواج با بیش از یک زن بعد از تحقّق حالات آتی صورت گرفته می تواند». قانونگذار مدنی در نص این ماده از «بعد از تحقق حالات آتی» سخن می گوید نه «بعد از تحقق یکی از حالات آتی». بنابراین، برای این که شخص بتواند با چهار زن ازدواج نماید، همهٔ شرایط تعدد زوجات باید متحقق گردد. به حیث مثال، اگر احمد با حمیده ازدواج نماید و سپس بخواهد با زنان دیگر ازدواج نماید، احمد باید عدالت را میان زوجات رعایت نماید، حمیده عقیم باشد یا به مرض صعب العلاج مصاب باشد و احمد توان مالی تأمین نفقه میان زوجات را داشته باشد. اما، اگر حمیده عقیم نباشد یا به مرض صعب العلاج مصاب نباشد اما احمد پولدار باشد و بتواند نفقه زوجات متعدد را تأمین نماید، ازدواج دوم، سوم و چهارم احمد جواز ندارد. زیرا، احمد واجد یک شرط و فاقد شرط دوم است. همچنین، اگر احمد به تعبیر خودش شخص عادل باشد و زوجهٔ احمد عقیم باشد، اما احمد توان تأمین نفقهٔ زنان متعدد را نداشته باشد، نمی تواند با زنان متعدد ازدواج نماید، زیرا صرف دو شرط تحقق زوجات متحقق گردیده است و شرط سوم متحقق نگردیده است.

شرط Condition

شرط در لغت به معنی مقدمه و علامت و التزام به چیزی است و در اصطلاح تعاریف متعددی برای آن ارایه شده است: چنانچه در اصول فقه شرط به هر آن چیزی که وجودِ شی متوقف بر آن باشد، به نحوی که با وجود آن موجود باشد و با عدمِ وجودِ آن موجود نباشد، شرط گویند: مثلاً: حضور شهود حین انعقاد نکاح شرط صحت آن تلقی می گردد، ولی شهود جزء حقیقت عقد نکاح نیست. همچنین، بلوغ شرط پرداخت زکات، قدرت بر تسلیم مبیعه شرط صحت عقد بیع، احصان شرط رجم، رسیدن به سن رشد شرط رد مال یتیم است.[۹۸۲] پس، شرط امری است که اگر نباشد مشروط به وجود نمی آید.[۹۸۳]

در حقوق شرط امری مربوط به آینده است که وقوع آن حتمی نیست و وجود و یا سقوط تعهد به وقوع آن منوط است.[۹۸٤] مادهٔ ۵۹۵ فقرهٔ ۱ ق. م در تعریف شرط می گوید: «(۱) شرط عبارت است از تعهد به آینده در امر متعلق به زمان آینده که به صیغهٔ خاص صورت می گیرد.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که اولاً شرط امری تعهد به آینده

۹۸۲. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۶ ؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۲۷.

983. Alaeddin Kharofa (2009). Transctions in Islamic Law, 4th edi, Kuala Lumpur: ASN, p 29.

۹۸٤. عبدالرزاق احمد السنهوری، دورهٔ حقوق تعهدات ۳، مترجمان: سید مهدی دادمرزی و محمد حسین دانش کیا، چاپ اول، ایران: انتشارات دانشگاه قم، ص ۱۵.

است و ثانیاً شرط باید متعلق به زمان آینده باشد. منظور از صیغه خاص ادوات شرط است که به صیغه خاص صورت می گیرد مانند «اگر»، «هرگاه»، «در صورتی که»، «مشروط بر این که» و امثال اینها.

شرط انعقاد Condition of conlusion

شروط انعقاد، عبارت از شروطی اند که انعقاد هر عقد منوط بر تحقق آنهاست به نحوی که اگر آن شروط محقق نشوند، عقدی نیز به میان نخواهد آمد و کار انجام شده باطل تلقی گردیده و اثری بر آن مرتب نمی گردد.[۹۸۵] مادۀ ۵۰۲ فقرۀ اول ق. م در خصوص شروط انعقاد عقد می گوید: «(۱) شرط انعقاد عقد عبارت است از وجود عاقدین، الفاظ مخصوص عقد و موضوعی که عقد بر آن می گردد.». از نص این ماده به خوبی بر می آید که: برای انعقاد عقد طبق ق. م سه شرط وجود دارد: عاقدین، الفاظ مخصوص (صیغۀ عقد) و موضوع عقد.

شرط باطل Void condition

شرط باطل عبارت از شرطی است که فاقد انواع شروط صحیح باشد و در آن برای متعاقدین و اشخاص ثالث فایدۀ نباشد و موجب تضرر یکی از عاقدین گردد، مانند: اشتراط بایع بر مشتری مبنی بر عدم فروش مبیعه و عدم هبۀ آن به شخص دیگر، یا اشتراط بایع بر مشتری مبنی بر متروکه و غیر سکنی گذاشتن خانۀ فروخته شده برای مدت معین، یا اشتراط بایع بر مشتری مبنی بر منع راندن موتر توسط شخص معین در اوقات معین و نظیر اینها.[۹۸٦] مادۀ ۶۰۸ ق. م با اقتباس از فقه در تعریف شرط باطل می گوید که: «شرطی که در آن نفع عاقدین نباشد، ملغی بوده و عقد مقرن به آن صحیح پنداشته می شود.».

شرط تعلیقی Suspensive condition

شرط تعلیقی عبارت از شرطی است که وجود تعهد وابسته به آن است. شرط تعلیقی را «شرط واقف» نیز می گویند.[۹۸۷] به عبارت دیگر: وقتی که وجود تعهد متوقف بر حصول شرط شود، به طوری که به محض تحقق شرط، تعهد به وجود آید و با تخلف از آن، تعهد به وجود نیاید، شرط را در چنین حالتی «شرط تعلیقی» یا «شرط واقف» می گویند. بنابراین، شرط تعلیقی یعنی شرطی که وجود تعهد متوقف بر آن است به طوری که اگر از آن تخلف شود، تعهد به وجود نیاید مانند این که پدری هبه خود به فرزندش را معلق بر ازدواج او نماید. در این مثال، ازدواج یک امر تعلیقی

۹۸۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۳۶.

۹۸٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۵۵ ؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۳۳.

۹۸۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، صص ۲۱ و ۲۲.

است. اگر این شرط محقق شد و فرزند ازدواج کرد، تعهد پدر به انجام هبه بـه وجـود خواهـد آمد. اگر از این شرط تخلف شد و فرزند اقدام به نکاح نکرد، تعهد پدر به هبه وجود نخواهـد آمد.[۹۸۸]

سیمینار عالی قضـایی سـتره محکمـه، ۱۳۹۵

پرسش شماره (۵۰)

در ارتبـاط بـه حکـم مـاده (۵۹۷) قـانون مدنی عقد معلق به شرط واقف و شرط فاسـخ قابل تعریف است با مثال توضیح شود.

توضیح

مقصد از کلمـه واقـف شـرطی اسـت کـه انعقاد عقد با آن موقوف است یعنی عقدی کـه از طرف یک جانب عقـد متوقـف و معلـق بـه شرط گردانیده شده در زمنیه بـا در نظرداشـت ماده (۶۰۷) اجراآت شود مثـلً اگـر شخصـی گفت من اگر از جلال آباد به کابل آمـدم مـوتر ترا خریدم طرف آنرا قبول کرد شر ط در این جا واقف است.

تعریفات:

شرط واقف:

عبارت از آن شرطی است که تحقق عقد و التزام وجیبه طرفین عقد با آن موقوف باشد . در مثال متذکره عقد هنگامی تحقق می پذیرد کـه شخص مذکور از جلال آبـاد بیایـد بـا تحقـق شرط مذکور بایع مکلف بـه تسـلیمی مبیعـه و مشتری به تسلیمی قیمت آن میگردد

شرط فاسخ:

شرط فاسخ آن است که زوال حـق و فسـخ عقد بـه تحقـق شـرط بـه میـان مـی آیـد مـثلاً شخصی برای برادر خود منزل خـویش را هبـه نماید و واهب اولاد نداشته و شرط می گـذارد که اگر صاحب اولاد شـدم حـق اسـترداد مـال موهو بـه را دارم .در ایـن حالـت، اگـر واهـب صاحب فرزند می شود عقد فسخ می گردد. در اینجا، شرط مـذکور موجـب فسـخ بـوده و بـه عنوان شرط فاسخ یاد می شود.[۹۸۹]

شرط جعلی Conditions of the parties of the contract

شرط جعلی عبارت از شرطی است که عاقد آن را جهت نیل به هدف خاص در عقد شـرط می گذارد، مانند اینکه شوهر خطاب به زوجـه اش بگوید: «هرگاه با فلان شخصـی صـحبت نمایی، و یا فـلان کـار را انجـام دهـی مُطلّقـه هستی!»، یا مانند اینکه: انسان کفالت خـویش را معلق به امری نماید و به دایـن بگویـد: اگـر مدیون تو مسافرت نماید، و یا مدیون تو امـروز از سفر بر نگردد، من کفیل دین تـو کـه بـر وی داری، هستم که در چنین حـالات در صـورت عـدم تحقـق شـرط، مشـروط بـه وجـود نمـی

۹۸۸. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۳۵.

۹۸۹. ____ (22- 25 حوت 1395). اسناد و مصوبات سیمینار عالی قضایی، کابل: ستره محکمه، صص 521 و 522.

یاید.[۹۹۰] بنابراین، شرطی که یکی از طرفین عین عقد می توانند بگذارند، از جملهٔ شروط جعلی است که مصدر آن ارادهٔ انسان است. از همین رو، فقهاء در تعریف شرط به معنی اخص (به معنی شرط جعلی) می گویند: به امری که در بیع و سایر معاملات تعیین می شود تا یکی از متعاملین و یا هر دو به آن ملتزم باشند، شرط گویند.[۹۹۱]

شرط شرعی Sharia condition

شرط شرعی عبارت از شرطی است که توسط شرع مقرر گردیده است که بدون موجودیت آن عقد منعقد نمی گردد، مانند: داشتن اهلیت عاقد برای انعقاد عقد. به عبارت دیگر: شرطی که مصدر اشتراط آن شارع باشد، به آن شرط شرعی گویند مانند: حضور شهود حین انعقاد عقد ازدواج که شرط صحت عقد تلقی می گردد و این امر از طرف شارع مقرر گردیده است، به نحوی که اگر عقلاً و یا عادتاً به موضوع نگریسته شود، معمولاً اِشکالی در عدم انجام شرط ملاحظه نمی شود، مگر اینکه شارع آن را برای رعایت مصلحت و یا دفع مفسدتی مقرر کرده است. شروط صحت، لزوم، نفاذ و انعقاد عقد شروط شرعی است.[۹۹۲]

شرط صحت Condition of validity

شروط صحّت عقد، شروطی اند که موجودیت آنها جهت مرتّب شدن اثر ح بر عقد ضروری پنداشته می شود.[۹۹۳] به عبارت دیگر: شرایط صحت، شرایط عمومی اند که باید در هر یک از ارکان عقد متحقق گردند. در صورتی که یکی از این شرایط متحقق نگردد، عقد به نظر جمهور فقهاء باطل و به نظر فقهای حنفیه فاسد است.[۹۹٤] رعایت شروط صحت عقد در ارکان عقد ضروری است. بنابراین، برای انعقاد عقد نه تنها موجودیت طرفین (عاقدان)، ایجاب و قبول و موضوع عقد کافی نیست، بلکه هر یک از این سه رکن باید دارای شرایط خاص باشند. به عنوان مثال، عاقدین باید دارای اهلیت، موضوع عقد باید مفید، و نیز موضوع عقد نباید با آداب و نظام عامه مخالف باشد. مادهٔ ۵۰۲ فقرهٔ دوم ق. م در این باره حکم می نماید که: «(۲) شرط صحت عقد عبارت است از اهلیت عاقدین، قابلیت

۹۹۰. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۳۰۶ و ۳۰۷؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۶.

۹۹۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۲۸.

۹۹۲. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۳۰۶ و ۳۰۷؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۶.

۹۹۳ . سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۲۶۸؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۵۳۳.

994. Alaeddin Kharofa (2009). Transctions in Islamic Law, 4th edi, Kuala Lumpur: ASN, p 30.

معقود علیه برای حکم عقد، مفیدیت و عدم مخالفت آن با نظام و آداب عامه.». برای اینکه عقد طرفین به صورت صحیح منعقد گردد و موجب ایجاد اثر شود، لازم است طرفین دارای اهلیت باشند، ایجاب و قبول به صورت صحیح از طرفین صادر گردد و موضوع عقد نیز مفید باشد و با نظم و آداب عامه مخالفت نداشته باشد.[۹۹۵] اغلب شروط صحت عقد ناظر بر نوع خاص عقد است.[۹۹۶] به عنوان مثال، حضور شهود حین انعقاد عقد ازدواج شرط صحت آن تلقی می گردد. بنابراین، در صورتی که صیغهٔ ایجاب و قبول بدون حضور شهود صورت پذیرد، چنین عقدی از نظر شرعی صحیح نخواهد بود.[۹۹۷]

شرط صحیح Valid condition

شرط صحیح عبارت از شرطی است که موافق با مقتضای عقد و یا در مقام تأکید آن باشد، یا شرع آن را مقرر نموده و یا در عرف جاری باشد.[۹۹۸] مادهٔ ۶۰۷ ق. م. ا با اقتباس از فقه حنفیه در این باره اعلام می دارد که: «شرط مناسب با عقد یا شرطی که عقد مقتضی آن بوده یا حُکم عقد را مؤکد گرداند، همچنین شرط موافق با تعامل جاریه بوده یا منافی اقتضای عقد، صحیح پنداشته می شود». از تعاریف فوق به خوبی نتیجه گرفته می شود که: شرط صحیح شرطی است که طبیعت عقدآن را اقتضاء نماید، شرع آن را اجازه داده باشد و در عرف معروف باشد:

۱- طبیعت عقد آن را اقتضاء کند: مانند: اشتراط بایع مبنی بر تسلیم مبیعه یا حبس مبیعه، مگر اینکه مشتری ثمن را تسلیم وی نماید، اشتراط مشتری مبنی بر تسلیم و تملك مبیع، اشتراط زوجه مبنی بر انفاق توسط زوج و اشتراط زوج بر زوجه مبنی بر استمتاع جنسی در صورت پرداخت مهر و نظیر اینها که چنین شروط بیانگر مقتضای عقد است. زیرا، چنین شروطی از نظر شرعی واجب التحقق است هرچند یکی از طرفین عقد آنها را شرط نگذاشته باشد. زیرا، ثبوت مِلك برای مشتری، تسلیم و تسلم و حبس مبیع از مقتضیات عقود معاوضی، و انفاق بر زوجه و زفاف با وی از مقتضیات عقد ازدواج است؛

۲- حُکم عقد را مؤکد گرداند: مانند اشتراط بایع مبنی بر تقدیم کفیل و یا رهن در مقابل ثمنی که تأجیل آن در زمان آینده شرط

۹۹۵. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۹؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۳۷.

۹۹۶. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۹.

۹۹۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۳۷.

۹۹۸. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۵۲ و ۳۰۵۳ ؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۳۳.

شده باشد. زیرا، کفالت و رهن پرداخت ثمن را تضمین می نمایند؛

۳- شرط زمانی صحیح است که شریعت آن را معین نموده باشد: مانند اشتراط خیار و پرداخت دَین در موعد معین توسط یکی از عاقدین و امثال اینها که در شریعت مشروع اند؛ و

۴- شرط زمانی صحیح است که در عرف جاری باشد: مانند: اشتراط مشتری بر بایع مبنی بر اصلاح شی مانند ساعت، موتر و نظیر اینها در مدت معین که در عرف قابل تعامل اند.[۹۹۹]

شرط فاسخ Resolusive condition

اگر تعهد بالفعل وجود داشته باشد و سقوط آن منوط به وقوع شرط باشد، چنین شرطی را «شرط فاسخ» می گویند.[۱۰۰۰] بنابراین، «شرط فاسخ» شرطی است که سقوط تعهد متوقف بر وجود آن است مانند این که داین قسمتی از دین خویش را به شرط این که مدیون اقساط باقی مانده را در موعد مقرر پرداخت نماید، نادیده بگیرد. شرط داین در این مثال شرط فاسخ است که اگر از آن تخلف شود، یعنی مدیون در پرداخت اقساط باقی مانده تأخیر کند، نادیده گرفتن قسمتی از حق توسط داین نیز منتفی خواهد شد. پس، تعهد معلق به شرط فاسخ فوراً به وجود می آید و نافذ می شود، اما سقوط آن معلق به شرط قرار می گیرد. اگر شرط محقق شد، تعهد از بین می رود و اگر شرط محقق نشود، تعهد به یک تعهد قطعی و منجز تبدیل می شود.[۱۰۰۱]

شرط فاسد Vitiated condition

شرط فاسد شرطی است که یکی از انواع مصادیق چهارگانهٔ صحیح در آن نباشد.[۱۰۰۲] مادهٔ ٦١٠ ق. م. ا با اقتباس از فقه حنفیه در این باره مقرر می دارد که: «شرط غیرمناسب با عقد یا شرطی که عقد متقضی آن نبوده یا حُکم عقد را مؤکد نگرداند، همچنین شرطی که موافق با تعامل جاریه نبوده و یا در آن فریب به کار رفته باشد، شرط فاسد پنداشته می شود.».

از تعاریف فوق به خوبی نتیجه گرفته می شود که: شرط فاسد شرطی است که عقد مقتضی آن نبوده، در مقام تأکید عقد مقرر نگردیده، شریعت آن را مقرر ننموده و در عرف مردم جاری نباشد، اما در آن منفعت زایدی برای یکی از متعاقدین متصور باشد: مانند فروش تکه به مشتری مشروط بر این که مشتری آن را به بایع جهت دوختن جامه و پرداخت اجرت بدهد، یا فروش زمین مشروط بر این که برای مدت مثلاً یك ماه در مِلك بایع باشد و بایع از آن انتفاع بگیرد، یا فروش خانه مشروط بر این که مدت مثلاً یك ماه یا بیشتر

---

۹۹۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۵۳.

۱۰۰۰. همان، وهبة الزحیلی، ص ۱۵.

۱۰۰۱. همان، وهبة الزحیلی، ص ۳۵.

۱۰۰۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۳۳؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۵۴.

در مِلك بایع باشد و بایع از آن انتفاع بگیرد، یا فروش موتر مشروط بر این که موتر مدت یك ماه و یا بیشتر در مِلك بایع باشدو بایع از آن انتفاع بگیرد، یا در عقد ازدواج اشتراط زوجه بر زوج مشروط بر این که زوج وی را به شهر دیگر انتقال ندهد، یا وی را هیچگاه طلاق ندهد و نظیر ینها.[۱۰۰۳]

شرط لزوم Condition of binding of contract

اصل در همه عقود لزوم است. با وجود این، جهت لزوم عقد عاری بودن عقد از خیارات ضروری است. بنابراین، هرگاه عقد دارای خیاری مانند: خیار شرط، رویت، عیب و نظیر اینها باشد، چنین خیاری مانع لزوم عقد نسبت به کسی که دارای چنین خیاری است می گردد و صاحب خیار می تواند عقد را فسخ و یا نافذ نماید.[۱۰۰٤] در نتیجه می توان گفت که، شرط لزوم عبارت از شرطی است که استمرار و بقای عقد متوقف بر آن است، چنانچه اگر چنین شرطی محقق نشود عقد جایز یا غیرلازم خواهد بود[۱۰۰۵]

شرط نفاذ Condition of enforceablity

شرط نفاذ عبارت از شرطی است که نافذ بودنِ عقد منوط بر تحقق آن است. بهترین مثالی که می توان برای چنین عقدی ارایه کرد، عقد فضولی است که نفاذ آن منوط بر اعطای اجازه توسط شخصی است که عقد برای او انعقاد یافته است.[۱۰۰٦]

شرکت Partnership

شرکت از ریشهٔ «شرک» گرفته شده است که در لغت به معنی شریک شدن، همدست شدن در کاری، مشارکت، آمیزش و اختلاط است. در مورد شرکت عقد تعاریف متعددی وجود دارد: فقهای حنفیه در تعریف عقد شرکت می گویند: شرکت عقد عبارت از عقدی است که بین متشارکین در سرمایه و ربح منعقد می گردد.[۱۰۰۷] مادهٔ ۱۳۲۹ مجلة الاحکام در تعریف شرکت عقد می گوید: «شرکت عقد عبارت از شرکت میان دو یا زیاده از آن است طوری که سرمایه و ربح میان آنها مشترک باشد.». مادهٔ ۱۲۱٦ ق. م که ترجمهٔ مادهٔ ۵۰۵ ق. م. ج. م است در تعریف عقد شرکت می گوید: «شرکت عبارت از عقدی است که به موجب آن دو یا زیاده از اشخاص تعهد می نماید، تا در به کار انداختن یک فعالیت مالی

۱۰۰۳. رواه ابو حنیفه و عبدالحق فی احکامه عن عمرو بن شعیب عن ابیه عن جده.
۱۰۰٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۳.
۱۰۰۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۳۸.
۱۰۰٦ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۱۳۷.
۱۰۰۷. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۸۷۸؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۳؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۴۰.

به پرداخت مقدار مال یا انجام عمل یا اعتبار طوری سهیم شوند، که مفاد و خساره به اساس موافقه ای که بین آنها صورت گرفته، توزیع شود.». از تعریف این ماده به خوبی واضح می گردد که: نخست این که شرکت عقد معین است، دوم این که در شرکت دو یا بیشتر از دو نفر تعهد می نمایند که تا اجرای یک فعالیت معین حصهٔ معین از پول نقد، اجرای عمل و یا اعتباری را با همدیگر سهیم بسازند و سوم این که شرکاء قصد اشتراک در قبول خساره و کسب فایده را دارند.

شرکت ابدان Work partnership

نوع دیگر شرکت عقود، شرکت اَعمال است که به نام شرکت کار و شرکت ابدان نیز یاد می شود.

شرکت اَعمال که در ق. م به نام شرکت کار نامیده شده است، عبارت از عقد شرکتی است که دو یا چند شخص توافق می نمایند که عمل یا اَعمالی را به طور مشترک بر عهده بگیرند و عواید ناشی از آن را میان خود بنابر توافقات از قبل تعیین شده، تقسیم کنند، مانند شرکت، خیاطان، دلالان، نجاران و غیره.[۱۰۰۸]

در تعریف شرکت اَعمال ق. م از فقه پیروی نموده است. مادهٔ ۱۲۸۱ ق. م در تعریف شرکت اَعمال می گوید: «شرکت در کار آن است که دو شخص یا بیشتر از آن انجام کار یا تعهدی را برای شخص دیگری طوری متقبل شوند که اجرت بین شان به صورت مساویانه یا متفاوت تقسیم شود.».

شرکت اموال Partnership in properties

نوع دیگر شرکت های مدنی شرکت اموال است. شرکت اموال عبارت از عقد شرکتی است که به موجب آن دو کس در مالی برای خرید و فروش یا هر قصد تجارتی دیگر شریک شوند و بنابر توافق حاصله در فایده و زیان آن نیز شریک شوند.[۱۰۰۹]

شرکت تجارتی Commercial partnership

مادهٔ ۱۱۶ اصولنامه تجارت در تعریف شرکت تجارتی می گوید: «شرکت های تجارتی عبارت از اشتراک اشخاص است که به مقصد اجرای معاملات تجاریه در موضوع واحد یا متعدد به وجود می آید.». بر اساس مادهٔ ۱۱۷ ا. ت: «شرکت های تجارتی به انواع ذیل است: الف) شرکت تضامنی (کولکتیف)؛ ب) شرکت تضامنی مختلط (کوماندیت)؛ ج) شرکت محدودالمسؤولیت (لمتد)؛ د) شرکت سهامی (انونیم)؛ ه) شرکت تعاونی (کوپراتیف)».

شرکت تضامنی General partnership

۱۰۰۸ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۸۸۷؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۴۳۱- ۴۳۲.

۱۰۰۹ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۸۸۰؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۴۲.

شرکت تضامنی مرکب از شرکت (ر. ک: شرکت) و تضامنی که اسم منسوب به تضامن است (ر. ک: تضامن) می باشد. طبق مادهٔ ۱۳۵ اصولنامه تجارت: «شرکت تضامنی شرکتی است که در تحت عنوان معین برای امور تجارتی بین دو یا چند نفر با مسؤولیت تضامنی تشکیل می شود. اگر دارایی شرکت برای تأدیهٔ تمام قروض کافی نباشد، هر یک از شرکا مسؤول پرداخت تمام قروض شرکت است.».

شرکت تضامنی مختلط Joint partnership

مادهٔ ۲۴۳ اصولنامه تجارت در تعریف شرکت تضامنی مختلط می گوید: «شرکتی که در تحت عنوان معین به مقصد اجرای تجارت تشکیل می شود و مسؤولیت یک یا چند نفر از شرکای آن در مقابل داینین شرکت غیرمحدود و مسؤولیت شریک یا شرکای دیگر آن به یک سرمایه محدود باشد، شرکت مذکور تضامنی مختلط (کوماندیت) نامیده می شود.».

شرکت تضامنی مختلط سهامی Joint – stock special partnership

مادهٔ ۴۴۷ اصولنامه تجارت در تعریف شرکت تضامنی مختلط سهامی می گوید: «شرکت های تضامنی مختلط سهامی عبارت از شرکت هایی است که در آن یک یا تعداد بیشتری از شرکا در مقابل دیون شرکت مسؤولیت تضامنی و غیرمحدود دارند در حالی که عده ای دیگری از شرکا فقط به اندازهٔ سهامی که به شرکیت دارند مسؤول می باشند.».

شرکت سهامی Joint stock corporation

مادهٔ ۲۶۶ اصولنامه تجارت در تعریف شرکت سهامی می گوید: «شرکت سهامی شرکتی است که تحت یک عنوان معین برای معاملات تجارتی تشکیل شده، سرمایه آن معین و منقسم به اسهام بوده و اندازهٔ مسؤولیت هر شریکت به اندازهٔ سهم آن محدود باشد.».

شرکت عنان Equal partnership

عنان در لغت به معنای معارضه کردن، شریک بودن و دو لگان اسب است. در مورد اطلاق این نام بر شرکت عنان اختلاف نظر وجود دارد: برخی گفته اند که: از این جهت که اصل در شرکت تساوی شرکاء در مال و تصرف است و از این جهت که سوارکاران در صورت برابری عنانِ اسبان شان با همدیگر برابر هستند، به آن تشبیه شده است. برخی دیگر گفته اند که: وجه تسمیهٔ این شرکت به شرکت عنان این است که عنان هر یک از شرکاء به دست دیگری است که در تصرف باید نظر همدیگر را جلب کنند. در اصطلاح فقهی شرکت عنان عبارت از شرکتی است که دو شخص و یا بیشتر در مال خود باهم شریک می شوند تا با آن تجارت نمایند و فایدهٔ ناشی از آن میان شان مشترک باشد.[۱۰۱۰] مادهٔ ۱۲۱۹

۱۰۱۰ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۸۸۰؛ مسعود

ق. م با اقتباس از فقه در تعریف شرکت عنان می گوید: «شرکت عنان آن است که شرکاء در آن طوری موافقه نمایند که در تصرف، یا سرمایه، مفاد یا خساره باهم متفاوت باشند.». مادۀ ۱۳۳۱ مجلة الاحکام نیز در تعریف شرکت عنان می گوید: «شرکت عقد به دو قسم است: اگر دو نفر یا زیاده از آن شرکت عقد را براساس مساوات کامل منعقد نمایند و مالی را که از جانب شرکاء در شرکت داخل شده است این صلاحیت را داشته باشد که سرمایۀ شرکت قرار بگیرد و سهم آنان در سرمایه و ربح مساوی باشد، این گونه شرکت را شرکت مفاوضه گویند. اما، وقوع چنین شرکتی براساس مساوات کامل به ندرت دیده می شود و اگر شرطی از شروط مساوات کامل مختل گردد، در این صورت شرکت عنان به وجود می آید.».

شرکت محدود المسؤولیت Limited liability company

مادۀ ٤٥٦ اصولنامه تجارت در تعریف شرکت محدود المسؤولیت می گوید: «شرکت های تجارتی ای که سرمایه آن غیرمنقسم به اسهام بوده و مسؤولیت هر شریک محدود به اندازۀ سرمایه متعهده او در شرکت باشد، محدود (لمتید) نامیده می شود.».

انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۶۹؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۴۲۷ و ۴۲۸.

شرکت مضاربه Labour capital investment

مضاربت از ریشۀ «ضرب» گرفته شده است که در لغت به معنای همدیگر را زدن، همدیگر را با شمشیر زدن، شریک شدن و تجارت کردن با مال دیگری و سفر کردن به منظور تجارت است. در اصطلاح فقهی مضاربت عبارت از عقد ی است که مالک مالی بخشی از مال خویش را به عامل می دهد تا با آن تجارت کند و مفاد حاصل از آن بر حسب شرایط مقرر در عقد در میان آنها تقسیم شود. صاحب کنز در تعریف مضاربت به صورت مختصر گفته است: مضاربت عبارت از شرکت در سرمایه از یکسو و در کار از سوی دیگر است.[۱۰۱۱] مادۀ ۱۴۰۴ مجلة الاحکام در تعریف مضاربه می گوید: «مضاربة نوعی شرکت است به نحوی که سرمایه از یکطرف و کوشش عمل از طرف دیگر است. صاحب سرمایه را رب المال و عامل را مضارب گویند.». در تعریف مضاربت ق. م از فقه اقتباس نموده است. مادۀ ۱۲۶۱ ق. م در تعریف مضاربت می گوید: «مضاربت، شرکتی است بین دو شخص که یکی به پرداخت سرمایه و دیگری که مضارب نامیده می شود، به انجام عملی در آن سهم می گیرد.». به حیث مثال، اگر احمد سرمایه داشته

۱۰۱۱ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۹۲۳ و ۳۹۲۴؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۸۶۳ و ۱۸۶۴؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۳۱۲.

باشد و وقت نداشته باشد، می تواند پول خویش را به محمود بدهد و محمود با آن کار نماید و مفاد و ضرر میان احمد و محمود طبق شرایط پیش بینی شده در عقد تقسیم گردد.

شرکت مفاوضه Equal partnership

مفاوضه از ریشهٔ «فوض» گرفته شده است که در لغت به معنای به نرمی سخن گفتن، راز گفتن، مشورت کردن، در کاری با همدیگر برابر کردن، کاری با کسی انجام دادن، شریک شدن، مساوات و برابری است. در اصطلاح فقهی مفاوضه به عقد شرکتی گویند که شرکاء به شرط برابری در سرمایه، تصرف و دَین در عملی شریک باشند، به نحوی که هر یک در خرید و فروش و غیره کفیل دیگری باشد. به این توضیح که مسؤولیت آنها تضامنی باشد.[۱۰۱۲] مادهٔ ۱۳۳۱ مجلة الاحکام در تعریف شرکت مفاوضه می گوید: «شرکت عقد به دو قسم است: اگر دو نفر یا زیاده از آن شرکت عقد را براساس مساوات کامل منعقد نمایند و مالی را که از جانب شرکاء در شرکت داخل شده است این صلاحیت را داشته باشد که سرمایهٔ شرکت قرار بگیرد و سهم آنان در سرمایه و ربح مساوی باشد، این گونه شرکت را شرکت مفاوضه گویند [...]». در تعریف شرکت مفاوضه ق. م از فقه پیروی نموده است. مادهٔ ۱۲۱۸ ق. م در تعریف شرکت مفاوضه می گوید: «شرکت مفاوضه آن است که شرکاء در تصرف، سرمایه، مفاد و خساره باهم مساوی باشند.».

شرکت وجوه Partnership in credit

شرکت وجوه که در فقه به شرکت ذمه نیز تعبیر می شود، عبارت از شرکتی است که دو یا چند شخص آبرومند بدون سرمایه بنابر اعتباری که دارند مشترکاً به نسیه (قرض) چیز های را بخرند و نقد به فروش رسانند و در فایدهٔ آن بنابر توافق از پیش تصریح شده شریک شوند. این شرکت را به این جهت شرکت وجوه می گویند که مبنای آن «وجه/ آبروی» کسانی است که چیزی را به قرض می خرند.[۱۰۱۳]

شروع به جرم Attempt to crime

طبق مادهٔ ٤٧ کُد جزا: «شروع به جرم عبارت است از آغاز به اجرای عمل به قصد ارتکاب جنایت یا جنحه به نحوی که تداوم عمل به دلیل اسباب خارج از ارادهٔ فاعل، متوقف یا خنثی شده باشد.».

۱۰۱۲ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۸۸۴؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۸۰؛ و محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۳)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۸۵۵۳.

۱۰۱۳ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (5)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۸۸۵؛ محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۳)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۸۵۵۵؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۴۲۹.

شریعت Sharia

شریعت به دو معنی استعمال شده است: اول جائی که مردم از آنجا آب می گیرند و دوم راه راست. شریعت در اصطلاح علم اصول فقه: به معنی ای استعمال شده است که مقصود از آن احکام خداوندی ﷻ است.[۱۰۱۴] به مفهوم ساده تر: شریعت احکامی است که از طریق قرآن و سنت تشریع شده است. شریعت عام است و شامل سه بخش اخلاق، عقاید و فقه می شود. بنابراین، فرق های که میان فقه و شریعت وجود دارد قرار آتی است: نخست این که: احکام شریعت اسلامی نسبت به احکام فقه اسلامی عام تر است. زیرا، شریعت اسلامی در تمام زمینه ها؛ یعنی: اعتقادی، اخلاقی، عبادی، معاملاتی و ... احکام دارد. اما، فقه صرف شامل احکام عبادی و معاملاتی، عقوبات و ... است. پس، شریعت عام است و فقه خاص؛ شریعت درخت تنومند است و فقه یکی از شاخه های آن؛ دوم این که: مصادر شریعت را صرف دو منبع قرآن و سنت تشکیل می دهد و نظر و رأی بشر به هیچ وجه در شریعت دخیل نیست. اما، مصادر فقه علاوه بر قرآن و سنت، اجماع و قیاس و ... است . بنابراین، در فقه نظر بشر نیز دخیل است.[۱۰۱۵]

شریک Partner

شریک از «شرک» گرفته شده است که در لغت به معنی همدست، مُشارک و هم بهره است.[۱۰۱۶] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی شریک شخصی است که در مال مشترک با شخص دیگری شریک است.

شریک جرم Accomplice

شریک جرم شخصی است که با فاعل در ارتکاب جرم کمک می نماید. به حیث مثال، شخصی که به قاتل تفنگچه، نقشه و نظیر اینها برای قتل شخص دیگر فراهم نماید، شریک جرم است. مادۀ ۷۸ کُد جزا در تعریف شریک جرم می گوید: «شریک، شخصی است که در ارتکاب یک یا چند عمل از اعمال مادی جرم، آگاهانه با فاعل سهیم باشد.».

شعور Understanding

شعور مترادف ادراک است (ر. ک: ادراک).

شغل Duty

شغل در لغت به معنی کار، پیشه، حرفه است. همچنین، شغل در لغت به معنی در کار مشغول داشتن کسی، مشغول کردن و وظیفه است. در اصطلاح حقوقی شغل عبارت است از آنچه مایه و موجب مشغولیت گردد.[۱۰۱۷]

شفعه Pre-emption

۱۰۱۴. غلام محی الدین دریز (۱۳۸۳). اساسات حقوق اسلام، کابل: انتشارات سعید، صص ۲۱ و ۲۲.

۱۰۱۵. ر. ک: داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نعمانی، صص ۵۶ و ۵۷.

1016. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/1/ 2018).

1017. Ibid, (Last visit: 5/1/ 2018).

شفعه از ریشهٔ «شفع» گرفته شده است که در لغت به معنی ضم، پیوستن، فزونی، تملک و تقویت است. در اصطلاح فقهی دو تعریف برای شفعه وجود دارد: فقهای حنفیه در تعریف شفعه گفته اند که: شفعه عبارت تملک قهری و اجباری زمین فروخته شده از مشتری با در نظرداشتن پرداخت ثمن و تکالیف مربوط به آن برای رفع ضرر شریک دخیل یا همسایه است. مادهٔ ۹۵۰ مجلة الاحکام در تعریف شفعه می گوید: «شفعه عبارت است از اینکه ملک خریدار به همان پولی که آن را خریده است، به ملک شفیع داخل گردد.».

اما، جمهور فقهاء در تعریف شفعه گفته اند که: شفعه عبارت از سزاواریِ شریک در اخذ مورد شراکت پس از انتقال معاوضیِ آن با پرداخت ثمن و با بر زبان آوردن صیغهٔ شفعه است.[۱۰۱۸] در تعریف شفعه ق. م از فقه حنفیه اقتباس نموده است. مادهٔ ۲۲۱۳ ق. م با اقتباس از تعریف احناف در تعریف شفعه می گوید: «شفعه عبارت از حق تملك تمام یا بعضی از عقار فروخته شده است بر مشتری به مقابل ثمن و مصارفی که صورت گرفته ولو به صورت اجبار باشد.».

شفیع Pre-emptor

شفیع اسم فاعل از ریشهٔ «شفع» گرفته شده است که در لغت به معنی صاحب شفعه است. در اصطلاح حقوق مدنی، شفیع عبارت از همسایه و شریکی است (با توجه به اختلافی که در این زمینه وجود دارد) که مستحق دریافت ملک فروخته شده از خریدار آن با پرداخت ثمن مورد توافق است در صورتی که عقد انجام شده و ثمن تعیین شده باشد.[۱۰۱۹]

شفوی Verbal/ oral

شفوی اسم منسوب به شفة است. شفة در لغت به معنی لب است. بنابراین، شفوی در لغت به معنی زبانی، شفاهی و لفظی است.[۱۰۲۰]

شکایت Complain

شکایت در لغت به معنی گله کردن، دادخواهی، از جور و ظلم و ستم دیگری نزد کسی گله و ناله و زاری کردن و گلایه است. به شخصی که شکایت می کند، شاکی و به شخصی که از او شکایت می شود مشتکی عنه می گویند.[۱۰۲۱] در اصطلاح حقوقی، شکایت عبارت از گلایه کردن و بردن قضیه است نزد محکمه و یا اداره برای رفع ظلم.

۱۰۱۸ . وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۵۳۲ و ۷۵۳۳؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۶۸؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۳)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۲۶.

۱۰۱۹ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۸۹.

1020. https://www.vajehyab.com (Last visit: 6/7/2019).

1021. Ibid, (Last visit: 31/12/2017).

شکنجه Torture/ persecution

شکنجه در لغت به معنی آزردن، اذیت کردن، رنج و آزار است.[1022] مادۀ ۴۵۰ کُد جزا در تعریف شکنجه می گوید: « (۱) شکنجه عملی است که توسط مؤظف خدمات عامه یا هر مقام رسمی دیگر یا به امر، موافقه یا به اثر سکوت وی ارتکاب یابد و باعث درد یا تعذیب جسمی یا روانی شدید مظنون، متهم، محکوم یا شخص دیگر گردد، به مقصد اینکه:

– مظنون یا متهم علیه خودش اعتراف نماید یا در مورد شخص دیگر معلومات دهد.

– شخص در مورد مظنون، متهم یا محکوم اطلاعات ارایه نماید.

(۲) رفتار تحقیر آمیز، ظالمانه و غیر انسانی و عملیکه باعث درد یا تعذیب شود و بر اساس تبعیض از هر نوعیکه باشد یا به مقصد تنبیه به نسبت جرمیکه ارتکاب یافته بر مظنون، متهم، محکوم یا شخص دیگر تحمیل شود و ارعاب یا اکراه به شکنجه نیز در حکم، شکنجه می باشد.

(۳) اتخاذ تدابیر تامینی و تطبیق مجازات مندرج این قانون شکنجه شناخته نمی شود.».

شوری Assembly

شوری در لغت به معنی مشوره کردن، مشوره، مشاورت، رایزنی و هیأتی که برای مشورت جمع می شوند.[1023] وفق جزء ۴ مادۀ 2 قانون جمعیت ها: «شوری: اجتماع داوطلبانه اشخاص حقیقی است که برای حصول مقاصد مشترک قومی، صنفی و منطقوی مطابق احکام این قانون ایجاد می گردد.».

شورای ملی National assembly

شورای ملی معادل پارلمان[1024] در نظام های اروپایی است. پارلمان برای اولین بار در انگلستان ایجاد شد و سپس به سایر ممالک از جمله امریکا و فرانسه توسط حقوقدانان و سیاستمداران نقل و انتقال کرد. زمانی که پارلمان از ممالک اروپایی به ممالک اسلامی نقل و انتقال کرد، به شورا تغییر نام داد. از همین رو، در برخی کشور های اسلامی پارلمان به نام شورا یاد می شود. به عنوان مثال، در جمهوری اسلامی ایران به پارلمان مجلس شورای اسلامی می گویند. در افغانستان نیز از زمان ایجاد پارلمان به جز قانون اساسی ۱۳۵۵ که طبق آن پارلمان ملی جرگه نامیده می شد، در بقیه قوانین اساسی افغانستان پارلمان به نام شورا یاد شده است. مادۀ ۸۱ ق. ا در تعریف شورای ملی می گوید: «شورای ملی جمهوری اسلامی افغانستان به حیث عالی ترین ارگان تقنینی مظهر اراده مردم آن است و از قاطبه ملت نمایندگی می کند.». از نص این ماده سه حکم قابل استنباط است: نخست این که شورای ملی عالی ترین ارگان تقنینی است. در

1022. Ibid, (Last visit: 31/12/2017).
1023. Ibid, (Last visit: 9/1/2018).
1024 . Parliament.

این ماده به یکی از وظایف ذاتی شورای ملی که قانونگذاری است تصریح شده است. باوجوداین، صلاحیت ها و وظایف شورای ملی محدود و منحصر به قانونگذاری نیست، بلکه وظایف و صلاحیت های دیگری نیز دارد. دوم این که شورای ملی مظهر ارادهٔ مردم است. مظهر اسم مکان از ریشهٔ ظهر گرفته شده است که در لغت به معنی محل ظهور است. چون اعضای شورای ملی به جز اعضای انتصابی توسط رئیس جمهور نمایندگان مستقیم مردم اندو ارادهٔ آنها را تمثیل می نمایند، شورای ملی مظهر ارادهٔ مردم نامیده شده است که از قاطبه ملت نمایندگی می نماید. سوم این که نمایندگی وظیفه دیگری ذاتی اعضای شورای ملی است که به نیابت از مردم انجام می شود.

شهادت Testimony

شهادت از ریشهٔ شهد گرفته شده است که در لغت به معنی، اطلاع، اعلام و دانستن نیز به کار رفته است.[۱۰۲۵] شخصی که شهادت می دهد شاهد نامیده می شود که جمع آن شاهدان و شهود است. فقهاء برای شهادت تعاریف گوناگون ارایه نموده اند: ابن همام در تعریف شهادت می گوید: به اِخبار درست برای اثبات حق به لفظ شهادت در مجلس قضاء شهادت گویند. مادهٔ ۱۶۸۴ مجلة الاحکام در تعریف شهادت می گوید: «شهادت عبارت است از اینکه شخصی از یک موضوع به لفظ اشهد خبر دهد به این معنی که به حضور قاضی و در حال وجود طرفین دعوی بگوید: به اثبات حق فلان کس که به ذمهٔ آن دیگری است شهادت می دهم.». ق. ا. م. م نیز در تعریف شهادت از مجلة الاحکام اقتباس نموده است. ماده ۳۲۱ فقرهٔ اول ق. ا. م . م در این مورد می گوید: «(۱) شهادت شهود عبارت است از اخبار به حق در مجلس قضاء به لفظ اشهد.». برخی دیگر می گویند: شهادت اخبار به حق غیر توسط غیر به لفظ اشهد است.[۱۰۲۶] حقوقدانان نیز تعاریف متعددی برای شهادت ارایه کرده اند. برخی بر این عقیده اند که: «شهادت عبارت است از اخبار ناخواسته از تخصص، اصالتاً به استناد علم شخص بر امری جزئی، نه بر فعل خود بلکه به نفع غیر، بدون ضرری بر خویشتن و به قصد شرکت در احقاق حق یا صورت دادن وظیفه شرعی».[۱۰۲۷] برخی دیگر نیز بر این نظر اند

۱۰۲۵. در این باره ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۰۲۸؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۲۱۴-۲۱۶؛ محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، واژهٔ ۸۶۲۴؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۱۹۲؛ و محمد عالم ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه،ص۵۶.

۱۰۲۶ . در این باره ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۰۲۸؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۱۶.

۱۰۲۷. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، واژهٔ ۸۶۲۴.

که: «شهادت عبارت است از انتقال حقیقت امری از ناحیه فردی واجد شرایط که آن را دیده و شنیده به قاضی محکمه، علیه یکی از اصحاب دعوی و به نفع دیگری با ادای سوگند و التزام به راستگویی.». برخی دیگر نیز بر این عقیده اند که: شهادت عبارت است از اِخبار به لفظ اشهد در مجلس قضاء به حضور خصمین راجع به حقی برای شخص معین علیه شخص معین دیگری.[۱۰۲۸]

مادۀ ۴ جزء ۳۲ قانون اجراآت جزایی در تعریف شهادت می گوید: «شهادت: اظهاراتی است که شخص در جریان بررسی قضیه آنچه را در خصوص واقعه مورد بحث با دیدن یا شنیدن درک نموده است در پیشگاه محکمۀ باصلاحیت با ادای سوگند بیان نماید. نوشته و اشاره در مورد گنگ در حکم بیان می باشد.».

۱۰۲۸. محمد عالم ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه، ص ۵۷.

ص

صاحب عمل Principle/ a person for whom unrequested intervention is done

صاحب عمل شخصی است که عمل فضولی مفید برای او انجام می شود. به حیث مثال، در صورتی که شخصی نل و یا پیپ همسایه را که پاره شده است در حالی که همسایه در خانه نباشد، ترمیم نماید، صاحب خانه صاحب عمل و شخصی که نل و یا پیپ را ترمیم می نماید، شخص فضولی نامیده می شود.

صبی Child

صبی کودکی است که به احتلام نرسیده است. صبی همچنین به طفلی که هنوز از شیر گرفته نشده است معنی گردیده است که مؤنث آن صبیّه، و جمع آن صبیان است. این کلمه در زبان دری به معنی کودک و پسربچه است. به نظر می رسد صبی در اصطلاح حقوق مدنی، عبارت طفلی است که به بلوغ نرسیده باشد.

صحیح التصرف Person whose legal acts are valid

صحیح التصرف مرکب از دو کلمه است صحیح (ر. ک: صحیح) و تصرف (ر. ک: تصرف). به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، صحیح التصرف عبارت از شخصی است که تصرفات حقوقی او اعم از عقود و ایقاع ها صحیح باشد.

صراف Money exchanger

صراف شخصی است که مشغول پیشه صرافی است (ر.ک صرف).

صرف Currency exchange

صرف در لغت به معنی فزونی، زیادت، انفاق، پول، نقد، و جه و ثمن است. کسی که به پیشهٔ صرافی مبادرت ورزیده به وی صراف می گویند. فقهای حنفیه در تعریف صرف می گویند: صرف عبارت از بیع ثمن به ثمن، جنس به جنس و یا جنس به غیر جنس، مانند: بیع پول به پول، زر به زر و نقره به نقره و نقره به زر.[۱۰۲۹]ق. م در تعریف صرف از فقه پیروی

۱۰۲۹. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۳۴۸؛ وهبة

نموده و آن را بیع نقد به نقد می داند. مادۀ ۱۱۳۳ ق. م که ترجمۀ مادۀ ۱۲۱ مجلة الاحکام است در این مورد می گوید: «صرف عبارت است از بیع نقد به نقد.». همچنین، مادۀ ۱۰۳۶ ق. م در این مورد می گوید که: «[...] بیع پول به پول بیع صرف [...] شناخته می شود.» مانند اینکه: شخصی صد دالر امریکایی را به پنج هزار افغانی به دیگری به فروش رساند، یا شخصی نوت یک هزار افغانی را تبدیل به ده نوت صد افغانی نماید.

صعب العلاج Uncureable

صعب العلاج در لغت به معنی مرضی که به سختی معالجه شود، بی درمان، سخت درمان، درمان ناپذیر است. به نظر می رسد معنی اصطلاحی مرض صعب العلاج از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، صعب العلاج مرضی است که به آسانی درمان نشود.[۱۰۳۰] ارایه مثال برای مرض صعب العلاج مشکل به نظر می رسد و بحث طبی است. بنابراین، در تشخیص مرض صعب العلاج باید به داکتران طب مراجعه صورت گیرد.

صعود Ascend

صعود در لغت به معنی بالا رفتن، برآمدن، عروج، اوج گیری، تصاعد، و ارتقا است که در مقابل نزول استعمال می شود.[۱۰۳۱] این اصطلاح، در ق. م در مورد پول و اسعار استعمال شده است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، صعود عبارت است از بالا رفتن نرخ اسعار در بازار.

صغیر Minor

صغیر در لغت به معنی خُرد، کوچک، کم سن، مقابل کبیر استعمال می گردد و جمع آن صغار است. صغیر به کسی گفته می شود که نابالغ باشد. به عبارت دیگر: وصف صِغَر در برابر کبر که صفت شخص بالغ است قرار می گیرد. همچنین، کلمۀ صغر در برابر بلوغ که صفت شخص بالغ است استعمال می شود. در زبان عامیه و نوشته های غیر حقوقی به صغیر، کودک، خرُدسال، طفل و بچه می گویند. صغر به کسرِ صاد و فتح عین به معنای کوچکی، خردی و کم سن و سال بودن است و در اصطلاح فقهی و حقوقی به حالت شخص از زمان زاده شدن تاهنگام بلوغ صِغَر و به شخصی که چنین وضعیتی دارد، صغیر می گویند.[۱۰۳۲]

صغیر غیر ممیز Undiscerning minor

الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۶۶۰؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۲۰۹.

1030. https://www.vajehyab.com) آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۳۱).

1031. Ibid, (آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۳۱).

۱۰۳۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۲۱۳.

صغیر غیر ممیز، کودکی است که نمی تواند خوب و بد و نفع ضرر را از همدیگر تشخیص بدهد و شناخت کافی از اطراف و محیط و اَعمال و کردارش پیدا نماید و نمی تواند آثار و احکام عقود و ایقاعات را بداند تا این که به سود آوری یا مضر بودن آن برای خود واقف شود مانند اطفال چهار پنج ساله که خرید و فروش را نمی فهمند: یعنی؛ نمی دانند که فروش موجب سلب مالکیت و خرید سبب به دست آوردن آن است و بین غبن فاحش و غبن غیر فاحش فرق نمی گذارند و به کسی که بین این ها فرق می گذارد صغیر ممیز گفته می شود. مادۀ ٤٠ ق. م در تعریف صغیر غیرممیز می گوید: «[...] شخصی که به سن هفت سالگی نرسیده باشد غیر ممیز محسوب می گردد.». همچنین، مادۀ ٤ فقرۀ ۲ ق. ر. ت. ا در این باره می گوید: «طفل غیر ممیز شخصی است که سن هفت سالگی را تکمیل نکرده باشد.». [۱۰۳۳]

صغیر ممیز Discerning minor

صغیر ممیز شخصی است که اجمالاً بتواند بین ضرر و منفعت تمیز قایل شود و در بسیاری از مسایل این توان را داشته باشد که منافع و ضرر های خود را در آنها تشخیص بدهد. به عنوان مثال، قرارداد بیع و معاملۀ سودمند را تشخیص بدهد.[۱۰۳٤] از تعریف فوق به خوبی بر می یاید که صغیر ممیز بر شخصی اطلاق می گردد سود و زیان را از همدیگر تشخیص می دهد[۱۰۳۵] که معمولاً بر اطفالی که بین سنین هفت الی چهارده سالگی قرار دارند اطلاق می گردد. این دوران از سن هفت سالگی آغاز و تا زمان بلوغ عقلی ادامه پیدا می کند. به طفلی که در این دوره قرار دارد در اصطلاح طفل ممیز می گویند. تمیز عبارت از حالتی است در آن کودك ممیز خیر و شر خود را تشخیص می دهد و می داند که چه چیزی به نفع و ضرر او است و معانی الفاظ خود را به اجمال می داند. به عنوان مثال، می داند که عقد بیع موجب از دست رفتن مال او و تملك ثمن می گردد. بنابراین، بر اشخاصی که بین سنین هفت الی دوازده سالگی قرار دارند، صغیر ممیز گفته می شود. مادۀ ٤ فقرۀ ۳ ق. ر. ت . ا در این باره می گوید: «طفل ممیز: شخصی است که سن هفت سالگی را تکمیل و دوازده سالگی را تکمیل نکرده باشد.».

صغیر مأذون Authorized minor

۱۰۳۳. مادۀ ۹۴۳ مجلة الاحکام در این باره می گوید: «صغیر غیر ممیز کسی است که خرید و فروش را نمی فهمد؛ یعنی: نمی داند که فروش موجب سلب مالکیت و خرید سبب به دست آوردن آن است و بین غبن فاحش آشکار، مانند غبن به میزان پنج دهم، و غبن کم فرق نمی گذارد [...]».

۱۰۳٤. مادۀ ۹۴۳ مجلة الاحکام در این باره می گوید: «صغیر غیر ممیز کسی است که خرید و فروش را نمی فهمد؛ یعنی: نمی داند که فروش موجب سلب مالکیت و خرید سبب به دست آوردن آن است و بین غبن فاحش آشکار، مانند غبن به میزان پنج دهم، و غبن کم فرق نمی گذارد؛ و به کسی که میان اینها فرق بگذارد طفل ممیز گفته می شود.».

۱۰۳۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۲۱۷.

صغیر مأذون مرکب از دو کلمه است: صغیر (ر. ک: صغیر) و مأذون. مأذون اسم مفعول از ریشهٔ «اذن» گرفته شده است که در لغت به معنی اجازه داده شده است. در اصطلاح حقوق مدنی، صغیر مأذون عبارت از صغیری است که توسط محکمهٔ ذیصلاح اجازهٔ تجارت دریافته کرده باشد.

صلاحیت (۱) Authority

صلاحیت از ریشهٔ «صلح» گرفته شده است که در لغت به معنی شایستگی، اهلیت، سزاوار بودن و حق داشتن است. در اصطلاح حقوق مدنی، صلاحیت عبارت از شایستگی شخص در پرداختن به امری مشخص است.[۱۰۳٦]

صلاحیت (۲) Authority

صلاحیت در لغت به معنی صالح بودن، شایسته بودن، شایستگی، سزاوری و اهلیت است.[۱۰۳۷] در اصطلاح حقوق اساسی و اداری صلاحیت عبارت از اختیار[۱۰۳۸] و اجازه ای است که قانون به مقام عمومی غرض اجرای امور محوله اعطاء می نماید.[۱۰۳۹] در حقوق اداری صلاحیت به دو نوع تقسیم می شود:

صلاحیت تکلیفی که مقام عامه به موجب آن مکلف به انجام فعل است. در صلاحیت تکلیفی مقام عمومی حق انتخاب میان چند گزینه را از دست می دهد. صلاحیت اختیاری که عبارت است از اختیار اتخاذ تصمیم مقام عمومی در راستای انجام وظایف و در شرایط و اوضاع و احوال خاص و شخصی براساس گزینه های پیش رو که براساس آن مقام عمومی در انتخاب یک یا چند تصمیم آزادی نسبی دارد.[۱۰٤۰]

از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می آید که مأمور در صلاحیت تکلیفی حق ارزیابی ندارد و مکلف به اجرای فعل است. اما در صلاحیت تخییری مأمور گاه اختیار انتخاب یکی از گزینه ها از میان چند گزینه را دارد. معمولاً در موارد مربوط به نظم عمومی مأمور حق انتخاب یک گزینه از میان چندین گزینه را دارد. به حیث مثال، در صورت بروز مظاهره و متفرق کردن مظاهره کنندگان توسط پولیس، پولیس میان استفاده از ماشین آب پاش، فیر هوایی، استفاده از بلندگو و نظیر اینها اختیار دارد. در چنین حالت، پولیس باید تشخیص دهد که کدام اقدام را انجام دهد. گاه مأمور انتخاب یک گزینه از میان دو گزینه را دارد، مانند: اعطای جواز سیر در صورت تکمیل شرایط قانونی و عدم اعطای جواز سیر در صورت عدم تکمیل شرایط قانونی. لذا،

۱۰۳٦. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۲۲۱.

۱۰۳۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۸۲۶.

۱۰۳۸. اختیار از ریشه فعل ثلاثی مجرد «خیر» گرفته شده است که در لغت به معنی در کاری و یا امری آزادی و تسلط داشتن، پسندیدن و گزین کردن است (همان، ص ۸۷).

۱۰۳۹. مهدی هداوند و علی مشهدی (۱۳۹۰). اصول حقوق اداری، چاپ دوم، تهران: انتشارات خرسندی، ص ۱۱۲.

۱۰٤۰. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد اصل عدم صلاحیت ر. ک: همان، مهدی هداوند و علی مشهدی، ص ۱۱۲.

صلاحیت تکلیفی قلمرو محدود و صلاحیت اختیاری قلمرو وسیع دارد. پرسش این است که مأمور چطور تشخیص دهد که در کدام حالات صلاحیت وی تکلیفی و در کدام حالات صلاحیت وی اختیاری است؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت که مأمور باید به نص قانون مراجعه نماید. معمولاً صلاحیت تکلیفی با عبارت «مؤظف است، مکلف است» آغاز می شود. اما، صلاحیت اختیاری با عبارت «حق دارد، می تواند و نظیر اینها» آغاز می شود.

صلاحیت محاکم Jurisdiction of courts

صلاحیت عبارت از اختیار و قدرت رسیدگی به دعوی و صدور حکم در مورد آن است. به عبارت دیگر: صلاحیت عبارت از اختیاری است که قانون به محکمه غرض تأمین عدالت در نوع خاص از دعوی و در قلمرو (محدودهٔ معین) را می دهد.[۱۰۴۱] صلاحیت محاکم به دو دسته است:

۱) صلاحیت موضوعی (Subject matter jurisdiction): صلاحیت موضوعی عبارت از صلاحیتی است که به موجب آن محکمه می تواند نوع خاص از دعوی را رسیدگی و حل و فصل نماید.[۱۰۴۲] به حیث مثال، محکمهٔ ابتدایی تجارتی مرکز از نظر صلاحیت موضوعی، صلاحیت رسیدگی به دعوی مدنی و جزایی را ندارد. در این خصوص برخی نویسندگان می نویسند که: صلاحیت موضوعی عبارت از صلاحیت محکمه است جهت حل و فصل نوع معین دعوی و اصدار نوع حکم معین فیصله. به حیث مثال، محکمهٔ جزایی صلاحیت رسیدگی به دعوی طلاق را ندارد. فیصله طلاق توسط محکمهٔ فاقد صلاحیت موضوعی باطل است.[۱۰۴۳]

در صورتی که قضیه جهت حل و فصل به محاکم محول می گردد، در قدم اول محکمه مکلف است که در روشنایی قوانین نافذه صلاحیت رسیدگی خود را تشخیص نماید. در صورتی که صلاحیت رسیدگی به موضوع را داشته باشد، موضوع را رسیدگی نماید در غیر آن موضوع را توسط قرار قضایی به محکمه مربوطه محول نماید.

۲) صلاحیت حوزوی (Local jurisdiction): صلاحیت حوزه ای به محدوده و قلمروی گفته می شود که محکمه صلاحیت عام رسیدگی به دعاوی در آن را دارد.[۱۰۴۴] به عبارت دیگر: صلاحیت حوزه ای عبارت از صلاحیتی است که به موجب آن محکمه در قلمروه معین که شامل صلاحیت

1041. En.m. wikipedia.org (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).

1042. www.law.cornel.edu (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).

1043 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 260.

1044. Fa.m.wikipedia.org (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).

آن می گردد، به دعوی رسیدگی می نماید. به حیث مثال، محکمهٔ ابتدایی ولسوالی پغمان صلاحیت رسیدگی به دعوی ای را که در ولسوالی شکرده واقع شده است ندارد بلکه از نظر حوزه ای این صلاحیت را صرف محکمه ابتدائیه ولسوالی شکردره دارد.

صلح Compromise

صلح به معنای آشتی، سِلم، تراضی متنازعین، سازش، پایان دادن به جنگ و قطع نزاع است. هر یک از طرفین نزاع را در عقد صلح «مصالح» یا صلح کننده، چیزی را که موضوع نزاع است «مصالح عنه» و چیزی را که بر سر آن صلح می شود و تعیین می شود و یک طرف برای قطع نزاع و خصومت به دیگری می دهد «مصالح علیه» می گویند (مستنبط از: مواد ۱۵۳۲ الی ۱۵۳۲ مجلة الاحکام). در اصطلاح شرعی صلح عبارت از عقدی است که جهت رفع منازع وضع گردیده است.[۱۰۴۵] مادهٔ ۱۵۳۱ مجلة الاحکام در تعریف صلح می گوید: «صلح عقدی است که نزاع را به تراضی رفع می نماید.». در تعریف صلح، ق. م نیز از فقه اقتباس نموده است. مادهٔ ۱۲۹۷ ق. م که ترجمهٔ مادهٔ ۱۵۳۱ مجلة الاحکام است در تعریف صلح می گوید: «صلح، عقدی است که نزاع را رفع و خصومت را به اساس رضایت طرفین قطع می نماید.».

صورت دعوی Complaint

مادهٔ ۴ جزء ۱۵ قانون اجراآت جزایی در تعریف صورت دعوی می گوید: «صورت دعوی: سند کتبی است که ضمن آن څارنوال مجازات متهم را با ذکر نوع جرم ارتکاب یافته، اهلیت و خصوصیات و مسؤولیت جزائی متهم، دلایل اثبات و مواد قانون که جرم و جزاء را تعیین نموده از محکمه ذیصلاح تقاضا می نماید.». این تعریف در ساحه جزا صادق است. اما، اگر بخواهیم تعریف عام به صورت دعوی ارایه نماییم، این خواهد بود که صورت دعوی عبارت است از سند حقوقی است که شخص متضرر یا څارنوال توسط آن آن حق خود یا حق اجتماع را از محکمه می خواهد.

صورت دفاع Answer

صورت دفاع عبارت از سندی است است که در برگیرندهٔ دفاعیات مدعی علیه است.

۱۰٤۵ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٤۳۳۰؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۲۲۳؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ٤٤۰ و ٤٤۱.

ض

ضارب Beater

ضارب اسم فاعل از ریشهٔ «ضرب» گرفته شده است که در لغت به معنی زننده است.[۱۰۴۶] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، ضارب شخصی است که به دیگری ضرب وارد می نماید. به عبارت دیگر شخصی که دیگری را مورد لت و کوب قرار بدهد ضارب نامیده می شود.

ضامن Bailer

ضامن اسم فاعل از ریشهٔ «ضمن» گرفته شده است که در لغت به معنی کفیل، پذیرنده و متعهد شونده است که جمع آن ضامنین است. در اصطلاح حقوق مدنی، ضامن کسی است که دینِ در ذمهٔ دیگری به ذمهٔ او منتقل می شود تا اگر شخص دیگر از پرداخت دَین خودداری کند، خود متعهد به پرداخت دَین باشد.[۱۰۴۷]

ضبط Confiscation

ضبط در لغت به معنی گرفتن و نگهداشتن، حفظ کردن، تصرف کردن و حبس است.[۱۰۴۸] مادهٔ ۴ جزء ۱۹ قانون اجراآت جزایی در تعریف ضبط می گوید: «ضبط: حفظ و نگهداری یا کنترول مؤقتی اموال منقول و غیر منقول است که مطابق حکم قانون توسط مرجع ذیصلاح صورت می گیرد.».

ضرب Battery

ضرب در لغت به معنی زدن است. به شخصی که دیگری را می زند ضارب و به شخصی که زده شده است مضروب می گویند. همچنین ضرب در لغت به معنی لت و کوب است. فرق ضرب با جرح این است که

۱۰۴۶. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

۱۰۴۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۲۴۸.

1048. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

عضو جرح شده غالباً با خون یا چرک شدن، ظاهر می گردد، در حالی که ضرب بدن منتهی به کوفتگی یا شکستگی استخوان و یا سیاه شدگی و تورّم پوست می‌گردد بدون آنکه عضو ضرب خورده خراشیده شود و یا از آن خون بر آید.[۱۰۴۹] مادۀ ۵۷۵ کُد جزا در تعریف ضرب می گوید: «ضرب: وارد کردن صدمه به بدن است که سبب تورم یا کبودی یا پیچ خوردن مفاصل بدون شکستگی آن ها یا خون مردگی یا خون ریزی داخلی در بدن شود و با قطع نسج و جاری شدن خون از بدن همراه نباشد.».

ضرر Harm

ضرر در لغت به معنای زیان و تاوان است که جمع آن اضرار است. همچنین، ضرر به معنی خسارت و یا خساره است. خسارت از ریشۀ «خسر» گرفته شده که در لغت به معنی ضرر و زیان، غرامت، ضد نفع و سود است.[۱۰۵۰] شخصی که ضرر می بیند را متضرر و یا زیاندیده و شخص ضرر رساننده را ضار می گویند. فعل و یا حادثۀ ضرر رساننده را فعل و یا حادثۀ مضر می گویند. در اصطلاح حقوقی و فقهی ضرر عبارت است از آزار و یا نقصان ناخوشایندی که در یکی از ضروریات پنجگانۀ جان، دَین، عقل، آبرو و مال حاصل می شود که عامل آن (ضار/ ضرر رساننده) ممکن است خود شخص و یا غیر باشد.[۱۰۵۱] به حیث مثال، در فعل مضر ضرر رساننده قاتل، ضارب، جارح، غاصب و تالف و در فعل مفید پرداخت کننده و شخص فضولی است. به صورت عامتر ضرر در معانی ذیل به کار می‌رود:

۱) صدمه جانی زدن به خود و دیگری، خواه به صورت ضرب و جرح باشد خواه به صورت قتل.

۲) تجاوز به حیثیت دیگران و لطمه زدن به حیثیت خود.

۳) تعرض به ناموس دیگران.

۴) اتلاف و ناقص کردن اموال خود و دیگران و تجاوز به مال غیر مانند غصب و خیانت در امانت و اختلاس.

۵) ممانعت از وجود نفعی که امکان داشت به وجود بی یاید (عدم‌النفع) مانند قطع درختان میوه‌ای که شگوفه دارند که همین داشتن شگوفه امکان دادن میوه را فراهم می نمود و میوه منفعت درخت را تشکیل می‌دهد.[۱۰۵۲] در حقوق فرانسه خسارت گزندی است که به منافع مالی یا غیرمالی زیان دیده رسیده است.[۱۰۵۳]

۱۰۴۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۰.

۱۰۵۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۸۹۷.

۱۰۵۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۲۶۴.

۱۰۵۲. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۲)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، ص ۴۱۵، اصطلاح شماره ۳۳۱۹.

۱۰۵۳. پاتریس ژوردن (۱۳۸۵). اصول مسؤولیت مدنی، مترجم: مجید ادیب، چاپ دوم، تهران: نشر میزان، ص ۱۸۳.

ضرر احتمالی Possible harm

ضرر احتمالی عبارت از ضـرری اسـت کـه امکان وقوع آن وجود داشته باشد.[۱۰۵۴]

ضـــرر جســـمانی physical/ bodily Personal injury /harm

ضرر جانی عبارت از ضـرری اسـت کـه بـر جسم متضرر وارد می گردد، مانند قتل، زخـم، ضرب و نظیر اینها.

ضرر عدم النفع (کسر عواید) Econmic loss

خسارت عدم‌النفع عبارت است از: ممانعت از وجود پیدا کردن منفعتی کـه امکـان داشـت حاصل شود، مانند توقیف غیر قانونی شاغل به کـار کـه موجـب حرمـان او از گـرفتن مـزد می‌شود.[۱۰۵۵] به عبارت دیگر: حرمان از نفعـی که بر حسب جریان عـادی امـور، بـه احتمـال قریب به یقین قابل وصول اسـت را، خسـارت عدم‌النفع می‌گویند. به عبارت دیگر: خسـارت عدم‌النفع زمانی محقق می‌شود که شـخص از به دست آوردن منفعتی کـه طبـق رونـد عـادی امور می‌توانست به دست آورد، محـروم شـود. برخی مثال های خسارت عدم النفع قـرار ذیـل است:

۱) هرگاه شـخص زمـین، خانـه و یـا دوکـان دیگری را غصب نماید، بعد از رد زمین، خانـه و یا دوکان به مغصوب منه، مغصوب منـه مـی تواند خسـارت عـدم النفـع زمـین، خانـه و یـا دوکان را از غاصب به این دلیل که می توانست زمین را کشت، خانه و یا دوکان را به کرایه مـی داد، مطالبه نماید؛

۲) هرگاه شخص مال دیگری را تلف نمایـد، صاحب مال متلوفه مـی توانـد عـلاوه بـر مـال متلوفه خسارت عدم النفـع مـال را در صـورتی کـه پرداخـت جبـران خسـارت بعـد از زمـان طولانی صورت پذیرد مطالبه نماید؛

۳) هرگاه شخص دیگری را به قتـل برسـاند، ورثه مقتول می توانند بـه دلیـل از دسـت دادن نافق (منفق/ نفقه دهنده) خسارت عدم النفع را از قاتل مطالبه نمایند؛

۴) هرگاه شخص به دیگری ضرب و یا جرح وارد نمایـد و در اثـر ایـن ضـرب و جـرح، مضـروب و مجـروح نمـی تواننـد مـدتی کـار نمایند، می تواننـد خسـارت عـدم النفـع را از ضارب و جارح مطالبه نمایند.

ضرر مالی Monetary/ fanincial harm

ضرر مالی عبارت از اخـلال در نفـع مـالی زیان دیده است. به عبارت دیگـر: ضـرر مـالی عبارت از ضرری اسـت کـه بـر مـال وارد مـی گردد مانند اتلاف و غصب مال دیگران.

ضرر معنوی Mental harm

ضرر معنوی در برابر ضرر مادی قرار دارد، و ضرری است که متوجـه مـالِ زیـان داده نمـی

۱۰۵۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۲۶۷.

۱۰۵۵. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۱۴۲.

شود. ولی، به نفع غیر مالی زیان دیده آسیب می رساند.[۱۰۵۶] به عبارت دیگر، ضرر معنوی عبارت از ضرری است که به اعتبار، آبرو و شرف شخص وارد می شود که ممکن است در روند معمول و درست زندگی او مؤثر واقع شود، چنانچه مواردی از قبیل تشنیع شخص، عدم وفا به وعدهٔ ازدواج، از بین بردن زیبایی و ... از مصادیق ضرر معنوی محسوب گردد.[۱۰۵۷] به عبارت دیگر: خسارت معنوی، خسارتی است غیر مالی که چهره اقتصادی نداشته و به دارایی و حقوق مالی افراد آسیبی نمی‌رساند، بلکه موجب رنج اخلاقی و صدمات روحی وی می‌شود. نقص بدنی، لطمه به شرافت و آبروی شخصی و خانوادگی، برملا کردن اسرار خصوصی، شکست‌های عاطفی، لطمه به اعتقادات و ارزش‌های دینی و اخلاقی، تجاوز به اقامتگاه، رنج ناشی از فقدان نزدیکان و لطمه به شهرت تجاری از مصادیق خسارت معنوی محسوب می‌شوند.[۱۰۵۸] به صورت عموم موارد آتی را می توان ضرر معنوی محسوب نمود:

۱) ضرر معنوی وارد بر جسم، جراحت وارد بر جسم و درد ناشی از آن و اضطرابات بعدی آن در چهره، اعضاء و به طور کلی در جسم نمودار می گردد. در صورتی که برای تداوی آنها ضرورت به پرداخت هزینه احساس گردد، و یا باعث کاهش توان کسبِ درآمد مادی متضرر گردد، همه از مصادیق ضرر معنوی محسوب می گردد، مشروط بر اینکه نتایج مادی را در پی نداشته باشد؛

۲) ضرر معنوی وارد بر شرف، اعتبار، آبرو، قذف، ناسزا گفتن، هتک آبرو، زیان رساندن به شهرت شخص از طریق بیان مطالب و ذکر محتملات و تجاوز به کرامت و ... همه از جمله کارهایی اند که ضرر معنوی را به دنبال دارند. زیرا، چنین اَعمال به شهرت طرف خدشه وارد کرده و شرف و اعتبار او را در میان مردم لکه دار می نماید؛

۳) ضرر معنوی وارد بر احساسات و عواطف: جدا کردن کودک از دامان مادر و ربودن او، تعدی نسبت به فرزندان و یا والدین و یا زن و شوهر و ... همه موجب تضرر غیر می شود. همچنین، هر عملی که به اعتقادات دَینی و احساسات معنوی شخص لطمه وارد نماید، ضرر معنوی محسوب می گردد؛ و

۴) ضرر معنوی ناشی از تعدی بر حق ثابت فرد، مانند اینکه: شخصی با وجود مخالفت صاحب خانه، وارد زمین او شود. در چنین موارد، مالک خانه می تواند جبران معنوی ناشی از تعدی به حق خود را از متعدی

۱۰۵۶. همان، محمد جعفر جعفری لنگرودی، ص ۱۰۱.
۱۰۵۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۲۶۸.
۱۰۵۸. سید حسن وحدتی شبیری (۱۳۸۵). مبانی مسؤولیت مدنی قراردادی، چاپ اول، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی مبانی مسوولیت مدنی قراردادی، ص ۷۴.

مطالبه نماید هرچند از این رهگذر هیچ ضرر مادی متوجه او نگردیده باشد.[۱۰۵۹]

ضرر مختلط Mixied/ hybrid harm

ضرر مختلط عبارت از ضرری است که از یکطرف متوجه مال و جسم و از طرف دیگر متوجه آبرو و حیثیت شخص شود که مانند ضرب و جرح که شامل ضرر مالی، جانی، معنوی و در برخی موارد کسر عواید می شود.

ضمان Remedy/ compensation

ضمان در لغت به معنی بر عهده گرفتن، ملتزم شدن و کفیل شدن است. همچنین، ضمان در لغت به معنی تاوان و جبران خسارت است. در اصطلاح فقها تعاریف مختلف برای ضمان ارایه کرده اند: غزالی ضمان را به عنوان «وجوب استرداد چیزی یا ادای بدل آن اعم از مثل یا قیمت تعریف کرده است.». مادۀ ۴۱۶ مجلة الاحکام آن را این گونه تعریف کرده است: «ضمان دادن مثل چیزی است در صورتی مثلی بودن و قیمت آن در صورت قیمی بودن.». این دو تعریف بیشتر ناظر بر فعل مضر بر اموال است و به نظر نمی رسد که شامل ضمان فعل مضر بر نفس گردد و بنابراین از جامعیت لازم برخوردار نیست. شوکانی ضمان را به عنوان «پرداخت تاوان مال تلف شده» تعریف کرده است. این تعریف نیز جامع به نظر می رسد، زیرا صرف ناظر بر پرداخت ضمان مال است.[۱۰۶۰] در حقوق مدنی افغانستان ضمان مترادف جبران خسارت است (ر. ک: جبران خسارت).

ضمانت Guarantee

ضمانت در لغت به معنی ضامن شدن، بر عهدۀ گرفتن و کفیل شدن است.[۱۰۶۱] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی ضمانت بر عهده گرفتن تعهد است توسط ضامن.

ضرورت Need

ضرورت در لغت به معنی نیاز و حاجت است که جمع آن ضرورات است. در اصطلاح حقوقی، معنی اصطلاحی آن از معنی لغوی گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، ضرورت عبارت از چیزی است که انسان به آن نیاز داشته باشد.[۱۰۶۲]

ضمان عقد Contractual civil responsibilty

ضمان عقد در حقوق مدنی افغانستان مترادف با مسؤولیت مدنی قراردادی است (ر. ک: مسؤولیت مدنی قرار دادی).

ضمان تعرض

ضمان تعرض مرکب از دو کلمه است: ضمان که به معنی جبران خسارت و تاوان

۱۰۵۹. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۲)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۰۱ و ۱۰۲.

۱۰۶۰. حسن بادینی (۱۳۹۲). فلسفۀ مسؤولیت مدنی، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۲۹ - ۳۲.

1061. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۱۹).

1062. Ibid, (Last visit: 31/ 8/ 2016).

است و تعرض که از ریشهٔ «عرض» به معنای طلب و مزاحمت کردن است.[۱۰٦۳] در اصطلاحی فقهی و حقوقی ضمان تعرض عبارت از ضمانی است که بایع آن را در بارهٔ منازعات و اختلافات و ادعاهای احتمالی حقوقی نسبت به مبیع به مشتری می دهد،[۱۰٦٤] مانند اینکه: بایع عقار و یا منقول خود را به دیگری به فروش رساند و از عدم تعرض خود نسبت به عدم مزاحمت مشتری مبنی بر انتفاع گرفتن از عین و منفعت مبیع و نیز ادعای های دیگر مبنی بر ملکیت مبیع اطمینان دهد.

ضمان قهری Extra- contractaul civil responsibility

ضمان قهری مرکب از دو کلمه است: ضمان (ر. ک: ضمان) و قهری که اسم منسوب به قهر است. چون این ضمان به موجب قانون پرداخت می شود بدون این که قراردادی میان زیاندیده و زیان رساننده وجود داشته باشد، آن را ضمان قهری می گویند. ضمان قهری در حقوق مدنی افغانستان مترادف با مسؤولیت مدنی غیرقراردادی است (ر. ک: مسؤولیت مدنی غیرقرار دادی).

ضمیمه Attachment

ضمایم جمع ضمیمه است و ضمیمه مؤنث ضمیم است که در لغت به معنی همراه، چیزی که آن را به چیز دیگری جمع کرده باشند و پیوست است.[۱۰٦۵] در اصطلاح حقوقی ضمیمه عبارت از قانون و یا فرمانی است که ضمیمهٔ قانون دیگر جهت تکمیل آن شده باشد. مادهٔ ۲ جزء ۱۲ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف ضمیمه می گفت: «ضمیمه حکم یا احکام جدید است که نظر به ضرورت و حالات خاص به حیث متمم بر سند تقنینی نافذ ملحق می گردد.». اما، مادهٔ ۳ جزء ۳۰ قانون طرز طی مراحل، نشر و انفاذ اسناد تقنینی که ناسخ مقرره مذکور است در خصوص تعریف ضمیمه می گوید: «ضمیمه احکام یا مواد جدید است که به صورت مستقل وضع، تصویب و نافذ گردیده و به حیث متمم به سند تقنینی نافذ ملحق می گردد.».

۱۰٦۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۰۴.

۱۰٦٤. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۲۹۶.

۱۰٦۵. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۸۳۸.

ط

طالق Divorcer

طالق اسم فاعل از ریشهٔ طلق گرفته شده است که در لغت به معنی رها کننده و جدا سازنده است. در اصطلاح حقوق مدنی، طالق عبارت از طلاق دهنده که معمولاً مرد می باشد، است.[۱۰۶۶]

طلاق Divorce

طلاق از طلق گرفته شده است[۱۰۶۷] که در لغت به معنی رها کردن، واگذاشتن، گسستن و گشودن گره (حل قید) است. از همین جهت اعراب به شتر رسته از بند «ناقة طالق» و به اسیر آزاد شده «اسیر مُطلَّق» می‌گویند. شخصی که زوجه را طلاق بدهد، مُطلِق و زوجه ای که طلاق داده شده است را مُطَلَّقه می گویند.[۱۰۶۸]

اما، در اصطلاح فقهی طلاق عبارت از گشودن گره نکاح و یا ازاله قید نکاح است در زمان حال و یا آینده به الفاظ مخصوص.

انحلال رابطه زوجیت

در زمان حال از طریق طلاق باین صورت می‌گیرد و انحلال رابطه زوجیت صحیحه در زمان آینده از طریق طلاق رجعی صورت می گیرد. اما، لفظ مخصوص می تواند لفظ صریح مانند: طلاق، و یا لفظ کنایی، مانند: حرام، باین و اطلاق و امثال اینها و یا آنچه قایم مقام لفظ قرار بگیرد، مانند: کتابت و اشاره مفهمه است.[۱۰۶۹] ق. م در تعریف طلاق از فقه

۱۰۶۶. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۳۰۴.

1067. Muhammad Subhi bin Hasan (2008). Fiqh According to Qur`an and Sunnah, translated into English by: Sameh Strauch, 1st edi Riyadh: Dar-us- salam, p 161.

۱۰۶۸. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۸۷۳؛ محمد علی صابونی (۱۳۸۵). تفسیر آیات الاحکام، مترجم: نعمت الله شهرانی، جلد (۱)، چاپ دوم کابل: انتشارات نعمانی، ص ۳۶۶.

۱۰۶۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۸۷۳؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری، دانشنامهٔ حقوق خصوصی،

پیروی نموده است. ماده ۱۳۵ فقره اول ق. م با اقتباس از فقـه در تعریـف طـلاق مـی گویـد: «طـلاق عبـارت از انحـلال رابطـه زوجیّـت صحیحه در حال یا آینده بین زوج و زوجـه بـه الفاظی که وقوع طلاق صراحتاً از آن افاده شده بتواند.». لفظ صراحتاً در این ماده محـل ایـراد به نظر می رسـد، زیـرا طـلاق امکـان دارد بـه الفاظ ضمنی نیز واقع گردد.

به نظر می رسد در ق. م متارکـه متـرداف بـه طلاق استعمال شده است زیرا متارکه در لغت به معنی بیزاری، طلاق، جدایی، ترک جنـگ و خصومت است.[۱۰۷۰]

طلاق باین Irreversible divorce

طلاق باین مرکب از دو کلمه اسـت: بـاین و طلاق. باین اسم فاعل از ریشـهٔ «بـین» گرفتـه شده است که در لغت به معنی جدا، منفصـل، منقطع و دور شدن است.[۱۰۷۱] ق. م در تعریـف طلاق باین سـکوت اختیـار نمـوده اسـت. بـه موجب فقه طلاق باین عبارت از طلاقی اسـت که در آن شخص جز با عقد جدید حق مراجعه و بازگشت به زن مطلقهٔ خود را ندارد.[۱۰۷۲]

طـلاق بـاین صـغری Small irreversible divorce

به موجب فقه طلاق بـاین صُـغری، طلاقـی است که بعـد از وقـوع آن، شـوهر نمـی توانـد زوجه اش را به نکاح خـود برگردانـد، مگـر بـه موجب عقد و مهر جدید و رضایت زوجه.[۱۰۷۳]

طلاق باین کبری Major irreversible divorce

براساس فقـه طـلاق بـاین کُبـری عبـارت از طلاقی است که شوهر نمی تواند بعد از وقـوع آن به زوجهٔ مُطَلَّقه اش رجوع نماید، مگر اینکه زوجهٔ مُطَلَّقه با مرد دیگری ازدواج نماید و میان او و شوهر جدیدش به صورت حقیقی دخـول صورت بگیرد و سپس شوهر دوم وی را به طور عادی نه بـه قصـد تحلیـل طـلاق بدهـد و یـا شوهرش فوت نماید و زوجه عدّت خـویش را سپری نماید.[۱۰۷۴]

طلاق رجعی Reversible divorce

فقهاء به اتفاق آراء بر این نظر اند که: طـلاق رجعی عبارت از طلاقی است که شـوهر حـقّ تجدید نظر و بازگردانیدن زوجـه اش را قبـل از انقضای عدّت بدون نیاز به عقد جدید اعـمّ از این که زوجه رضایت داشته باشد یا خیـر دارد.

ص ۱۳۱۱؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (____). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۲)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۰۹.

۱۰۷۰. https://www.vajehyab.com (**آخرین بازدید ۱ / ۲۰۱۶ / ۱۷**).

۱۰۷۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۲۸.

۱۰۷۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۳۲۳.

۱۰۷۳. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۹۵۵؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۵۶۳.

۱۰۷۴. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۹۵۶؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۵۶۴

به عبارت دیگر: طلاق رجعی طلاقی است که در آن زوج حقّ رجوع به زوجهٔ مُطَلَّقه را تا وقتی که در عدّه است دارد، خواه زوجه راضی باشد یا نباشد.

از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که تجدید نظر و بازگردانیدن زوجه پس از طلاق اوّل و دوم و قبل از به پایان رسیدن عدّت زوجهٔ مُطلَّقهٔ رجعیه ممکن است. بنابراین، هرگاه عدّت زوجه مُطلَّقهٔ رجعیه سپری گردد، زوج نمی تواند او را دوباره به نکاح خویش برگرداند، زیرا در صورت انقضای عدّت «طلاق رجعی» به «طلاق باین صغری» مبدل می گردد و در طلاق باین صغری مرد صرف می تواند زوجه اش را با تجدید عقد، پرداخت مهر جدید و رضایت زوجه دوباره به نکاح خویش دربی آورد.[۱۰۷۵]

طلاق صریح Explicit divorce

طلاق صریح استعمال لفظی است که از معنای کلام هنگام تلفظ فهمیده می شود و لفظ، احتمال غیر آن معنی را ندارد، مانند اینکه: مرد به زوجه ای خویش بگوید: تو را طلاق دادم، یا مُطَلَّقه ای، و یا سایر مشتقات لفظ طلاق را استعمال نماید.[۱۰۷۶]

طلاق ضمنی Implicit/ implied divorce

طلاق ضمنی استعمال کلماتی است که احتمال معنی طلاق و غیر آن را دارد، مانند اینکه: مرد به زوجه اش بگوید: نزد خانواده ات برو.[۱۰۷۷]

طلاق مُعلَق Suspended divorce

طلاق مُعلَق آن است که شوهر حُصول طلاق را معلق و موکول به حُصول شرطی در آینده نماید و آن را با کلماتی شرطیهٔ مانند: «اما»، «هرگاه»، «در صورتی که»، «اگر» و نظیر اینها مشروط گرداند. به عنوان مثال، شوهر به زوجه اش بگوید: «اگر در منزل فلان شخص داخل شدی مُطَلَّقه هستی!» و یا بگوید: «هرگاه با فلان شخص صحبت نمایی مُطَلَّقه هستی!».[۱۰۷۸]

طلاق مُنجَز Absolute divorce

طلاق مُنجَز یا قطعی طلاقی است که بر هیچ شرط معلق نگردیده و به زمان آینده نسبت داده نشود، بلکه قصد و هدف گویندهٔ آن وقوعِ طلاق زوجه در زمان حال باشد مانند اینکه: شوهر به زوجه اش بگوید: «أنْتِ طالقٌ!»: یعنی؛ تو مُطَلَّقه هستی!.[۱۰۷۹]

۱۰۷۵. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۸۵۵.

۱۰۷۶. عبدالعظیم بن ندوی (۱۳۸۴). مختصر فقه، مترجم: عبدالله محمدی، پشاور، پاکستان، انتشارات مکتبه علم و فرهنگ، صص ۴۲۸ و ۴۲۹.

۱۰۷۷. همان، عبدالعظیم بن ندوی، صص ۴۲۸ و ۴۲۹.

۱۰۷۸. جهت معلومات مزید در این باب و بررسی مبانی دلایل موافق و مخالف ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۹۷۱ - ۶۹۷۶؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۱۵۳۸- ۱۵۴۰.

۱۰۷۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۹۶۶؛ و سید

طرفین دعوی Litigants

طبق مادهٔ ٤ جزء ۷ قـانون اجـراآت جزایـی: «طرفین دعوی: خارنوال، متضرر، مدعی حـق العبد و یا نماینده قانونی متضرر یا مدعی حـق العبد از یـک طـرف و مـتهم و مسـؤوول حـق العبد از طرف دیگرمی باشد.».

طفل Child

طفل در لغت به معنی کوچک، صغیر و بچه اعمّ از اینکه دختر باشد و یا پسر، فرزنـدی کـه به حد بلوغ نرسیده است اعمّ از پسر و دختـر. مادهٔ ۹۵ کُد جزا در تعریف طفـل مـی گویـد: «طفل به شخصی اطلاق می‌گـردد کـه هجـده سال را تکمیل نکرده باشد.».

طویانه Cash money

طبق مادهٔ ۳ فقرهٔ ۳ قـانون مراسـم عروسـی: «طویانه: وجـوهی اسـت کـه ولـی یـا اقـارب عروس بخاطر قبول این پیوند و پاداش پرورش عروس یا تهیه جهیزیه از داماد یا اقاربش به نام های شیربها، ولـور، قلـین، گلـه و پـیش کـش مطالبه می نمایند».

طُهر Purity

طُهر در لغت به معنی پـاک گردیـدن و پـاک شدن اسـت. در اصـطلاح حقـوق مـدنی، بـه انقطاع حیض و یا انقطاع خون و پاک شـدن از عادت ماهیانه طهر گویند. به عبارت عـام تـر: طهر عبارت از پاک شدن زن از حیض و نفاس است.[۱۰۸۰]

سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۵۳۷.

۱۰۸۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۲۸.

ظ

ظهار

ظِهار به کسر ظاء از ریشهٔ «ظَهرَ» اشتقاق یافته است که به معنی پشت و ظهار به معنای به پشتِ کسی تشبیه کردن است و در اصطلاح به نظر احناف ظهار عبارت از تشبیه مرد مسلمان زوجه خویش را و یا یکی از اعضای او را که زوجه تعبیر شود و یا مواضعی غیر معین از بدن او را به زنی که ازدواج او با وی صورت ابد حرام است. طبق این تعریف امکان دارد مرد زوجهٔ خویش، و یا آنچه زوجه تعبیر شود، مانند: رأس، گردن و یا جزء غیر معین او را تشبیه نماید، مانند نصف و نظیر آن. مشبه به یا به صورت کامل بر مرد حرام است، مانند اینکه مرد بگوید: تو مانند مادرم هستی، یا عضوی از محارم نسبی، سببی و رضاعی که نگاه بر آن حرام است. پس، در صورتی مرد زوجهٔ خویش را به یکی از محارم مؤقت تشبیه نماید، ظهار تحقق نمی پذیرد، مانند اینکه بگوید: تو بر من مانند پشت خواهر یا عمه ات هستی. زیرا، خواهر و عمه از جملهٔ محرمات مؤقت است، و یا مرد به زوجه اش بگوید: تو بر من مانند پشت مطلقهٔ ثلاثه هستی. زیرا، مُطلَّقهٔ ثلاثه بر مطلِّق حرام است مگر اینکه دیگری با او ازدواج نماید و سپس به صورت طبیعی طلاقش بدهد. همچنین، هرگاه مرد زوجه اش را به عضوی که نظر بر آن حرام نیست، تشبیه نماید، مانند: وجه و سر صحیح است. همچنین، در صورتی که مرد زوجه اش را به مرد تشبیه نماید، مثلاً بگوید: تو مانند پشت پدرم و یا پسرم هستی، ظهار صحیح نیست. زیرا، مظاهر از جنس زن نیست.[۱۰۸۱]

ظهر نویسی Endorsement

ظهر نویسی در لغت به معنی پشت نویسی و نوشتن پشت چک است.[۱۰۸۲] در اصطلاح حقوق تجارت، ظهر نویسی نوشتن عبارت یا عباراتی است بر پشت سند که مبین انتقال حق

۱۰۸۱. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۰۲۳ - ۷۰۲۴؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص۱۶۰۹.

1082. https://www.vajehyab.com (Last visit: 28/1/2018).

مندرج در سند مذکور و مُثبِت آن باشد. بنابراین ظهر نویسی دلالت به یک عمل حقوقی مانند انتقال مال، دین، اجاره ، طلب و نظیر اینها می نماید.[۱۰۸۳]

1083. Ibid, (Last visit: 28/1/2018).

ع

عابر Pedestrain

عابر اسم فاعل از ریشهٔ «عبـر» گرفتـه شـده است که در لغت به معنی عبور کننده، رونده و گذر کننده که جمع آن عـابرین اسـت.[۱۰۸۴] در اصطلاح حقوق مدنی، عابر شخصی است که از راهی عبور می نماید.

عاجز Inable

عاجز اسم فاعل از ریشهٔ «عجز» گرفته شـده است که در لغت به معنـی نـاتوان، ضـعیف و بیچاره است.[۱۰۸۵] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، عاجز شخصی اسـت کـه نمـی تواند تعهدش را انجام دهد مانند عجز از تهیـه نفقه برای زوجه.

عادل Just

عادل در لغـت بـه معنـی دادگـر و دادگسـتر اسـت. در اصـطلاح حقـوقی عـادل شخصـی است که رفتارش توأم با عدل و داد است.[۱۰۸۶]

عارض Petitioner

عارض اسم فاعل از ریشـهٔ «عـرض» گرفتـه شده است که در لغت به معنی عریضه کننده و شکایت کننده است. طبق مادهٔ ۲ جزء 1 قانون وارسـی عـرایض عـارض: «عـارض شخصـی اسـت دارای اهلیـت شـرعی کـه شـکایت یـا مطالبهٔ خـود را بـه مقـام مربـوط ارایـه نمـوده، وارسی آن را مطابق احکام قـانون مطالبـه مـی نماید.».

عاریت Lending

عاریت مشتق از عار است و به معنـی ننـگ مـی باشـد. چـون عاریـت گیرنـده از عاریـه خواستن ننگ و عار دارد عقـد مزبـور را عاریـه گویند. برخی دیگـر نیـز گفتـه انـد عاریـت از تعاور گرفته شده است کـه بـه معنـی تـداول و

1084. Ibid, (Last visit: 31/8/2016).
1085. Ibid, (Last visit: 31/8/2016).
1086. Ibid, (last visit: 7/15/2018).

تناوب با رد دوبارهٔ آن است. شخصی که مال را به عاریت می‌دهد، معیر، شخصی که مال را از دیگری به عاریت می گیرد، مستعیر و شی ای که به عاریت داده می شود عین مستعاره نامیده می شود. در اصطلاح فقهی تعاریف متعدد برای عاریت ارایه شده است: فقهای حنفیه در تعریف عاریت می گویند که: عاریت عبارت از تملیک منفعت به صورت مجانی است.[۱۰۸۷] اما، مادهٔ ۱۴۵۶ ق. م در تعریف عاریت می گوید :«عاریت عبارت است از تعهد عاریت دهنده به تسلیم منفعت عین به عاریت گیرنده بدون عوض برای مدت معین یا غیر معین، به این شرط که بعد از استعمال آن را اعاده کند». مثال های عاریت فراوان است: اگر شخصی کتاب خود را به دوست خویش بدهد تا آن را مطالعه نماید و بعد از مطالعه کتاب را به شخص مزبور رد نماید، چنین عملی عاریت است؛ یا شخص موتر و بایسکل خود را به دوست خود بدهد تا دوست وی از منفعت آن انتفاع بگیرد و پس از آن، موتر و بایسکل را به شخصی که بایسکل و موتر را به وی به عاریت داده است، رد نماید، این عمل عاریت است.

همین طور است گرفتن بیل، کلند، دیک، کاسه، خوری و امثال اینها از همسایه.

عاقد Party of contract

عاقد اسم فاعل از ریشهٔ «عقد» گرفته شده است که در لغت به معنی عقد کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، عاقد شخصی است که عقد را برای خویش و یا دیگری می بندد. به عبارت دیگر: به یکی از طرفین عقد عاقد می گویند.

عاقدان Parties to the contract

عاقد اسم فاعل از ریشه «عقد» است که جمع آن عاقدین است که در لغت به معنی کسانی است که عقد را بسته می نمایند. در اصطلاح عاقدین یا طرفین عقد کسانی هستند که عقد را اصالتاً برای خود و یا نیابتاً برای دیگران منعقد می نمایند، مانند: وکیل که به نیابت از مؤکل در زمان حیات مؤکل عقد را منعقد می نماید، وصی که به نیابت و اذن موصی و یا قاضی در امور اولاد صغار وی بعد از مرگ وی تصرف می نماید و، ولی که به نیابت از مولی علیه در امور او تصرف می نماید. پس، طرفین عقد عبارت اند از عاقدان. به عنوان مثال، عاقدان بایع و مشتری در عقد بیع، مؤجر و مستأجر در عقد اجاره، صاحب مال و عامل در عقد مضاربت و مساقات و مزارعه، راهن و مرتهن در عقد رهن، و مقرض

۱۰۸۷ . وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۰۳۶؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۵)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۸۱؛ عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۲)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص۱۵۰۷؛ عبدالرحمن الجزایری (____). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (۴)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، صص ۱۹۲ - ۱۹۴؛ و سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۲۵۵.

و مقترض در عقد قرض، معیر و مستعیر در عقد عاریت و ... است. [۱۰۸۸]

عاقل Sane

عاقل اسم فاعل از ریشهٔ «عقل» گرفته شده است که در لغت به معنی خردمند است. در اصطلاح حقوق مدنی، عاقل شخص مذکر است که بعد از رسیدن به سن رشد از خرد معمولی برخوردار باشد به نحوی که بتواند میان سود و زیان تفاوت قایل شود. [۱۰۸۹]

عاقله Sane

عاقله اسم مؤنث عاقل (ر. ک: عاقل) است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، عاقله زن و یا دختری است که بعد از رسیدن به سن رشد از خرد معمولی برخوردار باشد به نحوی که بتواند میان سود و زیان تفاوت قایل شود.

عاید Income

عاید در لغت به معنی بازگشت کننده، آنچه به کسی باز می گردد، حاصل کردن، سود بردن، درآمد داشتن، فایده دادن و سود و فایده است [۱۰۹۰] که جمع آن عایدات و عواید می باشد. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، عاید عبارت از درآمد و فایده است که در نتیجهٔ کار انسان آن را به دست می آورد.

عته Stupidness

عَته در لغت به کاستی عقل گویند و در اصطلاح ضعفی است که موجب ایجاد خلل در عقل می شود، چنانکه به عنوان نمونه در سخن معتوه اختلال ایجاد می شود و گاه مانند خردمندان و گاهی هم مانند دیوانگان سخن می گوید. [۱۰۹۱]

به عبارت دیگر: به کسی که از فهم اندك برخوردار بوده و سخنان مضطرب و پریشان بگوید و حُسن تدبیر او معلوم نباشد معتوه گویند. مادهٔ ۹۴۵ مجلة الاحکام در تعریف معتوه که در زبان عرف به آن ساده لوح می گویند، می گوید: «معتوه: کسی است که شعورش مختل شود طوری که فهمش اندک بوده و در کلامش اختلال به وجود آید و تدبیرش فاسد باشد.». به نظر می رسد که فرق مجنون و معتوه این است که مجنون به کلی فاقد عقل و تمیز است. اما، معتوه فاقد تمیز نیست. همچنین، عته ضعف در عقل است که موجب ضعف ادراک می شود و جنون اختلال

۱۰۸۸. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۱۶.

۱۰۸۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۵۰

1090. https://www.vajehyab.com) آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۳۱).

۱۰۹۱. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۱۷۲؛ علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۷۱؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۷۲.

در عقل است که موجب اضطراب و هیجان می شود.[۱۰۹۲]

به نظر می رسد روی همین دلیل، برخی فقهاء عته را به دو نوع تقسیم می نمایند: ۱) عته شدید، که انسان را کاملاً فاقد ادراک و تمیز می نماید در چنین حالتی فقهاء معتوه را در حُکم دیوانه تلقی می نمایند؛ و ۲) عته خفیف که توأم با شعور و ادارک است که حکم چنین معتوهِ تابع حکم صغیر ممیز است. اما، نظر صحیح این است که: عته یک نوع است و آن عبارت از عته ای است که در ابتداء ذکر شد، در غیر آن شخص مجنون است. .[۱۰۹۳]

عدالت Justice

عدالت در لغت به معنی دادگری، تعادل، انصاف داشتن و عادل بودن، انصاف و برابری است. [۱۰۹٤] به شخصی که متصف به عدالت باشد، عادل گویند. در اصطلاح تعاریف متعدد راجع به عدالت وجود دارد. از نظر ارسطو عدالت به معنای عام شامل تمام فضایل است، زیرا هر کس به کار ناشایست ای دست زند ستم کرده است. او می گوید: فضیلت انسان به دو آفت بزرگ افراط و تفریط گرفتار است که باید از هر دو پرهیز کرد و میانه روی و اعتدال را در پیش گرفت. ارسطو عدالت را به معنی خاص برابر داشتن اشیاء و اشخاص می داند و می گوید: «عدالت آن است که بر هر کس آنچه را که حق او است داد.». ارسطو سپس عدالت را به عدالت معاوضی و توزیعی تقسیم می کند. مقصود از عدالت معاوضی، تعادل میان دو عوض در معامله است به گونه ای که یکی از دو طرف قرارداد نتواند به بهای فقر دیگری ثروتمند شود یا هر دو عوض را به دست آورد. اما، عدالت توزیعی مربوط به تقسیم ثروت و مناصب اجتماعی است و ناظر بر زندگی عمومی و نقش دولت است. سیسرون در تعریف عدالت می گوید: «عدالت آن است که باید به هر کس آنچه را سزاوار است داد مشروط بر این که به منافع عمومی زیان نرسد.». اگوستین: «عدالت را مبتنی بر عشق بر خیر اعلی یا خداﷻ می داند.». برخی تعاریف دیگر نیز در رابطه به عدالت ارایه شده است که قرار ذیل اند:

۱- به هر کس چیز یکسان تعلق بگیرد؛

۲- به هر کس متناسب به شایستگی اش چیزی اختصاص یابد؛

۳- به هر کس متناسب با کارکرد و ارزش کارش چیزی اختصاص یابد.

٤- به هر کس متناسب با نیازهایش چیزی تعلق بگیرد.[۱۰۹۵]

۱۰۹۲. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۷۱.

۱۰۹۳. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۷۲.

1094. https://www.vajehyab.com) آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۳۱).

۱۰۹۵. حفیظ الله زکی (۱۳۸۴). گفتمان عدالت در اسلام و مکاتب دیگر، ماهنامهٔ عدالت، شماره بیست و هفتم، صص ۶۳- ۶۶.

۵- گذاشتن شی در محل مناسبش عدالت.
۶- در فقه اجرای اوامر خداوند ﷻ و پرهیز از نواهی عدالت است.

عدت Period/ menstruation

عدت به کسر عین از کلمهٔ «عدد» گرفته شده که در لغت به معنی احصاء و شمارش است. در اصطلاح فقهی دو تعریف متفاوت در بارهٔ عدت وجود دارد: فقهای حنفیه می گویند: عدت عبارت از مدتی معین است که در شرع برای پایان دادن به مابقیهٔ آثار ازدواج معین شده است. اما، جمهور فقهاء در تعریف عدت می گویند: عدت عبارت از مدتی است که زن برای شناخت برائت رحم خویش و یا به تعبد و یا سوگواری شوهر خویش انتظار می ماند.[۱۰۹۶] ق. م در تعریف عدت از فقه حنفیه اقتباس نموده است. مادهٔ ۱۹۸ ق. م در تعریف عدت می گوید: «عدت عبارت از مدت معین است که با انقضای آن تمام آثار مرتبهٔ ازدواج از بین می رود.».

عددیات

عددیات از عدد گرفته شده است که در لغت به معنی رقم، شماره و تعداد است.[۱۰۹۷] در اصطلاح عددیات اموالی است که بر اساس عدد به فروش می رسند مانند: تخم مرغ و امثال آن. مادهٔ ۱۳۵ مجلة الاحکام در تعریف عددیات می گوید: «عددی و معدود آن چیزی است که شمار شود.».

عدول Exceed

عدول در لغت به معنی تخطی کردن است.[۱۰۹۸]
عدول در لغت به در اصطلاح حقوقی عدول گذشتن از حد است.

عجز Inablity

عجز در لغت به معنی ناتوانی است.[۱۰۹۹] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، عجز عبارت است از عدم توانایی انجام تعهد مانند عجز در تهیه نفقه برای زوجه.

عذر Excuse

عذر در لغت به معنی پوزش است که جمع آن اعذار است. در اصطلاح اصولی عذر عبارت است از دلیلی که مبنای پوزش مکلف در انجام تکلیف شود.[۱۱۰۰]

عرف و عادت Customs and traditions

۱۰۹۶. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۱۶۶- ۷۱۶۷؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۰۴ محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، ص ۳۴۵؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۰۵ .

1097. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

1098. Ibid, (Last visit: 3/1/ 2018).

۱۰۹۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۵۷.

۱۱۰۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)۲، ص ۱۳۶۵.

در خارج از علم حقوق به عرف و عادات رسم و رواج هم می گویند. اما، در علم حقوق عبارت عرف و عادات بیشتر استعمال می شود. رسم در لغت به معنی طریق، آیین، روش، قاعده، قانون و عادت است که جمع آن رسوم است.[۱۱۰۱] رواج در لغت به معنی روا شدن، روایی یافتن و روان و در جریان بودن است. همچنین، رواج به معنی روا و روایی است.[۱۱۰۲] عادت در لغت به معنی خوی، آنچه که به آن خوی بگیرند، کاری که انسان به آن خوی بگیرد و در وقت معین انجام دهد است که جمع آن عادات است.[۱۱۰۳] عرف در لغت به معنی خوی و عادت است.[۱۱۰٤]

برخی بر این نظر اند که عرف عبارت از هنجار و یا قاعده رفتاری است که توسط جامعه به رسمیت شناخته شده است.[۱۱۰۵] در مفهوم وسیع تر: در اصطلاح حقوقی عرف عبارت از اعمال و اموری است که مردم انجام می دهند، بقیه افراد اعتراض نمی نمایند و پس از تأیید و تکرار در اثر اجراء مردم به الزام آور بودن آن اعتقاد پیدا می نمایند. پس عرف مجموعه اموری است که از بطن جامعه برخاسته و در اثر اجرای آگاهانه توسط مردم به صورت متداوم به قاعده تبدیل گردیده بدون آنکه قانونگذار در ایجاد آن مداخله کرده باشد. از تعریف فوق به خوبی بر می آید که عرف و عادات دارای دو رکن است: اول: اجرای عرف توسط مردم به صورت آگاهانه به صورت متداوم. پرسش این است که چند بار یک امر باید انجام شود تا عرف به وجود بی یاید؟ در پاسخ به این پرسش معمولاً حقوقدانان سکوت اختیار می نمایند. آنچه مسلم است این است که یک امر باید تکرار شود تا عرف به وجود بی یاید، زیرا در حقوق یک اصل کلی وجود دارد که تصریح می نماید با یک بار انجام شدن عمل عرف به وجود نمی آید. عنصر دوم اعتقاد مردم مبنی بر الزام آور بودن عرف است. به عنصر اول عنصر مادی و به عنصر دوم عنصر معنوی می گویند. در فقه عرف عبارت از آن چیزی است که جامعه به آن مأنوس باشد و به آن عادت و خوی نموده در حیات خود به آن گامزن باشد چه قول باشد چه فعل. نزد فقهاء «عرف» و عادت یك معنا دارند. به همین دلیل می گویند:

«هذا ثابت بالعرف و عادت».

«این چیز ثابت از روی عرف و عادت است.».

عرف به گونه ای که از تعریف آن واضح است گاه قولی و یا عملی می باشد و گاه عام و خاص. عرف با این همه انواع صحیح و فاسد می باشد:

۱- عرف عملی: عرف عملی آن است که مردم به انجام آن عادت کرده باشند مانند:

۱۱۰۱. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۶۵۱.

۱۱۰۲. همان، حسن عمید، ص ۶۶۳.

۱۱۰۳. همان، حسن عمید، ص ۸۵۴.

۱۱۰٤. همان، حسن عمید، ص ۸۶۲.

1105. Abdul Rahman Raden Aji Haqqi (2009). The Philosophy of Islamic Law of Transctions, first edi, Malaysia: center for reasch and training, p 31.

فروش به داد و گرفت و یا تقسیم مهر به مؤجل و معجل، داخل شدن به حمام ها، گرمابه های عمومی بدون معین ساختن مدت مکث و درنگ در آن و بدون تعیین مصرف شدن آب.

۲- عرف قولی: عرف قولی آن است که مردم در گفتار شان به آن تعارف داشته باشند و آنکه مقصود شان در آن یك معنای معین غیر از معنای موضوع له باشد مانند: تعارف شان به اطلاق لفظ ولد بر مذکر بدون مؤنث و یا اطلاق اسم لحم (گوشت) بر غیر گوشت ماهی و یا اطلاق اسم دابه (جنبنده) بر حیوانات که چهارپای اند با آنکه این لفظ در اصل وضعش اسم هر آن چیزی است که در زمین حرکت داشته باشد.

۳- عرف عام و خاص: عرف عملی و قولی گاه عام می باشد در صورت شایع شدن و فاش شدنش در تمام کشور های اسلامی و گاه خاص به آنکه شیوع آن در یك منطقه بدون منطقهٔ دیگر یا شیوع آن میان ارباب یك حرفهٔ معین با صنعت معین خاص بوده باشد.

از جمله عرف عملی خاص: در عراق و افغانستان تقسیم مهر به مؤجل و معجل. از جمله عرف قولی عام اطلاق لفظ دابه: بر چهار پایان است که آن را بر انسان اطلاق نمی کنند و همچنین تعارف شان بر استعمال لفظ طلاق بر ازالهٔ رابطه زوجیت (زنا شوهری) و از جمله عرف قولی خاص الفاظ اصطلاحی اهل علوم و صاحبان حرفه و صنعت ها است که مقصود شان در وقت اطلاق معانی اصطلاحی بدون معانی لغوی می باشد.

۴- عرف صحیح: عرف صحیح آن است که مخالف هیچ نص از نصوص شریعت نباشد و نه آنکه مصلحت معتبره از آن فوت شود و یا مفسدهٔ جلب شود مانند: تعارف مردم به آنچه شخص خاطب (خواستگاری کننده) به مخطوبه (نامزدش) از لباس و امثال آن تقدیم می کند که هدیه تلقی می گردد نه مهر و یا مانند: تعارف شان در وقت عقد مهر به فراخواندن اکثر مردم و تقدیم نمودن شیرینی به ایشان.

۵- عرف فاسد: عرف فاسد آن است که مخالف نص شارع باشد یا آنکه ضرر را جلب نموده مصلحت را دفع سازد مانند: تعارف مردم به استعمال نمودن و کارگذاری به عقد های باطل مثل: قرض خواهی به سود.

عروض Committidies

عروض جمع عرض است که در لغت به معنی آنچه که نقد نباشد است. در تعریف اصطلاحی عروض مادهٔ ۱۳۱ مجلة الاحکام می گوید: «عروض (به تحریک راء) جمع عرض بوده و عبارت از اشیای غیر از نقود، حیوانات، موزونات و مکیلات می باشد، مانند: متاع و قماش».[۱۱۰۶]

عریضه Petition

۱۱۰۶. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۳۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۳۷ و ۳۸؛ و حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۸۶۱.

عریضه مؤنث عریض است که در لغت به معنی که شکواییه است که جمع آن عرایض است. [۱۱۰۷] طبق مادۀ 2 جزء 3 قانون وارسی عرایض: «عریضه عبارت از ورق مطبوع و بهادار است که به منظور تحریر شکایات و مطالبات عارضین مطابق فورمۀ منضمه این قانون به دسترس عامه گذاشته می شود. این ورق مزین به نشان دولت بوده و توسط شعبۀ مربوط وزارت مالیه مهر گردیده و دارای شمارۀ مسلسل می باشد. ورق مذکور دارای جدول شهرت عارض، عریضه نویس، معروض علیه بوده و قیمت آن دو هزار افغانی می باشد.».

عریضه نویس Petitition writer

مطابق مادۀ ۲ جزء ۴ قانون وارسی عرایض: «عریضه نویس شخصی است که بعد از طی امتحان مربوط و اخذ جواز به تحریر شکایت و مطالبۀ عارض می پردازد.».

عزل Dismissal/ fire

عزل در لغت به معنی بیکار کردن، برکنار کردن، از کار بازداشتن، اخراج و انفصال است. [۱۱۰۸] این اصطلاح در ق. م در خصوص عزل ناظر وقف، وکیل و ... استعمال شده است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، عزل عبارت از برکناری ناظر وقف، وکیل و امثال اینها است توسط مؤکل و محکمه.

عصبه Residuary

عصبات جمع عصبه است و عصبه از عصب گرفته شده است. عصب در لغت دارای معانی متعدد است مانند رگ، پی، تقویب کردن، استحکام بخشیدن، احاطه کردن، فراگرفتن و پیوند دادن چیزی به چیز دیگر. [۱۱۰۹] تعصیب، عاصب، معصب و تعصب از عصب گرفته شده اند. تعصیب در لغت به معنی عصبه ساختن است. عاصب شخصی است که دیگری را به عصبه تبدیل می نماید مانند پسر که خواهر را عصبه می سازد. معصَب شخصی است که توسط شخص دیگری عصبه شده است مانند دختر که توسط پسر عصبه بالغیر می شود. تعصب در لغت به معنی قوم گرایی است (که از مبحث حقوق میراث خارج است). مادۀ ۲۰۱۲ ق. م در تعریف عصبات می گوید: «عصبه شرعاً بالای کسی اطلاق می شود که در صورت نبودن صاحبان فروض تمام متروکه و در صورت موجودیت اصحاب فروض در حالی که از میراث محجوب نباشد، باقیمانده اصحاب فروض را از متروکه مستحق می شود.». طبق نص این ماده عصبه

1107. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

1108. Ibid, (Last visit: 31/8/ 2016).

۱۱۰۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۷۹٤ و ۷۷۹۵؛ عبدالناصر دامنی (۱۳۸٦). میراث به زبان ساده، چاپ اول، تهران: نشر احسان، صص ۱٤۲ و ۱٤۳؛ و محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، ص ۱۱۷.

شخصی است که در صورت نبودن ذوی الفروض تمام ترکه، در صورت موجودیت ذوالفروض باقیماندهٔ ترکه و در صورتی که تمام ترکه را ذوی الفروض به ارث ببرند، محجوب می شوند.

این تعریف از فقه گرفته شده است. برخی فقها در تعریف عصبات می گویند: عصبه در اصطلاح عبارت است از: وارث غیر تقدیری و نامعین و اگر صاحب سهام معین وجود داشته باشند آنچه که از آنها باقی می‌ماند سهم اوست و اگر تنها باشد همه ترکه را می‌گیرد و اگر صاحبان سهام معین تمام اموال را به ارث ببرند محجوب می شوند.[۱۱۱۰]

عصبه بالغیر Residuary by others

طبق مادهٔ ۲۰۱۸ ق. م: «عصبه به سبب غیر، به مؤنثی اطلاق می شود که در عصبات به میت محتاج به غیر بوده و یا با غیر در عصوبت شریك باشد.». طبق نص این ماده عصبه بالغیر به مؤنث گفته می شود که برای عصبه شدن به غیر ضرورت داشته باشد. منظور از غیر در نص این ماده برادر و پسر، پسر پسر است. در صورتی که خواهر، دختر، خواهر عینی و خواهر علاتی توسط برادر، پسر و پسر پسر عصبه می شود، دختر فرضیت خویش را از دست می دهد و از طریق عصوبت ارث می برد.

به موجب فقه هر زنی ذی فرض هنگامی در پهلوی برادرش که از عصبات بالنفس و هم درجه او است، قرار گیرد، توسط برادرش عصبه می گردد؛ به این توضیح که: حالت ذو فرضی را از دست می دهد و از طریق عصبیت ارث می برد.

به عبارت دیگر: عصبه بالغیر مؤنثی است که اگر تنها باشد، سهم مقررش که همان نصف (۱/۲) و اگر دو نفر یا بیشتر باشد، سهم معین و مقرر ایشان ثلثان (۲/۳) می باشد. اما، هرگاه با این مؤنث یا با آنها برادری باشد، همهٔ آنها به سبب این برادر عصبه می شوند.

عصبه بالنفس Residuary by themselves

مادهٔ ۲۰۱۰ ق. م در تعریف عصبه بالنفس می گوید که: «عصبه بنفسه، کسی است که در قرابت او به میت به غیر محتاج نبوده و در نسبت او به میت اناث داخل نمی گردد.». این تعریف از فقه گرفته شده است. طبق فقه خویشاوندان ذکوری که بدون واسطه و یا با واسطهٔ ذکور دیگر از طرف پدر به میت منسوب باشند، عصبه بالنفس نامیده می شوند.[۱۱۱۱]

عصبهٔ سببی Residuary by special reason

عصبه سببی رابطه ای بود میان برده و بادار برده که موجب آن بادار برده از برده ارث می برد. چون امروزه عصبه سببی وجود ندارد،

۱۱۱۰. صلاح سلطان (___). ارث و وصیت در شریعت و قانون، ص 123 (9 حوت 1398 ش). متن این کتاب در سایت www.aqeedeh.com قابل دسترس است.

۱۱۱۱. عبدالناصر دامنی (۱۳۸٦). میراث به زبان ساده، چاپ اول، تهران: نشر احسان، ص ۷۳.

بنابراین اطلاق لفظ عصبه منحصر در عصبه نسبی است نه سببی. به نظر می رسد با توجه به این که عصبهٔ سببی امروزه وجود ندارد، مادهٔ ۲۰۱۳ ق. م تصریح نماید: «هرگاه هیچ یك از صاحبان فروض موجود نبوده یا با وجود آنها تمام متروکه شامل حصص فروض نشود، تمام متروکه با آنچه از اصحاب فروض باقیمانده، به عصبه نسبی داده می شود.». قانونگذار مدنی عصبهٔ سببی را به رسمیت نمی شناسد و عصبه را صرف یک نوع می داند که عبارت از عصبهٔ نسبی است. طبق نص این ماده عصبات نسبی در صورت نبود ذوی الفروض و یا باقی ماندن ترکه بعد از این که ذوی الفروض سهم خویش را اخذ می نمایند، بقیهٔ ترکه را اخذ می نمایند.

عصبهٔ نسبی Residuary by blood relationship

در خصوص عصبه نسبی تعاریف متعدد وجود دارد. برخی از این تعاریف گمراه کننده و مبهم است.

عصبهٔ نسبی به خویشاوندانِ ذکور میت که در نسبت آنان با فرد زنی واسطه نباشد از قبیل پسر، برادر، پدر، کاکای و ... میت اطلاق می گردد.[۱۱۱۲] طبق این تعریف عصبه نسبی عبارت از خویشاوندان ذکور میت است که میان میت و آنها زنی وجود نداشته باشد، در حالی که برخی زنان مانند دختر، خواهر عینی، دختر پسر، خواهر علاتی میت نیز از جملهٔ عصبات بالغیر اند که توسط برادر و یا پسر عصبه می شوند. بنابراین، این تعریف دقیق به نظر نمی رسد. با توجه به آنچه گفته شد، برخی دیگر نویسندگان از تعریف عصبات امتناع می ورزند و می گویند که عصبهٔ نسبی شامل خویشاوندان پدری و چهار خویشاوند زن، پدری می شود.[۱۱۱۳]

با توجه به این ایراد ها، برخی دیگر نویسندگان که با آنها می توان همنظر شد در تعریف عصبهٔ نسبی می گویند که: عصبهٔ نسبی عصبه‌ای است که نسب، علت قرابت باشد نه ازدواج.[۱۱۱٤]

عصبه مع الغیر Residuary with others

طبق مادهٔ ۲۰۱۸ ق. م: «عصبه به سبب غیر، به مؤنثی اطلاق می شود که در عصبات به میت محتاج به غیر بوده و یا با غیر در عصوبت شریك باشد.». طبق نص این ماده عصبه بالغیر به مؤنث گفته می شود که برای عصبه

۱۱۱۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۷۹۷؛ محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰ ق.). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، ص٦٥٢؛ و محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، ص ۱۱۸؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۵۷؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۳۰۰.

1113. Mohammad Razi(2008) Islamic Inheritance Law, first edi, Canada: Toronto, p 46; and A. Hussian (2005). The Islamic Law of Succession, first edi. (___) Darussalam, p 67.

۱۱۱٤. صلاح سلطان (___). ارث و وصیت در شریعت و قانون، ص 124 (9 حوت 1398 ش). متن این کتاب در سایت www.aqeedeh.com قابل دسترس است.

شدن به غیر ضرورت داشته باشد. منظور از غیر در نص این ماده برادر و پسر، پسر پسر است. در صورتی که خواهر، دختر، خواهر عینی و خواهر علاتی توسط برادر، پسر و پسر پسر عصبه می شود، دختر فرضیت خویش را از دست می دهد و از طریق عصوبت ارث می برد.

به موجب فقه هر زنی ذی فرض هنگامی در پهلوی برادرش که از عصبات بالنفس و هم درجه او است، قرار گیرد، توسط برادرش عصبه می گردد؛ به این توضیح که: حالت ذو فرضی را از دست می دهد و از طریق عصبیت ارث می برد.

به عبارت دیگر: عصبه بالغیر مؤنثی است که اگر تنها باشد، سهم مقررش که همان نصف (۱/۲) و اگر دو نفر یا بیشتر باشد، سهم معین و مقرر ایشان ثلثان (۲/۳) می باشد. اما، هرگاه با این مؤنث یا با آنها برادری باشد، همهٔ آنها به سبب این برادر عصبه می شوند.

عفت Honour/ chastity

عفت در لغت به معنی پارسایی، پاک دامنی و پرهیزگاری است.[1115] **در اصطلاح حقوقی، عفت عبارت از دوری از گناه و ترک شهوات حرام است.**

عفو Pardon

عفو در لغت به معنی گذشت کردن، بخشیدن، بخشایش و گذشت است.[1116] به نظر می رسد تعریف اصطلاحی عفو از معنی لغوی آن گرفته شده است. در اصطلاح حقوق جزا، عفو عبارت از بخشیدن جرم مجرم است توسط رئیس جمهور به حکم قانون.

عقار Immoveable/ real property

به هر چیزی که از اصل و اساس ثابت برخوردار باشد، عقار می گویند، مانند: زمین و خانه که جمع آن عقارات است. در مورد عقار تعاریف مختلف در فقه وجود دارد: فقهای حنفی در تعریف عقار می گویند: «عقار آن است که نقل آن از یک محل به محل دیگر اصلاً ممکن نباشد مانند خانه و اراضی». مادهٔ ۱۲۹ مجلة الاحکام در تعریف عقار می گوید که : «عقار آن است که نقل آن از یک محل به محل دیگر اصلاً ممکن نباشد مانند خانه و اراضی». بنابراین، به عقیده فقهای مذکور بناء، اشجار و زراعت که بالای زمین واقع اند عقار تلقی نمی گردند مگر اینکه تابع عقار باشند. پس، در صورتی که زمین با بناء، درخت و زراعت فروخته شود احکام عقار بالای آن تطبیق می گردد. ولی، در صورتی که بناء، درخت و زراعت به تنهایی به فروش رسند حکم عقار بالای آن تطبیق نمی گردد. بنابراین، به عقیده فقهای حنفی عقار صرف شامل زمین می گردد و ماسوای زمین همه اشیاء منقول تلقی می گردند. فقهای مالکی دایرهٔ منقول را ضیق نموده و دایرهٔ عقار را وسعت بخشیده اند. بنابراین، فقهای مالکی در تعریف عقار می گویند که: عقار آن است که اصلاً نقل و انتقال آن از محلی به محلی دیگر ممکن

1115. https://www.vajehyab.com (Last visit: 1/1/ 2018).
1116. Ibid, (Last visit: 29/12/ 2017).

نباشد مانند: زمین.[۱۱۱۷] ق. م در تعریف عقار از نظر فقهای مالکی پیروی نموده است. مادهٔ ۴۳۷ ق. م در تعریف عقار می گوید: «عقار اشیائی است که دارای اصل ثابت بوده و حمل و نقل آن بدون تلف شدن، غیر ممکن باشد. اشیائی که واجد این وصف نباشد اشیای منقول شناخته می شود.». در حقوق انگلیس برخی حقوقدانان بر این نظر اند که صرف زمین غیرمنقول و تمام اشیایی که می‌توانند از زمین کنده و انتقال داده شوند و به طور دایم در زمین چسپیده نیستند منقول تلقی می‌شوند.[۱۱۱۸]

عقد Contract

عقد که در دری به آن قرارداد و به ندرت مقاوله نیز می گویند در لغت به معنای گره بستن، ربط دادن، پیوند دادن اِبرام، استوار داشتن[۱۱۱۹] و عهد و پیمان بستن به کار رفته است.[۱۱۲۰] از همین رو، اَعراب از گره زدن طناب به «عقدالحبل» و قصد کردن، عقد نیت و از بستن سوگند به «عقد الیمین» تعبیر کرده اند، چنانچه عقد یمین ارادهٔ انسان را با تنفیذ التزام و عقد ازدواج ارادهٔ شخص را به ارادهٔ شخص دیگر ربط می دهد. بنابراین، عقد دو نوع است: حسی مانند: عقد الحبل و معنوی مانند: عقود فقهی و قانونی از قبیل: بیع، اجاره و نظیر اینها.[۱۱۲۱] در رابطه به عقد در فقه تعاریف مختلف به ترتیب ذیل وجود دارد:

۱) در فقه عقد با در نظرداشت عامل تعدادِ ارادهٔ اشخاص در اِنشاء آن به دو صورت: عام و خاص تعریف شده است: فقهای مالکیه، شافعیه، حنابله و آنان که یك اراده را برای صحت پاره ای از عقود کافی می دانند، هر آنچه را شخص مصمم به انجام آن می شود، عقد می دانند اعم از اینکه از یك اراده صادر شده باشد مانند: وقف، ابراء، طلاق و سوگند و یا اینکه در اِنشاء یا پیدایش آن دو یا چند اراده

۱۱۱۷. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۹)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۱- ۱۶؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۸۸۲؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر صص ۱۴۹-۱۴۷؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۷؛ و علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۴۶.

1118 . D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, first edi, Tehran: Arian bookshop, p 264.

۱۱۱۹. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۲۸۳؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۹۸؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۲؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۲۹۱.

۱۱۲۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۱۷؛ محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۶۸۴.

۱۱۲۱. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۱۷؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۳۷.

دخیل بوده باشد مانند: اجاره، بیع و نظیر اینها. ولی، بیشترِ فقهاء اَعمال حقوقی نیازمند به یك اراده را «ایقاع» می دانند و بر ایـن عقیـده انـد که: «عقد عبارت از بسته شدنِ شرعی کلامِ هر یك از متعاقدین به کلام دیگری است به نحوی که در همان محل ایجاد اثر کند.». بـه عنـوان مثال، هرگاه شخصی به دیگری بگویـد: فـلان چیز را به تو فروختم (ایجاب) و جانب مقابـل بگوید: آن را خریدم (قبول) و در چنـین مـوارد اسباب پیوند این دو سخن ماننـد: شـرایط لازم شرعی عقد از قبیل اهلیت تعاقدی در هر یـك از طرفین وجود داشته باشد، این ایجاب و قبول منجر به ایجاد اثر می گردد.

۲) فقهـاء توافـق دو اراده بـرای ایجـاد اثـر حقوقی از قبیل: ایجاد التزام، انتقال، تعدیل یـا پایان دادن آن را عقد می دانند.[۱۱۲۲]

۳) مـادۀ ۱۰۳ مجلـۀ الاحکـام بـا توجـه بـه تعریف عقد به معنی خاص در فقه در تعریـف عقد می گوید: «عقد التزام متعاقـدین و تعهـد آنها بر امری است که در واقع عبارت از ارتباط ایجاب با قبول است.».

۴) قرارداد عبارت از توافق دو شخص اسـت که دارای اثر و الزام حقوقی است.

۵) قدری باشاه قرارداد را چنین تعریف نموده است: «وجود توافق میـان ایجـاب کـه توسـط یکی از طرفین صورت گرفته اسـت و پـذیرش آن توسط طرف دیگر به گونه ای که بر موضـوع قرارداد اثر داشته باشد».[۱۱۲۳] در مـورد تعریـف عقد در حقوق نیز تعاریف ذیل وجود دارد:

۱) مـادۀ ٤٩٧ فقـرۀ اول ق. م. ا در تعریـف عقد می گوید: «عقد، عبارت از توافق دو اراده است به ایجاد یا تعدیل یا ازالۀ حـق در حـدود قانون.».

ایـن تعریـف متـأثر از تعریـف حقوقـدانان است. حقوقدانان در تعریف عقد مـی گوینـد: عقد عبارت از توافق دو یا بیشتر از دو اراده بـر ایجاد اثر حقوقی و نقل، تعـدیل و یـا ازالـۀ آن است. از تعریف فوق به خـوبی اسـتنباط مـی گردد که نخست عقد توافق دو اراده است. قیـد دو اراده در این تعریف محل ایراد به نظـر مـی رسد، زیرا امکان دارد عقد توافـق بیشـتر از دو اراده باشد؛ دوم این که این توافق موجب ایجاد اثر می گردد؛ و سوم این که اثر ممکن اسـت ایجاد تعهد، یا نقـل، تغییـر و یـا از بـین بـردن تعهد و یا التزام باشد:

۱ - ایجاد تعهد: مانند عقد بیع که تعهداتی معینی برای بایع و مشـتری ایجـاد مـی نمایـد. بنابراین، به موجب عقـد بیـع بـایع متعهـد بـه

۱۱۲۲. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۲۸۴- ۲۸۷؛ ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۱۹۸ و ۱۹۹؛و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۳؛ و وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۹۱۷ و ۲۹۲۰؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۲۴۵.

1123. Alaeddin Kharofa (2009). Transctions in Islamic Law, 4th edi, Kuala Lumpur: ASN, pp 4 and 5.

انتقال مبیع به مشتری و مشتری متعهد به انتقال ثمن به بایع می گردد.

۲- تعدیل یا تغییر تعهد: مانند توافق بر افزودن مدت یا شرطی بر تعهد، مانند اینکه: بایع مبیع را در برابر ثمن معجل به مشتری به فروش رساند و سپس بایع و مشتری به تأجیل پرداخت ثمن موافقه نمایند.

۳- نقل و یا انتقال تعهد: مانند توافق بر نقل حواله که در آن حق از داین به داین دیگر و یا از مدیون به مدیون دیگر منتقل می گردد.

۴- ازاله یا پایان دادن تعهد: مانند پرداخت دَین که موجب پایان دادن تعهد می گردد.[۱۱۲۴]

۲) در مفهوم ساده: «قرارداد عبارت از توافق دو اراده است که منجر به ایجاد اثر حقوقی می شود.».[۱۱۲۵]

از آنچه گفته شد، به این نتیجه می رسیم که عقد توافق دو و یا بیشتر از دو اراده است که موجب ایجاد تعهد می شود. پرسش این است که آیا هر توافقی تعهد ایجاد می نماید؟ در پاسخ به این پرسش دانشمندان حقوق مدنی نظریات گوناگون ارایه نموده اند: برخی دانشمندان مصری در این باره بر این نظر اند که: توافق زمانی موجب ایجاد تعهد می شود که قانون برآن تصریح نموده باشد. بنابراین، توافق باید مؤجد اثر باشد، زیرا در صورتی که توافق دو اراده ایجاد تعهد ننماید، عقد به وجود نمی یاید. به عنوان مثال، شخصی که دیگری را برحسب آداب اجتماعی به مهمانی دعوت نماید و مدعو نیز این دعوت را بپذیرد. در چنین توافقی، طرفین قصد ایجاد تعهد را ندارند. بنابراین، در صورتی که مدعو از آمدن به مهمانی امتناع ورزد، و یا داعی از دادن مهمانی منصرف شود، مسؤولیتی متوجه هیچ یک نمی گردد، زیرا چنین توافقی عقد نیست.[۱۱۲۶]

برخی از حقوقدانان فرانسه در این باره بر این نظر اند که: صرف توافق هایی که موجب ایجاد و یا تعدیل تعهد می شود، تعهد ایجاد می نماید. از همین رو، توافقات اجتماعی مانند: دعوت به مهمانی، ارایهٔ خدمات مانند انتقال دادن توسط موتر شخصی، کمک ابتدایی صحی قرارداد تلقی نمی شود.[۱۱۲۷] اما، در حقوق انگیس برخی از حقوقدانان انگلیسی معیار دیگری را که توسط آن می توان عقد را از سایر توافقات اجتماعی تفکیک نمود، تعیین نموده اند. این معیار، معیار قصد طرفین است. برخی از حقوقدانان انگلیسی در این مورد می نویسند که: در قرارداد قصد ایجاد تعهد وجود دارد و در سایر توافقات چنین قصدی وجود ندارد. از همین رو، حقوقدانان انگلیسی می

۱۱۲۴. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۱۴۹؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۱۴- ۲۲.

1125. Alaeddin Kharofa (2009). Transctions in Islamic Law, 4th edi, Kuala Lumpur: ASN, p 5.

۱۱۲۶. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۵۰ و ۱۵۱.

1127 . John Bell, Sophie Boyron and Simon Whittaker (1380). Principles of French law, first edi, Tehran: Dadqaster publication, p 304.

گویند هر قراردادی توافق است، اما هر توافقی قرارداد نیست. به نظر می رسد با توجه به این معیار حقوقدانان انگلیسی در تعریف قرارداد می گویند که: قرارداد توافق میان دو و یا بیشتر از دو شخص است به منظور ایجاد تعهدات حقوقی.[۱۱۲۸]

عقد آنی (عقد فوری) Instantanious contract

عقودی آنی که عقود فوری نیز نامیده می شوند عبارت از عقودی اند که اثر عقد در لحظه ای که طرفین انتخاب کرده اند، ایجاد می شود، مانند عقد بیع. زیرا، به مجرد وقوع عقد بیع، مشتری مالک مبیع و بایع مالک ثمن می گردد.[۱۱۲۹]

عقد اذعان Adhesion contract

عقود اذعان به نام های عقود الحاقی و انضمامی نیز یاد می شوند. الحاق از ریشهٔ لحق است که به معنی پیوستن است. انضمام نیز از ریشهٔ ضم است که به معنی پیوستن و ملحق شده است. در تعریف اصطلاحی عقود انضمامی می توان گفت که عقود انضمامی عقودی اند که تمام شرایط توسط یکی از طرفین عقد معین می شود و طرف مقابل چارهٔ جز پذیرفتن همهٔ این شرایط و رد آنها به طور کل ندارد. از این تعریف می توان به این نتیجه رسید که:

۱- در عقود انضمامی همان طور که از نام آن پیداست همهٔ شرایط توسط یک طرف عقد تعیین می شود و طرف دیگر مکلف است همهٔ این شرایط را بپذیرد. به نظر می رسد، عقود انضمامی تجزیه را نمی پذیرد؛

۲- برخلاف سایر عقود، در عقود انضمامی زمینه های چانزنه زنی برای طرفین فراهم نیست. به حیث مثال، در عقود مربوط به استفاده از برق، آب، تیلفون، تکت ریل (قطار) و امثال اینها طرف عقد نمی تواند با ادارات متصدی این امور چانزنه زنی نماید.

عقد اسقاطی Avertive contract

عقد اسقاطی عبارت است از عقدی که هدف از آن اسقاط حقی اعم از اینکه در برابر عوض باشد و یا بدون آن. از تعریف فوق به خوبی بر می آید که عقد اسقاطی بر دو نوع: اسقاطی محض و اسقاطی معوض است. بنابراین، هرگاه اِسقاط بدون عوض باشد، اسقاط محض است: مانند عفو از حق قصاص، ابرای دَین و صرف نظر از حق شفعه. ولی، در صورتی که اسقاط در برابر عوض باشد، آن را عقد اسقاطی معوض می نامند مانند طلاق در بدل مال (خُلع)، عفو از حق

1128. D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, first edi, Tehran: Arian bookshop, p 112.

۱۱۲۹. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۷۲-۱۷۴؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۵۸۳ و ۵۸۴؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۸۴-۸۷.

قصاص در برابر بدل و امثال اینها.[۱۱۳۰] عقد اسقاطی غیرمعوض محل ایراد به نظر می رسد، زیرا در صورت در برابر عوض نبودن اسقاط، مانند: ابراء و عفو از حق قصاص، چنین اسقاطی عقد نیست، بلکه ایقاع به نظر می رسد.

عقد اصلی Principle/ independent contract

عقد اصلی عبارت از عقدی است که از نظر ایجاد و زوال مستقل و تابع عقدی دیگری نباشد، مانند: بیع، اجاره، ایداع، عاریت و امثال اینها.[۱۱۳۱]

عقد اطلاقی Absolute contract

عقد اطلاقی عبارت از عقدی است که در آن شخص یدِ کسی را در انجام عملی باز می گذارد مانند: عقد وکالت که به موجب آن مؤکل دست وکیل را در انجام برخی اموری مربوط به خود باز می گذارد.[۱۱۳۲]

عقد اشتراکی Partnership contract

عقد اشتراکی، عقدی است که هدف از آن مشارکت در ربح است مانند: مضاربه، مزارعه، مساقات و سایر عقود مشارکتی. به عنوان مثال، در عقد مضاربه شخص پولی را به دیگری می دهد که توسط آن کار کند و سود آن میان شان مشترك باشد. بنابراین، در چنین عقودی، عقد دوجانبه و نیازمند دو یا بیش از دو اراده است.[۱۱۳۳]

عقد باطل Void contract

باطل اسم فاعل از ریشهٔ بَطَل گرفته شده است که در لغت به معنی تباه و عدم است، چنانکه اگر عرب بگوید: بَطل این به این معنی است که تباه شد. از نظر فقهی و حقوقی به امری باطل گویند که مقصود شرعی و قانونی از آن حاصل نشود.[۱۱۳٤] با توجه به آنچه گفته شد، به نظر فقهای حنفیه عقد باطل، عقدی است که در یکی از ارکان، یا محل آن خللی وجود داشته باشد.[۱۱۳۵] مادهٔ ۶۰۹ ق. م. ا با

۱۱۳۰. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۰۱؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۹۶ و ۳۰۹۷؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۷.

۱۱۳۱. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۸۶.

۱۱۳۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۸؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر،تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۸.

۱۱۳۳. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۸؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۸۳؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۷.

۱۱۳٤. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۵۲۸.

۱۱۳۵. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۹؛ و علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و

اقتباس از نظر حنفیه در تعریف عقد باطل می گوید: «عقدی که رکن یا شرطی از شرایط آن موجود نباشد، باطل پنداشته می شود.». همچنین، فقهای حنفیه بر این عقیده اند که عقدی باطل است که اصلاً و وصفاً نامشروع باشد.[۱۱۳۶] مادۀ ٦١٣ ق. م. ا با اقتباس از نظر احناف در این باره حکم می نماید که: «عقد باطل آن است که اصلاً و وصفاً غیرمشروع باشد»: مانند اینکه یکی از عاقدین فاقد اهلیت باشد، مانند: مجنون و طفل غیرممیز، یا ممیزی که عقد موجب تضرر وی گردد، یا صیغه عقد غیر صحیح باشد، یا محل عقد غیر قابل حُکم باشد، مانند: بیع آنچه که مال تلقی نمی گردد، یا مال متقوم نباشد مانند: شراب، خنزیر، ماهی در آب، یا خرید و فروش اموال عامه مانند: قسمتی از سرك، شفاخانه، مسجد، خرید و فروشی که ثمن غیر از مال مانند گوشت مرده تعیین شده باشد، یا ازدواج با یکی از محارم، یا ازدواج با زنی که عدت وی به پایان نرسیده، یا ازدواج با زوجۀ متزوجۀ غیر ونظیر اینها که همه عقد باطل تلقی می گردند. به نظر می رسد، منظور از اصل در مادۀ ۶۱۳ ق. م و تعریف فوق، رکن و منظور از وصف شروط رکن است.

عقد بسیط Simple contract

عقد بسیط عقدی است که مرکب از چندین عقد نیست، مانند: بیع و اجاره.[۱۱۳۷]

عود تبعی subordinate/ dependent contract

عقد تبعی عبارت از عقدی است که از نظر ایجاد و زوال تابع حق دیگری است، مانند رهن و کفالت. زیرا، رهن و کفالت وثیقۀ حق دیگر است. بنابراین، رهن و کفالت ایجاد نمی گردد، مگر اینکه دَینی وجود داشته باشد. کفالت در برابر دَینی که داین بر مدیون دارد منعقد می گردد و به موجب آن کفیل پرداخت دَین مدیون را به عهده می گیرد و رهن نیز عقدی است که به موجب آن راهن مال خود را در برابر دَینی که مرتهن بر وی دارد، به رهن می گذارد.[۱۱۳۸]

عقد تقییدی Conditional contract

عقد تقییدی به عقدی گفته می شود که به موجب آن شخص از تصرف در کاری بازداشته می شود مانند: بازداشتن وکیل از اجرای مورد وکالت توسط مؤکل.[۱۱۳۹]

الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۰۶.

۱۱۳٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۹.

۱۱۳۷. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۶۹ و ۱۷۰؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۹۷.

۱۱۳۸. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۸۶.

۱۱۳۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۸؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۸.

عقد تدریجی Long term contract

عقد تدریجی عبارت از عقدی است که موضوع عقد باید در طول مدت معین انجام شود، مانند: عقد شرکت، اجاره و بیمه.[۱۱۴۰]

عقد تملیکی Transfer contract

عقد تملیکی، عبارت از عقدی است که هدف از انجام آن، تملیك عین یا منفعتی به کسی است. تملیک عین یا منفعت یا در برابر عوض (بدل) است و یا بدون عوض. بنابراین، عقد تملیکی به دو نوع عقد دیگر: عقد معاوضوی یا عقد معوض و عقد تبرعی یا عقد غیرمعوض منقسم می گردد (ر. ک: عقد معوض و غیر معوض).[۱۱۴۱]

عقد توثیقی Security contract

عقد توثیقی به عقدی گفته می شود که هدف از آن تضمین دَین برای صاحب آن است که در فقه از آن به توثیقات، تأمینات و عقود ضمان نیز تعبیر می شود مانند: رهن، کفالت و نظیر اینها.[۱۱۴۲]

عقد جایز None- binding/ revocable contract

ر. ک: عقد غیر لازم

عقد جمعی Collective contract

در مورد عقود جمعی و مصداق آن داکتر کاتوزیان می نویسد که: یکی از مهم ترین آثار حاکمیت اراده این است که: هر شخص تنها به ارادهٔ خویش متعهد به امری شود و اثر عقد نیز محدود به کسانی باشد که در انعقاد آن دخالت مستقیم داشته اند یا قایم مقام طرفین محسوب می شوند. ولی، حفظ نظم در تمام گروه های انسانی ایجاب می کند که در ادارهٔ امور، اقلیت تابع اکثریت باشد. زیرا، اگر اقلیت نخواهد با افکار عمومی ستیزه کند، باید آن را بپذیرد و همین پذیرش از رأی اکثریت است که امکان رسیدن به هدفی را که آن گروه دنبال می کنند، فراهم می نماید.

در این گونه موارد، چون پیروی از افکار گوناگون تمام اعضاء و خوشنود ساختن همهٔ آنها امکان ندارد، بهترین راه این است که با پیروی از نظر اکثریت، شمار کمتری از آراء بی

۱۱۴۰. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۷۲-۱۷۴؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۵۸۳ و ۵۸۴؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۸۴-۸۷.

۱۱۴۱. همان، ناصر کاتوزیان، جلد (۱)۱، صص ۱۱۹ و ۱۲۰؛ و جواد افتخاری (۱۳۹۵). حقوق مدنی (۳): کلیات عقود و حقوق تعهدات، چاپ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان، صص ۵۵ و ۵۶.

۱۱۴۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۸؛ مصطفی احمد الزرقاء، المدخل الفقهی العام، ج ۱ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۸۳؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۷۸.

اثر شود و جمع بیشتری راضی گردند. روی همین دلیل، قانونگذار مجبور شده است که در عقود نیز گاهی ارادهٔ اکثریت جمعیتی را بر تمام اعضای آن تحمیل کند و آثار عقدی را که این گروه منعقد نموده اند، به همه سرایت دهد، چنانکه در شرکت های تجارتی، تصمیم مدیران یا اکثریت اعضای مجمع عمومی برای تمام شریکان ایجاد التزام می کند. بنابراین، در تعریف عقود جمعی می گویند که: «عقود جمعی عقودی است که دسته از اشخاص را، بدون اینکه رضایت شان لازم باشد، پای بند و ملتزم می کند.».[۱۱۴۳] تعریفی را که آقای کاتوزیان در مورد عقود جمعی ارایه می نماید درست است، اما مصداقی که آقای کاتوزیان در مورد عقود جمعی ارایه می نماید، مبهم به نظر می رسد، زیرا نمی توان تصمیم اکثریت اعضای مجمع عمومی و تحمیل آن بر دیگران را عقد مدنی شمرد. به نظر می رسد، نمی توان مصداقی برای عقود جمعی در حقوق مدنی ارایه کرد، زیرا عقود جمعی امروزه بیشتر مربوط حقوق کار است. بارز ترین مصداق عقود جمعی عقود جمعی کار است که میان کارفرما و اتحادیه های کارگری منعقد می شود. به نظر می رسد در نظام حقوقی افغانستان حقوق کار جزء شاخه های حقوق عامه محسوب می شود.

عقد حفظ Maintenance contract

عقد حفظ عبارت از عقدی است که هدف از آن حفظ مال برای صاحب آن است: مانند عقد ودیعت که به موجب آن مستودع تعهد می نماید که مورد ودیعت را برای مودع نگهداری و حفظ نماید.[۱۱۴۴]

عقد صحیح Valid contract

صحیح از ریشهٔ صحح گرفته شده که در لغت به معنی درست، سالم، سلیم و موجود است. در اصطلاح فقهی و حقوقی به هر عملی اعم از عبادی و معاملاتی که شروط و ارکان آن به درستی تحقق یافته باشد صحیح گویند. به عبارت دیگر: صحیح وصفی است برای عملی که در پیدایش و تکوین خویش از هیچ گونه سببی که آن را در معرض بطلان قرار دهد، متأثر نشده باشد.[۱۱۴۵]

طبق فقه عقد صحیح، عقدی است که اصلاً و وصفاً صحیح باشد به نحوی که همه ارکان اصلی (صیغه، عاقدین، محل و موضوع عقد) به پایهٔ تکمیل رسیده و شرایط خصوصی و عمومی آن نیز رعایت شده باشد، مانند: بیع مال متقوم به ثمن معلوم نقد و یا نسیه تا اجل

۱۱۴۳. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۱۰۲-۱۰۸.

۱۱۴۴. وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۸؛ و مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۸۳.

۱۱۴۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۲۰۷.

معلوم و اجارۀ شی معین در برابر اجرت معین برای مدت معین.[۱۱٤٦]

اصطلاح «اصل» و «وصف» در این تعریف مبهم به نظر می رسد. به نظر می رسد، منظور از اصل رکن و منظور از وصف شرط رکن است. مادۀ ٦۰۹ ق. م. ا با اقتباس از فقه عقدی را صحیح می داند که ارکان و شرایط آن موجود باشد. مادۀ مذکور در این باره حُکم می نماید که: «عقدی که رکن یا شرطی از شرایط آن موجود نباشد، باطل پنداشته می شود». اگرچه این تعریف مربوط عقد باطل است، اما مفهوم مخالف آن این است که هر عقدی که ارکان و شروط ارکان آن متحقق باشد، عقد صحیح است.[۱۱٤۷]

عقد شکلی Formal contract

عقد شکلی عبارت از عقدی است که برای تحقق آن علاوه بر تحقق شرایط عقد، اجرای مراسم خاص نیز ضروری است.[۱۱٤۸] به نظر می رسد مثال های که در حقوق افغانستان می توان برای عقود شکلی ارایه کرد عبات اند از:

۱) عقد ازدواج، زیرا، حضور شهود حین انعقاد عقد ازدواج شرط صحت آن تلقی می گردد. در صورت عدم موجودیت شهود عقد ازدواج صحیح نیست. همچنین، در عقد ازدواج، خواندن خطبه مستحب و ترتیب نکاح خط ضروری است.

۲) کالایی ای که از طریق محکمۀ ذیصلاح از طریق مزایده به فروش می رسد، زیرا این گونه عقود مستلزم طی نمودن شکلیات خاص مانند: اعلان، داوطلبی و امثال اینها است.

عقد ظاهر Apparent contract

عقد ظاهر (صوری) عقدی است که در ظاهر بدون این که در واقع و ماهیتاً منعقد شده باشد، به طور شکلی و صوری منعقد می شود مانند این که شخص دواخانه یا دوکان خویش را مبلغ چهل هزار افغانی به کرایه دهد و برای فرار از مالیات مبلغ آن را در اسناد ده هزار بنویسد.

۱۱٤٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸٦؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹٦۷- ۱۹٦۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۴؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۳۵.

۱۱٤۷. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸٦؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۲۳۵ و ۲۳۶.

۱۱٤۸ . در این باره ر. ک: مصطفی احمد الزرقاء (۱۹٦۷- ۱۹٦۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۶؛ علی محی الدین القره داغی (۱٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۱۳ عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۶۳ -۱۶۵؛ ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۸۸؛ سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۶۰؛ جواد افتخاری (۱۳۹۵). حقوق مدنی (۳): کلیات عقود و حقوق تعهدات، چاپ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ص ۵۸؛ و مهدی شهیدی (۱۳۸۴) تشکیل قراردادها و تعهدات، چاپ چهارم، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد. تشکیل قراردادها و تعهدات، ص ۸۴.

عقد عینی

عقد عینی، عبارت از عقدی است که برای به پایهٔ اکمال رسیدن انعقاد و ترتیب اثر بر آن، تسلیم عین معقود علیه شرط است. از مفاد تعریف فوق به خوبی بر می آید که جهت تکمیل انعقاد و مرتب شدن اثر بر عقدی که موضوع آن عین است، قبض عین توسط مشتری شرط است مانند: هبه، عاریت، ودیعت، رهن و قرض.[۱۱٤۹]

عقد غیر تشریفاتی Consensual contract

عقد تشریفاتی عبارت از عقدی است که برای اتمام آن رضایت طرفین بدون احتیاج به رعایت شکلیات خاص، کافی است، مانند: عقد بیع، ودیعه، عاریت، اجاره و امثال اینها.[۱۱۵۰]وجه اشتراک عقود شکلی و غیرشکلی این است که در هر دو رضایت وجود دارد، اما وجه افتراق این دو عقد این است که در عقود شکلی علاوه بر رضایت طرفین، طی نمودن تشریفات ضروری است. بنابراین، به نظر می رسد فایده ای که بر این تقسیم بندی مرتب می گردد این است که در عقود تشریفاتی، تشریفات باید رعایت گردد (مانند: عقد نکاح). در صورت عدم رعایت تشریفات، امکان دارد عقد به حکم قانون باطل گردد.

عقد غیرعینی

عقد غیر عینی، عقدی است که به مجرد جاری شدن درست صیغه، بر آن اثر مرتب گردیده و نیازی به قبض، اقباض، تسلیم و تسلم معقود علیه ندارد. به استثناء عقود پنجگانهٔ که در ذیل عقد عینی تذکر یافت، همهٔ عقود از این نوع اند.[۱۱۵۱]

عقد غیر معین Innominate contract

عقود غیرمعین، عقودی اند که در شرع یا قانون برای آن نام ویژه ای بیان نشده و احکامی هم برای آنها مقرر نشده است، بلکه مردم به اقتضای زندگی خویش با در نظرگرفتن مصالح

۱۱٤۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۹۸ و ۳۰۹۹؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۴؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۳۷۹ و ۱۳۹۰.

۱۱۵۰. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۵؛ علی محی الدین القره داغی (۱٤۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۱۲؛ عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی،صص ۱۶۳ -۱۶۵؛ ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۸۸؛ سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۶۰؛ جواد افتخاری (۱۳۹۵). حقوق مدنی (۳): کلیات عقود و حقوق تعهدات، چاپ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان، ص ۵۸؛ و مهدی شهیدی (۱۳۸۴) تشکیل قراردادها و تعهدات، چاپ چهارم، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد. تشکیل قراردادها و تعهدات، ص ۸۴.

۱۱۵۱. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۹۸ و ۳۰۹۹؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۴؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۳۷۹ و ۱۳۹۰.

زمان و مکان آنها را پدید آورده اند. شمار ایـن عقـود را نمـی تـوان بـر شـمرد، زیـرا اقتضـای مصالح زمان و مکان همواره در تغییر و تحـول است. از همین رو، فقهاء همواره بر این عقیـده بوده اند که اشخاص در انعقاد عقـود مشـروط براینکه با نصوص شـرع متعـارض نباشـد آزاد اند.[۱۱۵۲] پرسش این است کـه مصـادیق عقـود نامعین در نظام حقوقی افغانستان کدام ها اند؟ در پاسخ به این پرسش برخی فقهاء بر این نظر اند که: استصناع، عقد طبع رساله و عقد بود و بـاش در هوتـل از مصـادیق عقـود نـامعین است.[۱۱۵۳]

تعیین استصناع و عقد بود و باش در هوتل به عنوان مصادیق عقود غیرمعین محـل ایـراد بـه نظر می رسد زیرا استصناع و عقد بـود و بـاش در هوتل (عقد اجاره) از مصادیق عقـود معـین حتی در فقه اند. به نظر می رسد عقد سرقفلی، اعلانات تجارتی و نظیر اینها از مصادیق عقود نامعین اند.[۱۱۵۴]

عقد غیر معوض Unilateral contract

عقد غیرمعوض، عقدی است که در آن الزام و تعهـد یـك جانبـه اسـت. بنـابراین، در عقـد غیرمعوض یکی از طرفین مال را به دیگری می دهد و تعهدی در برابر او مـی نمایـد و طـرف دیگر آن را قبول می کند مانند: هبه کـه واهـب مال خود را بـه موهـوب لـه هبـه مـی نمایـد و موهوب له آن را قبول می نماید و امثال این کـه تعهد صرف از یك طرف ایجاد می گردد.

باید اضافه نمود که برخی عقود وجود دارنـد که در ابتداء تبرع و در انتهاء معوض اند، مانند: عقد قرض، کفالت در برابر پرداخت دین و هبهٔ به عوض. به عنوان مثال، مقترض حین اقـراض متبرع و حین رجوع به مقترَض غیرمتبرع است. همچنین، کفیل حین تعهد دین و پرداخـت آن به داین مدیون متبرع و حین رجوع به مـدیون و اخذ دَین غیر متبرع است. هبهٔ معوض نیز حین هبه تبرع و حین اخذ عوض هبه غیرتبرع است.[۱۱۵۵]

حقوقدانان نیز در مورد عقود غیرمعوض مـی گویند که: در همهٔ عقود هدف نهایی به دست آوردن سـود نیسـت. در پهلـوی ملاحظـات

۱۱۵۲. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۵۳۷ و ۵۳۸؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۹۵ و ۳۰۹۶؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۸۰.

1153. Abdul Rahman Raden Aji Haqqi (2009). The philosophy of Islamic Law of Transctions, first edi, Malaysia: center for reasch and training, p 56.

1154. Ibid, p 57.

۱۱۵۵. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۷۴ و ۱۷۵؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۷؛ علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۰۰؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۲۳۴ و ۲۳۵؛ و مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۵۷۸ و ۵۷۹.

اقتصادی، اخلاق نیز سهم شایسته ای در گسترش نقش عقد در روابط مردم دارد. بعضی اوقات شخص به قصد احسان با دیگری عقد می بندد و اقدام او جنبهٔ عبادی دارد و مال خود را به دیگران می دهد یا دینی را به عهده می گیرد، بدون آنکه در برابر آن، جانب مقابل تعهدی نماید. این دسته از عقود را عقود غیر معوض می گویند.[۱۱۵۶]

بنابراین، عقد غیر معوض عبارت از عقدی است که یکی از طرفین مالی را به دیگری می دهد و یا در برابر دیگری تعهدی می نماید، بدون اینکه جانب مقابل مالی به او بدهد و یا تعهدی نماید، مانند: عقد هبه که واهب مالی به متهب تملیک می نماید، بدون اینکه در برابر انتظار پاداشی داشته باشد. همچنین، در عاریت، مالک مال به دیگری اجازه می دهد به طور مجانی از منفعت مال او منتفع شود.

عقد غیرلازم (عقد جایز) /None binidng revocable contract

عقد غیر لازم که فقهاء از آن به عقد جایز نیز تعبیر کرده اند، عقدی است که طرفین عقد و یا یکی از آنها بدون جلب نظر طرف دیگر حق فسخ آن را دارد.[۱۱۵۷]

عقد غیر مشروع Illegitimate contract

عقد غیر مشروع عبارت از عقدی است که شرع از آن نهی نموده است، مانند: بیع ملاقیح (چوچهٔ حیوان که زاده خواهد شد) که در دورهٔ جاهلیت معروف بود، تبرع مال قاصر، عقودی که منافی آداب عامه مانند: عقود مربوط به فحاشی، عقودی که مخالف نظام عامه است، مانند: اجارهٔ شخص مبنی بر ارتکاب جرم، نکاح متعه و امثال اینها.[۱۱۵۸]

عقد فاسد Vitiated contract

فاسد از ریشهٔ فسد گرفته شده است که در لغت به معنی تباه و نیستی است، چنانکه اگر عرب بگوید: فَسَد الشی، معنی آن نابودی و نیست شدن آن چیز است. فاسد در فقه به معنای عدم صحت و بطلان یک عمل شرعی یا حقوقی است.

بنابراین، به محض موصوف شدن کاری به فساد حکمِ آن ساقط می شود.[۱۱۵۹] فقهای احناف بر این عقیده اند که عقد فاسد، عقدی

۱۱۵۶. سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۵۷ و ۵۸؛ ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۱۱۳ و ۱۱۴؛ و جواد افتخاری (۱۳۹۵). حقوق مدنی (۳): کلیات عقود و حقوق تعهدات، چاپ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان، صص ۵۴ و ۵۵.

۱۱۵۷. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۲۲۸؛ و وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۳۹ و ۳۰۹۴.

۱۱۵۸. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۳.

۱۱۵۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۵۱.

است که اصل آن مشروع و وصف آن نامشروع باشد بـه نحـوی کـه متعاقـدین واجـد اهلیـت حقـوقی باشـند، صـیغهٔ عقـد نیـز بـه صـورت صحیح اجراء گردیده باشد، در معقود علیه نیز خللی وجود نداشـته باشـد، ولـی، عقـد دارای وصفی باشد که شرع از آن نهی نمـوده باشـد، ماننـد: بیـع مجهـول بـه جهالـت فـاحش کـه موجب بروز نزاع بین متعاقـدین گـردد، ماننـد اینکه: شخصی چندین خانـه، یـا مـوتر داشـته باشد و یکی آنها را بدون تعیین بـه دیگـری بـه فروش رساند، یا شخصی خانه یا موتر خـود را بدون تعیین اجرت و مدت اجاره به دیگری بـه اجاره دهد.[۱۱۶۰] در تعریف عقد فاسد، ق. م نیز از فقه حنفیه پیروی نموده است، چنانچه مـادهٔ ٦٢٠ آن در این بـاره تصـریح مـی نمایـد کـه: «عقد فاسد آن است که اصلاً مشروع و وصـفاً غیر مشروع باشد، به نحوی که اصـلاً صـحیح بوده، در رکن و موضوع آن خللی وجود نداشته باشد، مگر به اعتبار بعضی اوصـاف خـارجی فاسد باشد.».

عقد کار Labour contract

مادهٔ ۱۵۲۹ ق. م در تعریـف عقـد کـار مـی گوید: «عقد کار، عبارت از عقدی اسـت کـه به موجب آن یکی از طرفین انجام خـدمت بـه طرف دیگـر را تحـت رهنمـایی وی بـه مقابـل اجرت معین مـتعهد می شود.». از نـص ایـن ماده به خوبی معلوم می شود که: عقـد کـاری عقدی است که میان کارفرمـا و کـارگر منعقـد می شود و به موجب آن کارگر تعهد می نمایـد تا تحت رهنمایی کارفرمـا خـدمات معینـی را برای او در برابر مزد معین انجام دهد.

عقد لازم Binding/ irrevocable conract

عقـد لازم، عقـدی اسـت کـه هـیچ یـك از طـرفین صـلاحیت فسـخ آن را بـدون رضـای جانـب مقابـل نداشـته باشـد: ماننـد: بیـع و اجاره.[۱۱۶۱]

عقد مرکب Compoused contract

عقد مرکب عبارت از عقدی است که مرکب از چندین عقد اسـت، ماننـد: عقـد اقامـت در هوتل که مخلوطی است از اجارهٔ اشیاء (از نظر مسکن)، اجارهٔ اشـخاص (از نظـر پـذیرایی و خدمات)، و بیع (از نظر فروش غذا) و ودیعت (از نظر نگهداری اشیای مسافر).[۱۱۶۲] همچنین اسـت عقـد بسـتری شـدن در شـفاخانهٔ خصوصی.

۱۱٦۰. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۰۶؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۴؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۸۹.

۱۱٦۱. ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۲۸؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۰۹۳ و ۳۰۹۴.

۱۱٦۲. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۶۹ و ۱۷۰؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۹۷.

عقد معلق Suspended contract

تعلیق از ریشهٔ «علق» گرفته شده و به معنای آویختن، آویزان کردن وآویزش است[۱۱۶۳] و در اصطلاح فقهی، به منوط و معلق ساختن تحقق امری به امری دیگر و یا ربط دادنِ حصول چیزی به چیزی دیگر، تعلیق گویند مانند اینکه شخصی به دیگری بگوید: در صورتی که مسافرت نمایم، شما وکیل من هستید! یا در صورتی که فلان شخص بیاید این شی را به شما به فروش می رسانم![۱۱۶۴]

ق. م نیز در تعریف عقد معلق از فقه پیروی نموده و مادهٔ ۵۹۵ فقرهٔ دوم آن در این باره می گوید که: «تعلیق، عبارت است از مرتب گردانیدن امر متعلق به آینده بر متحقق شدن امر دیگری در زمان آینده، توسط یکی از ادوات شرط». از آنچه گفته شد، به این نتیجه می رسیم که: عقد معلق، عقدی است که معلق به حصول امری دیگر باشد.[۱۱۶۵]

عقد مضاف Deffered contract

عقد مضاف که در ق. م (مادهٔ ۶۰۲) به نام عقد موکول به آینده نیز نامیده شده است، عبارت از عقدی است که به صیغه ای که ایجاب در آن مضاف به زمان آینده باشد صادر گردد. اثری که بر عقد مضاف مرتب می گردد این است که عقد در زمان حال منعقد گردیده، ولی ترتیب اثر بر آن منوط بر فرا رسیدن وقتی است که عقد به آن مضاف گردیده است.[۱۱۶۶] در تعریف عقد مضاف ق. م نیز از فقه پیروی نموده است. زیرا، مادهٔ ۶۰۲ آن در تعریف عقد مضاف می گوید که: «عقد موکول به آینده، عبارت است از عقدی که نفاذ آن به زمان آینده نسبت داده شده باشد. چنین عقدی فی الحال اِنعقاد یافته و حُکم آن الی زمان معینه به تعویق انداخته می شود.».

عقد منجز Absolute contract

منجز اسم مفعول از ریشهٔ «نجز» گرفته شده و به معنای قطعی، مسلم و وفاشده است.[۱۱۶۷] در اصطلاح فقهی، عقد منجز، عقدی است که غیر معلق به شرط و یا مضاف به آینده باشد. به عبارت دیگر، عقد منجز عقدی است که قطعی باشد.[۱۱۶۸] بنابراین، عقد

۱۱۶۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۰۷.

۱۱۶۴. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۰۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۷۰۷.

۱۱۶۵ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (2)، ص ۱۳۸۲.

۱۱۶۶. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۰۱.

۱۱۶۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۸۴.

۱۱۶۸ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۰۰؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۸۴.

منجـز عقـدی اسـت کـه تحقـق آن منـوط بـه حصول امر دیگری نیست.[۱۱۶۹]

عقد معوض Bilateral contract

طبق فقه عقد معوض بـه عقـدی گوینـد کـه الزام و تعهد در آن دو جانبه باشد. بنـابراین، در عقد معوض هر یک از طرفین در مقابل طـرف دیگر، تعهد بـه امـری مـی کنـد و یـا مـالی را تملیک می کنـد. البتـه، در برابـر آنچـه طـرف دیگر به او تملیک و یا تعهد مـی کنـد، ماننـد: بیع، اجاره، مزارعه، مساقات، استصناع و نظیر اینهـا کـه براسـاس آن معاوضـه بـین طـرفین صورت می پذیرد. به عنوان مثال، در عقد بیـع بایع مکلف به تملیك مبیع به مشتری و مشتری مکلف به تملیك ثمن به بایع است و یا در عقد اجاره مؤجر مکلف به انتقال عین مسـتأجره بـه مستأجر و مستأجر مکلف به انتقال اجـرت بـه مؤجر است.

حقوقدانان نیز در تعریف عقـد معـوض مـی گویند: عقود معوض عبارت از عقـودی اسـت که یکی از طرفین در مقابل طرف دیگر تعهـد به انجام امری می نماید و یا مالی را مـی دهـد در عوض مالی که از طرف دیگر می گیرد و یـا در مقابل تعهدی که طرف دیگر به نفـع او مـی کند. نمونهٔ بارز این گونه عقود بیع است. زیـرا در عقد بیع فروشنده، در برابـر تملیـک مـال و التزام به تسـلیم آن، تعهـد خریـدار را بـر دادن قیمت (ثمن) به دست می آورد و خریدار نیـز در مقابل پولی که می دهد مبیع را تملیک مـی کند. در عقود معوض یکی از عوضـین بـه نـام عوض و دیگری به نام معـوض یـاد مـی شـود، مثلاً در عقد بیع، مبیع، عوض و ثمـن معـوض است.[۱۱۷۰]

عقد مشروع Legitimate contract

عقد مشروع عبارت از عقدی است که شـرع آن را اجازه داده است، مانند: بیع مـال متقـوم، رهن و هبه.[۱۱۷۱]

عقد معین Nominate contract

عقود معین، عقودی اند که شرع و ق. م برای آنها اسمی خاصی نهاده و احکام و قواعـد هـر یك را بیان نموده است که به نام عقود مسمات نیز یاد می شود.[۱۱۷۲] عقـود معـین طبـق فقـه، چنانچه مصـطفی الزرقـاء در کتـاب المـدخل الفقهی العام می گوید: بیست و پنج است کـه عبارت اند از: ۱) بیع؛ ۲) اجـاره؛ ۳) کفالـت؛

۱۱۶۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۰۰.

۱۱۷۰. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی،صص ۱۷۴ و ۱۷۵؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۷؛ علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۳۰۰؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۲۳۴ و ۲۳۵.

۱۱۷۱. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۳.

1172. Abdul Rahman Raden Aji Haqqi (2009). The philosophy of Islamic Law of Transctions, first edi, Malaysia: center for reasch and training, p 56.

٤) حواله؛ ٥) رهن؛ ٦) بیع وفاء؛ ۷) ایداع؛ ۸) اعاره؛ ۹) هبه؛ ۱۰) قسمت؛ ۱۱) شرکت؛ ۱۲) مضاربت؛ ۱۳) مزارعه؛ ۱۲) مساقات؛ ۱۵) وکالت؛ ۱٦) صلح؛ ۱۷) تحکیم؛ ۱۸) مخارجه؛ ۱۹) قرض؛ ۲۰) عمری؛ ۲۱) موالات؛ ۲۲) اقاله؛ ۲۳) ازدواج؛ ۲۲) وصیت) ؛ و ۲۵) ایصاء (وصایت) است.

اما، این عقود طبق ق. م به صورت عموم ۳۶ نوع اند که شامل بیع، هبه، شرکت، قرض، صلح، اجاره، عاریت، مقاوله، استصناع، تعهدات مرافق عامه، عقد کار، وکالت، ودیعت، نگهبانی، قماربازی، بیمه، کفالت، حواله و رهن می گردد. بیع نیز دارای انواع متعدد است که تقریباً تابع احکام خاص است. این بیوع شامل: سلم، صرف، بیع وفاء، بیع ملک غیر، بیع نایب برای خودش، بیع حقوق متنازع فیه، بیع متروکه و مقایضه است. اجاره نیز انواع متعدد دارد که شامل اجارهٔ زمین زراعتی، دهقانی که در فقه مزارعه نامیده می شود، باغبانی که در فقه مساقات نامیده می شود و اجارهٔ وقف می گردد. عقد شرکت نیز به پنج عقد فرعی دیگر تقسیم می شود که هر یک تقریباً دارای احکام متفاوت و اختصاصی است. این عقود طبق ق. م عبارت اند از: مفاوضه، عنان، شرکت اعتبار (وجوه)، شرکت در کار (اَعمال) و شرکت مضاربت.

عقد موقوف Suspended contract

موقوف اسم مفعول از ریشهٔ «وقف» گرفته شده است که در لغت به معنی بازداشته شده، محصور، متوقف شده، بازایستاده شده و توقیف شده است. در فقه و حقوق موقوف وصفی است برای عقدی که به تمام و کمال افادهٔ ملکیت را به دلیل تعلق حق غیر به آن نکند.[۱۱۷۳] در اصطلاح حقوقی عقد موقوف عقدی است که از شخصی دارای اهلیتِ معامله و بدون برخوردار از ولایت انجام، صادر شود، مانند: عقد فضولی و عقد صغیرممیز در اموری که احتمال سود و زیان در آن متصور باشد. مادهٔ ٦۱۱ ق. م با اقتباس از فقه در تعریف عقد موقوف می گوید: «عقدی که صلاحیت تصرف کامل یا نوعی از انواع تصرف در آن سلب گردیده باشد، عقد موقوف پنداشته می شود.». از نص این ماه به خوبی بر می یاید که عقد موقوع عقدی است که منعقد کننده آن نمی تواند در موضوع آن به صورت کامل و یا قسمی تصرف نماید، مثلاً موضوع عقد را به دیگری هبه نماید، آن را مورد استفاده قرار بدهد مگر این که شخصی که عقد مربوط او می شود، اجازه اعطا نماید.

عقد نگهبانی Contract of maintenance

مادهٔ ۱٦۳۲ ق. م در تعریف عقد نگهبانی تصریح می نماید که: «نگهبانی، عقدی است که به موجب آن دو طرف منازعه عقار یا منقول یا مجموع اموال مورد منازعه را جهت حفاظت و اداره آن الی زمان حل نزاع به شخص دیگری می سپارند که آن را با حاصل

۱۱۷۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۳۰.

آن به شخصی که حق وی در آن شی به اثبات می رسد، اعاده نماید.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که: نگهبانی عقدی است که به موجب آن مالی را که مورد نزاع است و هنور حق یکی از طرفین در مورد آن در محکمهٔ ذیصلاح ثابت نشده است و آن را خطر عاجل تهدید می نماید به نگهبان جهت حفظ، اداره و در نهایت رد به محکوم له با صورت حساب طرفین منازعه می سپارند. این سپردن نیز ممکن است به اتفاق طرفین دعوی صورت پذیرد که آن را نگهبانی اتفاقی می گویند و یا حُکم قاضی در صورت عدم توافق طرفین که آن را نگهبانی قضایی می گویند.[۱۱۷٤]

عقد نافذ Enforced contract

نافذ از ریشهٔ نفذ گرفته شده است که در لغت به معنی مرعی، قابل تطبیق، لازم اجراء و جاری است. در اصطلاح حقوق مدنی، عقد نافذ عبارت از عقدی است که از شخص دارای اهلیت و ولایت بر نفس خویش صادر شود، مانند: عقدی که توسط شخص رشید نسبت به مال وی منعقد گردد. به عبارت دیگر: عقد نافذ عبارت از عقدی است که خالی از حق غیر که نفاذ آن متوقف بر اراده و اجازهٔ غیر باشد است.[۱۱۷۵] همچنین، نافذ به قانونی که قابل اجراء باشد می گویند.

عقیم Barren/ infertile

عقیم در لغت به معنی نازاینده و نازا است خواه مرد باشد خواه زن که جمع آن عقما و عقام است. همچنین، عقیم در لغت بی حاصل، بی ثمر و بی نطفه است.[۱۱۷٦] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، عقیم بر زنی اطلاق می شود که نازا است.

عمل اداری Administrative act

اعمال اداری اعمالی اند که مقامات و کارکنان در قوهٔ مجریه انجام می دهند. اعمال اداری به اعتبار طرفین به عمل اداری دو جانبه و عمل اداری یک جانبه تقسیم می شود که عمل اداری دو جانبه را قراردادی اداری و عمل اداری یکجانبه را تصمیم اداری (ایقاع اداری) می گویند (ر. ک: قرارداد اداری و تصمیم اداری).

عمل تصدی گری

اعمال تصدی گری اعمالی است که حکومت اجرای این اعمال را برای اشخاص حقیقی و حکمی حقوق خصوصی واگذار می نماید همچنانی که می تواند خود آن را انجام دهد، مانند: توزیع برق و آب، احداث مکتب، سرک، شفاخانه، حمل و نقل زمینی و هوایی و امثال اینها. در اعمال تصدی گری نشانی از

۱۱۷٤ . عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۷)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۷۸۱.

۱۱۷۵. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۹؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۳؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۳۶.

1176. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۳۱).

قدرت سیاسی و حاکمیت وجود ندارد و دولت این اعمال را شبیه اشخاص حقوق خصوصی انجام می دهد و همانگونه که افراد در روابط فیمابین خویش در حقوق برابر هستند و می توانند قرارداد ببندند، دولت نیز در رابطه به اطراف قرارداد خود، با وی مساوی است.

عمل حاکمیتی Sovereign act

اعمال حاکمیتی اعمالی اند که به نام قدرت و حاکمیت انجام می شود، مانند: صلح، جنگ، حفظ نظم عمومی، تصمیمات و اقدامات پولیس و امثال اینها. شرط اساسی عمل حاکمیتی این است که این اعمال انحصاراً باید توسط دولت انجام شود و به بخش خصوصی واگذار نشود. معمولاً قوانین پیش بینی می نماید که کدام اعمال حاکمیتی است.

عمل حقوقی Legal act

مفرد اعمال حقوقی (ر. ک: تصرفات حقوقی).

عمل سیاسی Political act

عمل سیاسی تصمیم گیری توسط شورای ملی در قالب قوانین است. به حیث مثال، تصمیم گیری در مورد تعلیم و تربیه، مالیات و امثال اینها که توسط شورای ملی در قالب قوانین اتخاذ می شود. اجرای این تصمیمات که در قالب قوانین اتخاذ شده اند، باید توسط قوۀ مجریه (مثلاً وزارت مالیه و وزارت تحصیلات عالی) انجام شود. عمل سیاسی قابل نظارت قضایی نیست اما عمل اداری قابل نظارت قضایی است. لذا، اگر رئیس جمهور به اعتبار شأن سیاسی تصمیم بگیرد و یا شورای ملی وزیر را سلب اعتماد نماید، رئیس جمهور و وزیر نمی توانند به قضا شکایت نمایند. اما، مردم می توانند از طریق نظارت بیرونی بر اعمال عمومی، بر اعمال رئیس جمهور نظارت نمایند.

عمل قضایی Judicial act

عمل قضایی عبارت از قضاوت است که توسط قضات در روشنایی قوانین ماهوی و شکلی انجام می شود.

عمل ملی و محلی National and local act

تقسیم بندی های قبلی خیلی کلی اند و مربوط به کل نظام می شوند و صلاحیت های هر کدام از ارکان دولت را نشان می دهند. اما تقسیم اعمال عمومی به ملی و محلی بر می گردد به شکل دولت ها. اگر عناصر متشکلۀ دولت را که عبارت اند از: سرزمین، جمعیت و قدرت سیاسی (حاکمیت) در نظر بگیریم، چنین دولتی، دولت ساده، بسیط و یا یکپارچه است. اما، اگر روابط اینها را به صورت پیچیده در نظر بگیرم، چنین دولتی، دولت مرکب، پیچیده و چند پارچه است. روابط دولت بسیط ساده است. اما، روابط دولت های مرکب پیچیده است و هر یک از عناصر متشکلۀ دولت برای خود قدرت دارد که نمونۀ بازر آن دولت فدرال است، مانند ایالات متحدۀ امریکا و هند. مسایل ملی و کلان در

دولت های فدرال، در سطح فدرال تنظیم می شود و مسایل کوچک در ایالات. بنابراین، دولت های فدرال معمولاً غیر متمرکز اند.

در دولت های ساده اعمالی که مربوط به همه می شود در سطح مرکز ایجاد و اجراء می شود و اعمالی که مربوط به محل های خاص می شوند، در محلات تولید و اجراء می شوند. دولت های ساده معمولاً متمرکز اند و دارای یک مرکز قانونگذاری و قضایی اند.

در هر حال، اعمال ملی اموری اند که همهٔ افراد از منافع و فواید آن سود می برند، مانند: دفاع از کشور، برقراری نظم در جامعه، اجرای عدالت، توسعهٔ فرهنگ و نگاهداری آثار ملی، ایجاد راه بین ولایات و ولسوالی ها و امثال اینها. اعمال محلی اعمالی اند که مربوط به منطقه و یا محل خاص مانند قریه و یا شهر خاص می شود، مانند: ایجاد شبکهٔ آب و برق، تلفون و گاز، احداث سرک، تأسیس مکتب و شفاخانه و امثال اینها که برای تأمین نیاز های محلی ساکنین قریه ها انجام می شود.

علاتی Consanguine brother and sister

علاتی اسم منسوب به علات جمع عَلة است که در لغت به معنی انباغ است.[۱۱۷۷] البته این اصطلاح در عرف «امباغ» تلفظ می شود. برادران و خواهران پدری میت، بنوالعلات گفته می شود. به عبارت دیگر: برادران و خواهرانی که تنها در پدر با میت شریک هستند و ما درانشان مختلف است بنوالعلات نامیده می شود.[۱۱۷۸]

عنان Unequal partnership

عنان در لغت به معنای معارضه کردن، شریک بودن و دو لگان اسب است. در مورد اطلاق این نام بر شرکت عنان اختلاف نظر وجود دارد: برخی گفته اند که: از این جهت که اصل در شرکت تساوی شرکاء در مال و تصرف است و از این جهت که سوارکاران در صورت برابری عنانِ اسبان شان با همدیگر برابر هستند، به آن تشبیه شده است. برخی دیگر گفته اند که: وجه تسمیهٔ این شرکت به شرکت عنان این است که عنان هر یک از شرکاء به دست دیگری است که در تصرف باید نظر همدیگر را جلب کنند. در اصطلاح فقهی شرکت عنان عبارت از شرکتی است که دو شخص و یا بیشتر در مال خود باهم شریک می شوند تا با آن تجارت نمایند و فایدهٔ ناشی از آن میان شان مشترک باشد. برخلاف شرکت مفاوضه، در شرکت عنان مساوات در مال، تصرف و فایده شرط نیست.[۱۱۷۹] مادهٔ ۱۲۱۹ ق. م با اقتباس از فقه در تعریف شرکت عنان می گوید: «شرکت عنان آن است که شرکاء در

1177. Ibid, (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

۱۱۷۸. نقل از: عبدالناصر دامنی (۱۳۸٦). میراث به زبان ساده، چاپ اول، تهران: نشر احسان، صص ۱۷-۲٦.

۱۱۷۹ . وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۸۸۰؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۴۲۷ و ۴۲۸.

آن طوری موافقه نمایند که در تصرف، یا سرمایه، مفاد یا خساره باهم متفاوت باشند.». مادۀ ۱۳۳۱ مجلة الاحکام نیز در تعریف شرکت عنان می گوید: «شرکت عقد به دو قسم است: اگر دو نفر یا زیاده از آن شرکت عقد را براساس مساوات کامل منعقد نمایند و مالی را که از جانب شرکاء در شرکت داخل شده است این صلاحیت را داشته باشد که سرمایۀ شرکت قرار بگیرد و سهم آنان در سرمایه و ربح مساوی باشد، این گونه شرکت را شرکت مفاوضه گویند. اما، وقوع چنین شرکتی براساس مساوات کامل به ندرت دیده می شود و اگر شرطی از شروط مساوات کامل مختل گردد، در این صورت شرکت عنان به وجود می آید.».

عنصر قانونی جرم Legal element of crime

مادۀ ۳۲ کُد جزا در تعریف عنصر قانونی جرم می گوید: «(۱) عنصر قانونی جرم عبارت از تصریح عمل جرمی و جزای معین آن در این قانون می‌باشد.».

عنصر مادی جرم Material element of crime

مادۀ ۳۳ کُد جزا در تعریف عنصر مادی جرم می گوید: «عنصر مادی جرم عبارت است از ارتکاب عمل مخالف قانون یا امتناع از اجرای عملی که قانون به آن حکم نموده است به نحوی که ارتکاب یا امتناع منجر به نتیجه جرمی گردیده و رابطه سببیت میان عمل و نتیجه موجود باشد.».

عنصر معنوی جرم Mental element of crime

طبق مادۀ ۳٦ کُد جزا: «عنصر معنوی جرم عبارت است از قصد جرمی یا خطای جرمی.».

عنن Impotency

عنن مصدرِ عنّ است که در لغت به معنی ناتوانی جنسی است و در اصطلاح فقهی عنن عبارت از مرضی است که مرد دچار به آن، از انجام آمیزش جنسی با وجود سلامت عضو با زوجه اش ناتوان است. به صورت مشخص تر: جمهور فقهاء عنن را عجز از وطی باوجود سلامت ذکر و مالکیه عنن را صغر ذَکر به نحوی که شخص مصاب به آن نتواند زوجه اش را وطی نماید و شخصی را که به این مرض دچار است عنین می نامند.[۱۱۸۰]

عوض Consideration/ replacement

عوض در لغت به معنی بدل است. در اصطلاح حقوقی، عوض چیزی است که به عوض چیز دیگر داده شود.[۱۱۸۱]

عول Decrease in share

۱۱۸۰. مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، ص ۶۲؛ ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۶۷؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۸۹۸).

1181. https://www.vajehyab.com (آخرین (بازدید ۸/ ۱۸/ ۲۰۱٦

عول در لغت به معنای ظلم و ستم کردن است. همچنین، عول به معنی انصراف از حق و نیز زیاد و کم شدن ترازو است. چون به سبب عول به فرض مقدرهٔ هر یک از ذوی الفروض نقص اندکی وارد می شود و نوعی ظلم شکلی ایجاد می شود، به همین علت این پدیدهٔ میراثی را عول نام نهاده اند. در اصطلاح فقهی عول عبارت از: کم کردن از مقادیر سهام و افزودن به تعداد آنها را عول می نامند. به عنوان مثال، هرگاه ورّاث متوفی عبارت باشند از شوهر، مادر، سه خواهر پدری و دو خواهر مادری، ترکه میت به این طریق بین آنان تقسیم می شود: شوهر نصف (۱/۲)، مادر سدس (۱/۶)، خواهر پدری ثلثان (۲/۳) وخواهران مادری ثلث (۱/۳). در مثال مزبور اصل مسأله یا واحد ترکه عدد ۶است، ولی مجموع کسور صاحبان فرض عدد ۱۰؛ پس مسأله از ۶ به ۱۰ عول می شود.

در این حالت، می بینیم که صاحبان فرض سهام واقعی خود را نگرفته اند، مجوزی نیز نداریم که بتوانیم نصیب بعضی را کامل بدهیم و بعضی دیگر را ناقص. پس، ناگزیر می شویم نقص را بر همه اصحاب فرض وارد کنیم. این عمل شبیه تقسیم مال مقروض بین داینین، به نسبت مقدار دیون آنهاست و این در صورتی است که مال مدیون تکافوی کلیه دیون را نکند.

در مورد عول در قرآن نص صریحی وجود ندارد. در زمان پیامبر ﷺ و زمان خلافت حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه نیز واقعه ای به وقوع نپیوست که موجب اجرای عول شود.

اما، اولین مورد عول در زمان حضرت عمر رضی الله عنه اتفاق افتاد: ابن عباس رضی الله عنه در این باره چنین می گوید:

«اولین کسی که فرایض را عول کرد، حضرت عمر رضی الله عنه بود. وقتی که ازدحام فروض پیش آمد گفت: نمی دانم که خداوند جل جلاله کدام ی از شما را بر دیگری مقدم داشته و در عین حال امری است که باید از آن پرهیز کرد؛ و سپس گفت: چیزی نمی یابم که بر من سهل آید، مگر اینکه ترکه را به نسبت سهام به شما بدهم و بر هر ذی حقی عول فریضه را وارد کنم.».

پس از حضرت عمر رضی الله عنه مسأله عول اجتماعی شد و هیچ یک از صحابه بجز ابن عباس رضی الله عنه با آن مخالفت نکردند. اولین حادثهٔ که در عهد حضرت عمر رضی الله عنه اتفاق افتاد و به عول انجامید مرگ زنی بود که از او شوهر و دو خواهر پدری و مادری به جای مانده بود.

در آن مسأله، سهم شوهر نصف (۱/۲) (سه سهم) و سهم خواهران ثلثان (۲/۳) (۴ سهم) و مجموع سهام ۷ سهم می شد، در حالی که واحد ترکه یا اصل مسأله ۶ بود. ورثه های مذکور نیز سهم واقعی خودشان را طلب می کردند. حضرت عمر رضی الله عنه گفت: نمی دانم کدام یک شما را مقدم و کدام یک رامؤخر بدارم؛ اگر سهم واقعی شوهر را بدهم، نصیب دو خواهر ناقص خواهد شد؛ و اگر سهم واقعی دو خواهر را بدهم، بر سهم شوهر نقص وارد می شود.

در این وقت با صحابه مشورت کردند. زید بن ثابت رضی الله عنه عول را به ایشان پیشنهاد کرد و حضرت عمر رضی الله عنه پذیرفت، صحابه نیز آن را تأیید کردند و مسأله به صورت اجماع در آمد.[۱۱۸۲]

در صورت عول، اصل مسأله با مجموعهٔ سهام مساوی نیست بلکه اصل مسأله از مجموعهٔ سهام کمتر است. در این صورت، اصل مسأله را تغییر داده و مساوی به مجموعهٔ سهام می نماییم.

در خصوص مسایل عول پذیر و غیرعول پذیر فقهاء و حقوقدانان رساله ها و مقاله های متعدد نوشته اند و براساس تجارب نشان داده اند که کدام اعداد عول پذیر اند و کدام اعداد عول نیستند. به عنوان مثال، برخی نویسندگان در این خصوص می نویسند که: اصولی که عول را نمی پذیرند عبارت اند از: ۸، ۴، ۳ و ۲. اما، اصولی را که عول را می پذیرند عبارت اند از: ۶، ۱۲ و ۲۴. عدد ۶ به ۷، ۸، ۹ و ۱۰ عول می کند. عدد ۱۲ به عدد ۱۳، ۱۵ و ۱۷ عول می کند. عدد ۲۴ فقط به عدد ۲۷ عول می کند.[۱۱۸۳]

برای این که تشخیص دهیم مجموعهٔ اسهام ورثه با اصل مسأله مساوی است، کمتر است و یا زیادتر و مسأله مساوی، ردی و یا عولی است راه آسان این است که مخرج های مجموعهٔ اسهام ورثه را شمار بکنیم. اگر مخارج مجموعهٔ اسهام با اصل مسأله مساوی بود، مسأله ردی و یا عولی نیست. اگر مجموعهٔ مخارج اسهام ورثه از اصل مسأله کمتر بود، مسأله ردی است. اگر مجموعهٔ مخارج اسهام ورثه از اصل مسأله بیشتر بود، مسأله عولی است.

عوارض اهلیت Defects of legal capacity

مقصد از عوارض اهلیت حالاتی است که بر شخص واجد اهلیت واقع می شود و اهلیت او را کلاً یا قسماً از بین می برد و یا احکام آن را تغییر می دهد. عوارض اهلیت بر اهلیت اداء که اساس تعاقد را تشکیل می دهد، وارد می شود. بنابراین، عوارض در اهلیت وجوب هیچ تأثیری ندارد. اصل در انسان اهلیت است و نقص یا عدم اهلیت استثناء است. این نقص یا عوارض یا اصلی است و یا عارضی.[۱۱۸٤] بنابراین، عوارض اهلیت بر دو نوع : عوارض طبیعی و عوارض مکتسَبه است.[۱۱۸۵]

عوارض طبیعی، عبارت از عوارضی است که اراده و اختیار شخص در پیدایش آن هیچ

۱۱۸۲. در مورد تعریف عول ر. ک: اسعد شیخ الاسلامی اسعد (۱۳۸۴). احوال شخصیه در مذاهب چهارگانهٔ اهل سنت، چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، صص ۷۳- ۷۸.

۱۱۸۳. داد محمد نذیر (۱۳۹۵). حقوق میراث، چاپ ششم، کابل: انتشارات حامد رسالت، صص ۱٤۷ - ۱٤۹.

۱۱۸٤. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۱۸۴.

۱۱۸۵. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۷۱؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۷۹۹.

تأثیری ندارد. به عبارت دیگر، عوارض سماوی اهلیت عبارت از عوارضی است که از جانب شارع بدون اختیار انسان مقرر شده است. از همین رو، این عوارض را به سماء منسوب می نمایند. زیرا، آنچه خارج از اختیار انسان باشد، به سماء نسبت داده می شود و این به این معنی است که این عوارض خارج از قدرت انسان است، مانند: جنون، عته و مرض.[۱۱۸۶] عوارض اکتسابی عوارضی اند که، اراده و اختیار انسان در پیدایش آن تأثیر دارد که عبارت اند از سکر، سفه، غفلت و مدیون بودن.[۱۱۸۷]

عیال Family

عیال جمع عیُل است که در لغت به معنی به معنی اهل خانه، زن و فرزند است.[۱۱۸۸] به نظر می رسد تعریف اصطلاحی عیال از معنوی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، عیال عبارت از زن و فرزندان شخص است.

عیب Defect/ flaw

عیب در لغت به معنی نقص، نقیصه، بدی، زشتی و کمبود است که جمع آن عیوب است.[۱۱۸۹] در تعریف عیب مادۀ ۳۳۸ مجلۀ الاحکام می گوید: «عیب آن است که در نزد تجار و اهل خبره نقصانی در ثمن مبیعه بار آورد.». این تعریف بیشتر در مورد کالاها صادق است. اما، به طور عموم، در اصطلاح فقهی عیب عبارت از کاستی، پستی و نقیصه ای است که خَلق یا صُنعِ سلیم عادتاً از آن برخوردار نیست.[۱۱۹۰]

عیب قدیم Old defect

طبق مادۀ ۳۳۸ مجلۀ الاحکام: «عیب قدیم آن است که در مبیعه زمانی موجود گردد که نزد بایع باشد.».

عیب حادث (جدید) New defect

عیب حادث آن است که بعد از قبض نزد مشتری حادث گردد (مستنبط از مادۀ ۳۲۵ مجلة الاحکام).

عینی

عینی اسم منسوب به عین است که در لغت به معنی ذات و نفس است که جمع آن عیون و اَعیان است و در فقه و حقوق به ذات و نفس

۱۱۸۶. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۷۱؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۷۹۹.

۱۱۸۷. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۷۱؛ وهبة الزحیلی (____). اصول الفقه اسلامی، جلد (۱)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۸؛ و مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۷۹۹و

1188. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

1189. Ibid, (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

۱۱۹۰. ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۸۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۱۴.

هر شی مادی عین گویند.[۱۱۹۱] همچنین، عین در لغت به معنی رقبهٔ مال مادی است، زیرا مال مادی مرکب از منفعت و رقبه یا ذات است. در اصطلاح فقهی و حقوقی به وجه حاضر از هر شی مادی عین گویند که در برابر دَین به کار برده می شود. مادهٔ ۱۵۹ مجلة الاحکام در تعریف عین می گوید: «عین عبارت است از شی معین و مشخص از قبیل: خانه، اسب، چوکی، جوال گندم، جوال دراهم که در حال حضور از جملهٔ اَعیان محسوب می گردند.».

۱۱۹۱ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۴۱۵.

غ

غابن Subject of lesion/ lesioner

غابن اسم فاعل از ریشهٔ «غبن» گرفته شده است که در لغت به معنی غبن کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، غابن شخصی است که مرتکب غبن شده است (ر. ک: غبن).

غاصب Usurper

غاصب اسم فاعل از ریشهٔ «غصب» گرفته شده است که در لغت به معنی غصب کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، غاصب شخصی است که مال دیگری را (با توجه به اختلاف فقها) بدون اجازه، به زور و از روی ظلم می گیرد.

غایب Absent

غایب بر شخصی اطلاق می گردد که از محل سکونت خود ناپدید شده باشد، ولی حیات او معلوم باشد. اما، در صورتی که حیات او مجهول باشد چنین شخصی مفقود تلقی می گردد. [۱۱۹۲]

غبن Lesion

غبن به معنای کاستی، نقص، خدعه و زیان زدن است. [۱۱۹۳] به غبن کننده غابن و شخصی که غبن در مورد او واقع می شود، مغبون می گویند. در خصوص تعریف اصطلاحی غبن ق. م سکوت اختیار نموده است. ولی، به موجب فقه، غبن عبارت از عدم متعادل و غیربرابر بودن یکی از عوضین در مقابل دیگر یعنی کم بودن و یا زیاد بودن قیمت یکی در برابر دیگر است. [۱۱۹٤]

۱۱۹۲. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۶۲.

۱۱۹۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۵۳؛ و وهبة الزحيلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۲؛ و ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۳۱)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۱۳۸.

۱۱۹٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب

به عبارت دیگر، غبن عبارت است از اینکه یکی از بدلین در اثنای تعاقد با دیگر آن، در عقود خاص، برابر نباشد، مانند اینکه: شخصی آنچه را که قیمت آن صد افغانی است به پنجاه افغانی و یا به دو صد افغانی برای شخص دیگری به فروش رساند. شخص مغبون در صورت اول بایع و در صورت دوم مشتری است.[۱۱۹۵]

از آنچه گفته شد، به نظر می ر سد: غبن عبارت است از گران فروختن مبیع توسط بایع به مشتری و ارزان خریدن مبیع توسط مشتری از بایع. طبق این تعریف، نخست این که: غبن مختص به عقد بیع است و بر سایر عقود قابل تطبیق به نظر می رسد؛ دوم این که: غبن امکان دارد توسط بایع و یا مشتری صورت پذیرد. به حیث مثال، بایع آنچه را که قیمت آن مطابق عرف ۱۰۰۰ افغانی است، ۱۴۰۰ افغانی به فروش رساند و یا مشتری آنچه را که قیمت آن مطابق عرف ۱۰۰۰ افغانی است ۷۰۰ افغانی خریداری نماید. در هر دو مثال، میان قیمت اصلی مبیع و قیمتی که مبیع به فروش رسیده است، تفاوت وجود دارد و غبن تحقق یافته است.

غبن فاحش Excessive lesion

غبن فاحش، عبارت از غبنِ آشکار و بدون تردید در خرید یا فروش کالایی است، به نحوی که تحت تقویم مقومین؛ یعنی: قیمت گذاری قیمت گذاران داخل نباشد.[۱۱۹۶] به عنوان مثال، شخصی جنسی را به ده هزار افغانی به فروش می رساند، سپس برخی از قیمت گذاران آن را به هشت هزار و برخی دیگر به دوازده هزار افغانی قیمت گذاری می نمایند. در چنین حالت، غبن را غبن فاحش می گویند. این تعریف مبهم به نظر می رسد، زیرا طبق این تعریف ملاک غبن فاحش تقویم مقومین است. لذا، هرگاه قیمت اصلی مبیع و قیمتی که مبیع به فروش رسیده است، تحت قیمت گذاری قیمت گذاران قرار نگیرد، غبن فاحش متحقق است. با توجه به ملاک غبن فاحش، به نظر می رسد می توان دو تعریف برای غبن فاحش ارایه کرد: نخست این که: غبن فاحش عبارت است از غبنی که در عرف قابل گذشت نباشد. به عنوان مثال، هرگاه قیمتی مبیع ۱۰۰ افغانی باشد و بایع آن را برای مشتری ۱۳۰ افغانی به فروش رساند، معمولاً و غالباً مشتری از ۳۰ افغانی نمی گذرد. در چنین حالتی، به نظر می رسد که غبن تحقق یافته است. اغماض و عدم اغماض مشتری و یا بایع مطابق عرف، بستگی به قیمت مبیع دارد.

فکر، ص ۶۵۳؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۲. ۱۱۹۵. داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی،ص ۲۶۴.

۱۱۹۶. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۲؛ داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی،ص ۲۶۴.

لذا، هرگاه قیمت مبیع زیاد باشد، امکان دارد، مقدار پولی را که بایع و یا مشتری از آن اغماض نمایند، متفاوت باشد. به حیث مثال، هرگاه قیمت مبیع (مثلاً موتر) ۳۰۰۰۰۰ افغانی باشد، معمولاً امکان دارد مشتری و یا بایع از ۵۰۰۰ افغانی اغماض نمایند؛ دوم این که: با در نظرداشت مادۀ ۵۷۱ ق. م غبن فاحش آن است که میان قیمت اصلی مبیع و قیمتی که مبیع به فروش رسیده است بیشتر از پانزده فیصد باشد. این فیصدی مطابق مجلۀ الاحکام در کالاهای تجارتی % ۵ در حیوان % ۱۰ و در عقار % ۲۰ است.

غبن یسیر (اندک/ قابل اغماض) Unexcessive lesion

غبن یسیر، عبارت از غبنِ است که تحت تقویم مقومین؛ یعنی: اهل خبره قرار می گیرد.[۱۱۹۷] این تعریف نیز مبهم به نظر می رسد و فهم آن مشکل است. با توجه به نص مادۀ ۵۷۱ ق. م تعریف ساده ای که به نظر می رسد می توان به غبن غیر فاحش ارایه کرد این است که غبن یسیر آن است که میان قیمت اصلی و قیمتی که مبیع به فروش رسیده است، کمتر از ۱۵% باشد. به حیث مثال، هرگاه قیمت اصلی مبیع ۱۰۰ افغانی باشد و بایع آن را به مشتری ۱۱٤ افغانی به فروش رساند، غبن یسیر متحقق است. تعریف دیگری که به نظر می رسد می توان برای غبن یسیر ارایه کرد با توجه به معیار عرف است. طبق این معیار، هر آنچه که در عرف قابل اغماض و چشم پوشی باشد، غبن یسیر است.

غرامت Remedy

غرامت مترادف جبران خسارت است (ر. ک: جبران خسارت).

غش Deceive

غش درلغت به معنای نیرنگ، حیله، اظهار خلاف نهانی، خیانت کردن و خیانت است. در اصطلاح فقهی معانی متعدد دارد: چنانچه در تعریف آن گفته اند که: غِش عبارت از اظهار غیر حقیقی است. همچنین، به بیرون رفتن از حسنِ نیت لازم در معاملات هم غش اطلاق شده است.[۱۱۹۸]

غصب Usurpation

غصب در لغت به معنای به زور گرفتن از دیگری،[۱۱۹۹] گرفتن شی به ظلم،[۱۲۰۰] به قهرِ

۱۱۹۷. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۷۲؛ داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نعمانی،ص ۲۶۴.

۱۱۹۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۲۹.

۱۱۹۹. اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۱۰۶.

۱۲۰۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۷۸۷؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۱)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۱.

آشکار گرفتن، و بر ذمه گرفتن است.[۱۲۰۱] فقهاء تعاریف متعددی برای غصب ارایه کـرده انـد: فقهـای حنفیـه در تعریـف غصـب گفتـه انـد: غصب عبارت از اخذِ مالِ متقوم و محترم بدونِ اذنِ مالكِ آن است، به نحوی که از مالك رفـع ید بشود. فقهای حنفیه در توجیـه ایـن تعریـف گفته اند که صرف اخذِ مال شامل مغصـوب و غیر مغصوب می شـود. ولـی، بـا قیـد متقـوم، اموالی مانند: خمـر و گوشـت خـوك کـه غیـر متقوم هستند، از تعریف بیرون می شـوند و بـا قید محترم، مالِ کافر حربی که محترم نیسـت، مشمول تعریف نمی شود و مـراد از اذنِ مالـك اخـراج مـأذون فیـه از قبیـل موهـوب و ... است.[۱۲۰۲] مادۀ ۸۸۱ مجلة الاحکام در تعریف غصب می گویـد: «غصـب عبـارت اسـت از گـرفتن مـال کسـی و ضـبط آن بـدون اینکـه صاحبش اجازه دهد. گیرندۀ این مال را غاصب و مال گرفته شده را مغصوب و کسی را که ایـن مال از او گرفته شده است، مغصوب منـه مـی گویند.».

غفلت Ignorance

غفلت مصدر «غفـل» بـه معنـای گذاشـتن، فرامـوش کـردن، سـهل انگـاری و بـی خبـری است. به شخص دچار به غفلت غافل گوینـد. در اصـطلاح فقهـی، بـه سـهل انگـاری و فراموشکاری غفلت گویند. فقهای اهل سـنت غفلت را از رهگذر جواز و عدم جواز حجر بـه «سفه» شبیه می دانند. بنابراین، در تعریـف آن می گویند که: غافل کسی است که نمی توانـد به اسباب سود و زیان راه بـرد. تفـاوت سـفیه و غافل در آن است که سوء تصرف غافـل ناشـی از ضعف اِدراك اوست و از سفیه از سفه.[۱۲۰۳]

غلطی Mistake/ error

غلطی اسم منسوب بـه غلـط اسـت و غلـط مصدرِ فعل «غلط» است که در لغت به معنای خطا و اشتباه است.[۱۲۰۴] فقها غلطی را به معنی اشتباه به کار می برند (ر. ک: اشتباه).

غله Product

غله عبارت از حاصـل زراعـت اسـت کـه از زمین برداشت می شود از قبیـل جـو و گنـدم و ارزن و برنج و امثال اینهـا کـه غـلات و غـلال جمع آن است.[۱۲۰۵]

۱۲۰۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۳۱.

۱۲۰۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۷۸۷- ۴۷۹۰؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۱۰۶؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۳۲.

۱۲۰۳. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۷۶؛ وهبة الزحیلی (___). اصول الفقه اسلامی، جلد (۱)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۱۸۲ و ۱۸۳.

۱۲۰۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۴۱.

۱۲۰۵. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۸۹۲.

غیاب Absense

غیاب به معنای نبود، فقدان و ناپیدایی است. در اصطلاح فقهی غیاب وصفی است برای کسی یا چیزی که به چشم نیاید.[۱۲۰٦]

غیر محصور Unlimited/ none- exhaustive

محصور در لغت به معنی بسته، تحدید شده و محدود است. [۱۲۰۷] غیر محصور به معنی غیر محدود و نامحدود است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، غیرمحصور به افرادی اطلاق می گردد که تعداد آنها نامعین و نامحدود است.

۱۲۰٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۴۳.

1207. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۳/ ۲۰۱۷/۱).

ف

فاحش Excessive

فاحش اسم فاعل از ریشهٔ «فحش» گرفته شده است که در لغت به معنی بسیار، کثیر و زیاده از اندازه است. در فقه وصفی است برای امور زیان آوری که چنان بسیار باشد که از حد بگذرد مانند غبن فاحش.[۱۲۰۸] فاحش متضاد یسیر است.

فاسد Vitiated

فاسد از ریشهٔ فسد گرفته شده است که در لغت به معنی تباه و نیستی است، چنانکه اگر عرب بگوید: فَسَد الشی، معنی آن نابودی و نیست شدن آن چیز است. فاسد در فقه به معنای عدم صحت و بطلان یک عمل شرعی یا حقوقی است.[۱۲۰۹]

فاعل جرم Principle offender

فاعل جرم شخصی است که عنصر مادی جرم را انجام می دهد. مادهٔ ۵۷ کُد جزا در تعریف فاعل جرم می گوید: «(۱) فاعل، شخصی است که عمل مادی جرم را به تنهایی یا به اشتراک دیگران مرتکب شده باشد.».

فامیل Family

به نظر می رسد واژهٔ فامیل از کلمهٔ انگلسی «family» به عاریت گرفته شده است که در زبان دری به آن خانواده و در عربی عائله می گویند. قانونگذار مدنی فامیل را تعریف نکرده است، بلکه از افرادی سخن می گوید که فامیل را تشکیل می دهند. مادهٔ ۵۶ ق. م در این خصوص می گوید: «فامیل متشکل از اقاربِی است که توسط یك اصل مشترك با هم جمع شده باشند.». طبق نص این ماده فامیل از اقاربی که دارای اصل مشترک اند تشکیل می گردد. اقارب جمع قریب از ریشهٔ «قرب» گرفته شده است که به معنی

۱۲۰۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۵۰.

۱۲۰۹. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۴۵۱.

خویشاوندان، نزدیکان و فامیل است.[۱۲۱۰] اصل به سلف مستقیم شخص گویند مانند پدر، مادر، اجداد و نظیر اینها.[۱۲۱۱] به نظر می رسد فامیل در مفهوم وسیع در نص این ماده تعریف شده است. بنابراین، طبق این تعریف فامیل بر اقاربی گفته می شود که این اقارب دارای یک اصل باشند. اما، در مفهوم محدود و عرفی فامیل بر زن و شوهر اطلاق می گردد. طبق این تعریف همین که یک پسر با یک دختر ازدواج نماید، فامیل تشکیل می شود.

فحوی Meaning

فحوی در لغت به معنی، مفهوم و مضمون سخن و کلمه گویند که جمع آن فحاوی است.[۱۲۱۲] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، به مفهوم و مفاد نص یک ماده فحوی گویند.

فدرالیسم Federalism

دولت فدرال اتحاد چند دولت مستقل است که اتحاد آنها شخصیت بین‌المللی جدیدی بدون اینکه حکومت‌های عضو اختیارات اساسی خود را از دست دهند، به‌وجود می‌آید. به عبارت دیگر: حکومت فدرالی اتحاد چند دولت مستقل از طریق یک قانون اساسی با حفظ استقلال نسبی داخلی و دارای شخصیت بین‌المللی واحد و با سپردن اختیارات وسیع به حکومت مرکزی است. تعریف‌های مختلف دیگر نیز از نظام فدرال وجود دارد. مثلاً یکی از تعاریف این است که: اجتماع دولت‌ها به منظور انجام مقاصد ویژه و مشترك که دولت‌های عضو در آن بخش مهمی از استقلال خود را به موجب قانون اساسی حفظ می کنند.

فدرالیسم در واقع نمونه ای از حکومت است که نهادهای اساسی دوگانه به نام حکومت فدرال و حکومتهای محلی دارد و صلاحیتها مطابق به قانون اساسی بین آنها تقسیم می شود. قانون اساسی اصولاً پیوند دهنده ای اعضال فدرال می باشد که توسط نمایندگان منتخب مردم در «مجلس موسسان» به تصویب می رسد. از مهم‌ترین تفاوت‌های فدرالیسم و کنفدراسیون در همین نقطه است. در کنفدراسیون تنها حکومتها بر اساس یک پیمان با هم متحد می شوند. اما، در فدرالیسم ارادۀ ملتها است که از طریق تصویب قانون اساسی، چند دولت را در یک دولت متحد می‌سازد.

ایالات متحده آمریکا نخستین و موفق‌ترین نظام فدرالی در جهان می باشد که آغاز آن نزدیک به سه قرن پیش (۱۷۸۷ میلادی) برمی‌گردد. کشور سویس نمونه موفق بعدی است که در سال (۱۸۴۸ میلادی) نظام فدرال را ایجاد کرد. جرمنی نمونه دیگری از کشورهای است که نظام فدرال دارد. در جهان

۱۲۱۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۳۹۴.

۱۲۱۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، صص ۳۱۳ و ۳۱۴.

1212. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

امروز ۲۰ کشور فدرال بـر حـدود ۵۲ در صـد کره زمین حاکمیت دارد. کشورهای چون هند، اتریش، سویس، ایالات متحده امریکا، برمـا، اتحـاد شـوروی سـابق، یوگسـلاویای سـابق، چکسلواکیای سابق، آلمان، کانادا، مکزیـک، برازیل، کلمبیا، آرجنتـاین، کـامرون، اوگانـدا، نیجریا، تانزانیا، پاکستان، استرالیا و سـودان از جمله کشورهای با نظام فدرال می باشند.[۱۲۱۳]

فرار Escape

فرار در لغـت بـه معنـی گـریختن اسـت. در اصطلاح حقوقی تعاریف مختلـف بـرای فـرار وجود دارد:

۱) فرار عبارت از گریختن از دشمن است.

۲) فرار عبارت است از گریختن ناگهانی و با سرعت زیاد از موضع خطر است.

۳) فرار عبارت است از دور شدن از دسترس و نظارت کسی.

۴) فرار عبارت است از تـن نـدادن و تسـلیم نشدن در برابر کار یـا وضـعیت ماننـد فـرار از عسکری.[۱۲۱۴]

فرجام Third appeal

مادۀ ۴ جزء ۱۱ ق. ا. م. م در تعریف فرجـام خواهی می گوید که: «فرجام خواهی آن است که محکوم علیه به حکم صادره محکمه ولایت یـا محکمـه لـوی ولسـوالی قناعـت ننمـوده شکایت یا اعتـراض خـود را بـه دیـوان مربـوط ستره محکمه تقدیم نماید. مـادۀ ۴۳۶ ق. ا. م. م در مورد اشخاصی کـه حـق فرجـام خـواهی دارند تصریح می نماید که: «طـرف غیرقـانع، ثارنوال مدنی و نماینده قضـایای دولـت مـی توانند راجع به قضایای که توسـط دیـوان هـای محـاکم ولایـات، لـوی ولسـوالی و محکمـه شهری کابل به صـورت ابتـدایی فیصـله شـده است به محکمه حاکمه یا دیوان قضایای مدنی و حقوق عامه ستره محکمه شکایت و اعتراض خود را تقدیم نمایند.».

فرض Share

فـرض در لغـت بـر مجموعـه ای از معـانی اطلاق می گردد که اصل همۀ آنهـا بـه قطـع و بریدن بـر مـی گـردد و در اصـطلاح شـرع بـه نصیب مقدر و معینی گفته می شود کـه شـرعاً برای وارث مخصوصی در نظر گرفته شـده کـه جز با رد افزون نمی گردد و جز به وسیلۀ عـول کاهش پیدا نمی کند. به عبارت دیگـر: فـرض همان سهمی است که در قرآن برای ورثه تعیین شده است. فقهاء به اتفاق آراء بر این نظـر انـد که: فروض معین در قرآن شش سهم است کـه عبارتنـد از: نصـف (۱/۲)، ربـع (۱/۴)، ثمـن (۱/۸)، ثلثـان (۲/۳)، ثلـث (۱/۳) و سـدس (۱/۶) اسـت. بنـد اول مـادۀ ۲۰۰۴ ق. م کـه ترجمۀ مادۀ ۸ قانون مواریث شـماره ۷۷ سـال ۱۹۴۳ مصر است در مـورد تعریـف فـرض بـا اقتباس از فقه می گوید که: «فرض سهم معین وارث است.».

۱۲۱۳. محمد حسین حسرت و عبدالاحد محمدی (۱۳۹۷). قانون اساسی افغانستان: درسنامۀ آموزشی، کابل: مؤسسۀ حمیده برمکی، ص ۷۲.

1214. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

فرع Descendant

فرع که جمع آن فروع است در لغت به معنی شاخ، شعبه و قسم است. همچنین، به آنچه که از دیگری متولد شود فرع گویند[۱۲۱۵] و در برابر اصول استعمال می شود. به عبارت ساده: فرع عبارت از فرزند شخص اعم از دختر و پسر هرچند درجهٔ آنها پایین برود است.

فرمان Decree/ ordinance

فرمان در لغت به معنی امر، حکم، حکمی که از جانب شخص بزرگ صادر شود است که جمع آن فرامین می باشد.[۱۲۱۶] برخی حقوقدانان فرمان را در اصطلاح حقوقی چنین تعریف نموده اند: فرمان عبارت از هدایت کتبی و سلسله وار مقام عالی دولت یا حکومت که روی موضوعات مختلف در ساحهٔ حقوق عامه مطابق روحیهٔ قانون اساسی صادر می گردد. [۱۲۱۷] قید کتبی در این تعریف جهت پرهیز از هدایت غیر کتبی مقام عالی دولت یا حکومت است. منظور از سلسله وار شماره مسلسل فرامین است.

اما، نقایصی که در این تعریف به نظر می رسد اولاً قید اصدار فرامین در ساحهٔ حقوق عامه است. طبق این تعریف مقام عالی دولت که عبارت از رئیس جمهور است، نمی تواند فرامین را در ساحهٔ حقوق خصوصی صادر نماید. در حالی، در ساحهٔ حقوق خصوصی فرامین متعدد رئیس دولت وجود دارد.[۱۲۱۸] بنابراین، قید ساحهٔ حقوق عامه در این تعریف بی فایده است؛ ثانیاً در این تعریف میان فرمان تقنینی که قاعده حقوقی است و فرمان غیر تقنینی که هدایت است و غرض امور اجرایی صادر می شود، تفکیک نشده است. برخی حقوقدانان دیگر فرمان را چنین تعریف نموده اند: فرمان در واقع، قاعدهٔ حقوقی دارای قدرت قانون است که مطابق رویهٔ خاص معمولاً پیش بینی شده در قانون اساسی، از سوی رئیس دولت صادر می گردد.[۱۲۱۹]

این تعریف نیز ناقص به نظر می رسد، زیرا این تعریف صرف ناظر بر فرامین تقنینی است و فرامین غیر تقنینی را در بر نمی گیرد. شاید تعریف بهتر برای فرمان در نظام حقوقی افغانستان این باشد که: فرمان عبارت از قاعده حقوقی و دستور اجرایی است که توسط رئیس جمهور صادر می شود. طبق این تعریف، فرامین تقنینی قاعده حقوقی است، زیرا حایز حکم قانون است و از صفت دوام و عمومیت برخوردار است. اما، فرامین غیرتقنینی دستور

۱۲۱۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۴۵۵ و ۱۴۵۶.

۱۲۱۶. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۹۱۱.

۱۲۱۷. نصرالله ستانکزی و دیگران (۱۳۸۷). قاموس اصطلاحات حقوقی، کابل: پوهنتون کابل- فاکولتهٔ حقوق و علوم سیاسی، ص ۱۸۷.

۱۲۱۸. نک: نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: اشخاص، چاپ چهارم، کابل: انتشارات سعید، صص ۱۷- ۱۹.

۱۲۱۹. عبدالعلی محمدی (___). بررسی و تبیین فرمان تقنینی در نظام حقوقی افغانستان (___)، (___)، صص ۴ و ۵.

است و فاقد ارزش هنجاری است، زیرا با یک بار انجام شدن از بین می رود، مانند: فرمان شماره ۴۵ مورخ ۱۳۹۱/۵/۵ رئیس جمهوری اسلامی افغانستان در مورد تحقق محتویات بیانیه تأریخی اول سرطان سال ۱۳۹۱ در اجلاس فوق العادهٔ شورای ملی که به موجب آن رئیس جمهور به نهاد های مختلف حکومتی وظایف مشخص را جهت تحقق حکومتداری خوب و مبارزه با فساد اداری صادر نمود. از همین رو، مقررهٔ طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی میان فرمان تقنینی و فرمان غیرتقنینی تفکیک قایل شده و هر یک را جداگانه تعریف نموده است. مادهٔ ۲ جزء ۳ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۱۰۸۱ مؤرخ ۲۰ سرطان ۱۳۹۱ هجری شمسی در تعریف فرمان تقنینی می گوید: «فرمان تقنینی مجموعهٔ قواعد حقوقی الزامی است که مطابق مادهٔ ۷۹ قانون اساسی افغانستان طی مراحل گردیده باشد.». اما، مادهٔ ۲ جزء ۴ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف فرمان رئیس جمهور می گوید: «فرمان رئیس جمهور دستور کتبی رئیس جمهور است که به منظور اِعمال صلاحیت های مندرج قانون اساسی افغانستان و سایر قوانین نافذه در ساحات مربوط، صادر و ثبت باشد.».

فریبکاری Fraud

فریبکاری در لغت به معنی حیله گری و مکاری است.[۱۲۲۰] مادهٔ ۷۲۵ کُد جزا در تعریف فریبکاری می گوید: «(۱) شخصی که با کار برد اسم، صفت یا سمت کاذب یا سوء استفاده از سمت واقعی یا دادن اطلاع غلط در حادثه معین یا امیدوار کردن به یک امر غیر واقعی یا ترساندن از یک امر غیر واقعی یا سایر وسایل فریب کارانه، شخص دیگری را به تسلیمی یا انتقال حیازت پول یا مال یا کسب خدمت یا منفعت برای خود یا برای شخص دیگری وادار سازد، مرتکب جرم فریب کاری شناخته شده به حبس متوسط محکوم می شود؛ و (۲) به مقصد فقرهٔ (۱) این ماده وسایل فریب کارانه عبارت از وسایلی است که به اثر آن مجنی علیه فریب خورده به تسلیمی یا انتقال حیازت پول یا مال یا منفعت یا اجرای خدمت، وادار گردد.».

فساد اداری Corruption

در خصوص فساد اداری تعاریف مختلف وجود دارد. اما، مطابق تعاریف بانک جهانی:

۱) فساد اداری عبارت از سوء استفاده از مقام رسمی است به منظور رسیدن به اهداف شخصی.

۲) فساد اداری عبارت از سوء استفاده از مقام رسمی به امانت داده شده به منظور رسیدن به اهداف شخصی است.

1220. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/ 2018).

فسخ Rescision/ cancellation

فسخ در لغت به معنی نقض، زایل کردن، از بین بردن و از هم جدا کردن است و در اصطلاح حقوقی ق. م تعریفی از فسخ عقد ارایه نکرده است. اما، به موجب فقه:

۱- فسخ عبارت است از، از اثر انداختن یك عقد از بنیاد و کان لم یکن گردانیدن ارادی عقد.

۲- به رفع و زایل گردانیدن و از اثر انداختن عقد توسط ارادهٔ کسی است که چنین حقی دارد فسخ است.[۱۲۲۱]

۳- فسخ نقض عقد است.[۱۲۲۲] فسخ بر عقد صحیح وارد می شود نه عقد باطل. به نظر می رسد فرق میان اِبطال و فسخ در همین نکته نهفته است. برخی از فقهاء و حقوقدانان در این خصوص می نویسند که: «اِبطال بر عقدی که از اساس باطل است واقع می گردد.».[۱۲۲۳] اِبطال از ریشهٔ «بطل» گرفته شده است که در لغت به معنی باطل کردن است.

فضالت Unrequested intervention

فضالت در لغت به معنای زیاده کاری، افزود کاری، کار بی ربط انجام دادن و کار بی معنی کردن است. در اصطلاح فقهی، فضالت وصفی برای تصرفات بیرون از دایرهٔ اختیارات شخص است. همچنین، در تعریف فضالت گفته اند: به انجام کاری بدون اذن شرعی فضالت گویند، مانند اینکه: کسی بدون اذن دیگری او را به دیگری نامزد نماید؛ یا ملکی را بدون اجازهٔ مالك آن به اجاره دهد که به کنندهٔ کار «فضولی» و به مورد انجام یافته «معامله فضولی» گویند،[۱۲۲٤] و در حقوق به عقدی فضولی گویند که شخص برخوردار از اهلیت بدون داشتن حق ولایت تصرفی را انجام دهد.[۱۲۲۵] در تعریف فضالت ق. م نیز از فقه پیروی نموده و مادهٔ ٦۳۸ آن در تعریف فضولی می گوید: «شخصی که بدون وکالت یا نیابت تصرفی را از طرف شخص دیگری انجام دهد، فضولی گفته می شود.». به حیث مثال، هرگاه یک شخص به نمایندگی از شخص دیگر بدون این که قراردادی میان آنها وجود داشته باشد، عملی را برای شخص دوم انجام دهد، چنین عملی، عمل فضولی است مانند این که یک همسایه خوب نلدوان را جهت ترمیم پیپ کفیده همسایه که به تفریح رفته است استخدام نماید و یا شخص دیگری

۱۲۲۱. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۱۴۹؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۳۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۶۱.

1222. Alaeddin Kharofa (2009). Transctions in Islamic Law, 4th edi, Kuala Lumpur: ASN, p 55.

1223 . Ibid, p 55.

۱۲۲٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۳۸۰.

۱۲۲۵. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۳۸۰.

را که در معرض غرض شدن است نجات دهد.[١٢٢٦]

فضولی Unrequested intervention

فضولی اسم منسوب به فضول است که در لغت به معنی مداخله بی جا در کار دیگران است. در اصطلاح حقوقی، معنی اصطلاحی این مفهوم از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوقی فضولی عبارت از مداخله بی جا در کار دیگران است.[١٢٢٧]

فعل مضر بر مال Harmful act on property

فعل مضر بر مال طبق ق. م عبارت از غصب و اتلاف است.

فعل مضر بر نفس Harmful act on persons

فعل مضر بر نفس طبق ق. م عبارت از قتل، ضرب، جرح و سایر انواع اذیت است.

فعل مفید Useful act

فعل مفید طبق ق. م عبارت از استیفا ناروا و عمل فضولی است.

فقه Jurisprudence

فقه در لغت به معنی فهمیدن است. در اصطلاح فقهاء تعاریف متعددی برای فقه ارایه کرده اند: امام ابو حنیفه رحمه الله در تعریف فقه گفته است: فقه عبارت است از معرفت انسان تمام حقوق و تکالیف خویش را.[١٢٢٨] این تعریف عام است و شامل احکام اعتقادی مانند وجوب ایمان و امثال آن، اخلاقیات و تصوف، عملیات (احکام عبادی و معاملاتی)، مانند: نماز، روزه، بیع و امثال اینها می شود. این تعریف در زمان امام ابو حنیفه رحمه الله معمول بود. زیرا، در آن زمان فقه از سایر علوم شرعی جدا نشده بود. اما، بعداً علم کلام (اعتقادیات) و علم اخلاق و تصوف مانند زهد، صبر، رضا و حضور قلب در نماز و امثال اینها (اخلاقیات) از فقه جدا شد و علم فقه محصور به معرفت نفس تمام حقوق و تکالیف خویش را گردید. بنابراین، فقهای حنفیه در اخیر تعریف کلمهٔ «عملی» را اضافه نمودند تا اعتقادات و اخلاقیات را از ساحهٔ فقه خارج نمایند. از همین رو، فقه در مجلة الاحکام به معنی محدود تعریف گردیده است. مادهٔ ١ مجلة الاحکام در تعریف فقه می گوید: «علم فقه عبارت از علم آوردن به مسایل شرعی عملی است. مسایل شرعی عملی یا به امور اخروی تعلق می گیرد و آن عبادات را تشکیل می دهد و یا به امور دنیوی تعلق می گیرد که به مناکحات و معاملات و عقوبات تقسیم می شود.». اما، تعریف مختار برای فقه تعریف امام شافعی رحمه الله است که گفته است: فقه عبارت از : علم به احکام شرعی عملی است

1226. Gerhard Robbers (2002). An Introduction to German Law, Translated into Enlish by: Miceal Jewll, fifth edit, (___), p 178.

1227. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ٨/ ١٨/ ٢٠١٦)

١٢٢٨. «معرفة النفس ما لها و ما علیها.».

که از ادلۀ تفصیلیۀ گرفته شده است.[۱۲۲۹] عناصر این تعریف عبارت اند از: احکام، شرعی، عملی و ادلۀ تفصیلیه که هر یک را توضیح می نماییم:

- **احکام و انواع آن:** احکام جمع حکم است و در لغت منعی را گویند که به خاطر اصلاح باشد. در اصطلاح علمای اصول حکم بر دو نوع است، تکلیفی و وضعی.

حکم تکلیفی: حکم تکلیفی عبارت است از «مقتضای خطاب شارع که به جهت طلب یا اختیار به افعال مکلفان تعلق می‌گیرد.». طلب یا طلب فعل است یا ترک و هر کدام حتمی یا غیرحتمی است که در نتیجه حکم تکلیفی به پنج نوع تقسیم می‌شود:

نخست- خطاب به طلب فعل حتمی ایجاب است و متعلق آن: واجب.

دوم- خطاب به طلب فعل غیرحتمی ندب است و متعلق آن: مندوب.

سوم- خطاب به طلب ترک حتمی تحریم است و متعلق آن: حرام.

چهارم- خطاب به طلب ترک غیرحتمی کراهت است و متعلق آن: مکروه.

پنجم- خطاب به اختیار بین فعل و ترک، اباحت است و متعلق آن: مباح. اما، احناف احکام تکلیفی را به هفت بخش تقسیم می نمایند: فرض، واجب، ندب، تحریم، کراهت تحریمی، کراهت تنزیهی و اباحت.

۱۲۲۹. «العلم بالأحکام الشرعیة العملیة المکتسب من أدلتها التفصیلیة».

حکم وضعی و انواع آن: حکم وضعی عبارت است از : «اموری که شرع آنها را سبب یا شرط یا مانع قرار داده است».حکم وضعی انواع گوناگون دارد که عبارت اند از: سبب، شرط، مانع، رخصت و عزیمت، صحت و بطلان و ادا و قضاء.

- **شرعی و عملی:** با قید «شرعی» احکام عقلی (چهار دو برابر دو است)، و احکام حسی (یخ سرد است)، و احکام عادی (بعد از رعد و برق باران می‌بارد) خارج می‌شود. با قید عملی، احکامِ اعتقادی و اخلاقی خارج می شود.

- **ادلۀ تفصیلیه:** منظور از ادلۀ تفصیلی یا جزئی دلایلی است که هر کدام آنها به یک مسألۀ معین ارتباط می گیرد و بر یک حُکم معین دلالت می کند.[۱۲۳۰]

فیصله Decision

طبق مادۀ 246 ق. ا. م. م: «تصمیم هیأت قضایی که در ماهیت دعوی بعد از جریان محاکمه اتخاذ می شود به صورت فیصله صادر می گردد.». طبق این ماده، تصمیم هیأت قضایی که در ماهیت دعوی بعد از جریان محاکمه اتخاذ می شود به صورت فیصله صادر می گردد. تصمیم در لغت به

۱۲۳۰. وهبة الزحیلی (_____). اصول الفقه اسلامی، جلد (۱)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۱۹- ۲۳؛ عبدالحمید محمود طهماز (_____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۱)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۹؛ داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نعمانی، صص ۵۴ - ۵۷.

معنی اراده، عزم، قصد است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی تصمیم با عزم راسخ در صدد اجرای یک کار شدن است. [۱۲۳۱] فیصله در لغت به معنی حل و فصل کارها، به انجام رساندن کارها و خاتمه دادن و حل و فصل کردن است. [۱۲۳۲] طبق این تعریف عناصر مهم فیصله تصمیم، هیأت قضایی، در ماهیت دعوی، بعد از جریان محکمه است. به حیث مثال، اگر احمد وکیل محمود باشد و برای محمود خانه خریداری نماید و محمود اجرت احمد را پرداخت ننماید و احمد علیه محمود اقامهٔ دعوی پرداخت اجرت را نماید و هیأت قضایی در خصوص پرداخت اجرت توسط احمد به محمود بعد از جریان محاکمه تصمیم بگیرد، این تصمیم هیأت قضایی فیصله است.

1231. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2017).
1232. Ibid, (Last visit: 3/1/2017).

ق

قابض Receiver

قابض اسم فاعل از ریشهٔ «قبض» گرفته شده است که در لغت به معنی قبض کننده و گیرنده است.[۱۲۳۳] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی قابض شخصی است که در عقود، موضوع عقد را که متعلق به طرف دیگر عقد است قبض و یا اخذ می کند.

قاصد Messanger

قاصد در لغت به معنی پیک، نامه بر، نامه رسان و ایلچی است.[۱۲۳٤] در اصطلاح حقوقی، قاصد شخصی است که نامه یا پیام را از یک شخص به شخص دیگر منتقل می کند.

قابل Offeree

قابل اسم فاعل از ریشهٔ «قبل» گرفته شده است که در لغت به معنی قبول کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، قابل شخصی است که ایجاب طرف عقد را قبول می نماید.

قاتل Killer

قاتل اسم فاعل از ریشهٔ «قتل» گرفته شده است که در لغت به معنی کشنده، آدمکش و جانی است.[۱۲۳۵] در اصطلاح حقوقی قاتل کسی است که انسانی را بکشد.

قاچاق Trafficking

قاچاق در لغت به معنی خرید و فروش اجناس به طور غیرقانونی، محظور و غیرقانونی است. در اصطلاح حقوقی تعاریف ذیل برای قاچاق وجود دارد:

۱) قاچاق خرید و فروش کالایی است که خرید و فروش آن قانوناً ممنوع است.

۲) قاچاق عبارت است از وارد کردن و صادر کردن کالاهایی که ورود و صدور آن قانوناً ممنوع است.[۱۲۳٦]

قاچاق انسان Human trafficking

1233. Ibid, (Last visit: 31/8/2016).

1234. Ibid, (آخرین بازدید ۱۵/ ۹/ ۲۰۱۷).

1235. Ibid, (Last visit: 6/1/2018).

1236. Ibid, (Last visit: 31/8/2016).

مادۀ ۵۱۰ کُد جزا در تعریف قاچاق انسان می گوید: «(۱) قاچاق انسان: استخدام یا تحت تسلط قرار دادن، انتقال، حمل و نقل، نگهداری یا دریافت شخص است به منظور بهره کشی با استفاده از شیوه های ذیل:

۱- تهدید یا استفاده از قوه یا سایر اشکال اجبار.

۲- اختطاف.

۳- حیله و فریب.

۴- سوء استفاده از نفوذ.

۵- سوء استفاده از حالت آسیب پذیری یا مجبوریت.

۶- پرداخت یا دریافت پول یا منفعت جهت کسب رضایت مجنی علیه جرم قاچاق انسان یا شخصی که بالای وی تسلط دارد.

(۲) تحت تسلط قرار دادن طفل به مقصد بهره کشی گرچه از شیوه های مذکور استفاده نشده باشد، قاچاق انسان شناخته می شود.».

قاذف Accuser

اسم فاعل از ریشۀ «قذف» گرفته شده است ک در لغت به معنی تهمت زننده است. در اصطلاح حقوقی، قاذف شخصی است که دیگری (مقذوف) را متهم به زناکاری می نماید (ر. ک: قذف).

قاصر Minor

قاصر اسم فاعل از ریشۀ قصر گرفته شده است که در لغت به معنی ناتوان و عاجز است. در فقه به کسی قاصر گفته می شود که به موجب شرع یا قانون از تصرف درست عاجز باشد که به طور مشخص مصادیق بارز آن شخص دیوانه و صغیری است که هنوز به سن بلوغ نرسیده باشد.[۱۲۳۷]

قاضی Judge

قاضی اسم فاعل از ریشۀ «قضی» گرفته شده است که در لغت به معنی داور، حاکم، یکسره کننده کار و فیصله دهنده است.[۱۲۳۸] در اصطلاح حقوقی برساس مادۀ ۴ جزء ۱ ق. ا. م. م: «قاضی: شخصی است که حکم می کند.». همچنین، مادۀ ۳ جزء ۱۶ قانون تشکیلات و صلاحیت قوۀ قضائیه در تعریف قاضی می گوید: «قاضی شخصی است که با داشتن انسلاک قضایی قضایا را طبق احکام قانون رسیدگی و اصدار حکم می نماید.».

قاعده Rule

قاعده مؤنث قاعد در لغت اسم فاعل از ریشۀ «قعد» گرفته شده است که به معنای هر آن چیزی که دیگر امور را بر آن بنا نهند. همچنین، قاعده در لغت به معنای قانون، اصل و بنیاد و اساس نیز است، چنانکه از اساس و بنیاد ساختمان «قاعده» آن نیز یاد کرده اند و به

۱۲۳۷. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۸۶۴ و ۶۸۶۵؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران، انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۶۱۷؛ وهبة زحیلی (۱۳۸۵). فقه خانواده در جهان معاصر، مترجم: عبدالعزیز سلیمی، تهران: نشر احسان، ص ۳۸۴.

۱۲۳۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۷۰.

آن «ضابط» نیز گفته اند.[۱۲۳۹] به قاعدهٔ حقـوقی هنجار حقوقی[۱۲٤۰] نیـز مـی گوینـد. بنـابراین، هنجـار و قاعـدهٔ حقـوقی متـرادف همـدیگر استعمال می شـود.[۱۲٤۱] فقهـاء قاعـدهٔ کلـی را چنین تعریف کرده اند: «حکمی است کلی که بر تمام جزئیاتش منطبـق باشـد.». بـه عبـارت دیگر: قواعد کلی همان اصول عمـومی اسـت که بیشتر جزئیات را در بر مـی گیـرد. در مـادهٔ دوم تا صدم مجلة الاحکـام، نـود و نـه قاعـدهٔ کلی مندرج است که مهم ترین آنهـا از کتـاب الاشباه و النظایر ابن نجـیم و برخـی از کتـاب المجـامع و دیگـر کتـب حنفـی گرفتـه شـده است.[۱۲٤۲]

مفهوم و مصادیق قاعده هـای فقهـی در فقـه واضح است. در علم حقوق نیـز قاعـده بسـیار زیاد استعمال می شود. به عنـوان مثـال، گفتـه می شـود کـه: حقـوق اساسـی، اداری، کـار، فامیل، عینی و ... مجموعهٔ قواعد حقوقی است که ... پرسش ایـن اسـت کـه در علـم حقـوق قاعده به چه معنی استعمال مـی شـود و منـابع قواعد حقوقی کدام ها اند؟ پرسش این پاسـخ آسان نیست، زیرا حقوقدانان تعاریف مختلـف برای قاعدهٔ حقوقی ارایـه کـرده انـد: برخـی از حقوقدانان به این نظر اند که: قاعده عبـارت از هر نوع معیار الزامی قانونی است که در کلیـت خویش قابل تطبیق با تمامی مصادیق آن باشد، ماننـد قاعـدهٔ حـل تعـارض قـوانین.[۱۲٤۳] ایـن تعریف غامض و مبهم به نظر مـی رسـد، زیـرا معلوم نیست که معیار الزامی قانونی چیسـت. شرقاوی به ایـن نظـر انـد کـه: قاعـدهٔ حقـوقی عبارت واحدی است که مجموعـهٔ آن قـانون را تشکیل مـی دهـد. بنـابراین، قـانون مجموعـهٔ قواعد است.[۱۲٤٤] این تعریف نیز ناقص به نظـر می رسد، زیرا طبق این تعریف قانون مجموعهٔ قواعد است. بنابراین، منبع قانون قواعد است، در حالی که واقعیت عکس ایـن اسـت، زیـرا قواعد حقوقی بر گرفته از قانون اسـت. برخـی دیگر بـه ایـن عقیـده انـد کـه: قاعـدهٔ حقـوقی عبارت است از هـر مفهـوم کلـی حقـوقی کـه بیرون از فرض قانونی باشد.[۱۲٤۵] ایـن تعریـف نیز ناقص به نظر می رسـد، زیـرا مفهـوم کلـی حقوقی و فرض قانونی خـود ایجـاب تفسـیر را می نمایند. داکتـر کاتوزیـان در مـورد تعریـف

۱۲۳۹. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۴۷۱؛ و حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۹۳۴.

1240. Legal norm.

۱۲٤۱. محمد رضا ویژه (۱۳۸۸). تأملی بر سلسله مراتب هنجار های حقوقی در نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامهٔ راهبرد، سال هجدهم، شمارهٔ پنجاه.

۱۲٤۲. صبحی رجب محمسانی (۱۳۸۶). فلسفهٔ قانونگذاری در اسلام، مترجم: اسمعیل گلستانی، چاپ اول، انتشارات آثار اندیشه، ص ۲۳۶؛ و جهت مطالعهٔ مفصل در مورد تعریف قاعده مصطفی زرقاء (۱۳۸۷). شرح نود و نه قاعدهٔ فقهی مذهب حنفی، مترجم: عبدالواحد نهضت فراهی، چاپ اول، کابل: بنگاه انتشارات و مطبعه میوند.

۱۲٤۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۷۱.

۱۲٤٤. داد محمد نذیر(۱۳۸۹). مبادی علم حقوق، چاپ اول، کابل: انتشارات رسالت، ص ۳۹.

۱۲٤۵. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (٤)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۲۸۳۹.

قاعدهٔ حقوقی می نویسد که: «قاعدهٔ حقوقی، قاعده ای الزام آور است که به منظور ایجاد نظم و استقرار عدالت، بر زندگی اجتماعی انسان حکومت می کند و اجرای آن از طرف دولت تضمین می شود.». پس، تکلیفی که پدر و مادر نسبت به نگاهداری فرزند خود دارند، و الزامی که شوهر در بارهٔ پرداختن نفقه زن پیدا می کند، جنبهٔ حقوقی دارد و حکمی که آن را مقرر می دارد «قاعدهٔ حقوقی» است.[۱۲٤٦] این تعریف نیز ناقص به نظر می رسد. زیرا، طبق این تعریف معلوم نیست که منبع قاعدهٔ حقوقی چیست؟ شاید بهترین تعریفی که برای قاعدهٔ حقوقی ارایه کرد این است که: «قاعدهٔ حقوقی قاعدهٔ است که برگرفته شده از نصوص قوانین به مفهوم عام.». به عبارت عام تر و مشخص تر: «به هر نص و متن و حکم قوانین اعم از قانون اساسی، قوانین عادی، فرامین تقنینی، مقررات، لوایح و طرزالعمل قاعدهٔ حقوقی گویند. بنابراین، هر مادهٔ قانون، مقرره، لایحه و طرزالعمل یک قاعدهٔ حقوقی است.».

قاعدهٔ حقوقی هنجار حقوقی نیز نامیده می شود. پس، در علم حقوق به نص (متن) قانون اعم از اساسی و عادی، فرامین و مقررات هنجار حقوقی می گویند. از همین جهت، امروزه به سلسله مراتب قواعد حقوقی سلسله مراتب هنجارهای حقوقی گویند. به عنوان مثال، مادهٔ ۱۰ فقره اول ق. م که می گوید: «(۱) احکام قانون بعد از نشر قابل تطبیق می گردد.». یک هنجار حقوقی است. همچنین، مادهٔ ٤ مقررهٔ امور ذاتی کارکنان خدمات ملکی که تصریح می نماید که: «اداره نمی تواند مأمورین خدمات ملکی را بدون مجوز قانونی یا حکم محکمهٔ با صلاحیت از کار محروم نماید.» یک هنجار (قاعدهٔ) حقوقی است. به عوض قاعده حقوقی، حکم هم استعمال می شود. به حیث مثال، هر قانونی حاوی احکام عمومی، فصل ها و احکام متفرق است.

قانون Act/ statute

در خصوص اصل واژه «قانون» که عربی است، دری یا یونانی میان حقوقدانان[۱۲٤۷] و لغت شناسان اتفاق نظر وجود ندارد. به طور کلی، در این مورد سه نظریه وجود دارد:

۱) گروهی آن را عربی الاصل ندانسته و از واژه های دخیل در عربی می دانند که از واژه لاتین «kanon» یعنی خط کش مأخوذ است. دلیل این گروه، تشابه آوایی (صوتی) بین لفظ «قانون» و «kanon» و نزدیک بودن معنای این دو و احتمال معرب شدن این کلمه در اثر تعامل فرهنگی اسلام و غرب است.

۱۲٤٦. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۱۵۹.

۱۲٤۷. صبحی رجب محمسانی (۱۳۸۶). فلسفهٔ قانونگذاری در اسلام، مترجم: اسمعیل گلستانی، چاپ اول، انتشارات آثار اندیشه، ص ۸؛ علی پاشا صالح، (۱۳۴۸). سر گذشت قانون، تهران: انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ص ۸؛ و ـــــ (۱۳۸۱). درآمدی بر حقوق اسلامی، چاپ سوم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت)، صص ۲۹۱ و ۲۹۲.

۲) گروه دوم نیز در غیر عربی بودن و معرب بودن این واژه تردید ندارد، اما آن را مأخوذ از زبان رومی، فارسی، سریانی یا عبری دانسته اند.

۳) سومین گروه اعتقاد دارد که «قانون» لفظاً و اصلاً عربی بوده و اصل آن «قن» است. طبق عقیده این گروه، قانون به لحاظ شکلی بر وزن «فاعول» است، که بر کمال و بذل و جهد دلالت دارد. وجود تشابه بین لفظ «قانون» و «kanon» یا «canon» دلیل بر غیر عربی بودن آن نیست و تغییر حرف «کاف» به «قاف» موجه به نظر نمی رسد، زیرا حرف «ک» مثل حرف «ژ» یا «گ» فارسی نبوده که نیاز به تعریب داشته باشد. نظریه این گروه به صواب نزدیک تر است زیرا هم دلایلش قوی است و هم با نظر برخی از بزرگان علم فقه اللغه از جمله ابن منصور موهوب بن احمد جوالیقی در کتاب المعرب سازگاری دارد که او هم لفظ قانون را معرب ندانسته است. با توجه به تتبعات واژه قانون مانند: تقنین، تقنینیه، مقننه، مقنن که همه بر اوزان عربی اند، می توان با نظر اخیر هم عقیده شد.

در زبان عربی «قانون» به معنای «مقیاس کل شیء» یعنی مقیاس هر چیز است. در زبان فارسی با آنکه اکثر واژه شناسان لفظ «قانون» را عربی دانسته، برخی بزرگان در فارسی بودن این واژه و مأخوذ بودن آن از «کانون» تردید نکرده اند. از جملهٔ کسانی که گفته اند که قانون عربی نیست جوهری در صحاح، طریحی در مجمع البحرین، ابن منظور در لسان العرب و محمد بن عبدالقادر در مختار الصحاح می باشند. برخی اهل لغت مانند زبیدی در تاج العروس ذکر کرده اند که گفته می شود که قانون کلمهٔ رومی و یا فارسی است.[۱۲٤۸] در واقع، تعریف ادبای فارسی از این واژه همردیف با تعاریف لغویان عرب است و از جمله گفته شده است که قانون به معنی اصل و مقیاس چیزی یا رسم و قاعده، روش، آئین، شکل، طریقه و ترتیب، نظم و دستور و منوال و طرز و کانون، و آداب و شریعت است.[۱۲٤۹]

واژهٔ قانون در استعمالات فقهاء چندان کاربرد ندارد و به جای آن از واژه هایی چون: «شرع»، «شریعت» یا «حکم شرعی» به کار رفته است. البته، برخی از فقهاء از جمله فقیه مالکی ابن جزری که در اوایل قرن هشتم (۷٤۱- ٦۹۳ هجری شمسی) می زیسته، لفظ «قانون» را در کتابی که آن را «قوانین الفقهیة» نامیده در همین معنای مصطلح به کار برده است. همچنین، ابن قیم جوزیه در کتاب اعلام الموقعین عن رب العالمین، عنوان «قوانین سیاسیة» را برای دلالت بر آنچه حکمرانان به منظور ادارهٔ امور اجرایی و سیاسی وضع می کنند، استفاده کرده است. کتاب قوانین الاصول میرزای قمی نیز از جمله

۱۲٤۸. زکی ناظر حسین ذکی (_____). نگاهی به قانون و بایستگی های آن، مجلهٔ عدالت، شماره ۴۴، ص ۶۷.
۱۲٤۹. صفر بیگ زاده (۱۳۸۷). شیوهٔ نگارش قانون، چاپ دوم، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ص ۲۰.

کاربردهای واژه «قانون» در فقه شیعه است. کثرت کاربرد این واژه را باید از آثار اقبال کشور عثمانی در قرن نوزدهم به وضع قانون به سبک جدید دانست که با فروپاشی این دولت این امر همچون سایر میراث های این امپراتوری به دولت های بزرگ عرب رسید. البته، در ابتداء معنای «قانون» بیشتر همان شرعیات مدون به سبک جدید بود، چنانکه در «المجلة= مجلة الاحکام» این امر به وضوح آشکار است. البته، در تمام کشور های عربی قانون به معنای جدید آن با همین لفظ «قانون» به کار نمی رود، بلکه در مراکش «مدونة»، در تونس «المجلة»، در مصر «تقنین» و در عربستان سعودی «نظام» گفته می شود.[۱۲۵۰]

اکثر استادان حقوق قانون را به معنی عام و خاص تعریف نموده اند. قانون به معنی عام در برگیرنده قانون اساسی، قوانین عادی، فرامین تقنینی، مقررات، اساسنامه ها، لوایح و طرزالعمل ها می شود. اما، قانون به معنی خاص صرف شامل قوانین عادی مصوب پارلمان می شود. آقای صالح علی پاشا در این باره در کتاب سرگذشت قانون می نویسد: قانون به معنی اعم قاعدهٔ کار است در همهٔ علوم و فنون و بر همه چیز عالم حاکم است. ولی، به مفهوم خاص، قانون دستور زندگانی اجتماعی است که از طرف مقام صلاحیت دار (مصدر قدرت و مسند امر و نهی و مرجع قانون گذاری هر کشور) به اعتبار عرف و عادات و رسوم دیرین پیرامون حق و ناحق و سزا و جزا و تشخیص نیک و بد با ضمانت اجراء مقرر و اعلام می شود. طبق این تعریف، منظور از قانون به معنی اعم خارج از علم حقوق است. اما، قانون به معنی اخص، قانون در علم حقوق است.

داکتر کاتوزیان در تعریف قانون به مفهوم عام و خاص در کتاب مقدمهٔ علم حقوق می نویسد: وقتی در منابع حقوق از قانون سخن گفته می شود و این منبع در برابر عرف به کار می رود، مقصود تمام مقررات است که از طرف یکی از سازمان های صالح دولت وضع شده است، خواه این سازمان قوهٔ مقننه یا رئیس حکومت یا یکی از اعضای قوهٔ مجریه باشد.

پس، در این معنی عام، قانون شامل تمام مصوبات مجلس و تصویبنامه ها و بخش نامه های [در حقوق افغانستان: لوایح و طرزالعمل ها] اداری نیز می شود. ولی، در اصطلاح حقوق اساسی ما، قانون به قواعدی گفته می شود که یا با تشریفات مقرر در قانون اساسی، از طرف مجلس شورای اسلامی وضع شده است، یا از راه همه پرسی به طور مستقیم به تصویب می رسد (اصول ۵۸ و ۵۹ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران). یعنی: قانون مفهوم ویژه ای دارد که با تصمیم های قوهٔ مجریه متفاوت است و آنها را نباید به جای هم استعمال کرد.[۱۲۵۱] داکتر لنگرودی نیز در این

۱۲۵۰. همان، صفر بیگ زاده، صص ۲۰ و ۲۱.

۱۲۵۱. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۱۲۰.

مورد مـی نویسـد کـه: «قـانون در معنـی اعـم شامل تصویب نامـه و آیـین نامـه [مقـررات و لوایح] است، ولی در معنی اخص شامل اینهـا نمی شود.». [۱۲۵۲]به نظر می رسد که قـانون بـه معنای عام اعم است از تمام قوانین مدون که با طی تشریفات خاص وضع می شـوند فـارغ از اینکه واضع آنها قوۀ مؤسس، قوۀ مقننه یا سـایر مقامات و مراجع صلاحیتدار باشد. اما، قـانون به معنای خاص به مصوبات قوۀ مقننه اطـلاق می شود. در حقوق افغانستان نیز تعریف قانون به مفهوم عام و خاص امکـان پـذیر اسـت. بـه مفهوم عام قانون در برگیرندۀ تمام قواعد مـدون اعم از قانون اساسـی، قـوانین عـادی، فـرامین تقنینـی، مقـررات، اساسـنامه هـا، لـوایح و طرزالعمل ها می شود، زیرا این اسـناد موجـد هنجار های حقوقی اند. اما، به مفهوم خـاص قـانون براسـاس مـادۀ ۹۴ قـانون اساسـی در افغانستان صرف شامل قوانین عـادی مصـوب شورای ملی می شود.

قانون اساسی Constitution

به نظر می رسد اصطلاح قانون اساسی برای اولین بـار در مفهـوم امـروزی آن بـا تصـویب قـانون اساسـی امریکـا در ۱۷ سـپتمبر ۱۷۸۷ میلادی وارد ادبیـات حقـوق بـه ویـژه حقـوق اساسی گردیده است. به نظر مـی رسـد قـانون اساسـی ترجمـۀ واژۀ «Constitution» انگلیسـی اسـت کـه «اسـاس»، «نظامنامـه»، «بنیه»، «ساختمان»، «تشـکیل» و «تأسـیس» ترجمـه هـای دقیـق آن اسـت.[۱۲۵۳] «Constitution» از ریشـۀ واژۀ «Constitute» گرفته شده است کـه در لغـت به معنی تشکیل دادن، تأسیس کـردن، ترکیـب کردن، بنیاد نهادن و بنا کردن است. بـه نهـادی که صـلاحیت تصـویب قـانون اساسـی را دارد «Constituent» می گوینـد کـه در لغـت بـه معنی «سازنده»، «سـازا» و «تشـکیل دهنـده» است. از همین جهت به مجلس مؤسسـان یـا قوۀ مؤسس «Constituent assembly» می گوینـد.[۱۲۵٤] بـا توجـه بـه معنـی لغـوی «Constitution» در دورۀ مشـروطیت ایـران نیز برخی نویسندگان از قانون اساسـی بـه نـام «اسـاس» یـاد مـی نمودنـد. در جمهـوری تاجکستان قانون اساسی را به نـام «سـرقانون» یاد می نمایند. در جمهوری فدرال آلمان قانون اساسی را به نام «قانون بنیادی» (basic law) یاد می نماینـد. در عربـی بـه قـانون اساسـی، دستور می گویند.

در نتیجـه، معنـی دقیـق و صـحیح قـانون اساسی، اساس و بنیاد است. از همین جهـت،

۱۲۵۲. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (٤)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژۀ شماره ۱۰۵۹۰.

1253. http://translate.google.com (Last visit, 24 Febuary, 2012).

- ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، (۱۳۸۳). گفتار هایی در حقوق عمومی، چاپ یازدهم، تهران: میزان، ص ۷۶.

۱۲۵٤ . در مورد معنی لغوی «Constitute» و مشتقات آن نک:

http://translate.google.com (Last visit, 24 Febuary, 2012).

در لسان انگلیسی میان قانون و قانون اساسی تفکیک قایل می شوند و می گویند: « What does the constitution say?» یعنی: «اساس یا بنیاد در این مورد چه حکم می نماید؟» و «What does the law say?» یعنی: «قانون در این مورد چه حکم می نماید». در نظام حقوقی افغانستان در سال ۱۳۰۱ به قانون اساسی «نظامنامهٔ اساسی دولت علیه افغانستان»، در سال ۱۳۱۰ «اصولنامهٔ اساسی دولت علیه افغانستان» می گفتند. اصطلاح قانون اساسی، برای اولین بار در سال ۱۳۴۳ با تصویب و انفاذ سومین قانون اساسی افغانستان مصطلح شد.

برای تعریف قانون اساسی دو معیار وجود دارد و حقوقدانان به تبعیت از یکی از این دو معیار به تعریف قانون اساسی پرداخته اند. این دو معیار یکی معیار شکلی و صوری است و دیگری معیار ماهوی و مادی .

در معیار شکلی دو چیز مورد نظر است یکی شکل و نمود خارجی و ظاهری قانون اساسی یعنی آن چه به عنوان یک وثیقه یا سند رسمی به عنوان یک دفتر یا یک کتاب به نام قانون اساسی یاد می شود. دوم مقام صلاحیت دار واضع و تصویب کننده ای آن . اما در معیار ماهوی یا مادی شکل و صورت این وثیقه و همچنین مقام تصویب کننده ای آن اصلاً مورد نظر نیست بلکه روح و محتوای قواعد و احکام ملاک قانون اساسی است. تعریف قانون اساسی را مطابق هر یک از این دو معیار به طور جداگانه مورد بررسی قرار می دهیم:

۱) قانون اساسی براساس معیار ماهوی: این معیار صرفاً بر جوهر و ماهیت قاعده توجه دارد و به شکل و صورت قاعده یا منشأ وضع آن نگاه نمی کند. داکتر قاضی با توجه به این که در نظام حقوقی انگلستان قانون اساسی مدون وجود ندارد، قانون اساسی را به گونه ای که هم شامل قانون اساسی مدون شود و هم قانون اساسی غیر مدون چنین بیان می نماید: اگر قانون اساسی را به مفهوم تعمیم یافته و کلی آن به عنوان بنیان و انسجام و استخوان بندی دولت - کشور بگیریم و کلیه قواعدی را که به صورت قانون یا مقررات یا عرف یا رسم و عادت در ارتباط به دولت و سیاست در جامعه ای وجود داشته باشد، از مقوله قانون اساسی پنداریم، یعنی بیشتر به محتوای قواعد توجه کنیم تا به شکل آن، مفهوم مادی قانون اساسی را بیان کرده ایم.

با این تعبیر، در همهٔ جوامع تکامل یافته که مراحل آغازین تحول خود را پشت سر گذارده و به درجهٔ بلوغ و انسجام کشوری رسیده باشند، قانون اساسی به مفهوم مادی آن وجود دارد. حال چه متن مصوبی، زیر عنوان قانون اساسی باشد، یا اینکه مقررات و قوانین پراکنده ای، به صورت عادی یا عرفی، مفهوم قانون اساسی را القاء می کند.[۱۲۵۵] با توجه به این تعریف باید میان قانون اساسی مدون و غیر

۱۲۵۵. سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان، ص ۱۰۳.

مدون قایـل بـه تفصـیل شـد و قـانون اساسـی مدون و غیر مدون را جداگانه تعریف کرد.

داکتر طباطبایی در تعریف قانون اساسی غیر مدون از نظر مـاهوی، مـی گویـد کـه: قـانون اساسی عرفی عبارت از قانون اساسی است که مبتنی بر یک سلسله عـادات و رسـوم سیاسـی است.[۱۲۵۶] به عبارت وسیع تر: قـانون اساسـی وقتی عرفی است کـه سـاختار سیاسـی کشـور مبتنی بر عـرف و عـادات و سـنت هـا باشـد و نمونـهٔ قـانون اساسـی عرفـی، قـانون اساسـی انگلستان است که از عرف و عـادات و سـنت ها تشکیل شده است. در این کشور، عرف بـر قانون غلبه دارد و تکلیف اکثر امور بـه موجـب عرف و عادات معین شده است.[۱۲۵۷]

داکتر قاضی نیز در مورد تعریـف و مصـداق قانون اساسی عرفی مـی نویسـد کـه: در برابـر قوانین اساسی نوشته (مدون) با قوانین اساسـی عرفی بر مـی خـوریم. البتـه، قـوانین اساسـی عرفی نیز بر مجموعهٔ قواعـدی کـه مربـوط بـه انتقال و اجرای قدرت باشد، اطلاق می شـود. ولی، این قواعد در متن مدونی گرد نیامده اند، بلکه در قوانین عادی، عرف، آداب و رسوم، بـه طور پراکنده یافت می شـوند و بـه طـور کلـی استخوان بندی سیاسی کشور را مشـخص مـی سازند. در حال حاضر، جز مورد قانون اساسی انگلستان، نمی توان مثال مهمـی در ایـن بـاب ارایه کرد.[۱۲۵۸]

اما برخی از نویسندگان[۱۲۵۹] معتقـد انـد کـه قانون اساسی مدون از نظر ماهوی بـه قـانونی گفته می شود که قـدرت پارلمـان، حکومـت، محـاکم و سـایر نهادهـای ملـی را معـین مـی نمایـد. تقریبـاً همـهٔ ممالـک در جهـان دارای قانون اساسـی ایـن چنینـی هسـتند. برخـی از قـوانین اساسـی حـاوی حقـوق و آزادی هـای اساسی مانند: حق آزادی بیان و حـق محاکمـهٔ عادلانه است که محدودیت های بر قدرت قوهٔ مقننه و اجرائیه تحمیل می نماید. تعریف فـوق ناقص به نظر می رسد و تعریـف کلاسـیکی از قانون اساسی است، زیرا صرف به تنظیم قـوا و حقـوق و آزادی هـای اتبـاع پرداختـه اسـت و مربوط به گذشته است. به حیث مثـال، قـانون اساسی امریکا که قدیمی ترین قـانون اساسـی مدون در جهان است دارای ۷ ماده اسـت و در طـول ۲۰۰ سـال اخیـر ۲۷ بـار تعـدیل شـده است.[۱۲۶۰] اما، قانون اساسی هند طویل تـرین و مفصل ترین قانون اساسی مـدون اسـت. در ابتداء، این قانون اساسی دارای ۳۹۵ ماده بـود که در ۲۲ بخش تنظیم شده بود. امـروزه، بعـد از تعدیلات متعدد، ایـن قـانون اساسـی دارای

۱۲۵۶. منوچهر طباطبایی مؤتمنی (۱۳۸۰). حقوق اساسی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۱۷۱.
۱۲۵۷. همان، منوچهر طباطبایی مؤتمنی، ص ۱۷۴.

۱۲۵۸. سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان، ص ۱۱۰.
1259. Eric Barendt (1998). An Introduction to Constitutional Law, first edi, London: Exford University, p 1.
1260. Ibid, p 9.

۴۴۱ ماده است کـه احتمـالاً بزرگتـرین قـانون اساسی دنیا تلقی می شود.

طویل و مفصـل بـودن قـانون اساسـی هنـد دلایل متعدد دارد: اولاً: قانون اساسی هنـد نـه تنها تشکیلات دولـت مرکـزی بلکـه دولـت را تنظیم می نماید؛ ثانیاً: در قـانون اساسـی هنـد اکثر عرف های اساسی انگلستان مـدون شـده است، مانند: مسؤولیت جمعی وزراء، پروسـه های اجراآت در پارلمان و امثال اینها؛ ثالثاً: در هندوستان گروه و اقشار مختلف مردم زنـدگی می کنند و به منظور از بین بردن بـی اعتمـادی میان آنها، ضـرورت احسـاس گردیـد تـا مـواد مفصل راجع به آزادی های اساسـی، حمایـت اقلیت ها و طبقات عقب ماندۀ اجتماعی پیش بینی شود؛ رابعاً: برای اینکه مطمـئن شـد کـه آیندۀ دولت هند مبتنی بـر دولـت رفـاه باشـد، قانون اساسی حاوی اصول رهنمونی راجـع بـه پالیسی دولت است؛ و بالآخره قـانون اساسـی هند نه تنها حاوی اصول اساسی حکومتداری، بلکه حـاوی احکـام جزئـی در بـارۀ تابعیـت، لسـان رسـمی، خـدمات دولتـی، دسـتگاه انتخاباتی و غیره است.

سایر قوانین اساسی، این مسائل را معمولاً به قوانین عـادی راجـع مـی نماینـد. نویسـندگان قانون اساسی هند به این عقیـده بودنـد کـه در صـورت عـدم تصـریح ایـن احکـام در قـانون اساسی هند، نقش مؤثر قانون اساسـی و رونـد دموکراتیـک در مملکـت در مخـاطره خواهـد افتـاد.[۱۲۶۱] بنـابراین، باتوجـه بـه اینکـه امـروزه قوانین اساسی صرف به تنظیم وظایف قوای سه گانه و حقوق و آزادی های اساسی اتبـاع نمـی پردازد و سایر مسایل را که در نظر قوۀ مؤسـس با اهمیت به نظر می رسد، تحت پوشـش قـرار می دهد، تعریفی کـه امـروزه مـی تـوان بـرای قانون اساسی مدون از نظر مـاهوی ارایـه کـرد این است که: قانون اساسـی مـدون عبـارت از سندی است که نه تنها حاوی احکـام در مـورد قوای سه گانه و حقوق و آزادی هـای اساسـی، بلکه حاوی احکامی در مـورد اصـول دولـت، جایگاه دین در نظام حقوقی (حـداقل در نظـام های دینـی)، بیـرق، سیاسـت خـارجی، نظـام اقتصـادی، معـادن و منـابع طبیعـی، پایتخـت کشور، اداره، حالت اضطرار، نظام اقتصـادی و ... می باشد. این مثال، در مورد قانون اساسـی افغانستان صادق است.

۲) قانون اساسی براساس معیار شـکلی:

داکتر قاضی قانون اساسی را بـر اسـاس معیـار شکلی چنین تعریف کرده است: قانون اساسی به یک سلسله اصول و قواعد مـدون و مرتبـی گفته می شود که زیر لوای یک مـتن رسـمی و تشریفاتی به وسیله ای مقامات صـلاحیت دار به تصویب رسیده باشد و بر افراد و تشکیلات

1261. Jian, M P (2008). Indian Constitutional Law, 5th edi, New Delhi: Wadha Naqpur, p 10.

سیاسی و متصدیان امور و همچنین بـر قـوانین عادی، به عنوان «قانون برتر» حکم براند.[۱۲۶۲]

در این تعریـف، بـه ماهیـت قـانون اساسـی توجه نشده است، بلکه به نمود خارجی قـانون اساسی توجه شده است. آقای توماس پین[۱۲۶۳] در تعریف قانون اساسی به مفهوم شکلی مـی گوید: قانون اساسی مجموعهٔ قواعدی است که دولت را ایجاد می نماید. قانون اساسـی عمـل دولت نه، بلکه عمل مردم است کـه دولـت را تشکیل می دهند و دولت بدون قانون اساسـی قدرت ناحق است. قانون اساسی امـری اسـت که قبل از دولت وجـود دارد و دولـت مخلـوق قانون اساسی است.

از این تعریف به خوبی استنباط می گردد که قانون اساسی امـری اسـت کـه قبـل از دولـت وجود دارد و به دولت مشروعیت می بخشد و حدود قدرت دولت را معین می نمایـد. پـس، قانون اساسی بر قدرت دولـت و طـرز اعمـال قـدرت توسـط دولـت محـدودیت وضـع مـی نمایـد. در نتیجـه، قـانون اساسـی مشـروعیت قدرت را معین می نماید.[۱۲۶۴]

در این تعریف نیز، نگاه بـه مقـام صـلاحیت دار برای وضع و تصویب قانون اساسی اسـت. در واقع، قانون اساسی زاییده و محصـول ارادهٔ قوهٔ مؤسس است. تعریفی که با توجه به معیـار شـکلی بـه قـانون اساسـی در نظـام حقـوقی افغانستان می توان ارایـه کـرد ایـن اسـت کـه: قانون اساسی بر قانونی اطلاق می شود کـه بـا شکلیات خاص توسط لویه جرگه تصویب می شود.

قانون ارگانیک Organic law

پرسش این است که قـانون ارگانیـک بـه چـه قانونی می گویند؟ تفـاوت قـانون ارگانیـک بـا قانون عادی چه است؟ و آیا در قـانون اساسـی افغانستان قانون ارگانیک شناسایی شده است؟ در پاسخ به پرسش اول باید گفت کـه: در بـارهٔ تعریف قانون ارگانیک که در لسان فرانسوی به آن «Loi organique» و در انگلیسـی «Organic law» می گویند و برخی اسـتادان آن را در فارسی «قانون بنیـادی»[۱۲۶۵] و برخـی نیز «قانون سـازمانی»[۱۲۶۶] ترجمـه کـرده انـد، میان حقوقدانان اساسی اخـتلاف نظـر وجـود دارد: آقای داکتر محمد حسین زارعـی در ایـن مورد می نویسد: قانون ارگانیک را می تـوان در نظام حقوقی فرانسه دو گونه تعریف کرد:

۱) تعریـف مـاهوی: قـوانین مربـوط بـه سازمان و عملکرد قوای عمومی که ارتبـاط بـا حقوق اساسی مردم دارند ولی به انـدازه قـانون اساسی از کلیت و شمول برخوردار نیست.

۱۲۶۲. سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان، ص ۱۰۳.

1263. Thomas Paine.

1264 .Hillaire Barnette (2002). Constitutional and Administrative Law, 4th edi, London Sydney: Cavendish Publishing, p 7.

۱۲۶۵. منوچهر طباطبایی مؤتمنی (۱۳۸۰). حقوق اساسی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۱۲۲.

۱۲۶۶. بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، ص ۳۴.

۲) تعریف شکلی: قوانینی که قانون اساسی به صراحت پارلمان را مکلف به تصویب آنها کرده است و تشریفات خاص را برای آنها در نظر گرفته است.[۱۲۶۷] آقای داکتر زارعی برای ایضاح بیشتر مفهوم قانون ارگانیک می افزاید: ژان ژیکل قانون ارگانیک را چنین تعریف کرده است: «قانون مرتبط با سازمان و عملکرد قوای عمومی و در یک کلمه قانون مربوط به اعمال قانون اساسی.». چنانچه ملاحظه می شود ژان ژیکل به خصوصیت شکلی این قوانین توجه نکرده است از جمله تشریفاتی که قانون اساسی برای نحوۀ تصویب آن ها تعیین کرده است که در مادۀ ٤٦ قانون اساسی فرانسه بیان شده است و دیگر نحوۀ نظارت بر آن ها توسط شورای قانون اساسی که اجباری است.[۱۲۶۸]

با توجه به مادۀ ٤٦ قانون اساسی فرانسه این تعریف غامض به نظر می رسد، زیرا مادۀ ٤٦ قانون اساسی فرانسه در تعریف قانون ارگانیک می گوید: «قوانینی که در این قانون اساسی «ارگانیک» توصیف شده، با روش های زیر تصویب و مورد تعدیل قرار خواهد گرفت. لایحۀ حکومت یا طرح اعضای پارلمان در نخستین مجلسی که به آن ارسال گردیده، فقط در پایان یک دورۀ پانزده روزه از تأریخ تقدیم آن، به شور و رأی گیری گذارده خواهد شد. اقدامات مندرج در مادۀ ٤٥ رعایت، و باوجوداین، در صورت عدم توافق میان دو مجلس، مجلس ملی می تواند متن مزبور را در شور نهایی، تنها با اکثریت مطلق اعضا تصویب کند. قوانین ارگانیک مربوط به سنا باید در هر دو مجلس با شرایط یکسان به تصویب برسد.». با توجه به مادۀ ٤٦ قانون اساسی فرانسه، آقای داکتر بیژن عباسی در مورد تعریف قانون ارگانیک می نویسد که: «برابر مادۀ ۴۶ قانون اساسی (جمهوری پنجم فرانسه) قانون ارگانیک قانونی است که توسط قانون اساسی پیش بینی، مطابق آیین خاص تصویب و الزاماً برای نظارت باید به شورای قانون اساسی ارجاع گردد.».[۱۲۶۹] جهت توضیح این تعریف، آقای داکتر بیژن عباسی برای قانون ارگانیک اوصاف و شرایط معین می نماید. لذا، داکتر بیژن عباسی در مورد اوصاف قانون ارگانیک می نویسد:

۱) به لحاظ موضوعی این قوانین مربوط به حقوق اساسی، ساختار سیاسی کشور، انتخابات، احزاب سیاسی، مطبوعات، رسانه های گروهی، حقوق و آزادی های فردی، نظام مالکیت و امور مالی می باشند (مانند امور یاد شده در مواد ۶، ۱۳، ۲۳، ۲۵، ۳۴، ۳۷، ۴۷، ۵۷، ۶۳، ۶۴، ۶۷، ۶۸ و ۷۱ قانون اساسی فرانسه)؛

۲) به علت عدم امکان بیان قواعد ضروری به طور جزئی و دقیق، در قانون اساسی، مقنن

۱۲۶۷. محمد حسین زارعی (۱۳۸٤). مطالعۀ تطبیقی مجالس قانونگذاری، چاپ اول، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ص ۱۸۰.
۱۲۶۸. همان، محمد حسین زارعی، ص ۱۸۰.
۱۲۶۹. بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، ص ۳۴.

اساسی پیشنهاد می کند که قوانین ارگانیک بتوانند متن قانون اساسی را تکمیل کرده و توضیح دهند. قانون اساسی فرانسه در بارهٔ چندین حوزهٔ مهم به این کار مبادرت ورزیده است. به عنوان نمونه، برای ساختار صلاحیت های شورای قانون اساسی و دیوان عالی عدالت[۱۲۷۰] این کشور؛ و

۳) تصویب و تغییر این قوانین مطابق قواعد خاص و متفاوت از تشریفات تصویب و تغییر قوانین عادی مثلاً مستلزم اکثریت مطلق آرای نمایندگان مجلس [مجلس ملی در مقام تصمیم گیری نهایی و سخن آخر] است. علاوه براین، در فرانسه هر لایحه و یا طرح مربوط به قوانین ارگانیک پس از تصویب در دو مجلس نیازمند اظهار نظر خود بخود (اتوماتیک) شورای قانون اساسی برای مطابقت آن با قانون اساسی است؛ یعنی اینکه: دیگر نیازی به مراجعهٔ مقامات سیاسی به این نهاد جهت این اعلام نظر نمی باشد، در حالی که قوانین عادی با اکثریت نسبی آرای نمایندگان تصویب می گردد و نیازی به تأیید شورای قانون اساسی ندارد مگر این که این امر از طرف مقامات سیاسی از شورای قانون اساسی تقاضا شود. بدون شک، این تشریفات از این جهت در نظر گرفته شده است تا به بهانهٔ تتمیم قانون اساسی نتوان اصول قانون اساسی فرانسه را از راه تصویب قوانین ارگانیک زیر سؤال برد.

همچنین، آقای داکتر عباسی در این مورد می افزاید: مادهٔ ۴۶ قانون اساسی فرانسه شرایط دیگری را نیز برای این دسته از قوانین در نظر گرفته است که عبارت اند از:

۱- از تأریخ تسلیم لایحه و یا طرح قانون ارگانیک تا شور و مذاکره در مجلس، دست کم باید ۱۵ روز بگذرد؛

۲- در صورت عدم موافقت سناء، مجلس ملی می تواند در آخرین شور، اما با اکثریت مطلق تصمیم گیری نماید؛ و

۳- هر قانون سازمانی مربوط به سنا نیاز به تأیید مجلس سنا دارد.[۱۲۷۱]

در واقع، قوانین ارگانیک مربوط به سنا باید در هر دو مجلس ملی و سنا به صورت یکسان تصویب شود و بدون توافق مجلسین نهایی نمی گردد. به عبارت دیگر: مجلس ملی نمی تواند در مقام تصمیم گیری نهایی قرار گیرد و بدون موافقت سنا قوانین ارگانیک مربوط به سنا را تصویب کند. در هر حال، موافقت سنا ضروری است. از آنچه گفته شد چنین نتیجه گرفته می شود که: قانون ارگانیک قانونی است که صفت ارگانیک آن توسط قوهٔ مؤسس در قانون اساسی پیش بینی شده باشد و از نظر تصویب دارای تشریفات خاص و کمی متفاوت با تصویب قانون عادی است و شورای قانون اساسی باید مطابقت آن را با قانون اساسی بررسی نماید. بنابراین، در نظام حقوقی فرانسه قانون ارگانیک سه خصوصیت دارد:

۱۲۷۰. این دیوان به موجب بازنگری اساسی مصوب ۲۳ فبروری ۲۰۰۷ با اصلاح مادهٔ ۶۸ قانون اساسی، در خصوص مسؤولیت (جزایی و سیاسی) رئیس جمهور از بین رفت.

۱۲۷۱ . همان، محمد حسین زارعی، صص ۳۴ و ۳۵.

نخست به رسمیت شناخته شدن توسط قانون اساسی؛ دوم تشریفات خاص تصویب و سوم نظام کنترولی خودکار.

در پاسخ به سؤال دوم باید گفت: تفاوت قانون ارگانیک با قانون عادی این است که بررسی مطابقت قوانین عادی با قانون اساسی در نظام حقوقی فرانسه صورت نمی پذیرد، مگر اینکه این امر از شورای قانون اساسی توسط مقامات سیاسی معین درخواست شود. در حالی، که شورای قانون اساسی فرانسه مکلف است بررسی مطابقت قانون ارگانیک را با قانون اساسی انجام بدهد، خواه نهادی این تقاضاء را نماید و یا ننماید. تفاوت دیگر این است که در نظام حقوقی فرانسه قانون ارگانیک نسبت به قوانین عادی از اهمیت بیشتری بر خوردار است و از نظر سلسله مراتب هنجارها در مرتبهٔ بعد از قانون اساسی و قبل از قوانین عادی قرار می گیرد. با توجه به آنچه گفته شد، پاسخ پرسش سوم که آیا در نظام حقوقی افغانستان قانون ارگانیک وجود دارد یا خیر مشخص می گردد؛ به این توضیح که: در نظام حقوقی افغانستان قانون ارگانیک وجود ندارد، زیرا: نخست این که: برخلاف قانون اساسی فرانسه، قانون اساسی به هیچ قانونی وصف ارگانیک نداده است؛ دوم این که: قوانینی که از قبل لزوم تصویب آنها را قانون اساسی پیش بینی کرده است با سایر قوانین از کیفیت تصویب در پارلمان و نظارت ستره محکمه تفاوتی ندارند؛ و سوم این که: قوانینی که از قبل لزوم تصویب آنها را قانون اساسی پیش بینی کرده است، از لحاظ ارزش هنجاری با سایر قوانین تفاوت ندارند و از نظر اهمیت در یک سطح قرار می گیرند.

قانون عادی Ordinary law/ act of parliament

در مورد قانون عادی به طور کلی سه تعریف وجود دارد: تعریف ماهوی، تعریف شکلی و تعریف ماهوی – شکلی:

۱) قانون عادی براساس معیار ماهوی: در تعریف ماهوی قانون عادی حقوقدانان متوجه ماهیت قانون عادی بوده اند نه مقام تصویب کنندهٔ آن. به مفهوم ماهوی، برخی حقوقدانان قانون عادی را چنین تعریف نموده اند: «قانون مجموعه قواعد رفتاری است که نحوه رفتار افراد و مناسبات میان آنها را در جامعه مشخص می سازد که این معنا به لحاظ عام بودنش با معنای لغوی قانون مشابهت دارد.». در این معنا قانون، فارغ از مقام تصویب کننده اش مورد نظر است و آنچه در آن اهمیت دارد، توجه اش به رفتار افراد و نتیجه ای است که در تنظیم امور اجتماعی دارد و هرگاه لفظ قانون به صورت اطلاق به کار رود مراد از آن، همین معناست.[۱۲۷۲] برخی دیگر از نویسندگان در این مورد می نویسند: «قانون در معانی متعدد استعمال می شود: ما راجع به قانون فزیک، حساب، علم، قوانین فوتبال و صحت صحبت

۱۲۷۲. صفر بیگ زاده (۱۳۸۷). شیوهٔ نگارش قانون، چاپ دوم، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، صص ۲۰ و ۲۱.

می نماییم. وقتی ما راجع به قانون یک مملکت صحبت می نماییم، قانون را در مفهوم خاص و محدود استعمال مـی نمـاییم. در ایـن مفهـوم قانون: «قاعدهٔ رفتاری انسان است کـه در یـک مملکت معین تحمیل و تنفیذ می شود.». [۱۲۷۳]

به نظر می رسد این تعاریف از نظـر مـاهوی ناظر بر قوانین عادی است، زیـرا موضـوع ایـن تعاریف انسان و رفتار اجتماعی انسان است نه دولت و تشکیلات و وظایف دولت. گذشته از این، این تعاریف ناقص به نظر می رسد، زیـرا آنچه در این تعاریف از نظر ماهوی مطمح نظر است، رفتار اجتماعی انسان؛ یعنـی: شـخص حقیقی است؛ در حالی کـه امـروزه اشـخاص حکمی چه در ساحهٔ حقوق خصوصی، چه در ساحهٔ حقوق عامه و چه در ساحهٔ حقـوق بـین الملـل یکـی از تـابعین حقـوق انـد. اهمیـت شخص حکمی اعـم از عمـومی و خصوصـی امروزه در علم حقوق بـه انـدازه ای اسـت کـه حتی قوانین اساسـی ممالـک جهـان از جملـه افغانستان به تنظیم تشکیل و روابـط قـوای سـه گانه کـه شخصـیت حکمـی عامـه تلقـی مـی شـوند، پرداختـه اسـت. همچنـین، در نظـام حقوقی افغانستان قوانین عادی متعـدد، ماننـد قانون تشکیلات اساسی، قانون احزاب سیاسی و سازمان های اجتمـاعی، قـانون ارگـان هـای محل، قانون مؤسسات غیر دولتی و امثال اینها به تنظیم احکام اشخاص حکمی پرداخته انـد.

بنـابراین، ایجـاد، اجـرای فعالیـت و انحـلال اشخاص حقوقی براساس قوانین صـورت مـی گیرد. امروزه باید تعریفی از قانون ارایه کرد کـه نه تنهـا متوجـه رفتـار شـخص حقیقـی، بلکـه متوجه رفتار شـخص حکمـی در حـوزه هـای مختلف حقوق نیـز باشـد. همچنـین، در ایـن تعاریف به شکلیات و نهاد واضـع و تصـویب کنندهٔ قانون توجه نشده است.

۲) قانون عادی براساس معیار شکلی: در تعریف شـکلی قـانون عـادی، حقوقـدانان بـه فرایند وضع و تصویب و نهاد واضع و تصویب کنندهٔ قانون توجه دارند. در این مفهـوم، داکتـر منوچهر طباطبایی مؤتمنی قانون عادی را چنین تعریف کرده است: «قانون در معنی خاص بـه کلیه قواعد لازم الاجرایی گفتـه مـی شـود کـه توسط قـوهٔ مقننـه تصـویب و بـه موقـع اجـراء گذاشته می شود.». [۱۲۷٤]داکتر لنگرودی نیـز در این مورد می نویسد: «قانون عبـارت اسـت از قاعده ای که مراجـع قانونگـذار تصـویب مـی کند.». [۱۲۷۵]همچنین، روسو از نظـر شـکلی در تعریف قانون می گوید که: «قـانون بیـان ارادهٔ عمومی است.». [۱۲۷٦]

1273. D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, 1st edi, Tehran: Arian bookshop, p 1.

۱۲۷٤. منوچهر طباطبایی مؤتمنی (۱۳۸۰). حقوق اساسی، چاپ اول، تهران: نشر میزان، ص ۱۰۹.

۱۲۷۵. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (٤)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، واژهٔ شماره ۱۰۵۹۰.

1276. John Bell, Sophie Boyron and Simon Whittaker (1380). Principles of French law, 1st edi, Tehran: Dadqaster publication, p 15.

این تعریف که قانون بیان ارادهٔ عمومی است در گذشته در یونان باستان کـه مـردم مسـتقیماً قانون وضع مـی کردنـد و در دموکراسـی هـای مستقیم مانند برخی کانتون هـای سـویس کـه مردم مستقیماً قانون وضع مـی کننـد، صـحیح است. اما، امروزه این تعریف ناقص به نظر می رسد، زیرا در نظام های حقوقی مخـتلط ماننـد فرانسه، جمهوری اسـلامی ایـران و جمهـوری اسلامی افغانستان ارادهٔ حکومت نقش اساسی در تدوین و ماهیـت قـانون دارد. در ایـن گونـه نظام ها اراده، پالیسی ها و نظریات حکومت به طـور قطعـی از طریـق مـأمورین حکومـت انعکـاس مـی یابـد. در دموکراسـی هـای غیرمستقیم که قانون توسط نمایندگان مجلـس وضع می شود، نیز آن طور که روسو ادعـا مـی نماید، قانون بیان ارادهٔ عمـومی نیسـت، بلکـه بیان ارادهٔ نمایندگان است که عقاید شخصـی، گرایش های حزبی، گروهی، قومی، سیاسی و ... آنها بدون شک در قانون انعکاس می یابـد. باآنکـه مناسـب تـرین تعریـف قـانون عـادی، تعریف قـانون عـادی براسـاس معیـار شـکلی اسـت، زیـرا از نظـر شـکلی قـانون عـادی بـر مصوبه قوهٔ مقننه اطلاق می شود، امـا تعریـف قانون عادی از نظر شکلی نیز ناقص به نظر می رسد، زیرا صرف به فرایند وضـع و تصـویب و نهاد واضع و تصویب کنندهٔ قانون توجه داشـته و به ماهیت قانون که چه مسـألهٔ را تنظـیم مـی نماید توجه نداشـته اسـت.از نظـر شـکلی، در نظم حقوقی افغانستان، قانون برای اولین بار در قانون اساسی ۱۳٤۳ تعریف شده است. مـادهٔ ٦۹ قـانون اساسـی ۱۳٤۳ از نظـر شـکلی در تعریف قانون می گفت: «به اسـتثنای حـالاتی که بـرای آن طرزالعمـل خـاص در ایـن قـانون اساسی تصریح گردیده، قانون عبارت است از مصوبهٔ موافق هر دو جرگه که به توشیح پادشاه باشد. در ساحه ای کـه چنـین مصـوبهٔ وجـود نداشته باشد قانون عبارت است از احکام فقـه حنفی شریعت اسلام.».

این تعریف جالب است. طبق این تعریف در مورد قانون، اصل و استثنی وجود داشت. اصل این بود که مصوبهٔ هر دو مجلس که به توشـیح پادشاه مـی رسـید، قـانون بـود. امـا، بـه طـور استثنایی، مصوبهٔ هیـأت مخـتلط (مـادهٔ ۱۷٤ قانون اساسی ۱۳٤۳)، سند بودجـه (مـادهٔ ۷۵ قانون اساسی ۱۳٤۳) نیز قانون تلقی می شـد. در صورت عدم موجودیـت ایـن قـوانین، فقـه حنفی نیز به طور استثنایی قانون تلقی می شد. از این تعریف نویسندگان قانون اساسی ۱۳۵۵ نیـز الهـام گرفتنـد. مـادهٔ ٦۳ قـانون اساسـی جمهوریت در تعریف قانون از نظر شکلی می گفت: «قانون عبـارت اسـت از مصـوبهٔ ملـی جرگـه کـه بـه توشـیح رئـیس جمهـور رسـیده باشـد.». مـادهٔ ۹٦ قـانون اساسـی ۱۳٦٦ در تعریف قانون می گفت: «تصامیم شورای ملی بعد از توشیح رئیس جمهور نافذ می گردد. در صورتی که رئیس جمهور بـه تصـمیم شـورای ملی موافقه نداشـته باشـد، مـی توانـد آن را در ظرف سی روز از تأریخ تقدیم با ذکر دلایل بـه شورای ملی مسترد نماید. با سپری شدن مدت سی روز و همچنین در صورتی که شورای ملی

در اجلاس آینده آن را مجدداً بـه دو ثلـث آرای اعضا تصویب نماید، تصمیم نافذ شمرده مـی شود و رئیس جمهور آن را توشیح می نماید.». ایـن تعریـف بـا انـدکی تغییـر مـورد تقلیـد نویسندگان قـانون اساسـی ۱۳۸۲ قـرار گرفتـه است. مادۀ ۹٤ ق. ا که نسخه برداری مادۀ ٦۹ قانون اساسی ۱۳٦٦ با انـدکی تغییـر اسـت از نظر شکلی در تعریـف قـانون مقـرر مـی دارد: «قانون عبارت است از مصوبۀ هر دو مجلس شورای ملی که به توشیح رئیس جمهور رسیده باشد، مگر اینکه در این قانون اساسـی طـوری دیگری تصریح گردیده باشـد. در صـورتی کـه رئیس جمهور با مصـوبۀ شـورای ملـی موافقـه نداشته باشد، می توانـد آن را در ظـرف پـانزده روز از تأریخ تقدیم بـا ذکـر دلائـل بـه ولسـی جرگه مسترد نماید. با سپری شدن این مـدت و یا در صورتی که ولسی جرگه آن را مجدداً با دو ثلث آرای کل اعضاء تصویب نمایـد، مصـوبه توشیح شده محسوب و نافذ می گردد.». بدین ترتیب، طبق نص ایـن مـاده کـه در کمیسـیون تدقیق و لویه جرگه به اتفاق آراء مورد تأیید قرار گرفت،[۱۲۷۷] یک اصل در مـورد تعریـف قـانون وجود دارد و چندین اسـتثنی: طبـق ایـن مـاده اصل این است که قانون از نظر شکلی مصوبه مجلسین شورای ملی است که به توشیح رئیس جمهور رسد. اما، به طور استثنایی مـوارد ذیـل مشمول تعریف قانون به مفهوم خاص است:

۱- استثنای اول بخش دوم این ماده است که تصریح می نماید: «[...] در صورتی که رئیس جمهور با مصوبۀ شورای ملـی موافقـه نداشـته باشد، می توانـد آن را در ظـرف پـانزده روز از تأریخ تقدیم بـا ذکـر دلائـل بـه ولسـی جرگـه مسترد نماید. با سپری شدن این مدت و یـا در صورتی که ولسی جرگه آن را مجدداً با دو ثلث آرای کل اعضاء تصویب نماید، مصوبه توشیح شده محسوب و نافذ مـی گـردد [...].». طبـق نص این ماده باید میان دو حالت تفکیک قایل شد:

– در صورتی که رئـیس جمهـور بـا مصـوبۀ شورای ملی موافقه نداشته، بایـد آن را بـا ذکـر دلایل به ولسی جرگه مسترد نماید. در صـورت عدم اسـترداد و انقضـای پـانزده روز، مصـوبه توشیح شده پنداشته شـده و قـانون تلقـی مـی شود.

– در صـورتی کـه قبـل از انقضـای ۱۵ روز رئیس جمهور، مصوبه شورای ملـی را بـا ذکـر دلایل رد و به ولسی جرگه مسـترد نمایـد، امـا ولسی جرگه آن را مجدداً با دو ثلـث آرای کـل اعضا به تصویب رساند، مصوبه توشـیح شـده محسوب می گردد و نافذ اسـت. بـه نظـر مـی رسد در این دو حالت، مصـوبه شـورای ملـی قبل از انتشار نافذ است.

۲- اسثتنای دوم راجع به سند بودجـه اسـت (مادۀ ۹۸ و مادۀ ۹۰ بنـد ۲ ق. ا) کـه مشـرانو جرگه در مورد آن نظر مشورتی ارایه می نماید و ولسی جرگه آن را تصویب می کند.

۱۲۷۷. ـــــ (حوت ۱۳۸۲). قانون اساسی نوین افغانستان از تسوید تا توشیح، جلد (۱)، کابل: دارالانشای قانون اساسی، ص ۳۵۶.

۳- استثنای سوم مصوبهٔ هیئت مختلط است.

٤- استثنای چهارم تصدیق معاهدات بین المللی توسط شورای ملی است. پرسش های اساسی این است که معاهدهٔ بین المللی چیست؟ تشریفات انعقاد آن چگونه است و چگونه توسط شورای ملی تصویب می شود؟ آیا معاهدات بین المللی در نظام حقوقی افغانستان مستقیماً تطبیق می شود؟ جایگاه معاهدات فراتر از قوانین عادی است و یا فروتر از آنها؟

در پاسخ به سؤال اول باید گفت: با آنکه کلمهٔ «معاهده» معمول ترین کلمه برای توافقات است، معاهدات بین المللی بعضی اوقات به نام پروتکل (Protocol)، سند (Act)، منشور (Charter)، میثاق (Covenant)، پیمان (Pact) و کانکوردانت (Concordant)، نیز یاد می شوند. اما، این توافقات مفهوم مشابه را دنبال می نمایند.[۱۲۷۸]

در اصطلاح حقوقی تعاریف متعددی در رابطه به معاهده وجود دارد. طبق مادهٔ ۱ بند ۲ کنوانسیون حقوق معاهدات وین: «معاهده عبارت از توافق میان دولت ها است که به صورت کتبی منعقد شده، مشمول حقوق بین المللی باشد، صرف نظر عنوان خاص آن و اعم از اینکه در سندی واحد یا در دو یا چند سند مرتبط به هم منعکس شده باشد.». به همین ترتیب، پروفیسور شارل روسو حقوقدان فرانسوی معاهده را چنین تعریف می نماید: «معاهدهٔ بین المللی به هر اسم خوانده شود عبارت از قراردادی است که بین تابعین حقوق بین الملل به منظور تولید بعضی آثار حقوقی منعقد می شود.».[۱۲۷۹] در پاسخ به سؤال دوم باید گفت که: تشریفات انعقاد یک معاهدهٔ بین المللی در برگیرندهٔ مراحل ذیل است:[۱۲۸۰]

۱- مذاکره: در حقوق معاهدات، مذاکره مرحلهٔ مقدماتی انعقاد معاهدات بین المللی است. مقام صلاحیتدار و مسؤول مذاکره هر که باشد، باید طبق قواعد حقوق بین الملل حداقل جهت انجام مذاکره «تام الاختیار» بوده و در اکثر موارد سندی به نام «اختیار نامه»[۱۲۸۱] در دست داشته باشد. اختیار نامه سندی است که از سوی مرجع صلاحیتدار یک کشور یا سازمان بین المللی صادر می شود و به موجب آن، شخص یا اشخاصی به عنوان نمایندهٔ آن کشور یا سازمان بین المللی جهت انجام مذاکره، پذیرش یا اعتبار بخشیدن به متن یک معاهده یا برای ابراز رضایت یک کشور یا سازمان بین المللی به التزام در قبال یک معاهده و یا برای انجام هر اقدام مرتبط با

۱۲۷۸. جولیا پفیفر (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین‌الدول ماکس پلانک، مترجم: نظام الدین عبدالله، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین‌الدول ماکس پلانک، ص ۵۳.

۱۲۷۹. رضا موسی زاده (۱۳۷۷). حقوق معاهدات بین المللی، تهران: نشر دادگستر، ص ۳۶.

۱۲۸۰. همان، رضا موسی زاده، ص ۵۲.

1281. Full power.

معاهده تعیین می شود (بند ج مادهٔ ۲ و بنـد ۱ مادهٔ ۷ عهد نامه های حقوق معاهدات).[۱۲۸۲]

طبق ق. ا دادن اختیار نامه که در ق. ا اعتبـار نامـه نامیـده شـده اسـت، از صـلاحیت هـای رئیس جمهور است. مادهٔ ۶۴ ق. ا در این بـاره تصـریح مـی نمایـد: «رئـیس جمهـور دارای صلاحیت ها و وظایف ذیل است: ۱۷- اعطای اعتبارنامه به غرض عقد معاهدات بـین الـدول مطابق به احکام قانون.».

۲- نگارش: مذاکرات معمـولاً بـه نگـارش متن مکتوب منجر مـی شـود. معاهـده از نظـر شکل شامل مقدمه، متن و ضمایم مـی باشـد. در گذشته زبان دیپلوماسی زبان لاتین بـود کـه بعد ها زبان فرانسه جایگزین آن شـد. از سـال ۱۹۱۹ زبان فرانسه انحصاری بـودن خـود را از دست داد و زبان انگلیسی موقعیت خاصی بـه دست آورد. در حـال حاضـر، عقیـدهٔ رجحـان یک زبان بر زبان دیگر مطرود شده است. زبان مذاکره بستگی بـه طـرفین یـا اطـراف معاهـده دارد.[۱۲۸۳]

۳- رضایت به التزام در قبال یک معاهده: یک دولت بایـد قبـل از اینکـه ملتـزم بـه یـک معاهـده باشـد، ابـراز رضـایت نمایـد. ابـراز رضایت به معاهده توسط شخصـی کـه چنـین صلاحیتی دارد، انجام می شود. طبـق مـادهٔ ۷ کنوانسـیون ویـن در مـورد معاهـدات رؤسـای دولت، رؤسای حکومت و وزرای خارجه طبق موقف رسمی (Exofficio) صلاحیت انجـام اَعمال مربـوط بـه انعقـاد معاهـدات را دارنـد. سفراء و نماینده ها در کنفرانس ها و یا سازمان هـای بـین المللـی دارای صـلاحیت کمتـری هستند. صلاحیت اینها طبق مادهٔ ۷ کنوانسیون وین در مورد حقوق معاهدات از قبول یک متن تجـاوز نمـی نمایـد و محـدود بـه دولـت یـا کنفرانس و یا سازمانی است که به آنهـا اعتبـار نامه داده اند. کنوانسیون وین در مـورد حقـوق معاهدات ابزار های مختلفی را به منظور ابـراز رضایت جهت ملتزم بودن به یـک معاهـده بـه رسمیت می شناسد:

- امضاء[۱۲۸۴] (مادهٔ ۱۲ کنوانسـیون ویـن در مورد حقوق معاهدات): امضاء یک عمل سیاسی رسمی است کـه موجـب خـتم فراینـد معاهده سازی می شود. امضاء صرف معمـولاً برای ایجاد رضایت به التزام، کافی نیست.

در اکثر حالات، معاهده باید توسط پارلمـان تصدیق شود. در چنین حالتی، امضا به معنـی تأیید متن معاهده اسـت کـه بعـداً بـه پارلمـان جهت قبول و یا رد ارجاع خواهد شد. در مدت زمان بین امضا توسط رئیس دولت و یا نمایندهٔ او و پذیرش و یا رد توسط تصمیم گیران ملـی، دولت، هر چند از نظـر قـانونی ملتـزم بـه ایـن معاهده نیست، باید از هر گونه عمل «کـه مـی

۱۲۸۲. محمد رضا ضیایی بیگدلی (۱۳۹۰). حقوق بین الملل عمومی، چاپ سی و هشتم، تهران، کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۱۰۱.

۱۲۸۳. رضا موسی زاده (۱۳۷۷). حقوق معاهدات بین المللی، تهران: نشر دادگستر، صص ۵۲- ۶۸؛ و محمد رضا ضیایی بیگدلی (۱۳۹۰). حقوق بین الملل عمومی، چاپ سی و هشتم، تهران، کتابخانهٔ گنج دانش، صص ۱۰۲- ۱۰۴.

1284 . Signature.

تواند موضوع و هدف معاهده را شکست دهد» (ماده ۱۸ کنوانسیون وین در مورد حقوق معاهدات) امتناع ورزد. اگر دولت قصد نداشته باشد تا عضو معاهده شود، باید این را به وضوح بیان کند. به عنوان مثال، این مسأله زمانی صادق بود که ایالات متحده به وضوح در نامه ای به سرمنشی سازمان ملل متحد نوشت که آنها اساسنامه روم را تصویب نخواهند کرد بعد از اینکه آن را امضاء کرده اند.

- مبادلهٔ اسناد تشکیل دهندهٔ یک معاهده[۱۲۸۵] (مادهٔ ۱۳ کنوانسیون وین در مورد حقوق معاهدات): برای این که مبادلهٔ اسناد رضایت در قبال یک معاهده تلقی گردد، باید به صورت صریح در سند مربوط تذکر یابد که برای ابراز رضایت مبادله کافی است.

- تصویب،[۱۲۸٦] قبول[۱۲۸۷] و یا تأیید[۱۲۸۸] (مادهٔ ۱۴کنوانسیون وین در مورد معاهدات): تصویب معروف ترین راه ابراز اراده مبنی بر ملتزم بودن به یک معاهده است. علت این روش عبارت از کنترول اجرای امضای نماینده و تجاوز از حدود صلاحیت او است.

برعلاوه، این امر زمان بیشتری را جهت تأمل در بارهٔ نتیجهٔ مذاکره و نیز فُرصت کسب افکار عامه در مملکت مربوط در رابطه به معاهده را فراهم می نماید. اگر عموم مردم قویاً با معاهده، مخالفت نمایند، یک دولت احتمالاً این معاهده را تصدیق نخواهد کرد.

- تصدیق: تصدیق عبارت است از تأیید و اعلان التزام قطعی از سوی مجالس قانونگذاری یک کشور نسبت به اجرای قواعد یک معاهده. این اعلان التزام نهایی است و موجب می شود که آن معاهده بین المللی به مثابهٔ قانون داخلی به اجرا گذارده شود.[۱۲۸۹]

فرق تصدیق با تصویب، قبول و یا تأیید این است که تصویب، قبول و یا تأیید توسط رئیس دولت صورت می گیرد،[۱۲۹۰] اما تصدیق توسط پارلمان. ق. ا. ا صلاحیت تصدیق معاهدات بین المللی و فسخ الحاق آن را به شورای ملی اعطا نموده است. مادهٔ ۹۰ ق. ا در این مورد حکم می نماید: «شورای ملی دارای صلاحیت های ذیل است: ۵- تصدیق معاهدات و میثاق های بین المللی یا فسخ الحاق افغانستان به آن.».

- الحاق[۱۲۹۱] (مادهٔ ۱۵ کنوانسیون وین در مورد معاهدات): یک دولت عضو یک معاهده از طریق الحاق عضو معاهده می شود، زمانی که امضاء ناممکن باشد. به عنوان مثال، زمانی که مهلت امضاء منقضی شده

1285 . Exchange of instruments.
1286. Ratification.
1287 . Acceptance.
1288 . Approval.

۱۲۸۹. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد تصویب ر. ک: رضا موسی زاده (۱۳۷۷). حقوق معاهدات بین المللی، تهران: نشر دادگستر، صص ۷۳ - ۷۸.

1290. Tim Hillar (1998). Sourcebook On Public International Law, first edi, London: Cavendish publishing, p132.

1291. Adhesion.

باشد. اختیار الحاق باید یا صریحاً در خود معاهده اعلام شود و یا توسط توافق (متعاقب) سایر اعضای معاهده انجام گردد. چنانچه تذکر یافت، طبق مادهٔ ۱۸ کنوانسیون وین در مورد معاهدات، یک دولت مکلف است تا مرتکب عملی که موجب شکست موضوع و منظور معاهده که تصویب و یا انفاذ آن را معلق بگذارد، نشود.

بنابراین، تعهد حقوقی از این حکم ناشی می شود که نقض آن منجر به مسؤولیت بین المللی می شود. تاکنون حدود این تکلیف حقوقی غیرواضح است و در مادهٔ ۱۸ کنوانسیون وین در مورد معاهدات معین نشده است.[۱۲۹۲] در پاسخ به سؤال سوم باید گفت: در مورد این که معاهدات مستقیماً در نظام حقوقی افغانستان قابل تطبیق است یا خیر دو نظریه وجود دارد:

نظریهٔ دو گانگی حقوقی: نظریهٔ دوگانگی[۱۲۹۳] حقوق توسط دانشمندان مکتب اثباتی ارایه شد که به دنبال ارایهٔ نظریهٔ برتری دولت بودند. نظریهٔ دوگانگی حقوقی مبتنی بر این نظریه است که حقوق ملی و حقوق بین الملل دو نظام متفاوت هستند. بنابراین، این دو به صورت جداگانه بدون اینکه یکی بر دیگری برتری داشته باشد، وجود دارند. در نتیجه، دولت هایی که از نظریهٔ دوگانگی حقوقی پیروی می نمایند، باید قواعد حقوق بین الملل را در قوانین ملی انتقال دهند قبل از اینکه این قواعد در داخل تطبیق شود.

نظریهٔ یگانگی حقوقی: برخلاف نظریهٔ دوگانگی حقوقی، نظریهٔ یگانگی حقوقی[۱۲۹٤] حقوق داخلی و حقوق بین الملل را منحیث یک واحد با برتری حقوق بین الملل بر حقوق ملی، تلقی می نماید. چون هر دو نظام منحیث یک نظام تلقی شوند، حقوق بین الملل می تواند مستقیماً توسط محاکم داخلی تطبیق شود. این نظریه فی نفسه منسجم نیست و شامل دو نظریهٔ متفاوت است که توسط هانس کلسن[۱۲۹۵] و ارسچ لوترپاخت[۱۲۹٦] ارایه شده اند: نظریهٔ کلسن مبتنی بر نظر امانول کانت[۱۲۹۷] فیلسوف قرن هجدهم آلمانی است.

این نظریه قانون را منحیث ایجاد کنندهٔ نظم که، از یکطرف، شامل رفتار عادی که باید پیروی شوند و، از طرف دیگر، مؤیدات نقض این رفتار، می شود، تلقی می نماید. چون این نظریه هم در حقوق ملی و هم در حقوق بین الملل معروف است، هر دوی این نظام ها منطقاً واحد هستند. اما این حقوق بین الملل است که تصریح می نماید که تمام دولت ها برابر هستند و بنابراین باید نسبت به همدیگر رفتار مشابه داشته باشند. حقوق ملی نمی

۱۲۹۲. جولیا پفیفر (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین‌الدول ماکس پلانک، مترجم: نظام الدین عبدالله، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین‌الدول ماکس پلانک، ص ۵۳.

1293 . Dualistic doctrine.

1294 . Monistic doctrine.

1295 . Hans Kelsen.

1296 . Hersch Lauterpacht.

1297 . Immanuel Kant.

تواند چنین قاعدهٔ را تحمیل نماید و بنابراین نمی تواند میان دولت ها برابری ایجاد نماید. حقوق بین الملل در نتیجه برتر نسبت به حقوق ملی است. لوترپاخت از طرف دیگر، به صورت مشخص بر رفاه انسان ها و احترام حقوق بشر ترکیز می نماید. او حقوق بین الملل را تنها نظامی که می تواند این اهداف را تأمین نماید می داند و بنابراین حقوق بین الملل را، برتر تلقی می نماید. برخی قوانین اساسی دولت ها، با پیروی از نظریهٔ دوگانگی حقوقی پیش بینی می نماید که: یک معاهدهٔ بین المللی در حقوق ملی باید وارد شود، در حالی که، برخی دیگر تطبیق مستقیم معاهدات بین المللی را در حقوق ملی اجازه می دهند (نظریهٔ یگانگی حقوقی).

باوجوداین، فرق نمی کند که از کدام یک از نظریه ها قانون اساسی یک دولت پیروی می نماید. وضعیت حقوقی معاهدات بین المللی که توسط یک دولت تصویب شده است، می تواند متفاوت باشد. در بیشتر ممالک، با عدم توجه به تطبیق مستقیم و یا ادغام قبلی معاهده در حقوق ملی، معاهدات بین المللی در سطح مشابه قوانین وضعی قرار می گیرد. در چنین حالات، اصل «برتری قانون لاحق بر قانون قدیم»[۱۲۹۸] مرعی است. بنابراین، معاهدهٔ اخیر بر قوانین قبلی داخلی برتری دارد. از طرف دیگر، ممکن است قانون لاحق بر معاهدهٔ بین المللی که قبلاً منعقد شده است، برتری داشته باشد. تعداد اندکی از کشورها معاهدات بین المللی را برتر نسبت به قوانین داخلی (به شمول قانون اساسی خویش) تلقی می نمایند. برخی ممالک دیگر معاهدات بین المللی را برتر و یا مساوی با قانون اساسی، حداقل در حالات استثنایی که معاهدات بین المللی تأثیر مستقیم بر قانون اساسی آنها دارد می دانند (به حیث مثال، زمانی که معاهده ایجاب تعدیل قانون اساسی را نماید).

در برخی ممالک دیگر، صرف برخی معاهدات معین مهم موقف خاصی را در نظم حقوقی این ممالک احراز می نماید که نسبت به برخی احکام قانون اساسی برتری دارد. تعداد اندکی ممالک معاهدات بین المللی را برتر از قوانین عادی نه قانون اساسی خویش تلقی می نمایند. باوجوداین، تبعیت قوانین ملی از معاهدهٔ بین المللی باید توسط قانونگذار ملی تصویب شده باشد و معاهده باید نافذ باشد. در برخی ممالک دیگر، معاهدات بین المللی خاص نسبت به قوانین ملی برتر تلقی می شوند. در نهایت، در برخی ممالک معاهدات بین المللی، فروتر از قوانین داخلی تلقی می شوند. باوجوداین، این وضعیت نسبتاً استثنایی معمولاً ارتباط می گیرد به معاهدات کم اهمیت تر. اینها معمولاً معاهدات بین المللی هستند که توسط حکومت (صرف براساس اجازهٔ پارلمان) منعقد می شوند. در چنین حالات، معاهدهٔ بین المللی قوت اَعمال اداری (فرامین غیرتقنینی، تصامیم وزارت خانه ها و ...) را

1298 . Lex posterior derogate legi priori.

کسب می نماید که از طریق آن در نظام حقوق داخلی قابل تطبیق می گردد. برخی کشورها مستقیماً معاهدات را بعد از امضاء تطبیق می نمایند و معاهدات مستقیماً جزء قوانین آنها قرار می گیرد. اما، در برخی کشور های دیگر معاهدات به تصویب پارلمان آنها می رسد و سپس مانند قوانین در جریدهٔ رسمی نشر و سپس نافذ می شود. افغانستان جزء کشور های دوم است. بنابراین، در افغانستان معاهدات بعد از انعقاد یا الحاق مانند قوانین به تصویب شورای ملی می رسد (مادهٔ ۹۰ ق. ا)؛ سپس رئیس جمهور این مصوَّبه را توشیح و پس از توشیح رئیس جمهور معاهدات در جریدهٔ رسمی نشر و نافذ می گردند، زیرا قانون از نظر شکلی مصوبه مجلسین است که به توشیح رئیس جمهور رسیده باشد و معاهدات مصوب شورای ملی نیز مشمول این تعریف است. در نتیجه، معاهدات توسط مجلسین شورای ملی تصویب، توسط رئیس جمهور توشیح و در جریدهٔ رسمی نشر و نافذ می شود.[۱۲۹۹] برخی معاهدات که به این گونه به قانون تبدیل شده اند، عبارت اند از:

۱) موافقت نامهٔ استرداد مجرمین میان جمهوری اسلامی افغانستان و دولت امارات متحدهٔ عربی منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۱۰۲۳ مؤرخ ۳۰/ ۲/ ۱۳۸۹ هجری شمسی؛

۲) موافقت نامهٔ همکاری های دراز مدت استراتیژیک میان دولت جمهوری اسلامی افغانستان و ایالات متحدهٔ امریکا منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۱۰۸۰ مؤرخ ۴/۶/ ۱۳۹۱ هجری شمسی؛

۳) موافقتنامهٔ های تبادله، تحویل دهی و انتقال محبوسین فی ما بین دولت جمهوری اسلامی افغانستان و کشور های فدراسیون روسیه، جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تاجکستان منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۹۳۱ مؤرخ ۲۶/ ۸/ ۱۳۸۶ هجری شمسی.

۴) میثاق مبارزه علیه فساد اداری، منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۹۳۶ مؤرخ ۲۵ جدی سال ۱۳۸۶ هجری شمسی. در پاسخ به سؤال چهارم باید گفت: در صورتی که معاهده بین المللی به تصویب شورای ملی برسد، چنین معاهده ای به قانون عادی تبدیل می شود و هم ارزش با قانون عادی است، زیرا طبق مادهٔ ۹۴ ق. ا قوانین عادی عبارت از مصوبهٔ مجلسان شورای ملی است که به توشیح رئیس جمهور رسیده باشد. پس، معاهدات بعد از تصویب همسطح قوانین عادی اند. باوجوداین، تجارب و مشاهدات نشان می دهد که قضات مستقیماً در اصدار حکم معاهدات را مورد استناد قرار نمی دهند.

۳) نتیجه گیری در مورد قانون عادی: با توجه به آنچه گفته شد و با توجه به این که امروزه نه تنها شخص حقیقی، بلکه شخص حکمی نیز یکی از تابعین حقوق است و با توجه به ماهیت و شکل قانون و نهاد واضع و

۱۲۹۹. جولیا پفیفر (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین‌الدول ماکس پلانک، مترجم: نظام الدین عبدالله، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین‌الدول ماکس پلانک، صص ۱۷- ۱۹.

تصویب کنندهٔ آن، شاید بهترین تعریفی که می توان برای قانون عادی ارایه کرد این باشد: «قانون عادی مجموعهٔ قواعدی است که توسط قوهٔ مقننه وضع و تصویب می شود و زندگی و فعالیت اشخاص حقیقی و حکمی را تنظیم می نماید و دارای ضمانت اجراء است.». براساس این تعریف:

اولاً: قانون قاعده ای است توسط پارلمان تصویب می شود.

ثانیاً: قانون نه تنها زندگی اشخاص حقیقی (انسان)، بلکه ایجاد، فعالیت و انحلال شخصیت های حکمی اعم از عامه و خصوصی را تنظیم می نماید. بنابراین، طبق این تعریف قانون مختص تنظیم زندگی انسان ها نیست.

ثالثاً: قانون برای این که از سایر قواعد تفکیک شود، دارای ضمانت اجراء است که توسط دولت تضمین و اجرا می شود.

قانون اختیاری Discretionary law

قوانین اختیاری قوانین اند که برای مخاطبین ایجاد تکلیف نمی نمایند بلکه مخاطبین را در فعل و یا ترک یک عمل مخیر می نمایند.[۱۳۰۰] ایرادی که بر قانون امری وارد است بر قانون اختیاری نیز وارد است، زیرا به نظر می رسد هیچ قانونی وجود ندارد که همهٔ قواعد آن اختیاری باشد. از آنچه در مورد قوانین امری و اختیاری گفته شد، به این نتیجه می رسیم که برخی قواعد یک قانون امکان دارد امری و برخی اختیاری باشد. پرسش این است چگونه می توان قواعد امری و اختیاری را شناخت؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت که قواعد امری و اختیاری را می توان توسط نص ماده شناخت. معمولاً قواعد اختیاری با عبارت «می تواند»، «جواز دارد»، «حق دارد» تصریح می شوند که به مخاطب حق صلاحیت انجام و یا ترک فعل را می دهد. برخی مثال های قواعد تکمیلی یا اختیاری قرار ذیل اند:

۱- طبق مادهٔ ۳۱ ق. ا: «هر شخص می تواند برای دفع اتهام به مجرد گرفتاری و یا برای اثبات حق خود، وکیل مدافع تعیین کند [...].».

۲- کاهش و افزایش مقدار ثمن: براساس مادهٔ ۱۰٦۷ ق. م: «موافقه به زیادت و کمی ثمن، بعد از عقد جواز داشته و به اصل عقد راجع می گردد [...].». طبق نص این ماده بایع و مشتری می توانند در مورد کاهش و یا افزایش مقدار ثمن موافقه نمایند. قواعد امری معمولاً با عبارت «مکلف است» «باید» و «جواز ندارد» و «ممنوع» است در قوانین تصریح می شوند که حاکی از امر و یا نهی قانونگذار می باشند. برخی مثال های قواعد امری قرار ذیل اند:

۱- طبق ماده ۱۵ ق. ا: «دولت مکلف است در مورد حفظ و بهبود جنگلات و محیط زیست تدابیر لازم اتخاذ نماید.». از نص این ماده به خوبی استنباط می گردد که طبق این ماده دولت مکلف است در مورد حفظ

۱۳۰۰. همان، صفر بیگ زاده، ص ۱۶۱.

جنگلات و بهبود محیط زیست تدابیر لازم را اتخاذ نماید.

۲- مطابق مادهٔ ۲۹ ق. ا: «تعذیب انسان ممنوع است. هیچ شخص نمی تواند حتی به مقصد کشف حقایق از شخص دیگر، اگر چه تحت تعقیب، گرفتاری یا توقیف و یا محکوم به جزا باشد، به تعذیب او اقدام کندیا امر بدهد. تعیین جزایی که مخالف کرامت انسانی باشد، ممنوع است.».

قانون امری Mandatory law

برخی حقوقدانان بر این نظر اند که قانون امری، قانون است که متضمن امر و نهی است؛ به این معنی که: قانونگذار در این گونه قوانین انجام دادن برخی اعمال را نهی می کند و یا دستور می دهد که مردم فعلی را انجام دهند.[۱۳۰۱] در نگاه اول به نظر می رسد قانون مالیات بر عایدات که به موجب آن همه اشخاص واجد شرایط باید مالیات بپردازند از مصادیق قوانین امری است، اما اگر اندکی دقت نماییم در می یابیم که هیچ قانونی به طور مطلق امری نیست، زیرا در این گونه قوانین برخی احکام وجود دارد که به اشخاص حق انجام و یا ترک فعل را می دهد.

قانون شکلی Formal/ procedural law

قانون شکلی[۱۳۰۲] عبارت از قانونی است که ناظر بر شکلیات و تنظیم جریان دعوی است مانند: قانون اصول محاکمات مدنی، قانون اصول محاکمات تجارتی، قانون اجراآت جزایی و امثال اینها. تطبیق قوانین شکلی زمان مطرح می شود که قوانین متنی نقض شوند.

قانون ماهوی Substantive law

قوانین ماهوی[۱۳۰۳] که قوانین متنی نیز نامیده می شوند عبارت از قوانینی اند که ماهیت و محتوی قانون را تشکیل می دهند و ایجاد کنندهٔ حق و تکلیف اند.[۱۳۰٤] به عبارت دیگر: قوانینی که ناظر به اسباب و از بین رفتن حق است و یا شرایط اصلی اَعمال و حوادث حقوقی را معین می کند، ماهوی یا «موجد» حق هستند. بنابراین، قوانینی که صحت معاملات و عقود، شرایط صحت وصیت، سهم ورثه ها و ... را تنظیم می نمایند، قوانین ماهوی هستند، مانند: قانون مدنی، اصولنامهٔ تجارت، قانون جزاء و امثال اینها.

قانون ماهوی و شکلی Substantive and procedural law

برخی قوانین به طور مطلق متنی و برخی به طور مطلق شکلی است. اما، برخی قوانین

۱۳۰۱. صفر بیگ زاده (۱۳۸۷). شیوهٔ نگارش قانون، چاپ دوم، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ص ۱۶۱

. 1302 Procedural law.

1303 . Substantive law.

۱۳۰٤. سید جلال الدین مدنی، (۱۳۸۶). مبانی و کلیات علم حقوق، چاپ شانزدهم، انتشارات پایدار، ص ۱۹۰؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۷۹). کلیات حقوق، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۳۵۰ و ۳۵۱.

وجود دارد که هم متنی و هم شکلی است. معمولاً این گونه قوانین حاوی قواعد ماهوی و شکلی است که از یکطرف حق و تکلیف اشخاص را معین نموده است و از طرف دیگر برای پیشبرد دعوی در صورت نقض قواعد متنی احکام معین را پیش بینی نموده است، مانند قانون کار، قانون مالیات بر عایدات، قانون گمرکات و امثال اینها. تقسیم قوانین به ماهوی و شکلی بحث نظری محض نیست. فایدهٔ عملی این تقسیم این است که از قوانین ماهوی حقوق ماهوی، مانند حقوق مدنی، حقوق تجارت، حقوق جزاء و امثال اینها و از قوانین شکلی حقوق شکلی مانند: اصول محاکمات مدنی، اصول محاکمات تجارتی و اصول محاکمات جزایی ناشی می شود.

قایم مقام Successor

قایم مقام در لغت به معنی«جانشین» و «نایب» است.[۱۳۰۵] ق. م اصطلاح «قایم مقام» را تعریف ننموده است. با وجوداین، قایم مقام نه یکی از دو طرف عقد است نه نمایندهٔ آنان. بیگانه ای است که، به دلیل انتقال حقی از سوی یکی از دو طرف به او، جانشین طرف اصلی می شود و عهده دار اجرای مفاد عقد می گردد. پس، حقوقدانان در تعریف قایم مقام به معنای ویژهٔ آن می گویند که: «قایم مقام کسی است که به طور مستقیم یا به وسیلهٔ نمایندهٔ خود در عقد شرکت نداشته، ولی در نتیجهٔ انتقال تمام یا بخشی از دارایی یکی از دو طرف به او جانشین طرف قرارداد و عهده دار بهره مندی از اجرای آن شده است.». از این تعریف به خوبی بر می آید که جانشینی «قایم مقام» به اعتبار انتقال دارایی یا حق خاصی به اوست. پس، احتمال دارد قایم مقام عام: یعنی؛ شامل تمام حقوق و تعهدهای دارایی، باشد یا خاص که ناظر به حق و مال معین است.[۱۳۰۶]

قایم مقام عام General successor

قایم مقام عام که در ق. م خلف عام نامیده شده است شخصی است که جانشین ذمهٔ مالی شخص در مورد تعهدات او می گردد. این قایم مقامی ممکن است در مورد بخشی از ذمهٔ شخص در مورد جمیع اموال او باشد مانند: وارث یا در مورد قسمتی از مجموع ترکه باشد مانند موصی له.[۱۳۰۷]

قایم مقام خاص Special successor

قایم مقام خاص که در ق. م خلف خاص نامیده می شود بر شخصی اطلاق می گردد که

۱۳۰۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۷۸.

۱۳۰۶. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). دوره مقدماتی حقوق مدنی: اعمال حقوقی، چاپ یازدهم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۱۷۴؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲۷۹.

۱۳۰۷. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). دوره مقدماتی حقوق مدنی: اعمال حقوقی، چاپ یازدهم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، صص ۱۷۴ و ۱۷۵؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۲۸۰- ۲۸۴.

جانشین شخص نسبت به عین معین یا حق عینی می گردد. این شی غالباً حقی عینی و در موارد نیز حق شخصی است. بنابراین، مشتری، قایم مقام خاص بایع در مبیع تلقی گردیده و این جانشینی ناظر به مالکیت عین معین است؛ دارندهٔ حق انتفاع نیز قایم مقام خصوصی مالك حق انتفاع تلقی گردیده، و این جانشینی مربوط به حق عینی موجود در عین معین است؛ مُحال له جانشین محیل در موضوع حواله است، و این جانشینی در مورد حق شخصی است؛ مرتهنی که وثیقه دار دَینی است، جانشین صاحبِ آن دَین است که به خاطر آن رهن داده است، و این جانشینی نسبت به حق عینی واقع بر یك حق شخصی است.

از آنچه گفته شد، به این نتیجه می رسیم که: قایم مقام خاص، شخصی است که چیزی را دریافت می کند، خواه آن چیز حق عینی، حق شخصی یا حق عینی واقع بر حقی شخصی باشد. ولی، شخصی که دارای حق شخصی بر ذمهٔ شخصی دیگر است، قایم مقام خاص وی تلقی نگردیده، داین وی شمرده می شود. بنابراین، مستأجر قایم مقام مؤجر نیست، بلکه داین اوست. همچنین، بایعی که بعد از فسخ یا اِبطال عقد، مبیع را از مشتری دوباره گرفته است، قایم مقام خاص مشتری محسوب نمی گردد. زیرا، هر یك از فسخ و اِبطال دارای اثر رجعی است. در نتیجه، بایع مِلکیت آن عین را بر خلاف اقاله از مشتری دریافت نکرده، بلکه چنین پنداشته می شود که اصولاً مِلکیت آن از سوی وی به مشتری منتقل نشده است.[۱۳۰۸]

قباحت Petty crime

قباحت از قبح گرفته شده است که در لغت به معنی زشتی و زشت شدن است.[۱۳۰۹] مادهٔ ۲۹ کُد جزا در تعریف قباحت می گوید: «قباحت جرمی است که برای آن در این قانون صرف جزای نقدی تعیین شده باشد.».

قباله Deed/ title

قباله در لغت به معنی سند است. در اصطلاح حقوقی تعاریف مختلف برای قباله وجود دارد:

۱) سندی که در آن فروش ملک را می نویسند.[۱۳۱۰]

۲) مادهٔ ۳ جزء ۴۲ قانون تنظیم امور زمینداری در تعریف قباله می گوید: «قباله سند مدار اعتبار است که شکل و محتوای آن توسط ادارهٔ اراضی تنظیم می گردد و مطابق احکام این قانون اعطا می گردد.». قبل از انفاذ این قانون در سال ۱۳۹۶ قباله توسط محکمه اعطا می گردید.

قبض Take/ receive

قبض در لغت به معنی گرفتن، اخذ و در اختیار گرفتن است. در اصطلاح فقهی و

۱۳۰۸. همان، ناصر کاتوزیان، جلد (۱)، صص ۳۹۱ و ۳۹۳.

1309. www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۹/ ۳/ ۲۰۱۶).

1310. Ibid, (Last visit: 11/1/2018).

حقوقی بـه اخـذ و در اختیـار گـرفتن موضـوع متعلـق بـه طـرف معاملـه از سـوی شـخص متصرف به نحوی که امکان تصـرف بـرای وی فراهم آید، قبض گویند.[۱۳۱۱]

قُبُل و دُبُر Vagina and anus

قُبـل انـدام تناسـلی پـیش زن و خـلاف دُبـر است.[۱۳۱۲] دُبر اندام تناسلی پس زن و خـلاف قُبُل است که به آن مقعد هم می گویند. قُبل در لغت به معنی شرمگاه زن است. همچنین، قُبل در لغـت بـه معنـی فـرج زن اسـت. قُبُـل در اصـطلاح حقـوقی عبـارت از محـل و موضـع جماع است.[۱۳۱۳]

قرآن Quran

قرآن مصدر است و در لغت به معنی قرائـت اسـت. در اصـطلاح قـرآن عبـارت از سـخن خداوند ﷻ با لفظ عربی فصیح کـه بـر رسـول الله ﷺ نازل شده است و به طریق تواتر به ما رسیده است، و در مصحف مکتوب و ابتـدای آن سوره فاتحه و انتهای آن سوره ناس اسـت و تلاوت آن عبادت است. قرآن بخش بخـش در مـدت بیسـت و سـه سـال در دورۀ رسـالت حضرت مصطفی ﷺ نازل شـد، و بعضـی از نزول آن در مکه و بعضی دیگر در مدینـه بـوده است.[۱۳۱٤]

قبول Acceptance

قبول از ریشۀ قبل گرفته شده که در لغـت بـه معنی پذیرش و پذیرفتن است و شخصـی کـه چیزی را قبول می نماید قابل نامیده می شـود. در فقه و حقوق بـه پـذیرش چیـزی بـا رضـای خاطر و طیبِ نفس قبول می گویند. به عبارت دیگر: قبول عبارت است از کلام یا فعـل یکـی از متعاقدین در پاسخ بـه ایجـابی کـه صـورت گرفته است.[۱۳۱۵]

به نظر مـی رسـد نویسـندگان ق. م تعریـف قبول را از فقه اقتبـاس ننمـوده انـد. مـادۀ ۵۰٦ فقرۀ دوم ق. م در تعریف ایجـاب و قبـول مـی گوید: «ایجاب و قبول عبارت از الفاظی است که در عـرف بـرای اِنشـاءِ عقـد اسـتعمال مـی گردد.». از نص این ماده به خوبی فهمیده مـی شود قبول لفظی است که مطـابق عـرف بـرای انشای عقد استعمال می شـوند. چـون لفـظ و زبانی که مردم بـه آن در افغانسـتان تکلـم مـی نمایند، امکان دارد از یـک ولایـت تـا ولایـت دیگر و از یک محـل تـا محـل دیگـر متفـاوت

۱۳۱۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۰۲.

1312. https://www.vajehyab.com (Last visti: Decmber,17, 2017).

1313. Ibid, (Last visit: 5/1/2018).

۱۳۱٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۴۹-۴۵۵؛ و عبدالکریم زیدان (۱۳۸۵). الوجیز فی اصول الفقه، تهران: انتشارات احسان، صص ۱۶۱- ۱۷۷؛ و داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نعمانی، صص ۱۷۰ - ۱۷۲.

۱۳۱۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۰۷.

باشد، لذا طرفین عقد می توانند به هـر لفـظ و لهجه ای که در عرف آنها معروف است، قبـول را صادر نمایند.

قتل Killing

قتل در لغت به معنی سلب حیات اسـت. در اصطلاح قتل عبارت از کشتن غیرقانونی افـراد است.[۱۳۱۶]

قتل خطا Manslaughter

قتل خطا مرکب از دو کلمـه اسـت: قتـل (ر. ک: قتل) و خطا (ر. ک: خطا). مادهٔ ۵۵۴ کُد جزا در تعریف قتل خطا می گوید: «شخصـی که به اثر خطای ناشی از اهمال، غفلـت، بـی احتیاطی، بی پروایی یا عـدم مراعـات قـانون، مقررات، یا اوامر، دیگری را به قتل برسـاند یـا بدون عمد، سبب قتل گردد، مرتکب قتل خطا شـده مطـابق احکـام ایـن فصـل مجـازات می‌گردد.».

قتل عمد Murder

قتل عمد مرکب از دو کلمـه اسـت: قتـل (ر. ک: قتل) و عمد که در لغت معنی قصد است. مادهٔ ۵۴۶ کُد جزا در تعریـف قتـل عمـد مـی گوید: «قتل عمد عبارت اسـت از بـین بـردن حیـات شـخص زنـده دیگـر بـا داشـتن قصـد قتل.».

قرابت Relationship

قرابت از ریشهٔ «قرب» گرفته شده است که به معنـی خویشـاوندی، نزدیکـی و فامیـل است.[۱۳۱۷] به نظر می رسد در اصطلاح حقـوق مدنی، قرابت عبارت از خویشاوندی میان افراد به دلیل رابطهٔ سببیت، نسبیت و رضاعت است. بنابراین، قرابت سه نوع اسـت: قرابـت نسـبی، قرابت سببی و قرابت رضاعی.

قرابـت مسـتقیم و غیـر مسـتقیم Direct and indirect relationship

قرابت مستقیم عبـارت اسـت از قرابـت بـین اصل و فرع و قرابت غیر مستقیم عبارت اسـت از قرابت بین چند شخص حقیقی ای که دارای اصل مشترک اند. بنابراین، هرگـاه احمـد یـک پسر به نام محمود و یـک دختـر بـه نـام ذاکـره داشـته باشـد، قرابـت بـین احمـد و محمـود مستقیم است. زیرا، محمود فرع احمد است و قرابت بین محمود و ذاکره قرابت غیـر مسـتقیم است. زیرا، احمد و ذاکره فرع احمد اند. روی همین دلیل، مادهٔ ۵۷ ق. م می گوید: «قرابـت مستقیم عبارت از نسبت اصل و فرع می باشـد و قرابت غیـر مسـتقیم نسـبت بـین اشـخاص است، که دارای اصل مشترك بوده بدون اینکـه یکی فرع دیگری باشد.».

قرار Ruling

قرار در لغت به معنی تصمیم قضـایی اسـت که به طور مؤقت و بـی آنکـه دعـوی را ماهیتـاً

۱۳۱۶. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۵۰.

۱۳۱۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۳۹۴.

فیصله دهد، به نفع یکی از طرفین صادر می شود.[۱۳۱۸] مادۀ ۴ جزء ۱۴ قانون تشکیلات و صلاحیت محاکم در تعریف قرار می گوید: «قرار تصمیم قضائی است که قضیه از لحاظ شکل در محکمه مورد رسیدگی قرار داده می شود.».

همچنین، مادۀ ۴ جزء ۱۰ قانون اجراآت جزایی در تعریف قرار می گوید: «قرار: تصمیمی است که مطابق احکام قانون در مرحلۀ تحقیق توسط څارنوالی و در جریان محاکمه از طرف محکمه راجع به تحریك و تعقیب دعوای جزائی یا انصراف از آن یا سایر موارد مربوط اتخاذ می شود.».

قرارداد اداری Administrative contract

۱ - تعریف: قرارداد اداری عمل اداری دو جانبه است که میان اداره و اشخاص حقیقی و حکمی خصوصی به هدف انجام یک عمل یا خدمت مربوط به منافع عمومی طبق قواعد حقوق عامه بسته می شود و دارای اثر حقوقی است.[۱۳۱۹] از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که ارکان قرارداد اداری عبارت اند از:

موجودیت شخص حقوقی عامه: منظور از شخص حکمی عامه دولت است، زیرا در حقوق عامه، دولت شخصیت حکمی عامه تلقی می شود. چون شخصیت حکمی حکومت در نظام اداری متمرکز غیرقابل تجزیه است، بنابراین ادارات مرکزی مانند: وزارت ها، ادارات مستقل، کمیسیون های مستقل و غیرمستقل و ادارات غیرمرکزی مانند: ولایت و ولسوالی شخص حقوقی عامه اند. نمایندگان این اشخاص (= اشخاص حقیقی) که ارادۀ این اشخاص را تمثیل می نمایند، قرارداد اداری را به نمایندگی از اداره با شخص حقوق خصوصی اعم از حقیقی و حکمی منعقد می نمایند.

- ارایۀ خدمات عمومی: هدف از قرارداد اداری مداخلۀ دولت در امور اجتماع و مردم و ارایۀ خدمات عمومی برای مردم است. بنابراین، موضوع قرارداد اداری ارایۀ خدمات به مردم است، مانند: خدمات مربوط به راه سازی، حمل نقل عمومی، تأمین آب، برق و امثال اینها.

- پیروی قرارداد اداری از احکام خاص حقوق عامه: برای تأمین هدف عمومی لازم است قرارداد اداری از احکام خاص پیروی نماید تا آن را از قرارداد های کار، مدنی و تجارتی متمایز نماید. این احکام مربوط به قواعد اقتداری و ترجیحی و حمایتی می شود. این احکام مربوط به منافع عمومی، حاکمیت دولت و نظم جامعه است. این احکام جنبۀ آمره دارند مانند: احکام مربوط به فسخ قرارداد به طور یکجانبه از طرف دولت، حق تعلیق یکجانبۀ قرارداد توسط اداره و حق گسترش اثر

۱۳۱۸. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۵۱۷.

۱۳۱۹ . ولی الله انصاری (۱۳۹۰). کلیات حقوق قراردادهای اداری، چاپ پنجم، تهران: نشر حقوقدان، ص 60؛ و منوچهر طباطبایی مؤتمنی (۱۳۸۷). حقوق اداری، چاپ پانزدهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، صص 312 و 313.

قرارداد نسبت بـه غیرمتعاقـدین. البتـه، قواعـد ترجیحی در کشـور هـای پیـرو حقـوق رومـن ژرمنیک مانند فرانسه، مصر، ایران، افغانستان و ... وجود دارد. در کشـور هـای پیـرو کـامن لا ماننـد: انگلسـتان و امریکـا قواعـد ترجیحـی وجود ندارد و قـرارداد هـای اداری تـابع نظـام حقوق مدنی است.

- رسیدگی بـه اخـتلاف ناشـی از قـرارداد اداری توسط محاکم اداری: در نظام حقوقی رومن ژرمنیک رسـیدگی بـه دعـاوی ناشـی از تفسیر و اجرای قواعد مربوط بـه قـرارداد هـای اداری در صـلاحیت محـاکم اداری اسـت. بنـابراین، محـاکم مـدنی، تجـارتی و جزایـی صلاحیت رسیدگی قرارداد اداری را نـدارد. در نظام حقوقی جمهور اسلامی ایران رسیدگی به گونه دعاوی در صلاحیت دیوان عدالت اداری، در فرانسه شـورای دولـت[۱۳۲۰] و در افغانسـتان محاکم حقوق عامه است.

۲- انعقـاد: انعقـاد قـرارداد هـای اداری برخلاف قرارداد های مـدنی و تجـارتی، تـابع اصل تشریفاتی بودن اعمـال عمـومی اسـت و باید به تأیید مقام باصلاحیت برسد. بنـابراین، قرارداد های اداری باید مطـابق قـوانین (قـانون تدارکات، قانون کار، قانون معادن) منعقد شود و مقامات ذیصلاح بایـد آن را منظـور نماینـد. قـرارداد هـای اداری در نظـام حقـوق اداری افغانستان بر حسب مورد، امکان دارد از طریق مزایده، مناقصه و گفتگوی آزاد بسته شوند:

- مناقصه: مناقصه ترتیبـی اسـت کـه در آن ادارۀ دولتی تهیه یا تحصیل یـا خریـد کـالا یـا خدمت مورد نیـاز را بـه رقابـت مـی گـذارد و اشخاص حقیقی و حکمی که کمترین قیمت و مناسب ترین شرایط را پیشنهاد نمایند، قـرارداد اداری را می بندد.

- مزایده: مزایده، ترتیبی است که در آن ادارۀ دولتی فروش کـالا را از طریـق درج اعـلان در رسانه ها اعـم از چـاپی و غیرچـاپی رسـمی و غیررسـمی بـه رقابـت عمـومی مـی گـذارد و قرارداد اداری را با شخص حقیقی و یا حقـوقی که بیشترین قیمت را پیشنهاد نماید، می بندد.

- گفتگـوی آزاد: روش گفتگـو و توافـق مستقیم مانند روش متداول گفتگـو در حقـوق خصوصی است کـه بـه موجـب آن طـرفین بـا آزادی کامل می توانند قرارداد را منعقد نماینـد. این روش که روش شفاهی هم نامیده می شود در قرارداد های که بهـای مبیعـه انـدک باشـد، متداول است.[۱۳۲۱]

۳- شرایط صحت: شرایط صحت قـرارداد های اداری مربوط به طرفین و موضوع قـرارداد اداری می شود:

- شرایط طرفین: به طـور معمـول، قـرارداد هـای اداری توسـط اشـخاص حقیقـی بـه نمایندگی از اداره با اشخاص حقیقی و حکمی خصوصی بسته می شود. طرفین قرارداد اداری

۱۳۲۰ . ولی الله انصاری (۱۳۹۰). کلیات حقوق قراردادهای اداری، چاپ پنجم، تهران: نشر حقوقدان، صص ۳۱، ۳۴، ۵۴، ۵۷، ۶۰ و ۶۳.

۱۳۲۱ . همان، ولی الله انصاری، صص ۱۳۰- ۱۳۵.

لازم است دارای اهلیت کامل حقوقی باشند. همچنین، لازم است طرفی که به نمایندگی از ادارۀ دولتی قرارداد اداری را بسته می نماید، دارای صلاحیت باشد. همچنین، شرط است اراده های طرفین عاری از عیوب اراده مانند: اشتباه، تدلیس و اکراه باشد.

- **شرایط شکل:** جهت صحت قرارداد های اداری شرط است که مأمور دولت شرایطی را که در قوانین و مقررات برای بستن قرارداد های اداری پیش بینی شده است، رعایت نماید. همچنین، شرط است که مقام صلاحیتدار اداری (= رئیس، وزیر، شورای وزیران) قرارداد اداری را منظور نماید. همچنین، شرط است که قرارداد های اداری - برخلاف قرارداد های مدنی- به طور کتبی منعقد شوند.

- **شرایط موضوع:** برای صحت قرارداد های اداری شرط است که موضوع قرارداد اداری خلاف قوانین نباشد: مانند: قراردادهای که در آن منفعت شخص قرارداد کننده به نمایندگی از دولت مضمر باشد. همچنین، شرط است که موضوع قرارداد های اداری خلاف نظام عامه، منافع عمومی و اخلاق عامه نباشد، مانند: قرارداد های مربوط به فحشاء، خرید و فروش مواد مخدر، اخذ رشوه توسط مأمور دولت و امثال اینها. ضمانت اجرای شرایط قرارداد های اداری، باطل و قابل اِبطال بودن قرارداد ها است؛ به این توضیح که: در صورتی که قرارداد اداری بسته شود و فاقد شرایط فوق باشد، چنین قراردادی توسط مقامات اداری قابل ابطال است.

۴- آثار: قرارداد های اداری نیز مانند سایر قرارداد ها موجب ایجاد اثر حقوقی نسبت به طرفین می گردد. این اثر نظر به نوع قرارداد متفاوت است. به طور کلی، می توان گفت که: طرف قرارداد دولتی باید تعهد خویش را که در قرارداد پیش بینی شده است، ایفاء نماید. به حیث مثال، اگر طرف قرارداد دولتی، مقاطعه کار (= پیمانکار/ مقاول) باشد، موضوع قرارداد را باید انجام دهد، یا موضوع قرارداد را به ادارۀ دولتی انتقال دهد و تسلیم نماید. ادارۀ دولتی نیز باید قیمت و یا اجورۀ اجرای عمل را به مقاطعه کار بدهد.

۵- انتها: قرارداد اداری از دو طریف منتهی می شود: انتهای عادی و پایان غیرعادی:

- انتهای عادی: عقود اداری در موارد ذیل به طور عادی منتهی می شوند:

انجام تعهد: تعهد اداری معمولاً در اثر انجام تعهد توسط متعهد منتهی می شود، مانند: تسلیم مال و انجام تعهد توسط متعهد به ادارۀ دولتی.

انقضای موعد: در قراردادهای اداری نیز تعهد اداری با انقضای موعد منتهی می شود، مانند ختم موعد کرایۀ تعمیر توسط دولت.

- پایان غیرعادی: قراردادهای اداری در حالت ذیل امکان دارد از طریق تفاسخ، انفساخ و فسخ به دلیل تخلف یکی از طرفین و مقتضیات اداری خاتمه یابد. تفاسخ (اقاله) عبارت از توافق طرفین قرارداد اداره است مبنی بر پایان دادن قرارداد اداری. انفساخ انتهای قهری قرارداد اداری است و ضرورت به قصد

انشای هیچ یک از طرفین ندارد، مانند: انتهای قرارداد اداری در اثر قوۀ قهریه (فورس ماژور) مانند: سیل، زلزله، طوفان و امثال اینها. فوت طرف قرارداد اداره مگر اینکه شخصیت طرف قرارداد اداری مهم بوده باشد. فوت ممثل شخصیت حکمی موجب انتهای قرارداد اداری نمی شود.[۱۳۲۲]

٦- برخی مصادیق: پرسش این است که چه اعمالی را می توان از طریق قرارداد انجام داد؟ در پاسخ به این پرسش باید گفت که اعمال حاکمیتی را نمی توان از طریق قرارداد اداری انجام داد. به عبارت دیگر: اعمال حاکمیتی قابل واگذاری به شخص حقوق خصوصی نیست. اما، اعمال تصدی گری را می توان از طریق قرارداد واگذار به شخص حقوق خصوصی نمود. برخی مصادیق قرارداد اداری در عمل در نظام حقوق اداری افغانستان عبارت اند از:

- **مقاوله:** مقاوله که به نام های مقاطعه کاری و پیمانکاری نیز نامیده می شود عبارت از قراردادی است که به موجب آن ادارۀ دولتی فروش کالا یا انجام عمل معین را در برابر اجرت معین با شرایط معین در مدت معین به شخص یا اشخاص معین به نام مقاطعه کار واگذار می نماید. معمولاً واگذار کننده دستگاه دولتی است که آن را «صاحب مقاطعه» و طرف مقابل را «پیمانکار، مقاطعه کار، مقاول و یا قراردادی» می گویند. برخی نویسندگان، این نوع قرارداد اداری را، قراردادی مرکب از عقد بیع و اجاره می دانند. مقاطعه کاری به انواع ذیل تقسیم می شود:

مقاطعۀ ساختمانی: مانند قرارداد های راه سازی، پل سازی، سد سازی، شهرسازی، کارخانه سازی میان دستگاه دولتی و مقاطعه کار.

مقاطعه ملزومات: مانند لوازم و وسایلی که برای وظایف یک ادارۀ دولتی لازم است، از قبیل: قرارداد تهیه کتاب، لباس برای کارکنان و ابزار کار.

- **مقاطعه حمل و نقل:** مانند مقاطعه حمل نقل هوایی و زمینی کارمندان یک اداره.

مقاطعۀ انتشارات: مانند طبع و نشر کتاب، مجله، روزنامه، ماهنامه و امثال اینها توسط مطبعه برای ادارۀ دولتی.

مقاطعۀ دوخت لباس: مانند دوختن لباس برای اردو و پولیس ملی.

- **قرارداد قرضۀ عمومی:** قراردادی است که میان بانک دولتی و اشخاص حقوق خصوصی منعقد می شود و به موجب آن شخص متعهد می شود که در موعد متفق علیه آن را دوباره به بانک دولتی پرداخت نماید. همچنین است استقراض دولت از بانک خصوصی.

- **قرارداد امتیاز امر عمومی:** عبارت از واگذاری امر یا بهره برداری از یک امر عام المنفعه به طور انحصاری به شخص یا اشخاص معین در مدت معین با سرمایه امتیاز گیرنده با حق تولید، عرضه و برداشت مزد بها و کالا توسط امتیاز گیرنده و پرداخت سهم

۱۳۲۲. همان، ولی الله انصاری، صص ۲۴۰- ۲۴۸.

ادارۀ دولتی امتیـاز دهنـده. امتیـاز امکـان دارد طولانی و یا برای مدت محدود باشد. امتیاز به موجب قانون توسـط امتیـاز دهنـده بـه امتیـاز گیرنده اعطا می گـردد، ماننـد: امتیـاز نفـت و گاز، معدن، توزیع برق، آب و امثال اینها.

- قـرارداد بـالمقطع: عبـارت از قـراردادی است که میان ادارۀ دولتی و کارکن برای مـدت معین غرض اجرای کار معین مطابق قانون کار افغانستان بسته می شود.

- قـرارداد نماینـدگی خـدمات عمـومی: قـرارداد نماینـدگی خـدمات عمـومی عبـارت است از قراردادی که به موجب آن ادارۀ دولتـی بـا شـخص خصوصـی حقـوق خصوصـی قراردادی را منعقد می نماید تـا بـه موجـب آن شخص خصوصی حقوق خصوصی یـک امـر مربوط به خدمات عامه را انجام دهد. [۱۳۲۳]

- استملاک: استملاک از ریشۀ «ملک» بـه معنای مالـک شـدن، داراء شـدن، اختصـاص اموال به خویش، به ملکیـت خـود در آوردن و خواهـان مالـک شـدن و تصـرف اسـت. در اصطلاح فقهی و حقوقی استملاک عبـارت از طلب ملک در مقابل عوض عادلانـه از مالـک آن جبراً جهت ضرورت و مصلحت عامه مانند توسـعه سـرک، مسـجد و امثـال اینهـا مـی باشد. [۱۳۲٤] دولـت از طریـق اسـتملاک کـه در واقع بیع جبری است، ملکیت، متملـک را بـه منظور تأمین منافع عامه تملک می نماید.

- فروش زمـین توسـط دولـت بـه اتبـاع: فروش زمین توسط دولت بـه اتبـاع عبـارت از عقدی است کـه ادارۀ دولتـی (شـهرداری هـا/ والی ها) زمین دولتـی را بـه اتبـاع بـه منظـور ساختن مسکن، تجارت خانه و امثال اینهـا بـه فروش می رساند.

- قرارداد های الحـاقی: پـیش از هـر عقـد مرسوم است که دو طرف آزادانه در بارۀ حقـوق و تعهدات خود به گفتگو می پردازند و پـس از رسیدن به توافق، آن را با ایجـاب و قبـول واقـع می سازند. ولی، در برخی عقود گفتگو در بارۀ شرایط عقود به کلی از یک طـرف سـلب مـی شود و طرف دیگر از پیش تمام شـرایط و آثار آن را معین می نماید. کسـی کـه مایـل بـه انعقاد عقد است، یا باید از آن منصرف شود یا تمام شرایط و آثـار آن را بپـذیرد. از همـین رو، ایـن دسـته از عقـود را عقـود «الحـاقی» یـا «انضـمامی» و در ق. م «عقـود اذعـان» مـی گویند. در حقوق کنونی، عقـود الحـاقی مثـال های فراوانی دارد بـه ویـژه در ایـن اواخـر کـه دولت غالب خـدمات عمـومی را در انحصـار خود گرفته است. تعداد این عقود رو به افـزون است. امروزه بیشتر عقود اشخاص با نهاد های عامه به این صورت در آمده است، مانند: عقود

۱۳۲۳. همان، ولی الله انصاری، صص ۶۴- ۶۹.

۱۳۲٤ . وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۷۰؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۶۶؛ و محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۱)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، کلمۀ شمارۀ ۱۳۱۷.

مربوط به استفاده از برق، آب، تیلفون، راه آهن و امثال اینها.[۱۳۲۵]

قرارداد کار Labour contract

مادۀ ۱۴ فقرۀ اول قانون کار در تعریف قرارداد کار می گوید: «(۱) قراردادکار عبارت از توافق کتبی که بین کارگران و اداره یا کارفرمایان به طور انفرادی یا دسته جمعی مطابق به احکام قانون عقد می گردد». نکاتی که در این ماده ایجاب تحلیل و نقد را می نماید قرار ذیل اند:

۱) توافق کتبی: طبق مادۀ ۱۴ فقرۀ اول قرارداد کار «توافق کتبی است». بنابراین، توافق های غیرکتبی مشمول این تعریف نمی شود. به عبارت دیگر: توافق غیرکتبی قرارداد کار نیست. قید کتبی بودن در این ماده دلایل متعدد دارد: اولین و مهم ترین دلیل فراهم نمودن زمینۀ اثبات حقوق و تکالیف کارگر و کارفرما است در صورت بروز منازعه. دومین دلیل عدم فراموش شدن حقوق و تکالیف طرفین است. زیرا، در صورتی که قرارداد کار شفاهی باشد، ممکن است تعهداتی را که طرفین نسبت به همدیگر دارند، فراموش نمایند. با در نظرداشت این دلایل، ق. ک کارفرما و اداره را مکلف ساخته است تا قرارداد کار را در سه نقل ترتیب دهد. مادۀ ۱۶ فقرۀ اول ق. ک در این مورد اشعار می دارد که: «(۱) قراردادکار و کار آموزی در سه نقل ترتیب و بعد از توافق و امضای طرفین یک نقل به کارکن، دومی به وزارت کار و امور اجتماعی، شهداء و معلولین و سومی آن در ادارۀ استخدام کننده محفوظ می گردد».

۲) کارگر: طبق مادۀ ۳ فقرۀ چهارم ق. ک:«کارگر کارکنی است که براساس قرارداد معین در اداره استخدام می شود.».

۳) اداره: وفق مادۀ ۳ فقرۀ ۱ ق. ک :«اداراه عبارت وزارت ها، ادارات دولتی و غیردولتی، کمیسون های مستقل، تصدی ها، تشبثات خصوصی و مختلط و مؤسسات خارجی مقیم جمهوری اسلامی افغانستان که کارکن در آن مصروف کار تولیدی یا خدماتی می باشد».

۴) کارفرما: طبق مادۀ ۳ فقرۀ ۷ ق. ک: «کارفرما: شخص حقیقی یا حکمی است که کارکن به موافقه یا منظوری وی به کار استخدام و مزد، معاش و سایر حقوق مربوط به کارکن توسط یا به منظوری او اجراء و پرداخته می شود.».

ارکان قرارداد کار عبارت اند از: کارگر، اداره یا کارفرما، صیغه که همان ایجاب و قبول است، موضوع قرارداد کار که عبارت است از آنچه که کارگر مکلف به انجام دادن آن است که برحسب کار فرق می نماید، مزد و تبعیت است.

قرض Loan

قرض به معنی بریدن، قطع کردن وام دادن و پاداش دادن است. به شخصی که به دیگری قرض می دهد مقرض، به شخصی که از دیگری قرض می گیرد مقترض و به نفس مالی

۱۳۲۵. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۱)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۱۰۲-۱۰۸.

که به مقترض توسط مقرض داده می شود، قرض می گویند. در اصطلاح فقهی تعاریف متعددی برای قرض ارایه گردیده است: فقهای حنفیه در تعریف قرض گفته اند: قرض عبارت از عقد مخصوصی است که به موجب آن مال مثلی به قصد باز پس گرفتن به دیگری داده می شود. به عبارت دیگر: قرض عبارت از اِعطای مال مثلی به غیر به قصد بازپس گرفتن آن است. بقیهٔ فقهاء در تعریف قرض گفته اند: قرض عبارت از اِعطای مال است توسط شخص به دیگری که بر ذمه ثابت شود.[۱۳۲۶] اما، مادهٔ ۱۲۸۸ ق. م در تعریف قرض می گوید: «قرض، عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین ملکیت پول نقد یا عین معلوم را از اعیان مثلی به طرف دیگر انتقال دهد که طرف دیگر مثل آن را در نوع، مقدار و وصف بعد از انتهای موعد معین به قرض دهنده رد نماید.».

طبق تعریف اول و دوم، قرض عقدی است که به موجب آن قرض دهنده مال مثلی را به قرض گیرنده می دهد به این شرط که مثل آن را قرض گیرنده در موعد مقرر به قرض دهنده بدهد. طبق این تعریف، محل قرض، مال مثلی است و مال مثلی مالی است که مثل و مانند آن در بازار پیدا شود. به نظر می رسد، قید مال مثلی در این تعریف از این جهت است که در صورتی که مال مثلی به علت استعمال توسط قرض گیرنده هلاک شود، قرض گیرنده بتواند مثل آن را در موعد مقرر به قرض دهنده باز گرداند. این تعریف غیرجامع به نظر می رسد، زیرا امروزه برخلاف گذشته، محل عقد قرض معمولاً و غالباً پول است نه مال مثلی. طبق تعریف دوم که جامع به نظر می رسد، محل عقد قرض امکان دارد پول و یا مال مثلی باشد که قرض دهنده ملکیت آن را به قرض گیرنده منتقل می کند و قرض گیرنده مکلف است مثل آن را از نظر نوع، مقدار و وصف بعد از انتهای مدت عقد قرض، به قرض دهنده بازگرداند.

قرعه Lot

قرعه از ریشهٔ «قرع» گرفته شده است که در لغت به معین نصیب، سهم و فال زدن است.[۱۳۲۷] همچنین، قرعه در لغت به معنی پشک است. به نظر می رسد قرعه عبارت است از تکه کاغذ یا هر چیز دیگری که دارای شماره یا نشانه باشد که به وسیلهٔ انتخاب تصادفی آن، سهم و نصیب کسی معین شود.[۱۳۲۸]

۱۳۲۶. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۷۸۵ و ۳۷۸۶؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۱۱؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۲۶۹؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۵۱۹ و ۱۵۲۰.

۱۳۲۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۵۲۶.

1328. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8 2016).

قُرء Purity and period

قرء به ضم قاف و سکون راء به معنای مطلق وقت طهر و حیض است که جمع آن اقراء و قروء است. روی همین دلیل فقهاء در بارهٔ اینکه قرء حیض است و یا طهر اختلاف نظر دارند: فقهای حنفیه و حنابله بر این نظر اند که قرء حیض است. زیرا، حیض معرِّف برائت رحم است و مقصود عدت نیز در واقع استبراء رحم است و تنها حیض است که بر برائت رحم دلالت می کند. برعکس، فقهای مالکیه و شافعیه می گویند: منظور از قرء طهر است.[۱۳۲۹]

در مورد اینکه قرء سه حیض است، ق. م از نظر احناف و حنابله پیروی نموده و مادهٔ ۲۰۱ فقرهٔ اول آن با اقتباس از نظر احناف و حنابله در این باره حُکم می نماید که: «عدّت در طلاق و تمام انواع فسخ بعد از نکاح صحیح برای زن مدخول بهای حقیقی یا حُکمی که حامله نبوده و حایضه گردد، سه حیض کامل می باشد.».

قرینه Sign/ indication

قرینه در لغت به معنی علامتی است که دلالت بر شی مطلوب می نماید[۱۳۳۰] که جمع آن قراین است. همچنین، قرینه در لغت به معنی اماره و نشانه است.[۱۳۳۱] در اصطلاح تعاریف متعدد برای قرینه وجود دارد:

۱) قرینه عبارت از استنتاج قانون و یا قاضی است که واقعه مجهولی را از یک واقعهٔ معلوم به دست می آورد (مادهٔ ۱۳۴۹ قانون مدنی فرانسه).[۱۳۳۲]

۲) جرجانی در تعریف اماره می گوید: اماره یا قرینه عبارت از دلایلی است که با علم به آنها ظن به وجود مدلول حاصل می شود، مانند ابر که دلالت بر بارش باران می کند. اما، دلالت آن ظنی است و این امکان وجود دارد که باران نبارد.[۱۳۳۳]

۳) مادهٔ ۱۳۲۱ قانون مدنی ایران در تعریف قرینه می گوید: «اماره عبارت است از اوضاع و احوالی که به حکم قانون یا در نظر قاضی دلیل بر امری شناخته می شود.».

۴) دکتر امامی در تعریف اماره می نویسد «از بیان مادهٔ ۱۳۲۱ قانون مدنی معلوم می شود که اماره عبارت است از امر معلومی در

۱۳۲۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۱۷۲؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۰۷؛ و محمد محی الدین عبد الحمید (۲۰۰۷). الاحوال الشخصیة فی شریعة الاسلامیة، لبنان: دارالعلوم العلمیه للنشر، ص ۳۵۱.

۱۳۳۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۱۲۷.

1331. http://simayeadalat.blogfa.com/post/18 (last visit: 9/3/2016).

۱۳۳۲. محمد عالم ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه،صص ۱۰۲ و ۱۰۳.

۱۳۳۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۴۳۷.

خارج که به وسیله آن امر مجهولی ثابت می شود، آن امر معلوم اوضاع و احوال خاصی است در خارج که قاضی را راهنمایی به امری می نماید که وجود آن مورد ادعاست که بدون راهنمایی اوضاع و احوال، آن امر مجهول می باشد. بدین جهت، در هر موردی که آن اوضاع و احوال یافت گردید حکم به وجود آن امر مجهول می شود.».

۵) دکتر ابوالحسن محمدی در تعریف اماره می نویسد: اماره چیزی است که مثبت موضوعی از موضوعات احکام تکلیفی باشد و به لحاظ کشف واقعیت حجت شناخته شده باشد، مانند: اماره ید و تصرف که مثبت مالکیت متصرف و ذولید است و مانند اماره فراش که مثبت نسب و مبتنی بر غلبه است.».[۱۳۳٤]

قرینهٔ قانونی Statutory indication

طبق مادهٔ ۱۰۳۱ ق. م: «(۱) قرینهٔ قانونی که به مصلحت شخص موجود شود وی را از سایر طرق اثبات بی نیاز می سازد، مگر تا زمانی که نص قانون به خلاف آن موجود نشود؛ و (۲) نقض قرینهٔ قانونی به دلیل عکس آن جواز دارد.». از نص این ماده چهار حکم قابل استنباط است:

۱- قانونگذار در نص این ماده قرینهٔ قانونی را تعریف نمی نماید، بلکه حکم می نماید که هرگاه قرینه قانونی که به نفع و مصلحت یک شخص در قانون موجود گردد، وی را از سایر وسایل اثبات تعهد بی نیاز می سازد. بنابراین، کسی که در جریان دعوا اماره قانونی به نفع او است، از ابراز دلیل دیگری بی نیاز است و اگر طرف مقابل منکر وجود اماره باشد، مدعی داشتن اماره باید وجود آن را ثابت کند. محکمه باید اماره اثبات شده را مبنای حکم خود قرار دهد.

۲- قرینه قانونی به تنهایی برای اثبات دعوی کافی است. اما، بند دوم این ماده که می گوید: «مگر تا زمانی که نص قانون به خلاف آن موجود نشود» مبهم به نظر می رسد، زیرا توجیه پذیر به نظر نمی رسد که قانونگذار در نص یک ماده امری را به عنوان قرینه پیش بینی نماید و در نص مادهٔ دیگر به خلاف آن حکم نماید.

۳- برخی از حقوقدانان در تعریف قرینهٔ قانونی می گویند: قرینهٔ قانونی عبارت از قرینه ای است که قانون آن را به نفع شخصی پیش بینی کرده است.[۱۳۳۵] از این تعریف به خوبی بر می آید که قرینهٔ قانونی دارای یک رکن و آن عبارت از نص قانون است.[۱۳۳٦] همچنین، از این تعریف به خوبی بر می آید که اماره قانونی

1334. http://simayeadalat.blogfa.com/post/18 (last visit: 9/3/2016).

۱۳۳۵. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۳۲۹؛ و محمد عالم ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه،ص ۱۰۶.

۱۳۳٦. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۳)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۶۰۰.

باید در قانون پیش بینی شود و قاضی نمی‌تواند با قیاس بر تعداد اماره قانونی اضافه نماید. بنابراین، موارد اماره قانونی محدود به قانون است.[۱۳۳۷]

۴- قانونگذار مدنی در نص مادهٔ ۱۰۳۱ ق. م مثال هایی قراین قانونی را پیش بینی نکرده است،[۱۳۳۸] اما می توان در سایر مواد ق. م برخی مثال های قراین قانونی را پیدا کرد. به عنوان مثال، مادهٔ ۱۳۷۴ ق. می گوید: «پرداخت یک قسط اجرت، قرینه تادیه سایر اقساط قبلی تلقی می شود، تا آنکه دلیلی به خلاف آن ظاهر شود.». طبق نص این ماده پرداخت یک قسط اجرت، قرینه ای است مبنی بر این که مدیون سایر اقساط را پرداخته است. این اصل است. استثنای این اصل این است که داین ثابت نماید مدیون سایر اقساط را نپرداخته است. همچنین، مادهٔ ۲۱۷۱ ق. م حکم می نماید: «هرگاه در وصیت تصریح شده باشد یا از قرینه چنین معلوم شود که معاش سال به سال پرداخته می شود مازاد سالانه به ورثهٔ وصیت کننده تادیه می شود.». همچنین، مادهٔ ۲۲۸۳ ق. م حکم می نماید: «هرگاه ذو الیدی شخص در طول مدت محدودی در سابق ثابت بوده و در حال نیز ثابت باشد، این وضع برای ابقاء و قیام ذو الید در طول مدت بین دو زمان مذکور قرینه شمرده می شود، مگر اینکه دلیل به خلاف آن موجود شود.».

به نظر می رسد به همین دلیل قانونگذار مدنی در فقرهٔ (۲) مادهٔ ۱۰۳۱ ق. م می گوید: «نقض قرینهٔ قانونی به دلیل عکس آن جواز دارد.». به حیث مثال، قانون کسی را که متصرف مالی است، مالک آن می‌شناسد. زیرا تصرف یا ملازمه با مالکیت متصرف دارد و یا از آثار مالکیت او می‌باشد. بنابراین تصرف اماره است که دلالت بر مالک بودن شخص می نماید. طرف مقابل او باید ثابت کند که متصرف غاصب است. در نتیجه متصرف برای اثبات مالکیت خود نیاز به دلیل دیگر ندارد. در تمام دعاوی مربوط به اموال، چه اموال منقول وچه اموال غیر منقول، مدعیان باید در برابر ذوالید حقانیت خود را ثابت کنند. به عبارت دیگر در دعاوی مالکیت همیشه متصرف سمت منکر و مدعی علیه را دارد و بار اثبات بر دوش کسی است که می‌خواهد خلاف اماره قانونی تصرف را ثابت کند.[۱۳۳۹]

قرینهٔ قضایی Judicial indication

قرینهٔ قضایی عبارت از قرینه ای است که تعیین آن به ارزیابی قاضی واگذار شده است تا

1337.http://edalat-va-ghezavat.blogfa.com/cat-149.aspx (Last visit: 9/ 3/ 2016).

۱۳۳۸. در قانون مدنی ایران، قانونگذار مدنی ایران برخی موادی را که قراین قانونی در آنها پیش بینی شده است، پیش بینی نموده است. در ماده ۱۳۳۲ قانون مدنی ایران در مورد امارات قانونی بیان شده است که: «امارات قانونی اماراتی است که قانون آن را دلیل بر امری قرار داده، مثل امارات مذکوره در این قانون، از قبیل مواد ۳۵، ۱۰۹ ، ۱۱۰، ۱۱۵۸ و ۱۱۵۹ و غیر آنها و سایر امارات مصرحه در قوانین دیگر.».

1339. http://edalat-va-ghezavat.blogfa.com/cat-149.aspx (Last visit: 9/ 3/ 2016).

از اوضـاع و احـوال و ظـروف قضـیه آن را بـه دست آورد.[۱۳٤۰]

قرینهٔ قاطعه Conclusive indication

قرینهٔ قاطعه طبق فقه یکی از اسباب حکـم را تشکیل می دهد. مادهٔ ۱۷٤۰ مجلـة الاحکـام در این مورد حکم می نماید که: «قرینهٔ قطعـی یکی از اسـباب صـدور حُکـم اسـت.». مـادهٔ ۱۷٤۱ مجلة الاحکام در تعریف قرینـهٔ قاطعـه می گوید: «قرینـهٔ قاطعـه عبـارت از امـاره ای است که به حد یقین برسد. به عنوان مثال، اگر کسی در دست داشتن کاردی خونین، هراسـان و ترسان از خانه ای خالی از سکنه بیرون آید و در همان دم به آن خانـه برونـد و کسـی را سـر بریده در آنجا بیابند، تردیدی باقی نمی ماند که قاتل این شخص، همان است که دیده اند و در این مورد به احتمالات صـرف، از قبیـل اینکـه مقتـول خودکشـی کـرده اسـت، التفـات نمـی شود.». فقهـای حنفیـه، حکـم بـه قرینـه را در موارد بسیار دیگر نیز بیان کرده اند، مـثلاً: اگـر دو نفر در مورد کشتی ای که بار آن آرد اسـت، باهم منازعه کنند و یکی از آنها تاجر و دیگری کشتی بان باشد، و هـیچ کـدام شـاهد نداشـته باشند، در این صورت به مالکیت تاجر بر آرد و مالکیت کشتی بان بر کشتی حُکـم مـی شـود. زیرا، این قبیل قراین، به نظر و سـنجش قاضـی بسـتگی دارد و نیـز اوضـاع و احـوال و عـرف جامعه در آنها مؤثر است و روی همین دلیـل، این قبیل قراین «قراین عرفی» نامیده شده اند و امروزه، در امـور جزایـی کـاملاً معتبـر بـوده، اسـتفاده از آنهـا کـاملاً در اختیـار قاضـی و وجدان اوسـت.[۱۳٤۱] ق. ا. م. م نیـز در تعریـف قرینهٔ قاطعه از فقه پیـروی نمـوده اسـت. مـادهٔ ۳۳۸ فقــرهٔ اول ق. ا. م. م در تعریــف قرینــهٔ قاطعه می گوید: «(۱) قرینه قاطعه آن است که به دلالت آن وجود یك امر مجهول معلوم مـی گردد این دلالت قرینه را به حد یقـین رسـانیده از ظـاهر آن در اصـل موضـوع متنـازع فیهـا اسـتفاده بـه عمـل مـی آیـد.». فقـرهٔ دوم مـادهٔ مذکور در مورد قرینهٔ قاطعه چنـین مثـال مـی آورد که: «هر گاه شخصی تصر فـات مالکانـه شخص دیگری را مدتی مشاهده نماید و راجع به مالك بودن خود باوجود نبودن اعذار قانونی مانند صغارت، جنون و امثال آن دعـوی نکنـد بعداً اگر دعوی نمایـد دعـوی ملکیـت وی بـه دلالت قرینه قاطعه منتفی است.».

قرینــهٔ مســتنبطه Inferred/circumstantial indication

مـادهٔ ۳۳۹ فقـرهٔ اول ق. ا. م. م در تعریـف قرینهٔ مستنبطه می گوید: «(۱) قرینـه مسـتنبطه قرینه ای است که محکمه از حالات مربوط به دعوی و جریان محاکمه آن را استنباط و بعد به

۱۳٤۰. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص۳۲۹ و ۳۳۰.

۱۳٤۱. صبحی رجب محمسانی (۱۳۸۶). فلسفهٔ قانونگذاری در اسلام، مترجم: اسمعیل گلستانی، چاپ اول، انتشارات آثار اندیشه، صص ۳۱۰ و ۳۱۱؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۴۹۷ و ۴۹۸؛ و وهبة الزحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۸، ص ۶۱۲۸.

حیث دلیل در حکم خود به آن اتکاء می نماید.».

قذف Accusation

قذف در لغت به معنی به تهمت و افترا بستن، پرتاب کردن و دور انداختن است.[۱۳۴۲] فاعل قذف، قاذف و به مفعول آن مقذوف می گویند. مادۀ ٦٧٣ کُد جزا در تعریف قذف می گوید: «قذف عبارت است از نسبت دادن ارتکاب فعل زنا یا نفی نسب به شخص توسط یکی از وسایل علنی به نحوی که اگر صدق می داشت شخصی که تهمت به او نسبت داده شده به جزا محکوم می گردید یا به نزد مردم تحقیر می شد.».

قسط Installment

قسط در لغت به معنی حصه، سهم، قسمت و بخش است[۱۳۴۳] که جمع آن اقساط است. در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد قسط عبارت از قسمتی از دین یا پول است که در فاصله های مساوی با کمیت های مساوی توسط مدیون به داین پرداخت می شود.

قسم قاطع Conclusive oath

قسم قاطع عبارت از سوگندی است که مدعی می تواند در صورت انکار مدعی علیه و نداشتن سایر وسیلۀ اثبات دعوی از مدعی علیه بخواهد تا سوگند یاد نماید که مدعی علیه حق مدعی را پرداخته است و یا مدعی بر مدعی علیه هیچ حقی ندارد. این سوگند در مجلة الاحکام به نام تحلیف نامیده شده است. مادۀ ١٦٨١ مجلة الاحکام در تعریف این نوع سوگند می گوید: «تحلیف آن است که یکی از متخاصمین به سوگند مکلف ساخته شود.».

قسم متمم Complementary oath

قسم متمم عبارت از قسمی است که قاضی آن را جهت تکمیل علم خود به هر طرفی که خواسته باشد، در صورت عدم کافی بودن دلیل راجع می نماید.[۱۳٤٤] قسم متمم در مجلة الاحکام تحالف نامیده شده است. مادۀ ۱۶۸۲ مجلة الاحکام در این مورد می گوید: «تحالف آن است که هر دو خصم به سوگند مکلف ساخته شوند.».

قصاص Retaliation

قصاص در لغت به معنی پی جویی، کشتن قاتل به مثل، مجازات، عقوبت، سزا، عقاب، جبران و تلافی است. در اصطلاح قصاص عبارت از عقوبتی است که در صورت قتل

1342. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1 2018).

۱۳۴۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۳۲.

۱۳٤٤. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۳)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۵۷۳؛ محمد عالم ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه،ص ۱۲۸.

عمد مشروط بر تحقق شرایط آن بر جانی تطبیق می گردد.[۱۳۴۵]

قصد Intention

قصد در لغت به معنی اراده است. در اصطلاح حقوق مدنی، قصد عبارت است از اختیار شخص در گزینش (انتخاب) و یا انجام کاری.[۱۳۴۶]

قضیه Case

قضیه به امر متنازع فیه گفته می شود. به عبارت دیگر: قضیه عبارت از موضوع مورد اختلافی است که آن را به قاضی برده باشند.[۱۳۴۷] مادۀ ۳ جزء ۱۵ قانون تشکیلات و صلاحیت قوۀ قضائیه در تعریف قضیه می گوید: «قضیه: واقعۀ است که به وسیلۀ طرفین دعوی در موارد جزائی، مدنی، حقوق عامه، احوال شخصیه و تجارتی به محکمه احاله می گردد و مورد انفصال قضائی قرار می گیرد.».

قضا Judgement

قضا از ریشۀ «قضی» گرفته شده است که در لغت به معنی حکم و داوری کردن در میان مردم و فیصله کردن است. در اصطلاح حقوقی، به حل و فصل خصومیت میان طرفین دعوی قضا گویند.[۱۳۴۸] طبق مادۀ ۴ جزء ۶ ق. ا. م. م: «قضا حکمي است که توسط قاضي به الفاظ و کلمات مخصوص به صورت قطع و جزم صادر مي شود.». قطع در لغت به معنی بریدن، جدا کردن و برش است. جزم در لغت به معنی استوار محکم و بی تردید است.[۱۳۴۹]

قضای الزام Mandatory injunction

طبق مادۀ ۳ جزء ۸ قانون اصول محاکمات مدنی: «قضایای الزام حکم بر ثبوت مدعی بها است.».

قضای بالترک Dismissal injunction

طبق مادۀ ۳ جزء ۹ قانون اصول محاکمات مدنی: «قضای بالترك: حکم بر عدم اثبات است.».

قطاع الطریق Robber

قطاع الطریق مترادف راهزن است (ر. ک: راهزنی).

قلع و قمع Eradication

قلع در لغت به معنی از ریشه در آوردن و از بیخ کندن است. قمع در لغت به معنی سرکوب کردن، خوار کردن، زدن با عمود و فرو نشاندگی است.[۱۳۵۰] به نظر می رسد طبق ق. م

۱۳۴۵. داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نعمانی، ص ۲۹۵.

۱۳۴۶. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۴۵.

۱۳۴۷ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۵۵۷.

۱۳۴۸. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۵۴۶.

1349. https://www.vajehyab.com (last visit: 5/10/2019).

1350. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

قلع و قمع است از، از بیخ کندن درختان و ساختمان.

قمار بازی Gambling

قمار از ریشهٔ قمر گرفته شده است که در دری به آن برد و باخت می گویند. همچنین، قمار به معنی کم و زیاد شدن است. زیرا، مال قمار باز گاهی کم و گاهی زیاد می شود. در اصطلاح فقهی به هر بازی که در آن شرط شده باشد که طرف غالب از طرف مغلوب چیزی بگیرد، قمار گویند. به عبارت دیگر: قمار عبارت از تملیک ملک بر خطر است.[۱۳۵۱]

قلمرو Territory

قلمرو در لغت به معنی مملکت و حوزهٔ فرمانروایی است. [۱۳۵۲] در اصطلاح حقوقی، قلمرو مترادف به سرزمین و مملکت است (ر. ک: مملکت و سرزمین).

قوادی Pimping

قوادی اسم منسوب به قواد است. قواد در لغت به معنی دیوث است. [۱۳۵۳] مادهٔ ۶۵۰ کُد جزا در تعریف قوادی می گوید: «قوادی عبارت از به هم رساندن دو یا چند نفر برای ارتکاب فعل زنا یا لواط از طریق وساطت یا فراهم نمودن مکان به این منظور می باشد.».

قوهٔ قاهره Force majeure

فورس ماژور که در دری قوه قاهره یا قوه قهریه و نیز بلایای طبیعی ترجمه شده اصطلاحی است در حقوق فرانسه که ظاهراً نخست در قانون مدنی فرانسه (کد ناپلئون) به کار رفته و سپس در کشور های دیگر، همین لفظ یا ترجمه آن معمول شده است. به نظر می رسد نویسندگان ق. م اسباب مجبره را در مفهوم قوهٔ قاهره استعمال نموده اند. در حقوق فرانسه فورس ماژور دارای معنی عام و خاص است. فورس ماژور به معنی عام عبارت است از هر حادثه خارجی (خارج از حیطه قدرت متعهد). فورس ماژور بدین معنی شامل عمل شخص ثالث و عمل متعهدله که واجد دو صفت فورس ماژور باشند نیز خواهد شد. اما فورس ماژور به معنی خاص، حادثه ای است غیر منتسب به شخص معین و صرفاً ناشی از نیروهای طبیعی، غیرقابل پیش بینی و غیر قابل اجتناب.[۱۳۵۴] از این تعریف به خوبی استنباط می گردد که عدم امکان پیش بینی و استحاله (ناممکن بودن) دفع دو شرط لازم تحقق قوهٔ قاهره و حادثه ناگهانی است. بنابراین، در مواردی که این دو شرط متحقق گردند، حادثه

۱۳۵۱ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۶۱؛ محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۴)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ شماره ۱۱۰۰۳.

1352. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

1353. Ibid, (Last visit: 31/8/ 2016).

1354. http://www.ghavanin.ir/PaperDetail.asp?id=348 (آخرین بازدید ۲/ ۱۴/ ۲۰۱۶).

را باید خارجی و خارج از اختیار شخص دانست:

۱) عدم امکان پیش بینی: لازم است قوۀ قاهره و حادثه ای ناگهانی غیر قابل پیش بینی باشند. حادثۀ قابل پیش بینی هرچند احتراز ناپذیر باشد، قوۀ قاهره یا حادثۀ ناگهانی پنداشته نمی شود. عدم پیش بینی قوۀ قاهره نه تنها برای مدعی، بلکه برای هوشیارترین و آگاه ترین اشخاص نیز نباید قابل پیش بینی باشد. بنابراین، معیار این امر، نوعی است نه شخصی و آن هم به گونه ای است که به رفتار شخص متعارف نیز اکتفاء صورت نمی گیرد، بلکه عدم امکان پیش بینی باید مطلق باشد نه نسبی. همچنین، صرف این که حادثه در گذشته واقع شده باشد باعث نمی شود تا حادثۀ مذکور قابل پیش بینی باشد. زیرا، چه بسا واقعه ای در گذشته رخ داده است. ولی، از فرط نادر بودن نسبت به آینده غیر قابل پیش بینی است. گذشته از این، در مسؤولیت قراردادی، غیر قابل پیش بینی بودن حادثه در زمان وقوع عقد ملاک است، هرچند بعد از عقد و پیش از اجرای تعهدات، پیش بینی آن ممکن گردد. ولی، در مسؤولیت قهری، عدم امکان پیش بینی در زمان وقوع خود حادثه ملاک است.

۲) احتراز نپذیر بودن حادثه (استحالۀ دفع / غیر قابل جلوگیری): لازم است دفع قوۀ قاهره یا حادثۀ ناگهانی محال باشد. حادثه قابل دفع حتی اگر قابل پیش بینی هم نباشد، قوۀ قاهره یا حادثۀ ناگهانی محسوب نمی شود. همچنین، حادثه باید ظرفیت محال ساختن اجرای قرارداد را داراء، و این استحاله نیز مطلق باشد. همچنین، صرف محال بودن حادثه نسبت به مدیون کافی نیست، بلکه حادثه باید نسبت به هر شخصی که به جای مدیون قرار می گیرد، چنین باشد. عدم امکان اجرای قرارداد اعم از اینکه مادی باشد و یا معنوی تفاوتی نمی کند. به عنوان مثال، اگر خواننده ای متعهد به برگزاری برنامۀ آوازخوانی گردد. ولی، در روز برگزاری مراسم، یکی از عزیزان او فوت نماید، و این حادثه چنان او را متأثر سازد که نتواند برنامه را اجراء نماید، چنین حادثه ای قوۀ قاهره است. ارزیابی استحالۀ معنوی با قاضی است. بنابراین، بر قاضی لازم است تا در این زمینه احتیاط لازم را به خرج دهد.

نمونه های زیر مصادیق قوۀ قاهره اند: زلزله، طوفان، بیماری و حوادثی از این قبیل به شرط آنکه شرط عدم امکان پیش بینی و شرط عدم امکان دفع، فراهم باشند. گاهی حوادث رانندگی در اثر قوۀ قاهره یا حادثه ناگهانی به وقوع می پیوندند، مانند: منفجر شدن یکی از قطعات، کور شدن دید راننده به سبب نور زیاد و امثال اینها. به هرحال، مهم آن است که در چنین حالات دو شرط غیر قابل پیش بینی بودن و احتراز ناپذیر بودن فراهم باشد.[۱۳۵۵]

قوۀ جانشین مؤسس

۱۳۵۵. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۲)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۱۴-۱۱۶.

جانشین قوهٔ مؤسس عبارت از نهاد های است که صلاحیت تفسیر قانون اساسی را دارد و به عوض قوهٔ مؤسس به صیانت از قانون اساسی در برابر پارلمان می پردازد. مصادیق این قوه در نظام های حقوقی متفاوت است. به حیث مثال، این قوه در حقوق فرانسه به نام شورای قانون اساسی، در حقوق آلمان به نام محکمهٔ قانون اساسی و در حقوق ایالات متحدهٔ امریکا دیوان عالی و در حقوق افغانستان ستره محکمه نامیده می شود.

قوهٔ مؤسس اصلی Constituent assembly

چون پس از یک تحول سیاسی- اجتماعی عمده اعم از انقلاب، تشکیل دولت جدید در یک سرزمین، کودتا و غیره وجود یک پیمان سیاسی تازه میان مردم و دولت که بیانگر حقوق و آزادی های ملت و تنظیم کنندهٔ تشکیلات و وظایف دولت باشد و نظام حقوقی جدیدی را ایجاد نماید ضرور است، زمامداران امکان دارد اقدام به تدوین و تصویب قانون اساسی نمایند. با تصویب قانون اساسی جدید، نظام حقوقی سابق منسوخ و نظام حقوقی لاحق ایجاد می شود. قواعد وضع شده جدید باید توسط نهاد های تأسیس شده در قانون اساسی و مردم رعایت شود. قوهٔ مؤسس با تعبیهٔ قوهٔ تعدیل و شیوهٔ تعدیل، زمینهٔ تعدیل قانون اساسی را فراهم می نماید تا قوای زاده شده توسط قانون اساسی به خصوص قوهٔ قانونگذاری نتواند همانند یک قانون عادی، قانون اساسی را تعدیل نماید.[۱۳۵۶] لذا، قوهٔ مؤسس که قوهٔ تصویب قانون اساسی است، خارج و قبل از یک دولت ایجاد می شود، نیازی به وجود دولت ندارد، زیرا قوهٔ مؤسس هنگامی که هنوز یک دولت در سرزمین وجود ندارد، دولت را خلق می کند.

در مورد تعریف قوهٔ مؤسس اصلی تقریباً میان اساسی دانان اتفاق نظر وجود دارد که: قوهٔ مؤسس اصلی قوه ای است که به تصویب قانون اساسی می پردازد. به حیث مثال، داکتر عباسی در مورد تعریف قوهٔ مؤسس اصلی می گوید: «قوهٔ مؤسس اصلی قوه ای است که به هنگام تاسیس یك دولت جدید و یا در آستانه یك انقلاب و دگرگونی رژیم سیاسی، ایجاد می شود و مبادرت به تصویب یك قانون اساسی می نماید.».[۱۳۵۷] برخی دیگر نیز می گویند: «قوهٔ مؤسس عبارت از قوه ای است که اعضای آن غرض تدوین و بحث در مورد قانون اساسی برای یک دولت جدید انتخاب می شوند.». [۱۳۵۸]

نظریهٔ قوهٔ مؤسس برای نخستین بار توسط امانوئل سی یس انقلابی معروف فرانسه، در قالب یک نظریهٔ علمی مطرح شد. به عقیدهٔ سی یس قوهٔ مؤسس به ملت تعلق دارد و قوای

۱۳۵۶. بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، ص ۶۰.

۱۳۵۷. همان، بیژن عباسی، صص ۶۲ و ۶۳.

1358 (____). Constitutional Assembly and The Process of Constitution Making (____), p 1, www.idea.int/asia-pacific/nepal

تأسیس شده توسط قانون اساسی که ناشی از قوهٔ مؤسس است چندگانه و منفک از یکدیگر اند.

سی یس خاطر نشان می کند که: «این سه قوه، بدون هیچ تمایزی، ناشی از ارادهٔ عمومی هستند و همه چیز منبعث از مردم یا به عبارت دیگر ملت است.». بنابراین، این سه قوه ناشی از یک قوهٔ برتر و واحد هستند. همچنین، سی یس معتقد است که: «یک قانون اساسی بیش از هر چیز مستلزم وجود یک قوهٔ مؤسس است.».

وی می افزاید: «قوهٔ مؤسس، حاکم بر قانون اساسی است، زیرا قانون اساسی محصول کار آن است. قوای تأسیسی ملزم به اجرای قواعد قانون اساسی هستند و حق تعدیل آن را ندارند. برعکس، قوهٔ مؤسس دارای نیروی خودجوش و خلاق است و توان انجام هر کاری را دارد، زیرا قوهٔ مؤسس از قبل ملزم به پیروی از قانون اساسی خاصی نیست. ملت در بهره برداری از بزرگ ترین و مهم ترین امتیاز خود باید از هر قید و بند ماهوی و شکلی آزاد باشد و آن گونه که می خواهد به تدوین و تصویب قانون اساسی خود مبادرت ورزد. در واقع مجموعهٔ نظریه های سی یس در بارهٔ قوهٔ مؤسس با نظرات او در بارهٔ حاکمیت ملی و سیستم نمایندگی ارتباط دارد. از نظر او، این ملت است که حق خلق قانون اساسی را دارد و هیچ چیزی بالاتر از ملت حاکم نیست. سی یس معتقد به حاکمیت ملت و به تبع آن تعلق قوهٔ مؤسس به ملت است.[۱۳۵۹] از آنچه گفته شد، به خوبی نتیجه گرفته می شود که: براساس نظریهٔ حاکمیت مردم قوهٔ مؤسس ناشی از ارادهٔ مردم است. محصول و نتیجهٔ کار قوهٔ مؤسس قانون اساسی است. قوای تأسیسی (مقننه، مجریه و قضائیه)، قوهٔ مؤسس فرعی و قوهٔ مؤسس جانشین و حقوق و آزادی های اساسی اتباع برآمده از قانون اساسی است.

قوهٔ مؤسس فرعی

قوه مؤسس فرعی عبارت از قوه ای است که وظیفهٔ آن تعدیل برخی قواعد قانون اساسی است. به این قوه، قوهٔ بازنگری قانون اساسی نیز می گویند. مصداق بارز این قوه در نظم حقوقی افغانستان، لویه جرگهٔ تعدیل قانون اساسی است.

قیاس Analogy

قیاس در لغت به معنی برابر کردن و اندازه کردن است. در اصطلاح علم اصول فقه قیاس عبارت است از برابر کردن حادثه ای که حُکم منصوص نیست با حادثه ای که حُکم آن منصوص است در حکم منصوص علیه بخاطر برابر بودن دو حادثه در علت حُکم.

از تعریف فوق به خوبی استنباط می شود که قیاس دارای چهار رکن است:

۱) اصل: که آن را مقیس علیه می گویند؛

۱۳۵۹. بیژن عباسی (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل، صص ۶۵ و ۶۶.

۲) حُکم اصل: که عبارت از حُکم شرعی است که در مورد اصل وجود دارد؛

۳) فرع: که آن را مقیس می گویند و در مورد حُکم آن نص نیامده و قرار است حُکم اصل با شیوهٔ قیاس به آن داده شود؛

۴) علت: که عبارت است از وصف مشترک در میان اصل و فرع که براساس آن حُکم اصل به فرع انتقال داده می شود. جهت فهم تعریف و ارکان قیاس در ذیل برخی مثال های قیاس را ارایه می نماییم:

۱) خداوندﷻ راجع به حرام بودن شراب می فرماید:

[یا أَیهَا الَّذِینَ آمَنُواْ إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَیسِرُ وَالأَنصَابُ وَالأَزْلاَمُ رِجْسٌ مِّنْ عَمَلِ الشَّیطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّکُمْ تُفْلِحُونَ]- [النساء: ۸۳]

«ای کسانی که ایمان آورده‌اید شراب و قمار و بتها و تیرهای قرعه پلیدند [و] از عمل شیطانند پس از آنها دوری گزینید باشد که رستگار شوید.».

این آیه بر حرمت خمر دلالت دارد. زیرا، خمر مسکر و نشه آور است. اما، در مورد نبیذ که از خرما و یا جو ساخته می شود، نصی؛ یعنی: آیتی و یا حدیثی وجود ندارد که دلالت بر حرمت آن کند. اما، نبید مُسکر و نشه آور است. چون خمر و نبیذ هر دو دارای علت اسکار هستند درنتیجه نبیذ بر خمر قیاس می شود و حُکم خمر را می گیرد که عبارت از حرمت است. در این مثال، خمر اصل، نبیذ فرع، علت مشترک در بین خمر و نبیذ اسکار حرمت حُکم آن می باشد.[۱۳۶۰]

قیم Custodian

قیم در لغت به معنی مستقیم، متولی، سرپرست، سید و کسی که متولی امر شخص محجور است می باشد.[۱۳۶۱] در اصطلاح حقوقی قیم شخصی است که در صورت نبودن ولی و وصی به وسیلهٔ محکمهٔ ذیصلاح برای سرپرستی و اداره امور محجور نصب می شود.[۱۳۶۲]

قیمومیت Custodianship

قیمومیت در لغت به معنی سرپرستی است.[۱۳۶۳] در اصطلاح حقوقی قیمومیت وظیفه ای است که از طرف قاضی به شخصی که قیم نامیده می شود برای سرپرستی و اداره امور محجورین غیر از صغار؛ یعنی، سفیه، معتوه، مجنون و ... در صورت فقدان ولی و وصی واگذار می شود.[۱۳٦٤]

۱۳٦۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۰۶-۶۰۱؛ و داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی،صص ۱۸۰- ۱۸۳.

۱۳٦۱. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۲۵۹

۱۳٦۲. همان، سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، ص ۲۵۹.

1363. https://www.vajehyab.com (Last visit: 27/1/ 2018).

۱۳٦٤. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۲۵۹.

قیمی None fungible property

قیمی اسم منسوب بـه قـیم اسـت کـه جمـع قیمت است و در لغت بـه معنـی ارزش و بهـا است.[۱۳٦٥]در اصطلاح فقهی و حقـوقی امـوال قیمی آن است که مثل آن در بازار پیدا نشـود و یا پیدا شود ولی بـین قیمـت آن تفـاوت وجـود داشته باشد مانند: افراد حیـوان، زمـین، خانـه، اشجار، قالین، احجار کریمه از قبیل یـاقوت و الماس، کتب مخطوطه و مستعمله و غیره.[۱۳٦٦] مادۀ ۱۴۶مجلة الاحکام در تعریف مال قیمـی می گوید: «قیمی عبارت از چیـزی اسـت کـه مثل آن در بازار پیدا نشود و اگـر پیـدا شـود در قیمـت آن تفـاوت چشـمگیر وجـود داشـته باشد.». در تعریف مال قیمی ق. م نیـز از فقـه اقتباس نموده است. مـادۀ ۱۳۵ فقـره دوم ق. م در تعریف امـوال قیمـی مـی گویـد : «اشـیای قیمتی آن است که افراد آن باهم متفاوت بوده و عوض یکدیگر استعمال شده نتواند.».

۱۳٦٥. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۹۵۰؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۸۶.

۱۳٦٦ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۸۸۵؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۱۳۰؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۶.

ک

کابینه Cabinet

کابینـــه از کلمـــهٔ انگلیســـی و فرانســـوی «Cabinet» وارد ادبیـــــات حقـــــوقی دری افغانستان شـده اسـت کـه در لغـت بـه معنـی هیأت وزیران (شورای وزیران) اسـت. بـه نظـر می رسد در حال حاضر ایـن معنـی بـا ایجـاد حکومت وحدت ملی موضوعیت خویش را از دست داده است. زیرا، امروزه رئیس اجرائیـه و وزرا شورای وزیران را تشکیل می دهد (رئـیس اجرائیـــه + وزرا= شـــورای وزیـــران) و رئـــیس اجرائیه، وزرا و رئیس جمهور کابینه را تشـکیل می دهد (رئیس اجرائیه+ وزرا+ رئیس جمهور= کابینه). کابینـه و شـورای وزیـران حکومـت را تشکیل می دهـد. بنـابراین، کابینـه عبـارت از یکی از نهادهای مرکزی تصمیم گیری است که مرکـب از رئـیس جمهـور و معـاونین رئـیس جمهور، رئیس اجرائیه و معاونین رئیس اجرائیه و وزرا است.

کار Work

کار در لغت به معنی پیشـه، شـغل، وظیفـه، فعـل و عمـل اسـت. در اصـطلاح حقـوقی، تعاریف ذیل برای کار وجود دارد:

۱) کار عبارت اسـت از آنچـه یـک شـخص انجام می دهد.

۲) کار عبارت است از فعالیتی کـه شـخص در برابر آن پول دریافت می کند.

۳) کـار عبـارت اسـت از آنچـه شـخص را مشغول می کند. [۱۳۶۷]

کار اجباری Forced labour

کار اجباری خدماتی است که بـا تهدیـد بـه مجازات بی آنکه ذینفع به میل و رضـای بـرای انجام آن داوطلب باشد به وی تحمیل گردد. به موجب قوانین برخی کشور ها، کار هـای ذیـل از جملـه کـار هـای اجبـاری محسـوب نمـی شوند:

1- خدمت نظـامی و عسـکری بـه موجـب قوانین؛

1367. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

۲- کاری که نتیجه محکومیت توسط محکمهٔ ذیصلاح باشد به شرط این که تحت نظر مقامات دولتی صورت بگیرد؛

۳- کاری که در اثر قوهٔ قاهره (فورس ماژور) تحمیل شود مانند جنگ و یا بروز حوادث طبیعی و ناگوار مانند آتش سوزی، سیل، قحطی، زلزله، شیوع امراض ساری بین مردم و یا حیوانات، هجوم حیوانات وحشی و موذی.[۱۳٦۸]

کارکن Staff/ employee

کارکن در لغت به معنی کارکننده، زحمت کش، کارگر و رنجبر است.[۱۳٦۹] براساس مادهٔ ۳ فقرهٔ دوم ق. ک: «۲- کارکن: مشتمل بر مأمور و کارکنان (مأمور، کارگر، و کارکن خدماتی) قراردادی اعم از زن و مرد می شود». شکل بندی این ماده غامض و گمراه کننده است و نکاتی که در این ماده ایجاب بحث و تحلیل را می نماید عبارت اند از:

۱- مأمور: طبق مادهٔ ۳ فقرهٔ سوم ق. ک: «مأمور: کارکنی است که با رعایت احکام این قانون و قانون مربوط از طریق ادارهٔ خدمات ملکی به شکل دایمی استخدام می شود.».

۲- کارگر: طبق مادهٔ ۳ فقرهٔ چهارم ق. ک: «کارگر: کارکنی است که به اساس قرارداد معین در اداره استخدام می شود».

۳- کارکن خدماتی: طبق مادهٔ ۳ فقرهٔ پنجم ق. ک: «کارکن خدماتی: شخصی است که به اساس قرارداد معین غرض انجام خدمات ممد کار در اداره استخدام می شود.».

۴- کارکنان قراردادی: طبق مادهٔ ۳ فقرهٔ ۶ ق. ک: «کارکنان قراردادی: مشتمل بر کارگر، کارکن خدماتی و مأمورین قراردادی است که در مقطع زمانی معین غرض اجرای کار معین با عقد قرارداد استخدام می شوند.».

از آنچه در فوق بیان شده چنین نتیجه گرفته می شود که: کارکن شامل مأمور و کارکنان قراردادی می شود. مأمور شخصی است که در ادارهٔ خدمات ملکی دولتی به طور دایم استخدام می شود. اما، کارکنانی قراردادی شامل کارکن قراردادی، کارگر و کارکن خدماتی (مانند: راننده، محافظ، آشپز و ...) می شود (مادهٔ ۱۳).

این دسته بندی قابل فهم نیست و محل ایراد به نظر می رسد. دسته بندی ساده این است که هر شخصی که در اداره کار فکری می کند به او کارمند می گویند و هر شخصی که در فابریکه کار فزیکی می کند به او کارگر می گویند.

کارمند Staff/ employee

کارمند را معمولاً در فرهنگ ها به معنی عضو اداره، آن که کاری کند در معنی لغوی استعمال می نمایند.[۱۳۷۰] در اصطلاح حقوقی،

۱۳٦۸. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۵۹۴.

1369. https://www.vajehyab.com (Last visit: 7/ 1/ 2018).

1370. Ibid, (Last visit: 6/1/ 2018).

کارمند شخصی است که در اداره کـار فکـری می کند.

کارفرما Employer

طبــق مــادۀ ۳ فقــرۀ ۷ ق. ک:«کارفرمــا: شخص حقیقی یا حکمی است که کـارکن بـه موافقه یا منظوری وی به کار اسـتخدام و مـزد، معاش و سایر حقوق مربوط به کارکن توسط یا به منظوری او اجراء و پرداخته می شود.».

کارگر Worker

ر. ک: کارکن

کالا Commodity

کالا در لغت به معنی متاع، جنس، مال، مال التجاره، فراورده، محصـول، قمـاش و اسـباب است. [۱۳۷۱] در اصطلاح حقوقی مادۀ 5 جزء 3 قانون د افغانسـتان بانـک: «کـالا: پـول، فلـز، تولیدات زراعتی، اجناس و سایر دارایـی هـای است که طبق اسناد تقنینـی مربـوط بـه حیـث کالا شناخته شده باشد.».

به عبارت ساده تر: کالا مترادف مال است.

کاندید/ کاندیدا Candidate

در بسیاری از فرهنگ ها میان معنـی لغـوی کاندید و کاندیدا لغت شناسان تفاوت قایل می شوند. کاندید در لغت بـه معنـی سـاده لـوح و احمق است. اما، کاندیـدا در لغـت بـه معنـی داوطلب و نامزد است. در اصـطلاح حقـوقی، تعاریف مختلف برای کاندیدا وجود دارد:

۱) کاندیدا عبارت از نامزد برای اجرای کاری است. [۱۳۷۲]

۲) در اصـطلاح حقـوقی اساسـی، کاندیـد شخصی است که خـود را بـه یکـی از سـمت های انتخابی مانند وکالت در شورای ولسوالی، شورای ولایتی، شورای ملی، ریاست جمهوری و نظیر اینها نامزد می نماید.

کبیر Adult

کبیر از ریشۀ «کبر» گرفته شده اسـت کـه در لغت به معنی بزرگ است. در فقه کبیر وصـفی اسـت بـرای شخصـی کـه بـه کبـر رسـیده باشد. [۱۳۷۳]

کبیره Adult

مؤنث کبیر است (ر. ک: کبیر).

کتمان Hide

کتمان از ریشۀ «کتم» گرفته شده است که در لغت به معنی پنهان کردن، خفیه کاری کردن و پرده پوشـی اسـت. [۱۳۷٤] بـه نظـر مـی رسـد در اصطلاح حقوق مدنی، کتمان عبارت از پنهان کردن حقیقت است مانند کتمان مـال، کتمـان حق و امثال اینها.

1371. Ibid, (Last visit: 15/1/ 2018).

1372. Ibid, (Last vist: 6/1/2018).

۱۳۷۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۹۳.

1374. https://www.vajehyab.com (Last vist: 31/8/2016).

کذب Falsehood

کذب در لغت به معنی دروغ است. در اصطلاح حقوق مدنی، کذب عبارت است از اِخبار خلاف واقعیت.[۱۳۷۵]

کرامت انسانی Human dignity

کرامت واژه عربی است. به دلیل این که معادل فارسی آن گویا و روشن نیست، در ترجمه فارسی نیز از واژه «کرامت» استفاده شده است. به حیث مثال، برخی لغت شناسان بر این نظر اند که کرامت در لغت به معنی بزرگی ورزیدن، جوانمرد بودن، بزرگی و ارجمندی و بخشندگی است.[۱۳۷۶]

برخی دیگر بر این نظر اند که کرامت در لغت معانی مختلفی دارد.

مهم‌ترین آنها عبارتند از: ارزش، حرمت، حیثیت، بزرگواری، عزت، شرافت، انسانیت، شأن، مقام، موقعیت، درجه، رتبه، جایگاه، منزلت، نزاهت از فرومایگی و پاک بودن از آلودگی‌ها، احسان و بخشش، جوانمردی و سخاوت. معادل انگلیسی واژهٔ «کرامت انسانی»، «Human dignity» است که به معنای شرف، افتخار، استحقاق احترام، عنوان، رتبه و مقام، امتیاز و شرافت برجسته می‌باشد. در دایرة المعارف انگلیسی آکسفورد، در مورد معنای واژهٔ «کرامت» چنین آمده است: «واژهٔ کرامت (Dignity) از عبارت لاتینی «Dignitas» گرفته شده و به معنای شرافت، حیثیت، افتخار و استحقاق احترام است.».[۱۳۷۷] اگر معانی لغوی کرامت انسانی را به دقت مورد توجه قرار دهیم، می بینیم که کرامت دارای دو خصوصیت کاملاً جدا از همدیگر در موجود انسانی است. برخی از این ویژگی ها جنبه ارزشی دارند و رتبه، درجه، موقعیت و جایگاه اجتماعی سیاسی، دینی و خانوادگی افراد را بیان می کنند مانند کرامت شاه و شهزاده و کرامت مومن. این نوع کرامت قابل اکتساب و سلب است و ممکن است زیاد و کم شود. اما بعضی از این ویژگی ها مثل انسانیت ذاتی انسان همانگونه که قابل وضع نیست قابل سلب از انسان نیز نیست. این نوع کرامت هیچ نوع رتبه و درجه را شامل نمی شود بلکه به ذات و هسته انسان بر می گردد.[۱۳۷۸] در اصطلاح حقوقی به نظر می رسد در اسناد بین الملل حقوق بشری و قوانین افغانستان کرامت انسانی تعریف نشده است. برخی از حقوقدانان، فلاسفه و فقهاء از تعریف کرامت انسانی اجتناب ورزیده و به معنی لغوی آن اکتفا نموده اند.

۱۳۷۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۵۹۶.

۱۳۷۶. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۶۱۹.

۱۳۷۷. اسماعیل رحیمی نژاد (۱۳۹۰). نگرش اسلامی به کرامت انسانی، مجله معرفت حقوقی، سال اول، شماره دوم، سال ، ص ۱۱۳.

۱۳۷۸. محمد داود داود (۱۳۹۲ ش پایان نامهٔ ماستری). جایگاه کرامت انسانی در قانون اساسی افغانستان در پرتو اسناد بین المللی، دانشگاه آزاد اسلامی- واحد افغانستان، ص ۷.

برخـی دیگـر تعریـف اصـطلاحی کرامـت انسانی را از معنی لغوی آن اقتباس نموده انـد. علامـه محمـد تقـی جعفـری ضـمن تقسـیم کرامت انسانی به کرامـت ذاتـی و اکتسـابی در اسلام، بر این نظر است که در اسـلام دو نـوع کرامت برای انسان ثابت است: نخست کرامت ذاتی و حیثیت طبیعی که همه انسان ها مادامی که با اختیار خود به جهت ارتکاب به خیانت و جنایت برای خود و دیگران آن را از خود سلب نکنند از این صفت گرانبها برخوردار می باشند و دوم کرامت ارزشی که از بـه کـار انـداختن استعداد ها و نیروهای مثبت در وجود آدمی در مسیر رشد و کمال و خیرات ناشـی مـی شـود. این نوع کرامت، اکتسـابی و اختیـاری اسـت و ارزش نهائی و غائی انسان بـه همـین کرامـت است.

از دقت و تأمل در سـخنان علامـه جعفـری چنین معلوم می شود که به عقیده وی، کرامت ذاتی انسان همان حیثیت طبیعی است که همه انسان ها تا وقتـی کـه بـه اراده و اختیـار خـود مرتکب جرم و جنایت نگردیده انـد، بـه طـور فطری از آن برخوردار هستند. در ایـن تعریـف تناقض به نظر می رسد. زیرا، علامـه جعفـری در عین حال که معتقد به کرامت ذاتـی انسـان بوده و آن را با حیثیت طبیعی انسان مرتبط مـی داند، بر این نظر است که کرامت تا وقتی است که انسان به اختیار خود، علیه خـود و دیگـران مرتکب جرم و جنایت نشود از او قابـل سـلب نیست. در حالی که از نظر منطـق، ذاتـی شـی ای است که نه قابـل وضـع اسـت و نـه قابـل سلب. در واقع، به نظر می رسـد آنچـه کـه بـا جرم و جنایت سلب می شود، کرامت اکتسابی است نه کرامت ذاتی.

امانوئل کانت، فیلسوف معروف آلمـانی بـا طرح نظریه خود مختاری اخلاقی و اسـتقلال ذاتی انسان، می گوید: کرامت انسانی حیثیت و ارزشی اسـت کـه تمـام انسـانها بـه جهـت استقلال ذاتی و توانائی اخلاقی که دارنـد، بـه طور ذاتی و یکسان از آن برخوردار اند. به نظر وی، این کرامت بـه طـور اجتنـاب ناپـذیر بـا عقلانیت خود آگاه انسان ارتباط دارد. به نظـر می رسد تعریف کانت از کرامت ذاتی انسان با وجود اهمیت آن، از جامعیـت لازم برخـوردار نیست، زیرا افرادی کـه از توانـائی عقلانـی و اخلاقی برخوردار نیستند، شامل ایـن تعریـف نمی شود.

برخی دیگر از اندیشمندان در تعریف کرامت می گویند: کرامت انسانی به آن نوع حرمت و ارزشی گفته می شود که انسان از آن جهت که انسان است، از آن برخوردار است. ایـن دسـته از اندیشمندان مبنای این کرامت را در انسانیت انسان و فرزند آدم بودن او جستجو کرده بر این نظر اند که: این انسـانیت در تمـام انسـانها بـه طور مساوی وجود دارد. به نظر می رسـد ایـن تعریف نیز دارای ابهام است، زیرا به این سؤال اساسی که چرا انسـان بمـا هـو دارای کرامـت است، پاسخ روشنی نمی دهد.[۱۳۷۹] با توجه به آنچه گفتـه شـد، برخـی نویسـندگان قایـل بـه

۱۳۷۹. همان، محمد داود داود، صص ۷- ۹.

تفصیل شده و کرامت ذاتی و اکتسابی را به شرح زیر تعریف نموده اند:

کرامت ذاتی به آن نوع شرافت و حیثیتی گفته می شود که تمام انسانها به جهت داشتن استقلال ذاتی، توانائی تعقل و تفکر و وجه و نفخه الهی که دارند، به طور فطری و یکسان از آن برخوردار هستند. کرامت اکتسابی عبارت از شرافت و حیثیتی است که انسان ها به صورت ارادی و از طریق به کار انداختن استعدادها و توانائی ذاتی خود در مسیر رشد و کمال و کسب فضائل اخلاقی، آن را به دست می آورند.[۱۳۸۰]

از آنچه گفته شد، به نظر می رسد نخست این که تقسیم کرامت به ذاتی و اکتسابی که مبتنی بر دیدگاه فقهاء است به دلیل قابل سلب بودن از انسان مورد پذیرش نیست، زیرا افرادی که فاقد فضایل اخلاقی اند نمی توانند از این گونه کرامت بهره مند شوند، در حالی که همه انسان ها دارای چنین کرامتی اند و دوم این که کرامت عبارت از شرف، احترام و حیثیت است که انسان ذاتاً از آن برخوردار است و موجب تمیز انسان از سایر موجودات می شود.

کروکی Sketch

کروکی از کلمهٔ فرانسوی «croquis» است که در لغت به معنی طرح یا نقشهٔ فاقد جزئیات، نقشهٔ تصویری یک منطقه که با استفاده از خطوط متقاطع، خیابان‌ها و کوچه‌های محل مورد نظر را نشان می دهد.[۱۳۸۱]

کساد

کساد در لغت به معنی بی رواجی و بی رونقی است. در اصطلاح حقوق مدنی، به بی رونقی اقتصادی در بازار کساد می گویند.[۱۳۸۲]

کسر عواید Economic loss

کسر عواید مرکب از دو کلمه است: کسر و عواید. کسر در لغت به معنی تقلیل، کاهش، نقصان و شکست است.[۱۳۸۳] عواید جمع عاید است (ر. ک: عاید). کسر عواید در نظام حقوقی افغانستان مترادف با خسارت عدم النفع است (ر. ک: خسارت عدم النفع).

کشف جرم Discovery of crime

مادهٔ ۳ جزء ۱ قانون اجراآت جزایی در تعریف کشف جرم می گوید: «کشف جرم اجراآتی است که به منظور جلوگیری از ارتکاب جرم و تشخیص مرتکب آن، نحوه و علت ارتکاب، تثبیت محل وحفظ آثار و اشیای متعلق به جرم ارتکاب یافته، صورت می گیرد.».

کشور Country

۱۳۸۰. همان، محمد داود داود، ص ۹.

1381. https://www.vajehyab.com (Last visit: 10/3/2017).

۱۳۸۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶۰۰.

1383. https://www.vajehyab.com (last visit: 2016/8/31).

کشـور در لغـت بـه معنـی مملکـت، دیـار، مرزوبوم و مُلک، است. در اصـطلاح حقـوقی تعاریف مختلف برای کشور وجود دارد:

۱) محدودهٔ سرزمینی یک دولت با مرز های تعریف شده و مشخص.

۲) سرزمینی که شامل چند ولایـت باشـد و مردم آن تابع یک دولت باشند. [۱۳۸٤]

کفاف Suffice

کفاف در لغت به معنـی آن انـدازه روزی کـه انسان را بس کند اسـت. همچنـین، کفـاف در لغت به مقداری از روزی و غذا که برای انسان کافی باشد است. همچنین، کفاف آنچه به قدر حاجت باشد نه کم باشد و نه زیاد است.[۱۳۸۵]

کفالت (۱) Bailment

طبـق مـادهٔ ۱۶۶۶ ق. م: «کفالـت عبـارت است از انضمام ذمه کفیـل بـه ذمـه اصـیل در مطالبهٔ نفس یا دین و یا عین.».کفالت از ریشهٔ «کفل» گرفته شده است که در لغت بـه معنـی پـذیرفتاری، تعهـد، ذمـه داری، ضـمانت، ذمامت، عهده داری، سرپرستی، نگهـداری و ضم یا پیوستن و التزام است. انضمام در لغـت پیوستن چیزی به چیـزی دیگـر اسـت. ذمـه از ریشهٔ «ذم» گرفته شده که به معنای امان، عهد، ضـمان، و پیمـان اسـت، چنانچـه در تعریـف جرجانی آمده است: ذمه در لغـت بـه معنـای عهد است. زیرا، شکستنِ آن موجب سرزنش و مذمت مـی گـردد. در اصـطلاح حقـوقی ذمـه عبارت از صفتی است که انسان به موجـب آن اهلیت التزام پذیری را مـی یابـد. در اصـطلاح فقهی چنانچه استاد مصطفی احمد الزرقـاء و داکتر وهبة الزحیلـی مـی گوینـد: ذمـه محـل اعتباری در شخص است که دیون و التزامـات بر آن واقع می گردد.[۱۳۸٦] کفیل شخصی اسـت که از اصیل مدیون کفالت می نماید. به عبارت وسیع تر: کفیـل اسـم فاعـل از ریشـهٔ «کفـل» گرفته شده است که در لغت به معنی پذیرفتار، متعهد، ذمه دار، عهده دار، سرپرست، ملتزم و نگهدار اسـت. در اصـطلاح فقهـی و حقـوقی کفیـل کسـی اسـت کـه تعهـد دیگـری را بپذیرد.[۱۳۸۷]

اصیل شخصی است که کفیل تعهد او را بـه عهده می گیرد. اصیل بر وزن فعیل اسم فاعـل از ریشهٔ «اصل» گرفته شده است که در لغـت به معنی با اصل و نجابت، ریشه دار، اصلمند، صاحب اصل و تبار، صاحب نسب و نیک نژاد اسـت. در اصـطلاح حقـوق مـدنی، اصـیل شخصی است که مستقیماً و به صـورت ذاتـی صلاحیت اجرای یک عمل را داشته باشد.[۱۳۸۸] به حیث مثال، اگر احمد ده لک افغانی مدیون

1384. Ibid, (Last visit: 7/ 1/ 2018).

1385. Ibid, (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

۱۳۸٦ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، صص ۱۰۰۰ - ۱۰۰۳؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۸۸ - ۲۸۹۰ .

۱۳۸۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶۱۷.

۱۳۸۸. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۳۳۵.

محمود باشد و احمد پول نقد نداشته باشد تا دین محمود را پرداخت نماید و احمد حمید را به عنوان ضامن به محمود بدهد، عقد کفالت میان احمد، محمود و حمید منعقد می شود. احمد در این مثال مدیون و در عین حال اصیل است. جمشید کفیل است و محمود دایـن. همچنین، طبق این ماده کفالت به سه دسته تقسیم می شود. کفالت به عین. کفالت به عین عبارت از تعهد کفیل مبنی بر تسلیم عین به مکفول له است. به حیث مثال، اگر احمد زمین خویش را به محمود به فروش رساند و زمین را تسلیم محمود ننماید و جمشید تضمین نماید که در صورتی که احمد زمین را تسلیم محمود ننماید، جمشید زمین را تسلیم محمود می نماید، کفالت جمشید کفالت به عین است. در این مثال، احمد مکفول عنه است. جمشید کفیل است و محمود مکفول له. کفالت به دین. کفالت به دین عبارت از تعهد کفیل مبنی بر پرداخت دین به مکفول له است. به حیث مثال، اگر احمد ده لک افغانی مدیون محمود باشد و جمشید تضمین نماید که در صورتی که احمد دین خویش را به محمود نپردازد، جمشید دین را به محمود می پردازد، کفالت جمشید کفالت به دین است. در این مثال، احمد مکفول عنه است. جمشید کفیل است و محمود مکفول له.

کفالت به نفس عبارت از تعهد کفیل مبنی بر احضار مکفول له است. به حیث مثال، اگر احمد ده لک افغانی مدیون محمود باشد و جمشید تضمین نماید که در صورتی که احمد دین خویش را به محمود نپردازد و احمد فرار نماید، جمشید احمد را احضار می نماید، کفالت جمشید کفالت به نفس است. در این مثال، احمد مکفول عنه است. جمشید کفیل است و محمود مکفول له. در این سه مثال، ذمه جمشید با ذمۀ احمد پیوسته می شود. هدف قانونگذار مدنی در این ماده تعریف کفالت است. فقهای حنفیه در تعریف کفالت گفته اند که: کفالت عبارت از ضم ذمۀ کفیل به ذمۀ مدیون در مطالبۀ نفس، دَین یا عین مغصوب است.[١٣٨٩] مادۀ ٦١٢ مجلة الاحکام در تعریف کفالت می گوید: «کفالت: ضم کردن یک ذمه به ذمۀ دیگر در مطالبۀ شی است؛ یعنی: شخصی ذمه خود را بر ذمۀ دیگری ضم نماید و مطالبه را که در ذمه دیگری قرار دارد، برای خود لازم گرداند.».

کفالت (٢) Bailment

در صورتی که رئیس جمهور وفات نماید، عزل شود، استعفی نماید و ... مقام دیگری سمت وی را برای مدت مؤقت الی تدویر انتخابات احراز می نماید. این مدت در حقوق اساسی کشور ها نام های متفاوت دارد. در انگلیسی به این مدت (Interim) می گویند

١٣٨٩ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٦)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٤١٤٣؛ و سید سابق (١٣٧١). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ایران، انتشارات محمّدی سقر، صص ٤١٠ و ٤١١؛ و محمد بکر اسماعیل (١٤١٠ ق.). الفقه الواضح، جلد (٢)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، ص ٥٦٦.

که بـه مفهـوم مؤقـت و غیـر دایمـی اسـت. از همین رو، مقامی را کـه مؤقتـاً سـمت ریاسـت جمهـوری را بـه عهـده مـی گیـرد (Interim president) یعنی رئیس جمهـور مؤقـت مـی نامند. اساسی دانان جمهـوری اسـلامی ایـران این دوره را کفالت می نامند و مقامی که سمت ریاست جمهوری را به عهده مـی گیـرد کفیـل ریاست جمهوری می نامند. در ق. ا. ا و حتـی جمهوری اسلامی ایران (اصل ۱۳۱) واژه های کفالـت و جانشـینی اسـتعمال نشـده انـد. در عـوض، در ایـن قـوانین، عبـارت «عهـده دار شدن» استعمال شده اسـت. در هـر حـال، در اصطلاح حقوقی اساسی برای کفالت تعاریف متعدد ارایه کرده اند:

۱) کفالت بـه معنـای انجـام وظیفـه در دورهٔ فقدان متصدی است و به معنای دوره ای است که در طول آن، وظیفه به ایـن صـورت تصـدی می شود.

۲) کفالت ترتیبی است که بـه موجـب آن در غیاب متصدی شخص دیگری به طـور مؤقـت انجام امور مربوط به آن مقـام را بـه عهـده مـی گیرد.[۱۳۹۰] به نظر می رسـد کفالـت در حقـوق اساسی افغانسـتان عبـارت اسـت از بـه عهـده گرفتن وظایف و صلاحیت های رئیس جمهور در صـورت فـوت، عـزل، اسـتعفی و مریضـی صعب العلاج رئیس توسط مقاماتی که در مادهٔ ۶۷ ق. ا پیش بینی شـده انـد بـه ترتیـب بـرای مدت سه ماه الی تدویر انتخابات.

کفاءت Equality

کفاءت در لغت به معنی برابـری، مسـاوات، مماثلت، همگونی و همسـان بـودن اسـت. در اصطلاح حقوقی، کفـاءت عبـارت از همسـان بـودن زن و شـوهر در امـور خـاص ثـروت، تحصیل، ادب و ... است.[۱۳۹۱]

کفیل Bailer

کفیل اسم فاعل از ریشهٔ «کفل» گرفته شده است که در لغت به معنـی پـذیرفتار، متعهـد، ذمه دار، عهده دار، سرپرست، ملتزم و نگهدار است. در اصطلاح فقهی و حقوقی کفیل کسی است که تعهد دیگری را بپذیرد.[۱۳۹۲]همچنـین، کفیل شخصی است کـه ذمـه خـود را بـه ذمـهٔ شخص دیگـر ضـم نمایـد (مـادهٔ ۶۱۸ مجلـهٔ الاحکام). به کفیل ضامن نیز گویند.

کلاء Herb

کـلاء در لغـت بـه معنـی گیـاه اعـم از تـر و خشک است. طبق فقه کلاء عبارت از گیـاهی خودرویِ اسـت کـه بـدون زرع در زمـین مـی روید و برای علوفه حیوانات از آن استفاده مـی شود. مادهٔ ۱۲۴۲ مجلـهٔ الاحکـام در تعریـف

۱۳۹۰. جواد تقی زاده (۱۳۸۵). تحقق کفالت ریاست جمهوری در حقوق اساسی ایران با نگاهی به حقوق فرانسه، فصلنامهٔ حقوق، مجلهٔ دانشکدهٔ حقوق و علوم سیاسی، دورهٔ ۴۰، شمارهٔ ۳، ص ۹۸.

۱۳۹۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶۰۶.

۱۳۹۲ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۶۱۷.

کلاء می گوید: «گیاه سبز و خشک عبارت از نباتی است که فاقد ساقه باشد. پس، شامل درخت نمی گردد. سمارق نیز در حکم گیاه است».[۱۳۹۳]

کلاله A person without ascendant and descendant

کلاله همان طور که پیامبر ﷺ آن را معرفی کرده است عبارت است از: کسی که بمیرد و فرزند و پدر نداشته باشد. برخی گفته اند که اکلیل به معنای تاج یا عمامه ای است که سر را احاطه می‌کند، پس وقتی که شخص مرده پدر و فرزندی نداشته باشد این خویشاوندان (برادر و خواهر) ترکه او را احاطه می‌کنند، چون آنها با او نسبت دارند و برخی دیگر گفته اند: کلاله از کلال گرفته شده که به معنای ضعف و سستی و فرسودگی است، زیرا فرد وقتی که پدر و مادر و فرزندی نداشته باشد ضعیف است.[۱۳۹٤]

کمیشن کاری Middling/brokery

مادۀ ۷۸۲ اصولنامه تجارت در تعریف کمیشن کاری می گوید :«شخصی که معاملۀ تجارتی را به نام خود و به حساب صاحب معامله (آمر) در مقابل اجرت به حیث کسب معتاده اجرا می کند کمیشن کار و مقاوله ای که در میان صاحب معامله و کمیشن کار منعقد می گردد، مقاوله کمیشن کاری نامیده می شود.».

۱۳۹۳ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۹۰۹؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶.

۱۳۹٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۷۸۱-۷۷۸۴؛ محمد بکر اسماعیل (۱۴۱۰ ق.). الفقه الواضح، جلد (۲)، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع، صص ۶۴۴ و ۶۴۵- ۶۳۷؛ و محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، صص ۹۹- ۱۰۴.

ک

گ

گرفتاری Arrest

گرفتاری در لغت بـه معنـی در بنـد کـردن و دستگیر کردن است.[۱۳۹۵] به نظر می رسد معنی اصـطلاحی گرفتـاری از معنـی لغـوی آن دور نیست. بنابراین، گرفتـاری عبـارت از گـرفتن و زندانی کردن مظنون است توسط مراجع کشفی مانند پولیس و امنیت ملی.

گروگان Hostage

گروگان در لغت به معنی کسی است کـه بـه گرو گرفته شده است. در اصطلاح حقوق جـزا گروگان عبارت از کسی است که به گرو گرفتـه شده است تا آنچه را گرو گیرنده، می خواهد به دست آورد.[۱۳۹۶]

گمرک

طبق مادۀ ۳ قانون گمرکات: «گمرک عبـارت از ادارۀ دولتی اسـت کـه امـور گمرکـی امـوال صـــادراتی، وارداتـــی، ترانزیتـــی، محمولـــۀ مسـافرین، محمولـۀ مـؤظفین و پارسـل هـای پستی را مطابق اسـناد تقنینـی گمرکـی اجـرا و کنترول می کند.».

گنج Treasure

ر. ک: کنز و خزانه

۱۳۹۵ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۰۰۵.

1396. https://www.vajehyab.com (Last visit: 25/ 12/ 2016).

ل

لایحه Bylaw

لایحه مؤنث لایـح، از ریشـهٔ «لـوح» گرفتـه شده است که در لغت به معنی طرح، مکتوب، نوشته و ظهر است. در اصطلاح حقوقی لایحه دارای دو معنی است:

۱) قواعـد پـیش نـویس کـه حکومـت بـرای قانونگذاری به شورای ملی ارایه می نمایـد. در این مفهوم، لایحه معادل «پیش نـویس قـانون »[۱۳۹۷] اسـت.[۱۳۹۸] ایـن نـوع لایحـه را در نظـام حقوقی افغانستان طرح قانون می گویند.

۲) لایحه عبارت از قواعد حقوقی اسـت کـه توسط وزارت و یا اداره مستقل وضـع و منظـور می گردد، مانند: لایحـهٔ امتحانـات شـمول در مؤسسـات تحصـیلات عـالی و نیمـه عـالی، لایحهٔ تحصیلات دورهٔ ماستری، لایحهٔ تبـدیل محصـلان، لایحـهٔ متحانـات مؤسسـات تحصیلات عالی، لایحهٔ نظـارت و ارزیـابی از مؤسسات تحصیلات عالی خصوصی، لایحـهٔ سیستم کریدت مؤسسات تحصـیلات عـالی، لایحهٔ نظم و دسپلین، لایحهٔ شمولیت در کادر علمی مؤسسات تحصیلات عالی افغانستان و نظیر اینها. لـوایح در نظـم حقـوقی افغانسـتان توسط ادارات حکومتی تسوید و توسط وزیر و یا رئیس اداره تصویب می شود و ضـرورت بـه تصویب شورای وزیران و کابینه ندارد.

لایحه وظایف Term of reference

مطابق مادهٔ ۳ جزء ۴ قانون کارکنان خدمات ملکی: «لایحهٔ وظایف سند رسـمی کـه در آن اهداف، مسؤولیت هـا و ایجابـات بسـت درج می باشد.».

لعان Cursing

لعان از فعل ثلاثی مجرد لعـن گرفتـه شـده است که در لغت به معنی طرد و دور کـردن از رحمت خداوندﷻ نفرین گفتن، خوار داشـتن و دشنام گفتن است و در اصطلاح فقهی فقهای

1397 . Draft of the law.

۱۳۹۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۲۷؛ و محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۴)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ شماره ۱۱۵۵۴.

حنفیه و حنابله در تعریف لِعان می گویند: لِعان عبارت از شهادات مورد تأکید همراه با سوگند همراه با لعن از جانب زوج و همراه با غضب از جانب زوجه، قایم مقام حد قذف در حق زوج و قایم مقام حد زنا در حق زوجه.[۱۳۹۹] از تعریف فوق به خوبی بر می آید که لِعان ممکن است بنابر دو سبب زیرین صورت پذیرد:

۱) متهم نمودن زوجه به ارتکاب زنا: سبب اولی که موجب لِعان می گردد این است که شوهر زوجه اش را به زنا متهم نماید، ولی چهار نفر گواه یا شاهد نداشته باشد تا این اتهام را تأیید نمایند؛ و

۲) نفی و یا اِنکار نسب فرزند: سبب دومی که موجب لِعان می گردد این است که شوهر نسب فرزند خویش را نفی نماید و یا اینکه ادعا نماید که زوجه اش از او حمل نبرداشته است.[۱۴۰۰]

لغو حکم Repeal of decision

لغو حکم مرکب از دو کلمه است: لغو که در لغت به معنی باطل کردن است[۱۴۰۱] و حکم (ر. ک: حکم). مادۀ 4 جزء 17 قانون تشکیل و صلاحیت قوۀ قضائیه در تعریف لغو می گوید: «لغو حکم: الغای احکام قطعی و نهایی محاکم می باشد که به اساس تجدید نظر شورای عالی ستره محکمه صورت می گیرد.».

لقطه Lost propety

اشیایی که گم می شوند امکان دارد حیوان و یا اشیای بیجان باشند. در صورتی که گم شده حیوان باشد، به آن «حیوان ضاله» می گویند. در صورتی که شی گم شده بیجان باشد به آن لقطه.[۱۴۰۲] در صورتی که گم شده طفل باشد و یا طفل نامشروع و یا مشروع را پدر و مادر ترک کنند به آن لقیط می گویند. پیدا کننده شی گم شده را ملتقط و عمل برداشتن و اخذ شی گم شده را التقاط می گویند. برخی فقهاء در تعریف لقطه می گویند که لقطه عبارت مالی است که از نزد صاحبش گم شده و شخص دیگر آن را پیدا نموده باشد.[۱۴۰۳] به صورت مشخص تر، فقهای حنفی در تعریف لقطه می

۱۳۹۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۰۹۲؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۶۱۸؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶۳۳؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۳۰؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۲)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۲۶۰.

۱۴۰۰. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۰۹۵؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر، صص ۱۶۲۱ و ۱۶۲۲.

1401. https://www.vajehyab.com (Last visit: 15/ 1/ 2018).

۱۴۰۲ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۲۸.

1403. Abdul Rahman Raden Aji Haqqi (2009). The philosophy of Islamic Law of Transctions, first edi, Malaysia: center for reasch and training, p 229.

گویند که: لقطه عبارت از مالی است که یافت شده و مالک آن شناخته نشده باشد.[١٤٠٤]

برخی دیگر در تعریف لقطه می گویند: لقطه عبارت از مالی است که مالک بدون قصد و غیر دواطلبانه آن را در اثر سهل انگار ی تقصیر گم می کند و نمی داند کجا است. برخی مثال های مال لقطه قرار ذیل است:

١) اگر پول شخص به طور تصادفی از سوراخ جیب او در زمین بی افتد، این مال لقطه است.

٢) اگر انگشتر از روی تصادف از انگشت صاحب آن بی افتد و صاحب آن نداند، این مال لقطه است.

٣) اگر ساعت یک شخص زمانی که در پیاده رو قدم می زند، از دستش بی افتد و شخص نداند که ساعت در کجا است، ساعت لقطه است.[١٤٠٥]

لقیط

ر. ک: لقطه

لواط Sodomy/Anal sex

لواط در لغت به معنی آمیزش جنسی دو مرد با همدیگر است.[١٤٠٦] در لواط به فاعل لواط لایط و به مفعول آن ملوط می گویند (مادۀ ٦٤٧ کُد جزا). مادۀ ٦٤٦ کُد جزا در تعریف لواط می گوید: « (١) شخصی که با زن یا با مرد دیگری لواطت نماید، مطابق احکام این فصل مجازات می شوند؛ و (٢) به مقصد این ماده، لواط با دخول اندام تناسلی مرد در دُبُر زن یا مرد دیگری به هر اندازه ای که باشد محقق می‌شود.».

لویه جرگه Constituent assembly

لویه جرگه مرکب از دو کلمۀ پشتو و به قول برخی نویسندگان ترکی است. لویه به معنی بزرگ است. در مورد کلمۀ «جرگه» برخی نویسندگان بر این نظر اند که: این کلمه در اصل، منشأ ترکی دارد و به مفهوم صف، حلقه، دسته، گروه، گرد آمدن عده ای از مردم و محاصره شکار توسط سپاهیان و شکارچیان است.[١٤٠٧]

اکثریت نویسندگان در افغانستان بر این نظر اند که: لویه جرگه یک پدیدۀ خاص افغانی است و مثال آن در کشور های دیگر دیده نشده است.[١٤٠٨] درست است که لویه جرگه ها را افغان ها از نظام های دیگر نقل و انتقال نداده

١٤٠٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٦٢٨.

1405 . John G. Sprankling(2017). Understanding Property Law, fourth edit, USA: Carolina Academic press, Duham, North Carolina, pp 38 and 39.

1406. https://www.vajehyab.com (Last visit: 1/ 1/ 2018).

١٤٠٧ . جهت مطالعۀ بیشتر در مورد معنی لغوی جرگه نک: دین محمد جاوید و اسدالله ولوالجی (١٣٨١). لویه جرگۀ اضطراری، جلد (١)، صص ٧-٩.

١٤٠٨. همان، دین محمد جاوید و اسدالله ولوالجی، ص ١.

اند، اما این عقیده که مثال لویه جرگه در سایر ممالک وجود ندارد، محل ایراد است، زیرا تأریخ لویه جرگه ها و حقوق اساسی ثابت می نماید که لویه جرگه در افغانستان مقام صلاحیت دار تصویب و تعدیل قانون اساسی است. بنابراین، لویه جرگه قوه ای مؤسس اصلی و فرعی است.

در گذشته ها در تعیین اعضای لویه جرگه هیچ نوع ضابطه و معیاری رعایت نمی شد و غالباً افرادی از سران قبایل و متنفذین و اعضای دولت به عضویت لویه جرگه ها انتخاب می شدند و این وضعیت به طور طبیعی لویه جرگه را در سطح بسیار پایین تنزل می داد و زمینه سوء استفاده از آن را برای سلاطین فراهم می نمود.[١٤٠٩]

جهت رفع این نقایص و منصوصه کردن احکام مربوط به لویه جرگه، از سال ۱۳۴۳ به این طرف، در همه قوانین اساسی افغانستان احکام معین برای لویه جرگه پیش بینی شده است، مانند: فصل پنجم، مواد ۷۸- ۸۴ در قانون اساسی ۱۳۴۳، فصل ششم مواد ۶۵- ۷۴ در قانون اساسی ۱۳۵۵، فصل سوم در اصول اساسی جمهوری دموکراتیک و فصل چهارم قانون اساسی ۱۳۶۶. بنابرین، لویه جرگه از حالت سنتی برآمده است. این نظر را مشورۀ حقوقی کمیسیون مستقل نظارت بر تطبیق قانون اساسی نیز تأیید می نماید، زیرا این کمیسیون در مشورۀ حقوقی شماره ۳۱ مؤرخ ۲۲/ ۸/ ۱۳۹۰ در مورد لویه جرگه چنین ابراز نظر نموده است: «[...] در قانون اساسی لویه جرگه به رسمیت شناخته شده است و طبعاً طرز تشکیل و صلاحیت آن نیز مشخص شده است. در واقع، با تعریف لویه جرگه و طرز تشکیل آن در مادۀ ۱۱۰ و تعیین صلاحیت های آن در مادۀ ۱۱۱ قانون اساسی، لویه جرگه از حالت عنعنوی برآمده و به یک نهاد منتخب تبدیل شده است که اصل قانونی بودن نظام نیز چنین اقتضاء دارد [...].».[١٤١٠] در قانون اساسی ۱۳۸۲ نیز مانند اکثر قوانین اساسی افغانستان، ضابطه ای دموکراتیک برای عضویت در لویه جرگه، پیش بینی شده است. مطابق ماده ۱۱۰ قانون اساسی لاحق افغانستان لویه جرگه متشکل از اعضای شورای ملی و رؤسای شوراهای ولایات و ولسوالی‌ها می‌باشد. وزراء، رئیس و اعضای ستره محکمه و دادستان کل می توانند بدون حق رأی در جلسات لویه جرگه اشتراك ورزند. بنابراین، فقط نمایندگان و سناتور های شورای ملی و رؤسای شوراهای ولایتی و ولسوالی ها که به جز یک ثلث مشرانو جرگه همه انتخابی اند صلاحیت رأی دادن در لویه جرگه را دارند. این امر، اقدامی جالبی دیگری در جهت دموکراتیک و حقانی کردن لویه جرگه و رفع نقایص آن است.

١٤٠٩. همان، دین محمد جاوید و اسدالله ولوالجی، صص ۶۶ و ۶۷.

١٤١٠. نقل از: ـــــ (۱/ ۴/ ۱۳۹۰- ۲۹- ۱۳۹۰). سالنامۀ کمیسیون مستقل نظارت بر تطبیق قانون اساسی، (ـــــ)، صص ۲۳ و ۲۴.

م

مال Property

مال از ریشهٔ «مول» گرفته شده است که در لغت به معنی میل و خواهش است. چون مال طرف خواهش و میل است آن را مال می گویند که جمع آن اموال است. همچنین، مال در لغت به معنی خواسته، پول، کالا، متاع و ثروت است.[1411] در گذشته، مال را به معنی اراضی و طعام و سپس بر برده و سپس مال را بر هرچه که در اثر اکتساب به دست می آمد، استعمال می کردند. ولی، در عصر حاضر مال بر هر آنچه که دارای ارزش اقتصادی باشد و بتوان آن را مورد تملک قرار داد، اطلاق می گردد. در نتیجه، منازل، اراضی، اشیای منقول، حقوق ارتفاق و انتفاع، حق تألیف، حق اختراع و امثال این ها مشمول تعریف مال است. پس، همانطوری که اطلاق مال بر اشیای مادی صورت می‌گیرد، بر داشته های معنوی، مانند: حق اختراع، حق تألیف و امثال اینها نیز مورد استعمال دارد.[1412] مادهٔ ۱۲۶ مجلة الاحکام در تعریف مال می گوید که: «مال عبارت است از هر آنچه که طبیعت انسان به آن میل داشته باشد و ادخار آن به وقت ضرورت ممکن باشد خواه منقول باشد یا غیر منقول.». تعریف فوق قابل نقد می باشد، زیرا ناقص و غیرجامع است. به طور مثال، میوه جات و سبزیجات با وصف آنکه مال تلقی می گردد قابل ادخار نیست، زیرا به سرعت فاسد می گردد، و یا دوا و سموم با وصف آنکه مال پنداشته می شود ولی طبع انسان از آن متنفر است. همچنین، اشیاء مباح مانند شکار و اشجار قبل از احراز

1411. https://www.vajehyab.com (Last visit: 13/ 8/ 2016).

۱٤۱۲. ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۳۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۳۱؛ علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۲۳؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۸۷۵؛ محمد جعفر جعفری لنگرودی، (۱۳۸۰). حقوق اموال، چاپ پنجم، تهران: کتابخانهٔ گنج، ص ۳۶؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۹۰۳

آن مال تلقی نمی گردد با وصف آن که طبع انسان به آن میل دارد.

فقهای حنفی به این عقیده اند که مال عبارت است از هر آنچه که حیازت و احراز آن ممکن و عادتاً قابل نفع باشد. بنابراین، با توجه به تعریف فوق، مال باید دارای دو عنصرذیل باشد:

۱) حیازت و احراز آن ممکن باشد: پس، آنچه که حیازت آن ممکن نباشد مال تلقی نمی گردد، مانند: امور معنوی از قبیل علم، صحت، شرف و ذکاوت. همچنین، هر آنچه که قابل احراز نباشد مانند: هوا، اشعهٔ آفتاب و روشنی مهتاب مال تلقی نمی گردد؛ و

۲) عادتاً قابل انتفاع باشد: بنابراین، هر آنچه که اصلاً قابل انتفاع نباشد مانند گوشت مرده، طعام مسموم یا فاسد، یا قابل انتفاع باشد ولی عادت مردم در آن جاری نشود مانند دانهٔ گندم، قطرهٔ آب و غیره مال تلقی نمی گردد، زیرا از یک طرف اشیای مذکور به تنهایی قابل نفع نمی باشد و از طرف دیگرعرف مردم در آن جاری نمی شود، زیرا جاری شدن عرف مستلزم استمرار انتفاع از شی در حالات عادی می باشد. باید ملتفت بود که انتفاع از اشیاء در حالت ضرورت مانند خوردن گوشت حیوان مرده نیز شی را مبدل به مال نمی نماید، زیرا حالت فوق یک حالت استثنایی است. جمهور فقهاء به این عقیده اند که مال عبارت است از هر آنچه که دارای قیمت مادی باشد و در صورت ا تلاف، تلف کنند مکلف به پرداخت ضمان آن باشد. فرق های که بین این تعاریف وجود دارد قرار آتی است:

۱) فقهای حنفیه مال را محدود به اَعیانی نموده اند که امکان ذخیره کردن آن وجود داشته باشد. این حصر قابل نقد است. زیرا، منافع نیز مال است و نیز اموالی وجود دارد که ذخیره کردن آنها ممکن نیست، مانند: میوه جات و سبزیجات. همچنین، فقهای حنفیه مال را به آنچه که طبع انسان به آن میل داشته باشد، مقید نموده اند. در حالی که، برخی اموال وجود دارد که طبع انسان به آن میل ندارد، مانند: ادویه و میوه قبل از پخته شدن. همچنین، اشیاء مباح، مانند شکار و اشجار قبل از احراز آن مال تلقی نمی گردد با وصف آن که طبع انسان به آن میل دارد. اما، جمهور فقهاء در مال عین مادی بودن آن را شرط نمی دانند، بلکه دائرهٔ اموال را وسعت داده و طبق نظر جمهور فقهاء اموال شامل: اَعیان، منافع و حقوق می گردد؛ و

۲) فقهای حنفیه در مال مباح بودن آن را شرط نمی دانند، در حالی که جمهور فقهاء مباح بودن مال را شرط می دانند. باوجوداین، فقهای حنفیه و جمهور فقهاء در مال منفعت و قیمت داشتن آن را عنصر اساسی می دانند. در نتیجه، تعریف جامع ای که فقهاء برای مال ارایه می نمایند این است که: مال عبارت از هر عین و یا حقی است که دارای قیمت مادی و عرفاً دارای منفعت باشد. طبق این تعریف، مال شامل: اَعیان مادی، منافع و حقوق می

گـردد کـه معیـار شـمول آن قیمـت و منفعـت مطابق عرف است.

روی همین دلیل فقهاء می گویند: هر آنچـه که دارای منفعت باشد بیع آن جایز است. پس، اشیای که دارای منفعت نیست، بیع آنها جـایز نیست و معیار آن هم عرف است که از محلـی تا محلی و از زمانی تـا زمـانی دیگـر متفـاوت است. طبق این تعریـف، هـر آنچـه کـه دارای منفعت است شـامل مـال مـی گـردد، ماننـد: حقوق معنوی، اشعهٔ آفتاب و نظیر اینهـا. امـا، مباح بودن مال و یا مبـاح بـودن انتفـاع از مـال مختص مال حلال و یا مال متقـوم اسـت و بـه صورت مطلق در مال شرط نیست. روی همین دلیل مال را به متقوم و غیـر متقـوم تقسـیم مـی نماینـــد.[١٤١٣] در حقـــوق انگلـــیس برخـــی حقوقدانان مال را در دو مفهـوم اسـتعمال مـی نمایند: اول مال به شی و یا اشـیایی گفتـه مـی شود که قابلیت تحت ملکیت در آمدن را داشته باشد. در این مفهوم مـال نـه تنهـا شـامل مـال مادی مانند: قلم، میز، ساعت، زمین و ... بلکه شامل اشیای غیـر مـادی ماننـد حـق ملکیـت معنـوی و ... مـی شـود. دوم مـال در مفهـوم ملکیت استعمال می شود[١٤١٤] که عاری از ایراد نیست.

مادهٔ ۴۷۲ ق. م در تعریف مـال مـی گویـد: «مال عبارت است از عین و یـا حقـی کـه نـزد مردم قیمت مـادی داشـته باشـد». طبـق ایـن تعریف اموال شامل اَعیان یعنی امـوال مـادی ای که در خارج موجود می‌باشـد و بـه وسـیله حس لامسـه بتـوان آن را لمـس کـرد، ماننـد: خانه، باغ، زمین، موتر و نظیر اینها و حقـوق از قبیل: حق ارتفاق، حق مرور، حق تألیف، حـق اختراع و امثال اینها می گردد. اما، نقص عمده ای که در این تعریف وجود دارد این است که، طبق این تعریف مال صرف شامل عین و حـق مـی گـردد و منـافع را در بـر نمـی گـردد. حقوقدانان نیز تقریباً تعـاریف متعـددی بـرای مال ارایه کرده اند:

۱) مال چیزی اسـت کـه قابـل مبادلـه باشـد خواه مادی باشد، چون: اسب و خـواه معنـوی باشد، مثل: دَین.

۲) هرچه که قابل تقویم به پـول باشـد، مـال است.[١٤١٥]

۳) مال در اصطلاح حقوقی به چیـزی گفتـه می شود که بتواند مورد داد و ستد قـرار گیـرد و

١٤١٣ . مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٣)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ١١٣-١٢٢؛ وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، الموسوعة الفقهیة، ج ٣٦، صص ٣١ و٣٢؛ علی محی الدین القره داغی (١۴٠٣ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ٢٣- ٢٧؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٢٨٧٥-٢٨٧٧.

1414. D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, 1st edi, Tehran: Arian bookshop, p 263.

١٤١٥ . محمد جعفر جعفری لنگرودی، (١٣٨٠). حقوق اموال، چاپ پنجم، تهران: کتابخانهٔ گنج، ص ٣۶.

از نظر اقتصادی دارای ارزش مبادله را داشته باشد.[١٤١٦]

مال استعمالی None disposeable property

استهلاکی اسم منسوب به استهلاک است. استهلاک از ریشهٔ «هلک» گرفته شده است که در لغت به معنی تلف شدن، از بین رفتن و نیست شدن است. طبق مادهٔ ۴۷۷ فقرهٔ اول ق. م: «اموال استهلاکی آن است که انتفاع از آن بدون استهلاک آن ممکن نباشد.». طبق نص این ماده مال استهلاکی آن است که نفع گرفتن از آن بدون استهلاک ناممکن باشد. برخی فقهاء و حقوقدانان در تعریف مال استهلاکی می گویند اموال استهلاکی عبارت از اموالی است که با انتفاع از آن، عین آن از بین برود، مانند: طعام، نوشیدنی، چوب، اوراق کتاب و نظیر اینها.[١٤١٧]

مال استهلاکی Didposeable property

استعمالی اسم منسوب به استعمال است. استعمال در لغت به معنی کاربرد، استفاده کردن، مصرف کردن و به کار بردن است.[١٤١٨] طبق مادهٔ ۴۷۷ فقرهٔ دوم ق. م: «اموال استعمالی آن است که با انتفاع مکرر، عین آن باقی بماند». طبق نص این ماده برای این که مال استعمالی پنداشته شود شرط است که این که با نفع گرفتن مکرر (بار ها، مستمر) عین (ذات/ نفس/ رقبه) آن باقی بماند. بنابراین، اگر استفاده مکرر از مال ممکن نباشد و یا عین مال با استفاده مکرر از بین برود، مال استعمالی نیست.

حقوقدانان و فقهاء در تعریف مالی استعمالی می گویند: مال استعمالی عبارت از مالی است که با انتفاع از آن عین آن به حالت قبلی باقی می ماند، مانند عقارات، مفروشات، لباس، کتب و نظیر اینها.[١٤١٩]به عبارت دیگر: مال استعمالی عبارت از مالی است که عین آن با وجود استعمال مکرر آن باقی می ماند، مانند: اشجار، عقارات، موتر ها، لباس ها و امثال اینها.[١٤٢٠]

مال باطن Hidden property

باطن ضد ظاهر است که در لغت به معنی خفیه، پنهان و پوشیده است. در اصطلاح

١٤١٦ . سید حسن امامی (١٣٧٧). حقوق مدنی، جلد (١)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ١٩.

١٤١٧. علی محی الدین القره داغی (١۴٠٣ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ٥٠؛ مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٣)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ١۴٣؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٢٨٩١.

1418. https://www.vajehyab.com (last visit: 31/8/2016).

١٤١٩. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٢٨٩١.

١٤٢٠. علی محی الدین القره داغی (١۴٠٣ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ٥٠؛ و مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٣)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ١۴۴.

فقهی مال باطن عبارت از مالی است که دولت آن را معلوم و مشخص ننموده باشد.[١٤٢١]

مال خصوصی Private property

طبق مادهٔ ۴۸۱ ق. م: «اموال متعلق به ملکیت افراد، اموال خصوصی [...] پنداشته می شود». طبق نص این ماده هر مالی که براساس یکی از اسباب کسب ملکیت مانند عقد، ارث، وصیت، جبران خسارت و امثال اینها که تفصیل آن در مبحث اسباب کسب ملکیت خواهد آمد تحت ملکیت یک شخص در آید، مال خصوصی است. این تعریف عام است و شامل عقار و منقول می شود.

علاوه براین، مادهٔ ۷ فرمان شماره ۸۳، مؤرخ ۱۳۸۲ /۸/۱۸ رئیس دولت انتقالی در بارهٔ املاک می گوید: «املاک شخصی آن است که ملکیت اشخاص شرعاً و قانوناً بر آن ثابت باشد. ملکیت شخصی توسط اسناد معتبر شرعی و قانونی ثابت می گردد، مشروط بر اینکه مُبطِل آن موجود نباشد.». املاک جمع ملکیت است. طبق نص این ماده ملکیت شخصی اموالی است که ملکیت افراد بر آن از نظر شرعی و قانونی ثابت باشد. همچنین، طبق نص این ماده ملکیت افراد بر اموال توسط اسناد قانونی صورت می گیرد. سند قانونی در صورتی مدار اعتبار است که سند مبطل (باطل کنندهٔ آن) موجود نگردد.

مال دولتی State property

قانونگذار مدنی با اقتباس قوانین مصر و فرانسه اموال را با توجه به این که متعلق به افراد است و یا عموم مردم به اموال خصوصی و اموال عامه تقسیم بندی نموده است. طبق ق. م اموال دولتی از مصادیق و انواع عامه عامه است. به نظر می رسد دلیل این قاعده این است که از اموال دولت هم عموم مردم نفع می برند و اموال دولت برای منافع و مصالح عامه تخصیص یافته است نه برای تحقق منافع و مصالح فرد خاص. بنابراین، از اموال دولتی فرد خاص به منظور تحقق اهداف شخصی استفاده کرده نمی تواند که بسیار مناسب و توجیه پذیر به نظر می رسد. این دسته بندی به نظر می رسد که در خصوص منقول هنوز هم قابل تطبیق است. اما، مطابق قوانین جدید افغانستان، این تقسیم بندی در خصوص عقار محل تردید به نظر می رسد.

مال عامه Public property

۱) تعریف: طبق مادهٔ ۴۸۱ ق. م: «اموال متعلق به ملکیت افراد، اموال خصوصی و اموالی که متعلق به ملکیت افراد نبوده و برای منافع و مصالح عامه تخصیص یافته باشد، اموال عامه پنداشته می شود». طبق نص این ماده هر مالی که متعلق به ملکیت افراد خصوصی نباشد و برای منافع عامه تخصیص یافته باشد، اموال عامه است. طبق نص این

١٤٢١. علی محی الدین القره داغی (١۴٠٣ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۵۵ و ۵۶؛ و ـــــ (١۴٠۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۹.

ماده برای این که یک مال، مال عامه تلقی شود تحقق دو شرط لازم است: اول این که مال متعلق به ملکیت افراد نباشد و دوم این که مال برای منافع و مصالح عامه تخصیص یافته باشد.

اصطلاح منافع و مصالح عامه عام است. مصالح جمع مصلحت است که در لغت به هر آنچه که موجب آسایش و سود باشد است که متضاد مفاسد است.[١٤٢٢] همچنین، مصلحت در لغت به هر آنچه گه صلاح و سود شخص یا گروهی در آن باشد و خیر اندیشی است.[١٤٢٣] در اصول به جلب منفعت و دفع مضرت مصلحت می گویند.[١٤٢٤] به عوض مصالح عامه گاه گاهی منافع عامه، منافع عمومی، خیر عموم، مصالح علیا و خیر عام نیز استعمال می شود. در اصطلاح حقوقی مصالح عامه، مصلحتی است که نفع آن به اکثر افراد جامعه می رسد.[١٤٢٥] به حیث مثال، راه های عامه، خط آهن، انهار عامه، مکاتب عامه، شفاخانه های عامه و نظیر اینها اموالی اند که برای منافع و مصالح عامه تخصیص یافته اند. تخصیص در لغت به معنی خاص گردانیدن، ویژه گردانیدن و مختص کردن است.[١٤٢٦] در حقوق برخی کشور ها، به حیث مثال، آلمان، ملکیت عامه عبارت از اشیای است که منحصراً برای استفادهٔ عموم مردم وجود دارند که شامل سرک ها، تفریحگاه ها، وسایل دفتر کارمندان دولت، تأسیسات عامه، اموال نمایشگاه ها در موزیم های عامه می شود.[١٤٢٧]

٢) معیار تمیز: مطابق ق. م معیار تشخیص اموال عامه، تخصیص آن به منافع عامه است. بنابراین، هر مالی که برای منافع عموم مردم تخصیص داده شده باشد، اموال عامه است. همچنین، معیار دیگر اموال عامه این است که مال تحت ملکیت فرد بنابر یکی از اسباب کسب ملکیت در نیامده باشد.

در حقوق فرانسه و مصر نیز یگانه معیار اموال عامه تخصیص منافع آن برای عامه است.

در حقوق فرانسه ابتداء مهمترین معیار برای تشخیص اموال عمومی از خصوصی، معیار عدم امکان تملک خصوصی پاره ای از اموال بوده است. از میان حقوقدانان فرانسوی دیکروک (Ducroq) و برتلمی (Berthelemy) بر این عقیده بوده اند. در چنین معیار، ملاک اموال عامه به طبیعت اشیاء بر می گردید. بنابراین، اموالی که طبیعتاً

١٤٢٢. محمد معین (١٣٨٢). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ٩٩٠.

١٤٢٣. همان، محمد معین، ص ٩٩٢.

١٤٢٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٨٦١.

١٤٢٥. محمد جعفر جعفری لنگرودی (١٣٨١). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (٥)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، واژه ١٢٨٥٧.

1426. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ٣١/ ٨/ ٢٠١٦).

1427. Gerhard Robbers (2002). An Introduction to German Law. Translated into Enlish by: Miceal Jewll, 5th edi (___), p 70.

قابلیت تملک نبودند، جزء اموال عمومی پنداشته می شدند، مانند راه و بحر ها و نظیر اینها. اما، دیری نگذشت که حقوقدانان فرانسوی در یافتند که چنین معیاری با توجه به رشد جامعه نمی تواند تمامی اموال عمومی را شامل و بسیاری از اموال عمومی هستند که قابلیت تملک خصوصی را دارند، مانند: ساختمانها، دارایی های نظامی، مهمات جنگی. روی این دلیل، حقوقدانان فرانسه به معیار فراگیر تری روی آوردند و آن معیار تخصیص شی برای استفادهٔ عموم و یا اختصاص به منافع عموم بود. طبق این نظر، مالی عمومی شمرده می شد که برای استفادهٔ تمام مردم اختصاص یافته باشد. این معیار نیز چیزی جز نظر اول نبود. سپس، حقوقدانان فرانسه نظریه تخصیص شی برای منافع عمومی را پذیرفتند.[١٤٢٨] از آنچه گفته شد، چنین نتیجه گرفته می شود که تخصیص اشیاء به منافع عامه دو نوع است: تخصیص از طریق حکم قانون و رجوع به طبیعت اشیاء:

١- تخصیص توسط حکم قانون: گاهی ممکن است برخی اموال از طریق حکم قانون جزء اموال عمومی و یا اموال عمومی تلقی گردند مانند اموالی که در نص مادهٔ ۴۸۲ فقرهٔ ١ ق. م پیش بینی شده اند که بحث آن خوهد آمد. مثال دیگر، مادهٔ ۲۳۴۷ ق. م است که می گوید: «آب دریاها و فروع آن ملك عامه شمرده می شود [...].». طبق نص این ماده دریاها اموال عامه شناخته می شود. عامه تلقی گردیدن آب دریاها به حکم قانون است.

٢- تخصیص توسط رجوع به طبیعت اشیاء: برخی اشیاء و اموال وجود دارد که طبیعت آن اقتضاء می نماید که تا جزء اموال عمومی تلقی گردند و تحت ملکیت فردی در نیایند، مانند: راه های عامه، جاده ها، سواحل دریاها، تفریح گاه ها و نظیر اینها که ذاتاً و طبیعتاً طوری هستند که اشخاص نمی توانند آنها را تحت ملکیت شخصی خویش در آورند.

۴) مصادیق اموال عامه در ق. م: در بارهٔ مصادیق اموال عامه مادهٔ ۴۸۲ فقرهٔ اول ق. م حکم می نماید که: «(١) اموال عامه عبارت است از: ١) اموال منقول و غیر منقول دولت؛ ٢) اموال منقول و غیر منقول اشخاص حکمی؛ و ٣) اموال منقول و غیر منقولی که برای منافع و مصالح عامه تخصیص داده شده باشد؛ و ۴) اموال منقول و غیر منقولی که به حکم قانون اموال عامه شناخته شده باشد.». طبق نص این ماده اموال ذیل اموال عامه است:

١- اموال منقول و غیرمنقول دولت: طبق مادهٔ ۴۸۲ ق. م اموال منقول و غیرمنقول دولت اموال عامه است.[١٤٢٩] طبق ق. ا دولت مرکب

١٤٢٨. عبدالرزاق احمد السنهوری (٢٠٠٢). الوسیط، جلد (٨)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ٩٧-١٠١؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری، دانشنامهٔ حقوق خصوصی، ص ١۶۵٠.

١٤٢٩. در خصوص تعریف و ارکان دولت در حقوق افغانستان ر. ک: نظام الدین عبدالله (١٣٩۶). شرح قانون اساسی،

از سه قوه: قوۀ مقننه (شورای ملی)، قوۀ قضائیه (ستره محکمه)، قوۀ اجرائیه (حکومت) است و اموال منقول و غیر منقول قوۀ اجرائیه، قضائیه و مقننه اموال عامه پنداشته می شود. به حیث مثال، زمین های وزارت دفاع و اموال منقول وزارت دفاع مانند وسایل دفتر، موتر و امثال اینها جزء اموال عامه است.

۲- اموال منقول و غیر منقول اشخاص حکمی: قانونگذار مدنی در نص مادۀ ۴۸۲ ق. م کلمۀ اشخاص حکمی را مطلق استعمال نموده است که محل ایراد به نظر می رسد. اشخاص حکمی چنانچه تفصیل آن در جلد اول این دور از شرح ق. م گذشت به سه دسته تقسیم می شود. اشخاص حکمی عامه مانند ادارات دولتی و اشخاص حکمی خصوصی مانند شرکت ها، جمعیت ها و نظیر اینها و اشخاص حکمی بین المللی مانند سازمان ملل متحد. عبارت اشخاص حکمی را باید در نص مادۀ ۴۸۲ ق. م تفسیر مضیق (محدود) نمود و به اشخاص حکمی خصوصی تسری نداد، زیرا به نظر نمی رسد اموال منقول و غیرمنقول حزب سیاسی، پوهنتون خصوصی، شرکت خصوصی و نظیر اینها اموال عامه تلقی گردد. زیرا، این این اموال توسط افراد حقوق خصوصی تهیه شده و متعلق به ملکیت آنها است.

۲- اموال منقول و غیرمنقولی که برای منافع عامه تخصیص یافته اند: تمام اموال منقول و غیر منقولی که برای استفادۀ عموم مردم تخصیص داده شده باشد، اموال عامه شناخته می شود مانند تفریحگاه ها، مکاتب، سرک ها و نظیر اینها.

۳- اموال منقول و غیرمنقولی که به حکم قانون اموال عامه شناخته شده اند: تمام اموال منقول و غیر منقولی که به حکم قانون اموال عامه شناخته شده اند، اموال عامه پنداشته می شود که به برخی مثال های آن در بالا اشاره صورت گرفت. علاوه براین، طبق مادۀ ۳ جزء ۴۶ قانون تنظیم امور زمینداری زمین های مرعی ملکیت عامه است.

مال ظاهر Apparent property

ظاهر ضد باطن است که در لغت به معنی آشکار و هویدا است. در اصطلاح فقهی مال ظاهر عبارت از هر مالی است که دولت آن را معلوم کرده و تعیین نموده باشد، مانند: معدن، کشت، زرع ، عروض تجاری، طلا، نقره و نظیر اینها.

مال غیر مادی Intangible property

مادی غیر مادی عبارت از مالی است که وجود فزیکی ندارد و قابل لمس نیست. مانند

حقوق اساسی جمهوری اسلامی افغانستان، جلد (۲)، چاپ دوم، کابل: انتشارات سعید، فصل اول.

قـروض، اسـهام، حقـوق ملکیـت معنـوی، اختراعات و ... می شود.[١٤٣٠]

به عبارت دیگـر: امـوال غیـر مـادی امـوالی هستند که وجود مادی در خـارج نـدارد، ولـی جامعه وجود آن را اعتبار داده و قانون هـم آن را به رسمیت شناخته است، مانند: حـق تـألیف، حق تصنیف، حق اختراع و امثال اینها.[١٤٣١]

مال غیر نامی (مال بدون نماء)

مال غیر نامی عبارت از مالی است که منـتج به زیادت و نمو نمی شود. به عبارت دیگر: مال غیر نامی مالی است که انسان آن را برای نفس خود نه برای تجارت تهیـه مـی نمایـد، ماننـد: منزل و موتر های شخصـی (نـه موترهـای کـه برای تجارت خرید فروش می شود و نـه مـوتر های که توسط آن کار می شود. زیـرا، در ایـن دو نوع موتر زکات واجب است).[١٤٣٢]

مال غیر متقوم Untradeable property

مال غیر متقوم عبارت است از :«هر آنچه که محرز به فعل نباشد و انتفاع آن در شریعت بـه استثناء حالات اضـطرار مبـاح نباشـد». مـادۀ ١٢٧ مجلة الاحکام مال متقوم و غیـر متقـوم را چنین تعریف نموده است: «مـال متقـوم بـه دو معنی استعمال می شود: اول به معنـی چیـزی که انتفاع از آن جایز باشد، دوم بـه معنـی مـال محرز و محفوظ. لذا ماهی در بحـر مـال غیـر متقوم است ولـی بعـد از شـکار در اثـر احـراز متقوم می گـردد.». بنـابراین، مـال غیـر متقـوم دارای دو عنصر مـی باشـد اولاً اینکـه بالفعـل قابل احراز نباشد و ثانیاً اینکه انتفاع از آن شرعاً ممکن نباشد. پس، ماهی درآب و پرنده در هوا در صورت غیر قابـل احـراز بـودن غیـر متقـوم تلقی می گردد. همچنین، شراب و خنزیر برای مسلمین غیر متقوم می باشد، زیرا انتفاع از آن برای مسلمین به استثناء حالت اضـطرار ماننـد گرسنگی و تشنگی شدید که تهدید به هلاکت نماید به قدر ضرورت غیرمباح می باشـد. امـا شراب و خنزیـر بـرای غیـر مسـلمین بـه نظـر احناف مال متقوم می باشد و کسی که شراب و خنزیر غیر مسلمان را تلف نمایـد مکلـف بـه پرداخت ضمان آن می گردد.

ولی، به نظر غیر احناف شراب و خنزیر غیـر مسلمین نیز مال غیر متقوم تلقی می گردد، زیرا غیر احناف به این عقیده اند که غیر مسـلمینی که دربلاد اسلامی سکونت می نمایند مکلـف به رعایت احکام معاملات اسلامی اند و آنچه مسلمانها بدان ملزم اند غیرمسلمین نیز بـدان ملزم می باشند.[١٤٣٣]

1430. John Bell, Sophie Boyron and Simon Whittaker (1380). Principles of French law, 1st edi, Tehran: Dadqaster publication, p 280.

١٤٣١ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۴۶.

١٤٣٢. علی محی الدین القره داغی (١٤٠٣ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۵۵ ۵۶؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۹.

١٤٣٣. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۷۹- ۲۸۸۰؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۱۲۴؛ و

در رابطه به مال متقوم و غیر متقوم بین فقهاء و حقوقدانان اختلاف نظر وجود دارد. شرعیین چنانچه تفصیل آن فوقاً گذشت به این نظر اند که متقوم مالی است که شرعاً انتفاع از آن ممکن باشد و غیر متقوم مالی است که شرعاً انتفاع از آن غیرمباح باشد. اما قانونیین به این عقیده اند که: متقوم مالی است که بین مردم دارای قیمت مادی باشد و غیرمتقوم خروج اشیاء از تعامل به مقتضای طبیعت آن یا حکم قانون می باشد. بنابراین، اشیائی که به مقتضای طبیعت خارج از تعامل اند همهٔ مردم می توانند مشترکاً از آن انتفاع بگیرند و کسی نمی تواند آن را تحت حیازت خود آورد مانند: هوا، اشعهٔ آفتاب و غیره. [١٤٣٤]

مال قابل تقسیم Divisable property

مادهٔ ۱۱۳۱ مجلة الاحکام می گوید: «قابل قسمت آن مال مشترکی است که صالح برای تقسیم باشد و به سبب تقسیم، منافع مقصوده در آن از بین نرود». مانند: یک عراده موتر، یک باب دکان کوچک، یک اطاق کوچک، یک پایه کمپیوتر، یک پایه تلویزیون و نظیر اینها که اگر تقسیم شود منفعت مقصود در آنها از بین می رود.

مال قابل غیرقابل تقسیم Undivisable property

مال قابل تقسیم مالی است که صاحب آن در صورت تقسیم متضرر نگردد، بلکه بعد از تقسیم از حصهٔ تقسیم شدهٔ خویش بتواند انتفاع بگیرد. اما، در صورتی که در اثر تقسیم صاحب مال متضرر شود، چنین مالی را مالِ غیر قابل تقسیم می نامند. به عنوان مثال، یک عراده موتر قابل تقسیم نیست. یک بسوه زمین قابل زمین نیست زیرا در صورت تقسیم منفعت مطلوب از آن از بین می رود.

مال مادی Tangible propery

اموال مادی اموالی هستند که می توان آن را لمس نمود، مانند: موتر، میز، چوکی، خانه و امثال اینها. در حقوق فرانسه برخی نویسندگان بر این نظر اند که اموال مادی شامل اشیای مادی مانند زمین و ... می شود. [١٤٣٥]

مال محجور Prevented property

مال محجور عبارت از مالی است که شرع تملیک و تملک آن را به سبب موقوفه بودن و یا تخصیص یافتن به منافع عامه منع نموده باشد،

_____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۳۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، صص ۳۴ و ۳۵.

١٤٣٤. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۸)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۶-۸؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۸۸۰ و ۲۸۸۱؛ علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۵۳؛ و مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۱۲۷-۱۲۹.

1435. John Bell, Sophie Boyron and Simon Whittaker (1380). Principles of French law, 1st edi, Tehran: Dadqaster publication, p 280.

مانند: راه های عامـه، مسـاجد، مقـابر و سـایر اموال موقوفه.[١٤٣٦]

مال مملوک Owned property

مال مملوک عبارت از مالی است کـه تحـت ملکیت در آمده باشـد اعـم از اینکـه ملکیـت متعلق به شخص حقیقی و یا شخص حقـوقی ماننـد: دولـت، مؤسسـات عامـه و جمعیـت باشد.[١٤٣٧]

مال نامی

مال نـامی عبـارت از مـالی اسـت کـه بـرای صاحب خود ربح، غله و عاید تولید نماید. بـه عبارت دیگر: مال نامی عبارت از مـالی اسـت که زیاد شود و تکثیـر نمایـد. نمـاء یـا حقیقـی اسـت، ماننـد: تولـد و تناسـل و تجـارت و یـا حکمی، مانند: نقود کـه نـامی و قابـل زیـادت است.

مالک Owner

مالک اسم فاعل از ریشهٔ «ملک» گرفته شده است که در لغت بـه معنـی دارنـده و صـاحب است. در اصطلاح حقوقی مالـک بـه شـخص حقیقی و یا حکمی گوینـد کـه حـایز ملکیـت باشد.[١٤٣٨]

مالیه Taxation

مالیه اسـم منسـوب بـه مـال و تأنیـث مـالی است.[١٤٣٩] در اصطلاح حقـوقی، مـادهٔ ۱ فقـرهٔ دوم قانون مالیات بر عایدات در تعریـف مالیـه می گوید که: «(۲) مالیه، تادیـهٔ الزامـی اسـت که به منظور تقویهٔ بنیهٔ مالی دولت و رفاهٔ عامـه بدون انجام خدمت متقابـل یـا ارایـهٔ جـنس از اشخاص حقیقی و حکمـی طبـق احکـام ایـن قانون اخذ می گردد.». طبق این تعریف مالیـه عبارت از مبلغی اسـت کـه بـه موجـب قـانون جهت تأمین مخارج عمومی به طور بلاعـوض به وسیلهٔ اشخاص حقیقی و حقـوقی پرداخـت می شود. پرداخت مالیه تحمیلی است. به این توضیح که: دولت مالیات را از دارایی و درآمـد اشخاص حقیقی و حقوقی برداشـت مـی کنـد بدون اینکه تعهدی نسبت به پرداخت کننده به عهده بگیرد.[١٤٤٠]

مانع Barrier/ obstacle

مانع اسم فاعل از ریشهٔ «منـع» گرفتـه شـده است که در لغت بـه معنـی بازدارنـده، حایـل میـان دو چیـز، جلـوگیری کننـده و جلـوگیر

١٤٣٦. علی محی الدین القره داغی (١۴٠٣ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص۵۴.

١٤٣٧. مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٣)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ٢١١؛ و ـــــ (١۴٠۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (٣۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ٣٧ و ٣٨.

١٤٣٨. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١۶۵٨.

1439. Ibid (Last visit: 31/8/ 2016).

١٤٤٠. محمد امامی (١٣٨٧). مالیه عمومی، چاپ دوم، ایران: انتشارات میزان، ص ٢١.

است[١٤٤١] که جمع آن موانع است. در خصوص مانع تعاریف متعدد وجود دارد:

1) در اصطلاح اصول مانع عبارت از چیزی است که با وجود آن نبودِ وجودِ حکم یا سبب لازم می گردد، مانند: ابوت که مانع استیفای قصاص می گردد. بنابراین، مانع امر ظاهر و منضبطی است که شارع آن را وضع کرده است تا به وسیلهٔ آن از حکم یا سببی جلوگیری به عمل آید. مانع دو نوع است:

اول) مانع حکم: مانند ابوت در قصاص قتل عمد، که اگر پدری پسرش را عمداً بکشد، پدر بودن قاتل مانع از اجرای قصاص است.

دوم) مانع سبب: مانند اختلاف دین که مانع قرابت است، و قرابت از اسباب ارث است.[١٤٤٢]

٣) در اصطلاح فقهی مانع عبارت هر چیزی است که از تحقق یافتن چیز دیگری جلوگیری کند.[١٤٤٣]

۴) به نظر می رسد مانع عبارت از چیزی است شخص را از اجرای کاری منع نماید.

مباح Permissible

مباح در لغت اسم مفعول از ریشهٔ «بوح» گرفته شده است که در لغت به معنی جایز، روا، آشکار و روشن است[١٤٤٤] که جمع آن مباحات است. در اصطلاح فقهی از نقطه نظر اسباب کسب ملکیت مباح مالی است که ملکیت شخص معین نباشد و مانع شرعی در رابطه به تملک آن وجود نداشته باشد مانند: آب، شکار خشکه و بحر، علفی که در جنگل روییده و امثال اینها.[١٤٤٥] از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که برای اینکه مالی مباح تلقی شود، احراز دو شرط ضروری است: ١) نداشتن مالک خاص؛ و ٢) نبودن موانع شرعی و امکان تملک و استفاده از آن طبق شرع.[١٤٤٦]

مبادله Exchange

مبادله از ریشهٔ «بدل» گرفته شده است که در لغت به معنی عوض کردن و معاوضه است. در اصطلاح حقوق مدنی، مبادله عبارت است از عوض کردن دو چیز توسط دو کس.[١٤٤٧]

مبادی Basics

١٤٤١. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١۶۵٨.

١٤٤٢. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (١٠)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٩٨ و ٩٩.

1443. https://www.vajehyab.com (Last visit: 13/ 8/ 2016).

١٤٤٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (١)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٢۶٨۴.

١٤٤٥ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٢٩٠٢؛ و مصطفی احمد الزرقاء (١٩۶٧– ١٩۶٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (١)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ٢۴٠.

١٤٤٦. ناصر کاتوزیان (١٣٨١). اموال و مالکیت، چاپ پنجم، تهران: نشر میزان، ص ٧١ ؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٢۶٨۵.

١٤٤٧. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١۶٨۵.

مبادی لغت عربی است که جمع مبدأ است که در لغت بـه معنـی خاسـتگاه، آغـاز گـاه و مکـان و زمـان آغـاز چیـزی را گوینـد.[۱۴۴۸] همچنـین، مبـداء در لغـت بـه معنـی منبـع، سرچشمه، منشأ، آغاز و اصـل اسـت.[۱۴۴۹] در اصول: به سرمنشأ و خاستگاه و مبـدأ اصـول و احکام مبادی می گویند. چنانکه بـه تعریـف، موضوع، غایت، منشـأ و نسـبت یـک علـم بـا سایر علوم، واضع و حکـم شـرع در آن بـاره و همچنین موضوعات مورد بحث آن مبادی علم گویند.[۱۴۵۰]

مبری الیه/ ابرا داده شده Acquitee

مبری الیه شخصی اسـت کـه ابـرا داده شـده است (ر. ک: ابرا).

مبنای حقوق Basis of law

مبنا که جمع آن مبانی است در لغت به معنی بنـا، ریشـه، پایـه، اسـاس و بنیـان اسـت.[۱۴۵۱] همچنین، مبنا در لغت به معنی شالوده، اصـل و ساختار است که در انگلیسی بـه آن «base» مـی گوینـد.[۱۴۵۲] در مـورد تعریـف مبنـا میـان حقوقـدانان اخـتلاف وجـود دارد: بعضـی حقوقدانان بر این نظر اند کـه: واژۀ «مبنـا» در دانش حقوق عبارت است از نیـروی الـزام آور حقوق و مقامی که ارزش قواعد حقوق را تأمین می کند و پایۀ همۀ قواعد آن به شمار می آیـد. به این گونـه کـه نظـام حقـوقی مبتنـی بـر آن و قواعد و مقررات حقوق بر اساس آن وضع مـی گردد. بنـابراین نیـرو و جاذبـه ای کـه پشـتیبان قانون است و آدمی را به اجرای آن وامـی دارد، «مبنای حقوق» نامند.[۱۴۵۳] برخی دیگر به ایـن عقیده اند که: در اصطلاح حقـوقی بـه فلسـفۀ وجودی یک پدیده مبنا می گویند. بـه عبـارت دیگر: مبنا عبارت از عواملی است که توسط آن می توان یک پدیده را توجیه نمود. فرق مبنـا بـا منبع این است که «منبع» پاسخ به کجایی یک مفهوم است. حال آنکه مبنا نشان از «چرایـی» یک پدیده می دهد.[۱۴۵۴] اما، برخی دیگر گفتـه اند که: مبنـا در اصـطلاح حقوقـدانان عبـارت است از «اصـل یـا قاعـده ای کلـی کـه نظـام حقوقی مبتنی بر آن باشـد و قواعـد و مقـررات حقوقی براساس آن وضع گردد». چنانچه گفته شد، حقوق از امور اعتباری و قراردادی است و اعتبارها و قراردادهـای حقـوقی بشـر براسـاس نیازها و ارزش ها که یک فـرد یـا یـک جامعـه

۱۴۴۸ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، ص ۱۶۸۵.

1449. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۱/ ۲۰۱۶/۱۷).

۱۴۵۰ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶۸۵.

۱۴۵۱ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ۱۰۴۸.

1452. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۶/ ۲۰۱۶/۲۵).

۱۴۵۳. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۳). مقدمۀ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۷.

۱۴۵۴. الیزابت زولر (۱۳۸۹). درآمدی بر حقوق عمومی، مترجم: سید مجتبی واعظی، چاپ اول، تهران: انتشارات جاویدانه جنگل، ص ۲.

احساس می نماید، وضع می گردد. ارزش های هر جامعه با جامعهٔ دیگر متفاوت است.

به عبارت دیگر: هر فرد یا جامعه ای می تواند در زندگی به ارزش های خاص معتقد باشد و در تأمین نیازمندی ها و روابط اجتماعی روش مخصوص پیشنهاد کند. از این رو، هر یک از نظام های حقوقی بشری براساس مبانی مخصوص به خود استوار می باشد. حقوقدانان با روش های خاص می توانند ارزش ها و معیار های مورد نظر در یک نظام حقوقی را برای رفع نیازمندی ها کشف و به کمک آنها در مواردی که دستور صریح از جانب قانونگذار وجود نداشته باشد، تصمیم مناسب گرفته خلأ موجود را پر نماید. به اصول و قواعدی که در حقوق می تواند چنین نقشی داشته باشد، اصطلاحاً مبانی حقوق می گویند. این اصل یا اصول در هر نظام حقوقی کلی ترین قواعد و ملاک های است که قواعد کلی دیگر نیز بر آن مبتنی می گردد. [١٤٥٥] داکتر لنگرودی نیز بر این عقیده است که: «به قواعد حقوقی که مصرح در قوانین و مستنبط از قوانین موضوعه نباشد و از مطالعهٔ مصالح اجتماع و طبع نظام حقوقی کشف شود، مبانی می گویند.[١٤٥٦] مهم ترین خصوصیات مبانی حقوق قرار ذیل است:

١) مبانی حقوق همیشه از کلیت برخوردار است. بنابراین، عملاً تعداد مبانی در هر نظام حقوقی محدود است؛

٢) این مبانی از نظر حقوقدانان وضع شدنی نیست. بنابراین، اطلاق قانون یا قاعده بر آنها صحیح نیست،

٣) در مورد ابهام یا سکوت قانون، این مبانی برای حقوقدانان و قضات جنبهٔ راهگشایی و رهنمونی دارند، زیرا قانونگذاران قوانین و مقررات را با توجه به این مبانی و براساس آنها وضع می نمایند؛

۴) منشأ الزامی بودن قوانین و مقررات اجتماعی همین مبانی است؛ به این توضیح که: حقوق تا حدود زیادی مشروعیت و الزامیت خود را از این مبانی کسب می نماید.[١٤٥٧] عدالت، منافع عمومی، نظم عمومی، امنیت عمومی، آسایش عامه، کرامت انسانی و امثال اینها از مصادیق بارز مبانی حقوق اند، زیرا در مواردی که قواعد حقوقی وجود نداشته باشد و یا وجود داشته باشد، مردم، حقوقدانان و سیاستمداران به این مبانی در توجیه و یا رد یک پدیده استناد می نمایند.

از آنچه گفته شد، به نظر می رسد میان منبع و مبنا دو تفاوت وجود دارد: نخست این که منابع حقوق قانون، شریعت، عرف، اصول کلی حقوق، رویهٔ قضایی و دکترین است. اما، مبانی حقوق عدالت، منافع عمومی، نظم

١٤٥٥. ـــــ (١٣٨١). درآمدی بر حقوق اسلامی، چاپ سوم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت)، صص ١۶٩ و ١٧٠.

١٤٥٦. محمد جعفر جعفری لنگرودی (١٣٨١). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۴)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، واژه ١١٩۴.

١٤٥٧. ـــــ (١٣٨١). درآمدی بر حقوق اسلامی، چاپ سوم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت)، صص ١۶٩ و ١٧٠.

عمومی، امنیت عمومی، آسایش عامه، کرامت انسانی و امثال اینها است. بنابراین، قلمرو منابع حقوق گسترده و از مبانی محدود است. دوم این که مبانی در علم حقوق نسبت به منبع از جایگاه بالاتری برخوردار است. معمولاً زمانی که منابع مسکوت باشند، به مبانی مراجعه صورت می گیرد.

مبیع Subject of sale

مبیع اسم مفعول از ریشهٔ «باع» به معنای فروخته شده و مثمن است.[۱۴۵۸] در اصطلاح فقهی مادهٔ ۱۵۱ مجلة الاحکام در تعریف مبیع می گوید: «مبیع عبارت از چیزی است که به فروش می رسد و آن عینی است که در بیع تعیین می شود و مقصد اصلی بیع دانسته می شود. زیرا، انتفاع از آن گرفته می شود و اثمان وسیلهٔ مبادله است.».

متاع Commodity

جمع امتعه (ر. ک: امتعه).

متبرع Donor

متبرع از ریشهٔ «برع» گرفته شده است که در لغت به معنی بخشنده است.[۱۴۵۹] در اصطلاح حقوق مدنی، شخصی که عمل تبرع را انجام می دهد متبرع نامیده می شود. به حیث مثال، در هبه واهب متبرع است.

متبرع له Donee

شخصی که تبرع را انجام می دهد متبرع و شخصی که تبرع به نفع او انجام می شود متبرع الیه یا متبرع له نامیده می شود. به حیث مثال، در عقد هبه، واهب متبرع و موهوب له متبرع الیه و یا متبرع له است.

متحابه Freind

متحابه مؤنث متحاب است که در لغت به معنی دوست است.[۱۴۶۰] در اصطلاح حقوقی، متحابه عبارت از دولت های دوست است.

متحدالمآل Judicial circular

ر. ک: رویهٔ قضایی

متخاصم Disputant

متخاصم در لغت به معنی دشمن و یک طرف دعوی در محاکمه، خصومت کننده است. در اصطلاح حقوقی متخاصم از معنوی لغوی آن دور نیست. بنابراین، متخاصم یکی از طرفین دعوی است که جمع آن متخاصمان است.[۱۴۶۱]

متخلف Violator

ر. ک: تخلف

۱۴۵۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶۹۱؛ و داد محمد نذیر (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعهٔ نعمانی، صص ۲۲۸ و ۲۲۹.

۱۴۵۹ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۶۹۶.

1460. https://www.vajehyab.com (last visit: 7/24/2019).

1461. https://www.vajehyab.com (Last visit: 11/1/2018).

متداعیینLitigants /disputants/

متداعیین تثنیه متداعی است و در لغت به معنی طرفین دعوی یا مدعی و مدعی علیه است.[١٤٦٢] در اصطلاح حقوقی، متداعیین عبارت اند از مدعی و مدعی علیه است.

متصرف Person doing the act

متصرف از ریشهٔ «صرف» گرفته شده است که به معنی تصرف کننده، دخالت کننده و انجام دهندهٔ کاری است. در فقه و حقوق متصرف به کسی می گویند که یک عمل حقوقی را انجام دهد.[١٤٦٣] به حیث مثال، در هبه واهب متصرف است. همچنین، در عقد عاریت، عاریت دهنده متصرف است.

متصرف له/ الیه Person for whom the act is done

متصرف الیه یا متصرف له شخصی که است که تصرف به نفع او صورت می گیرد. به حیث مثال، در عقد هبه و در وصیت موهوب له و موصی له متصرف له و متصرف الیه هستند.

متصرف فیها Things on which the act is done

متصرف فیها عبارت از مالی است که متصرف در آن تصرف می نماید. به حیث مثال، اگر یک خانه میان احمد و محمود مشترک باشد و احمد در آن تصرف، نماید، خانه متصرف فیها است.

متصرف علیه Person against whom the act is done

شخصی که تصرف به ضرر او صورت می گیرد متصرف علیه نامیده می شود. به حیث مثال، در وصیت بیشتر از ثلث مال ورثه متصرف علیه تلقی می گردند.

متعارَف Common/ widespread

متعارف در لغت به معنی مرسوم، معمول، متداول و شناخته شده است.[١٤٦٤] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، متعارف به اموری گویند که در عرف جاری و معمول باشد.

متعرض Protestor

متعرض اسم فاعل از ریشهٔ عرض گرفته شده است که در لغت به معنی اعتراض کننده، اعتراضگر و مزاحم است.[١٤٦٥] در اصطلاح حقوقی، متعرض شخصی است که بر دیگری اعتراض و مزاحمت کند.

متعدی Transgressor

متعدی اسم فاعل از ریشهٔ «عدد» گرفته شده است که در لغت به معنی تجاوز کننده، ظالم و ستمگر است. به نظر می رسد در اصطلاح

1462. Ibid, (Last visit: 6/7/2019).

١٤٦٣. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ١۶٩٩ و ١٧٠٠.

1464. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

1465. Ibid, (Last visit: 9/ 1/ 2018).

حقوق مدنی، متعدی شخصی است که از حق خویش تجاوز می نماید.

متعذر Impossible

متعذر اسم فاعل از ریشهٔ «عذر» گرفته شده است که در لغت به معنی دشوار، محال، غیرممکن و سخت است.[۱۴۶۶] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، متعذَر کاری است که انجام آن محال و غیرممکن است.

متعمد Trustee

متعمد اسم فاعل از ریشهٔ «عمد» گرفته شده است که در لغت به معنی قاصد است. در اصطلاح حقوق مدنی، متعمد شخصی است که در اجرای عمل قصد داشته باشد.

متعه (Gift) compensation

متعه از متاع اشتقاق یافته است و آن عبارت از آنچه است که از آن تمتع گرفته می شود که در لغت به معنی نکاح متعه، بهره مندی زن از مال شوهر و متعه زنان مُطَلَّقه می باشد و از نظر اصطلاحی متعه عبارت مال، لباس و متاعی است که شوهر به خاطر اکرام و کمک و بخاطر تلافی و جبران طلاق به زوجهٔ مُطَلَّقه اش می دهد.[۱۴۶۷] در بارهٔ نوع و مقدار متعه در شرع کدام نصِ وجود ندارد. فقهای حنفیه می گویند: حد اقل مقدار متعه عبارت از چادر، پیراهن و قمیص است که باید از نصف مهر زیاد باشد.[۱۴۶۸]

در رابطه به مقدار مهر ق. م تقریباً از هر چهار مذهب پیروی نموده است. زیرا، مادهٔ ۱۰۷ ق. م در این باره می گوید که: «هرگاه تفریق بین زوجین قبل از دخول یا خلوت صحیحه واقع گردد، برای زوجه، متعه ای که عبارت از البسهٔ معمول و امثال آن می باشد، واجب می گردد. در تعیین متعه، توان مالی زوج در نظر گرفته شده و به هیچ صورت قیمت آن از نصف مهر مثل تجاوز نمی کند.».

متضامن General partner

متضامن اسم فاعل از ریشهٔ «ضمن» گرفته شده است که در لغت به معنی عهده دار و دو جانبه است. در اصطلاح حقوقی به شریکی متضامن گویند که به صورت تضامنی مسؤولیت پرداخت قرض هر یک از شرکای دیگر را تا حد سرمایهٔ شخصی خود داشته باشد.[۱۴۶۹]

متقاسم Divider

1466. Ibid, (Last visit: 31/ 8/ 2016).

۱۴۶۷ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۸۳۰؛ و محمد علی صابونی (۱۳۸۵). تفسیر آیات الاحکام، مترجم: نعمت الله شهرانی، جلد (۱)، چاپ دوم کابل: انتشارات نعمانی، ص ۴۳۰.

۱۴۶۸. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۸۳۴ و ۶۸۳۵؛ و محمد علی صابونی (۱۳۸۵). تفسیر آیات الاحکام، مترجم: نعمت الله شهرانی، جلد (۱)، چاپ دوم کابل: انتشارات نعمانی، صص ۴۳۰ و ۴۳۱.

۱۴۶۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۷۰۰

متقاسم اسم فاعل از ریشهٔ «قسم» گرفته شده است که در لغت به معنی تقسیم کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، متقاسم شخصی است که حصه خویش را از مال مشاع (مشترک) می گیرد. همچنین، متقاسم عبارت از شخصی است که مال را تقسیم می نماید.

متقاعد Retired

متقاعد در لغت به معنی بازنشسته است و در اصطلاح شخصی است که دورهٔ وظیفه رسمی او به دلیل تکمیل سن ۶۵ سالگی و یا ۴۰ سال خدمت بالفعل ختم شده باشد.

متقلب The one doing the fraud

متقلب در لغت به معنی دگرگون کننده و دغل کار است. تقلب ارایه قصدی نادرست حقیقت است.[١٤٧٠] در اصطلاح حقوقی، متقلب شخصی است که تقلب می نماید (ر. ک: تقلب).

متقوم Tradeable

متقوم از ریشهٔ «قوم» گرفته شده است که در لغت به معنی مالی است که دارای قیمت باشد.[١٤٧١] همچنین، متقوم به معنی مال ارزیابی شونده، قابل ارزیابی و ارزش پذیر است.[١٤٧٢] اما، در فقه مال متقوم به این معنی؛ یعنی: مالی که دارای قیمت باشد، استعمال نمی شود. طبق فقه متقوم عبارت است از: هر آنچه است که انتقاع از آن شرعاً در حالت اختیار مباح باشد.[١٤٧٣] به عبارت دیگر: متقوم: «هر آنچه محرز به فعل باشد و شریعت انتفاع آن را مباح تلقی نماید مانند: عقارات، منقولات، مطعومات و امثال اینها ».[١٤٧٤] از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که مال متقوم دارای دو عنصرمی باشد اول اینکه بالفعل قابل احراز باشد و ثانیاً انتفاع از آن شرعاً ممکن باشد. پس، ماهی در آب، پرنده در هوا، معادن در بطن زمین و غیره قبل از احرازشرعاً و عرفاً غیر متقوم و بعد از احراز شرعاً و عرفاً متقوم تلقی می گردد.[١٤٧٥]

متلف Destructor of property

مُتلف اسم فاعل از ریشهٔ «تلف» گرفته شده است که در لغت به معنی تلف کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، متلف بر شخصی

1470. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/ 2018).

١٤٧١ . علی علی محی الدین القره داغی (١۴٠٣ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۵٢.

١٤٧٢ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٣٩۴.

١٤٧٣ . ____ (١۴٠۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (٣۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ٣۴؛ و مصطفی احمد الزرقاء (١٩۶٧- ١٩۶٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٣)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ١٢٣.

١٤٧٤ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٢٨٧٩.

١٤٧٥ . مصطفی احمد الزرقاء (١٩۶٧- ١٩۶٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٣)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ١٢۵ و ١٢۶.

اطلاق می گردد که مـال دیگـری را تلـف مـی نماید.

متنازع فیه Contentious

متنازع فیـه در لغـت بـه معنـی آنچـه محـل کشمکش و نزاع باشد است.[۱۴۷۶] در اصـطلاح حقوقی، متنازع فیه حقی است که میان مـدعی و مدعی علیه محل نزاع است.

متنازل Waiver

متنازل اسم فاعل از ریشهٔ «نزل» گرفته شـده است. در فقه به کسی کـه از حقـی تنـازل مـی نماید «متنازل» نامیده می شود.[۱۴۷۷]

متنازل له Waivee

متنـازل لـه شخصـی کـه بـه نفـع وی تنـازل صورت می گیرد.[۱۴۷۸]

متولی Superintendent

متولی اسم فاعل از ریشهٔ «ولی» گرفته شـده است که در لغت به معنی سرپرست است. در اصطلاح حقوق مدنی، متولی شخصـی اسـت کـه از امـور مـال موقوفـه سرپرسـتی مـی نماید.[۱۴۷۹]

متوفی Deceased/ decent

متوفی اسم مفعـول از ریشـهٔ «وفـی» گرفتـه شده است که در لغت به معنـی وفـات یافتـه و مرده است.[۱۴۸۰] در اصطلاح حقوقی بـه کسـی که دنیای فانی را ترک کرده و در گذشـته اسـت متوفی می گویند.

متهم Accused

متهم در لغت به معنی در مظان اتهام، مـورد تهمت قرار گرفته، بدنام و تهمت زده شده و در معرض اتهام است.[۱۴۸۱] طبق مـادهٔ ۳ فقـرهٔ ۱۳ قانون اجراآت جزایی: «متهم: شخصی اسـت که بنابر ارزیابی دلایل اثبات جمع آوری شـده هنگام تحقیق، به حیث مرتکب جرم تشخیص و اتهام بر وی وارد گردیده باشد.». قبل از ایـن مرحله شخص مظنون است (ر. ک: مظنون).

متأهل Married

متأهل در لغت به معنـی زنـدار، همسـردار، دارای همسر و متزوج است که در برابر مجـرد استعمال مـی شـود.[۱۴۸۲] در اصـطلاح حقـوق مدنی، به نظر مـی رسـد متأهـل بـه شخصـی گویند که ازدواج کرده باشد.

مُثبِته Proofing evidence

1476. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/1/2018).

۱۴۷۷ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۷۴۲. ۶۳۰.

۱۴۷۸ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۱)، ص ۷۴۲. ۶۳۰.

۱۴۷۹. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۷۰۸.

۱۴۸۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۷۰۶.

1481. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/2016).

1482. Ibid, (Last visit: 31/ 8/ 2016).

مُثبِته، مؤنث مُثبِت است که در لغت به معنی ثابت کننده است. در اصطلاح حقوقی، مُثبِته عبارت از وسایل اثبات دعوی است که بتواند دعوی را ثابت نماید، مانند قباله قانونی خانه و زمین و نظیر اینها.

مثلی Fungible

مثلی اسم منسوب به مثل است و مثل در لغت به معنی نظیر، مانند و شبیه است. در فقه مثلی به چیزی گویند که در تمامیِ اوصاف اساسی با شی دیگری که مماثل آن فرض شود، برابر باشد.[١٤٨٣] از همین جهت، فقهاء در تعریف مال مثلی می گویند: مال مثلی مالی است که مثل آن بدون تفاوت اجزاء در بازار پیدا شود. مادۀ ۱۴۵ مجلة الاحکام در تعریف مال مثلی می گوید: «مثلی آن است که مثل آن در بازار بدون تفاوت چشمگیر پیدا شود.». ق. م نیز در تعریف مال مثلی از فقه پیروی نموده و مادۀ ۴۷۶ فقره اول آن در تعریف اموال مثلی می گوید که: «اشیای مثلی آن است که افراد یا اجزای آن باهم یکسان بوده بدون فرق قابل ملاحظه، عوض یکدیگر استعمال شده بتواند.».

مجازات Penalty/ punishment

مجازات مترادف جزا و مؤیده است (ر. ک: جزا).

مُجبر Threatener

مُجبر اسم فاعل از ریشۀ «جبر» گرفته شده است که در لغت به معنی اجبار کننده، مجبور کننده و ستم کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، مُجبر به شخصی گویند که از روی عمد دیگری را به انجام تصرفی حقوقی ناگذیر نماید.[١٤٨٤]

مجرایی Offset of debt

به نظر می رسد مجرایی ترجمۀ دری مقاصه و تهاتر است. مقاصه در لغت از ریشۀ «قصص» گرفته شده که به معنای قصاص گرفتن، چیزی را به جای چیزی گرفته و بازپس گرفتن مثل چیز داده شده است.[١٤٨٥] تهاتر در لغت از ریشۀ «هتر» گرفته شده که به معنای تبادلِ کالا، همدیکر را تکذیب کردن، مساوات و برابر شدن است.[١٤٨٦]در اصطلاح حقوقی و فقهی به اسقاط دَین به ذمه مدیون از سوی مالك در برابر آنچه که خود به ذمه دارد مجرایی، تهاتر و یا مقاصه گویند. به عبارت دیگر، مجرایی عبارت از سقوط تعهد به سبب مدیون بودنِ طرفین معامله به همدیگر

١٤٨٣. ـــــ (١٤٠٤ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (٣٤)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، صص ٣٥ و ٣٦؛ مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٣)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ١٣٠؛ و وهبة الزحيلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٤)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٢٨٨٥.

١٤٨٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٧١٧.

١٤٨٥. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٣٨.

١٤٨٦ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (١)، ص ٧٤٥.

است.[١٤٨٧] مادهٔ ٩٣٦ ق. م. ا در تعریف آن می گوید: «مجرایی اسقاط دَینی است که دو شخص متقابلاً بالای یك دیگر طلب دارند.».

مجرایی جبری Mandatory offset of debt

مجرایی جبری عبارت از مجرایی است که خود به خود حاصل می شود، به نحوی که مدیون به چیزی مانند آنچه او در جنس، وصف، حلول و تأجیل مدیون است، مدیون باشد که خود به خود مجرایی میان دو دَین که بر عهدهٔ دو طرف است صورت می گیرد.

مجرایی اختیاری Optional offset of debt

مجرایی اختیاری عبارت از مجرایی است که بر اساس توافق طرفین حاصل می شود، مانند اینکه: دو طرف دَینی بر عهدهٔ همدیگر داشته باشند و توافق کنند که آن دیون ساقط گردند.[١٤٨٨]

مجرم Criminal

مجرم اسم فاعل جرم و شخصی است که در محکمهٔ ذیصلاح جرم او مطابق احکام قانون ثابت شده باشد (ر. ک: جرم).

مجرم متکرر Recidivist of crime

طبق مادهٔ ٧٩ کُد جزا: «شخص زمانی متکرر جرم شناخته می‌شود که به اثر ارتکاب جنایت یا جنحه محکوم به جزا گردیده و بعد از صدور حکم قطعی و قبل از اعادهٔ حیثیت، مرتکب جنایت یا جنحه عمدی دیگری گردد.».

مجمع Assembly

مجمع اسم مکان است که در لغت به معنی جای گرد آمدن، انجمن و جای جمع شدن است که جمع آن مجامع است.[١٤٨٩] وفق جزء 5 مادهٔ 2 قانون جمعیت ها: «مجمع: اجتماع و یا جمع شدن گروهی از اشخاص و نهاد های است که برای یک هدف مشترک و مشخص دورهم جمع می شوند.».

مجمع عمومی General assembly

براساس مادهٔ ۴۲۹ فقرهٔ اول ق. م: «(۱) مجمع عمومی مرکب از تمام اعضایی است که وجایب خود را مطابق به اساسنامه جمعیت ایفاء نموده باشند.». به نظر می رسد قانونگذار مدنی در نص این ماده در صدد تعریف مجمع عمومی است. طبق این ماده، مجمع عمومی جمعیت متشکل از تمام اعضای جمعیت است. به حیث مثال، مجمع عمومی اتحادیهٔ حقوقدانان مرکب از تمام حقوقدانانی است که عضویت این اتحادیه را دارند. مجمع عمومی انجمن مستقل وکلای مداع تمام وکلای مدافع

١٤٨٧. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٣٨

١٤٨٨. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۴۵؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٩٣٨.

1489. https://www.vajehyab.com (Last visit: 9/1/2018).

است که عضویت این انجمن را دارند. به نظر می رسد طبق نص این ماده برای این که شخص عضو مجمع عمومی باشد، شرط است که وجایب خود را مطابق اساسنامه جمعیت ایفا نماید.

مجنی علیه Victim

طبق مادۀ ۴ جزء ۱۵ کُد جزا: «مجنی علیه: شخصی است که به اثر ارتکاب جرم، صدمه یا ضرر اخلاقی، جسمانی، مادی یا معنوی به وی عاید شده باشد.». همچنین، طبق مادۀ ۴ جزء ۱۶ قانون اجراآت جزایی: «مجنی علیه: شخصی است که از اثر ارتکاب جرم به وی ضرر جسمی، مادی یا معنوی عاید گردیده باشد.».

مجنون Insane/ crazy

مجنون اسم فاعل از ریشۀ «جن» گرفته شده است که در لغت به معنی دیوانه است. در اصطلاح حقوق مدنی، مجنون کسی است که عقل او زایل شده باشد.

مجهول Unknown

مجهول اسم مفهوم از ریشۀ «جهل» گرفته شده است که در لغت به معنی نامعلوم،ناشناخته، نامعلوم و نامشخص است.[۱۴۹۰] به نظر می رسد می توان تعریف اصطلاحی مجهول را از معنی لغوی آن استخراج کرد. به نظر می رسد مجهولی امری است که برای فرد ناشناخته و نامشخص باشد و فرد نسبت به آن جاهل است. به حیث مثال، اگر احمد بگوید من سرقت نموده ام، هرچند احمد مقربه را معین و مشخص ننماید، اقرار او صحیح است. در این مثال، مال مسروقه معین و مشخص نیست.

محاکمه Trial

محاکمه در لغت به معنی قضاوت و دادرسی است.[۱۴۹۱] همچنین، محاکمه در لغت به معنی با کسی محکمه رفتن و اقامه دعوی کردن، دادرسی و بردن کسی را پیش حاکم برای قطع خصومت است[۱۴۹۲] که جمع آن محاکمات است. در اصطلاح حقوقی، محاکمه دادرسی و قضاوت قاضی است. در حوزۀ جزایی، مادۀ ۳ جزء ۹ قانون اجراآت جزایی در تعریف محاکمه می گوید: «محاکمه: رسیدگی به دعوی، دفع دعوی و اصدار حکم است که از طرف محکمه ذیصلاح مطابق احکام قانون صورت می گیرد.».

محال Assigner

محال که محتال و حویل نیز نامیده می شود که عبارت از صاحب دَین یا داین است. مادۀ ۶۷۵ مجلة الاحکام در تعریف محال می گوید که: «محال له عبارت از داین است.». نویسندگان ق. م محال را حواله دهنده ترجمه

1490. Ibid, (last visit: 2/25/2019).

1491. Ibid, (آخرین بازدید ۱/ ۱۷/ ۲۰۱۶).

1492. Ibid, (Last visit: 8/1/ 2108).

کـرده انـد. بنـابراین، حوالـه دهنـده در ق. م مترادف با محال است.

محال به Subject of assignment

محال به که محتال به نیـز نامیـده مـی شـود عبارت از نفس دَین اسـت. مـادهٔ ۶۷۷ مجلـهٔ الاحکام در تعریف محـال بـه مـی گویـد کـه: «محال به عبارت از مالی است که احاله شـده باشد.».

محال علیه Assignee

محال علیه که محتال علیـه نیـز نامیـده مـی شود که عبارت از شخصی است که دَیـن را بـه محـال ملتـزم مـی شـود. مـادهٔ ۶۷۶ مجلـهٔ الاحکام در تعریـف محـال علیـه مـی گویـد: «محال علیه عبارت از کسی است که حواله را به خود قبول کـرده اسـت.». نویسـندگان ق. م محال علیه را حواله گیرنده ترجمـه کـرده انـد. بنابراین، حواله گیرنده در ق. م مترادف با محال علیه است.

محبس Prison

محبس اسم مکان از ریشـهٔ «حـبس» گرفتـه شده است که در لغت به معنـی محـل حـبس اسـت (ر. ک: حـبس). طبـق مـادهٔ ۷ قـانون محابس و توقیف خانه هـا: «محـبس: محلـی است که در آن اشخاصی که بـه حکـم نهـایی محکمه محکوم علیه قرار گرفته اند، نگهداری می شوند.».

محبوس Prisonor

ر. ک: حبس

محتکر Hoarder

ر. ک: احتکار

محجوب Excluded

محجوب اسم فاعل از ریشهٔ «حجب» گرفته شـده اسـت کـه در لغـت بـه معنـی پوشـیده، بازداشته شـده، در حجـاب، در پـرده و پنهـان است. در اصطلاح حقوقی محجوب به کسـی گویند که توسط شخص دیگری از ارث محروم شده باشد (ر. ک: حجب).

محجور علیه Incapacitated

محجور علیه اسم مفعول از ریشـهٔ «حجـر» گرفته شده است که در لغت به معنی ممنـوع و بازداشـته شـده اسـت. در اصـطلاح حقـوقی محجور به کسی گویند که بـه حکـم قـانون یـا قاضی از تصرف در اموال خویش ممنوع شـده باشد مانند دیوانه، سفیه، معتوه، صغیر، غافـل، ورشکسته و نظیر اینها.[۱۴۹۳]

محجوز علیه Prevented

محجوز علیه اسم مفعول از ریشـهٔ «حجـز» گرفته شده است که در لغت به معنی بازداشت شده و ممنوع است.[۱۴۹۴] در اصـطلاح حقـوقی بـه شخصـی کـه مطـابق قـانون حکـم حجـز

۱۴۹۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۷۳۷.

۱۴۹۴ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۲)، صص ۸۱۸ و ۸۱۹.

(ممنوعیت از تصرف) وی توسط قضا صادر شده باشد محجوز علیه می گویند. [١٤٩٥]

محدودیت Limitation

محدودیت در لغت به معنی محدود بودن و دارای حد بودن است.[١٤٩٦] در اصطلاح حقوقی محدود به هر امری که دارای حد باشد گویند خواه حد معنوی، مادی، فرضی و یا قانونی باشد.[١٤٩٧] همچنین، محدود در اصطلاح حقوقی در برابر مطلق استعمال می شود. بنابراین، محدود و مقید در یک معنی استعمال می شود.[١٤٩٨] از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست می آید که محدود به معنی مشروط و مقید است؛ یعنی: آنچه به شرط و یا قید مشروط و مقید گردیده باشد.

محرک جرم Initiator of crime

محرک جرم شخصی است که قاتل را به ارتکاب جرم تحریک می نماید. به حیث مثال، شخصی که به دیگری پول برای کشتن شخص سوم بدهد، محرک جرم است.

مَحرَم Forbidden woman

محرم در لغت به معنی ناشایست، حرام، سر و راز است که جمع آن محرمات است. در اصطلاح حقوق مدنی، محرم شخصی است که ازدواج با او به طور مؤبد و یا مؤقت به دلیل قرابت نسبی، رضایی و سببی برای کسی حرام باشد.[١٤٩٩]

محرمات مؤقت Interim prohibited women

محرّمات مؤقّت بر زنانی اطلاق می گردد که ازدواج با آنها بنابر اسباب معین مؤقّتاً حرام است.[١٥٠٠] ولی، زمانی که این اسباب زایل گردند، حرمت ازدواج با محرّمات مؤقّت نیز زایل می گردد.[١٥٠١] زیرا، هر حکم بر محور علت و سبب آن می چرخد و زمانی که سبب از بین برود، حکم نیز زایل می گردد. به موجب مادۀ ٨٥ ق. م که مقتبس از فقه است محرّمات مؤقّت به هفت دسته: ١) خواهر زوجه؛ ٢) مُطَلَّقه ثلاثه؛ ٣) منکوحه و معتدۀ غیر؛ ٤) زنی که لِعان گردیده است؛ ٥) زن کافرۀ غیر کتابیه؛ و ٦) ازدواج با بیشتر از چهار زن در زمان واحد تقسیم می گردد.

محرمات مؤبد Permanant prohibited women

١٤٩٥ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٧٣٨.

١٤٩٦. حسن عمید (١٣٨٣). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ٩٣٢.

١٤٩٧. محمد جعفر جعفری لنگرودی (١٣٨٢). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانۀ گنج دانش، ص ٦٢٨.

١٤٩٨. محمد جعفر جعفری لنگرودی (١٣٨١). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (٤)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، کلمۀ ١٢٣١.

١٤٩٩ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٧٤١.

1500. Muhammad Mustafa al - Jibaly (2005). Love and mercy, revised edi. Beirut, Lebanon: Al- Kitab & As sunnah Publishing, p 146.

١٥٠١. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٩)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٦٦٤١.

محرّمات مؤبد بر زنانی اطلاق می گردد کـه مـرد نمـی توانـد بـا آنهـا بـرای ابـد ازدواج نماید.[۱۵۰۲] سبب که موجب ایجـاد محرّمـات مؤبد می گـردد قرابـت اسـت و آن عبـارت از رابطهٔ است که در اثر نکاح، نسب و یا رضـاع بین دو نفـر بـه وجـود مـی آیـد.[۱۵۰۳]بنـابراین، محرمات مؤبد به سه دسته تقسـیم مـی شـود: محرمات نسبی، محرمات سـببی و محرمـات رضاعی.

محرمـات سـببی Prohibited women by marriage

محرّمات سببی کسانی هستند که بـه لحـاظ وجـود قرابـت سـببی، نکـاح بـا آنهـا حـرام است.[۱۵۰٤]

محرمـات نسـبی Prohibited women by blood

قرابت نسبی رابطه بین دو نفر، به ایـن اعتبـار که هر دو از نسل یکـدیگر، یـا هـر دو از نسـل یک شخص اند می باشـد. بـه عبـارت دیگـر: قرابت نسبی عبارت از خویشاوندی اسـت کـه در اثر تولد یکی از دیگری ، یـا هـر دو از یـک شخص به وجود می آید.[۱۵۰۵]

محصول Income

محصول از ریشهٔ «حصل» گرفته شده است که در لغت به معنی حاصـل شـده، بـه دسـت آمده، نتیجه و دستاور است.[۱۵۰٦] در اصـطلاح حقوقی، محصول عبارت از مبلغـی اسـت کـه دولت آن را در برابر خدمات اخذ مـی نمایـد، مانند: محصول وثایق که در محاکم اخـذ مـی گـردد و محصـولی کـه دولـت از خانـه هـا و آپارتمان ها اخذ می نماید.

محضر????

محضر اسم مکان از ریشـهٔ «حضـر» گرفتـه شده است که در لغت به معنی حضور، جـای حضور، پیشگاه و دفتر ثبت اسناد اسـت.[۱۵۰۷] جمع محضر محاضر است. به نظر مـی رسـد در اصطلاح حقوقی، محضر سندی اسـت کـه در آن محرر مباحث جلسـهٔ قضـایی جزایـی و مدنی را ثبت و ضبط می نماید.

محقق Researcher

1502. Muhammad Mustafa al - Jibaly (2005). Love and mercy, revised edi. Beirut, Lebanon: Al- Kitab & As sunnah Publishing, p 139.

۱۵۰۳. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۹.

۱۵۰٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۲.

۱۵۰۵. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۲). حقوق مدنی: خانواده، جلد (۱)، چاپ ششم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۹؛ و سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۳)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۲۸۹.

1506. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2106).

1507. Ibid, (Last visit:4/1/2018).

محقق در لغت به معنی پژوهشگر، متتبع، متجسس، متفحص و تحقیق کننده است.[1508] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، محقق عبارت از شخص حقیقی است که در مورد حقیقت پدیده ها تحقیق می کند.

محکمه Court

محکمه اسم مکان از ریشهٔ «حکم» گرفته شده است که در لغت به معنی دادگاه، محل حکم و محل قضاوت است.[1509] در اصطلاح حقوقی، مادهٔ 3 جزء 18 قانون تشکیلات و صلاحیت محاکم در تعریف محکمه می گوید: «محکمه مرجع قانونی رسیدگی به قضایا و صدور حکم است.».

محکمهٔ ابتدائیه Primary court

محکمهٔ ابتدائیه مرکب از محکمه (ر. ک: محکمه) و ابتدائیه است که در لغت به معنی اولی، آغازین، مقدماتی و بدوی است.[1510] مادهٔ 3 جزء 19 قانون تشکیلات و صلاحیت قوهٔ قضائیه در تعریف محکمه ابتدائیه می گوید: «محکمه ابتدائیه مرجع قانونی است که قضایا را در مرحلهٔ ابتدائی از لحاظ شکل و ماهیت مورد رسیدگی و انفصال قرار می دهد.».

محکمهٔ استیناف Appeal court

محکمهٔ استیناف مرکب از محکمه (ر. ک: محکمه) و استیناف (ر. ک: استیناف) است. در اصطلاح حقوقی مادهٔ 3 جزء 20 قانون تشکیلات و صلاحیت قوهٔ قضائیه در تعریف محکمه استیناف می گوید: «محکمه استیناف مرجع قانونی است که قضایا را در مرحلهٔ ثانوی از لحاظ شکل و ماهیت مورد رسیدگی و انفصال قرار می دهد.».

محکوم Loser of lawsuit

محکوم اسم مفعول از ریشهٔ «حکم» گرفته شده است که در لغت به معنی مورد حکم واقع شده است. در اصطلاح حقوق مدنی، محکوم شخصی است که حکم به ضرر او صادر شده است.[1511]

محکوم بها Subject of judgement

طبق مادهٔ ۴ جزء ۲۵ قانون اجراآت جزایی: «محکوم بها: تکلیفی است که محکمه مطابق احکام قانون به تعمیل آن حکم نموده باشد.».
در ساحهٔ اصول محاکمات مدنی، براساس مادهٔ ۴ جزء ۴ ق. ا. م. م: «محکوم به: آنچه که موضوع حکم قرار گرفته باشد.».

محکوم علیه Loser of lawsuit/ Judgement creditor

طبق مادهٔ ۴ جزء ۲۳ قانون اجراآت جزایی: «محکوم علیه: شخصی است که محکمهٔ

1508. Ibid (Last visit: 8/1/ 2108).
1509. Ibid (Last visit: 8/1/ 2108).
1510. Ibid, (Last visit: 8/1/ 2108).

۱۵۱۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۷۰۳.

ذیصلاح مطابق احکام قانون به الزامیت وی حکم نموده باشد.». در حوزهٔ مدنی، براساس مادهٔ ۴ جزء ۳ ق. ا. م. م: «محکوم علیه: شخصی است که به ضرر او حکم شده باشد.».

محکوم له Winner of law suit/ judgement debotor

طبق مادهٔ ۴ جزء ۲۴ قانون اجراآت جزایی: «محکوم له: شخصی است که محکمهٔ ذیصلاح مطابق احکام قانون به نفع وی حکم نموده باشد.». همچنین، براساس مادهٔ ۴ جزء ۲ ق. ا. م. م: «محکوم له: شخصی است که به نفع او حکم شده باشد.».

محل سلب آزادی Prison

طبق مادهٔ ۶ قانون محابس و توقیف خانه ها: «محلات سلب آزادی به مفهوم این قانون عبارت اند از: ۱- محبس؛ و ۲- توقیف خانه.».

محیل Assignor

مادهٔ ۶۷۲ مجلة الاحکام در تعریف محیل می گوید که: «محیل عبارت از مدیونی است که احاله می نماید.». نویسندگان ق. م محیل را حواله دهنده ترجمه کرده اند. لذا، در ق. م حواله دهنده مترادف با محیل است.

محال Creditor

محال که محتال و حویل نیز نامیده می شود عبارت از صاحب دَین یا داین است. مادهٔ ۶۷۵ مجلة الاحکام در تعریف محال می گوید که: «محال له عبارت از داین است.».

محال علیه Assignee

رکن سوم محال علیه است که محتال علیه نیز نامیده می شود که عبارت از شخصی است که دَین را به محال ملتزم می شود. مادهٔ ۶۷۶ مجلة الاحکام در تعریف محال علیه می گوید: «محال علیه عبارت از کسی است که حواله را به خود قبول کرده است.».

محال به Subject of assignment

محال به که محتال به نیز نامیده می شود عبارت از نفس دَین است. مادهٔ ۶۷۷ مجلة الاحکام در تعریف محال به می گوید که: «محال به عبارت از مالی است که احاله شده باشد.».

مخابرات Communication

مخابرات جمع مخابره است که در لغت به معنی خبر دادن، خبر گرفتن و مکالمه به وسیلهٔ تیلفون است.[۱۵۱۲] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق اساسی، مخابرات عبارت از خبر دادن و مکالمه به وسیله تیلفون و وسایل مماثل است. به نظر می رسد برخی مصادیق نوین مخابرات، تکلم از طریق مخابره، موبایل، انترنت و نظیر اینها است.

مخترع Inventor

۱۵۱۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۰۶۵.

مخترع در لغت به معنی پدید آورنده، اختراع کننده، سازنده و مبتدع است. [1513] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، مخترع شخص حقیقی است که یک پدیده را که قبلاً وجود ندارد اختراع می نماید.

مختومه Terminated

مختومه اسم مفعول از ریشهٔ «ختم» گرفته شده است که در لغت به معنی ختم شده و به فرجام رسیده است. [1514] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، مختومه عبارت از قضیه ای است که قطعی و نهایی شده است.

مخیر Option holder

مخیر اسم مفعول از ریشهٔ «خیر» گرفته شده است که در لغت به معنی مختار و اختیارمند است. در اصطلاح حقوق مدنی، مخیر شخصی است که برای انتخاب از میان دو چیز یا دو امر اختیار گزینش یکی را داشته باشد مانند صاحب دارای خیار که اختیار تأیید و یا فسخ عقد را دارد. [1515]

مدارک اثباتیه Evidences

مدارک اثباتیه که در مادهٔ ۲۸۱ ق. ا. م. م پیش بینی شده است مرکب از دو کلمه است: مدارک و اثباتیه. اثباتیه مؤنث اثبات است. مدارک جمع مَدرک است که در لغت به معنی محل اِدراک، حس، زمان و مکان ادراک، مأخذ و دلیل چیزی و نیز سند است. [1516] از ترکیب این دو کلمهٔ می توان به این نتیجه کلی رسید که: مدارک اثبات به چیزهایی گفته می شود که برای ثابت کردن امری در پیشگاه قضاء به کار می رود مانند شهود، سند، اقرار و نظیر اینها.

مادهٔ ۴ جزء ۳۰ قانون اجراآت جزایی در تعریف مدارک در حوزهٔ حقوق جزا می گوید: «مدارک: آثار،علایم، شواهد و اشیایی است که از محل ارتکاب جرم یا محل دیگریا بدن و یا لباس مظنون یا متهم به دست آمده و در نتیجهٔ معاینات تخصصی از طرف اهل خبره، مرتبط به جرم یا مرتکب، تشخیص گردیده باشد.».

مدافعات Pleads

مدافعات جمع مدافعه (مدافعة) است که در لغت به معنی دفاع کردن است. [1517] در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد مدافع عبارت از دفع دعوی و رد اتهامی است که علیه شخص وارد شده است.

مدخول بهای حقیقی/ حکمی

1513. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/1/2018).

1514. Ibid, (Last visit: 5/1/2018).

۱۵۱۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۷۶۶.

۱۵۱۶. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۰۷۰؛ و محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۹۴۶.

1517. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/2016).

مدخول بها در لغت زنی است که با وی دخول صورت گرفته است. مدخول بهای حقیقی زنی است که با وی به صورت حقیقی مجامعت صورت گرفته در حالی که هیچ مانع استمتاع جنسی میان زوجین وجود نداشته است. اما، مدخول بهای حکمی زنی است که خلوت صحیحه با وی صورت گرفته است، زیرا خلوت صحیحه در نکاح صحیح حُکم دخول را دارد.[۱۵۱۸]

مدعی Plaintiff/ claimant

مدعی اسم فاعل از ریشهٔ «دعو» گرفته شده است که در لغت به معنی دعوی کننده، ادعا کننده، خواهان و خواهنده است.[۱۵۱۹] در اصطلاح حقوقی طبق مادهٔ ٦ ق. ا. م. م: «شخصی که حق را می خواهد مدعی است [...].».

مدعی حق العبد civil plaintiff

مادهٔ ٤ جزء ۲۱ قانون اجراآت جزایی در تعریف مدعی حق العبد می گوید: «مدعی حق العبد: شخصی است که به اثر ارتکاب جرم یا فعل غیرمتضرر گردیده و بر مرتکب یا مسؤول حق العبد حق دعوی جبران خساره را داشته باشد.».

مدعی علیه Defendant/ respondent

مدعی علیه در لغت به معنی کسی است که چیزی را از او طلب کنند.[۱۵۲۰] طبق مادهٔ ٦ ق. ا. م. م: «شخصی که حق [...] از اوخواسته می شود مدعی علیه است.».

مدعی به Subject of claim

مدعی به در لغت به معنی شی موضوع دعوی است. در اصطلاح حقوقی طبق مادهٔ ۸ ق. ا. م. م: «مدعی بها شی خواسته شده و شامل حقوقی است که قوانین جمهوری افغانستان آن را پیش بینی و موضوع دعوی قرار گرفته بتواند.».

مدلل

مدلل در لغت به معنی با دلیل ثابت شده و آنچه برای آن دلیل آورده شده باشد و دارای دلیل است.[۱۵۲۱] به حیث مثال، اگر احمد علیه محمود دعوی شفعه نماید و دعوی را در محکمه ابتدائیه ببازد و استیناف خواهی نماید محکمه استیناف مکلف است در وقت رسیدگی قضیه بادرنظرداشت دلایلی که توسط طرفین قضیه ارایه می گردد به قانونی بودن و دارای دلیل بودن فیصله محکمه ابتدائیه را ارزیابی نماید. به عنوان نمونه، محکمه استیناف باید بررسی نماید که فیصله محکمه ابتدائیه مدنی مطابق قانون مربوطه و قانونی است و نیز بررسی نماید که آیا حکم محکمهٔ

۱۵۱۸. یادگار راجی (۱۳۹۵). توضیح مفاهیم قانون مدنی، مجلهٔ قضا، ص ۱۵.

۱۵۱۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۷۶۹.

۱۵۲۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۷۶۹.

1521. https://www.vajehyab.com (last visit: 4/29 /2019).

ابتدائیه مدنی بر اساس دلایلی که محمود ارایه نموده است مانند سند، شهود، قراین و نظیر اینها می باشد یا نه.

مدیون Debtor/ obligatee

مدیون اسم مفعول از ریشهٔ «دین» گرفته شده است که در لغت به معنی قرض دار، دین دار و مقروض است. در اصطلاح حقوقی مدیون بر کسی می گویند که قرضی برای مدتی معین یا نا معین برای او داده شده و او مکلف به پرداخت آن در موعد معین باشد.[۱۵۲۲] در مفهوم وسیع تر: مدیون عبارت از شخصی است که متعهد به اجرای تعهد نسبت به متعهد له باشد.

مدهوش Inconsient/ unaware

مدهوش در لغت به معنی سرگردان، گیچ، متحیر و بی هوش است.[۱۵۲۳] در اصطلاح مدهوش و یا بی هوش بر شخصی اطلاق می گردد که به سبب صدمه ای عقل خود را از دست داده و ماهیت عمل و قول خود را از فرط خوف، حُزن و غضب درک کرده نتواند.[۱۵۲٤]

مرابحه

مرابحه از ریشهٔ «ربح» گرفته شده است که در لغت به معنی به همدیگر سود و بهره رساندن است. در اصطلاح فقهی بیع مرابحه عبارت از بیعی است که در آن بایع به مشتری اعلام می کند که کالایی را به سرمایهٔ او در برابر سود و بهره ای معلوم به او می فروشد.[۱۵۲۵] به عبارت دیگر: مرابحه عبارت از بیعی است که با افزایش قیمت بر قیمت اصلی که طرفین در مورد آن موافقت می نمایند صورت می پذیرد.[۱۵۲٦]

مرجع قانونگذار Legislative authority

مرجع قانونگذار، مرجع ای است که قانون وضع کند. واژه های «مشرع، شارع، متشرع و عضو فی هیئت التشریعیة» عبارات و کلمات معادل این واژه در زبان عربی است. در اصطلاح حقوقی قانونگذار عبارت است از: «مقامی که به مناسبت قدرت مخصوصی که دارد قانون وضع می کند و ضمانت اجرایی

۱۵۲۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۷۷۴.

1523. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۸/ ۳۱/ ۲۰۱۶).

۱۵۲٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۸۸۲؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران: انتشارات محمّدی سقر،ایران: انتشارات محمّدی سقر،ص ۱۵۲۲؛ و مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات

قفنوس، ص ۱۴۳؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۲)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص .

۱۵۲۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۵۸۴؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۶۰۰.

1526. Abdul Rahman Raden Aji Haqqi (2009). The philosophy of Islamic Law of Transctions, first edi, Malaysia: center for reasch and training, p 151.

قـانون را فـراهم مـی سـازد.».[۱۵۲۷] در نظـام حقوقی افغانستان سه نهـاد صـلاحیت طـرح، تعدیل و تصویب قوانین را دارنـد: لویـه جرگـه قـوۀ مؤسـس تلقـی مـی شـود و صـلاحیت تصویب قانون اساسی را دارد. همچنین، لویـه جرگه تعدیل قانون اساسی قوۀ مؤسـس فرعـی تلقـی مـی شـود و صـلاحیت تعـدیل قـانون اساسی را دارد (مادۀ ۱۱۱ جزء ۲ ق. ا). شورای ملی هم صلاحیت طـرح قـانون عـادی و هـم صلاحیت تصویب قوانین عادی را دارد (مـواد ۹۰ جزء ۱، ۹٤ ق. ا).

حکومت به طور کلی صلاحیت طرح قانون اساسی، قانون عادی، مقررات، اساسـنامه هـا، لوایح و طرزالعمل ها را دارد (مـواد ۷٦، ۹۰ و ۹۷ ق. ا). از ایـن میـان، حکومـت صـرف صـلاحیت تصـویب مقـررات، لـوایح و طرزالعمل ها را دارد. بنابراین، در نظام حقوقی افغانستان حکومت، شورای ملی و لویه جرگـه قوای قانونگذار اند.

مراجعه به آرای عمومی Referendum

مراجعـه بـه آرای عمـومی، همـه پرسـی و رفرانـدام «Referendum» نیـز نامیـده مـی شود. در اصطلاح حقوقی تعریفی که بـه همـه پرسی ارایه می نمایند این است که همه پرسی رأی گیری مستقیم است که در آن از همـۀ رأی دهندگان تقاضا می شـود تـا طـرح خاصـی را قبول و یا رد نماینـد. همـه پرسـی امکـان دارد منجر به تصویب قانون اساسی جدید، تعـدیل قـانون اساسـی، قـانون و یـا پالیسـی خـاص حکومـت شـود. همـه پرسـی یـک نـوع از دموکرسی مستقیم است.[۱۵۲۸] مـادۀ ٤ بنـد ۲۳ قانون انتخابـات در تعریـف مراجعـه بـه آرای عمومی می گوید: «مراجعه به آرای عمـومی: پروسۀ سیاسی است که به منظور ابراز موافقت و یـا مخالفـت افکـار و آراء عمـومی مـردم افغانسـتان در قبـال موضـوعات مهـم ملـی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی مطابق به احکام قانون اساسی در کشور انجام می شود.».

مرافعه خواهی Appeal

مرافعـه در لغـت بـه معنـی دعـوی پـیش قاضی بردن، نزاع کردن، درگیـر شـدن، بـا هـم دعوی کردن، شکایت نزد حاکم بـردن اسـت.[۱۵۲۹] در نظام حقوقی افغانستان مرافعه خواهی مترادف با استنیاف خواهی است.

مراسلات Correspondences

مراسلات جمع مراسله است که در لغت بـه معنی به هم نامه نوشتن، نامه فرسـتادن و نامـه است.[۱۵۳۰] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق

۱۵۲۷. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانۀ گنج دانش، کلمۀ ش ۴۱۵۴.

1528 . http://en.wikipedia.org/wiki/Referendum (last visit: 5/13/2020).

1529. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۳۱).

۱۵۳۰. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۰۷۲.

اساسی، مراسلات با همدیگر گفتگو کردن از طریق نامه و فرستادن نامه است.

مراهق Adolescent

مراهق در لغت به کودک نزدیک به بلوغ، نزدیک شده به حلم و احتلام، در شرف بلوغ اعمّ از دختر و پسر معنا شده است که مؤنث آن مراهقه است. کودکی ممیزی که به سن بلوغ شرعی نرسیده، ولی امکان و استعداد بلوغ را از طریق اِنزال و یا انبات (روییدن موی خشن در اطراف اعضای تناسلی) دارد مراهق نامیده می شود.[۱۵۳۱] در بارهٔ آغاز و انتهای سن مراهق مادهٔ ۷۱ قانون جزای افغانستان می گفت: «مراهق به شخصی اطلاق می گردد که سن سیزده سالگی را تکمیل و هجده سالگی را تکمیل نکرده باشد.».

مرتابه (ممتد الطهر) woman continuously in waiting period

مرتابه یا ممتد الطهر عبارت از زنی است که حیض می بیند. ولی، حیض وی بدون برداشتن حمل و یا رسیدن به سن یأس قطع می گردد.[۱۵۳۲]

مرتد Apostate

مرتد از ریشهٔ «ردد» گرفته شده است در لغت به معنی از دین برگشته است.[۱۵۳۳] اصطلاح حقوقی، مرتد شخصی است که بعد از ایمان اسلام را ترک نماید.[۱۵۳٤]

مرتشی Bribe receiver

ر. ک: ارتشاء

مرتهن Mortgager

مرتهن از ریشهٔ «رهن» گرفته شده است که در لغت به معنی رهن گیرنده و گرو گیرنده است. در اصطلاح حقوقی، مرتهن شخصی است که مال دیگری را در بدل دین به رهن می گیرد (ر. ک: رهن).

مرض الموت Death sickness

مرض الموت مرکب از دو کلمه می باشد: مرض که در لغت به معنی بیماری و نیز اختلال های بدنی و روانی است که بر انسان طاری شده و او را از حالت اعتدال خارج می سازد و در اصطلاح فقهی عبارت است از فاصله گرفتن از تندرستی و صحت به دلیل وجود آفت و یا هر آنچه از موجبات بیماری فرض شود و موت که در لغت به معنی مرگ و در اصطلاح فقهی جدا شدن روح از بدن

۱۵۳۱. مجید وزیری (۱۳۸۴) حُقوق متقابل کودک و ولی در اسلام، تهران: چاپ شرکت چاپ و نشر بین الملل، ص ۵۱.
۱۵۳۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۱۸۵ و ۷۱۸٦؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۳۲۹ و ۳۳۰.

1533. https://www.vajehyab.com (Last visit: 8/1/2018).
۱۵۳٤. یوسف قرضاوی (۱۳۸۲). دیدگاه های فقهی معاصر، مترجم: احمد نعیمی، جلد (۱)، تهران: نشراحسان، صص 577 و 578.

است. طبق فقه مرض به طور کلی به دو نوع تقسیم می شود:

۱- **مرض عادی:** نوع اول مرض، مرض عادی است که غالباً کشنده نیست، مانند اکثر مریضی های که کشنده نیست، مانند: سرماخوردگی، گلو دردی، اسهال و امثال اینها.

۲- **مرض الموت:** نوع دوم مرض، مرض الموت است که به موت منتهی می شود. در بارهٔ تعریف اصطلاحی مرض الموت در فقه دو تعریف وجود دارد: جمهور فقهاء بر این نظر اند که: مرض الموت عبارت از مرض مخوفی است که متصل با مرگ باشد، هرچند سبب مرگ، مرض نباشد. اما، فقهای حنفیه در تعریف مرض الموت می گویند: «مرض الموت عبارت از مرضی است که در اغلب اوقات خوف مرگ مریض در آن متصوَّر باشد و آن حالتی است که اگر مریض از جملهٔ مردها باشد، از انجام کارها و مصالح خویش در خارج از منزل عاجز گردد و در صورتی که مریض از جملهٔ زنان باشد از انجام مصالح خود در داخل منزل عاجز گردد و در همین حالت، قبل از مرور یک سال بمیرد، خواه مریض حالت مریضی را در بستر بگذارد و یا خارج از بستر.

اگر مرض او دوام کند و یک سال از آن بگذرد، چنین مریض تا آنکه مرض او شدت پیدا نکند و حالت او تغییر نیابد، حکم انسان سالم را دارد و تصرفاتش مانند تصرفات انسان سالم و عادی به حساب می آید. اگر حالت او تغییر کرد، و مرض او شدت یافت و بعد از این حالت وفات کرد، از زمان تغییر حالت تا ساعت وفات، حالت مرض را به خود می گیرد.». (مادهٔ ۱۵۹۵ مجلة الاحکام).

از جمع تعاریف فوق چنین نتیجه گرفته می شود که تحقق مرض الموت منوط به تحقق شرایط ذیل است:

- اینکه مرض مخوف باشد؛ یعنی: غالباً و عادتاً هلاک مریض در آن متصور باشد؛ و
- به تعقیب مرض، مرگ واقع گردد اعم از اینکه مرگ به سبب مرض باشد، یا سبب خارجی دیگر مانند: قتل، غرق شدن، حریق، تصادم و امثال اینها.

جمهور فقهاء برخی حالات دیگر را نیز پیش بینی نموده که شخص مواجه به آن با تحقق دو شرط مرض الموت در حکم شخص مصاب به مرض الموت است. این حالات عبارت است از:

- کسی که در داخل کشتی و یا قایق در بحر در حرکت باشد و در اثر طوفان و امواج خوف غرق شدن و هلاکت او غالب باشد. همچنین، در صورت شکستن کشتی و باقی ماندن شخص بر توته کشتی و ترس از غرق در حکم مرض الموت است؛
- کسی که در اثر قتل و یا عمل دیگر به قصاص و یا اعدام محکوم شده باشد؛
- شخصی که به دست دشمنانی اسیر و محبوس شود که عادتاً آنها اسیران را قتل نمایند؛

- زن حامله که به درد زایمان مبتلا است. در این حالات و سایر حالات مشابه شرط است که خوف هلاک غالباً متصور باشد. [۱۵۳۵]

مرور زمان Statute of limitation/Elapse of time

مرور زمان که در فقه آن را «تقادم» می گویند از دو کلمهٔ مرور به معنای گذشت و گذشتن، رفتن و گذر کردن و زمان به معنی وقت، هنگام، مدت، ساعت، عصر و دوران است. به طور کلی، مرور زمان عبارت از گذشت زمانی است که دعوی بعد از انقضای آن قابل سمع نیست. مرور زمان بر سه نوع است:

۱) مرور زمان مکسب حق: مرور زمان مُکسِب حق عبارت از مرور زمانی است که به اکتساب حق عینی اصلی (مِلکیت) منجر می شود. مدت مرور زمان مُکسب حق طبق ق. م در عقار پانزده سال است مشروط بر اینکه موانع یا اسباب توقف این نوع مرور زمان متحقق نگردد. بنابراین، در صورت تحقق اسباب توقف یا اعذار مرور زمان هرچند مدت مرور زمان مُکسب حق نیز تکمیل شده باشد، دعوی علیه حایز قابل سمع است. مادهٔ ۲۲۸٦ ق. م در این مورد تصریح می نماید که: «مدت مرور زمان کسب کننده حق به هر اندازه که باشد، با موجودیت اسباب موجبه متوقف می شود.». باوجوداین، طبق ق. م هیچ کس نمی تواند اموال دولتی، آثار باستانی و اموال موقوفه را براساس مرور زمان مُکسب حق تملک نماید.

۲) مرور زمان مسقط حق: مرور زمان مُسقِط حق عبارت از مرور زمانی است که به اسقاط حق منجر می شود. مثال های انتهای حق در اثر مرور زمان در ق. م فراوان است. به عنوان مثال، مادهٔ ۲۳۱٦ ق. م در مورد انتهای حق انتفاع در اثر مرور زمان تصریح می نماید که: «حق انتفاع به گذشت مدت پانزده سال در حال عدم استعمال حق، منتهی می شود.». همچنین، در مورد انتهای حق ارتفاق در اثر عدم استعمال و مرور زمان مادهٔ ۲۳۶۳ ق. م تصریح می نماید که: «اگر حق ارتفاق در خلال مدت پانزده سال استعمال نشود، منقضی می گردد.».

همچنین، مادهٔ ۲۳۶۴ ق. م در این مورد تصریح می نماید که: «هرگاه عقار دارای حق ارتفاق در ملکیت یك عده شركاء به صورت مشترك داخل شود، استفاده یکی از شركاء از حق ارتفاق مرور زمان را در مورد سایر شركاء قطع می نماید. همچنین توقف مرور زمان به منفعت یکی از شركاء به منفعت شركای باقیمانده، متوقف می شود.». از نص این ماده به خوبی معلوم می گردد حق ارتفاق در اثر عدم استعمال برای مدت پانزده سال منتهی می گردد. به عبارت دیگر: اگر حق ارتفاق برای

۱۵۳۵. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۲۹۷۷ و ۲۹۸۸؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۷)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۵-۷؛ و عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۴)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۳۱۳ - ۳۱۵.

مدت پانزده سال استعمال نشود، تحت مرور زمان مُسقط حق قرار گرفته و منتهی می شود. همچنین، حق حکر مانند هر حق عینی دیگر به جز حق ملکیت در اثر مرور زمان مُسقط؛ یعنی: عدم استعمال برای مدت پانزده سال منتهی می گردد. مادۀ ۲۳۳۷ ق. م در این مورد تصریح می نماید که: «هرگاه در ظرف مدت پانزده سال از حق حکر استفاده به عمل نیاید، حق حکر منتهی شناخته می شود.».

۳) مرور زمان اسقاط حق اقامۀ دعوی:

مرور زمان اِسقاط حق اقامۀ دعوی عبارت از مرور زمانی است که موجب اِسقاط سمع دعوی توسط محکمۀ ذیصلاح بعد از سپری شدن مدت معینِ مقرر در قانون می گردد. بنابراین، مرور زمان مسقط حق اقامۀ دعوی عبارت از گذشت مقدار زمانی است که پس از آن حق ادعا ساقط شده گویی که در اصل هرگز نبوده است.[۱۵۳۶] از همین رو، مادۀ ١٦٦٣ مجلة الاحکام در رابطه به تعریف مرور زمان مُسقط حق اقامۀ دعوی می گوید که: «مرور زمانی که مانع استماع دعوی می شود عبارت از گذشت زمانی است که طی آن دعوی بدون عذر شرعی ترک گردد [...]».[۱۵۳۷] مادۀ 4 جزء 34 قانون اجراآت جزایی در تعریف مرور زمانی در ساحه جزایی می گوید: «مرورزمان: گذشت مدت زمان معین قانونی است که به اثر آن دعوای جزائی یا تنفیذ مجازات مطابق احکام این قانون ساقط می گردد.».

مرهونه Subject of mortgage

مرهونه اسم مفعول را ریشه رهن گرفته شده است (ر. ک: رهن). در اصطلاح حقوقی، مرهونه عبارت از عینی است که منحیث وثیقه دین به مرتهن داده می شود.

مرهونه به Debt for which a property is mortgaged

مرهونه به، عبارت از دین است که مرهونه بخاطر آن به رهن داده می شود.

مزارعه (دهقانی) Farming

دهقانی همان مزارعه است که نویسندگان ق. م قسمتی از احکام آن را از ق. م. ج. م، قسمتی را از مجلة الاحکام و قسمتی را نیز از فقه اقتباس نموده اند. این نوع اجاره در حقوق مصر نیز به نام مزارعت یاد می شود. چون این عقد در عرف به نام «دهقانی» یاد می شود و کلمۀ مزارعت کمتر در افغانستان معروف است و نیز ترجمۀ مزارعه کشاورزی و دهقانی است، نویسندگان ق. م به عوض کلمۀ مزارعه دهقانی را به کار برده اند.

دهقانی اسم منسوب به دهقان است و دهقان در لغت به معنی کشاورز و زراعت کننده

۱۵۳٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۱۷۸۶ و ۱۷۸۷.

۱۵۳۷. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۳)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۹۹۶-۹۹۸؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۶۲؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۷۵). نظریۀ عمومی تعهدات، چاپ اول، تهران: نشر یلدا، صص ۵۵۳ و ۵۵۴.

است.[۱۵۳۸] اما، مزارعت از ریشهٔ «زرع» گرفته شده است که در لغت به معنی با همدیگر کِشتن و زمینی را برای دهقانی به کسی دادن است. شخصی که زمین را به دیگر به مزارعه می دهد، صاحب زمین، شخصی که زمین را به مزارعه می گیرد، مُزارع یا زارع، زمین را مزروع و کِشت را نیز زرع می نامند. در اصطلاح فقهی فقهای حنفیه در تعریف مزارعت گفته اند که: مزارعه عبارت از عقدی واقع بر کشت در برابر بخشی از حاصل است.[۱۵۳۹] برخی دیگر بر این نظر اند که: مزارعت نوعی شرکت است که زمین از یک شخص و کار از شخص دیگر است.[۱۵۴۰] مجلة الاحکام مزارعه را نوع شرکت دانسته و در تعریف آن مادهٔ ۱۲۳۱ آن می گوید: «مزارعه نوعی شرکت است که زمین از یکطرف و عمل از جانب دیگر است؛ یعنی: زمین زرع شود و حاصلات آن بین هر دو تقسیم شود.». در تعریف اصطلاح مزارعه یا دهقانی ق. م تعریف فقهای حنفیه را اختیار نموده است. مادهٔ ۱۲۱۱ ق. م در تعریف مزارعه یا دهقانی می گوید که: «دهقانی، عقدی است به زرع زمین بین مالک و دهقان طوری که حاصل زمین بین آنها به حصص تقسیم می گردد که هنگام عقد بر آن موافقه به عمل آمده است.». از نص این ماده به خوبی بر می آید که نخست این که قانونگذار مدنی دهقانی را عقد دانسته است که میان مالک زمین و دهقان منعقد می شود. دوم این که موضوع این عقد زرع و کِشت زمین است. سوم این که حاصلات زمین میان دهقان و مالک تقسیم می شود. چهارم این که در خصوص حصه هایی که مالک و دهقان مستحق آن شناخته می شوند، توافق آنها مدار اعتبار است. به طور مثال، اگر مالک زمین با دهقان در خصوص نصف کردن حاصلات توافق نمایند، چنین توافقی مدار اعتبار است.

دهقانی یا مزارعه فرع اجاره است، اما فرق آن با اجاره این است که در اجاره مقدار اجرت معین است و در دهقانی یا مزارعه اجرت جزء از حاصلات است.[۱۵۴۱] از همین رو، مادهٔ ۱۲۲۳ ق. م اِشعار می دارد که: «طرفین مقاوله می توانند به موافقه یکدیگر مقاوله دهقانی را به عقد اجاره تبدیل نمایند.».

۱۵۳۸ . حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۶۲۱.

۱۵۳۹ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۶۸۳ و ۴۶۸۴؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۷)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۴۹ و ۵۰؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۵)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۱۰۰؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۷۹۰.

1540. Abdul Rahman Raden Aji Haqqi (2009). The philosophy of Islamic Law of Transctions, first edi, Malaysia: center for reasch and training, p 180.

۱۵۴۱ . ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۷)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۵؛ و عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۶)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۱۳۶۵؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۵)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۱۰۰.

مزایده Auction

مزایده از ریشهٔ «زود» گرفته شده است که در لغت به معنی بـر یکـدیگر افـزودن، افزودگـی دوجانبه و حـراج اسـت. در اصـطلاح حقـوق مدنی، مزایده فروش چیزی به گونـه ای حـراج اسـت بـه نحـوی کـه هـر کـس بهـایی بیشـتر پرداخت کند، مبیعه از آن او باشد.[۱۵۴۲]

مزد Wage

مـزد در لغـت بـه معنـی اجـرت و پـاداش است.[۱۵۴۳]مطابق مـادهٔ ۳ جـزء ۸ قـانون کـار: «مزد عبارت از وجوهی است که در مقابل کار به کارکن پرداخته می شود.».

مزنیه Adultress

مزنیه اسم مفعول از ریشهٔ «زنی» گرفته شـده است که در لغت به معنی زنی اسـت کـه بـا او زنی صورت گرفته است. به مزنیه زانیه هم مـی گویند.[۱۵۴٤] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی مزنیه زنی است که به طور غیرمشـروع و غیرقانونی با وی مجامعت صورت گرفته است.

مساح

مساح در لغت به معنـی مسـاحتگر و در اصطلاح عبارت از شخصی است که زمـین را مساحت می نماید.[۱۵٤۵]

مساحقه

مساحقه از «سحق» گرفته شده است کـه در لغت به معنی مالیدن دو زن شرمگاه خود را به همدیگر است. کُد جزا به آنکه مساحقه را جرم انگاری کـرده اسـت امـا آن را تعریـف نکـرده است. در فقه اهل سنت مساحقه عبارت عملی است که زن با زن انجام می دهـد ماننـد آنچـه مرد با او انجام می دهد.[۱۵٤٦] مادهٔ ۲۳۸ قـانون مجازات اسلامی جمهوری اسـلامی ایـران در تعریف مساحقه می گوید: «مسـاحقه عبـارت است از اینکه انسان مؤنث، اندام تناسلی خود را بر اندام تناسلی همجنس خود قرار دهـد.». از آنچه گفته شد، این نتیجه به دست مـی آیـد که مساحقه مالیدن فرج یـک زن بـه زن دیگـر است به منظور اطفای شهوت.

مساعدت Assistance

مساعدت در لغت بـه معنـی کمـک کـردن، یـاری کـردن و مـدد کـردن اسـت.[۱۵٤۷] معنـی اصطلاحی مساعدت از معنی لغوی آن گرفتـه شـده اسـت. بنـابراین، در اصـطلاح حقـوقی، مساعدت عبارت از کمک دیگران است.

۱۵٤۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۸.

1543. https://www.vajehyab.com (Last visit: 14/1/2018).

1544. Ibid, (Last visit: 31/8/2016).

1545. Ibid, (Last visit: 10/15/2019).

۱۵٤٦ . ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۲۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۲۵۱.

1547. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/12/ 2017).

مساعد حقوقی Legal assistance

طبق مادۀ ۵ فقرۀ دوم قانون وکلای مدافع: «مساعد حقوقی وکیل مدافع است که در موضوعات جنایی از طرف وزارت عدلیه برای اشخاص بی بضاعت تعیین می گردد». از نص این ماده به خوبی بر می آید که میان وکیل و مساعد حقوقی فرق های ذیل وجود دارد:

۱- مساعدین حقوقی صرف برای اشخاص بی بضاعت از طرف ریاست مساعد های حقوقی وزارت عدلیه تعیین می شوند. بی بضاعت نیز شخصی است که نظر به عدم توانایی مالی در موضوعات جنایی قدرت استخدام وکیل مدافع را نداشته باشد (مادۀ ۵ فقرۀ ۳ قانون وکلای مدافع). اما، وکیل بر مبنای عقد وکالت برای مؤکل دعوی او را پیش ببرد؛

۲- مساعد حقوقی صرف در دعاوی جزایی برای اشخاص بی بضاعت توسط ریاست مساعد های حقوقی تعیین می شود. اما، وکیل می تواند دعوی جزایی، مدنی، تجارتی و ... را به نیابت از مؤکل در پیشگاه محاکم اقامه نماید؛

۳- حقوق یا معاش مساعدین حقوقی توسط وزارت عدلیه پرداخت می شود. بنابراین، مساعدین حقوقی مستحق مزدی شناخته نمی شوند تا توسط مؤکلین بی بضاعت پرداخت شود. اما، وکیل می تواند از مؤکل مزد در یافت نماید.

مسافر Passenger

مسافر در لغت به معنی سفر کننده است. در اصطلاح حقوقی، مسافر عبارت از شخصی است که بخاطر رسیدن به اهداف خاص برای مدتی کوتاه اقدام به مسافرت به کشور خارجی می نماید. زمان این مسافرت معمولاً کوتاه تر از مدت اقامت مؤقت است و بیگانۀ مسافر نیز از حقوق کمتری نسبت به سائر بیگانگان برخوردار است. بیگانۀ مسافر ممکن است جهانگردی باشد که برای مدت زمان محدود در کشور خارجی به سفر رود. بیگانۀ مسافر نیز ممکن است دیپلوماتِ باشد که به منظور اهداف معین سیاسی اقدام به سفر خارجی کوتاه مدت نماید. همچنین بیگانۀ مسافر ممکن است تاجری باشد که به منظور اجرای معاملات تجارتی به کشور بیگانه سفر نماید.[۱۵۴۸]

مساقات (باغبانی) Gardening

نوع سوم اجاره طبق ق. م باغبانی است. باغبانی همان مساقات است که نویسندگان ق. م احکام آن را از فقه اقتباس نموده اند. چون این عقد در عرف به نام «باغبانی» یاد می شود و کلمۀ مساقات کمتر در افغانستان معروف و مأنوس است و نیز ترجمۀ مساقات همان باغبانی است، نویسندگان ق. م به عوض کلمۀ مساقات ترجمۀ باغبانی را اختیار نموده و عقد مساقات را به نام باغبانی مسمی نموده اند که

۱۵۴۸. مصطفی دانش پژوه (۱۳۸٦). اسلام و حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دوم، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ص ۲۰۰.

در ادبیات حقـوقی و فقهـی افغانسـتان انـدکی نامأنوس است.

مساقات از ریشـهٔ «سـقی» بـه فـتح سـین و سکون قاف گرفته شده اسـت کـه در لغـت بـه معنی به همدیگر آب دادن و بـه همـدیگر آب رساندن است. مساقات در مدینه و عراق به نام معامله یاد می شده است که از ریشـهٔ «عمـل» گرفته شده است. در اصطلاح فقهـی تعـاریف متعدد برای مساقات ارایه شده است:

۱) مساقات یا دهقانی عبارت از عقدی است مبتنی بـر تحویـل درخـت بـه کسـی تـا بـه آن بپردازد و در برابر کار خود بهـره ای از حاصـل آن داشته باشد.[۱۵۴۹]

۲) مساقات عبارت از عقد واگذاری درختان به کسی است که آبیاری آنها را به عهده بگیرد و آنها را پرورش دهد تا اینکه بـه ثمـر برسـند در برابـر قسـمتی از میـوه آن درختـان. بنـابراین، مساقات یـک نـوع شـرکت زراعتـی اسـت کـه مساقی درختان را به ثمـر برسـاند کـه در یـک طرف درخت یا درختان و در طرف دیگر، کـار و عمل بر روی درختان و در بارهٔ آنها قـرار دارد که میوهٔ حاصله بر حسب توافق طرفین بین آنها مشترک باشد، مانند: نصف، یا ثلـث یـا امثـال اینها که یکی از طرفین مسـاقی و طـرف دیگـر صاحب درخت نامیده می شود.[۱۵۵۰]

۳) مساقات نوعی شرکت است که به موجب آن درختان توسط یک شخص غرس می گـردد و میوه ای را که به وجود می آید متعلق بـه هـر دو است. از این تعریف، به خوبی بر مـی آیـد که در مساقات صاحب زمین، زمین خویش را بـه شـخص دیگـر مـی دهـد و ایـن شـخص موافقت می نماید کـه زمـین را در برابـر سـهم معین زرع نماید.[۱۵۵۱]

۴) مجلة الاحکام نیز مساقات را نوع شرکت دانسته اسـت. مـادهٔ ۱۲۲۱ مجلـة الاحکـام در تعریف مساقات می گوید: «مساقات یک نـوع شرکت است بر این کـه اشـجار از یکطـرف و تربیهٔ آنها از طرف دیگر بوده حاصل ثمـر بـین هر دو تقسیم شود.».

۵) نویسـندگان ق. م تعریـف مسـاقات یـا باغبانی را نیز از فقه اقتبـاس نمـوده انـد. مـادهٔ ۱۲۳۲ فقـرهٔ اول ق. م در تعریـف مسـاقات یـا باغبانی می گوید: «(۱) عقد باغبـانی، عبـارت است از دادن درخت و تاک به شـخص دیگـر جهت پرورش و بهره برداری به مقابل قسـمت معینی از ثمر آن.».

مستحق Deserve/ entitled

۱۵۴۹ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۷۰۴؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۷)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۱۲؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ۱۸۵؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۵)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۱۲۰.

۱۵۵۰ . سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر،صص ۴۱۸ و ۴۱۹.

1551 . Abdul Rahman Raden Aji Haqqi (2009). The philosophy of Islamic Law of Transctions, first edi, Malaysia: center for reasch and training, p 180.

مستحق اسم مفعول از ریشهٔ «حق» گرفته شده است که در لغت به معنی سزاوار شده و مستوجب است. در اصطلاح حقوق مدنی، به شی، حق و دین ثابت شده مستحق می گویند.[۱۵۵۲] همچنین، به شخص ذیحق مستحق می گویند.

مستحق الاداء Payable debt

مستحق الاداء مرکب از دو کلمه است: مستحق (ر. ک: مستحق) و ادا. به نظر می رسد مستحق الادا بر دینی اطلاق می گردد موعد پرداخت آن فرا رسیده و همهٔ شرایط آن متحقق است.

مستحیل Impossible

مستحیل اسم فاعل از ریشهٔ «حول» گرفته شده است که در لغت به معنی ناشدنی، غیرممکن و محال است. در اصطلاح حقوق مدنی، مستحیل دو مفهوم دارد: ۱- مستحیل ذاتی که عبارت از امری است که انجام آن ناشدنی است که بر دو نوع است: نخست مستحیل عقلی که عبارت از امری است که به حکم عقل امکان انجام آن وجود نداشته باشد. دوم مستحیل عادی که امکان شدن آن عقلاً وجود داشته باشد اما عادتاً وقوع نیافته باشد. ۲- مستحیل نسبی که عبارت از امر محالی است که به نسبت افراد، امکان انجام آن وجود نداشته باشد.[۱۵۵۳]

مستشار قضایی Judicial advisor

مستشار قضایی اسم مرکب از مستشار و قضایی است. مستشار از استشاره گرفته شده است که در لغت به معنی شخصی است که مشوره کرده شده، طرف مشوره و مشاور است.[۱۵۵٤]قضایی است منسوب به قضا است (ر. ک: قضا). در اصطلاح حقوقی مادهٔ ۳ جزء ۲۱ قانون تشکیل و صلاحیت محاکم در تعریف مستشار قضایی می گوید: «مستشار قضایی شخصی است که با داشتن انسلاک قضایی در دیوان ستره محکمه قضایا وارده را تحلیل نموده، گزارش موضوع و نظر خویش را در جلسات قضایی ارایه می نماید.».

مستعار Borrowed

مستعار اسم مفعول از ریشهٔ «عوار» گرفته شده است که در لغت به معنی به عاریت گرفته شده است.[۱۵۵۵] در اصطلاح حقوق مدنی، مستعار عبارت از عینی است که به عاریت گرفته شده است.

مستغرَق Drowned

۱۵۵۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۱۹.

۱۵۵۳. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۸۲۱.

1554. https://www.vajehyab.com (Last visit: 8/1/ 2018).

۱۵۵۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۲۵.

مستغرَق اسم مفعول از ریشهٔ «غرق» گرفته شده است که در لغت به معنی غرق شده، غوطه ور شده و در آب فرو رفته است. در اصطلاح حقوق مدنی، مستغرَق به کسی گویند که در آب فرو رفته و غرق شده است.[۱۵۵۶] همچنین، مستغرَق به مالی می گویند همهٔ آن پرداخت دَین شود.

مستقل Indepedent

مستقل در لغت به معنی دارای استقلال، آزاد، خودمختار، ناوابسته و غیروابسته است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی دولت مستقل دولتی است که در امور داخلی و خارجی دارای استقلال کامل است و می تواند در روابط بین المللی خویش به عقد معاهدات بپردازد. در امور داخلی، نیز دولت مستقل می تواند به وضع و اجرای قوانین و پالیسی ها بپردازد. لذا، دولت مستقل تحت استعمار و استثمار دولت دیگری نیست.

مستعیر Borrower

مستعیر شخصی است که مالی دیگری را بدون عوض به عاریت می گیرد (ر. ک: عاریت).

مستنطق Investigator

مستنطق اسم فاعل از ریشهٔ «نتق» گرفته شده است که در لغت به معنی به به سخن در آورنده است. در اصطلاح حقوقی، مستنطق شخصی است که از مظنون استنطاق می نماید (ر. ک: استنطاق).

مستولی Dominant

مستولی در لغت به معنی غالب، چیره، مسلط است. در اصطلاح حقوقی، مستولی مسلط و دست یافت بر چیزی است.[۱۵۵۷]

مستأجر Leasor

مستأجر از ریشهٔ «اجر» گرفته شده است که در لغت به معنی اجاره گیرنده است. در اصطلاح حقوقی، مستأجر شخصی است که مال را به اجاره می گیرد.

مستأنف Appeallant

مستأنف شخصی است که استیناف می خواهد (ر. ک: استیناف).

مستأنف علیه Appeallee

مستأنف علیه شخصی است که علیه او استیناف خواهی صورت می گیرد (ر. ک: استیناف).

مسروقه Stolen property

مسروقه اسم مؤنث مسروق از ریشهٔ «سرق» گرفته شده است که در لغت به معنی دزدیده شده است. در اصطلاح حقوقی، مسروقه اموال منقولی است که آن را سارق طور خفیه از

۱۵۵۶. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۸۲۷.

1557. https://www.vajehyab.com (Last visit: 30/1/ 2018).

مسروقه منه به سرقت برده است (ر. ک: سرقت).

مسروقه منه Stealee

مسروقه منه اسم مفعول از ریشهٔ «سرق» گرفته شده است که در لغت به معنی شخصی است که مال او دزدیده شده است. در اصطلاح حقوقی، مسروقه منه شخصی است که اموال منقول او را سارق طور خفیه از به سرقت برده است (ر. ک: سرقت).

مسکن Housing

مسکن اسم مکان است که در لغت به معنی خانه، جای سکونت، آرامگاه و جایگاه است. در اصطلاح حقوق مدنی، مسکن به مکانی گویند که شخص در آن سکونت می کند.[۱۵۵۸]

مسکر Intoxicating

ر. ک: مواد مسکر

مسکوکاک Coins

مسکوکاک جمع سکه است. مسکوک در لغت به معنی سکه شده است. مسکوک در اصطلاح عبارت از پول فلزی و در گذشته نقره بوده است.[۱۵۵۹]

مسمی Nominated

مسمی اسم مفعول از ریشهٔ «سمو» گرفته شده است که در لغت به معنی نامیده شده، خوانده شده، معلوم و معین است. در فقه به هر امری که از پیش مقرر و معلوم شده باشد «مسمی» می گویند [۱۵۶۰] مانند اجرت مسمی، ثمن مسمی، مهر مسمی و نظیر اینها.

مسؤول Responsible

مسؤولیت از ریشهٔ «سأل» گرفته شده که به معنای بازخواست، مواخذه، ضمانت و ضمان است.[۱۵۶۱] به طور عموم کسی که سؤال می کند را سائل (سوال کننده) و شخصی که از او سؤال می شود را مسؤول می گویند. به وضعیت شخص مسؤول، مسؤولیت می گویند. در حقوق مدنی به شخص مسؤول معمولاً مدیون و متعهد و به شخص سؤال کننده داین و متعهد له می گویند. در اصطلاح حقوقی مسؤول کسی است که از وی بازخواست و سؤال کنند و در مقابل دیگران باید پاسخگوی فعل و یا ترک فعل خویش باشد. امروزه مسؤولیت به دلیل اهلیت، شخصیت و عقل مختص انسان ها است. بنابراین، حیوانات، نبات و جمادات موجودات مسؤول نیستند زیرا حیوانات، نباتات و جمادات موجودیت های تکلیف پذیر نیست.

۱۵۵۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۳۵.

1559. https://www.vajehyab.com (last visit: 5/12/2019).

۱۵۶۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۳۸.

۱۵۶۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۸۳۹.

مسؤول حق العبد

طبق مادۀ ۴ جزء ۲۲ قانون اجراآت جزایی: «مسؤول حق العبد: شخصی است که به اثر ارتکاب جرم ویا فعل غیر، مسؤول جبران خسارۀ مادی متضرر شناخته می شود.».

مسؤولیت تضامنی Joint responsibility

تضامنی اسم منسوب به تضامن از ریشۀ «ضمن» گرفته شده است که در لغت به معنی همدیگر را ضمانت کردن و ضامن همدیگر شدن است.[۱۵۶۲] در اصطلاح حقوقی، مسؤولیت تضامنی عبارت از مسؤولیت است که چند فرد مبنی بر پاسخگویی در برابر یک فرد است. به حیث مثال، اگر احمد محمود و جمشید را وکیل خرید خانه و طی مراحل قانونی آن تعیین نماید، محمود و جمشید در برابر احمد مسؤولیت تضامنی دارند.

مسؤولیت غیرحقوقی None- legal responsibility

مسؤولیت غیر حقوقی، مسؤولیت است که نمی توان تطبیق ضمانت اجرای آن را از محکمه مطالبه کرد. مسؤولیت غیرحقوقی به مسؤولیت دینی، اخلاقی و عرفی تقسیم می شود.

مسؤولیت دینی Religious responsibility

مسؤولیت دینی که عبارت از پاسخگو بودن فرد در برابر خداوند ﷻ است.[۱۵۶۳] در صورت نقض احکام دَینی دو نوع مسؤولیت متوجه نقض کننده احکام می شود: مسؤولیت دنیوی که مجازات دنیوی است و مسؤولیت اخروی که شخص مسؤول در قیامت مواخذه و مجازات خواهد شد. البته، این امر بستگی به سکولار و دینی بودن نظام دارد. در نظام های سکولار فرد مسؤول صرف مسؤولیت اخروی دارد، اما در نظام های دینی فرد مسؤول امکان دارد هم مسؤولیت دنیوی و هم مسؤولیت اخروی داشته باشد. به حیث مثال، در صورت ارتکاب قتل و یا زنا در نظام های دینی اسلامی فرد هم مسؤولیت جزایی و هم مسؤولیت اخروی دارد.

مسؤولیت اخلاقی Moral responsibility

مسؤولیت اخلاقی مسؤولیتی است که قانونگذار متعرض آن نشده باشد، مانند: مسؤول بودن انسان نسبت به خود یا خدای خویش.[۱۵۶۴] به عبارت دیگر: مسؤولیت اخلاقی عبارت از پاسخگو بودن فرد در برابر وجدانش است.[۱۵۶۵] مسؤولیت اخلاقی در اثر نقض قواعد اخلاقی متوجه انسان می شود. برخی مصداق های نقض قواعد اخلاقی دروغ

۱۵۶۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ٦٩٢.

۱۵۶۳. حسن بادینی (۱۳۹۲). فلسفۀ مسؤولیت مدنی، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲۵.

۱۵٦٤. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانۀ گنج دانش، ص ۶۴۲.

۱۵٦٥ . حسن بادینی (۱۳۹۲). فلسفۀ مسؤولیت مدنی، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲۵.

گفتن، عدم اطاعت از پدر و مادر، داشتن سلوک زشت با مردم و نظیر اینها است. ضمانت اجرای مسؤولیت اخلاقی، ضمانت اجرا های اخلاقی است مانند پشیمانی، ندامت و شرمسار بودن انسان در برابر وجدان خودش.

مسؤولیت عرفی Traditional responsibility

مسؤولیت عرفی عبارت از پاسخگو بودن فرد در برابر عرف و عادات و جامعه است. این مسؤولیت در اثر نقض قواعد عرفی متوجه شخص می شود. برخی مثال های قواعد عرفی داشتن حسن سلوک با مهمان، پذیرایی مهمان، دعوت دوستان نزدیک به محفل عقد ازدواج و نظیر اینها است. جزای نقض قواعد عرفی، قطع روابط مردم با شخصی است که قواعد عرفی را نقض نموده است، گله کردن از وی و در نتیجه انزوای ناقض قواعد عرفی است.

مسؤولیت حقوقی Legal responsibility

مسؤولیت حقوقی «تکلیف وارد کنندهٔ زیان نسبت به پاسخگویی به زیان در برابر محکمه و بر عهدهٔ گرفتن آثار مدنی، جزایی و ... آن است اعم از این که چنین تکلیفی در مقابل زیان دیده باشد و یا جامعه...». طبق این تعریف مسؤولیت به مسؤولیت مدنی، جزایی و ... تقسیم می شود.[١٥٦٦]

مسؤولیت مدنی Civil responsibility

ظاهراً مسؤولیت مدنی قدیمی ترین نوع مسؤولیت بوده است. مسؤولیت مدنی عبارت است از : «وظیفه حقوقی است که شخص در برابر دیگری به انجام یا ترك عملی دارد اعم از این‌که منشأ آن عمل حقوقی و یا احکام قانونی باشد.[١٥٦٧] به عبارت دیگر: مسؤولیت مدنی عبارت است از تعهد به جبران خسارت توسط ضرر زننده به زیان دیده (متضرر) در اثر عدم اجرای عقد، اجرای با تأخیر عقد و حوادث حقوقی.[١٥٦٨] مسؤولیت مدنی دو نوع است: مسؤولیت مدنی عقدی و مسؤولیت مدنی غیر عقدی.

مسؤولیت مدنی قراردادی Contractual civil responsibility

مسؤولیت مدنی قراردادی عبارت از مسؤولیتی است که برای متعهد به دلیل عدم اجراء و یا اجرای با تأخیر عقد در برابر متعهد له ایجاد می شود. چون این مسؤولیت برای فرد در برابر فرد دیگر ایجاد می شود به آن مسؤولیت مدنی می گویند. همچنین، چون این مسؤولیت ناشی از عدم اجراء و یا اجرای با تأخیر قرارداد است، به آن مسؤولیت مدنی

١٥٦٦. همان، حسن بادینی، صص ٢٧ و ٢٨.

١٥٦٧. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٢)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ١٨٣٩ و ١٨۴٠؛ و عباس خواجه پیری (١٣٨٩). حقوق مدنی (۴) موجبات مسؤولیت مدنی و آثار آن، (___): انتشارات بین المللی الهدی، صص ٣ و ۴.

١٥٦٨. حسن بادینی (١٣٩٢). فلسفهٔ مسؤولیت مدنی، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ٣٢٠ و ٣٢١.

قراردادی مـی گوینـد.[۱۵۶۹] مطـابق ق. م ریشـهٔ مسؤولیت مدنی قراردادی، قرارداد است.

مســـؤولیت مـــدنی غیرقـــراردادی Extra-contractual civil responsibility

مسؤولیت غیر قراردادی که «ضمان قهـری» نیز گفته می شود ویژهٔ حالتی است که شخص از تعهدهای قانونی و عمومی سرپیچی کنـد و در نتیجه به دیگری ضرر بزند. به عنوان مثـال، قانون حُکم می نماید که در رفتار و گفتار خود محتـاط باشـید، بـی مبـالاتی نکنیـد، تهمـت نزنیـد، آدم نکشـید، مـال دیگـری را غصـب و تلف ننمایید. اکنون اگر کسی به ایـن تکـالیف عمومی که حقوق برای همه مقرر داشته اسـت عمل نکند و در نتیجهٔ این تخلف خسـارتی بـه دیگری برساند، باید آن را جبران کند. ریشهٔ این مسـؤولیت، عقـد بـین او و متضـرر نیسـت، تخلف از تکالیف قانونی است که بـرای همـه وجـود دارد. مطـابق ق. م. ا مسـؤولیت مـدنی غیرقراردادی از حادثهٔ حقوقی ناشی می شـود. منبع حادثهٔ حقوقی مطابق ق. م. ا فعل مضر بر مال مانند اتلاف و غصب، فعل مضر بر نفـس مانند قتل، ضـرب و جـرح، فعـل مفیـد ماننـد استیفای ناروا و عمل فضولی است. همچنین، فعل با تقصیر شخص که منجر بـه ورود ضـرر به شخص دیگـر گـردد و رابطـهٔ سـببیت میـان عمل و ضرر وجود داشـته باشـد منبـع حادثـهٔ حقـوقی و مسـؤولیت مـدنی غیرقـراردادی است.[۱۵۷۰]

در خصوص مسؤولیت مـدنی غیرقـراردادی تعاریف مختلف وجود دارد:

– مسؤولیت مـدنی غیرقـراردادی «تعهـد بـه جبران خسارت ناشی از فعل زیانبار عمدی یـا غیرعمدی خویش یا فعل دیگـری و نیـز زیـان ناشی از اشیای تحت مالکیت یا حفاظـت کـه در هـر صـورت ناشـی از نقـض قـرارداد نیست.».[۱۵۷۱]

– کربونیه مسـؤولیت مـدنی غیرقـراردادی را «تعهد به جبران خسارت وارد شده به دیگران» تعریف کرده است.

– در واژه نامهٔ حقوقی مؤسسه هنری کاپیتـان مسؤولیت مدنی غیرقراردادی این گونه تعریف شده است: «هر نوع تعهـدی اسـت کـه بـرای عامل فعل زیانبار به وجود می آید تا ضرر وارد شده به زیاندیده را که ناشی از عمـل نامشـروع مدنی است غالباً به شکل پرداخت مبلغی پول به عنوان خسارت جبران نماید.».[۱۵۷۲]

مســـــؤولیت اداری Administrative responsibility

۱۵۶۹. جهت مطالعه مفصل در مورد ارکان، شرایط و آثار مسؤولیت مدنی قراردادی نک: نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان، حقوق وجایب، جلد (۱)، فصل مسؤولیت مدنی قراردادی، چاپ ششم، کابل: انتشارات سعید، صص ۲۳۹– ۲۴۷.

۱۵۷۰. جهت مطالعه مفصل در مورد ارکان، شرایط و آثار مسؤولیت مدنی غیرقراردادی نک: نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان، حقوق وجایب، جلد (۱)، بخش حوادث حقوقی، چاپ ششم، کابل: انتشارات سعید.

۱۵۷۱. حسن بادینی (۱۳۹۲). فلسفهٔ مسؤولیت مدنی، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۳۹.

۱۵۷۲. حسن بادینی، همان، ص ۳۹.

مسؤولیت اداری عبارت از پاسخگو بودن کارکن در برابر اداره به دلیل نقض قواعد اداری است. مجازات اداری، ضمانت اجرایی است که بر تخلف از قوانین اداری مرتب می شود. این مجازات عبارت اند از: توصیه، اخطار، کسر معاش، تبدیلی و غیره است.

مسؤولیت سیاسی Political responsibility

مسؤولیت سیاسی عبارت از پاسخگویی وزرا در برابر شورای ملی است.

مشار الیه

مشار الیه به معنی کس و چیزی است که به او اشاره شده است. همچنین، مشار الیه به معنی در پیش ذکر شده (فوق الذکر) است.

مشاع Joint/ common property

مشاع اسم مفعول از ریشهٔ «شیع» گرفته شده است که در لغت به معنی مشترک و منتشر میان دو کس است. در اصطلاح حقوقی به سهم بخش ناشده و یا حصهٔ منتشره در هر جزء از یک چیز و یا سهم مقدر غیر معین افراز ناشده، مشاع گویند.[۱۵۷۳] طبق مادهٔ ۱۳۸ مجلة الاحکام : «مشاع آن است که حاوی حصص شائعه باشد». پرسش این است که حصص شائعه چیست؟ در پاسخ به این پرسش مادهٔ ۱۳۹ مجلة الاحکام می گوید: «حصهٔ شائعه عبارت از سهمیه ای است که در هر جزئی از اجزاء مال مشترک سرایت داشته باشد.». به عبارت ساده تر: مشاع عبارت از مال مشترک است.

مشاهد Witness

مشاهد اسم فاعل از ریشهٔ شهد گرفته شده است که در لغت به معنی گواه، بیننده و نگرنده، معاینه کننده است.[۱۵۷٤] در اصطلاح حقوقی مشاهد عبارت از شخصی است که یک عمل را مشاهده می نماید.

مشبوه Doubtful

مشبوه در لغت به معنی مشکوک است.[۱۵۷۵] در اصطلاح حقوقی مشبوه امری است که محل شک و تردید است.

مشترک Common/ shared

مشترک در لغت به معنی شریک است. همچنین، مشترک در لغت به معنی دارای شریک و شریک دار است. در اصطلاح حقوقی، مشترک عبارت از چیزی است که در آن چند نفر سهم داشته باشند و همه از آن بهره بگیرند.[۱۵۷٦]

مشتری Buyer

۱۵۷۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۷۶۹.

1574. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/12/2017).

1575. Ibid, (Last visit: 10/15/2019).

1576.Ibid, (Last visit: 21/ 5/ 2016).

مشتری در لغت به معنی خریدار است. در اصطلاح حقوقی مشتری شخصی است کالایی را از بایع خریداری می نماید.

مشفوع Pre-empted property

مشفوع عبارت از عقاری است که به آن حق شفعه تعلق می گیرد.

مشفوع به Property of seller

ملک شفیع که به آن شفعه ارتباط می گیرد مشفوع به نامیده می شود.

مشفوع علیه Buyer

مشتری عقار در شفعه، مشفوع علیه نامیده می شود.[۱۵۷۷]

مشهود له A person for whose favor testimony is given

مشهود له شخصی است که شاهد به نفع وی شهادت می دهد.

مشهود علیه A person against whom testimony is given

مشهود علیه شخصی است که شاهد به ضرر وی شهادت می دهد.

مشهود به Subject of testimony

مشهود به عبارت از واقعه و یا حق است.[۱۵۷۸]

مصادره Confiscation

مصادره در لغت به معنی مال کسی را به زور ضبط کردن، جبران خساره و تاوان گرفتن است.[۱۵۷۹] مادۀ ۴ فقرۀ ۲۰ قانون اجراآت جزایی در تعریف مصادره می گوید: «مصادره: اخذ جبری و بلا عوض اموال منقول یا غیر منقول محکوم علیه است که مطابق احکام قانون و فیصلۀ محکمۀ ذیصلاح مالکیت آن به دولت انتقال می یابد.». همچنین، مادۀ ۱۸۰ کُد جزا در تعریف مصاده می گوید: «(۱) مصادره عبارت است از اخذ جبری و بلاعوض اموال منقول یا غیر منقول محکوم علیه یا سایر اشیای جرمی می باشد که مطابق احکام قانون و فیصله محکمه ذیصلاح ملکیت آن به دولت انتقال می یابد.».

مصالح عامه Public interests

۱۵۷۷ . در خصوص مشفوع، مشفوع به و مشفوع علیه ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۸۸۸؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۳۷؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر،ص ۳۲۴؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۳)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۲۲۷.

۱۵۷۸. در خصوص مشهود له، علیه و به ر. ک: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۰۲۸؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۱۸.

۱۵۷۹. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۰۹۳.

مصالح جمع مصلحت است که در لغت به هر آنچه که موجب آسایش و سود باشد است که متضاد مفاسد است.[۱۵۸۰] همچنین، مصلحت در لغت به هر آنچه گه صلاح و سود شخص یا گروهی در آن باشد و خیر اندیشی است.[۱۵۸۱] در اصول به جلب منفعت و دفع مضرت مصلحت می گویند.[۱۵۸۲] به عوض مصالح عامه گاه گاهی منافع عامه، منافع عمومی، خیر عموم، مصالح علیا و خیر عام نیز استعمال می شود. در اصطلاح حقوقی مصالح عامه، مصلحتی است که نفع آن به اکثر افراد جامعه می رسد.[۱۵۸۳]

مادۀ ۴ جزء ۱۶ کُد جزا در تعریف مصلحت عامه می گوید: «مصلحت عامه: امری است که به نفع جامعه تشخیص شده باشد.».

مصالح مرسله Unrestricted interests

مصالح جمع مصلحت است که در لغت به معنی منفعت و همچنین فعلی که در آن نفع و فایده باشد، استعمال گردیده است. مصالح مردم به اعتبار اینکه در نزد خداوند ﷻ معتبر است و یا نیست و یا مرسل است به سه نوع تقسیم می شود:

۱) مصالح معتبره: مصالح معتبره عبارت از یک سلسله اموری است که در نتیجه ارتباط حُکم به آنها جلب منفعت و دفع مفسد تحقق پیدا می کند و از طرف شارع مبنی بر اعتبار آنها دلیلی نیز ارایه گردیده باشد، مانند: مقاصد کلی پنجگانۀ اسلام از قبیل: حفظ دَین، نفس، عقل، حیثیت و مال که خداوند ﷻ جهاد را جهت حفظ دَین، قصاص را جهت حفظ نفس، حد شرب را جهت حفظ عقل، حد زنا و قذف را جهت حفظ حیثیت و حد سرقت را جهت حفظ مال مقرر داشته است.

۲) مصالح ملغات: مصالح ملغات عبارت از یک سلسله اموری است که در اثر ارتباط حُکم به آنها جلب منفعت و دفع مضرت متحقق می شود. اما، از طرف شارع مبنی بر اعتبار آنها دلیلی ارائه گردیده باشد. زیرا، تحقق آنها باعث فوت مصلحت بزرگتر می شود، مانند اینکه: در تسلیم به دشمن تأمین مصلحت است و آن عبارت از حفظ نفس مجاهد است. اما، این مصلحت موجب ترک مصلحت بزرگتر می شود که عبارت از حفظ استقلال کشور اسلامی است. بنابراین، خداوند ﷻ برای این مصلحت ارزش قایل نشده و جهاد در مقابل دشمن را فرض گردانیده است.

۳) مصالح مرسله: مصالح مرسله یک سلسله اموری است که در اثر بنای حُکم بر آنها جلب منفعت و دفع مفسدت متحقق می گردد. اما، از طرف شارع مبنی بر اعتبار و یا الغای آنها هیچ نوع دلیلی ارایه نگردیده است.

۱۵۸۰. محمد معین (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش، ص ۹۹۰.
۱۵۸۱. همان، محمد معین، ص ۹۹۲.
۱۵۸۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۶۱.
۱۵۸۳. محمد جعفر، جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۵)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژه ۱۲۸۵۷.

بنابراین، هر حادثه ای که در آن نـه نصـی، نـه اجماعی، نه قیاسی و نه استحسانی وجود دارد، اما در آن تأمین مصـلحت مـردم باشـد، بـرای مجتهد جایز است که حُکم مناسـبی را جهـت تحقق بخشیدن به این مصلحت ایجاد نمایـد. مثال های احکامی که بنـابر مصـلحت ایجـاد گردیده عبارت انـد از: جمـع نمـودن قـرآن در یک مصحف توسـط حضـرت ابـوبکر رضی الله عنه، تدوین دیوان ها توسـط حضـرت عمـر رضی الله عنه، تأسیس بندی خانه ها، قصـاص یـک گـروه در مقابل قتل یک نفر، پرداخت ضمانت از طرف صنعتگران زمانی که اموال مـردم را تلـف مـی نمایند و حق ولی الامـر در تعیـین مالیـات بـر طبقــۀ ثروتمنــد هنگــام ضــرورت و امثــال اینها.[١٥٨٤]

مصرَّحة Laid down

مصـرحة تأنیـث مصـرح اسـت. مصـرح در لغت بـه معنـی تصـریح شـده و آشـکار شـده است.[١٥٨٥] برخی دیگر می نویسند که مصرحه اسم مؤنث مفعول از ریشۀ «صرح» گرفته شده است که در لغت به معنی تصـریح شـده و بـه روشنی بیان شده اسـت. در اصـطلاح حقـوق مدنی، مصرحه به امـری گوینـد کـه موضـوع، مصداق و حکم آن در قـانون بـه روشـنی بیـان شده باشد.[١٥٨٦]

مصلح Arbitrator

مصلح در لغت بـه معنـی آشـتی دهنـده، اصلاح کننده و نیکو کننده است کـه جمـع آن مصلحین است. به نظر می رسد در اصـطلاح حقوقی، مصلح شخصی است که میان طرفین آشتی می اندازد.

مصوبه Approval

مصوبه اسم مفعول از ریشۀ «صوب» گرفتـه شده است که در لغت به معنی تصویب شده و راست گوی دانسته شـده اسـت. در اصـطلاح حقوقی، به طرح قانون که مـورد تأییـد مراجـع ذیصلاح قرار گرفته است مصوبه گویند.[١٥٨٧]

مصؤونیت پارلمانی Parliamentary immunity

مصؤونیت پارلمانی مرکـب از مصـؤونیت و پارلمانی است. مصؤونیت در لغـت بـه معنـی مصؤون بودن، محفـوظ بـودن و مـأمون بـودن است.[١٥٨٨] در اصـطلاح حقـوقی، مصـؤونیت پارلمـانی مصـؤون و معـاف بـودن از تعقیـب قضایی سناتوران مشرانوجرگه و وکـلای ولسـی

١٥٨٤. در این مورد ر. ک: داد محمد نذیر (١٣٨٨). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نعمانی،صص ١٨٤-١٨٦.

1585. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3, 1, 2018).

١٥٨٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٨٦٠.

١٥٨٧. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (١)، ص ٦٩٢.

1588. https://www.vajehyab.com (Last visit: 10/1/2018).

جرگه به دلیل ابراز نظر و رأی در شورای ملی است.

مصؤونیت قضایی Judicial immunity

مصؤونیت قضایی معافیت از تعقیب عدلی و محاکمه شدن است توسط محاکم.

مضاربه Capital labour investment

ر. ک: شرکت مضاربه.

مضمَر Hidden/included

مضمر اسم مفعول از ریشهٔ «ضمر» گرفته شده است که در لغت به معنی نهفته، پنهان و ناپیدا است. در اصطلاح حقوق مدنی، مضمر به وصف و یا خصلتی چیزی گویند که پنهان و ناپیدا است.[۱۵۸۹]

مضمون له A person for whom guarantee has been made

مضمون له شخصی است که ضمانت به نفع او صورت گرفته است. به حیث مثال، اگر احمد ده هزار افغانی مدیون محمود باشد و جمشید پرداخت دین احمد را به عهده بگیرد، جمشید ضامن و محمود مضمون له است.

مضمون بها Subject of quarantee

مضمون بها عبارت از محل عقد تضمین است. به حیث مثال، اگر احمد ده هزار افغانی مدیون محمود باشد و جمشید پرداخت دین احمد را به عهده بگیرد، جمشید ضامن، محمود مضمون له و ده هزار افغانی مضمون بها است.

مطلعین Aware persons

مطلعین جمع مطلع است. مطلع در لغت به معنی آگاه، باخبر و واقف است.[۱۵۹۰]

مُطَلَّقه Divorcee

مُطَلَّقه از «طلق» گرفته شده است که در لغت به معنی رها شده و طلاق داده شده است. در اصطلاح حقوقی، مُطَلَّقه زنی است که شوهرش، او را طلاق داده است.

مظنون Suspect

مظنون اسم مفعول از ریشهٔ «ظن» گرفته شده است که در لغت به معنی مشکوک و مورد بد گمانی واقع شده است.[۱۵۹۱] مادهٔ ۳ فقرهٔ ۱۱ قانون اجراآت جزایی در تعریف مظنون می گوید: «مظنون: شخصی است که به اساس سوء ظن به نسبت ارتکاب جرم تحت اشتباه قرار گرفته یا اینکه قبل از نسبت دادن اتهام به وی در مورد او تدابیر احتیاطی اتخاذ شده باشد».

معاذیر قانونی Legal excuses

۱۵۸۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۷۳.

1590. https://www.vajehyab.com (Last visit: 10/15/2019).

1591. Ibid, (Last visit: 31/8/2016).

معـاذیر قـانونی مرکـب از دو کلمـه اسـت: معاذیر که جمع معذرت است (ر. ک: عذر) و قانونی که اسم منسوب به قانون اسـت (ر. ک: قانون). مادۀ ۲۱۲ کُد جـزا در تعریـف معـاذیر قانونی می گوید: «(۱) معاذیر قانونی، حـالات و مواردی است که موجب معافیـت، تخفیـف جزا و یا تبرئه از جزا می گردد. موارد معافیـت، تخفیف و تبرئه کننده جزا در این قانون تصریح می گردد.

(۲) محکمه مکلـف اسـت در حکـم خـود معاذیر تبرئه کننده را تصریح نماید.

(۳) معـــاذیر تبرئـــه کننـــده از جزاءمـــانع مسوولیت جزایی می گردد.

(٤) معـاذیر تبرئـه کننـده مـانع صـدور جـزا اصلی، تبعی و تکمیلی می گردد.».

معتاد Addicted/ accustomed

معتاد در لغت به معنی عـادت کـرده، خـوی گرفته، آمخته، مألوف و مأنوس اسـت.[۱۵۹۲] بـه نظر می رسد در اصطلاح حقوقی معتاد به چیز های اطلاق می شود که معروف و مـردم بـه آن خوب و عادت کرده اند.

معاملۀ بالمثل Reciprocity

برخی از حقوقدانان در تعریف رویۀ بالمثـل می گویند: رویۀ بالمثل عملی اسـت کـه یـک کشور به عنوان عکس العمـل در مقابـل عمـل غیرقانونی کشور دیگر آن را اتخـاذ مـی نمایـد مانند این که یک کشـور دیپلومـات هـای یـک کشور دیگر را از خاکش خارج نماید و کشـور دومی عین عمل را انجام دهد.[۱۵۹۳] به نظر مـی رسـد ایـن تعریـف منفـی از رویـۀ بالمثـل در حقوق بین الملل است. در مفهوم مثبت، رویۀ بالمثل عبارت از عملی است که یک کشور در برابر عمل کشور دیگر انجام مـی دهـد، ماننـد استرداد مجرمین.

معاهده Convention

باآنکه کلمۀ «معاهده» معمـول تـرین کلمـه برای توافقات اسـت، معاهـدات بـین المللـی بعضی اوقـات بـه نـام پروتکـل (Protocol)، ســند (Act)، منشــور (Charter)، میثــاق (Covenant)، پیمان (Pact) و کانکوردانـت (Concordant)، نیز یاد می شوند. امـا، ایـن توافقات مفهوم مشابه؛ یعنی: حقوق معاهدات را دنبال می نمایند.[۱۵۹٤]

طبــق مــادۀ ۱ بنــد ۲ کنوانســیون حقــوق معاهدات وین: «معاهده عبارت از توافق میان دولت ها است که به صورت کتبی منعقد شده، مشمول حقوق بین المللی باشد، صـرف نظـر عنوان خاص آن و اعم از اینکه در سندی واحد یا در دو یا چند سند مرتبط به هم منعکس شده

1592. Ibid, (۳/۱/۲۰۱۸ ،آخرین بازدید).

۱۵۹۳. محسن فرید و بنفشه ملکزاده (۱۳۸۷). فرهنگ اصلاحات حقوق بشر و حقوق بین الملل، مترجم: شریف پسندی، چاپ دوم، کابل: سازمان بین المللی انکشاف حقوق، ص ۱۰۱.

۱۵۹٤. جولیا پفیفر (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین‌الدول ماکس پلانک، مترجم: نظام الدین عبدالله، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین‌الدول ماکس پلانک، ص ۵۳.

باشد.».[۱۵۹۵] معاهدات در ساحهٔ حقوق بین الملل بر حسب موجودیت طرفین به انواع ذیل منقسم گردد:

- **معاهدات دو جانبه:** معاهدات دو جانبه به معاهداتی اطلاق می گردد که بین دو کشور منعقد گردیده، و فقط همان دو کشور ملزم به اجرای مفاد آن هستند.[۱۵۹۶]

- **معاهدات چندین جانبهٔ بین المللی:** معاهدات چندین جانبهٔ بین المللی به معاهداتی اطلاق می گردد که بین چندین کشور در سطح بین المللی بدون اختصاص به کشور های معین و یا حوزه ای خاص منعقد شده و لازم الاجراء باشد.

مَعَاش Livelihood

معاش از ریشهٔ «عیش» گرفته شده است که در لغت به معنی زندگی کردن، زندگی و زیستن است. در اصطلاح حقوق مدنی، معاش عبارت است از هر چیزی از قبیل پوشاک، خوراک، نوشیدنی و ... که برای زیستن و زندگی کردن ضروری است.[۱۵۹۷]

معاشرت Consummation

معاشرت از ریشهٔ «عشر» گرفته شده است که در لغت به معنی با همدیگر زندگی کردن، با یکدیگر دوستی و آمیزش داشتن است.[۱۵۹۸] همچنین، معاشرت در لغت به معنی اختلاط و آمیزش، الفت، مصاحبت و همدمی است.[۱۵۹۹] در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد معاشرت عبارت از زندگانی و آمیزش زن و شوهر با همدیگر است.

معامله Transction

معامله که از ریشهٔ «عمل» گرفته شده و به معنای با همدیگر کار کردن، عمل کردن دو جانبه، داد و ستد و تجارت کردن است[۱۶۰۰] با عقد فرقی ندارد. ولی، چنانچه رایج است در بسیاری از موارد در عقودی که از طرف هر یك از طرفین عقد نسبت به دیگری تعهد و یا تملیك شده باشد، استعمال می گردد.[۱۶۰۱] به بیان دیگر، معامله بیشتر به معنای معاقده و تصرفات حقوقی دوجانبه و در مفهومی کاملاً خاصتر به معنای خرید و فروش به کار برده می شود.[۱۶۰۲] از همین رو، به عقدی که موضوع آن

۱۵۹۵. سید نصرالله ابراهیمی، حقوق بین الملل خصوصی (۱۳۸۳). چاپ اول، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، صص ٦٧ و ٦٨.

۱۵۹٦. همان، سید نصرا لله ابراهیمی، ص ٦٢.

۱۵۹۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۸۰.

۱۵۹۸. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۰۰.

1599. https://www.vajehyab.com (last visit: 8/31/ 2016).

۱٦۰۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۴۲.

۱٦۰۱. سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۱)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۱۵۹.

۱٦۰۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۸۸۳.

ازدواج باشد، عقد و به عقدی که موضوع آن خرید و فروش باشد، معامله می گویند.

معاوضه Exchange

معاوضه از ریشه عوض گرفته شده است که در لغت به معنی تعویض و تبدیل کردن است. معاوضه در ق. م به نام مقایضه نامیده شده است. در اصطلاح فقهی مقایضه عبارت از بیع کالا به کالا است [١٦٠٣] مانند معاوضه کامپیوتر با آیپد، معاوضه موتر با موتر، معاوضه زمین با خانه و نظیر اینها.

معاون جرم Accessory

مادۀ ٥٩ کُد جزا در تعریف معاون جرم می گوید: «(١) شخص در یکی از حالات آتی معاون جرم شناخته می شود:
١- به ارتکاب یکی از اعمال تشکیل دهنده جرم شخص را تحریك یا تشویق نماید و جرم به اثر همین تحریك یا تشویق واقع شود.
٢- به ارتکاب جرم با شخص دیگری موافقت نماید و جرم به اثر همین موافقت بوجود آید.
٣- فاعل جرم را به نحوی از انحاء در اعمال تجهیزاتی یا تسهیلاتی ارتکاب جرم با داشتن علم به آن، کمك نماید و جرم در اثر همین کمك به وجود آید.».

معتده Woman in her waiting period

معتده اسم فاعل از ریشۀ «عدد» گرفته شده است که در لغت به معنی در حال شمارش و شمارشگر است که جمع آن معتدات است. در اصطلاح حقوق مدنی، معتده زنی است که در مدت زمان مقرر قانونی در عده به سر می برد. [١٦٠٤]

معتده طلاق Woman in the waiting period of divorce

معتده طلاق عبارت از زنی است که شوهرش او را طلاق داده است و او در حالت سپری کردن عدت طلاق است.

معتده وفات Woman in the waiting period of death of husband

معتده وفات عبارت از زنی است که شوهرش وفات نموده است و او در حال سپری کردن عدت وفات است که چهار ماه و ده روز است.

معترض Protestor

معترض در لغت به معنی اعتراض کننده و شکایت کننده است. در اصطلاح حقوقی معترض شخصی است که اعتراض می نماید.

معتوه Stupid

١٦٠٣. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٤٠؛ و ـــــ (١٤٠٤ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (٣٨)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ٣٤٣.

١٦٠٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٨٨٧.

معتوه از ریشهٔ «عته» گرفته شده است که در لغت به معنی کم عقل و عصبی است. مادهٔ ۹۴۵ مجلة الاحکام در تعریف معتوه می گوید: «معتوه: کسی است که شعورش مختل شود طوری که فهمش اندک بوده و در کلامش اختلال به وجود آید و تدبیرش فاسد باشد.».

معدن Mine

معدن در لغت به اصل، مرکز، محور و مکان هر چیزی گویند که جمع آن معادن است. براساس فقه معدن عبارت است از آنچه که از اصل آفرینش و طبیعت از زیر زمین پیدا شود، مانند: طلا، نقره، آهن، مس و غیره.[۱۶۰۵]

معدوم None- existent

معدوم از عدم گرفته شده است که در لغت به معنی نیست و نابود و نیست شده است و در مقابل موجود استعمال می شود.[۱۶۰۶] در اصطلاح حقوقی معدوم چیزی است که اصلاً وجود ندارد. معدوم دو نوع است. معدوم حقیقی که اصلاً وجود ندارد. معدوم حکمی (غیرحقیقی) که مادتاً وجود دارد اما قانون وجود آن را به رسمیت نمی شناسد مانند چوچه حیوان.

معروض علیه A person against whom petition has been made

معروض علیه شخصی است که علیه او عریضه صورت گرفته است (ر. ک: عریضه). طبق مادهٔ ۲ جزء ۴ قانون وارسی عرایض: «معروض علیه به شخصیت حقیقی و یا حکمی اطلاق می گردد که طرف شکایت عارض واقع شده است.».

معزول Fired

معزول اسم مفعول از ریشهٔ «عزل» گرفته شده است که در لغت به معنی برکنار شده و دور انداخته شده است. در اصطلاح حقوق مدنی، معزول به کسی گویند که از مرتبت و مقام خود برکنار شده باشد.[۱۶۰۷]

معسر Insolvent

معسر اسم فاعل از ریشهٔ «عسر» گرفته شده است که در لغت به معنی نادار، درویش و تنگدست است. در اصطلاح حقوق مدنی، معسر به کسی گویند که به دلیل نداشتن دارایی و یا عدم دسترسی به آن از انجام تعهد مالی خویش ناتوان باشد. به عبارت دیگر: معسر عبارت از کسی است که از پرداخت دینی که بر عهدهٔ او قرار گرفته در زمان حال به دلیل

۱۶۰۵. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۶۴۶- ۴۶۵۵؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۰۳۹.

1606. https://www.vajehyab.com, (Last visit: 4/1/2018).

۱۶۰۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۰۱.

مؤجه مانند نداشتن دارایی و یا عدم امکان دسترسی به آن ناتوان و عاجز است.[١٦٠٨]

معقود علیه Subject of contract

منظور از معقود علیه همان محل است، و آن عبارت از هر آن چیزی است که محل عقد قرار می گیرد، که ممکن است عین مالی مانند: مبیعه، مرهونه و موهوبه، یا غیرمالی مانند ازدواج، و یا منفعت شی مانند: منفعت عین مأجوره در اجارهٔ اشیاء و عقارات و یا منفعت شخص در اجاره انسان باشد. پس، در عقد بیع، مال مبیع، محل عقد، و در عقد هبه، موهوبه محل عقد، در عقد رهن، مرهونه (شی ای که به رهن داده می شود) محل عقد رهن و دَین در عقد قرض محل عقد قرض است.

معقول Reasonable

معقول به معنی پسندیده عقل و آنچه با عقل درک و فهم شود است. در اصطلاح حقوقی، معقول اموری است که منطبق با عقل و با عقل قابل درک و فهم باشد.

معوَض

معوَض اسم مفعول از ریشهٔ «عوض» گرفته شده است که در لغت به معنی تعویض شده، عوض شده و بدل شده است. در اصطلاح حقوق مدنی، به آنچه که در بدل چیز دیگری تعویض می شود معوض گویند.[١٦٠٩]

معیر Lender

معیر شخصی است که مال خویش را بدون عوض به دیگری به عاریت می دهد (ر.ک: عاریت).

معیشت Living

معیشت در لغت به معنی زیست، زندگانی، ارتزاق، رزق، روزی و معاش است. در اصطلاح حقوق مدنی معیشت عبارت است از آنچه که به وسیلهٔ آن زندگانی کنند مانند خوردنی، آشامیدنی، پوشیدنی و امثال اینها.[١٦١٠]

معیوب Defective

معیوب در لغت به معنی عیب دار و ناقص است.[١٦١١] در اصطلاح حقوقی، معیوب عبارت از شخص یا کالایی است که در آن عیب وجود داشته باشد.

مغبون Victim of lesion

مغبون اسم مفعول از ریشهٔ «غبن» گرفته شده است که به معنی شخصی است که غبن در مورد او واقع شده است (ر. ک: غبن).

١٦٠٨. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٠٠.

١٦٠٩. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٠٥.

1610. https://www.vajehyab.com (last visit: 8/31/2016).

1611. Ibid, (last visit: 8/31/2016).

مغصوبه Subject of usurpation

مغصوبه اسم مفعول از ریشهٔ «غصب» گرفته شده است که در لغت به معنی مال غصب شده است. در اصطلاح حقوقی، مغصوبه مالی است که غاصب آن را از مغصوب منه غصب کرده است (ر. ک: غصب).

مغصوب منه Usurpee

مغصوب منه شخصی است که مال او غصب شده است (ر.ک: غصب).

مفتش Auditor

مفتش در لغت به معنی بازرس، تفتیش کننده و جستجو کننده است.[1612] در اصطلاح حقوقی، مادهٔ ۳ جزء ۲ قانون ادارهٔ عالی تفتیش منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۱۱۰۱ نافذهٔ ۱/۱۰/ ۱۳۹۲ در تعریف مفتش می گوید: «مفتش کارکن خدمات ملکی است که طبق احکام قانون به حیث عضو ادارهٔ عالی تفتیش مقرر و یا در موارد خاص بادرنظرداشت تخصص و تجربه از بیرون اداره توظیف و صلاحیت تفتیش به وی تفویض شده باشد.».

مفروز Divided

مفروز اسم مفعول از ریشهٔ «فرز» گرفته شده است که در لغت به معنی جدا شده، تقسیم شده و تفکیک شده است که در مقابل مشاع و مشترک استعمال می شود.[1613] در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد مفروز بر ملکیتی اطلاق می گردد که تقسیم شده است.

مفقود Missing

مفقود اسم مفعول از ریشهٔ «فقد» گرفته شده است که در لغت به معنی گم شدن است. بنابراین، مفقود در لغت به معنی گم شده است. براساس فقه مفقود عبارت از کسی است که از شهر و محل سکونت خود چنان ناپدید شده که اثری از او در دست نباشد و از زمان ناپدید شدن او چنان زمانی گذشته باشد که معلوم نباشد که آیا زنده است یا مرده.[1614] از تعریف فوق به خوبی واضح می گردد که جهت تحقق مفقودیت شخص، موجودیت ارکان آتی ضروری است:

۱) مفقودیت: نخستین عنصر تعریف حقوقی مفقودیت، مفقودیت است؛ یعنی: مفقودیت از اقامتگاه و آن همان محلی است که شخص عادتاً در آن زندگی می نماید.

۲) انقضای مدت زمان طولانی: اگر شخص برای مدت کمی از اقامتگاه خود دور باشد، هرچند هیچ گونه اطلاعی از او در دسترس نباشد، چنین شخصِ مفقود تلقی نمی گردد. بنابراین، همسر او نمی تواند از محکمهٔ ذیصلاح مطالبهٔ تفریق نماید و در مورد اموال و دارایی او نیز نمی توان احکام مربوط به مفقود

1612. Ibid, (Last visit: 30/12/2017).
1613. Ibid, (آخرین بازدید ۳۱/ ۸/ ۲۰۱۶).

١٦١٤. وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۸۷۳؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۲۱.

را اجراء کرد.[١٦١٥] در بارهٔ این زمان نیز در فقه نظریات مختلف وجود دارد: فقهای حنفیه بر این نظر اند که ملاک در صدور فوت فرضی سپری شدن مدت زمانی است که عادتاً چنان شخصِ در چنان مدتی زنده نماند و این مدت را نیز به عرف واگذار کرده اند و حتی برخی ملاک را در طولِ عمرِ اَقران (هم سن و سال) شخصِ مفقود دانسته اند. به صورت مشخص تر، امام ابوحنیفه رحمه الله این مدت را ۱۱۰ سال، امام ابو یوسف رحمه الله این مدت را ۱۰۰ سال و برخی از فقهای حنفیه نیز ۸۰ سال تعیین نموده اند. ولی، امام مالک رحمه الله این مدت را ٤ سال تعیین نموده است.[١٦١٦]

به نظر می رسد ق. م نظر امام مالک رحمه الله را اختیار نموده است. زیرا، مادهٔ ۳۲٦ فقرهٔ ۱ آن با اقتباس از نظر امام مالک رحمه الله در این باره حکم می نماید که: «هرگاه شخصی که بیش از چهار سال مفقود گردیده و غالباً هلاك وی متصور باشد، چنین شخص به حکم محکمهٔ با صلاحیت متوفی شناخته می شود و در سایر موارد تشخیص مدتی که بعد از آن شخص مفقود متوفی شناخته می شود، مفوض برای محکمه می باشد.». از نص این ماده سه حکم قابل استنباط است: نخست این که مدت مفقودیت طبق نص این ماده چهار سال است. دوم این که گمان غالب مبنی بر هلاک مفقود متصور باشد. سوم این که برای این که مفقود متوفی حکمی تلقی گردد، صدور حکم محکمهٔ ذیصلاح شرط است.

۳) فقد خبر حیات و ممات شخص مفقود: مهم ترین عنصری که تعریف شخص مفقود در نظرگرفته شده است، بی اطلاعی از وضعیت مفقود و حیات و ممات او است که تفریباً در تمام نظریات حقوقی و فقهی در این باره وحدت نظر وجود دارد. دانستن حیات و ممات شخص مفقود بی نهایت مهم است. زیرا، در صورت اطلاع از زنده و یا مرده بودن، تکلیف شخص مورد نظر روشن می شود. زیرا، در صورتی که معلوم شود شخص مورد نظر زنده است، چنین شخص تابع احکام شخص زنده است. پس، اموال و دارایی او مانند گذشته در مِلکیت او باقی می ماند و رابطهٔ زوجیت او نیز با همسرش بر قرار می ماند. ولی، در صورتی که معلوم شود شخص مورد نظر مرده است، چنین شخص تابع احکام مرده است.[١٦١٧] از همین رو، ق. م قاضی را مکلف به معلوم نمودن حیات و

١٦١٥. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (١٣٨١). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، صص ۵۶ و ۵۷.

١٦١٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۸۷۳؛ اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (۳)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، صص ۱۳۶ و ۱۳۷؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۴۱۸.

١٦١٧. ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۲۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۶۵.

ممات شخص مفقود از تمام وسایل ممکنه نموده است.[١٦١٨]

مفلس Insolvent

مفلس در لغت به معنی کسی است هیچ مالی نداشته باشد. اما، در اصطلاح فقهی، مفلس کسی است که دَین وی بیشتر از مال او باشد.[١٦١٩]

مقاربت جنسی Sexual intercourse

مقاربت جنسی مرکب از دو کلمه است: مقاربت و جنسی. مقاربت در لغت به معنی نزدیکی و قربت، هم آغوشی، آمیزش جنسی، جماع و دوستی است.[١٦٢٠] جنسی اسم منسوب به جنس است (ر.ک: جنس). به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، مقاربت عبارت از آمیزش جنسی و جماع است.

مقاصه Offset of debt

ر.ک: مجرایی

مقاوله Contract

مقاوله نوعی عقد کار است که احکام آن را جلد سوم، باب سوم، فصل اول، مواد ١٢٨١ الی ١٥٠٩ ق. م تنظیم نموده است. مقاوله از ریشهٔ «قول» گرفته شده است که در لغت به معنی به همدیگر قول دادن، گفت و شنود کردن و گفت و گو کردن است.[١٦٢١] در اصطلاح حقوقی مادهٔ ١٢٨١ ق. م در تعریف مقاوله می گوید: «مقاوله، عقدی است که به موجب آن یکی از طرفین ساختن چیزی یا اجرای عملی را به صورت مؤقت یا غیرمؤقت برای طرف دیگر به مقابل اجرت تعهد نماید.». به نظر می رسد مثال های مقاوله در زندگی مدنی فراوان است. به عنوان مثال، اگر شخصی با گِلکاری جهت ساختن خانه، با مهندسی جهت ساختن بلاک، با نجاری جهت ساختن الماری، با طبیبی جهت تداوی مریض عقد منعقد نماید، تا اشخاص مزبور این اَعمال را انجام دهند، چنین عقدی را مقاوله می گویند.

مقایضه Barter

مقایضه که به نام معاوضه نیز یاد می گردد از ریشهٔ «قیض» گرفته شده است که در لغت به معنی عوض دادن، مبادله کردن، رد و بدل کردن، و مبادله است. در اصطلاح فقهی مقایضه عبارت از بیع کالا به کالا است.[١٦٢٢]

١٦١٨. ماده ٣٢٦ فقرهٔ ٢ ق. م در این باره حُکم می نماید که: «محکمه در معلوم نمودن حیات و وفات شخص مفقود از وسائل ممکنه استفاده می نماید.».

١٦١٩. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٢٩٧۶ و ٢٩٧٧؛ عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (٢)، پاکستان: مکتب حقانیه، صص ٢٣٠ و ٢٣١

1620. https://www.vajehyab.com (last visit: 8/31/2016).

١٦٢١ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ١٩٣٩ و ١٩۴٠

١٦٢٢. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩۴٠؛ و ____ (١۴٠۴ ق). الموسوعة الفقهیة،

مادۀ ۱۲۲ مجلة الاحکام در تعریف مقایضه می گوید: «مقایضه عبارت از بیع عین به عین است؛ یعنی مبادله مال است به مال در حالی که بدلین عقد غیر از نقود باشد.». در تعریف مقایضه ق. م نیز از فقه پیروی نموده و مادۀ ۱۱۷۱ آن در تعریف مقایضه می گوید: «مقایضه عبارت است از بیع جنس به جنس.». همچنین مادۀ ۱۰۳٦ ق. م در این باره می گوید که: «بیع عین به عین مقایضه شناخته می شود.».

مقدار Amount

مقدار در لغت به معنی اندازه و تعداد است و در اصطلاح عبارت آنچه به وسیلۀ آن اندازه و قدر چیزی معین شود، است.[۱٦۲۳] به حیث مثال، هرگاه موضوع وجیبه تکه ها باشد باید مقدار معین شود. هرگاه موضوع وجیبه گاو های سیاه باشد باید تعداد آن معین شود. هرگاه موضوع وجیبه چای باشد باید مقدار آن معین شود. هرگاه موضوع وجیبه کامپیوتر های دل باشد، باید تعداد آن معین شود.

مقدور التسلیم Transferable

مقدور التسلیم مالی است که شخص بتواند آن را به جانب مقابل تسلیم نماید. به عبارت دیگر: مقدور التسلیم عبارت از مالی است که یکی از طرفین عقد قادر باشد تا آن را به جانب مقابل تسلیم نماید. به حیث مثال، اگر احمد با محمود در خصوص دین نزاع داشته باشد و محمود ماهی ها در دل دریا یا معدن در دل زمین یا پرنده ها در هوا را به احمد در بدل دین بدهد، صلح نیست. زیرا، ماهی ها در دریا، معدن در دل زمین و پرنده ها در هوا هنوز مقدور التسلیم نیستند مگر این که محمود آنها را تحت ملکیت خویش در آورد.

مقر Confessor

شخصی است که به نفع دیگری اقرار می نماید.

مقرره Regulation

مقررات[۱٦۲٤] جمع مقرر است و مقرر[۱٦۲٥] اسم مفعول از ریشۀ «قرر» گرفته شده است که در لغت به معنی قرار داده شده، برقرار، برجای، استوار و مورد حکم کردن است. همچنین، در علم حقوق و فقه مقرره معانی مختلفی به قرار ذیل دارد:

۱) امری که مورد تقریر قرار گرفته باشد؛
۲) امری که تعیین و تحدید شده باشد؛
۳) امری که به آن حکم شده باشد؛ یعنی: «محکومٌ بها»؛ و
۴) امری که بر آن اقرار شده باشد.[۱٦۲٦]

جلد (۳۸)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۴۳.

1623. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/ 8/ 2016).

1624 . Regulations.

1625 . Declared.

۱٦۲٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۴۹.

از آنچه گفته شد، به خوبی واضح می گردد که حکمی که در قانون پیش بینی شده باشد، به آن مقرره می گویند. به عبارت دیگر: به نص یا متن و یا منطوق قانون مقرره می گویند. اما، مقرره در نظام حقوقی افغانستان این گونه شناخته نشده است. در نظام حقوقی افغانستان به آیین نامه مقرره می گویند. در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران به نص (متن/ منطوق) قانون مقرره می گویند که کاملاً استعمال درست است. به عنوان مثال، می گویند، مقررات قانون جزاء، مقررات قانون اساسی، مقررات قانون مدنی و ... که منظور آنها احکام یا نصوص و یا متون این قوانین است نه متن مصوبه کابینه که در رأس آن رئیس جمهور قرار دارد. بنابراین، این اصطلاح در حقوق افغانستان همواره موجب سردرگمی حقوق دانان به خصوص محصلین مبتدی حقوق افغانستان می شود. زیرا، مفهوم مقرره قانونی و مقرره به مفهوم خاص در افغانستان در ذهن آنها مغالطه می شود.در نظام حقوقی افغانستان، مقرره مصوبه کابینه است که توسط رئیس جمهور منظور و در جریدهٔ رسمی نشر می‌گردد.

این تعریف شکلی است و ناظر بر تشریفات و نهاد تصویب کننده مقرره است. بنابراین، از نظر شکلی، مقرره عبارت از مصوبه کابینه است که قوه مؤسِس و یا پارلمان (شورای ملی) صلاحیت وضع آن را به قوهٔ مجریه اعطا نموده است. نویسندگان مقررهٔ طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در مادهٔ ۲ جزء ۵، مقرره را چنین تعریف نموده اند: «مقرره مجموعهٔ قواعدی است که به منظور تطبیق خطوط اساسی سیاست کشور، تعمیل بهتر احکام قانون و تنظیم وظایف وزارت ها و ادارات دولتی از طرف حکومت وضع گردیده باشد.».

این تعریف هم ماهوی است زیرا ناظر بر ماهیت مقرره است و هم شکلی است زیرا ناظر بر واضع مقرره یعنی حکومت است. مقررات در نظام حقوقی افغانستان به دو دسته تقسیم می شود که عبارت اند از مقررات مستقل و مقررات اجرایی.

مقرره مستقل Independent regulation

مقررات مستقل مقرراتی اند که به صورت مستقل وضع می شوند و در مقام اجرای قانون نیستند، مانند: مقررهٔ تنظیم اجراآت و فعالیت های وزارت عدلیه که فعالیت های این وزارت را تنظیم می نماید و مقررهٔ تنظیم اجراآت وزارت امور داخله که فعالیت های این وزارت را تنظیم می نماید. این نوع مقرره در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران مقرره مستقل نامیده می شود و مقرره ای است که قوه مجریه آن را در حدود اختیارات خود بدون اینکه به منظور تأمین اجرای قانون معین باشد، وضع می کند. [۱۶۲۷]

مقرره اجرایی Operation/ dependent regulation

۱۶۲۷. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (٤)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۲۱۱.

مقررات اجرایی، مقرراتی اند کـه بـه منظـور تأمین اجرای قانون وضـع مـی شـوند، ماننـد: مقررهٔ بورس ها و تحصیلات در خارج وزارت تحصیلات عـالی، مقـررهٔ حقـوق و امتیـازات همکاران تخنیکی مؤسسات تحصیلات عـالی و نیمـه عـالی، مقـررهٔ مؤسسـات تحصـیلات عالی، مقررهٔ اعزام کـارگران بـه خـارج، مقـررهٔ تنظـیم حقـوق تقاعـد و ... کـه مؤجـد حـق و تکلیـف بـرای اتبـاع و غیـر اتبـاع افغانسـتان هسـتند. ایـن نـوع مقـررات در نظـام حقـوقی جمهوری اسلامی ایران آیین نامه های اجرایی نامیده می شوند و در واقع مقرراتی اند که برای بـه منصـهٔ اجـرا گذاشـتن قـانون، وضـع مـی شوند.[١٦٢٨]

مقرون Attached/ together

مقرون در لغت به معنی نزدیک، پیوسـته و همراه است.[١٦٢٩] به نظر می رسد در اصـطلاح حقـوقی، مقـرون پیوسـتن قبـول بـا ایجـاب را مقرون گویند.

مقربه Subject of confession

مقربه عبارت از موضوع اقرار است.[١٦٣٠]

مقر علیه Person against whom confession has been made

مقرعلیه شخصی است که اقـرار بـه ضـرر او صورت گرفته است.

مقرله Person in whose favour confession has been made

مقرله شخصـی اسـت کـه بـه نفـع او اقـرار صورت می گیرد.

مقصد عقد Cause of contract

مقصد عقد که به نام های حُکم عقـــد و در فقه به نام سبب نیـز یـاد مـی شـود، عبـارت از مقصـد اصـلی ای انجـام معاملـه و یکـی از مقدمات چهارگانهٔ آن است که با در نظرداشت نوع عقد تعیین می شود. غـرض و مقصـد هـر عقد در تمام حالات یکی است. ولی، نظـر بـه نوع عقد فرق می نماید: به عنوان مثال، مقصد اصلی عقد، در عقد بیع انتقال مبیعه از بایع بـه مشـتری در مقابـل عـوض، در عقـد اجـاره، تملیـك منفعـت در مقابـل عـوض، در هبـه، تملیك موهوبه به موهوب له بدون عـوض، در عاریت تملیك منفعت توسط معیر به مسـتعیر بـدون عـوض و در ازدواج حلیـت اسـتمتاع جنسی مشترك بین زوجین است.[١٦٣١]

بنابراین، فرقی که بـین محـل عقـد و مقصـد عقد در فقه وجود دارد این اسـت کـه: مقصـد

١٦٢٨. همان، محمد جعفر جعفری لنگرودی، جلد (١)، کلمهٔ ٢٠٩.

١٦٢٩. https://www.vajehyab.com (آخرین بازدید ٨/ ١٨/ ٢٠١٦)

١٦٣٠. ـــــ (١٤٠٤ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (٦)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ٤٤.

١٦٣١. مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (١)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ٣١٧-٣١٣؛ وهبة الزحیلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٤)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٣٠٢٩-٣٠٣١؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٢)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٣٧٤.

عقد عبارت از هدف اصلی انعقاد عقد است و محل همان معقود علیه است، و آن عبارت از هر آن چیزی است که موضوع عقد قرار می گیرد.[١٦٣٢] به عنوان مثال، در اجارۀ خانه محل عقد خانه و مقصد عقد انتفاع از منفعت خانه است، یا در عقد بیع، مبیعه محل عقد و انتقال ملکیت مبیعه از بایع به مشتری مقصد عقد است، و یا در عقد هبه، موهوبه محل عقد و انتقال ملکیت موهوبه از واهب به موهوب له مقصد عقد است. از آنچه گفته شد، به خوبی واضح می گردد که محل عقد یا معقود و مقصد عقد از همدیگر متفاوت اند: مقصد عقد عبارت از هدف اصلی انعقاد عقد است و محل همان معقود علیه است، و آن عبارت از هر آن چیزی است که عقد به خاطر آن منعقد می گردد.[١٦٣٣]

مقصر Culprit/ at fault

مقصر اسم فاعل از ریشۀ «قصر» گرفته شده است که در لغت به معنی تقصیر کننده است (ر. ک: تقصیر). در اصطلاح حقوق مدنی، مقصر بر شخصی اطلاق می گردد که مرتکب تقصیر شده باشد.

مقنعه Satisfactory / Convincing

مقنعه مؤنث مقنع است که در لغت به معنی اقناع کننده، راضی کننده و خرسند کننده است.[١٦٣٤] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، مقنعه دلیل و پاسخی است که قناعت طرف مقابل را فراهم کند.

مقید Limited

مقید در لغت به معنی بسته، بند شده، در قید و بند، مشروط، منوط و پایبند است.[١٦٣٥] در اصطلاح حقوق مدنی آنچه به قید و شرط مشروط گردیده باشد مقید گفته می شود.

مکتشف Discoverer

مکتشف در لغت به معنی کشف کننده، کاشف و یابنده است.[١٦٣٦] در اصطلاح حقوقی، مکتشف شخص حقیقی است که یک پدیده ا ای را قبلاً وجود دارد، کشف و پیدا می کند.

مکتوب Letter

مکتوب از ریشۀ «کتب» گرفته شده است که در لغت به معنی نوشته شده است. در مفهوم مصطلح حقوق اداری، به نظر می رسد مکتوب عبارت از نامه ای است که آن را موظف خدمات عامه، در حدود صلاحیت خویش مطابق قانون تحریر می نماید و از یک اداره به اداره ای دیگر فرستاده می شود.

مکرِه Threatener

١٦٣٢. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٣٠٣٠.
١٦٣٣. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۴)، ص ٣٠٣٠.

1634. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/ 8/ 2016).
1635. Ibid (آخرین بازدید ٨/ ٣١/ ٢٠١٦).
1636. Ibid, (Last visit: 10/ 1/ 2018).

مکرِه اسم فاعل از ریشهٔ «کـره» گرفتـه شـده است که در لغت به معنی اکراه کننده است (ر. ک: اکراه). مکرِه عبارت از شخصی اسـت کـه شخص دیگر را تحت اکراه قرار می دهد.

مکرَه Under duress/ threatened

مکرَه اسم مفعول از ریشهٔ گرفته شـده اسـت که در لغت به معنی اکراه شونده اسـت (ر. ک: اکراه). مُکرَه شخصی است که وی را شـخص دیگری غرض اجرای عمل معین تحـت اکـراه قرار می دهد.

مقیم Resident

مقیم در لغت به معنی متوطن و سـاکن اسـت. در اصطلاح حقوقی بـه نظـر مـی رسـد مقـیم شخصی است که در محلی اقامت دارد.[١٦٣٧]

مکفـول لــه Person in whose favour bailment has been made

مکفول له به کسی گویند که عقد کفالـت بـه نفع او منعقده شده باشد[١٦٣٨] مادهٔ ۶۱۹ مجلـهٔ الاحکام در تعریف مکفول له مـی گویـد کـه: «مکفـول لـه عبـارت از طالـب و دایـن در خصوص کفالت می باشد.»

مکفول به Subject of bailment

مکفول به عبارت از محل عقد کفالت (دین) اسـت.[١٦٣٩] طبـق مـادهٔ ۶۲۰ مجلـهٔ لاحکـام: «مکفول به چیزی اسـت کـه کفیـل بـه ادای و تسلیم آن تعهـد نمایـد و در کفالـت بـه نفـس مکفول عنه و مکفول به برابر است.».

مکفول عنه Bailee

به متعهد اصلی که کفیـل از او کفالـت مـی کند، مکفول عنه مـی گوینـد.[١٦٤٠] بـه عبـارت دیگر: مکفول عنه شخصی است که مـال از او مطالبه می شود خـواه حیـات باشـد و یـا غیـر حیات. مکفول عنه مضمون عنه را نیز یاد مـی نمایند (مادهٔ ۶۱۸ مجلة الاحکام).

مکلف Obligated

مکلف از ریشهٔ «کلف» گرفته شده است که در لغت به معنی به مشقت افتاده، تکلیف کرده شـده کـه جمـع آن مکلفـین اسـت.[١٦٤١] در اصطلاح حقوقی مکلف شخصی که قانوناً باید امری را انجام دهد. به عبارت عـامتر: مکلـف شخصی است که ملزم به انجام یا تـرک عمـل معینی می باشد.

مکیلات

مکیلات صیغهٔ جمع مؤنث اسـم مفعـول از ریشهٔ «کیل» گرفته شده است که در لغـت بـه

1637. Ibid, (last visit: 7/24/2019).

١٦٣٨. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٩٥٧

١٦٣٩. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٥٧

١٦٤٠. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٥٧

.1641 https://www.vajehyab.com (Last visit: 10/ 1/ 2018).

معنی پیمودنی و به پیمانه پیموده شده است.[١٦٤٢] همچنین، مکیلات به معنی پیمودنی ها است.[١٦٤٣] در اصطلاح حقوق مدنی، مکیلات بر اشیای اطلاق می گردد که به پیمانه خرید و فروش گردند، مانند: روغن و برنج و امثال اینها که در گذشته به پیمانه به فروش می رسیدند و بعضی اموالی که امروزه بر اساس لیتر خرید و فروش می شود مانند: تیل و مبلائیل و غیره. مادۀ ۱۳۳ مجلة الاحکام در تعریف مکیلات می گوید: «کیل و مکیل به اشیای اطلاق می گردد که به پیمانه تعیین گردند».

ملت Nation

ملت در لغت به معنی دین، شریعت، مردم یک کشور، پیروان یک دین، امت و خلق است. در اصطلاح حقوقی، تعاریف مختلف برای ملت وجود دارد:

۱) ملت مردم یک کشور که از یک نژاد و تابع یک دولت اند.

۲) ملت عبارت از گروهی از مردم که خود را تشکیل دهنده اجتماعی با هویت سیاسی متمایز از سایر انسان ها می دانند و سنت های تأریخی و فرهنگی مشترک داردن و بیشتر در سرزمین مشخص زندگی می کنند.[١٦٤٤]

۳) در دایرة المعارف لاروس در تعریف ملت چنین می نویسند: «مجموعۀ افراد انسانی که در یک سرزمین زندگی می کنند و از حیث اصالت، تأریخ، آداب و عادات و در بیشتر موارد زبان، اشتراک دارند.».[١٦٤٥]

در خصوص این تعاریف مخصوصاً تعریف اخیر داکتر قاضی بر این نظر است که این ها معانی لغوی کلمۀ ملت اند. از نظر سیاسی و حقوقی داکتر قاضی بر این نظر است که: «گروهی انسانی که اعضای آن احساس کنند و به سیلۀ عوامل پیوند دهندۀ مادی و معنوی به هم وابسته اند و با دیگر گروه بندی های انسانی و افراد تشکیل دهندۀ آن تفاوت دارند.[١٦٤٦]

ملحقات Attachments

ملحقات جمع ملحقه و ملحقه تأنیث ملحق است که در لغت به معنی اضافه شده ها، ضمیمه ها و پیوست ها است.[١٦٤٧] در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد که ملحقات چیز هایی است که با اصل شی ضمیمه می شوند، مانند کلید قفل، گوسالۀ شیرخوار گاو، زمین حویلی، حق ارتفاق زمین و نظیر اینها.

١٦٤٢. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٩٥٨.

1643. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/ 8/ 2016).

1644. Ibid, (Last visit: 31/8/ 2016).

١٦٤٥. جهت مطالعۀ این تعریف و سایر تعاریف نک: سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی (١٣٨٣). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان، صص 195.

١٦٤٦ . همان، سید ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، ص 196.

1647. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

مُلغی Absolute/ asbrogated

ملغی اسم مفعول از ریشهٔ «لغو» گرفته شده است که در لغت به معنی باطل شده و لغو شده است. در اصطلاح حقوق مدنی، به تصرفی که از اثر انداخته شده باشد ملغی می گویند.[١٦٤٨] همچنین، به قانونی که توسط قانون دیگر الغا (باطل و بی اعتبار) شده باشد، ملغی می گویند.

ملکیت Ownership

ملکیت از ریشهٔ «ملک» گرفته شده است که در لغت به معنای دارایی و هر آن چیزی است که انسان مالک آن شده است که جمع آن املاک است. همچنین، ملک به معانی حیازت و استبداد انسان بر مال و مال مملوک است. اما، مُلک در لغت به معنی پادشاهی، ثروت و فرمانروایی است. به مالک مِلک مالک و به صاحب مُلک مَلک می گویند.

در اصطلاح فقهی ملک علاقهٔ اختصاصی است بین انسان و مال که شریعت به آن اعتراف و مال را مختص به انسان می نماید و تا زمانی که مانع شرعی ایجاد نگردد انسان می تواند هر نوع تصرف در آن نماید. اختصاص ملک به انسان، زمینهٔ انتفاع و تصرف در ملک را به صاحب آن مساعد می نماید مگر اینکه مانع شرعی به وجود بی آید که مالک را از تصرف منع نماید، مانند: جنون، سفه، صغر سن و غیره. اختصاص مال به مالک، غیر را از انتفاع و تصرف در آن منع می نماید مگر اینکه کسی به اجازه شرع در آن تصرف نماید مانند: تصرف وصی، ولی و وکیل. بنابراین، وکیل، وصی و ولی از عدیم الاهلیت و فاقد الاهلیت نیابت می کند و قاصر، مجنون و معتوه مالک مال پنداشته می شود، ولی از تصرف به سبب سفه و صغر سن ممنوع می باشند. ولی، زمانی که موانع شرعی مانند: نقص یا فقدان اهلیت زایل گردد مجنون و قاصر می تواند در مال خویش تصرف نماید.

چنانکه ملک بر علاقه اختصاصی اطلاق می گردد، بر شی مملوک نیز اطلاق می گردد چنانچه گفته می شود این ملک من است و یا این مملوک من است که مقصود از تعریف ملک در مادهٔ ۱۲۵ مجلة الاحکام نیز همین می باشد چنانچه مادهٔ مذکور در این باره اشعار می دارد که: «ملک عبارت است از آن چیزی که انسان آن را مالک گردیده باشد اعم از اینکه از جمله اعیان باشد یا منافع». همچنین فقهاء در تعریف ملک گفته اند که: ملک عبارت از اختصاص چیزی برای کسی به نحوی است که دیگری در تصرف از آن منع شده و صاحب آن می تواند در صورت عدم وجود مانع هرگونه تصرف در آن نماید. برخی دیگری فقهاء تعاریف دیگری نیز به ملک ارایه کرده اند: چنانچه غزنوی در تعریف ملک می گوید: «ملک عبارت از اختصاص حاجز است.».

١٦٤٨. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٩۶٢.

ابن تیمیه در تعریف ملک گفته است: «ملک عبارت از قدرت شرعی بر تصرف در رقبه است.». استاد مصطفی احمدالزرقاء نیز در تعریف ملک گفته است که: «ملک عبارت از اختصاص حاجز شرعی است که به صاحب صلاحیت تصرف می دهد، مگر اینکه مانعی در این زمینه وجود داشته باشد.». از تعاریف فوق به این نتیجه می رسیم که ملکیت دارای ارکان ذیل است:

۱) اختصاص: مراد از اختصاص نفی ادعای غیر است. اختصاص نیز ممکن است مختص به یک شخص و یا اشخاص متعدد باشد و خود اختصاص مقتضای عدم تصرف غیر در ملک است؛

۲) تصرف: صاحب ملکیت می تواند هر نوع تصرف در مال خود نماید، مگر اینکه مانع ای ازموانع شرعی و حقوقی، مانند: جنون، عته، سفه و صغر بر صاحب ملکیت عارض گردد؛ و

۳) عدم مطلق بودن تصرف: تصرف اشخاص در املاک آنها مطلق نیست و شرع صرف تصرفاتی را جایز می داند که موجب اضرار غیر نگردد.[۱۶۴۹]

در اصطلاح حقوقی مادۀ ۱۹۰۰ ق. م در تعریف ملکیت می گوید که: «ملکیت، حقی است که به مقتضای آن شی تحت اراده و تسلط شخص قرار می گیرد و تنها مالک می تواند در حدود احکام قانون به استعمال، بهره برداری و هر نوع تصرف مالکانه در آن بپردازد». از تعریف فوق به خوبی بر می آید که ملکیت حقی است که براساس آن شی تحت تسلط شخص قرار می گیرد و شخص می تواند در حدود احکام قانون آن را استعمال نماید، از آن بهره برداری و در آن تصرف مالکانه نماید. پس، ملکیت دارای سه رکن است: حق استعمال، حق بهره برداری (استغلال) و حق تصرف مالکانه. فرقی که میان استعمال و بهره برداری وجود دارد این است که: باآنکه استعمال و بهره برداری هر دو استعمال است، اما هرگاه مالک ملکیت خویش را به نفع خود استعمال نماید، آن را استعمال و اگر ملک خویش را در برابر اجرت توسط غیر استعمال نماید، آن را بهره برداری و اگر خود بدون اذن دیگری در ملکیت خویش تصرف نماید، آن را تصرف می گویند:

۱) استعمال: حق ملکیت به مالک آن صلاحیت می دهد تا شی را به منظوری که تهیه شده و به نحوی که ممکن باشد، استعمال نماید. پس، مالک می تواند شی را شخصاً استعمال نماید، مانند اینکه: شی منزل باشد و

۱٦٤٩ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۵۴۵ و ۴۵۴۶؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۴۱ و ۴۲؛ لی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۱۶۷- و ۱۶۸؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۹)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۳۱ و ۳۲؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۶۶.

مالک در آن سکونت نماید، یا شی موتر باشد و مالک از رکوب آن استفاده نماید، یا شی لباس باشد و مالک آن را بپوشد، یا شی جواهرات باشد و مالک آن را بپوشد، یا شی غذا یا میوهٔ باغ باشد و مالک آن را تناول نماید و امثال اینها.

۲) بهره برداری: حق ملکیت به مالک صلاحیت بهره برداری را نیز می دهد. بهره برداری ممکن است مباشر باشد، مانند اینکه ملکیت زمین زراعتی باشد و مالک آن را زرع نماید، یا ملکیت موتر باشد و مالک توسط آن تکسی رانی نماید. همچنین، بهره برداری ممکن است غیرمستقیم باشد، مانند اینکه: ملکیت خانه یا زمین زراعتی باشد و مالک آن را به دیگری به اجاره، مزارعه و مساقات بدهد و اجرت و یا حصهٔ معینی از محصول را از مزارع، مساقی و مستأجر اخذ نماید.

۳) تصرف: همانطوری که حق ملکیت به صاحب آن صلاحیت می دهد تا ملک خویش را استعمال نماید و یا از آن بهره برداری نماید، ملکیت به وی صلاحیت تصرف را نیز اِعطاء می نماید. بنابراین، مالک تا زمانی که موانع شرعی و قانونی وجود نداشته باشد، می تواند در ملکیت خویش تصرف نماید. به عنوان مثال، آن را به دیگری به فروش رساند، هبه نماید، وصیت نماید، وقف نماید و امثال اینها.[۱۶۵۰]

۱۶۵۰ . عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۸)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۴۹۳-۵۰۱.

۴) به نظر می رسد عنصر چهارم نیز در تعریف ملکیت در ق. م وجود دارد که عبارت از «اختصاص» است زیرا مادهٔ ۱۹۰۰ ق. م حکم می نماید که تنها مالک می تواند در حدود احکام قانون در ملکیت خویش تصرف نماید. در حقوق انگلیسی برخی حقوقدانان ملکیت را «صلاحیت استعمال و استهلاک شی به موجب قانون» تعریف می نمایند.[۱۶۵۱] در حقوق فرانسه مادهٔ ۵۴۴ ق. م. ف در تعریف ملکیت می گوید: «ملکیت حق استعمال و استهلاک اشیاء به طور مطلق است مشروط بر این که مخالف قوانین و مقررات نباشد.».[۱۶۵۲]

ملکیت کامل Complete ownerhip

ملکیت عبارت از ملکیتی است که شامل ذات (رقبه) شی و منفعت آن می گر دد.[۱۶۵۳] به عبارت دیگر: ملکیت تام عبارت از ملکیتی است که شخص هم مالک رقبه و هم مالک منفعت شی باشد.[۱۶۵٤]

ملکیت ناقص Incomplete ownership

1651 . D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, 1st edi, Tehran: Arian bookshop, p 260.

1652. John Bell, Sophie Boyron and Simon Whittaker (1380). Principles of French law, 1st ed, Tehran: Dadqaster publication, p 83.

۱۶۵۳ . وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۴۹.

۱۶۵٤ . مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۲۵۸.

ملکیت ناقص عبارت از ملکیت عین بدون منفعت و یا منفعت بدون رقبهٔ شی است.[١٦٥٥] به عبارت دیگر: ملکیت ناقص خالی از دو حالت نیست: حالت اول این است که شخص مالک منفعت شی بدون رقبهٔ آن باشد، مانند: اینکه شخص شی ای را از دیگری به اجاره و عاریت بگیرد و یا شخصی منفعت شی را به دیگری وقف و یا وصیت نماید. حالت دوم این است که شخص مالک رقبه بدون منفعت باشد، مانند اینکه: شخص منفعت شی ای خویش را برای مدت معین به دیگری وصیت نماید و بعد از وفات موصی منفعت موصی به، به موصی له و رقبهٔ آن به وارث موصی تعلق بگیرد،[١٦٥٦] یا شخصی ملکیت خویش را به دیگری به کرایه بدهد که در این صورت منفعت ملک متعلق به کرایه نشین و رقبهٔ آن متعلق به صاحب خانه یا مالک می شود و ملکیت هر دو ناقص می گردد.

از تعریف فوق به خوبی استنباط می گردد که ملک ناقص شامل ملک عین فقط و یا ملک منفعت فقط می گردد که ملک منفعت فقط را ملک منفعت شخصی یا حق انتفاع نیز می نامند.[١٦٥٧] بنابراین، ملک ناقص شامل: ملک عین فقط و ملک منفعت فقط می گردد.

ملک عین فقط Ownership of sole corpus

ملک عین فقط عبارت از ملکی است که عین (رقبهٔ) ملک متعلق به شخصی و منفعت آن متعلق به شخصی دیگری باشد، مانند اینکه: شخصی سکنی خانهٔ خود را به دیگری برای مدت معین یا غیر معین وصیت نماید. در چنین حالت، هرگاه موصی فوت نماید و موصی له بعد از فوت موصی وصیت را قبول نماید، عین ملک، ملکیت ورثهٔ موصی و منفعت آن ملکیت موصی له پنداشته می شود. بنابراین، موصی له می تواند از منفعت ملک حسب وصیت الی انتهای مدت وصیت انتفاع بگیرد و زمانی که مدت انتفاع منتهی گردد، منفعت عین موصی به را به ورثهٔ موصی انتقال دهد تا ملکیت آنها تام (کامل) گردد.

در چنین حالت، مالک عین موصی به، نمی تواند از منفعت موصی به، انتفاع بگیرد یا در عین و منفعت آن تصرف نماید. بنابراین، مالک رقبهٔ عین مکلف است عین را به منتفع جهت استیفاء منفعت تسلیم نماید. در صورتی که از تسلیم آن امتناع ورزد به تسلیم آن اجبار می گردد.[١٦٥٨] از آنچه گفته شد، معلوم می گردد که ملکیت عین فقط ملکیت دایمی بوده و همیشه به ملک تام مبدل می گردد. ولی، ملکیت منفعت شخصی ملک مؤقت می باشد، زیرا به عقیده فقهای حنفی منافع قابل توارث نمی باشد.

١٦٥٥ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۵۰.

١٦٥٦ . مصطفی احمد الزرقاء (١٩٦٧- ١٩٦٨م). المدخل الفقهی العام، جلد (٣)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ٢٥٩ و ٢٦٠.

١٦٥٧ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۵۵۰.

١٦٥٨. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۶)، ص ٢٨٩٦.

ملک منفعت فقط Ownership of sole benefit

طبـق فقـه ملـک منفعـت فقـط عبـارت از ملکیتی است که عین ملک متعلق بـه شـخص دیگر و صرف منفعـت آن متعلـق بـه شـخص منتفع است.[۱۶۵۹]

ممثل Actor/ representative

ممثل در لغت به معنـی بـازیگر، هنرپیشـه و تمثیل کننده است. در اصطلاح حقوقی، ممثل عبارت از شخصی است که اراده شخص دیگر را تمثیل می نماید. معمولاً در حقـوق، ممثـل شخص حقیقی است و ارادهٔ شخص حقوقی را تمثیل می نماید مانند رئیس جمهـور کـه اراده دولت را تمثیل می نماید و مانند رئیس شرکت که اراده شرکت را تمثیل می نماید.

مملکت Country

مملکت در لغت به معنی سـرزمین و کشـور که جمع آن ممالک است. مملکت مترادف بـه کشور است (ر. ک: کشور).

مملوک Owned/ possessed property

مملوک اسم مفعول از «ملک» گرفته شده است که در لغت به معنی مالی است که تحت ملکیت فرد بـه سـبب یکـی از اسـباب کسـب ملکیت در آمده باشد.

ممنوع Prohibitted/ forbiddened

ممنوع اسم مفعول از ریشهٔ «منع» گرفته شده است که در لغت به معنی نهی شده و بازداشته شده است. همچنین، ممنوع در لغت به معنـی غیرمجاز و غیرقانونی است.[۱۶۶۰] در اصـطلاح حقـوقی، ممنـوع امـری اسـت کـه قانونگـذار اجرای آن را منع نموده است.

منابع Sources

منابع جمع منبع است و منبـع از ریشـهٔ نبـع اشتقاق یافته که در لغت بـه معنـی خاسـتگاه، اصل، مصدر و سرچشمه است. پس، تعریفـی که در اصطلاح حقـوقی بـرای منبـع ارایـه مـی نمایند این است که خاسـتگاه و یـا سرچشـمهٔ یک پدیده منبع است.[۱۶۶۱]

به عبارت دیگر: منبع عبارت از یافتگاه هـای قواعد حقوقی است که اشـخاص بـرای تنظـیم روابط حقوقی و اجتماعی و قاضی برای یـافتن قاعـدهٔ حـاکم بـر دعـوی بـه آن مراجعـه مـی کند.[۱۶۶۲]

منازعه Dispute

منازعهٔ از ریشهٔ «نزع» گرفته شده اسـت کـه در لغت به معنی ستیز کردن، خصومت کردن، مناقشه کردن، کشاکش کردن و جدال است که جمع آن منازعات است. در اصـطلاح حقـوق

۱۶۵۹. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۶)، ص ۴۵۵۱.

1660. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/1/2018).

۱۶۶۱. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۸۲.

۱۶۶۲. حسین آراسته و دیگران (۱۳۸۹). در بارهٔ علم حقوق، چاپ اول، تهران: نشر کتاب، ص ۱۵.

مدنی، سرسختی نشان دادن برای احقاق حق خویش با رفتن به نزد قاضی و دفاع کردن از حق خویش منازعه گویند.[١٦٦٣]

مناصفه

مناصفه در لغت به معنی دو قسمت کردن، دو نصف کردن و به صورت مساوی است.[١٦٦٤] به نظر می رسد معنی اصطلاحی مناصفه را می توان از معنی لغوی آن استنباط کرد. بنابراین، مناصفه عبارت از پرداخت مصارف مبیعه یا اشیایی که در حکم مبیعه اند به صورت مساوی توسط طرفین عقد است.

منافع Interests

منافع جمع منفعت است (ر. ک: منفعت).

منافع ملی National intersts

منافع ملی اموری است که نفع آن به همگان می رسد.

مناقصه Bidding

مناقصه از ریشهٔ «نقص» گرفته شده است که در لغت به معنی کاهش دادن و کاستن است. در اصطلاح حقوق مدنی، گوش سپردن به پیشنهاد طرف های متعدد معامله برای دستیابی به کمترین قیمت که عقد با او منعقد شود، مناقصه گویند.[١٦٦٥]

منتفع Beneficiary

منتفع اسم فاعل از ریشهٔ «نفع» گرفته شده است که در لغت به معنی بهره مند، سود برنده، استفاده کننده و نفع برنده و نفع گیرنده است. در اصطلاح حقوق مدنی، منتفع شخص حقیقی و یا حکمی است که حق بهره مندی از منافع یک شی را دارد.[١٦٦٦]

منجز Absolute

منجز اسم مفعول از ریشهٔ «نجز» گرفته شده و به معنای قطعی، مسلم و وفاشده است.[١٦٦٧] در اصطلاح فقهی، عقد منجز، عقدی است که غیر معلق به شرط و یا مضاف به آینده باشد. به عبارت دیگر، عقد منجز عقدی است که قطعی باشد.[١٦٦٨]

منسوب Atrributed

منسوب در لغت به معنی نسبت داده شده، متعلق، منتسب، مربوط و پیوسته است. در

١٦٦٣. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٩٧٣.

1664. https://www.vajehyab.com, (Last visit: 4/1/2018).

١٦٦٥. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٢)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٩٨٠.

١٦٦٦. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٨٤.

١٦٦٧. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (٣)، ص ١٩٨٤.

١٦٦٨. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٤)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٣١٠٠؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٩٨٤.

اصطلاح حقوقی بـه نظـر مـی رسـد منسـوب دارای نسبت، علاقه، پیوستگی، متعلق و مرتبط است.[۱۶۶۹]

منسوخ Abolished/ absolute

منسوخ اسم مفعول از ریشـهٔ «نسـخ» گرفتـه شده است که در لغـت بـه معنـی باطـل شـده است. در اصطلاح حقـوقی، منسـوخ حکـم و قانونی است که توسط حکم ناسخ و یـا قـانون ناسخ باطل شده است (ر. ک: نسخ).

منضم Attached

منضم در لغت به معنی همراه شده، ضـمیمه شـده، پیوسـته و ملحـق اسـت. در اصـطلاح حقوقی، منضم چیزی است که بـه چیـز دیگـر آمیخته و همراه شده باشد.[۱۶۷۰]

منع Prohibition

منع در لغت به معنی بازداشتن، بازداشـتن از کاری، نهی و ممانعت است.[۱۶۷۱] بـه نظـر مـی رسد در اصطلاح حقوقی، منع عبارت است از نهی و بازداشتن اشخاص از اجرای کـار هـای معین.

منفعت Benefit

منفعت در لغت به معنی سود، فایده، نفـع و حاصل و بهره اسـت کـه جمـع آن منـافع مـی باشد. منافع شامل منافع عرضیه که از اَعیان به دست می یایـد و فـی نفسـه غیـر محـرز انـد، مانند: سکونت خانه، رکـوب وسـایل حمـل و نظیر اینها و نیز شـامل منـافع مـادی ای کـه از اَعیان به دست می یاید، مانند: شیر، پشم، میوهٔ درخت و نظیر اینها می شود. اکثر فقهاء منافع را به معنی فواید معنوی عرضیه اسـتعمال مـی نماینـد و مـی گوینـد: منـافع عبـارت از فوایدعرضیه ای اسـت کـه از اَعیـان از طریـق استعمال به دست می آید، ماننـد منفعتـی کـه انسان از استفاده از ملک خویش به دست مـی آورد.[۱۶۷۲]

فقهای حنفیه در مبحث وصیت، منفعت را به طور اطلاق عبارت مـی داننـد از: سـکونت در خانه و بهره بردن (استغلال) از آن و استفاده از ثمرات زمین وباغ و به طور کلی، بهره گیری از چیزی که از منـافع اراضـی و اجـرت آنهـا بـه دست آید. شـیخ ابـراهیم تعریـف جـامعی در مورد منافع به این شرح ارایه کرده است:

«مراد از منافع بهره های مالی، اَعیانی اسـت که به طور طبیعی یا مصنوعی یـا جعلـی بـرای بهره برداری آماده شده اند، خـواه ایـن منـافع، اَعیانی مادی باشند که از اصلی به وجود آمـده اند یا از اصلی ایجـاد نشـده انـد یـا اعراضـی باشند که قایم به اَعیان هسـتند. منـافعی کـه از

1669. https://www.vajehyab.com (Last visit: 21/ 5/ 2016).
1670. Ibid, (Last visit: 21/ 5/ 2016).
1671. Ibid, (Last visit: 31/8/ 2016).

۱۶۷۲ . علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۲۶ و ۲۷؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۱)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۱۹۹.

اصلی به وجود آمده اند شامل: ثمرات انواع مختلف درختان و محصولات زراعتی است؛ منافع ای که از اصلی به وجود نیامده اند اجرت هایی هستند که در برابر بهره گیری از این اَعیان و استعمال آن به دست آمده اند، مانند: بهره زمین های زراعتی و منازل به صورت اجاره. منظور از اعراض نیز صفات لازم اَعیانی است که به واسطهٔ این صفات صلاحیت بهره برداری را پیدا می کنند، مانند: صلاحیت چهارپایان برای سواری و حمل و نقل و منازل برای سکونت.».

فقهای حنفیه برای منفعت دو اصطلاح استعمال می نمایند: یکی ثمره و دیگری غله که ظاهراً هر دو به یک معنی است: فقهای حنفیه می گویند: وصیت به غله شامل منافع ای است که یا در وقت وفات موصی موجود بوده یا در مدت حیات موصی له حادث شده باشد. اما، تعبیر ثمره در نزد فقهای حنفیه منافع ای است که فقط در زمان مرگ موصی موجود باشد. اما، در نظر سایر فقهاء فرقی بین ثمره و غله وجود ندارد و هر دوی این دو، منافع موجود در زمان فوت موصی و آنچه بعداً حادث می شود را در بر می گیرد. [١٦٧٣] پرسش این است که آیا منافع اموال دارای قیمت تلقی می گردند؟ در پاسخ به این پرسش احناف بر این نظر اند که منافع بالذات اموال ارزشمند (متقوم) نیست، بلکه به سبب عقد، عنوان مال را به خود می گیرند و ارزش پیدا می کنند، مانند: اجارهٔ و وصیت به آن. فقهای حنفیه استدال می نمایند که: مال چیزی است که بتوان آن را تملک یا برای روز احتیاج ذخیره کرد و این موضوع در منافع تحقق نمی پذیرد. زیرا، منافع اعراض هستند و بعد از حصول از بین می روند و باقی نمی مانند. بنابراین، احراز و تملک آن ها امکان ندارد. منافع قبل از حصول معدوم است و اسم مال بر معدوم اطلاق نمی شود و احراز آن پس از کسب نیز ممکن نیست و در این صورت، به عنوان مال قابل ارزش اعتبار ندارد. اما، از طرف دیگر، باآنکه منافع بالذات مال محسوب نمی شود به دلیل ورود نص و جاری بودن عرف استحساناً قایم به عقود است، مانند: اجاره. بنابراین، فقهای حنفی معنی مال را منحصر و محدود به اَشیاء و اَعیان مادی ای نموده اند که دارای مادهٔ محسوس اند. در نتیجه، منافع و حقوق به نظر فقهای حنفیه مال نیست. برعکس، جمهور فقهاء (شافعیه، حنابله و مالکیه) می گویند: منافع در ذات خود مانند اَعیان اموالی هستند که هم قابل تقویم هستند و هم مضمون زیرا:

١) مال به چیزی اطلاق می شود که نفس انسان به آن تمایل دارد و برای مصالح مردم ایجاد شده است و منافع نیز به همین اوصاف متصف هستند؛

١٦٧٣ . محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، صص ١٣٨ و ١٣٩؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (١٠)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٧٥٢٢ و ٧٥٢٣؛ و اسعد شیخ الاسلامی اسعد (١٣٨٤). احوال شخصیه در مذاهب چهارگانهٔ اهل سنت، چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، صص ١٦٨ و ١٦٩.

۲) شریعت منافع را به عنوان مال معتبر می داند. زیرا، از نظر اسلام صلاحیت دارد که مهر زن قرار بگیرد و در این مورد اجماع فقهاء وجود دارد؛

۳) هدف اصلی اَعیان استفاده و بهره مند شدن از منافع آنها است. بنابراین، چیزی را که منفعت نداشته باشد، نمی توان مال دانست. زیرا، در قرآن کریم آیات وجود دارد که دلالت بر مال بودن منافع می نماید.

۴) اَعیان به اعتبار اینکه از آن بهره برداری می شود، مال محسوب می شود، در حالی که آنچه قابل انتفاع نیست مال محسوب نمی شود. پس، وقتی اَعیان جز به اعتبار منافع آن، مال به حساب نمی آید، چگونه مال بودن منافع منتفی می شود؟ در حالی که منافع قابل ارزیابی به پول بین مردم است و اصلاً اَعیان به منظور کسب منفعت دست به دست می شوند؛

۵) منافع مورد تعاقد قرار می گیرند و قابلیت ضمان را دارد و ضمان آن دلیل بر مال بودن آن است. زیرا، در غیر این صورت، به عنوان مال مورد عقد قرار نمی گیرند، چون عقود خصایص اشیاء را تغییر نمی دهند، بلکه خصایص آن را تثبیت می کنند.

۶) مرجع ای که تشخیص می دهد که یک شی مال است طبع و عرف است. بدون شک طبع انسان به منافع میل دارد و عرف نیز منافع را مال می داند و نیز منافع محل عقود معینی مانند: اجاره، اعاره و نظیر اینها قرار می گیرد.[۱۶۷۴]

منفق Alimony provider

منفق از ریشهٔ «نفق» گرفته شده است که در لغت به معنی خرچ کننده است. در اصطلاح حقوقی، منفق شخصی است که نفقهٔ افرادی را که بر عهدهٔ او لازم است فراهم می نماید.

منفق علیه Alimony providee

منفق علیه شخصی است که نفقهٔ او بر عهدهٔ منفق واجب است.

منقول Movebale/ chattels

منقول اسم مفعول از ریشهٔ نقل گرفته شده است که در لغت به معنی انتقال داده شده و قابل انتقال است.[۱۶۷۵] اما، در اصطلاح فقهی تعاریف متعدد برای آن ارایه شده است: فقهای حنفی در تعریف منقول می گویند که: «منقول شی است که نقل آن از محلی به محل دیگر

۱۶۷۴. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۲۶ - ۲۸ و ۳۰ و ۳۱؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۲۰۴ و ۲۰۵؛ وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۴۷۷؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ۳۲ و ۳۳؛ و اسعد شیخ الاسلامی (۱۳۸۴). احوال شخصیه در مذاهب چهارگانهٔ اهل سنت، چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها، صص ۱۶۹ و ۱۷۰.

۱۶۷۵. علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، ص ۴۶.

ممکن باشد اعم از اینکه که صورت و هیئت ظاهری آن تغییر نماید و یا خیر که شامل عروض، حیوانات، مکیلات و موزونات می گردد». مادۀ ۱۲۸ مجلة الاحکام در تعریف منقول می گوید که: «منقول شی است که نقل آن از محلی به محل دیگر ممکن باشد برابر است که صورت و هیئت ظاهری آن تغییر کند یا خیر که شامل عروض، حیوانات، مکیلات و موزونات می گردد.». بنابراین، به عقیده فقهای مذکور بناء، اشجار و زراعت که بالای زمین واقع اند عقار تلقی نمی گردند مگر اینکه تابع عقار باشند. پس، در صورتی که زمین با بناء، درخت و زراعت فروخته شود احکام عقار بالای آن تطبیق می گردد. ولی، در صورتی که بناء، درخت و زراعت به تنهایی به فروش رسند حکم عقار بالای آن تطبیق نمی گردد. بنابراین، به عقیده فقهای حنفی عقار صرف شامل زمین می گردد و ماسوای زمین همه اشیاء منقول تلقی می گردند. فقهای مالکی ها دایرۀ منقول را ضیق نموده و دایرۀ عقار را وسعت بخشیده اند. بنابراین، فقهای مالکی در تعریف منقول می گویند که: «منقول عبارت از شی است که حمل و نقل آن از جای به جای دیگر با بقاء صورت اولی آن ممکن باشد مانند: لباس، کتاب، موتر و امثال اینها.».[١٦٧٦] ق. م در تعریف منقول از نظر فقهای مالکی پیروی نموده است. مادۀ ۴۳۷ آن در تعریف منقول می گوید: «عقار اشیائی است که دارای اصل ثابت بوده و حمل و نقل آن بدون تلف شدن، غیر ممکن باشد. اشیائی که واجد این وصف نباشد اشیای منقول شناخته می شود.».

منکوحه

منکوحه اسم مفعول از ریشۀ «نکح» گرفته شده است که در لغت به معنی نکاح شده و نکاح شونده است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی منکوحه زنی است که در قید نکاح دیگری می یاید.

موجه Proper

موجه در لغت به معنی توجیه پذیر، پذیرفتنی، خوب، پسندیده، عقلی و منطقی است. در اصطلاح حقوقی، موجه کلام یا عذری که با دلیل و برهان پسندیده باشد.[١٦٧٧]

میعاد Period

میعاد در لغت به معنی وعده گاه و جای وعده است.[١٦٧٨] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، معنی میعاد از معنی لغوی آن دور

١٦٧٦. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۹)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۱۱-۱۶؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۲۸۸۲؛ مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۳)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، صص ۱۴۷-۱۴۹؛ علی محی الدین القره داغی (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، والاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة، صص ۴۶ و ۴۷؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۶)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۳۷.

1677. https://www.vajehyab.com) آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۳۱).

1678. Ibid, (آخرین بازدید ۲۰۱۶ /۸ /۳۱).

نیست. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، میعاد جای وعده است.

مواد مسکر Toxicating susbstance

مواد مسکر مرکب از مواد و مسکر است. مواد جمع ماده است که در لغت به معنی اصل هر چیز، چیزی که وزن دارد و فضا را اشغال می کند و مسکر اسم فاعل سکر است که در لغت به معنی مستی آور، نشه آور و چیزی که نوشیدنش مستی آورد، است.[١٦٧٩] مادهٔ ٧٠٧ کُد جزا در تعریف مواد مسکر می گوید: «مواد مسکر عبارت از موادی است که استفاده آن از طریق نوشیدن یا خوردن، باعث زوال موقت عقل یا اختلال در قوه درک یا تمیز انسان، می گردد.».

مواشی Animals

مواشی جمع ماشیه است که در لغت به معنی چهارپایان است.[١٦٨٠] در اصطلاح حقوق مدنی، معنی اصطلاحی این کلمه از معنوی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوق مدنی، مواشی عبارت از حیوانات چهار پا است مانند گاو، شتر، اسپ و نظیر اینها.

مواضعه

مواضعه از ریشهٔ «وضع» به معنای گرو بستن با همدیگر، گرو بستن با کسی، رها کردن خرید و فروش و شرکت کردن با همدیگر است که در برابر بیع مرابحه استعمال می شود. در حقوق مواضعه معامله ای است که در آن شخص کاملاً زیان ببیند و هیچ فایده نکند.[١٦٨١]

موجر Tenant/ leasor

موجر از ریشهٔ «اجر» گرفته شده است که در لغت به معنی اجاره دهنده است. در اصطلاح حقوقی، موجر شخصی است که مال خود را به دیگری به اجاره می دهد.

موروث Patrimony/ estate

موروث که ترکه و میراث وارث نامیده می شود، عبارت از اموال و حقوقی است که از مؤرث به وارث منتقل می گردد.[١٦٨٢]

موزونات

موزونات جمع مؤنث سالم صیغهٔ اسم مفعول از ریشهٔ «وزن» گرفته شده است که در لغت به معنی وزن شده، وزن شدنی و قابل

1679. Ibid, (Last visit: 3/ 1/ 2018).
1680. Ibid, (Last visit: 31/8/ 2016).

١٦٨١. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٢٠١٩.
١٦٨٢. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (١٠)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٧٧٠٣؛ محمد محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، ص ١٨؛ و ____ (١۴٠۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (٣)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، صص ٢١ و ٢٢.

وزن است.[١٦٨٣] در اصطلاح حقوق مدنی، موزونات اموالی است که بر اساس وزن خرید و فروش می شوند مانند: شکر، برنج و امثال اینها. مادۀ ۱۳۴ مجلة الاحکام در تعریف مال وزنی می گوید«وزنی و موزون عبارت از چیزی است که وزن شود».[١٦٨٤]

موسِر Insolvant

موسِر اسم فاعل از ریشۀ «اسر» گرفته شده است که در لغت به معنی فراخ دست، توانگر، بی نیاز و مالدار است. در اصطلاح حقوق مدنی، موسِر شخصی است که دارایی لازم را برای انجام تعهداتی که بر عهدۀ او است دارد.[١٦٨٥]

موصی Testator/ bequeather

موصی کسی است عین یا منفعت را از مال خود برای زمان پس از وفاتش به دیگری مجاناً تملیک می نماید. به عبارت ساده تر: موصی کسی است که وصیت می کند.

موصی به Subjec of will

موصی به، مالی است که مورد وصیت قرار می گیرد.

موصی علیه Person against whom will is made

موصی علیه شخصی است که وصیت به ضرر او صورت می گیرد.

موصی له Testatee

موصی له شخصی است که وصیت به نفع او صورت می گیرد.

موصی له به بیشتر از ثلث مال Legatee for whom more than one third of property has been bequeathed

موصی له به بیشتر از ثلث مال عبارت از شخصی است که بیشتر از ثلث (۱/۳) مال برای او توسط موصی وصیت شده باشد.

موطوئه

موطوئه اسم مفعول از ریشۀ «وطی» گرفته شده است که در لغت به معنی مجامعت و جماع شده و وطی شده است.[١٦٨٦] در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد موطوئه بر زنی اطلاق می گردد که با وی مجامعت صورت گرفته باشد.

موقوف Suspended/ pending

١٦٨٣. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٩٥٨.

١٦٨٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۶)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۸۰۰- ۴۸۰۲؛ و اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (٣)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ١٠٨.

١٦٨٥. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ٢٠٢٧.

1686. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

موقوف اسم مفعول از ریشهٔ «وقف» گرفته شده است که در لغت به معنی بازداشته شده، محصور، متوقف شده، بازایستاده شده و توقیف شده است. در فقه و حقوق موقوف وصفی است برای عقدی که به تمام و کمال افادهٔ ملکیت را به دلیل تعلق حق غیر به آن نکند.[۱۶۸۷]

موقوفه Endowed property

موقوفه اسم مفعول از ریشهٔ «وقف» گرفته شده است که در لغت به معنی مال وقف شده است. در اصطلاح حقوقی موقوفه عبارت از مالی است که مورد وقف واقع گردیده است (ر. ک: وقف).

موکول Delegated

موکول در لغت به معنی واگذار شده، سپرده شده، وابسته به دیگری، محول کردن، واگذار کردن، منوط و مشروط است.[۱۶۸۸] به نظر می رسد در اصطلاح حقوق مدنی، موکول واگذار کردن اجرای کاری به کاری دیگر و یا به آینده است.

مولی Guardian

مولی اسم فاعل از ریشهٔ «ولی» گرفته شده است که در لغت به معنی ایلاء کننده است (ر. ک: ایلاء). در اصطلاح، مولی شوهری است که سوگند یاد کند که به مدت بیش از چهار ماه با زن خویش آمیزش نکند.[۱۶۸۹]

مولی علیه /A person under guardianship ward

مولی علیه کسی است که فاقد قدرت قانونی- شرعی تصرف در امور حقوقی خود اعم از مالی و غیرمالی بوده و شرع و یا قاضی کسی را به عنوان ولی بر او تعیین کرده باشد.[۱۶۹۰]

موهبت Donation/ gift

موهبت (موهبة) در لغت به معنی بخشش و عطیه است که جمع آن مواهب است.[۱۶۹۱] در اصطلاح حقوق اساسی، به نظر می رسد معنی اصطلاحی موهبت از معنی لغوی آن دور نیست. بنابراین، موهبت عبارت از عطیه و بخشش است.

موهوب Donoated property

موهوب اسم مفعول از ریشهٔ «وهب» گرفته شده است که در لغت به معنی مالی است که مورد هبه قرار گرفته است. در اصطلاح حقوق

۱۶۸۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۳۰.

1688. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

۱۶۸۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۳۱.

۱۶۹۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۰۳۱.

1691. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

مدنی، موهوب عبارت از مالی است که واهب آن را به موهوب له هبه می نماید.

موهوب له Donee

موهوب له شخصی است که مال برای او هبه شده است.

مهاجر Immigrant

مهاجر در لغت به معنی هجرت کننده، کوچ کننده است.[١٦٩٢] در اصطلاح حقوقی مهاجر کسی است که به طور داوطلبانه کشور خود را به منظور اقامت در جای دیگر، ترک می نماید. چنین اشخاصی ممکن است به سبب تغییر آب و هوا و دلائل خانوادگی و شخصی، و یا دست یابی به منافع و امکانات بیشتر محل زندگی خود را عوض کنند. اگر چنین اشخاص صرفاً به علت دلائل اقتصادی تغییر مکان دهند و به کشور دیگری روند، مهاجر اقتصادی محسوب می شوند. کشور های وارد کنندهٔ نیروی کار، مهاجرت کارگران خارجی را جزئی از طرح های توسعهٔ اقتصادی و اجتماعی خود قرار داده اند و کشور های صادر کنندهٔ نیروی کار، در حقیقت، مهاجرت را راه حل مشکلات ناشی از بیکاری داخلی و منبعی برای تأمین ارز می دانند.[١٦٩٣]

مهر Dowery/ dower

مهر کلمه عربی است و در قرآن به این نام نامیده نشده است. ولی، مهر در قرآن به نام های «صداق» و یا «صدُقه»، «نِحله»، «أجر»، «فریضه»، «حِباء»، «عُقْر و علائق»، «طَوْل» و «نکاح» نیز نامیده شده است.[١٦٩٤] در باره تعریف اصطلاحی مهر ق. م سکوت اختیار نموده است. در فقه نیز تعاریف تقریباً متفاوتی در بارهٔ مهر وجود دارد: فقهای حنفی در تعریف مهر می گویند: مهر عبارت از مالی است که زن پس از عقد نکاح یا وطی مستحق دریافت آن می گردد.[١٦٩٥]

طبق مادهٔ ۳ فقرهٔ ۷ قانون مراسم عروسی: «مهر: مقدار پول یا مال متقوم است که حین عقد نکاح از طرف ناکح برای منکوحه مطابق شریعت اسلامی و قوانین نافذهٔ کشور پرداخته شده یا بر ذمهٔ ناکح لازم می گردد.».

مهر مثل Innominate dowery

مثل به کسر میم و سکون ثاء به معنی شبیه، مانند و نظیر است که جمع آن امثال می باشد.[١٦٩٦] در مورد مهر مثل تعاریف مختلف وجود دارد: به نظر فقهای حنفیه مهر مثل عبارت از مهری است که برای امثال و اقران زن در نکاح معین می گردد. این مهر براساس مهر خویشاوندان پدری زن پرداخت می گردد،

1692. Ibid, (Last visit: 9/1/ 2018).

١٦٩٣. مصطفی دانش پژوه (١٣٨٦). اسلام و حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دوم، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، صص ٢٠١ و ٢٠٢.

١٦٩٤. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٩)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٦٧٥٨.

١٦٩٥. همان، وهبة الزحیلی، جلد (٩)، ص ٦٧٥٨.

١٦٩٦. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٧٠٨.

مانند: عمه و دختر عمهٔ دختر. در صورت عدم موجودیت خویشاوند، این مهر بر اساس مهر زنانی پرداخت می گردد که از حیث زیبایی، سن، دوشیزگی و عدم آن، سلامت عقل، داشتن فرزند و عدم آن، و همچنین وضعیت اجتماعی او ازحیث ادب، دانش و معرفت، تمول و موقعیت خانوادگی با زن مورد نظر همسان اند.[١٦٩٧]

طبق مادهٔ ۳ فقرهٔ ۸ قانون مراسم عروسی: «مهرالمثل: مهری که در حین عقد ازدواج برای زنان معلوم نشده و پس از زفاف از روی حد متوسط مهر زنان اقارب برای او تعیین می شود.».

مهر مسمی Nominated dowery

مسمی اسم مفعول از ریشهٔ «سمو» گرفته شده است که در لغت به معنی نامیده شده، خوانده شده، معلوم و معین است. در فقه به هر امری که از پیش مقرر و معلوم شده باشد «مسمی» می گویند.[١٦٩٨] با توجه به معنی لغوی مسمی، مهر مسمی عبارت از مهری است که بنابر توافق طرفین حین انعقاد عقد ازدواج تعیین می شود.[١٦٩٩]

مهر معجل Immediate/ prompted dowery

مهر معجل مرکب از دو کلمه است: مهر (ر. ک: مهر) و معجل. معجل از ریشهٔ عَجَلَ گرفته شده است که به معنی شتاب کردن، سرعت و ... به کار می رود. در اصطلاح حقوق مدنی مهر معجل عبارت از مهری است که به صورت نقدی و عاجل پرداخت می شود.[١٧٠٠]

مهر مؤجل Delayed/ deffered dowery

مهر مؤجل مرکب از دو کلمه است: مهر (ر. ک: مهر) و مؤجل. مؤجل از ریشهٔ اَجَلَ گرفته شده است که به معنی مهلت دادن، تأخیر کردن و موکول کردن به وقت دیگر به کار می رود. در اصطلاح حقوق مدنی، مهری را که به صورت مهلتی پرداخت می شود مهر مؤجل می نامند.[١٧٠١]

مهایات (تقسیم منافع) Distribution of benefit

١٦٩٧. اسعد محمد سعید الصاغرجی (___). الفقه الحنفی و أدلته، جلد (٢)، پاکستان: کتابخانه رشیدیه، ص ١٨٩؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٩)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ٦٧٧٥- ٦٧٧٧؛ سید سابق (١٣٧١). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران: انتشارات محمّدی سقر، ص ٥٦؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (٢)، پاکستان: مکتب حقانیه، صص ٩١ و ٩٢.

١٦٩٨. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (١٣٨٤). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (٣)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ١٨٣٨.

١٦٩٩. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (٩)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ٦٧٧٤.

١٧٠٠. سیاح عبدالله (١٣٨٢). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (____): ترجمهٔ المنجد، جلد (1)، تهران: انتشارات اسلام، ص ٤١٥؛ و حسن عمید (١٣٨٣). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص١١٩.

١٧٠١ . سیاح عبدالله (١٣٨٢). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (____): ترجمهٔ المنجد، جلد (1)، تهران: انتشارات اسلام، ص ٤١٥؛ و حسن عمید (١٣٨٣). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر،ص ١١٩.

مهایات از هیئت گرفته شده است که به معنی حالت آشکارا فراهم آمده برای چیزی است. ق. م مهایات را تعریف ننموده است. اما، در اصطلاح فقهی مهایات عبارت از تقسیم منافع است چنانچه مادۀ ۱۱۷۴ مجلۀ الاحکام در تعریف مهایات می گوید که: «مهایات عبارت از تقسیم منافع است». پس، محل مهایات منافع اَعیان مشترکی است که امکان انتفاع از آن با بقای عین آن وجود داشته باشد.[۱۷۰۲]

مهایات رضایی Optional distribution of benefit

مهایات رضایی عبارت از مهایاتی است که دو شخص مبنی بر کیفیت انتفاع از شی مشترک به طریق تعاقب و تناوب زمانی و مکانی به توافق برسند.

مهایات قضایی (جبری) Mandatory distribution of benefit

مهایات قضایی عبارت از مهایاتی است که بنابر درخواست یکی از طرفین به حُکم قاضی صورت پذیرد، به ترتیبی که: قاضی منافع اَعیان را جبراً یا از طریق مناوبۀ زمانی برای مدت معین و یا از طریق انتفاع مکانی میان شرکاء تقسیم نماید.

این نوع تقسیم نیز به نظر فقهای حنفیه جهت تحقق عدالت و وجود مصلحت شرکاء جایز است. مادۀ ۱۱۸۱ مجلة الاحکام در این مورد تصریح می نماید که: «اگر یکی از شرکاء مهایات را در اموال و اشیاء مشترکه متعدده طلب نمود و شریک دیگر امتناع ورزید، اگر اَعیان مشترکه منفعت متعدده و متفقه داشته باشد، مهایات جبری است و اگر اموال مذکور منافع مختلف داشته باشد، مهایات جبری لازم نمی شود، چنانچه دو دربند حویلی مشترک باشد که یکی از شرکاء طلب مهایات را نماید که در یکی از حویلی ها خودش سکونت کند و به دیگری از شرکاء طلب مهایات را نماید یا دو حیوان باشد که یکی از شرکاء یکی آن و شریک دیگر از حیوان دیگر اخذ منافع نماید، و شریک دیگر امتناع ورزد، مهایات در این صورت جبری اِجراء می شود. اما، اگر یکی از شرکاء مهایات را به سکونت خودش، یک حویلی و اجاره دادن حمام را به شریک دیگر یا سکونت یکی از شرکاء به حویلی و زراعت زمین را به دیگری مطالبه کرد، در این صورت، مهایات به رضای شرکاء جایز است. اگر یکی از شرکاء امتناع ورزید، مهایات جبراً جاری نمی شود.».

مهایات زمانی

مهایات زمانی عبارت از مهایاتی است که در آن هر یک از شرکاء با تفاوت زمانی از جمیع عین مشترکه در فاصلۀ زمانی معین و برابر و یا

۱۷۰۲ . وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۴۷۷۵ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص۲۴۹؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۵)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۱۵۸.

به به نسبت سهم استفاده کند، مانند اینکه: دو شریک در مورد زراعت زمین مشترکه هر یک برای مدت یک یک سال، یا سکونت در خانه به صورت متناوب برای یک سال، یا استعمال کتاب برای یک یک هفته موافقت نمایند به ترتیبی که سال اول یکی از شرکاء زمین را زرع نماید و سال دوم شریک دیگر، یا سال اول یکی از شرکاء از سکونت خانه مشترکهٔ استفاده نماید و سال دیگر شریک دیگر و یا هفتهٔ اول یک شریک از منفعت کتاب استفاده نماید و هفتهٔ دیگر شریک دیگر. مادهٔ ۱۱۷۶ مجلة الاحکام در این مورد تصریح می نماید که: «مهایات دو نوع است: اول مهایات زمانی چنانچه دو نفر باهم تهایو نمایند که زمین مشترکه را یکنفر شان یک سال و شریک دیگر سال دیگر زراعت نماید [...]».

در مورد تعریف تقسیم منافع یامهایات زمانی ق. م از فقه پیروی نموده است. مادهٔ ۱۹۷۶ فقرهٔ اول ق. م که مقتبس از فقه است در تعریف تقسیم منافع زمانی می گوید: «(۱) تقسیم منافع زمانی، آن است که شرکاء موافقه نمایند به صورت متناوب از منافع تمام مال مشترك هر یك آن برای مدتی که متناسب حصهٔ او باشد، استفاده نمایند.».

مهایات مکانی

مهایات مکانی عبارت از مهایاتی است که در آن هر یک از شرکاء به نسبت سهم خویش از بخشی از مال منتفع می شود. بنابراین، در مهایات مکانی انتفاع گرفتن از مال مشترک در زمان واحد صورت می پذیرد. مانند اینکه: یک شریک از بخشی و شریک دیگر از بخش دیگر خانهٔ مشترک انتفاع بگیرند.[۱۷۰۳]

ملتقط Finder

ملتقط از ریشهٔ «لقط» گرفته شده است که در لغت به معنی یابنده است. در اصطلاح حقوقی ملتقط شخصی است که مال گم شده را پیدا می نماید (ر.ک: لقطه).

مهلت Moratorium

مهلت در لغت به معنی زمان، مدت، فُرصت، اجل و زمان دهی است. در اصطلاح حقوق مدنی، مهلت مدت زمانی معین است که برای انجام تعهد در اختیار شخص به موجب قانون و یا توافق قرار می گیرد.[۱۷۰٤]

مؤرث Testator/ deceased

اسم مفعول از ریشهٔ ورث گرفته شده است که در لغت به معنی ارث گذار است. در اصطلاح حقوق مدنی مؤرث شخصی متوفی است خواه به مرگ حقیقی مرده باشد و یا مرگ حکمی، مانند: مفقود که حکم موت فرضی او توسط محکمهٔ ذیصلاح صادر شده باشد.

۱۷۰۳ . در مورد مهایات زمانی و مکانی: وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۸)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۷۷۸- ۴۷۸۲؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۳)، کویت: عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۸)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، صص ۸۱۶- ۸۲۱.

۱۷۰٤. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۱۵.

مأذون Allowed/ authorized

مأذون اسم مفعول از ریشهٔ «اذن» گرفته شده است که در لغت به معنی اذن و اجازه یافته است. در اصطلاح حقوق مدنی، مأذون به کسی گویند که از سوی دارندهٔ اختیار به وی برای تصرف در مال یا امری اجازه داده شده باشد.[۱۷۰۵]

مؤسسه Organization

براساس مادهٔ ۴۵۵ ق. م به صورت عام: «مؤسسه، عبارت از شخصیت حکمی است که برای انجام خدمات بشری، دینی، علمی، فنی و یا سپورتی از طریق تخصیص اموال برای مدت غیر معین تأسیس یافته و برای اهداف غیر انتفاعی فعالیت می نماید.». طبق نص این ماده، نخست این که مؤسسه مانند سایر اشخاص معنوی، شخصیت حکمی است. دوم این که اهداف مؤسسه عبارت از انجام خدمت بشری، دینی، علمی، فنی و سپورتی است. سوم این که مؤسسات برای اهداف غیرانتفاعی باید فعالیت نمایند. چهارم این که به نظر می رسد مؤسسه نمی تواند وجه مالی (Fund) از تمویل کنندگان و یا وجه مالی دهندگان (Donors) دریافت کند، زیرا قانونگذار مدنی در نص این ماده از «تخصیص اموال برای مدت غیر معین» سخن می گوید.

مؤظف خدمات عامه Pubic service employee

مادهٔ ۴ جزء ق کُد جزا در تعریف مؤظف عامه می گوید: «موظف خدمات عامه: شخصی است که به اجرای خدمات عامه توظیف گردیده و شامل اشخاص ذیل می‌باشد:

– کارکن دولت، تصدی ها و شرکت های دولتی.

– کارکن مؤسسات عامه.

– اعضای ارکان دولت و شورای های ولایتی و ولسوالی.

– قاضی، څارنوال، وکیل مدافع، حکم، اهل خبره، شهود و سایر اشخاصی که تصادیق شان معتبر شناخته شود.

– شخصی که رسماً به انجام خدمات عامه مؤظف شده باشد.».

مؤکل Client

مؤکل شخصی است که دیگری را جهت اجرای تصرفات قانونی و معلوم قایم مقام خود می‌سازد.

مؤکله Client

مؤکله اسم فاعل مؤنث مؤکل از ریشهٔ «وکل» گرفته شده که در لغت به معنی وکیل گیرنده، سپارندهٔ کاری به دیگری و برچیزی گمارنده است. در اصطلاح حقوق مدنی، مؤکله عبارت از شخص مؤنثی است که تصرف جایز و معلوم را در زمان حیات خویش

۱۷۰۵. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۶۸۳.

به دیگری تفویض می نماید.[۱۷۰۶] در صورتی که شخص مذکر باشد، به او مؤکل می گویند.

مؤکل به Subject of attorneyship

مؤکل به عبارت از چیزی است که موضوع وکالت قرار می گیرد.

مؤلف Author

مؤلف در لغت به معنی گرد آورنده و نویسنده است.[۱۷۰۷] در اصطلاح حقوقی، به نظر می سد معنی اصطلاحی مؤلف از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، مؤلف در اصطلاح حقوقی شخصی است که کتاب می نویسد.

مأمور Employee

ر. ک: کارکن

مأمور ضبط قضایی Judicial officer

مادۀ ۴ جزء ۲ قانون اجراآت جزایی در تعریف مأمور ضبط قضایی می گوید: «مأمور ضبط قضائی: شخصی است که مطابق احکام قانون صلاحیت جمع آوری دلایل اثبات و استجواب را در حدود احکام این قانون به عهده داشته باشد وعبارتنداز:

- پولیس.
- مؤظف ریاست عمومی امنیت ملی.
- مفتش ادارۀ عالی تفتیش.
- مؤظف تفتیش داخلی وزارت ها وادارات دولتی.
- مؤظف ادارۀ مبارزه علیه فساد اداری.».

میانجی Mediator

میانجی در لغت به معنی واسطه، سبب و شفیع است.[۱۷۰۸] مادۀ ۲ قانون میانجیگیری تجارتی در تعریف میانجی می گوید: «میانجی عبارت از یک شخص حقیقی یا بیشتر از آن است که براساس توافق طرفین غرض حل و فصل منازعه تعیین می شود.».

میانجی‌گیری Mediation

مادۀ ۲ قانون میانجی‌گیری تجارتی در تعریف میانجی می گوید: «میانجی‌گیری عبارت از عملیه و اجراآت است که به تأسی از آن میانجی به اساس درخواست و توافق طرفین خدمات بی طرفانه را به منظور حل و فصل سریع و عادلانه منازعات اقتصادی و تجارتی انجام می دهد.».

میت Dead/ deceased

میت در لغت به معنی کسی است که دنیای فانی را ترک کرده و درگذشته است و آن را متوفی نیز می گویند. در اصطلاح حقوقی میت (باسکون یا) به کسی گفته می شود که فوت کرده است و به جهان آخرت رهسپار شده است.

۱۷۰۶. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۰۳۰.

1707. https://www.vajehyab.com (Last visit: 3/1/2018).

1708. Ibid, (Last visit: 14/1/ 2018).

ن

ناسخ Abrogator

ناسخ اسم فاعل از ریشهٔ «نسخ» گرفته شده است که در لغت به معنی باطل کننده و رد کننده است.[۱۷۰۹] در اصطلاح حقوق مدنی، ناسخ عبارت از حکمی است که حکم قبلی را نسخ می کند (ر. ک: نسخ).

ناشزه Disobedient

ناشزه اسم فاعل مؤنث از ریشهٔ «نشز» گرفته شده است که در لغت به معنی بلند نشین، برآمده و برجسته است. در اصطلاح حقوق مدنی، ناشزه زنی است که از اوامر شرعی و قانونی شوهر اطاعت نکند.[۱۷۱۰]

ناظر Controller

ناظر اسم فاعل از ریشهٔ «نظر» گرفته شده است که در لغت به معنی بیننده، نظر کننده و نگرنده است.[۱۷۱۱] در اصطلاح حقوقی ناظر عبارت از شخصی است که از کاری نظارت می نماید مانند ناظر وقف، ناظر انتخابات، ناظر جلسهٔ ولسی جرگه و مشرانو جرگه و نظیر اینها.

نافذ Enforced

نافذ از ریشهٔ فعل ثلاثی مجرد نفذ گرفته شده است که در لغت به معنی مرعی، قابل تطبیق، لازم اجراء و جاری است.[۱۷۱۲] به نظر می رسد نافذ عبارت از تصرف و قانون جاری و قابل تطبیق است.

ناکح

ناکح اسم فاعل از ریشهٔ «نکح» گرفته شده است که در لغت به معنی نکاح کننده است.

۱۷۰۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۳۸.

۱۷۱۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۰۳۸.

1711. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/12/ 2017).

۱۷۱۲. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۱)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۵۷۹؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۳۰۹۳؛ و ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۳۶.

در اصطلاح حقوق مدنی، ناکح عبارت از مرد و یا پسری است که زنی را که رابطهٔ زوجیت او با شوهرش منحل شده است و یا دختری را به نکاح خویش در می آورد.

نام Name

نام امری است که توسط آن انسان ها از همدیگر تفکیک شده و مورد شناسایی قرار می گیرند. نام به انواع و اقسام مختلف است، مانند: نام کوچک که خاص هر شخص است که به نام شخصی نیز یاد می شود. نام خانوادگی که گاهی نام بزرگ نیز گفته می شود و مختص همه اعضای خانواده و برای همه اعضای خانواده است که از پدر خویش ارث می برند. نام مستعار و آن نامی است که یک شخص برای خود بر می گزیند تا به جای نام واقعی خویش آن را به کار برد. نام موهوم که تا اندازه ای مانند نام مستعار است که شخصی برای پوشاندن و پنهان نگاه داشتن نام واقعی خود آن را به کار می برد. نام تجاری که اختیاری است و باید به ثبت برسد و آن نامی است که شخصی برای تجارتخانه ای خود بر می گزیند. لقب و عنوان و یا القاب و عنوان های افتخاری و تشریفاتی و اشرافی از در گذشته وجود داشته که توسط مقامات یا حکومت ها به اشخاص داده می شده است، مانند: فخر الدولت، امین الملک، خادم الشریعة و امثال اینها. در گذشته کنیه نیز وجود داشته است که بیشتر در میان اعراب مرسوم بوده است و شخص را به فرزند بزرگش یاد می کردند، مانند: ابوطالب، ابوهاشم، ابوعلی، ام هانی، ام سلمه، ام داود و امثال اینها. امروزه از نظر حقوقی به جز نام، نام خانوادگی و نام تجارتی، دیگر نام ها ارزش حقوقی ندارند.[۱۷۱۳]

نامزدی Engagement

نامزدی اسم منسوب به نامزد است. نامزد در لغت به معنی کاندید، کاندیدا، پسر و دختری که برای ازدواج قرار گذاشته باشند است.[۱۷۱٤] طبق مادهٔ ۶۴ ق. م: «نامزدی وعده به ازدواج است [...].».اما، مادهٔ ۳ جزء ۲ قانون مراسم عروسی در تعریف نامزدی می گوید: «نامزدی یا شیرینی خوری و لفظ گیری: عبارت از محفلی است که بن منظور پیوند ازدواج میان دو نفر از اعضای دو خانواده (پسر و دختر) و عطای فرصت شناسایی طرفین برگذار می گردد.». این تعریف مبهم به نظر می رسد. نامزدی طبق این تعریف مترادف با شرینی خوری است. زیرا، قانونگذار در نص این ماده «یا» را استفاده کرده است. همچنین، لفظ گیری در این تعریف مترادف نامزدی استعمال شده است.

ناموس Honour

۱۷۱۳. محمد حسین ساکت (۱۳۸٦). شخصیت و اهلیت در حقوق مدنی، چاپ سوم، نشر انتشارات جنگل، جاودانه، صص ۱۳۰ و ۱۳۱؛ و محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۵)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ شماره ۱۳۸۳٦.

1714. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/2016).

ناموس در لغت به معنی عزت، شرف، عصمت، آبرو، نیک نامی که است که جمع آن نوامیس است. ناموس مجازاً خواهر یا مادر یا همسر که مرد موظف به حفظ حرمت آن است. در اصطلاح حقوقی ناموس عبارت از عزت و شرف است که مورد حمایت قانون است. [۱۷۱۵]

نایب Representative

نایب در لغت به معنی جانشین، نماینده و قایم مقام است. در اصطلاح حقوقی نایب شخصی است که از شخص دیگر نیابت می کند مانند ولی، وصی، قیم و وکیل (ر. ک: نیابت).

نایم A sleep

نائم اسم فاعل از ریشهٔ «نوم» گرفته شده است که در لغت به معنی خفته و خوابیده است. در اصطلاح حقوق مدنی، نایم بر شخصی اطلاق می گردد که خواب است. [۱۷۱۶]

نذر Vow

نذر در لغت به معنی شرط و پیمان است که جمع آن نذور است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی:

۱) نذر عبارت از آنچه شخص بر خود واجب کند که بعد از روا شدن حاجتش در راه خدا ﷻ بدهد یا به‌جا بی آورد.

۲) نذر عبارت است از آنچه کسی بر خود واجب گرداند مثل آنکه بگوید اگر از مرض خود شفا یابم ده هزار در راه خدا می دهم.

۳) نذر عبارت از آنچه شخصی بر خود واجب گرداند از قبیل روزه گرفتن، صدقه دادن، طعام دادن فقرا و نظیر اینها بخاطر بر آورده شدن حاجت او. [۱۷۱۷]

نزاع Dispute

نزاع در لغت به معنی دعوی، ستیز، مخاصمه، دشمنی و جدال کردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، نزاع عبارت است از ادعایی است که برای قضاوت به قاضی ارایه می شود. [۱۷۱۸]

نزول Revelation

نزول در لغت فرود آمدن، پایین آمدن و کم شدن است. [۱۷۱۹] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، نزول پایین آمدن نرخ اسعار در بازار است.

نسب lineage

1715. Ibid, (Last visit: 1/1/2018).

۱۷۱۶. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۳۷.

1717. https://www.vajehyab.com (Last visit: 1/3/2018).

۱۷۱۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۴۵.

1719. https://www.vajehyab.com (last visit: 5/12/2019).

نسب مصدر است و در لغت به معنی انتساب، قرابت و خویشاوندی، نژاد، اصل، خاندان، سلسله، رگ و ریشه و پیوند است که جمع آن انساب است. نسب امری است که به واسطهٔ انعقاد نُطفه از نزدیکی زن و مرد به وجود می آید. از این امر، رابطهٔ طبیعی خونی بین طفل و آن دو نفر که یکی مادر و دیگری پدر می باشد، موجود می گردد. روی همین دلیل فقهاء در تعریف نسب می گویند: نسب عبارت از رابطه ای است خونی میانِ فرزند و نیاکانش که او را در زمرهٔ خاندان آنها قرار می دهد. حقوقدانان نسب را عبارت از رابطه ای خویشاوندی بین دو نفر که یکی از نسل دیگری و یا هر دو از نسل شخص ثالث باشند می دانند. به عبارت دیگر: حقوقدانان در تعریف نسب می گویند: نسب علاقه ای است بین دو نفر که به سبب تولد یکی از آنها از دیگری یا تولد شان از شخص ثالثی حادث می شود. [۱۷۲۰]

نسخ Abolishment/ abrogation

نسخ در لغت به معنای از بین بردن، باطل کردن، رد کردن، بر گرداندن، از بین بردن و ازاله است.[۱۷۲۱] در ادبیات حقوقی افغانستان به عوض کلمهٔ نسخ بیشتر کلمهٔ ملغی را استعمال می نمایند. در علم اصول نسخ را به «رَفَعُ الْحُکْمُ الشَرعی بدَلیل شَرعی مُتأخّر» تعریف کرده اند. به عبارت دیگر: به رفع حکم پس از ثبوت آن نسخ می گویند. [۱۷۲۲]

اما، حقوقدانان نسخ را عبارت از اسقاط اعتبار یک قانون به وسیلهٔ قانون دیگر، آن هم توسط مرجعی که به لحاظ قانون حق این کار را دارد می دانند. در این حالت قانون اسقاط شده را «منسوخ» و قانون اخیر را «ناسخ» می گویند.[۱۷۲۳] مادهٔ ۲ جزء ۱۰ مقرره طرز تهیه و طی مراحل اسناد تقنینی در تعریف الغا می گفت: «ساقط ساختن اعتبار بعضی از احکام سند تقنینی نافذ یا ساقط ساختن اعتبار کل آن می باشد.». اما مادهٔ ۳ جزء ۲۸ قانون طرز طی مراحل، نشر و انفاذ اسناد تقنینی که ناسخ مقرره مذکور است در تعریف نسخ می گوید: «الغا ساقط نمودن اعتبار بعض یا کل سند تقنینی نافذ است.».

نسخ صریح Express/ explicit abolishment

۱۷۲۰. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۴۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۲۳۱؛ سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۵)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، صص ۱۶۰ و ۱۶۱؛ مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، ص ۹۹؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۴۶.

۱۷۲۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۰۵۲.

۱۷۲۲. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۱۹۴۹.

۱۷۲۳. صفر بیگ زاده (۱۳۸۷). شیوهٔ نگارش قانون، چاپ دوم، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، ص ۱۷۷.

نسخ صریح عبارت است از اینکه قانون گذار ضمن قانون جدید، منسوخ شدن قانون قدیم را به صراحت اعلام کند. به عنوان مثال، مادۀ ۲۴۱۶ قانون مدنی تصریح می نماید: «این قانون سی روز بعد از نشر در جریدۀ رسمی نافذ می گردد و با انفاذ این قانون، قانون ازدواج منتشرۀ جریدۀ ۱۷ اسد ۱۳۵۰ ملغی شناخته می شود.». در اصول به نسخی صریح گویند که در آن شارع به صراحت در تشریع لاحق (پسین) ابطال تشریع سابق (پیشین) را اعلام دارد که به نحوی که جای هیچ ابهام و شک بر فقیه و یا مکلف باقی نماند.[۱۷۲۴]

نسخ ضمنی Implied abolishment

قانون مؤخر بدون آنکه به شکل صریح، نسخ یک قانون مقدم را اعلام کند به دلیل تعارض ماهوی با مفاد قانون مقدم، موجب نسخ آن می شود. به تعبیر دیگر «هر گاه دو قانون یکی مقدم و دیگری مؤخر در یک مورد وارد شوند و جمع بین آنها میسر نباشد، قانون مؤخر به طور ضمنی کاشف از نسخ قانون مقدم است.[۱۷۲۵]

نسخ ضمنی گاهی با بیان صریح قانون صورت می گیر مانند مادۀ ۱۶۲ ق. ا که اعلام می دارد: «این قانون اساسی از تاریخ تصویب لویه جرگه نافذ و از طرف رییس دولت انتقالی اسلامی افغانستان توشیح و اعلام می گردد. با انفاذ این قانون اساسی، قوانین و فرامین تقنینی مغایر احکام آن ملغی می باشد.» از مثال های بارز نسخ ضمنی است، زیرا صراحتاً از قانون خاصی به منظور نسخ آن نام نمی برد. گاهی نیز نسخ ضمنی بدون بیان صریح قانونگذار حتی در قالبی مشابه به ماده ۱۲۶ ق. ا انجام می شود؛ یعنی: نسخ ضمنی عملاً در مواردی اتفاق می افتد که که قانونگذار در خصوص منسوخ یا ملغی بودن قوانین سابق بیان و حکمی ندارد، اما عملاً با تصویب قواعد جدید مغایر با قواعد سابق انجام می شود.

در اصول نسخ ضمنی آن است که در آن شارع به روشنی در تشریع لاحق به ابطال تشریع سابق تصریح نکند، بلکه حکمی معارض با حکم پیشین مقرر بدارد به نحوی که امکان ایجاد توافق میان آن دو حکم جز با الغای یکی از آن دو ممکن نباشد. در این گونه موارد، باید به طور ضمنی حکم لاحق را ناسخ حکم سابق و حکم سابق را منسوخ دانست.[۱۷۲۶]

نسیه Loan

نسیه که در عربی به آن نسیئه می گویند در لغت به معنی تأجیل، تأخیر و درنگ است که در مقابل نقد استعمال می شود. در اصطلاح

۱۷۲۴. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۵۸.

۱۷۲۵. صفر بیگ زاده (۱۳۸۷). شیوۀ نگارش قانون، چاپ دوم، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی، صص ۱۸۲ و ۱۸۶.

۱۷۲۶. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۵۸.

حقوق مدنی، نسیه عبارت است از پرداخت با تأخیر ثمن معامله.[۱۷۲۷] همچنین، نسیه خرید و فروشی است که پول آن بعداً پرداخت شود.[۱۷۲۸]

نشر Publication

نشر در لغت به معنی پخش کردن، انتشار دادن و پراکنده کردن است. در اصطلاح حقوقی به چاپ و طبع کردن و پخش یک اثر و قانون نشر می گویند.[۱۷۲۹] مادۀ ۳ جزء ۳۸ قانون طرز طی مراحل، نشر و انفاذ اسناد تقنینی در تعریف نشر در مفهوم محدود می گوید: «نشر چاپ کردن سند تقنینی در جریدۀ رسمی است که به منظور آگاهی عامه از احکام سند تقنینی صورت می گیرد.».

نشوز Disobedience

نشوز در لغت به معنی ناسازگاری، سازش نداشتن، ناخوش داشتن، بالا آمدن و برآمدن است. در اصطلاح حقوق مدنی، نشوز وصفی است برای رفتار مرد یا زن در رابطه اش با همسر خویش که بیرون از دایرۀ شرع و قانون است به نحوی که از آن ستم و جفا معلوم شود.[۱۷۳۰]

نص Provision/ text

در اصول فقه نص در لغت به معنی آشکار شدن است.[۱۷۳۱] معمولاً تعاریفی را که در اصول فقه علمای اصول فقه از نص ارایه می نمایند بسیار مشکل است. برخی از علمای اصول فقه در تعریف نص می گویند: «نص در اصطلاح آن است که لفظ و صیغه ای آن بر ذات خود بدون موقوف بودن بر امر خارجی دلالت کند و همین معنا مقصود اصل از بیان کلام می باشد.».[۱۷۳۲] برخی دیگر می گویند: «نص به هر آن خطابی گویند که که امکان شناخت با آن وجود داشته باشد.».[۱۷۳۳] در فرهنگ های لغت نص به معنی متن، حکم صریح، کلام روشن، صریح و آشکار، کلام صریح و آشکار که جز یک معنا از آن استنباط نشود تعریف شده است.[۱۷۳٤]

به نظر می رسد در علم حقوق، نص به متن ماده قانون گویند. هر ماده قانون دارای متن

۱۷۲۷. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۰۵۹.

1728. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/26/ 2019).

۱۷۲۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۴۰.

۱۷۳۰. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۰۶۰.

۱۷۳۱. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۰۶۶.

۱۷۳۲. عبدالکریم زیدان (۱۳۸۸). اصول فقه، مترجم: ابو عاصم عبدالناصر زاهدی دروازی، چاپ اول، کابل: انتشارات رسالت، ص ۳۲۷.

۱۷۳۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۶۶.

1734. https://www.vajehyab.com (15/11/ 2017).

است که در برگیرندۀ حکم (قاعده حقوقی) است. پس نص متن قانون است و متن امکان دارد یک و یا چندین قاعدۀ حقوقی داشته باشد. هر قاعدۀ حقوقی هدف دارد که به آن به نظر می رسد روح قاعده می گویند. در خصوص نص، داکتر لنگرودی می نویسد که: نص عبارت از قانون است.[۱۷۳۵] برخی دیگر می گویند: نص عبارت از قانون است خواه صریح باشد یا نه.[۱۷۳۶]

نصاب Quorum

نصاب در لغت به معنی جزء هر چیز را گویند.[۱۷۳۷] در اصطلاح حقوقی نصاب حضور و وجود حداقل اعضا برای رسمیت بخشیدن به جلسه است.

نصب Appointment

ر. ک: انتصاب

نصف Half

نصف در لغت به معنی نیم است. در اصطلاح حقوق مدنی، نصف یکی از سهم های قانونی است.

نظارت Control

نظارت در لغت به معنی نگریستن، مراقب بودن، حراست و ناظر بودن است. در اصطلاح حقوق مدنی، نظارت عبارت از وظیفه ای است که برای ناظر در مراقبت از درستی انجام یک کار که بر عهدۀ او گذاشته اند، مانند نظارت بر وقف، وصایت و امثال اینها. نظارت بر دو نوع است:

۱) نظارت اطلاعی: عبارت از نظارتی است که در آن شخص ناظر فقط باید از وقایع اتفاق افتاده آگاهی داشته و در صورت وقوع خیانت اقدامات مقتضی را انجام دهد.

۲) نظارت استصوابی: عبارت از نظارتی است که در آن جلب نظر و تأیید ناظر در انجام امور لازم است.[۱۷۳۸]

مادۀ ۴ جزء ۲۷ قانون اجراآت جزایی در تعریف نظارت در حوزۀ حقوق جزا می گوید: «نظارت: نگهداری و تحت نظر داشتن مؤقت مظنون است از طرف پولیس در مرحلۀ کشف جرم در محلی که طبق حکم قانون، به آن اختصاص یافته است.».

نظام اداری متمرکز Centrazilation

نظام اداری متمرکز اداری عبارت از نظامی است که امور توسط کابینه و شورای وزیران اداره می شود و این کابینه و شورا در مرکز مستقر است. برای تحقق نظام اداری متمرکز تحقق دو شرط ضروری است: نخست اختیار

۱۷۳۵. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانۀ گنج دانش، ص ۷۱۴.

۱۷۳۶. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۵)، تهران: چاپ کتابخانۀ گنج دانش، واژۀ شماره ۱۳۹۷۹.

1737. https://www.vajehyab.com (15/11/2017).

۱۷۳۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۲۰۶۵ و ۲۰۶۶.

تصمیم گیری در مرکز و دوم اختیار اجرایی در مرکز. نظام اداری متمرکز موجب ایجاد آثار آتی می گردد: نخست شخصیت حکمی واحد حکومت، دوم سلسله مراتب اداری و سوم کنترول سلسله مراتبی. نظام اداری متمرکز دارای محاسن و معایب است.

نظام اداری متمرکز موجب تأمین وحدت ملی و تقسیم منابع به صورت عادلانه می گردد، اما معایب این نظام عدم مشارکت عموم مردم در تصمیم گیری ها، اطاعت محض زیردستان از مقامات مافوق، ایجاد بوروکرسی وموانع برای حسن اجرای امور اند.

نظام اداری غیر متمرکز Decentralization

عدم تمرکز اداری نظامی است که در آن، صلاحیت های تصمیم گیری در بارهٔ امور به مقاماتی که کم و بیش مستقل از قوهٔ مرکزی هستند سپرده می شود. نظام عدم تمرکز اداری به اقسام ذیل تقسیم می شود:

۱) **عدم تمرکز محلی:** عدم تمرکز محلی عبارت از اعطای صلاحیت تصمیم گیری به یک محل مانند: ولایت، ولسوالی و قریه نسبت به برخی امور محلی است.

۲) **عدم تمرکز فنی:** عدم تمرکز فنی عبارت است از واگذاری اختیار تصمیم گیری به یک اداره و یا گروهی از متخصصین برای ادارهٔ برخی امور فنی و تخصصی که بتوانند دور از جریانات سیاسی و اداری به کار بپردازند و زیاد تابع مرکز نباشند و دارای هیأت منتخب از خود ارگان باشند و یا برای مدت طولانی توسط دولت مرکزی منصوب شوند.

محاسن نظام اداری غیرمتمرکز این است که این نظام از نظر روانی موافق با تمایلات بشری است، از نظر فنی و تخصصی باعث می شود تا کارها به گونهٔ مسلکی و فنی انجام شود، از نظر حس همکاری افراد تقویت شود و، وظایف مرکز سبک شود و موجب ابتکار توسط کارمندان شود، اما معایب این نظام این است که این نظام امکان دارد باعث ایجاد تشتت گردد و مصالح عمومی متحقق نشود و اغراض شخصی بر منافع عمومی غلبه نماید و برنامه های عمومی دچار وقفه شود.

نظام اداری غیرمتراکم Deconcentration

با توجه به معایب نظام اداری متمرکز و غیرمتمرکز، نوع سوم نظام اداری که گرفته شده از هر دو است، نظام اداری غیرمتراکم است. نظام اداری غیر متراکم نوع تمرکز اداری است که در آن برخی از اختیارات تصمیم گیری در ولایات و ولسوالی ها به نمایندهٔ ادارهٔ مرکزی داده می شود. هدف نظام اداری غیرمتراکم حذف تشریفات زاید، رفع تراکم کار ها در مرکز، تأمین حسن ادارهٔ امور و سرعت عمل در کارها است.

محاسن این نظام این است که باعث افزایش اختیارات مأموران دولت در ولایات و ولسوالی ها و کاهش اختیارات قوهٔ مرکزی می گردد و از بوروکرسی (دیوان سالاری) و کندی امور جلوگیری می نماید و موجب اخذ و اجرای تصامیم در سطح ولایات و ولسوالی در حدود صلاحیت توسط مأموران می شود. اما، معایب این نظام این است که امکان دارد این گونه

نظام موجب تعدی و تجاوز حکام محلی در صورت ضعیف بودن دولت مرکزی و فلج شدن نظم و انضباط در محلات گردد و در نتیجه سیاست ها و برنامه های واحد دولت در سراسر کشور تطبیق نگردد.[۱۷۳۹]

نظام عامه Public order

هم دانشمندان حقوق مدنی، هم دانشمندان حقوق عامه و هم دانشمندان حقوق بین الملل خصوصی نظم عمومی را می شناسند، اما از ارایهٔ تعریف قانع کننده در مورد آن عاجز به نظر می رسند. به حیث مثال، کاپیتان حقوقدان فرانسوی در تعریف نظم عمومی می گوید: نظم عمومی مجموعهٔ تأسیسات و قوانینی است که به منظور حسن جریان امور عامه و یا برای تأمین و رعایت روابط افراد جامعه مقرره شده است و افراد نمی توانند برخلاف آن قرارداد منعقد نمایند. این تعریف همانطور که داکتر لنگرودی معتقد است اگر بر ابهام نظم عمومی نیافزاید، اجمال آن را رفع نمی کند و گره ای نمی گشاید.[۱۷۴۰] همچنین، این تعریف بیشتر مربوط به حقوق مدنی به نظر می رسد تا حقوق بین الملل خصوصی. داکتر محمد نصیری حقوقدان ایرانی در تعریف نظم عمومی می گوید: «مجموع تأسیسات و قواعدی که در کشور به منظور حفظ حسن جریان خدمات عمومی، امنیت و فضیلت اخلاقی در روابط مردم بر قرار شده و افراد اصولاً نمی توانند به وسیلهٔ قرارداد آنها را نقض نمایند نظام عامه نامیده می شود.[۱۷۴۱] این تعریف نیز مشکلی را حل نمی نماید و مورد توافق دانشمندان حقوق قرار نگرفته است و شبیه تعریف کاپیتان حقوقدان فرانسوی است. مادهٔ ۲ بند قانون پولیس منتشرهٔ جریدهٔ رسمی شماره ۹۹۴، مؤرخ ۵/ ۶/ ۱۳۸۸ در تعریف نظم عامه می گوید: «نظام عامه: آرامش اجتماعی است که طبق احکام قانون توسط پولیس تأمین می گردد.». این تعریف نیز مبهم به نظر می رسد و بیانگر ماهیت نظام عامه نیست. به نظر نمی رسد که نظام عامه آرامش اجتماعی باشد. برخی دیگر در تعریف نظام عامه می گویند: نظم عمومی بر وضعیت عادی و حسن جریان جامعه اطلاق می گردد.[۱۷۴۲] برخی دیگر می گویند: نظم عمومی رفاه عمومی جامعه است؛[۱۷۴۳]

با توجه به ابهام در تعاریف، بسیاری از دانشمندان حقوق مدنی، حقوق عامه و حقوق

۱۷۳۹. جهت مطالعهٔ مفصل در مورد سبک های نظام های اداری ر. ک: منوچهر طباطبایی مؤتمنی (۱۳۸۷). حقوق اداری، چاپ پانزدهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت)، صص ۷۱- ۸۹؛ محمد امامی و کورش استوار سنگری (۱۳۸۷). حقوق اداری (۱)، چاپ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان، صص ۵۴- ۵۸؛ ولی الله انصاری (۱۳۹۰). کلیات حقوق قراردادهای اداری، چاپ پنجم، تهران: نشر حقوقدان، صص ۱۳۱- ۱۶۵.

۱۷۴۰. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۷). تأثیر اراده در حقوق مدنی، چاپ دوم: تهران: گنج دانش، ص ۲۱٤.

۱۷٤۱. محمد نصیری (۱۳۸۱). حقوق بین الملل خصوصی، تهران: مؤسسه انتشارات آگاه، ص ۱۸۸.

1742 . www.justipedia.com (Last visit: 6/12/2017).

1743 .www.www.study.com (Last visit: 6/12/2017).

بین الملل سعی می نمایند، نظم عمـومی را از طریق مصادیق آن تعیین و تعریـف نماینـد. در حقوق مدنی ارایه مثال های نظام عمـومی کـه طرفین قرارداد نمی توانند برخلاف آنهـا توافـق نمایند واضح است مانند قرارداد های مربوط به تغییر جنسیت، قتل، عدم تغییر در احکام عقـد ازدواج مانند دادن مهر و نفقه و نظیر اینها. اما، مثال هایی را که بسیاری از متخصصین حقوق بین الملل برای نظم عمومی ارایه می نمایند از یکطرف متأثر و ملهم از حقوق مدنی است نـه حقوق بین الملل خصوصی و از طرف دیگر به نظر می رسد که این مثال ها بیشتر مربـوط بـه آداب عامه می شود تا نظم عمومی. بـه حیـث مثال، برخی از نویسندگان بر این نظر انـد کـه ازدواج اتباع خارجی با محـارم در افغانسـتان، تعـدد زوجـات مسـلمانان در فرانسـه و ... مخالف نظـم عمـومی در افغانسـتان و فرانسـه است.[۱۷۴۴] به نظر می رسد این مثال هـا بیشـتر مربوط به آداب عامه است تا نظم عمومی، زیرا به نظر می رسد این مثال هـا بـا نظـم عمـومی ربطـی ندارنـد. از آنچـه در خصـوص نظـم عمومی گفته شد، به نظر می رسد نخست این که: نظم عمومی اصطلاح مبهم، بسـیار کلـی، گمـراه کننـده و پیچیـده اسـت و در مـورد آن تعریف واضح و قابل فهم وجود ندارد. دوم این که مصادیق نظم عمومی در حقوق بین الملـل خصوصی واضح نیست و بیشـتر مصـادیقی را که متخصصین حقوق بین الملل در خصـوص نظم عمومی ارایـه مـی نماینـد مصـادیق آداب عامه اند. سوم این که هرچند نظم عمومی یکی از موانع تطبیق قانون خارجی در نظام حقـوقی افغانستان است، مفید به نظر نمی رسد و زمینه عـدم تطبیـق قـانون خـارجی در افغانسـتان را فراهم می نماید، زیرا نظم عمـومی در حقـوق بین الملل خصوصی تعریف و مصادیق روشن ندارد. بنابراین، به نظر می رسد نظـم عمـومی مـی توانـد زمینـه سـوء اسـتفاده بـرای تطبیـق کنندگان قـوانین خـارجی، در افغانسـتان را بـه دلیل ابهام فراهم نماید و تطبیق کنندگان قوانین خارجی در افغانستان با استناد به نظم عمـومی قوانین خارجی را تطبیق ننمایند.

نفاذ Enforcement

نفاذ در لغت بـه معنـی روان شـدن و جـاری شدن است. در اصطلاح حقوقی به ترتیب اثـر بر تصرف مانند انتقال ملکیـت انتفـاع از عـین مستأجره نفاذ گویند.[۱۷۴۵]

نفع Interest

نفع در لغت به معنی سود، منفعت، حاصل، بهره، فایده و ربح است که ضـد ضـرر و زیـان اسـت.[۱۷۴۶] بـه نظـر مـی رسـد در اصـطلاح حقوقی، نفع عبارت از سود، بهره و فایده است

۱۷۴۴. ولی محمد ناصح (۱۳۹۸). حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دوم، کابل: انتشارات سعید، صص ۲۰۲ و ۲۰۳.

۱۷۴۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۶۷.

1746. https://www.vajehyab.com (Last visit: 5/1/2018).

که در اثر کار، تولید، به کار بردن اموال و ... عاید شخص می شود.

نفقه Alimony/ maintenance

نفقه از نفق گرفته شده است که در لغت به معنی بیرون کردن به نیکویی و هر آن چیزی است که شخص هزینهٔ زندگی افراد تحت تکفل خود می کند. همچنین، نفقه به معنی هزینه و مصرف است. کسی که عهده دار تأمین نفقه است «مُنفق» و کسی را که نفقه برای او فراهم می شود «مُنفق علیه» (صیغهٔ مفرد) و «مُنفق علیهم» (صیغهٔ جمع) می نامند[۱۷۴۷] و در اصطلاح به صورت عموم نفقه عبارت از تهیهٔ خوراک، البسه و مسکن برای کسی که نفقهٔ او بر مُنفق واجب است، می باشد. ولی، به صورت اخص، نفقهٔ زن هر آن چیزی است که به محض انعقاد عقد ازدواج به نفع زن بر عهدهٔ مرد قرار می گیرد که شامل خوراک، پوشاک، مسکن و مصارف تداوی می گردد.

نقض Repeal

نقض در لغت به معنی شکستاندن و ابطال است.[۱۷۴۸] در اصطلاح حقوقی نقض شکستاندن عقد یا حکم محکمه است.

نقض حکم Quash of decision

نقض حکم مرکب از دو کلمه است: نقض که در لغت به معنی شکستاندن است[۱۷۴۹] و حکم (ر. ک: حکم). مادهٔ ٤ جزء ۲۳ قانون تشکیل و صلاحیت قوهٔ قضائیه در تعریف نقض حکم می گوید: «نقص حکم: شکستن حکمی است که در مخالفت با قانون یا خطا در تطبیق یا تأویل آن صادر شده و شامل موارد ذیل می باشد:

- مدلل نبودن فیصله یا قرار؛
- عدم مطابقت دلایل مندرج فیصله با حالات قضیه؛
- عدم رعایت احکام قانون؛
- صدور فیصله یا قرار ترک خصوصت به دلیل عدم حضور مدعی؛
- سایر تخطی هایی که حکم را اخلال نماید.م.

نقود Cashes

نقود جمع نقد است و نقد در لغت به معنی پول و بها و آنچه فی الحال داده شود، خلاف نسیه، مانند: طلا و نقره.[۱۷۵۰] مادهٔ ۱۳۰ مجلة الاحکام در تعریف اصطلاحی نقود می گوید:

۱۷٤۷ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۳۴۸؛ عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (۴)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، ص ۴۲۶؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۶۰۸.

1748. https://www.vajehyab.com (Last visit: 19/8/2016).

1749. Ibid, (Last visit: 15/1/2018).

1750. Ibid, (Last visit: 5/26/ 2019).

«نقود جمع نقد است و آن عبارت از طلا و نقره است.». امروزه، نقد بیشتر بر پولی که فی الحال داده می شود اطلاق می گردد.

نکاح Marriage

نکاح از ریشهٔ نکح گرفته شده است که در لغت به معنی نزدیکی، ضم، جمع،[۱۷۵۱] پیوند، پیوستن،[۱۷۵۲] وطی،[۱۷۵۳] عقد[۱۷۵٤] و ازدواج نیز به کار رفته است.[۱۷۵۵] با وجوداین، دلالت لفظ نکاح بر وطی و یا عقد میان فقهاء مسألهٔ اختلافی است چنانچه در الفقه الاسلامی و ادلته تذکر یافته است: نکاح به نظر اصولیان و زبانشناسان در وطی، حقیقت و در عقد مجاز است و هرگاه در قرآن و یا سنت بدون ذکر قرائن در میان آید مراد از آن وطی است.[۱۷۵٦]

برخی دیگر از فقهاء بر این نظر اند که: لغتی که غالباً برای ازدواج در متون اسلامی استعمال می شود «نکاح» است. در ادبیات کلاسیک و اصیل عربی، نکاح به معنی «جماع» است. بعد ها نکاح در مفهوم عقد ازدواج استعمال شد زیرا نکاح وسیله جماع است.[۱۷۵۷] در فقه تعاریف متعدد برای نکاح ارائه شده است: فقهای حنفیه بر این باور اند که نکاح عبارت از عقدی است که افادهٔ مِلک متعه می کند؛ یعنی: موجب می شود که زن و شوهر بتوانند از همدیگر استمتاع جنسی بگیرند.[۱۷۵۸]

سایر فقهاء نیز تقریباً تعریف مشابه از نکاح ارایه کرده و می گویند: «نکاح عقدی است که متضّمن اباحت استمتاع جنسی از زن به صورت مباشر مشروط بر این که زن محرم نسبی، رضاعی و سببی نباشد.».[۱۷۵۹] حُقوقدانان نیز تعاریف متعدّد برای نکاح ارایه کرده اند: عده ای از استادان و دانشمندان حُقوق بر این عقیده اند که: «نکاح عبارت از رابطه حُقوقی است که به وسیلهٔ عقد بین مرد و زن حاصل می گردد و به آنها حقّ می دهد که تمتع جنسی از یکدیگر ببرند.».[۱۷٦۰] ولی، عده ای دیگر بر این عقیده اند که: «نکاح عقدی است که به وسیلهٔ آن مرد و زن به قصد

۱۷۵۱. عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۳)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۹.

۱۷۵۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۸۰.

۱۷۵۳. عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (۴)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، ص ۱؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۵۱۳.

۱۷۵٤ . ناصر کاتوزیان (۱۳۸۲). حقوق مدنی: خانواده، جلد (۱)، چاپ ششم، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۲۰ ؛ و عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۳)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۹.

۱۷۵۵ . سیاح عبدالله (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (____): ترجمهٔ المنجد، جلد (1)، تهران: انتشارات اسلام، ص ۳۰۹۷.

۱۷۵٦. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۵۱۳ و ۶۵۱۴.

1757 . Muhammad Mustafa al - Jibaly (2005). Love and mercy, revised edi. Beirut, Lebanon: Al- Kitab & As sunnah Publishing, p 2.

۱۷۵۸. عبدالحمید محمود طهماز (____). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، جلد (۳)، پاکستان: مکتب حقانیه، ص ۹.

۱۷۵۹ . وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۵۱۳.

۱۷٦۰ . ناصر کاتوزیان (۱۳۸۲). حقوق مدنی: خانواده، جلد (۱)، چاپ ششم، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۲۶ و ۲۷.

زندگانی و کمک با یکدیگر قانوناً با هم متعهد می شوند.».[۱۷۶۱] برخی حقوقدانان در حقوق انگلیس ازدواج را چنین تعریف نموده اند: «ازدواج اتحاد داوطلبانه و رضایی مرد و زن است برای زندگی مشترک.».[۱۷۶۲]

به نظر می رسد نویسندگان ق. م با در نظرداشت تعاریف فقهاء و حُقوقدانان نکاح را چنین تعریف نموده است: «ازدواج عقدی است که معاشرت زن و مرد را به مقصد تشکیل فامیل مشروع گردانیده، حُقوق و واجبات طرفین را به وجود می آورد.» (مادۀ ٦٠ ق. م). طبق این تعریف اولاً نکاح مانند سایر عقود، عقد است و ثانیاً موجب معاشرت زن و مرد به منظور تشکیل فامیل می گردد. منظور از معاشرت با همدیگر زندگی کردن، با یکدیگر دوستی و آمیزش داشتن است.[۱۷۶۳]

نکاح مؤقت Interim marriage

نکاحِ متعه که به نام نکاح مؤقت نیز یاد می گردد عبارت از نکاحی است که بین مرد و زن برای مدت معین مثلاً چند روز، چند ماه و یا چند سال منعقد می گردد.[۱۷٦٤]

نکول Denial to swear

نکول در لغت خودداری از ادای سوگند است.[۱۷٦٥] در اصطلاح حقوقی، معنی اصطلاحی نکول از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، نکول خودداری از سوگند است که توسط مدعی یا قاضی متوجه مدعی علیه شده است.

نماینده Proxy/ representative

نماینده در لغت به معنی قایم مقام، نایب و ممثل است.[۱۷٦٦] در اصطلاح حقوقی، طبق مادۀ ۴ جزء ۱۸ قانون اجراآت جزایی: «نمایندۀ قانونی: شامل وکیل مدافع، مساعد حقوقی، ولی، وصی و قیم می باشد.».

نماء Excess of property

نماء به فتح نون از ریشۀ «نمو» گرفته شده که در لغت به معنی فزونی، زیادت، افزوده و رشد است. نماء در فقه عبارت از زیادتی است که در یک چیز حاصل می شود. طبق فقه نماء بر دو نوع است:

۱) نماء متصل که عبارت از نماء و زیادتی است که متصل به شی باشد، مانند: چاق شدن حیوان؛

۲) نماء منفصل که عبارت از نماء است که از اصل پدید آمده و یا نیامده است، مثال اول: مانند کره ای که از اسب زاده شده باشد، و مثال

۱۷٦۱ . سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۴)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، صص ۲۶۸ و ۲۶۹.

1762. D. L. A. Barker and C. Padfield (1375). Law, 1st edi, Tehran: Arian bookshop, p 92.

۱۷٦۳. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۰۰.

۱۷٦٤. عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (٤)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، ص ۷۲؛ سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران، انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۲٤٥.

1765. https://www.vajehyab.com (Last visit: 11/1/2018).

1766. Ibid, (Last visit: 11/1/2018).

منفصل غیر پدید آمده از اصل، مانند اجرتی که از اجاره دادن یک خانه به دست می آید.[۱۷۶۷]

نهی Prohibition

نهی در لغت به معنی منع و باز داشتن و جلوگیری است.[۱۷۶۸] به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی، نهی منع قانونگذار از اجرای کار های معین است.

نیابتRepresentation/ proxy

نیابت در لغت به معنی جانشین شدن، به جای کسی امری را انجام دادن، جانشینی و قایم مقامی است. کسی که به نمایندگی از دیگری نیابت می کند نایب و کسی که به نمایندگی از او نیابت صورت می پذیرد منوب عنه نامیده می شود. نیابت در اصطلاح فقهی انجام دادن تصرفی به نیابت از دیگری است.[۱۷۶۹] در ق. م تعریفی در بارهٔ نیابت وجود ندارد. اما، در اصطلاح حقوقی تعاریف ذیل برای نیابت ارایه شده است:

۱) نیابت عمل حقوقی است که به موجب آن یک نفر به دیگری اختیار می دهد که به نام او و برای او عمل یا اَعمالی را انجام بدهد مانند: نیابت وکیل از طرف مؤکل.[۱۷۷۰]

۲) نیابت عبارت است از جایگزینی ارادهٔ نایب به جای ارادهٔ اصیل، در حالی که اثر حقوقی این اراده به اصیل منتسب شود گو یا ارادهٔ خود او است.[۱۷۷۱]

۳) نیابت رابطهٔ است حقوقی که به موجب آن نایب می تواند به نام و به حساب اصیل در انعقاد قراردادی شرکت کند که آثار آن به طور مستقیم دامنگیر اصیل می شود.[۱۷۷۲]

۱۷۶۷. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۰۴.

1768. https://www.vajehyab.com (Last visit: 15/3/2018).

۱۷۶۹. مصطفی احمد الزرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، جلد (۲)، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر، ص ۸۱۷؛ و ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۴۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۵.

۱۷۷۰. محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ۷۲۶.

۱۷۷۱. عبدالرزاق احمد السنهوری (۲۰۰۲). الوسیط، جلد (۱)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ۹۹.

۱۷۷۲. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). دوره مقدماتی حقوق مدنی: اعمال حقوقی، چاپ یازدهم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا، ص ۱۲۱؛ و ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۲)، تهران: شرکت سهامی انتشار، ص ۵۴.

و

واجب التنفیذ Enforceable

به نظر می رسد منظور از حکم واجب التنفیذ حکم نهایی محکمهٔ ذیصلاح مدنی است، زیرا حکم پس از نهایی شدن واجب التنفیذ می شود.

وارث Heir

وارث اسم فاعل از ریشهٔ «ورث» گرفته شده است که در لغت به معنی میراثبر و ارث بر است. در اصطلاح حقوق مدنی، وارث بر شخصی اطلاق می گردد که مال متوفی قهراً به وی منتقل می شود.[۱۷۷۳]

واطی

واطی اسم فاعل از ریشهٔ «وطی» گرفته شده است که در لغت به معنی وطی کننده و مجامعت کننده است. در اصطلاح حقوق مدنی، واطی بر مردی اطلاق می شود که با موطوئه مجامعت می نماید.

واقف Endower

واقف اسم فاعل از ریشهٔ «وقف» گرفته شده است که در لغت به معنی وقف کننده است. در اصطلاح حقوقی، واقف شخصی است که مال خویش را وقف می نماید (ر. ک: وقف).

واقعهٔ حقوقی Legal event

مترادف حادثهٔ حقوقی است (ر. ک : حادثهٔ حقوقی).

واهب Donor

واهب اسم فاعل از ریشهٔ «وهب» گرفته شده است که در لغت به معنی بخشنده و هبه دهنده است. در اصطلاح حقوقی، واهب شخصی است که مال خویش را بدون عوض و یا در برابر عوض به موهوب له هبه می نماید (ر. ک: هبه).

وثیقه Documentation

۱۷۷۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۰۶۰.

وثیقه مؤنث وثیق است که در لغت به عهدنامه، گرویی، تأمین، سند و مدرک است که جمع آن وثایق است.[١٧٧٤] در اصطلاح حقوقی وثیقه عبارت از سند است.

وجیبه مدنی Civil obligation

وجیبه (تعهد) مدنی عبارت از تعهدی است که ضمانت اجرای قانونی دارد، مانند مطالبه حقی که موعد آن شامل مرور زمان نگردیده است.[١٧٧٥] بنابراین، در تعهد مدنی مدیون مجبور به تنفیذ آن می گردد.[١٧٧٦]

وجیبه طبیعی Natural obligation

دکتر لنگرودی در تعریف تعهد طبیعی می گوید که: «تعهد طبیعی عبارت از تعهدی است که از ضمانت اجرای قانونی برخوردار نیست و متعهد له نمی تواند از راه های قانونی آن را مطالبه نماید. ولی، قانون وجود آن را به رسمیت می شناسد.».[١٧٧٧] تعهد طبیعی در فقه نیز وجود دارد. منتها، به نظر می رسد در فقه تعهد طبیعی به نام «تعهد طبیعی» یاد نمی گردد، بلکه به نام حق دیانی یاد می گردد. در فقه اسلامی حق به اعتبار تأ ییدو عدم تأ ییدقضاء به دو نوع تقسیم می شود: حق دیانی و حق قضایی: حق دیانی عبارت از حقی است که تحت ولایت قضاء در نمی آید و قاضی را قادر به الزام بنابر سببی از اسباب مانند عجز صاحب حق از اثبات آن در محضر قضاء، نمی نماید. پس، در چنین موارد انسان نزد خداوندﷻ و ضمیرش مسؤول می باشد. به طور مثال، دینی که صاحب آن از اثبات آن در محضر قضاء عاجز شود به این معنی نیست که صاحب دین غیر مستحق تلقی می گردد، بلکه بر مدیون اداء دین دیاناً واجب می باشد. اما، حق قضایی عبارت از حقی است که تحت ولایت قضاء می آید و امکان اثبات حق را توسط صاحب آن در قضاء مساعد می نماید. برخی مصادیق تعهد طبیعی قرار ذیل است:

١) دَین مشمول مرور زمان: ممکن است قانون به دلیلی حق اقامهٔ دعوی را از داین سلب نماید. در این گونه موارد، اصل دَین باقی است و نباید آنچه را پس از رد دعوی به جا می ماند، تکلیف اخلاقی محض نامید. امکان جدایی حق اقامهٔ دعوی از اصل طلب و حق امروز به عنوان قاعده ای مسلم پذیرفته شده است و دیگر نمی توان ادعا کرد که دعوی همان حق در حال حرکت است و با سقوط دعوی حق نیز از بین می رود و هیچ رابطهٔ حقوقی باقی نمی ماند. مثال بارز تعهد مدنی ناقص فرضی است که دعوی مشمول مرور زمان می شود. در این فرض، قانون حق اقامهٔ دعوی را به طور مستقیم ساقط نمی کند. داین چنین حقی می تواند

1774. https://www.vajehyab.com (Last visit: 19/8/2016).

١٧٧٥. محمد جعفر جعفری لنگرودی (١٣٨٢). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، صص ١٦٧ و ١٦٩.

١٧٧٦. عبدالرزاق احمد السنهوری (٢٠٠٢). الوسیط، جلد (٢)، لبنان، بیروت: دار احیاء التراث العربی، ص ٧٢٢.

١٧٧٧. محمد جعفر جعفری لنگرودی (١٣٨٢). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران:کتابخانهٔ گنج دانش، ص ١٦٧.

برای مطالبهٔ آن اقامهٔ دعوی کند و قاضی نیز نمی تواند آن را از پیش خود مردود بداند، ولی مدیون می تواند ایراد مرور زمان را مطرح نماید و محکمه قرار رد دعوی را صادر نماید.[۱۷۷۸] مادهٔ ۹٦۵ بند اول ق. م. ا در این زمینه اعلام می دارد که : «حق به مرور زمان ساقط نمی گردد». پس، هرگاه کسی که ملک وی توسط دیگری تصرف شده در طی مدت معینه قانونی بر علیه متصرف اقامه دعوی نکند دعوی وی بعد از سپری شدن مدت معینه قابل سمع نمی باشد. مادهٔ ۹٦۵ فقره دوم قانون مدنی افغانستان در این باره حکم می نماید که: «دعوی مطالبهٔ حق بنابر هر سببی که باشد، علیه منکر بعد از مرور پانزده سال با رعایت احکام خاص آن [...] شنیده نمی شود.». براساس مفاد این ماده، هرگاه بالای یک حق مدت معینه قانونی بگذرد، اصل حق نزد مالک باقی می ماند، ولی نمی تواند بعد از انقضاء مدت معینه قانونی آن را مطالبه نماید. پس از سقوط دعوی، اصل حق بر ذمهٔ مدیون باقی است و به همین دلیل اگر پرداخته شود، در حکم وفای به عهد است.

۲) جبران خسارت: یکی از دستور های مهم اخلاقی این است که شخص باعث اضرار دیگران نشود و زیانی را که به بار آورده است، جبران کند. این قاعده (لاضرر) در حقوق نیز نفوذ فراوان کرده است به اندازه ای که می توان گفت: هرجا ضرری ناروایی وارد شود، مسبب آن متعهد به جبران خسارت است. باوجوداین، این احتمال وجود دارد که در دعوای جبران خسارت تقصیر مدعی علیه اثبات شده نتواند و مسؤول از پرداخت جبران خسارت معاف گردد. در این حالت، تعهد طبیعی مسبب بجا می ماند، و در صورتی که آن را احساس کند و به جا آورد، وفا به عهد کرده است و بنابراین اقدام او را باید ادای واجب شمرد نه احسان.[۱۷۷۹]

وجه Money

وجه در لغت به معنی صورت، روی، رخسار، چهره، مبلغ و پول است.[۱۷۸۰] جمع وجه، وجوه است. در اصطلاح حقوقی:

۱) وجه عبارت از پول است.

۲) وجه عبارت از بودجه است.

وحدت زوجه Monogamy

وحدت زوجه عبارت از حالتی است که به موجب آن یک مرد با یک زن ازدواج می نماید.

وحدت ملی National unity

وحدت ملی مرکب از دو کلمه است وحدت و ملی. وحدت در لغت به معنی یگانگی، یکتایی، اتحاد، یکپارچگی و همبستگی است که متضاد پراگندگی، نفاق و چندگانگی است.

۱۷۷۸. همان، محمد جعفر جعفری لنگرودی، صص ۵۰۲ و ۵۰۳.

۱۷۷۹. همان، همان، محمد جعفر جعفری لنگرودی، صص ۵۸۱-۵۲۷.

1780. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2016).

ملـی اسـم منسـوب بـه ملـت (ملـة) اسـت. بنابراین، به نظر می رسد منظور از وحدت ملی یکپارچگی و یکتایی و هبستگی ملت است.

ورثه Heir

ورثه از ریشهٔ «ارث» گرفته شده است کـه در لغت به معنی میـراث بـر اسـت. در اصـطلاح حقوقی، ورثه اشخاصی است مـال مـؤرث بـه آنها منتقل می شود.

ورشکسته Bankrupt

ورشکسته در لغت به معنی مفلس است. در اصطلاح حقوقی ورشکسته عبارت از تـاجری است ک در اثر اشتباه در تجارت زیان دیـده و نتواند قرض های خویش را بپردازد. [۱۷۸۱]

وزیر Minister

وزیر در لغت به معنـی معـاون و همپشـت و مددگار اسـت.[۱۷۸۲] وزیـر شخصـی اسـت کـه توسط رئیس جمهور به ولسی جرگـه معرفـی و از ولسی جرگه رأی اعتماد اخذ می نمایـد و در رأس وزارت قرار دارد.

وسایل اثبات دعوی Evidencs

وسایل اثبات ترکیبـی از دو کلمـه اسـت کـه عبارت اند از: وسایل و اثبات. تعریف اثبـات گذشت. وسایل جمع وسیله است که در لغت به معنی سبب، دستاویز و آنچه که بـه واسـطهٔ آن به دیگری نزدیکی حاصل کنند اسـت[۱۷۸۳] و از نظر حقوقی وسیله چیزی را گویند که بـرای اثبات امری به کار مـی رود. چیـزی کـه بـرای اثبات امری در دعاوی به کـار مـی رود وسـیله نامیده می شود. به هر حال، از ترکیـب ایـن دو کلمهٔ می توان به ایـن نتیجـه کلـی رسـید کـه: وسایل اثبات به چیزهایی گفتـه مـی شـود کـه برای ثابت کـردن حـق و یـا تعهـد در پیشـگاه قضاء به کار می رود.

طبـق ق. م و ق. ا. م . م وسـایل اثبـات بـه شرح زیر بر شـمرده شـده انـد: ۱) اسـناد؛ ۲) اقرار ؛ ۳) شهادت؛ ۴) قسم؛ و ۵) قـراین اعـم از قاطعـه و مسـتنبطه (جلـد دوم، بـاب پـنجم فصـــل اول الـــی ششـــم ق. م). همچنـــین، قانونگذاران افغانی فصل پـانزدهم، مـواد ۳۷۲ الی ۳۵۷ قانون اصول محاکمات مدنی را نیـز به این وسایل اختصـاص داده انـد. مـادهٔ ۲۷۲ ق. ا. م. م در مـــورد ایـــن وســـایل مـــی گوید:«وسایل ثبوت که اسباب حکم را تشکیل می دهند قرار ذیـل اسـت : ۱) اقـرار؛ ۲) بینـه (اسناد، شهود، قـراین قاطعـه و مسـتنبطه)؛ ۳) یمین (سوگند)؛ ٤) نکول.». منشأ برخی از این وسایل اصحاب دعوی هسـتند، ماننـد: اقـرار، اسـناد و سـوگند. امـا، منشـأ برخـی دیگـر اشخاص ثالث هستند، مانند: شهادت و منشـأ برخی دیگر درک مستقیم قاضی است، ماننـد: قراین قاطعه و مستنبطه. به وسایل اثبات، ادلـه

1781. Ibid, (Last visit: 15/2/ 2018).
1782. Ibid, (Last visit: 12/1/ 2018).

۱۷۸۳. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۹۱؛

اثبات دعوی هم گویند. ادله جمع دلیل است. دلیل در لغت به معنی برهان و حجت است.[١٧٨٤]

وساطت Mediaiton

وساطت در لغت به معنی میانجگیری است (ر. ک: میانجگیری).

وسیط Mediator

وسیط در لغت به معنی میانجی است.[١٧٨٥] در اصطلاح حقوقی وسیط شخصی است که میان دو شخص متخاصم میانجگیری می نماید.

وصایت Executorship

وصایت از اوصی گرفته شده است که در لغت به معنای پند، اندرز، نصیحت و صایت کردن و وصی تعیین کردن است.[١٧٨٦] شخصی را که برای بعد از مرگش وصی معین می نماید، موصی، شخصی را که برای او وصی معین می شود، موصی علیه، عملی را که برای آن وصی معین می شود، موصی به و یا موصی فیه و شخصی را که جهت ادارۀ اموال صغار توسط ولی و یا قاضی معین می شود، وصی می گویند. در اصطلاح فقهی، وصایت عبارت از قیام به ادارۀ امور مالی اطفال، مجانین و اشخاص سفیه از طریق نیابت از طرف ولی یا قاضی است.[١٧٨٧] به عبارت عامتر: وصایت عبارت است از این که شخصی؛ یعنی: وصی برای دیگری؛ یعنی: موصی تعهد کند که بعد از فوت او، وصیت های او از قبیل: پرداخت و گرفتن دیون، سر پرستی و تأمین مخارج اطفال وی را انجام دهد.[١٧٨٨]

وصیت Will/ bequest

وصیت از ریشۀ «وصی» گرفته شده است که در لغت به معنای عهد، فرمان دادن و در نبود کسی به کاری پرداختن است. همچنین، وصیت در لغت به معنای عهد با دیگری در انجام کاری در حال حیات و یا پس از وفات است.[١٧٨٩]

برخی گفته اند که وصیت در لغت به معنی وصل و پیوند است و به اعتبار اتصال تصرفات زمان حیات موصی، به زمان پس از فوت ، آن را وصیت نامیده اند. به هر حال، وصیت این است که انسان کاری را در زمان زندگی یا بعد

1784. https://www.vajehyab.com (Last visit:16/ 3/ 2018).

1785. Ibid, (آخرین بازدید ۱۵/ ۹/ ۲۰۱۷).

١٧٨٦. ____ (١٤٠٤ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۴۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۱۷؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۷۲.

١٧٨٧. وهبة زحیلی (۱۳۸۵). فقه خانواده در جهان معاصر، مترجم: عبدالعزیز سلیمی، تهران: نشر احسان، ص ۲۳۱.

١٧٨٨. مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، ص ۲۲۳.

١٧٨٩ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۷۵.

از مرگ خودش از دیگری بخواهد که انجام دهد و این وصیت به معنای مصدری است اما گاهی به معنی موصی به (چیزی که به آن وصیت شده)، نیز استعمال می شود. مثلاً: وقتی که می‌گویند این مال وصیت است یعنی موصی به است و در استعمالات مردم بسیار متداول است. در اصطلاح فقهی، فقهای حنفیه در تعریف وصیت گفته اند که: به تملیكِ تبرعی مضاف به پس از مرگ وصیت گویند و هیچ تفاوتی نمی کند که مملك عین یا منفعت باشد، مانند: وصیت به مبلغ معینی از مال و یا به منفعت خانه به شخص معین و یا جهت خیریه بعد از وفات موصی.

با قید تملیک در این تعریف تصرفاتی که تملیک نیستند، مانند عاریت و اباحه خارج می شوند. زیرا، عاریت و اباحه وصیت نیستند. با قید مضاف به پس از مرگ تملیکات منجزه مانند: بیع، هبه و ابراء از دین و اجاره خارج می شود.[۱۷۹۰] در تعریف وصیت ق. م از فقه پیروی ننموده است، بلکه مادهٔ ۲۱۰۳ ق. م در تعریف وصیت می گوید: «وصیت عبارت از تصرف در ترکه به نحوی که اثر آن به مدت بعد از وفات وصیت کننده منسوب باشد.». از نص این ماده به خوبی بر می آید که وصیت تصرفی است که موصی در ترکه می نماید، اما اثر بر این تصرف بعد از مرگ موصی مرتب می شود. به حیث مثال، هرگاه موصی وصیت نماید که زمین وی بعد از مرگ او به فلان جهت خیریه منتقل شود، این وصیت تصرف در مال است و زمانی نافذ می شود (زمین به موصی له منتقل می شود) که موصی وفات نماید. همچنین، این تعریف شامل تمام مسایل وصیت که در قانون مدنی آمده است، می گردد. بنابراین، این تعریف شامل وصیت به مال و منفعت می گردد خواه موصی له اهل تملک باشد مانند وصیت برای اشخاص حقیقی معین و یا اهل تملک نباشد، مانند: وصیت به اشخاص حقوقی مانند: مساجد، مدارس، شفاخانه و نظیر اینها. همچنین، وصیت شامل تملیک محض و اسقاطی که معنی تملیک را افاده می نماید می شود، مانند وصیت به ابراء از دین، اسقاط محض مانند وصیت به برای کفیل. همچنین، وصیت شامل حقوق مالی مانند وصیت به تأجیل دَین می گردد.

در برخی نظام های حقوقی دیگر مانند انگلیس وصیت چنین تعریف شده است: وصیت عبارت از اعلام اراده است توسط شخص راجع به توزیع دارایی او بعد از مرگ.[۱۷۹۱]

وصیت اختیاری Optional will

۱۷۹۰ . سید حسن امامی (۱۳۷۷). حقوق مدنی، جلد (۳)، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه، ص ۶۳؛ وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۴۳۹-۷۴۴۰؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۲۲۱؛ و محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، صص ۱۴ و ۱۵.

1791 .WJ. Brown (1999). GCSE Law, seventh edi: (___), Sweet and Maxwell, p 252.

وصیت اختیاری وصیتی است که خود موصی در زمان حیات خودش و با اختیار خود آن را اِنشاء می نماید، برخلاف وصیت واجب که با نص قانون و بعد از وفات فرد به شروط مخصوص فرض می‌شود.

وصیت واجبه Mandatory will

اصل در تمام وصیت ها این است که آن ها اختیاری هستند و صاحب مال کسی است که اقدام به انشای وصیت می کند. باوجوداین، نویسندگان قانون مدنی با اقتباس از قانون وصیت شماره ۷۱ سال ۱۹۴۶ مصر که در ۲ شعبان نافذ شده است نوع کاملاً جدیدی از وصیت را پیش بینی کرده اند که آن را وصیت واجب می گویند:

۱) تعریف: طبق مادۀ ۲۱۸۲ ق. م: «هرگاه متوفی برای فرع ولد خود که در زندگی او فوت شده یا با متوفی یکجا حقیقتاً یا حکماً وفات نموده باشد به مثل آنچه ولد مذکور اگر در وقت مرگ او زنده می بود در متروکه او مستحق میراث می گردید وصیت نکرده باشد برای فرع مذکور در ترکه به اندازه استحقاق ارث مذکور در حدود ثلث ترکه وصیت واجب می گردد مشروط بر اینکه فرع غیر وارث بوده و متوفی در حیات خود بلا عوض به او مالی را از طریق تصرف دیگری به اندازه حصۀ واجبه نداده باشد و در صورتی که مال را به او اعطا کرده باشد، مگر از اندازه واجبه کمتر باشد به اندازه که حصۀ مذکور را تکمیل نماید به طریقه وصیت واجبه مستحق می گردد.». نص این ماده نسبت به تعریفی که در خصوص وصیت واجب در فقه وجود دارد پیچیده تر است. از نص این ماده استنباط می گردد هرگاه متوفی برای فرع ولد خود که در زندگی او فوت شده یا با متوفی یکجا حقیقتاً یا حکماً وفات نموده باشد به مثل آنچه ولد مذکور اگر در وقت مرگ او زنده می بود در متروکه او مستحق میراث می گردید وصیت نکرده باشد برای فرع مذکور در ترکه به اندازه استحقاق ارث مذکور در حدود ثلث ترکه وصیت واجب می گردد. به نظر می رسد منظور از متوفی در این ماده پدر کلان، ولد پسر و فرع ولد نواسه است. وفات در لغت به معنی مرگ، مردن، موت و فوت است. در اصطلاح حقوق مدنی، وفات وصفی است برای شخصی که نشانه های زندگی کاملاً در او از بین رفته است.[۱۷۹۲] همچنین، فوت عبارت از بیرون رفتن روح از تن آدمی است به نحوی که از تحرك و جنبش باز ماند.[۱۷۹۳] فوت دو نوع است. فوت حقیقی که عبارت از جدا شدن روح از بدن است و فوت حکمی که در خصوص مفقود در اثر مطالبۀ زوجه اش توسط محکمۀ ذیصلاح صادر می شود. در چنین حالتی دو شرط باید متحقق گردد: اول این که فرع ولد (فرزند فرزند)

۱۷۹۲. مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۱۹۰.

۱۷۹۳. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (1381). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص 53؛ و محمد حسین ساکت (1386). شخصیت و اهلیت در حقوق مدنی، چاپ سوم، نشر انتشارات جنگل، جاودانه، ص 88.

غیروارث باشد و دوم این که متوفی در دورهٔ حیات خود مالی را بدون عوض از طریق تصرفات دیگر مانند هبه و نظیر آن به اندازه مقدار وصیت واجبه به فرع ولد نداده باشد. به حیث مثال، اگر احمد وفات نماید و پسری به نام محمود و محمود پسری به نام جمشید داشته باشد، احمد متوفی، محمود فرع و جمشید فرع ولد است. در این صورت، اگر احمد برای جمشید وصیت نکرده باشد و محمود و احمد یک جا حقیقتاً وفات نمایند یا حکماً وفات نمایند، به حیث مثال، در اثر مفقودیت و صدور حکم مرگ فرضی توسط محکمه ذیصلاح و احمد به جمشید وصیت نکرده باشد، جمشید مستحق سهم محمود در زمان حیات او از ترکه احمد می گردد. در ارث جمشید از احمد چهار شرط وجود دارد:

نخست این که: ارث جمشید از ترکه محمود در حدود ثلث ترکه است. بنابراین، جمشید نمی تواند بیشتر از ثلث ترکه را از طریق وصیت واجب بگیرد.

دوم این که: جمشید غیر وارث باشد. عبارت غیر وارث در نص این ماده مبهم به نظر می رسد. به نظر می رسد منظور قانونگذار مدنی این است که فرع (در این مثال جمشید) به دلیل وجود کاکا یا کاکا ها از ارث محجوب شود. در صورت حجب حرمان، جمشید هرچند شرایط ارث را دارد اما به دلیل فرزند دیگر احمد و کاکای خویش محجوب می گردد. به حیث مثال، اگر در مثال بالا، احمد پسری دیگری به نام ویس داشته باشد، ویس موجب حجب حرمان جمشید می شود. زیرا، در صورت وجود پسر، پسر پسر توسط پسر محجوب می شود که تفصیل آن در جلد حقوق میراث این دور از شرح ق. م خواهد آمد.

سوم این که: متوفی در حیات خود بلا عوض به فرع ولد مالی را از طریق تصرف دیگری به اندازه حصهٔ واجبه نداده باشد. به حیث مثال، در مثال بالا شرط است که احمد از طریق هبه، وقف و نظیر اینها مال را به اندازه حصهٔ واجبه به جمشید نداده باشد. بنابراین، اگر احمد یک مال مال را به اندازهٔ حصهٔ واجبه به جمشید داده باشد، جمشید مستحق وصیت واجب نمی گردد. زیرا، در این فرض مال را از طرق دیگر مانند هبه و نظیر آن گرفته است.

چهارم این که: در صورتی که متوفی مال را به فرع ولد اعطا کرده باشد، مگر از اندازه واجبه کمتر باشد به اندازه که حصهٔ واجبه باید تکمیل گردد. به حیث مثال، اگر در مثال بالا احمد مال را از طریق هبه، وقف و نظیر اینها به جمشید داده باشد، اما مقدار مال از اندازه وصیت واجب کمتر باشد، جمشید مستحق حصهٔ محمود می گردد. به نظر می رسد هدف قانونگذار مدنی در نص این ماده به رسمیت شناختن و جواز و پیش بینی شرایط وصیت واجب است.

سیمینار عالی قضایی ستره محکمه، ۱۳۹۵

پرسش شماره (122):

به اساس ماده (2182) هر گاه قبلاً یا یکجا با پدرش فوت میکند برای فرع مذکور ثلث ترکه به وصیت لازم می گردد. دلیل این وصیت چه خواهد بود.

توضیح:

در صورتی که شخص مکلف به وصیت واجبه فوت می کند به حکم قانون چنان پنداشته می شود که برای فرع ولدش که با او یکجا و یا قبل از او وفات نموده وصیت کرده است. مشروعیت وصیت واجبه را عده از مجتهدین کرام چون امام احمد و ابن حزم به منظور تامین زنده گی و تربیت سالم فرع ولد نظریه داده اند. حکم ماده (2182) ق. م واجب التعمیل می باشد.[۱۷۹۴]

در فقه برخی فقهاء بر این نظر اند که وصیت واجب عبارت وصیتی است که به موجب آن مقداری از اموال به فرع فرزند شخص مرده (دختر دختر یا پسر پسر یا دختر پسر پسر) تعلق می‌گیرد، وقتی که پدرش در زمان حیات جدش وفات کرده باشد.[۱۷۹۵] به حیث مثال، اگر احمد وفات نماید و پسر یا دختری از خود به جا گذارد و سپس پدر احمد محمود وفات نماید، سهمی را که احمد در زمان حیاتش از متروکه محمود مستحق می شد، پسر یا دختر احمد مستحق می شود.

وصیت تملیکی و وصیت عهدی

وصیت تملیکی عبارت از وصیتی است که هدف از آن تملیک عین و یا منفعت به موصی له است. وصیت عهدی عبارت از وصیتی است که به موجب آن موصی، به وصی اختیار می دهد تا در امور صغار یا اموال او رسیدگی و اقدام لازم نماید[۱۷۹۶] که در حقوق افغانستان به نام وصایت یاد می شود.

وصیت مطلق Absolute will

وصیت مطلق در فقه عبارت از وصیتی است که به قید یا شرطی مقید یا معلق نباشد، مانند اینکه موصی بگوید: فلان چیز را برای فلانی وصیت کرده ام. به عبارت دیگر: هر وصیتی که مقید به قید نباشد، وصیت مطلق است.[۱۷۹۷]

وصیت مقید Limited/ unbsolute will

وصیت مقید[۱۷۹۸] که به نام وصیت معلق نیز یاد می شود عبارت از وصیتی است که به

۱۷۹۴. ____ (22- 25 حوت 1395). اسناد و مصوبات سیمینار عالی قضایی، کابل: ستره محکمه، ص 548.

۱۷۹۵. صلاح سلطان (___). ارث و وصیت در شریعت و قانون، صص ۲۹۱ و ۲۹۲ (9 حوت 1398 ش). متن این کتاب در سایت www.aqeedeh.com قابل دسترس است.

۱۷۹۶ . محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۵)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۱۴۶۱.

۱۷۹۷ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۸۸؛ و محمد جعفر جعفری لنگرودی، مبسوط در ترمینولوژی حقوق، ج ۵، کلمهٔ شماره ۱۴۱۵.

۱۷۹۸ . مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۸۸؛ و محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱).

تحقق امری یا احراز شرایطی مقید یا معلق باشد، مانند اینکه موصی بگوید: اگر در همین بیماری وفات کردم فلان چیز را برای فلانی وصیت کردم که در این عبارت تحقق وصیت منوط بر مرگ موصی در بیماری مورد نظر است.

وصف Characteristic

وصف که جمع آن اوصاف است در لغت به معنی خصوصیت یک شی است که از سایر اشیا توسط آن متمایز می گردد. به حیث مثال، اسپ ها همه از یک جنس اند، اما سیاه و یا سفید و یا ابلق بودن وصف آن است، یا کامپیوترها همه از یک جنس اند، اما دل، مک و یا سونی بودن وصف آن ها است که موجب تمایز آنها از همدیگر می شود.

وصی Executor

وصی در لغت به معنی وصیت شده است (ر. ک: وصایت). در اصطلاح حقوقی، وصی شخصی است که برای حفظ مال و یا فرزندان شخص پس از مرک او توسط پدر یا پدر کلان یا قاضی تعیین شده باشد. [۱۷۹۹]

وصی اختیاری Optional executor

وصی اختیاری یا وصی الاب عبارت از وصی است که از طرف پدر یا پدر کلان طفل، مجنون و سفیه برای ادارهٔ امور مالی آنها برای پس از مرگ موصی تعیین می گردد. بنابراین، وصی مختار عبارت از کسی است که شخصی در زمان حیات خود و قبل از مرگ برای تدبیر شؤون قاصر می گمارد. زیرا، پدر و پدر کلان می توانند که افراد پرهیزگار و با صلاحیت را برای ادارهٔ امور فرزندان صغیرخویش انتخاب نمایند. [۱۸۰۰]

وصی القاضی Judicial exectutor

وصی قاضی شخصی است که از طرف قاضی برای ادارهٔ امور مالی اطفال تعیین گردد. [۱۸۰۱] طبق ق. م وصی به سه نوع تقسیم می شود: وصی پدر، وصی متبرع و وصی قاضی:

وصی پدر Father's executor

مادهٔ ۲۹۱ فقرهٔ اول ق. م در این تصریح می نماید که: «(۱) پدر می تواند برای اولاد ناقص اهلیت یا حمل ثابت در بطن، وصی

مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۵)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۱۴۱۵.

۱۷۹۹. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۸۸.

۱۸۰۰. وهبة زحیلی (۱۳۸۵). فقه خانواده در جهان معاصر، مترجم: عبدالعزیز سلیمی، تهران: نشر احسان، ص ۴۳۱؛ و وهبة الزحیلی، الفقه الاسلامی و ادلته، ج ۱۰، ص ۷۳۳۷.

۱۸۰۱. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۴)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۳۳۷؛ ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۴۳)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۶۸؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۷۲.

تعیین نماید [...]». چنین وصی ای طبق ق. م به نام وصی پدر یاد می شود.

وصی متبرع (وصی خاص) Donar's executor

طبق ق. م هرگاه شخصی بخواهد به طفل مالِ را هبه نماید، و شرط گذارد که این مال به طور استثنایی تحت ولایت ولی که سایر اموال موهوب له (طفل) تحت ولایت وی قرار دارد، قرار داده نشود، چنین مال از تحت ولایت ولی خارج و برای آن توسط قاضی وصی تعیین می گردد. چنین شخصی را وصی متبرع می نامند. مادۀ ۲۷۱ ق. م در این باره اشعار می دارد که: «هرگاه به اشخاص ناقص اهلیت مالی تبرع گردیده و چنان شرط گذاشته شده باشد که مال مذکور تحت ولایت ولی قرار داده نشود، استثناءً چنین مال از تحت ولایت ولی خارج ساخته می شود.». در زمینۀ تعیین وصی توسط متبرع نیز مادۀ ۲۹۱ ق. م اعلام می دارد که: «همچنین شخص متبرع می تواند در حالت مندرج مادۀ (۲۷۱) این قانون وصی اختیار نماید.».

وضعیت حقوقی Legal status

وضعیت در لغت به معنی موقعیت، چگونگی، حالت و کیفیت است.[۱۸۰۲] در اصطلاح حقوقی، وضعیت حقوقی عبارت است از وضعیت حقوقی شخص که بر آن حق ها و وجایب توسط قواعد حقوقی معمولاً بدون رضایت و تمایلات قراردادی شخص ذیدخل تحمیل می شود.[۱۸۰۳]

وطی Sexual intercourse/ penetration

وطی در لغت به معنی مجامعت و جماع است. در اصطلاح حقوق مدنی، به نظر می رسد معنی اصطلاحی این کلمه از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، وطی عبارت از جماع است.[۱۸۰۴]

وظیفه Duty

وظیفه در لغت به معنی کار و خدمت، کاری که انسان مکلف به انجام آن است، می باشد که جمع آن وظایف است.[۱۸۰۵] به نظر می رسد ر اصطلاح حقوق مدنی و اساسی، وظیفه عبارت است از آنچه که موظف مکلف به اجرای آن در اداره می باشد.

وفای تعهد Fulfillment of obligation

وفاء از ریشۀ «وفی» گرفته شده است که در لغت به معنی بجا آوردن عهد است.[۱۸۰۶] شخصی که به تعهد وفاء می نماید، موفی، شخصی که وفاء به وی صورت می گیرد، موفی له و شی ای که موضوع وفاء قرار می گیرد، موفی به نامیده می شود. در اصطلاح

1802. https://www.vajehyab.com (Last visit: 9/1/ 2018).

1803 . William P. Statsky (_____). Family Law, 6th edi, New York: Delmar Gengage leaning, p 4.

1804. https://www.vajehyab.com (Last visit: 31/8/ 2018).

۱۸۰۵. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۹۲.

۱۸۰۶. همان، حسن عمید، ص ۱۱۲۳.

حقوقی وفای به عهد عبارت است از انتقال شی، اجرای عمل یا امتناع از عمل توسط مدیون یا نایب او که در اثر آن داین به هدف خود می رسد و تعهد منقضی می گردد. به عبارت دیگر: وفاء به عهد عبارت از «عملی است که به موجب آن متعهد آنچه را در عقد به عهده گرفته است انجام می دهد.». بنابراین، وفای به عهد، به معنی اجرای تعهد است. دو طرف تعهد نه تنها موضوع تعهد خود را به توافق معین می کنند، بلکه می توانند شیوهٔ اجراء و زمان و مکان اجرای آن را نیز معین نمایند. قوانینی که در این باره وجود دارد، به طور معمول تکمیلی است و در صورتی بر طرفین تحمیل می شود که خود تصمیم نگرفته باشند و یا عرف و عادت مسلمی در این مورد وجود داشته باشد. در موردی که موضوع تعهد پول است، اجرای آن را «پرداخت» یا «تأدیه» می گویند، مانند: پرداخت یا تأدیهٔ دَین. اما، اصطلاح «وفای به عهد» عام است و شامل پرداخت پول، تسلیم مال، انجام یا خودداری از انجام کار و انتقال ملک می شود.[۱۸۰۷]

وفات Death

وفات در لغت به معنی مرگ، مردن، موت و فوت است. در اصطلاح حقوق مدنی، وفات وصفی است برای شخصی که نشانه های زندگی کاملاً در او از بین رفته است.[۱۸۰۸] همچنین، فوت عبارت از بیرون رفتن روح از تن آدمی است به نحوی که از تحرك و جنبش باز ماند.[۱۸۰۹]

فوت دو نوع است. فوت حقیقی که عبارت از جدا شدن روح از بدن است و فوت حکمی که در خصوص مفقود در اثر مطالبهٔ زوجه اش توسط محکمهٔ ذیصلاح صادر می شود.

وقف Endowment

وقف در لغت به معنی حبس، منع و جلوگیری کردن است. همچنین وقف بر شی موقوف نیز اطلاق می گردد که جمع آن اوقاف است. کسی را که وقف می نماید واقف، شخصی که وقف برای او صورت می گیرد، موقف علیه (صیغهٔ مفرد) و موقوف علیهم (صیغهٔ جمع) و شی ای که وقف می شود را موقوفه می نامند.[۱۸۱۰] در اصطلاح فقهی تعاریف تقریباً متفاوتی فقهاء برای آن ارایه کرده اند: امام ابو حنیفه رحمه الله در تعریف وقف می گوید: وقف عبارت از حبس عین بر حکم مِلک واقف و صدقه دادن منفعت آن در جهت

۱۸۰۷. ناصر کاتوزیان (۱۳۸۵). قواعد عمومی قرار داد ها، جلد (۳)، تهران: شرکت سهامی انتشار، صص ۴ و ۵.

۱۸۰۸. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۱۹۰.

۱۸۰۹. سید حسین صفایی و سید مصطفی قاسمزاده، (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، چاپ دهم، تهران: انتشارات مهر، ص ۵۳؛ و محمد حسین ساکت (۱۳۸٦). شخصیت و اهلیت در حقوق مدنی، چاپ سوم، نشر انتشارات جنگل، جاودانه، ص ۸۸.

۱۸۱۰. ـــــ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (۴۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۱۰۸.

خیر. اما، جمهور فقهاء (امام ابو یوسف رحمه الله و امام محمد رحمه الله، فقهای شافعي و حنابله) بر این نظر اند که: «وقف محبوس گردانیدن مالی که انتفاع به آن ممکن باشد، با بقاي عین آن به قطع تصرف در رقبه آن از طرف واقف و شخص دیگر براي مصرف مباح یا مصرف نمودن منفعت آن در جهت خیر و نیکی جهت تقرب به خداوندأ مي‌باشد.»..[1811] در بارهٔ تعریف وقف ق. م تعریف امام ابو حنیفه رحمه الله را اختیار نموده است. مادهٔ ۳۴۳ ق. م در تعریف وقف می گوید: «وقف عبارت است از حبس مال از تصرف مالکانه و بذل منفعت آن به امور خیریه .». طبق نص این ماده وقف حبس مال از تصرف مالکانه است. حبس در لغت به معنی بازداشتن، زندانی کردن، زندان، بازداشت، ضبط و نگهداری است.[1812]

تصرف که جمع آن تصرفات است و به آن عمل نیز می گویند که جمع آن اعمال است از ریشهٔ «صرف» به معنای دست به کاری زدن، تأثیر، دخالت و نفوذ است.[1813] همچنین، تصرف در لغت به معنی به دست آوردن، چیزی را مالک شدن، تسلط، چیرگی، به چنگ آرودن، مالک شدن، تصاحب، تملک، قبض و ضبط است.[1814] طبق این تعریف در صورت وقف، وقف نمی تواند بر مال موقوفه تصرف حقوقی مانند عقد و ایقاع انجام دهد.

بذل در لغت به معنی بخشش، عطا و کرم است.[1815] طبق این تعریف واقف منفعت عین موقوفه را به امور خیریه بخش می کند. طبق وقف، ملکیت عین موقوفه به ملکیت عین فقط و ملکیت منفعت فقط تجزیه می شود. منفعت عین موقوفه به امور خیریه مانند مسجد، شفاخانه و نظیر اینها تعلق می گیرد. اما، این که عین (رقبه/ ذات) موقوفه متعلق به کی می شود، در این تعریف روشن نشده است. در این خصوص دو فرض متصور است: نخست این که رقبه عین موقوفه متعلق به واقف است و دوم این که رقبه عین موقوفه متعلق به خداوند است. بنابراین، این تعریف محل ایراد به نظر می رسد.

وقف اهلی (وقف خاص) Special endowment

وقف اهلی که به نام وقف خاص نیز یاد می شود وقفِ است که اولاً برای شخص یا اشخاص معین و بعداً جهت امور خیریه صورت می گیرد مانند اینکه شخصی اولاً زمین خود را به شخص یا اشخاص معین وقف نماید و بعداً جهت امور خیریه. به عبارت دیگر: وقف اهلی عبارت از وقفی است که موقوف علیهم در ابتداء خویشاوندان واقف یا

۱۸۱۱. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۵۹۹-۷۶۰۲؛ و ___ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۴۴)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة، ص ۱۰۸.

1812. https://www.vajehyab.com (last visit: 26/8/2016).

۱۸۱۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۶۸۸.

1814. https://www.vajehyab.com (last visit: 26/8/2016).

1815. Ibid, (آخرین بازدید ۱۵/ ۲/ ۲۰۱۸).

شخص یا اشخاص معینی باشند و بعد از آنها امور خیریه. وقف اهلی برعکس وقف خیری است. در وقف خیری، جهت ابتداء خیری است، اما در وقف اهلی جهت ابتداء اهلی است. به عنوان مثال، واقف موقوفه ای را ابتداء برای استفادهٔ فرزندان و نواسه های خود وقف می کند و پس از آن برای استفادهٔ مثلاً: شفاخانهٔ همان فامیل.[۱۸۱۶]

وقف خیریه (وقف عام) Public endowment

وقف خیری که به نام وقف عام نیز یاد می شود عبارت از وقفی است که جهت در آن یکی از امور خیریه باشد و ابتداء برای امر خیری و سپس برای اشخاص و یا شخص معینی وقف می شود تفاوت نمی کند که مقید به وقت معین و یا معلومی باشد و یا اینکه مقید به زمان نباشد، مانند اینکه: ساختمانی را برای مکتب، شفاخانه و یا هر امر خیر دیگر وقف کنند و پس از آن فرزندان واقف بتوانند از آن استفاده کنند.

وکالت Agency/ attorneyship

وکالت در لغت معنای حفظ، نگهدارندگی و کارسازی است.

این کلمه در زبان عرب معنای تفویض و واگذارکردن نیز است، چنانکه گفته می شود: «وکل امره الی فلان» کارش را به فلان شخص سپرده و یا تفویض نموده است.

در اصطلاح فقهی وکالت «عبارت از تفویض تصرف و حفظ به غیر است». به عبارت دیگر: وکالت عبارت از آن است که کسی در تصرف جایز و معلوم دیگری را به جای خود بگمارد. همچنین در تعریف وکالت گفته اند: «وکالت عبارت از تفویض تصرف از جانب شخصی در حال حیات به دیگری در امور نیابت پذیر که شخص خود حق انجام آن را داشته باشد.». مادهٔ ۱۲۲۹ مجلة الاحکام العدلیه در تعریف وکالت می گوید: «وکالت عبارت از این است که شخصی صلاحیت اجرای کار خود را به دیگری بسپارد و او را در این مورد قایم مقام خود بگرداند که تفویض کننده صلاحیت را (موکل)، شخصی که به او تفویض صلاحیت شده است، (وکیل) و موضوع تفویض شده را (موکل به) گویند.». وکالت شرعاً عبارت از تفویض صلاحیت موکل به وکیل است که در امر تصرفات معلوم و در امور معاملات صورت می‌گیرد، در حالی‌که وکیل اهلیت و اقتدار تصرف را شخصاً داشته باشد و در این امر قایم مقام موکل گردد.

ففهای حنفیه در تعریف وکالت می گویند: «وکالت شرعاً عبارت از این است که شخصی دیگری را در تصرف جایز و معلوم قایم مقام خود سازد و این عبارت از تفویض تصرف و

۱۸۱۶. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۱۰)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۷۶۰۷؛ محمد یوسف موسی (___). احکام الاحوال الشخصیة فی الفقه الاسلامی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، الطبعة الجدیدة، کابل: انتشارات نعمانی، صص ۲۱ و ۲۲؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران، انتشارات محمّدی سقر، ص ۵۳۶.

حفظ به وکیل است.». در تعریف وکالت ق. م نیز از فقه حنفیه پیروی نموده است. مادۀ ۱۵۵۲ ق. م در تعریف وکالت می گوید: «وکالت عقدی است که به موجب آن موکل شخص دیگری را در تصرفات قانونی و معلوم قایم مقام خود می‌سازد.». [۱۸۱۷]

وکالت اختیاری Optional agency

وکالت اختیاری آن است که مؤکل خود با در نظر گرفتن مصلحت خود، کسی را در خصوص امر معین و مشخص از جانب خود وکیل تعیین نماید. به طور مثال، کسی را برای خرید یا فروش یا برای اجرای مخاصمه در محکمه وکیل بسازد.

وکالت انفرادی Individual agency

وکالت انفرادی آن است که مؤکل برای اجرای موضوع وکالت تنها یک وکیل را تعیین نماید و یا چند وکیل را برای موضوعات مشخص تعیین کند طوری‌که وظیفه هر وکیل معین و مشخص باشد و هر یک در محدوده وکالت خویش ایفای وظیفه به عمل آرد.

وکالت بالتوکیل و بالنیابه

وکالت بالتوکیل و بالنیابه آن است که موکل برای وکیل اجازه می‌دهد که در صورت لزوم می‌تواند این صلاحیت را به وکیل دیگر تفویض نماید که در این صورت وکیل دوم وکیل موکل دانسته می‌شود و یا وکیل می‌تواند بنابر ضرورت طبق اجازه، وکیل برای خود نایب تعیین کند. [۱۸۱۸]

وکالت بالخصومت Agency of dispute

وکالت بالخصومت یا وکالت بالدعوی آن است که موکل وکیل را برای پیشبرد قضیه متنازع فیه که به حیث مدعی یا مدعی علیه در برابرش مواجه می‌باشد وکالت دهد. [۱۸۱۹]

وکالت جمع Collective agency

وکالت جمع به وکالتی اطلاق می‌گردد که برای یک موضوع معین و مشخص چند وکیل تعیین شوند تا موضوع وکالت را به اتفاق هم و با جلب رای همدیگر و به اتفاق نظر انجام دهند.

وکالت خاص Special agency

وکالت خاص به وکالتی اطلاق می‌گردد که موضوع آن به امر خاصی تعلق گیرد مانند اعطای وکالت به امور بیع، شرا، اجاره و امثال

۱۸۱۷ . در مورد این تعاریف ر. ک: وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۰۵۵ و ۴۰۵۶؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۲)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۲۰۵.

۱۸۱۸ . در مورد این تصنیف ر. ک: محمد عثمان ژوبل (۱۳۸۸). تعریف و انواع وکالت از نظر شریعت و حقوق موضوعه، مجلۀ عدالت، شمارۀ ۸۱؛ و مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۲۲۰۶- ۲۲۰۸.

۱۸۱۹. در این مورد ر. ک: سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (٤) ایران، انتشارات محمّدی سقر، صص ۳۳۷ و ۳۳۸؛ و وهبة الزحیلی (____). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۴۰۸۳ و ۴۰۸۴.

اینها. به طور مثال مؤکل به وکیـل خـود چنـین صلاحیت دهد که خانه او را به فروش رساند و یا باغی را برایش خریداری کند.

وکالت مسخر Appionted agency

وکالت اجبـاری یـا تسـخیری آن اسـت کـه وکیل از جانب محکمه ذیصلاح برای دفـاع از منافع غایب یا دفاع از مصـلحت مـتهم تعیـین می‌گردد. در چنین وکالت‌هـا مؤکـل نقشـی در تعیین وکیل ندارد و چنین وکـالتی در قضـایای مدنی در موارد مشخص بـرای دفـاع از خصـم غایب و در موضـوعات جزایـی بـرای دفـاع از متهم مورد استعمال دارد.

وکالت عام Public agency

وکالت عام، وکالتی است که موضوع آن کار خاص را احتوا نکند و تمـامی وظـایف نیابـت پذیر موکل را شامل شود. به نظـر سـلیم بـاز، شارح مجلـة الاحکـام: «وکالـت عـام معنـای تصرف در همه چیز را احتـوا می‌نمایـد» و بـه قول ردالمختار،که در اثر فوق بدان استناد شده است: «اگر کسی به دیگری گفت که تو وکیـل من در همه چیز می‌باشی یا گفت تو وکیل مـن به تمام اشیاء مملوک من می‌باشی این وکالـت از جمله وکالت عام بوده و به وکالـت بـالحفظ تعبیر می‌گردد. هرگاه گفت: امـر تـو بـه حیـث وکیل من در همه چیز جایز است، این شخص وکیل عام می‌گردد و مالـک بیـع، شـراء، هبـه، وقف، صدقه و امثال اینها می‌گردد مگر امـر او در ابرا و تقلیل دین مدیون نافذ نمی‌گـردد زیـرا این امور از موارد تبرع می‌باشد.».

وکالت مجانی Gratis agency

وکالت مجانی عبارت از وکـالتی اسـت کـه بـرای وکیـل در انجـام موضـوع وکالـت حـق الزحمه تعیین نشده و او این وظیفـه را مجـانی اجرا نماید.

وکالت مطلق Absolute agency

وکالت مطلق آن است که وکیل یـا موضـوع وکالت به چیـزی مقیـد نباشـد، ماننـد اینکـه: مؤکل به وکیل بگوید که: تو را برای فروش ایـن باغ وکیل نمودم. در ایـن وکالـت کـه موضـوع وکالت فروش باغ است به هیچ چیز دیگر مقید نمی‌باشد.

وکالت مقید Limited agency

وکالت مقید، عبارت از وکالتی است کـه در آن وکیل به چیزی مقید شده باشد یعنی مؤکـل به وکیل بگوید که: فلان زمین را بـرای مـن بـه فلان قیمت و یا در فلان وقت معامله کن که در این وکالت عمل وکیل مقید به قیمت یـا زمـان معین و مشخص شده اسـت. در ایـن صـورت وکیل باید با رعایت شرایط مندرج وکالت نامه، اجرای وظیفه نماید.

وکالت مأجور Paid agency

وکالت مأجور وکالتی است که وکیل در قبال انجام وظیفه وکالت چیـزی و یـا مبلغـی را بـه عنوان دستمزد و اجرت می‌پذیرد.

ولادت Delivery of child

ولادت در لغت به معنی زادن، زایش و به دنیا آوردن است. در اصطلاح حقوق مدنی، ولادت عبارت است از تولد و زاییدن موجود زنده اعم از انسان و یا غیر انسان.[۱۸۲۰]

ولایت (۱) Guardianship

ولایت از ریشهٔ «ولی» گرفته شده است[۱۸۲۱] که در لغت به معنی محبّت و کمک است. همچنین ولایت در لغت به معنی سلطه،[۱۸۲۲] فرمانروایی، حکومت کردن، دوستی، قرابت و خویشاوندی است.[۱۸۲۳] در اصطلاح فقهی ولایت عبارت است از قدرت و تصرف در مورد امور غیر به صورت مباشر بدون اینکه متوقف به اجازهٔ غیر باشد.[۱۸۲۴] به مفهوم عامتر: ولایت در اصطلاح فقهی و حقوقی عبارت از قدرتِ شرعی و قانونی است که به موجب آن هر شخصی می تواند به اِنشای عقود و دیگر تصرفات اعم از مالی یا غیر مالی مبادرت ورزد.[۱۸۲۵] به نظر احناف، ولایت عبارت از عملی نمودن تصمیم و خواست در مورد دیگری است اعمّ از این که راضی باشد یا خیر.[۱۸۲۶] کسی که به نمایندگی از صغار و مجانین عقد را جاری می نماید «ولی» یا «متولی عقد» و کسی که ولی بر وی ولایت دارد «مولی علیه» صیغهٔ مفرد و «مولی علیهم» صیغهٔ جمع نامیده می شود.[۱۸۲۷]

ولایت (۲) Guardianship

ولایت (ولایة) کلمهٔ عربی است (ر. ک: ولایت) در حقوق اداری ولایت بخشی از یک کشور است که یک نفر والی بر آن مطابق قانون به نمایندگی از رئیس جمهور فرمانروایی کند. در فارسی به ولایت استان می گویند.

ولایت اجبار Mandatory guardianship

ولایت اجبار عبارت از تنفیذ قول به نمایندگی از غیر است. کسی که دارای چنین ولایتی است «ولی مجبر» نامیده می شود. ولایت اجبار بنابر سه سبب بر غیر ثابت می گردد:

۱) **قرابت:** که برای صاحب قرابت به سبب خویشاوندی که با مولی علیه دارد ثابت می گردد، مانند: ولایت پدر، جد پدری که در شرایط خاص ایجاد می گردد.

۱۸۲۰. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۲۴۸.

۱۸۲۱ . همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۲۴۸.

۱۸۲۲. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۶۹۱.

۱۸۲۳. حسن عمید (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر، ص ۱۱۹۴.

۱۸۲۴. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۶۹۱.

۱۸۲۵. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۲۴۸.

۱۸۲۶. وهبة زحیلی (۱۳۸۵). فقه خانواده در جهان معاصر، مترجم: عبدالعزیز سلیمی، تهران: نشر احسان، ص ۲۲۰.

۱۸۲۷. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۶۹۰؛ و وهبة زحیلی (۱۳۸۵). فقه خانواده در جهان معاصر، مترجم: عبدالعزیز سلیمی، تهران: نشر احسان، ص ۲۲۰

۲) مـوالات: چنانکـه دو کـس بـر اسـاس عقدی میان خود معین نماینـد کـه همـدیگر را یاری و در صورت فوت از همدیگر ارث ببرند. به موجب چنین عقدی ولایت تزویج نیز ایجاد می گردد و جهت ثبوت شرط اسـت کـه ولـی عاقل، بالغ و از طریـق سـبب و یـا نسـب ارث نبرد.

۳) ولایت امامت: ولایت امامت عبارت از ولایت امام عادل یا جانشین او؛ یعنـی: قاضـی است که هـر یـک مـی توانـد شـخص عـدیم اهلیت و یا ناقص اهلیـت را براسـاس حـدیث «اَلسُّلْطَانُ وَلِـی مَـنْ لَا وَلِـیَّ لَـهُ.».[۱۸۲۸] یعنـی: سلطان ولی کسی است که ولی نداشته باشـد، به دیگری تزویج نماید.[۱۸۲۹]

ولایت اختیار Recommneded guardianship

ولایت اختیار و یا استحباب عبـارت از حـقّ ولی در تزویج مولی علیه بر مبنـای رضـایت و اختیار او است. کسی که دارای چنـین ولایـت است «ولی مخیر» نامیـده مـی شـود. ولایـت اختیار که بر اشخاص عاقل و بالغ ثابت اسـت «ولایت استحباب» نیز نامیده می شود، زیرا به نظر امام ابوحنیفه رحمه الله و امام زفر رحمه الله یکی دیگر از فقهای حنفیـه بـر زن عاقلـه و بالغـه اعـمّ از اینکه دوشیزه باشد و یا بیوه مستحب است کـه جهت احترام به پدر و پدر کلان و رعایت ادب عقد ازدواج خویش را توسط ولی مخیر منعقد نماید. ثبوت چنین ولایتی طبق فقـه حنفیـه بـر مبنای رضایت مولی علیه است.[۱۸۳۰]

ولایت بر مال Guardianship on property

ولایت بر مـال عبـارت از سرپرسـتی و ادارهٔ امـور مـالی و بـه کـارگیری و دخـل و تصـرف مطلوب و حفظ ثروت و دارایی قاصرینی است که خـود توانایی علمی، فکری و جسـمی لازم را برای ادارهٔ آن ندارند. بنـابراین، ولایـت نـوع مسؤولیت و امانتداری اسـت کـه هـدف از آن تحقّق مصـالح و محافظـت از امـوال اطفـال، مجانین و معتوهین است.[۱۸۳۱]

ولایت بر مال طبق فقه حنفیه بـر پـدر، پـدر کلان، وصی پدر و پدر کـلان و وصـی قاضـی ثابت است.[۱۸۳۲]

ولایـت بـر مـال و نفـس Guardianship on personal and financial affairs

ولایت بر مال و نفس عبارت از ادارهٔ امـور مالی و شخصی اشخاص ناقص و فاقد اهلیت است که خود اجرای از آن عاجز اند.

ولایت بـر نفس و انواع آن Quardianship on personal affairs

ولایت برنفس عبـارت از سرپرسـتی و ادارهٔ امور شخصی قاصرینی است که خود از اداره،

۱۸۲۸. رواه احمد و الاربع الا النسائی.
۱۸۲۹. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۶۶۸۹ و ۶۶۹۰.

۱۸۳۰. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۹)، ص ۶۶۹۵.
۱۸۳۱. همان، وهبة الزحیلی، جلد (۹)، صص ۴۴۹ و ۴۵۰.
۱۸۳۲. عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (۴)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، ص ۲۴؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۶۹۱.

تصمیم گیری در امور مربوط بـه خـود ماننـد: ازدواج، تعلیم و تربیه، مداوا و آشنایی با کـار و حرفه عاجز اند. این نوع ولایت به نظر فقهـای حنفیه برای پدر، پدر کلان و سایر اولیاء ثابـت می گردد. ولایت بر نفـس بـه دو نـوع: ولایـت اجبار و ولایت اختیار و یـا اسـتحباب منقسـم می گردد.[۱۸۳۳]

ولد Child

ولد در لغت به معنای: «کل ما یولد شیء»: یعنی؛ هر آنچه که چیزی آن را می زاید اعمّ از اینکه مذکر باشد و یا مؤنث که جمـع آن اولاد است.[۱۸۳٤] به نظر می رسد معنـی اصـطلاحی ولد از معنی لغوی آن دور نیست. بنابراین، ولد عبارت از طفلی است که زاده می شود.

ولسوالی District

وُلُســوالی یکــی از واحــدهای تقســیمات کشوری افغانستان اسـت. ولسـوالی از واژه ای مغولی اولوس یا ولوس به وجود آمده است که در زبان های مغولی و ترکی معنی قبیله و ایل را می‌دهد. همچنین، واژه‌ای وُلُسـوال بـه حـاکم ولسوالی گفته می شود.[۱۸۳۵]

ولی Guardian

ولی شخصی است که بـر صـغیر ولایـت دارد مانند پدر و پدر و سایر اولیاء.

ویزه Visa

ویزه از کلمهٔ انگلیسـی «Visa» بـه عاریـت گرفته شده است که در فارسی به آن روادید می گوینـد. بـر اسـاس مـادهٔ ۳ قـانون مسـافرت و اقامـت اتبـاع خـارجی در افغانسـتان: «ویـزه: اجـازهٔ نامـهٔ مهمـوری اسـت کـه بـرای ورود، خـروج و اقامـت اتبـاع خـارجی بـه داخـل پاسپورت یا ورقهٔ جداگانه داده می شود».

۱۸۳۳. عبدالرحمن الجزایری (___). الفقه علی المذاهب الاربعة، جلد (۴)، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی، ص ۲۴؛ و وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، ص ۶۶۹۱.

۱۸۳٤. مجید وزیری (۱۳۸۴) حُقوق متقابل کودک و ولی در اسلام، تهران: چاپ شرکت چاپ و نشر بین الملل، صص ۴۷-۴۹.

1835. https://fa.wikipedia.org (last visit: 26/8/2016).

هـ

هبه Donation

هبه از ریشهٔ «وهب» گرفته شده است که در لغت به معنای انعام، بخشش، بخشیدن و دادن چیزی برای کسی بدون عوض است. تملیك کننده را واهب، طرف دیگر عقد را متهب (یا موهب له) و مالی را که مورد هبه است، موهوبه می‌گویند.[۱۸۳۶] در اصطلاح حقوقی و فقهی نیز هبه عبارت از عقدی است که به موجب آن یك نفر مالی را مجاناً به شخص دیگری در زمان حیات تملیك می‌کند. زیرا، هبه بدون عوض بعد از مرگ وصیت است.[۱۸۳۷] ق. م هبه را تملیک مال توسط واهب به موهوب له بدون عوض و گاه با عوض می داند. مادهٔ ۱۱۷٦ ق. م در این مورد می گوید: «هبه

عبارت است از تملیک مال به شخص دیگر بدون عوض، گاهی به مقابل عوض نیز صورت می گیرد.». به نظر می رسد علت این تعریف به اشتراط در عقد هبه و در نتیجه هبهٔ معوض و هبهٔ بدون عوض بر می گردد. زیرا، هبه به اعتبار اینکه در برابر عوض و یا بدون عوض صورت پذیرد، دو نوع است: هبهٔ معوضه و هبهٔ غیر معوضه. در بارهٔ اشتراط در عقد هبه در

۱۸۳٦. ـــــ (۱٤۰٤ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (٤۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۱۲۰؛ وهبة الزحيلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۹۸۰؛ محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۵)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۱٤۹۲۰؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۲۲۵٦ و ۲۲۵۷.

۱۸۳۷. ـــــ (۱٤۰٤ ق). الموسوعة الفقهية، جلد (٤۲)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامية، ص ۱۲۰؛ وهبة الزحيلی (ـــــ). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۵)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۳۹۸۰؛ محمد جعفر جعفری لنگرودی (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، جلد (۵)، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش، کلمهٔ ۱٤۹۲۰؛ مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، صص ۲۲۵٦ و ۲۲۵۷.

گفتار پنجم بحث خواهیم نمود. اما، آنچه ذکر آن اینجا ضروری است این است که هبه به اعتبار اشتراط و پرداخت عوض دو نوع است: هبه معوض و هبهٔ غیرمعوض:

۱) هبه مُعوّض: هبه مُعوّض هبه‌ای است که واهب در هنگام عقد به متهب شرط کند عوض چیزی را که به او می‌دهد او نیز عوض آن را رایگان به واهب بدهد. یا این که متهب بدون شرط واهب، چیزی در مقابل هبه‌ای که گرفته رایگان به واهب بدهد.

۲) هبه غیر مُعوض: هبه‌ای است که واهب در هنگام عقد هبه، شرط پرداخت عوض بر متهب نکرده باشد و متهب هم چیزی در عوض هبه به واهب پرداخت نکند. در حقوق جرمنی هبه، عقد دو جانبه است که به موجب آن یکی از طرفین تعهد می نماید تا جانب مقابل را بدون عوض غنی و پولدار نماید.[۱۸۳۸] مادهٔ ۸۳۳ مجلة الاحکام در تعریف فقهی هبه می گوید: «هبه عبارت از تملیک مال به شخص دیگر است بدون عوض که به فاعل آن واهب و به مال متذکره موهوب و به شخصی که آن را پذیرفته است موهوب له گفته می شود [...]».

هتک حرمت Disrespect

هتک حرمت مرکب از هتک و حرمت است که در لغت به معنی شکستن حرمت، بی احترامی، رسوایی، آبرو ریزی و بی عزتی است.[۱۸۳۹] در اصطلاح حقوقی معنی اصطلاحی هتک حرمت از معنی لغوی آن گرفته شده است. بنابراین، در اصطلاح حقوقی، هتک حرمت بی احترامی و بی عزتی دیگران است.

هتک حرمت مسکن Disrespect of place of residence

مادهٔ ۶۱۹ کُد جزا در تعریف هتک حرمت مسکن می گوید: «ارتکاب یکی از اعمال ذیل جرم هتک حرمت مسکن دانسته شده، مرتکب به حبس قصیر محکوم می گردد:

۱- داخل شدن به محل مسکون یا آماده سکونت و یا به یکی از ملحقات آن به صورت غیر قانونی یا بدون رضایت صاحب آن.

۲- پنهان شدن در یکی از محلات مندرج جز (۱) این ماده.

۳- داخل شدن به یکی از محلات مندرج جز(۱) این ماده به شکل قانونی و باقی ماندن در آن بدون رضایت صاحب حق.».

هدیه Gift

هدیه از ریشهٔ «هدی» گرفته شده است که در لغت به معنی تحفه است و در اصطلاح

1838. Gerhard Robbers (2002). An Introduction to German Law. Translated into Enlish by: Miceal Jewll, 5th edi (___), p 134.

1839. https://www.vajehyab.com (31/12/2017).

مادۀ ۸۳٤ مجلة الاحکام در تعریف هدیه می گوید: «هدیه عبارت از مالی است که برای تکریم و احترام شخص به او اِعطاء یا اِرسال می گردد.».

هلاک Destruction

هلاک از ریشۀ «هلک» گرفته شده است که در لغت به معنی تلف شدن، از بین رفتن و نیست شدن است. به نظر می رسد در اصطلاح حقوقی هلاک از بین رفتن مال است.

همجوار Neighbor

همجوار در لغت به معنی همدیوار و هم مرز است. در اصطلاح حقوقی همجواری شخصی است که با شخص دیگر زمین، آپارتمان و خانۀ پهلو به پهلو دارد.[۱۸٤۰]

هیأت Delegation

هیأت در لغت به معنی شکل، صورت، حال و کیفیت است. همچنین، هیأت در لغت به معنی عده از مردم، دسته و گروه است.[۱۸٤۱] به نظر می رسد هیأت گروه از اشخاص حقیقی است به غرض اجرای کار معین به حیث مثال نظارت از اجراآت کار یک اداره، مذاکره، بررسی حادثه و نظیر اینها توسط یک اداره، رئیس جمهور، دولت، سازمان بین المللی و نظیر اینها مؤظف می شود.

هیأت مدیره Board of directors

هیأت مدیره یا گروه راهبران یک شورا متشکل از اعضای انتخاب شده یا انتصاب شده است که سیاست‌گذاری و تصمیم گیری کلان مؤسسه و شرکت را بر عهده دارند. یکی از وظایف اصلی هیئت مدیره انتصاب مدیر عامل و نظارت بر عملکرد وی است.[۱۸٤۲]

1840. Ibid, (Last visit: 10/15/2019).
1841. Ibid, (Last visit: 21/ 5/ 2016).
1842. https://fa.wikipedia.org/wiki/ (Last visit: 25/1/2018)

ی

یائسه Post- menstrual

یائسه صیغه مؤنث اسم فاعل از ریشهٔ «یأس» گرفته شده است که در لغت به معنی نومید است. در اصطلاح حقوقی یائسه زنی است که از عادت ماهوار (حیض) قطع امید کرده باشد. [۱۸۴۳]

به عبارت دیگر: به زنی که به سن یأس رسیده باشد یائسه گویند.

ید Ownership

ید در لغت به معنی دست است و در فقه کنایه از تصرف است، چنانکه اگر بگویند: فلانی بر چیزی ید دارد، مراد آن است که بر آن تصرف مالکانه دارد. از همین رو، شخصی که ملکی را تحت ید دارد ذوی الید نامیده می شود. ید بر دو نوع است:

۱- ید تصرف مالکانه که عبارت از ید بر مال خود است و طبق قاعدهٔ ید، ید بر چیزی امارهٔ مالکیت بر آن است. به عبارت دیگر، قاعدهٔ ید عبارت از قاعده ای است که بیان می دارد اختیار، سلطه و تصرف داشتن بر چیزی امارهٔ مالکیت بر آن چیز است، مگر اینکه خلاف آن ثابت شود.

۲- ید بر مال غیر: در تصرف خود داشتن مال غیر یا به اذن مالک است و یا بدون اذن مالک. اگر به اذن مالک باشد، دو حالت دارد، یا ید امانی است و یاید ضمانی. اما، اگر بدون اذن و غیر قانونی باشد، در هر صورت ید او ید ضمانی است. اساساً فقهاء ید اجیر خاص، ید شریک، ید وکیل، ید مرتهن، ید مضارب، ید مستودع، ید مستعیر و ... را ید امانت و ید سارق، ید غاصب و ... را ید ضمانت می دانند. [۱۸۴۴]

از آنچه گفته شد چنین نتیجه گرفته می شود که ید دو نوع است: ید ضمان و ید امان. ید ضمان عبارت از یدی است که متصرف که در

۱۸۴۳. مسعود انصاری و محمد علی طاهری (۱۳۸۴). دانشنامهٔ حقوق خصوصی، جلد (۳)، تهران: انتشارات محراب فکر، ص ۲۲۶۶.

۱۸۴۴. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، صص ۲۲۶۶ و ۲۲۶۷.

عین حال غیر مالک شی است، شی را به قصد تملک به حیازت خود آورده باشد، مانند: غاصب و حایز دارای سوء نیت. ید امان عبارت از تحت ید آوردن شی توسط غیر مالک به نمایندگی از مالک است، مانند: معیر، مستأجر و مودع.

یمین Oath/ swear

یمین (ر. ک: سوگند).

یسار Solvency

یسار در لغت به معنی دست چپ، چپ و طرف چپ و خلاف یمین است. در اصطلاح حقوق مدنی، یسار عبارت است از فراخ دستی، ثروت و توانگری است.[۱۸۴۵]

یأس Post- menstruation

یأس در لغت به معنی نومیدی است. سن یائسگی در زنان متفاوت است. از همین رو، ق. م در مورد این سن سکوت اختیار نموده است. در فقه نیز در این مورد اختلاف وجود دارد: فقهای حنابله پنجاه سالگی، فقهای حنفیه پنجاه و پنج سالگی، فقهای شافعیه شصت و پنج سالگی و فقهای مالکیه هفتاد سالگی را سن یأس تعیین نموده اند.[۱۸۴۶] ولی، امام ابن تیمیه می گوید: سن یأس نسبت به زنان مختلف، متفاوت است و در این باره سن معینی وجود ندارد. بنابراین، هر زنی که از حیض دیدن مأیوس گردد و امیدی نداشته باشد «آیسه» پنداشته می شود و سن وی مطرح نیست اعمّ از اینکه چهل سال داشته باشد و یا بیشتر از آن.[۱۸۴۷]

۱۸۴۵. همان، مسعود انصاری و محمد علی طاهری، جلد (۳)، ص ۲۲۶۸.

۱۸۴۶. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۱۸۳ و ۷۱۸۴؛ و مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، صص ۱۶۵ و ۶۶؛ و سید سابق (۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی، جلد (۳) ایران، انتشارات محمّدی سقر، ص ۱۶۳۸.

۱۸۴۷. وهبة الزحیلی (___). الفقه الاسلامی و ادلته، جلد (۹)، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه، صص ۷۱۸۳ و ۷۱۸۴؛ و مُحمّد جواد مغنیه (۱۳۷۹). احوال شخصیّه ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسه، مترجم: مصطفیٰ جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس، صص ۱۶۵و ۶۶.

فهرست منابع

الف) دری:

اول: در فقه

۱) اتاسی، محمد خالد (۱۳۷۰). شرح مجلة الاحکام، مترجمان: موج سمنگانی و عبدالواحد نهضت فراهی، کابل: انتشارات ستره محکمه.

۲) الزحیلی، وهبة (۱۳۸۵). فقه خانواده در جهان معاصر، ترجمۀ عبدالعزیز سلیمی، تهران: نشراحسان هـ . ش.

۳) بصیرت، عبدالولی (۱۳۸۷). رهن از نظر مذهب حنفی و قانون مدنی افغانستان، چاپ اول، کابل: انتشارات ریاست نشرات اکادمی علوم افغانستان.

٤) بن ندوی (۱۳۸۴). عبدالعظیم، مختصر فقه، مترجم: عبدالله محمدی، پشاور، پاکستان، انتشارات مکتبه علم و فرهنگ.

۵) دامنی، عبدالناصر (۱۳۸۶). میراث به زبان ساده، چاپ اول، تهران: نشر احسان.

۶) دریز، غلام محی الدین (۱۳۸۳). اساسات حقوق اسلام، کابل: انتشارات سعید.

۷) زارعی، محمد حسین (۱۳۸٤). مطالعۀ تطبیقی مجالس قانونگذاری، چاپ اول، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.

۸) زرقاء، مصطفی (۱۳۸۷). شرح نود و نه قاعدۀ فقهی مذهب حنفی، مترجم: عبدالواحد نهضت فراهی، چاپ اول، کابل: بنگاه انتشارات و مطبعه میوند.

۹) زیدان، عبدالکریم (۱۳۸۷). حقوق و تکالیف زن در اسلام، مترجم: سهیلا رستمی، چاپ اول، تهران: نشر احسان.

۱۰) زیدان، عبدالکریم (۱۳۸۸). اصول فقه، مترجم: ابو عاصم عبدالناصر زاهدی دروازی، چاپ اول، کابل: انتشارات رسالت،

۱۱) ژوبل، محمد عثمان (۱۳۸۵). مجلة الاحکام، کابل: نشر پروژۀ عدلی و قضایی ادارۀ انکشافی ایالات متحدۀ امریکا.

۱۲) ژوبل، محمد عثمان (۱۳۹۰). مجموعۀ متحدالمآل ها، مصوَّبات و رهنمود های سترۀ محکمۀ ج. ا. ا (۱۳۸۵- ۱۳۸۹)، چاپ اول، کابل: مطبعۀ نبراسکا.

۱۳) سابق، سید ((۱۳۷۱). فقه السنه، مترجم: محمود ابراهیمی،(۴) جلد، ایران: انتشارات محمّدی سقر.

۱۴) شیخ الاسلامی، اسعد (۱۳۸۴). احوال شخصیه در مذاهب چهارگانهٔ اهل سنت، چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها.

۱۵) صابونی، محمد علی (۱۳۸۵). تفسیر آیات الاحکام، مترجم: نعمت الله شهرانی، (۲) جلد، چاپ دوم کابل: انتشارات نعمانی.

۱۶) عبدالباقی (_____). رهنمای وثایق و سجلات، قندهار: مکتب محمدیه.

۱۷) قبله ای خویی، خلیل (۱۳۸٤). آیات الاحکام: حقوق مدنی و جزایی، چاپ اول، تهران: وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی.

۱۸) قرضاوی، یوسف (۱۳۸۲). دید گاه های فقهی معاصر، مترجم: احمد نعیمی، (۲) جلد تهران: نشر احسان.

۱۹) قرضاوی، یوسف (۱۳۷۷). حلال و حرام در اسلام، مترجم: ابوبکر حسن زاده، چاپ پنجم، پشاور: انتشارات کتاب.

۲۰) محمسانی، صبحی رجب (۱۳۸۶). فلسفهٔ قانونگذاری در اسلام، ترجمهٔ اسماعیل گلستانی، چاپ اول، انتشارات آثار اندیشه.

۲۱) مغنیه، محمد جواد (۱۳۷۹). احوال شخصیه، ترجمه و تبیین جزء دوم الفقه علی المذاهب الخمسة، مترجم: مصطفی جباری و حمید مسجد سرایی، تهران: انتشارات ققنوس.

۲۲) نذیر، داد محمد (۱۳۸۸). اساسات حقوق اسلام، چاپ اول، کابل، افغانستان: مطبعهٔ نعمانی.

۲۳) نذیر، داد محمد (۱۳۹۲). درآمدی بر قواعد کلی فقهی، چاپ دوم، کابل، انتشارات رسالت.

۲۴) ندیر داد محمد (۱۳۹۵). حقوق میراث، چاپ ششم، انتشارات حامد رسالت، کابل.

۲۵) وزیری، مجید (۱۳۸۴) حُقوق متقابل کودک و ولی در اسلام، تهران: چاپ شرکت چاپ و نشر بین الملل.

دوم: در حقوق

۲۶) آراسته، حسین و دیگران (۱۳۸۹). در بارهٔ علم حقوق، چاپ اول، تهران: نشر کتاب.

۲۷) ابراهیمی، سید نصرالله (۱۳۸۳). حقوق بین الملل خصوصی، چاپ اول، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

۲۸) احمد السنهوری، عبدالرزاق (۱۳۸۲). دورهٔ حقوق تعهدات (۳)، مترجمان: سید مهدی دادمرزی و محمد حسین دانش کیا، چاپ اول، نشر سپهر.

۲۹) انصاری، ولی الله (۱۳۹۰). کلیات حقوق قراردادهای اداری، چاپ پنجم، تهران: نشر حقوقدان.
۳۰) الماسی، نجاد علی (۱۳۸۵). حقوق بین الملل خصوصی، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.
۳۱) افتخاری، جواد، حقوق مدنی (۳) کلیات عقود و حقوق تعهدات، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان، ۱۳۸۲ هـ ش.
۳۲) امامی، سیّد حسن (۱۳۷۷). حُقوق مدنی، (6) جلد، چاپ پانزدهم، تهران: انتشارات کتاب فروشی اسلامیه.
۳۳) امامی، محمد (۱۳۸۷). مالیه عمومی، چاپ دوم، ایران: انتشارات میزان.
۳٤) امامی، محمد و استوار سنگری، کورش (۱۳۸۷). حقوق اداری (۱)، چاپ دوم، تهران: بنیاد حقوقی میزان.
۳۵) بادینی، حسن (۱۳۹۲). فلسفهٔ مسؤولیت مدنی، چاپ اول، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۳۶) بشلیه، ماری نوئل و دیگران (۱۳۸۸). حقوق وجایب: احکام عقد در حقوق مدنی افغانستان، چاپ اول، کابل افغانستان: چاپ انستیتوت بین المللی مطالعات مقایسوی فرانسه.
۳۷) بیگزاده، صفر (۱۳۸۷). شیوهٔ نگارش قانون، چاپ دوم، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.
۳۸) ـــــ (۱۳۸۱). درآمدی بر حقوق اسلامی، چاپ سوم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (سمت).
۳۹) پفیفر، جولیا (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک برای حقوق بین الملل عمومی در افغانستان، مترجم: نظام الدین عبدالله، چاپ اول، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک.
۴۰) حسنی، حسن (۱۳۸٤). اقامتگاه، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
۴۱) حسرت، محمد حسین و محمدی، عبدالاحد (۱۳۹۷). قانون اساسی افغانستان: درسنامهٔ آموزشی، کابل: مؤسسهٔ حمیده برمکی.
۴۲) جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۰). حقوق اموال، چاپ پنجم، تهران: کتابخانهٔ گنج دانش.
۴۳) ـــــ و دیگران (۱۳۷۹). دین و سیاست، چاپ اول، تهران: مؤسسهٔ فرهنگی ثقلین.
۴۴) جاوید، دین محمد و ولوالجی، اسدالله (۱۳۸۱). لویه جرگهٔ اضطراری (جلد اول)، کابل، کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان.
۴۵) جعفری لنگرودی (۱۳۸۷). تأثیر اراده در حقوق مدنی، چاپ دوم: تهران: گنج دانش.
۴۶)

۴۷) خواجه پیری، عباس، حقوق مدنی (۴) موجبات مسؤولیت مدنی و آثار آن، چاپ میزان، تهران: ۱۳۸۵ هـ. ش.

۴۸) دانش پژوه، مصطفی (۱۳۸۶). اسلام و حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دوم، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۴۹) دریز، غلام محمد (۱۳۸۳). اساسات حقوق اسلام، کابل: انتشارات سعید.

۵۰) رسولی، عبدالحسین (۱۳۹۳). اموال مالکیت در حقوق افغانستان، چاپ اول، انتشارات ابن سینا.

۵۱) زارعی، محمد حسین (۱۳۸٤). مطالعهٔ تطبیقی مجالس قانونگذاری، چاپ اول، تهران: مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی.

۵۲) زولر، الیزابت (۱۳۸۹). درآمدی بر حقوق عمومی، مترجم: سید مجتبی واعظی، چاپ اول، تهران: انتشارات جاویدانه جنگل.

۵۳) زیدان، عبدالکریم (۱۳۸۷). حقوق و تکالیف زن در اسلام، مترجم: سهیلا رستمی، چاپ اول، تهران: نشر احسان.

۵۴) ژوبل، محمد عثمان (۱۳۶۹). اقرار در حقوق مدنی افغانستان، (۴) جلد، کابل: انتشارات ستره محکمه.

۵۵) ژوردن، پاتریس (۱۳۸۵). اصول مسؤولیت مدنی، مترجم: مجید ادیب، چاپ دوم، تهران: نشر میزان.

۵۶) ساکت، محمد حسین (۱۳۸۰). حقوق شناسی، چاپ اول، تهران: نشر ثالث.

۵۷) ستانکزی، نصرالله و دیگران (۱۳۸۷). قاموس اصطلاحات حقوقی، کابل: پوهنتون کابل- فاکولتهٔ حقوق و علوم سیاسی.

۵۸) ساکت، محمد حسین (۱۳۸۶). شخصیت و اهلیت در حقوق مدنی، چاپ سوم، نشر انتشارات جنگل، جاودانه.

۵۹) سلطان، صلاح (____). ارث و وصیت در شریعت و قانون، (9 حوت 1398 ش). متن این کتاب در سایت www.aqeedeh.com قابل دسترس است.

۶۰) شهیدی، مهدی (۱۳۸۴) تشکیل قراردادها و تعهدات، چاپ چهارم، تهران: مجمع علمی و فرهنگی مجد.

۶۱) صالح، علی پاشا (۱۳۴۸). سر گذشت قانون، تهران: انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

۶۲) صانعی، پرویز (۱۳۸۱). حقوق و اجتماع، چاپ اول، تهران: (____).

۶۳) صادقی، محسن (۱۳۸۴). اصول حقوقی و جایگاه آن در حقوق موضوعه، چاپ اول، تهران: نشر میزان.

۶۴) صفایی، سیّد حسین قاسمزاده، سیّد مرتضیٰ (۱۳۸۱). حُقوق مدنی اشخاص و محجورین، تهران: انتشارات مهر.
۶۵) ضیایی بیگدلی، محمد رضا (۱۳۹۰). حقوق بین الملل عمومی، چاپ سی و هشتم، تهران، کتابخانهٔ گنج دانش.
۶۶) طباطبایی مؤتمنی (۱۳۸۳). آزادی های عمومی و حقوق بشر، تهران: مؤسسهٔ انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۶۷) طباطبایی مؤتمنی، منوچهر (۱۳۸۷). حقوق اداری، چاپ پانزدهم، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت).
۶۸) طباطبایی، منوچهر (۱۳۸۵). حقوق اداری تطبیقی، چاپ اول، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه ها (سمت).
۶۹) طباطبائی مؤتمنی، منوچهر (۱۳۸۰). حقوق اساسی، چاپ اول، تهران: نشر میزان.
۷۰) عباس خواجه پیری (۱۳۸۹). حقوق مدنی (۴) موجبات مسؤولیت مدنی و آثار آن، (____): انتشارات بین المللی الهدی.
۷۱) عباسی، بیژن (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: جنگل.
۷۲) عالم، محمد ظریف (۱۳۶۹). وسایل اثبات در دعاوی مدنی، افغانستان، کابل: ریاست نشرات ستره محکمه.
۷۳) عالم، عبدالرحمن (۱۳۸۱). بنیاد های علم سیاست، چاپ نهم، تهران: نشر نی.
۷۴) عباسی، بیژن (۱۳۸۹). مبانی حقوق اساسی، چاپ دوم، تهران: انتشارات جنگل.
۷۵) عبدالله، نظام الدین، شرح مختصر قانون اساسی (۲) حقوق و وجایب اساسی اتباع، چاپ اول، کابل: انتشارات سعید، هـ ش.
۷۶) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق عینی، چاپ هشتم، کابل: انتشارات سعید.
۷۷) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دهم، کابل: انتشارات سعید.
۷۸) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۰). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق وجایب (۲): عقود معین، چاپ دوم، کابل: انتشارات سعید.
۷۹) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۰). شرح قانون مدنی افغانستان: اشخاص، چاپ چهارم، کابل: انتشارات سعید.
۸۰) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۱). مبادی حقوق افغانستان، چاپ اول، کابل: انتشارات سعید.

۸۱) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۳). انواع قانون و فرایند قانونگذاری در نظام حقوقی افغانستان، چاپ اول، کابل: انتشارات سعید.

۸۲) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۳). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق فامیل، چاپ چهارم، کابل: انتشارات سعید.

۸۳) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۳). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق وجایب (۱) تصرفات و حوادث حقوقی، انواع، تنفیذ، انتهاء و اثبات وجیبه، چاپ چهارم، کابل: انتشارات سعید.

۸۴) عبدالله، نظام الدین (۱۳۹۰). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق میراث، چاپ دوم، کابل: انتشارات سعید..

۸۵) عزیزی، طارق (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک برای حقوق اداری افغانستان، مترجم: سید مسعود مخلص، چاپ اول، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک.

۸۶) غلامی، حسین (۱۳۸۵). مبانی حقوق و تطبیق عدالت جزایی در افغانستان، کابل: (____).

۸۷) محمودی، فیروز (۱۳۹۰). رهنمود ماکس پلانک برای حقوق جزای اختصاصی افغانستان، چاپ اول، انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک.

۸۸) قاسمی، عبدالخالق (۱۳۹۲). مسؤولیت مدنی ناشی از نقض قرارداد، چاپ اول، کابل: دانشگاه کاتب.

۸۹) قاضی شریعت پناهی، سید ابوالفضل (۱۳۸۳). گفتار هایی در حقوق عمومی، چاپ یازدهم، تهران: میزان.

۹۰) قاضی شریعت پناهی، سید ابوالفضل (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهاد های سیاسی، چاپ یازدهم، تهران: نشر میزان.

۹۱) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۵). حقوق مدنی: قواعد عمومی قرار داد ها، چاپ هفتم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا.

۹۲) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۵). دوره مقدماتی حقوق مدنی: اعمال حقوقی، چاپ یازدهم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا.

۹۳) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۷). مقدمهٔ علم حقوق، چاپ شصت و سوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا.

۹۴) کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۵). نظریهٔ عمومی تعهدات، چاپ اول، تهران: نشر یلدا.

۹۵) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۴). دوره مقدماتی حقوق مدنی: وقایع حقوقی، چاپ ششم، تهران: شرکت سهامی انتشار.

۹۶) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۴). دورهٔ عقود معین (۱): حقوق مدنی، چاپ نهم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۹۷) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۲). حقوق مدنی: عقود معین (۴)، چاپ چهارم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا.
۹۸) کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۶). حقوق مدنی: مشارکت ها، صلح، چاپ چهارم، تهران: انتشارات گنج دانش.
۹۹) کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۴). الزام های خارج از قرارداد، چاپ اول، تهران: دانشگاه تهران.
۱۰۰) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۱). اموال و مالکیت، چاپ پنجم، تهران: نشر میزان.
۱۰۱) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۱). فلسفهٔ حقوق، (۳) جلد ، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا.
۱۰۲) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۵). اثبات و دلیل اثبات، چاپ سوم، تهران: نشر میزان.
۱۰۳) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۵). حقوق مدنی: قواعد عمومی قرار داد ها، چاپ هفتم، تهران: شرکت سهامی انتشار با همکاری بهمن برنا.
۱۰٤) کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۲). حُقوق مدنی: خانواده، (2) جلد، چاپ ششم، تهران: شرکت سهامی انتشار.
۱۰۵) کنوست راسخ افشار، ماندانا (۱۳۸۶). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک برای حقوق اساسی افغانستان، جلد دوم: رویهٔ مبتنی بر قانون اساسی و حقوق بشر، مترجم: حسین غلامی، چاپ اول، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک.
۱۰٦) لوی برول، هانری (۱۳۷٦). جامعهٔ شناسی حقوق، مترجم: ابوالفضل قاضی، چاپ سوم، تهران: نشر دادگستر.
۱۰۷) مدنی، جلال الدین (۱۳۸٤). حقوق بین الملل خصوصی، چاپ چهارم، انتشارات جنگل.
۱۰۸) مدنی، سید جلال الدین (۱۳۸۶). مبانی و کلیات علم حقوق، چاپ شانزدهم، انتشارات پایدار.
۱۰۹) مشتاقی، رامین (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک برای حقوق اساسی افغانستان، مترجم: حسین غلامی، چاپ چهارم، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک.
۱۱۰) موسی زاده، رضا (۱۳۷۷). حقوق معاهدات بین المللی، تهران: نشر دادگستر.
۱۱۱) محمدی، عبدالعلی (____). بررسی و تبیین فرمان تقنینی در نظام حقوقی افغانستان (____)، (____).

۱۱۲) ناصح، ولی محمد (۱۳۹۸). حقوق بین الملل خصوصی، چاپ دوم، کابل: انتشارات سعید.
۱۱۳) نذیر، داد محمد (۱۳۸۹). مبادی علم حقوق، چاپ اول، کابل: انتشارات رسالت.
۱۱۴) نصیری، محمد (۱۳۸۱). حقوق بین الملل خصوصی، تهران: مؤسسه انتشارات آگاه.
۱۱۵) نوری محمد علی (۱۳۸۸). ترجمهٔ قانون مدنی مصر، چاپ اول، تهران: گنج دانش.
۱۱۶) نوروزی، محمد جواد (۱۳۸۰). فلسفهٔ سیاست، چاپ هفتم، تهران: مؤسسهٔ آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۱۷) واکس، ریموند (۱۳۸۲). فلسفهٔ حقوق، مترجم: باقر انصاری و مسلم آقایی طوق، چاپ اول، تهران، انتشارات جاویدانه.
۱۱۸) وحدتی شبیری، سید حسن (۱۳۸۵). مبانی مسؤولیت مدنی قراردادی، چاپ اول، قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۱۱۹) وزیری، مجید (۱۳۸۴) حُقوق متقابل کودک و ولی در اسلام، تهران: چاپ شرکت چاپ و نشر بین الملل.
۱۲۰) وکیو، دل (۱۳۸۰). فلسفهٔ حقوق، مترجم: جواد واحدی، چاپ اول، تهران: نشر میزان.
۱۲۱) هاشمی، سید محمد (۱۳۸۴). حقوق بشر و آزادی های عمومی، چاپ اول، تهران: نشر میزان.
۱۲۲) هداوند، مهدی، مشهدی علی (۱۳۹۰). اصول حقوق اداری، چاپ دوم، تهران: انتشارات خرسندی.
۱۲۳) ___ (حوت ۱۳۸۲). قانون اساسی نوین افغانستان از تسوید تا توشیح، (۲) جلد، کابل: دارالانشای قانون اساسی.
۱۲۴) _____ (۱۳۹۶). اسناد و مصوبات سیمینار عالی قضایی ستره محکمه جمهوری اسلامی افغانستان، ۲۲- ۲۵ حوت، ۱۳۹۵، چاپ اول، ریاست نشرات ستره محکمه.
۱۲۵) _____ (۱/٤/ ۱۳۸۹/ ۲۹/ ۳/ ۱۳۹۰). سالنامهٔ کمیسیون مستقل نظارت بر تطبیق قانون اساسی، (_____)، (_____).

سوم) مقالات:

۱۲٦) آقایی طوق، مسلم (___). مبانی و ماهیت نظارت قضایی بر اعمال دولت: مطالعهٔ تطبیقی کشور های فرانسه، انگلستان و امریکا، پژوهشنامهٔ معاونت حقوقی و بررسی های فقهی مرکز تحقیقات استراتیژیک.
۱۲۷) تقی زاده، جواد (۱۳۸۵). تحقق کفالت ریاست جمهوری در حقوق اساسی ایران با نگاهی به حقوق فرانسه، فصلنامهٔ حقوق، مجلهٔ دانشکدهٔ حقوق و علوم سیاسی، دورهٔ ۴۰، شماره ۳.

۱۲۸) خسروی نیا، بابک (۱۳۹۱). قواعد مورد استناد قاضی در تفسیر عقد در فقه اسلامی، حقوق موضوعه ایران، مصر و لبنان، دوفصلنامه علمی - پژوهشی دانش حقوق مدنی، شماره دوم.

۱۲۹) داود، محمد داود (۱۳۹۲ ش پایان نامۀ ماستری). جایگاه کرامت انسانی در قانون اساسی افغانستان در پرتو اسناد بین المللی، ص، دانشگاه آزاد اسلامی- واحد افغانستان.

۱۳۰) راجی، یادگار (۱۳۹۵). توضیح مفاهیم قانون مدنی، مجلۀ قضا.

۱۳۱) رحیمی نژاد، اسماعیل (۱۳۹۰). نگرش اسلامی به کرامت انسانی، مجله معرفت حقوقی، سال اول، شماره دوم.

۱۳۲) رنجبریان، امیر حسین (۱۳۷۳). تأملی بر حقوق بشر، مجلۀ راهبرد، شمارۀ ٤.

۱۳۳) زکی، حمید (۱۳۸۸). آزادی در گسترۀ حقوق شهروندی و حقوق بشر، فصلنامۀ عدالت، شماره ۸۰.

۱۳۴) زکی، ناظر حسین (_____). نگاهی به قانون و بایستگی های آن، مجلۀ عدالت، شماره ۴۴.

۱۳۵) زکی، حفیظ الله (۱۳۸۴). گفتمان عدالت در اسلام و مکاتب دیگر، ماهنامۀ عدالت، شماره بیست و هفتم.

۱۳٦) ژوبل، محمد عثمان (_____). احوال شخصیه در حقوق مدنی، ماهنامۀ عدالت، شمارۀ ۴۲.

۱۳۷) ژوبل، محمد عثمان (۱۳۸۸). تعریف و انواع وکالت از نظر شریعت و حقوق موضوعه، مجلۀ عدالت، شمارۀ ۸۱.

۱۳۸) مخدوم، حمید رضا (۱۳۸۷). نقش انترپول در استرداد مجرمین و راه های بهینه کردن آن، مجله کلاگاه، دور دوم، شماره ۴۰.

۱۳۹) ویژه، محمد رضا (۱۳۸۸). تأملی بر سلسله مراتب هنجار های حقوقی در نظام جمهوری اسلامی ایران، فصلنامۀ راهبرد، سال هجدهم، شمارۀ پنجاه.

۱۴۰) ___ (___). بازتاب حقوق بشر در قانون اساسی افغانستان، منتشر در صفحۀ انترنتی:
http://www.taha14.com/index.php/umumi/34-paiannama/119-qanon?showall=1

چهارم: فرهنگ ها

۱۴۱) انصاری مسعود و طاهری محمد علی (۱۳۸۴). دانشنامۀ حقوق خصوصی، چاپ اول، تهران: انتشارات محراب فکر.

۱٤۲) ایمانی، عباس (۱۳۸۲). فرهنگ اصطلاحات حقوق کیفری، چاپ اول، تهران (___).

۱۴۳) جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۲). ترمینولوژی حقوق، چاپ سیزدهم، تهران: کتابخانۀ گنج دانش.

۱۴۴) جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۸). الفارق، چاپ دوم، تهران: کتابخانۀ گنج دانش.

۱۴۵) جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۱). مبسوط در ترمینولوژی حقوق، تهران: چاپ کتابخانهٔ گنج دانش.
۱۴۶) سیاح، عبدالله (۱۳۸۲). فرهنگ بزرگ نوین، مترجم (_____): ترجمهٔ المنجد، جلد (۱)، تهران: انتشارات اسلام.
۱۴۷) عمید، حسن (۱۳۸۳). فرهنگ فارسی عمید، تهران: مؤسسه انتشارات امیر کبیر.
۱٤۸) فرید، محسن و ملکزاده، بنفشه (۱۳۸۷). فرهنگ اصلاحات حقوق بشر و حقوق بین الملل، مترجم: شریف پسندی، چاپ دوم، کابل: سازمان بین المللی انکشاف حقوق.
۱۴۹) معین، محمد (۱۳۸۲). فرهنگ فارسی یکجلدی، چاپ هفتم، تهران: چاپ نشرات سرایش.
۱۵۰) _____ (۲۰۰۷- ۲۰۱۱ م). دایرة المعارف آریانا، چاپ اول، کابل: اکادمی علوم افغانستان.

پنجم: قوانین:

۱۵۱) قانون اساسی جمهوری اسلامی افغانستان (۱۳۸۲ ش). ۸۱۸ جریده رسمی.
۱۵۲) قانو مدنی (۱۵/ ۱۰/ ۱۳۵۵ ش). ۳۵۳ جریدهٔ رسمی.
۱۵۳) قانون اصول محاکمات مدنی (۱۳۶۹). ۷۲۲ جریدهٔ رسمی.
۱۵۴) قانون رسیدگی به تخلفات اطفال (۱۳۸۴) ۸۴۸ جریدهٔ رسمی.
۱۵۵) کُد جزا (۱۳۹٦). ۱۲٦۰ جریدهٔ رسمی.
۱۵۶) قانون مراسم عروسی (۱۳۹۶). ۱۲۸۰ جریدهٔ رسمی.
۱۵۷) قانون انتخابات (۱۳۹۲). ۱۱۱۲ جریدهٔ رسمی.
۱۵۸) قانون احزاب سیاسی (سال۱۳۸۳). ۸۱۲ جریدهٔ رسمی.
۱۵۹) قانون اجراآت جزایی (۱۳۹۳). ۱۱۳۲ جریدهٔ رسمی.
۱۶۰) قانون استرداد مجرمین و همکاری های عدلی (۱۳۹۲). ۱۱۰۳ جریدهٔ رسمی.
۱۶۱) قانون رسانه های همگانی (۱۳۸۸). ۹۸۶ جریدهٔ رسمی.
۱۶۲) قانون اصول محاکمات مدنی (۱۳٦۹). جریدهٔ رسمی ۷۲۲.
۱۶۳) قانون پولیس (۱۳۸۸). ۹۹۴ جریدهٔ رسمی.
۱۶۴) قانون تشکیل و صلاحیت قوهٔ قضائیه جمهوری اسلامی افغانستان (۱۳۹۲). ۱۱۰۹ جریدهٔ رسمی.
۱۶۵) قانون جلوگیری از تمویل تروریسم (۱۳۹۳). ۱۱٤٦ جریدهٔ رسمی.
۱۶۶) قانون جمعیت ها (۱۳۹۲). ۱۱۱٤ جریدهٔ رسمی.
۱۶۷) قانون تابعیت (۱٤۲۱). ۷۹۲ جریدهٔ رسمی.
۱٦۸) قانون تنظیم امور زمینداری (۱۳۸۷). جریدهٔ رسمی ۹۵۸.
۱٦۹) قانون حمایت از حمایت حقوق مخترم و مکتشف (۱۳۸۷). ۹۵٦ جریدهٔ رسمی.
۱۷۰) قانون حکمیت تجارتی (۱۳۸۵). ۹۱۳ جریدهٔ رسمی.

۱۷۱) اصولنامه تجارت (۱۳٦٦). (_____).
۱۷۲) قانون میانجیگری تجارتی (۱۳۸۵). ۹۱۳ جریدۀ رسمی.
۱۷۳) قانون کار (۱۳۸۵). ۹۱۴ جریدۀ رسمی.
۱۷٤) قانون محابس و توقیف خانه ها (۱۳۸٤). ۹۲۳ جریدۀ رسمی.
۱۷۵) قانون د افغانستان بانک (۱۳۸۲). ۸۱۹ جریدۀ رسمی شماره.
۱۷٦) قانون مراسم عروسی (1396). 1280 جریدۀ رسمی.

ششم: وبسایت ها:

177) https://www.vajehyab.com
178) http://simayeadalat.blogfa.com/post/18 (آخرین بازدید ۹/ ۳/ ۲۰۱۶)
179) http://edalat-va-ghezavat.blogfa.com/cat-149.aspx (آخرین بازدید ۹/ ۳/ ۲۰۱۶)
180) http://www.shahrwandan.ir/news (آخرین بازدید: ۱ اپریل ۲۰۱۵).
181) dadneqar.blogfa (آخرین بازدید ۶/ ۱۷/ ۲۰۱٦).
182) nesashalhavi.blogfa.com (آخرین بازدید ۶/ ۱۷/ ۲۰۱٦).
183) www.mariam-webster.com (Last visit: 26/ 4/ 2017).
184) https://en.oxford.com (Last visit: 26/ 4/ 2017).
185) www.translategoogle.com (Last visit: August, 2014)
186) http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/constitutional+rights (Last visit: 20, April, 2015).
187) http://www.yourdictionary.com/constitutional-right (Last visit: 20, April, 2015).
188) http://www.taha14.com/index.php/umumi/34-paiannama/119-qanon?showall=1 (آخرین بازدید ۲۱/ ۱. ۲۰۲۵)
189) http://www.ibnesina.edu.af/riyasat/modiriyat-tahqiqat (آخرین بازدید ۲۸ جنوری، ۲۰۱۵)
190) http://en.wikipedia.org/wiki/Right_to_privacy (Last visit: 21, April, 2015).
191) https://en.m.wikipedia.org (Last visit: 6/12/2017).
192) http://www.almaany.com/fa/dict/ar-fa (آخرین بازدید ۱/ ۲۲/ ۲۰۱۶).
193) http://www.almaany.com/fa/dict/ar-fa (25/1/2016).
194) https://thelawdictionary.org/elected-domicile/(last visit:4/4/2018).

195) https://fa.m.wikipedia.org (Last visit: 2017/10/9).
196) https://fa.wikipedia.org/wiki (آخرین بازدید ۶/ ۲۳/ ۲۰۱۷).
197) http://www.shahrwandan.ir/news (آخرین بازدید: ۱ اپریل، ۲۰۱۵).
198) www.marriem-webster.com (Last vistit: 6/ 9/ 2017).
199) www. dictionary.cambrige.org (Last vistit: 6/ 9/ 2017).
200) www. the freedictionary.com (Last vistit: 6/ 9/ 2017).
201) www.marriem-webster.com (Last vistit: 6/ 9/ 2017).
202) A/RES/49/60 (1994), online: http://www.un.org/documents/ga/res/45 (Last visit: Januray, 2011).
203) SC Resolution 731 (1992) of 21 January 1992, online http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/010/90/IMG/NR001090.pdf?OpenElement. This approach was reaffirmed in several subsequent resolutions ((Last visit: February, 2011).
204) http://www.un.org/en/sc/ctc/ (Last visit: February, 2011)
205) nesashalhavi.blogfa.com (آخرین بازدید ۶/ ۱۷/ ۲۰۱۶).
206) www.translategoogle.com (Last visit: August, 2014).
207) http://www.iranhrdc.org/persian (Last visit: 23, 6, 2015).
208) http://en.wikipedia.org/wiki/Rights (Last visit: 21, April, 2015).
209) http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/civil-rights (last visit: 21, April, 2015).
210) http://www.businessdictionary.com/definition/civil-rights.html (last visit: 21, April, 2015).
211) http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/constitutional+rights (last visit: 20, April, 2015).
212) http://www.yourdictionary.com/constitutional-right (last visit: 20, April, 2015).
213) /fa.m.wikipedia.org (آخرین بازدید ۳/ ۹/ ۲۰۱۶).
214) www.hawzah.net (آخرین بازدید ۳/ ۶/ ۲۰۱۷).
215) http://www.yjc.ir/fa/news (last visit: 12/3/2018).
216) http://wikifeqh.ir (last visit: 5/5/ 2018).

217) En.m. wikipedia.org (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).
218) www.law.cornel.edu (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).
219) Fa.m.wikipedia.org (آخرین بازدید ۳/ ۱۰/ ۲۰۱۷).
220) http://simayeadalat.blogfa.com/post/18 (آخرین بازدید ۹/ ۳/ ۲۰۱۶).
221) http://simayeadalat.blogfa.com/post/18 (آخرین بازدید ۹/ ۳/ ۲۰۱۶).
222) http://edalat-va-ghezavat.blogfa.com/cat-149.aspx (Last visit: 9/ 3/ 2016).
223) http://edalat-va-ghezavat.blogfa.com/cat-149.aspx (Last visit: 9/ 3/ 2016).
224) http://www.ghavanin.ir/PaperDetail.asp?id=348 (آخرین بازدید ۲/ ۱۴/ ۲۰۱۶).
225) www.justipedia.com (Last visit: 6/12/2017).
226) www.www.study.com (Last visit: 6/12/2017).
227) dadneqar.blogfa (آخرین بازدید ۶/ ۱۷/ ۲۰۱٦).

ب) عربی:

۲۲۸) الزحیلی، وهبة (____). الفقه الاسلامی و ادلته، ۱۲ جلد، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه
۲۲۹) الزحیلی، وهبة (_____). اصول الفقه اسلامی، ۲ جلد، کویته: انتشارات مکتب رشیدیه.
۲۳۰) احمد السنهوری، عبدالرزاق (۲۰۰۲م). الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید، ۱۴ ج، بیروت، لبنان: چاپ دار احیاء التراث العربی.
۲۳۱) اسماعیل، محمد بکر (۱۴۱۰). الفقه الواضح، مکة المکرمة: دارالمنار للنشر و التوزیع.
۲۳۲) القره داغی، علی محی الدین (۱۴۰۳ ق). المقدمة فی المال، و الاقتصاد و الملکیة و العقد، الطبعة الاولی، قطر: شرکة دارالبشایرالاسلامیة.
۲۳۳) جزایری، عبد الرحمن (____). الفقه علی المذاهب الاربعة، ۶ جلد، پشاور: چاپ کتابخانه وحیدی.
۲۳۴) زیدان، عبدالکریم (۱۳۸۵). الوجیز فی اصول الفقه، تهران: انتشارات احسان.
۲۳۵) زیدان، عبدالکریم (۱۴۱۱ ق). المدخل لدراسة الشریعة الشریعة الاسلامیة، عمان، مکتبة البشایر.
۲۳۶) سعید الصاغرجی، اسعد محمد (____). الفقه الحنفی و ادلته، ۳ ج، پاکستان: چاپ کتابخانه رشیدیه.
۲۳۷) عبدالحمید، محمد محی الدین (۲۰۰۷م). الاحوال الشخصیة فی شریعة الاسلامیة، لبنان: دارالعلوم العلمیه للنشر.

۲۳۸) عبدالله البرشومی، عبد الفتاح (۱۴۲۴). احکام الرهن و الشفعة فی الفقه الاسلامیة، چاپ دوم: مصر: الازهر.

۲۳۹) مصطفی احمد، زرقاء (۱۹۶۷- ۱۹۶۸م). المدخل الفقهی العام، (۳) جلد، طبعة التاسعة، دمشق: دارالفکر.

۲۴۰) محمود، طهماز، عبدالحمید (___). الفقه الحنفی فی ثوبه الجدید، (۵) جلد، پاکستان: چاپ مکتب حقانیه.

۲۴۱) ____ (۱۴۰۴ ق). الموسوعة الفقهیة، جلد (۳۰)، کویت: وزارة الاوقاف و الشئون الاسلامیة.

ج) انگلیسی:

242) A. Hussian (2005). The Islamic Law of Succession, first edit, (___) Darussalam.

243) Al Jibaly, Muhammad Mustafa (2005). Love and Mercy, revised edit. Beirut, Lebanon: Al- Kitab & Asunnah Publishing.

244) Berlingher Remus Daniel (, January 2013). The Renvoi in Private International Law, International Journal of Social Science and Humanity, vol. (3) http://www.ijssh.org/papers/196-G10028.pdf

245) Harlow, Carol (1384). Understanding Tort Law, 3rd edit, Tehran: Mezan.

246) . D. L. A Barker and C. F. Padfield (1375). Law, 1st edit, Tehran: Arian bookshop.

247) Barendt, Eric (1998). An Introduction to Constitutional Law. 1st edi, London: Exford University.

248) Robbers, Gerhard (2002). An Introduction to German Law, Translated into Enlish by Miceal Jewll, fifth edit, (___).

249) John Bell, Sophie Boyron and Simon Whittaker (1380). Principles of French Law, 1st edit, Tehran: Dadqaster publication.

250) John N Adams and Roger Brownword (1384). *Understanding Contract Law*, 1st edit, Tehran: Mezan.

251)J. G. Collier (____). Conflict of Laws, 3rd edit, Combridge University Press.

252) Sprankling, John G (2017). Understanding Property Law, fourth edit, USA: Carolina Academic press, Duham, North Carolina.

253) Hallaq, Subhi Muhammad (2008). Fiqh According to Qur'an and Sunnah, translated into English by: Sameh Strauch. 1st edi Riyadh: Dar-us- salam.

254) Barnette, Hilliare (2002). Constitutional and Administrative Law, 4th editm London Sydney: Cavendish Publishing.

255) Ian Mcleod (2009). Principles of Legislation and Regulatory Drafting, Oregan: Hart publishing, Exfor forland.

256) (____). Constitutional Assembly and The Process of Constitution Making (Online pdf:www.idea.int/asia-pacific/nepal).

257) Kharofa, Alaeddin (2009). *Transctions in Islamic Law*, fourth edit, Kuala Lumpur: ASN.

258) Lorenzen, Ernest G (1941). Qualification, Classfication or Characterization Problem in the Conflict of laws, Facylty Scholarship series, Paper 4584, p 743. https://digtialommons.laws.yale.edu/fss-PAPERS/4584

259) *Majallah -El-Ahkam- El- Adliya* (2007). Translated into English by: C. R. TYSER, B. A. L, D. G. Demetriades and Ismail Haqqi Effendi, third edition, Maylaysia: (___).

260) Jian, M P (2008). Indian Constitutional Law, 5th edi, New Delhi: Wadha Naqpur.

261) Razi , Mohammad (2008) Islamic Inheritance Law, first edit, Canada: Toronto (___).

262) Peter Hay, Patrick J. Borchers and Ricarhd D. Freer (2017). Conflict of Laws, 15th edit, USA: Foundation Press.

263) Raden Aji Haqqi, Abdul- Rahman (2009). *The Philosophy of Islamic Law of Transctions*, first edit, Malaysia: Center for Reasch and Training.

264) Hillar, Tim (1998). Sourcebook On Public International Law, first edit, London: Cavendish publishing.

265) Veronique Allarousese (1991). A Comparative Approach to the Conflict of Characterization in Private International Law, Int'IL, p 479. https://schalarlycommons.law.case.edu/jil/vol23/iss3/5.

266) P. Statsky, William (___). Family Law, sixth edition, New York: Delmar Gengage Learning.

267) WJ. Brown (1999). GCSE Law, Seventh edi: (___), Sweet and Maxwell.

268) (____). Constitutional Assembly and The Process of Constitution Making (____), p 1, www.idea.int/asia-pacific/nepal

نظام الدین عبدالله فرزند عبدالرحیم در سال ۱۳۵۸ هجـری شمسی در ولسوالی شکردرهٔ ولایت کابل چشـم به جهان گشوده است. او در سال ۱۳۸۳ از دانشکدهٔ حقوق و علوم سیاسی دانشگاه/ پوهنتـون کابـل فـارغ گردیـده است و ماستری خویش را در سال ۱۳۹۳ در رشته حقوق عامه از دانشگاه/ پوهنتون آزاد اسـلامی واحـد افغانسـتان اخذ نموده است. او از ماه سنبله سال ۱۳۹۹ الی اکنون در دانشگاه/ پوهنتون آزاد اسلامی استان تهران- واحد تهران مرکزی دانشجوی مقطع دکتری حقوق خصوصی است. او در جریان سال های ۱۳۸۷ الی ۱۳۹۴ مضامین حقـوق وجایب، حقوق عینی، حقوق میراث، مبادی حقوق، حقوق فامیل، حقوق بین الملل خصوصـی، حقـوق اساسـی، حقوق اداری، عقود معین، قانونگـذاری، روش تحقیـق در حقـوق و ... را در پوهنتـون کـاردان، انسـتیوت حقـوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک و پوهنتون کاروان و غیره تدریس کـرده اسـت. او از سـال ۱۳۹۵ الی اکنـون اسـتادیار حقـوق (Assistant Professor of law) در یکـی از دانشـگاه/ پوهنتـون هـای خصوصـی افغانستان است. او در این جریان مضامین حقوق وجایب (قواعد عمومی عقود)، حقوق وجایب (حوادث حقـوقی و مسؤولیت مدنی غیرقراردادی)، حقوق فامیـل، حقـوق عینـی، حقـوق میـراث، حقـوق بـین الملـل خصوصـی، قانونگذاری، حقوق اساسی، مبادی حقوق، حقوق اداری، روش تحقیق در حقوق و ... را در این دانشگاه/ پوهنتـون به زبان انگلیسی تدریس نموده است. برخی آثاری را که او تا اکنون تألیف و ترجمه نموده است قرار آتی است:

۱) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: اشخاص، چـاپ چهـارم، کابـل- افغانسـتان: انتشارات سعید.

۲) نظام الدین عبدالله (۱۴۰۱) شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق بین الملـل خصوصـی، چـاپ دوازدهـم، کابل- افغانستان: انتشارات سعید.

۳) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق فامیل: روابط زوجین (۱)، چاپ ششـم، کابل- افغانستان: انتشارات سعید.

۴) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق اطفال، چاپ چهارم، کابل - افغانسـتان: انتشارات سعید.

۵) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق وجایب (۱) تصرفات و حوادث حقوقی، انواع، تنفیذ، انتهاء و اثبات وجیبه، چاپ ششم، کابل- افغانستان: انتشارات سعید.

۶) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۵). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق وجایب (۲) عقود معـین، چـاپ سـوم، کابل- افغانستان: انتشارات سعید.

۷) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق عینی، چاپ هشـتم، کابـل- افغانسـتان: انتشارات سعید.

۸) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). شرح قانون مدنی افغانستان: حقوق میراث، چاپ سـوم، کابـل- افغانسـتان: انتشارات سعید.

۹) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۰). مواد درسی انستیتوت ماکس پلانـک پیرامـون امـوال و ملکیـت چـاپ اول، کابل- افغانستان: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الملل ماکس پلانک.

۱۰) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۵). مبادی حقوق افغانستان، چاپ دوم، کابل: انتشارات سعید.

۱۱) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۸) انواع قانون و مراحل قانونگذاری در نظام حقوقی افغانستان، چاپ دوم، کابل- افغانستان: انتشارات سعید.

۱۲) جولیا پفیفر (۱۳۹۰). رهنمود انستیتوت ماکس پلانک پیرامون حقوق بین الملل عمومی برای افغانستان، مترجم: نظام الدین عبدالله، چاپ اول، کابل: انستیتوت حقوق مقایسوی عامه و حقوق بین الدول ماکس پلانک.

۱۳) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۴). شرح قانون اساسی افغانستان: حقوق و وجایب اساسی اتباع، جلد (۱)، چاپ اول، کابل: انتشارات سعید.

۱۴) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۶). شرح قانون اساسی افغانستان: حقوق اساسی جمهوری اسلامی افغانستان، جلد (۲)، چاپ دوم، کابل: انتشارات سعید.

۱۵) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۷). فرهنگ اصطلاحات حقوقی افغانستان، چاپ دوم، انتشارات سعید.

دوم) مقالات:

۱) نظام الدین عبدالله و داکتر جواد تقی زاده (۱۳۹۳). انواع قانون در نظام حقوقی افغانستان، مجله وکالت، شماره های ۲۶ و ۲۷.

۲) نظام الدین عبدالله (۱۳۹۳). حق تشکیل حزب سیاسی، مجله وکالت، شماره ۲۸.

۳) نظام الدین عبدالله (۲۰۱۷). مسؤولیت مدنی دولت در نظام حقوقی افغانستان، مجلهٔ مطالعات حقوقی افغانستان، جلد (۲)، کابل: بنیاد ماکس پلانک برای حاکمیت قانون و صلح بین الملل.

سوم) به انگلیسی:

1) Nezamuddin Abdullah (2007). A Brief Comparative Analysis of United Nations Convention on Rights of Children (UNCRC), Islam, Afghan Legislations & Customary Practices, Kabul: Save the Children, Sweden – Norway.

2) Nezamuddin Abdullah (2011). Max Planck Manual on Property and Ownership in Afghanistan, first edition, Kabul: Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law.

Legal Dictionary of Afghanistan

Second edition

2024

Nezamuddin Abdullah

(Assistant Professor of Law & PhD candidate of Private Law)